SANCTI BONAVENTURAE

ORD. MIN. EPISC. CARD. ET ECCL. DOCTORIS SERAPH.

BREVILOQUIUM

ADJECTIS

ILLUSTRATIONIBUS EX ALIIS OPERIBUS EJUSDEM S. DOCT. DEPROMPTIS

TABULIS AD SINGULA CAPITA

ET APPENDICIBUS

OPERA ET STUDIO

P. ANTONII MARIAE A VICETIA

REF. PROVINCIAE VENETAE LECT. THEOL.

FAVENTE

REVERENDISS. IN CHRISTO PATRE

FR. BERNARDINO A PORTU ROMATINO

ORD. MIN. GENERALI MINISTRO

VOLUMEN II.

VENETIIS
EX TYPOGRAPHIA AEMILIANA

MDCCCLXXIV

V. PARS

IN QUA DE GRATIA SPIRITUS SANCTI AGITUR

CAPUT I.

De gratia, in quantum est donum divinitus datum.

(Gratia est donum a Deo immediate donatum, — et infusum. — Cum ea, et in ea datur Spiritus Sanctus. — Ejus effectus in anima enumerantur).

Post tractatum de incarnatione Verbi, quod est origo et fons omnis doni gratuiti, dicenda sunt aliqua de gratia Spiritus Sancti, quae nobis quadrupliciter consideranda occurrit ([a]). Primo in quantum est donum divinitus datum: secundo in comparatione ad liberum arbitrium: tertio in comparatione ad habitus virtutum: quarto in comparatione ad exercitia meritorum. De gratia igitur, in quantum est donum divinitus datum, haec tenenda sunt, scilicet quod ipsa est donum, quod a Deo immediate donatur et infunditur. Etenim ([b]) cum ipsa et in ipsa datur Spiritus Sanctus ([1]), qui est donum increatum, *optimum, et perfectum, quod descendit a Patre luminum (Jacob. 1. 17)* per Verbum incarnatum ([2]), secundum quod Joannes in Apocalypsi vidit fluvium ([c]) splendidum ad modum crystalli procedere ([d]) de sede Dei et agni *(Apocal. 22. 1. seqq.)*. Ipsa nihilominus est donum, per quod anima efficitur sponsa Christi, filia Patris aeterni, et templum Spiritus Sancti; quod nullo modo fit nisi ex dignativa ([e]) condescensione, et condescensiva dignatione maiestatis aeternae per donum gratiae suae ([3]). Ipsa denique est donum, quod animam purgat, illuminat et perficit: vivificat, reformat et stabilit: elevat, assimilat et Deo iungit, ac per hoc acceptabilem facit; propter quod donum huiusmodi gratia gratum faciens recte dicitur, et debuit appellari ([4]).

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum primum principium productivum pro sua summa benevolentia fecerit ([f]) spiritum rationalem capacem beatitudinis aeternae; et repara-

(a) Circa quam nobis quaedam consideranda quadrupliciter occurrunt, *ed.* 1484.

(b) Et etiam *ibid.*

(c) Fluvium aquae vivae *ibid.*

(d) Tamquam crystallum procedentem *ibid.*

(e) Ex condigna *ibid.*

(f) *Ita ibid. et* ABCDFGH *et editt. Aug. Nor., in cet.* fecit.

tivum principium capacitatem illam infirmatam per peccatum reparaverit ([g]) ad salutem; et beatitudo aeterna consistit in habendo summum bonum, et hoc est Deus, et bonum excellens improportionabiliter ([h]) omnem humani obsequii dignitatem; nullus omnino ad illud summum bonum dignus est pervenire, cum sit omnino supra omnes limites naturae, nisi a ([i]) Deo condescendente sibi elevetur ipse supra se ([5]). Deus autem non condescendit per sui essentiam incommutabilem, sed per suam ([j]) influentiam ab ipso manantem; nec spiritus elevatur supra se per situm localem, sed per habitum deiformem ([6]). Necesse est igitur spiritui rationali, ut dignus fiat aeternae beatitudinis, quod particeps fiat influentiae deiformis. Haec autem influentia deiformis, quia est a Deo, et secundum Deum, et propter Deum; ideo reddit imaginem nostrae mentis conformem beatissimae Trinitati, non tantum secundum ordinem originis, verum etiam secundum rectitudinem electionis, et secundum quietudinem fruitionis. Et quoniam qui hoc habet, immediate ad Deum reducitur, sicut immediate ei conformatur; ideo donum illud immediate donatur a Deo, tanquam a principio influxivo, ut sicut immediate emanat a Deo Dei imago, sic immediate manat ([k]) ab ipso Dei similitudo, quae est divinae imaginis perfectio deiformis ([7]), et ideo dicitur imago recreationis ([8]).

([g]) *Ita ed.* 1484; *in cet.* reparavit.

([h]) Improportionaliter *ibid.*

([i]) A *om. ibid.*

([j]) Suam *om.* A BCDEFH *et editt. Arg. Aug. Nor. Ven. et* 1484.

([k]) Emanat *ed.* 1484.

Rursus, quoniam qui fruitur Deo, Deum habet; ideo cum gratia, quae sua deiformitate disponit ad Dei fruitionem, datur donum increatum ([9]), quod est Spiritus Sanctus, quod qui habet, habet Deum ([10]). Et quoniam nullus Deum habet, quin ab ipso ([l]) specialiter ([m]) habeatur; nullus habet et habetur a Deo, quin ipsum praecipue et incomparabiliter diligat et diligatur ab eo, sicut sponsa a sponso; nullus sic diligitur, quin ad aeternam beatitudinis haereditatem adoptetur pro filio: hinc est, quod gratia gratum faciens facit animam templum Dei ([11]), sponsam Christi *(Cant. 1. seqq.)*, et filiam Patris aeterni ([12]). Et quia hoc non potest esse, nisi ex summa dignatione et condescensione Dei; ideo illud non potest esse per habitum aliquem naturaliter insertum, sed solum per donum divinitus gratis infusum, quod expresse apparet, si quis ponderet quantum est esse Dei templum, Dei filium, Deo nihilominus indissolubiliter et quasi matrimonialiter per amoris et gratiae vinculum copulatum ([13]).

([l]) Ab eo *ibid.*

([m]) Specialius *ibid.*

Postremo, quia mens nostra non efficitur conformis beatissimae Trinitati secundum rectitudinem electionis ([14]), nisi per vigorem virtutis, splendorem ([n]), veritatis et fervorem caritatis; et vigor virtutis

([n]) Et splendorem *ibid.*

animam purgat (15), stabilit (16), et elevat (17); splendor veritatis animam illuminat (18) (o), reformat (19), et Deo assimilat (20); fervor caritatis animam perficit (21), vivificat (22), et Deo coniungit *(Galat. 2. 20)* (p), et ex his omnibus homo Deo placens et acceptus existit: hinc est, quod illa influentia deiformis dicitur habere omnes decem actus praedictos (q), ita tamen, quod denominatur ab ultimo, sicut a completissimo (r). Dicitur enim gratia gratum faciens, quia habentem facit Deo gratum, cum non solum gratis detur a Deo, verum etiam sit secundum Deum, et propter Deum; cum ad hoc sit, ut per ipsam opus manans a Deo revertatur in Deum (s), in quo, ad modum circuli intelligibilis, consistit omnium spirituum rationalium complementum.

(o) Illustrat *add. ibid.*
(p) Jungit *ibid.*
(q) Omnes actus sive decem praedictos *ibid.*
(r) Seu completiva *add. ibid.*
(s) Ad Deum *ibid.*

AD CAPUT I.

(1) « Etsi Deus sit caritas effective, et Spiritus sanctus appropriate, et ipse Spiritus sanctus amborum unio sit caritas exemplariter, qua Deum diligimus, et affectio, vel motio, excitata a Spiritu sancto, dicatur caritas; ponendus est tamen habitus creatus animam informans, quae dicatur caritas formaliter. » « Et ratio hujus sumitur a parte essentiae ejus, virtutis et operationis. A parte essentiae, quia caritas est bonitas creaturae rationalis ipsam perficiens, et distinguens, et ordinans, et disponens ad vitam aeternam; ergo necesse est, quod sit formalis perfectio... A parte etiam virtutis necesse est ponere caritatem habitum creatum. Nam caritas, qua diligimus Deum, est virtus, non tantum qua Deus cooperatur nobis, sed etiam qua nostra voluntas cooperatur Deo, *Adjutores enim Dei sumus (1. Cor. 3. 9).* Et quia cum cooperamur Deo, necesse est nos similiter conformari, necesse est, quod ab illa summa caritate relinquatur in nobis aliquod exemplatum in nostro affectu, per quod moveat illi conformiter. Voluntas enim libera est, et nata moveri ad opposita; et ideo ponitur virtus caritatis creatae in nobis, non propter defectum a parte Dei nobiscum operantis, sed voluntatis nostrae sibi cooperantis... A parte etiam operationis ponitur necessitas, quia reformatio, vel recreatio, unio et dilectio, non tantum sunt ab aliquo, ut ab efficiente, sed etiam ab informante. Informans autem caritas creata est; et ex hoc patent objecta ex parte actus, sive operationis. Nam quod objicitur, quod creatio est ab increato, verum est per modum efficientis, sicut et recreatio, sed reformatio ulterius requirit formam; et ideo necesse est ponere habitum informantem ». *1. dist. 17. p. 1. a. 1. q. 1.*

(2) « Ortus gratiae, cum sit *datum optimum, et donum perfectum, desursum est, descendens a Patre luminum (Jac. 1. 17).* Sed per quam viam spargitur lux gratiae super mentes humanas? Certe per Verbum incarnatum, crucifixum et inspiratum: *Voluntarie enim genuit nos verbo veritatis etc.,* ut dicitur ibidem. Ortus ergo gratiae est per Verbum incarnatum; unde *(Joan. 1. 14): Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre plenum gratiae et veritatis. Et de plenitudine ejus nos omnes accepimus, gratiam pro gratia.* Homo enim per Verbum increatum factus erat in statu innocentiae perfectus, et paratus in omni gratia, cum dixit Deus: *Faciamus hominem ad imaginem, et similitudinem nostram (Gen. 1. 26);* sed per peccatum lapsus, et recedens ab innocentia, reparandus erat ad gratiam per Verbum incarnatum in Virgine beata, unde et sibi dictum est ab Angelo: *Ave gratia plena;* et post: *Invenisti gratiam apud Deum (Luc. 1. 28-30). Adeamus,* sive acce-

damus, *ergo,* fratres, secundum Apostolum ad Hebraeos, *cum fiducia ad thronum gratiae ejus, ut misericordiam consequamur, et gratiam inveniamus (4. 16).* Ortus item gratiae est per Verbum crucifixum; unde ad Ephesios *(2. 4. 5): Deus autem, qui dives est in misericordia, propter nimiam caritatem suam, qua dilexit nos, cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo, cujus gratia estis salvati.* Non enim solum recesseramus ab innocentia per ignorantiam, sed et per concupiscentiam; et ideo per acerbissimam mortem crucis voluit nos reparare, ubi mors unita est cum fonte vitae, sed mors absorpta est a fonte vitae. Non enim mors potuit absorbere fontem vitae, unde in nos fluunt rivi gratiarum, et non per legem, ut dicit Apostolus ad Galatas *(2. 21): Si enim per legem justitia, ergo Christus gratis mortuus est.* Hauriamus ergo, fratres, aquas gratiae in gaudio de fontibus Salvatoris *(Isai. 12. 3),* idest, de vulneribus ejus. Ortus item gratiae est per Verbum inspiratum; quia nisi inspirentur nobis praedicta duo (*) per fidem incarnationis Christi, et passionis, non habebimus gratiam. Propter quod 2. ad Corinthios ultimo *(13. 13)* dicitur: *Gratia Domini nostri Jesu Christi,* quantum ad secundum: *et caritas Dei,* quantum ad primum; *et communicatio Spiritus sancti,* quantum ad tertium, *sit cum omnibus vobis.* Unde ad Titum secundo *(2. 11-12): Apparuit gratia Dei Salvatoris nostri omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem, et saecularia desideria, sobrie, et juste, et pie vivamus in hoc saeculo.* Gratia enim Dei amovens a nobis omnem inordinationem impietatis respectu Dei, et desideriorum respectu proximi, et respectu nostri, ordinat nos respectu nostri sobrie, respectu proximi juste, respectu Dei pie ». *Collat. de sept. don. praedic., serm. 1. proëmial. nn. 1-4.* Supplem. vol. III. — « Si consideremus ortum gratiae et eius originale principium, dico ex canonica Jacobi, ponens maiorem universalem: *Omne datum optimum et omne donum perfectum de sursum est, descendens a Patre luminum, apud quem non est transmutatio nec vicissitudinis obumbratio (1. 17).* Minorem probandam sic assumo: Gratia est datum optimum et donum perfectum. Concludo: Ergo gratia de sursum est, descendens a Patre luminum. Sed per quam viam spargitur lux gratiae, dividitur aestus amoris super terram. Descendit gratia super mentes rationales via triformi, per verbum incarnatum, per verbum inspiratum, per verbum crucifixum. Huius probatio est, quia secundum Jacobum: *Voluntarie genuit nos verbo veritatis, ut simus initium aliquae creaturae eius (1. 18).* Quod autem per Verbum incarnatum descendat in nos copia gratiarum, ostendit Joannes *(1. 14),* sic inquiens: *Verbum caro factum est.* Et sequitur: *De plenitudine eius omnes accepimus, gratiam pro gratia. Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiae.* Certum est, quod originale gratiae principium, quod Deus est, quando creavit hominem in statu innocentiae ad imaginem et similitudinem suam *(Gen. 1. 27),* creavit ipsum ita propinquum, quod homo per Verbum increatum erat informabilis ad gratiam. Post lapsum vero usus est Deus via dignativae condescensionis, et per Verbum incarnatum aptavit hominem ad gratiam. Verum, quia Verbum carnem sumpsit in utero Virginis gloriosae, dictum est ei: *Ave, gratia plena, Dominus tecum (Luc. 1. 28).* Paulus etiam suadet volentibus gratiam Virginem adire: *Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiae eius, ut misericordiam consequamur, et gratiam inveniamus in auxilio opportuno (Heb. 4. 16).* Ecce occurrit nobis Pater misericordiarum cum gratia, Mater misericordiarum cum gratia, Filius, qui est lux misericordiarum, cum gratia. Ergo prima originatio gratiae in nobis fit per Verbum incarnatum. Infelices, qui ignorant Verbum, et ignorant gratiam. Benedictus Pater, benedicta Mater, benedictus Filius, benedicti, qui hoc cognoscunt, benedicta gratia, quae est datum optimum, et donum perfectum. Secundo descendit gratia in nos per Verbum crucifixum. Non enim tantummodo eramus inepti ad gratiam propter ignorantiam divinorum praeceptorum, verum etiam pro-

(*) Scilicet quod *cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo.* Edit. Supplem.

pter nostram infirmissimam impotentiam. Ut ergo saluberrimis unguentis sanarentur languores nostri, descendit divina gratia in nos per Verbum crucifixum. Unde Isaias *(53. 4)* dicit: *Vere dolores nostros ipse tulit, et languores nostros ipse portavit.* Et Apostolus *(Ephes. 2. 4)* scribit: *Deus, qui dives est in misericordia, propter nimiam caritatem suam, qua dilexit nos, cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos Christo, cuius gratia salvati sumus.* Nam Christus de morte triumphavit per mortem, quia non potuit mors absorbere vitam, sed fons vitae absorbuit mortem. Onde Oseae *(13. 14)* dicitur: *Ero mors tua, o mors: morsus tuus ero, inferne.* Et Apostolus *(Gal. 2. 21)* dicit: *Non abijcio gratiam Dei. Si enim per legem iustitia, ergo gratis Christus mortuus est;* mortuus ergo Christus, ut mortuos suscitaret, et participes faceret vitae gratiosae. Ergo gratia influitur in nos per Verbum crucifixum, de cuius latere exiit profluvium gratiarum, habens vim sanativam: *Ego quasi fluvius Dioryx, et sicut aquaeductus exivi de paradiso (Eccli. 24. 41).* Tertio datur gratia per Verbum inspiratum. Misit quidem Deus Filium suum in carnem. Verum, nisi credideris ipsum crucifixum, non consequeris gratiam. Unde Apostolus *(Tit. 3. 5-7.)* dicit: *Non ex operibus iustitiae, quae fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus Sancti, quem effudit in nobis abunde per Jesum Christum Salvatorem nostrum, ut justificati gratia ipsius, haeredes simus secundum spem vitae aeternae.* Spiritus Sanctus, qui est dator formarum, et distributor carismatum, amor est procedens a Patre et Filio. Quidquid igitur agat Pater, quidquid patiatur Filius, non proficit ad salutem sine Spiritu sancto. Secundo, Spiritus sanctus est nexus Patris et Filii, nectens nos Patri et Filio. Unde Apostolus *(2. Cor. 13. 13)* dicit: *Gratia Domini nostri Jesu Christi, et caritas Dei, et communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis, amen.* Si igitur vis habere amorem paternalis principii, et amorem Verbi prolati a principio, et amorem Spiritus sancti spirati a duobus uno principio, habe gratiam. Unde igitur oritur gratia? Certe per Verbum incarnatum, per Verbum crucifixum et per Verbum inspiratum. Nobilis influentia, quae a Verbo incarnato habet originem. Custodi igitur temetipsum et animam tuam solicite ». *Serm. 2. in Hexaëm. in princip.*

(3) « Gratia est influentia a Deo exiens, et ad Deum reducens ». *3. dist. 2. a. 3. q. 2.*

(4) « Haec influentia recte dicitur gratia, tum quia datur ex mera liberalitate, nulla naturae cogente necessitate. Non enim oritur ex principiis subjecti, nec a Deo exit de necessitate, sed sua mera benignitate. Tum etiam quia gratum facit; dum enim hominem Deo conformat et assimilat, reddit ipsum Deo amicum, et facit Deo esse placitum et acceptum. Tum etiam quia facit hominem gratis facere ea, quae facit; affectus enim hominis recurvus est et mercenarius, quantum est de se, unde quod facit, intendendo proprium commodum facit, sed cum divina gratia supervenit, sic hominem totum gratum facit, ut sive ad utilitatem proximi, sive ad honorem Dei velit, totum gratis facit impendere. Et sic patet, quod talis influentia valde rationabiliter gratia nuncupatnr ». *2. dist. 26. a. 1. q. 2.*

(5) « Gratia, licet appropriate prius animae substantiam, quam potentias respiciat, proprie tamen inest animae per potentias. » — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod communis opinio tenet gratiam primo respicere animae substantiam, et virtutes primo respicere potentias, ut sic per gratiam in virtutibus fiat reformatio imaginis creatae, quae consistit in Trinitate potentiarum et unitate substantiae. Haec autem positio potest dupliciter intelligi. Uno modo, ut intelligatur quod Deus prius influat gratiam in essentiam, et postmodum influentia illa in substantia redundet in potentias, ut sic sit conformitas gratiae ad animam, sive prout consideratur secundum rationem imaginis, sive prout consideratur ut perfectio corporis. Anima enim, ut est perfectio corporis, ratione suae substantiae, vel essentiae, respicit complexionis aequalitatem, ratione vero potentiarum respicit organorum diversitatem. Et iterum, anima in se et vivere habet et agere; sed vivere per seipsam, et propriam formam; agere vero per potentiam.

Per hunc modum, si gratia in perficiendo conformatur animae sub ratione gratiae, prius debet respicere ipsam animae substantiam, et per virtutes debet esse perfectio potentiarum. Et secundum hunc modum dicendi, cum dicitur gratia respicere substantiam, et virtutes potentias, non tantum intelligitur esse dictum per appropriationem, verum etiam per proprietatem. Alio modo potest intelligi praedicta positio per appropriationem quamdam, non quia Deus prius influat gratiam in substantiam, quam in potentiam, sed quia cum anima suscipiat gratiam et virtutes, mediante potentia, et tam gratia, quam virtus insit animae per potentiam; aliter tamen inest haec, et illa. Virtus enim dicit perfectionem respectu operis, gratia vero dicit perfectionem respectu Dei acceptantis. Et quoniam respectu operum potentiae distinguuntur; hinc est, quod virtutes potentias respiciunt ut distinctas, et tunc sunt in actu, quando potentiae sunt in actu. Potentiae autem inquantum comparantur ad Deum acceptantem, unica acceptatione acceptantur cum ipsa substantia, cujus sunt, et secundum unam naturam in eis repertam. Et hinc est, quod gratia est una, sicut est substantia, et est semper in actu continuo; et primo dicitur respicere substantiam, non quia sit in illa absque potentia, vel per prius quam in potentia, sed quia habet esse in potentiis, ut continuantur ad unam essentiam; virtus vero dicitur esse in potentiis, quia in eis est, ut referuntur ad operationes diversas. Et hic modus intelligendi magis consonus est verbis Augustini *(de gr. et lib. arb. c. 17)*, qui dicit, quod gratia, se habet ad liberum arbitrium, sicut sessor ad equum, qui etiam gratiam cooperantem et operantem describit per comparationem ad voluntatem. Magis etiam est consonus rationi. Si enim intelligimus gratiam tamquam habitum quendam et influentiam, quae inest animae ad Deum conversae, cum talis habilitatio, et influentiae susceptio, et conversio non possit intelligi nisi per potentiam, non videtur posse recte intelligi, quo modo gratia sit in anima, abstracta potentia. Rursus, si gratia eo dicitur gratia, quia gratificat, et eo ipso quod gratificat, habet oppositionem ad culpam, cum opposita secundum idem nata sint in esse, secundum idem ipsum anima nata est gratificari, secundum quod nata est et culpari; culpatio autem, et laus, et vituperium inest animae primo secundum liberum arbitrium, ac per hoc et gratiae donum. Non enim quaecumque acceptatio gratificatio dicitur, sed illa sola, qua Deus sic acceptat animam, ut reputet eam remuneratione dignam, et talis respicit ipsam arbitrii libertatem; et ideo gratia inest animae primo secundum libertatem arbitrii. Et hujus signum est, quia ad eas solas potentias se extendit gratia, ad quas se extendit arbitrii libertas ». *2. dist. 26 a 1. q. 5.*

(6) Cfr *Itinerar. ment. cap. 4;* et quae superius pertractavimus *part. 2. cap. 12.*

(7) « Imago recreationis consistit in tribus virtutibus theologicis et unitate gratiae gratum facientis, ita quod fides repraesentat Filium, spes Patrem, caritas Spiritum Sanctum, unitas gratiae unitatem essentiae ». *Declar. Term. Theolog.*

(8) *Cum gratia... datur donum increatum.* « Gratia, quae in gratificato ponitur, est aliquid creatum... Circa hanc quaestionem sapientes opinantur contrarium sapientibus... Actus *(gratiae)* quidam comparaverunt ad gratiam sicut ad principium effectivum. Et quoniam Deus sufficit ad hos actus vel effectus perficiendos in rationali creatura, et solum Deum decent pro sua dignitate, et soli Deo sunt possibiles pro sua difficultate; ideo dixerunt, quod donum creatum ponere ad hos effectus perficiendos in homine est superfluum, et indecens, et impossibile. Alii vero comparaverunt effectus praedictos ad gratiam, sicut ad formam; necessarium est enim, quod vivificatio et informatio ab aliquo sit, sicut ab efficiente, et ab aliquo sicut ab informante. Et quoniam nec est possibile, nec decens Deum esse formam perfectivam alicujus creaturae; ideo praeter donum increatum, quod comparatur ad hos actus tamquam principium effectivum, conveniens est et opportunum ponere donum creatum, per quod anima informetur. Hanc autem positionem praeferendam credo priori, tum quia securior, tum quia etiam rationabilior ». *2. dist. 26. a. 1. q. 2.*

(9) *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus. Jo. 14. 23.*

(10) *Nescitis, quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? 1. Cor. 3. 16.*

(11) *Quotquot receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri. Jo. 1. 12.*

(12) « Est etiam alia acceptatio specialis, qua dicitur Deus acceptare illud, quod dignum reputatur aeterna beatitudine; et tali acceptatione non acceptat Deus nisi creaturam rationalem, illa enim sola est, quae eius capax et particeps esse potest. Hanc autem creaturam rationalem tunc acceptat, cum consecrat in templum, et adoptat in filium, et assumit in conjugium. Nam animae sanctae, quae Deo placent, et dicuntur templum Dei, et dicuntur filii Dei, et dicuntur sponsae Dei, secundum quod colligitur ex novo et veteri Testamento. Primum genus acceptationis non requirit superaddi donum gratiae ultra ea, quae sunt de conditione naturae. Secundum vero genus acceptationis non potest non esse gratuitum, tum propter gratuitam Dei condescensionem, tum propter creaturae exaltationem ultra terminos, sive status naturae. Gratuita namque Dei condescensio in huiusmodi acceptatione necessario requiritur. Quod enim Deus immensus habitare velit in anima, ut in templo; quod iterum velit servum reputare pro filio; quod ancillam suam assumere velit in coniugium, hoc nemo dubitat esse mere gratiae et condescensionis liberalissimae. Creaturae etiam sublimatio in tali acceptatione ultra statum naturae reperitur. Quod enim creatura consecretur in templum, adoptetur in filium, assumatur in conjugium, hoc est supra naturale complementum omnis creaturae; et ideo nec consecratio, nec adoptatio, nec unio animae ad Deum fit per aliquam proprietatem naturae, sed per aliquod donum gratiae superadditum, quod animam consecret, ut sit templum; assimilet, ut sit Dei filia; quod faciem decoret animae, ut apta sit esse Dei sponsa: haec autem omnia facit gratia gratum faciens, cui est adeo iuncta Dei conformitas, ut nullo modo possit Deo dissimilis fieri; adeo iuncta spiritualis venustas, ut nullo modo possit deformari; et ideo reddit animam Deo acceptam ». *2. dist. 29. a. 1. q. 1.*

(13) « Operatio autem virtutis electivae attenditur in consilio, judicio et desiderio. Consilium autem est in inquirendo, quid sit melius, hoc an illud. Sed melius non dicitur, nisi per accessum ad optimum. Accessus autem est secundum majorem assimilationem. Nullus igitur scit, utrum hoc sit illo melius, nisi sciat illud optimo magis assimilari. Nullus autem scit, aliquid alii magis assimilari, nisi illud cognoscat. Non enim scio, hunc similem esse Petro, nisi sciam vel cognoscam Petrum. Omni igitur consilianti necessario est impressa notitia summi boni. Judicium autem certum de consiliabilibus est per aliquam legem. Nullus autem certitudinaliter judicat per legem, nisi certus sit, quod illa lex recta sit, et quod ipsam judicare non debet. Sed mens nostra judicat de seipsa. Cum igitur non possit judicare de lege, per quam judicat, lex illa superior est mente nostra, et per hanc judicat, secundum quod sibi impressa est. Nihil autem est superius mente humana, nisi solus ille, qui fecit eam. Igitur in judicando deliberativa nostra pertingit ad divinas leges, si plena resolutione dissolvat. Desiderium autem principaliter est ipsius, quod maxime ipsum movet. Maxime autem movet, quod maxime amatur, maxime autem amatur esse beatum. Beatum autem esse non habetur, nisi per optimum et finem ultimum. Nihil autem appetit humanum desiderium, nisi summum bonum, vel quod est ad illud, vel quod habet aliquam effigiem illius. Tanta est vis summi boni, ut nihil nisi per illius desiderium a creatura possit amari. Quae tunc fallitur et errat, cum effigiem et simulacrum pro veritate acceptat. *Itin. mentis in Deum, c. 3.*

(14) *Sanguis Jesu Christi emundat nos ab omni peccato. 1. Jo. 1. 7.*

(15) *Omnia possum in eo, qui me confortat. Philipp. 4. 13.*

(16) *Nunc vero liberati a peccato, servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam aeternam. Rom. 6. 22.*

(17) *Eratis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino. Ephes. 5. 8.* — « Gra-

tia magis dicitur lux, quam calor, quoniam lux in se habet et virtutem illuminandi, et illuminando magis et magis virtutem calefaciendi; et ideo plus complectitur lux, quam calor. Et gratia, inquantum lux, non tantum respicit intellectum, verum etiam affectum; imo lux, ut dicitur de gratia, nominat eam, ut respicit totam animam. Quoniam sicut est forma totius orbis primi, per cujus influentiam fiunt generationes circa partes inferiores, et una est ratio actualitatis et diffusionis, secundum quod innuit, et dicit aperte Dionysius in libro de divinis nominibus *(l. 2. cael. hier. p. 3. c. 2)*; et quia hoc competit gratiae, quae est radix omnium habituum gratuitorum, et principium omnis boni operis; hinc est, quod dicitur lux, et peccatum dicitur tenebra, quia tenebra non tantum privat actum lucis, secundum quem est in sensum visus, sed etiam alios actus, secundum quos est operativa: et ista tenebra non respicit intellectum tantum, sed intellectum ut extensum ad calorem affectus. Ex his patent objecta. Quod enim dicitur, quod intellectus viget in peccatoribus, dicendum quod verum est secundum actum, qui est pure speculationis, sed non prout extenditur ad effectum, vel opus. Unde aliter habuit prophetiam Balaam, aliter David. Ille enim solum videbat, iste videbat et gaudebat; et secundum hoc se in opere regulabat, et seipsum dirigebat. Exemplum est in musico et bono citharedo; aliter enim novit consonantiam citharae musicus, aliter bonus citharedus; et quantum ad hanc obtunditur intellectus manifeste, licet non quantum ad primum ita aperte; credo tamen firmiter, quod quantum ad utrumque ». *4. dist. 18. p. 2. dub. 3.*

(18) *Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi; ita et per unius obeditionem, justi constituentur multi. Rom. 5. 19.*

(19) *Quicumque enim Spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei. Ibid. 8. 14.*

(20) *Cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo, cujus gratia estis salvati. Et conresuscitavit, et consedere fecit in caelestibus in Christo Jesu. Ephes. 2. 5-6.*

(21) « Sic Deus est vita animae, sicut anima corporis quodam modo, et quodam modo non sic. In hoc enim est similitudo, quod, quemadmodum corpus indiget anima, et ab ipsa vivificatur, quamdiu illi conjungitur, et per ejus separationem vilescit; sic quamdiu anima unitur Deo per caritatem, vivificatur, et quando separatur ab eo, moritur et vilescit. In hoc autem est dissimilitudo, quia anima conjungitur naturaliter, et naturaliter ex corruptione naturae separatur, ita quod appetitus et indigentia est in utroque, quia constituunt tertium; ex Deo autem et anima non fit unum. Et praeterea conjunctio illa est voluntatis ex utraque parte; et hinc est quod, quia voluntas nostra naturaliter est vertibilis, et divina misericordia prompta est misereri, resuscitatio animae non est miraculosa, sed, ut proprius loquamur, est mirabilis ». *4. dist. 17. p. 1. dub. 3.*

(22) *Vivo autem, jam non ego: vivit vero in me Christus. Galat. 2. 20.*

CAPUT II.

De gratia, in quantum iuvat ad bonum meritorium ([a]).

(a) In quantum educit liberum arbitrium extra peccatum, *ed.* 1484.

(Gratia vel dicitur generaliter, — vel specialiter, — vel proprie. — Haec postrema est adiutorium divinitus datum ad merendum, — et radix merendi: — non potest mereri de condigno: — augetur in via: — perficitur in patria).

Secundo de Spiritus Sancti gratia occurrit nobis considerandum in comparatione ([b]) ad liberum arbitrium, et hoc secundum duplicem modum. Primo scilicet, in quantum ipsa est adiutorium ad meritum. Secundo vero, in quantum est remedium contra peccatum. De gratia

(b) In comparatione *om. ibid.*

ergo Dei, in quantum est adiutorium ad merendum, haec tenenda sunt, quod gratia dicitur [c] generaliter, specialiter et proprie [1]. Generaliter dicitur adiutorium divinum creaturae liberaliter et gratis impensum, et indifferenter ad quemcunque actum; et sine huiusmodi [d] adiutorio gratiae nec possumus aliquid efficere, nec durare in esse [e]. Specialiter vero [f] dicitur gratia adiutorium divinitus datum, ut quis praeparet se ad suscipiendum Spiritus Sancti donum, quo perveniat ad meriti statum; et talis dicitur gratia gratis data, et sine hac nullus sufficienter facit quod in se est, ut se praeparet ad salutem [g]. Proprie vero gratia dicitur adiutorium datum divinitus ad merendum, quod quidem dicitur donum gratiae gratum facientis [2], sine quo nullus potest mereri, nec in bono proficere, nec ad aeternam pervenire salutem. Ipsa enim tanquam radix merendi omnia merita antecedit [3]; propter quod dictum est, quod praevenit voluntatem, ut velit, subsequitur autem [h], ne frustra velit. Unde nullus ipsam mereri potest merito condigni [4], sed ipsa meretur augeri a Deo in via [5], ut aucta mereatur et perfici in patria et gloria sempiterna ab ipso Deo [6], cuius est gratiam infundere, augere et perficere, secundum cooperationem voluntatis nostrae, et secundum propositum sive beneplacitum praedestinationis aeternae (I).

(c) *Ita ibid.; in cet.* cum gratia dicatur.

(d) Hujus *ibid.*

(e) *In cit. edit. adduntur sequentia:* Cuncta enim in nihilum tendunt, sicut de nihilo creata sunt, nisi manus conditoris sua gratuita bonitate ea conservet in esse; propter quod Deus omnia dicitur portare verbo virtutis suae, et Verbum Patris dicit: Sine me nihil potestis facere; et omnis creatura quantumcumque nobilis dicitur gratia non natura immortalitem suscipere, secundum quod Damascenus et alii dicunt.

(f) Vero *om. ibid.*

(g) *Ibid. add. seq.* Propter quod dictum est quod non sumus sufficientes cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est.

(h) Autem *om. ibid.*

(I) Quum doctrina de gratia actuali doctrinae de protoparentum conditione ac lapsu intime connectatur, duos oppositos errores circa hoc mysterium irrepsisse evidenter colligitur. Siquidem, ut superius *[ad cap. XI. part. II, et ad cap. V, part. III]*, indicatum fuit, Pelagiani statum elevationis in Adamo, ac proinde lapsum, ejusdemque lapsus in ejus posteros transfusionem inficiantes, gratiae actualis ne existentiam quidem agnoverunt, « cujus, ut scribit Augustinus *de haeres. cap.* 88, tantum inimici fuerunt, ut sine hac posse hominem crederent facere omnia divina mandata ». Quod si interdum nonnullam gratiam fateri visi sunt, gratiae nomine dona naturalia creationis ac providentiae, vel etiam legem et revelationem, immo et exempla Christi, gratias nempe exteriores, vel ad summum, ut ostendit cl. Gazzaniga, *Praelect. Theolog. vol.* 6, *part. I, c. IV,* §. *II,* quandam interiorem mentis illustrationem, nunquam vero gratiam inspirationis significabant. Pelagianis autem subscripserunt Sociniani et hodierni Rationalistae biblici, qui sicut in Christo, ita et in Adamo, typum quemdam idealem humanae felicitatis agnoscunt.

Porro catholicum dogma de gratiae actualis proprie dictae, gratiae scilicet inspirationis, necessitate ad omnes, singulosque actus salutares, contra Pelagium et eius sectatores, vindicatur ex Concil. Tridentino *sess.* 6, *can.* 2. « Si quis dixerit ad hoc solum divinam gratiam per Christum Jesum dari, ut facilius homo juste vivere, ac vitam aeternam promereri possit, quasi per liberum arbitrium sine gratia utrumque, sed aegre tamen et difficulter, possit; anathema sit ». *Et can,* 3. « Si quis dixerit, sine

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum primum principium sua omnipotenti virtute et benignissima largitate creaturam omnem de nihilo produxit ad esse, ac per hoc creatura de se habet non esse [1], totum autem esse habeat aliunde, sic facta fuit, ut ipsa pro sua defectibilitate semper suo principio indigeret, et primum principium pro sua benignitate influere non cessaret. Cum ergo spiritus rationalis, hoc ipso, quod de nihilo est, sit in se defectivus;

(1) *Ita, ib.; in cet.* non habeat esse.

praeveniente Spiritus Sancti inspiratione atque eius adiutorio hominem credere, sperare, diligere aut poenitere posse, sicut oportet;... anathema sit ».

Pelagianae haeresi affinis est error Semipelagianorum, qui ultro necessitatem gratiae illustrationis una cum Pelagianis agnoscentes, necessitatem gratiae inspirationis ad initium fidei et ad finalem perseverantiam negabant. Hanc haeresim, quae Massiliensium etiam nuncupatur, eo quod apud quosdam presbiteros Massiliae degentes primo invaluit, ex Pelagianismo prodiisse nemo non videt, quippe quae Pelagianismum ipsum sit aliquatenus limitatum. Attamen fautores nacta est viros doctrina et sanctitate praestantes, inter quos est celebris Joannes Cassianus, et nonnulli Monachi Coenobii Lirinensis, qui tamen errore intellectus decepti, magis quam voluntatis pertinacia contumaces fuere. Hos exagitavit ipsemet Pelagii insectator Augustinus, ac deinde SS. Prosper Aquitanus et Hilarius Massiliensis, et praecipue S. Fulgentius Ruspensis. Ecclesia autem eos damnavit in Concilio Arausicano II. an. 529 congregato.

Contra Semipelagianos Conc. Arausican. II. *cap.* 7, definivit: « Si quis per naturae vigorem... Evangelicae praedicationi consentire posse confirmat, absque illuminatione et inspiratione Spiritus Sancti,.. haeretico fallitur spiritu ». Et Conc. Trident. *sess.* 6, *can.* 22. « Si quis dixerit justificatum, vel sine speciali auxilio Dei, in accepta iustitia perseverare posse, vel cum Deo non posse; anathema sit ».

Toto autem caelo ab haeresi Pelagiana distant Novatores saec. XVI, et Jansenistae, qui ex opposita doctrina de liberi arbitrii amissione post originale lapsum, gratiam, nedum necessariam, verum etiam necessitantem statuerunt, ita ut, sicut superius nobis compertum fuit, omnes homines, sive ad bonum gratiâ, sive ad malum concupiscentiâ cogantur; vel, uti exponunt Jansenistae, alterutri subsint imperio, concupiscentiae scilicet, vel gratiae necessitantis. Ex quo fit, in eorum sententia, ut homo absque gratia nullos actus pios, non modo ordinis supernaturalis, sed neque ordinis naturalis elicere queat; atque idcirco quaelibet actio ab ipso absque gratia elicita, peccatum sit censenda; ita ut virtutes naturales, in quibus, sola ratione duce, gentiles et peccatores se exercent, totidem sint mortalia peccata. Ex eodem principio adoriuntur praeterea gratiae sufficientis existentiam, imo et necessitatem atque utilitatem cultus externi.

Porro ad huiusmodi haeresum confutationem satis esset, quod contra Protestantium ac Jansenistarum principium ex Concilio Tridentino in medium superius attulimus [*ad cap. V, part. III*]. Everso siquidem illorum principio de hominis essentiali sive integrali corruptione, totum systema illi principio innixum corruere necesse est. Attamen contra praecipuos saltem errores circa gratiam ex eo pullulantes, testimonia ex Ecclesiae definitionibus, ut de more, perspicuitatis causa, adducenda duximus.

Primo itaque, gratiam necessitantem omnino respuendam patet ex Concilii Trident.

hoc ipso, quod natura limitata et egena, sit in se recurvus, amans proprium bonum; hoc ipso, quod totus ([j]) a Deo, sit totaliter Deo obnoxius; et quia defectivus est, de se tendit in non esse; quia ([k]) recurvus, per se non assurgit ad rectitudinem perfectae iustitiae; quia totaliter Deo obnoxius, et Deus bonis eius non indiget, nihil potest facere de se ex ([l]) propria virtute, propter quod Deum sibi constituat debitorem, et maxime mercedis aeternae, quae Deus est, nisi per di-

(j) Totus sit *ibid.*

(k) Vero *add. ibid. et inferius.*

(l) *Ita ib.; in cet.* et.

definitione, *sess.* 6, *can.* 4. « Si quis dixerit, liberum hominis arbitrium, a Deo motum et excitatum, nihil cooperari assentiendo Deo excitanti atque vocanti, quo ad obtinendam justificationis gratiam se disponat, ac praeparet; neque posse dissentire, si velit, sed veluti inanime quoddam nihil omnino agere, mereque passive se habere; anathema sit ». Patet quoque ex censuris inflictis quinque propositionibus Jansenii, ex libro, cui titulus *Augustinus,* excerptis, quae sunt: I.ª « Aliqua Dei praecepta hominibus justis volentibus et conantibus secundum praesentes, quas habent, vires, sunt impossibilia; deest etiam gratia, qua possibilia fiant ». II.ª « Interiori gratiae in statu naturae lapsae numquam resistitur ». III.ª « Ad merendum vel demerendum in statu naturae lapsae non requiritur in homine libertas a necessitate, sed sufficit libertas a coactione ». IV.ª « Semipelagiani admittebant praevenientis gratiae interioris necessitatem ad singulos actus, etiam ad initium fidei; et in hoc erant haeretici, quod vellent eam gratiam talem esse, cui posset humana voluntas resistere vel obtemperare ». V.ª « Semipelagianum est dicere « Christum pro omnibus omnino hominibus mortuum esse, aut sanguinem fudisse. » Ex quibus, prima propositio damnata fuit ut temeraria, blasphema, impia et haeretica; secunda, et tertia, ut haeretica; quarta, ut falsa et haeretica; quinta, ut falsa, temeraria, scandalosa, et intellecta eo sensu, quod Christus pro salute tantum praedestinatorum mortuus sit, impia, blasphema, contumeliosa, divinae pietati derogans, et haeretica. Ita Innocentius X, in Constitut. *Cum occasione,* edita ann. 1653.

Secundo, gratiam sufficientem, cui ex malitia humanae voluntatis resistitur, dari constat ex eodem Conc. Trident. *sess.* 6. *cap.* 11: « Nemo temeraria illa, et a Patribus sub anathemate prohibita voce uti (debet), Dei praecepta homini justificato ad observandum esse impossibilia. Nam Deus impossibilia non jubet, sed jubendo monet, et facere quod possis, et petere quod non possis, et adjuvat ut possis ». Constat etiam ex censura primae et secundae propositionis Jansenii.

Tertio, non omnia infidelium opera esse peccata constat ex damnatione propositionum 25 et 27. Baji facta a S. Pio V., ex quibus prima est: « Omnia infidelium opera peccata sunt, et philosophorum virtutes sunt vitia ». Altera: « Liberum arbitrium sine gratiae Dei adiutorio nonnisi ad peccandum valet ».

Quarto, non omnia peccatorum opera esse peccata, constat ex definitione Tridentini *sess.* 6, *can.* 7. « Si quis dixerit, opera omnia, quae ante justificationem fiunt, quacumque ratione facta sint, vera esse peccata; anathema sit ». Cui praeluserat Conc. Constantiense, quod *sess.* 15 hunc articulum Huss et Wicleffi damnaverat: « Peccatum mortale inficit universaliter actus hominis vitiosi ». Et ex censura prop. 35 Baji: Omne, quod agit peccator, peccatum est »; et demum ex censura quamplurium propositionum Quesnelli eadem pice infecti.

vinam condescensionem (7); hinc est, quod ad hoc, quod salvetur in esse, cum sit defectivus, indiget semper adiutorio divinae praesentiae, manutenentiae et influentiae, per quam manuteneatur in esse, quae quamvis sit universalis (m) in creaturas omnes, nominatur tamen nomine gratiae, quia non ex debito procedit, sed ex libertate bonitatis divinae. Hinc est etiam (n), quod ad hoc, ut se praeparet ad donum supernae gratiae, cum sit recurvus, indiget dono alterius gratiae gratis datae, maxime post naturam lapsam (8), per quam habilis efficiatur ad bona moralia, quae sunt bona ex circumstantia, quae nullo modo possunt dici bona, nisi procedant ex intentione recta, videlicet quod non propter nos, sed propter summum bonum fiant, ad quod non assurgit spiritus noster recurvus (9), nisi praeveniatur a Deo per aliquam gratiam gratis datam (10). Hinc nihilominus est, quod ad hoc, quod faciat bona opera meritoria mercedis aeternae, cum totaliter sit Deo obnoxius, et debitor sui totius, indiget dono gratiae gratum facientis, per quam Deus sibi condescendat, prius acceptans suam imaginem et voluntatem, quam operationem ex eo (o) manantem; quia cum causa nobilior sit suo (p) effectu, nullus potest se facere meliorem, nec facere opus Deo placens, nisi prius placeat ipse, ut Deus prius ipsum respiciat, quam ad munera eius. Et ideo omnis radix merendi fundatur in gratia gratum faciente (11), cuius est facere hominem Deo dignum; propter quod nullus potest eam mereri merito condigni, sed solum merito congrui. Ipsa autem habita, meretur sui ipsius augmentum in statu viae per bonum eius usum, merito condigni. Nam cum solus Deus sit ipsius gratiae fontale principium influendi, ipse solus est principium augmentandi per modum infundentis (q), et gratia per modum meriti et dignitatis, et liberum arbitrium per modum cooperantis et merentis, pro eo, quod liberum arbitrium cooperatur gratiae et, quod est gratiae, suum facit: et ideo non tantum liberum arbitrium per gratiam meretur gratiae augmentum in statu viae merito digni (r), verum etiam complementum in statu patriae merito condigni; tum propter sublimitatem doni Spiritus Sancti in merito cooperantis; tum propter veracitatem Dei promittentis; tum propter vertibilitatem liberi arbitrii consentientis et finaliter perseverantis; tum propter difficultatem status merendi (s): tum propter dignitatem Christi nostri capitis intervenientis, quod debet glorificari cum suis membris; tum etiam propter liberalitatem Dei retribuentis (t), quem non decet parva reddere propter obsequium sibi fideliter obtemperantis; tum propter nobilitatem operis,

(m) Generalis *ibid.*
(n) Etiam *om. ibid.*
(o) Ex ipso *ed. Ven. et* 1484; ex ipsa *editt. Arg. Nor.*
(p) Suo *om. ed.* 1484.
(q) Influentis *ibid.*
(r) Condigni *ibid.*
(s) Merentis *ibid.*
(t) *Ita ibid.; in cet.* tribuentis.

quod ex caritate procedit, quod tantum ponderat in conspectu iudicis, quantum amor, ex quo procedit, qui Deum incomparabiliter praeponit omnibus (u) creaturis, et ideo non sufficienter et competenter potest nisi in Deo et summo bono (v) remunerari. Ex quibus omnibus, tanquam ex septem rationibus, gloriam aeternam merito non tantum congrui, sed etiam condigni, mereri facit gratia septiformis.

(u) Ceteris *ibid.*

(v) Summo et bono *ibid.*

AD CAPUT II.

(1) « Cum gratia una sit, multiplices tamen habet divisiones secundum diversas considerationes. Habet enim gratia comparari ad suum principium a quo; habet comparari ad suum subjectum in quo; habet nihilominus comparari ad suum oppositum contra quod; habet comparari ad suum effectum, ad quem ordinatur. Per comparationem ad suum principium, sic dividitur gratia in gratiam praedestinationis, vocationis, justificationis et magnificationis. Primo enim Deus gratiam praeparat, secundo offert, tertio confert, et quarto complet. Et secundum hoc attenditur praedicta divisio, quae sumitur de eo, quod dicit Apostolus *(Rom. 8. 30)*. Secundum autem quod gratia comparatur ad suum subjectum, sic dividitur in gratiam cogitationis, voluntatis et perfectionis, secundum triplicem potentiam ejus substantiae, in qua est gratia, videlicet secundum intellectivam, et affectivam, et operativam. Et haec divisio ponitur a Bernardo in libro de libero arbitrio *(ad fin. et ad med.)*. Secundum autem quod comparatur ad suum oppositum, sic est illa divisio gratiae, quia est gratia protectionis, liberationis et salvationis. Sumitur enim haec divisio, secundum quod gratia adjuvat contra multiplex malum, videlicet malum tentationis, sive pugnae, malum persecutionis, sive miseriae, malum culpae, et malum sequelae. A primo protegit, a secundo liberat, a tertio extrahit, et a quarto salvat. Et haec divisio sumitur pro eo, quod dicitur: *Protegat Dominus exercituum Judaeam et Hierusalem, protegens, et liberans, transiens, et salvans (Isa. 31. 5)*. Secundum comparationem ad effectum ad quem est, dividitur in praevenientem et subsequentem, sive operantem et cooperantem, quae sunt differentiae gratiae secundum effectus, quos habet in ipsam voluntatem. Dicitur enim gratia praeveniens, in quantum ipsam voluntatem facit bonam; et ideo praevenit, quia non est a libero arbitrio, sed potius infunditur ab ipso Deo. Cooperans vero, sive subsequens, dicitur, in quantum adjuvat liberum arbitrium respectu boni operis eliciendi. Et notandum quod, secundum quod nomen gratiae diversimode accipitur, sic etiam et istae duae differentiae, praeveniens et subsequens. Accipitur enim gratia uno modo largissime; et sic comprehendit dona naturalia et dona gratuita, utraque enim desursum est: et hoc modo gratia habet dividi in praevenientem et subsequentem, ita quod praeveniens vocantur dona naturalia, subsequens vero dona gratuita; et sic accipit Gregorius in Moralibus. Alio modo accipitur gratia minus communiter; et sic comprehendit gratiam gratis datam et gratum facientem: et tunc dividere gratiam in praevenientem et subsequentem nihil aliud est, quam dividere gratiam in gratis datam et gratum facientem. Et sic dividit Bernardus *(l. c.)*, cum dicit, quod quaedam est gratia, quae seminat cogitatum, et hanc vocat gratiam praevenientem. Quaedam, quae perficit bonum, et hanc dicit gratiam subsequentem. Ait enim sic in libro de libero arbitrio: Haec tria in nobis operatur Deus, scilicet cogitare, velle, perficere. Primum sine nobis operatur, secundum nobiscum, et tertium per nos. Accipitur et gratia stricte; et sic comprehendit gratiam gratum facientem et gloriam: et tunc dividere gratiam in prae-

venientem et subsequentem non est aliud, quam dividere in gratiam et gloriam; et sic dividit Augustinus in libro de natura et gratia *(c. 32)*, cum ait: Gratia praevenit, ut pie vivamus; subsequitur, ut cum illo semper vivamus. Nunc praevenit, ut vocemur; tunc subsequitur, ut glorificemur. Accipitur etiam gratia magis stricte; et tunc nominat solum gratiam gratum facientem: et tunc dividere eam per praevenientem et subsequentem, hoc est secundum duplicem effectum gratiae, qui potest distingui tripliciter. Vel ita ut unus effectus sit contra malum, et alter ad bonum. Vel ita quod uterque sit ad bonum, sed unus competat gratiae, secundum quod informat, alter secundum quod movet. Vel ita quod uterque attribuatur gratiae moventi, sed unus in ingressu et alter in profectu. Et sic tripliciter exponitur ab Augustino in libro de natura et gratia. Uno modo sic: Gratia praeveniens hominis voluntatem, liberat et praeparat; subsequens vero, in quantum eadem adjuvat. Secundo modo sic: Gratia praeveniens praevenit voluntatem, ut sanemur; et subsequitur, ut sanati vegetemur. Tertio modo sic: Gratia praevenit voluntatem, ut velit; et subsequitur, ne frustra velit ». *2. dist. 27. dub. 1.* Cfr quoque *Centil. p. 3. sect. 35.*

(2) « In una anima est tantum ponere unam gratiam gratum facientem. Ratio hujus sumitur et ex parte principii effectivi, et ex parte subjecti, et ex parte finis ultimi, et ex parte finis primi et etiam intermedii. Ex parte principii effectivi, quoniam gratia est influentia a Deo procedens in ipsam animam, secundum quam Deus totam animam sibi assimilat. Unde quia unius rei una est similitudo, in una anima una reperitur gratia procedens ab effectivo principio. Ex parte subjecti similiter necesse est gratiam gratum facientem esse unam, pro eo quod gratia comparatur ad animam sicut principium dans ei vitam in esse secundo. Et quoniam unius vivificabilis una est vita, sive principium vivificans; hinc est, quod in una anima tantum debet esse una gratia. Ex parte vero finis tam primi, quam ultimi, quam etiam intermedii, ratio sumitur. Gratia enim est ad hoc, quod faciat hominem Deo acceptum; est etiam ad hoc, ut per ipsam perveniat homo ad unum et summum bonum; est etiam ad hoc, ut opus a libero arbitrio egrediens, sit meritorium apud Deum. Quoniam igitur Deus non acceptat hominem secundum quid, sed si acceptat, totum acceptat, et opera ejusdem hominis secundum unum statum sunt aequaliter meritoria, et merces omnium meritorum est una; hinc est, quod necesse est ponere in uno homine gratiam esse unam, exigente hoc comparatione ad effectivum principium, et ad subjectum, et ad finem immediatum et ultimum ». *2. dist. 27. a. 1. q. 1.*

(3) « Per usum gratiae consequentem non contingit mereri habitum gratiae praecedentem, nec quantum ad meritum congrui, nec quantum ad meritum condigni. Quantum ad meritum congrui non pro eo, quod usus gratiae ad ipsum habitum non comparatur sicut meritum ad praemium. Tum quia non ordinatur ad ipsum habitum promerendum, sed ad aliud. Tum etiam quia non habet ordinari ad illud, nisi sicut ad suum fundamentum et originem. Meritum autem omne, sive congrui, sive condigni, ordinatur ad praemium, tamquam quaedam via et dispositio praeambula. Multo minus vero quantum ad meritum condigni per usum gratiae contingit mereri ipsum donum gratiae, quod est ipsius usus principium. Tum quia ipsa gratia, quantum est de sua prima ratione et primaria infusione, sic habet rationem gratuiti, ut nullo modo compatiatur rationem debiti. Si enim esset ex meritis, jam non esset gratia. Tum etiam quia si usus gratiae ipsam gratiam mereretur, quanto magis ipsa bene uteretur, tanto minus pro ipsa teneretur esse Deo gratus; quod si hoc repugnat perfectioni meriti, planum est quod gratiam non contingit mereri, nec merito condigni, quia tunc tolleretur perfectio gratiae et perfectio meriti, nec merito congrui, quia non salvatur ibi ordo, qui inter meritum et praemium debet attendi ». *2. dist. 27. a. 2. q. 1.*

(4) De merito vide superius *part. 4. cap. 7. n. 1.*

(5) « Sicut dicit Augustinus, absque dubio tenendum est, quod gratia meretur augeri; quis autem sit modus augendi, et modus merendi, difficile est assignare. Cum enim multi sint

modi augendi, quis eorum competat gratiae, non est facile discernere. Contingit enim aliquid augeri per impermixtionem cum contrario, sicut dicitur, quod albius est, quod est nigro impermixtius. Contingit nihilominus aliquid augeri propter hoc, quod minori succedit majus, sicut dies augeri dicuntur. Contingit etiam aliquid augeri propter aggregationem multorum, sicut lumen augetur in aëre propter multitudinem candelarum, ex quarum concursu fit aggregatio luminum. Contingit etiam aliquid augeri per additionem, sicut augetur corpus per alimentum. Contingit etiam aliquid augeri per magnificationem rei in seipsa, sicut augmentata fuit costa, cum de ea facta fuit Eva, et sicut augmentati fuerunt quinque panes, cum de eis quinque millia hominum pasti sunt. Contingit etiam sexto modo aliquid augeri per accessum ad suum summum, sicut aliquid dicitur magis pulchrum et magis luminosum, quod magis accedat ad perfectionem pulchritudinis et lucis. Omnibus his sex modis dixerunt aliqui gratiam augeri. Sed primi tres modi improbari possunt de facili, et in primo libro improbati sunt aliquo modo, cum agitur de caritatis augmento. Eodem enim modo tam caritas quam gratia habent augeri. Tres autem modi sequentes sunt satis convenientes, nec improbari de facili possunt. Primus tamen eorum famosior est, pro eo quod magis consonat Sanctorum auctoritatibus, quae videntur dicere in augmento gratiae infundi novam gratiam, cum loquuntur de diversa sacramentorum efficacia.... Ultimus autem modus non est minus intelligibilis, quam aliquis praedictorum; imo secundum hunc modum dicendi, objectiones, quae fiunt contra gratiae augmentum, facilius declinari possunt. Quamvis enim augmentum per oppositionem videatur repugnare simplicibus, maxime cum in spiritualibus, quanto aliquid est simplicius, tanto fit virtute majus, augmentum tamen per accessum ad summum valde videtur eis consonum. Quodcumque autem horum modorum trium sequentium dicatur, non est magna vis facienda, sed pro certo habentes gratiam Dei in nobis augeri posse, laborare debemus taliter, quod in nobis augeatur per bona opera. Per illa enim, ut dicit Augustinus *(ep. 106)*, meretur augeri, ut aucta mereatur perfici. Modum autem merendi gratiae augmentum sic videre possumus. Contingit enim aliquid mereri ex congruo, et contingit aliquid mereri ex condigno. Tunc est meritum ex condigno, quando ratio meriti reperitur ibi perfecte et plene; et tunc est ibi quaedam commensuratio et adaequatio meriti ad praemium. Et quia hoc non potest esse, cum gratia augetur; hinc est, quod non potest quis mereri gratiae augmentum merito condigni. Si igitur contingit ipsum augmentum gratiae mereri, hoc est merito congrui. Meritum autem congrui dicitur, in quo est aliqua dispositio congruitatis respectu ejus, ad quod illa dispositio ordinatur, quae tamen deficit a ratione condignitatis. Et hoc potest esse tripliciter. Aut enim est congruitas sine dignitate; et sic peccator per bona opera in genere, facta extra caritatem, meretur de congruo primam gratiam; ibi est enim quaedam congruitas, quia facit quod in se est; non est tamen condignitas, quia inimicus Dei est, et indignus pane, quo vescitur. Aut est ibi dignitas cum indignitate, sicut est quando vir justus meretur peccatori primam gratiam. Dignitas enim est ex parte viri justi, qui est amicus Dei, et dignus a Deo exaudiri, sed indignitas est ex parte peccatoris; et ideo non est ibi plena ratio meriti. Aut est ibi dignitas cum gradus inferioritate; et sic habens gratiam minorem meretur per bonum usum pervenire ad gratiae cumulum. Et hic modus merendi, etsi deficiat a merito condigni, et contineatur sub merito congrui, maxime tamen inter ceteros modos praedictos merendi accedit ad perfectionem meriti; et ideo quasi medium tenet inter meritum congrui et meritum condigni ». *2. dist. 27. a. 2. q. 2.* — « Caritas augetur per appositionem, et non per depurationem, vel impermixtionem; augetur tamen divina virtute, sicut ab ea creatur » — « Circa hoc fuit duplex opinio. Una est, quod augmentum caritatis est per depurationem, sive per impermixtionem cum contrario. Contrarium autem amoris Christi est amor concupiscentiae. Unde quanto magis in nobis extinguitur concupiscentia, tanto magis depuratur caritas; et quanto magis depuratur, tanto magis assimilatur Deo, et accedit ad

terminum; et quanto magis accedit, tanto magis augetur: et isti posuerunt caritatem per se posse augeri per assuefactionem in bono et debilitationem concupiscentiae. Ratio autem, quae istos movit, fuit auctoritas Philosophi, qui dicit formas intendi per accessum ad terminum, et impermixtionem cum contrario. Fuit etiam cum hoc auctoritas Augustini, qui dicit *(l. 83. quaest.)*, quod sicut minuitur concupiscentia, sic crescit caritas; et tale augmentum per majorem depurationem simplici non repugnat. Sed ista positio non est conveniens, quia constans est caritatem majorem et minorem esse, omni sublata concupiscentia, sicut in primo homine, et etiam in Angelis; ergo cum omnino sit ibi impermixta, in quolibet Angelo, et etiam in statu innocentiae, esset in summo, quod stultum est dicere. Unde non est dicendum, quantum ad remissionem concupiscentiae augeri secundum substantiam; concedendum est tamen quantum ad remissionem concupiscentiae intendi per fervorem. Et hoc modo intendit Augustinus; et hoc modo loquitur etiam Philosophus de formis quantum ad intensionem, non quantum ad augmentum. Alia positio est, quod caritas augetur per appositionem; et hujus simile habetur in lumine, quod expresse caritati assimilatur. Unde sicut majus lumen additum minori ipsum auget, sic caritas superaddita auget minorem. Et haec positio ponit caritatem non augeri virtute propria, sed divina, idem enim est principium augendi et generandi. Unde sicut a solo Deo habet ortum, ita et augmentum ». *1. dist. 17. p. 2. a. 1. q. 2.* — « Caritas secundum substantiam non minuitur, cum non habeat nisi peccatum mortale pro opposito, a quo non minuitur, sed tota tollitur ». — « Circa hoc duplex opinio est, fundata super duplicem opinionem praecedentem de modo augmentandi caritatem. Quidam enim dicunt caritatem augeri per impermixtionem, et cum impermixtio major sit secundum majorem liberi arbitrii habilitationem, et secundum concupiscentiae diminutionem; et e contrario permixtio per dehabilitationem liberi arbitrii et augmentationem concupiscentiae, dicunt per consequens eam diminui, secundum quod augetur cupiditas vel concupiscentia, et dehabilitatur liberum arbitrium; et hoc est per veniale peccatum. Sed quoniam veniale peccatum, manens veniale, nunquam totiens iteratur, quod concupiscentiam augeat, ita quod aliquid diligat supra Deum; ideo caritas per venialia potest diminui, sed non tolli; tollitur autem per mortale, quod auget concupiscentiam supra Deum. Sed haec opinio, ut supra probatum est, non habet stabile fundamentum, quoniam substantiale augmentum caritatis non venit a libero arbitrio; ideo nec a concupiscentia diminutio. Et propter hoc ponitur alia opinio probabilior, quod caritas non minuitur substantialiter. Et haec opinio fundatur super hoc, quod augmentum caritatis fieri habet per additionem, vel incrementum majoris influentiae. Quo supposito, dicendum quod caritas secundum substantiam non minuitur, sed augetur. Et ratio hujus sumitur a parte oppositi, sive agentis. Nam caritas non habet oppositum nisi mortale peccatum; per illud autem non minuitur, sed tollitur; concupiscentia autem, sive cupiditas, et veniale peccatum opponuntur caritati secundum fervorem solum, quia simul stant, et substantialiter sunt sese contingentia. Et ideo solvendum ad duo prima, quod illud Augustini de cupiditate et minori amore, similiter ad illud de venialis diminutione, locum habet solum quantum ad fervorem caritatis. Et sic patent duo prima. Sumitur et ratio, quare caritas non minuitur a parte ipsius subjecti, quod est liberum arbitrium secundum conversionem ad Deum: liberum enim arbitrium ad augmentum caritatis se disponit per habilitatem, similiter ad diminutionem per dehabilitatem citra mortale; sed haec dispositio est de congruo, non de condigno. Et quoniam Deus est pronior ad miserendum, quam ad condemnandum, et ad donandum, quam ad abstrahendum; hinc est, quod caritatem tribuit, cum se liberum arbitrium disponit de congruo, sed non abstrahit, nisi quando necessario se disponit ad abstractionem vel subtractionem gratiae; hoc autem solum est per aversionem, et tunc totum tollitur ». *Ibid. q. 3.* — « Caritas habet terminum in augmento, tum a parte agentis a proposito operantis, tum ex parte suscipientis » — « Dicendum, quod status est in augmento caritatis

secundum omnem modum, secundum quem convenit esse statum et perfectionem in motu augmenti. Augmentum enim, sicut patet in corporalibus, habet statum a tribus, videlicet a virtute agente, et potentia suscipiente, et forma perficiente. Sic est in homine, cujus augmentum stat, quando virtus caloris et carnis secundum speciem non potest amplius convertere, quam deperdatur; quando potentia humidi radicalis non potest plus extendi; quando corpus perfectum est, secundum quod congruit perfectioni animae. Sic dicendum, quod caritas stat a parte virtutis agentis; sed hujusmodi status potest esse dupliciter. Nam illa virtus, aut est operans naturaliter, aut a proposito. Si naturaliter, tunc stat, quando non potest amplius. Si a proposito, tunc stat, quando non disponit amplius. Et hoc modo stat caritatis augmentum, cum deventum est ad mensuram, quam mensus est Deus homini secundum distributionem suae sapientiae. Et ideo, licet virtus augmentans sit infinita, tamen operatur secundum dispositionem sapientiae limitantis effectus varios, secundum quod placet sibi; non enim operatur secundum omnimodam possibilitatem. Stat etiam a parte suscipientis; quia, sicut dicitur per Matthaeum *(25. 15): Dedit unicuique secundum propriam virtutem.* Et hujusmodi status potest intelligi tripliciter. Aut secundum actum, cum amplius non procedit; et sic stat in viris perfectis, qui non assurgunt ad majora. Aut secundum aptitudinem; et sic stat in beatis, qui amplius non possunt se disponere, et tantum habent, quantum se disposuerunt; unde status est in eis. Aut secundum possibilitatem suscipientis; et sic statum habet in Christo, et credo etiam quod in beata Virgine, et aliqui dicunt quod in Angelis. Utrum in aliquibus aliis nescio. Scio tamen de Christo, quia tantum habet de gloria, quantum potest recipere creatura unita; et credo hoc ipsum de Matre dulcissima. Stat etiam a parte augmentabilis, cum pervenit ad quantitatem perfectam. Sed notandum, quod quantitas virtutis perfecta est dupliciter, vel simpliciter, vel in genere. Simpliciter perfecta est in summo et simplicissimo, ut in Deo. In genere vero in omnibus, qui pertingunt ad actum completum, ad quem sunt; et hoc est diligere Deum *ex toto corde, et ex tota anima, et ex tota virtute (Deuter. 6. 5).* Primo modo non est status, sed secundo solum ». *Ibid. q. 4.*

(6) « Gratiae complementum et praemium aeternum non solum merito congrui, sed merito condigni promereri possumus. » — « Circa istam quaestionem aliqui doctores senserunt diversimode. Quidam enim dicere voluerunt, quod quia meritum condigni dicit quandam obligationem in retribuente et quandam commensurationem in servitio et retributione, et Deus non potest alicui obligari, et praemio gloriae nihil aliud potest commensurari; ideo dixerunt, quod nullus potest caelestem gloriam mereri ex condigno, sed si meretur, hoc est tantum ex congruo. Et ad istam suam positionem adstruendam multis fulciuntur auctoritatibus sacrae Scripturae, et etiam expositorum, qui hoc sentire videntur. Sed quoniam in Scriptura etiam saepe reperitur, quod Deus unicuique retribuet secundum opera sua, et in parabula, qua exprimitur meritum et retributio, dicitur: *Tolle quod tuum est, etc. (Math. 20. 14),* et plura consimilia reperiuntur; ideo aliorum positio est, quod gloria non tantum contingit mereri merito congrui, tale enim meritum reperiri potest in gratia gratis data, sed etiam contingit mereri merito condigni, pro eo quod gratiae et gloriae quaedam est commensuratio, et in Deo quaedam cadit obligatio, non ex necessitate, sed ex sua mera benignitate, qua voluit promittere, et pactum firmare cum iis, qui eum diligunt, quod seipsum mercedem eis retribueret, sicut in Abraham apparet *(Gen. 15. 1).* Si autem velimus considerare, quis istorum duorum modorum dicendi sit verior, inveniemus quod, secundum diversas comparationes operis meritorii, reperitur in eo et meritum congrui et meritum condigni. Opus enim meritorium comparationem habet ad principium a quo exit, et ad finem pro quo fit, et ad statum in quo fit. Si loquamur de ipso per comparationem ad principium; sic opus et ortum habet a voluntate libera, et ortum habet a gratia. Et in quantum ortum habet a voluntate libera, est meritorium merito congrui; sic enim quodam modo nostrum est, et quasi alterius generis est, quam

sit ipsum praemium, quod debet ei retribui. In quantum autem ortum habet a gratia; sic, cum gratia reddat hominem acceptum Deo, et sit quid divinum, et ad hoc sit ordinata, ut ducat ad Deum, opus illud est meritorium merito condigni. Si autem comparemus opus meritorium ad eum, pro quo fit, hoc potest esse dupliciter, vel ad largitatem dispensantis, vel ad veritatem pollicentis. Si comparetur ad largitatem dispensantis; sic est meritorium merito congrui, nam pro suae liberalitatis immensitate decet ipsam pro modico obsequio retribuere magnum praemium. Si vero comparetur ad veritatem pollicentis, ex quo promisit, et quodam modo se voluntarie obligavit, quod tanto operi tantum reddit praemium; sic opus illud meritorium est merito condigni. Si autem tertio modo comparemus opus meritorium ad statum; hoc potest esse dupliciter, aut quantum ad temporis opportunitatem, aut quantum ad operis difficultatem. Si quantum ad temporis opportunitatem, quia nunc est tempus seminandi, sicut dicit Apostolus *(Gal. 6. 8)*, et qui facit opera meritoria, semen projicit in terram bonam *(Marc. 4. 20; et Luc. 8. 15)*; congruum est, ut ex hac terra fructum magnum suscipiat. Et ideo recte Deus ei, qui in praesenti dimittit modicum, promittit reddere centuplum *(Matth. 19. 29)*. Si autem consideretur operis arduitas, quia opus tale sic est in voluntate facientis, ut sit supra vires, et homo elevetur in faciendo ipsum supra se, et bono proprio praeponat bonum aeternum; hinc est, quod tale genus operis aeterna remuneratione est dignum, et sic per ipsum mereri contingit merito condigni. Patet igitur, quod opus meritorium consideratum in comparatione ad voluntatis libertatem, et dispensatoris liberalitatem, et temporis opportunitatem, est meritorium merito congrui. Comparatum vero ad gratiae dignitatem, ad illius pollicentis veritatem, et ad suiipsius difficultatem, est meritorium merito condigni ». *2. dist. 27. a. 2. q. 3.*

(7) « Hominis liberum arbitrium in puris naturalibus constitutum, cum generali Dei influxu, tametsi difficulter, potest tamen facere opus bonum morale, quod non disponit ad gratiam, nec ad gloriam » — « Est notandum, quod opus aliquod tripliciter potest dici bonum. Uno modo dicitur aliquid bonum simpliciter; et hoc est bonum, quod est ordinatum in finem; et tale est bonum quod est meritorium. Et in hujusmodi bonum, non potest liberum arbitrium lapsum absque auxilio gratiae gratum facientis. Secundo modo aliquid dicitur bonum, ex hoc quod aliquo modo de congruo disponit ad bonum; et tale est bonum, quod fit extra caritatem, nihilominus tamen cum recta intentione. Et in tali non potest liberum arbitrium absque munere gratiae gratis datae, per quod illuminetur et dirigatur et excitetur, ut velit facere aliquid, quod sit Deo placitum. Et quod ad hoc sit munus gratiae necessarium, expresse innuitur in Sapientia *(8. 21)*, ubi dicitur: *Scivi, quoniam aliter non possum esse continens, nisi Deus det: et hoc ipsum erat sapientia, scire cujus donum hoc esset.* Unde non est parvum donum gratiae cognoscere ipsum munus gratiae, et cognoscere, quod sine gratia homo salvari non potest. Tertio modo dicitur aliquid bonum, quia in finem est ordinabile, et habet aliquam ordinationem intra se, sive ex transitu super materiam debitam, sicut pascere esurientem; sive ex debita circumstantia superaddita, videlicet cum hoc faciat, cum exigit tempus et locus et opportunitas. Ad istud autem genus boni complendum, etsi gratia gratis data sit necessaria ad hoc, quod fiat faciliter, circumscripto tamen omni munere gratiae, et libero arbitrio relicto in puris naturalibus, per naturale judicatorium et instinctum potest in tale bonum, Deo sibi cooperante, sicut cooperatur aliis creaturis. Nam sine primo agente nullum agens potest agere, sicut suo loco infra manifestabitur, cum agetur, utrum omnis actio sit a Deo. Ad praesens autem tantum dixisse sufficiat, quod liberum arbitrium sola Dei cooperatione, absque aliquo munere gratiae, licet difficiliter, potest exire in aliquod bonum morale; per illud tamen nec disponitur ad gratiam, nec ad gloriam, quia non est in finem ultimum ordinatum, sed tantum ordinabile.... In bonum autem, quod ducit ad bonum perfectum, sive merito congrui, sive merito condigni, non potest absque auxilio Dei, sicut expresse dicunt auctoritates Sanctorum ad contrarium adductae, et sic omnes intelli-

gendae sunt. Et quod isto modo debeant intelligi, planum est. Nam si liberum arbitrium in solis naturalibus suis relinquatur, adhuc remanebit ei rationis judicium, per quod cognoscit parentes esse honorandos; et constat, quod si habet hoc naturale judicatorium, per illud, per quod potest nosse parentes esse honorandos, per illud potest cogitare; et cum habeat naturale instinctum, potest etiam id velle; et cum habeat exteriora organa sibi subservientia, potest opere implere: sed prout illud facit iudicium rationis rectae absque munere gratiae, non dirigit ad obtinendum finem, qui Deus est, et mercedem aeternae beatitudinis, quam nosse non potest, nisi Deus revelet. Et propterea dicunt Sancti, quod nec cogitare nec velle nec facere potest bonum absque juvamine divinae gratiae, quia loquuntur de bono, secundum quod est ordinatum ad assequendam beatitudinem. Si autem intelligantur auctoritates de alio bono, tunc nomine gratiae non est intelligendus aliquis habitus superadditus naturalibus; sed intelligitur gratuita Dei influentia, per quam cetera conservat et adjuvat, ut compleant operationes suas. Et sic intelligitur illud verbum Joannis *(15. 5): Sine me nihil potestis facere.* Et illud Isaiae *(26. 12): Omnia opera nostra in nobis operatus es Domine;* et consimilia. Et sic intelligendum est illud, quod dicitur in libro de Magistro, quod nullus potest aliquid addiscere, nisi Deus doceat *(August. in fine libri).* Hoc enim non dicitur, quia omnis cognitio sit infusa; sed quia lumen creatum non potest perficere operationem suam absque cooperatione luminis increati, per quod illuminatur omnis homo, qui venit in hunc mundum. Et hoc modo intelligenda sunt verba Dionysii *(de divin. nom. c. 4. p. 2)* et aliorum Sanctorum, qui dicunt, quod omnis essentia est a prima essentia, et omnis vita a prima vita, et omnis intelligentia a prima intelligentia, et omnis bonitas a prima bonitate. Haec enim dicta sunt, non quia Deus sit tota causa, sed quia sine ipso non potest agere aliqua virtus creata. Patet igitur ex praedictis, quantum sit necessaria libero arbitrio gratia gratum faciens, quia sine ea non potest a peccato resurgere, nec potest adversarium vincere, nec potest mandata Dei implere. Patet nihilominus, quantum sit necessaria gratia gratis data, quia sine ea non potest liberum arbitrium ad gratiam gratum facientem sufficienter se disponere; non potest etiam omni tentationi resistere, non potest etiam in aliquod bonum quantumcumque modicum, quod sit ordinatum ad salutem. Et licet possit in aliquod bonum morale, vix aut numquam tamen faceret nisi malum, propter peccati originalis corruptionem. Et ex his manifeste convincitur error Pelagii, et superbia, qua se contra divinam gratiam erigebat, et ingratus gratiae Dei, sibi, quod erat gratiae, usurpabat; et dum hoc agebat, seipsum a munere divinae gratiae elongabat; et propterea error iste cavendus est non modicum. Unde Bernardus in libro de libero arbitrio *(cap. 18. ad finem libri):* Cavendum est, ne cum bonum propositum invisibiliter intra nos, aut nobiscum excitari sentimus, aut voluntati nostrae attribuamus, quae infirma est, aut Dei necessitati, quae nulla est, sed soli gratiae, qua plenus est. Haec liberum arbitrium excitat, cum seminat cogitatum; sanat, cum immutat affectum; roborat, ut perducat ad actum; servat, ne sentiat defectum. Sic autem cum libero arbitrio operatur, ut tantum illud in primo praeveniat, in ceteris comitetur, ad hoc itaque praeveniens, ut sibi deinceps cooperetur; ita tamen quod a sola gratia coeptum, pariter ab utroque perficitur, ut mixtim non sigillatim, simul non vicissim, per singulos profectus operentur, non partim gratia, partim liberum arbitrium, sed totum singula opere individuo peragunt, totum quidem hoc et totum illa, sed ut totum in hoc sit totum ex illa ». *2. dist. 28. a. 2. q. 3.*

(8) « Hominis liberum arbitrium omni gratia destitutum non potest cuilibet tentationi resistere, licet necesse non sit, quod cuilibet succumbat. » — « Est notandum quod aliqui senserunt, liberum arbitrium secundum statum, in quo nunc est, absque munere gratiae omni posse tentationi resistere propria virtute, quia si hoc non esset, peccatum ei imputari non deberet. Sed haec positio plane falsa est, et contra sacram Scripturam, et contra Sanctorum testimonia. Si enim nemo potest resistere tentationi de luxuria, nisi per continen-

tiam, nemo tentationi de infidelitate, nisi per fidem; continentiam autem et fidem non contingit habere absque dono gratiae divinae, iuxta quod dicitur: *Non possem esse continens, etc. (Sap. 8. 21)*; et: *Alii datur fides in eodem spiritu (1. Cor. 12. 9)*; planum est, quod ipsa sacra Scriptura dicit, quod liberum arbitrium absque munere gratiae non posset omni tentationi resistere. Hoc etiam multipliciter probat Augustinus in libro de perfectione iustitiae hominis, et de natura et gratia; et in libro de vera religione *(cap. 45)* dicit expresse, quod qui non vult ab alio superari, necesse habet alii invidere, et ita vir superbus necesse habet peccare aliquando peccato invidiae; similiter et in aliis generibus peccatorum intelligendum est esse. Et propterea illa positio Pelagii tanquam erronea repudianda est. Hoc autem fuit, quod decepit Pelagium, quod liberum arbitrium nunquam destituitur omni gratia gratis data, et ipse posse gratiae attribuit ipsi naturae. Superbia enim excaecatus nescivit distinguere inter dona naturalia et gratuita. Aliorum vero positio fuit, quod liberum arbitrium lapsum omni gratia destitutum nulli posset tentationi resistere, pro eo quod lapsum est, et in lapsu suo adeo est infirmatum et obliquatum, quod nisi adsit divinae misericordiae donum, incurvatur ad omne malum, quod sibi suggeritur et offertur. Et innuitur per illam Glossam super illud Psalmi *(77. 49)*: *Immissiones per Angelos malos*, diabolus potestatem habet in peccatore, sicut in proprio pecore. Et ex hoc arguunt, quod nisi adsit divinum auxilium, faciet illum pro voluntate sua ruere de peccato in peccatum. Item alia Glossa super Abacuc *(1.17)*: Nesciebam eum tantam potestatem accepisse, ut viribus eius nemo possit resistere. Hoc intelligendum est esse dictum per se absque auxilio divinae gratiae. Et si tu obijcias, quod tunc homo culpandus non esset, respondent per illud, quod dicitur in Glossa: *Non ego operor, sed quod habitat in me peccatum (Rom. 7. 17)*; ibi Glossa: Nunquid quia invitum hominem dicit peccare, immunis videri debet a crimine? non utique, ipsius enim vitio et desiderio haec coepta sunt, quia enim mancipavit se per assensum peccato, iure dominatur illius. Sed quia illud valde durum videtur dicere, quod liberum arbitrium in statu tali nulli possit tentationi resistere, cum naturale habeat iudicatorium, et quendam instinctum naturalem remurmurantem contra malum, cum non sit etiam in malo confirmatum; ideo est tertia via medium tenens inter haec duo extrema, quod liberum arbitrium omni gratia destitutum nec omni possit tentationi resistere, nec necesse habeat omni tentationi succumbere. Non possit, inquam, omni resistere, propter suam instabilitatem et infirmitatem, iuxta illud Thren. *(1. 8)*: *Peccatum peccavit Hierusalem, propterea instabilis facta est.* Et Glossa super illud: *Misericordiae Domini etc.*: *(Ib. 3. 22)*: Non potest homo diu stare contra insultus diaboli, nisi misericordia Domini adiuvetur. Unde si contingeret hominem resistere uni tentationi, tantum possent multiplicari, quod nisi divinum auxilium adesset, necesse haberet homo dejici, sicut ponitur exemplum in foraminibus navis, per quae ingreditur aqua. Potest etiam exemplum poni in pugile, qui cum se cooperit ex una parte contra ictum, et ex altera discooperit, a magis experto pugnatore laeditur. Sic et diabolus frequenter facit pluribus, quibus praetendit tentationem de luxuria, et ex hoc quod non consentiunt, facit ipsos prosilire in superbiam; nec unquam potest evitare homo, quin in aliquam tentationem incidat, et hoc propter suam instabilitatem. Propter suam etiam infirmitatem necesse haberet in aliquam tentationem incidere; cum enim sit obtenebratus ignorantia, et alligatus carnis concupiscentia, tentationem carnis et infidelitatis non posset evadere, quin etiam aliquando consentiret, nisi adiuvaretur aliquo munere divinae gratiae ». *2. dist. 28. a. 2. q. 2.*

(9) « Est manere in se, et hoc naturae est institutae; descendere vel inclinari infra se, hoc naturae corruptae; sed supra se elevari vel ascendere, hoc est naturae per gratiam sublimatae. Unde stare est naturae, descendere culpae, ascendere gratiae. Quoniam igitur natura corrupta est, et ad malum prona, si supra se elevetur, non tantum erit elevatio, sed propter inclinationem ad contrarium tractio. Quia igitur omnis, qui ad Deum venit, supra se elevatur, nemo venit, nisi trahatur. Pro-

pterea bene dicit: *Nemo venit ad me, nisi Pater traxerit eum* ». *Comm. in Evang. Joan. c. 6. vers. 52. n. 454.* Supplem. Vol. I.

(10) « Quantulacumque caritas potest resistere quantaecumque tentationi, tum propter Dei auxilium, tum propter voluntatis libertatem; sed non attento vitio difficultatis ad bonum, et pronitatis ad malum » — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod cum quaeritur, utrum quantulacumque caritas possit resistere quantaecumque tentationi, hoc dupliciter potest intelligi, aut loquendo de potestate caritatis per comparationem ad adjutorium divinae providentiae gubernantis, aut per comparationem ad vires liberi arbitrii cooperantis. Secundum utrumque istorum modorum fuit hic duplex modus dicendi. Si enim loquamur per comparationem ad dispositionem divini regiminis, sic dixerunt aliqui, quod ex quantulacumque caritate potest quis resistere quantaecnmque tentationi. Alii vero quod non. Et utrique verum dicere potuerunt; nec sibi contradicunt, si recte intelligantur. Si enim loquamur quantum ad tentationis exordium, quantulacumque caritas potest resistere quantaecumque tentationi, quia Deus hominem habentem caritatem nunquam deserit, nisi ille voluntarie ab eo recedat; quin potius, secundum quod augetur tentationis bellum, operatur Deus caritatis augmentum. Unde quantumcumque sit modica caritas in homine, nunquam potest invitus ab adversario dejici; quia secundum quod crescit bellum, crescit adjutorium, si tamen homo faciat quod in se est. Si autem loquamur de tentatione quantum ad consummationem victoriae, sic non potest esse, quod homo ex modica caritate resistat tentationi maximae; quia non patitur ordo divinae justitiae, quin ex victoria magni belli fiat amplificatio meriti. Unde sicut ista duo non contradicunt, sed simul vera sunt; possibile est, quod ex parva caritate in principio tentationis, et magna in fine, resistatur magnae tentationi. Et iterum possibile est, quod ex parva caritate in principio tentationis et in fine, non resistatur magnae tentationi. Sic non obviant sibi illae duae opiniones. Similiter si loquamur de potentia caritatis per comparationem ad vires liberi arbitrii cooperantis, duplex fuit opinio. Nam quidam dixerunt, quod ex quantulacumque caritate potest quis resistere quantaecumque tentationi, quidam quod non. Et ratio hujus est, quia de viribus liberi arbitrii et adjuti a gratia est loqui dupliciter, vel quantum ad libertatem voluntatis, vel quantum ad vitium difficultatis ad bonum, et pronitatis ad malum. Si ergo loquamur de gratia per comparationem ad libertatem voluntatis; sic cum ipsa voluntas de se sit libera ad consentiendum, et per gratiam sit liberata a servitute peccati, et cogi non possit, potest quantaecumque tentationi resistere. Si autem loquamur per comparationem ad vitium difficultatis et pronitatis, sic non potest resistere impulsui tentationis fortis, nisi caritas adeo fortis sit, quod suo vigore contra pronitatem refraenet a malo, et contra difficultatem accendat ad bonum. Liberum enim arbitrium ex una parte adjutum adjutorio gratiae, ex alia parte corruptum vitio concupiscentiae, quando excitatur in ipso per tentationem impetus concupiscentiae, secundum quod magis et magis fortiter excitatur, per hoc indiget majori repressione. Et sic diversis considerationibus concedi potest de caritate per comparationem ad liberum arbitrium, quod quantulacumque caritas potest resistere quantaecumque tentationi, et quod non potest. Potest quidem, si comparetur ad dominium libertatis; non potest autem, si comparetur ad vitium pronitatis et difficultatis. Et hoc melius patet, si quis consideret, et attendat, et experimento cognoscat statum et conflictum hominum tentatorum.... Illa ratio, quam objicit de peccato, non valet. Quod enim dicitur, quod quantumcumque peccatum parvum sufficit ad expellendam quantamcumque gratiam, hoc non est quia peccatum agat in ipsam gratiam, sed quia facit liberum arbitrium deficere a gratiae complemento. Ex hoc autem non potest inferri, quod propter hoc quantulacumque gratia sufficiat ad vincendum omnem impulsum tentationis, quia facilius est deficere, quam benefacere. Inferri tamen potest, quod quantulacumque gratia expellere potest omne peccatum ». *3. dist. 30. a. 1. q. 1.*

(11) « Usus gratiae est promotivus in profectum meritoriorum operationum. Requiritur autem ad huiusmodi promotionem, quod usus

gratiae sit fidelis respectu Domini, virilis in se et liberalis in proximum. Debet igitur usus gratiae fidelis esse respectu Domini. Unde Apostolus *(Gal. 1. 15 et 16)* dicit: *Cum placuit ei, qui me segregavit de utero matris meae, et vocavit per gratiam suam, ut revelaret filium suum in me, ut evangelizarem illum in gentibus, continuo non acquievi carni et sanguini.* Quando quaeris aliquid praeter Deum, quod non quaeris propter Deum, non es fidelis Deo. Unde Augustinus in libro Confessionum *(l. 10. c. 29)*, ait: Minus te amat, qui tecum aliquid amat, quod non propter te amat. Ideo dicit Apostolus: *Non acquievi carni et sanguini,* idest non quaesivi humanam gloriam, sed divinam. Perspectivi dicunt, quod si radius perpendicularis cadat super corpus tersum et pulitum, necesse est, quod per eandem viam et per eundem incessum reflectatur in suum principium; non sic de radio incidentiae. Influxus gratiae gratis datae est sicut radius incidentiae. Influxus gratiae gratum facientis est sicut radius perpendicularis. Qui gratiam Dei suscipit, necesse est, ut Deo gratiam et gloriam reddat. Origo fontium et fluminum mare; origo virtutum et scientiarum est Christus, ait Bernardus (*in Cant. Ser. 13 in princ.). Ad locum, unde exeunt, flumina revertuntur, ut iterum fluant*, inquit Ecclesiastes *(1. 7)*. Sicut fons non habet durationem, nisi habeat continuam conjunctionem cum sua origine; sic nec lux gratiae potest vigere in anima, nisi per reversionem in suum originale principium. Hanc reversionem et conjunctionem conservat humilitas, et dissolvit superbia; quia *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam (Jac. 4. 6)*. Humilis omnia bona attribuit suo originali principio, superbus attribuit sibi. Humilis continuatur cum sua origine, superbus discontinuatur; Lucifer recedens a suo originali principio, tenebrifer factus est. Christum, qui semper se reduxit per humilitatem in suum originale principium, clarificavit Pater. *Quanto major es, humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam,* dicit Ecclesiasticus *(3. 20)*. Si Rex ditasset aliquem, et ille nollet recognoscere, infidelissimus et ingratissimus esset. Aliqui exaltati per Deum, eriguntur contra Deum, dicentes: *Manus nostra excelsa, et non Dominus fecit haec omnia (Deut. 32. 27).* Secunda differentia usus gratiae est, quia debet esse virilis in se. Optimum est enim gratia stabiliri cor, non escis, quae non profuerunt ambulantibus in eis. Qui vult habere brachia fortia, oportet quod exerceat se in operibus virtutum. Unde Apostolus *(1. Cor. 15. 10)* sic inquit: *Gratia Dei sum id, quod sum, sed gratia ejus in me vacua non fuit.* Sequitur: *Abundantius illis omnibus laboravi, non ego, sed gratia Dei mecum.* Vide quam virtuosos facit gratia Spiritus sancti. Samson capillatus fortissimus fuit: *In septem capillis fortitudo eius (Jud. 16. 19),* idest in septiformi gratia Spiritus sancti; quando vero attonsus est per Dalilam, factus est imbecillis, sicut ceteri homines. Des unum sine gratia, qui possit sustinere, quod Laurentius sustinuit. Nihil possumus facere sine gratia; nihil ita durum, quod non possimus sustinere cum gratia. *Sine me nihil potestis facere (Joann. 15. 5),* dicit Christus; *Omnia possum in eo, qui me confortat,* dicit Apostolus *(Philip. 4. 13).* Tertio, usus gratiae debet esse liberalis in proximum. *Gratis accepistis, gratis date,* ait Dominus *(Matth. 10, 8).* Quare non vendis, o Sol, lucem tuam? Gratis accepi, gratis communico. Quare non vendis, Rhene, aquam tuam? Gratis accepi, gratis fundo. Solus miser homo vendit gratiam sibi collatam. Venit autem haec venditio primo a Simone mago. Heu, Simon mage, verticem Apostolorum, Petrum voluisti facere simoniacum. *(Act. 8. 18, 20): Pecunia tua tecum sit in perditionem, quia existimasti donum Dei pecunia possideri.* Petrus dicit: *Unusquisque sicut accepit gratiam in alterutrum illam administrantes, sicut boni administratores multiformis gratiae Dei (1. Petri 4. 10).* Dionysius *(de cael. hier. c. 15)* determinat usum gratiae in Angelica hierarchia, dicens, quod si superiores Angeli nollent influere in inferiores, clauderent sibi viam influentiae a superiori: *Qui habuerit substantiam hujus mundi, et viderit fratrem suum necessitatem habere, et clauserit viscera sua ab eo, quomodo caritas Dei manet in eo (1. Joan. 3. 17)? Serm. 2. in Exäem. ante med.*

APPENDIX.

Quamvis altissima divinae gratiae mysteria temerario ausu homini perscrutari nefas sit, *qui* enim *scrutator est majestatis, opprimetur a gloria [Prov.* 25, 27*]*; nihilo tamen secius ex effectibus, quos in nobismetipsis cernimus, tantisper ad ipsa, duce infallibili Ecclesiae magisterio, et sacra Scriptura Patribusque facem praeferentibus, reverenter accedere, eaque pro humano captu indagare licet. Cum igitur de fide sit omnibus hominibus talem dari gratiam, cui si vellent, assentiri possent, et ex experientia constet saepe huic gratiae praesto non esse effectum; idcirco gratia distingui solet in *sufficientem et efficacem.* Verum in quo gratiae efficacia reponenda sit, controvertitur a Theologis, qui juxta diversam de praedestinatione doctrinam in diversas dividuntur sententias. Augustinienses enim et Thomistae, praedestinationem gratuitam in se et adaequatam asserentes, ut superius ad *cap. IX, part. I.* ostensum fuit, efficaciam gratiae *ab intrinseco* repetendam esse dicunt. Nam si Deus talem gratiam praedestinationis non conferret, cui, licet possint, nunquam tamen resistent, divinum de praedestinatione decretum frustraneum prorsus atque irritum evaderet, semper enim in actu secundo gloria datur ut merces. Molinistae e converso, qui praedestinationem gratuitam in sua causa, et ad gloriam tantum propugnant, inferunt gratiae efficaciam nullatenus *ab intrinseco* esse repetendam, quippe quae in eadem mensura a Deo, juxta eorum placita, cunctis distribuitur, sed *ab extrinseco,* seu ab hominis consensu, ut contendit Molina, vel a congruitate circumstantiarum, in quibus homo versatur, cum ei gratia confertur, ut placet Congruistis. Has autem circumstantias Deum *scientia media,* seu scientia futuribilium, cognoscere docent. Verum neutra opinio ita amplectenda videtur, ut altera excludatur; in praxi enim saepe Deum circumstantiarum congruitate uti manifestum est, nonnunquam vero gratias conferre, nulla ejusdem congruitatis habita ratione, ipse enim quando, quomodo et cui vult, spirat. Neque Augustinienses et Thomistae inficiantur Deum congruis circumstantiis quandoque uti, sed, et quidem quanto dignius Deo, eas ajunt non a Deo scientià medià esse praevisas, sed vere ab ipso praeparatas.

Ex quibus praemissis ratio patefit, cur in definiendo gratiam sufficientem Scholae non conveniant. Siquidem gratia sufficiens ea dicitur ab iis, qui efficaciam ab intrinseco derivant, « quae in nobis excitat pias quasdam mentis illustrationes, ac aliquam boni cupiditatem, debiliter tamen et imperfecte, adeo ut bonum illud opus, ad quod gratia illa nos sollicitat, minime consequatur ». Ex quo patet ipsam non dici *sufficientem* eo sensu, perinde ac si totum id contineat, quod ad bonum opus hic et nunc eliciendum exigitur, sed quod potentiam ad ipsum bonum exequendum tribuat, licet tali potentiae actus minime subsequatur. E contra juxta ceteros Theologos gratia sufficiens est « auxilium, praeter quod ex parte Dei non alio opus est homini, ut actu operetur ».

Hucusque in duas partes scholae dividuntur; rursus vero utraque schola duplicem sibi sternit viam, cum descendit ad assignandum id, in quo immediate gratiae efficacia consistit. Nam Molina, ut innuimus etiam superius ad *cap. VIII, part. I,* efficaciam gratiae reposuit in consensu voluntatis, ita ut non gratia voluntatem, sed voluntas gra-

tiam determinet, efficiatque per consensum, ut sit efficax, per dissensum vero, ut sit inefficax. Hanc tamen opinionem, quam ipsemet Bellarminus *lib.* 1. *de grat. et liber. arbitr. c.* 12, « alienam omnino a sententia B. Augustini et a sententia Scripturarum divinarum » fatetur, quippe quae « evertit omnino fundamentum praedestinationis divinae, quam S. Augustinus ex divinis litteris solidissime comprobavit », eximius P. Suarez, suorum Praelatorum jussu, temperans, docuit gratiae efficaciam esse repetendam ex congruitate, et attemperatione illius cum libero arbitrio in talibus posito circumstantiis, in quibus Deus per scientiam mediam praevidet ipsum gratiae consensurum fore, si ei in hiscė circumstantiis conferatur. Qui systemati Suaresii subscripserunt, Congruistae propterea appellati sunt.

Hactenus Theologi gratiae efficaciam *ab extrinseco* tuentes; ceteri pariter, licet inter se conveniant, quoad principium intrinsecum, adversus Theologos praedictos, ab invicem tamen dividuntur in statuendo medio proximo hujusce efficaciae. Siquidem Thomistae eam in promotione physice praedeterminante statuunt; Augustinienses vero in praeveniente delectatione, eaque victrice, non necessitante, sed moraliter, non physice, determinante. Quod S. Augustinus in ea Jesu Christi verba apud *Joannem* 6. 44: « Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum » aptissimis exemplis tum ovis, cui ramus viridis, tum pueri, cui nuces ostenduntur, declarat. Quoad porro nostrum Seraphicum, certum imprimis est eum gratiae efficaciam *ab intrinseco* passim asserere et propugnare; cuinam vero ex duabus postremis sententiis faveat, luculenter evincitur ex ejus expositione in praecitatum textum Evangelicum, ubi S. Augustini verba, nedum mentem, referens, ait: « Et quia sensus et cogitatio hominis ab adolescentia sua prona sunt ad malum, ideo propter pronitatem et inclinationem ad malum, sublimatio animae ad Deum dicitur tractio; non sicut in motu corporali, sed divina revelatione, vel doctrinae sacrae eruditione, vel dilectionis divinae infusione, vel caelica consolatione, vel praemii promissione ». Alibi tamen, 2. *d.* 26. *a.* 1. *q.* 6., utramque opinionem conciliare videtur, distinguendo gratiam praevenientem a gratia subsequenti. « Nam primus modus (seu motio moralis) competit gratiae cooperanti, sive subsequenti. Secundus (nempe motio physica) competit gratiae operanti, sive praevenienti. Gratia enim operans liberum arbitrium praevenit et movet, quia Deus illam infundendo voluntatem hominis, sanat et praeparat. Gratia vero cooperans, sive subsequens, liberum arbitrium dicitur movere, quia voluntas tali dono gratiae informata movet seipsam. Hanc enim potentiam habet voluntas, scilicet movendi seipsam, quia est potentia materiae non alligata ». Gratiae igitur est motio et physica et moralis: physica quidem ex parte principii interius moventis et efficaciter determinantis; moralis vero ex parte objecti amati et sancta delectatione trahentis.

Quot autem turbas praedictae quaestiones excitaverint labente saeculo XVI., quibus ansam praebuit novum systema a Molina excogitatum, ad quas componendas Rom. Pontifices Clemens VIII et Paulus V Congregationes *De Auxiliis* nuncupatas instituerunt, neque hujus loci, nec nostri instituti est referre. Hoc unum nobis sciendum est, liberum omnino esse quamlibet ex hisce opinionibus amplecti, nulla enim anathemate perculsa hucusque fuit; quin imo ab ipso Paulo V sub gravissimis poenis prohibitum fuit, ne quis oppositam doctrinam aliqua censura inurere auderet.

CAPUT III.

De gratia, in quantum est remedium peccati ([a]).

(a) In quantum juvat ad bonum meritorium, *ed.* 1484.

(Gratia liberum arbitrium revocat a malo, et excitat ad bonum. — Liberi arbitrii est consentire vel dissentire; — consentiendo, gratiam suscipit; — eamque suscipiendo, eidem cooperatur. — Ad justificationem impii quatuor concurrunt).

De gratia vero, in quantum est remedium contra peccatum, haec tenenda sunt, scilicet quod liberum arbitrium, licet sit sub Deo potentissimum, potest tamen per se in peccatum corruere, sed nullatenus potest resurgere sine adiutorio divinae gratiae, quae dicitur gratia gratum faciens (1). Illa autem gratia, licet sit sufficiens remedium contra peccatum, non tamen infunditur adulto, nisi adsit liberi arbitrii consensus. Ex quo colligitur, quod ad iustificationem impii (2) quatuor concurrunt ([b]), scilicet infusio gratiae, expulsio culpae, contritio, et motus liberi arbitrii ([c]) (3). Expellitur ergo culpa a Dei dono, non a libero arbitrio, non tamen sine libero arbitrio. Nam gratiae gratis datae est liberum arbitrium revocare a malo, et excitare ad bonum; et liberi arbitrii est consentire vel dissentire; et consentientis est gratiam suscipere; et suscipientis cooperari eidem, ut tandem perveniat ad salutem (I).

(b) Concurrant *ibid.*
(c) Liberi arbitrii *om. ibid.*

(I) Gratiam habitualem, seu sanctificantem, adorti potissimum sunt Protestantes; quum enim homo, in eorum sententia, per peccatum originale libertate arbitrii destitutus sit, nullimode ad iustificationem se disponere potest. Justificatio proinde a sola fide formaliter producitur absque ulla hominis cooperatione, et est externa tantum, et in sola non imputatione peccatorum consistit, neque est justitia et sanctitas propria justificati, sed justitia ac sanctitas Christi ipsi per fidem imputata. Ex quibus praemissis omnem etiam meriti rationem tolli nemo non videt. Novatorum igitur errores versantur circa gratiae habitualis naturam, proprietates et conditiones, et circa meritum. Circa naturam, quia in justificatione non veram peccatorum remissionem, sed solam extrinsecam meritorum Christi imputationem, qua ipsa peccata teguntur, vel etiam raduntur, agnoscunt. Circa proprietates, quia ex propriis principiis statuunt justificationem certam esse certitudine fidei, aequalem in omnibus, et inamissibilem, quoadusque fides permaneat. Circa dispositiones ad ipsam necessarias, quia, juxta eosdem, sola fides, seu in eorum sensu, fiducia, sufficit ad justificationis consecutionem. Circa meritum demum, quia ipsum prorsus respuunt.

Porro contra errores circa gratiae habitualis naturam versantes; 1.° In justificatione vere remittuntur peccata. Ita Conc. Trident. *sess.* 5. *can.* 5. « Si quis per Jesu Christi Domini nostri gratiam, quae in baptismate confertur, reatum originalis peccati remitti negat; aut etiam asserit non tolli totum id, quod veram et propriam peccati ra-

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum primum principium, hoc ipso quod primum et potentissimum, sit causativum ([d]) omnium, quae fiunt in universo, praeter quam peccatorum, quae sunt transgressiones legis divinae et caelestium inobedientiae mandatorum *(Ambros. de paradiso, c. 3)*; nihil habet sibi rebelle, iniuriosum et offensivum, nisi peccatum, quod contemnendo Dei praeceptum, et avertendo nos a bono incommutabili, offendit Deum, deformat liberum arbitrium, perimit donum gratuitum, et obligat ad supplicium aeternum. Cum igitur deformatio imaginis et peremptio gratiae sit quasi annihilatio in esse moris et vitae gratuitae, cum offensa Dei sit tantum ponderanda, quantus est ipse, cum reatus poenae aeternae rationem teneat infiniti; impossibile est, quod homo resurgat a culpa, nisi recreetur ([e]) in vita gratuita ([4]), nisi ([f]) remittatur offensa, et poena relaxetur aeterna. Solus igitur, qui fuit principium creativum, est et principium recreativum et reparativum ([g]), Verbum scilicet Patris aeternum, quod est *Jesus Christus mediator Dei et hominum (1. Timoth. 2. 5)*, quod ([h]) quia omnia de ([i]) nihilo creat, ideo creat seipso solo sine aliquo intermedio.

(d) Creativum *ibid.*
(e) Recreatur *ibid.*
(f) Nisi *om. ibid.*
(g) Et reparativum *om. ibid.*
(h) Quod *om. ibid.*
(i) Ex *ibid.*

tionem habet; sed illud dicit tantum radi, aut non imputari; anathema sit ». — « 2.° Justificatio fit per justitiam intrinsecam. — Concil. Trident. *sess.* 6. *can.* 10 ». « Si quis dixerit, homines per eam ipsam *(justitiam Christi)* formaliter justos esse, anathema sit. *Et can.* 11. ». « Si quis dixerit, homines justificari, vel sola imputatione justitiae Christi, vel sola peccatorum remissione, exclusa gratia et caritate, quae in cordibus eorum per Spiritum Sanctum diffundatur, atque illis inhaereat; aut etiam gratiam, qua justificamur, esse tantum favorem Dei; anathema sit ».

Contra errores vero circa gratiae habitualis proprietates; — 1.° Justificatio non est certa certitudine fidei, prout contendit Catherinus, nec proinde tenemur fide credere esse justificatos, prout effutiunt Protestantes. Contra primum, est aperta Tridentini sententia *sess.* 6. *cap.* 9, ubi dicitur: « Sicut nemo pius de Dei misericordia, de Christi merito, deque Sacramentorum virtute et efficacia dubitare debet; sic quilibet, dum seipsum, suamque infirmitatem et indispositionem respicit, de sua gratia formidare et timere potest; cum nullus scire valeat *certitudine fidei*, cui non potest subesse falsum, se gratiam Dei esse consecutum ». Contra secundos autem est ipsum Conc. Trident. *sess.* 6. *can.* 13: « Si quis dixerit, omni homini ad remissionem peccatorum assequendam necessarium esse, ut credat certo, et absque ulla haesitatione propriae infirmitatis et indispositionis, peccata sibi esse remissa; anathema sit ». *Et can.* 14. « Si quis dixerit, hominem a peccatis absolvi ac justificari ex eo, quod se absolvi ac justificari certo credat, aut neminem vere esse justificatum, nisi qui credit se esse justificatum; et hac sola fide absolutionem ac justificationem perfici; anathema sit ». — 2.° Gratia habitualis non est aequalis in omnibus. — Ita Concil. Trident. *sess.* 6. *can.* 24. « Si quis dixerit, justitiam acceptam non conservari, atque etiam non augeri coram Deo per

Quia vero recreat deformatum per vitium culpae, reformando per habitum gratiae et iustitiae, obligatum ad poenam, absolvendo per satisfactionem condignam; hinc est, quod nos reparat, sustinendo pro nobis poenam in natura assumpta, et infundendo gratiam reformativam (5), quae, quoniam continuat nos suae origini, facit nos membra Christi, ac per hoc animam peccatricem, quae fuerat inimica Dei, prostibulum diaboli et serva peccati, facit sponsam Christi, templum Spiritus Sancti et filiam Patris aeterni; quod totum fit per gratuitam et condescensivam infusionem doni gratuiti (6). Rursus, quoniam Deus sic reformat, quod leges naturae inditas non infirmat; ideo sic hanc gratiam tribuit libero arbitrio, ut tamen ipsum non cogat, sed eius consensus liber maneat; et ideo ad hoc, quod culpa expellatur, non solum necesse est, quod gratia introducatur (7), verum etiam quod liberum arbitrium in adultis (in adultis (j), dico, quia in parvulis sufficit fides Ecclesiae, et meritum Christi, et excusat impotentia sui) necesse est, inquam, quod conformet se expulsioni culpae per detestationem omnium peccatorum, quam vocamus contritionem (8). Est etiam necesse, quod conformet se introductioni gratiae per complacentiam et

(j) In adultis om. ibid.

bona opera; sed opera ipsa fructus solummodo et signa esse justificationis adeptae, non autem ipsius augendae causam; anathema sit ». — 3.° Gratia habitualis non est inamissibilis. — Conc. Trident. *sess.* 6. *can.* 23. « Si quis hominem semel justificatum dixerit amplius peccare non posse, neque gratiam amittere; atque ideo eum, qui labitur et peccat, nunquam vere fuisse justificatum,... anathema sit ».

Contra errores circa dispositiones ad ipsam gratiam habitualem spectantes; — 1.° Sola fides nullo modo justificat. — Conc. Trident. *sess.* 6. *can.* 9. « Si quis dixerit, sola fide impium justificari, ita ut intelligat, nihil aliud requiri, quod ad justificationis gratiam consequendam cooperetur, et nulla ex parte necesse esse eum suae voluntatis motu praeparari, atque disponi; anathema sit ». — 2.° Fides proprie dicta, seu firmus assensus ad ea, quae Deus revelavit, non vero fiducia, requiritur ad justificationem. — Conc. Trident. *sess.* 6. *can.* 12. « Si quis dixerit, fidem justificantem nihil aliud esse, quam fiduciam divinae misericordiae peccata remittentis propter Christum; vel eam fiduciam solam esse, qua justificamur; anathema sit ».

Denique quoad meritum — Conc. Trident. *sess.* 6. *can.* 26. « Si quis dixerit, justos non debere pro bonis operibus, quae in Deo fuerunt facta, expectare et sperare aeternam retributionem a Deo per ejus misericordiam, et Jesu Christi meritum, si bene agendo, et divina mandata custodiendo, usque in finem perseveraverint; anathema sit ». Et *can.* 32. « Si quis dixerit, hominis justificati bona opera ita esse dona Dei, ut non sint etiam bona ipsius justificati merita, aut ipsum justificatum bonis operibus, quae ab eo per Dei gratiam, et Jesu Christi meritum, cujus vivum membrum est, fiunt, non vere mereri augmentum gratiae, vitam aeternam, et ipsius vitae aeternae, si tamen in gratia decesserit, consecutionem, atque etiam gloriae augmentum; anathema sit ».

acceptationem ([k]) doni divini, quam vocamus motum liberi arbitrii ([9]). Et sic necesse est, ista quatuor concurrere ad iustificationem impii ([10]).

Postremo, quia praedispositio ad formam completivam debet esse ei conformis; ad hoc, quod liberum arbitrium se disponat ad gratiam gratum facientem, indiget adminiculo gratiae gratis datae. Et quia gratiae est liberum arbitrium non cogere, sed praevenire, et simul utriusque est ([l]) in actum prodire; hinc est, quod in nostra iustificatione concurrit actus liberi arbitrii et gratiae consone quidem et ordinate ([11]), ita quod gratiae gratis datae est excitare liberum arbitrium, liberi arbitrii autem est huiusmodi excitationi consentire, vel dissentire, et consentientis est ad gratiam gratum facientem se praeparare ([12]), quia hoc est facere quod in se est ([13]); et sic disposito ([m]) gratia gratum faciens habet infundi ([14]), cui liberum arbitrium potest cooperari, si vult, et tunc meretur; vel contrariari per peccatum, et tunc demeretur. Si ergo cooperetur ei usque in finem ([15]), meretur pervenire ad aeternam salutem. Verum est igitur, quod dicit Augustinus *(Serm. 169. c. 11)*, quod ([n]) « qui creavit te sine te, non iustificabit te sine te ». Verum est etiam, quod *non est volentis, neque currentis, sed Dei miserentis (Rom. 9. 16)*. Verum est etiam, quod nullus potest superbire de meritis, quia « nihil in nobis Deus praeter sua dona coronat *(August. ep. 194 ad Xystum, c. 5)* ». Reservavit enim sibi Deus munera gratiae liberaliter largienda, ut discat homo non esse ingratus, nec in se, quasi non acceperit, sed in Domino gloriari. Verum est etiam, quod, licet liberum arbitrium per se legem implere non possit, nec gratiam in se efficere, inexcusabile tamen est, si non facit, quod in se est ([o]); quia gratia gratis data semper est praesto ad communicationem ([p]) ([16]), cuius adminiculo facere potest, quod in se est; quo facto, habet gratiam gratum facientem, qua obtenta, divinam impleat legem, et faciat voluntatem; qua facta, tandem ad beatitudinem perveniat sempiternam propter opera meritoria, quae totaliter sunt a gratia, totaliter etiam a libero arbitrio, licet principalius a gratia. Quia, ut dicit Augustinus, gratia comparatur ([q]) ad liberum arbitrium, sicut sessor ad equum (*), qui quidem sessor liberum arbitrium dirigit, deducit et perducit ([r]) ad portum aeternae felicitatis ([17]), exercendo nos in operibus perfectae virtutis secundum donum ipsius gratiae septiformis.

(k) Acceptionem *ibid.*

(l) Est *om. ibid.*

(m) Animae dispositae *ibid.*

(n) Quod *om. ibid.*

(o) *Ita ibid.; in cet.* quod potest.

(p) *Ita ibid.; in cet. ed.* commonitionem; *male.*

(q) *Ita ed. Ven. et 1481, et recte, ut apparet ex laudato libro Augustini (?), ubi legitur:* Recte namque arbitror comparari liberum arbitrium jumento *etc.*: cooperatur *ed. Rom.*

(r) Et perducit *om. ed.* 1844.

(*) *Opus hic a Nostro laudatum* (Hypomnesticon Lib. III. c. II.) *non est Augustini, sed vel Marii Mercatoris vel alius cujuspiam antiqui auctoris. Cfr Opp. S. Augustini. T. X. Append. p.* 3. *et p. 21. et* Fessler, *Patrol. T. II. p. 345. Not.* Edit. Tubing.

AD CAPUT III.

(1) « Hominis liberum arbitrium, si excitetur per gratiam gratis datam, potest ad gratiam gratum facientem se de congruo disponere; sed sine omni dono nequaquam ». — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod vix aut nunquam liberum arbitrium destituitur omni gratia gratis data. Quoniam nomine gratiae gratis datae non solummodo intelligimus illa, quae enumerat Apostolus *(1. Cor. 12. 8): Alii datur per Spiritum etc.,* sed etiam vocatur hic gratia gratis data, quidquid illud sit, quod superadditum est naturalibus, adjuvans aliquo modo, et praeparans voluntatem ad habitum, vel usum gratiae, sive illud gratis datum sit habitus, sicut timor servilis, vel pietas aliquorum visceribus inserta ab infantia, sive sit etiam aliquis actus, sicut aliqua vocatio vel locutio, qua Deus excitat animam hominis, ut se praeparet. Sine hac quidem gratia gratis data vix aut nunquam aliquis habens usum liberi arbitrii reperitur; et sine hac concedendum est liberum arbitrium nunquam sufficienter disponi, nec posse se disponere ad gratiam gratum facientem, sicut dicit Bernardus expresse *(de lib. arb. c. 17):* Conatus liberi arbitrii ad bonum cassi sunt, si a gratia non adjuvantur, et nulli, si non excitantur. Et postmodum dicit: Gratia excitat liberum arbitrium, dum seminat cogitatum. Si igitur prima dispositio, quae fit ad gratiam gratum facientem, est cogitatio, et haec non est absque dono gratiae gratis datae; impossibile est, quod liberum arbitrium omni gratia destitutum ad gratiam gratum facientem disponat seipsum. Ratio autem hujus est haec; non quia gratia gratum faciens necessario praeexigat dispositionem gratiae gratis datae, sed quia ipsa est quid divinum, et res existens super liberum arbitrium, et etiam super naturale judicium; ideo liberum arbitrium nunquam assurgit nec ad cognoscendam gratiam, nec ad petendam, nisi aliquo modo a sursum excitetur, et per adjutorium gratiae gratis datae, quod tenet quasi medium inter donum gratiae gratum facientis, et naturalem libertatem voluntatis. Tenendum est igitur, quod liberum arbitrium, si excitetur per aliquod donum gratiae gratis datae, potest ad gratiam gratum facientem se de congruo disponere; si autem omni tali munere contingat ipsum destitui, nunquam posset ad illam disponi.... Ad illud quod objicitur in contrarium, quod liberi arbitrii est converti ad Deum, dicendum, quod liberum arbitrium lapsum nunquam ad Deum converteretur, nisi aliquo munere gratiae excitaretur; quod quia presto est, ideo dicit Dominus: *Convertimini ad me (Zach. 1. 3).* Hoc enim ipso, quod invitat et vocat, exhibet homini aliquod donum gratuitum, per quod excitetur, excitatusque aliqualiter ad ipsum convertatur, et conversus per gratiam gratum facientem a Deo acceptetur; et ex hoc dicitur Deus converti ad ipsum. Unde si quis velit attendere ordinem liberi arbitrii et gratiae divinae, expresse insinuat Augustinus *(l. de eccl. dogm. c. 21),* ponens quatuor gradus, inter quos gratia praevenit liberum arbitrium. Ait enim sic: Initium salutis nostrae Deo miserante habemus: ut acquiescamus salutari inspirationi, nostrae potestatis est: ut adipiscamur, quod acquiescendo admonitioni cupimus, divini est muneris: ut non privemur jam adeptae salutis munere, sollicitudinis nostrae est, et caelestis pariter adjutorii. In hoc ergo verbo, si quis diligenter inspiciat, insinuatur valde clare, quantum possit liberum arbitrium respectu gratiae. Nam cum sint in salutis opere ista quatuor, videlicet invitare, acquiescere, adjuvare et permanere, primum est inspirationis Dei, secundum libertatis arbitrii, tertium muneris divini, quartum sollicitudinis nostrae et divini pariter adjutorii ». — « Ad illud quod objicitur, quod liberum arbitrium potest detestari culpam virtute propriae naturae, dicendum quod dupliciter contingit detestari culpam; aut quia est offensiva majestatis et aequitatis divinae, aut quia est laesiva propriae naturae. Primus modus detestandi disponit ad gratiam gratum facientem, nec unquam est absque dono gra-

tiae gratis datae in statu naturae lapsae. Cognoscere enim quod per culpam offenditur Deus, donum Dei est. Alio modo est detestari peccatum, in quantum est laesivum naturae, sicut aliquis detestatur fornicationem, quia per ipsam amisit usum, vel incurrit alium morbum; et talis detestatio potest esse a virtute naturae; sed hoc non disponit ad gratiam gratum facientem. Et sic patet, qualiter erraverit Pelagius, qui liberum arbitrium non solum dixit habere potentiam disponendi se ad gratiam gratum facientem, sed etiam merendi eam propria virtute. Dupliciter enim mendax fuit, et in hoc quod dixit primam gratiam sub merito cadere, et in hoc quod dixit etiam liberum arbitrium propriis viribus ad gratiam posse se disponere ». *2. dist. 28. a. 2. q. 1. concl. et ad 1 et 6.*

(2) « Gratia aliquando dicitur habitus, aliquando actus, aliquando status est in habitu gratiae. Justificatio autem dicitur magis actus gratiae vel status, quam dicatur ipse habitus ». *4. dist. 17. p. 1. a. 1. q. 1. ad 5.* — « Justificatio non cadit sub merito condigni, cadit tamen sub merito congrui; dicitur autem reparatio animae justificatio. Peccatum enim actuale est deordinatio, sive obliquatio circa aliquem actum animae; et per hanc separatur anima a Deo; et ex hoc incurrit duplex malum, scilicet difficultatem ad bonum; et ideo dicitur vetustas, qua anima jam inveterata est; et pronitatem ad malum, et haec dicitur infirmitas ; unde omne peccatum dicitur injustitia, dicitur mors, dicitur vetustas, dicitur infirmitas. Per oppositum igitur anima in adventu gratiae vivificatur, et ex susceptione virtutum ordinantium universas potentias iustificatur; et hoc quidem fit in instanti: Unde iustificatio dicitur a iustitia generali; sed sanatur ulterius per gratiam sacramentorum, et renovatur per bonum exercitium, et fit semper ad bonum habilior. Unde Apostolus *(2. Cor. 4. 16): Quod renovatur de die in diem,* sicut *exterior* de die in diem *corrumpitur.* Unde notandum, quod peccatum uno modo dicitur infirmitas et vetustas, alio modo sequela peccati. Et primo quidem modo statim fit sanatio et renovatio, secundo modo successive. Nec pervenitur ad perfectam sanitatem et novitatem nisi in gloria, eo quod semper manet pronitas et difficultas in via. Quod ergo quaeritur, quare dicitur iustificatio, dicendum quod dicitur a iustitia generali, non a iustitia cardinali. » *4. dist. 17. p. 1. dub. 4.*

(3) « Gratia est accidens, et habet ortum realiter ab alio, quam a subiecto proprio, scilicet a Deo. Unde triplicem habet comparationem, ad principium, a quo procedit; ad peccatum contrarium, quod expellit; ad subiectum, quod perficit; et omnes istae comparationes sunt simul tempore, tamen naturaliter prius gratia comparatur ad principium, a quo procedit; secundo ad peccatum. quod expellit; tertio ad subiectum, quod perficit. Unde, proprie loquendo, prius est gratia ab efficiente, quam expellat culpam per naturam... Prius est gratiam creari per naturam, quam subiectum esse gratia informatum. Unde sicut in actione et productione aliarum formarum intelligimus, quod forma prius se habeat in ratione virtutis agentis, quam qualitatis informantis, sic in proposito intelligatur; tamen haec prioritas non est temporis, sed naturae. » *4. dist. 17. p. 1. a. 1. q. 1. ad 4.*

(4) « Sic Deus est vita animae, sicut anima corporis quodam modo, et quodam modo non sic. In hoc enim est similitudo, quod quemadmodum corpus indiget anima, et ab ipsa vivificatur, quandiu illi coniungitur, et per eius separationem vilescit; sic quandiu anima unitur Deo per caritatem, vivificatur, et quando separatur ab eo, moritur, et vilescit. In hoc autem est dissimilitudo, quia anima coniungitur naturaliter, et naturaliter ex corruptione naturae separatur; ita quod appetitus et indigentia est in utroque, quia constituunt tertium; ex Deo autem et anima non fit unum: et praeterea coniunctio illa est voluntatis ex utraque parte; et hinc est, quod, quia voluntas nostra naturaliter est vertibilis, et divina misericordia prompta est misereri, resuscitatio animae non est miraculosa, sed, ut proprius loquamur, est mirabilis. » *4. dist 17. p. 1. dub. 3.*

(5) «Dona gratis data in homine ante lapsum et post lapsum se habent sicut excedentia et excessa; gratum facientia vero aequalia sunt, si perfectionem dicant. » — « Cum fit compa-

ratio multitudinis donorum gratiae ad statum naturae lapsae et statum naturae institutae, hoc potest intelligi vel de donis gratiae gratis datae, vel de donis gratiae gratum facientis. Si intelligatur de donis gratiae gratis datae, sic se habent sicut excedentia et excessa, pro eo quod aliqua dona gratiae gratis datae habuit Adam in statu illo, utpote immortalitatem et impassibilitatem, quae non habuit aliquis posterorum ejus, et aliqua dona gratiae gratis datae habent posteri sui, quae ipse non habuit; sicut gratiam sanitatum, et operationem virtutum, et genera linguarum, et consimilia. Ratio autem hujus diversitatis venit ex hoc, quod alia dona expediebant illi tempori, et alia competunt isti. Si autem loquamur de donis gratiae gratum facientis, sic quia illa dona connexionem habent quantum ad habitus et quantum ad actus, qui perfectionis sunt; concedendum est, quod in aequali multitudine fuerunt in primo homine, in qua reperiuntur in ejus posteritate. Hoc dico quantum ad habitus et quantum ad actus, qui perfectionis sunt, sicut rationes ad primam partem inductae ostendunt. Quantum vero ad actus, qui habent imperfectionem annexam, non contingebat virtutes secundum statum illum in Adam ponere» *2. dist. 29. a. 3. q. 1.* — « Homo in communi post lapsum efficaciora dona gratuita habuit, ratione tum difficultatis, tum majoris caritatis; licet oppositum sit ratione promptitudinis voluntatis. » — « Dicendum, quod efficacia meriti principaliter ex tribus venit, videlicet ex difficultate operis, ex promptitudine voluntatis et ex magnitudine caritatis. Difficultas operis multum facit ad meritum, et adeo facit, ut homo, qui est multo minoris caritatis quam Angelus, possit mereri, ut perveniat ad sublimitatem angelicam, secundum quod colligitur ex illo, quod dicitur de Joanne Baptista *(Matth. 11. 11): Qui minor est in regno caelorum, major est eo.* Non enim est dubitandum, quin Joannes sit exaltatus ad ordines excellentium Angelorum; et tamen, secundum statum viae, minoris caritatis erat quam aliquis eorum. Promptitudo etiam voluntatis plurimum facit; sed voluntas prompta secundum illud quod habet, accepta est ad meritum. Quantumcumque enim sit in homine gratia, nisi sit voluntas gratiae consentanea, nunquam eliciet opera meritoria; et quanto magis voluntas gratiae subiacet et conformatur, tanto magis homo in operibus meritoriis exercetur. Magnitudo caritatis est principalior inter omnia, quae faciunt ad meritum, quia secundum illius quantitatem attenditur remuneratio praemii substantialis. Pondus enim amoris est, quod dat valorem operibus meritoriis. Si igitur fiat comparatio efficaciae merendi in donis gratuitis secundum statum post lapsum, et secundum statum ante lapsum, responderi potest, quod quantum ad primam conditionem, videlicet quantum ad difficultatem, efficaciores sunt virtutes nunc, quam tunc fuerunt. Nunc enim magis impugnatur, et impugnando probatur, et examinatur virtus quam tunc, sicut patet in sanctis martyribus. Et sic procedunt rationes ostendentes dona gratuita ad merendum esse nunc efficaciora. Quantum autem ad secundam conditionem, scilicet quantum ad promptitudinem voluntatis, efficaciores fuissent virtutes in merendo tunc quam nunc, pro eo quod voluntas tunc quasi continue fuisset in bonis operibus Deo placentibus sine retardatione, nunc autem, sive ex lassitudine, sive ex surreptione, frequenter cessat a bonis operibus, et intendit aliquando rebus nocivis, aliquando inutilibus, tum propter difficultatem ad bonum, tum propter pronitatem ad malum. Et quantum ad hanc conditionem procedunt rationes probantes, quod dona gratuita in statu naturae institutae fuissent ad merendum efficaciora. Et per hoc patet responsio ad utramque partem, procedunt enim secundum diversas vias, secundum quas se habent dona gratuita in merendo sicut excedentia et excessa, et reperitur in eis secundum diversas conditiones maior et minor efficacia. Et sic nulla est inter rationes illas repugnantia, utraeque enim verum concludunt secundum diversam viam. Si autem quaeratur ulterius de maioritate efficaciae quantum ad tertiam conditionem, tunc respondendum est, quod aut fit comparatio particularis personae ad particularem personam, aut status ad statum. Si primo modo, dicendum est, quod se habent sicut excedentia et excessa. Satis enim probabiliter credi potest, quod aliqui sunt, qui

habent maiorem gratiam aliquibus, qui fuissent in statu innocentiae, si Adam stetisset, alii vero minorem aliquibus, sicut dici consuevit, cum comparatur status legis scriptae ad statum legis evangelicae. Si autem comparetur generaliter status ad statum, tunc non videtur usquequaque certum, in quo statu Dominus homini maius munus caritatis et gratiae tribuisset, pro eo quod secundum diversas conditiones reperitur maior et minor idoneitas in homine suscipiente, et, quod plus est, magnitudo gratiae distributae plus attenditur secundum distinctionem distribuentis, quae cognitionem nostram latet. Haec tamen pars probabilior videtur, et magis auctoritatibus consonat, ut dicamus, quod Deus maiora munera gratiae elargitus est homini lapso, quam dedisset homini, si in statu innocentiae permansisset, tum quia homo maiori adiutorio gratiae indiget, tum etiam quia decet Deum de malo maius bonum elicere, quam sit illud bonum, quod adimendo malum nocet, tum etiam quia mediator et intercessor pro nobis interpellat *(Rom. 8. 34)*, quem decet exaudiri in omnibus pro sua reverentia *(Hebr. 5. 7)*. Unde cum appareat vultui Dei semper ad interpellandum pro nobis *(Hebr. 7. 25)*, et pro nobis in cruce oblatus fuerit, et quotidie offeratur, valde probabile videtur, quod maius munus gratiae tribuatur nobis, quam si ipse non fuisset incarnatus, vel pro nobis oblatus. Et hoc expresse videtur innui, cum dicitur, quod *Spiritus nondum erat datus, quia Jesus nondum erat glorificatus (Jo. 7. 39)*. Unde *cum ascendit in altum*, tunc *dedit dona hominibus (Ephes. 4. 8)*. Ex hac igitur triplici ratione, quarum una est in commendatione misericordiae, et secunda in commendatione sapientiae, et tertia in commendatione divinae iustitiae, satis rationabiliter colligitur, quod nunc magis sint efficacia dona gratuita ad merendum, quam in statu innocentiae, non solum ratione difficultatis, verum etiam ratione gratiae et caritatis; quamvis non absurde dici possit, quod maior efficacia in merendo erat tunc quam nunc, ratione promptitudinis voluntatis. » *Ibid. q. 2.*

(6) « Quia in omni opere Domini est misericordia et veritas, haec maxime in nobili opere oportet esse, scilicet in opere iustificationis. Quoniam igitur homo peccavit, et nihil ante gratiae infusionem apud Deum meruit, Deus iusto iudicio non omnino effectum culpae tollit, imo poenam relinquit; et ideo in priorem statum hominem non statim restituit. Et quoniam misericors est, ideo etiam amplius bonum reddit; quia magis indiget, ideo non tantum restituit innocentiam, sed etiam dat gratiam; ideo quamvis delere posset Deus sine medio culpam, decrevit tamen delere per gratiam, quae non tantum faceret innocentem, imo etiam naturam debilitatam habilitaret ad bonum. » *4. dist. 17. p. 1. a. 1. q. 1.*

(7) « Gratiae infusio in iustificatione naturaliter praecedit expulsionem peccati, cum causa suum effectum praecedat. » — « Ad hoc voluerunt aliqui dicere, quod Deus se ipso expellit culpam. Nam ipse de se dicit in Isaia *(43, 25): Ego sum, qui deleo iniquitates tuas propter me.* Unde secundum hos prius Deus mundat animam, et postmodum dat gratiam simul tempore, tamen posterius natura. Sed quia communiter ponitur, et verum esse credo, quod Deus expellit peccatum per gratiam, sicut sol per radios tenebras, sicut dicitur: *Fide purificans etc. (Act. 15, 9)*, et hoc supra monstratum est; ideo, cum causa praecedat effectum, infusio gratiae naturaliter prior est expulsione peccati, sicut lux praeit effugationem tenebrarum. Ad quod intelligendum notandum est, quod qualitas aliqua, quae agit in aliud, habet triplicem comparationem, scilicet ad principium a quo exit, et ad contrarium oppositum quod expellit, et ad subiectum quod perficit. Et sunt istae comparationes ordinatae. Primo enim comparatur ad principium, a quo producitur. Secundo ad oppositum, quod expellitur. Tertio ad subiectum, quod perficit. Subiectum enim informatum aliqua qualitate, vel deformatum vitio, non potest intelligi informari aliqua bona qualitate, vel perfectione, nisi prius intelligatur expulsio contrariae. Et impossibile est, quod aliquod intelligatur expulsum ab aliquo, quin prius intelligatur illud, scilicet expellens egredi a suo principio. Quoniam igitur gratiae infusio non dicit perfectionem subiecti nisi per concomitantiam, sed potius ipsius gratiae productionem ab agente;

ideo patet, quod prior est quam expulsio, sicut et causa prior est suo causato. » — « Ad illud ergo, quod primo obiicitur in contrarium, quod prius est terminus a quo, dicendum quod terminus ad quem non est gratiae infusio, sed magis subiectum esse gratum, et mundatum, et a gratia informatum. Unde bene concedo, quod gratia prius per naturam habet rationem agentis, quam informantis; et secundum quod prius habet rationem agentis, quam informantis, sic est principium iustificationis, secundum vero quod habet rationem informantis, sic est terminus. » — « Ad illud quod dicitur, quod prius est esse mundum, quam gratum, dicendum quod, quamvis prior sit mundatio per naturam, quam gratificatio, non tamen est prior, quam ipse mundans; et quia gratia non tantnm est gratificans, sed etiam mundans, ideo praecedit. Unde ratio illa bona esset, si mundatio non esset a gratia tanquam a principio immediato et creato; nunc autem ratio illa tantum valet, quod prius per naturam competit gratiae expellere culpam, quam subiectum informare: et hoc verum est. Forma enim, quae inducitur in materiam aliquam, prius est ibi ut potentia, sive agens, quam sit ut perficiens, sive ut actus. Sive igitur expulsio culpae sit idem quod mundificatio, sive non, sequitur infusionem gratiae, gratia enim mundificat, et hoc per naturam prius habet facere, quam subiectum denominare. » — « Ad illud quod obiicitur, quod munditia, vel innocentia, est medium inter gratiam, et culpam, dicendum quod verum est; sed non propter hoc est prius animae mundificatio, quam gratiae infusio. Gratia enim creata in anima ipsam informat; et quia informare non potest, quamdiu ibi obstaculum est, ideo subiectum opposito habitu informat, et culpam expellit. Unde prius est culpae expulsio naturaliter, quam animae informatio. Et ante haec duo prius est gratiae creatio, quam aliquod horum; gratiae autem infusio non est aliud, quam ipsius creatio. Unde cum dicit, quod gratiae infusio est ipsius subiecti habilitatio, hoc dictum est per concomitantiam. » — « Ad illud quod quaeritur, quando culpa expellitur, aut quando est, aut quando non est, dicendum quod, quia expulsio est mutatio subita, et in mutatione subita simul est fieri et factum esse; ideo simul est expulsio, et expulsum esse; unde expellitur, quando primo non est. Dicitur ergo pro tanto expelli, quia prius fuit, et adhuc esset, nisi contrarium repugnaret; et non semper dicitur expelli, sed solum in primo instanti, in quo esse desinit, et tunc quidem non est. Aliqui tamen volunt aliter dicere, quod culpa habet esse temporale, ideo non est in sui termino, sed gratia est in termino et in initio; et ideo dicunt, quod cum gratia infunditur, et incipit, et est tunc; peccatum autem, cum desinit esse, non est. Sed quidquid sit de verbo desinendi, quod habet duplicem expositionem, tamen credo, quod culpa bene habet esse in instanti sicut et gratia, et est in sui termino, termino, inquam, intra; sed expulsio est terminus extra, quia simul est cum expulsum esse. Et si tu obiicias, quod duo instantia sunt immediata; tunc respondendum, sicut superius responsum fuit de transitione panis in Corpus Christi, ubi positae sunt quinque responsiones, quas non oportet iterare propter brevitatem, et in ultima credo esse standum. » — « Ad illud quod obiicitur, si Deus operaretur successive, dicendum quod per aliud mundaret animam, quam gratiam; et tunc esset alius ordo naturae. Nunc autem, cum mundet per gratiam, necesse est ordine naturae ipsam praecedere expulsionem culpae; hoc autem posito, quod per gratiam mundet, impossibile est intelligere quod successive, quia tunc simul esset gratia cum culpa; gratia autem talis proprietas est, quae culpae nullatenus possit permisceri. » *4, dist. 17. p. 1. a. 2. q. 1. et ad 1-5.*

(8) « Ad hoc dicnnt aliqui, quod iustificatio tripliciter dicitur. Uno modo dicitur iustificatio ad iustitiam praeparatio; et huic quidem necessaria est attritio, vel dolor. Alio modo iustitiae infusio; et huic necessaria est infusio gratiae et expulsio culpae. Tertio modo iustificatio est in iustitia exercitatio; et huic quidem necessaria sunt duo a gratia et duo ab anima, scilicet motus liberi arbitrii et contritio; et dicunt verbum Augustini de ista iustificatione intelligi: Qui creavit te etc. Sed certe si ad hoc quod gratia infundatur, necesse est, quod homo se praeparet consentiendo

gratiae, et detestando peccatum, necesse est in ipsa gratiae infusione ista quatuor esse, scilicet gratiae infusionem, et liberi arbitrii motum, et contritionem, et peccati expulsionem. Deus enim expellit culpam infundendo gratiam, sed non infundit nisi ei, qui concordat; et necesse est concordare gratiae advenienti, et peccatum expellenti. Gratiae sic advenienti concordat per motum liberi arbitrii: gratiae ut peccatum expellenti, per motum contritionis. Unde duo sunt ibi a Deo, scilicet gratiae infusio et peccati expulsio, et duo a nobis his duobus modis consona. Et haec quatuor tanguntur in illo versiculo Psalmi *(59. 4)*: *Commovisti terram, et conturbasti eam; sana contritiones eius, quia commota est.* Gratia enim adveniens in animam commovet rationem, secundum quod est pars liberi arbitrii, et conturbat voluntatem per contritionem, et postmodum sanat per peccati expulsionem. Et ratio huius redditur, quia praecessit duplex commotio, per quam anima ipsa se gratiae iustificanti conformavit; et ideo subiungit: *Quia commota est.* » *4. dist. 17. p. 1, a. 1. q. 3.*

(9) « Sicut iustificatio non est nisi volentis, sic etiam non dat eam Deus nisi volenti, dummodo sit in tali statu, quod consentire et dissentire possit; ideo ad susceptionem iustificationis in adulto requiritur motus liberi arbitrii, secundum quem consentit gratiae. Et quia primus motus, per quem consentit gratiae, est motus fidei; ideo motus iste est motus fidei. Unde: *Iustificati per fidem (Rom. 5. 1);* Glossa prima: Ex motu liberi arbitrii, qui est ex fide. Ideo dicitur: *Fide purificans corda (Act. 15. 9)*, quia motus fidei primo requiritur ad purificationem. » *4. dist. 17. p. 1. a. 1. q. 2.*

(10) Ad iustificationem impii non est necessaria confessio, si iustificatio dicatur iustitiae infusio. » — « Dicendum, quod si iustificatio dicatur iustitiae infusio, non est necessaria confessio, sicut expresse ostendunt illae rationes, quae inductae sunt. Unde solum ista quatuor necessaria sunt, scilicet gratiae infusio, motus liberi arbitrii, contritio et peccati expulsio. Secundum enim rectum ordinem, sicut patebit, confessio sequitur tempore et natura contritionem; et si sequitur contritionem, cum ipsa contritio non sit sine iustificatione, nec e converso, ipsa iustificatio potest esse sine confessione. » — « Ad illud ergo, quod obiicitur in contrarium de illis auctoritatibus, dicendum quod, sicut dicit Augustinus *(lib. 4. cont. Donatist. c. 25)*, quamvis aliquis iustificari possit sine sacramentis, tamen nullus iustificatur contemnens sacramenta. Quoniam igitur confessio est peccantibus imposita, impossibile est aliquem iustificari, qui non habeat confessionem in facto, vel in proposito. Si enim confessionem contemnat, quantumcumque doleat, non acquirit iustitiam. Si autem confessionem habeat in proposito, cum Deus bonam voluntatem et propositum in talibus reputet pro facto, si bona et efficax est; tunc, si adsit dolor, potest esse iustificatus. Ideo pro tanto dicunt auctoritates Sanctorum et rationes praedictae, quod confessio necessaria sit ad iustificationem, voluntatem enim confitendi confessionem vocant, ut patet discurrendo per singulas. Nam quod primo dicitur: *Qui abscondit scelera sua, non dirigetur (Prov. 28. 13);* constans est, quod loquitur de hypocrita, qui non tantum caret proposito confitendi, imo etiam habet malitiam celandi et excusandi. » — « Ad illud similiter quod dicitur: Dic tu iniquitates, etc. *(Narra, si quid habes, ut iustificeris, Isa. 43. 26)*, dicendum quod, quando homo vult huic mandato obedire, se disponit de congruo ad gratiam, et divina misericordia largissima, cum invenit animam dispositam, gratiam tribuit, ac si esset confessa per sermonem. Aliae duae auctoritates ita intelligendae sunt. Vel si intelligantur de actu confitendi, tunc sumunt confessionem pro peccati recognitione, quae interius est inter animam et Deum; et sic non concludunt. » — « Ad illud quod obiicitur, quod nullus intrat sine potestate clavium, dicendnm quod sine potestate clavium intrare, dupliciter potest intelligi; aut sine potestate, ita quod intelligatur contrarie, sicut contemnens clavem Petri; vel sine potestate, ita quod privative. Et adhuc dupliciter; vel simpliciter privative, ita quod non habet effectum absolutionis, nec in opere, nec in devotione, sive in desiderio; aut ita quod habet in devotione et proposito; et ita quodam modo habet. Primo et secundo modo non intrat, nec iustificatur, sed tertio modo

intrat, et aliquo modo per clavem, licet non sic sicut illi, qui absolvuntur actualiter. » — « Ad illud quod obiicitur, quod poenitentia est sacramentum necessarium, dicendum quod nullum sacramentum est adeo necessarium, quin fides et devotio suppleat locum eius, sicut patet in baptismo; et ideo sine sacramento poenitentiae salus alicui esse potest. Et quod obiicitur de contritione, quod est necessaria, dicendum quod non est necessaria, secundum quod est pars poenitentiae sacramenti, sed secundum quod est actus poenitentiae virtutis; et illa est prima virtus, sine qua non est salus peccatori adulto. Et simul est in actu et habitu virtus illa in ipsa infusione gratiae, quia invenit liberum arbitrium in actu sibi conformi in iustificatione, ut visum est. Praeterea, esto quod contritio poenitentialis, prout est sacramentalis, esset necessaria, non sequitur propter hoc de confessione, quae est actus exterior superaddens contritioni. » *4. dist. 17. p. 1. a. 1. q. 4. et ad 1-6.*

(11) « Aliquorum opinio fuit, quod remissio culpae antecederet contritionem, secundum quod remissio culpae dicitur quantum ad maculae ablationem, sed quantum ad poenam, vel sequelam, sequitur. Sed, sicut supra dictum est, contritio necessaria est in ipsius gratiae infusione, unde et praecedit peccati expulsionem natura. Et hoc patet sic; quia anima per detestationem peccati se disponit ad gratiam dispositione quanta potest; gratia vero adveniens in anima, quia illa detestatio erat quasi dispositio media ad introducendam gratiam, per naturam prius respicit illam, et per illam culpam delendam. Sic ex comparatione, vel respectu gratiae ad illam detestationem, est contritio, ex respectu ad culpam est remissio; ideo contritio praecedit remissionem per naturam.... Exemplum autem hujus videri potest sic. Intelligamus aërem obtenebratum per praesentiam nubium et nebularum; et quod nubes illae non possint expelli eatenus, qua obtenebrant, nisi per motum aëris, et irradiationem luminis; tunc ad hoc quod aër reciperet primam illuminationem, oportet simul cum irradiatione solis concurrere ventum; et post ad perfectam restitutionem luminis oporteret adhuc ventum sequi, qui nebulas expelleret. Per hunc modum est intelligere de contritione et gratiae infusione, ut tamen causalitas activa attribuatur ipsi irradiationi, secundum illud Psalmi *(17. 13). Prae fulgore in conspectu eius nubes transierunt etc.* » *4. dist. 17. p. 1. a. 2. q. 2.*

(12) « Secundum speciale privilegium potest Deus iustificare sine omni praeparatione; tamen secundum legem communem non iustificat nisi eos, qui se praeparant, sicut dicitur in Zacharia *(1. 3): Convertimini ad me, et ego convertar ad vos.* Et quia praeparatio debet esse secundum convenientiam ad iustificationem, in qua est motus liberi arbitrii et contritio, necesse est, quod homo se praeparet motu fidei et doloris, ita quod gratia inveniat liberum arbitrium in utroque istorum actuum, vel etiam summe paratum ad utrumque, ita quod in eodem instanti paratum sit moveri, in quo gratia advenit. » *4. dist. 17. p. 1. a. 2. q. 3.*

(13) « Facere quod in se est, potest dupliciter intelligi. Uno modo positive, quia facit aliquid ordinatum ad gratiam, et tantum facit quantum potest; et hoc modo veritatem habet sermo praedictus. Alio modo potest intelligi privative, ut dicatur facere quod in se est, quia facit quod potest, quamvis illud non sit ordinatum ad gratiae susceptionem; et hoc modo liberum arbitrium gratia destitutum potest facere quod in se est; et sic praedictus sermo non habet veritatem. » *2. dist. 28. a. 2. q. 1. ad 4.*

(14) Cfr superius *not. 7.*

(15) « Perseverantia uno modo dicitur propositum perseverandi in bono; et hoc modo est virtus, vel dispositio consequens virtutes inseparabiliter. Alio modo perseverantia est continuatio in bono usque in finem; et sic non dicit habitum, sed potius dicit statum. » *2. dist. 29. a. 3. q. 1. ad 4.*

(16) « Liberum arbitrium lapsum nunquam ad Deum converteretur, nisi aliquo munere gratiae excitaretur; quod quia praesto est, ideo dicit Dominus: *Convertimini ad me (Zach. 1. 3).* Hoc enim ipso quod invitat et vocat, exhibet homini aliquod donum gratuitum, per quod excitetur, excitatusque aliqualiter ad ipsum convertatur, et conversus per gratiam gratum facientem a Deo acceptetur; et ex hoc dicitur Deus converti ad ipsum. Unde si quis velit

attendere ordinem liberi arbitrii et gratiae divinae, expresse insinuat Augustinus in lib. de Ecclesiast. dogmat. *(c. 21)*, ponens quatuor gradus, inter quos gratia praevenit liberum arbitrium. Ait enim sic: Initium salutis nostrae Deo miserante habemus: ut acquiescamus salutari inspirationi, nostrae potestatis est: ut adipiscamur, quod acquiescendo admonitioni cupimus, divini est muneris: ut non privemur jam adeptae salutis munere, sollicitudinis nostrae est, et caelestis pariter adiutorii. In hoc ergo verbo si quis diligenter inspiciat, insinuatur valde clare quantum possit liberum arbitrium respectu gratiae. Nam cum sint in salutis opere ista quatuor, videlicet invitare, acquiescere, adiuvare et permanere, primum est inspirationis Dei, secundum libertatis arbitrii, tertium muneris divini, quartum sollicitudinis nostrae et divini pariter adiutorii. » *2. dist. 28. a. 2. q. 1. ad 1.*

(17) « Gratia comparatur ad liberum arbitrium tanquam motor, quia voluntas est ipsius gratiae pedissequa, a qua elevatur » — « Absque dubio, sicut auctoritates Sanctorum dicunt, necesse est ponere liberum arbitrium a gratia moveri et excitari. Ab ipsa enim gratia operante praevenitur, et a cooperante ad opera meritoria elevatur, ita quod respectu operis meritorii gratia est sicut principalis motrix, et voluntas sicut pedissequa. Qualiter autem ipsa gratia, cum sit accidens animae, ipsam habeat movere, hoc habet difficultatem. Ad huius autem difficultatis explicationem duplex est modus dicendi, sive intelligendi, secundum quem liberum arbitrium dicitur a gratia moveri. Unus modus dicendi est, quod gratia movere dicitur liberum arbitrium, quoniam ipsa est dispositio ad quemdam spiritualem motum. Sicut enim pondus in corporibus disponit ad motum, sic et suo modo pondus in spiritibus; gratia autem est quoddam spirituale pondus datum animae, per quod habet sursum tendere. Et quoniam liberum arbitrium est natum seipsum movere secundum actus, in quos potest de se, cum est adiutum et informatum gratia, excellentius movet seipsum; ita quod cum liberum arbitrium sit movens, et motum, gratia disponit ipsum sub ratione moventis; et pro tanto dicitur gratia movere liberum arbitrium, quia liberum arbitrium gratia informatum movet seipsum, per quem modum amor dicitur movere hominem ad magna opera facienda. Alius est modus intelligendi, secundum quem liberum arbitrium dicitur a gratia moveri. Gratia enim est sicut quaedam influentia procedens a luce superna, quae semper habet conjunctionem cum sua origine, sicut lumen cum sole. Et quia semper suae origini coniungitur; ideo non tantum attribuitur ei operatio ratione subiecti, in quo est, sed etiam ratione subiecti, a quo est. Unde sicut lumen non solum operatur cum aëre, sed etiam operatur in ipsum aërem, ratione continuationis cum suo fonte; sic et gratia non solum operatur cum libero arbitrio, sed etiam operatur in liberum arbitrium, et liberum arbitrium movet. Unde non est aliud dicere gratiam liberum arbitrium movere, quam gratiam esse Spiritus sancti instrumentum ad movendum liberum arbitrium. Uterque horum modorum intelligendi conveniens est et rectus, nec ullus sine altero sufficit. Nam primus competit gratiae cooperanti, sive subsequenti. Secundus competit gratiae operanti, sive praevenienti. Gratia enim operans liberum arbitrium praevenit et movet, quia Deus illam infundendo voluntatem hominis sanat et praeparat. Gratia vero cooperans, sive subsequens, liberum arbitrium dicitur movere, quia voluntas tali dono gratiae informata movet seipsam. Hanc enim potentiam habet voluntas, scilicet movendi seipsam, quia est potentia materiae non alligata.... Concedendae sunt igitur rationes ostendentes, quod gratia ad liberum arbitrium comparari habet in ratione motoris. Ad rationes autem ad oppositum plana est responsio ex iam dictis. Ad illud enim, quod primo obiicitur de voluntate, quod seipsam movet, dicendum quod hoc non obstat, imo consonat ei, quod dicitur, quod movetur per gratiam. Sicut enim voluntas movet seipsam ad opera naturalia; sic, adiuta per gratiam, movet seipsam ad opera meritoria. Vel, secundum alium modum intelligendi, Deus per gratiam movet voluntatem; nec tamen hoc voluntati repugnat, quia voluntas vult sic moveri a Deo. Unde sic movetur a Deo, quod movetur etiam a seipsa; et ideo omne opus meritorium attribuitur gratiae

et libero arbitrio. Ad illud quod obiicitur, quod motor distat a mobili, dicendum quod illud intelligitur de eo motu, in quo moveri est vere pati, sicut est in motu corporali, et de eo motore, qui est tota causa efficiens, et sufficiens, et tota causa motus. Talis autem motor non dicitur esse gratia, pro eo quod non movet nisi sicut dispositio, vel sicut instrumentum, sicut prius fuit explanatum. Ad illud quod quaeritur, aut movet naturaliter, aut violenter, aut voluntarie... Si naturaliter; ergo opera meritoria erunt naturalia. Rursus, si naturaliter movet, semper movet, quantum est de se; ergo nunquam quiescit homo ab operibus meritoriis. Si violenter; ergo nec salvatur ibi ratio meriti, nec liberum arbitrium, quorum utrumque patet esse falsum. Si voluntarie; sed nihil movet voluntarie, nisi habeat cognitionem et voluntatem; ergo gratia cognoscit et vult, et ita est substantia rationalis. Igitur vel gratia, si movet liberum arbitrium, non est aliquid creatum, vel si est aliquid creatum, non movet liberum arbitrium... Dicendum quod movet voluntarie, non a voluntate, qua ipsa gratia fit volens, sed a voluntate, qua Deus gratiam influens est volens, et a voluntate, qua liberum arbitrium gratificatum vult movere seipsum. » *2. dist. 26. a. 1. q. 6. et ad 1-3.*

CAPUT IV.

De ramificatione gratiae in habitus virtutum.

(Gratia, licet una, ramificatur in habitus rectificantes, seu virtutum; — expedientes, seu donorum; — perficientes, seu beatitudinum. — Habitus virtutum sunt septem, — qui habent singuli propriam excellentiam; — quoad habitus connectuntur ad invicem in gratia; — quoad actus meritorios sunt aequales in caritate; — et possunt esse informes per culpam, — caritate excepta; — reformantur tamen per poenitentiam, adveniente gratia, — quae est virtutum origo, finis et forma).

Tertio restat agere de gratia in comparatione ad habitus virtutum, circa quam consideranda sunt tria. Primum est, qualiter gratia una ramificatur in habitus virtutum: secundum, qualiter ramificatur in habitus donorum: tertium, qualiter ramificatur in habitus beatitudinum. De ramificatione igitur gratiae in habitus virtutum haec tenenda sunt ([a]), quod, cum una sit gratia gratificans animam, septem tamen sunt virtutes gratuitae, quibus regitur vita humana: tres quidem theologicae, scilicet fides, spes et caritas: quatuor ([b]) cardinales, scilicet prudentia, temperantia, fortitudo et iustitia, quae uno modo est virtus communis et generalis, alio ([c]) modo specialis et propria. Hae autem septem virtutes, licet sint distinctae, et proprias excellentias habentes, sunt tamen connexae et aequales ad invicem in eodem; et licet sint gratuitae per gratiam informatae, possunt tamen fieri informes per culpam, sola caritate excepta, et iterum reformari per poenitentiam, adveniente gratia, quae est habituum virtualium origo, finis et forma.

(a) Scilicet *add. ed.* 1484.
(b) Et quatuor *ibid.*
(c) Et alio *ibid.*

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia sicut principium productivum sua summa perfectione in dando vitam

naturae, non tantum dat vivere quantum ad actum primum, verum etiam quantum ad actum secundum, qui est operari; sic necesse est, quod principium reparativum vitam tribuat spiritui in esse gratuito, et quantum ad esse, et quantum ad operari. Et quoniam unius viventis secundum unam vitam primam membrorum multae sunt operationes vitales ad illius vitae perfectam manifestationem, cum actus diversificentur per obiecta, et diversitas actuum requirat diversitatem, sive distinctionem habituum *(Aristot. l. 2. de anima, tex. 33)*; hinc est, quod, licet una sit gratia vivificans, ramificari tamen necessario habet in varios habitus propter varias operationes. Et quoniam quaedam sunt opera moralia primaria, sicut credere; quaedam media, sicut intelligere credità; quaedam vero [d] postrema, sicut videre intellecta; et in primis anima rectificatur, in secundis expeditur, in tertiis perficitur; ideo gratia gratum faciens ramificatur in habitus virtutum, quorum est animam rectificare [1]; in habitus donorum, quorum est animam expedire [2]; et in habitus beatitudinum, quorum est animam perficere [3].

Rursus, quoniam rectitudo animae perfecta requirit, quod ipsa rectificetur secundum duplicem faciem, scilicet superiorem et inferiorem, et respectu finis, et respectu eorum, quae sunt ad finem; ideo necesse est animam, quantum ad superiorem faciem, in qua consistit imago Trinitatis aeternae, rectificari per tres theologicas virtutes; ut sicut imago creationis consistit in trinitate potentiarum cum unitate essentiae, sic imago recreationis [e] in trinitate habituum cum unitate gratiae, per quos anima fertur recte in summam Trinitatem secundum tria appropriata [f] tribus personis; ita quod fides [4] dirigit in summe verum, credendo et assentiendo [5]; spes [6] in summe arduum, imitando [g] et expectando [7]; caritas in summe bonum, desiderando et diligendo [8]. Necesse est etiam quantum ad inferiorem faciem, animam rectificari [9] per quatuor [10] cardinales virtutes [11]. Nam prudentia rectificat rationalem [12], fortitudo irascibilem [13], temperantia concupiscibilem [14], iustitia vero rectificat omnes has vires in comparatione ad alterum [15]. Et quia illud alterum determinate potest esse proximus, potest etiam idem homo comparari ad seipsum, ut ad alterum, potest etiam esse ipse Deus; hinc est, quod iustitia circumire [h] dicitur omnes vires, est enim [i] non tantum virtus cardinalis specialis [j], verum etiam generalis, comprehendens totius animae rectitudinem, cum ipsa dicatur rectitudo voluntatis. Unde ipsa non tantum comprehendit virtutes ordinantes ad proximum, sicut est aequitas et

(d) Vero *om. ibid.*

(e) *Post* recreationis *editt. Rom. et* 1484. *male habent* consistit, *quod om. editt. Arg. Aug. Ven.*

(f) Appropriatoria *ed.* 1484.

(g) Intendendo *ibid.*

(h) Circuire *ibid.*

(i) *Ita recte ibid.; in cet.* dicitur etiam.

(j) Specialis *add. ex ed.* 1484.

liberalitas (k); verum etiam ad seipsum, sicut est poenitentia et innocentia; nec non ad Deum, sicut est latria, pietas et obedientia.

(k) Ita ibid. et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.: libertas ed. Rom.

Postremo, quia omnis rectitudo virtutum secundum esse gratuitum manat a gratia tanquam ab origine et radice, et secundum esse meritorium comparatur ad caritatem sicut ad originem, formam et finem; hinc est, quod ceterae virtutes gratuitae, quoad habitus sunt connexae (16), et quoad actus meritorios sunt aequales (17). Hinc est etiam, quod ceteri habitus virtutum possunt esse informes (18), sola caritate excepta (19), quae est virtutum forma (20). Cum enim habentur sine gratia et caritate, in quibus consistit vita virtutum, tunc (l) sunt informes. Cum autem superinfunditur gratia, tunc formantur, et decorantur, et Deo acceptabiles fiunt (21); sicut et (m) colores absque luce sunt invisibiles, superveniente autem lumine, fiunt lucidi, pulchri et aspectui complacentes (22). Unde quemadmodum ex luce et coloribus fit unum in ratione motivi, et una lux sufficit ad multos colores illuminandos; sic ex gratia et habitibus informibus, cum formantur, fit unum secundum rationem meritorii et gratuiti (23); et una nihilominus gratia sufficit ad informationem et gratificationem habituum diversorum (24).

(l) Et tunc ed. 1481.

(m) Et om. ibid.

AD CAPUT IV.

(1) « Virtutes, quoad usum, praecedunt dona, licet quantum ad originem omnes simul sint » — « *Praecipitavit omnia moenia ejus* (*Thren. 2. 5*). Ibi Glossa: In his rectus ordo servatur, quia cum peccatrix anima relinquitur, prius ab ea dona virtutum, quae data sunt ad manifestationem spiritus, auferuntur, deinde fundamenta fidei, spei et caritatis evertuntur. Si ergo is est ordo in destruendo, ut prius destruatur illud, quod ultimo fuit in componendo, et prius auferuntur dona, quam fundamenta virtutum; videtur, quod prius sint virtutes, quam habitus donorum » — » Item prius est recte agens, quam expediens, in eodem genere. Si ergo habitus virtutum sunt ad rectificandum, et habitus donorum ad expediendum; ergo dona non sunt priora virtutibus » — « Item timor est primum donorum, sicut fides est prima virtutum; sed fides prior est, quam sit timor, quia timor ortum habet a fide; ergo simpliciter videtur, quod virtutes sint priores donis; quia si primum in uno genere est prius primo in altero genere, hoc simpliciter est illo prius secundum considerationem Philosophi » — « Item is est ordo habituum, qui est ordo actuum; ideo enim fides dicitur prior esse spe, quia credere prius est quam sperare. Cum ergo virtutes sint ad actus primos, dona ad actus medios, sequitur necessario, quod virtutes sint ante dona » — « Dicendum, quod dupliciter est loqui de habitibus virtutum et donorum. Aut quantum ad ipsorum habituum originem, aut quantum ad usum. Si quantum ad originem, cum omnes habitus gratuiti ortum habeant a gratia, sic omnes simul sunt origine, quia omnes habitus gratuiti simul infunduntur infusa gratia, quae est ipsorum principium. Si vero loquamur de ipsis habitibus donorum et virtutum in comparatione ad sequentes usus; sic concedendum est, quod virtutes praecedunt dona. Licet enim actus alicujus doni specialis praecedat

actum alicujus virtutis, sicut actus timoris actum spei; quia tamen actus primae virtutis, videlicet fidei, praecedit actum primi doni, scilicet timoris; et generaliter actus cujuslibet virtutis praecedit actum doni sibi correspondentis, sicut actus primus praecedit medium; hinc est, quod generaliter concedi potest, quod habitus virtutum, per comparationem ad actus et usus, priores sunt respectu donorum: et hoc dico respectu ejusdem ». *3. dist. 34. p. 1. a. 1. q. 2. fund. et concl.*

(2) « Dona, quoad status consequentes, sunt virtutibus excellentiora, licet in comparatione ad gratiam informantem sint aequalia virtutibus » — « Dicendum, quod de habitibus virtutum et donorum sub ratione dignitatis est loqui tripliciter, secundum triplicem istorum habituum comparationem, aut in comparatione ipsorum ad gratiam ipsos habitus informantem et gratuitos facientem, aut in comparatione ad actus egredientes, aut in comparatione ad status consequentes. Si in comparatione ad gratiam ipsos habitus informantem, cum ipsa sit una, reddens aequaliter animam acceptam Deo, et ipsius potentiam et habitus et opera; sic aequalis dignitatis et meriti sunt cuncti habitus existentes in eadem anima. Si autem loquamur de ipsis in comparatione ad actus egredientes; sic unus habitus est nobilior altero, sicut virtutes theologicae sunt excellentiores cardinalibus, cum actus earum immediate tendant in Deum, et inter theologicas caritas est excellentissima, Si autem loquamur quantum ad status consequentes, cum usus virtutum habeatur in statu imperfectionis, usus vero donorum promoveat hominem ad statum perfectionis; sic dona sunt excellentiora virtutibus, sicut status proficientium perfectior est statu incipientium: et hoc est, quia status ille secundus praesupponit statum praecedentem. Unde sicut bene esse melius est quam esse, quia bene esse dicit esse, et adhuc amplius; sic habitus reddentes potentias expeditas ad actus medios, excellentiores sunt habitibus reddentibus eas expeditas primo ad actus primos, non ratione ejus, quod addunt solum, sed ratione ejus, quod addunt et praesupponunt. Unde concedendum est, quod hoc modo dona sunt excellentiora virtutibus». *3. dist. 34. p. 1. a. 1. q. 3.*

(3) « Dona et virtutes differunt ab invicem, quia illa expediunt, istae vero rectificant potentias, et ideo etiam differunt secundum modum nominandi » — « Inter virtutes et dona assignatur communiter differentia. Omnes enim communiter dicunt, quod aliquo modo differunt dona a virtutibus. Et hoc indicant differentiae, in quas habent dividi habitus virtutis et doni. In modo autem assignandi differentiam diversificati sunt doctores. Cum enim huiusmodi habitus quadruplicem habeant comparationem, inveniuntur assignari differentiae donorum et virtutum secundum viam quadrimembrem. Habent enim comparari huiusmodi habitus ad propria subiecta, et ad sua opposita, et ad fines proximos et ad actus proprios. Secundum primam comparationem tentaverunt aliqui assignare differentiam sic, dicentes quod, cum liberum arbitrium sit principium meriti, omnes habitus, secundum quos meremur, sunt in libero arbitrio collocandi. Sed cum liberum arbitrium sit facultas rationis et voluntatis, habet perfici habitibus duplicis generis, habitibus, inquam, virtutum perficitur, in quantum est facultas voluntatis; habitibus vero donorum, inquantum est facultas rationis. Et quod illud sit verum, nituntur persuadere per ipsam donorum differentiam, quae pro magna parte respiciunt actum cognoscendi; species vero virtutum e contrario magis ad affectum habent referri. Secundus autem modus assignandi differentiam attenditur per comparationem istorum habituum ad sua opposita. Habitus enim virtutis et doni opponuntur ipsis vitiis et defectibus per peccatum introductis. Peccatum autem duo mala facit. Primum est, quod tollit rectitudinem iustitiae. Secundum est, quod debilitat vigorem naturae, et eam dicitur vulnerare. Unde sicut in morbo duo sunt, videlicet ipsa humorum inaequalitas, et symptomata quaedam, sive sequelae ipsius morbi; sic intelligendum est in morbo spirituali. Cum ergo duo sint in ipso morbo spirituali, videlicet ipse morbus deordinans et simptoma concomitans, ipsa culpa et eius sequela, ipsum telum et vulnus ex telo derelictum; habitus virtutum sunt contra ipsos morbos peccatorum, sed dona sunt contra

sequelas ipsorum; ita quod per virtutes expelluntur tela, et per dona expelluntur vulnera, sive symptomata derelicta. Et hic modus dicendi confirmatur per Gregorium in Moralibus *(2. c. 27)*, ubi assignat opposita donorum dicens, quod contra stultitiam est sapientia, contra hebetudinem intellectus, contra praecipitationem consilium, contra pusillanimitatem fortitudo; et sic de aliis consequentibus. Haec autem non sunt peccata, sed magis symptomata quaedam ex peccatis derelicta. Et quoniam, sicut dicit Augustinus, aliud est extrahere telum, aliud sanare vulnus; hinc est, quod habitus virtutum et donorum ab invicem differunt ratione eorum, contra quae sunt. Tertius autem modus assignandi differentiam attenditur per comparationem ad fines proximos. Habitus enim gratuiti nobis dantur, ut conformemur Christo. Christus autem omnimodam perfectionem habuit, et in agendo et in patiendo; et ideo sunt aliqui habitus nobis dati, quibus conformamur Christo in agendo: et hi sunt habitus virtutum, qui sunt ad recte operandum; et ad hoc finaliter ordinantur, ut per illos habitus sic ordinantes ad rectam operationem in agendis conformemur Christo. Sunt praeterea et alii habitus dati nobis, ut conformemur ei in patiendo: et huiusmodi habitus sunt dona, per quae Christus erat dispositus ad sustinendam rectissime passionem ad gloriam Dei et nostram utilitatem; et per habitus huiusmodi donorum debemus sibi conformari in patiendo. Quartus autem modus assignandi differentiam attenditur penes comparationem ad actus proprios. Sunt enim quidam actus primi et quidam medii et quidam ultimi, sive perfecti. Sicut verbi gratia possumus videre in actu cognoscendi, quod prius est credere, secundo intelligere, tertio vero mundo corde videre. Et secundum illam trinam differentiam actus sunt in nobis tres differentiae habituum gratuitorum, videlicet virtutum, donorum et beatitudinum; ita quod virtutes sunt ad actus primos, ut patet, quia fides est ad credendum; dona ad actus medios, quia, secundum quod patet, donum intellectus est ad intelligendum; beatitudines vero ad actus ultimos, ut patet, quia munditia cordis est ad Deum videndum. Et quoniam in primis actibus potentiae rectificantur, in secundis expediuntur, et in tertiis et ultimis perficiuntur; hinc est, quod habitus virtutum sunt ad agendum recte, habitus donorum ad agendum expedite, habitus beatitudinum ad agendum sive patiendum perfecte. Postquam autem illi habitus sunt in anima, est consequenter in illa status quidam quietationis et delectationis. In hac autem delectatione duo concurrunt, videlicet quaedam spiritualis refectio, et ipsius refectionis spiritualis perceptio. Ideo ad ista tria genera habituum adduntur fructus et spirituales sensus, qui non dicunt hic novos habitus, sed habituum praecedentium exprimunt perfectum statum et usum. Rursus, quoniam ad haec omnia habenda per nos non sufficimus, nobis data sunt adminicula sacramentorum, in quibus secundum diversitatem suorum effectuum gratia datur ad inchoationem perfectam, et consummationem omnium habituum praedictorum, licet illa genera principaliter habeant respectum ad morbum curandum. Sic ergo patet, quod quadruplex est modus assignandi differentiam inter virtutes et dona. Veruntamen primus modus non est per propria, imo magis per appropriata. Per propria, inquam, non est, quia si quis velit dicere, quod omnia dona sint in ratione, et omnes virtutes in voluntate, manifestam habet instantiam in donis quantum ad timorem, fortitudinem et pietatem, quae sunt a parte affectus; in virtutibus quantum ad fidem et prudentiam, quae sunt ex parte intellectus. Ideo illa differentia aut falsa est, aut nulla; aut est per appropriationem quandam, in hoc videlicet quod plura dona sunt ex parte rationis quam voluntatis; e converso vero est in virtutibus. Secundus vero modus assignandi differentiam per comparationem ad opposita, abundat a primo, quia revera est per propria. In hoc tamen deficit, quia non est per priora, sed magis per posteriora. Cum enim habitus donorum et virtutum opponantur vitiis, sicut habitus ad privationes, et habitus naturaliter prius sit quam privatio, non distinguuntur habitus secundum privationes, sed magis e converso secundum rem et naturam. Possunt tamen distingui secundum cognitionem nostram imperfectam, quae, ut frequenter, est per posteriora. Tertius autem modus assi-

gnandi differentiam abundat a primo et secundo, quia est per propria et per priora; in hoc tamen deficit, quod non est illa differentia secundum omnem statum, quia nec secundum statum naturae institutae, nec secundum statum gloriae, in quibus fuerunt et erunt dona et virtutes; et tamen nec ordinabantur, nec ordinabuntur ad patiendum. Nihilominus tamen illa differentia recte assignatur secundum statum, in quo nunc sumus. Quartus autem modus assignandi differentiam per comparationem ad actus, est verus et proprius, et abundat ab omnibus praedictis, quia est per propria et per priora secundum rationem cognoscendi, et per ea, quae omni statui sunt communia. In omni enim statu competit homini, ut operetur recte et expedite et perfecte. Et quod iste modus assignandi differentiam recte sit sumptus, satis manifestatur, quia, secundum quod praetactum est, non solummodo secundum istam viam assignatur differentia donorum ad virtutes, sed etiam apparet differentia omnium eorum, quae computantur inter munera, gratiae videlicet virtutum et donorum, beatitudinum, fructuum, sensuum spiritualium et sacramentorum. Nam primae tres differentiae nominant habitus, duae vero sequentes nominant status et usus, sexta vero differentia nominat praedictorum adminicula et adiuvamenta. Ex his patet non solummodo differentia praedictorum secundum rem, sed etiam secundum nominandi rationem. Nam habitus rectificantes recte dicuntur virtutes, pro eo quod virtus de ratione sui nominis dicit, quod ad agendum erigit et vigorat. Habitus vero expedientes recte dicuntur dona, pro eo quod dicunt quandam ulteriorem abundantiam bonitatis ad agendum; ac per hoc magis attestantur divinae liberalitatis; et propter hoc recte censentur nomine doni. Habitus vero perficientes recte dicuntur beatitudines, pro eo quod tales habitus faciunt hominem proximum Deo, et conformem ipsi gloriae suae summae, et beatitudini, in qua est reperire summam perfectionem. Status autem, in quo est refectio, recte dicitur fructus, fructus enim a frui dictum est. Usus vero, secundum quem illa perceptio suscipitur, recte dicitur sensus spiritualis, quoniam sensus est cognoscere rem ut praesentem. Postremo adminicula omnium illorum, in quibus datur gratia animam sanctificans, et a peccatis curans, et ad omnem sanctitatis perfectionem adiuvans, rectissime dicuntur sacramenta. Patet ergo ex praedictis, quod inter virtutes et dona est differentia........ Ad illud quod obiicitur de convenientia deffinitionum doni et virtutis, dicendum quod illae notificationes large datae sunt secundum generalem rationem illorum nominum. Attamen in deffinitione virtutis potest fieri vis in hoc, quod dicitur, qua recte vivitur. Nam, sicut prius tactum est, in hoc differt a donis, quia habitus illi sunt ad rectificandum, habitus vero donorum ad expediendum. Ad illud quod obiicitur, quod per idem peccatum obliquamur, et sumus proni ad peccatum, dicendum quod non est simile, quia facilius est malefacere et declinare a bono, quam bene facere et in bono expediri; sicut facilius est aliquem vulnerare, quam vulneratum sanare; et ideo plures habitus sunt necessarii ad perfecte sanandum et reparandum, quam ad deordinandum. Ad illud quod obiicitur, quod eiusdem virtutis naturalis est currere, et expedite currere, dicendum quod verum est loquendo de potentia prima, verumtamen facilitas superaddita potentiae primae non est eadem cum ipsa, sicut patet de naturali potentia et impotentia, quae dicuntur dispositiones et qualitates superadditae supra radicem potentiae naturalis. Praeterea non est simile, quia multum difficilius est rectificari et expediri et habilitari in his operibus, quae sunt supra naturam, quam in his operibus, quae subiacent potentiae naturali ». — *3. dist. 34. p. 1. a. 1. q. 1; et ad 2-4.*

(4) « Diffinitur fides multipliciter. Quantum ad genus proprium, diffinitur ab Augustino *(quaest. evang. l. 5. c. 39):* Fides est virtus, qua creduntur ea, quae non videntur. Quantum ad finem ultimum, ab Apostolo (*Hebr. 11. 1): Fides est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium.* A Damasceno *(l. 3. de fid. orth. c. 11):* Fides est eorum, quae sperantur, hypostasis, rerum, quae non videntur, redargutio. Quantum ad obiectum et primum motivum, ab Augustino: Fides est illuminatio mentis ad summam verita-

tem. Quantum ad actum proprium, a Damasceno *(ib. l. 4. c. 12)*: Fides est non inquisitus consensus. In ordine ad subiectum, a Dionysio *(de div. nom. c. 7)*: Fides est unicum credentiùm fundamentum, eos collocans in veritate. In comparatione ad alios habitus et modum asserendi, ab Hugone *(l. 1. miscell. c. 18)*: Fides est voluntaria quaedam certitudo de rebus absentibus supra opinionem, et infra scientiam constituta. Accipitur autem nomen fidei decem modis. Aliquando enim accipitur pro sponsione; unde Apostolus *(1. Tim. 5. 12)*: *Primam fidem irritam fecerunt.* Aliquando pro fidelitate. *Periit fides (Jer. 7. 28); et sanctus de terra (Mich. 7. 2).* Aliquando pro conscientia: *Omne, quod non est ex fide, peccatum est (Rom. 14. 23).* Aliquando pro sacramento fidei; unde dicit Augustinus *(ep. 23. ad Bonifac.)*: Parvulos habere fidem, non est aliud, quam fidei habere sacramentum. Aliquando pro acceptione conclusionis per rationem probatae. Et sic dicit Boëtius: Argumentum est ratio rei dubiae faciens fidem. Aliquando pro cognitione comprehensionis; et sic accipitur ab Apostolo *(Rom. 1. 17)*: *Justitia Dei revelabitur ex fide in fidem.* Glossa, in fidem speciei, quae fides dicitur, quia fidentissima et certissima est. Aliquando pro habitu fidei informis; a Jacobo *(2. 20)*: *Fides sine operibus mortua est.* Aliquando pro habitu fidei formatae *(Rom. 1, 17)*: *Justus ex fide vivit.* Aliquando pro actu fidei. Et sic dicit Augustinus *(in Joan. tract. 40)*: Fides est credere quod non vides. Aliquando pro obiecto fidei. Unde dicitur in Symbolo: Haec est fides catholica... Fidei attribuitur operatio miraculorum. Ipsa est enim prima virtus, quae supra se elevat intellectum, captivans eum in obsequium Domini nostri Jesu Christi *(2. Cor. 10, 5)*; et ideo meretur de congruo apud Deum opus arduum impetrare, ad quod se non extendit possibilitas admirantis. Et hoc est, quod tangitur in diffinitione miraculi: Miraculum est opus arduum et insolitum, supra spem et facultatem admirantis consistens. » *Centil. part. 3. sect. 37.* Cfr quoque *3. dist. 23-25 per integrum; serm. 8.* et *9. in Hexaëm*, nec non inferius *cap. 7. huius partis.*

(5) « Fides non tantum est virtus gratuita, sed gratuitarum virtutum regula et auriga » — « Dicendum, quod absque dubio ipsa fides, qua in Deum credimus, non tantum est virtus, verum etiam auriga virtutum, sicut de prudentia dicit Bernardus ad Eugenium *(l. 1)*: Virtus quidem est, quoniam in ea consistit rectitudo vitae secundum regulam justitiae. Justum enim est, ut intellectus noster ita captivetur, et subjaceat summae veritati, sicut affectus noster debet subjacere summae bonitati; nec potest esse anima recta, nisi intellectus summae veritati propter se et super omnia assentiat, et affectus summae bonitati adhaereat. Hanc autem rectitudinem non habet quis nolens, sed volens. Nemo enim plus credit Deo, quam sibi, nisi per hoc, quod vult intellectum suum captivare in obsequium Christi. Si ergo captivatio intellectus in obsequium summae veritatis spectat ad rectitudinem vitae, voluntas, qua quis vult se captivare, est voluntas recta; et habitus, quo mediante ad hoc expeditur et adjuvatur, facit ad rectitudinem voluntatis. Ergo si justitia non est aliud, quam voluntatis rectitudo, et fides non est aliud nisi habitus, quo intellectus noster voluntarie captivatur in obsequium Christi; restat, quod habitus fidei spectet ad rectitudinem vitae secundum regulam justitiae; et ideo habet in se rationem virtutis vere et proprie. Nec solum habet in se rationem virtutis vere, sed magis aurigae virtutum quarumlibet, tam theologicarum videlicet, quam cardinalium. Sine fide enim non est cognitio summi et veri boni; sine cognitione autem summi et veri boni non potest esse summi et veri boni expectatio et dilectio. Cognitio enim praeambula est, et dirigit affectum ad expectandum et ad desiderandum; et ideo necessario fides spem et caritatem praecedit tamquam regula et auriga ipsarum. Rursus, sine cognitione summi boni non potest esse recta intentio. Hoc enim solum fit recta intentione, quod fit ad honorem et gloriam Dei; sine vero recta intentione nullus actus virtutis recte incedit. Quoniam ergo habitus fidei est, quo mediante summum bonum a mentibus nostris agnoscitur; hinc est, quod fides dirigit nostram intentionem, et per hoc regula est omnis operationis bonae, et

omnis virtutis meritoriae. Et ideo non tantum debet dici virtus gratuita, sed etiam virtutum gratuitarum regula et auriga » *3. dist. 23. a. 1. q. 1.* — « Fides, in quantum virtus meritoria, potest dici, quod sit in libero arbitrio; sed in quantum est habitus reddens potentiam facilem, pertinet ad intellectum et voluntatem » — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod circa hoc diversi diversa senserunt. Quidam enim dicere voluerunt, quod fides est in potentia cognitiva et in intellectu speculativo, secundum quod est speculativus. Et ratio eorum est ista, quia intellectus speculativus dicitur esse ille, qui tendit in verum sub ratione veri; fides autem facit intellectum credere articulos, non quia bonos, sed quia veros; ita enim quis credit damnationem malorum, sicut glorificationem beatorum. Et iterum, caritas et fides distinguuntur in objecto quantum ad rationem motivi; et quoniam caritas tendit in Deum sub ratione boni, necesse est, quod fides tendat in Deum sub ratione veri; unde assentit summae veritati non quia bonitas, sed quia veritas. Quoniam ergo intellectus speculativus respicit verum sub ratione veri; hinc est, quod dixerunt fidem esse in intellectu speculativo, in quantum est speculativus. Nec obstant his verba philosophorum, quia ipsi de veritate fidei nihil intellexerunt. Aliis autem aliter videtur esse dicendum, videlicet quod fides est in intellectu practico. Intellectus enim practicus dicitur esse intellectus extensus, secundum quod vult Philosophus, quod intellectus speculativus extensione fit practicus. Contingit autem intellectum extendi tripliciter. Vel per conjunctionem sui cum affectione, a qua inclinatur; vel per conjunctionem sui cum affectione, ad quam inclinat; vel per conjunctionem sui cum operatione, quam dirigit et regulat. Omnibus autem his modis contingit fidem poni in intellectu extenso, sive practico, secundum varios ipsius fidei status. Nam fides simpliciter dicta, sive sit informis, sive formata, quae facit hominem credere Deo in his, quae non videt, est in ipso intellectu, in quantum inclinatur ab ipsa voluntate; non enim crederet, nisi vellet. Fides autem formata, qua quis credit in Deum, est in ipso intellectu, in quantum inclinat affectum. Ad hoc enim quod aliquis credat in Deum per fidem formatam, oportet, ut in ipsum amando tendat, secundum quod habetur in litera. Fides autem perfecta, de qua dicit Apostolus, quod est operans per dilectionem *(Galat. 5. 6)*, illa quidem est in ipso intellectu, in quantum mediante affectu dirigit opus. Et sic patet, quod secundum istos fides est in intellectu practico sive extenso, secundum diversos ipsius fidei status, sive intellectus practicus dicatur proprie, sive communiter, sive magis proprie, secundum quod magis et magis habet extendi. Ratio autem, quae movet istos hoc ponere, non solum est verbum Philosophi, qui dicit, quod virtutes sunt in intelligentia practica, sed etiam ipsa ratio recta, quae dicit, quod virtus non potest esse nisi habitus voluntarius, cum circa ipsam consistat laus et meritum; et ideo impossibile est, quod virtus fidei sit in intellectu, nisi in quantum intellectus iungitur affectui. Intellectus autem junctus affectui et ipsi permixtus dicitur esse intellectus extensus, vel intellectus practicus; et ideo dixerunt isti fidem esse in practico intellectu. Restat adhuc tertius modus dicendi, videlicet quod fides nec est omnino in potentia cognitiva, nec omnino in potentia affectiva, sed quodam modo in hac, quodam modo in illa. Et hoc est, quod dicit Magister Hugo de sancto Victore *(l. 1. de Sacr. p. 10. c. 3)*. Duo, inquit, sunt, in quibus fides consistit, cognitio videlicet et affectio. In affectu quidem substantia fidei reperitur, in cognitione vero materia. Ratio autem, quae movet ad hoc ponendum, est, quod actus voluntatis est essentialis ipsi fidei. Nunquam enim esset virtuosum credere, nisi esset voluntarium. Unde etiam Augustinus *(de mor. eccl. c. 15)* dicit, quod virtus non est aliud, quam amor ordinatus. Si ergo fides est virtus, respicit actum voluntatis, ut sibi essentialem; ergo et circa illam habet essentialiter consistere. Rursus, quia ipsi fidei cognitio essentialis est, et illuminatio, per quam intellectus dirigitur in summam veritatem, et ei subiicitur; ideo ipsa fides essentialiter respicit actum rationis: et propterea dicunt illi, qui sunt huius positionis, fidem esse non tantum in ratione, sed etiam in voluntate, cum utrumque actum respiciat essentialiter. Quia vero actus

rationis respectu actus voluntatis est materialis, cum ratio inclinetur a voluntate; ideo etiam dixerunt, quod in ratione materia fidei reperitur, in affectione vero substantia. Omnes autem hi modi dicendi a magnis clericis sumpserunt initium, et quilibet eorum habet satis rationabile fundamentum. Et si quis recte intelligat, inveniet quemlibet eorum habere aliquid veritatis. Ut autem hoc planius fiat, ascendendum est altius ad videndum subiectum virtutis in generali, quod quidem intueri possumus satis plane quibusdam praesuppositis. Virtus enim est, secundum quam consistit laus et meritum, sicut culpa, secundum quam attenditur vituperium et demeritum. Virtus etiam est habitus reddens potentiam facilem respectu alicuius actus. Si ergo virtus principium est laudis et meriti, necessarium est eam poni in illa potentia, quae est principium primum operis laudabilis et meritorii. Nam si poneretur in potentia inferiori, tunc virtus potentiae naturalis imperaret virtuti gratuitae. Si ergo liberum arbitrium principium est meriti et demeriti, necesse est omnem virtutem in liberum arbitrium poni. Rursus, cum habitus sit in ea potentia, circa cuius actum explicat difficultatem, et virtus sit habitus; necesse est eam reperiri in ea potentia sicut in subiecto, quam ad opus habilitat. Quoniam ergo quaedam virtutes explicant actus rationalis, quaedam actus concupiscibilis, quaedam actus irascibilis; ideo quasdam necesse est poni in rationali, quasdam in concupiscibili, quasdam in irascibili. His praesuppositis, facile est videre, quid est subiectum fidei. Si enim fides virtus est, circa quam consistit laus et meritum, necesse est, quod ipsa in libero arbitrio ponatur. Rursus, si fides habitus est, per quem intellectus captivatur in obsequium Christi, et innititur veritati primae propter se, et hoc modo dicitur intellectus quodam modo speculativus; necesse est, quod habitus fidei quodam modo sit in intellectu, secundum quod habet rationem speculativi. Et quoniam intellectus non habilitatur ad assentiendum ipsi veritati primae secundum suum iudicium, sed secundum voluntatis imperium; ideo fides non respicit intellectum tanquam pure speculativum, sed necessarium est, quod ipsa sit in ipso intellectu, secundum quod est quodam modo extensus, et ab affectu inclinatur. Rursus, quoniam ipsum velle credere est essentiale ipsi fidei; hinc est, quod habitus ille non tantum respicit intellectum, ut speculatur summam veritatem, nec etiam ut inclinatur ab affectu, sed etiam ipsum affectum. Ex his patet, quod non est repugnantia inter praedictas positiones, si quis recte intelligat; imo ex omnibus quasi colligitur una veritas integra, quoniam fides, ut est virtus et principium meriti, respicit liberum arbitrium ut subiectum. In quantum vero habitus est, quodam modo respicit intellectum speculativum, et eius actum, qui est credere verum. Quia vero est habitus operans per dilectionem, et dirigens opus mediante affectu, respicit quodam modo intellectum extensum, et eius actum, qui est credere voluntarie, sive credendo in Deum tendere, quodam modo etiam ipsum affectum, et eius actum, qui est velle assentire ei, ad quod ratio ex se non potest attingere. Si tu obiiceres, quod ista non possunt simul stare, quia cum fides sit habitus simplex, et unus habitus simplex sit in una potentia tanquam in subiecto, non videtur, quod possit omnes illas potentias tanquam unum subiectum respicere; ad hoc dicendum, quod nihil impedit unam et eandem virtutem dicere esse simul in libero arbitrio, et ratione, et voluntate. Quia, sicut in secundo Libro ostensum fuit *(vide superius part. 2. cap. 9. nn. 4, 26)*, liberum arbitrium non dicit potentiam distinctam a ratione et voluntate secundum rem et essentiam; imo, secundum quod vult Augustinus *(l. 12. de Trin. c. 8)*, liberum arbitrium complectitur illas tres potentias, scilicet irascibilem, et concupiscibilem, et rationalem. Et ideo nullum inconveniens est, quod unaquaeque virtus, quae reponitur in una istarum potentiarum secundum quod habitus, in libero arbitrio reponatur secundum quod virtus et meriti principium. Similiter, nullum est inconveniens ponere unum habitum esse in ratione et voluntate, ita quod unam illarum potentiarum respiciat quantum ad actum materialem, alteram quantum ad actum formalem. Sicut patet, quod habitus scientiae, quoad quid respicit memoriam, scilicet quoad retentionem speciei;

et quoad quid intelligentiam, scilicet quoad facilitatem conversionis; et tamen dicitur unus habitus simplex. Quamvis enim potentiae distinctae sint, nihilominus tamen continuari habent in uno subiecto, ratione cuius potest esse in eis unitas proprietatis, sicut una sanitas ponitur esse in multis membris corporis interius, et una honestas in multis exterius. Ex his potest elici et haberi generaliter, quid sit subiectum cuiuslibet virtutis, et quid sit etiam subiectum cuiuslibet vitii sive peccati. Potest etiam haberi determinatio propositae quaestionis, videlicet quid sit subiectum fidei. Nam licet in quantum virtus meritoria dicenda sit esse in libero arbitrio, in quantum tamen est habitus reddens potentiam facilem, ponenda est quodam modo in potentia cognitiva, sicut ostendunt rationes ad primam partem. Quoniam ad fidem pertinet cogitare, ad fidei proprietates pertinet illuminare et rationem reformare et intellectum captivare, ipsi etiam fidei succedit videre, quae omnia respiciunt cognitionem. Ideo rationes ad partem illam inductae sunt concedendae. Nec eis obviant rationes ad oppositum. Quoniam licet fides respiciat actum potentiae cognitivae, non tamen ipsum respicit omnino pure, sed in quantum habet affectionem concomitantem, et quodam modo post sequentem. Et ideo etiam necesse est ponere, quod fides quodam modo sit in affectione, sicut dicit magister Hugo de sancto Victore. Et hoc, quia est habitus voluntarius et amor ordinatus; et talis naturae est actus eius, quod ad ipsum nemo potest cogi invitus. Et ideo concedi possunt rationes, quae sunt ad partem sequentem. Quod autem rationes sibi invicem non obvient, sed utraeque verum concludant, satis clare potest videri, si quis potest capere, quod ad esse fidei virtutis concurrit actus rationis simul et voluntatis, quod bene innuit Apostolus *(Hebr. 11. 1)* in ipsa notificatione fidei, cum dicit fidem esse *substantiam rerum sperandarum, argumentum non apparentium*, tangens quod est in ea cognitionis, et quod est affectionis. Numquam enim fides esset virtus, quantumcumque intellectum illuminaret, nisi etiam voluntatem quodam modo rectificaret, sicut patet in dono prophetiae, quia illuminat intellectum ad eadem, ad quae illuminat fides, et tamen non ponitur esse virtus, quoniam in illa illuminatione non cooperatur voluntas, secundum quod cooperatur in fidei assensu et actu. » *Ibid. q. 2.*

(6) « Circa spem possumus considerare quatuor, scilicet diffinitionem, aequivocationem, actus excellentiam, et cum fide differentiam. Spes, in quantum est nomen affectionis, diffinitur a Philosopho *(Arist. l. 2. rhet. c. 5)*: Spes est suspicio futuri boni. In quantum est nomen virtutis, tribus diffinitionibus notificatur. Prima est haec: Spes est virtus, qua spiritualia et aeterna bona sperantur, idest cum fiducia expectantur. Ista spiritualia bona possunt intelligi venia peccatorum, gratia meritorum et gloria praemiorum, ut dicatur quaedam spes veniae, quaedam gratiae, quaedam gloriae. Secunda haec est: Spes est certa expectatio futurae beatitudinis, veniens ex Dei gratia et meritis praecedentibus. Tertia est Augustini haec: Spes est virtus, qua quis se ad illud, quod credit, perventurum praesumit. Accipitur autem multiformiter nomen spei. Aliquando enim nominat affectionem, secundum quod dicit Boëtius *(de cons. phil. l. 1. met. 7)*: Gaudia pelle, pelle timorem, spemque fugato; nec dolor adsit. Aliquando nominat habitum virtutis; et tunc spes non habet ortum ex meritis, sed ex ea merita oriuntur. Aliquando nominat virtutis actum; et tunc spes oritur ex intuitu meritorum. Nemo enim recte se sperat ad beatitudinem perventurum, nisi qui Deo servit, vel servire proponit. Aliquando nominat virtutis statum; et tunc spes ex meritis concomitantibus habet ortum, iuxta illud Pauli *(Rom. 5. 4)*: *Probatio operatur spem*, idest certitudinem, secundum Glossam, ad quam certitudinem per bona opera, et maxime per adversorum tolerantiam, pervenitur. Aliquando nominat virtutis terminum, sive objectum, idest rem speratam, scilicet beatitudinem sempiternam; et tunc spes ex gratia et meritis praecedentibus habet ortum. Et sic spes virtus secundum primam acceptationem sui praecedit merita, secundum ultimam sequitur, secundum duas intermedias sequitur et praecedit. Habet autem spes excellentiam in actu suo. Nam habens potentiam irascibilem pro subjecto,

virtutum habitus praesupponit, quibus supereminet ut regina. Habet enim irascibilis detestari mala culpae, tolerare mala poenae, aggredi terribilia, erigi ad arduà. Ad detestationem culpae alienae requirit iram per zelum. Ad detestationem culpae propriae requirit poenitentiam. Ad perpessionem malorum poenae requirit patientiam. Ad aggressionem terribilium habet fortitudinem; et tunc ad expectationem aeternae beatitudinis per spem erigitur a Deo liberaliter repromissae. Assignatur autem inter fidem et spem differentia per hunc modum. Nam fides est bonarum rerum et malarum, spes tantum bonarum. Est etiam fides rerum praeteritarum, praesentium et futurarum, spes tantum futurarum. Item fides est rerum propriarum et alienarum, spes est solummodo propriarum». *Centil. p. 3. sect. 39.*

(7) « Spes non modo inter gratuitas virtutes est ponenda, sed omnium gratuitarum virtutem anchora et sustentamentum est censenda » — « Dicendum, quod nomine spei potest intelligi affectio animi, iuxta illud, quod philosophi et Sancti dicunt, quatuor esse animi affectiones, videlicet gaudium et dolorem, spem et timorem. Potest etiam nomine spei intelligi ipsa res expectata, iuxta illud (*Tit. 2. 13*): *Expectantes beatam spem.* Potest nihilominus sumi pro habitu, qui dirigit animae motum et affectum in illud, quod expectandum est. Et isto tertio modo dicendi spes non tantum est virtus gratuita, imo etiam virtutum gratuitarum sustentamentum et anchora. Virtus quidem gratuita est, quoniam in hoc quod facit animam expectare ea, quae sunt super omnem aestimationem humanam, et ea quae promisit largitas divina, facit omnino confidere, et inniti summae et immensae largitati, sicut fides facit assentire primae veritati, et caritas facit adhaerere summae bonitati. Et dum anima ipsi immensae largitati innititur propter se et super omnia, rectificatur, et super se elevatur, et Deo accepta efficitur; necesse est ergo, quod habitus, quo mediante fit illud, rationem habeat gratuitae virtutis. Et quia cum anima innititur ei, qui non potest deficere, quamvis ipsa in se sit deficiens et vacillans, fundatur tamen per spem, quasi super firmam petram. Et propterea dixi, quod spes non tantummodo est in genere virtutum gratuitarum, sed etiam earum anchora et sustentamentum.» *3. dist. 26. a. 1. q. 1.* — « Spes est virtus una unitate speciei specialissima, cum habeat unitatem rationis, obiecti et finis proprii » — « Quemadmodum fides, licet sit circa multa credibilia, una tamen virtus est, quia una est principaliter ratio movendi in omnibus credibilibus; sic et virtus spei quotcumque et quantacumque et quaecumque bona expectet, una virtus est, et unitatem habet speciei specialissimae, quia una est ratio, cui innititur in expectando. Sicut enim fidei virtus assentiendo primae veritati propter se et super omnia, illa credit, quae sibi summa veritas dictat esse credenda; sic ipsa spes confidendo et innitendo immensae et indeficientissimae largitati divinae, omnia illa expectat, quae sibi Deus promittit esse in futuro retribuenda. Et quemadmodum fidei virtus omnia quaecumque credit principaliter, non solum credit Deo, sed etiam de Deo et circa Deum; sic et ipsa spes omnia, quae expectat, non solum expectat a Deo, sed etiam expectat illa obtineri in ipso Deo, ut habendo Deum habeat omne bonum. Rursus, quemadmodum fides credit Deo tanquam rationi moventi, et circa ipsum versatur tamquam circa obiectum, et in ipsum tendit tamquam in finem proprium; sic et ipsa spes. Et quoniam unitas virtutis attenditur penes unitatem rationis moventis, et obiecti principalis, et finis proprii, et haec omnia reperire est in virtute spei, sicut et in virtute fidei; concedendum est ipsam spem esse unam unitate speciei specialissimae. » *Ibid. q. 2.* — « Spes inter theologicas virtutes est collocanda, et hoc tam ratione obiecti, quam subiecti » — « Ratio huius sumitur ex parte obiecti, et ex parte subiecti. Ex parte quidem obiecti, quoniam sicut fides in credendo assentit ipsi Deo, ut dictanti vera; sic spes ei innititur, ut promittenti magna. Unde sicut obiectum ipsius fidei, quod habet rationem motivi, est quid increatum, quod Deus est, ratione cuius etiam fides ponitur esse in genere virtutis theologicae; sic etiam dicendum est et intelligendum de ipsa spe. Sumi etiam potest ratio ex parte subiecti; quia cum ipsa anima secundum superiorem faciem reformari habeat per virtutes

theologicas, et spes sit una de virtutibus faciens ad reformationem imaginis, et perfectionem animae secundum partem superiorem; necesse est esse spem virtutem theologicam. Unde quemadmodum in patria tres erunt dotes secundum tres animae vires, quarum una reformabit et consummabit rationalem, videlicet ipsa visio, alia concupiscibilem, videlicet dilectio, tertia irascibilem, videlicet ipsa perfecta tentio; sic et in via necesse est ponere circa virtutes theologicas, quibus dotes habent correspondere. » *Ibid. q. 3.* — « Spes in suo actu certitudinem habet aliam a fidei certitudine, cum eius certitudo versetur circa attributionem, et non circa complexionem » — « Spes certitudinem habet, non solum eam, quam accepit a fide, sed etiam propriam, quae distinguitur a certitudine fidei: et illa distinctio cognosci potest per duplicem differentiam, videlicet ratione obiecti, circa quod habet illa certitudo versari, et ratione oppositi, cui habet contrariari. Ratione obiecti, quia fides et eius certitudo fertur supra ipsam complexionem, ratione totalis compositionis. Est enim circa verum, et verum est circa compositionem, ut dicit Philosophus. Unde etiam in praecedentibus ostensum fuit, quod enunciabile complexum est articulus. Spes autem, et eius certitudo non est circa complexionem ratione totius, sed ratione rei attributae. Unde cum dicitur: Spero me habiturum vitam aeternam, non speratur ibi hoc dictum totale, sed speratur vita aeterna; et ita certitudo spei respicit ipsam attributionem, vel rem attributam, sed certitudo fidei ipsam complexionem. Ratione etiam oppositi, cui habet contrariari, cadit ibi distinctio. Nam certitudo fidei repugnat errori et dubitationi, certitudo autem spei repugnat diffidentiae et haesitationi. Licet autem istae duae certitudines sint diversae, tamen communicant in hoc, quod utraque est firmitas quaedam. Fides enim firmat intellectum, ne discredat; spes autem firmat affectum, ne diffidat. Et ex hoc colligitur tertia diversitas, qua differt certitudo spei a certitudine fidei; quia non solum differt ratione obiecti et ratione oppositi, sed etiam ratione subiecti, quoniam una est circa intellectum, altera vero circa affectum. Sed attendendum est, quod certitudo circa intellectum habet esse duobus modis. Quaedam enim est, quae facit intellectum potentem ad vincendum errorem, et ad excludendam dubitationem; et talis certitudo est certitudo viae. Quaedam autem est certitudo, quae reddit intellectum impossibilem ad errorem; et haec est certitudo patriae. Per hunc etiam modum intelligendum est et in certitudine affectionis. Nam quaedam sic firmat affectum, ut possit diffidentiam superare. Quaedam sic firmat, ut non possit ullatenus amoveri, vel haesitari. Prima est spei in via, secunda est tentionis in patria. Sic ergo patet, quod virtus spei habet certitudinem in actu suo; patet etiam quae et qualis est illa certitudo, quoniam est differens a certitudine fidei, et minor est quam certitudo gloriae, non enim est certitudo perpetuae consummationis, sed cuiusdam virilis adhaesionis. » *Ibid. q. 5.* — « Spes atque timor sive animi affectiones, sive habitum dicant, diversitatem habent ad invicem » — « Diversitas habituum attenditur penes diversitatem actuum principalium. Quoniam ergo spes consistit in quadam confidentia et erectione, timor vero in quadam fuga et resilitione; hinc est, quod timor et spes habent ad invicem diversitatem ratione suorum actuum. Diversitas autem ipsorum actuum venit ex parte obiecti, in quantum habet rationem motivi. Cum enim anima apprehendit aliquid nondum praesens, sed futurum, in ratione convenientis, afficitur affectione spei, si adsit potestas assequendi; cum autem apprehendit in ratione disconvenientis, afficitur affectione timoris, si possit ab illo superari. Et sic patet, quod spes differt a timore, ratione differentiae repertae in actu proprio, et etiam in obiecto » *Ibid. a. 2. q. 1.* — « Spes quodam modo ex meritis est accipienda, quodam modo principium merendi dicitur, videlicet ut ipsa nominat habitum » — « Dicendum, quod spes aliquando nominat habitum virtutis, aliquando nominat actum, aliquando nominat statum, aliquando terminum, sive obiectum. Secundum autem quod spes nominat habitum virtutis, sic non habet ortum ex meritis, sed potius merita habent ortum ex ea. Secundum autem quod nominat actum, sic oriri habet ex meritorum intuitu. Nullus enim

sperat recte aeternam beatitudinem, nisi qui Deo servivit, vel proponit Deo servire. Secundum autem quod nominat statum, sic ortum habet ex meritis praecedentibus et concomitantibus; et hoc modo accipitur *(Rom. 5. 3-4): Tribulatio operatur patientiam, patientia probationem, probatio spem.* Glossa, idest certitudinem spei, ad quam scilicet certitudinem pervenitur per bona merita, et maxime per tolerantiam et sustinentiam tribulationum. Secundum autem quod spes nominat ipsam rem speratam, sic ortum habet ex meritis praecedentibus. Et sic patet, quod spes secundum primam acceptionem simpliciter praecedit merita tanquam meritorum principium; secundum ultimam acceptionem simpliciter sequitur tanquam meritorum praemium; secundum duas medias medio modo se habet, quia quodam modo praecedit, quodam modo sequitur. Nam spes, prout nominat motum spei, procedit ex meritorum intuitu, et secundum veritatem est principium meritorum sequentium; prout autem spes dicitur quaedam certitudo et status, sic secundum veritatem ex meritis habet ortum, et est nihilominus adminiculum ad perfectius merendum. Illa enim certitudo spei consurgit ex perpessione tribulationum, et vehementer confirmat et confortat animam, ut a tribulationum sustinentia non recedat. » *Ibid. q. 2.* — « Spes et caritas ea ratione, qua habitus sunt, non se praecedunt; quod si ad actus suos eas compares, actus spei praeparat ad actum caritatis, et ratione huius spes caritatem praecedit » — « Dupliciter est comparare habitum spei ad habitum caritatis, aut ratione habituum secundum se consideratorum, aut ratione habituum comparatorum ad actus. Si loquamur de ipsis habitibus secundum se consideratis, sic non habent ordinem, sed simultatem. Omnes enim virtutes gratuitae simul infunduntur. Si autem loquamur de ipsis habitibus in comparatione ad actus, sic unus habet ordinem ad alterum, quia actus unius praeparat et disponit ad actum alterius, et praeparando et disponendo est eius quodam modo principium et origo; et ratione talis praeparationis et originis est ibi ordo. Quoniam ergo actus spei praeparat et disponit ad actum caritatis, tanquam ad perfectionem et spiritualis aedificii complementum, nemo enim diligit aliquod bonum propter se et super omnia, nisi speret se ad illud bonum perventurum; hinc est, quod secundum ordinem naturae actus spei antecedit actum caritatis; et hinc est, quod habitus spei in comparatione ad talem actum caritate prior est. » *Ibid. q. 3.* — « Spei obiectum est bonum sub ratione magni et ardui, et quodam modo sub ratione gloriosi et aeterni » — « Est obiectum spei bonum quidem, sed non sub ratione boni, sed magis sub ratione ardui, sive magni. Et hoc quidem sic habet manifestari. Spei enim duplex est actus, quorum unus est principium et origo alterius; spes enim facit confidere, et faciendo confidere, facit expectare. Nullus autem recte confidens confidit et innititur nisi in eo, qui nec possit, nec velit sibi deficere; talis autem non est nisi ille, qui est potentissimus in virtute, et munificentissimus in liberalitate; et hoc non habet, nisi habeat excellentiam virtutis et largitatis. Cum autem quis totam fiduciam suam in eum posuit, qui excellentissimae virtutis est et liberalitatis, magna ab eo expectat se assecuturum. Quoniam ergo spes habet obiectum magnum et arduum in confidendo; hinc est, quod habet pro obiecto magnum et arduum in expectando. Et hinc est, quod ipse Dominus, in quo speramus, magna promittit nobis in consolatione spei nostrae, iusta quod dicit Abrahae *(Gen. 15. 1): Noli timere, Abram, quia ego protector tuus sum, et merces tua magna nimis;* quasi dicat: Ego protector, in quo debes confidere, et merces tua magna, quam debes expectare. Concedendum est ergo, quod obiectum spei est bonum sub ratione magni et ardui. Et quia gloriosum nominat magnum sublimitate, aeternum nominat magnum diuturnitate, illud intensive, istud extensive; ideo concedi potest etiam, quod obiectum spei sit bonum sub ratione gloriosi, et sub ratione aeterni, et hoc sub ratione excellentis et indeficientis, quae duo concurrunt ad perfectam rationem magnitudinis ipsius boni. » *Ibid. q. 4.* — « Spes est in potentia animae affectiva, cum sit in ipsa irascibili » — « Absque dubio spes est in potentia affectiva, est enim in ipsa irascibili, quae est pars potentiae affecti-

vae. Potentiae enim irascibilis non tantum est detestari mala culpae, et perpeti mala poenae, sed etiam aggredi terribilia, et erigi ad magna et ardua. Et propterea non tantum ponimus in ipsa iram et patientiam, sed etiam fortitudinem et spem. Fortitudinem, inquam, in quantum negotiatur circa ea, quae sunt ad finem; spem autem, secundum quod se erigit ad excellentiam ipsius finis. Hoc autem satis potest aperte colligi, tum ex parte affectionis substratae, tum ex parte conditionis adiunctae, tum ex parte dotis subsecuturae. Ex parte affectionis substratae; quia cum quatuor sint affectiones, videlicet gaudium et dolor, spes et timor, sicut gaudium et dolor sunt circa eamdem potentiam, ita etiam spes et timor. Cum ergo planum sit timorem esse ipsius potentiae irascibilis, non est dubium, quin affectio spei ad potentiam irascibilem pertineat, ac per hoc habitus virtutis spei dirigens affectionem illam. Ex parte similiter conditionis et proprietatis annexae hoc ipsum potest satis aperte videri; spei enim est stabilire, et quodam modo assecurare de assequenda futura beatitudine; stabilitio autem et confirmatio pertinet ad potentiam irascibilem. Sicut enim rationalis se habet ad caritatem, et concupiscibilis ad voluptatem, idest delectationem, honestam tamen; sic etiam irascibilis ad securitatem. Quia ergo assecuratio est conditio concomitans ipsam spem indubitanter, verum est virtutem spei ad irascibilem pertinere. Ex parte dotis futurae hoc ipsum potest haberi; sicut enim ad fidem subsequitur visio, ita ad spem subsequitur perfecta tentio. Firmiter autem tenere est ipsius potentiae, cuius est habitum defendere; hanc autem non est dubium esse potentiam irascibilem; et ideo concedendum est habitum spei esse in irascibili potentia, ac per hoc in virtute animi affectiva... Ad illud quod obiicitur, quod sperare non est aliud, quam firmiter credere se habiturum aliquid, dicendum, quod spes dicitur et large et proprie. Large accipiendo spem, sic dicit credulitatem quodam modo firmatam respectu alicuius boni assequendi sive a se, sive ab alio; quemadmodum cum quis videt alium bonae indolis, dicit quod sperat ipsum esse futurum bonum hominem. Ibi sperare idem est, quod probabiliter credere; et sic sumitur large et improprie, et bene potest pertinere ad virtutem cognitivam. Alio modo sperare, secundum quod dicitur proprie, idem est quod confidere, et ex illa confidentia cum quadam securitate tendere ad habendum illud, quod speratur. Et hoc modo pertinet ad virtutem affectivam: et haec duo, videlicet confidentiam illam et etiam securam tendentiam comprehendit Augustinus sub verbo praesumendi, quod, quamvis sequatur credulitatem cognitionis, tenet tamen se ex parte affectionis; et ideo ex illa ratione non potest concludi, quod potentia cognitiva sit subiectum spei. » *Ibid. q. 5. concl. et ad 3.*

(8) « Circa caritatem debes considerare diffinitionem, distinctionem, perfectionem, diligibilium sufficientiam et ordinis exigentiam. Caritas tripliciter diffinitur. Nam comparata ad objectum, diffinitur in sententiis a Magistro: Caritas est dilectio, qua diligitur Deus propter se, et proximus propter Deum. Comparata ad actum proprium, qui est vivere et adhaerere, diffinitur ab Augustino (*l. 1. de mor. Eccl. c. 11.)* sic: Caritas est rectissima animi affectio, conjungens nos Deo... Vel: Caritas est vita, copulans amantem cum amato. Comparata ad habitum sibi injunctum, diffinitur ab Apostolo *(1. Tim. 1. 5): Caritas est finis praecepti de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta.* Distinguitur enim inter amorem et dilectionem et caritatem. Nam amor competit rationalibus et irrationalibus creaturis. Dilectio vero et caritas tantum rationalibus dicitur convenire. Item inter dilectionem et caritatem differentia invenitur. Nam dilectio, quasi de diversis electio, rationalibus convenit, sive justis, sive injustis, caritas vero solum est justorum. Est autem in caritate prae ceteris virtutibus perfectio et dignitas specialis. Nam cum sit forma virtutum, non potest esse informis triplici ratione. Una ex parte objecti, idem enim habet pro objecto et pro fine; inseparabilis enim est a fine, ratione cujus est perfectio quantum ad meritum in virtute. Alia ex parte subjecti, ipsa enim est regula rectificans voluntatem, qua rectificata, tota anima recte vivit. Tertia est ex parte causae, habet enim similitudinem cum

Spiritu sancto, a quo est, qui etiam caritas dicitur, sive amor, a quo inseparabilis est; et ideo esse informis omnino non potest. Quatuor autem sunt ex caritate diligenda, secundum Augustinum *(l. 1. de doctr. chr. c. 23)*, unum, quod est supra nos, scilicet Deus; alterum, quod nos sumus; tertium, quod juxta nos, scilicet proximus; quartum, quod infra nos est, scilicet humanum corpus ». *Centil. p. 3. sect. 40.* Vide etiam inferius *cap. 8. huius partis.*

(9) « Ad vigorandas potentias animae contra difficultatem et rectificandas contra obliquitatem, necesse est praeter theologicas, etiam cardinales virtutes ponere » — « Generalis necessitas virtutum est ad rectificandum potentias animae contra obliquitatem, et ad vigorandum contra difficultatem; virtus enim facit potentiam rectam et vigorosam. Et quoniam convenit hominem ordinari ad Deum, convenit nihilominus hominem ordinari ad proximum et seipsum; et in his eisdem potest obliquari et impediri, sive retardari; hinc est, quod non solum indiget habitibus ipsum vigorantibus et rectificantibus, prout directe tendit in Deum, cuiusmodi sunt habitus virtutum theologicarum, sed etiam indiget habitibus ipsum regulantibus et rectificantibus, prout ordinatur ad seipsum et ad proximum. Et tales sunt habitus virtutum cardinalium. Unde sicut praeter praecepta primae tabulae, quae directe ordinant in Deum, opportunum fuit ponere praecepta secundae tabulae, quae ordinant ad proximum; sic etiam in habitibus est intelligendum. Et propterea, praeter habitus virtutum theologicarum, necessarium est ad salutem ponere habitus virtutum cardinalium, sicut rationes ad primam partem inductae ostendunt. » *3. dist. 33. a. 1. q. 1.* — « Virtutes cardinales, prout politicae sunt considerationis, sunt habitus assuefactione acquisiti; si vero considerentur ut gratuitae, sunt infusi habitus. » — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod virtutes cardinales uno modo dicuntur virtutes, quia habilitant ad opera moralia; alio modo dicuntur virtutes non solum quia habilitant ad huiusmodi opera, sed etiam quia elevant ad opera meritoria. Secundum autem quod virtutes cardinales dicuntur virtutes, quia potentiam elevant; sic non habent ortum ab assuefactione, sed a divino munere; non a natura, sed a gratia. Quia enim elevant potentiam supra se, sunt supra naturam et actum ipsius potentiae, qui inest ei per se; et ideo necesse est, quod ab aliquo superiori et potentiae, et actui ipsius potentiae, trahant originem. Et hoc modo cardinales virtutes sunt virtutes gratuitae. Alio modo est loqui de cardinalibus virtutibus, secundum quod habilitant ad opera moralia; et sic huiusmodi virtutes cardinales sunt virtutes politicae, et radicaliter sunt a natura, sed completive sunt vel ab operum frequentia et perseverantia, vel a gratiae influentia et praesidentia, vel ex utraque causa. A natura, inquam, sunt radicaliter, quia plantatam habemus in nostra natura rectitudinem, per quam apti sumus, licet imperfecte, ad opera virtutis et honestatis. Sed dum assuescimus, paulatim efficitur nobis facile, quod prius erat difficile, secundum quod dicit Bernardus ad Eugenium, quod nihil est adeo difficile, quod consuetudo non reddat facile. Nec solum ex assuefactione ducitur illa habilitas semiplena ad complementum, sed etiam per gratiae adiutorium. Nam cum ipsa gratia sit animae rectificativa, rectitudo superveniens naturae rectitudinem qualemcumque prius existentem amplificat, et amplificando confirmat. Ex utraque etiam causa virtus politica potest suscipere complementum, videlicet quando concurrit divinae gratiae adiutorium et bonae consuetudinis exercitium, per quae duo virtus cardinalis radicata in natura ducatur ad complementum perfectum. Et sic virtus cardinalis, in quantum est politica ortum habens a natura, ducitur ad quoddam complementum ex assuefactione subsequente; ad maius complementum ducitur ex gratia superveniente, sed ad perfectum complementum ex utraque causa concurrente, videlicet gratia et assuefactione. Et potest huiusmodi exemplum inveniri satis manifestum. Videmus enim, quod aliquis equus ex sua naturali compositione aptitudinem habet ad bene portandum et ambulandum; sed illa aptitudo ad complementum potest reduci per ipsius equi assuefactionem, vel per ipsius sessoris industriam, qui scit fraeno equum suum du-

cere, vel per utramque. Sic et in proposito intelligendum est, quia secundum Augustinum *(de verbis Apost. ser. 12 in fin.)*, liberum arbitrium assimilatur equo, et gratia assimilatur sessori, et bona operatio rectae ambulationi. Sic ergo patet, quod, loquendo de virtute cardinali, secundum quod est politica, et secundum quod est intentionis philosophicae determinare de ipsa, concedi potest, quod a natura et assuefactione trahit originem, secundum quod ipse Philosophus dicit, et rationes ostendunt ad primam partem inductae. Si autem loquamur de virtutibus cardinalibus, secundum quod sunt gratuitae, et secundum quod de eis intendit theologus, sic sunt a divino munere. Sed contra hoc non sunt rationes, quae ad primam partem inducuntur, quia solum procedunt de virtute, secundum quod dicit quemdam habitum habilitantem potentiam animae. » *3. dist. 33. a. 1. q. 5.*

(10) «Secundum theologos virtutes cardinales sunt in parte animae intellectiva et rationali, licet secundum philosophos possit dici, quod aliquae sint in parte sensitiva. » — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod, cum rationale dicatur dupliciter, secundum quod vult Philosophus, videlicet quod rationem participat, et quod ratione obedit; si large accipiatur pars rationalis, sic non est dubium, quin omnes virtutes in parte rationali sint, sive theologicae, sive cardinales, sive intellectuales, sive consuetudinales. Si vero rationale dicatur proprie, secundum quod participat rationem, sic voluerunt aliqui dicere, quod quaedam virtutes cardinales sunt in parte rationali, utpote prudentia et iustitia; quaedam vero non, sed in potentia inferiori, quae est rationalis largo modo dicta, quia obtemperat rationi, ut fortitudo et temperantia, quae sunt in irascibili et concupiscibili. Licet autem hic modus dicendi aliquo modo probabilis videatur secundum morales philosophos; tamen secundum theologum non videtur rationabiliter dici quasdam virtutes cardinales reponi in parte superiori, et quasdam in inferiori, cum omnes virtutes cardinales aequales sint quantum ad meriti dignitatem, omnes etiam sint principium merendi. Et propterea cum meritum consistat radicaliter circa liberum arbitrium, in solis illis potentiis habent esse virtutes, sive cardinales sive theologicae, in quibus reperitur libertas arbitrii. Propter quod cum libertas arbitrii non sit nisi in parte animae rationali, secundum quod rationale dicitur, quod participat rationem, necesse est ceteras virtutes cardinales in parte illa reponi. Et hoc necessario exigit earum dignitas, cum ipsae habeant ortum a gratia, et perfectiones animae multo sint nobiliores, quam ipsa scientia, quae ponitur tanquam in subiecto in parte animae rationali et intellectiva. » *Ibid. q. 3.*

(11) « Hae (virtutes cardinales) sunt tantae nobilitatis, quod dispositio mundi his correspondet. Virtutes enim configurantur quatuor lucis influentiis, quatuor elementorum proprietatibus, quatuor causarum efficaciis, quatuor vitae salubritatibus. Primo quatuor lucis principalibus influentiis lux purgat, illuminat, perficit et stabilit. Temperantia purgat, prudentia illuminat, justitia conciliat, fortitudo roborat. Item quatuor elementorum proprietatibus. In terra est ariditas cum adornatione, in aqua perspicuitas cum intensione lucis, in aëre subtilitas cum mulcebritate, in igne virtuositas in actione. Prima est temperantia, quae aridum reddit, et tamen ornat, et vestit terram floribus. Prudentia respondet aquae perspicuitati, quae quasi incorporata est luci. Iustitia respondet mulcebritati aëris. Aër enim ascendit et descendit, ad dexteram et sinistram movetur. Fortitudo respondet vigori ignis. Unde ille loquens de fortitudine, dicit: *Fortis est ut mors dilectio, lampas ignis atque flammarum (Cant. 8. 6)*. Item quatuor causarum efficaciis, efficiens, forma, finis et materia integrant rem. Fortitudo debetur efficienti; prudentia formae; justitia fini, quae regulat; temperantia materiae, ne defluat. Item quatuor vitae salubritatibus; subtilitati spirituum, temperentia; vivacitati sensuum, prudentia; robori virium, fortitudo; coaequationi qualitatum, justitia. Hae virtutes fluunt a luce aeterna in hemisphaerium nostrae mentis, et reducunt animam in suam originem, sicut radius perpendiculariter vel directus eadem via revertitur, qua incessit; et haec est beatitudo. Unde primo sunt politicae, secundo purgatoriae, tertio animi jam purgati. Politicae sunt in actione,

purgatoriae in contemplatione, animi jam purgati in lucis visione. Et de his agit Salomon, ut dicit Origenes; de politicis in Proverbiis, de purgatoriis in Ecclesiastico, de animi jam purgati in Canticis Canticorum... Si rerum aliarum, multo magis virtutum ideae esse in mente divina creduntur. Illic prudentia est ipsa mens divina. Temperantia, quod in se perpetua intentione conversa est. Fortitudo, quod semper idem est, nec aliquando mutatur. Iustitia autem, quod perenni lege a sempiterna operis sui continuatione non flectitur». *Serm. 6. in Hexaëm. post med.* — « Virtutes cardinales perfectiori modo remanebunt in patria, quam sint modo in via ». — « In patria aliqua virtus dicitur manere multipliciter. Quaedam namque virtus manet in patria quantum ad praemium, ita quod ipsa sibi ipsi est praemium secundum perfectionis statum, sicut caritas, quae, prout erat imperfecta in via, meriti erat principium; sed prout ipsa eadem est consummata in patria, est praemii complementum. Quaedam autem virtus manet quantum ad praemium; verumtamen nec ipsa sibi ipsi est praemium, nec cum praemio suo seipsam compatitur, sicut fides et spes, quae in patria praemiantur, et ideo non pereunt; non tamen sunt praemium propter suam imperfectionem, nec secum praemium compatiuntur propter quamdam oppositionem. Nam praemium ipsum est videre et tenere Deum. Et primum repugnat fidei, quae est de non viso. Secundum repugnat spei, quae est de futuro et non habito. Quaedam vero virtus manet medio modo, quia manet quantum ad praemium et cum praemio, ipsa tamen non est sibi praemium, sed dispositio ad praemium. Et sic manet virtus cardinalis. Nam praemium essentiale ipsarum virtutum est ipsum bonum summum, quod Deus est, secundum quod videtur, diligitur et tenetur; ita quod penes istos tres actus tres dotes animae accipiantur. Nullus autem istorum actuum est actus virtutum cardinalium, quia cardinales virtutes nunquam tantum elevantur, quod Deum habeant pro objecto, alioquin transirent in theologicas virtutes, et desinerent esse cardinales. Respectu tamen horum actuum gloriosorum virtutes cardinales erunt sicut dispositiones. Et sicut in via, licet per virtutes cardinales non fruamur, tamen per eas disponimur, ut fruamur; sic et in patria. Unde omnes actus nostri gloriosi erunt fortes et justi, prudentes et casti; ita quod justitia excludet omnem obliquitatem, prudentia excludet omnem errorem, fortitudo omnem molestiam, temperantia omnem libidinum repugnantiam... Et sic patet, quod virtutes cardinales excellentiori modo manebunt in patria, quam sunt in via ». *3. dist. 33. a. 1. q. 6.* Cfr. *dist. cit. per integrum.*

(12) « Circa prudentiam tria sunt breviter videnda, scilicet diffinitio, specierum collectio, et actuum variatio. Prudentia diffinitur, sive describitur, ab Augustino *(de mor. Eccl. l. 1. c. 15)*: Prudentia est amor, ea, quibus adjuvatur in Deum, ab his, quibus impeditur, sagaciter discernens. A Gregorio sic: Prudentia est cognitio vitandarum rerum et appetendarum... Partes sive species prudentiae, secundum Tullium in Rhetoricis, sunt tres, scilicet memoria, intelligentia et providentia. Memoria est, per quam animus aspicit ea, quae fuerunt. Intelligentia est, per quam perspicit ea, quae sunt. Providentia est, per quam futurum aliquid videtur, antequam factum sit. Seneca videtur concordare Tullio in his tribus, dicens: Si prudens es, animus tuus tribus temporibus dispensetur. Praesentia ordina, futura provide, et praeterita recordare. Secundum dogma philosophorum prudentia dividitur in quatuor species, scilicet providentiam, circumspectionem, cautionem et docilitatem. Providentia est praesens notio, futurorum pertractans eventum. Circumspectio est contrariorum vitiorum cautela. Cautio est discernere a virtutibus vitia virtutum speciem praeferentia. Docilitas est prudentia erudiendi imperitos. Secundum Augustinum habet prudentia plures actus. Nam prudentia scit quid debeat facere. Prudentia est scire quid possit. Prudentia est in eligendis. Prudentia est nihil poenitendum appetere, et nihil praeter justum velle facere. Secundum Macrobium prudentia est mundum istum, et omnia, quae in mundo sunt, divinorum contemplatione despicere, et omnem animi cogitationem in sola divina dirigere. Prudentia est ad rationis normam, quae co-

gitat, quaeque agit, universa dirigere, et nihil praeter rectum velle facere, humanisque actibus tanquam rationis arbitrio providere. Prudentiae insunt ratio, intellectus, circumspectio, providentia, docilitas, agnitio. Item prudentia in homine jam purgato est divina non quasi in electione praeferre, sed sola nosse. Officium etiam prudentiae est ex praeteritis et praesentibus futura perpendere. Unde dicit Boëtius in libro de consolatione philosophiae *(l. 2. pros. 1)*: Non quod ante oculos est situm sufficit intueri, rerum exitus prudentia metitur. Circumspectionis officium est per diligentem considerationem inter contraria vitia medium tenere ». *Centil. p. 3. sect. 41.*

(13) « Sequitur videre de fortitudine quantum ad diffinitionem, specierum assignationem, et actuum variationem. Fortitudo sic describitur a Tullio in prima Rhetorica *(l. 2. de inv.):* Fortitudo est considerata periculorum susceptio, et laborum perpessio. Item ab eodem in secunda Rhetorica *(l. 3. ad Her.):* Fortitudo est magnarum rerum appetitio et humilium contemptio, et cum ratione utilitatis laborum perpessio. Item ab eodem: Fortitudo est rationalis aggressio terribilium cum constanti eorum perpessione. Secundum Aristotelem *(3. eth. c. 7. 8):* Fortitudo est virtus difficillimorum in passionibus operativa, gratia boni. Augustinus de moribus Ecclesiae *(lib. l. c. 15):* Fortitudo est amor facile omnia tolerans propter id, quod amatur. Fortitudo etiam aliter describitur: Fortitudo est firmitas animi contra molestias saeculi. Et sumitur de Matthaeo *(15. 38): Erant quatuor millia etc.* Partes fortitudinis, sive species, secundum Tullium sunt quatuor, scilicet magnificentia, fidentia, patientia et perseverantia. Macrobius *(lib. 1. in somn. Scip.)* septem ponit partes fortitudinis, scilicet magnanimitatem, fiduciam, securitatem, magnificentiam, constantiam, patientiam, firmitatem. Secundum dogma aliquorum: Fortitudo est virtus restringens impetus adversitatis. Hujus partes sunt, quaecumque haec efficiunt, quae sunt magnanimitas, fiducia, securitas, magnificentia, constantia, patientia, fidentia et perseverantia. Magnanimitas est difficilium spontanea et rationabilis aggressio. Fiducia est certa spes animi perducendi ad finem rem inchoatam. Securitas est habitus, secundum quem imminentes incommoditates et rei inchoatae affines non formidantur. Magnificentia, secundum Tullium *(l. 2. de inv.)*, est rerum magnarum et excelsarum cum animi ampla quadam et splendidissima propositione cogitatio atque administratio. Secundum Macrobium *(l. c.):* Magnificentia est difficilium et praeclarorum consummatio. Constantia est stabilitas animi firma et in proposito perseverans. Patientia est virtus contumeliarum et omnis adversitatis aequanimiter mala portans. Item aliter: Patientia est aequanimis malorum illatorum tolerantia. Gregorius *(hom. 35 in Ev.):* Vera patientia est aliena mala aequanimiter perpeti, et contra eum, qui mala irrogat, nullo animi dolore moveri. Item aliter definitur: Patientia est omnium molestiarum aliunde illatarum victoriosa perpessio. Fidentia est virtus, per quam magnis et honestis in rebus multum ipse animus se in fiducia collocavit. Perseverantia, secundum Tullium *(l. c.)*, est ratione bene considerata stabilis et perpetua permansio. Magistraliter sic describitur: Perseverantia est permanentia in bono, diuturna, sive finalis. Nota, quod constantia est permanentia in proposito. Perseverantia est permanentia in bono, sive continuatio boni. Constantia cavet leve transitum a proposito in propositum; perseverantia vero discontinuationem vel imperfectionem respectu debiti finis. Secundum Augustinum *(1. de spir. et anim. c. 20):* Actus fortitudinis est contra adversa facere quod possit, constans in tolerandis, nihil nisi turpia timere, et quidquid agimus, vel cogitamus, ad rationis normam dirigere. *Centil. part. 3. sect. 43.*

(14) « Sequitur videre de temperantia quantum ad tria, scilicet quantum ad diffinitionem, specierum assignationem, et actuum variationem. Temperantia describitur a Tullio *(l. 2. de inv.):* Temperantia est rationis in libidinem atque in alios non rectos impetus animi firma et moderata dominatio.... Ab Augustino *(lib. 1. de morib. Eccl. c. 15):* Temperantia est amor Deo sese integrum incorruptumque conservans. A Macrobio *(l. c.):* Temperantis est nihil appetere poe-

nitendum, in nullo legem moderationis excedere, sub iugo rationis cupiditatem domare. Ab Augustino *(de lib. arb. l. 1. c. 13):* Temperantia est affectio coërcens et cohibens appetitum ab his rebus, quae turpiter appetuntur. Partes temperantiae, secundum Tullium *(l. c.),* sunt tres, scilicet continentia, clementia et modestia. Continentia est, per quam cupiditas consilii gubernatione regitur. Clementia est virtus, per quam animus in odium alicujus temere concitatus, benigne remittitur. Haec secundum Tullium. Secundum Senecam vero *(lib. 2. de clem. c. 3):* Clementia est temperantia animi in potestate ulciscendi, vel superioris lenitas adversus inferiorem in poenis constituendis. Modestia secundum Tullium est, per quam pudor honestatis puram et stabilem comparat auctoritatem. Auctoritas in hac descriptione stabilis, appellatur gravitas perseverans. Secundum dogma philosophorum, partes temperantiae sunt, quae foedis motibus dominantur; quae sunt modestia, verecundia, abstinentia, castitas, honestas, moderantia, parcitas, sobrietas, pudicitia. Modestia est, quae facit cultum et motum et omnem nostram occupationem ultra defectum et citra excessum sistere. Verecundia est, in gestu et verbo honestatem servare. Abstinentia et honestas, moderantia et parcitas et sobrietas edulii cohibent nutrimenta. Abstinentia est statutum terminum prandendi non praevenire. Honestas est nec lautiores cibos quaerere, nec in apparatu operam dare. Moderantia est nimium ciborum appetitum rationis imperio revocare. Parcitas est mensuram refectionis non excedere. Sobrietas est excessum in potu cohibere. Huius officium est arcere mala ebrietatis. Castitas est abstinentia ab omni coitu illicito; quae est triplex, scilicet conjugalis, vidualis, virginalis. Virginitas est, secundum Augustinum *(lib. de virg. c. 13),* in carne corruptibili perpetuae incorruptionis meditatio. Pudicitia est moderamine rationis petulantiam domare. Actus temperantiae, secundum Augustinum *(lib. de spir. et anim. c. 20),* sunt contra prospera non praesumere, quod non possit exerceri in utendis, terrenas cupiditates non tantum reprimere, sed penitus oblivisci. Secundum Macrobium *(l. c.),* temperantia est omnia relinquere, in quantum natura patitur, quae corporis usus requirit ». *Centil. p. 3. s. 42.*

(15) « Sequitur videre de iustitia quantum ad diffinitionem, specierum assignationem, et actionum progressionem. Iustitia definitur sic a Tullio *(lib. 2. de invent.):* Iustitia est habitus animi communi utilitate servata, suam unicuique tribuens dignitatem. Macrobius *(l. c.):* Iustitia est unicuique servare, quod suum est. Augustinus *(de liber. arb. lib. 2. c. 13):* Iustitiam quid dicam esse, nisi virtutem, qua sua cuique tribuuntur? Super Matth. (5. 6): *Beati, qui esuriunt et sitiunt iustitiam.* Iustitia est, sua cuique tribuere, sibi, proximo et Deo. Seneca: Quid est iustitia, nisi naturae tacita conventio, in adjutorium multorum inventa? Idem: Iustitia divina lex est, et vinculum societatis humanae. Isidorus: Iustitia est ordo et aequitas, qua homo cum unaquaque re bene ordinatur. Anselmus *(dial. de verit. c. 13).* Iustitia est rectitudo voluntatis propter se servata, propter se, rectitudinem scilicet. Item aliter diffinitur sic: Iustitia est virtus conservatrix humanae societatis et vitae communitatis. Augustinus *(de morib. Eccl. lib. 1. c. 15):* Iustitia est amor, soli amato serviens et propterea recte dominans ceteris, quae homini subjecta sunt. A magistris sic: Iustitia est constans et perpetua voluntas jus suum unicuique tribuens. Iustitia secundum quosdam dividitur in severitatem et liberalitatem. Severitas est virtus debito supplicio coërcens injuriam. Liberalitas est virtus beneficiorum erogatrix, quae pro affectu benignitas, pro effectu beneficentia nominatur. Et consistit haec virtus tota in tribuendo. Benignitatem vero dividunt in septem partes, scilicet religionem, pietatem, innocentiam, amicitiam, reverentiam, concordiam, misericordiam. Alii dividunt in innocentiam, amicitiam, concordiam, pietatem, religionem, affectum et humanitatem. Secundum Tullium *(de inv. lib. 2):* Ad iustitiam pertinent religio, pietas, gratia, vindicatio, observantia et veritas: addo pro nunc disciplinam et obedientiam. Religio est virtus, quae superioris cuiusdam naturae, quam divinam vocant, curam caerimoniamque affert. Haec graece dicitur latria, quae sic describi-

tur: Latria est cultus Deo debitus et exhibitus. Vel latria est voluntas impendendi Deo cultum debitum. Impenditur autem cultus debitus Deo, corde per fidem, spem et caritatem: ore per adorationem, laudationem, benedictionem et gratiarum actionem: opere per oblationem, thurificationem et geniculationem. Huius primum officium est, perpetrati sceleris poenitere: secundum est, temporalium mutabilitatem parvipendere: tertium, vitam nostram ex toto Deo committere: quartum veritatem servare. Nota tamen, quod dulia aliquando idem est, quod latria. Stricte tamen et proprie accipitur pro reverentia Sanctis, sive personis sublimibus, exhibenda. Quae sic describitur: Dulia est servitus vel cultus creaturae debitus et exhibitus. Et videtur idem esse cum reverentia, posita in prima divisione justitiae, quae sic describitur: Reverentia est virtus personis gravibus, vel aliqua praelatione sublimatis, debitae honorificationis cultum exhibens. Deo autem debetur latria, Sanctis dulia, beatae Virgini Mariae hyperdulia. Pietas est virtus, per quam sanguine conjunctis patriaeque benevolis, officium et diligens tribuitur cultus. Gratia est virtus, in qua amicitiarum et beneficiorum alterius, memoria et remunerandi voluntas continetur. Vindicatio est virtus, per quam vis aut iniuria et omnino omne, quod obfuturum est, defendendo aut ulciscendo propulsatur. Observantia est virtus, per quam homines in aliqua dignitate cultu quodam et honore dignantur. Veritas est virtus, per quam immutata ea, quae sunt, aut quae ante fuerunt, aut futura sunt, dicuntur. Innocentia est puritas animi, injuriae omnem illationem abhorrens. Hac virtute dii placantur. Amicitia est voluntas bona erga aliquem, causa illius, qui diligitur, cum eius pari intentione, a quo diligitur. Hujus primum officium est idem velle et idem nolle: alterum secreto admonere et palam laudare. Concordia est virtus concives et compatriotas in eodem jure et cohabitatione et spontanee metiens. Misericordia est virtus, per quam animus super calamitate afflictorum movetur. Haec virtus nihil humanum a se alienum putat, aliorum damna, vel commoda, sua aestimat. Disciplina, secundum Cyprianum, est morum ordinata correctio, et majorum praecedentium patrum regularis observatio. Secundum Hugonem de sancto Victore: Disciplina est conversatio bona et honesta, cui parum est non malum facere, sed studet in his, quae bene agit, per cuncta irreprehensibilis apparere. Idem: Disciplina est omnium membrorum motus ordinatus, et dispositio decens in omni habitu et actione. Bernardus *(epist. 113 ad Soph. in fin.)*: Disciplina cervicem submittit, deponit supercilia, vultum componit, ligat oculos, cachinnos cohibet, moderatur linguam, gulam fraenat, iram sedat, format incessum. Obedientia sic describitur: Obedientia est voluntas faciendi praeceptum, vel mandatum superiorum. Item sic: Obedientia est obtemperatio secundum regulam sacrae Scripturae majoribus quibuscumque debita. Vel sic: Obedientia est spontaneum et rationabile propriae voluntatis sacrificium. Vel sic: Obedientia est pio studio propriae voluntatis abnegatio. Augustinus: Citius exauditur una obedientis oratio, quam decem millia contemptoris. Aequitas est amor aequalitatis in his, in quibus debet esse aequalitas. De iustitia dicit Prosper: Iustitia est quaedam animi nobilitas, suam cuique tribuens dignitatem, superioribus reverentiam, paribus concordiam, inferioribus disciplinam, Deo obedientiam, sibiipsis sanctimoniam, inimico patientiam, et misero compassionem. Secundum Augustinum *(lib. de spir. et an. c. 20)*: Actus iustitiae est scire quid debeat reddere: non velle plus, quam possit distribuere: omnem animi cogitationem ad solum Deum dirigere et erigere, eumque tamquam nihil aliud sit, sola mentis acie intueri. Secundum alios autem est etiam actus iustitiae ad unam consentire viam, uniuscuiusque virtutis obsequium servare, unicuique, quod suum est, reddere. Item cum superna et divina mente sociari, ut servet cum ea perpetuum foedus imitando. *Cent. part. 3. sect. 44.*

(16) « Virtutes gratuitae, si non habent annexam imperfectionem, necesse est illas esse connexas; quia habens gratiam, omnes simul habet » — « Est notandum, quod de virtutibus gratuitis convenit loqui tripliciter, videlicet quantum ad habitum substratum, et quantum ad statum superadditum, et quantum ad

defectum imperfectionis annexum. Si loquamur de virtutibus sub ratione imperfectionis annexae, non est necesse esse connexionem simpliciter, pro eo quod non est necesse hominem habentem gratiam habere imperfectionem adiunctam. Similiter si loquamur de virtutibus quantum ad statum superadditum, quia non est de necessitate virtutis, sicut est reperire in continentia virginali et viduali; sic adhuc non necesse est virtutes esse connexas. Si vero loquamur de virtutibus quantum ad habitus substractos, tunc distinguendum est. Quia aut illi habitus habent necessario annexam imperfectionem, aut non. Si habent necessario annexam imperfectionem, sicut habet habitus fidei et spei; sic non sunt necessario connexi aliis virtutibus, nisi pro eo tempore, quo quis est in statu viae. Quod si non habent necessario annexam imperfectionem, tunc connexionem habent simpliciter, sive in statu viae, sive in statu patriae. Unde secundum omnem statum verum est, quod necesse est habentem gratiam habere omnes virtutes, quae sunt perfectae, vel aliquid eis correspondens, sicut loco fidei in patria habebimus visionem, et loco spei habebimus perfectam tentionem. Ratio autem hujus connexionis sumi potest quadrupliciter, secundum quadruplex genus causae. Primo quidem ex parte causae materialis, quae scilicet est nostra necessitas. Secundo ex parte causae efficientis, quae est Dei largitas. Tertio ex parte causae formalis, quae est virtutum conformitas. Quarto ex parte causae finalis, quae est praemii dignitas. Causa enim materialis virtutum assignari potest non ex qua, sed in qua. Et haec quidem est rationalis anima secundum suas potentias, secundum quas ipsa anima potest obliquari et dirigi. Et quoniam illae potentiae animae non possunt per unum habitum virtutis rectificari, sed per diversos, necesse est ad hoc, quod anima perficiatur in esse gratuito, et fiat Deo placita et iusta, quod ipsa secundum diversos virtutis habitus rectificetur in se, et in qualibet eius potentia. Ideo propter necessitatem ex parte susceptibilis necesse est virtutes gratuitas esse connexas. Causa vero virtutum efficiens est divina liberalitas, cujus est nullo modo deficere in necessariis, sed omnia administrare affluenter et abunde. Unde sicut divina liberalitas, perficiens rem in esse primum, dat ei totum, per quod possit in esse conservari; ita perficiens ipsam in esse secundo, dat illi integram perfectionem, per quam et in illo esse manere possit, et singulis vitiis obviare. Ideo conveniens est divinae largitati, cum gratificat hominem, diversitatem virtutum, in quibus consistit rectitudo vitae, eidem tribuere. Causa autem formalis ipsarum virtutum gratuitarum est ipsa Dei gratia, quae virtutes ceteras, quantum ad habitus sibi substratos, perficit et informat; et hoc per suam praesidentiam et influentiam, per quam animam facit gratam et quantum ad se et quantum ad eius potentias. Unde quia illa gratia conformiter se habet ad omnes virtutes; ex quo etiam ipsa habetur, aut quaelibet virtus habetur, aut nulla; et ideo necesse est virtutes esse connexas. Causa autem finalis virtutum est ipsa gloria, quae veniens in animam, undique et plene perficit eam. Et ideo necesse est, quod per gratiam undique disponatur, nisi enim praecedat sufficiens dispositio, non inducitur perfectio. Necesse est ergo necessitate finis omnes potentias animae perfici per virtutes gratuitas, ut idoneae sint et dispositae ad susceptionem gloriae. Et sic patet, quod ratio connexionis virtutum gratuitarum sumitur ex quadruplici genere causae ». *3. dist. 36. a. 1. q. 1.*

(17) « Virtutes habent omnes in eodem aequalitatem respectu praemii; tametsi, respectu obiecti fervoris et radicationis, disparitatem habeant ad invicem ». — « Dicendum, quod de ipsis gratuitis habitibus contingit loqui dupliciter, aut quantum ad ipsum habitum, aut quantum ad exercitium. Si loquamur de ipsis quantum ad habitum, hoc potest esse dupliciter, aut respectu gratiae informantis et quodam modo causantis, aut respectu liberi arbitrii suscipientis et cooperantis. Si respectu gratiae informantis; sic omnes habent aequalitatem, pro eo quod gratia gratum faciens secundum quantitatem suam et excellentiam reddit gratam Deo animam, et eius potentias et habitus et operationes meritorias. Si vero loquamur de ipsis respectu liberi arbitrii consentientis et suscipientis, sic quia liberum arbitrium

in actu unius virtutis maiorem invenit complacentiam, quam in alio, etiam maiorem invenit repugnantiam in uno, quam in altero, secundum diversas sui inclinationes et dispositiones; sic non aequaliter est omnimodam reperire aequalitatem in habitibus virtutum, pro eo quod liberum arbitrium magis fervet quantum ad unam virtutem, quam ad aliam, magis adhaeret etiam uni virtuti quam alii. Si vero loquamur de virtutibus quantum ad exercitium, sic vix, vel nunquam aequantur nec in se, nec in comparatione ad liberi arbitrii cooperationem. In se non, quia exercitium unius virtutis est fructuosius, quam exercitium alterius, sicut exercitium pietatis, quam abstinentiae. Exercitium vero unius virtutis in eodem est securius, quam exercitium alterius; sicut exercitium humilitatis et timoris, quam alterius virtutis. Similiter non habent aequalitatem in comparatione ad liberi arbitrii cooperationem; quia nemo est, qui aequaliter se exerceat in actu omnium virtutum. Aliqui enim magis vacant circa activam, aliqui vero magis circa contemplativam. Et sic concedi potest, quod habitus gratuiti quodam modo sunt aequales et quodam modo inaequales. Aequales quidem sunt quantum ad gratiam informantem, sicut ostendunt rationes ad primam partem. Inaequales vero in comparatione ad liberi arbitrii consensum et exterius exercitium. Et secundum hoc dissolvi possunt rationes, quae ad utramque partem inducuntur. Aliter potest dici, quod de virtutibus est loqui quadrupliciter. Aut quantum ad dignitatem respectu obiecti; et sic una est excellentior altera etiam in eodem, sicut virtutes theologicae, quam cardinales. Aut quantum ad fervorem et facilitatem respectu actus proprii; et sic adhuc non est necesse, quod habitus gratuiti in eodem adaequentur. Aut quantum ad radicationem et stabilitatem respectu subiecti; et sic adhuc non est necesse aequalitatem esse, quia talis radicatio venit ex frequentia et assuefactione circa actus alicuius virtutis. Aut quantum ad ordinem et efficaciam respectu praemii; et quantum ad hoc habent aequalitatem in eodem, propter hoc quod quantitas meriti cuiuslibet virtutis mensuratur secundum quantitatem gratiae, quae facit opus Deo placitum, et secundum quantitatem caritatis, quae dat operi cuiuslibet virtutis valorem et pondus. Et quia una est gratia gratum faciens, ceteras virtutes informans in uno homine, una est etiam caritas per modum ponderis ad finem inclinans; hinc est, quod quantum ad ordinem in finem et efficaciam merendi, necesse est omnes virtutes in eadem aequari. Rursus, quia bonitas principalis et essentialis virtutum in hoc attenditur, quod ordinant et disponunt ad summum praemium, et in hoc virtutes habent aequari; hinc est, quod Magister simpliciter concludit, et Sancti dicunt, in uno et eodem aequales esse omnes habitus gratuitos ». *3. dist. 36. a. 1. q. 5.*

(18) « Fides informis est in genere virtutis, secundum quod virtus dicit habitum rectificantem ac vigorantem potentiam, non autem ut capitur pro virtute meritoria gratuita » — « Virtus dupliciter consuevit accipi, cum dicimus aliquem habitum esse virtutem, proprie videlicet et communiter. Proprie namque dicitur virtus recta ratio perducens in finem; et hoc modo virtus est principium operis meritorii, et dicitur solummodo de habitu gratia informato, sine quo non contingit pervenire ad finem gloriae. Alio modo dicitur virtus communiter habitus rectificans potentiam aliqua rectitudine iustitiae, et vigorans eam circa opus difficile, quamvis non perducat eam in finem. Et hoc modo accipiendo virtutem, habitus politici informes dicuntur esse virtutes; hoc etiam modo fides informis, quae quidem et in malis christianis habet esse in genere virtutis. Per illum enim habitum quodam modo rectificatur intellectus hominis, dum captivatur in obsequium Christi ad assentiendum primae veritati propter se et super omnia. Vigoratur etiam, ut credat vera non apparentia, ut vitet erronea et phantastica, sicut apparet in multis christianis carentibus caritate, qui libenter et humiliter audiunt verba spectantia ad doctrinam fidei, et constanter et viriliter abhorrent haereticam pravitatem. Et sic concedi potest, quod fides informis sit in genere virtutis, secundum quod nomen virtutis accipitur large, et extenditur ad habitum rectificantem et vigorantem potentiam in his actibus, circa quos consistit via iustitiae. »

3. dist. 23. a. 2. q. 1. — « Fides informis, secundum quod virtus est, donum divinitus collatum est censendum « — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod cum credere, sicut dicit Augustinus, sit cogitare cum assensione, ad hoc quod habitus fidei plene et integre habeatur, necesse est quod intellectus instruatur de credibilibus, ut possit illa cogitare, et inclinetur, ut possit illis assentire: et primum quidem est materiale in fide, secundum vero est formale, et utrumque reperitur tam in fide informi, quam in fide formata. Non enim dicitur informis, quia careat omni forma, sed quia careat forma gratiae gratum facientis. Cum ergo quaeritur, utrum fides sit habitus acquisitus vel infusus, respondendum est. Si loquamur de fide, quantum ad illud, quod est materiale in ea, videlicet quantum ad cognitionem illam, qua cognoscimus, qui sunt articuli fidei, et scimus quid est, quod per nomen dicitur, sic concedendum est, quod fides est per auditum et per acquisitionem, secundum legem communem. Nemo enim scit, qui et quot sint articuli fidei, nisi didicerit legendo vel audiendo, nisi forte hoc habeat per privilegium speciale. Si autem loquamur de fide quantum ad formale, videlicet quantum ad illud, quod facit assentire, sic dicendum est, quod quaedam fides informis est per acquisitionem, quaedam per infusionem. Nam quidam assentiunt veritati auditae, moti humana persuasione, utpote propter amorem et reverentiam dicentis, vel propter miracula, vel propter rationes et argumenta; et talis fides est simpliciter acquisita, nec dicenda est habere rationem virtutis, quia nullius est vigoris nec roboris, sublata de medio ipsa humana ratione. Quidam autem assentiunt veritati fidei propter divinam illustrationem, sicut illi, qui innituntur primae veritati super omnia et propter se, sicut multi christiani, qui caritatem non habent; et in talibus fides est per infusionem, voluntarie enim assentiunt, concomitante divina illuminatione, illuminatione, inquam, quae rationem elevat in his, quae sunt supra ipsam. Unde sicut illuminationem ad futura praecognoscenda dicimus esse infusam propter hoc, quod in ipsa elevatur anima supra ea, quae sunt ei naturalia; sic intelligendum est etiam in parte ista. Concedendum est ergo fidem informem, secundum quod virtus est, esse donum divinitus collatum, et habitum infusum. » *Ibid. q. 2.* — « Fides informis, prout est habitus virtuosus, infusus et voluntarius, non est in daemonibus, cum non sint apti ad suscipiendos habitus infusos, et magis sint proni ad impugnandam veritatem, quam ei assentiendum » — « Sicut ex praecedentibus patet, fides informis dicitur duobus modis. Quaedam, quae innititur primae veritati propter se, quamvis in ipsam non tendat amando. Alia est fides informis, quae innititur ipsi veritati articulorum propter aliquam rationem creatam. Prima quidem dicitur fides informis, non quod careat forma fidei, secundum quod est virtus, sed solum secundum quod est virtus gratuita. Et de hac dictum est prius, quod est habitus virtuosus, et habitus infusus. Secundo vero modo dicitur fides informis, quia caret forma fidei, et secundum quod virtus est, et secundum quod gratuita est. Nam illa credulitas, qua quis assentit articulis propter rationem creatam principaliter, non solum caret intentione habitus gratuiti, sed etiam intentione habitus virtuosi. Nullius enim virtutis videtur esse credere, cum quis credit innitendo persuasioni, quam videt. Si ergo hoc secundo modo accipiatur informis fides, sic concedi potest eam reperiri in daemonibus. Habent enim aliquam notitiam et credulitatem de articulis et credibilibus, quae quidem potest dici fides, sive credulitas, propter hoc, quod non est in eis visio aperta. Et illa quidem cognitio partim fuit eis indita a prima conditione, partim ex acquisitione. A prima enim conditione sua habuerunt cognitionem aliquam de articulis pertinentibus ad Trinitatem, quae etsi tunc non mereretur dici fides, imo potius cognitio contemplationis propter absentiam aenigmatis, peccato tamen superveniente, et aenigmate subsequente, illa cognitio meruit dici fides, cum sit cognitio aenigmatica de his, quae spectant ad divina. Quantum autem ad articulos spectantes ad humanitatem, est in eis cognitio acquisita per multa miracula et experimenta, et quasi extorta necessitate quadam. Dum enim daemones vident aperte eos, qui in Christum cre-

dunt, et ei conformantur, non posse damnari, manifesta ratione coguntur credere fidem credentium in Christum veram esse; ac per hoc per consequens credunt omnia esse vera, quae christiani credunt; et ex hoc etiam perterrentur, propter quod dicit beatus Jacobus *(2. 19)*, quod *credunt et contremiscunt.* Si vero loquamur de fide informi, secundum quod accipitur primo modo, videlicet prout est habitus virtuosus, et habitus infusus, et etiam voluntarius, hoc modo, etsi reperiatur in christianis viatoribus, non tamen potest reperiri in daemonibus; tum quia ipsi non sunt apti ad suscipiendos habitus infusos, tum quia voluntas eorum magis prona est ad impugnandam veritatem et pietatem, quam ad assentiendum ei » *Ibid. q. 3.* — « Spei virtus aliquando informis potest esse, cum a caritate seiungi valeat » — « Absque dubio virtus spei potest esse informis. Potest enim aliquis sperare vitam aeternam sine gratia gratum faciente, sicut manifeste apparet. Et iterum, iste actus sperandi ab aliquo habitu procedit, qui quidem habitus bonus est, et tenet etiam quodam modo rationem virtutis, pro eo quod potentiam, quam perficit, quodam modo rectificat et vigorat. Rectificat, inquam, dum aliquam ordinationem et inclinationem tribuit ad gloriam tanquam ad finem ultimum, ubi standum, et in quo est quiescendum. Vigorat etiam in hoc, quod elevat potentiam ad aeterna bona expectanda; et quandam stabilitatem ei tribuit, ne per desperationem succumbat. Et ideo, sicut fides absque caritate virtus informis est, quia tribuit animae quamdam rectitudinem et vigorem, quae compleri habet et perfici per gratiae infusionem; sic intelligendum est et circa ipsam spem. Unde et cetera, quae dicta sunt de fide informi, possunt spei informi applicari... Ad illud vero, quod obiicitur in contrarium, quod spes procedit ex meritis, dicendum quod quadrupliciter potest aliquis exire in actum sperandi. Aut enim sperat habendo merita in proposito et in radice et in effectu, sicut homo justus, qui Deo diu servivit. Aut sperat habendo merita in proposito et in radice, sed non in effectu; sicut ille qui ante bonum usum virtutum, postquam suscepit gratiam, expectat beatitudinem. Aut sperat habendo merita in proposito tantum, non in radice, nec in effectu; sicut ille, qui peccator est, qui proponit multa bona facere, et per illa salvari. Aut sperat non habendo merita nec in effectu, nec in radice, nec in proposito; sicut ille, qui faciendo mala, et in malis proponens perseverare, per solam Dei misericordiam credit se assecuturum gloriam, neglecta divina iustitia. Primus actus est spei formatae, et iam exercitatae; secundus actus est spei formatae; tertius actus est spei informis; et quartus est ipsius praesumptionis. Cum ergo dicitur, quod spes procedit ex gratia et meritis, dicendum quod, aut diffinitur ibi spes, prout est virtus formata; et sic nulla est obiectio de spe informi. Aut si diffinitur ibi spes generaliter, secundum quod est virtus, dicitur procedere ex gratia et meritis, quae quidem vel habentur in re, vel habentur in proposito: et sic non est instantia de spe informi... Ad illud quod obiicitur, quod fides ideo potest fieri informis, quia habet aliquid ex parte intellectus, et aliquid ex parte affectus, dicendum quod ista non est tota ratio, sed haec. Quoniam habitus fidei habet aliquam rectitudinem et vigorem in hoc, quod facit credere omnia credibilia, et excludit errorem et infidelitatem, qui quidem vigor potest esse absque gratia gratum faciente; et hunc est reperire in spe, quae facit vitare praesumptionem et desperationem, et expectare omnia expectanda. Et quia ista ratio reperitur communis utrobique; ideo potest spes esse informis, sicut et ipsa fides. Secus autem est de caritate... Ad illud quod obiicitur, quod spes semper habet secum adiunctam tendentiam, respondeo dicendum, quod tendentia duplex est. Quaedam enim est tendentia plena; et ista est a gratia operante et cooperante; et haec facit virtutem esse formatam. Quaedam autem est tendentia exilis et semiplena, sicut dicitur de pigro, qui vult et non vult. Et ista quidem tendentia potest dare aliquam rectitudinem et vigorem ipsi voluntati, et sortitur nomen virtutis generaliter acceptae, non virtutis gratuitae; et ideo tenet rationem virtutis informis, non rationem virtutis formatae. Cum autem dicitur, quod tendentia in Deum facit credulitatem esse formatam, hoc intelligitur de ten-

dentia, quae est a voluntate plenaria. Haec autem non potest esse nec in spe, nec in fide sine gratia. » *3. dist. 26. a. 1. q. 4. concl. et ad 1. 3. 4.*

(19) « Omnia dona virtutum possunt esse informia praeter caritatem. Et quoniam possunt esse informia, possunt esse in justis et peccatoribus; et ideo in illis nunquam separantur ab invicem. Sed caritas nunquam potest esse informis, nec esse cum peccato, quia actus eius est diligere propter se et super omnia, qui removetur per omne peccatum ». *1. dist. 17. p. 1. dub. 6.*

(20) « Omnes virtutes informantur a caritate, quia per ipsam omnes tendunt in finem ultimum, et complementum accipiunt». «Est notandum, quod habitus cujuslibet virtutis tripliciter habet considerari secundum triplicem comparationem, videlicet ad objectum, ad subiectum et ad finem ultimum. Possumus igitur loqui de virtutibus secundum istum triplicem respectum. Et si loquamur de eis in comparatione ad obiectum; sic sunt formae tantum a seipsis distinctae, et earum distinctio innotescit per actum et objectum: et sic non sunt formabiles, nec perfectibiles ab aliquo uno, cum ipsae sint formae et perfectiones distinctae. Si autem loquamur de virtutibus in comparatione ad subjectum; sic formae sunt, et tamen nihilominus formabiles. Formae quidem sunt informantes subjectum, quantum ad bonitatem moralem. Per seipsas tamen non sufficiunt quantum ad bonitatem gratuitam, per quam anima efficitur Deo placita et accepta; et ideo perfici possunt, et informari per gratiam, quae simul gratificat animam et habitus existentes in illa. Postremo si loquamur de ipsis habitibus virtutum in comparatione ad finem ultimum; sic formae sunt et formabiles etiam. Formae quidem sunt, quia dispositiones sunt ipsius animae ordinantes ad perveniendum in finem. Formabiles tamen sunt, quia etsi omnes disponant ad tendendum in finem ultimum, perfectio tamen tendentiae venit ex ipsa caritate. Sicut enim corpora gravia inclinantur ad centrum per pondus molis, sic spiritus tendit ad summum bonum per pondus dilectionis. Et hujusmodi signum est, quod caritas habet idem, et sub eadem ratione, pro objecto et fine, quod non est reperire in alia virtute. Finis enim est bonum sub ratione boni, et bonum summum; et hoc quidem bonum sub ratione boni est caritatis objectum. Et propterea ceterae virtutes, quantum ad rationem tendentiae in finem ultimum, ab ipsa caritate suscipiunt complementum. Et ideo non immerito radici caritatis attribuitur perfectio meriti. Et secundum hoc concedi potest ceteras virtutes a caritate formari, sicut auctoritates dicunt». *3. dist. 36. a. 1. q. 6.*

(21) « Fides informis per gratiae adventum non expellitur quantum ad habitum et usum, sed remanet; licet excludatur quoad defectum » — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod, cum dico fidem informem, dico tria, videlicet habitum, et ipsius habitus usum, et defectum annexum. Et quantum ad haec tria potest tripliciter intelligi, quod fides informis expellatur, sive evacuetur, per gratiam supervenientem. Et secundum hunc triplicem modum intelligendi tres fuerunt circa hoc opiniones. Quidam namque dicere voluerunt, quod a gratia superveniente fides informis expellitur non solum quantum ad informitatis defectum, sed etiam quantum ad usum, et quantum ad habitum. Et hoc quidem dixerunt propterea, quia gratia superveniens secum fert omnes virtutes; et quia non est opportunum, nec est possibile, in uno et in eodem esse fides duas, cum fides formata superinducatur cum gratia, et quantum ad formae complementum, et quantum ad usum, et quantum ad habitum; ideo ad ejus ingressum fides informis omnino expellitur: et sic ponunt eam expelli propter incompossibilitatem et unitatem. Et si tu objicias eis, quod tunc per culpam fieret homo infidelis, respondent breviter, quod Deus sua gratuita bonitate, qua non permittit hominem totaliter cadere, infundit ei habitum fidei informis, ne omnino pereat in eo fundamentum spiritualis aedificii. Unde sicut ex malis eliciuntur bona, sic contingit in culpae transgressione alicui infundi habitum informem. Sed quia illud non videtur multum rationabile, quod Deus dona gratiae ipsi peccanti, et se a se avertenti infundat in ipsa aversione; ideo alius modus est dicendi, quod si-

cut per peccatum non introducitur habitus fidei informis, sed introducitur defectus, et alius credendi motus; sic etiam per gratiam non excluditur ipsius fidei informis habitus, sed solum usus et defectus. Et si tu objicias, quod frustra erit habitus sine usu, respondent, quod non frustra est, pro eo quod cedit in dispositionem respectu fidei formatae; praeterea remanet, ut homo utilitatem habeat de eo in tempore opportuno. Sed quoniam actus et usus fidei informis est credere et assentire primae veritati in omnibus articulis, et iste usus potissime competit usui gratiae, cum aliquid non tollatur nisi per suum oppositum, non videtur rationabile usquequaque dicere, quod per adventum gratiae tollatur fidei usus informis, cum potius videatur in ea perfici et compleri. Et propterea est tertius modus dicendi, qui videtur probabilior esse praedictis, quod fides informis per adventum gratiae excluditur quantum ad solum defectum, salvo habitu et usu: et hoc quidem videtur satis rationabile, cum gratia opponatur habitui illi infuso solum ratione informitatis, sicut habitus opponitur privationi... Ad illud quod objicitur, quod fides informis non est nisi in peccatoribus et cum peccato, dicendum quod hoc verum est ea ratione, qua fides informis nominat defectum formae, non secundum quod nominat habitum. Et ideo ex hoc non potest concludi, quod per gratiam advenientem tollatur fidei informis habitus, sed solum quod tollatur infirmitatis defectus. Ad illud quod objicitur, quod omnes virtutes infunduntur simul, dicendum quod verum est quantum ad illud, quod est in eis formale, quantum autem ad materiale, sive ad habitum substratum, non habet veritatem, nisi quando non invenit habitum in subjecto, quem informat; et ideo cum gratia adveniens invenit habitum fidei informis, non oportet, quod superinducatur nova fides. Praeterea ratio illa in alio deficit, quia gratia gratum faciens cum gratia gratis data non est ejusdem speciei; et ita procedit ex falsa suppositione. Ad illud quod objicitur, quod lumen gratiae gratum facientis debet sufficere ad credendum, dicendum quod sufficit gratia gratum faciens, cum praesuppositione tamen gratiae gratis datae. Dona enim gratiae gratum facientis non excludunt dona gratiae gratis datae, imo magis illa in suo adventu complent et perficiunt, et quodam modo ab eis vigorantur et perficiuntur; ideo non sequitur, quod, adveniente gratia gratum faciente, superfluat habitus fidei informis, nec, remanente habitu informi, propter hoc lumen gratiae gratum facientis sit insufficiens. Unumquodque enim donum Dei sufficiens est secundum illud, ad quod habet ordinem ». *3. dist. 23. a. 2. q. 4. concl. et ad 3. 4. 5.*

([22]) « Fides informis per gratiae adventum formata redditur, cum gratia omnium virtutum sit forma » — « Gratia gratum faciens comparatur ad habitus virtutum substratos, sicut comparatur lux ad colores. In hoc tamen est differentia, quod lux ista corporalis non ita efficaciter potest educere colores de potentia in actu quantum ad esse, quod habet color in genere coloris, sed ipsa gratia existens in ipsa anima potest facere germinare habitus virtutum. Ipsa enim gratia adveniens in animam carentem habitibus virtutum, se habet quasi originale principium illorum quantum ad esse primum. Unde sicut pluvia infusa terrae habenti in se seminarium, facit eam germinare, donec veniat ad fructum completum; sic intelligendum est de gratia respectu habituum ipsarum virtutum quantum ad ipsorum esse primum. Non sic autem potest facere lux superinfusa exterius respectu colorum. Sed si comparemus colores ad lucem, et habitus virtutum ad gratiam gratum facientem quantum ad esse secundum, utpote quantum ad esse colorum in genere lucidi, et habituum in genere gratuiti, tunc est similitudo expressa, ut sicut multi colores in una domo tenebrosa existentes efficiuntur luminosi per unam luminositatem supervenientem, et ab illa informantur et decorantur et venustantur; sic habitus virtutum informes existentes in anima venustantur et decorantur ab una gratia superveniente. Et secundum hunc modum intelligendi infusionem gratiae et virtutum, facile est intelligere, qualiter habitus fidei informis formetur per ipsius gratiae adventum, dicitur enim formari, sicut color tenebrosus formatur ad luminis ingressum. Et sicut ex colore et lumine superinfuso non fit unum per essen-

tiam, sed unum per ordinationem quamdam; sic nec ex gratia gratum faciente et informi fide intelligitur fieri unum, nisi per quamdam ordinationem et relationem, quia fides informis per adventum gratiae incipit complete ordinari in finem, et in Deum tendere, et eidem complacere... Ad illud quod obiicitur, quod opus mortuum non potest fieri vivum, dicendum quod non est simile. Opus enim transit, nec manet in sua radice; ideo impossibile est aliquod opus vivificari, quod a radice vivente ortum non sumpserit. Et pro tanto dicimus opera facta in caritate posse reviviscere; quae autem extra caritatem facta sunt, vivificari non posse. Gratia enim illa non posset attingere, cum simpliciter cesserint in praeteritum; non sic autem est de habitibus virtutum informium, qui manent in anima post ipsius gratiae adventum, et per ipsam gratiam possunt venustari et decorari et in finem ordinari... Ad illud quod obiicitur, quod sicut se habet anima ad suas potentias, sic se habet gratia ad virtutes, dicendum quod non est omnimoda similitudo, pro eo quod non est tanta diversitas ipsius gratiae ad virtutes, quantum ad earum principium formale, sicut animae ad suas vires... Virtutes enim non dicuntur esse virtutes ipsius gratiae, per quas ipsa gratia operetur, sicut anima operatur per suas potentias. Nec est intelligendum, quod gratia sit in diversis subiectis. Hoc enim ducit in imaginationem falsam, in hanc videlicet, quod gratia omnino ita veniat in animam et eius potentias, sicut anima venit in corpus et eius organa. Tunc enim necessario oporteret, quod, gratia abeunte per peccatum, expellerentur omnes habitus virtutum, quos secum defert, quod ex ipsa experientia planum est esse falsum. Et ideo ratio illa non concludit, quia accipit pro simili, quod valde est dissimile. Potest autem accipi simile de infusione gratiae et virtutum in pluvia et terra seminata, sicut de informatione virtutum a gratia accipitur in lumine et colore. Si enim una pluvia adveniat in terram, in qua sunt plantata diversa semina, quae non germinaverunt, facit illa germinare, et secundum diversitatem seminum diversas plantas producere. Si vero iam illas germinavit, sed propter defectum aquae iam arefactae sunt plantae, tunc pluvia denuo veniens facit illas plantas virescere. Sic gratia adveniens in animam, in qua sunt seminaria habituum virtutum, facit ipsam germinare, ita quod, ipsa habita, habentur per consequens et virtutes, quod continue facit illa crescere, quousque perducat usque ad perfectionem. Et si contingat merito peccati humorem gratiae auferri, habitus illi virtutum efficiuntur quasi aridi, et postmodum, si restituatur pluvia et humor gratiae, non oportet, quod anima iterum de novo germinet, sed illa, quae germinavit, per humorem gratiae advenientem iterum reviviscant. Sic satis aperte intelligi potest, qualiter gratia cum virtutibus simul infundatur in animam, et qualiter aliquando simul dicatur infundi cum habitibus substratis, aliquando vero minime, cum tamen gratia, quantum est de se, infundatur semper uniformiter. » *3. dist. 23. a. 2. q. 5. et ad 2 et 6.*

(23) « Ad opus autem virtutis sex requiruntur. Primum est circumspectio provida; quod intelligitur in opere primae diei *(Gen. 1. 3)*, cum *dixit Deus: Fiat lux. Et facta est lux.* Secundum est intentio recta; quod notatur in opere secundae diei, cum *dixit Deus: Fiat firmamentum in medio aquarum.* Tertium est affectio pura; et hoc intelligitur in opere tertiae diei, cum dixit Deus, quod divideretur terra ab aquis; quia divisio ab omni terrenitate vel carnalitate totam animam puram facit. Quartum autem electio iusta; et hoc intelligitur in opere quartae diei, cum *dixit Deus: Fiant luminaria in firmamento caeli,* quia omnia debent esse ordinata. Quintum vero prosecutio vigorosa; et hoc intelligitur in opere quintae diei, cum fecit Deus viventia, volatilia scilicet, et natantia. Sextum est informatio caritativa; et hoc intelligitur in opere sextae diei, in qua factus est homo, omnibus prius factis; in quo significatur, quod opera bona debent esse circumstantiata omnibus aliis circumstantiis. Et hoc est caritas omnium bonorum et virtutum forma. » *Lib. de decem Praecept. c. 5. n. 25;* Supplem. Vol. 111.

(24) « Quemadmodum cum dico lumen et colorem illuminatum, dico aliam et aliam formam, licet una sit ordinata ad aliam, et quodam modo altera compleatur ex alterius prae-

sentia; similiter intelligendum est de gratia et virtute gratuita. Quemadmodum enim color qualitas est corporis terminati, quae a praesentia luminis influxi venustatur, et completur, ut possit movere visum; sic virtus, quae est habilitatio potentiae, absque gratia gratum faciente informis est, sicut color sine lumine; sed ea adveniente, ex qua tota anima in se, et in suis potentiis decoratur, formari et vivificari dicuntur habitus virtutum, et effici Deo accepti. Et quemadmodum ex lumine infuso et colore non fit unum per essentiam, sed per ordinem, et iterum lumen, in quantum illuminat aërem conjunctum corpori terminato, et in quantum colorem reddit luminosum, non est aliud et aliud per essentiam, sed sola comparatione differens et secundum esse; et sicut unum lumen diversos potest colores ad actum reducere sine sui multiplicatione; sic in influentia gratiae et habitu virtutis intelligendum est esse, scilicet quod gratia superveniens cum habitu virtutis, quem informare dicitur, non facit unum per essentiam, sed ideo informat, quia ad finem suum ordinat. Similiter gratia, a qua anima dicitur esse Deo grata, et a qua aliqua virtus dicitur esse gratuita, non differt nisi sola comparatione, sicut primum expositum est in lumine. Similiter una est gratia, a qua omnes virtutes animae dicuntur esse gratuitae ». *2. dist. 27. a. 1. q. 2.*

CAPUT V.

De ramificatione gratiae in habitus donorum.

(Plurima sunt dona Dei; — quaedam tamen specialius dona Spiritus Sancti dicuntur, — et sunt septem; — quod ex septiformi ratione ostenditur).

De ramificatione autem gratiae in habitus donorum haec tenenda sunt, quod, licet plurima sint dona gratiae gratis datae, et generaliter omnes habitus divinitus dati dona Dei non absurde dici possint; specialiter tamen et appropriate septem sunt dona Spiritus Sancti, quae enumerat et nominat Isaias, loquens de flore, qui processit de radice Jesse, id est, Christo [a]; de quo dicit, quod *requiescet super eum Spiritus Domini: Spiritus sapientiae et intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus scientiae et pietatis, et replebit eum Spiritus timoris Domini (Isai. 11. 2).* In hac autem enumeratione descendendo procedit a summo, et combinando [1], ut simul ostendatur donorum distinctio, connexio [2], origo et ordo.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum [b] principium reparativum per summam liberalitatem non tantum det gratiam ad rectificandum contra obliquitates vitiorum per habitus virtutum, verum etiam ad expediendum contra impedimenta syntomatum [3] per habitus donorum; ideo purificari debent dona gratuita, secundum quod necessarium est ad expeditionis sufficientiam. Quoniam igitur anima nostra indiget septiformiter expediri; hinc est, quod ex septiformi causa necesse est Spiritus Sancti dona

(a) Christus *ed.* 1484.

(b) Primum *add. editt. Nor. Aug.*

esse septiformia. Indiget namque expediri contra vitiorum obliquitates, quantum ad vires naturales, quoad [c] superadditas virtutes, in patiendo, in agendo, in contemplando et utroque modo. (c) Et quoad *ed.* 1484.

Primo igitur propter vitiorum obliquitates expeditissime repellendas septem sunt dona Spiritus Sancti, utpote timor [4] contra superbiam; pietas [5] contra invidiam; scientia [6] contra iram, quae quasi est quaedam insania; fortitudo [7] contra acidiam, quae mentem reddit ad bona invalidam; consilium [8] contra avaritiam; intellectus [9] contra gulam; et sapientia [10] contra luxuriam.

Secundo propter expediendas vires naturales debent septem dona Spiritus Sancti esse. Nam irascibilis indiget expediri ad bona tam in prosperis, quam in adversis: in prosperis expeditur per timorem [11], in adversis per fortitudinem [12]. Concupiscibilis autem indiget expediri quantum ad affectionem [d] respectu proximi, et hoc fit per pietatem [13]; et quantum ad affectum respectu Dei, et hoc fit per gustum sapientiae [14]. Rationalis vero indiget expediri in veritatis speculatione, electione et executione: per donum autem intellectus expeditur ad verum speculandum [15]; per donum consilii ad verum eligendum; per donum scientiae ad electum exequendum, per donum enim scientiae [e] recte conversamur *in medio nationis pravae et perversae (Philipp. 2. 15).* (d) Affectum *ibid.* (e) Sapientiae et scientiae *ibid.*

Tertio propter expedienda septem virtutum officia, septem debent esse Spiritus Sancti dona. Nam timor expedit ad temperantiam, timor enim carnes configit, unde: *Confige timore tuo carnes meas (Psalm. 118. 20)* [16]; pietas ad veram iustitiam [17]; scientia ad prudentiam; fortitudo ad fortitudinem [f], seu patientiam [18]; consilium ad spem; intellectus ad fidem; sapientia ad caritatem. Unde sicut caritas est mater et consummatio omnium virtutum, sic sapientia omnium donorum; ita ut vere dicat Sapiens: *Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa, et innumerabilis honestas per manus illius (Sap. 7. 11)* [19]. (f) Ad fortitudinem seu *om. ibid.*

Quarto propter expeditionem in patiendo conformiter ad Christum, septem sunt habitus donorum. Christum autem ad patiendum movit paterna voluntas, humana necessitas et virtutis strenuitas. Paterna [g] quidem voluntas movit, ut cognita per intellectum, ut amata per sapientiam, ut in reverentia habita per timorem. Movit enim nostra necessitas, ad quam cognoscendam necessaria est scientia, ad quam miserandam superadditur pietas [20]. Movit nihilominus virtutis strenuitas, ut provida in eligendo per consilium [21], ut vigo- (g) Divina *ibid.*

rosa in perferendo per fortitudinem (22). Et sic dona debent esse septem.

Quinto propter expeditionem in agendo septem dona dantur a Spiritu Sancto. Nam ad actionem expediendam necesse habemus expediri ad declinandum a malo, quod fit per timorem (23). Necesse etiam habemus expediri ad proficiendum in bono duplici, vel necessitatis, vel supererogationis. Circa primum expedimur per scientiam et pietatem (24), ita quod unum est dirigens et aliud exequens; circa secundum expedimur per consilium dirigens (25), et (h) fortitudinem exequentem (26). Necesse etiam habemus quiescere in optimo, et hoc quantum ad intellectum veri (27), et quantum ad affectum boni; primum fit per donum intellectus, secundum per donum sapientiae, in quo est quies.

(h) *Et per ibid.*

Sexto ad expeditionem in contemplando dona Spiritus Sancti in septenario numero sunt. Nam ad vitam hierarchicam et contemplativam necessarium est animam purgari, illuminari et perfici (28). Purgari autem oportet (i) a concupiscentia, a malitia, ab ignorantia, ab infirmitate seu impotentia (29). Primum facit timor (30), secundum pietas (31), tertium scientia (32), quartum fortitudo. Illuminari autem indigemus in operibus reparationis, et primariae conditionis (33); primum dat consilium (34), secundum intellectus. Perfici autem habemus per accessum ad summum, quod consistit in uno (35), et hoc per donum sapientiae; et sic arcanum contemplationis ab alto (j) consummatur quasi in cubico (36).

(i) Oportuit *ibid.*

(j) *Ita recte ibid., in cet. editt.* a lato.

Septimo ad expeditionem in actione et contemplatione septem debent esse dona Spiritus Sancti. Nam contemplativa propter conversionem ad Trinitatem tria debet habere dona expedientia, scilicet quantum ad reverentiam maiestatis, timorem; quantum ad intelligentiam veritatis, intellectum (37); quantum vero (k) ad sapientiam, sive gustum bonitatis, sapientiam. Activa vero, quae versatur in agendis et sustinendis (38), debet habere quatuor, scilicet pietatem ad agendum, et fortitudinem ad sustinendum (39), et directiva horum duorum, scilicet scientiam (40) et consilium (41). Unde quia ad expeditionem necessaria est directio; ideo fit donorum combinatio (42), et plurima sunt dona ad intellectum spectantia, quia lux cognitionis vehementer expedit *ad dirigendos pedes in viam rectam et pacis (Luc. 1. 79)* (43).

(k) Vero *om. ibid.*

AD CAPUT V.

([1]) « In donis est ordo secundum gradum excellentiae et dignitatis; et hoc quantum ad ipsorum donorum usus, secundum quos anima habet collocari in statu perfectiori et digniori, utpote secundum usum doni sapientiae altius elevatur, quam secundum usum doni timoris. Ad usum enim illius doni a nemine pervenitur, nisi prius in usu timoris exercitium praemittatur. Cum igitur in eis sit ordo secundum gradus excellentiae et dignitatis, non casu et fortuna, sed valde rationabiliter quaedam dona quibusdam aliis praemittuntur. Et modo sic, modo contrarie ordinantur, non propter praeposterationem ordinis, sed propter diversam rationem ordinandi. Sicut enim dicit Augustinus de sermone Domini in monte *(l. 1. c. 9)*, aliquando enumeratio donorum incipit ab infimo, utpote a timore, sicut Dominus innuit in Matthaeo; aliquando a summo, utpote a sapientia, sicut scribitur in Isaia: uterque tamen modus ordinandi rectus et congruus est. Et hoc triplici ratione; tum propter diversum modum accipiendi prius et posterius; tum propter diversitatem modi ascendendi et descendendi a superiori ad inferius; tum propter diversitatem principiorum respectu ipsius habitus. Primo propter diversum modum accipiendi prius et posterius, quoniam sicut vult Philosophus (*5. Met. cont. 16. ex postpraed. c. de prior. et c. 12)*, aliquid est prius generatione et tempore; aliquid est prius complemento et diffinitione, sive dignitate. Primo modo donum timoris est primum quantum ad usum, secundo vero modo donum sapientiae. Et secundum hanc duplicem acceptionem ejus, quod est prius, ordo donorum dupliciter assignatur, vel est duplex; et utroque modo rationabiliter inchoatur. Similiter propter diversum modum ascendendi et descendendi habent diversimode ordinari. Quia enim in donis attenduntur gradus excellentiae et dignitatis, et ordo in ascendendo est ab inferiori ad superius, in descendendo vero est a superiori ad inferius; hinc est, quod aliquando praemittitur donum supremum, aliquando infimum, utrumque tamen fit secundum ordinem rectum et congruum. Propter diversitatem autem principii efficientis, et subiecti suscipientis similiter habent diversimode ordinari; quia principium producens est ipse Spiritus sanctus, in quo est summa perfectio; subiectum suscipiens est ipsum liberum arbitrium, in quo est imperfectio. Potest ergo in ordine praeponi donum, quod magis approximat perfectioni Spiritus sancti; et sic praemittitur donum sapientiae, quod est perfectissimum. Potest etiam nihilominus praemitti donum, quod magis approximat imperfectioni liberi arbitrii, et hoc quidem est donum timoris. Et sic patet, quod ordo est in donis, et quod etiam ordo in enumerando servatur, sive quis incipiat a dono timoris, sive quis incipiat a dono sapientiae. Nec tantum est in eis ordo, verum etiam cum ordine est in eis combinatio. Quia enim dona sunt ad expediendum, et qui vult expedite procedere, necesse est, ut praecognoscat et praevideat viam; hinc est, quod dona habent sua directiva sibi per appropriationem deputata, et quod quaedam in donis sunt regentia, quaedam recta, sive quaedam regulantia, quaedam exequentia. In cujus rei signum Propheta dona enumeravit cum quadam combinatione et distinctione, sancto Spiritu instigante. Concedendum est igitur, quod dona recte ordinantur, et combinantur secundum assignationem propheticam ». *3 dist. 34. p. 1. a. 2. q. 2.*

([2]) « Licet dona et beatitudines aliquo modo sint connexa, non tamen tantam habent connexionem, quantam retinent virtutes ». — « De habitibus donorum gratuitorum est loqui dupliciter, videlicet quantum ad ipsorum originem, et quantum ad usum consequentem. Si loquamur de ipsis quantum ad ipsorum originem, cum origo omnium habituum gratuitorum consistat quasi materialiter in natura, et completive et formaliter in gratia; quando Spiritus sancti gratia infunditur, ita sufficienter datur, quod omnes habitus gratuiti ex ipsa possunt oriri, si nos velimus su-

sceptae gratiae cooperari, non solum habitus virtutum, sed etiam habitus donorum et beatitudinum. Ideo quantum ad originem indubitanter verum est dona Spiritus sancti habere connexionem. Aliter est loqui de ipsis habitibus donorum quantum ad usum, secundum quem modum isti habitus reddunt potentiam facilem et expeditam ad proprios actus, qui non tantum sunt necessitatis et sufficientiae, sed etiam cuiusdam supererogationis et excellentiae; et quantum ad hoc non est necessarium in his esse connexionem, imo vix aut nunquam usus istorum habituum reperitur perfectus in aliquo, sicut innuit Gregorius *(Mor. 29 c. 16)* super illud Job *(38. 31): Numquid coniungere poteris micantes stellas plejadas?* dicens, quod usus Spiritus septiformis in solo Christo fuit perfecte. Usus enim donorum ponit hominem in statu perfectionis; sed origo non necessario ponit in statu perfectionis, sed in statu inchoationis. Unde sicut puer parvulus, sicut dicit Augustinus *(de Civ. Dei, lib. 22. c. 14),* habet in virtute quidquid postmodum habiturus est in mole, licet magnitudinem molis nondum habeat in actu; sic concedi potest, quod, licet habitus donorum non necessario connectantur quantum ad usum et ipsorum esse completum, secundum quod potentias facilitant, et ad actus excellentes expediunt, connectuntur tamen quantum ad eorum principium et originem, cum in infusione gratiae habeantur radicaliter et virtualiter et implicite. Attamen illud, quod obiicit de similitudine virtutum et donorum, non valet; habitus enim virtutum, pro eo quod necessitatis sunt, et quantum ad suos usus cum his, qui libero arbitrio jam utuntur, simpliciter habent ad invicem connecti, non solum ratione suae originis, sed etiam ratione usus consequentis. Nemo enim potest esse in gratia, nisi credat, speret et amet; et sic de aliis virtutibus. Non sic autem est de usibus donorum et beatitudinum, sine quibus plures salvantur. Multi enim sunt, qui fideliter credunt; et tamen illud, quod credunt, nunquam intellectu comprehendunt. Similiter est de usu ipsarum beatitudinum. Et ideo si aliquo modo sit connexio in habitibus beatitudinum et donorum; non tamen tanta est, quanta est in habitibus virtutum ». *3. dist. 36. a. 1. q. 2.*

(3) « Sicut in morbo duo sunt, videlicet ipsa humorum inaequalitas, et symptomata quaedam, sive sequelae ipsius morbi; sic intelligendum est in morbo spirituali. Cum ergo duo sint in ipso morbo spirituali, videlicet ipse morbus deordinans et symptoma concomitans, ipsa culpa et ejus sequela, ipsum telum et vulnus ex telo derelictum; habitus virtutum sunt contra ipsos morbos peccatorum, sed dona sunt contra sequelas ipsorum, ita quod per virtutes expelluntur tela, et per dona expelluntur vulnera, sive symptomata derelicta». *3.dist. 34. p. 1. a 1. q. 1.*

(1) « De dono timoris tene, quod eius actus generalis est resilire ab arduo... Timoris donum tria intuetur, scilicet poenam, ut eam fugiat, et sic est timor servilis; offensam, ut eam caveat, et sic est timor initialis, qui unum habet oculum ad poenam, et unum ad offensam; maiestatem summam, ut ei reverenter subiaceat, et sic est timor filialis, cui duplex respectus est, unus in refugiendo offensam, ne separetur a Deo, alius est principalior in reverendo Deum, et iste permanet in beatis. Distinguuntur autem sex timoris differentiae, secundum quod a triplici principio habet ortum. Habet enim ortum a natura, et sic est timor naturalis : a libidine, sive concupiscentia, et hoc vel ex nimio amore sui, et sic est timor humanus; vel ex nimio amore suorum, et sic est timor mundanus: a gratia, et hoc vel a gratia gratis data, et sic est timor servilis; vel a gratia gratum faciente, scilicet inchoata, et sic est timor initialis; aut a gratia perfecta, et sic est timor filialis. Et iste dicitur amicabilis, vel amicalis, quia timet voluntatum dissensionem: castus, quia timet sponsi complexus separationem: filialis, quia timet patris indignationem: sanctus, quia timet in omnibus inquinationem. » *Centiloq. p. 3. sect. 45.* — « Timor servilis est donum Spiritus sancti, quamquam non sit donum cum Spiritu sancto. » — « Absque dubio timor servilis est donum Spiritus sancti. Et ratio huius est, quoniam sicut donum Dei est nosse, sive credere, poenas futuras, pro eo quod ibi est quaedam cordis illuminatio et directio; sic donum Dei est illas

poenas aeternas refugere et timere, pro eo quod ex tali dono est quaedam cordis emollitio et fluxus concupiscentialis restrictio, et in hoc quaedam rectificatio. Quod enim ibi sit emollitio, satis innuit Isaias propheta, cum dicit: *Indurasti cor nostrum, ut non timeremus te (63. 17)*. Quod ibi sit fluxus concupiscentialis restrictio, innuit propheta in Psalmo *(118. 120)*, cum dicit: *Confige timore tuo carnes meas*, quod quidem non solum fit timore casto, sed etiam servili, quo timentur aeterna supplicia, et timetur divina iustitia. Et propter illorum timorem cessat homo a peccatorum perpetratione, licet non omnino cesset a voluntate, sicut dicit Glossa, quod totum est ex divino munere. » *3. dist. 34. p. 2. a. 1. q. 1.* — « Timor servilis, licet non sit bonus bonitate meriti, est tamen bonus bonitate praeparante ad meritum. » — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod, cum dico timorem servilem, duo dico, videlicet ipsum habitum, quo anima disponitur ad timendum Deum, ut punientem eos, qui praevaricantur; et ulterius nomine servitutis importatur deformitas peccati, quae annexa est illi habitui in eodem homine, ratione cuius ille homo dicitur esse servus peccati, et timor in eo existens dicitur esse timor servilis. Per hunc etiam modum, cum dico aliquem timere serviliter, duo dico, videlicet actum ab illo habitu egredientem, et voluntatis servilitatem, sive deformitatem concomitantem. Sed attendendum, quod hoc potest esse dupliciter, aut ita quod deformitas illa voluntatis concomitetur quantum ad habitum, aut quantum ad actum. Si concomitatur solum quantum ad habitum, sic potest esse, quod aliquis serviliter timeat, et tamen motu illo non peccabit; quia si ex recogitatione poenarum aliquis abhorret offendere Deum, hoc potest esse praeter omne peccatum. Si autem concomitatur in actu, quamvis ipsum timere de se non sit malum, tamen ratione deformitatis actualiter annexae depravatur; sicut aliquis, qui timet poenas, et timendo dolet, quod tales poenae infliguntur pro culpa, et actu etiam concupiscit peccare, si non esset illa poena: et hoc modo timere serviliter est peccatum et malum. Hoc autem non est semper, cum quis movetur timore servili, alioquin per usum illius doni magis se homo a gratia elongaret, quam praepararet, quod plane falsum est. Et ideo concedendum est, quod usus timoris servilis potest esse bonus, licet non sit bonus bonitate meriti, sed magis bonitate praeparante, vel ordinante ad meritum, quae simul stat cum peccato. » *Ibid. q. 2.* — « Timor servilis quoad materiale remanet cum gratia, licet quantum ad intuitum principalem poenae aeternae, et voluntatem malam expellatur. » — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod circa hoc est duplex modus dicendi. Unus namque modus dicendi est, cum dico timorem servilem, duo dico, sicut tactum est prius, videlicet ipsum donum, et defectum deformitatis eidem dono annexum non ratione ipsius doni, sed ratione eius, in quo est. Cum ergo gratia supervenit, expellit ipsum quantum ad defectum deformitatis annexum, non autem inquantum est donum divinitus gratis datum, sicut in praecedentibus tactum est de fide informi. Alius autem dicendi modus est, quod timor servilis omnino expellitur adveniente gratia, non solum quantum ad id, quod habet servitutis, sed etiam quantum ad hoc, quod habet habilitatis. Et ratio huius est, quia huic timori servitus quodam modo est annexa essentialiter; habet enim ortum magis ex amore sui, quam ex amore Dei. Unde et timor iste servilis facit poenam principaliter intueri. Ideo sicut fides propter repugnantiam aenigmatis sibi annexi ad gloriam evacuatur, ipsa superveniente; sic habitus timoris servilis expellitur superveniente caritate. Et huic modo dicendi videtur consonare verbum Augustini *(in Epist. Jo. trac. 9)*, quo dicit, quod timor servilis, respectu caritatis introducendae, se habet sicut seta respectu fili. Ex his autem duobus modis dicendi potest elici tertius modus quasi commixtus ex utroque, et tenens medium inter utrumque. Valde enim difficile videtur dicere, quod ille habitus, quo quis habilis erat ad cessandum a culpa, superveniente gratia, statim recedat, cum contrarium huius dictet ipsa experientia. Difficile etiam videtur dicere et sustinere, quod timor servilis simpliciter maneat adveniente gratia, cum sit alia differentia timoris, quam timor initialis, nec videtur ab eodem

trahere originem, et verba Augustini satis videntur contradicere. Et propterea possumus dicere, quod timor servilis tres habet conditiones. Unam sicuti materialem et substratam, et haec est timere poenam aeternam; alteram sicut formalem et completivam, et haec est principaliter intueri illam poenam aeternam; tertiam sicut annexam, et haec est habere voluntatem deformem coniunctam. Cum igitur gratiae donum superinducitur, timor servilis quantum ad hoc, quod materiale erat in ipso, hoc est in quantum habilitabat ad timendam poenam, manet cum gratia, quia gratiae non repugnat. Quantum vero ad alias duas conditiones, videlicet quantum ad completivam et quantum ad annexam, pellitur per ipsam gratiam. Quia cum gratia supervenit, nec principaliter intuetur poenam, nec habet annexam voluntatem malam; et sic haberi potest, quod donum timoris servilis quantum ad aliquid sui, adveniente gratia, pellitur, et quantum ad aliquid manet.» *Ibid.q.3.* — «Timor initialis et filialis non differunt specie, nec tantum secundum perfectum et imperfectum, sed secundum modum diversum timendi.» — «Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod hic est duplex modus dicendi. Quidam enim voluerunt dicere, quod timor initialis et filialis non differunt nisi quantum ad statum, sicut et amor, ex quo timor sub his differentiis trahit originem. Unde sicut amor incipiens, et perficiens essentialiter est idem, licet status sit diversus hic et ibi; sic voluerunt dicere se habere in timore initiali et filiali. Sed illud non videtur sufficere pro eo, quod tertius posset timor assignari inter hos duos, videlicet timor proficiens. Et iterum non videmus talem modum distinguendi, sive dividendi, esse in aliis donis gratuitis, cum tamen in eis sit istos duos status invenire. Et propterea est alius modus dicendi, quod timor initialis et timor filialis sunt diversae species timoris; et diversus est utrobique modus timendi, et ad diversa intuetur homo secundum illos duos timores. Et huiusmodi signum est, quia unus evacuatur, et alter manet in patria, secundum quod dicit Magister in littera; quod quidem non esset, si essent idem in essentia. Verumtamen adhuc istud videtur valde difficile bene intelligere, quo modo secundum profectum hominis in statu gratiae habent esse in eo diversi habitus timoris formaliter differentes. Et ideo neuter istorum modorum videtur plene ipsi intellectui satisfacere. Possumus igitur viam mediam eligere, ut dicamus, quod timor filialis et initialis non adeo differant, sicut differunt species formaliter differentes; cum unus quodam modo sit materialis respectu alterius, et quodam modo claudatur in altero. Timor enim initialis timet poenam et offensam; timor vero filialis offensam quidem timet, et attendit summi patris reverentiam. Et sic unus quodam modo se habet ex additione ad alterum. Et ideo non differunt sicut duae species diversae unum genus dividentes. Nec tamen est ibi differentia solum quantum ad statum, pro eo quod timor initialis principaliter aspicit offensam, timor vero filialis, etsi unum oculum habeat ad offensam, principaliorem tamen habet ad Dei reverentiam. Et quia diversa habent principalia motiva; hinc est, quod sunt diversi modi timendi. Quia vero unus clauditur in altero et alteri substernitur; hinc est, quod proprie loquendo non sunt alterius et alterius speciei. Possunt tamen dici diversi timores, tum ratione statuum, tum ratione modorum timendi, tum etiam ratione principalium motivorum.» *Ib.a.2.q.1.* «Timor gratuitus per augmentum gratiae decrescit quoad usum sollicitationis poenae, licet crescat quoad usum, secundum quod est perfectae caritati consonus; qui quidem usus consistit in quadam subiectione et reverentia ad Deum.» — «Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod hic, sicut in praecedentibus, diversi diversa sentiunt. Quidam enim volunt dicere, quod est loqui de timore quantum ad habitum et quantum ad usum. Si loquamur de ipso quantum ad habitum, verum est, quod, crescente caritate, crescit, propter hoc quod habitus gratuiti sunt aequales. Si vero loquamur quantum ad usum, sic dixerunt, quod, crescente caritate, decrescit timor; quia quanto magis viget in nobis usus caritatis, tanto minus viget usus timoris. Et illud per experientiam est manifestum. Nam homo in principio conversionis multa ex timore facit; sed cum gustavit spiritum devotionis et dulcedinis, quae est in

amore, approximans ad statum perfectionis, iam ad bene operandum magis trahitur liberalitate amoris, quam stimuletur poenalitate timoris. Sed in hoc modo videntur duo opposita implicari. Si enim magnitudo habitus attenditur, et dignoscitur penes magnitudinem actus et usus, decrescente dono quantum ad usum videtur, quod necesse sit ipsum decrescere quantum ad habitum; aut si crescit quantum ad habitum, necesse est ipsum crescere quantum ad usum et actum. Propterea est alius modus dicendi, quod, sicut prius dictum est, timor gratuitus dividi habet in initialem et filialem. Et cum quaeritur, utrum crescente caritate decrescat timor, responderi potest, quod verum est de quodam timore, et falsum de alio timore. De timore, inquam, initiali verum est, quia quodam modo communicat cum servili, in hoc quod formidat poenam. De filiali vero non est verum, quia quanto quis maioris caritatis est, tanto magis refugit divinam offensam, et cum Deo solicitius ambulat, iuxta illud Apostoli *(1. Cor. 10. 42): Qui se existimat stare, videat ne cadat.* Sed adhuc illud non videtur omnino satisfacere, quoniam timor filialis, quo quis timet Deum offendere, poenam habet, et multum affligitur anima in illa formidine. Beatus autem Joannes, dicit, quod *perfecta caritas foras mittit timorem (1. 4. 18),* propter annexam poenalitatem. Et propterea potest adhuc aliter dici, quod duplex est usus ipsius timoris gratuiti. Unus, inquam, quo cor hominis solicitatur ex consideratione suae fragilitatis; alius vero, quo humiliatur ex consideratione suae parvitatis et divinae magnitudinis. Et primus usus minuitur, cum caritas perficitur, quia confidentia consurgit ex perfectione caritatis, ut iam homo dicat illud Apostoli *(Rom. 8. 35): Quis nos separabit a caritate Christi?* Alius vero usus crescit, caritate crescente, sicut timoris habitus. Unde quanto aliquis plus habet de spiritu amoris, tanto plus habet de spiritu timoris; quia tanto magis elongatur a spiritu superbiae, sive tumoris, secundum quod dicit Augustinus *(lib. 1. de serm. Domini in monte in princip.)* » *Ibid. q. 2.* — « Timoris donum quoad reverentiam supremae maiestatis remanebit in patria, licet quoad intuitum poenae et offensae Dei evacuetur ». — « Dicendum, quod, sicut tactum fuit in praecedentibus, timoris est intueri tria, videlicet poenam, ut fugiat, offensionem, ut illam caveat, maiestatem summam, ut illi subiaceat exhibendo reverentiam. Et secundum hoc, triplex est doni timoris differentia. Unus, qui principaliter aspicit poenam; et iste est servilis. Alius vero, qui unum oculum habet ad poenam, sed tamen principaliorem habet ad offensam vitandam; et hic est initialis. Tertius autem, qui unum oculum habet respectu offensae vitandae, alium vero respectu reverentiae exhibendae; et hic est filialis. Cuius etsi unus usus sit in refugiendo, ne separetur a Deo, alter tamen excellentior et magis praecipuus est in reverendo summam maiestatem Domini, et resiliendo a summa maiestate eius in propriam parvitatem. Et hic quidem usus fuit in Christo, et est in sanctis Angelis, et erit in omnibus beatis. Et quantum ad istum oculum et usum, manet donum timoris in patria. Quantum vero ad alios inferiores tollitur, quia isti competunt ei secundum statum imperfectionis. Quia vero remanet ei usus principalis; hinc est, quod non dicitur evacuari, sed magis perfici et salvari. » *Ibid. q. 3.*

(5) « De dono pietatis tene, quod pietas attenditur erga Deum, et est idem quod latria: erga parentes, et est pars iustitiae, secundum regulam iuris naturalis, et secundum obligationem necessitatis: attenditur etiam erga proximum Dei imagine insignitum, et sic est Spiritus sancti donum. Sed nota, quod misericordiae virtus attendit in proximo conformitatem in natura, et necessitatem in miseria, praevio dictamine iuris naturalis, secundum regulam prudentiae. Pietas vero attendit in proximo divinam imaginem, praevio dictamine iuris divini, secundum regulam doni scientiae. Ex dono ergo pietatis est homo benevolus cuilibet creaturae Dei imagine insignitae. Talis autem benevolentia pro loco et tempore exit aliquando in compassionis affectum, aliquando in operis beneficium. Actus ergo pietatis praecipuus est facere hominem benevolum respectu cuiuslibet proximi, in quantum gerit imaginem creatoris. » *Centiloq. p. 3. sect. 45.* Vide etiam *3. dist. 35. q. 6;* et *De Sept. Donis praep. nn. 25-35.*

(6) « Scientia dicitur tribus modis. Quaedam enim est scientia consistens in intellectu pure speculativo, fundata super principia rationis, ut est scientia acquisita, sive humana philosophia. Quaedam est consistens in intellectu inclinato ab affectu, fundata super principia iuris naturalis, ordinans ad rectam et honestam vitam, ut est scientia prudentiae virtutis. Quaedam est consistens in intellectu inclinato a fide, et inclinante ad operationem bonam, fundata super principia fidei, habens ortum a donis spiritualis gratiae, ut est donum scientiae, cuius actus praecipuus est dirigere in agendis secundum exigentiam regulae fidei, et imitationem Christi.» *Centil. l. c.* — « Licet fides habeat ipsam summam veritatem pro principali objecto, cui credit et assentit; illud tamen, quod credit, videt per speculum creaturae. Propterea, etsi speculum creaturae non sit ejus principale obiectum, cognitio tamen aeternorum in subjecta creatura, et mundanae creaturae, et intelligentia Scripturae, plurimum confert ad ipsius fidei promotionem sive in alio, sive in se. In se quidem quantum ad profectum; in aliis autem non solum quantum ad profectum, sed etiam quantum ad inchoationem; homo enim magnae scientiae et literaturae facilius persuadet, et melius instruit venientes ad fidem, quam ignorans, sicut de beato Paulo manifestum est. Unde quia scientia ista valet ad fidei introductionem, et introductae provectionem, et provectae defensionem, et defensae confirmationem; hinc est, quod quatuor actus assignat Augustinus *(l. 14. de Trin. c. 1.)* respectu ipsius fidei, dicens quod per donum scientiae fides saluberrima gignitur, nutritur, defenditur et roboratur; ita quod primus actus respicit incipientes, duo intermedii proficientes secundum progressum in bono et repugnantiam contra malum, quartus et ultimus jam perfectos. Ad illud ergo, quod objicitur in contrarium, quod scientia non generat fidem, nec quantum ad habitum, nec quantum ad actum, dicendum quod imo; sed generari aliquem habitum ab alio potest intelligi dupliciter, vel respectu ejusdem subiecti, vel respectu alterius. Et respectu alterius dupliciter, vel effective vel dispositive. Cum ergo dicitur, quod scientia generat fidem, hoc non intelligitur respectu ejusdem subiecti, sed respectu alterius; nec intelligitur effective, sed dispositive. Ad illud, quod objicitur, quod fides est de aeternis, scientia de temporalibus, dicendum, quod illud non cogit, quia temporalia bene manuducunt ad aeterna, quamdiu sumus in via ». *3. dist. 35. dub. 2.* — « Doni scientiae praecipuus actus est dirigere circa actionem, non tamen sine notitia eorum, quae sunt fidei, quae est fundamentum suae directionis. » — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod scientiae quadruplex est differentia. Quaedam est, quae consistit in intellectu pure speculativo; et haec est fundata supra principia rationis: et haec est scientia acquisita de quacumque creatura, sicut scientia humanae philosophiae. Quaedam autem est, quae consistit in intellectu inclinato ab affectu; et haec est fundata supra principia fidei, quae quidem sunt articuli, et tamen acquisita: et haec est scientia sacrae Scripturae, quam nullus habere potest, nisi saltem habeat fidem informem. Quaedam autem est, quae consistit in intellectu, sive ratione, inquantum inclinat affectum ad operationem; et haec fundata est supra principia iuris naturalis, quae ordinatur ad rectitudinem et honestatem vitae: et huiusmodi est scientia virtutis prudentiae. Quaedam autem scientia est, quae consistit in intellectu, secundum quod est inclinatus et inclinans, inclinatus, inquam, a fide, et inclinans ad bonam operationem; et haec fundatur super principia fidei, et habet ortum a dono gratiae: et talis est scientia, quae est donum Spiritus sancti. Et ex hoc patet, quis sit actus proprius huius doni. Est enim actus eius dirigere ad agenda secundum praeexigentiam regulae ipsius fidei, cuius est dirigere ad opera misericordiae, ut non tantum bona pro bonis reddat, secundum quod dictat lex naturae, sed etiam bona pro malis, secundum quod dictat lex gratiae ad exemplar ipsius Jesu Christi, in quo fuit gratiae abundantia. Et ideo ad ipsam scientiam non solummodo pertinet dirigere in agendis, sed etiam ex consequenti pertinet nosse ea, quae sunt fidei, tanquam fundamentum suae directionis, et ulterius nosse humanitatem

Christi, tanquam exemplar sui regiminis; ita quod hic triplex actus conveniat ei secundum triplicem respectum; unus videlicet, respectu obiecti motivi; alter vero, respectu sui fundamenti; et tertius est exemplaris excitativi. Et quia principalis actus accipitur ex parte obiecti; hinc est, quod praecipuus actus doni scientiae est dirigere circa actionem. » — « Ad illud ergo, quod primo obiicitur in contrarium, quod ipsius scientiae est fidem gignere et roborare, dicendum, quod iste non est actus eius principalis, sed ad principalem ordinatus ea ratione, qua directio doni scientiae in agendis sequitur, et fundatur supra principia ipsius fidei. » — « Ad illud quod obiicitur, quod ipsius doni scientiae est humanitatem et gratiam Christi nosse, iam patet responsio; quia nec hic est actus ipsius scientiae principalis, sed quia ad principalem habet ordinari; sicut cognitio exempli utilis est ad evidentiorem cognitionem rei, quae secundum exemplar illud debeat fieri. » — « Ad illud quod obiicitur, quod per prudentiam sufficienter dirigitur homo in agendis, iam patet responsio; quia prudentia dirigit secundum principia iuris naturalis ad ea, quae honesta sunt; sed scientia donum dirigit per principia fidei et iuris divini ad ea, quae sunt sancta: unde quodam modo altior est actus ipsius doni scientiae, quam virtutis prudentiae, et supra principia magis elevata fundari habet; et propter hoc, habita virtute prudentiae, non superfluit donum scientiae. » — « Ad illud quod obiicitur, quod intelligentia Scripturarum spectat ad donum scientiae, dicendum quod, sicut prius tactum fuit de cognitione eorum, quae sunt fidei, quae non principaliter spectant ad donum ipsius scientiae, sed quodam modo antecedenter, et quasi praesuppositive; sic etiam intelligendum est de intelligentia Scripturae. » *3. dist. 35. a. 1. q. 2. et ad 1-4.*

(7) « De dono fortitudinis est tenendum, quod eius actus consistit in sustinentia passionum, et aggressione arduorum. Aggredi autem ardua, sive perpeti passiones, potest homo dupliciter, vel propter iustitiae et honestatis conservationem, et sic respicit virtutem fortitudinis; vel propter Christi perfectam imitationem, et sic respicit donum fortitudinis. Primum est de dictamine iuris naturalis; secundum de dictamine iuris divini. Actus ergo doni fortitudinis attenditur penes promptam et expeditam tolerantiam passionum. » *Centil. p. 3. sect. 45.* Vide quoque *3. dist. 35. a. 1. q. 5, et De sept. Don. praed. nn. 44-53.*

(8) » Consilium aliquando dicit actum consiliandi; aliquando dicit illud, ad quod terminatur ille actus; aliquando dicit habitum, qui expedit et dirigit animam ad eligendum prosequenda et vitandum fugienda. Habitus autem dirigens, si sit respectu eligibilium, quae sunt necessitatis, est prudentiae, quae dirigit ad talia, licet minus excellenter quam scientia, quae est donum. Si autem eligibilia sint arduitatis et difficultatis, est donum consilii. Potest quippe homo dirigi in electione, vel secundum regulam iuris naturalis, et sic est prudentia, vel secundum regulam iuris divini, et sic est donum consilii, cuius est dirigere in electionem prosequendorum, et fugam vitandorum. » *Centil. l. c.* Cfr quoque *3. dist. 35. a. 1. q. 4.*, et *De sept, Don. praed. nn. 54-64.*

(9) « De dono intellectus tene, quod eius actus consistit in contemplatione non solum creatricis essentiae, verum etiam in contemplatione spiritualis creaturae. Habetur quidem cognitio de Deo sub ratione veri tripliciter, scilicet per simplicem assensum, et sic est fides faciens assentire; per rationis adminiculum, et sic est intellectus donum, cuius est credita per rationem intelligere; per simplicem contuitum, et sic est munditia cordis, cuius est videre Deum. Etenim ad intelligendum credita non adiuvatur homo per rationes sumptas a conditionibus. *Centil. l. c.* — « Intelligentia non tantummodo de aeternis est, sed etiam de rebus invisibilibus et spiritualibus temporaliter exortis. Hoc videtur per Dionysium *(de cael. Hier. c. 1.)* ad Titum, qui dicit, quod impossibile est, quandiu in via sumus, relucere nobis divinum radium, nisi circumvelatum; si ergo illud est velamen creaturae, videtur, quod intellectus non possit Deum nisi in creatura cognoscere; ergo si est ad cognitionem Creatoris, necesse est, quod sit simul ad cognitionem creaturae » — « Item non est perfectus habitus amoris, nisi

ametur Deus et in se et in sua imagine; ergo similiter non erit perfectum donum intellectus, nisi Deus per illud cognoscatur et quantum ad conditiones suas, et quantum ad conditiones creaturarum, quae sunt ei similes; ergo videtur, quod donum intellectus sit ad contemplanda temporalia et aeterna » — « Item; de eisdem habet esse intellectus, de quibus habet esse fides, secundum quod dicit Gregorius *(1. Moral. c. 18):* Quod Deus intellectum dat, dum de auditis mentem illustrat; sed fides non tantummodo respicit divinam essentiam in se, verum etiam in comparatione ad creaturam; videtur ergo, quod actus doni intellectus ordinetur ad illa duo contemplanda » — « Donum intellectus consistit in contemplatione Creatoris et creaturae. » — « Dicendum quod cognitio de Deo sub ratione veri potest haberi secundum triplicem modum. Uno modo habetur cognitio de Deo per simplicem assensum. Alio modo per rationis adminiculum. Tertio modo per simplicem contuitum. Primum est virtutis fidei, cuius est assentire. Secundum est doni intellectus, cuius est credita per rationem intelligere. Tertium est beatitudinis munditiae cordis, cuius est Deum videre. Quoniam ergo rationes, secundum quas iuvamur ad credita intelligenda, accipiuntur non solum a conditionibus Creatoris, sed etiam a conditionibus creaturae spiritualis, quae intra creaturas proximiorem habet assimilationem ad Creatorem; hinc est, quod donum intellectus, cuius actus est in contemplationem summi veri elevare per lumen, quod non solum facit assentire, sed etiam per congruas rationes credita intelligere, non solum attenditur in contemplatione creatricis essentiae, sed etiam spiritualis creaturae. Ex hoc patet, quis sit actus et obiectum proprium ipsius doni intellectus. Quoniam obiectum eius est ipsum verum aeternum inquantum intelligibile, non solum secundum proprias conditiones, sed etiam secundum proprietates creaturarum sibi similium, secundum quod dicit Magister in littera; actus vero eius est contemplari ipsum verum creditum, ut devotius credatur, et ardentius diligatur. Et ita donum intellectus consistit in contemplatione rationali Creatoris, et spiritualis creaturae, sicut ostendunt rationes, quae ad istam partem sunt inductae » —« Ad illud quod obiicitur, quod donum scientiae et sapientiae distinguuntur, quia hoc est circa temporalia, et illud circa aeterna etc.; iam patet responsio, quia non est simile. Sapientia enim negotiatur circa aeterna secundum rationes aeternas, scientia vero circa creata secundum rationes creatas; et quia habent diversa obiecta etiam secundum rationem movendi et dirigendi; hinc est, quod sunt dona diversa. Intellectus vero sive circa creaturam, sive circa Creatorem negotietur, semper refert ad rationes aeternas, ad quas per creaturas etiam elevat contemplandas; et ideo unum solum donum est, quamvis illa sint plura: et ex hoc colligi potest, quod donum intellectus est infra sapientiam et supra scientiam. » — « Ad illud quod obiicitur, quod donum intellectus aut est in simpliciter speculando, aut in speculando et afficiendo, dicendum quod est cognitio experientiae, quae attenditur secundum gustum, et ista est doni sapientiae acquisitae; et est cognitio speculationis extensae, quae quodam modo via est ad gustum, sicut cognitio fidei ad delectationem, seu dilectionem caritatis; et haec est doni intellectus, quae quidem viam praebet ad usum doni sapientiae, quae a Deo gratuita est, quoniam super assensum fidei fundatur, et ulterius ordinat ad sapientiae gustum; nihilominus tamen in actu intellectus est quaedam delectatio, sed longe inferior, quam in dono sapientiae. Delectatur enim quis in cognitione veritatis, sed non sicut in gustum summae suavitatis. » — « Ad illud quod obiicitur, quod sicut contingit Deum cognoscere in imagine, sic etiam in vestigio, dicendum quod non est omnimoda similitudo; in imagine enim, quia magis appropinquat, magis clare habet cognosci; in vestigio vero, quia multum distat, sub maiori obscuritate et aenigmate. Et quia ad donum intellectus spectat contemplatio clarior et excellentior, quam sit cognitio fidei; hinc est, quod ad donum illud non spectat cognoscere Deum in quacumque creatura, sed in ea, quae est eius imago et similitudo expressa, sicut dictum est supra. » — « Ad illud quod obiicitur, quod donum intellectus combinatur do-

num sapientiae, dicendum quod, quia donum sapientiae consistit in gustu, donum vero intellectus consistit in lumine rationis, et amplius ascendit affectio quam ratio, et unio quam cognitio, secundum quod vult Dionysius; hinc est, quod donum sapientiae in actu suo non sic indiget adminiculo creaturae, secundum quod donum intellectus. Et ideo donum sapientiae in actu suo versatur solum circa aeterna, donum vero intellectus non solum circa aeterna, sed etiam circa creata. Cum ergo dicit, quod dona, quae ad invicem combinantur, debent habere idem obiectum, hoc verum est de obiecto principali, non autem de eo, quod habet rationem adminiculantis. » — « Ad illud vero quod ultimo obiicitur, quod intellectus videt per speculum, sicut et fides, dicendum quod in visione per speculum sunt multi gradus secundum maiorem et minorem depurationem ab obscuritate aenigmatis; et secundum hoc alio et alio modo habet illuminari et habilitare. Unde fides habilitat ad assentiendum Deo in articulis, quos etsi non videat in se, tamen videt in creatura, cognoscendo quid est, quod per nomen dicitur; nunquam enim cognoscit aliquis credens quid sit Trinitas, nisi quia videt quid sit ternarius in creatura. Sed ulterius donum intellectus illuminat ad intelligendum non solum quid est, quod per nomen dicitur, sed etiam ad videndam rationem, quod Trinitas debeat in Deo esse, per hoc quod videt in ipsa imagine egressum verbi a mente per viam generationis et amoris, ab utroque per viam connexionis. Ex his patet, quod, etsi fides et intellectus sint per speculum, tamen in modo speculandi differunt; et ideo sunt diversi habitus. Patet etiam similiter cum hoc, quis sit actus doni intellectus, et quid obiectum, et quae differentia ipsius respectu aliorum habituum. » *3. dist. 35. a. 1. q. 3.* Cfr et *serm. 3. in Hex.*

(10) « Sapientia, communiter accepta, dicit cognitionem generalem rerum divinarum et humanarum secundum Augustinum *(l. 14. de Trinit. c. 1)*, et Philosophum *(Aristot. l. 1. Met. c. 2)*, qui dicit, quod sapiens est, qui novit omnia. Minus communiter dicit cognitionem rerum aeternarum; unde Apostolus (*1. Cor. 12. 8): Alii datur sermo sapientiae,* idest cognitio aeternorum. Proprie dicit cognitionem, qua colitur Deus fide, et spe, et caritate; unde Job *(28. 28): Pietas ipsa est sapientia.* Magis proprie nominat cognitionem Dei experimentalem; et sic est unum de septem donis Spiritus sancti, cuius actus consistit in degustando suavitatem Dei. Qui quidem actus partim est cognitivus, partim affectivus; ita quod in cognitione inchoatur, et in affectione consummatur. Item habemus quiescere in optimo per intelligentiam virtutis, et sic est donum intellectus; et per affectionem bonitatis, et sic est donum sapientiae. » *Cenlil. p. 3. s. 45.* — « Quarto modo dicitur sapientia magis proprie, et sic nominat cognitionem Dei experimentalem. Et hoc modo est unum de septem donis Spiritus sancti, cuius actus consistit in degustando divinam suavitatem. Et quoniam ad gustum interiorem, in quo est delectatio, necessario requiritur actus affectionis ad coniungendum, et actus cognitionis ad apprehendendum, secundum illud Philosophi *(7. Eth. et 1. Met.)*, quo dicit, quod delectatio est coniunctio convenientis cum convenienti cum sensu eiusdem; hinc est, quod actus doni sapientiae partim est cognitivus, et partim est affectivus, ita quod in cognitione inchoatur et in affectione consummatur, secundum quod ipse gustus, vel saporatio est experimentalis boni et dulcis cognitio. Et ideo actus praecipuus doni sapientiae propriissime dictae est ex parte affectionis, ratione cuius dicit Ecclesiasticus *(6. 23)*, quod sapientia secundum suum nomen est. Et Gregorius *(1. Mor. c. 16)* dicit, quod actus eius est reficere. Et Dionysius dicit, quod istius sapientiae est amentem esse, propter hoc quod melius afficimur circa Deum praevia cognitione, quae est per ablationem et negationem, quam per affirmationem, sicut docet in libro de Mystica Theologia. Ratione etiam istius eiusdem causae dicit Bernardus *(de natura amoris divini c. 2)* caritatem in sapientia proficere. Et ex hac eadem causa contingit, quod sapientia non potest esse nimia, quia excessus in experimento divinae dulcedinis potius est laudabilis, quam vituperabilis, secundum quod patet in viris sanctis et contemplativis, qui prae nimia dulcedine modo elevantur in ecstasim, modo sublevantur usque

ad raptum, licet hoc veniat paucissimis. Concedendum est igitur, quod actus doni sapientiae praecipuus est ex parte affectionis. » *3. dist. 35. a. 1. q. 1.* Vide etiam *Serm. 2. in Hexaëm.*; et *de septem Donis praed. nn. 93-109;* et superius *part. 1. c. 1. n. 3.*

([11]) « Progressus, quo perficitur timor Dei, consistit in modo exercendi se ad illum tripliciter, scilicet per perfectam conscientiae emundationem; unde *(2. Cor. 7. 1): Mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus, perficientes sanctificationem,* scilicet animarum, *in timore Domini; (Eccl. 2. 20): Qui timent Dominum, praeparabunt corda sua, et in conspectu illius sanctificabunt animas suas;* sequitur: *Si poenitentiam non egerimus, incidemus in manus Domini,* scilicet punientis, qui tradet eum ministro, sicut dicitur in Mattheo *(5. 25),* ut in carcerem mittatur ligatus a diabulo. Unde nullus cum conscientia mortali debet dormire, cum sit ligatus ab inimico. Per perfectam obedientiae promptitudinem; unde dixit Josaphat populo *(2. Paral. 19. 7): Sit timor Domini vobiscum, et cuncta cum diligentia facite.* Quia dicit Ecclesiastes *(7. 19): Qui timet Deum, nihil negligit.* Propter hoc dicebat Moyses *(Deuter. 10. 12-13): Et nunc Jsraël, quid petit a te Dominus Deus tuus, nisi ut timeas Dominum Deum tuum, et ambules in viis ejus, custodiasque mandata Domini?* Et Salomon in Ecclesiaste *(12. 13): Deum time, et mandata ejus observa: hoc est enim omnis homo,* idest perfectus. Et Ecclesiastici secundo *(21): Qui timent Dominum, custodiunt mandata ejus.* Per perfectam fiduciae firmitatem: *In timore Domini, fiducia fortitudinis (Prov. 14. 26);* facit enim securum ab omni malo timore, timet enim eum, quem semper potest habere et servare, non ea, quae necessario perdet; unde Psalmista *(Ps. 90. 5): Scuto circumdabit te veritas ejus, non timebis a timore nocturno.* E contrario de non timentibus Deum dicitur *(Ps. 13. 5): Illic trepidaverunt timore, ubi non erat timor.* Ideo conari debemus ad timorem Domini habendum: *Timor Domini omnibus se superposuit (Eccli. 25. 14);* et quia *timentibus Deum bene erit in extremis (Ibid. 1. 13).* Quod admirans Psalmista, dicebat *(Psalm. 30. 20): Quam magna multitudo dulcedinis tuae, Domine, quam abscondisti timentibus te,* quam nobis concedere dignetur. » *Collat. de sept. donis Spirit. Sancti, nn. 22-24;* Supplem. Vol. III.

([12]) « Datur donum fortitudinis ad tolerandas mundi tribulationes, secundi Machabaeorum sexto *(31),* ubi de Eleazaro dicitur: *Iste quidem hoc modo vita discessit, non solum iuvenibus, sed et universae genti memoriam mortis suae, ad exemplum virtutis et fortitudinis derelinquens.* Et paulo supra *(2. 27-28)* ipsemet dixit: *Quamobrem fortiter vita excedendo senectute quidem dignus apparebo, adolescentibus autem exemplum forte relinquam, si prompto animo ac fortiter pro gravissimis ac sanctissimis legibus honesta morte perfungar.* Hoc donum non habent multi homines, et ideo timent ad sonitum volantis folii. Sed Job decimoseptimo *(9)* dicitur: *Tenebit justus viam suam, et mundis manibus addet fortitudinem.* Oportet enim, quod vis rationalis sit justa, concupiscibilis munda; et sic irascibilis est fortis. Unde de muliere forti dicitur *(Prov. 31. 17): Accinxit fortitudine lumbos suos;* et Habacuc *(3. 18-19): Exultabo in Deo Jesu meo; Deus Dominus fortitudo mea » Ibid. n. 53.*

([13]) « Exercetur pietas in affluentia miserationis fraternae. Ecclesiastici quadragesimo quarto *(10): Illi sunt viri misericordiae, quorum pietates non defuerunt;* scilicet Patres, ut Nöe, Abraham, Joseph, Moyses, Samuel, David, quorum dulce est nosse vitam. Noë enim propter pietatem in homines centum annis fecit arcam. Abraham propter pietatem pro impiissimis Sodomitis rogavit, et extorsit a Deo, quod si essent decem viri justi in civitate, non destrueretur civitas propter eos. Joseph vero venditus a fratribus, eos postea salvavit a fame in Aegypto, et ditavit eos et filios eorum, et alios homines. Moyses autem pro populo contemptore Dei, et sui, oravit: *Aut dimitte eis hanc noxam, aut dele me de libro vitae (Exod. 32. 31-32).* Samuel vero, quem populus reprobavit, ne praeesset, cum, irato Domino contra populum, populus diceret ei: *Ora pro servis tuis (1. Reg.*

12. 19), dixit eis *(23)*: *Absit autem a me hoc peccatum in Dominum, ut cessem orare pro vobis.* David autem in summo periculo gentis, et sui, pepercit Saul; cum nec contra Deum, nec contra legem fecisset, si occidisset eum, cum Deus dixisset *(Ibid. 24. 5)*: *Tradam tibi inimicum tuum.* Isti ergo *sunt viri misericordiae, quorum pietates non defuerunt.* Ad hanc pietatem invitat nos Petrus alta voce *(2. Petr. 1. 5. et seqq.)*, dicens: *Ministrate in fide vestra virtutem, in virtute autem scientiam, in scientia autem abstinentiam, in abstinentia autem patientiam, in patientia autem amorem fraternitatis, in amore autem fraternitatis caritatem.* Qui enim vult pius esse ad proximum, oportet, quod hoc habeat, ut patienter et caritative ad hostem se habeat, ut David; aliter pietas non est in homine, cum non habeat extrema sua, scilicet patientiam et caritatem. Quare enim aliquis de homine non offendente male judicat? Quia caritatem non habet. Et quare de eo offendente? quia infestantem patienter non supportat. » *Ibid. n. 29.*

(14) « Sapientia est lux laetificativa respectu nostrae affectivae: *Vinum et musica laetificant cor; et super utraque dilectio sapientiae (Eccli. 40. 20).* Illa enim laetificat ab exteriori per species, quae non sunt veritas rei, sed similitudo extra, ideo phantasticae; sed sapientia, maxime aeterna, vere laetificat per essentiam, est enim ibi unio secundum rem; ideo Sapiens *(Sap. 8. 2)*: *Hanc amavi,* inquit: *et exquisivi a juventute mea, et quaesivi sponsam mihi assumere, et amator factus sum formae illius.* Et sequitur *(8. 3)*: *Sed et omnium Dominus dilexit illam.* Et capite septimo *(10)* dicitur: *Super salutem et speciem dilexi eam.* Unde philosophus *(7. Eth. et 1. Met.)* dicit, quod sapientia habet maximam delectationem, quia ibi fit anima conformis suo principio. » *Ibid. n. 100.*

(15) « Est triplex intellectus, scilicet regula circumspectionum moralium, janua speculationum scientialium et clavis contemplationum caelestium. Primo est regula circumspectionum moralium, ex Psalmo *(31. 8)*: *Intellectum tibi dabo, et instruam te in via hac, qua gradieris: firmabo super te oculos meos.* Promittit intellectum, et dicit, quomodo debemus suscipere, et instrui penes illum, dicens: *Firmabo super te oculos meos*, sinistrum gratiae, et dexterum gloriae; quod fit, quando Deus acceptat opera hominis in praesenti approbando, et in futuro remunerando. Sed oportet ad hoc, quod simus apti ad istum intellectum, ut regulemur non secundum sensibilia phantasmata, sed secundum judicia intellectualia, sicut ibidem *(9)* dicitur: *Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus.* Alioquin accidet nobis sicut primo homini, qui *cum in honore esset, non intellexit; comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis (Psalm. 48. 12)*; idest, quia non est secutus intellectum, ut sequeretur mandatum Dei, factus est miser et captivus. Hic est intellectus practicus prudentialis, qui secundum dictamen legis divinae docet quid evitandum, quid exequendum, quid expectandum. Quid evitandum, quia malum: *Si inclinaveris cor tuum prudentiae; si quaesieris eam quasi pecuniam, et sicut thesauros effoderis illam; tunc intelliges timorem Domini, et scientiam Dei invenies (Prov. 2. 3-5)*; idest, qui vult habere hunc intellectum, debet se inclinare per humilitatem, quaerere per desiderium, effodere per exercitium; et sic instructus in moribus intelliget, quod in timore Domini vitet omne malum: *Initium sapientiae timor Domini: intellectus bonus omnibus facientibus eum etc. (Psalm. 110. 9-10)*. Quid exequendum, quia omne opus bonum, scilicet actus cordis, oris et operis. Ex Josue *(1. 7)*: *Ne declines a lege ad dexteram, vel ad sinistram, ut intelligas cuncta, quae agis.* Et sequitur: *Tunc diriges viam tuam, et intelliges eam.* Similiter oris: *Intelligas, et cum sapientia proferas responsum verum. Si est tibi intellectus, responde proximo: sin autem, sit manus tua super os tuum, ne capiaris in verbo indisciplinato, et confundaris (Eccli. 5. 13-14).* Similiter cordis: *Spiritus enim sanctus disciplinae effugiet fictum, et auferet se a cogitationibus, quae sunt sine intellectu (Sap. 1. 5)*; ut cuum false et erronee, sive vane et vacue cogitatur. Unde Ambrosius *(De offic. c. 22 et alib.)*: Nihil homo debet agere, nisi

prius ratio quid honestati conveniat, examinet; nisi appetitus rationi obediat; et nisi, si quaereretur, posset Deo reddere rationem. Et Ecclesiastes *(8. 4-5)* : *Tempus et responsionem cor sapientis intelligit. Omni negotio tempus est et opportunitas.* Quid expectandum, quia summum bonum, idest bonum aeternum: *Gemma gratissima expectatio praestolantis; quocumque se vertit, prudenter intelligit* (*Prov. 17. 8*). Non enim potest homo tenere bonam viam, nisi sciat terminum, quo debet ire. Debet enim considerare finem in suo opere gratissimum; gratum enim solum est bonum temporale, gratius bonum spirituale, ut scientia vel virtutes, gratissimum autem bonum aeternum. *Disce, ubi sit prudentia, ubi sit virtus, ubi sit intellectus, ut scias simul, ubi sit longiturnitas vitae, et victus, ubi sit lumen oculorum et pax (Baruch 3. 14).* Haec enim sunt in bono aeterno: *Longitudo dierum in dextera ejus, et in sinistra illius divitiae et gloria* (*Prov. 3. 16*). Et: *Apud te est fons vitae, et in lumine tuo videbimus lumen (Ps. 35. 10).* Ibi debet esse oculus intellectualis, qui rectificat; quod non habebant illi, de quibus Deuteronomii trigesimo secundo *(28. et seqq.)*: *Gens absque consilio est, et sine prudentia. Utinam saperent, et intelligerent, ac novissima providerent*, per memoriam scilicet praeteritorum, discretionem praesentium, et providentiam futurorum. Secundo est janua speculationum scientialium: *In thesauris sapientiae intellectus, et scientiae religiositas (Eccli. 1. 26).* Sapientia in consideratione altissimarum causarum: intellectus in cognitione principiorum: scientia vero in consideratione conclusionum, ita ut intellectus medius sit janua ad alia duo. Qui quidem intellectus partim est a dictamine naturae, tanquam a lumine interiori; partim a notitia experientiae, tanquam ab exteriori seu inferiori; et partim ab aeternae lucis irradiatione, tamquam a superiori ». *Ibid. nn. 69-74.* De intellectu, prout est clavis contemplationum caelestium vide *not. 37.*

([16]) « *Confige timore tuo carnes meas; a judiciis enim tuis timui (Psalm. 118. 120)*; judiciis, inquam, septem, scilicet alligationis promptae ad malum, et deficientiae ad bonum, tanquam duabus catenis, ut Petrus in carcere Herodis (*Act. 12. 6*). Excaecationis mentis, scilicet cum non reputat se peccare, nec discernit inter bonum et malum; sed dicunt bonum malum, et malum bonum, *ponentes tenebras lucem, et lucem tenebras (Isai. 5. 20).* Exemplum de Samsone per Philistaeos excaecato, et ad molam posito *(Iudic. 16. 21)*. Obstinationis, ut nec minis, nec blanditiis, nec beneficiis moveatur ad bonum; unde Job *(41. 15)*: *Cor ejus indurabitur quasi lapis*, loquens de Behemoth. Ecclesiastici *(3. 27)*: *Cor durum male habebit in novissimo.* Exemplum de uxore Loth, quae versa est in statuam salis *(Gen. 19. 26)*; et de Pharaone, de quo: *Induratum est cor Pharaonis; et non audivit eos (Exod. 8. 19).* Derelictionis, quia Deus hominem exponit diabolo; propter quod Psalmista petebat: *Cum defecerit virtus mea, ne derelinquas me (70. 9).* Et alibi: *Adiutor meus esto, ne derelinquas me etc. (26. 9).* Dissipationis, cum nihil boni facit; unde: *Dissipabit Deus ossa eorum, qui hominibus placent (Psalm. 52. 6)*, idest, omnia opera eorum. Desperationis, cum se exponit homo omni impietati et foeditati. Exemplum de Iuda, qui *laqueo se suspendit (Matth. 27. 5).* Unde ad Romanos (*1. 28*) : *Tradit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea, quae non conveniunt.* Et ita sex iudicia sunt in vita. Condemnationis, et istud est in morte quantum ad animam, et in die iudicii quantum ad utrumque, scilicet corpus et animam, in igne aeterno. *Terribilis* namque est *quaedam expectatio judicii, et ignis aeterni aemulatio, quae consumptura est adversarios (Hebr. 10. 27).* Ab his ergo judiciis timebat David, et etiam Job *(21. 23)*: *Semper quasi tumentes fluctus super me timui Deum, et pondus eius ferre non potui.* Propter hoc Dominus dicit: *Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem occidere non possunt; sed potius eum timete, qui potest animam et corpus perdere in gehennam (Matth. 10. 28). Horrendum* enim *est incidere in manus Dei viventis,* idest aeterni *(Heb. 10. 31)*; punit enim in aeternum; propter hoc: *Non timebo quid fa-*

ciat mihi homo (Psalm. 55. 5). » *Ibid. n. 17.*

([17]) « Exercetur pietas in reverentia seu veneratione majestatis divinae, secundum illud, quod scribitur (*Eccli. 49. 3-4)* de Iosia, qui significat Christum: *Ipse directus est divinitus in poenitentiam gentis, et tulit abominationes impietatis, et gubernavit ad Dominum cor ipsius, et in diebus peccatorum corroboravit pietatem,* idest cultum divinum, qui ante Christum non vigebat nisi in Israël; et in illo non semper, nec secundum totum, quia decem tribus vitulos aureos Ieroboam colebant; sed in aliquibus, ut in David, qui tempore suo fuit maximus cultor Dei; post quem multi mali, nam Roboam malus, priusquam Ezechias bonus, et Manasses pejor; sed post hos Iosias optimus, qui *corroboravit pietatem* in Israël, idest cultum Dei; sed Christus, qui per eum significatur, per totum mundum. Quod autem pietas sit cultus Dei, dicit Augustinus super illo verbo Iob *(28. 28): Ecce timor Domini, ipsa est sapientia;* ubi Septuaginta habent: Pietas ipsa est sapientia; super quo dicit, quod theosebia in graeco idem est, quod cultus Dei in latino, qui significatur per sapientiam et pietatem. Oportet enim cultorem Dei esse in timore, et sentire de Deo altissime, sanctissime et piissime. Si enim sentis diminute de Deo, non sentis altissime, ut quod produxerit omnia de nihilo, et in instanti; si etiam sentis, quod non possit penetrare omnia corda, male sentis de ejus sapientia, et iterum non sentis altissime. Si sentis, quod non possit reposcere poenas ad vindictam, vel sublimare ad gloriam, male sentis de ejus justitia, et non sanctissime. Item si non sentis miserationes divinas, et gratiam, et indulgentiam peccatorum, non sentis piissime de Deo. Unde pietas est primae et summae originis primus status, primus affectus et famulatus per fidem, spem et caritatem; istis enim colitur Deus secundum Augustinum *(Ench. ad Laur. c. 3).* Et quia sicut omnis res ad suam originem habet inclinationem, ut flumina ad mare, radius ad lucem, et lapis ad terram deorsum etc; sic homo deiformis per memoriam, intelligentiam et voluntatem oportet, quod refundat, quantum ad has potentias, omnia, quae accepit, in suam originem». *Ibid. n. 27.*

([18]) « Datur donum fortitudinis ad prosternendas aëreas potestates, scilicet ad fortiter pugnandum; ut patet *(1. Io. 2. 14): Scribo vobis, juvenes, quoniam fortes estis, et verbum Dei in vobis manet, et vicistis malignum.* Signum est enim fortitudinis, quando homo prosternit adversarium suum. Haec fortitudo in omnibus debet esse, sed principaliter in duce, seu in praelato: *Iudas Machabaeus, fortis viribus a juventute sua, sit vobis princeps militiae, et ipse aget bellum populi (1. Mach. 2. 66).* Sed Threnorum primo *(6)* dicitur: *Egressus est a filia Sion omnis decor ejus: facti sunt principes ejus velut arietes non invenientes pascua; et abierunt absque fortitudine ante faciem subsequentis.* Quando arietes non inveniunt pascua, periculum est; sic quando principalis ducitur a diabolo. Quia autem hoc bellum est ad perdendam animam, oportet, quod sit absque fortitudine, qui vincitur volens. Sed boni duces Iosue et Caleb intraverunt terram promissionis; de quibus dicitur *(Eccli. 46. 1): Fortis in bello Jesus Nave.* Item *(46. 11): Dedit Dominus ipsi Caleb fortitudinem, et usque in senectutem permansit illi virtus.* Sic et Iosue *(Ios. 14. 11): Illius in me temporis fortitudo usque hodie perseverat, tam ad bellandum, quam ad gradiendum:* cum tamen esset *octoginta quinque annorum (14. 10).* Caleb autem interpretatur omne cor, et Iosue salus; per quos significatur praelatus, cujus totum cor est ad salutem. Talis intrat terram promissionis, idest caelum ». *Ibid. n. 52.*

([19]) « Sapientia est ut lux corroborativa respectu nostrae operativae: *Sapientia confirmavit sapientem super decem principes civitatis (Eccle. 7. 20).* Vult dicere, quod nulla virtus creata tantum corroborat quantum sapientia. Unde Sapiens *(Sap. 10. 12): Certamen forte dedit illi, ut vinceret, et sciret, quoniam omnium potentior est sapientia.* Et sic apparent ista tria, per quae fit anima domus Dei pulchra, amoena et robusta. Unde Matthei septimo *(24): Omnis, qui audit verba mea haec, et facit ea, as-*

similabitur viro sapienti, qui aedificavit domum suam supra petram etc. Imo coaedificavit, quia sicut dicitur *(Prov. 9. 1)*: *Sapientia aedificavit sibi domum, excidit columnas septem.* Et ipsa Sapientia *(Prov. 8. 31)* dicit: *Et deliciae meae esse cum filiis hominum.* Cooperemur ergo ei, ut aedificet in nobis domum, et excidat has septem columnas. Sed quae sunt istae columnae? Sacra Scriptura innuit *(Iac. 3. 17)*: *Quae autem desursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordia et fructibus bonis, non judicans, sine simulatione.* Attende ad has columnas, si possis eas habere, ut aedifices donum sapientiae in corde tuo; omnia enim alia dona Spiritus sancti sunt ordinata ad hanc domum aedificandam. Istae igitur septem columnae sunt pudicitia in carne, innocentia in mente, moderantia in sermone, suadibilitas in affectu, maturitas in judicio, et simplicitas in intentione.— Primum quidem *pudica est* per pudicitiam in carne, quae est prima columna: *In malevolam animam non introibit sapientia, nec in corpore subdito peccatis (Sap. 1. 4).* Et *(Ibid. 8. 21)*: *Ut scivi, quoniam aliter non possum esse continens, nisi Deus det, et hoc ipsum erat sapientia, scire cujus esset hoc donum.* In corpus enim impudicum non intrat sapientia. Unde cum beatus Gregorius Nazianzenus Athenis studeret, in lecto suo vidit dominam quamdam, et duas ancillas ejus pulchras, quas cum horreret et repelleret, domina, quae maturior videbatur, dixit: Non venimus ad te corrumpendum, ego enim sum sapientia, ancillae istae humilitas et castitas: desponsa me, et istae erunt tecum; aliter nec ego tecum ero, non enim vera castitas, nisi ex humilitate. Haec ergo est principalis columna domus sapientiae. Et per contrarium impudicitia est in ruina. Unde: *Luxuriosa res vinum, et tumultuosa ebrietas; quicumque his delectatur, non erit sapiens (Prov. 20. 1).* Et *(Eccli. 19. 2-3)*: *Vinum et mulieres apostatare faciunt sapientes, et arguunt sensatos: et qui se jungit fornicariis, nequam erit: putredo et vermes haereditabunt illum; et extolletur in exemplum majus, et tolletur de numero anima ejus.* Est exemplum terribile in Salomone, summae sapientiae viro, qui propter mulieres adoravit idola. Quare *(Eccli. 47. 21-23)*: *Inclinasti femora tua mulieribus: potestatem habuisti in corpore tuo, dedisti maculam in gloria tua, et profanasti semen tuum inducere iracundiam ad liberos tuos, et in ceteris stultitiam tuam, ut faceres imperium bipartitum.* Permisit autem Dominus cadere Salomonem, ut omnis sapiens caveret a mulieribus; caveri vero debent, quia nullus sapiens biberet libenter vinum oblivionis omnis boni.— *Deinde pacifica*: ecce secunda columna, quae est innocentia in mente per tranquillitatem; pax enim est tranquillitas ordinis per obedientiam ad superiorem, aequalitatem ad parem, iustam praesidentiam ad inferiorem: *Filii sapientiae, ecclesia justorum, et natio illorum, obedientia et dilectio. Judicium Patris audite filii, et sic facite, ut salvi sitis (Eccli. 3. 1-2).* Et *(Prov. 14. 29)*: *Qui patiens est, multa gubernatur sapientia: qui autem impatiens, est, exaltat stultitiam suam.* Iacobus etiam *(3. 13)*: *Quis sapiens et disciplinatus inter vos? Ostendat ex bona conversatione operationem suam in mansuetudine sapientiae.* Concupiscentia enim et furor sunt primo contra sapientiam. —*Modesta*: haec est tertia columna, quae est moderantia in sermone: *Homo sapiens tacebit usque ad tempus: lascivus autem et imprudens non servabit tempus (Eccli. 20. 7).* Et *(Eccle. 8. 5)*: *Tempus et responsionem cor sapientis intelligit.* Oportet enim, quod homo multum caveat sermoni, qui est gladius laedens loquentem, et proximum per verbum scandali. Te namque non laedo, nisi prius laedar in sermone, iuxta Ecclesiastici vigesimum *(5)*: *Est tacens, qui invenitur sapiens: et est odibilis, qui procax est ad loquendum.* Et Proverbiorum decimo septimo *(28)* dicitur: *Stultus quoque, si tacuerit, reputabitur sapiens: et si compresserit labia sua, intelligens*; scilicet per modestiam in sermone, sermo enim exprimit sapientiam. Unde Heva si tacuisset, nec dixisset serpenti, quod quaerebat, non fuisset seducta. Ideo Pythagoras docuit, quod discipuli in scholis tacerent. Et Cato tradidit:

Virtutem primam dico compescere linguam. Propter quod Apostolus *(Ephes. 4. 29)* ait: *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat; sed si quis bonus est ad aedificationem fidei, ut det gratiam audientibus.* Et Ecclesiastes *(10. 12)*: *Verba oris sapientis gratia: et labia insipientis praecipitabunt eum.* — Additur quarta columna domus sapientiae: *Suadibilis, bonis consentiens;* quae est suadibilitas in affectu, sive benignitas; e contrario autem malignitas, ex Sapientia *(1. 6)*: *Benignus est spiritus sapientiae, et non liberabit maledictum a labiis suis;* hoc est, quia bona facit amari et appretiari. Quanto enim quis sapientior est, tanto suadibilior: *Inauris aurea, et margarita fulgens, qui arguit sapientem, et aurem obedientem (Prov. 25. 12).* Sicut enim ornamentum auris optime ornat; sic et verbum dictum sapienti, qui semper pro bono recipit, cum corripitur, et assentiens ornatur; sed stultus conculcat verbum reprehensionis: *Noli arguere derisorem, ne oderit te: argue sapientem, et diliget te (Prov. 9. 8). Melius est enim a sapiente corripi, quam stultorum adulatione decipi (Eccle. 7. 6).*— *Plena misericordia et fructibus bonis,* ea est, quae describitur, quinta columna, quae est liberalitas in effectu: *A fructibus eorum cognoscetis eos (Matth. 7. 20).* Et *(Prov. 31. 26)*: *Os suum aperuit sapientiae, et lex clementiae in lingua ejus;* et praemisit ibidem *(20)*: *Manum suam aperuit inopi:* ecce misericordia. Et quae docet misericordiam, docet etiam opera utilia: *Bonorum laborum gloriosus est fructus, et quae non concidit radix sapientiae (Sap. 3. 15).* Opera autem misericordiae sunt maxime fructuosa, quam principaliter habere debent praelati: *Considerate, fratres, viros ex vobis boni testimonii septem, plenos Spiritu sancto et sapientia, quos constituamus super hoc opus (Act. 6. 3);* ut scilicet ministrarent unicuique, secundum quod opus erat, sicut servus fidelis et prudens, ne projiciatur in tenebras exteriores *(Matth. 25. 30);* et sicut fuerunt illi magni archidiaconi Stephanus et Laurentius. Ad Galatas vero *(6. 8)*: *Quae enim seminaverit homo, haec et metet.* Et male faceret homo, qui poneret grana in sacco, et non spargeret in terram. Sicut autem misericordia est sapientia, ita avaritia est ejus inimica, juxta illud *(Deuter. 16. 19)*: *Munera excaecant oculos sapientum, et mutant verba justorum;* ac *(Matth. 19. 24)*: *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum caelorum.* — *Non judicans;* haec est vera litera, licet aliquis habeat sine negatione, ubi tangitur sexta columna, quae est maturitas in judicio, ne scilicet judicet temerarie: *Iudex sapiens judicabit populum suum (Eccli. 10. 1);* suum, inquam, super quem auctoritatem habeat, et non transcendat auctoritatem, in alienum judicando, vel in suum male censendo; sed habeat zeli rectitudinem et notitiae claritatem, ex Psalmista *(Ps. 36. 30-31)*: *Os justi meditabitur sapientiam, et lingua eius loquetur judicium: lex Dei eius in corde ipsius, et non supplantabuntur gressus eius,* qui scilicet iusto zelo movetur ad omnia, omne bonum approbando, et omne malum reprobando. Amor autem et odium pervertunt judicium. Unde Job *(17. 10)* dixit amicis suis, qui eum putabant hypocritam, sic: *Convertimini, et venite, et non inveniam in vobis ullum sapientem.* Arguebant enim sic: Deus non punit justum; sed te punit; ergo tu non es iustus. Unde falsum de Deo sentiebant. Habere ergo auctoritatem, zelum et certitudinem in judicando est magna sapientia. — *Sine simulatione;* sequitur septima columna, quae est simplicitas in intentione, in qua est conservatio totius aedificii istius domus; unde Salomon *(3. Reg. 10. 18) fecit thronum de ebore grandem, et vestivit eum auro fulvo nimis, qui habebat sex gradus;* per quos sex columnae praecedentes designantur. *Et summitas throni rotunda erat in parte posteriori;* quae erat in figura huius columnae omnia consummantis, scilicet simplicitatis in intentione. Hinc Ecclesiastes *(6. 8)*: *Quid habet amplius stulto sapiens? Et quid pauper, nisi ut pergat illuc, ubi est vita?* Stultus autem in terrenis morabitur, quae intendit. Propter hoc dicitur *(Coloss. 3. 2)*: *Quae sursum sunt sapite, non quae super terram;* ut unum scilicet promissum intendamus, et hoc sursum, ubi Christus est

fundamentum: *Fundamentum aliud nemo potest ponere praeter id, quod positum est, quod est Christus Iesus (1. Cor. 3. 11)*, idest fides eius, ut dicit Glossa. Homo enim contrario modo se habet arbori in radice; arbor enim habet radicem deorsum, homo sursum: et aedificium spirituale habet fundamentum sursum, sed animale deorsum. Sursum est, ubi Christus est complementum: *In quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi (Coloss. 2. 3).* Propter quod Ecclesiastes *(2. 14): Sapientis oculi in capite eius: stultus in tenebris ambulat.* In capite, idest in Christo, ex Ioanne *(17. 3): Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Iesum Christum* ». *Ibid. nn. 101-109.*

(20) « Quantum ad doni pietatis originale principium est attendendum, quod est primo a Trinitate increata; secundo a Sapientia incarnata; tertio a Matre Ecclesia sanctificata. Prima origo pietatis est ab ipsa Trinitate increata. Deus enim, licet habeat omnes nobiles proprietates, hanc tamen habet principaliter. Unde: Deus, cui proprium est misereri semper et parcere: *Pius et misericors est Deus, et remittet in die tribulationis peccata; et protector est omnibus exquirentibus se in veritate (Eccli. 2. 13): Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se (Psalm. 102. 13).* Semper enim a principio miserationes Dei fuerunt, scilicet tempore legis naturae, scriptae et gratiae. Homo ergo imago Dei debet in hoc configurari Deo: *In iudicando esto pupillis misericors ut pater, et pro viro matri illorum: et eris tu velut filius Altissimi obediens, et miserebitur tui magis quam mater (Eccli. 4. 10-11).* Unde, cum Deus gloriosus sine omni defectu misereatur hominis, homo miser defectibilis debet hominis misereri, et exerceri in pietate; aliter enim nunquam introducet miserationes Dei in se, nisi per pietatem. Secunda origo pietatis est Sapientia incarnata: *Manifeste magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit Angelis, praedicatum est gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria (1. Tim. 3. 16).* Sacramentum huius pietatis est Verbi incarnati crucifixi, quod quidem manifestatum est in incarnatione; iustificatum, quia sine peccati corruptione; apparuit Angelis in glorificatione; praedicatum est gentibus, et creditum in mundo in Spiritus sancti missione. Haec omnia opera redemptionis fecit circa nos Christus Pontifex noster, ut propitiaretur nobis, propter pietatem suam: *An divitias bonitatis eius contemnis (Rom. 2. 4)?* Non enim sine causa fuit sanguis Christi, qui seipsum obtulit, ut esset Pontifex et hostia etc. Sic et nos, ut placeamus Deo Patri, habeamus invicem pietatem: *Induite vos sicut electi Dei, sancti et dilecti, viscera misericordiae etc. (Coloss. 3. 12).* Lucifer enim non induit; et ideo non valuit ei pietas. Tertia origo pietatis est Mater Ecclesia sanctificata, quae habet pignus Spiritus sancti. Duo enim filii de eodem patre et eadem matre magis se diligunt, et membra sibi invicem compatiuntur *(1. Cor. 12. 26-27);* sic et nos sumus invicem membra, unum Patrem Deum, et unam matrem Ecclesiam habentes *(1. Cor. 10. 17)*, uno cibo, scilicet Eucharistiae, aliti ad unam haereditatem; ideo debemus invicem affici pietate: *Apparuit gratia Dei Salvatoris nostri omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem et saecularia desideria, sobrie et juste et pie vivamus in hoc saeculo (Tit. 2. 11-12).* Gratia enim et pietas Dei circa nos tanquam patris, et Ecclesiae portantis et parturientis nos, quousque simus nova creatura, tanquam matris, facit, ut pie vivamus. Psalmista *(Ps. 132. 1-2): Ecce quam bonum et quam iucundum habitare fratres in unum, sicut unguentum,* scilicet pietatis, *in capite* Christi, *quod descendit in barbam,* idest in Episcopos hierarcas Ecclesiae, et *quod descendit in oram vestimenti,* idest in plebem. Quod figuratum est in muliere, quae venit ad Elisaeum *(4. Reg. 4. 2-3),* ad cuius iussum implevit omnia vasa vicinorum oleo, scilicet pietatis. Mulier est Ecclesia, cui assistit Virgo Mater, Elisaeus Christus, quorum non est culpa, si non habemus pietatem, cum sint parati dare; sed nostri, qui non recipimus. Hoc autem oleum debet esse in Episcopis, qui sunt sicut barba Christi capiti adhaerentes, ut refundant in pie-

tatis exemplum: *Cum sancta civitas habitaretur, in omni pace, leges etiam adhuc optime custodirentur, propter Oniae Pontificis dispositionem et pietatem etc. (2. Mach. 3. 1).* Sed postea, cum Pontifices impii venissent, destructum fuit templum ». *Ibid. nn. 30-32.*

([21]) « Est consilium, quo expedimur ad prosequendum quod licet, decet et expedit ad operationem virtuosam, Iudith decimo *(8): Deus patrum nostrorum det tibi gratiam, et omne consilium cordis tui sua virtute corroboret;* ut sic expediatur quod proponit homo, et consilium sit conjunctum fortitudini, quae est donum Spiritus sancti. Et Psalmista *(Ps. 19. 5): Tribuat tibi secundum cor tuum, et omne consilium tuum confirmet.* Sic ergo discernere recte, eligere bene, et prosequi expedite est doni consilii; et ideo dicit *(Prov. 31. 13): Operata est consilio manuum suarum.* Et sic recte discernit, quia non in consilio sciendi solum est salus, neque scire disputare est donum consilii; sed scire, velle, et ipsa, quae sunt specialis arduitatis, impermutabiliter operari. Sic ergo tangit actum intrinsecum, sive proprium ». *Ibid. n. 57.*

([22]) « Unusquisque pro loco et tempore, ubi talis optio detur, quantumvis imperfectus, tenetur pro Christo mori, potius quam Christum negare, secus remota optione tali ». — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod subire mortem intentione placendi Deo hoc potest esse tripliciter. Uno modo, quando adest necessitas, vel deserendi iustitiam, vel amittendi vitam. Alio modo, quando se offert opportunitas divinam gloriam manifestandi, et aedificandi Ecclesiam. Tertio modo solum ex hoc, quod vitam suam habet exosam. Primum est iustitiae et necessitatis. Secundum est perfectionis et supererogationis. Tertium severitatis et crudelitatis. Unde Augustinus *(tract. 51 in Joan.)* illos, qui semetipsos praefocant, et praecipitio collidunt propter vitae praesentis odium, dicit esse sceleratissimos homicidas, tractans illud: *Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam aeternam custodit eam (Ioan. 12. 25).* Cum ergo quaeritur, utrum omnes teneantur mortem pro Christo subire, dicendum quod pro loco et tempore, ubi talis optio detur vel quod iustitia deferatur, vel quod vita perdatur, ibi omnes, quantumcumque sint imperfecti, tenentur mortem subire, et praeeligere magis Deo dilecto mori, quam ipso offenso vivere. Ubi vero talis necessitas non imminet, nec datur optio, tamen offert se opportunitas manifestandi divinam gloriam et aedificandi Ecclesiam, si homo se morti exponat, mortem subire est perfectionis et supererogationis, ad quam non omnes tenentur pro Christo. Et secundum istam viam procedunt rationes ostendentes, quod non omnes tenentur mortem pro Christo subire ». *3. dist. 30. a. 1. q. 2.* — « Doni fortitudinis actus consistit in tolerantia passionum tantummodo in imitatione Christi perfecta ». — « Dicendum quod fortitudo, quantum est de sua prima ratione, attenditur respectu ardui. Arduum autem dicitur aliquid dupliciter; aut quia est aliquid laboriosum et difficile, quodammodo excellens et aggravans facultatem ipsius potentiae; aut quia est ultra necessitatem, et excedit statum communem. Et fortitudo habet attendi respectu utriusque; sed respectu primi, attenditur et ordinatur secundum necessitatem praecepti; respectu secundi, secundum libertatem consilii. Et primum spectat ad fortitudinem virtutem, secundum vero ad fortitudinem donum. Quoniam autem arduitas maxime attenditur circa tollerantiam passionum; hinc est, quod tam fortitudinis doni, quam fortitudinis virtutis est habilitare, secundum principalem sui ordinationem, ad sufferentiam passionum, sed aliter et aliter. Quia sustinere et aggredi passiones potest aliquis aut propter iustitiae et honestatis conservationem, aut propter perfectam Christi imitationem; ita quod primum spectat ad dictamen juris naturalis, et honestatis moralis; secundum vero spectat ad consilii donum. Et quoniam imitatio Christi attenditur in crucifixione sui, secundum quod ipse dicit: *Qui vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me (Matth. 16. 24);* hinc est, quod actus fortitudinis doni attenditur circa promptam et expeditam passionum tollerantiam, per hoc quod quodammodo nos mundo, et mundum nobis crucifigit, iuxta illud quod dicit Apo-

stolus *(Gal. 6. 14): Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.* Et hoc est, quod dicit Augustinus *(in lib. de Doctr. Christ.):* Assurgant deinceps ad fortitudinem, ut mundus eis crucifigatur, et ipsi mundo, et ut in huius vitae perversitate, et abundantia iniquitatis, non refrigescat caritas. Et sic patet, quod fortitudinis doni actus consistit circa passionum tollerantiam secundum imitationem Christi: et hic est eius actus principalis ». — « Ad illud vero quod primo obiicitur, quod est circa delectationum repressionem, per auctoritates Augustini, dicendum quod Augustinus in illis auctoritatibus non assignat proprium et principalem actum ipsius fortitudinis doni, sed quasi praeambulum. Nemo enim promptus est et expeditus ad passionum tolerantiam secundum imitationem Christi, nisi qui carnem suam cum vitiis et concupiscentiis crucifixit *(Galat. 5. 24)* ». — « Ad illud quod obiicitur, quod fortitudo exequitur ea, ad quae consilium dirigit, dicendum quod, etsi donum consilii dirigat ad divina consilia implenda, in quibus consistit perfectio religionis, principaliori tamen intentione dirigit ad ea, in quibus plus est de ratione arduitatis; maioris autem arduitatis est Christum imitari in passionibus, quam in actionibus; et ideo circa huiusmodi tam consilium, quam donum fortitudinis, principaliter habet consistere ». — « Ad illud, quod ulterius obiicitur, quod donum fortitudinis non potest esse excellentiori modo circa passiones, quam virtus fortitudinis; dicendum quod falsum est, quia excellentiori modo sustinet passiones, et excellentiori habitu, qui sustinet secundum Christi imitationem, quam qui propter iustitiae conservationem; et qui sustinet secundum consilii supererogationem, quam qui secundum praecepti obligationem. In uno enim istorum rectificatur, scilicet in actu virtutis fortitudinis; in alio autem non solum rectificatur, sed etiam altius elevatur et expeditur, scilicet in actu fortitudinis doni. Et per hoc patet illud, quod ultimo quaerebatur, videlicet de differentia reali fortitudinis doni et fortitudinis virtutis, et de convenientia in nomine. Re enim differunt propter diversitatem modorum habilitandi et ordinandi ad tolerantiam passionum. Nomine vero conveniunt, pro eo quod ad eadem passionum genera ordinant. Fortitudo enim virtus ordinat ad sustinenda qualiacumque et quantacumque tormenta, antequam bonum virtutis et honestatem derelinquat; non tamen ita excellenter et prompte, sicut fortitudo donum. Unde inter omnes virtutes, propter excellentiam et arduitatem ex parte obiecti, virtus fortitudinis appropinquat donis; et propterea habitus virtutis et doni, magis quam alia dona, eodem nomine habent censeri, licet differant differentia reali, quia minor est inter illos habitus differentia. Ex his patet, quis sit actus fortitudinis doni, et quod obiectum, et quae differentia eius respectu aliorum habituum ». *3. dist. 35. a. 1. q. 5. et ad 1-5.*

(23) « Timor utilis est ad introducendam divinae iustitiae perfectionem, sive justificationem: *Timor Domini expellit peccatum (Eccli. 1. 27);* nam qui sine timore est, non poterit iustificari. Et ibi *(2. 1): Accede ad servitutem Dei, sta in iustitia et timore.* Et alibi: *Si non in timore Domini te tenueris instanter*, id est constanter, *cito subvertetur domus tua (Ibid. 27. 4).* Propter hoc dicitur in Psalmo *(2. 11): Servite Domino in timore;* et sequitur: *Apprehendite disciplinam, nequando irascatur Dominus.* » *Collat. de sept. donis Sp. S., n. 20;* Suppl. Vol. III.

(24) « Exercetur pietas in custodia sanctitatis intrinsecae; unde: *Obsecro primo omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus, pro regibus et omnibus, qui in sublimitatibus sunt constituti, ut quietam et tranquillam vitam agamus in omni pietate et castitate; hoc enim bonum est et acceptum coram Salvatore Deo nostro (1. Tim. 2. 1-3).* Summa enim pietatis, sive religionis christianae, est in puritate et tranquillitate interiori; pie enim non potest homo affici, nisi amet sanctitatem: *Religio munda et immaculata apud Deum et Patrem haec est: visitare pupillos et viduas in tribulatione eorum, et immaculatum se custodire ab hoc saeculo. (Jacob. 1. 27).* Tranquillitas etiam esse non potest nisi in sanctitate conscientiae, ut sit bona et pia; ut scilicet praeferat vitam virtutis vitae nostrae, vitam gratiae vitae

corporali. Si enim magis afficeretur ad caputium, quam ad caput, vel ad calceum, quam ad pedem, non esset pius affectus. Haec ergo est pietas vera, ut homo animam custodiat in sanctitate, quod si non facit, perdit vitam, perdit gratiam et virtutem, secundum illud: *Dominus interrogat iustum et impium; qui autem diligit iniquitatem, odit animam suam (Ps. 20. 6)*. Propter hoc dicitur: *Miserere animae tuae placens Deo, et contine: congrega cor tuum in sanctitate (Eccli. 30. 24)*. Hoc dicit, ut non solum sanctitas sit in exteriori conversatione, sed in interiori; quia simulata pietas non est pietas, sed duplex impietas; unde Apostolus (*2. Tim. 3. 1-2*): *In novissimis diebus instabunt tempora periculosa; et erunt homines se ipsos amantes, cupidi.* Et sequitur: *Speciem quidem pietatis habentes, virtutem autem eius abnegantes (Ibid. 5)*. Glossa, id est, religionis. Haec est ergo secunda pietas, post Deum animae misereri. » *Ibid. n. 28.*

([25]) « Est consilium, quo erudimur ad discernendum quod licet et decet, quoad dictamen rationis rectae: *Ego sapientia habito in consilio, et eruditis intersum cogitationibus* (*Prov. 8. 12*); in consilio, inquam, quatenus eruditur homo ad discernendum quidquid est utile, decens et licitum. Primo enim oportet videre an licet, secundo an decet, tertio an expedit; nam *omnia licent, sed non omnia expediunt,* secundum Apostolum *(1. Cor. 10. 23)*; et Proverbiorum quintodecimo *(22)* dicitur: *Dissipantur cogitationes, ubi non est consilium: ubi vero sunt plures consiliarii, confirmantur.* Et iste est primus actus consilii. » *Ibid. n. 55.*

([26]) « Donum fortitudinis primo commendatur ex parte dantis; datur enim a Deo protegente, redimente, inhabitante. Datur a Deo protegente; protegit enim nos Deus secundum ordinem hierarchicum, muniens nos intus et extra: *Turris fortissima nomen Domini: ad ipsam currit justus, et exaltabitur. Substantia divitis urbs roboris ejus, et quasi murus validus circumdans eum (Prov. 18. 10-11).* Ostenditur, quod fortitudo est a Deo, tanquam a principio solido et sublimi. Deus enim est origo fortitudinis in omnibus, sine quo nihil firmum, vel potens. Omnis namque creatura in nihil iret, nisi manus Dei eam teneret. Descendit autem a Deo sic hierarchias disponente; et sicut spiritus a corde fortificat corpus, sic fortitudo Dei hominem reddit erectum, munitum et fortem. Datur a Deo redimente in ipsius Verbi incarnatione: *Fortitudo mea et laus mea, Dominus; et factus est mihi in salutem. Haurietis aquam in gaudio de fontibus Salvatoris (Isa. 12. 2-3).* De Crucifixo enim hauriuntur aquae gratiarum, quibus anima fortificatur, redimitur, sanctificatur, et de potestate tenebrarum eripitur; quia ipse est redemptio nostra: *Splendor ejus ut lux erit, cornua in manibus ejus; ibi abscondita est fortitudo ejus (Habac. 3. 4),* scilicet in crucifixione; sed manifestata fuit in resurrectione: *Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea, quae possidet: si autem fortior illo superveniens vicerit eum, universa arma ejus auferet, in quibus confidebat, et spolia ejus distribuet (Luc. 11. 21-22). Quod* enim *infirmum est Dei, fortius est hominibus (1. Cor. 1. 25)*; ideoque Filius Dei factus est filius hominis, ut hominis infirmitas divinitatis absconderet fortitudinem ad vincendum diabolum. Datur a Deo inhabitante per Spiritus sancti infusionem: *Repletus sum fortitudine spiritus Domini, judicio et virtute, ut annuntiem Jacob scelus suum, et Israël peccatum suum (Mich. 3. 8).* Si enim spiritus Domini non habitat in nobis, erit anima fragilis et infirma. Unde de capite nostro Jesu dicitur *(Isa. 11. 2-3)*: *Requiescet super eum spiritus Domini: spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et pietatis, et replebit eum spiritus timoris Domini.* Fortitudo ponitur in medio, quasi columna aliorum, quae observantur habere spiritum Dei. Unde Petrus propter absentiam et praesentiam spiritus fortitudinis, et timet coram ancilla, et respondet coram magnatibus. Et Samson, septem crinibus amputatis, amisit fortitudinem *(Jud. 16. 19),* in quibus intelliguntur septem dona Spiritus sancti... Disponitur anima ad suscipiendum donum fortitudinis per tria, scilicet per inexpugnabile fidei

scutum, per imperturbabile spei solatium et per inextinguibile caritatis incendium. Suscipitur primo per inexpugnabile fidei scutum; quia scuto fidei muniuntur omnes bellatores Christi: *Qui per fidem vicerunt regna, operati sunt iustitiam, adepti sunt repromissiones, obturaverunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis, effugaverunt aciem gladii, convaluerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello (Hebr. 11. 33. et seqq.): In omnibus scutum fidei sumentes, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere (Ephes. 6. 16).* Et hoc per virtutem fidei, cuius fortitudo superat omnem fortitudinem: *Forte est vinum, fortior est rex, fortiores sunt mulieres, super omnia autem vincit veritas (3. Esdr. 3. 10 et seqq.)* (*). Et: *Magna est veritas, et fortior omnibus (Ibid. 4. 35).* Licet enim multa fortia fiant propter concupiscentiam carnis, quam per mulieres; et propter concupiscentiam oculorum, quam per vinum; unde Proverbiorum vigesimo tertio (31): *Ne intuearis vinum, quando flavescit, cum splenduerit in vitro color eius;* et propter superbiam vitae, quam per regem designat; et pugnare contra ista sit fortissimum, maxime contra mulieres; prae omnibus tamen istis fortior est veritas, cum omnia vincantur per veritatem fidei: *Scuto circumdabit te veritas eius, non timebis a timore nocturno etc. (Psalm. 90. 5);* item: *Sobrii estote, et vigilate, quia adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit, quaerens quem devoret, cui resistite fortes in fide (1. Petr. 5. 8-9)*, mediante qua fortitudo illabitur animae: *Oculi Domini contemplantur universam terram, et praebent fortitudinem his, qui corde perfecto credunt in eum (2. Paral. 16. 9).* Secundo suscipitur donum fortitudinis per imperturbabile spei solatium: *Fortissimum habeamus solatium, qui confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animae tutam ac firmam, et incedentem usque ad interiora velaminis (Hebr. 6. 18-19).* Spes veniae forte, gratiae fortius, gloriae fortissimum solatium: *Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assument pennas ut aquilae; current, et non laborabunt; ambulabunt et non deficient (Isa. 40. 31)*. Haec autem spes debet habere solatium, Isaias: *In silentio et in spe erit fortitudo vestra (Ibid. 30. 15);* addens *(40. 29): Qui dat lasso virtutem, et his, qui non sunt fortitudinem et robur multiplicat*, idest iis, qui nihil se reputant. Sed demum ut homo nullo modo speret in se, sed in Deo tantum. Suscipitur tertio donum fortitudinis per inextinguibile caritatis incendium: *Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum, quia fortis est ut mors dilectio, dura ut infernus aemulatio. Aquae multae non potuerunt extinguere caritatem, nec flumina obruent illam (Cant. 8. 6-7)*, idest omnem mundanam animam incensam, sicut nec gutta aquae fornacem. Caritas enim omnia vincit: *Quis nos separabit a caritate Christi? tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an persecutio, an periculum, an gladius? Sicut scriptum est: Quia propter te mortificamur tota die, aestimati sumus sicut oves occisionis. Sed in his omnibus superamus propter eum, qui dilexit nos. Certus sum enim, quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque principatus, neque potestates etc., poterit nos separare a caritate Dei, quae est in Christo Jesu Domino nostro* (*Rom. 8. 35 et seqq.)*. Glossa ista enumerat, ad quae omnia alia reducuntur. Est ergo nobilis dispositio caritatis trahens hominem ad caelum; nunquam enim excidit, quantum est de se; nec homo habens eam vincitur, nisi velit; non enim dimittit hominem, si non dimittatur: *Diligam te, Domine, fortitudo mea etc. (Ps. 17. 2).* Haec fecit Agnetem, Agatham, Luciam, Coeciliam, Catharinam et ceteras Martyres fortes; imo et Matrem Domini stantem iuxta crucem. Per hanc ergo triplicem viam habemus fortitudinem ». *Ibid. nn. 45. 47-49.*

(27) « Intellectus partim est a dictamine naturae, tanquam a lumine interiori; partim a notitia experientiae, tamquam ab exteriori, seu inferioris; et partim ab aeternae lucis irradiatione, tamquam a superiori. Primo est a

(*) Tametsi libri 3 et 4 Esdrae sint extra seriem Canonicorum Librorum, quos sancta Tridentina Synodus suscepit, ac pro Canonicis suscipiendos decrevit, citantur tamen interdum a nonnullis sanctis Patribus.

dictamine naturae: *Deus de terra creavit hominem* (hunc quantum ad corpus), *et secundum imaginem suam fecit illum* (quantum ad animam), *et iterum convertit illum in ipsam* (quantum ad originale principium). Sequitur: *Consilium et linguam et oculos et aures et cor dedit illis excogitandi (Eccli. 17. 1-2, 5).* Ex quo intellige animam, ut est perfectio corporis, et ut est imago, unde habet operationem animalem, quae regit corpus, propter quod dicit: *Consilium et linguam et oculos etc.;* habet etiam intellectualem, propter quod subdit: *Et disciplina intellectus replevit illos,* quae est doctrina, scilicet naturalis, ut est imago, propterea additur: *Creavit illis scientiam spiritus;* et habet aliam infusam, seu acquisitam, pro qua dicit: *Sensu implevit cor illorum, et mala et bona ostendit illis (Ibid. 6.).* Et hanc amisimus per peccatum, sed acquirimus per Spiritum sanctum. Secundo est a notitia experientiae: *Vir in multis expertus cogitabit multa: et qui multa didicit, enarrabit intellectum (Eccli. 34. 9).* Ubi tangit duplicem viam, scilicet per inventionem et experientiam: *Vir in multis expertus etc.;* et per doctrinam: *Et qui multa didicit etc.* Unde Philosophus ait *(2. Post. tex. 27; et in Prooaem.):* Ex multis sensibus fit una memoria, et ex multis memoriis unum experimentum, et ex multis experimentis unum universale, quod est principium artis et scientiae. Sicque venit certum judicium. Tertio est ab irradiatione lucis aeternae: *Dat sapientiam sapientibus, et scientiam intelligentibus disciplinam,* idest certitudinem sapientialem, scientialem et intellectualem; et haec est certitudo a Deo. Unde sequitur: *Ipse revelat profunda et abscondita, et novit in tenebris constituta; et lux cum eo est (Dan. 2. 21-22): Cum eo eram cuncta componens (Prov. 8. 30);* et: *Qui dixit de tenebris lucem splendescere (2. Cor. 4. 6).* Hinc Ioannes *(1. 9): Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum;* non dicit aliquem, sed omnem hominem, nullus enim illuminatur nisi per illam lucem. Unde Augustinus: Ubi sunt scriptae leges illae incommutabiles, per quas etiam impius iuste iudicat, nisi in libro lucis aeternae, quae veritas dicitur? Quae non migrando, sed imprimendo descendunt in animam illius, qui operatur iustitiam. Haec autem illuminatio iuvatur per Angelos: *Factum est autem, cum viderem ego Daniel visionem, et quaererem intelligentiam, ecce stetit in conspectu meo quasi species viri, et clamavit, et ait: Gabriel fac intelligere istam visionem (Dan. 8. 15-16).* Iuvant autem non per modum effectivi principii, sed ministerialis et adminiculativi; quia scilicet adiuvant mentem nostram, immediate a prima veritate formatam, scilicet a Deo, secundum Augustinum *(l. 83. quaest. 51, et alibi).* Unde ex eo Glossa super illud Psalmi *(118. 73): Manus tuae fecerunt me:* sic enim Deus per semetipsum facit intelligere mentem, et sicut sol irradiat; Angelus autem sicut qui aperit fenestram. Unde ipse est sol intelligentiarum nostrarum, non aliqua intelligentia vel Angelus, ut aliqui philosophi posuerunt. De quo Paulus *(Act. 17. 28): In ipso vivimus, movemur et sumus.* Et hoc non solum quoad vitam et motus corporis, sed intellectus, quia est causa essendi, ratio intelligendi et ordo vivendi. Quaedam enim initiat ut principium tantum; quaedam rectificat ut obiectum; et quaedam sanctificat ut donum infusum, secundum rationem vestigii, imaginis et similitudinis ». *Ibid. nn. 74-78.*

(28) « Contemplando ad veram sapientiam pervenitur. Per contemplationem namque transit mens nostra ad supernam Jerusalem, ad cuius instar Ecclesia est formata, secundum illud Exodi *(25. 40): Inspice et fac secundum exemplar, quod tibi monstratum est in monte.* Necesse est enim Ecclesiam militantem conformari triumphanti, et merita praemiis, et viatores beatis, secundum quod possibile est. In gloria autem triplex est dos, in qua consistit perfectio praemii, scilicet summae pacis tentio, summae veritatis visio, et summae caritatis fruitio. Et secundum hoc distinguitur triplex ordo in suprema hierarchia caelesti, scilicet Thronorum, Cherubim et Seraphim. Necesse est igitur, ut qui vult ad illam beatitudinem per merita pervenire, istorum trium similitudinem, secundum quod possibile est, in via sibi comparet; scilicet, ut habeat

soporem pacis, splendorem veritatis et dulcorem caritatis. In his enim tribus requiescit Deus, et habitat tanquam in solio proprio. Necesse est igitur unumquodque trium praedictorum per tres gradus ascendendi distinguere secundum triplicem viam; nempe purgativam, quae consistit in expulsione peccati; illuminativam, quae consistit in imitatione Christi; et unitivam, quae consistit in susceptione Spiritus sancti. Ita quod quaelibet via habet gradus suos, per quos ascenditur ab imo, et tenditur usque ad sursum. Gradus autem perveniendi ad soporem pacis sunt isti septem.... pudor in recordatione flagitii;... timor in circumspectione iudicii;... dolor in aestimatione damni;... clamor in imploratione subsidii; rigor in extinctione fomitis sive incentivi quadruplicis;... ardor in appetitu martyrii; sopor in obumbratione Christi... Gradus autem perveniendi ad splendorem veritatis, ad quem pervenitur imitatione Christi, sunt isti septem; scilicet assensus rationis, affectus compassionis, adspectus admirationis, excessus devotionis, amictus assimilationis, amplexus crucis et intuitus veritatis... Gradus autem perveniendi ad dulcorem caritatis sunt isti septem; scilicet vigilantia sollicitans, confidentia confortans, concupiscentia inflammans, excedentia elevans, complacentia quietans, laetitia delectans, adhaerentia conglutinans. » *Incend. amor. c. 3. nn. 1-5.* Vide etiam superius *part. 2. cap. 12. nn. 11-12;* et inferius *not. 35 et 36.*

(29) « Distinguuntur gradus purgationis sic: Propter flagitium erubesce, propter iudicium contremisce, propter damnum ingemisce, propter remedium implora subsidium, propter adversarium extingue incendium, propter bravium anhela ad martyrium, et propter umbraculum approxima ad Christum... Purgatio in amaritudine, in qua contritio respectu sui debet esse dolorosa per tristitiam, propter mala prementia te ipsum, Christum et proximum. Compassio respectu Christi debet esse timorosa per reverentiam, propter iudicia latentia, et tamen vera, licet incerta; sicut tempus, dies et hora. Commiseratio respectu proximi debet esse clamorosa per confidentiam, propter patrocinia semper parata per Deum, per Christum et per suffragia Sanctorum. » *Ibid. nn. 6. 8.*

(30) « Valet timor ad impetrandam divinae gratiae affluentiam: *Ad quem respiciam, nisi ad pauperculum, et humilem, et trementem sermones meos (Isa. 66. 2)?* Ecce respectus gratiae, ad quem est: *Non enim in tibiis viri beneplacitum erit ei;* sed *beneplacitum est Domino super timentes eum (Ps. 146. 10-11);* propter quod dicitur ad Philippenses *(2. 12): Cum timore et tremore vestram salutem operamini.* Gratia enim non habetur nisi per timorem; *Misericordia autem Domini ab aeterno, et usque in aeternum super timentes eum (Psalm. 102. 17).* Unde Bernardus *(in Cant. serm. 54. n. 9):* In veritate didici, nihil aeque esse efficax ad gratiam promerendam, retinendam, recuperandam, quam si omni tempore inveniaris, non altum sapere, sed timere. Unde: *Beatus homo, qui semper est pavidus (Prov. 28. 14)...* Valet ad obtinendam divinae sapientiae illustrationem, sive perspicaciam; unde: *Principium sapientiae timor Domini (Eccli. 1. 16).* Unde nota, quod est timor primo servilis introductivus sapientiae, sicut seta introducit filum. Et iste est totaliter extra gratiam (*),

(*) Intellige *extra gratiam* caritatis diffusae in cordibus nostris per Spiritum sanctum, sive *extra gratiam* scilicet sanctificantem; quandoquidem, ut ait S. D. *3. dist. 34. p. 2. a. 1. q. 1. in concl.* « licet propter timorem servilem, quo timentur aeterna supplicia, et timetur divina justitia, cesset homo a peccatorum perpetratione, non omnino tamen cessat a voluntate, ut dicit Glossa. » Sed quae Glossa haec? Audi ipsum ibi, *q. 2. ad opp. 1.* » Super illud Psalmi: *Confige timore tuo carnes meas,* Glossa Augustini: Timor servilis carnem non crucifigit; quia vivit in eo peccandi voluntas, et sequeretur opus, si speraretur impunitas; mallet enim licere, et dolet non licere quod lex vetat. » Et in *resp. ad 1.* observat, » quod illud verbum Augustini non intelligitur, quod semper, quando timet, doleat actu, et similiter quod voluntas peccandi semper sit in actu: sed hoc dicit, quia manet in habitu et radice. » Item cit. *q. 1. ad 1.* animadvertit, « posse dici, quod timor servilis, in quantum servilis est, non possit stare cum Spiritu sancto propter annexam imperfectionem, quae dicit repugnantiam ad statum gratiae. » Porro haec « annexa imperfectio, quae dicit repugnantiam ad statum gratiae, » sese tenet tantum ex parte timentis, quatenus est in statu peccati habitualis, de quo dolet potius ex poenae, quam divinae offensae timore; non vero ex parte timoris, quia ut ibi e vestigio subdit, » quantum ad aliquid sui nihil prohibet ipsum esse cum Spiritu sancto. » Hinc infert *q. 2, ad 3* « Cum ergo dicitur, quod actus timoris servilis est incompossibilis caritati, hoc non est ratione ipsius actus per se, et secundum se, quia habens caritatem potest bene ti-

et proprie dicitur initium sapientiae. Est alius timor offensae, qui dicitur initialis, et non extra, sed est radix; et de ipso dicitur illud *(Eccli. 1. 25)): Radix sapientiae est timere Deum.* Est et timor reverentiae, qui dicitur filialis; et iste est complementum, de quo dicitur illud *(Eccli. 1. 20) : Plenitudo sapientiae est timere Deum ;* et *(Iob. 28. 28) : Timor Domini ipsa sapientia est, et recedere a malo intelligentia ;* et *(Eccli. 40. 28): Timor Domini sicut paradisus benedictionis ;* et *(Prov. 14. 27): Timor Domini fons vitae,* scilicet gratiae. Et per contraria, carentia huius timoris mala ; unde in Ieremia *(2. 19): Vide, quia malum et amarum est te reliquisse Dominum. Deum tuum, et non esse timorem Domini apud te.* Malum, inquam, est, quia sequitur deordinatio totius hominis; sicut dicitur in Psalmo *(13. 3)* de insipientibus: *Sepulchrum patens est guttur eorum etc.* quantum ad deordinationem in sermone: *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem,* in affectione: *Contritio et infelicitas in viis eorum,* in operatione. Et hoc est, quia *non est timor Dei ante oculos eorum,* per quem impetrent gratiam. Imo sunt ingrati; unde: *Sepulchrum patens est guttur eorum.* Nec etiam in eis est timor, per quem introducant iustitiam; imo sunt iniusti; unde: *Linguis suis dolose agebant etc.;* nec etiam timor, per quem obtineant divinam sapientiam; imo sunt insipientes; unde: *Viam pacis non cognoverunt. Collat. de sept. donis Spir. sancti, nn. 19-21 ;* Supplem. Vol. III.

(31) « Attendendum est circa utilitatem pietatis, quia est utilis etiam peccatoribus ad omnia praesentia et futura, secundum Apostolum *(1. Tim. 4. 8): Promissionem habens vitae, quae nunc est, et futurae.* Utilis enim est primo ad omnia vera cognoscenda salutaria, secundum Ecclesiasticum (43. 37) : *Omnia Dominus fecit, et pie agentibus dedit sapientiam.* E contra *(Dan. 12. 10): Neque intelligent omnes impii,* idest nulli, quia mysterium claudetur ab eis. Primae ad Timotheum sexto (3-6) *Haec doce, et exhortare : si quis aliter docet, et non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, et ei, quae secundum pietatem est, doctrinae, superbus est, nihil sciens, sed languens circa quaestiones, et verborum pugnas, ex quibus oriuntur invidiae, contentiones, blasphemiae, suspicationes malae, conflictationes hominum mente corruptorum, et qui veritate privati sunt, existimantium quaestum esse pietatem: est autem quaestus magnus pietas cum sufficientia.* Secundo ad omnia mala declinanda: *Novit Dominus pios de tentatione eripere,* (exemplum de Noë, qui liberatus est de diluvio, Abraham de prava natione, Loth de igne etc.), *iniquos vero in diem iudicii cruciandos reservare (2. Petr. 2. 9);* qui scilicet non norunt suum malum, sed defendunt. Sapiens *(Prov. 18. 3): Impius, cum in profundum peccatorum venerit, contemnit,* scilicet pietatem Dei. Revelabitur tamen in die iudicii: *Secundum multitudinem impietatum eorum expelle eos etc. (Ps. 5. 11).* Noli ergo defendere te, quia: *Dixi: Confitebor adversum me iniustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem peccati mei (Ps. 31. 5).*

mere Deum ratione poenae; sed hoc intelligitur ratione annexi, quod facit ipsum deficere a merito caritatis; et ideo ex hoc non sequitur, quod actus timoris servilis sit malus, sed vel est malus, vel est in homine secundum statum malum. « Sub disiunctione ait » vel est malus, » quando nimirum, ut ipsemet declarat ibi in conclusione, « aliquis qui timet poenas, et timendo dolet, quod tales poenae infliguntur pro culpa, et actu etiam concupiscit peccare, si non esset illa poena; et hoc modo timere serviliter est peccatum, et malum. » Sed eadem disiunctione subiungit, « vel est in homine secundum statum malum ; » quia quod proxime dictum est (ibi in eadem concl.) » non est semper, cum quis movetur timore servili, alioquin per usum illius doni magis se homo a gratia elongaret, quam praepararet, quod plane falsum est. Et ideo concedendum est, quod usus timoris servilis potest esse bonus, licet non bonus bonitate meriti, sed magis bonitate praeparante, vel ordinante ad meritum, quae simul stat cum peccato. Et cum peccato « non stat quidem » bonitas meriti « scilicet de condigno, quod est a sanctificante gratia et caritate; sed « bonitas praeparans, vel ordinans ad meritum, » nimirum per « gratiam gratis datam, » de qua ibi *ad 1.* sive per gratiam actualem, quae facit meritum de congruo. Quapropter ibi *q. 1.* hanc statuit probatque conclusionem: « Timor servilis est donum Spiritus sancti, quamquam non sit donum cum Spiritu sancto: » et hoc, non illud donum, a timore servili, verbis supradictis excludit. Videsis ibi *q. 3.* » An timor servilis expellatur gratia adveniente? « Ubi post ultro citroque producta, concludit: » Timor servilis, quoad materiale, remanet cum gratia, licet quoad intuitum principalem poenae aeternae, et voluntatem malam expellatur. « Et haec duo sunt, quae sunt in timore servili *totaliter extra gratiam.* » Ita *Edit. Supplem.* Vide superius *not. 4,* ubi conclusiones citatae per integrum referuntur.

Unde nota, quod duo sunt peccata, scilicet facere malum, et defendere; sed secundum gravius, quia primum infirmitatis est, secundum malignitatis: *Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiae non sedit (Ps. 1. 1).* Cum enim facit peccatum, vel consentit, vadit in consilium; cum permanet in eo, stat in via peccatorum; cum defendit, sedet in cathedra. Tertio utilis est ad omnia bona consequenda: *Considerabat, quod hi, qui cum pietate dormitionem acceperant, optimam haberent repositam gratiam etc. (2. Mach. 12. 45). Ibid. nn. 33-35.*

(32) « *Deus, qui dixit de tenebris lumen splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiae claritatis Dei, in facie Iesu Christi (2. Cor. 4. 6).* In his verbis notatur donum scientiae quantum ad antecedentia et consequentia. Antecedentia sunt duo, scilicet lumen innatum, et lumen infusum, scilicet fidei; primum tangitur, cum dicitur: *Deus, qui dixit de tenebris etc.* Secundum tangitur, cum dicitur: *Ipse illuxit etc.* Consequentia etiam sunt duo, scilicet clara notitia Creatoris, quae tangitur, cum dicitur: *Ad illuminationem scientiae claritatis Dei;* et revelata notitia Redemptoris, unde subditur: *In facie Iesu Christi.* Ex quo sequitur, quod anima habet claritatem multipliciter; unde *(2. Cor. 3. 18): Nos autem revelata facie, gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur a claritate in claritatem, tanquam a Domini spiritu;* idest a claritate scientiae ad claritatem gratiae et gloriae. » *Ibid. n. 36.*

(33) « Gradus pertinentes ad illuminationem sic distinguuntur. Nota quis patitur, et credens captivare; qualis qui patitur, et condolens amaricare; quantus quis patitur, et stupens admirare; qua de causa patitur, et confidens precare; quali forma patitur, et sequens assimilare; quanta quae patitur, et ardens amplexare; et quid ad hoc consequitur quod patitur, et intelligens contemplare.... Sequitur illuminatio in gratitudine, in qua est vigilantia exurgens ad canticum, propter beneficiorum utilitatem; laetitia exultans ad iubilum, propter donorum pretiositatem; benevolentia accedens ad amplexum, propter dantis liberalitatem. » *Incend. amor. c. 3. nn. 6. 8.*

(34) « Est consilium, quo sublevamur ad eligendum quod licet, decet et expedit ad salutem, scilicet propositum beneplaciti: *Aurum et argentum est constitutio pedum, et super utrumque consilium beneplacitum (Ecli. 40. 25).* Aurum est scientia sacrae Scripturae, argentum philosophia, utrumque speculativa et practica. Pedes ergo stabiliuntur super documenta istius et illius, sed super omnia consilium beneplacitum, quod est virtus, quae in moribus est certior et firmior omni arte; et ideo super aurum et argentum. Et iste est secundus actus consilii, qui est promotionis. » *Collat. de sept. donis Spir. S. n. 56;* Supplem. Vol. III.

(35) « Gradus viae unitivae sic distinguuntur. Te vigilantia sollicitet, propter sponsi promptitudinem; confidentia corroboret, propter eius certitudinem; concupiscentia inflammet, propter eius dulcedinem; excedentia elevet, propter eius celsitudinem; complacentia alliciat, propter eius pulchritudinem; laetitia inebriet, propter amoris eius plenitudinem; et adhaerentia conglutinet, propter eius fortitudinem; ut dicat semper devota anima in corde suo ad Dominum: Te quaero, in te spero, te desidero, in te consurgo, te accepto, in te exulto, et tibi finaliter adhaereo... Perfectio in similitudine, in qua est aspectus veritatis primae, qui debet esse erectus ad incomprehensibilia, extentus ad intelligibilia, et exinanitus ad credibilia. In qua etiam est affectus caritatis, qui debet esse erectus ad Deum, extentus ad proximum, et exinanitus ad mundum. In qua etiam est actus virilitatis, qui debet esse erectus ad commendabilia, extentus ad communicabilia, et exinanitus ad contemptibilia. » *Incend. amor. l. c.*

(36) « Contemplatio sic diffinitur: Contemplatio est verus certusque intuitus de quacumque re. *Centiloq. part. 3. sect. 46.* ». — « Contemplativorum aquilinos obtutus acui, et ipsorum spirituale palatum perfundi dapibus supernae dulcedinis affectans (*), septem gradus

(*) « Post Hugonem et Richardum a S. Victore in mysticismi catholici historia S. Bonaventura primum locum iure optimo sibi vindicat; si quidem, etsi Albertus Ma-

eo gloriosissimos, quo scientia experientiae probatissimos, in medium censui deducendos, reseratione quorum odorifera confido, quod tam intellectui splendoris copia, quam affectui deifici dulcoris affluentia piissimae matris thearchicae exhalabit. Primum igitur dicamus ignem, secundum unctionem, tertium estasim, quartum speculationem, quintum gustum, sextum quietem, septimum gloriam. Primo enim anima ignitur, ignita ungitur, uncta rapitur, rapta speculatur vel contemplatur, contemplans gustat, gustans quiescit. Haec in via possunt acquiri, non tamen subito sed gradatim. Citius autem haec experitur, qui frequentius spiritualibus se exercet. Septimus in patria confertur abundantius iis, qui se in praecedentibus gradibus exercuerunt. — Ignis est vehemens divini caloris vel amoris fervor, ex camino supersplendentis Hierusalem flabellatus. Huius ignis calor contemplativi, sive sancti activi viri, animam, cum se ad orandum Deum effuderit in conspectu Dei, subito eam valde perlucido splendore irradians, quamplurimum ignit, et arentes motus affectionesque accendit, malosque concremat et exsufilat, teporem inflammat, et torporem expergisci facit, atque ipsam totam animam, velut vespertinum quoddam et pinguissimum holocaustum, divino conspectui repraesentat, intuetur tunc et gaudet. Deus adest, et pavet illa. Ille immissum ignem auget, ut magis caleat: illa ortas affectiones colligens nutrit, ut eo amplius magis reddatur incendium, quo abundantius subministratur materia accendendi. Super hunc gradum pedem fixit, qui potest dicere cum Propheta *(Psalm. 38. 4): Concaluit cor meum intra me, et in meditatione mea exardescet ignis.* Et iterum *(Psalm. 72. 21): Inflammatum est cor meum, et renes mei commutati sunt.* — Unctio est velut quidam roseus liquor, qui per totam animam se diffundens, ipsam erudit, corroborat et confortat, disponens eam suaviter ad veritatis luculentias suscipiendas, atque pariter contemplandas. Hac caelica unctione perlinitus fuerat, qui dicebat: Unxit me unctione misericordiae suae. De qua rursum dicit David *(Psalm. 132. 3): Sicut ros Hermon, qui descendit in montem Sion.* Hermon interpretatur lumen exaltatum; habet autem signare infinitissimam Jesu bonitatem. Ipse etenim de se dicit *(Ioan. 8. 12): Ego sum lux mundi.* Quae quidem lux de terra in crucem, de cruce vero super pulchritudinem caelorum omnium exaltata, ita ut, licet semper potuerit, nunc autem convenientius propter suae humanitatis superpulchrificam claritatem adiectam, dici queat supersplendens candor et supercandens splendor illius aeternae et felicissimae regionis. Ros igitur montis hujus descendit in montem Sion, idest contemplativi viri mentem, ipsius praecordia tam irrigando fecundans, quam fecundando irrigans, et calorem scilicet primi gradus leniter temperans, ne plus ardeat, quam oportet. Quod enim purificat ignis concremando, hoc unctio mulcet suam pinguedinem perfundendo, ut capi facilior sit divinorum et pulchrificorum radiorum ab aeternaliter oriente aurora ditissime emanantium, quibus quidem salubriter perlustrata, ita, secundum Apostolum *(1. Io. 2. 27)*, docetur de omnibus, ut nequaquam quisquam ibidem locus ignorantiae tenebris pateat, ubi fulgeat copia tam gloriosi luminis. — Ectasis est, deserto exteriore homine, sui ipsius supra se voluptuosa quaedam elevatio ad superintellectualem divini amoris fontem, mediantibus sursum activis virtutibus pro viribus se extendens. Virtutes sursum activas voco humilitatem et puritatem. Humilitate etenim fit exterioris hominis desertio; puritate vero interioris hominis sursum actio, quem quidem ad fontalem perducens radium, ibidem haurit sanctas thearchici amoris et inolitas influitiones, quarum gratia, posteriorum oblitus, ad anteriora empyrei et superlucidissimi tabernaculi se extendit. Est enim ecstasim faciens amor divinus, non dimittens sui ipsorum amatores esse, sed amandorum, ut testa-

gnus, S. Thomas, aliique potiora fundamenta mysticismi huc illuc explicuissent; tamen nemo eorum hoc in opere ex industria versatus est.... Certe S. Bonaventura de mysticis doctrinis subtilius, et penitius, quam Hugo et Richardus a S. Victore disputavit, quippe quod in florentissima aetate philosophiae vixit, atque in eius studiis adprime versatus fuit. Certe quoque placita philosophica, quibus S. Bonaventura dogmata theologiae mysticae declaravit, cum Philosophumenis Areopagitae consentiunt, quia Doctor Seraphicus s. Dionysii, ne de S. Augustino dicamus... sententias constanter allegavit.» Sanseverino *Op. cit. Dynam. V. III.*

tur secretorum Dei conscius Dionysius *(de div. nom. c. 4)*. Igitur si in vera et non ficta Dei caritate sumus et amore, in sancta ecstasi sumus interiorem hominem ad anteriora extendente, exterioris vero, sicut posterioris, oblivisci faciente. — Speculatio est beatorum et supercaelestium et soli Deo scibilium divitiarum intellectualis et affectualis pia investigatio. Contemplantur autem hi duo, scilicet intellectus et affectus, sed intellectus longe dissimiliter ab affectu. Cum enim animus contemplativus, sensibus spiritualibus suspensis, synderesim in specula aeterna extendit, apex intelligentiae et principalis affectio pariter feruntur mutuo in divina, se promoventes, et aequaliter ascendentes, illa speculando, haec vero desiderando. Praecurrente autem intelligentia, nec ingredi queunte, utpote per speculum videns, foris remanet. Affectio vero, quae nescia est speculi, intrans unitur, secundum illud *(1. Cor. 6. 7.)*: *Qui adhaeret Deo, unus spiritus est.* Ingressoque intellectu, qui ante conatu suo ingredi non poterat, a superessentiali et superintellectuali deifica bonitate hilariter excipitur affectio ipsa, susceptamque superfervide ipsam desiderantem, et se sursum pro viribus impingentem, ipsam in se profundius trahens, tam intelligentiae superclarorum radiorum pulchrificans claritatem fontani splendoris, quam affectioni thearchici et superimmensi saporis suaviter sanctum desiderium nutriens, suavitatem superlucidissimam elargitur. Postea illis sic gustantibus, illam magis desiderantibus, magis seipsam divina bonitas immittit, et abundantius superfulget, quoniam multum diligunt illam summam veritatem, hoc summum bonum. Felix nimis, qui huius gradus collem attingit; hic plane angelificatus in praesenti, futuram iam inchoavit vitam. Ex quibus fuerat, qui dicebat *(2. Cor. 3. 18)*: *Nos autem revelata facie gloriam Dei speculantes, in eandem transformamur imaginem a claritate in claritatem, tamquam a Domini spiritu.* Ubi potissime divinus ille Apostolus utilitatem expressit contemplationis. Quid enim est revelata facie gloriam Domini speculari, nisi, remota omni impuritate faciem nostrae intelligentiae velante, gloriam Dei, idest tam superignotam et simplicissimam et supersplendentem aeternitatis claritatem, quam superineffabilem et humanis mentibus non capi facilem omnino super caelestium substantiarum supertranquillissimam pacem pie, pure, devoteque rimari? Quid vero est taliter speculantes in eandem imaginem transformari, nisi quia causa superactivae suavitatis sunt haec eadem, quae imaginati sumus, ut nos a nobis abstractos, et in seipsa absorptos, ita torrente voluptatis nos potant *(Psalm. 35. 9)*, ut necesse sit de terrenis in caelestes, de carnalibus in spirituales, de hominibus in quodammodo Angelos transformari? Sic ergo intelligo verbum *in eandem imaginem transformari*, idest in eadem imaginata. Bene autem dicitur: *A claritate in claritatem, tamquam a Domini spiritu*, quia ab ipso Domini spiritu manuducti, supersanctissimis divinis splendoribus adimplemur, et per hoc de cognitione in cognitionem proficimus, sicut per Prophetam dicitur *(Psalm. 35. 10)*: *In lumine tuo videbimus lumen.* Haec contemplatio vel investigatio quasi nihil habet periculi vel laboris in animo pio, puro et vacante, habet utilitatem inaestimabilem, etiam si nihil investiget. — Gustus autem est superinaestimabilis divinae dulcedinis persuavis quaedam et inolita praelibatio, ex cellario sancti Spiritus in Sanctorum contemplativorum animas distillata. Praelibatio, dico, quoniam permodicum valde est, quod nobis ex ista tam supermagna multitudine divinae dulcedinis tribuitur, quod provisive et superineffabili thearchica bonitate fieri non est dubium. Dum enim stillatim aeternis et supersuavibus illis influitionibus recreamur, frequentius nos ipsos orationibus extendimus, atque ad cumulos omnimodae plenitudinis anhelamus. Quamvis autem utrumque faciunt, tamen plus alliciunt, quam reficiunt, divinae illae praelibationes, efficiunt enim esuriem, non saturitatem pariunt. Beneficio huius gradus cognitio experientiae tribuitur, per quam supercaelestium substantiarum cognitioni conformamur. Quidquid enim divinae mentes noverunt, hoc illius experientia probaverunt. Quia sicut sol terris, sic ipsa simplici cognitioni praelata est. Gloriosi et felices illi, qui super verticem hu-

ius gradus elevati sunt. Eructant plane hi abundantiam suavitatum aeternarum nuptiarum *(Psalm. 144. 7)*, vacant et vident, quam *suavis est Dominus (Psalm. 33. 9)*. — Quies est totius animae mira quaedam et suavis tranquillitas, per infusam nobis ex frequentia orationis dulcedinem concreata. Solis valde spiritualibus experientia hujus quietis conceditur, quibus et datur etiam ipsas supercaelestes substantias contemplando transcendere. Superignota enim bonitas, ipsis familiaris, seipsam eis immittit; et ipsi, tota virtute dilatato sinu sancti desiderii, potenter suscipiunt beatas immissiones animalibus et praesumptuosis omnino incognitas. Sic igitur puris sanctorum contemplativorum animabus, tam insueto nutrimento ditissime adimpletis, splendescit ipsorum ratio, dulcescit concupiscentia, hilarescit irascibilis, ex dilectione quorum deificam illam quietem non ambigimus emanare. Hic gradus gloriosior et pretiosior est, quo ultimo modo gradui, qui solum patriae est, appropinquat. — De septimo tutius tacendum censui, quam loquendum, quoniam nulli viatorum ascensio, sive visio, huius gradus patere potuit, nisi illi caelesti Paulo, qui se raptum usque ad huiusmodi per sacram Scripturam asserit *(2. Cor. 12. 4)*. Felix certe superdulcissimae et gloriosissimae Virginis Mariae anima, cui hoc datum est in via, quod nulli Sanctorum aliquando possederunt. Portavit enim illam gloriam, a qua portantur ceteri, ascendit illa gradum hunc per fidei cognitionem, descendit ille ad eam per carnis assumptionem. Quid hunc gradum, hanc gloriam censeam, dicis? Nihil aliud quam ipsum, quem peperit, quem lacte virgineo educavit, manibus eburneis contrectavit, dulcissimo gremio fovit, pudicissimo vultu blandiebatur, castissimo amplexu complexa est, Dominum nostrum Jesum Christum, qui est benedictus in saecula saeculorum. Amen ». *De septem. grad. contempl.*

(37) « Intellectus est clavis caelestium contemplationum; et iste intellectus proprie est donum Spiritus sancti, ex Ecclesiastico *(15. 3): Cibavit illum pane vitae et intellectus, et aqua sapientiae salutaris potavit illum.* Oportet cibum incipere a pane, et post a potu; ac post panem intellectus, qui difficile sumitur, quia difficile est excogitare, intrat aqua sapientiae suaviter in animam sitientem, quia facile est videre, et ruminare ex cogitatione. De qua aqua Ioannis quarto *(14): Aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam.* Unde sicut terra aratur, seminatur, et multa alia fiunt, antequam sit panis, quae laboriosa sunt, et postea facile sumitur; sic est de pane intellectus et aqua sapientiae. Tres autem claves sunt, quarum prima est Intellectus Verbi increati, per quod omnia creantur, et ducit in opera conditoris, sive in librum creaturae. Nullus enim intellectus est, qui possit intelligere, quomodo omnia producuntur; et ideo in ipsum reducuntur, et in omnibus refulget: *Invisibilia Dei a creatura mundi per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciuntur; sempiterna quoque eius virtus et divinitas (Rom. 1. 20)*, scilicet quomodo est origo et causa omnium. Sed quomodo sit hoc, non videtur intelligibile, quod ab uno sint multa; ab aeterno temporalia; ab actualissimo possibilia et materialia; a stabilissimo mutabilia; a simplicissimo composita; a sublimissimo infima. Haec enim omnimoda oppositio, et vere nunquam intelliges, nisi habeas clavem Intellectus Verbi increati, quae est radix intelligentiae omnium. Sapientia enim mundi vanissima habet profundissimum, quia clausum est ei Verbum increatum: *Fide intelligimus aptata esse saecula Verbo Dei (Hebr. 11. 3)*. Verbum est aeternum, et extat plenum rationibus omnium, quae sunt media cognoscendi et potentiae operandi; et ideo est principium unum multorum cognoscendi et producendi, et sic ab uno multa. Quia etiam per dispositionem aeternam est productivum omnium, ab aeterno dixit nunc creanda, alioquin mutaretur; et ideo ab aeterno temporalia. Quia etiam repraesentat Patrem, non solum prout est principians de seipso, respectu productionis aeternorum, scilicet Spiritus sancti, et suae, vel de nihilo respectu aeviternalium; sed ut est principians de aliquo respectu temporalium, possibilium et materialium; ideo ab aeterno temporalia, ab actualissimo possibilia, a spiritualissimo materialia. Et quia etiam est veritas non solum secundum rem,

sed etiam secundum definitionem adaequatam rei et intellectus, quia adequat rem ad Deum, sicut est secundum substantiam ordinata, tanta, talis, agens, patiens, vel situata, et sic de aliis praedicamentis; hinc sunt a substantialissimo accidentalia, et a simplicissimo composita. Et sic sunt *aptata saecula,* scilicet multa temporalia, possibilia, composita, *Verbo Dei.* Haec est clavis, qua intromittitur contemplatio caelestium per aspectum intellectualem; ut sicut lux solis facit omnes colores, et, eo viso, omnia videntur; sic est in Verbo. Et ideo per Verbum necesse est intelligi omnia esse, aliter est impossibile. Et nobilis clavis est ista; et ideo oportet, quod manu valida, non vacillante, teneatur. Unde Augustinus *(de Trin. l. 1. c. 2):* Mentis humanae acies invalida ad tantum lumen consurgere non potest, nisi fidei ratione emundetur; ideo dicit: *Fide intelligimus etc.,* quia fides aptat ad clavem istam; unde Psalmista *(Ps. 32. 9): Ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt).* Secunda clavis est Intellectus Verbi incarnati; et haec ducit in opera reparationis, sive in librum Scripturae: *Haec sunt verba, quae locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum; quoniam necesse est impleri omnia, quae scripta sunt in lege Moysi, et Prophetis, et Psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas (Luc. 24. 44-45).* Quis loquitur? Verbum caro factum. Quae scripta sunt de eo? Omnia, quae sunt tam in veteri, quam in novo Testamento. *Finis enim legis Christus, ad iustitiam omni credenti,* secundum Apostolum *(Rom. 10. 4).* Unde in Exodo *(25. 20)* scriptum est, quod duo Cherubim respiciebant se mutuo, versis vultibus in propitiatorium. Et tunc aperuit illis sensum, quando dedit intelligere, omnia reparari per ipsum, quod quidem fit per Verbum incarnatum. Sicut enim liber mundialis creaturae habet irradiationem a Verbo increato; ita Scriptura sacra, quae est de operibus reparationis, a Verbo incarnato... Tertia clavis est Intellectus Verbi inspirati, quo revelantur omnia; et hoc ducit in speculam revelationis, sive in illius conscientiae sublimitatem. Daniel *(10. 1): Intellexit sermonem: intelligentia enim opus est in visione.* Quia ut ille splendor aeternus et vapor omnipotentis Dei intret essentiam animae, et suavitas illa sentiatur, et sic de aliis, non intelliges. Unde dedit Deus Danieli intelligentiam omnium visionum, scilicet corporalium, imaginariarum et intellectualium, per inspirationem Verbi sui, quod est in sinu Patris, et habitavit in utero Virginis, et illabitur animabus nostris, ut faciat intelligere. Sed aliter et aliter in has ducit intelligentias, secundum varias profundationes et contemperationes, secundum quas radius supersubstantialis perficiens intrat in animam, et ducit in Deum, secundum Dionysium *(de Angel. Hier. c. 1. in princ.),* ubi innuit, quod radius ille, descendens per Angelos in homines, et iterum reascendens in Scripturis, etiam analogice procedens, unus est, et diversificatur tantum secundum diversas profundationes et contemperationes in suscipientibus. Unde oportet per Scripturas et Angelos disponi, usquequo veniatur per se ad radium supersubstantialem. Et sic patet de dono intellectus, qui est triplex, ut visum est; quod facit radius supersubstantialis per Verbum ipsum triforme. *Benedicam* igitur *Dominum, qui tribuit mihi intellectum (Ps. 15. 7).* Amen ». *Collat. de sept. donis Sp. 1., nn. 84-86, et 92;* Supplem. Vol. III.

([38]) « Ad activam pertinent opera misericordiae, tam corporalia, quam spiritualia. Corporalia sunt septem, hoc versiculo comprehensa: Visito, poto, cibo, redimo, tego, colligo, condo. Quorum sufficientia sic accipitur. Homo est substantia animata: per hoc tangitur vegetabilis, quae indiget restauratione calidi et sicci, et hoc per cibum; frigidi et humidi, et hoc per potum. Sensibilis: et huic est necessarium duplex operimentum propter exteriora nociva, remotum, et est hospitium; propinquum, et hoc est vestimentum. Rationalis: et sic est substantia libera, nata habere libertatem a carcere, vel ab infirmitate; et sic est contra intrusionem in carcere, vel in lecto visitatio; et a servitute, et contra hanc est redemptio. Mortalis: et sic inest ei mors, propter quam, sive post quam, indiget sepultura. Spiritualia quoque sunt septem hoc versiculo comprehensa: Instrue, consule, castiga, solare, remitte, fer, ora. Quo-

rum sufficientia sic accipitur. Defectus spiritualis in proximo, si non potest relevari nisi per Deum, tunc adhibenda est oratio; si potest relevari per hominem, et est cognitivae, ut ignorantia cognoscendorum, tunc est instructio; si est ignorantia agendorum, tunc est consilium. Si vero est affectivae, aut est culpa commissa in te, et sic est remissio; aut in alios, et sic est correctio. Si est poena, aut est relevandus verbo, et sic est consolatio; aut facto, et sic est supportatio. » *Centiloq. part. 3. sect. 46.*

(39) « Donum fortitudinis datur ad perficiendas operationes viriles: *Egestatem operata est manus remissa: manus autem fortium divitias parat (Prov. 10. 4);* et *(12. 24): Manus fortium dominabitur:* ultimo vero *(31. 19): Manum suam misit ad fortia, et digiti eius apprehenderunt fusum;* quod dicitur de Ecclesia et eius membris; quia prius oportet manum mittere ad fortia, idest fortiter agere, quam fusum apprehendere... Sic circa sensum ex Scriptura, prius est manum mittere ad fortia, idest bene agere, et postea magnae industriae fusum tenere ac ducere, idest bene docere. Unde dicitur de Christo *(Act. 1. 1): Coepit Jesus facere et docere.* Tertii Regum primo *(42): Ingredere, quia vir fortis es, et bona annuntians.* Et Isaias *(40. 9): Super montem excelsum ascende tu, qui evangelizas Sion: exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem.* Et licet gladius Scripturae hodie sit bonus, manus tamen debilis; et apprehendimus eius fusum ad legendum et docendum, at non mittimus manum ad fortia operandum. » *Collat. de sept. don. Sp. S., n. 51;* Supplem. Vol. III.

(40) « Est claritas scientiae philosophicae, magna in opinione hominum, parva in opinione Christiani; e contrario claritas scientiae theologicae, parva in opinione hominum, magna in opinione veri Christiani; claritas scientiae gratuitae maior; gloriosae maxima. Unde Psalmista *(Ps. 138. 6): Mirabilis facta est scientia tua ex me.* Omnes tamen dantur divinitus, quamquam in donatione maioris semper sit maius donum; propriissime autem gratuita est donum, et gloriosa praemium. Unde *(1. Reg. 2. 3): Recedant vetera de ore vestro, quia Deus scientiarum Dominus est, et ipsi praeparantur cogitationes*, eorum scilicet, qui vias errorum sequuntur ad dissipandum: *Dominus dissipat consilia gentium, reprobat autem cogitationes populorum (Psal. 32. 10): Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanae sunt (Ps. 93. 11);* sed ad congregandum iis, qui recte sentiunt per magnas scientias, scilicet philosophiam et theologiam. Unde Iob *(38. 33): Nunquid nosti ordinem caeli, aut pones rationem eius in terra?* Sed ad elevandum per perfectas, scilicet gratuitam et gloriosam, quae sub serenitate nubium intelligitur; per has enim mentes scientiales elevantur. Unde sequitur Iob *(38. 34): Nunquid levabis in nebula vocem tuam?* De tribus ergo dicendum, ut ad quartam veniamus. Philosophia ergo est veritatis perscrutabilis notitia certa. Theologia est veritatis credibilis notitia pia. Gratuita est veritatis eligibilis notitia sancta; sed gloriosa est veritatis desiderabilis notitia sempiterna. Philosophia est veritatis perscrutabilis notitia certa, de qua Proverbiorum vigesimo secundo *(20-21): Ecce descripsi eam tibi tripliciter in cogitationibus et scientia, ut ostenderem tibi firmitatem*, *et eloquia veritatis.* Verbum Dei est hoc; ipse enim est, *qui docet hominem scientiam (Ps. 93. 10),* scilicet philosophiam, *tripliciter*, scilicet secundum rationalem, naturalem et moralem, in quantum est causa essendi, ratio intelligendi et ordo vivendi, ut ostendatur veritas rei, quae est in divino esse, quantum ad naturalem; veritas morum, quae est regula vitae, quantum ad moralem; veritas sermonum, quae est adaequatio sermonum et intellectuum, quantum ad rationalem. Haec enim triplex veritas descripta fuit Salomoni. De rationali seu sermocinali: *Mitte illam de caelis sanctis tuis, et a sede magnitudinis tuae, ut mecum sit, et mecum laboret, et sciam quid acceptum sit coram te,* vel apud te. *Scit enim illa omnia, et intelligit, et deducet me in operibus meis sobrie, et custodiet me in sua potentia, et erunt accepta opera mea, et disponam populum tuum iuste; et ero dignus sedium patris mei (Sap. 9. 10-12).* Et *(Ibid. 7. 15-*

16): Mihi autem dedit Deus dicere ex sententia, et praesumere digna horum, quae mihi dantur; quoniam ipse sapientiae dux est, et sapientium emendator; in manu enim illius et nos et sermones nostri. Nam sermo est instrumentum docendi, qui dicit aliquid ex sententia, cum loquitur ad exprimendum quantum ad grammaticam, discutiendum quantum ad logicam, et persuadendum quantum ad rhetoricam, omne quod potest nosse. De naturali vero: *Ipse dedit mihi horum, quae sunt, scientiam veram, ut sciam dispositionem orbis terrarum (Sap. 7. 17-20).* Et haec, aut sunt de abstractis quantum ad universalem, scilicet mathematicam et metaphysicam, unde dicit: *Anni cursus, et stellarum dispositiones;* aut sunt de concretis quantum ad naturalem, scilicet physicam, circa rerum generationem et corruptionem, secundum virtutes naturales et seminales; unde dicit: *Naturas animalium, et iras bestiarum, vim ventorum, et cogitationes hominum, differentias virgultorum, et virtutes radicum.* De morali: *Lustravi universa animo meo, ut scirem, et considerarem et quaererem sapientiam et rationem, et ut cognoscerem impietatem stulti, et errorem imprudentium (Eccle. 7. 26),* qui scilicet est contra mores. Impietas est in male vivendo, error in eo, qui est circa se, sicut in familia, vel circa alios, sicut in civitate. Primo enim debet homo ordinari in se, deinde circa alios, quantum ad monasticam, oeconomicam et politicam. Exemplum de sole, qui primo illuminat quae sunt circa se, postea alia. Claritas harum scientiarum eclypsatur, nisi caveat a capite et cauda draconis: *Stultus factus est omnis homo a scientia sua (Ierem. 10. 14),* non causaliter, sed occasionaliter, quando se credit maiorem quam sit, vel quando se credit attingere per scientiam, ad quod non potest: *Qui cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt; sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum; dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt etc. (Rom. 1. 21-22).* Secunda claritas, scilicet theologicae scientiae, est veritatis credibilis notitia pia. Est enim lux Dei inaccessibilis, quam oculus videre non potest nisi per fidem, supra quam est fundata theologia super duodecim articulos, sicut super duodecim fundamenta civitatis. De hac Isaias *(11. 9): Non nocebunt, et non occident in universo monte sancto meo, quia repleta est terra scientia Domini, sicut aquae maris operientes,* hoc est scientia theologica, quae comparatur aquae maris propter profunditatem mysteriorum. Sicut enim homo non potest transvadare mare, sic nec ista investigare ad plenum: *Erit vobis visio omnium sicut verba libri signati, quem cum dederint scienti literas, dicent: Lege istum; et respondebit: Non possum, signatus est enim. Et dabitur liber nescienti literas, diceturque ei: Lege: et respondebit: Nescio literas (Isa. 29. 11-12).* Ergo nec sciens philosophiam vales intrare in scrinarium Dei. Nec alius non habens literam et spiritum, potest exponere. Item propter multiformitatem sensuum, sicut est fluxus et refluxus maris: *Tu autem, Daniel, claude sermones, et signa librum usque ad tempus statutum: plurimi pertransibunt, et multiplex erit scientia (Dan. 12. 4).* In eadem litera diversi sunt sensus, sicut in terra diversae pullulationes, et sicut nomine semel posito ad varios sensus utendum est aequivoce. Item propter stabilitatem Ecclesiarum, nisi enim esset humidum, quod penetrat partes sicci, non staret terra: *Qui fundavit terram super stabilitatem suam (Ps. 103. 5);* et: *Ipse super maria fundavit eam (Ps. 23. 2).* Sicut enim sanguis humanum corpus humectat; sic Episcopus ecclesiasticam Hierarchiam, quae est fundata super maria, idest super eloquia divina: *Haec scribo tibi, fili Timothee, ut scias, quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quae est Ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis (1. Tim. 3. 14-15).* Ecclesia enim fundata est super eloquia sacrae Scripturae, quae si deficiant, deficit intellectus: *Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant: movebuntur omnia fundamenta terrae (Ps. 81. 5).* Exemplum de Ario, Sabellio et Nestorio, qui nescientes, neque intelligentes, commoverunt totam Ecclesiam. Oseae quarto *(6. et 14): Quia tu scientiam repulisti, repellam et*

ego te, ne sacerdotio fungaris mihi: et populus non intelligens vapulabit. Cum enim Ecclesia fundata sit in sacra Scriptura, qui nescit eam, nescit Ecclesiam regere. Repellitur autem scientia Dei, quando non capitur: *Propterea ductus est captivus populus meus, quia non habuit scientiam (Isa. 5. 13);* et quando, quod scitur, non impletur: *Vae vobis Legisperitis, qui tulistis clavem scientiae, ipsi non introistis, et eos, qui introibant, prohibuistis (Luc. 21. 52),* scilicet malo exemplo. *Scienti ergo bonum facere, et non facienti, peccatum est illi (Iacob. 4. 17);* et ita augetur culpa. Item poena; servus enim sciens voluntatem Domini sui, et non faciens, digne vapulabit plagis multis *(Luc. 12. 47).* Item peccans malo exemplo vel documento. Oportet ergo, ut adsit intellectus et operatio. Tertia claritas scientiae, scilicet gratuitae, est veritatis eligibilis notitia sancta: *Iustum deduxit Dominus per vias rectas, et ostendit illi regnum Dei, et dedit illi scientiam Sanstorum (Sap. 10. 10).* Et haec est, quae datur a Spiritu sancto, movente animam ad sanctitatis notitiam approbatam custodiendam: *Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed Spiritum, qui ex Deo est, ut sciamus quae a Deo donata sunt nobis (1. Cor. 2. 12).* Vel dicitur scientia Sanctorum, quia nihil habet curiositatis, nec carnalitatis, nec vitiositatis, ut nihil horum faciat delectari in creatura: *Ex omni ligno paradisi comede: de ligno autem scientiae boni et mali ne comedas, in quacumque enim die comederis ex eo, morte morieris (Genes. 2. 16-17);* quae Adam transgrediens, habuit haec tria, scilicet curiositatem, carnalitatem et vitiositatem, idest superbiam vitae, concupiscentiam carnis et oculorum. Vel dicitur scientia Sanctorum, quia habet aemulationem omnis sanctitatis: *In multa sapientia multa est indignatio, et qui addit scientiam, addit et dolorem (Eccle. 1. 18),* scilicet compunctionis in se: *Irascimini, et nolite peccare: quae dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini (Ps. 4. 5).* Quando enim homo videt, quod nihil est ordinatum in se ad Deum, dolet; unde scientia parit luctum, et respondet beatitudo luctui. Addit et dolorem compassionis respectu proximi: *Misericordiam volo et non sacrificium, et scientiam Dei plus quam holocaustum (Ose. 6. 6);* hoc est, quando homo compatitur peccatori, exemplo Christi nostras compatientis infirmitates, de quo Isaias *(53. 2-4): Desideravimus eum: despectum et novissimum virorum: virum dolorum, et scientem infirmitatem. Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit.* Et sequitur *(11): In scientia sua iustificabit ipse iustus servus meus multos, et iniquitates eorum ipse portabit.* Sic et David flevit, mortuo Saul, mortuo Abner, mortuo Absalon. Addit etiam dolorem ex scientia Dei non servata: *Domine, qui habes sanctam scientiam, manifeste tu scis, quia cum a morte possem liberari, duros corporis sustineo dolores (2. Mach. 6. 30): Servus tuus sum ergo, da mihi intellectum, ut sciam testimonia tua (Psalm. 118. 125).* In his autem scientiis attendendus est modus, secundum Bernardum super illud *(1. Cor. 8. 2): Si quis autem existimat se scire aliquid, nondum cognovit, quemadmodum oporteat eum scire.* Dicit enim sic Bernardus *(serm. 36. in Cant. n. 3):* Vides, quoniam non probat Apostolus multa scientem, si modum sciendi nescierit. Vides, inquam, quomodo fructum et utilitatem sciendi in modo sciendi constituit? scilicet in ordine, studio et fine. Sunt enim quidam, qui volunt scire eo fine tantum, ut sciant, et turpis curiositas est; et quidam, qui scire volunt, ut sciantur ipsi, et turpis vanitas est; quidam item, qui scire volunt, ut scientiam suam vendant, et turpis quaestus est; quidam, ut aedificent, et caritas est; quidam ut aedificentur, et prudentia est. Quarta claritas scientiae, scilicet gloriosae, est veritatis desiderabilis notitia sempiterna: *Nosse enim te, consummata iustitia est; et scire iustitiam et virtutem tuam, radix est immortalitatis (Sap. 15. 3).* » *Ibid. nn. 37-43.*

([41]) « Est consilium secundum dictamen institutarum divinitus legum; secundum dictamen inspirationum divinitus factarum; secundum dictamen inspiratorum divinitus hominum. Primo secundum dictamen institutarum divinitus legum: *Custodi legem*

meam, atque consilium meum, et erit vita animae tuae, et gratia faucibus tuis (Prov. 3. 21-22); legem, inquam, quae per Moysen et Christum data est, idest vetus et novum Testamentum; et secundum haec erit tibi consilium, et habebis gratiam et vitam beatam: *Testimonia tua meditatio mea est, et consilium meum iustificationes tuae (Ps. 118. 24)*; idest duo Testamenta, quae sunt praecepta iustitiarum. Propter hoc dicitur *(Exod. 25. 22): Praecipiam, et loquar ad te supra propitiatorium, ac de medio duorum Cherubim, qui erunt supra arcam testimonii*, qui significant duo Testamenta respondentia veritatem. Secundo secundum dictamen inspirationum divinitus factarum: *Omni tempore benedic Deum, et pete ab eo, ut vias tuas dirigat, et omnia consilia tua in ipso permaneant (Tob. 4. 20): Revela Domino viam tuam, et spera in eo; et ipse faciet (Ps. 36. 5)*; sequiturque *(7): Subditus esto Domino, et ora eum: delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui (Ibid. 4)*. Debet enim homo semper quaerere consilium Domini, non signa, quae fecit Moysi et aliis Sanctis, sed quod homo non decipiatur ab aliqua falsitate. Unde qui non interrogaverunt Dominum, reprehenduntur: *Vae filii desertores, dicit Dominus, ut faceretis consilium, et non ex me: et ordiremini telam, et non per spiritum meum (Isa. 30. 1)*. Unde multi allegant Scripturas, et non ex sensu, contra quos Bernardus (*) dicit: Nunquid Paulum intelliges, nisi spiritum Pauli imbiberis? Tertio secundum dictamen illustratorum divinitus hominum: *Cor boni consilii statue tecum (Eccli. 37. 17)*. Et idem praemisit *(Ib. 15-16): Cum viro sancto assiduus esto, quemcumque cognoveris observantem timorem Dei, cuius anima est secundum animam tuam*; qui scilicet noverit consilium Domini... Sed oportet, ut homo sciat eligere bonum consiliarium, et vitare malum. De electione boni consiliarii: *Multi pacifici sint tibi, et consiliarius sit tibi unus de mille (Eccli. 6. 6)*, qui est Christus: *Vocabitur nomen eius, Admirabilis, consiliarius (Isa. 9. 6)*. Septuaginta habent: Magni consilii Angelus. Ad hunc oportet accedere; unde: *Ante omnia verbum verax praecedat te (Eccli. 37. 30)*, scilicet quod non potest fallere, nec falli, quod est *penetrabilius omni gladio ancipiti (Hebr. 4. 12)*. Praecedat itaque te quantum ad vitam, et quantum ad doctrinam. Et hoc est consilium divinum; Deus enim homini non potest dare consilium, nisi stabile: *Dominus dissipat consilia gentium, reprobat autem cogitationes populorum, et reprobat consilia principum. Consilium autem Domini in aeternum manet (Ps. 32. 10-11)*. Iste Consiliarius habet consiliarios principaliter Apostolos... Sic ergo quaeres consiliarium Christum et Apostolos et eorum sequaces, quorum consilium non potest obscurari. Sed oportet malum consiliarium evitare: *A consiliario malo serva animam tuam (Eccli. 37. 9)*; et *(32. 22): Vir boni consilii non disperdet intelligentiam*; sed congregat eam: malus autem dispergit, qui convertit magna in nihilum, pervertit bona in malum, et deducit certa in dubium, nec adducit intelligentiam in unum. Mali ergo sunt consiliarii, qui haec faciunt, sicut Pharisaei et Legisperiti, de quibus Lucas *(7. 30): Pharisaei autem et Legisperiti spreverunt consilium Dei in semetipsos, non baptizati ab eo*. Quin etiam, cum Christus baptizaretur baptismo Ioannis, spreverunt quod baptizaret ipsum... Item malus consiliarius est, qui pervertit bona in malum; *quoniam declinaverunt in te mala, cogitaverunt consilia, quae non potuerunt stabilire; quoniam pones eos dorsum (Ps. 20. 12-13)*. Mala in Christum declinant, quia consilium Christi bonum ipsi dicunt malum... Item malus consiliarius est, qui certa in dubium deducit: *Venerunt consiliarii eorum, qui erant trans flumen, ad aedificantes templum Dei in Ierusalem, et dixerunt eis: Quis dedit vobis consilium, ut domum hanc aedificaretis, et muros hos instauraretis?* Et sequitur: *Placuitque, ut res ad Darium referretur etc. (1. Esdr. 5. 3-5)*. Ecce quod consiliarii trans flumen consilium rectum Iudaeorum, quod habebant per Prophetas, de aedificando templo, deduxerunt in

(*) Sive potius Guigo Cartusien. *Epist. ad Fratres de Monte Dei, l. 1. c. 10. n. 31.*

dubium, ne reciperent bonum consilium. Sic hodie sunt, qui in dubium revocant bona proposita. Si enim homo vult expectare revelationes, semper erit in dubio; quia Deus iam dedit consilium. Nota de Petro et Ioanne quaerentibus Dominum in sepulchro, quia sequendus est Petrus, qui primo intravit *(Io. 20. 3 et seqq.)*; et tamen nullus intravit, dum Christus erat ibi. Aliqui etiam considerantes conditiones eius, qui fortis est, consulunt remanere in saeculo; cum tamen, si intrat Religionem, non amittat fortitudinem, ut Samson; imo infirmi fiunt fortes, et fortes fortiores, et fortiores fortissimi. Oportet ergo sequi consilium Dei certissimum, secretissimum et optimum, quia *qui ineunt pacis consilia, sequitur eos gaudium (Prov. 12. 20)* ». *Ibid. nn. 58-64.*

(42) « Dona Spiritus sancti sunt tantum septem, licet numerus hic diverso modo colligi possit. » — « Numerus et distinctio et sufficientia donorum quadrupliciter accipitur, secundum ipsorum donorum comparationem quadruplicem. Habent enim dona primo comparari vel considerari respectu habituum annexorum, secundo respectu suorum oppositorum, tertio respectu finium proximorum, quarto respectum actuum et obiectorum. Per comparationem ergo ad habitus annexos sufficientia donorum dupliciter accipitur. Uno modo ut unumquodque donum alicui virtuti respondeat. Ut incipiamus a superiori: Sapientia respondet caritati: intellectus fidei: consilium vero, propter hoc quod ordinat ad ea, quae supererogationis sunt, in quibus spes aeternorum concipitur, respondet ipsi spei: fortitudo fortitudini: scientia prudentiae: pietas iustitiae: timor modestiae, sive temperantiae. Aliter possunt sumi, secundum quod ordinantur ad expeditionem virtutum theologicarum. Quia enim fides credit temporalia et aeterna quantum ad articulos divinitatis et humanitatis, duo habet expedientia, intellectum scilicet circa aeterna, et scientiam circa temporalia. Sic caritas circa duo habet affici, videlicet circa Deum et circa proximum; et secundum hoc habet duo expedientia, videlicet sapientiam respectu Dei, et pietatem respectu proximi. Spes etiam potest dupliciter a statu suo everti, vel per extollentiam in prosperis, vel per depressionem in adversis; et ideo habet duo dona expedientia, unum contra prospera, scilicet donum timoris, alterum contra adversa, scilicet donum fortitudinis. Et ut expedite omnia et sine errore currant, donum consilii his sex donis superadditur, ut simul sit in omnibus praedictis expediens cum maturitate. Et haec est prima via accipiendi donorum sufficientiam. Huic tamen viae satis potest inferri calumnia, quia solummodo videtur ibi esse quaedam adaptationis congruentia. Secunda autem via accipiendi sufficientiam donorum est respectu suorum oppositorum. Et hoc potest similiter dupliciter fieri, videlicet respectu peccatorum capitalium, vel respectu symptholmatum consequentium. Respectu peccatorum sic, ut timor sit contra superbiam, pietas contra invidiam, scientia contra iram, quae mentem perturbat, fortitudo contra accidiam, quae mentem deiicit, consilium contra avaritiam, quae contra divinum consilium vult omnia retinere, intellectus contra gulam et breietatem, quae rationem suffocat, sed sapientia contra luxuriam, quae non sapit, nisi carnalia. Alius modus sumendi est contra symptomata, quem assignat Gregorius in Moralibus *(Lib. 2. c. 27)* super illud: *Ventus vehemens etc. (Iob. 1. 19)*: Spiritus, qui ante omnia mentem virtutibus ornat, eandem contra singula tentamenta septem virtutibus roborat. Et post subdit: Contra stultitiam sapientia, contra hebetudinem intellectus, contra praecipitationem consilium, contra pusillanimitatem fortitudo, contra ignorantiam scientia, contra duritiam pietas, contra superbiam timor. Et nota, quod superbia accipitur ibi non pro vitio capitali, sed pro pronitate. Hic autem modus sumendi, etsi satis idoneus sit, tamen calumniabilis est uterque. Primus calumniabilis est, quia dona non sunt directe contra peccata. Uterque etiam est calumniabilis, quia quasi a posteriori sumitur. Et est ibi quaedam circulatio, quia ita bene sumitur sufficientia et numerus peccatorum et illarum poenalitatum per comparationem ad dona, sicut e contrario. Tertia via sumendi sufficientiam donorum est per comparationem ad fines proximos; et hoc potest esse dupliciter. Dona enim,

sicut dictum est, sunt uno modo ordinata ad compatiendum conformiter Christo. Christus autem habuit haec septem dona, secundum quae erat dispositus perfecte ad patiendum. Quod enim primo movit Christum ad patiendum fuit omnimoda obedientia, et subiectio respectu Patris; et quantum ad hoc fuit donum timoris. Secundum vero quod movebat, erat compassio humani generis; et quantum ad hoc erat donum pietatis: his autem duobus praesupositis, non restabat nisi aggressio passionis; et quantum ad hanc attenditur donum fortitudinis. Post hoc autem erat delectatio in impletione voluntatis paternae et in nostra liberatione; et quantum ad hanc est donum sapientiae. Ad haec autem dirigenda necessaria erant alia dona tanquam directiva, videlicet scientia, quae est directiva pietatis, et consilium, quod est directivum fortitudinis, et intellectus, qui est praeambulum respectu sapientiae. Alius modus sumendi iuxta hanc viam est: quia dona sunt ad expediendum, et expedite perveniendum in ultimum finem; et secundum hoc distinguuntur, quia aut expediunt contra malum, aut ad bonum. Si contra malum: sic est timor. Si ad bonum: aut ad bonum, quod est finis, aut ad bonum, quod est ad finem. Si ad bonum, quod est finis, aut per modum videntis, aut per modum gustantis. Primo modo est intellectus, secundo modo est sapientia. Si ad bonum, quod est ad finem, hoc potest esse dupliciter, aut quia illud bonum est supererogationis, aut necessitatis. Si supererogationis, hoc est dupliciter, quia donum ad illud bonum aut se habet per modum dirigentis, et sic est consilium; aut per modum exequentis sive aggredientis, et sic est fortitudo. Si vero sit bonum necessitatis, similiter est dupliciter; quia aut donum se habet respectu illis boni per modum regulantis, et sic est scientia; aut per modum exequentis, et sic est pietas, cuius est exhibere opera misericordiae, sicut dicit Gregorius in Moralibus *(lib. 1. c. 16)*. Quarta via sumendi sufficientiam donorum est per comparationem ad actus proprios. Actus autem, circa quos consistunt ipsa dona, dupliciter possunt distingui, aut secundum distinctionem virium animae, aut secundum distinctionem duplicis vitae, activae videlicet et contemplativae. Secundum distinctionem virium animae sic. Cum sit in nobis triplex vis, videlicet irascibilis, concupiscibilis et rationalis, concupiscibilis dupliciter impeditur in opere suo, aut quia non compatitur malo, aut quia non gustat bonum; et sic duplex est donum ordinatum ad expediendum eius actum, unum per quod expeditur ad gustandum bonum, et hoc est sapientia, aliud per quod expeditur ad compatiendum malo, et hoc est pietas. Similiter irascibilis dupliciter impeditur in actu suo recto, aut quia evanescit in prosperitate, et affertur in altum, aut quia in adversitate deficit, et deiicitur in imum: timor igitur datur ei, ut expedite currat in prosperis, fortitudo ut expedite currat in adversis. Rationalis autem tripliciter habet impediri, aut propter ignorantiam in cognoscendis, aut propter praecipitationem in deliberandis, aut propter hebetudinem in investigandis; et ideo datur ei triplex donum, videlicet donum scientiae, ut expediatur in cognoscendo, donum consilii, ut expediatur in deliberando, et donum intellectus, ut expediatur in sublimia perscrutando. Aliter sumitur distinctio donorum secundum distinctionem duplicis vitae, videlicet activae et contemplativae. Si quantum ad vitam contemplativam, sic est triplex actus correspondens actui hierarchico, videlicet illuminare, purgare et perficere. Et secundum hoc triplex donum. Unum, quod disponit ad purgationem; et hoc est timor. Aliud, quod attenditur secundum actum illuminandi; et hoc est intellectus. Tertium, quod attenditur secundum actum perficiendi; et hoc est sapientia. Secundum autem vitam activam distinguuntur actus, quia quidam sunt necessitatis et quidam supererogationis; et ad primos disponit pietas, sive donum pietatis, ad secundos vero disponit fortitudo; et respectu utrorumque est donum exequens et dirigens. Nam respectu primorum exequens est pietas, dirigens vero scientia, sive donum scientiae. Respectu autem secundorum exequens est fortitudo, dirigens vero est consilium: et sic sunt quatuor dona, quae cum aliis tribus faciunt septem. Vel aliter, in vita activa oportet alii communicare bona et sustinere mala; et secundum hoc sunt duo dona, pietas ad bona communi-

canda, et fortitudo ad mala toleranda. Et haec duo habent duo directiva; ut sic quatuor sint dona expedientia ad actus vitae activae, et tria ad actus vitae contemplativae, per quamdam correspondentiam ad ipsum esse naturae, ut sicut ex parte corporis reperitur in nobis quaternitas principiorum, et ex parte animae trinitas potentiarum, sic in septenario intelliguntur omnia, quae constituunt hominem in vita naturae. Sic etiam in septenario numero sunt dona sancti Spiritus, quae expediunt hominem quantum ad vitam gratiae; ita quod tria sunt ex parte spiritualis vitae et interioris, sive contemplativae, correspondentia ad tres potentias animae; quatuor vero respectu vitae activae, correspondentia quadruplici principio constitutivo corporis. Et in hoc eodem numero propter perfectam integritatem est numerus virtutum et numerus beatitudinum et numerus petitionum in oratione Dominica et numerus sacramentorum. Et contra hoc et numerus peccatorum capitalium, et numerus septem sympthomatum, sive sequelarum, quae ponit Gregorius in Moralibus. Et ad haec omnia praefiguranda praecessit in primordio conditionis totius esse numerus septem dierum propter septiformem illuminationem gratiae, quae est in nobis ex illius lucis supernae irradiatione. Sic igitur patet, quod quadruplex est via sumendi donorum sufficientiam, et octo modi, inter quos nescio, si aliquis est, qui satisfacit curioso perscrutatori: hoc tamen constat, secundum quod auctoritates dicunt, quod dona Spiritus sancti sunt tantum septem, nec plura, nec pauciora. » *3. dist. 34. p. 1. a. 2. q. 1.*

([43]) Huic capiti finem imponere nobis placet illa clausula, qua S. Doctor opusculum de *Ligno Vitae* concludit, quaeque sic sonat. « Oramus igitur clementissimum Patrem per Te Unigenitum ejus pro nobis hominem factum, crucifixum et glorificatum, ut de thesauris suis mittat in nos Spiritum gratiae septiformis, qui super Te in omni plenitudine requievit, Spiritum, inquam, sapientiae, quo fructum Ligni vitae, quod vere Tu es, videlicet sapores vivificos, degustemus. Donum etiam intellectus, quo mentis nostrae contuitus illustrentur. Donum consilii, quo post tuorum vestigia gressuum rectarum semitarum itineribus incedamus. Donum fortitudinis, quo impugnantium hostium violentias enervare possimus. Donum scientiae, quo sacrae doctrinae tuae repleamur fulgoribus ad discretionem boni et mali. Donum pietatis, quo induamur misericordiae viscera. Donum timoris, quo, recedentes ab omni malo, aeternae maiestatis tuae reverentiali pondere tranquillemur. Haec enim nos in illa sacra tua, quam nos docuisti, oratione petere voluisti. Haec et nunc per crucem tuam petimus obtinere, ad laudem sanctissimi Nominis tui, cui cum Patre et Spiritu sancto omnis sit honor et gloria, gratiarum actio, decus et imperium per infinita saecula saeculorum. Amen. »

CAPUT VI.

De ramificatione gratiae in habitus beatitudinum ([a]), et per consequens fructuum et sensuum.

([a]) *Cetera om. ed. 1484.*

(Septem sunt beatitudines; — et quare. — Propter sui perfectionem et plenitudinem eas consequuntur tum duodecim fructus Spiritus sancti, — qui sunt status delectationum; — tum quinque spirituales sensus, — qui sunt usus spiritualium delectationum.)

De ramificatione autem gratiae in habitus beatitudinum haec tenenda sunt, scilicet quod septem sunt beatitudines, quas Salvator enumerat in sermone de monte *(Matth. 5. 3. et seqq.)*: scilicet paupertas spiritus, mititas, luctus, esuries ([b]) iustitiae, misericordia, munditia

([b]) *Et esuries ibid.*

(c) Vero om. ibid.

cordis et pax. Ad has vero (c) beatitudines propter sui perfectionem et plenitudinem duodecim fructus Spiritus, et quinque spirituales sensus consequuntur; qui non dicunt novos habitus, sed status delectationum, et usus spiritualium speculationum, quibus replentur et consolantur spiritus virorum iustorum.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum reparativum principium sit perfectissimum, et perfectissime reparativum, et reformativum per donum gratuitum; ideo gratiae donum ab ipso manans liberaliter et abunde, ramificari debet usque ad habitus perfectionum, qui cum fini approximent, recto vocabulo nuncupantur ex nómine beatitudinum (1); quarum sufficientia, numerus et ordo colligitur ex integritate perfectionis, et ex modis perfectionum, et ex dispositionibus ad perfectionem. Primo igitur ad integritatem perfectionis requiritur necessario perfectus recessus a malo, perfectus processus in bono et (d) perfectus status in optimo. Quoniam autem malum aut procedit ex tumore superbiae, aut ex rancore malitiae, aut ex languore concupiscentiae; ideo ad perfecte elongandum ab hoc triplici genere mali tres sunt necessariae beatitudines: scilicet paupertas spiritus elongans a malo tumoris, mititas elongans a malo rancoris, et luctus elongans a malo libidinis et languoris concupiscentialis. Quia vero perfectus processus in bono attenditur secundum divinam imitationem, et *universae viae Domini misericordia et veritas (Psalm. 24. 10)*; hinc est, quod duplex est beatitudo, secundum has duas vias, scilicet esuries sive zelus iustitiae, et affectus misericordiae. Quoniam autem status in optimo est vel per limpidam cognitionem, vel per (e) tranquillam affectionem; hinc est, quod sunt duae ultimae beatitudines, scilicet munditia cordis ad Deum videndum, et pax mentis ad perfecte fruendum (2).

(d) Et om. ibid.

(e) Per om. ibid.

(f) Etiam om. ibid.

Secundo etiam (f) si modi perfectionum attendantur, debent esse septem habitus beatitudinum. Nam est perfectio religionis, praelationis et internae sanctitudinis. Ad perfectionem autem religionis necessario requiritur abdicatio boni privati, acceptatio boni fraterni et appetitio boni aeterni. Primum fit per paupertatem spiritus, secundum per mititatem affectus, tertium per amaritudinem luctus. Ad perfectionem vero praelationis duo necessario requiruntur, scilicet zelus iustitiae et affectus misericordiae; *misericordia enim et veritas custodiunt regem* (*Prov. 20. 28*). Secundum haec duo disponi debet regimen praelationis in Ecclesia militante (3). Ad perfectionem autem (g) internae sanctitudinis necessario requiritur puritas conscientiae, et

(g) Vero ibid.

tranquillitas totius animae per *pacem Dei omnem humanum sensum exsuperantem* (*Philipp.* 4. 7).

Tertio si attendantur dispositiones praembulae, septem debent esse beatitudines. Timor enim facit recedere a malo, et a mali occasione; et quia *radix malorum omnium est cupiditas* (*1. Tim.* 6. 10), ideo timor disponit ad spiritus paupertatem, in qua simul iungitur humilitas cum paupertate, ut sic elongetur vir perfectus a fomite [h] omnis culpae, scilicet a superbia et cupiditate. Et hinc est, quod paupertas spiritus est fundamentum totius perfectionis Evangelicae. Unde primo oportet hoc fundamentum sternere, qui vult ad culmen perfectionis pervenire, secundum illud: *Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia, quae habes (Matth. 19. 21).* Ecce perfecta paupertas, quae nihil sibi prorsus retinet. *Et sequere me (Ibid.).* Ecce humilitas [4], quae facit, quod homo, *abnegando seipsum, tollat crucem suam, et sequatur Christum (Matth. 16. 24)*, qui est totius perfectionis principalissimum fundamentum. Disponit ergo timor ad spiritus paupertatem. Pietas autem ad mititatem; nam qui pie ad aliquem afficitur, nec illum irritat, nec ab illo irritatur. Scientia vero disponit ad luctum, quoniam per scientiam cognoscimus nos a statu beatitudinis relegatos in hanc vallem miseriae et lacrymarum. Fortitudo autem disponit ad esuriem iustitiae; qui enim fortis est, tam avide se tenet cum iustitia, ut malit a vita corporali, quam a iustitia separari. Consilium vero disponit ad misericordiam; nihil enim Deus magis consulit in Scriptura, quam facere misericordiam, quod super omnia reputat holocausta [i]. Intellectus autem disponit ad cordis munditiam; nam speculatio veritatis mundat cor nostrum ab omnibus phantasiis. Sapientia vero disponit ad pacem; nam sapientia iungit nos summo vero et bono [j], in quo est finis et tranquillitas totius nostri rationalis appetitus [5].

(h) Ita recte ibid. ut patet ex cap. IX. part. III. not. 1, in cet. fonte minus recte.

(i) Holocaustum *ibid.*

(j) Summo et vero bono *ibid.*

Qua pace adepta, necessario sequitur superabundans delectatio spiritualis, quae in duodenario fructuum Spiritus continetur, ad insinuandam superabundantiam delectationum. Est enim duodenarius numerus abundans, in quo insinuatur spiritualium carismatum exuberantia, quibus fruitur et delectatur anima sancta; et tunc est homo ad contemplationem idoneus, et ad aspectus et amplexus sponsi et sponsae, qui fieri habent secundum sensus spirituales, quibus videtur Christi sponsi summa pulchritudo, sub ratione splendoris; auditur summa harmonia, sub ratione verbi; gustatur summa dulcedo, sub ratione sapientiae comprehendentis utrumque, verbum scilicet et splendorem; odoratur summa fragrantia, sub ratione verbi inspi-

rati in corde; astringitur summa suavitas, sub ratione Verbi incarnati (6) inter nos habitantis corporaliter, et reddentis se nobis palpabile, osculabile, amplexabile per ardentissimam caritatem (7), quae mentem nostram per ecstasim et raptum (8) transire facit ex hoc mundo ad Patrem.

(k) Manifeste om. ibid.

Ex dictis igitur manifeste (k) colligitur, quod habitus virtutum ad exercitium principaliter disponunt activae, habitus vero donorum ad actum contemplativae, habitus autem beatitudinum ad perfectionem utriusque. Fructus vero Spiritus (9), qui sunt *caritas, gaudium, pax, patientia, longanimitas, bonitas, benignitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas (Galat. 5, 22-23)* (10), dicunt delectationes consequentes opera perfecta. Sensus vero spirituales (11) dicunt perceptiones mentales circa veritatem contemplandam. Quae quidem contemplatio fuit in Prophetis per revelationem, quantum ad triplicem visionem, scilicet corporalem, imaginativam et intellectualem. In aliis vero iustis reperitur per speculationem, quae incipit a sensu, et pervenit usque ad imaginationem, et de imaginatione ad rationem, de ratione ad intellectum (12), de intellectu ad intelligentiam, de intelligentia
(l) In ibid. vero ad (l) sapientiam (13), sive notitiam excessivam, quae incipit hic
(m) In ibid. in via, sed consummatur in gloria sempiterna (14). Ex (m) his gradibus consistit scala Iacob, cuius cacumen attingit caelum *(Gen. 28. 12)*, et thronus Salomonis *(3. Reg. 10. 18)*, in quo residet Rex sapientissimus, et vere pacificus, et amorosus, ut sponsus speciosissimus et desiderabilis totus, *in quem desiderant Angeli prospicere (1. Petr. 1. 12)*, et ad quem suspirat desiderium sanctarum animarum, *sicut cervus desiderat ad fontes aquarum (Psalm. 41. 2)* (15). Quo quidem desiderio ferventissimo ad modum ignis spiritus noster non solum efficitur agilis ad ascensum, verum etiam quadam ignorantia docta supra se ipsum rapitur in caliginem (16) et excessum (17), ut non solum cum sponsa dicat: *In odorem unguentorum tuorum curremus (Cant. 1. 3)*,
(n) Et ibid. sed etiam (n) cum Propheta psallat: *Et nox illuminatio mea in deliciis meis (Psalm. 138. 11)* (18). Quam nocturnam et deliciosam illuminationem nemo novit, nisi qui probat; nemo autem probat, nisi per
(o) Quia om. ibid. gratiam divinitus datam, quae quia (o) nemini datur, nisi ei, qui se exercet ad illam, ideo deinceps consideranda sunt exercitia meritorum.

Ad Caput VI.

(1) « Habitus perficientes recte dicuntur beatitudines, pro eo quod tales habitus faciunt hominem proximum Deo, et conformem ipsi gloriae summae, in qua est reperire summam perfectionem. » *3. dist. 34. p. 1. a. l. q. 1.*

(2) « Tertia evangelicae perfectionis portio consistit in supererogativa perpessione adversi. Quae quidem attenditur non solum in hoc, ut quis patienter adversa perferat, cum sibi supervenerint, quae secundum legem Dei declinari non possunt, quoniam ad hoc omnes tenentur; verum etiam ex fervore divini amoris magno desiderio illa praeoptet, et cum magno gaudio illa sustineat, secundum illud Jacobi *(1. 2): Omne gaudium existimate, fratres, cum in tentationes varias incideritis.* Et post *(1. 4): Patientia opus perfectum habet, ut sitis perfecti et integri, in nullo deficientes.* Hic namque est consummatio perfectionis et caritatis, juxta illud Joannis *(1. Jo. 4. 18): Perfecta caritas foras mittit timorem.* Secundum igitur hoc arca spiritualis perfectionis, cum inferius sit tricamerata, et bicamerata in medio, in cubito consummatur. Hoc sane perfectionis arcanum Salvator noster monstravit in semetipso tanquam in monte sublimi, qui totius perfectionis est splendor, speculum et exemplar, juxta quod ipse testatur in Luca *(6. 40): Perfectus discipulus omnis erit, si sit sicut magister ejus.* Et ideo in hujus designationem, cum hanc docere Apostolos voluit, in montem conscendit, non turbas imperfectas alloquens, sed discipulos suos, quos ad perfectionis culmen exaltare decreverat. Et propterea sex praefata eo, quo dictum est, ordine docet. Nam primo dicens *(Matth. 5. 3-11): Beati pauperes spiritu,* invitat ad perfectam abdicationem temporalium possessionum. Secundo addens: *Beati mites,* inducit ad abnegationem propriarum voluntatum et sensuum, quibus quis immitis et protervus efficitur. Tertio subdens: *Beati qui lugent,* incitat ad fugam perfectam carnalium voluptatum. Dehinc subjungens: *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam;* et: *Beati misericordes,* attrahit ad justam, piam et condescensivam proximorum supportationem. Post haec superaddens: *Beati mundo corde,* et: *Beati pacifici,* allicit ad sursum actionem limpidam in intellectu, et tranquillam sive pacificam in affectu, quibus anima perfecti viri Hierusalem conformis efficitur, quae visio pacis interpretatur. Tandem concludens: *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum caelorum,* quasi circulum faciens, reddit ad principium, quia in hoc uno summa completur universorum; ac per hoc senaria perfectio minoris mundi in esse reparationis et gratiae directe correspondet senariae productioni mundialis machinae in esse naturae. Unde sicut illorum tria prima pertinent ad distinctionem, tria sequentia ad ornatum; sic etiam in his, tria prima quasi distinguendo separant animae vires ab universitate malorum, ut esse habeant purum atque distinctum; tria sequentia quasi adornando easdem reducunt in Deum, ut habeant esse decorum atque perfectum. Porro si descendatur ad singula, tam mira est correspondentia ordinis, tantaeque similitudinis symbolum, ut illud, quod post dierum sex opera dicitur *(Gen. 2. 1): Igitur perfecti sunt caeli et terra, et omnis ornatus eorum,* in anima viri perfecti videatur esse completum. Propter quod instar trium primorum operum, quae sunt mundi fundamenta, et trium sequentium, quae sunt complementa, tria prima ex his cadunt sub voto, tria vero sequentia sub desiderio ». *Apolog. pauper. Resp. 1. cap. 3.*

(3) « Quilibet religiosus, qui seipsum habet regere, et de suiipsius regimine rationem Deo est redditurus in extremo examine, his alis et pennis, quantum sibimet indiget, debet adornari et in superna sublevari; ut sit fervens justitia, compatiens proximis propter Deum, patiens in adversis, bono exemplo alios aedificans, circumspectus in omnibus, et super omnia Deo per orationis studium familiariter

adhaerens, qui eum in omnibus protegat, dirigat et promoveat, et tandem ad caelestia evolare faciat. » *De sex alis Seraphim, c. 8. n. 15.*

(4) « De flore humilitatis, idest de viola, videamus. Quare flos violaceus humilitatem significet, statura, situs, odor, color et vis ipsius floris manifestant. Statura enim, idest quantitas ipsius, modica est. Quis enim flos hoc flosculo minor est? Nam et humiles in oculis suis parvi sunt. Sic enim ait de se ille Apostolus, qui omnibus plus laboraverat: *Ego sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus (1. Cor. 15. 9).* Vides, ut hic magnus quam parvus sibi erat? Et miro modo fit, ut his, quibus conscientia secura est, qui nihil sibi conscii sunt, tam humilia de semetipsis sentire contingat. Situs huius floris terrae est proximus, et optime. Ita enim habes docentem Apostolum *(Rom. 12. 16): Non alta sapientes, sed humilibus consentientes.* Non habent hanc proprietatem istius floris, qui se aliis meliores putant, vel aliis meliores videri volunt, quamvis sibimetipsis parvi sunt. Sunt enim nonnulli, qui quidem in conscientiis suis se subiectos iudicant, sed tamen videri foris volunt aliis meliores. Isti staturam huius floris habent, qui sibi intus in animo parvi sunt; situm vero non habent, quia volunt foris super alios elevari, de quibus dicit Salomon: *Mensura et mensura, pondus et pondus, utrumque abominatio est apud Deum (Prov. 20. 10).* Et in lege Moysi duplex pondus prohibetur haberi *(Deut. 25. 13).* Duplex quippe pondus habet, qui sibi malorum conscius, malum se iudicat, aliis vero vult foris bonus et aliis melior apparere; suo iudicio terrae proximus est, et aliis cupit elevatus videri. Agitantur hi, quicumque tales sunt, vitio hypocriseos, de quibus in sermone, quem de parvis conscripsimus, plenius sumus elocuti. Odor violae suavis est et salubris, quia etiam apud ipsos superbos laus humilitatis exaltatur. Ipsa enim fama laudabilis, suavitas est odoris, et vere salutaris est: et nonnunquam de laude humilium auditores emendantur, etiamsi sint tales, qui istum odorem amittant, licet diligenter considerent. Color, sicut apparet, abiectus est, illis praecipue qui virtutem flosculi ignorant; sed vim floris agnoscentibus fit etiam ipsius floris despectio commendabilis et dilecta. Hoc in ipsius humilitatis Magistro benignissimo Iesu facile agnoscemus, secundum illud verbum Apostoli: *Nos,* inquit, *praedicamus Christum crucifixum, Iudaeis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam: ipsis autem vocatis Iudaeis atque Graecis Christum Dei virtutem et Dei sapientiam (1. Cor. 1. 23 ac seq.).* Nimirum Christus crucifixus viola est. In cruce enim humillimus factus est. In hac humilitate solum colorem intuentibus Iudaeis et Gentibus, ipse color vilis apparuit; nobis vero, qui virtutem agnoscimus passionis, ipsa etiam humilitas despecta, humilitas Christi placet, et per humilitatem maxime commendatur. Despectui ergo coloris adiungatur, quae latet virtus floris interior; ut per interiorem virtutem hoc, quod exterius vile videtur, non contemnatur, verum amplius diligatur. » *Tractat. de Vite myst. c. 17. nn. 53-54;* Supplem. Vol. III.

(5) « Nota hic de diversitate inter Matthaeum et Lucam, quod Lucas ponit promissiones et comminationes, Matthaeus autem solas promissiones ponit. Propter quod videtur, vel quod alter dixerit diminute, vel alter superflue. Sed certe potest responderi, secundum quod Glossa innuit, et Augustinus dicit, quod alius fuit sermo hic, et alius apud Matthaeum. Cuius diversitas ex locis colligitur, et personis, et praeceptis. Nam ille factus est discipulis, iste turbis: ille sedendo, iste stando: ille in monte, iste in loco campestri: ille plura documenta continet, quam iste: ille septem beatitudines, iste quatuor. Ex quibus omnibus colligitur, quod fuit alius atque alius. Nec immerito, quia aliis et aliis personis aliter et aliter est loquendum. Discipulis enim tanquam perfectioribus perfectiori modo debuerunt mandata evangelica explicari, turbae vero non possunt ad altiora conscendere; ideo non adeo perfecte explicatur verbum Dei turbis, sicut apostolis. Et quia perfecti moventur amore, imperfecti vero non solum amore, sed simul comminationis timore; ideo in sermone apostolorum ponuntur beatitudines et non vae, in sermone

turbarum, et beatitudines, et vae. Rursus, quia perfecti conformes efficiuntur Christo per septiformem spiritum, qui requievit super eum *(Isai 11. 2)*; ideo septem ponuntur beatitudines, septem donis Spiritus sancti scilicet concordantes. Hic notantur quatuor beatitudines correspondentes quatuor virtutibus cardinalibus, ut habetur in Glossa: paupertas, temperantiae; esuries boni spiritualis, iustitiae; fletus, prudentiae; passio malorum, fortitudini, sive patientiae, sicut dicitur Glossa Bedae *(lib. 2. c. 22. in Luc. c. 6)*. In his tamen quatuor aliae continentur implicite. Unde non ita exprimit Lucas spiritualem intellectum in huiusmodi promissionibus, ut Matthaeus. Dixit enim: *Beati pauperes spiritu;* hic solum: *Beati pauperes.* Ille: *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur;* hic autem: *Beati qui nunc esuritis, quia saturabimini.* Et iterum in Matthaeo proponuntur pluraliter in tertia persona, quia alloquitur intelligentes; in Luca particulariter et in secunda persona, quia alloquitur sensuales. » *Exposit. in cap. 6. Ev. S. Luc. v. 26. — Et ipse, elevatis oculis in discipulos suos (Luc. 6. 20).* Post electionem discipulorum et auditorum attentionem, subditur hic explicatio documentorum. Est autem pars ista tripartita secundum tria, quorum notitia est ad salutem necessaria, scilicet praemiorum, suppliciorum, praeceptorum. Prima igitur pars est de praemiis; secunda de suppliciis: *Verumtamen vae vobis divitibus (ibid. 24)*; tertia de praeceptis: *Sed vobis dico, qui auditis (ibid. 27).* Prima pars continet promissiones praemiorum; secunda, comminationes poenarum, sive suppliciorum; tertia vero leges praeceptorum. In promissis praemiis docemur, quid sperandum; in comminatis suppliciis, quid timendum; in praeceptis vero, quid operandum. Circa promissionem autem beatitudinum nota, quod quatuor promittit, scilicet regnum, quod consistit in participatione divinae potestatis; secundo saturitatem, quae consistit in gustu divinae bonitatis; tertio risum, qui consistit in contemplatione divinae veritatis; et quarto mercedem multam, quae consistit in duratione aeternitatis. Et haec quatuor designantur in Epistola ad Ephesios *(3. 18), ut possitis,* inquit, *comprehendere cum omnibus Sanctis, quae sit latitudo, et longitudo, et sublimitas, et profunditas.* Longitudo scilicet aeternitatis; latitudo bonitatis, sublimitas potestatis, et profunditas sapientiae sive veritatis. Haec autem quatuor promittit quatuor generibus meritorum erigentium nos ad Deum, et rectificantium liberum arbitrium nostrum. Regnum enim opulentiae promittitur contemnentibus bona temporalia: cuiusmodi sunt pauperes. Convivium abundantiae, desiderantibus spiritualia: et hi sunt esurientes. Risus iucunditatis, detestantibus mala culpae: et hi sunt flentes. Multitudo mercedis, sustinentibus mala poenae: et hi sunt patientes. In his quatuor clauditur perfecta operatio voluntatis humanae respectu duplicis boni, et respectu duplicis mali. Primo ergo promittit Dominus pauperibus regnum opulentiae propter contemptum temporalium; et tales erant discipuli, et ideo dicit: *Et ipse, elevatis oculis in discipulos suos, dicebat: Beati pauperes.* Elevando oculos dicit beatos, quia: *Oculi Domini super iustos (Ps. 33. 16)*, et maxime super pauperes: *Est homo marcidus, egens recuperatione, plus deficiens virtute et abundans paupertate, et oculus Dei repexit illum in bono (Eccli. 11. 12-13).* Ideo autem vocat beatos hos pauperes, quia sunt ad beatitudinem praeparati. Et ideo addit: *Quia vestrum est regnum Dei.* Quod quidem est valde magnum, nam dicitur in Psalmo *(146. 13)*: *Regnum tuum, regnum omnium saeculorum.* Hoc dicit esse pauperum, quia illius pauperes haeredes, secundum illud: *Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites fide, et haeredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se (Jac. 2. 5)?* *Melior est* ergo *pauper, qui ambulat in simplicitate sua, quam dives torquens labia sua (Prov. 19. 1).* Et nota, quod dicit: *Est,* de praesenti, sive propter certitudinem promissionis, sive etiam quia vere pauperes nunc quodammodo incipiunt esse reges, secundum illud: *Tanquam nihil habentes, et omnia possidentes (2. Cor. 6. 10). Altissima enim paupertas eorum abundavit in divitias simplicitatis eorum (Ibid. 8. 2),* sicut dicitur. Unde iam quasi felices sunt, non miseri repu-

tandi pauperes evangelici, sive voluntarii... Et nota, quod a paupertate incipit, quia, sicut dicit Ambrosius *(in Luc. lib. 5. n. 50)*: Paupertas est prima parens virtutum: qui contempserit saecularia, merebitur aeterna, aemulus illius pauperis, qui *cum dives esset, factus est propter nos egenus (2. Cor. 8. 9)*. Secundo promittit esurientibus convivium abundantiae, propter desiderium spiritualium; et hoc notat, cum subdit: *Beati qui nunc esuritis,* scilicet cibum iustitiae, secundum quod dicitur in Glossa: *Quoniam saturabimini,* per convivium abundantiae. Ambrosius *(lib. cit. n. 56)*: Qui esurit, virium quaerit augmentum, secundum illud: *Qui edunt me, adhuc esurient: et qui bibunt me, adhuc sitient (Eccli. 24. 29)*. Illi iustitiam esuriunt, qui possunt dicere cum Jesu illud: *Meus cibus est, ut faciam voluntatem eius, qui misit me (Joan. 4. 34)*. Illi etiam iustitiam esuriunt, qui amore iustitiae libenter esuriem patiuntur. Et hi possunt dicere cum Apostolo illud: *Usque in hanc horam et esurimus et sitimus (1. Cor. 4. 11)*. Tales fuerunt illi sancti Patres, de quibus dicitur ad Hebraeos *(11. 34)*: *Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti etc.* Tales a Domino saturabuntur, quia *non esurient, neque sitient amplius, nec cadet super illos sol, neque ullus aestus, quoniam agnus, qui in medio throni est, reget illos (Apoc. 7. 16-17)*. Et hoc erit in divina gloria, secundum quod in Psalmo dicitur: *Satiabor, cum apparuerit gloria tua (16. 15)*. Et iterum: *Inebriabuntur ab ubertate domus tuae, et torrente voluptatis tuae potabis eos (35. 9)*. Et sic impletum est illud: *Famelici saturati sunt (1. Reg. 1. 5)*. Nec mirum, quia *faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc convivium pinguium, convivium vindemiae, pinguium medullatorum, vindemiae defaecatae (Isa. 25. 6)*. Et rursus secundum illud: *Cibavit eos ex adipe frumenti, et de petra melle saturavit eos (Ps. 80. 17)*. Tertio promittit flentibus risum iucunditatis, propter poenitentiam de malo culpae, cum adiungit: *Beati qui nunc fletis,* scilicet pro malis commissis, sicut Ezechias *(Isai. 38. 2. 3)*: *Conversus ad parietem flevit fletu magno,* sicut dicitur; sicut et Petrus, de quo post negationem dicitur, quod *egressus foras flevit amare (Matth. 26. 75)*. Et Job *(30. 31)*: *Versa est in luctum cithara mea, et organum meum in vocem flentium.* Vel pro peccatis alienis, sicut David super Saulem *(2. Reg. 1. 12)*. Sic Christus super Ierusalem, infra *(Luc. 19. 41)*: *Videns civitatem, flevit super illam.* Vel *qui nunc fletis,* scilicet pro alienis, miseriis. Iob *(30. 35)*: *Flebam quondam super eo, qui afflictus erat.* Ad Romanos *(12. 15)*: *Flere cum flentibus.* Vel *qui nunc fletis*, pro evadendis peccatorum tentationibus et sequelis; unde dicitur, quod, *cum loqueretur Angelus Domini haec verba ad omnes filios Isräel, elevaverunt vocem suam,* et *fleverunt:* et *vocatum est nomen loci illius, flentium et lacrymarum* (*Iudic. 2. 4-5)*. Et hic locus est status vitae praesentis, qui non durat nisi ad nunc. Et ideo dicit: *Qui nunc fletis. Modicum nunc si oportet contristari in variis tentationibus, ut probatio vestrae fidei multo pretiosior auro, quod per ignem probatur, inveniatur in laudem etc. (1. Petr. 1. 6-7)*. Vel *qui nunc fletis*, scilicet desiderio aeternorum; et hic est proprius intellectus: *Plorabitis et flebitis vos: mundus autem gaudebit: vos autem contristabimini: sed tristitia vestra vertetur in gaudium (Ioan. 16. 20)*. Et in Psalmo *(41. 4)*: *Fuerunt mihi lacrymae meae panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie*: *Ubi est Deus tuus?* Istis dicit: *Beati qui nunc fletis, quia ridebitis* risu spirituali, qui consistit in iucunditate mentis propter contemplationem veritatis. Iob *(8. 21)*: *Impleatur risu os tuum, et labia tua iubilo.* Et sicut dicitur in Proverbiis *(31. 25)*: *Fortitudo et decor indumentum eius, et ridebit in die novissimo.* Hic risus erit de bonis propriis et alienis, secundum quod dicitur de Sara *(Gen. 21. 7)*: *Risum fecit mihi Deus; quicumque audierit, corridebit mihi.* Quarto vero promittit patientibus magnitudinem mercedis propter tolerantiam in malo poenae, cum subdit: *Beati eritis, cum vos oderint homines,* scilicet quantum ad actum cordis. Optime dicit *homines*, idest animales et bestiales, quia *homo*,

cum in honore esset, non intellexit: comparatus est iumentis insipientibus, et similis factus est illis (Ps. 48. 14. 21). Et ad Corinthios *(1. 3. 3): Cum sit inter vos zelus et contentio, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis?* Secundum illum videlicet hominem, de quo dicitur: *Homo homini reservat iram (Eccli. 28. 3).* Isti oderunt servos Christi: *Fratres hominis pauperis oderunt eum (Prov. 19. 7).* Et in Matthaeo *(10. 22): Eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum.* Quantum ad actum operis addit: *Et cum separaverint vos,* scilicet eiiciendo extra synagogas, secundum illud: *Iam enim conspiraverant Iudaei, ut, si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret (Ioan. 9. 22)*; et ita in opprobrium separaretur ab aliis, etiam ab ipsis domesticis. Quod quidem praedicabat Dominus venturum esse suis discipulis: *Veni separare hominem adversus patrem suum, et filiam adversus matrem suam, et nurum adversus socrum suam; et inimici hominis, domestici eius (Matth. 10. 35).* Quantum ad actum oris, subiungit: *Et exprobraverint,* vobis convitiando; *et eiecerint nomen vestrum tamquam malum,* detrahendo: *Si exprobramini in nomine Christi, beati eritis (1. Petr. 4. 14). Nonne ipsi blasphemant bonum nomen, quod invocatum est super vos (Iac. 2. 7)?* Quia bonum dicunt malum, secundum illud: *Et dixerint omne malum adversum vos, mentientes propter me (Matth. 5. 11).* Et quia martyrem non facit qualiscumque haec poena, nisi adsit debita causa, ideo subdit: *Propter filium hominis. Si quid patimini propter iustitiam, beati eritis (1. Petr. 3. 14),* idest propter Christum, qui *factus est nobis sapientia et iustitia, et sanctificatio, et redemptio (1. Cor. 1. 30).* Sic volebat pati Paulus *(Act. 21. 13): Ego non solum alligari, sed et mori in Jerusalem paratus sum propter nomen Domini Iesu.* Sic patientes laetificat per praemium, cum subdit: *Gaudete in illa die, et exultate: ecce merces vostra multa est in caelo. Gaudete,* scilicet ob retributionem bonam, ad Romanos *(12. 12): Spe gaudentes, in tribulatione patientes.* Quod impletum est: *Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilii, quia digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati (Act. 5. 41).* Ad haec autem inducit mercedis consideratio: *Quiescat vox tua a ploratu, et oculi tui a lacrymis, quia est merces operi tuo (Ierem. 31. 16). Merces,* inquam, *multa est,* quia *pax multa diligentibus legem tuam (Ps. 118. 165).* Et perpetua, quia in caelo: *Iusti autem in perpetuum vivent, et apud Dominum est merces eorum (Sap. 5. 16).* Et hoc est, quod dicit Beda *(lib. 2. c. 22. in Luc. c. 6):* Inter odia cordium, inter probra linguarum, inter manus persequentium, aequali, imo laetiori corde versemini, intuitu supernae mercedis. Et quia hoc opus est arduissimum, scilicet gaudere in tribulationibus; ideo non solum spondet praemium, sed adiungit exemplum, cum subdit: *Secundum haec enim faciebant prophetis patres eorum.* Secundum quod dicitur: *Testimonio estis vobismetipsis,* quia filii *estis eorum, qui prophetas occiderunt (Matth. 23. 31).* Et in Actis *(7. 51-52): Dura cervice, et incircumcisi cordibus et auribus, vos semper Spiritui sancto resistitis: sicut patres vestri, et vos. Quem prophetarum non sunt persecuti patres vestri? Et occiderunt eos, qui praenuntiabant de adventu iusti.* Hos proponit in exemplum propter ipsorum constantiam: *Exemplum accipite, fratres, laboris et patientiae, per prophetas, qui locuti sunt in nomine Domini (Iac. 5. 10),* qui a veritate propter flagella non movebantur. Unde de Elisaeo: *In diebus suis non pertimuit principem, et potentia nemo vicit illum, nec superavit illum verbum aliquod (Eccli. 48. 13).* Haec omnia mala sufferebant prophetae, propter mercedem, quam aliis promittunt: *Da mercedem sustinentibus te, ut prophetae tui fideles inveniantur (Ibid. 36. 18).* Unde eximius ille propheta Ioannes post omnes tribulationes Ecclesiae subiungit in persona Christi: *Ecce venio cito, et merces mea mecum est, reddere unicuique secundum opera sua (Apoc. 22. 12).* Unde nota, quod divina Scriptura insinuat nobis differentias praemiorum secundum diversitates meritorum. Unde invenitur merces salva, merces magna, digna, plena,

temporanea, festina, fidelis, copiosa, perpetua. Merces salva est, angelis ministrantibus nobis; magna datur praelatis, sive praesidentibus; digna obedientibus; plena contemplantibus; temporanea datur operantibus; festina proficientibus; fidelis perficientibus; multa sive copiosa patientibus; sed perpetua perseverantibus. Unde de salva mercede angelorum, quia ob ministerium, quod habent erga nos, a suo praemio non fraudantur, dicitur: *Inquire tibi aliquem fidelem virum, qui eat tecum, salva mercede sua (Tob. 5. 4)*. De mercede magna praesidentium a Domino dicitur ad Abraham, qui typum gerit praelatorum: *Ego protector tuus sum, et merces tua magna nimis (Gen. 15. 1)*. De mercede digna obedientium dicitur: *In posterum cognoscantur omnes, qui Persis obediunt, dignam pro fide recipere mercedem (Esth. 16. 23)*. De mercede plena contemplantium dicitur ad Ruth, qui typum gerit contemplativorum, quae cuncta reliquit propter Deum, et interpretatur ovis, vel videns, ut ovis dicatur propter mititatem affectus anima contemplativa, sed videns propter illuminationem intellectus. Unde dicit ei Booz: *Reddat tibi Dominus pro opere tuo, et plenam mercedem recipias a Domino Deo Israël, ad quem venisti, et sub cuius confugisti alas (Ruth 2. 12)*. De mercede temporanea operantium dicitur*: Operamini opus vestrum ante tempus, et dabit vobis mercedem vestram in tempore suo (Eccli. 51. 38)*. De mercede festina proficientium dicitur: *Benedictio Dei in mercedem iusti festinat (Ibid. 9. 24)*. De mercede fideli perfectorum, ut praedicantium, vel talium, dicitur: *Seminanti iustitiam merces fidelis (Prov. 6. 18)*. De mercede patientium copiosa sive multa, dicitur hic, et apud Matthaeum *(5. 12) : Ecce enim merces vestra copiosa est in caelis*. De mercede vero perpetua, quae congruit perseverantibus: *Non verearis usque ad mortem iustificari, quoniam merces Dei manet in aeternum (Eccli. 18. 22)*. Sic ergo secundum diversitates meritorum appropriantur differentiae praemiorum, et sic *reddet Deus iustis mercedem laborum suorum (Sap. 10. 17)* ». *Ibid. v. 20-23.*

(6) « Nisi enim Verbum inspiratum sonet in aure cordis, nisi splendor Verbi luceat in oculo mentis, nisi vapor et emanatio omnipotentis Dei instillet gustum suavitatis, nisi sempiternitas impleat animam, non est homo aptus ad intelligentiam visionum ». *Serm. 3. in Hexaëm. circa finem.*

(7) « Anima credens, sperans et amans Iesum Christum, qui est Verbum Patris incarnatum, increatum et inspiratum, scilicet via, veritas et vita; dum per fidem credit in Christum, tanquam in Verbum increatum, quod est verbum et splendor Patris, recuperat spiritualem auditum et visum; auditum ad suscipiendum Christi sermones, visum ad considerandum ipsius lucis splendores. Dum autem spe suspirat ad suscipiendum Verbum inspiratum, per desiderium et affectum recuperat spirituale olfactum. Dum caritate complectitur Verbum incarnatum, ut suscipiens ab ipso delectationem, et ut transiens in illud per ecstaticum amorem, recuperat gustum et tactum. Quibus sensibus recuperatis, dum sponsum suum videt, et audit, odoratur, gustat et amplexatur, decantare potest, tanquam sponsa, Canticum Canticorum, quod factum fuit ad exercitium contemplationis secundum hunc quartum gradum, quem nemo capit, nisi qui accipit, quia magis est in experientia affectuali, quam in consideratione rationali. In hoc namque gradu, recuperatis sensibus interioribus, ad videndum summe pulchrum, ad audiendum summe harmoniacum, ad adorandum summe odoriferum, ad degustandum summe suave, ad apprehendendum summe delectabile, disponitur anima ad mentales excessus, scilicet per devotionem, admirationem et exultationem, secundum illas tres exclamationes, quae sunt in Canticis Canticorum *(3. 6)*. Quarum prima fit per superabundantiam devotionis, per quam fit anima sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhae, et thuris. Secunda per excellentiam admirationis, per quam fit anima sicut aurora, luna et sol, secundum processum illuminationum suspendentium animam ad admirandum sponsum consideratum. Tertia per superabundantiam exultationis, per quam fit anima suavissimae delectationis *deliciis affluens*, *innixa* totaliter *super dilectum suum (Cant. 8. 5)*. Qui-

bus adeptis, efficitur spiritus noster hierarchicus ad conscendendum sursum, secundum conformitatem ad illam Ierusalem supernam, in quam nemo intrat, nisi prius per gratiam ipsa in cor descendat, sicut vidit Ioannes in Apocalypsi sua *(21. 27)*. Tunc autem in cor descendit, quando per reformationem imaginis, per virtutes theologicas, et per oblectationes spiritualium sensuum et suspensiones excessuum, efficitur spiritus noster hierarchicus, scilicet purgatus, illuminatus et perfectus ». *Itiner. c. 4. nn. 3-5.*

(8) « Visio triplex est, scilicet corporalis, quae sine intellectuali non profuit Balthasari in inscriptione manus *(Dan. 5. 5)* : imaginaria, quae sine intellectuali non profuit Pharaoni in spicis et bobus (*Gen. 41. 1-7)*: intellectualis, haec profuit Danieli et Ioseph. Ioanni respondet Ioseph; Daniel Paulo. Praeter has visiones fit visio sex modis, quae respondet operibus sex dierum, quibus perficitur minor mundus, sicut maior mundus perfectus est. Prima est visio intelligentiae per naturam inditae. Secunda est visio intelligentiae per fidem elevatae; hae sunt multorum. Tertia est visio intelligentiae per Scripturam eruditae. Quarta est visio intelligentiae per contemplationem suspensae; hae sunt paucorum. Quinta est visio intelligentiae per prophetiam illustratae. Sexta est visio intelligentiae per raptum in Deum absorptae; hae sunt paucissimorum. Ad has sequitur visio animae beatificatae, quas omnes habuit Paulus. Intelligentia indita, quae non excedit limites rationis, intelligitur per primam diem, in qua facta est lux. Haec est lux, de qua dicit Propheta *(Ps. 4. 7)*: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine.* Sine lumine indito non habetur fides, non habetur gratia, non habetur sapientia: et ita prima die divisa est lux a tenebris. Intelligentia sublimata per fidem intelligitur per secundam diem, qua factum est firmamentum in medio aquarum. Hoc firmamentum est fides, quae est origo sapientiae et origo scientiae. Et sive sit de temporalibus, sive de aeternis, fides non discordat a scientia. Intelligentia per Scripturam erudita intelligitur per diem tertiam, qua congregatae sunt aquae, et apparuit arida; terra est Scriptura habens intelligentias spirituales, quae mirabilibus expositionibus pullulat, et in his producitur herba virens, et lignum paradisi. Intelligentia per contemplationem suspensa intelligitur in opere quartae diei, quando facta sunt sol et luna et stellae. Qui non habet contemplationem, non habet ornamentum solis, lunae et stellarum. Debet anima Sunamitis amiciri sole, luna et stellis. In sole intelligitur contemplatio hierarchiae supercaelestis: in luna intelligitur contemplatio hierarchiae subcaelestis: in stellis intelligitur contemplatio hierarchiae caelestis. Unde Isaias *(60. 5)*: *Tunc videbis, et afflues, et mirabitur, et dilatabitur cor tuum.* In quo notatur, quod species contemplationis sunt tres, scilicet admiratio, *mirabitur,* inquit; dilatatio, *dilatabitur,* inquit; comederunt, et biberunt, et viderunt Deum Israël, alienatio, *afflués,* inquit. Intelligentia per prophetiam illustrata intelligitur in opere quintae diei. Vident Prophetae prophetata in speculo aeternitatis. Et licet prophetatum sit contingens, tamen prophetia est infallibilis propter veritatis aeternae infallibilitatem. Isti sunt pisces, qui propter multitudinem pinnularum feruntur in verbo. Intelligentia per raptum in Deum absorpta respondet sextae diei. De hoc raptu dicit Apostolus *(2. Cor. 12. 2)*: *Scio hominem ante annos quatuordecim (sive in corpore, nescio, sive extra corpus, nescio, Deus scit) raptum huiusmodi.* Hic raptus facit animam simillimam Deo, quantum esse potest in statu viae. Rapti autem non habent habitum gloriae, sed actum. Et sicut raptus est in confinio viae et patriae, ita est in confinio unionis et separationis a corpore. Ideo dicit Apostolus: *Sive in corpore, sive extra corpus, nescio.* Unde ergo praesumit alius determinare, quod Paulus nescivit? Tunc adimpletur, quod scribitur: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram (Gen. 1. 26),* quia talis dignus est, ut praesit volatilibus caeli et piscibus maris. Quanto enim quis elevatior in Domino, tanto in se humilior fit, ut Paulus post raptum, qui, quod viderat, determinare nolebat, qui etiam ad cubile matrimonii determinandum descendebat per humilitatem. Unde di-

citur in Iob *(39. 27)*: *Numquid ad praeceptum tuum elevabitur aquila, et in arduis ponet nidum suum?* Et mox *(39. 30)*: *Ubicumque cadaver fuerit, statim adest.* Mirabilia primo dixerat de aquila, et postea humilia: sic est de raptu. Ille enim, qui in raptu fuit maior, magis est humilis. Et sic necesse est, quia si superbiret, posset amittere gratiam, et cadere in reprobum sensum *(Rom. 1. 28)*; et vix unquam surgeret, quia quanto magis novit, tanto magis sciret solvere omnia, quae dicerentur sibi; et ideo non sine causa fuit datus Apostolo stimulus carnis: *Ne magnitudo,* inquit, *revelationum extollat me (2. Cor. 12. 7).* Ille, inquam, qui ad talem statum pervenit, potest alios ordinare et regere, ut Paulus fecit, qui ordinavit Ecclesiam secundum exemplar, quod sibi monstrabatur. Septimus dies est absolutio a corpore. De qua die Salvator ait *(Luc. 23. 43)*: *Hodie mecum eris in paradiso.* Quae dies non habet vesperam. Et post sequitur octava dies, quae non est alia a praecedentibus, sed reiteratio primae diei, quando anima resumpserit corpus suum. Haec est ergo clavis David *(Apoc. 3. 7)*, quae docet Verbum inspiratum, illud, inquam, Verbum, quod est in sinu Patris increatum, incarnatum in utero Virginis, inspiratum in corde tuo, ubi habitat per fidem, quod illabitur mentes angelicas, et humanas intrans, in eis facit intelligere has visiones, quia est intellectus purus; sed alio et alio modo, quia sunt maiores profundationes, secundum quod anima intime inducitur, vel meditatur in se; et hoc fit per divinum radium, ut dicit Dionysius de Angelica Hierarchia *(c. 1)*: Ergo Iesum, inquit, invocantes, qui est primum lumen etc. Et ideo dicit Dionysius de Ecclesiastica Hierarchia: Lex divinitatis est infima per media ad suprema reducere. Ille ergo thearchicus radius descendens in caelestem hierarchiam, illam illuminat, et per illam, ecclesiasticam, vel subcaelestem; totum tamen facit ille radius, quia Angeli ibi nihil faciunt nisi occasionaliter, sicut si aliquis vellet, quod radius illuminaret multas domos, aperiret fenestras, et tamen radius omnes partes domus illuminaret; et sicut si quis praepararet multa specula ad recipiendum lumen. Deinde ordine resolutorio ille radius nos reducit in contemplationem caelestium, deinde supercaelestium ». *Serm. 3. in Hexaëm. in fine.*

(9) « Status in quo est refectio, recte dicitur fructus, fructus enim a frui dictum est. » *3. dist. 34. p. 1. a. 1. q. 1.*

(10) Hi duodecim fructus ordinate ascendunt ad caritatem. Descendendo autem a caritate, fluunt carismata gratiarum, quae sunt duodecim fructus Spiritus, quos ponit Apostolus ad Galatas *(5. 22-23)*, dicens: *Fructus autem Spiritus est caritas, gaudium, pax, patientia, longanimitas, bonitas, benignitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas.* Gratia enim et iustitia non possunt esse sine caritate vera. Fructus dicitur a frui; frui autem est inhaerere alicui rei propter seipsam. Unde nec iustitia, nec nunciare futura, nec scire mysteria, sine caritate prosunt. Et hoc sentiunt omnes Doctores et Sancti. Sed ecce una vetula, quae habet modicum hortum, et quia solam caritatem habet, meliorem fructum habet, quam unus magnus magister, qui habet maximum hortum, et scit mysteria et naturas rerum sine caritate. Sufficientia enim horum duodecim sumitur per hunc modum, secundum Augustinum filium Pauli *(l. 7. Confess. c. 21; et lib. 1. de doctr. chr. c. 23).* Quatuor sunt diligenda in caritate, quibus fruimur, Deo, meipso in Deo, proximo in Deo, corpore meo in Deo. Deo autem fruor, quando in Deo conquiesco per amorem, delector per gaudium, unior per pacem. Et haec tria ordinata sunt, quia ubi est pax, necesse est ut sit gaudium; et ubi gaudium, necesse est ut sit quies. Secundo fruor meipso in Deo. Anima autem mea fruor, quando illam possideo; quia si transit res in possessionem alterius, fructum non habeo. Tunc autem possideo, quando patienter possum ferre adversa. Unde Salvator ait *(Luc. 21. 19)*: *In patientia vestra possidebitis animas vestras.* Patienter autem ferre adversa non debet esse a casu vel fortuna, sed intuitu mercedis; et hoc est expectare mercedem per longanimitatem. Et tertium est condonare iniuriam et offensam per bonitatem. Et sic haec tria sunt per patientiam, longanimi-

tatem, bonitatem. Patientia est adversa tolerando; longanimitas expectando mercedem ex omnibus tribulationibus; bonitas liberaliter condonando. Quando est caritas patiens, longanimis, bona, tunc inundationes maris quasi lac sugit, sicut Laurentius carbonibus quasi floribus, etc. Hi fructus sunt in spiritu, non in carne. Unde Jacobus *(1. 2-4): Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis, scientes quod probatio fidei vestrae patientiam operatur.* Tertio proximo fruimur in Deo, quando habemus caritatem ad proximum. Et hoc tripliter, benigne in anima et in corde, mansuete in contubernio, fideliter in verbo vel signo. Cor benignum habeo, quando quidquid boni habet proximus, in meum bonum refero. Similiter mansuetudo est, quae hominem facit familiarem et socialem. Aliqui homines valde sunt boni, et tamen valde sunt duri in signis, quod homo non auderet eis apparere; sed quando homo familiarem se reddit, tunc est mansuetus. Similiter fidelitas multum facit amabilem, quia continuat amicitiam. Et haec facit confidere de homine magis in verbo, quam in corde, quia affectus est variabilis. Quarto fruor corpore meo in Deo, et hoc quando mundum servo corpus meum; et est quando servatur modestia in gustu, continentia in tactu, castitas in omnibus sensibus. In gustu principaliter notatur modestia etc. Corpora luxuriosorum, gulosorum, incontinentium, non sunt in pace sepulta. Sic ergo descendendo ex caritate, quae est unguentum fluens a capite *in barbam*, a barba usque *ad oram vestimenti (Ps. 132. 2-3),* fit fruitio Dei. Sicut ergo sunt duodecim illustrationes ascendendo ad caritatem, sic sunt duodecim fructus descendendo a caritate. Hoc est illud, quod dicitur *(Apoc. 22. 2), ex utraque parte fluminis* esse *lignum vitae, afferens fructus duodecim* per duodecim menses. Ab una parte fluminis fructus intellectuales, ab altera affectuales. Ab una parte fructus ascendentes, ab altera fructus descendentes. » *Serm. 18. in Hexaëm. in fine.*

(11) « Usus, secundum quem illa perfectio suscipitur, recte dicitur sensus spiritualis, quoniam sensus est cognoscere rem ut praesentem. » *3. dist. 34. p. 1. a. 1. q. 1.*

(12) *Centiloq. p. 3. sect. 20.* Cfr superius *part. 2. cap. 9. n. 27.*

(13) « Debent illae illustrationes intrare in affectum, ut intellectus reficiatur et rectificetur. In hoc horto multa deambulatio est, quia si non placet stare in primo, vade ad secundum, et sic de aliis. Et sic stipatus est malis; unde in Canticis *(2. 5)* dicitur: *Fulcite me floribus, stipate me malis.* Et Psalmus *(90. 5): Scuto circumdabit te veritas eius.* Sicut intellectus ergo ordinatur ad affectum, et fides est via ad caritatem, sic istae illustrationes transire debent in affectum, ut intellectus speculativus fiat practicus. Oritur autem ex his quaternariis fructus triplex; ex primis quatuor oritur fructus gratiae; ex mediis fructus iustitiae; ex ultimis fructus sapientiae. De his fructibus in Deuteronomio *(33. 13-16)* dicitur: *De benedictione Domini terra eius*, dicitur de Joseph, *de pomis caeli et rore atque abysso subiacente; de pomis fructuum solis et lunae, de vertice antiquorum montium, de pomis collium aeternorum, de fructibus terrae, et de plenitudine eius.* Tangit istum triplicem fructum, sive istas illustrationes, secundum quod generant poma refectiva, secundum quod iste triplex fructus est a Christo. Unde in Canticis *(2. 3): Sicut malus inter ligna sylvarum, sic dilectus meus inter filios. Sub umbra illius, quem desideraveram, sedi; et fructus eius dulcis gutturi meo.* De fructu gratiae scriptum est: *Dominus dabit benignitatem, et terra nostra dabit fructum suum (Ps. 84. 13).* De fructu iustitiae in Cantico supra. De fructu sapientiae in Proverbiis *(3. 14)* dicitur: *Primi et purissimi fructus eius.* Isti ergo fructus oriuntur a Christo, a Joseph benedicto, qui producit poma de caelo, rore, abysso subiacente, scilicet carismata gratiarum per modum roris in corda humilia. Per poma solis et lunae, et verticem montium intelligitur exercitium perfectae iustitiae, quae est in hoc, quod homo se exerceat ad mandata Dei implenda, secundum statum subiectionis, praelationis, contemplationis. De pomis solis intelligitur quantum ad meritum iustitiae praesidentis; de pomis lunae, quantum ad meritum iustitiae subiacentis; de pomis et vertice montium, per hoc intelligitur sublimitas apostoli-

eorum virorum, qui tenent vitam, quam Deus dedit in paradiso; nam si homo non peccasset, nulla fuisset agrorum divisio, sed omnia communia. Per poma collium aeternorum intelligitur sapientia, vel fructus sapientiae, quae est in contemplatione aeternarum rationum, et in consideratione caelestium spirituum sublimatorum. Hinc in Psalmo *(75. 5)* dicitur: *Illuminans tu mirabiliter in montibus aeternis, etc.* De fructibus terrae, quantum ad considerationem divinarum condescensionum in ordinibus ecclesiasticorum. De plenitudine eius, quantum ad coniunctionem utriusque Ecclesiae militantis et triumphantis, quomodo Deus posuit finem eius pacem *(Ps. 147. 3)*; quod declarabit sicut flumen. Sic ergo iste fructus est a Christo triplex, quia Jesus Christus Filius Dei; quia Jesus, ab ipso fructus gratiae; quia Christus, fructus iustitiae; quia Filius Dei, fructus sapientiae. Omnes enim considerationes a Christo sunt, et ad Christum reducuntur. Si consideras interna spectacula luminum, ad Christum reducunt te. Si venis ad exempla, summum exemplar omnium virtutum invenies in Christo. Si patientiam consideras Job, maior est Christi patientia. *Patientiam Job audistis, et finem Domini vidistis (Jac. 5. 11),* dicit ille. Stellae enim nihil sunt in comparatione solis. Si ad praemia aeterna, haec non habebimus nisi per Christum, qui ait: *Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum etc. (Joan. 17. 3).* Si de tormentis, nisi manus Domini te teneat, non liberaberis. Puer enim, si timeat cadere in praecipitium, optime se tenet ad matrem; nisi enim per Christi sanguinem liberatus fueris, non poteris salvari. Si consideras praecepta: *Hoc est praeceptum meum, ut diligatis invicem (Joan. 15. 12).* Si de iudicio, Christus iudicare habet, et hunc libenter debemus velle habere iudicem, quia nos diligit. Unde debemus sibi dicere: Domine, debes nos iudicare, sed fac, ut sanguis tuus satisfaciat pro nobis. Si consideras solatia futura in Christo, non videntur per illum modum, sicut in aliis, sed per alium; quia sibi numquam periculosa fuerunt, nec temporalia solatia habuit. Miscuit enim cum solatiis amaritudinem, cum fruitione poenam; anima enim eius, quae unita est semper divinitati, summe delectabatur, et tamen ipse miscuit amaritudinem, paupertatem, crucem; et e converso miscuit solatia in flagellis, in quibus summe delectabatur. Unde hoc exemplo, in consolatione iungendus est timor, et in tristitia iungendum est solatium, exemplo beati Francisci, qui quando offerebatur sibi honor, dicebat socio suo, quod ibi erant nil lucrati; sed quando recipiebat vituperia, tunc lucrabatur. Si consideras e directo ad civium praesidia, hierarca principalis Christus est. Si de pugna, et Angeli et Sancti iuvant. Unde Psalmus *(120. 1): Levavi oculos meos in montes etc.* Principalis tamen pugnator Jesus est, unde alibi dicitur *(Ps. 15. 8): Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi, ne commovear. Item in Actis (7. 55): Video caelos apertos etc.* Si autem consideras haec omnia, veniunt de sede Dei et agni. *Vidi,* inquit Joannes in Apocalypsi *(22. 1), fluvium procedentem de sede Dei etc.* Si consideres figurarum signa, omnia referuntur ad Christum, et etiam sunt obscura, nisi solvantur per Christum; unde omnes considerationes remittuntur ad Christum. A Christo ergo est fructus gratiae quadruplicis, stabilire animam per fidem, sanctificare per divinum amorem, sursum ferre per spem, inclinare per divinum timorem. De primo Apostolus *(Hebr. 13. 9): Optimum est gratia stabilire cor, non escis.* Judaei stabiliebant se super escas. De secundo Petrus dixit *(1. Petr. 1. 13): Propter quod, succincti lumbos mentis vestrae, sobrii perfecte sperate in eam, quae offertur vobis gratia, etc.* Sanctificatio enim est in eo, quod virtutes cognitivae et amativae, quae sunt lumbi mentis, transferuntur in Deum. De tertio ad Titum *(3. 7)* dicitur: *Justificati gratia ipsius, haeredes sumus secundum spem vitae aeternae.* Et Petrus *(1. Pet. 1. 3): Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui secundum magnam misericordiam suam regeneravit nos in spem vivam.* De quarto dicit Ecclesiasticus *(3. 20): Quanto maior es, humilia te in omnibus. In Hexaëmeron, serm. 18. circa med.*

(14) « Anima pulchra dicitur *sicut Ierusalem (Cant 6. 3),* quia assimilatur Ierusalem

per dispositionem graduum hierarchicorum. Disponuntur autem in anima gradus tripliciter, secundum ascensum, secundum descensum, et secundum regressum in Deum, ut lex divina; et tunc anima videt Angelos Dei ascendentes et descendentes per scalam, ut vidit Iacob in vita sua *(Gen. 28. 12)*. Abbas Vercellensis assignavit tres gradus, scilicet naturae, industriae et gratiae. Sed non videtur, quod aliquo modo per naturam anima possit hierarchizari. Ideo nos debemus attribuere industriae cum natura, industriae cum gratia, et gratiae super naturam et industriam. Tres autem sunt gradus industriae cum natura, sive actus, scilicet nuntiatio, dictatio, ductio. Nuntiatio respondet Angelis, dictatio Archangelis, ductio Principatibus *(Cfr. superius part. 2. cap. 8)*. Industria enim primo percipit, quod quilibet sensus nuntiat. Visus et auditus multa nuntiaverunt, sed auditus plura, ut illa quae Romae fiunt; gustus, odoratus et tactus non vadunt longe, et ideo tardi sunt. Cavere autem debet industria, ut non permittat omnem nuntium intrare, ut mulieres videre. Industria enim debet discernere inter nuntiata, utrum sint respuenda vel eligenda. Deinde necesse est deliberatio, quae est dictatio, utrum liceat; et si liceat, utrum deceat; et si deceat, utrum expediat. Nil enim expedit, nisi liceat et deceat. Deinde necessaria est ductio, ut prosequatur. Prosequi autem est assumere in facultatem voluntatis; et est Principatuum. Multi enim sunt Angeli et Archangeli, scilicet perspicientes et deliberantes quid expedit, sed non sunt prosequentes, ut Principatus. Secundus est gradus industriae cum gratia, Et sunt tres actus. Primus, ut propter Deum fiat, quod deliberatum est. Unde prima ordinatio est in Deum, quae est Potestatum, scilicet in finem ordinare, et quidquid deordinatum est removere; sed quia hoc est difficile, ideo necessaria est roboratio, quae est Virtutum. Et quia in finem ordinare est difficile, et roborare; ideo sequitur imperatio, quae est Dominationum. Tertia hierarchizatio est gratiae super naturam et industriam, quando scilicet super se anima elevata est et deserta, et suscipit divinas illuminationes, et supra se speculatur, quod sibi datum est; et ex hoc surgit in divina, sive sursum agitur. Ista tria sunt, susceptio, revelatio, unio, ultra quam non procedit mens. Et in istis consistit Canticum Canticorum totum, scilicet castis susceptionibus, castioribus speculationibus, castissimis unitionibus; et tunc poterit dicere illud Cantici *(1. 1): Osculetur me osculo oris sui.* Susceptio respondet Thronis, revelatio Cherubim, unio Seraphim. Et haec hierarchia est secundum ascensum. Item est hierarchia animae secundum modum descendendi. Oportet enim, ut unguentum capitis hierarchiae supernae *(Psalm. 132. 2)* cadat in barbam, in mediam hierarchiam, et in vestimenta, idest in infimam. Haec autem fit secundum virtutes animae, quae sunt tres, secundum Dionysium, scilicet susceptivae, custoditivae, distributivae, ut copiose suscipiat, studiose custodiat, liberaliter refundat. Unde *(Matth. 10. 8): Gratis accepistis, gratis dàte.* Ad hoc autem quod anima recipiat illa lumina, requiritur vivacitas desiderii, perspicacitas scrutinii, tranquillitas iudicii. Non enim est contemplativa anima sine desiderio innato et vivaci. Qui hoc non habet, nil de contemplatione habet, quia origo luminum est a summis ad infima, non e converso. Primus respondet Seraphim, qui est ardens sicut ignis. Unde ignis maximam figuram habet in Scripturis. Ad istum ignem ardentem in vertice montis ascendit Moyses *(Exod. 19. 3)*, et tamen illum ignem prius vidit in pede montis. Non enim Moyses descenderet ad erudiendum populum, nisi prius ad ignem ascendisset. Desiderium ergo disponit animam ad suscipiendum lumen divinum. Secundo oportet, quod anima perspicaciter advertat, vel percipiat, quae data sunt sibi a Deo, et ut non habeat phantasmata, vel occupationes, quin possit occupari vel ferri in illa lumina; et illud respondet Cherubim. Tertium est, quod habeat tranquillitatem iudicii, quia dona Dei non debet in vacuum recipere *(2. Cor. 6. 1)*, ut non pervertatur iudicium in aliqua passione; quia, si amo, iudicium pervertitur; si odi, similiter; si spero, et sic de aliis passionibus; et hoc respondet Thronis. Ex his sequitur auctoritas imperii. Ex quo enim desiderio suscipit, et illud perspicaciter

percipit, et tranquille faciendum iudicat, et ex quo Deus vult; tunc anima imperat fieri; et respondet Dominationibus. Sed imperare parum valet, nisi faciat; ideo oportet, quod sit virilitas propositi exercitati, quod respondet Virtutibus, ut propter nullam tribulationem dimittat bonum, quod scit Deum velle. Post quod venit nobilitas triumphi propter impedimenta, quae occurrunt, postquam recipitur aliquid a Deo; et illud respondet Potestatibus, scilicet de omnibus triumphare. Haec tria faciunt mediam hierarchiam animae. Tertium est custodita distributio; et in hoc sunt tria, vel tripliciter contingit, scilicet per claritatem exempli, per veritatem eloquii, per humilitatem obsequii. Sic debemus vitam dare proximo, scilicet per exempla, scientiam et substantiam. Praeclaritas exempli respondet Principatibus, quorum est ducere; veritas eloquii Archangelis; humilitas obsequii Angelis. Sic ergo est consummatio in humilitate secundum descensum, et inceptio in caritate ascendendo e contrario. Sic ergo descendere incipimus a vivacitate desiderii ad humilitatem obsequii. Unde Christus venit ad humilitatem obsequii nostri. Sicut ergo anima habet Angelos ascendentes, sic debet habere descendentes. Unde Ioannes *(3. 13): Nemo ascendit in caelum, nisi qui descendit de caelo.* Tertio modo modus distinguendi in anima secundum regressum est secundum triplicem gradum contemplationis. Gregorius super Ezechielem ponit tres gradus. Aut enim quod venit in considerationem nostram est extra nos, aut intra nos, aut supra nos. Unde Deus contemplatur aut in his, quae sunt intra nos, aut extra nos, aut supra nos, secundum tres potentias, scilicet interiores, exteriores, superiores, sive apprehensivas, amativas, operativas. Et secundum Philosophum omnis anima rationalis tres habet operationes, scilicet animalem ab extra, intellectualem ab intra, divinam ad supra. Oportet ergo, quod anima habeat hierarchiam secundum has potentias, scilicet primo secundum virtutes exteriores, circa quas sunt tria, scilicet discreta perlustratio, discreta praeelectio, discreta prosecutio. Primo ergo debet esse discreta perlustratio, ut discrete consideretur mundus ab anima, nam anima est sicut quaedam manus scribens. Sensus enim percipit exteriora, et sensus communis, et deinde imaginatio; et ratio considerat, et ponit in memoria. Oportet ergo, quod sit magna discretio ad custodiendam domum, ne omnes intrent ad has vires, et nihil nuntietur regî et reginae, quod sit inutile. Latro enim introduci non debet coram rege, nisi forte ut condemnetur. Eva enim misera et incauta introduxit eloquium serpentis, et dubitavit, cuiusmodi eloquio hodie multi corrumpuntur. Nil ergo debet intrare per portas immundum: *Foris canes, et venefici, et impudici (Apoc. 22. 15).* Secundo est discreta praeelectio; ex quo apparet, quod si quis percipitur, restat, ut bonum vel melius praeeligatur; quia in bonis est electio ordinata, non enim primum manducandum, quam celebrandum. Et hoc respondet Arcangelis; et discreta perlustratio convenit Angelis. Postea sequitur iudicium, et istud convenit Principatibus, quod est in prosecutione. Ex quo enim bonum percipit, et praeeligit faciendum bonum, sequi debet iudicium ad prosequendum. Haec autem omnia operatur gratia, non industria sola, sive natura, ut dicebatur primo. Secunda hierarchizatio mentis est ad potentias interiores, quod est magis difficile, quam primum. Haec autem consistit in tribus, quae sunt discreta castigatio, discreta confortatio, discreta convocatio, quae interius hierarchicam faciunt animam. Primo, quod castigentur radices passionum, et amputentur et enerventur contrariae potestates; *venit enim princeps mundi huius, et in me non habet quidquam (Io. 14. 30).* Quamdiu enim passiones illae dominantur homini, diabolus habet de suo in homine. Ad hoc autem faciendum necesse est, ut eradicetur triplex libido, scilicet libido principandi, libido delectandi et libido possidendi; quia haec triplex libido inducit diabolum in animam. Haec autem hierarchia respondet Potestatibus. Non potest autem anima potestativa esse, quamdiu diabolus habet ius suum in anima. Oportet ergo, ut homo habeat tria opposita, ut homo sit subiectus, castus et pauper; et sic amputantur radices passionum, cum tempus putationis advenit, quia qualibet die pullulant. Secunda est discreta

confortatio. Sicut enim triplex libido facit pronitatem ad malum; sic triplex infirmitas facit difficultatem ad bonum. Haec autem est infirmitas, scilicet negligentiae, impatientiae, diffidentiae. Quidam ita sunt negligentes, ut durum sit eis facere bonum; secundi, ut cito sint impatientes; tertii, etsi duo praemissa non habeant, tamen diffidunt. Oportet ergo per mentis vigilantiam, tolerantiam, confidentiam animam reformari; et huic respondet ordo Virtutum. Sequitur discreta convocatio, quando mens est ordinata, sicut Ecclesia; quando habet potestatem supra se, tunc est templum Dei; quando dominatur et imperat omnibus viribus, tunc respondet eius hierarchia Dominationibus; quando virtutes vocantur ad opera sua, dicet huic: Fac tu hoc, et illi: Fac tu illud *(Matth. 8. 9)*. Ad hoc autem faciendum necesse est, ut dominetur appetitibus, phantasmatibus et occupationibus. Et tunc est anima domina sui, quando concupiscibili aufertur concupiscentia triplex, irascibili aufertur infirmitas triplex, rationali aufertur error triplex. Tunc anima habet imperium in regno suo, et tunc non expellitur extra domum snam, quando illae passiones sunt amputatae. Et in tali anima Deus habitat, non in furiosa concupiscentia etc. Diabolus libenter imprimit, quod in se habet, quae sunt furor irrationalis, amens concupiscentia, phantasia proterva. Sequitur, qualiter anima hierarchizatur quantum ad virtutes superiores. Quando enim anima facit, quod potest, tunc gratia facile levat animam, et Deus ibi operatur, et fit digna superna admissio, digna inspectio, digna inductio. Digna admissio divinorum respondet Thronis. Et ita intelligitur illud, quod loquitur in Threnis Ieremias *(2. 19)*: *Consurge in principio vigiliarum, effunde sicut aquam cor tuum*, scilicet cor pone, *ante Deum*. Psalmista *(Ps. 37. 10)*: *Domine, ante te omne desiderium meum etc.* Et post, quando elevatur, non debet esse otiosa, et debet circumspicere. Unde in Isaia *(60. 1-5)*: *Ierusalem consurge, et sta in excelso, et tunc videbis, et afflues, et mirabitur, et dilatabitur cor tuum.* Tunc enim debet anima esse fixa, et stans expectare. Post sequitur digna inductio. Quando facta est divina admissio, et facta inspectio, tunc rapitur in Deum, sive in dilectum. Unde dicitur *(Cant. 2. 6.)*: *Laeva eius sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me. (Cant. 2. 16) Ego dilecto meo, et dilectus meus mihi, qui pascitur inter lilia;* quia jam sensit unctionem, et unus spiritus est cum Deo. Unde dicitur *(1. Cor. 6. 17)*: *Qui adhaeret Deo, unus spiritus est;* et hoc est supremum in anima, quod animam facit esse in caelo. Et istis per ordinem respondent ordines supremae hierarchiae. Et sic est anima *mulier amicta sole, et luna sub pedibus eius, et in capite eius corona duodecim stellarum (Apoc. 12. 1),* quia est plena luminibus, et nunquam oculum divertit a lumine vero. Sed quia in hac vita non possumus stare in uno; ideo anima habet duodecim materias, sicut duodecim lumina, circa quae semper moveatnr velut in quodam circulo, sicut sol percutit duodecim constellationes, scilicet per duodecim signa, et nunquam exit. Hae autem considerationes ornant animam; ideo sunt sicut corona ex duodecim stellis, quae sunt consideratio corporalium naturarum, spiritualium substantiarum, intellectualium scientiarum, affectualium virtutum, institutarum divinitus legum, infusarum divinitus gratiarum, irrevocabilium iudiciorum, incomprehensibilium misericordiarum, remunerabilium meritorum, praemiantium praemiorum, temporalium decursuum, aeternalium rationum. Debet anima contemplativa versari semper in aliquo istorum luminum, sicut sol semper est in aliquo signorum.... Vir contemplativus cadit per errorem et per praesumptionem. Videt enim se illuminatum, et praesumit, et fit luciferianus, et cadit a luce in tenebras horribiles. Cadit similiter per errorem aestimationis, quae oritur ex praesumptione, quando credit se habere omnia per revelationem; semper tamen debet esse regulata revelatio. Unde dicebat *(beatus Franciscus)*, quod multi decipiuntur, qui credunt se habere omnia per revelationem. Unde in illa visione et apparitione (quae est regula omnium apparitionum) Domini in monte *(Matth. 17. 3)*, apparuerunt cum Christo Moyses et Elias, ut nihil credatur verum vel revelatum, nisi quod

consonet Legi, Prophetis et Evangelio. Debet ergo contemplativus esse humilis et circumspectus, ut non ad caput draconis veniat per praesumptionem, vel in caudam involvatur per errorem. Et ideo mulier, scilicet anima hierarchizata, vidit duas divinas visiones, scilicet arcam *(Apoc. 11. 19)* et civitatem *(Ib. 21. 2.)* ». *Serm. 22. in Hexaëm. in fine.*

(15) « Gradus perveniendi ad dulcorem caritatis sunt septem; scilicet vigilantia sollicitans, confidentia confortans, concupiscentia inflammans, excedentia elevans, complacentia quietans, laetitia delectans, adhaerentia conglutinans. In quibus hoc ordine progredi debes, qui vis ad perfectionem caritatis et amoris Spiritus sancti pertingere. Primo ergo necesse est, ut vigilantia te sollicitet, propter Sponsi promptitudinem, adeo ut possis dicere illud Psalmi *(62. 2)*: *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo.* Et illud Sponsae *(Cant. 5. 2)*: *Ego dormio, et cor meum vigilat.* Et illud Isaiae *(26. 9)*: *Anima mea desideravit te in nocte,* sed et Spiritu meo in praecordiis meis, *de mane vigilabo ad te.* Secundo, ut confidentia te confortet, propter Sponsi certitudinem, adeo ut vere possis dicere *(Ps. 10. 2)*: *In Domino confido.* Et illud *(ibid. 30. 2)*: *In te, Domine, speravi.* Et illud Iob *(13. 15)*: *Etiam si occiderit me, in ipso sperabo.* Tertio, ut concupiscentia te inflammet, propter Sponsi dulcedinem, adeo ut possis dicere *(Ps. 41. 2)*: *Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus.* Et illud Canticorum *(8. 6)*: *Fortis est ut mors dilectio.* Et illud *(ibid. 2. 3)*: *Quia amore langueo.* Quarto, ut excedentia te elevet, propter Sponsi celsitudinem, adeo ut possis dicere cum Psalmista *(83. 2)*: *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum.* Et illud Canticorum *(1. 3)*: *Trahe me post te etc.* Et illud Iob *(7. 15)*: *Suspendium elegit anima mea.* Quinto, ut complacentia te quietet, propter Sponsi pulchritudinem, adeo ut possis dicere illud Sponsae *(Cant. 2. 16)*: *Dilectus meus mihi, et ego illi.* Et illud *(ibid. 5. 10)*: *Dilectus meus candidus et rubicundus, electus ex millibus.* Sexto, ut laetitia te delectet, propter Sponsi plenitudinem, adeo ut possis dicere *(Ps. 93. 19)*: *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuae laetificaverunt animam meam.* Et illud *(ibid. 30. 20)*: *Quam magna multitudo dulcedinis tuae, Domine.* Et illud Apostoli *(2. Cor. 7. 4)*: *Repletus sum consolatione, superabundo gaudio etc.* Septimo, ut adhaerentia te conglutinet, propter amoris Sponsi fortitudinem, adeo ut possis dicere illud Psalmistae *(72. 28)*: *Mihi autem adhaerere Deo bonum est.* Et illud Pauli *(Rom. 8. 35)*: *Quis nos separabit a caritate Christi?* In his enim gradibus ordo est, nec status est ante ultimum, nec ad illum pervenitur nisi per gradus intermedios, et mutuo se pariunt. Et in primo viget consideratio, in ceteris vero sequentibus dominatur affectio. Vigilantia enim considerat, quam honestum, quam conferens, quam delectabile sit diligere Deum. Et ex hoc quasi nata confidentia parit concupiscentiam, et illa excedentiam, quousque perveniatur ad copulam, osculum et amplexum dilecti et amantissimi. » *Incend. amor. c. 3. n. 5.*

(16) « Ipsa caligo summa est mentis nostrae illuminatio; sicut quando videt oculus puram lucem, videtur sibi nihil videre ». *Itiner. c. 5. n. 3.*

(17) « Ad ostendendum, quod Medium hujus Scripturae est abstractissimum et altissimum, dicitur Exodi 24 *(16 et seqq.)*, quod *septima die vocavit Dominus* Moysen *de medio caliginis: erat autem species gloriae Domini quasi ignis ardentis super verticem montis;* et quod ingressus Moyses medium nebulae, ascendit in montem; et fuit in monte quadraginta diebus et quadraginta noctibus. Caligo enim et nebula, in cuius medium intravit Moyses, est vertex summus et excelsus; et summa est abstractio divinae essentiae propter *lucem,* quam *inhabitat, inaccessibilem* *(1. Tim. 6. 16)*. Non enim potest plene attingi, nisi per abnegationes omnium entium, et omnium conceptuum, secundum quod vult Dionysius de Mystica Theologia *(c. 3)*, et de Angelica Hierarchia *(c. 2)*. Quia autem ad hoc Medium non ascenditur, nec intratur, nisi post agnitionem senariae considerationis et illuminationis divinorum operum, quae in sex diebus originalibus, seu quae in sex saeculi

aetatibus facta sunt; idcirco septima die de medio caliginis, quam dicitur intrasse, vocatus est. Propter quod etiam post dies sex assumpsit Iesus Petrum, et Iacobum, et Ioannem in montem excelsum seorsum, et transfiguratus est ante eos *(Matth. 17. 1)*, stans in medio Moysi et Eliae; ibique, postquam ingressi sunt medium nubis lucidae, audierunt vocem de altitudine huius Medii: *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite (Ibid. 17. 5).* Tanta etiam est abstractio huius Medii, quod magis potest attingi affectualiter, quam intellectualiter; et magis per sensualem gustum, quam per visualem aspectum. Et ideo species gloriae Domini dicta est ignis ardens, per quem signatur caritas effulgens seu lucens; licet sub nomine ignis, seu sub nomine speciei gloriae Domini, summa Dei claritas exprimatur. Quia igitur in solo excessu amoris Medium istud cernitur, ideo dicitur Exodi 3 *(2): Apparuit Dominus Moysi in flamma ignis de medio rubi.* Omnis enim creata essentia se habet ad ipsum, sicut rubus ad ignem. Ipse est Medium demonstrativum et expressivum, non consumptivum omnis creatae essentiae. Apparuit autem sibi, *cum minasset gregem ad interiora deserti (Ibid. 3. 1)*, hoc est, cum per subtractionem sive abstractionem omnis cogitatus, affectus et sensus, se recollegisset ad intima non solum sui sed etiam Dei. Et ibi dicit nomen suum esse: *Ego sum, qui sum (Ibid. 3. 14).* In quo sic ostendit se habere essentiam et esse et perpetuitatem, quod est Medium effectivum omnis essentiae. Et omnis essentia relativa etiam ad hoc Medium, est tamquam nox. Vel haec est illa nox media, in qua *clamor factus est,* et *sponsus venit (Matth. 25. 6).* Idem enim significat haec nox, quod supra caligo ». *Tract. de S. Script. myster.* §§. *6-8.* Supplem. Vol. I.

(18) « Sol aeternus terram illam hierarchicam et istam humanam irradiat et inflammat triplici et triformi amore, et sursum agit in Deum; utramque scilicet, illam per tentionem, visionem et fruitionem, hanc per caritatem *de corde puro, conscientia bona, fide non ficta (1. Tim. 1. 5),* hierarchiam dico caelestem, secundum trinas hierarchias collocatam. Sed quid est, quod iste radius excaecat, cum potius deberet illuminare? Sed ista excaecatio est summa illuminatio, quia est in sublimitate mentis, ultra humani intellectus investigationem. Ibi intellectus caligat, quia ibi non potest investigare, quia transcendit omnem potentiam investigativam. Ergo est ibi caligo inaccessibilis, quae tamen illuminat mentes, quae perdiderunt investigationes curiosas. Et hoc est, quod dicitur Dominus inhabitare in nebula *(3. Reg. 8. 12);* et *posuit tenebras latibulum suum (Ps. 17. 12).* Haec est ergo consideratio luculenta caelestis hierarchiae. Propter haec ergo tria dicitur sol; et de hoc potest accipi, quod scribitur *(1. Mach. 6. 39): Refulsit sol in clypeos aureos, et resplenduerunt montes ab eis, sicut lampades ignis.* Clypei sunt rationes aeternae praedestinationum aeternarum, quae habent rationem armaturae et rationem fulgoris incomparabilis. Sol aeternus, scilicet sapientia aeterna, refulget in clypeis, quando sublimat Deus mentem contemplativam ad percipiendum fulgorem veritatis aeternae et illarum rationum. Montes autem resplendent, quia Sol iste per istas rationes, quasi per clypeos aureos, illuminat mentes, hoc est spiritus in aeternitate firmatos et sublimatos, qui respiciunt primo orientales radios primaria visione; meridionales, perfecta illustratione; occidentales, postrema tentione. Hi radii tripliciter oriuntur a sole, et splendent sicut lampades ignis, quia est ibi inflammatio permaxima. Et hoc est tota causa inflammationis contemplationis, quia nunquam venit ad contemplationem radius splendoris, quin etiam inflammans. Et ideo in Canticis loquitur Salomon per modum amoris et per modum cantus, quia ad illos fulgores non potest perveniri nisi per amorem ». *Serm. 20. in Hexaëm. prop. med.*

CAPUT VII.

De exercitio gratiae respectu credendorum.

(Gratia dirigit mentem in credendis, in diligendis, in exequendis et in postulandis. — Credenda plurima quidem sunt; — proprie tamen articuli fidei dicuntur, qui in Symbolo Apostolico continentur, — ut omnium credendorum fundamenta.)

Quarto igitur restat considerare gratiam quantum ad exercitia meritorum. Circa quod consideranda sunt quatuor. Primo de exercitatione (a) gratiae in credendis, cuiusmodi sunt articuli fidei: secundo in diligendis, cuiusmodi sunt illa, quae spectant ad ordinem diligendi: tertio in exequendis, cuiusmodi sunt praecepta legis divinae: quarto in postulandis, cuiusmodi sunt petitiones orationis Dominicae. De credendis autem haec tenenda sunt, quod, licet per fidem astringamur credere plurima, quae sunt supra rationem, et generaliter omnia, quae continentur et asseruntur in canone sacrae Scripturae; specialiter tamen et proprie articuli fidei [1] dicuntur illi (b), qui continentur in serie Symboli [2] Apostolici; qui quidem uno modo sunt duodecim, si habeatur respectus ad eos, qui Symbolum ediderunt, alio modo quatuordecim [3], si consideremus quae radicaliter sunt credenda [4], tanquam omnium credendorum fundamenta.

(a) Exercitio ed. 1484.
(b) Sunt credendi ibid.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum primum principium in seipso sit summe verum et bonum, in opere vero suo sit summe iustum et misericors; et summe vero debeatur firma assensio, summo bono fervens dilectio (c), summe iusto universalis subiectio, summe misericordi fiducialis invocatio; et gratia sit ordinativa mentis nostrae ad primi principii culturam debitam: hinc est, quod ipsa dirigit et regulat ad debita et meritoria exercitia in credendis, amandis, exequendis (d) et postulandis, secundum quod requirit summa veritas, bonitas, iustitia et misericordia in Trinitate beata. Quoniam igitur veritati est credendum, et maiori veritati magis est (e) credendum, et summae veritati per consequens summe est credendum [5]; et veritas primi principii in infinitum maior est omni veritate creata, et luminosior omni lumine intellectus nostri [6]; hinc est, quod ad hoc, quod intellectus noster sit recte ordinatus in credendis, necesse est quod plus credat summae veritati, quam sibi, et quod se redigat in obsequium Christi *(2. Cor. 10.5)* [7], ac per hoc quod

(c) Ita ibid. et editt. Arg. Nor. et Ven.: et recte: summo bono fruens dilectio ed Rom.
(d) Et exequendis ed. 1484.
(e) Est hic et infra om. ibid.

non solum credat, quae sunt secundum rationem ([8]), verum etiam quae sunt supra rationem, et contra ([f]) sensuum experientiam; quod si recusat, non exhibet summae veritati debitam reverentiam, dum iudicium industriae propriae praefert dictamini lucis aeternae, quod esse non potest absque tumore superbiae et elationis improbandae ([g]) ([9]).

(f) Circa *ibid.*

(g) Improbae *ibid.*

Rursus, quia veritas supra rationem, sive praeter rationem, est veritas non visa, nec apparens ([10]), sed magis occulta et ad credendum difficillima, ideo ad hoc, quod firmiter credatur, necessaria est illustratio veritatis animam elevans, necessaria est etiam testificatio auctoritatis animam firmans ([11]). Primum fit per fidem infusam ([12]), secundum per scripturam authenticam, quorum utrumque est a veritate summa per Iesum Christum, qui est splendor et Verbum, et per Spiritum Sanctum, qui veritatem ostendit et dicit, et nihilominus credere facit. Hinc est, quod auctoritas praebet fulcimentum fidei, et fides assentit auctoritati ([13]). Et quia auctoritas principaliter residet in sacra Scriptura, quae per Spiritum Sanctum est condita tota ad dirigendam fidem catholicam; hinc est, quod vera fides a Scriptura non dissonat, sed ei assentit assensione non ficta ([14]).

Postremo, quia veritas, ad quam credendam arctamur per fidem, et de qua sacra Scriptura agit principaliter, non est veritas quaecumque, sed veritas divina, vel ut est in natura propria, vel ut est ([h]) in natura assumpta, nam in huius veritatis cognitione consistit et praemium patriae et meritum viae; hinc est, quod articuli fidei, qui sunt fidei fundamenta, aut spectant ad divinitatem ([i]), aut ad humanitatem Christi ([j]). Et quoniam divinitas habet considerari in tribus personis, scilicet in Patre generante, Filio genito et Spiritu Sancto procedente; et quadriformi operatione, scilicet creatione in esse naturae, recreatione in esse gratiae, resuscitatione in reparatione vitae et glorificatione in collatione gloriae; hinc est, quod articuli spectantes ad deitatem sunt septem. Similiter, quia humanitas Christi habet considerari ut concepta de Spiritu Sancto, ut nata de Virgine, ut patiens in cruce, ut descendens ad infernum, ut resurgens a morte, ut ascendens in caelum, ut veniens ad finale iudicium ([15]); hinc est, quod septem sunt articuli spectantes ad humanitatem: et sic sunt in universo quatuordecim ([16]), ad modum septem stellarum et septem candelabrorum aureorum, in quorum medio Filius hominis ambulabat *(Apoc. 1. 12-13)*.

(h) Ut est *om. ibid.*

(i) Deitatem *ibid.*

(j) Christi *add. ex ead. edit.*

Quoniam ergo unus est Christus in natura divina et humana, et

una tantum est veritas summa, quae est ratio credendi, una prima, summa et sola, quae non mutatur per tempora; hinc est, quod de omnibus praedictis articulis una tantum est fides et eadem [17], non mutata, tam in praesentibus, quam in [k] praeteritis, quam in [l] futuris; licet magis clara sit et explicita in eis, qui Christum sequuntur [18], quam in eis, qui praecesserunt eius adventum [19], sicut novum Testamentum clarius est, quam vetus, in quibus praedicti articuli continentur [20]. Et quia Spiritus Sanctus hos articulos fidei in Scripturarum profunditate contentos, in unum compegit per duodecim Apostolos, tanquam per testes firmissimos [21]; hinc est, quod praedicti articuli in unum symbolum Apostolorum collecti fuerunt. Et ideo secundum Apostolos componentes duodecim articuli dici possunt, quia quilibet Apostolus in aedificationem fidei posuit unum articulum, quasi lapidem unum vivum; quod Spiritus Sanctus recte praefiguravit in duodecim viris, qui duodecim lapides de Iordanis alveo extraxerunt, ad altare Dominicum [m] construendum *(Iosue, 4. 2. seqq.)* [22].

(k) *Quam in om. ibid.*
(l) *In om. ibid.*
(m) *Deo ibid.*

AD CAPUT VII.

(1) « Articulus, quantum est de ratione sui nominis, dicitur ab arctando: hoc autem dupliciter habet intelligi, active videlicet et passive. Dicitur enim articulus, quia est quid in se arctatum; et dicitur articulus, quia alios arctat. Prout passive dicitur articulus, quod in se arctatum est, est terminus resolutionis. Prout autem active dicitur, est principium distinctionis et discretionis. Et primo quidem modo accipitur in scientia naturali, in qua dicuntur articuli membra, sive partes, quae non resolvuntur in alias, sed in eis stat resolutio, sicut dicuntur articuli digitorum. In quantum vero articulus dicitur principium distinctionis, consuevit accipi in scientia sermocinali, ut in grammatica et rhetorica. Articulus enim in grammatica est aliquid distinctum, faciens distinctionem quantum ad genera, et quantum ad casus, et quantum ad supposita. Et in rhetorica appellatur articulus distinctio, quae fit in scientia et in prolatione. Quoniam ergo aliae scientiae deserviunt Theologiae, sumit et ipsa proprietatem suorum vocabulorum iuxta illud, quod invenit in aliis scientiis recte dictum. Quoniam ergo fides nostra dicit plurium cognitionem, et illa quidem cognitio terminata est et distincta, necesse est circa obiectum fidei, quod est creditum, reperiri aliqua, ad quae reducantur omnia credenda, tanquam ad illa, in quibus stet resolutio omnium credendorum, et tanquam ad illa, quae sunt principia directiva in omnibus, quae creduntur, et illa, quae principaliter fides credit, et quae proprie sunt obiectum fidei. Et pro ista duplici ratione dicuntur censeri nomine articuli, videlicet quia sunt termini resolutionis, et quia principium distinctionis. » *3. dist. 24. a. 3. q. 1.*

(2) « Dicitur symbolum a *syn*, quod est simul, et *bole*, quod est sententia; unde symbolum est plurium sententia constituta. » *3. dist. 25. a. 1. q. 1.* — «Tria sunt symbola fidei Christianae, scilicet symbolum Apostolorum, symbolum Nicaeni Concilii, quod tercenti decem et octo Episcopi condiderunt, et symbolum Athanasii. Causa principalis conditionis primi fuit

certa fidei traditio, causa secundi fuit certa probatio, vel propalatio, causa tertii fuit errorum pullulantium exterminatio. Primum dicitur maius, non numerositate contentorum, sed maioritate conditorum, vel auctorum. Et dicitur submissa voce, quia fuit conditum tempore veritatis nondum propalatae, vel prolatae; vel quia est ad propriae conscientiae securitatem. Dicitur etiam in diei principio et fine, scilicet in Prima et in Completorio, propter duplicem confessionem fidei necessariam, scilicet in principio Ecclesiae et in fine; vel in principio regenerationis baptismalis, et in ultimo defunctionis corporalis, in testimonium conversationis triumphalis; vel in prosperis et in adversis; vel in agendo et in patiendo; vel quod fides est scutum contra tentationes diurnas, et contra tentationes nocturnas. Secundum, quia editum est propter veritatem traditam propalandam, in diebus Dominicis et festis solemnibus, propter maiorem conventum populi, alta voce cantatur, et hoc post Evangelium, quia est eius brevis collectio, et ante communionem, quia est ad ipsam digna praeparatio. Tertium dicitur, nocte finita, prima diei hora; quia fuit editum tempore veritatis concussae per haereticos, praevalentis finaliter contra eos. » *Centil. part. 3. sect. 38.*

(3) « In symbolo Apostolico sufficienter omnia ea, quae opportunum est credere, continentur quoad ea, quae principaliter credenda sunt. » — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod doctrina fidei quaedam habet antecedentia, quaedam consequentia, quaedam principia, sive obiecta. Sicut in aliis scientiis videmus esse quaedam principia communia, quae supponuntur sicut dignitates; quaedam vero principia propria illarum scientiarum, ut sunt intrinseca principia demonstrationum; quaedam vero sunt sicut consequentia, sicut sunt conclusiones corollariae. Per hunc etiam modum in doctrina fidei antecedentia sunt illa, quae sunt de dictamine iuris naturalis; principia vero sunt illa, ad quae fidei illuminatio directe dirigit: et ista dicuntur articuli. Consequentia sunt illa, quae ex illis articulis possunt elici, et ad illos articulos habent sequi. Cum ergo quaeritur, utrum sufficienter doctrina fidei contineatur in symbolo Apostolico, dicendum est, quod si loquamur de doctrina fidei quantum ad ea, quae sunt in ea principia et propria, sicut sunt illi articuli, sufficienter in illo symbolo continentur. Potest autem ipsius sufficientia ex duplici parte monstrari, videlicet ex parte ipsorum auctorum componentium, et ex parte articulorum constituentium. Ex parte auctorum componentium, quia universitas ibi Apostolorum convenit, quam non est dubium aliquid non potuisse latere de his, quae pertinent ad fidei complementum. Et ut maiorem haberent firmitatem, singuli posuerunt ibi suas partes, et omnes insimul singulas approbaverunt; ut una Ecclesia, quae super Apostolos fundari debebat, unam fidei credulitatem et confessionem haberet, quae quidem diceretur fides catholica, hoc est fides universalis. Universalis, inquam, quia universis data, et ab universis Apostolis, qui erant fundamentum universalis Ecclesiae constituti..... Et sic Apostoli in numero duodenario pleno et integro composuerunt illud symbolum, quando erant insimul congregati, in quo quidem numero significatur superabundans perfectio. Et illud praefiguratum fuit in Josue *(4. 8)*, ubi dicitur, quod duodecim viri tulerunt de *medio Jordanis alveo duodecim lapides,* et posuerunt in loco, *in quo castrametati sunt.* Per duodecim namque viros de singulis tribubus praefigurantur duodecim Apostoli. Per duodecim lapides praefigurantur duodecim partes symboli, quae sunt firmae et immutabiles, ex quibus unicum symbolum constituitur, quod ideo symbolum appellatur, quia ex pluribus Apostolorum sententiis fuit constitutum. Dicitur enim symbolum a *syn*, quod est simul, et *bole*, quod est sententia; unde symbolum est plurium sententia constituta; et sic sumitur sufficientia contentorum in symbolo a parte auctorum componentium. Potest etiam nihilominus sumi a parte articulorum constituentium. Cum enim omnes articuli sint de Deo, aut secundum quod est in natura propria, aut secundum quod est unitus humanae naturae; necesse est quosdam articulos esse spectantes ad divinitatem, quosdam ad humanitatem. Illi autem, qui spectant ad divinitatem, aut respiciunt divinam essentiam in se, aut respiciunt divinae essentiae

personas et hypostases, aut respiciunt eius operationes. Si respiciunt ipsam divinam essentiam in se; sic est unus articulus, secundum quod unica et simplex est divina essentia. Et hoc insinuatur, cum dicitur: *Credo in Deum.* Si autem respiciunt divinae essentiae personas, sive hypostases, secundum quod tres sunt personae, tres sunt articuli. Quorum unus est: *Credo in Deum Patrem omnipotentem.* Alius vero notatur, cum dicitur: *Et in Jesum Christum filium eius unicum Dominum nostrum.* Alius cum dicitur: *Credo in Spiritum sanctum.* Si autem respiciant divinae essentiae operationes; hoc potest esse tripliciter, secundum quod triplex est eius operatio, quarum una est in collatione naturae, et haec est creatio; altera in collatione gratiae, et haec est sanctificatio; tertia est in collatione gloriae, et haec est gloriosa resuscitatio. Et secundum hoc tunc sunt tres articuli, quorum unus notatur, cum dicitur: *Credo in Creatorem caeli et terrae.* Alter cum dicitur: *Sanctam Ecclesiam Catholicam*, *Sanctorum communionem, remissionem peccatorum.* Alius cum dicitur: *Carnis resurrectionem, et vitam aeternam. Amen.* Et sic septem sunt articuli circa divinitatem, respicientes ipsam divinam essentiam in se, et in personis, et in operibus eius; et patet eorum sufficientia, quia non habet ipsa pluribus modis considerari. Similiter circa humanitatem non est reperiri nisi septem articulos principales, secundum septem actus Christi Redemptoris, qui ordinantur ad nostram redemptionem. Quorum primus est incarnari; et de hoc est unus articulus: *Qui conceptus est de Spiritu sancto.* Secundus est nasci; et de hoc est alius articulus: *Natus ex Maria Virgine.* Tertius est pro nobis pretium solvere; et de hoc est alius articulus: *Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus et sepultus.* Quartus est infernum spoliare; et de hoc est alius articulus: *Descendit ad inferna.* Quintus est de morte triumphare; et de hoc est alius articulus: *Tertia die resurrexit a mortuis.* Sextus est caelestia transcendere; et de hoc est alius articulus: *Ascendit ad caelos, sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis.* Septimus ad iudicium venire; et de hoc est alius articulus: *Inde venturus est iudicare vivos et mortuos.* Et sic patet, quod septem sunt articuli spectantes ad deitatem, et septem spectantes ad humanitatem, in quibus universitas fidei continetur, secundum quod signatur in Apocalypsi *(1. 13)*, ubi dicit Joannes se vidisse septem candelabra, et in medio septem candelabrorum similem filio hominis, et ille habebat ad dexteram septem stellas. Per septem namque stellas luminosas, quae sunt de natura caelesti, intelliguntur septem articuli spectantes ad divinitatem. Per septem autem candelabra aurea, quae sunt de terrena materia, verumtamen optima et depurata, intelliguntur septem articuli respicientes humanitatem; et ideo dicit, quod in medio horum vidit *similem filio hominis.* Quoniam ergo isti quatuordecim articuli continentur in symbolo apostolico; hinc est, quod ipsa fides continetur in illo symbolo sufficienter et plene quantum ad illa, quae principaliter sunt credenda. » *3. dist. 25. a. 1. q. 1.*

(4) « Diversificatur actus fidei, qui est credere, per credere Deum, credere Deo, credere in Deum. Credere Deum, et credere Deo possunt esse actus informis fidei, et formatae. Possunt autem ad eundem actum secundum ordinem pertinere. Nam credere Deum respicit divinam veritatem, ut obiectum: credere Deo, ut motivum: credere in Deum, ut finem ultimum. Istum ultimum actum multiplicat, et exponit Anselmus (*in epist. ad Rom. c. 4)* sic: Credere in Deum est, credendo, eum amare, credendo, in eum ire, ei adhaerere, et credendo, eius membris incorporari. Ad hoc enim quod fides perfecte tendat in Deum, requiritur adiunctio caritatis, quae ordinat ad amorem Dei, et sic est prima differentia; ad operationem boni, et sic est secunda; ad perpessionem mali, et sic est tertia; ad dilectionem proximi, et sic est quarta. » *Centil. p. 3. sect. 37.*

(5) « Fides est una virtus, licet in credendis differentia reperiatur, quia una est ratio credendi in omnibus, videlicet ipsa summa veritas » — « Dicendum quod fides, sive in eodem, sive in diversis, una est secundum speciem, pro eo quod non dividitur in species, quamvis in diversis diversificetur secundum numerum. Et huius ratio est, quoniam unitas

virtutis attenditur secundum unitatem actus principalis. Unitas autem actus principalis attenditur secundum unitatem obiecti primi. Et quoniam obiectum primum fidei unum est; hinc est, quod necesse est virtutem fidei esse unam. Hoc autem planius patet per exemplum in consimili. Sicut enim videmus, quod in habitu videndi virtus visiva habet obiectum per accidens, sicut dicimur videre equum vel hominem; habet etiam obiectum per se, sicut dicimur videre album et nigrum; habet etiam obiectum non solum per se, sed etiam primo, sicut dicimur videre lucidum; et quamvis obiectum per accidens, sive obiectum materiale ipsius visus, diversificetur in specie, sicut equus differt specie ab homine, et etiam obiectum per se specie differat, sicut album specie differt a nigro; non tamen habitus videndi secundum speciem diversificatur, quia ratio obiecti primi, videlicet ipsa luminositas, una est in omni visibili. Sic et in proposito intelligendum est, quod licet fides habeat multa obiecta per accidens, sicut omnia, quae consequuntur ad articulos, multa etiam obiecta per se, sicut etiam ipsos articulos plures et distinctos; quia tamen una est ratio credendi in omnibus, videlicet ipsa summa veritas, cui ipsa fides innititur propter se et super omnia; ideo ipsa fides est specie una, quantumcumque reperiatur in credendis differentia. Et est simile: si ego crederem alicui homini veraci, quia verax est, eadem credulitate, qua crederem ipsum esse veracem, crederem omnia esse vera, quae dicit, quantumcumque de diversis materiis loqueretur. Per hunc modum in proposito intelligendum est. Et idcirco concedendae sunt rationes ostendentes fidem habere unitatem secundum speciem. » — « Ad illud vero, quod primo obiicitur, quod actus diversificantur per obiecta, iam patet responsio, quoniam hoc non intelligitur de quocumque obiecto, sed de obiecto, quod est obiectum per se et primo: quod quidem non tantum habet rationem materialis, sed etiam rationem activi et motivi; hoc autem modo non est obiectum fidei, nisi ipsa summa veritas, sicut infra melius patebit, cum de obiecto fidei inquiretur. » — « Ad illud quod obiicitur, quod sic se habet fides ad credibilia, sicut voluntas ad volita, et scientia ad scibilia, dicendum quod non est simile, quoniam scientia in diversis speciebus scibilibus diversas intuetur rationes, et diversa media, per quae illa cognoscit. Similiter voluntas in diversis volitis diversa intuetur appetibilia, per quae illa appetit. Ideo tam voluntas, quam scientia, diversificantur penes illa, quae appetit et cognoscit. Fides autem unicam intuetur rationem, secundum quam omnia credibilia credit; et ideo propter diversitatem credibilium non habet diversificari. » — « Ad illud quod obiicitur, quod timor et spes diversificantur, quia sunt de bonis et malis, dicendum quod non est simile, quia timor respicit malum secundum quod malum, et spes bonum secundum quod bonum, et ita secundum rationes diversas. Fides autem bona et mala non considerat, nisi in quantum cadunt sub dictamine veritatis, et ita sub ratione una; ita enim credit malos puniri, sicut beatos praemiari. Ita etiam verum est unum, sicut et reliquum; et ita dictat veritas unum, sicut et alterum. » — « Ad illud quod obiicitur, quod fides dirigit omnes virtutes, dicendum quod ex hoc non sequitur, quod fides sit virtus generalis, pro eo quod contingit virtutes seipsas circumincedere, et obiectum unius virtutis bene potest esse materiale alterius virtutis, et tamen ad invicem distinctae sunt, quia distinguuntur penes obiecta propria, quae non tantum habent rationem materialis, verum etiam rationem motivi. Obiectum enim materiale nec facit convenientiam in specie, nec differentiam; et propterea non sequitur, quod fides sit communis aliis virtutibus, quia fides respicit earum obiecta et fines. Respicit enim illa solummodo per modum materiae, circa quam versatur; obiectum tamen proprium et primum habet distinctum ab aliis virtutibus, secundum cuius obiecti unitatem, est ponere fidem esse unam secundum speciem, sicut in praecedentibus ostensum est. » *3. dist. 23. a. 1. q. 3. et ad 1-2, 4-5.*

(6) « Fidei non potest subesse falsum, quia non possunt simul stare falsitas in credito, et veritas in credente, sive in fide. » — « Cum habitus fidei ipsam mentem illuminet ad assentiendum veritati creditae secundum illu-

strationem divinae praescientiae, et divinae praescientiae non possit subesse falsum; quia ipsa non potest falsificari; necesse est ponere, quod ipsi habitui fidei nec falsum subsit, nec subesse possit. Quemadmodum enim divina praescientia, quae ex rebus non pendet, certissime cognoscit non solum ea, quae ventura sunt necessario, sed etiam contingentia, ita quod circa ea decipi non potest, sicut in primo libro ostensum fuit; sic et fides, quae cognitioni divinae praescientiae innititur, a qua etiam illuminatur et dirigitur, certam credulitatem et illuminationem habet de futuris etiam contingentibus, ita quod illa, quantum est de se, possunt non evenire; fides tamen nec potest decipi, nec potest errare. Sicut enim de eo, quod praescitum est evenire a Deo, concedi potest, quod ipsum possibile sit non evenire in se et absolute; non est tamen compossibile cum praevisione sui oppositi, quia haec duo non possunt simul stare, quod Deus praeviderit unum, et quod eveniat oppositum, tunc enim falleretur divina praescientia; per hunc modum intelligendum est in assensu fidei, quod innititur divinae praevisioni. Unde quamvis creditum contingens in se possit non evenire, haec tamen duo non possunt simul stare, quod non eveniat, et quod sit creditum. Et propterea concedendum est, quod fidei non potest subesse falsum; quia non possunt simul stare falsitas in credito, et veritas in credente, sive in fide. » *3. dist. 24. a. 1. q. 1.*

(7) » Fides in certitudine superatur a scientia, quae est visio Dei aperta; superat vero scientiam, quae est cognitio secundum statum viae, respectu credibilium, cum illa vero, quae est aliorum cognoscibilium superatur in certitudine speculationis: contra vero est de certitudine adhaesionis. » — « Dicendum quod, cum comparamus certitudinem fidei ad certitudinem scientiae, potest intelligi dupliciter. Nam uno modo scientia potest dici aperta et certa visio Dei in patria: et hoc modo non est quaestio, nec dubium, quin scientia isto modo praecellat in certitudine ipsam fidem, sicut gloria praecellit gratiam, et status patriae statum viae. Alio modo dicitur scientia, cognitio quam quis habet in via: et ista potest esse dupliciter; aut respectu illorum, quorum est fides; aut respectu aliorum cognoscibilium. Si respectu illorum, quorum est fides, sic, simpliciter loquendo, certior est fides quam scientia. Unde si aliquis Philosophorum cognoscit aliquem articulorum ratiocinando, utpote Deum esse creatorem, vel Deum esse remuneratorem; numquam tamen ita certitudinaliter cognoscit per suam scientiam, sicut verus fidelis per suam fidem. Si autem loquamur de scientia, secundum quod est cognitio aliorum cognoscibilium, sic quodam modo certior est fides quam scientia, et quodam modo e contrario. Est enim certitudo speculationis, et est certitudo adhaesionis. Et prima quidem respicit intellectum, secunda vero respicit ipsum affectum. Si loquamur de certitudine adhaesionis; sic maior est certitudo in ipsa fide, quam sit in habitu scientiae, pro eo quod vera fides magis facit adhaerere ipsum credentem veritati creditae, quam aliqua scientia alicui rei scitae. Videmus enim veros fideles nec per argumenta, nec per tormenta, nec per blandimenta inclinari posse, ut veritatem, quam credunt, saltem oretenus negent; quod nemo sciens sanae mentis faceret pro aliquo quod cognoscit, nisi in quantum doctrina fidei dictat non esse mentiendum. Stultus etiam esset geometra, qui pro quacumque certa conclusione geometriae auderet subire mortem. Unde verus fidelis, etiam si sciret totam scientiam physicam, mallet totam illam scientiam perdere, quam unum solum articulum ignorare, vel negare; adeo adhaeret veritati creditae. De certitudine ergo adhaesionis verum est fidem esse certiorem scientia philosophica: et haec certitudo respicit veritatem et doctrinam secundum pietatem, et de hac certitudine concludunt rationes ad primam partem inductae. Si autem loquamur de certitudine speculationis, quae quidem respicit ipsum intellectum et nudam veritatem, sic concedi potest, quod maior est certitudo in aliqua scientia, quam in fide, pro eo quod aliquis potest aliquid per scientiam ita certitudinaliter nosse, quod nullo modo potest de eo dubitare, nec aliquo modo discredere, nec in corde suo ullo modo contradicere, sicut patet in cognitione dignitatum et primorum principiorum. Et hoc modo procedunt rationes ad partem sequentem, sicut per-

tractanti patet. Et per hoc patet responsio ad quaestionem propositam. Patet etiam responsio ad obiecta, procedunt enim secundum diversas vias. Nam rationes ad primam partem inductae concludunt de certitudine adhaesionis; rationes vero ad oppositum de certitudine speculationis. Verumtamen rationes ad primam partem inductae videntur concludere de certitudine speculationis, quod illa certitudine sit fides certior scientia; quod falsum est. Ideo tentandum est eas dissolvere. » — « Ad illud verbum Augustini, quo dicitur: Nihil est homini certius sua fide *(de Trin. lib. 13. c. 1)*, dici potest, quod nihil facit ad propositum, quia non loquitur de certitudine, quam quis habet per fidem, sed quam quis habet de fide, quam habet in mente, et illa est certitudo scientiae, scit enim homo fidelis se habere fidem. » — « Ad illud Philosophi *(Arist. Eth. lib. 3. c. 5)*, quod virtus est certior omni arte, dicendum quod loquitur de virtute et arte, secundum quod comparantur ad idem. Multo enim melius scit aliquis invenire medium et obiectum per habitum virtutis, quam per habitum purae cognitionis. Non est autem generaliter intelligendum, quod virtus sit certior circa proprium obiectum, quam aliqua scientia circa suum. » — « Ad illud quod obiicitur, quod certius videtur, quod videtur in lumine veritatis increatae, quam quod videtur in lumine veritatis creatae, dicendum quod illud verum est, quando lumen veritatis increatae irradiat plene, sicut erit in patria. Quando autem semiplene irradiat, non est necesse, quod habeat veritatem, sicut patet; quia certius potest homo videre ad lumen candelae, quam ad lumen solis, ubi sol non plene irradiat. Sic et in proposito intelligendum est, licet enim fiat irradiatio mediante fide ab ipsa veritate aeterna, non tamen est irradiatio plena, quoniam manet speculum et aenigma. » — « Ad illud quod obiicitur, quod certior est cognitio, cui non permiscetur error, dicendum quod verum est, sicut fidei non permiscetur error, ita etiam nec scientiae, in quantum scientia; hoc est solum ex defectu a parte cognoscentis. Sic etiam contingit in ipsa fide a parte credentis; sicut patet in infideli, qui propter distorsionem intellectus a cognitione fidei labitur in haeresim, dum se credulitati verae intermiscet credulitas falsa. Unde ex hoc non potest concludi, quod fides sit certior, quam scientia. Illud tamen verum est, quod doctrina fidei magis veraciter est tradita, quam aliqua scientia philosophica, quia Spiritus sanctus, et ipse Christus, qui docuerunt fidei veritatem et sacrae Scripturae, in nullo falsum dixerunt, nec in aliquo possunt reprehendi; quod de nullo philosopho arbitror vere posse dici in traditione alicuius doctrinae; imo inveniuntur veris multa falsa permiscuisse. » — « Ad illud quod obiicitur, quod quanto scientia nobilior est, tanto certior, dicendum quod illud non habet veritatem. Nam, sicut dicit Philosophus *(Arist. Metaph. lib. 3. cont. 16)*: Maior est certitudo mathematicae scientiae, quam divinae; et tamen nobilior est divina, quam mathematica: hoc autem est propter defectum a parte intelligentis; quia, sicut dicit Philosophus *(ibid. cont. 1)*: Sicut se habet oculus noctuae ad lucem, ita intellectus noster ad manifestissima naturae. Unde illa, quae sunt certissima in se, cognoscit aliquando dubie; et tamen illa cognitio minus certa magis est nobilis et perfecta, quoniam est de re nobiliori. Melius est enim vel modicum quid de Deo scire, quam caelestium vel terrestrium notitiam habere. Rationes vero ad oppositam partem concedendae sunt, concludunt enim de certitudine speculationis, sicut satis clarum est, et perscrutanti apparet. » *3. dist. 23. a. 1. q. 4. et ad 1-6.*

(8) « Fides et scientia, quae non sit comprehensionis, sed per manuductionem ratiocinii, possunt simul stare, licet non sit secundum idem fides et scientia. » — « Duplex est cognitio scientialis de Deo, scilicet a parte comprehensionis, et manuductione ratiocinationis. Si loquamur de scientia a parte comprehensionis, quomodo cognoscitur Deus in patria, sic non compatitur secum fidem, ut simul idem sit scitum et creditum, pro eo quod talis cognitio simpliciter excludit aenigma: et hoc melius apparebit infra, cum agetur de evacuatione virtutum (*), quare videlicet et qualiter fidei actus per visionem excludatur, et evacue-

(*) Vide superius *cap. 4. hui. part. not. 11*; et inferius, *part. 7. cap. 7. nn. 11. 12 et 13.*

tur. Et de hac scientia Sanctorum auctoritates dicunt, et communis opinio Magistrorum tenet, hoc esse verum, quod idem simul non potest esse scitum et creditum. Si autem loquamur de scientia, quae est a manuductione ratiocinationis, sic volunt quidam dicere adhuc esse verum, quod non potest simul stare cum fide; quia per talem scientiam assentit intellectus ipsi rei cognitae propter ipsam rationem principaliter, assentit etiam necessario, assentit etiam sicut rei, quae est infra se, cuius contrarium reperitur in fide, quae assentit primae veritati propter se voluntarie, elevando rationem super se. Et ideo dixerunt habitum fidei et scientiae mutuo sese excludere, secundum quod caritas illum amorem excludit, quo quis amat Deum propter temporalia principaliter. Aliorum vero positio est, quod de uno et eodem simul potest haberi scientia, manuductione ratiocinationis cum habitu fidei, iuxta quod dicit Augustinus *(de Trinit. lib. 14. c. 1)*, exponens illud Apostoli *(1. Cor. 12. 8): Alii datur per Spiritum sermo sapientiae, alii sermo scientiae.* Huic scientiae tribuo illud, quo fides saluberrima, quae ad veram beatitudinem ducit, gignitur, nutritur, defenditur, roboratur; qua scientia non pollent plurimi fideles, licet habeant fidem. Et Richardus de sancto Victore dicit, quod ad ea, quae fidei sunt, non tantum possunt haberi rationes probabiles, sed etiam necessariae, licet eas interdum contingat nos latere. Unde aliquis credens Deum esse unum Creatorem omnium, si ex rationibus necessariis incipiat ipsum idem nosse, non propter hoc desinit fidem habere. Vel si etiam prius noscit, fides superveniens talem cognitionem non expellit, sicut per experientiam patet. Ratio autem, quare talis scientia simul potest esse de eodem cum ipsa fide, et quod una cognitio alteram non expellit, est, quia scientia manuductione ratiocinationis, licet aliquam certitudinem faciat, et evidentiam circa divina, illa tamen certitudo et evidentia non est omnino clara, quamdiu sumus in via. Quamvis enim aliquis possit rationibus necessariis probare Deum esse, et esse Deum unum; tamen cernere ipsum divinum esse, et ipsam Dei unitatem, et qualiter illa unitas non excludat personarum pluralitatem, non potest nisi per iustitiam fidei emundetur. Unde illuminatio et certitudo talis scientiae non est tanta, quod, habita illa, superfluat illuminatio fidei, imo valde est cum illa pernecessaria. Et huius signum est, quia licet aliqui philosophi de Deo sciverint multa vera, tamen quia fide caruerunt, in multis erraverunt, vel etiam defecerunt. Unde, sicut in praecedentibus dictum est, quod fides potest stare cum visione exteriori, quia illa habet coniunctam latentiam circa personam Christi; sic intelligendum est circa habitum fidei, et talem modum sciendi, quod possunt se simul in eodem, et respectu eiusdem compati, quamvis non secundum idem. » — « Ad illud quod obiicitur, quod sciens non potest dissentire ab eo, quod scit, dicendum quod verum est, quantum ad id, quod de eo cognoscit; quantum tamen ad id, quod latet, ex illo dissentire potest, et ratione illius est necessaria sibi credulitas fidei. Sicut aliquis philosophus sciens probare Deum esse unum ratione necessaria, ab hac non potest dissentire; dissentiret tamen ab hac, si quis diceret, quod illa unitas potest compati secum pluralitatem, quod quidem eum latet, et excedit vires cognitionis suae et scientiae. — » Ad illud quod obiicitur, quod fides est de his, quae sunt supra rationem, et scientia est de his, quae sunt infra, dicendum, quod sicut nihil impedit unum et idem esse latens et patens; sic nihil impedit unum et idem, secundum alium et alium cognoscendi modum, esse infra et supra rationem; et ita scitum et creditum. Licet enim sempiterna virtus et divinitas nosci possit per scientiam acquisitam, vel etiam innatam in se; tamen, prout comparatur ad pluralitatem personarum, vel humilitatem humanitatis nostrae, quam Deus assumpsit, omnino supra rationem est, et supra scientiam. Si quis enim iudicio rationis et scientiae innitatur, nequaquam crederet possibile, quod summa unitas secum compatiatur pluralitatem personarum, nec quod summa maiestas uniri possit cum nostra humilitate, nec quod summa virtus de non operante fiat operans sine sui mutabilitate, et consimilia, quae videntur repugnare communibus animi conceptionibus secundum philosophiam. Unde valde parum attingit scientia cognitionem divinorum, nisi fidei innitatur;

quia in una et eadem re apertissimum est fidei, quod occultissimum est scientiae; sicut patet de altissimis et nobilissimis quaestionibus, quarum veritas latuit philosophos, scilicet de creatione mundi et de potentia et sapientia Dei, quae latuit philosophos, et nunc manifestae sunt Christianis simplicibus. Propter quod dicit Apostolus *(1. Cor. 1. 20), stultam* fecisse Deum *sapientiam huius mundi,* quia omnis sapientia de Deo in via absque fide magis est stultitia, quam vera scientia, deprimit enim perscrutantem in errorem, nisi dirigatur et iuvetur per fidei illuminationem; unde per ipsam non expellitur, sed magis perficitur. » *3. dist. 24. a. 2. q. 3. et ad 3. et 4.*

(9) « Contrarie opinari, vel potest esse circa ea, quae spectant ad doctrinam Christianae religionis, vel circa ea, quae spectant ad doctrinam humanae inquisitionis. Circa ea, quae spectant ad doctrinam humanae inquisitionis, licet contraria opinari, et asserere, quia illa non faciunt ad salutem. Asserere autem contraria in his, quae spectant ad doctrinam religionis, distinguendum est. Nam quaedam sunt de necessitate fidei, quaedam de necessitate Scripturae, quaedam sunt his annexa, ut sunt quae faciunt ad fidei explicationem, et Scripturae expositionem. Circa ea, quae sunt de necessitate fidei, opinari contraria simpliciter est peccatum in altero, scilicet qui falsum opinatur. Et si sit simplex opinio, est peccatum erroris: si autem assertio, et defensio non tantum error, sed haeresis dicenda est. In his autem, quae sunt de certitudine Scripturae, ignorantes Scripturas licet contrarie opinari; nec est culpa, ut si unus simplex homo credat, quod Jacob fuit pater Isaac, alter non, sed e converso. Et primus quidem licet suspicetur, vel opinetur falsum, tamen non peccat, quia ignorat Scripturam. Scienti autem Scripturam non licet, imo peccat, si simpliciter opinetur. Si autem defendat, haereticus est iudicandus, quoniam contradicit Scripturae sacrae. In his autem, quae sunt annexa fidei, vel Scripturae, aut una opinio sequitur ad fidem vel Scripturam, et ad alteram sequitur oppositum; et tunc dicendum, quod ante percontationem licet contrarie opinari, sed post percontationem non licet, imo peccatum est, sicut in his, quae determinata sunt per fidem, et Scripturam. » *1. dist. 27. p. 1. a. 1. q. 4.*

(10) « Utrum fides sit de his, de quibus habetur visio sensibilis. Et videtur, quod sic: *Quia vidisti me, Thoma, credidisti (Joa. 20. 29);* sed constat, quod Thomas veram habuit fidem de Domino Jesu, quia credidit Jesum, quem vidit et tetigit; ergo simul de eodem erat fides interior et visio exterior. » — « Item: *Quod vidimus, et audivimus, et perspeximus, et manus nostrae contrectaveverunt de Verbo vitae (1. Jo. 1. 1);* si ergo de Verbo vitae habebant Apostoli fidem, hoc est de Christo, et de eodem habebant sensibilem cognitionem; redit idem quod prius » — « Item: Apostoli viderunt Christum passum, et Christum ascendentem; et constat, quod Christum esse passum, et Christum ascendisse sunt duo articuli; si ergo Apostoli fidem et meritum quantum ad hos articulos non amiserunt, videtur, quod circa idem possit esse fides et visio exterior » — « Item: beata Virgo sensibili experimento novit se concepisse de Spiritu sancto absque virili semine; sed constans est, quod propter conceptionem Filii Dei nihil demptum est fidei suae; ergo simul stabant in ea cognitio fidei et cognitio sensibilis experimenti » — « Circa unum et idem possunt esse simul fides atque visio sensibilis, quamvis non secundum idem, quando scilicet illud unum secundum aliud patet, secundum aliud latet, ut in Christo » — « Dicendum, quod quaedam sunt, quae subiiciuntur sensui exteriori simpliciter et totaliter; et illa videre, est clare et perfecte cognoscere: et circa talia non potest simul et semel esse habitus, sive cognitio fidei cum visione exteriori, pro eo quod visio, sive cognitio illa, excludit omne aenigma et cognitionem aenigmaticam. Quaedam autem sunt, quae sic subiacent sensui secundum aliquid sui, ut secundum aliquid sui lateant ipsum sensum; et circa talia bene potest simul et semel esse visio secundum unum, et credulitas fidei secundum aliud: visio secundum illud, secundum quod patent, credulitas fidei secundum illud, secundum quod latent. Et hoc modo est in Christo intelligere. Nam Christus secundum naturam assumptam et corpoream

Apostolorum sensibus apparebat; secundum autem divinam naturam omnem sensum latebat. Et eadem persona et hypostasis, secundum diversas naturas, simul erat visui cognita et incognita; ideo simul poterat esse visa et credita. Et id est satis facile intelligere, si quis attendat, quoniam circa idem potest esse certitudo et dubitatio, secundum diversas naturas et diversos respectus et diversas conditiones. Esto enim, quod hic sit Christus coram oculis meis, et si visu cognoscam ipsum esse hominem, nunquam tamen per visum cognoscam ipsum esse Filium Dei. Ideo alius habitus necessarius est ad hoc, quod cognoscam ipsum esse Deum. Et hoc est, quod Dominus dixit Petro, quando dixerat: *Tu es Christus Filius Dei vivi: quia caro et sanguis non revelavit tibi (Matth. 16. 16).* Concedendum est ergo, quod fides et visio possunt esse circa unum et eumdem, quamvis non secundum idem. Et hoc est, quod dicit Augustinus *(in Joan. tr. 79)* et Gregorius *(hom. 26. in Ev.)* de Thoma, quod aliud vidit, et aliud credidit, hominem vidit, et Deum confessus est, dicens: *Dominus meus, et Deus meus (Jo. 20. 28).* Et sicut de Thoma dicitur, ita etiam de aliis Apostolis, et de beata Virgine. Quae, quamvis certitudinali experientia sciverit se concepisse sine virili semine; tamen se concepisse personam Verbi novit mediante fide. Et breviter, quia in omnibus articulis implicatur aliquid divinum, quia articulus est veritas de Deo, et illud quidem latet; ideo concedendae sunt rationes ostendentes, quod visio corporalis fidem non excludit. » *3. dist. 24. a. 2. q. 1. fund. et concl.*

(11) « Ex hoc sensu nascitur in anima triplex influxus ab illa luce, per quam stabilitur anima in Deum: primus est robur virtutis: secundus est zelus veritatis: tertius excessus amoris. Robur virtutum est primus, quia nihil difficile est animae habenti fidem inconcussam: quia *si potest credere, omnia possibilia sunt credenti (Marc. 9. 22),* quia paratus est sustinere omnia propter Deum, quia per fidem et virtutem stabilitur. Secundus influxus est veritatis zelus, ut homo indignetur contra omne malum et afficiatur statim ad omne bonum. Dedignetur omne malum, sicut Elias, qui prophetaverat de Achab et Jezabel, quod comederent ex eis canes. Dixit Achab: *Numquid invenisti me inimicum tibi?* Respondit Elias: *Inveni, quia venumdatus es, ut faceres malum in conspectu Dei (3. Reg. 21. 20),* quasi diceret, quicumque est contrarius Deo, est contrarius mihi. Tertius influxus est excessus amoris, quando anima in vituperiis et tribulationibus semper sentit iucunditatem amoris. Hoc maxime est, quando ardens sentit, quod Dominus facit gustare panem Angelorum *(Psal. 77. 25).* Et hunc reputant omnes stultum, et ipse reputat omnes stultos, et secundum veritatem sunt. Et hoc est summum fidei, et apex, ut per experientiam inebrietur, et iam nil curet de mundo. » *In Hexaëm. serm. 9. prop. fin.*

(12) *Est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium (Hebr. 11. 1).* « Fidei definitio data ab Apostolo est vera, convertibilis, evidens et sufficiens. Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod tunc diffinitio, sive notificatio, est recte assignata, quando nihil continet superfluum, nihil etiam diminutum. Et hoc est, quando per ipsam notificationem ipsius definiti essentia plene indicatur, et aperte manifestatur, et ab omnibus aliis separatur: hoc autem est reperire in proposito, si quis attendat. Nam ipsa fides secundum essentiam suam aliquid respicit ex parte intellectus, et aliquid ex parte affectus. Habet enim affectum stabilire, et intellectum illuminare. Et in quantum affectum stabilit, dicitur *substantia,* sive fundamentum: in quantum autem intellectum illuminat, dicitur *argumentum.* Ut ergo plene fidei essentia explicaretur, oportuit eam diffiniri, sive notificari, ut diceretur substantia simul et argumentum; debet enim diffinitio totam essentiam diffiniti in se claudere. Debet etiam nihilominus aperte notificare. Quoniam ergo habitus virtutis dupliciter notificari habet, videlicet per finem ultimum, et per suum obiectum; finis autem ipsius fidei consistit in aeterna beatitudine, quam speramus, et ita in rebus sperandis; obiectum autem consistit in veritate non visa, et ita in rebus non apparentibus; ideo opportunum fuit fidem diffiniri per res sperandas, et non apparentes, ut

sic notificatio fidei non solum essentiam diffiniti explicaret plene per intellectum et affectum, sed etiam manifestaret aperte per finem et obiectum. Debet etiam diffinitio diffinitum ab omnibus aliis separare. Et quoniam fides formata distingui habet a fide informi, distingui etiam habet ab habitu cuiuslibet alterius virtutis; a fide, inquam, informi distinguitur, in quantum sustentat totam fabricam spiritualem; ab aliis autem virtutibus, in quantum veritati non visae facit adhaerere. Ideo quantum ad haec duo dicitur *substantia rerum sperandarum*, ut distinguatur a fide informi; *et argumentum non apparentium*, ut distinguatur ab habitibus aliarum virtutum. Et sic patet, quod praedicta notificatio nihil continet superfluum, nihil diminutum, nec est in ea clausula, nec dictio, imo nec etiam syllaba otiosa. Fatendum est ergo ipsam esse convenienter, et secundum artem assignatam, ita quod in se habet veritatem, convertibilitatem, evidentiam et sufficientiam adeo perfecte et complete, ut nec peritissimi philosophorum possent eam artificialius et completius assignare. » *3. dist. 23. a. 1. q. 5.*

([13]) « Huius fidei firmitas est triplex. Prima est ex testimonio veritatis expressae per Verbum increatum. Secunda ex testimonio veritatis expressae per Verbum incarnatum. Tertia ex testimonio veritatis expressae per Verbum inspiratum. De primo dicit Joannes *(1. Jo. 5. 7): Tres sunt, qui testimonium dant in caelo, Pater, Verbum, et Spiritus sanctus, et hi tres unum sunt.* A tribus datur testimonium, sed exprimitur per verbum, quia Verbum et Patrem et seipsum exprimit, et omnia alia, dicente David *(Psalm. 32. 6): Verbo Domini, caeli firmati sunt.* Caeli, idest caelestes per fidem, Verbo Dei firmati sunt. Et isto Verbo firmantur et caelestes, et subcaelestes. Unde dicit : *Et spiritu oris eius omnis virtus eorum.* Unde Scriptura explicans mysterium hierarchiae caelestis, et subcaelestis, in alio loco dicit *(Ps. 118. 89)*: *In aeternum, Domine, Verbum tuum permanet in caelo,* scilicet Trinitatis... Huius autem fidei Christus est fundamentum, et nemo potest aliud fundamentum ponere praeter id, quod positum est, Christus Jesus *(1. Cor. 3. 11).* Ille est lapis angularis, de quo facit Isaias et Petrus mentionem *(Isa. 28. 16)*: *Ecce ponam in fundamentis Sion lapidem angularem, probatum, speciosum.* Et Apostolus *(1. Petr. 2. 6)*: *Superaedificati supra fundamentum Apostolorum,* idest supra Christum. Tertia firmitas est ex testimonio veritatis expressae per Verbum inspiratum, et hoc fuit in omnibus Prophetis. Et nos audivimus hoc verbum *(1. Jo. 1. 3),* quo Spiritus sanctus testificatur, quoniam Christus est veritas. Aliqui viderunt eum in carne. Unde dicitur in Luca *(10. 23-24)*: *Beati oculi, qui vident, quae vos videtis. Dico vobis, quod multi Reges et Prophetae voluerunt videre, quae vos videtis, et non viderunt.* Radiavit autem Spiritus sanctus in cordibus omnium praedicatorum, ad omnem veritatem praedicandam et scribendam, dicente Apostolo *(Hebr. 1. 1)*: *Multifarie, multisque modis olim Deus loquens patribus;* et postea dicitur *(2. 2)*: *Si enim qui per Angelos dictus est sermo, factus est, etc.* Et sequitur *(2. 3-4)*: *Quae, cum initium accepisset enarrandi per Dominum ab eis, qui audierunt, in nos confirmata est, contestante Deo signis et portentis, et variis virtutibus, et Spiritus sancti distributionibus.* Et exemplificatur hic triplex firmitas fidei. Primo, ut expressa per Verbum increatum, ibi: *Multifarie;* et: *Qui cum sit splendor gloriae.* Secundo, ut per Verbum incarnatum, ibi: *Purgationem peccatorum faciens.* Tertio, ut per Verbum inspiratum: *Quae cum initium accepisset enarrandi per Deum.* Hic Spiritus sanctus in mentibus electorum facit Scripturas, et dat firmitatem fidei Christianae. » *Serm. 9. in Hexaëm. in princip.* Legantur etiam sermones *8* et *10,* ubi de sublimitate, altitudine, firmitate et speciositate fidei sapientissime disseritur.

([14]) « Utrum fides sit de his, de quibus habetur opinio probabilis. Et quod sic, videtur: *Parati omni poscenti reddere rationem de ea, quae est in vobis, fide et spe (1. Petr. 3. 15).* Sed ratio probabilis est generativa opinionis; si ergo fides compatitur secum probabilem rationem, compatitur ergo et probabilem opinionem » — « Item donum scientiae

et intellectus et sapientiae simul potest stare cum fide. Sed quod credimus, debemus auctoritati, quod intelligimus, debemus rationi; ergo ratiocinatio potest simul stare cum fide; sed cum quocumque stat probabilis ratiocinatio, stat etiam et opinio; ergo etc. » — « Item doctrina theologiae stat simul cum fide, cum sit fidei explicativa, et circa ea est, circa quae fides consistit. Si ergo in doctrina theologiae multae fiunt probabiles rationes, videtur quod rationis probabilitas simul cum fide maneat; ergo pari ratione probabilitas opinionis ex rationibus generatae poterit esse in eodem, et respectu eiusdem in quo, et respectu cuius est ipsa fides » — « De eodem potest esse fides et probabilis opinio, non quidem formidinem annexam habens, sed assensionem ex probabilibus rationibus derelictam » — « Opinio probabilis dupliciter consuevit accipi. Uno modo dicitur opinio assensio unius partis cum formidine alterius. Alio modo dicitur opinio assensio animae generata ex rationibus probabilibus, secundum quod consuevit dici, quod syllogismus dialecticus generat opinionem, et syllogismus demonstrativus generat scientiam. Si ergo opinio dicatur primo modo, prout habet secum annexam formidinem et vacillationem, sic non potest simul stare cum habitu fidei circa eandem materiam, pro eo quod fides facit plene consentire in alteram partem, ita quod omnino reputat eius oppositum falsum et erroneum, nec propter aliquam rationem supervenientem potest ad oppositum inclinari; et ideo, quia tollit fluctuationem opinionis, isto modo dicendi opinio simul cum fide non potest se compati. Si autem opinio dicatur secundo modo, scilicet assensio derelicta ex rationibus probabilibus, sic dicendum est, quod circa idem simul et semel potest esse opinio et fides, quoniam multi fideles habent ad ea, quae credunt, multas verisimiles rationes, et multas probabiles, quae habent generare opinionem quantum ad secundum modum dicendi opinionem; et illa quidem assensio generata fidei non repugnat, imo subservit et famulatur. Est enim in fidei fomentum quantum ad infirmos, et oblectamentum quantum ad perfectos ». *3. dist. 24. a. 2. q. 2. fond. et concl.*

(15) « Ista principaliter debebat habere fides illorum, quibus innitebatur, tanquam magis opportuna. Nam primum quidem credebant tanquam ipsius fidei Mediatoris fundamentum, videlicet ipsam nativitatem. Secundum vero, videlicet ipsam passionem, ut provocaret ad amorem. Tertium vero, videlicet ipsam resurrectionem, ut sublevaret ad spem. Quartum vero, scilicet adventum ad iudicium, ut gubernaret per timorem. Et quia omnibus erat necessarium ad salutem recte credere, amare, sperare et timere; ideo oportuit quatuor istos articulos credere explicite, ut alii, qui innitebantur credendo implicite, possent salvari. Vel aliter, quia nullus poterat merito suo liberari a contagione, vel obligatione peccati originalis, oportuit, quod crederent se per meritum Christi posse salvari, et per satisfactionem eius. In merito autem isto est quatuor considerare, videlicet personam satisfacientis, modum satisfaciendi, et eius praemium, et praemiandi modum. Quantum ad personam, oportebat credere nativitatem; quantum ad modum satisfaciendi, oportebat credere passionem; quantum ad praemium, oportebat credere resurrectionem; quantum ad modum, oportebat credere adventum ad iudicium *3. dist. 25. dub. 2.* — « Quando anima elevatur per influxum sibi divinitus vigorem, splendorem, ardorem, pie colit, clare speculatur, sancteque perfruitur; et per haec comprehendit assumptae humanitatis mirabilem exortum, mirabilem occasum, mirabilem ascensum, vel conscensum, mirabilem regressum. Tunc habet quatuor latera civitatis de caelo descendentis *(Apoc. 21. 13)*. Mirabilem, inquam, exortum in nativitate; occasum in crucifixione; conscensum in resurrectione; ascensum in ascensione; regressum ad iudicium. Haec quatuor ostendit Ecclesiastes, dicens *(1. 5-6): Oritur sol, et occidit, et ad locum suum revertitur, ibique renascens, gyrat per meridiem, et flectitur ad aquilonem.* Mirabilis fuit exortus, quia radius supersubstantialis unitus humanitati ex utero prodiit, et quoniam conversatus est in mundo vigens, lucens, inflammans. In morte quoniam dignatus est mori, et post de inferis ascendit ad corpus, et post in caelum. Et quoniam regredietur ad iudicandum,

mira longitudo aeternitatis fuit in unione divinitatis ad humanitatem. Nam separatio divinitatis et humanitatis fuit maius impossibile, quam ens creatum totaliter nihil esse. Latitudo caritatis fuit in morte; mira sublimitas potentiae in ascensione; mira profunditas sapientiae erit in iudicio ». *Serm. 23. in Hexaëm. ant. med.*

(16) « Doctrina fidei quaedam habet antecedentia, quaedam consequentia, quaedam principia sive obiecta, sicut in aliis scientiis videmus esse quaedam principia communia, quae supponuntur, sicut dignitates. Quaedam vero principia propria illarum scientiarum, ut sunt intrinseca principia demonstrationum. Quaedam vero sunt consequentia, sicut sunt conclusiones corollariae. Per hunc etiam modum in doctrina fidei antecedentia sunt illa, quae sunt de dictamine juris naturalis. Principia vero sunt illa, ad quae fidei illuminatio directe dirigit: et ista dicuntur articuli. Consequentia sunt illa, quae ex illis articulis possunt elici, et ad illos articulos habent sequi. Cum ergo quaeritur, utrum sufficienter doctrina fidei contineatur in Symbolo Apostolico, dicendum est, quod si loquamur de doctrina fidei quantum ad ea, quae sunt in ea, principia et propria, sicut sunt illi articuli, sufficienter in illo symbolo continetur ». *3. dist. 25. a. 1. q. 1.*

(17) « Fides duplicem habet magnitudinem; unam per comparationem ad obiectum, et haec attenditur in articulorum quantitate; et vocatur haec articulorum quantitas ipsorum articulorum dignitas, articuli enim non sunt de quacumque veritate, sed de veritate summa. Et penes hoc quantitas fidei aequalis est secundum diversitatem temporum, aequalis est etiam secundum pluralitatem articulorum, quantum ad id, quod est in eis principale, scilicet quantum ad ipsam primam veritatem. Quantum vero ad connotatum bene posset concedi, quod unus articulus est dignior alio; ut illi, qui sunt de divinitate, sunt digniores quam illi, qui sunt de humanitate. Habet etiam magnitudinem per comparationem ad subiectum, quia fides respicit subiectum secundum triplicem vim, videlicet secundum potentiam intellectivam, et secundum potentiam affectivam, et secundum potentiam interpretativam. Secundum haec attenditur in fide magnitudo secundum triplicem modum, videlicet per comparationem ad intellectivam dicitur magna cognitione, per comparationem ad affectivam dicitur magna devotione, per comparationem ad interpretativam dicitur magna constantia. Tunc enim fides constans est, quando aliquis libere confitetur, quod credit... Aliter potest dici,... quod cum fides respiciat intellectum et affectum, secundum quod supra habitum est, magnitudo eius sumitur tam ex parte huius, quam ex parte illius. Ex parte autem intellectus dupliciter potest attendi maior magnitudo in fide, aut quia clarius cognoscit ipsum creditum, aut quia cognoscit ipsum in pluribus, sive distinctius. Primo modo dicitur fides magna cognitione; secundo articulorum quantitate, quia articulos novit melius distinguere. Similiter ex parte affectus dupliciter attenditur magnitudo, aut quia firmius adhaeret, aut quia intensius. Primo modo dicitur esse magna constantia, secundo modo dicitur magna devotione ». *3. dist. 25. dub. 1.*

(18) « Necessarium est, post adventum Christi, credere non modo implicite omnes articulos, sed etiam aliquos explicite, licet explicite eos omnes credere non sit omnibus, maxime simplicibus, necessarium ». — « Omnes christiani post adventum Christi tenentur credere omnes articulos. Hoc autem tripliciter potest esse: aut omnes credere implicite, aut omnes credere explicite, aut quosdam implicite, quosdam explicite. Credere omnes implicite est fidei diminutae. Non enim sufficit modo alicui, qui habet usum rationis, in generali credere Redemptorem et remuneratorem; adeo enim notitia quorumdam articulorum manifesta est, quod nullus habens usum rationis illos ignoret, nisi omnino negligat et contemnat Dei cultum et salutem suam. Credere autem quosdam implicite, quosdam explicite, hoc est ad fidei salutem necessarium, potest enim fidei simplicium sufficere. Ad illos autem tenentur explicite credendos, quos manifestat eis non solum praedicatio, sed etiam ecclesiasticus usus et consuetudo, sicut est de unitate et Trinitate, quam possunt nosse ex ipso actu consignationis, consignant enim se in nomine Patris et

Filii et Spiritus sancti; et sicut est de nativitate, passione, resurrectione et peccatorum remissione, quos cognoscere possunt ex ipsis solemnitatibus, quas Ecclesia celebrat, et actibus sacerdotum. Ideo ab horum cognitione et notitia nullus ratione utens excipitur, nec ignorantia excusatur, quia non potest esse talis ignorantia sine negligentia et contemptu. Alios etiam articulos non ita manifestos tenentur utique credere implicite. Implicite autem voco credere, ut in generali credant universaliter omne, quod credit sacrosancta mater Ecclesia, ita quod in particulari a nullo illorum dissentiant, nec aliquem articulorum discredant. Credere autem omnes articulos distincte et explicite, est fidei iam provectae, hoc enim non est de generali fidei necessitate. Sed si necessarium est alicui, illis est necessarium, qui in cognitione fidei processerunt, et illis potissime, qui fidem aliis explicare et manifestare tenentur, vel etiam qui officium docendi et praedicandi assumunt, sicut sunt habentes curam animarum, et praedicatores verbi Dei, et doctores sacrae Scripturae, et alii quorum conversatio versatur circa fidei veritatem. Hoc tamen non credo esse opportunum omnibus, qui salvantur. Multi enim sunt boni simplices, qui quamvis sint parvae cognitionis, sunt tamen magnae devotionis; et tales pium est credere ad salutem pervenire. Et propterea concedendum est, quod licet opportunum sit omnibus non solum credere omnes articulos implicite, sed etiam quosdam explicite, post adventum Christi; non tamen est necessarium omnibus, maxime simplicibus, credere omnes explicite ». — « Ad illud quod obiicitur, quod sicut se habet obedientia respectu praeceptorum, et caritas respectu diligendorum, sic et fides respectu credendorum, responderi potest dupliciter. Primo dicendum, quod non est simile; quia cum fides consistat in cognitione, et cognitio potest scire aliquid in universali, ita tamen quod non sciat in particulari, et ita scire uno modo, et ignorare alio modo; potest et ipsa fides aliquid credere implicite, quamvis non credat explicite. Non sic autem est de obedientia, quae consistit in mandatorum executione; non enim potest mandatum impleri in universali, quin impleatur in particulari. Similiter ea, quae caritas diligit, ita sunt manifesta, quod non possunt latere. Aliter potest etiam responderi, quod quodam modo sit simile; quia obedientia non tenetur omnia mandata exequi in opere, nisi pro loco et tempore, sed sufficit, quod promptum reddat et voluntarium ad exequendum omnia, cum fuerit locus et tempus. Similiter nec caritas specialiter diligit unumquemque, sed omnes communiter amplectitur; illum autem specialiter diligit, quem specialiter cognoscit. Ideo ex hoc non potest concludi, quod aliquis per fidem teneatur omnes articulos explicite credere, sed implicite. Explicite autem, cum se offert opportunitas, utpote quando aliquis articulus illi praedicatur, et explicatur ab eo, cui debet credere ». — « Ad illud quod opponitur, quod non vitatur malum nisi cognitum, dicendum quod verum est. Sed cognitum potest esse aliquid dupliciter, vel in se, vel in alio; et secundum hunc duplicem modum potest aliquis vitare malum, vel per notitiam propriam, vel per notitiam alienam. Ille autem, qui habet fidem implicitam de aliquo articulo, quamvis errorem contra istum articulum non possit omnino vitare per notitiam propriam, potest tamen vitare per notitiam alienam; innititur enim his, qui credunt articulos explicite. Unde aliquis simplex homo, vel vetula, cum audit aliquid novum praedicari, non debet statim assentire, quousque noverit illud universaliter ab Ecclesia teneri. Unde, praeter remedium divinae inspirationis et orationis, ad quod semper recurrendum est, habent simplices remedium humanae instructionis, ad quod possunt confugere, ut errores valeant declinare. Semper enim Deus habuit, et habebit aliquos iustos et famosos, qui veritatem fidei non solum in se, sed etiam in simplicibus conservarent, dum simplices innituntur eis, et credunt ». *3. dist. 25. a. 1. q. 3. concl. et ad 3-5.*

(19) « Post lapsum Adae nullus salvari potuit absque fide Mediatoris. Nullus enim ab illo peccato originali poterat liberari, nisi in illum Mediatorem crederet, vel ipse pro se, si esset adultus, vel alius pro ipso, si esset parvulus. Et ratio huius est: quia cum gratia et veritas per Iesum Christum facta sit, et libera-

tio ab illo peccato originali sit per merita Christi; et merita Christi non se extendant nisi ad illos, qui efficiuntur eius membra, et ei copulantur per fidem; sicut impossibile est nunc aliquem salvari, nisi eidem copuletur per fidem, vel fidei sacramentum; sic et impossibile fuit tunc aliquem post lapsum pervenire ad salutem, qui aliquo modo in Christum mediatorem non crederet. Ideo autem dico aliquo modo, quia fides Mediatoris potest haberi dupliciter, videlicet implicite et explicite. Explicite, ut si quis crederet Filium Dei assumpturum nostram humanitatem, nasciturum de Virgine, passurum in cruce, resurrecturum tertia die. Et hoc modo explicite credere non erat omnibus opportunum, sed his solum, quibus erat a Deo revelatum, sicut sanctissimis Patribus. Implicite vero credere, est credere Redemptorem venturum taliter, et eo modo, qualiter, et quo modo illi credebant, quibus a Domino est revelatum: et hoc quidem erat omnibus opportunum. Et hoc est, quod dicit Magister Hugo de sancto Victore *(lib. 1. p. II. c. 7)* in libro de Sacramentis: Haec sunt, inquit, quibus ab initio nihil minus recta fides umquam habere potuit, credere videlicet unum esse Deum, Creatorem omnium, et rectorem universorum, ipsum quidem non esse mali auctorem, eorum tamen, qui in malis suis misericordiam eius quaererent, et expectarent, futurum Redemptorem. Hoc simplicium fidei in initio suffecisse credimus; et tamen fidem nativitatis eius, passionis, et resurrectionis, et ascensionis suae, in hoc eos verissime habuisse dicimus, quia credentibus, et scientibus hoc, fide et devotione adhaeserunt. Sic ergo concedendum est, quod nullus post lapsum salvari potuit absque fide Mediatoris, qua quia philosophi caruerunt, suis meritis et virtutibus inhaerentes, ideo tanquam superbi, et a Christi membris et meritis separati, exclusi sunt gaudiis paradisi ». *3. dist. 25. a. 1. q. 2.*

(20) « Fides quantum ad credendorum multiplicationem additam non potuit proficere, licet quoad implicitorum explanationem profecerit ». — Credibilia multiplicari dupliciter potest intelligi, vel quantum ad novorum articulorum additionem, vel quantum ad implicitorum explanationem. Si primo modo intelligatur, sic non est concedendum fidem profecisse quantum ad credendorum multiplicationem. Si secundo modo, sic profecit secundum processum temporis, quia quod uno tempore credebatur implicite et quasi uno articulo, processu temporis explicatum est, et quasi distinctum in multa credibilia, sicut supra dicebatur, quod sufficiebat aliquo tempore Redemptorem credere esse futurum. Nunc autem circa ipsum Redemptorem septem articuli explicantur, et multa ex illis consequentia et eis annexa manifestantur. Et hoc est, quod dicit Magister Hugo de sancto Victore in lib. de sacramentis. Ante legem, inquit, Deus Creator credebatur, et ab eo salus et redemptio expectabatur; per quem autem et quo modo eadem salus implenda et perficienda foret, exceptis paucis, quibus hoc scire singulariter in munere datum erat, a ceteris fidelibus non cognoscebatur. Sub lege autem persona Redemptoris praedicabatur mittenda; quae autem ipsa persona foret, hoc est, vel homo, vel angelus, vel Deus, nondum manifestabatur, soli enim hoc cognoverunt, qui per Spiritum illuminati fuerunt. Sub gratia autem manifeste iam ab omnibus praedicatur et creditur, et modus redemptionis, et qualitas personae Redemptoris. Et sic patet, quod fides profecit quantum ad credibilium multitudinem, non nova addendo, sed quodam modo implicita explicando. Qualitas enim personae Redemptoris, et modus redemptionis sciri non potuit aperte, nisi sub quadam articulorum multitudine et distinctione ». *3. dist. 25. a. 2. q. 1.* — Fides secundum temporum diversitatem crevit quoad luminis plenitudinem, secundum statum communem, propter veritatis exhibitionem, propter maiorem gratiae diffusionem atque planiorem instructionem » — « Secundum diversitatem temporum crevit fides quantum ad luminis plenitudinem, intelligendo de fide secundum statum communem. Hoc autem non est propter ipsorum temporum transmutationem primo et principaliter, sed propter veritatis exhibitionem, propter maiorem gratiae diffusionem, propter planiorem instructionem. Ideo enim credentes clarius nunc ea, quae credunt, cognoscunt, quam antiquitus cognoscebant; quia jam est veritas exhibita

per Christum, iam etiam gratia Spiritus sancti amplius diffunditur in Sacramentis novae legis propter Christi meritum et pretium jam solutum. Iam etiam nunc fides apertius praedicatur et docetur, probatur, et defenditur per evidens discipulorum Christi et eius sequacium documentum». *Ibid. q. 2.* — «Fidei certitudo in comparatione ad veritatem dictantem non crevit, licet in comparatione ad ipsum credentem crescat» — «De certitudine fidei est loqui dupliciter secundum duplicem comparationem. Habet enim fides comparari ad ipsam veritatem dictantem, habet etiam comparari ad ipsum intellectum assentientem. Si loquamur de certitudine fidei per comparationem ad veritatem dictantem; sic certitudo non habet minui, nec augeri, quia cum ipsa veritas divina certissima sit, et falli non possit, quantum est ex parte rationis dictantis, in fide quacumque, qua assentit divinae veritati propter se, et super omnia, status est certitudinis, nec habet ex illa parte fides proficere in certitudine..... Si autem loquamur de certitudine fidei per comparationem ad ipsum credentem; sic concedi potest, quod fides crescit quantum ad certitudinem, tum propter clariorem cognitionem, tum propter maiorem devotionem. Illa enim fides certior est, quae apertius cognoscit et devotius acquiescit. Et quantnm ad haec duo fides secundum diversitatem temporum crescit, secundum quod dicit Magister Hugo de sancto Victore *(in lib. 1. de Sacram. p. 11. c. 4)*: Duo, inquit, sunt, secundum quae fides crescere dicitur, cognitio et affectus. Secundum cognitionem fides crescit, quando eruditur ad scientiam, secundum affectum vero, quando ad devotionem excitatur, et roboratur ad constantiam; et utroque modo crevit fides secundum diversitatem temporum. Quod enim creverit quantum ad devotionem, satis ostendunt Martyrum passiones, et quantum ad scientiam satis ostendunt Doctorum eruditiones. Unde Hugo dicit, quod illud signatum fuit in Numeris *(13. 24)* de botro, qui portabatur in vecte, de quo ait sic: Botrus si quidem in vecte, Christus in cruce est, cuius mysterium in sacramento duo populi portant: qui praecesserunt, portaverunt, sed non viderunt; quia praecedentes adventum eius sacramenta passionis ipsius portaverunt, sed non omnes per cognitionem intelligere valuerunt. Secundi autem portant et vident, quia fides post adventum Christi sacramentum passionis eius per fidem suscipiunt, et per revelatam cognitionem iam aperte cognoscunt. Sic ergo patet, quod etsi certitudo fidei a parte veritatis dictantis non habet incrementum, habet tamen proficere ex parte ipsius credentis. Et secundum hoc patet.... generaliter ex praedictis, quis sit modus proficiendi in ipsa fide. Proficit enim fides quodam modo extensive, quantum ad articulorum explicationem; proficit etiam intensive, quantum ad clariorem illuminationem; proficit etiam radicative, quantum ad certitudinis et devotionis adhaesionem: et hoc dico respiciendo ad statum communem. Et per consimilem modum proficere habet in eodem homine, et etiam in diversis hominibus, qui sunt sub eadem lege, sese gradatim excedentibus secundum fidei profectum. Et hoc est, quod dicit Hugo de sancto Victore: Secundum incrementa fidei diversa genera hominum inveniuntur. Quidam enim fideles sunt, qui sola pietate credere eligunt, sed utrum credendum sit, vel non, ratione non comprehendunt. Alii vero ratione approbant, quod fide iam credunt. Alii vero quod fide credunt et ratione approbant, purificatae mentis intelligentia experiuntur. In primis sola fides facit electionem; in secundis ratio adjungit approbationem; in tertiis puritas intelligentiae apprehendit certitudinem. Et sic patet responsio ad propositam quaestionem». *3. dist. 25. a. 2. q. 3.*

(21) «Hic Spiritus sanctus in mentibus electorum facit scripturas, et dat firmitatem fidei christianae. Et quia specialiter in Apostolis, ideo dicuntur duodecim fundamenta civitatis. *Vidi civitatem de caelo etc. (Apoc. 21. 2).* Et dicitur, quod in fundamento duodecim nomina Apostolorum fuerunt scripta. Non tantum autem testimonium Apostolorum, sed varia testimonia Spiritus sancti in multis, in quibus sunt duodecim rationes firmitatis fidei, quae sunt duodecim fundamenta, per concursum diversorum testimoniorum Spiritus sancti, fidem formavit inconcussam, licet vexata fuerit haec firmitas in principio Ecclesiae, ubi

cruciabantur martyres ab idololatris. Similiter fuit vexata in medio tempore diversis haeresibus, vexabitur maxime in fine Ecclesiae per tormenta, per argumenta, per miracula. Unde: *Vae praegnantibus in his diebus (Luc. 21. 23)*, hoc est ut teneris in fide. Oportet ergo, quod fides firmetur per verbum inspiratum. Consurgit autem haec firmitas ex quatuor, quasi ex quatuor lateribus civitatis, ex testificantium notitia certa, ex testificantium fama praeclara, ex testificantium concordia plena, et ex testificantium sententia firma. Quia si sit notitia certa, non sit autem fama bona, non credimus sibi; sed quando bonus est homo, scitur, quod veritatem dicit; et si habet certam notitiam et famam claram, sed sibi multi contradicunt, adhuc potest esse dubitatio. Si autem haec tria habeat, et notitiam et famam et concordiam, et tamen non habet sententiam firmam, dubitatio esse potest. De notitia certa dicitur: *Scio hominem raptum usque ad tertium caelum, et audivit arcana (2. Cor. 12. 2)*, hoc est certa notitia, per ascensum usque ad tertium caelum, et iterum per descensum usque ad tertium caelum, et per illustrationes omnium caelorum. Unde in Ecclesiastico *(24. 6)* dicitur: *Ego feci, ut oriretur in caelis lumen indeficiens*, idest in caelestibus viris lumen fidei firmum. Per triplex caelum triplex visio intelligitur, nempe intellectualis pura, intellectualis adiuncta cum visione imaginaria, et intellectualis cum visione corporali manifesta. Prima invenitur in mentibus Angelicis; secunda, in mentibus Propheticis; tertia, in mentibus Apostolicis. Harum visionum concursus est certitudo Scripturae. Visio intellectualis pura in mentibus Angelicis est in Legislatore. Lex enim per Angelos ordinata est *(Gal. 3. 19)*; Angeli eam dederunt, Angeli eam scripserunt, qui puram veritatem videbant in luce aeterna. Ad hanc visionem fuit Moyses sublevatus ultra omnes Prophetas, quia scriptum est *(Num. 12. 7-8)*: *Si fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum. At non talis servus meus Moyses, palam et non per aenigmata et figuras Deum videt, et ore ad os loquar ei.* Et in signum huius ieiunavit quadraginta diebus et quadraginta noctibus *(Exod. 34. 28)*. Qui etiam vidit Angelum, qui in rubo apparuit ei. Et exponit beatus Stephanus *(Act. Ap. 7. 30)*, quia non fuit ibi Dominus, nisi per subiectam creaturam, sed Angelus fuit. Secunda certitudo fuit in mentibus propheticis: *Habentes firmiorem propheticum sermonem, cui benefacitis, attendentes quasi lucernae lucenti in caliginoso loco, donec dies illucescat, et lucifer oriatur in cordibus vestris: hoc primum intelligentes, quod omnis prophetia Scripturae propria interpretatione non fit. Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines (2. Pet. 1. 19-21)*. Visiones enim Prophetarum fuerunt imaginariae ut Isaiae, Danielis. Tertia est certitudo ex visione intellectuali iuncta cum corporali. Haec fuit in mentibus Apostolicis, dicente Ioanne *(1. 1. 1.)*: *Quod fuit ab initio, quod vidimus, et manus nostrae contrectaverunt de verbo vitae, et non aliud quam quod vidimus, annuntiamus vobis.* Unde Thomas tangere voluit: *Quia vidisti me, Thoma, credidisti (Ioan. 20. 29)*; et alibi: *Qui vidit, testimonium perhibuit (Ioan. 19. 35)*. Et in *Actibus (10. 42)*: *Praecepit nobis testificari.* Et beata Virgo Maria, doctrix Apostolorum et Evangelistarum, contrectavit hoc Verbum in utero et in sinu. Hae tres visiones, sive certitudines concurrentes, angelicae, propheticae, apostolicae, dant certitudinem fidei et Scripturae. Has tres Paulus habuit, quando Christum corporaliter vidit: *Novissime*, inquit, *tanquam abortivo visus est et mihi (1. Cor. 15. 8)*. Qui etiam ad supremam visionem fuit sublimatus, tandem ad intellectualem. Bene ergo dictum est *(Eccli. 24. 6)*: *Ego feci in caelis, ut oriretur lumen indeficiens.* Secunda firmitas est ex testificantium fama praeclara. Haec in tribus consistit, in praeclaritate meritorum, miraculorum et martyriorum. Praeclaritas meritorum fuit in Patriarchis. Unde *(Eccli. 44. 1)*: *Laudemus viros gloriosos.* Patriarchae miracula non fecerunt, sed famosi fuerunt meritis. Hi fuerunt initium Scripturae, quia agit de apparitionibus illis

factis. Praeclaritas meritorum et miraculorum fuit in Legislatore. Vide magna miracula, in flagellatione Aegypti, in transitu maris, in deserto, ut quibus per quadraginta annos non sunt attrita calceamenta, nec vestimenta, manna de caelo pluit illis *(Exod. 7. et seqq.)*. Vide Iosue *(10. 13)*, qui solem fecit stare, qui aquas divisit in ingressu terrae promissionis, et aquae reversae sunt in suam originem. Adiunge his Eliam et Eliseum *(3. Reg. 18. 45)*, qui Elias caelum claudebat, pluviam dabat, cibum augmentabat, qui in curru igneo ascendit caelum. Eliseus *(4. Reg. 4. 35. et seqq.)*, qui vivens mortuum suscitavit, qui mortuus etiam mortuum suscitavit, qui etiam homines capiebat. Ante legem ergo et post legem et in datione legis facta sunt miracula, et non nisi in hoc populo. Ex quo sequitur, quod isti viri amatissimi et cari Deo, fuerunt in veritate fundati. Haec est ergo certitudo fidei. Tertia praeclaritas est miraculorum et martyriorum. Et haec certitudo veritatis apparet, quando homo vult mori pro veritate, quam praedicat, ut Isaias et alii prophetae. *Quem prophetarum non persecuti sunt patres vestri (Act. 7. 52)?* Si dicant haeretici, quod ipsi pro veritate moriuntur, et habent merita, tertium tamen non habent, miracula scilicet, numquam enim auditum est, quod haereticus vel ante, vel post mortem fecerit miracula. De istis caelis legitur *(Ps. 8. 4): Quoniam videbo caelos tuos, opera digitorum tuorum,* scilicet viros caelestes, in quibus videmus hanc triplicem claritatem, quae sunt opera digitorum Dei. In isto digito tertio, scilicet miraculi, deficiunt magi Pharaonis *(Exod. 8. 18-19)*, idest haeretici, et quicumque alii infideles. Tertia firmitas fidei est ex testificantium concordia plena, quae est in tribus, in eloquiis Scripturarum, in decretis Conciliorum, in documentis Sanctorum. De primo legitur: *De medio petrarum dabunt voces (Ps. 103. 12)*, hoc est de medio duorum Cherubim, de quibus loquebatur Dominus, sive de quorum medio, scilicet de medio duorum testamentorum. Isaias *(7. 14)* dicit: *Ecce Virgo concipiet*; Lucas *(1. 31)* dicit: *Ecce concipies;* alius dixit: Morietur Christus; et Evangelista: Occidetur. Quidquid ergo dictum est per Prophetas, impletum est per Christum. Et Isaias *(19. 1)* dicit: *Ascendet Dominus super nubem levem, et ingredietur Aegyptum, et movebuntur simulacra;* hoc factum est per Christum. Numquam inventus est aliquis Propheta, vel philosophus, qui idolatriam potuerit removere; quod tamen Christus fecit per Apostolos ubique terrarum. Hi vero testes sunt Scripturae, Prophetae et Apostoli. Nec potest dici, quod Apostoli subordinaverunt Prophetas, ut sic dicerent, sicut evenit in Christo. Si enim eodem tempore fuissent, posset haberi suspicio, sed illi praecesserunt. Veritas ergo ista est infallibilis. Si enim contingens dicatur firmiter esse futurum, et cognoscatur certitudinaliter, impossibile est, quod videatur aliter, nisi in veritate certa. Vetus ergo Testamentum et novum in magna consonantia et harmonia conveniunt, et sunt sicut vigintiquatuor seniores circa thronum Christi *(Apoc. 19. 4)*, ut nulla sit dubitatio. Secunda firmitas est in decretis Conciliorum, quia illa, quae in dubium veniebant, ibi confirmata sunt. Arius dicebat, quod Pater maior erat Filio secundum essentiam; et per hoc nitebatur ostendere, non esse Filium aequalem Patri. Et in primo Concilio *(Nicaeno I)*, ubi fuerunt viri sanctissimi (beatus Nicolaus fuit ibi), ibi, dico, fuerunt tercenti decem et octo Episcopi, ubi fides confirmata est catholica, scilicet universalis. Et factum est auctoritate Petri et aliorum Patrum. Unde quatuor Concilia principalia fuerunt, quae dant testimonia huic fidei *(Nicaenum I., Constantinopolitanum I., Ephesinum, et Chalcedonense)*. Tertia est in documentis Doctorum et sapientium in mundana sapientia et divina, ut Dionysius, Gregorius Nazianzenus, Gregorius Nyssenus, Damascenus, Basilius, Athanasius, Chrysostomus. Latini similiter: Hilarius, Gregorius, Augustinus, Ambrosius, Hieronymus. Documenta istorum concordant, et idem dicunt, idem sapiunt. De his dicit Iob *(38. 37)*: *Quis enarrabit caelorum rationem, et concentum caeli quis dormire faciet?* Haec est concordia Scripturarum, Conciliorum et Doctorum. Quarta ratio firmitatis fidei est ex testificantium sententia firma, quae firmitas habetur ex hoc, quod consentit rationi, quia ratio non potest

contradicere fidei. Iudicium enim rationis illustratae est, quod de Deo summe est sentiendum et altissime. Hoc autem tripliciter sentiendum de Deo est; altissime et piissime; altissime et verissime; altissime et optime ». *Serm. 9. in Hexaëm, circa med.*

([22]) « Nunc de speciositate fidei dicendum. Dicitur enim caelum, quasi caelatum, id est sculptum luminibus. Quomodo speciosa sit haec fides in Genesi *(15. 5)* dicitur: *Suspice caelum, et numera stellas, si potes, sic erit semen tuum.* Pollicitatio seminis carnalis facta est ad Abraham, quia *sic erit semen tuum;* pollicitatio similiter seminis spiritualis ei facta est, eo quod pater multarum gentium per fidem futurus erat. Caro Abraham generavit semen, et multiplicatum est multiformiter: eius generatio spiritualis fuit, et generavit spiritualiter mente fecundata pullulationes speculationum orientium ex fide, transcendentes claritatem siderum. Unde: *Sustulit me in Spiritu in montem magnum et altum, et vidi Jerusalem descendentem (Apoc. 21. 11).* Et quod habebat duodecim portas; et super quamlibet portam margarita una, et portae ex singulis margaritis. Hae speculationes fidei comparantur sideribus, et comparantur duodecim margaritis. Licet enim sint stellae illae innumerabiles, tamen sunt duodecim signa, per quae sol currit. Ista duodecim signa nihil aliud sunt, nisi quod stellae secundum varias figuras, et varietatem luminum habent diversas influentias; et sol illis coniunctus, temporibus variis, secundum diversas influentias, habet vitam ministrare in mundo. Hae autem, ut dictum est, orientes speculationes ex fide comparantur claritati margaritarum, quia sunt fulgidae, vivificae, iucundae, ad modum margaritae, quae habet fulgorem, sive fulget, confortat per efficaciam, cor iucundat. Secundum hoc igitur ingrediuntur ad contemplationem, nec potest ad visiones Apocalypsis homo nudus accedere, nisi intelligat ista. Cum igitur sit *alia claritas solis, alia stellarum (1. Cor. 15. 41),* nos sublimati per fidem *transformamur a claritate in claritatem (2. Cor. 3. 18),* et hoc revelata facie, ut similes simus duodecim stellis et duodecim margaritis. Duodecim speculationes sunt, quas habemus ex fide. Credere Deum primum, Deum trinum et unum, et exemplar rerum, ut creantem mundum, ut formantem animam, dantem spiritum, Deum carni unitum, Deum crucifixum, medelam mentium, vitale pabulum, ultorem scelerum, praemium aeternum. Nota etiam, quod quaedam sunt credibilia, sive intelligibilia per rationem, ut Abraham genuit Isaac, sive facta particularia; quaedam autem credibilia, non sunt intelligibilia, et quando intelliguntur, rationes solidas habent. Ad sufficientiam horum duodecim, nota, quod claritas fidei speculanda est, ut veritatis praeexistentis, ut veritatis efficientis, ut veritatis reficientis, ut veritatis perficientis. Ut veritatis praeexistentis tripliciter, vel quantum ad essentiam, vel quantum ad excellentiam, vel quantum ad refulgentiam. Esse enim Dei primum est, quod venit in mente. Unde dicitur Moysi quaerenti, quod nomen Dei esset, respondit: *Ego sum, qui sum (Exod. 3. 14).* Et in hoc comprehendit quidquid est, sive bonum, sive potens. Secundo quantum ad excellentiam, ut Deus unus, trinus et verus. Tertio quantum ad refulgentiam, ut exemplar rerum. Si autem consideratur ut claritas efficiens, hoc est tripliciter, aut in quantum inchoat naturam, sive mundum, illustrat industriam, inspirat gratiam. Inchoat naturam, sive mundum, quod non solum est credibile, sed etiam intelligibile. Ut illustrat industriam, et sic format animam secundum intellectum humanum et angelicum: et sic Deus est obiectum intellectus. Et hinc est, quod habet rationem perpetui, quantum ad imaginem creationis, reparationis, similitudinis; quia imago est essentialis dependentia et relatio. Ut inspirat gratiam, hic est consummatio; et hoc est credibile et intelligibile. Voluntas enim non perficitur, nisi per donum Spiritus sancti infusum. Si autem claritas veritatis consideratur ut reficiens, similiter triplex claritas refulget in anima, aut quantum ad humanae et angelicae reparationis principium, vel quantum ad pretium, vel quantum ad effectum. Primum est speculari Deum carni unitum, quod est credibile et intelligibile; si ut pretium, sic cruci affixum; si ut effectus, sic Deus medicina est animae. Est ergo principium nostrae creationis, reparationis, prae-

miationis. Si ut confirmans, sive perficiens, sic tripliciter, ut vitale pabulum Ecclesiae militantis et triumphantis, ut ultorem scelerum, ut finale praemium. Oportet Deum esse praemium; ergo est credibile et intelligibile, et hoc secundum influentiam, secundum legem iustitiae, clementiae et concordiae. Secundum primum, ut virtus; secundum secundum, ut veritas; secundum tertium, ut influentia. Hae sunt duodecim portae, de quibus Psalmista *(117. 19)*, dicit: *Aperite mihi portas iustitiae. Iusti intrabunt in ea;* quia *iustus ex fide vivit (Rom. 1. 17).* Primum speculabile circa Deum est, quod primum nomen Dei est esse, quod manifestissimum et perfectissimum; ideo nihil manifestius, nihil perfectius, quia quidquid de Deo dicitur, reducitur ad esse, hoc est proprie proprium nomen Dei. Deus non dixisset Moysi, sive latori legis: *Ego sum, qui sum (Ex. 3. 14)*, nisi esset primus. Postea dixit: *Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob (ibid. 15)*, in quo mysterium Trinitatis expressit. Tertio dixit: *Quis fecit os hominis et linguam (ibid. 4. 11)?* in quo explicavit, se esse exemplar. Deum esse primum, manifestissimum est, quia ex omni propositione sequitur, esse Deum, etiam si dicas, Deus non est, Deus est; quia omnis propositio infert se affirmativam et negativam, ut si Sortes non currit, verum est Sortem non currere. Consideratur etiam haec veritas quasi in speculo quodam, quod confortat, et dat visum. Omnis enim creatura concurrit ad hoc speculum faciendum, et iungitur in hoc speculo, secundum viam ordinis, originis, completionis. Primo tripliciter, secundum rationem posterioris ad prius, et inferioris ad superius, et temporis ad aevum, vel aevi ad aeternitatem. Manifestum enim est, si est posterius, est prius, ergo et primum, ergo in isto ordine per posteriora ad priora et ad primum pervenitur. Omnia enim vel sunt posteriora, vel media, vel prima. Secundo est ordo inferioris ad superius, et superioris ad summum, quae habent essentialem ordinem et dependentiam, secundum ordinem naturae. Et non dicitur hic superius et inferius secundum lineam praedicamentalem, sed secundum magis nobile et minus. Tertio est ordo temporis ad aevum, et aevi ad aeternitatem; quia si est aliquid propter aliud creatum, et illud creatum erit propter increatum, et increatum erit propter se; ut si est res temporalis propter animam, et anima propter Deum; necessario ergo Deus per se est. Secundum ordinem ergo causalitatis, dignitatis, finis, omnia declarant esse primum et ultimum in ratione producendi, sed ultimum in ratione fiendi: hoc ergo secundum rationem ordinis. Alio modo creatura dicit Deum esse secundum rationem originis; ut si est ens creatum, est ens increatum; et si est ens per participationem, est ens per essentiam; si est ens per compositionem, est ens per simplicitatem; et si est ens per multiformitatem, est ens per uniformitatem, vel identitatem. Primo dicendum, quod omne creatum ponit causam, et universitas causatorum ponit causam primam universalem. Tunc quaero de causa illa, aut est creata, aut non; si sic, est abire in infinitum; si non, habeo propositum. Item ens per participationem ab eo habet esse, quod est ens per essentiam, quia fluit ab eo. Similiter omne compositum est a componentibus; similiter et partes, cum sint dependentes ad invicem, sunt ab aliquo simplicissimo absoluto. Similiter de multiformitate; si enim est ens per multiformitatem, est ens per uniformitatem, ut in numeris, quia necesse est devenire ad unitatem: hoc ergo ratione originis. Tertio modo ratione completionis; si est esse potentiale, est esse actuale; si est esse mutabile, est esse immutabile; si est esse secundum quid, est esse simpliciter; si est esse dependens, est esse absolutum; si est esse in genere, est esse extra genus. Ens autem potentiale venit ex actuali esse necessario in diversum; sed in eodem esse potentiale praecedit esse actuale. Similiter mutabile est fluens ab immutabili fixo. Similiter creatura essentialiter dependens a primo, et materia, et forma, et etiam accidens magis dependet a Deo, quam a suo subiecto; quia Deus potest facere, ut sit sine subiecto, ut in sacramento altaris; sed non, quod non dependeat ab eo. Similiter si est ens secundum quid, erit ens simpliciter in his, quae nata sunt esse simpliciter; ut si est sapiens secundum quid, est sapiens simpliciter. Similiter ut removeatur instantia, est albus dente, ergo est albus simpliciter. Si

est ens in genere, est ens extra genus. Ens enim in genere habet differentias coarctantes, et tale non habet posse, esse et agere universaliter. Unde Deus est ens extra genus et supra genus. Hae igitur speculationes ordinis, originis et completionis, ducunt ad illud esse primum, quod repraesentant omnes creaturae. Hoc enim nomen scriptum est in omnibus rebus. Et sunt hae conditiones entis, super quas fundantur certissimae illationes. Unde dixit Auctor libri de causis: Prima rerum creaturarum omnium est esse; sed ego dico prima rerum intelligentiarum est esse primum. » *Serm. 10. in Hexaëm.*

CAPUT VIII.

De exercitio gratiae respectu diligendorum.

(Quatuor sunt diligenda ex caritate. — Ordo servandus, — et modus. — Propter hoc datus fuit unus habitus, scilicet caritas, — et duplex mandatum.)

De diligendis autem haec tenenda sunt, quod, licet omnia opera divina sint valde bona, quatuor tamen proprie sunt ex caritate diligenda ([1]), scilicet Deus aeternus, quod nos sumus, proximus noster, et corpus nostrum ([a]) *(Aug. de doctr. christ. c. 23).* In quorum dilectione servandus est ordo et modus, ut Deus diligatur primo, et super omnia, et propter se; secundo, quod nos sumus ([b]), sub Deo, et pro Deo; tertio proximus ([c]) noster, sicut et nos; quarto corpus nostrum infra nos, et infra proximum, tanquam bonum minus praecipuum. Ad hoc autem exequendum datur unus caritatis habitus, et duplex mandatum, in quo pendet *universitas legis et prophetarum (Matth. 22. 40),* non solum quantum ad vetus Testamentum, verum etiam quantum ad novum.

(a) Proprium *ed.* 1484.
(b) Sumus *bene add. ibid. et ed. Arg. Aug. Nor. Ven.*
(c) Quod proximus *ed.* 1484.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia primum principium, hoc ipso quod primum, est summum; et hoc ipso quod summum, est summe bonum; et hoc ipso quod ([d]) summe bonum, est summe beatum, et summe beatificativum; et hoc ipso quod ([e]) summe beatificativum, est ipso summe fruendum; et hoc ipso quod est ([f]) summe fruendum ([2]), summe est ei inhaerendum per amorem, et in eo ([g]) quiescendum tanquam in fine (I). Quoniam ergo amor

(d) Est *add. ibid.*
(e) Est *add. ibid.*
(f) Est ipso *ibid.*
(g) Est *add. ibid.*

(I) Michaël Molinos, sacerdos hispanus, saec. XVII inter alios errores illicitum esse docuit Deum amare amore concupiscentiae, et oportere ut, qui Deum diligit, nunquam secum cogitet *nec de praemio, nec de punitione, nec de paradiso, nec de inferno, nec de morte, nec de aeternitate;* sed nihil prorsus velit, agat, aut sentiat, et in sacro quodam silentio et quiete (unde Quietistarum nomen) se Dei operationi committat, ita ut tentationibus ipsis nonnisi passive resistat, de peccatis suis non sit inquietus, nihil a Deo petat, cum hoc sit imperfectionis. Imo hac passiva oratione animam posse

rectus et ordinatus, qui caritas appellatur (3), principaliter fertur in illud bonum, quo fruitur, et in quo quiescit, et hoc ipsum est ratio diligendi; hinc est, quod illud praecipue diligit tanquam beatificativum, et cetera per consequens, quae per (h) illud idonea sunt beatificari (4). Quoniam igitur nobiscum ad beatitudinem natus est proximus pervenire, natum est etiam pervenire et (i) corpus nostrum, tanquam beatificabile cum spiritu (5); hinc est, quod quatuor tanquam

(h) Propter ibid.

(i) Et om. ibid.

in hac vita ad tantam cum Deo unionem pervenire, ut sui prorsus expers, et quasi annihilata, Deum intueatur, cum eoque substantialiter unum efficiatur. In idipsum autem animae semper est nitendum, quo si perveniat, non amplius in peccata, sive mortalia, sive venialia, labi potest; et hujusmodi status mors mystica est, quia anima in eo posita nullam prorsus habet voluntatem, Deus enim illi eam abstulit, et ipsa purgatas et extinctas habet omnes passiones, ita ut nihil amplius sentiat, omnino nihil; nec ulla sentiatur inquietudo, sicut corpus mortuum, nec anima se amplius commoveri sinat. Quidquid proinde in ea tunc fiat, nullam peccati rationem habet; imo cum violentiae, etiam impurae, absque mentis obfuscatione accidunt, tunc anima Deo potest uniri, et de facto magis semper unitur. Putidum hoc pseudomysticismum an. 1686 ab Innocentio XI reprobatum fuit, qui in Const. *Caelesti* sexaginta et octo propositiones ejusdem Molinosii in globo damnavit. Auctor vero haeresim e suggestu abjurare jussus, et a censuris absolutus, in custodia monastica ad mortem usque detentus, poenitens obiit Romae an. 1696 — Porro licitum esse amare Deum amore concupiscentiae, jampridem definitum fuerat in Conc. Tridentino, *sess.* 6. *can.* 31. « Si quis dixerit, justificatum peccare, dum intuitu aeternae mercedis operatur; anathema sit ». Praeterea Alexander VIII an. 1690 hanc propositionem damnavit: « Intentio, qua quis detestatur malum, et prosequitur bonum, mere ut caelestem obtineat gloriam, non est recta, nec Deo placens ».

Franciscus de Fenelon, Archiepiscopus Cameracensis, Joannae de Guyon mystica studia exponens, in libro an. 1697 gallice conscripto: *De sententiis Sanctorum circa vitam interiorem,* ejus doctrinam de contemplatione, statu passivo, spirituali animae morte, transformatione et unione substantiali cum Deo, aliisque, in sanum sensum explicare studuit, et potissimum de puro Dei amore. Docuit enim amorem concupiscentiae, etsi minime malum ac damnandum, prout Molinos autumabat, adversari tamen caritatis perfectioni; ac proinde, ut caritas in nobis esset perfecta, nitendum dicebat, ut ad eum gradum perveniret, in quo nullum amplius propriae salutis desiderium involveret. Hanc doctrinam Semiquietismi nomine appellatam Bossuetus Episcopus Meldensis vehementissime impugnavit. Causa Romam delata, serioque discussa, Innocentius XII an. 1699 viginti tres propositiones e libro Fenelonii excerptas de puro Dei amore, de perfecta animi quiete, de exiguo pretio orationis vocalis, de praestantia contemplationis prae meditatione, de passivo modo tentationibus resistendi, atque de aliis damnavit. Fenelonius judicio S. Sedis cito se submisit, doctrinamque suam penitus coram omnibus modo omnino mirando retractavit, reprobavit et damnavit.

ex caritate diligenda esse dicuntur, scilicet Deus, et proximus, spiritus noster, et corpus nostrum [j] [6].

Rursus, quoniam Deus est supra nos tanquam bonum supremum, spiritus noster intra nos tanquam bonum intrinsecum, et proximus noster iuxta nos tanquam bonum cognatum, corpus vero nostrum infra nos tanquam bonum subiectum; hinc est, quod hic debet servari ordo in diligendo, ut primo Deus diligatur super omnia et propter seipsum [7]; secundo spiritus noster sub Deo supra omne bonum caducum; tertio proximus noster iuxta nos ad consimile bonum; quarto corpus nostrum infra nos sicut bonum infimum, et in eodem gradu contineri debet corpus proximi, quia utrumque tenet rationem inferioris boni respectu spiritus nostri.

Postremo, quia amor est pondus mentis et origo omnis affectionis mentalis, qui de facili reflectitur in se, et difficulter [k] tendit in proximum, et difficilius elevatur in Deum; hinc est, quod, licet quatuor sint diligenda ex caritate, duplex tamen datur mandatum, unum quod dirigit in Deum, aliud quod dirigit in proximum [8]. Et quia omnia praecepta vel ad Deum referuntur tanquam in finem, vel ad proximum tanquam in illud, quod est ad finem; hinc est, quod in his duobus mandatis clauditur collectio mandatorum, et comprehensio omnium Scripturarum [9], et caritas ipsa est radix, forma [l] et finis virtutum [10], quae iungit [m] omnes cum ultimo fine, et ligat omnia ad invicem simul [n], et ordinat. Ac per hoc ipsa est pondus inclinationis ordinatae, et vinculum colligationis perfectae [11], ordinem quidem servans respectu diligendorum diversorum [12], quantum ad affectum pariter et effectum [13], unitatem autem habens in habitu quantum ad unum finem, et unum principale dilectum [14], quod est ratio diligendi respectu omnium aliorum dilectorum, quae per amoris vinculum nata sunt colligari in unum Christum, quantum ad caput [15] et corpus [o] [16], quod unitatem [p] continet in se salvandorum [17]; quae unitas nunc inchoatur in via [q] (II) [18], sed consummatur in aeterna gloria, iuxta quod Dominus orat: *Ut sint unum, sicut et nos*

(j) Nostrum om. *ibid.*

(k) Difficiliter *ibid.*

(l) Et forma *ibid.*

(m) Iungens *ibid.*

(n) *Ibid.* ligans omnia conjungit simul etc.

(o) Ad corpus *ed.* 1481.

(p) Universalitatem *hic est infra editt. Nor. et Aug.*, universitatem *ed. Ven. et* 1481.

(q) *Ita recte editt. Nor. Arg. Aug. Ven. et* 1481.; *in cet.* Vita.

(II) Error fuit Beguinorum, in Conc. Oecum. Viennensi an. 1311 damnatus, quod caritas in mundo augeri non possit. Eundem errorem Novatores saec. XVI. instaurarunt, contra quos Conc. Trident. *sess.* 6. *can.* 24. definivit: « Si quis dixerit, justitiam acceptam non conservari, atque etiam non augeri coram Deo per bona opera; sed opera ipsa fructus solummodo et signa esse justificationis acceptae, non autem ipsius augendi causam; anathema sit ».

(r) Unitatem ed. 1484.

unum sumus, et ego in eis, et tu in me, ut sint consummati in unum (r) *(Jo. 17. 22-23)*. Qua unitate consummata per vinculum caritatis (19), erit Deus *omnia in omnibus (1. Cor. 15. 28)*, aeternitate certa et pace perfecta, eruntque omnia per amorem communia communione ordinata, et ordinatione connexa, et connexione indissolubiliter alligata.

AD CAPUT VIII.

(1) « Distinguitur inter amorem, et dilectionem, et caritatem. Nam amor competit rationalibus et irrationalibus creaturis. Dilectio vero et caritas tantum rationalibus dicitur convenire. Item inter dilectionem et caritatem differentia invenitur. Nam dilectio, quasi de diversis electio, rationalibus convenit, sive iustis, sive iniustis: caritas vero solum est iustorum ». *Centil. p. 3. sect. 40.* « Quod Deus omnia, quae diligit, ex caritate diligit, dicendum quod hoc dupliciter potest intelligi, aut ita quod haec praepositio *ex* dicat habitudinem principii motivi et productivi respectu effectus creati; et sic omnia, quae diligit, ex caritate diligit, caritas enim Dei principium est omnium effectuum, quos producit; aut ita quod non solum dicat habitudinem principii producentis, verum etiam exemplaris repraesentantis; et sic solum illos ex caritate diligit, quibus communicat caritatem creatam, cuius illa suprema caritas est exemplar. Nam caritas increata est exemplar caritatis creatae sub ratione caritatis, aliorum vero non est exemplar sub hac ratione. Cum ergo dicitur, quod solum tria (videlicet Deus, spiritus rationalis et corpus humanum) sunt diligenda ex caritate, hoc non dicitur, secundum quod *ex* solum dicit habitudinem principii moventis et imperantis, sed prout dicit habitudinem formalis et elicientis ». *3. dist. 32. a. 1. q. 2. ad 1.*

(2) « Ad illud quod ultimo obiicitur, quod spes in suo actu impedit meriti perfectionem, dicendum quod falsum est; imo, sicut dicit Apostolus, consurgit ex perfectione meriti; quanto enim aliquis maiora et meliora habet merita, tanto firmius et certius sperat. Et si obiiciatur, quod caritas praemium non intuetur, dicendum quod illud intelligitur de praemio creato; de praemio autem increato non habet veritatem, quia maxima caritas maxime desiderat uniri Deo, et habere Deum. Spes autem perfecta magis aspicit mercedem increatam, de qua dixit Dominus Abrahae: *Ego merces tua (Gen. 15. 1)*. Eum enim expectat quis per spei habitum tenere in patria, cui per caritatem in via uniri desiderat. Alius est etiam modus respondendi, distinguendo de spe mercenaria, qua quis servit Deo propter praemium, quod expectat: quia quaedam est mercenaria, quae constituit finem in proprio commodo; et ista est mercenaria mala, et non procedit a spe recta et formata. Quaedam etiam est, quae non constituit finem in proprio bono, sed totum confert et ordinat ab bonum summum; et hanc mercenariam facit spes, quae est virtus gratuita; et haec merito non repugnat. Primus tamen modus dicendi videtur esse rationabilior, quia spes stare potest, exclusa omni intentione dilectionis mercenariae. Quantumcumque enim amor sit perfectus in via, est sibi virtus spei coniuncta. Unde simpliciter dicendum est, quod expectatio boni aeterni non est mercenaria, nec minuit meritum, nec facit ad imperfectionem caritatis, vel meriti, nisi inquantum mens hominis multum affectuose et intense aspicit ad commodum proprii boni. Multi autem sunt, qui beatitudinem expectant; et tamen parum de se, et multum de Deo curant ». *3. dist. 26. a. 1. q. 1. ad 5.*

(3) *Caritas est finis praecepti de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta (1. Tim. 1. 5)*. « Et hoc patet ex ipsius notificationis explanatione. Nam caritas comparata ad habitus aliarum virtutum theologicarum, quia unit eas fini, principatum tenet inter eas; et ideo movet, et informat, et termi-

nat, sive consummat; et propterea dicitur esse *finis praecepti*. Et quia finis est aliarum, actus aliarum disponunt ad actum caritatis, et ipsa caritas immediate elicit. Et ideo tres ponuntur ibi conditiones; et per primam, qua dicitur ibi caritas *de corde puro*, tangitur conditio ipsius caritatis, cuius est depurare affectum cordis ab omni terrenitate. Per secundam, scilicet *de conscientia bona*, tangitur conditio spei. Per tertiam conditio fidei; et secundum hoc ordinantur, secundum quod principalius ad actum caritatis disponunt ». *3. dist. 27. dub. 1.* Cfr quoque *2. dist. 38. dub. 2.*

(4) « Corpora nostra ex caritate sunt diligenda, cum ipsa etiam per quamdam redundantiam beatitudinis sint capacia » — « Cum caritas sit pondus inclinans ad summum bonum et perfectam beatitudinem, omne illud facit diligere, quod est beatum, vel beatificabile. Quoniam ergo contingit aliquid esse beatum tripliciter, scilicet per essentiam, et per primam influentiam, et per quandam redundantiam; hinc est, quod omnia ista ex caritate sunt diligenda, secundum prius et posterius, secundum maius et minus. Beatum autem per essentiam est solus Deus; beatum per primam influentiam est rationalis spiritus; beatum denique per quandam redundantiam est corpus humanum, in quod gaudium gloriae redundat per coniunctionem sui ad animam beatam. Hinc est, quod caritas non solum facit nos diligere Deum et rationalem spiritum, sed etiam corpus nostrum. Concedendum est igitur, quod corpora nostra diligenda sunt ex caritate ». *3. dist. 28. a. 1. q. 4.*

(5) « Irrationales creaturae non sunt diligendae proprie ex caritate eliciente, cum talis dilectio solum rationales respiciat creaturas, licet possint diligi ex caritate imperante. » — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod cum aliquis actus dicitur esse ex aliqua virtute, hoc potest intelligi dupliciter. Uno modo sicut a movente et imperante; alio modo sicut ab eliciente et informante. Primo modo potest dici, quod omnia opera meritoria sunt ex caritate, quia caritas imperat omne opus bonum. Sicut ex caritate possum ire ad sanctum Jacobum, et ex caritate levare festucam de terra. Secundo modo actus ille dicitur esse ex caritate, quem habitus caritatis inspicit formaliter et directe, sicut diligere Deum et proximum, quem non habet anima elicere mediante alio habitu, quam habitu caritatis. Secundum hoc intelligendum, quod aliquid diligi ex caritate, potest dupliciter intelligi. Uno modo ex caritate imperante, et sic concedi potest, quod irrationales creaturae sunt diligendae ex caritate. Sicut enim caritas imperat et monet ad faciendum et dicendum et cognoscendum omnia, quae spectant ad salutem nostram et laudem divinam, sic etiam imperat ad amandum. Unde quia multae irrationales creaturae datae sunt nobis in adiutorium ad exercendum opera meritoria, ordinatae sunt etiam ad laudandum Deum. Hinc est, quod caritas, quae est amatrix Dei et proximi, imperat tales creaturas diligi. Alio modo dicitur aliquid diligi ex caritate eliciente et informante; et sic diligitur ex caritate illud, in quo est formalis et proprius actus ipsius caritatis; tale autem non est nisi illud, quod est summum bonum, vel cui summum bonum natum est aliquo modo uniri per cognitionem et amorem. Ideo cum creaturae irrationales non sint hoc modo Dei capaces, quia non sunt ad Dei imaginem, per caritatem non potest eis exoptari summum bonum; et ideo caritas non descendit ad illa diligenda secundum suum actum proprium et formalem; et per hoc talia non diliguntur ex caritate eliciente. Et si tu quaeras, quae virtus eliciat illum actum dilectionis, quo quis diligit creaturas, inquantum sunt a Deo et ad Deum, dicendum quod haec est cuiusdam pietatis et affectionis naturalis. Sicut enim homo diligit canem quadam pietate naturali, quia videt eum sibi obedientem, sic et ceteras alias bestias et irrationales creaturas naturaliter ex quadam pietate innata diligit et fovet, sicut natus erat fovere et diligere, quantum erat ex prima conditione. Unde secundum quod homo plus reformatur, et reducitur ad statum innocentiae, secundum hoc magis sibi mansuescunt huiusmodi creaturae, et ipse circa eas maiori pietate movetur. Sicut de beato Francisco legitur, quod erga huiusmodi creaturas mira pietatis teneritudine affluebat, quia iam quodam modo innocentiam

recuperaverat. In cuius rei signum creaturae irrationales eidem obtemperabant. Et secundum hanc distinctionem patet responsio ad quaestionem, quia uno modo creaturae irrationales sunt ex caritate diligendae, videlicet ex caritate imperante; alio vero modo non, videlicet ex caritate eliciente. Secundum hoc etiam patet responsio ad obiecta ad utramque partem, quia procedunt secundum diversas vias, sicut intuenti apparet. Est et alius hic modus dicendi praedicto modo non contrarius, sed potius consonus, quod aliquid diligi ex caritate potest esse tripliciter. Vel ita quod caritas faciat circa ipsum dilectum ponere affectionem et finem; et sic solum Deus diligitur ex caritate. Alio modo ita quod caritas circa dilectum ipsum faciat ponere affectionem, non tamen finem; et sic diligitur proximus ex caritate, quia circa proximum affectu caritatis afficitur optando ei summum bonum, non propter ipsum sed propter Deum. Tertio modo dicitur aliquid ex caritate diligi, ita quod caritas circa illud non ponit finem, nec etiam affectionem intuitu sui, sed solum ratione illius, propter quod diligit. Et hoc modo creaturae irrationales, in quibus Deus relucet, diliguntur ex caritate, quia Deus diligitur in illis, per quem modum quis dicitur diligere canem amici sui, non quia afficiatur circa canem speciali affectione, sed quia afficitur circa amicum. Et huius signum est, quod affectus caritatis non alligat hominem creaturae irrationali, secundum quod alligat et connectit hominem ipsi proximo, vel etiam ipsi Deo. Unde sicut amor amicitiae, qui est in amicum, se extendit ad amici filium, ita quod filius amici amicus sit et dilectus; non autem sic se extendit ad amici catulum, ut canis diligatur consimili affectu; sic intelligendum, quod caritas, quae est amor Dei, se extendit ad illos, qui sunt nati esse eius filii per gratiam adoptionis; et quia creaturae irrationales non sunt huiusmodi, ideo, proprie loquendo, non sunt natae ex caritate diligi, ita quod caritas circa illas ponat affectum. Unde quia potest caritas in illis diligere Deum, ita quodam modo potest concedi, quod creaturae irrationales diligantur ex caritate, licet improprie; ideo non sunt numerandae inter illas, quae ex caritate proprie diliguntur. » — « Daemones ex caritate non sunt diligendi, cum eorum culpa inseparabiliter eis adhaereat. » — « Dicendum, quod sicut irrationabilia ex caritate non sunt diligenda elicitive, quia non sunt ordinata ad illius summi boni assecutionem, quod suis dilectis caritas optat; sic daemones, quia sunt obstinati in malitia, et etiam sunt impossibiles effecti ad perveniendum ad beatitudinem aeternam, diligendi non sunt ex caritate elicitive. Caritas autem nullos facit diligere elicitive, nisi eos, quos optat ad summam beatitudinem pervenire. Nullos autem optat pervenire ad illam sempiternam beatitudinem, cum moveatur discrete et rationabiliter, nisi eos, qui sunt habiles ad perveniendum, et secundum ordinem naturae, et secundum ordinem divinae iustitiae. Quoniam ergo daemones, etsi sint apti nati per naturam felicitari, et in Deo beatificari, quia tamen divina iustitia repugnat, per quam sunt damnati ad perpetuam miseriam; hinc est, quod caritas summum bonum eisdem non optat. Ideo concedendum est, quod daemones non sunt ex caritate diligendi. Eodem etiam modo dicendum est de damnatis, secundum quod ex caritate diligere accipitur proprie. Si vero ex caritate diligere accipiatur large, prout actus diligendi est ex caritate imperante; sic daemones quodam modo sunt diligendi, et quodam modo odiendi. Ratione culpae sunt odiendi, in qua sunt Deo dissimiles, diligendi ratione naturae. Imago enim summi regis, secundum naturam considerata, quantum de se pulchra est et formosa, et naturali affectu amabilis a consimili natura. Verumtamen quia habens caritatem multum detestatur eorum culpam, et culpa eorum totaliter et inseparabiliter possidet eorum naturam; hinc est, quod caritas naturalis magis movet affectum naturalem ad diligendum creaturas irrationales, quam ad diligendum daemones. » — « Mali homines, secundum quod imaginem Dei gerunt, diligendi sunt ex caritate, non tamen secundum quod mali sunt, imo secundum hoc detestandi sunt. » — « Dicendum quod de malis hominibus dupliciter contingit loqui, et dupliciter etiam convenit eos considerare, vel inquantum sunt homines, vel etiam inquantum sunt mali. Sive inquantum

habent in se rationem divinae imaginis, secundum quam sunt capaces beatitudinis, vel inquantum carent perfectione divinae similitudinis. Si primo modo consideremus homines malos, in quantum videlicet sunt homines ad Dei imaginem, secundum quam sunt capaces beatitudinis; sic ex caritate diligendi sunt, pro eo quod liberalitas caritatis et eius amplitudo omnes recolligit, qui ad illam summam beatitudinem habent idoneitatem. Si vero consideremus homines malos secundum quod mali sunt, et privati perfectione divinae similitudinis; sic potius sunt detestandi, quam diligendi. Et sic iidem homines odiendi sunt et diligendi; odiendi quidem ratione inordinationis culpae, diligendi vero ratione ordinabilitatis naturae, quae possibilis est ad perfectionem gratiae. Et hoc est, quod dicit Gregorius in quadam Homilia, quia etsi indignationem debemus vitiis, compassionem tamen debemus naturae. Et Isidorus in libro de virtutibus *(lib. 2. de sum. bon. c. 3. 5. 7)*: Totum Christum non diligit, qui hominem odit; bonum est non odisse naturam, sed culpam; licet ergo culpam malorum odiamus, ipsos tamen diligere debemus. Et sic concedendum est, quod licet malorum hominum malitia sit detestanda, ipsi tamen mali homines, inquantum sunt ad beatitudinem ordinati, sunt ex caritate diligendi. » — « Bona gratuita ex caritate sunt diligenda, non quidem amore amicitiae, sed concupiscentiae. » — « Sicut in praecedentibus actum est, duplex est caritatis motus et affectus. Est enim dilectio amicitiae, et dilectio concupiscentiae. Dilectione amicitiae illa diliguntur, quibus optatur bonum. Dilectione vero concupiscentiae dicuntur diligi, quae desiderantur. Quoniam ergo desiderium bonorum spiritualium est ipsius caritatis, secundum quod Sancti dicunt, quod bona spiritualia retinent rationem honesti, concedendum est, quod bona gratuita ex caritate diligenda sunt. Et hoc expresse dicit Augustinus in lib. octavo de Trinitate *(cap. 8. in med.)*, cum dicit, quod ipsa caritas ex caritate diligenda est. Expresse etiam docet ipsa experientia viros spirituales, qui nihil tam desiderant post Deum, quam habere perfectam Dei dilectionem. » *3. dist. 28. a. 1. qq. 1. 2. 3. 5.*

(6) « Ex caritate quatuor sunt diligenda, quorum sufficientia duplici via demonstratur. » — « Dicendum, quod numerus diligibilium et sufficientia dupliciter potest accipi. Uno modo per comparationem ad ipsam dilectionem. Alio modo per comparationem ad ipsum diligentem. Secundum ipsam dilectionem potest accipi numerus et sufficientia sic. Cum enim dilectio sit appetitus boni; in appetitu autem boni est considerare ipsum bonum desideratum, et ipsum qui desiderat, et ipsum cui desideratur bonum. Bonum autem desideratum, hoc est summum bonum; ille qui desiderat, est habens caritatem; cui autem desideratur, potest esse in quadruplici differentia. Aut quia optat summum bonum ipsi Deo, aut sibi ipsi, aut sibi simili, aut sibi adhaerenti; ideo quatuor sunt ex caritate diligenda, quia numerus diligendorum non accipitur ex parte optantis, vel ex parte boni optati, cum sit unum, sed ex parte eius, cui optatur, quod cum sit in quadruplici differentia, quatuor sunt diligendorum membra. Et hoc est, quod supra dictum est, quod in praedicta divisione sumitur numerus diligendorum secundum dilectionem amicitiae, qua dicitur quis diligere alium, quando vult illi bonum. Alio modo potest sumi numerus et sufficientia diligendorum ex comparatione ad ipsum diligentem. Nam diligens aut habet respectum ad se; aut ad id quod est supra se, aut ad id quod est iuxta se, aut ad id quod est infra se; et secundum hoc quatuor tantummodo diligenda sunt ex caritate. Et secundum hunc modum assumit Augustinus diligibilium numerum et sufficientiam in libro de Doctrina Christiana; nec tantum assignat numerum, sed etiam ordinem debitum. Ait enim sic: Quatuor sunt diligenda; unum, quod est supra nos, scilicet Deus; alterum, quod nos sumus; tertium, quod iuxta nos est, scilicet proximus; quartum, quod infra nos est, scilicet corpus. Et quia omnia possunt reduci ad ista quatuor membra; ideo patet diligendorum numerus et sufficientia. » *3. dist. 28. a. 1. q. 6.*

(7) « Praeceptum de diligendo Deum datum sic tenemur implere, quod nullus sit in corde nostro affectus Deo contrarius, non tamen quod talis dilectio penitus quemcumque affectum

extraneum excludat » — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum quod, cum aliquando dicant sacri Doctores modum praedictum posse impleri, aliquando vero dicant non posse impleri, ex hoc admonemur (si utrumque videre possumus), quod uno modo ad praedictum modum obligamur ad implendum, alio modo excitamur ad ipsum desiderandum. Unde modus praedictus uno modo est dispositio meriti, alio modo est dispositio praemii. Hoc autem est secundum duplicem modum totalitatis cordis, animae et mentis. Dupliciter enim potest intelligi, quod amor Dei possideat totum cor; aut ita quod excludat omnem affectum extraneum, et tunc dominatur plene et perfecte cordi. Hoc autem est quando omnes motus cordis per amorem referuntur in Deum; et haec totalitas ponit dominium plenum. Alio modo dicitur amor Dei totum cor possidere, quando excludit omnem affectum contrarium, hoc est, quod nihil diligatur supra Deum, vel aequaliter ipsi Deo; et sic diligit Deum ex toto corde, qui diligit eum propter se, et super omnia. Prima totalitas, quae excludit omnem extraneum motum, est perfecti dominii, nec potest haberi ante adeptionem gloriae, ubi ad ipsum Deum aspiciemus, et in ipsum feremur continue. Secunda vero totalitas potest haberi per infusionem gratiae, quae est expulsiva omnis mortalis culpae. Si ergo in illo praecepto intelligatur Deus diligi ex tota anima, et ex toto corde, et ex tota mente, quantum ad primam acceptionem totalitatis; sic modus ille non obligat ad sui impletionem, sed exprimitur in praecepto, ut sciamus, quo per amorem debeamus tendere, et ut nemo se perfectum arbitretur, quousque illam perfectionem fuerit assecutus. Si vero dicatur diligere ex toto corde secundum secundam acceptionem, sic tenemur ad illum modum implendum. Et quia secundum utramque acceptionem voluit Spiritus sanctus intelligi praedictum mandatum; hinc est, quod quidam dicunt, ipsum posse impleri in via, quidam vero dicunt, quod non potest impleri, quousque perveniatur ad patriam ». *3. dist. 27. a. 2. q. 6.*

(8) « Triplex est ratio, quare non oportet speciale mandatum dari de dilectione sui, vel corporis. Una est, quam reddit Augustinus *(serm. 3. post Pent.)*, et habetur in littera, quia satis intelligitur per hoc, quod dicitur: *Sicut te ipsum.* Alia ratio est, quia ad hoc ipsum inclinat natura. Tertia ratio est, quia diligere Deum ex toto corde, et ex tota anima, et ex tota mente, hoc est seipsum spiritualiter amare. Ille enim spiritualiter se amat, qui cor et corpus ad honorem Dei totaliter exponit; et sic dilectio ipsius implicatur in illis duobus mandatis; et qui bene exequitur primum mandatum, facilitatem habet, et rectitudinem habet ad diligendum seipsum; et propter hoc non oportet tertium mandatum addi, secundum quod dicit beatus Augustinus ». *3. dist. 28. dub. 1.* Confer quoque *3. dist. 27. dub. 2.*

(9) « Plenitudinem alicuius contineri in aliquo est dupliciter, vel integraliter, vel causaliter. Plenitudo autem divinorum eloquiorum in caritate non continetur integraliter, quia multae aliae virtutes ibi docentur, et praecipiuntur, quae sunt diversae et distinctae a caritate; sed dicitur contineri in ipsa causaliter, quia tota sacra Scriptura finaliter ordinatur ad hoc, ut diligamus Deum et proximum ». *3. dist. 36. dub. 5.*

(10) « Caritas simul ponitur ipsarum virtutum, quantum ad opera meritoria, principium, sive caput et forma, sive vinculum et finis, ad quem ordinatur: et hoc est, quia ipsa caritas, dum immediate coniungit ipsi summo bono, quodam modo supereminet ceteris, et ceteras virtutes movet et imperat; et ideo caput et principium est earum. Ulterius, quia movendo facit opera eorum meritoria; ideo dicitur esse forma. Postremo, quia ideo facimus opera meritoria, ut Deo fruamur, et per caritatem in Deo quiescamus; hinc est, quod caritas ceterarum virtutum et praeceptorum est finis: et sic tres causae incidunt in unum et idem. Nec mirum, cum caritas faciat Deo conformem, qui habet in se respectu creaturae intentionem triplicis causae ». *3. dist. 36. dub. 3.*

(11) « Charitas est vinculum ligans, iuxta illud, quod dicit Apostolus ad Colossenses *(3. 14)*, ubi vocat eam *vinculum perfectionis.* Et Dionysius de divinis nominibus *(c. 4)* dicit, quod amor est virtus unitiva. Unde cum amor caritatis sit amor maxime liberalis,

multa complectitur, et in unum colligit. Unde caritas non tantum unit fini eum, in quo est, sed etiam quodam modo ligat ei, quod natum est ad eundem finem pervenire. Nec tantum est caritas vinculum ligans, sed etiam pondus inclinans. Quod enim est pondus in corporibus, hoc est amor in spiritibus. Quoniam igitur unumquodque per suum pondus habet ordinari, et caritas pondus est, et aequa ponderatrix; hinc est, quod ipsi caritati maxime competit ratio ordinis. Et quoniam ipsa est vinculum ligans, et circumplectens multa; ideo non tantum ordinat ipsum diligentem in finem, sed etiam ipsa dilecta, secundum quod ratio diligendi, et ipse habitus caritatis diversimode comparantur ad illa ». *3. dist. 29. a. 1. q. 1.*

(12) « Caritas in diligendo praeponit, ordinate procedendo, Deum nobis, cum plus Deum quam nos ipsos debeamus diligere ». — « Secundum ordinem caritatis Deus praeponendus est nobis in tantum, ut amor respectu nostri nec aequari possit, nec praeponi amori Dei, salva substantia habitus caritatis. Ratio autem huius est ista. Quoniam caritas facit Deum diligi tanquam finem ultimum, et tamquam summum bonum; et quia finis ultimus est unus solus, et summum bonum similiter non habens aliquid superius se, vel sibi aequale; hinc est, quod secundum caritatis legem impossibile est aliquid plus Deo, vel aequaliter ipsi Deo, amare. Caritas enim, quia diligit Deum sicut summum bonum, diligit eum super omnia. Quia diligit ipsum sicut finem ultimum, diligit eum propter se. Quod autem diligitur propter se et super omnia, diligitur dilectione fruitionis; quod vero propter aliud diligitur, diligitur dilectione usus. Cum ergo caritatis sit omnia ad Deum, tanquam ad finem ultimum referre, sicut ponderis est corpus ad locum proprium inclinare; hinc est, quod caritas facit nos Deum plus quam nosmetipsos diligere ». *3. dist. 29. a. 1. q. 2.* — « Amor salutis propriae praeferendus est amori salutis proximi, quemadmodum etiam naturalis ratio dictat ». — « Ratio autem hujus est, quoniam unumquodque plus appetit perfectionem in seipso, quam in suo simili, et quodlibet pondus plus trahit corpus, in quo est, ad situm sibi debitum, quam trahat aliud corpus sibi annexum; hinc est, quod caritas per prius desiderat Deum nobis uniri, et in nobis habitare, et nos in ipsum Deum tendere, et in ipso quiescere, quam appetat in aliquo alio, qui nobiscum habeat aliquam similitudinem. Concedendae sunt igitur rationes ostendentes, quod in ordine caritatis praefertur dilectio sui dilectioni ipsius proximi. Et hujus signum est, quia illi reprehenduntur, et stulti reputantur, qui salutem propriam negligunt, ut procurent alienam. Hujus etiam signum est, quia si homo ex caritate deberet diligere proximum quantum seipsum, ita quod esset ibi omnimoda aequalitas, jam duos proximos deberet diligere in duplo, quam seipsum, et tres in triplo, et sic ulterius ascendendo; quod in nullo habente caritatem reperiri contingit, quantumcumque perfecto ». — « Ad illud quod objicitur, quod *caritas non quaerit, quae sua sunt (1. Cor. 13. 5),* dicendum quod suum idem est quod proprium. Proprium autem quaerere, hoc est dupliciter. Uno modo, prout proprium dicitur cum praecisione; et sic excludit bonum commune, et in illo modo sonat in vitium, et secundum istam acceptionem, consuevit dici, quod libido est amor boni proprii: et quantum ad hunc modum dicit Apostolus, quod *caritas non quaerit, quae sua sunt.* Alio modo dicitur bonum proprium, bonum quod pertinet ad se, ita quod in appetitu illius boni voluntas nec repugnat divinae voluntati, nec praejudicat communi utilitati, sicut est appetitus salutis propriae; et isto modo diligit quis se ex caritate: et sic accipiendo, non negat Apostolus *(Philipp. 1. 23),* quin homo per caritatem debeat, quod suum est, quaerere, cum ipsemet cuperet *dissolvi, et esse cum Christo,* sicut dicitur ». — « Ad illud quod objicitur, quod secundum divinum mandatum *(Matth. 22. 39)* debet homo diligere proximum sicut seipsum, dicendum quod *sicut* non est nota perfectae aequalitatis, sive commensurationis, sed expressae similitudinis, quae in hoc attenditur, quod homo debet diligere proximum ad illud bonum, ad quod diligit seipsum; et post salutem propriam nihil tantum debet desiderare, sicut salutem alienam ». — « Ad illud quod objicitur, quod debemus voluntatem no-

stram voluntati divinae conformare, dicendum quod Deus, cum dicitur alterum altero magis diligere, hoc non est, quia intensius diligat unum quam reliquum, cum circa ipsius amorem nec cadat intensio, nec remissio; sed hoc dicitur, quia unum ordinat ad majus bonum, quam reliquum. Et hoc bene potest concedi, quod quis magis debeat diligere proximum quam se, cum proximus ipsum excedat in merito; sed ex hoc non sequitur, quod amor proximi melioris praeponderet amori sui. Ordo enim caritatis non attenditur penes magnitudinem boni optabilis, sed penes praeponderationem affectionis diligentis. Et si tu objicias, quod Deus vult, quod magis amemus honorem suum, quam commodum nostrum, et magis appretiemur, quod magis est appretiandum, dicendum quod verum est, quod Dei honor plus debet in corde nostro praeponderare, quam nostrum commodum; tamen caritas nunquam separat honorem Dei a commodo nostro spirituali, nec est voluntatis divinae, ut nos appetamus aliquid, quod sit in detrimentum salutis nostrae propter honorem suum. Sicut enim essentiale est naturae appetere esse, sic essentiale est gratiae appetere Deo placere, et Deo adhaerere; ideo Deus nunquam illud a nobis exigit, ut magis salutem alienam, quam propriam diligamus. Et quod dicit Apostolus *(Rom. 9. 3)*, quod optabat *anathema a Christo esse pro fratribus*, illud intelligitur ad tempus, vel sub conditione, videlicet si optabile esset ». *Ibid. q. 3. concl. et ad 1. 2. 6* — « Secundum ordinem caritatis parentes praeponendi sunt filiis; et hoc intelligendum est ceteris paribus, sicut infra manifestabitur. Ratio enim hujus est, quia amor gratuitus facit memorem esse perceptorum beneficiorum, Propter quod et sacra Scriptura praecipiendo et admonendo inducit nos ad paterna beneficia recolenda; et quia plura beneficia recipimus a parentibus, quam a filiis, ideo secundum ius divinum plus eis tenemur, et magis eorum salutem diligere et procurare debemus ». — « Ad rationes autem, quae in oppositum adducuntur, respondendum est, quod illae rationes currunt de dilectione naturali, secundum quam magis inclinatur affectus hominis ad filios, quam ad patrem. Et ratio hujus est, quia natura appetit conservari in suo simili, et magis diligit illud, in quo habet principalius salvari. Et quoniam pater habet salvari in filio, secundum ordinem naturae, et non e converso; hinc est, quod secundum naturae ordinem majorem habet ad filium inclinationem, quia magis vult ipsum, quam patrem habere superstitem. Dilectio autem gratuita magis respicit beneficiorum collationem, et supernorum civium completionem, ad quam indifferenter parentes et filii comparantur ». — « Ad illud vero quod objicitur, quod gratia debet esse conformis naturae, dicendum quod natura in quibusdam currit via consona cum gratia, in quibusdam currit via opposita, in quibusdam via disparata. In hoc enim quod homo plus diligit se quam proximum, natura gratiae concordat. In hoc autem, quod diligit se plusquam Deum, ipsi gratiae repugnat. In hoc autem quod diligit filium plusquam patrem, quia intendit salvari in illo, procedit quasi via diversa. Et ideo gratia superveniens ordinem in primo affectu salvat et perficit, in secundo simpliciter immutat, in tertio vero novum ordinem dat, ita tamen quod affectum illum non exterminat. Unde aestimo, quod homo habens caritatem, et habens parentes et filios, dum movetur affectu gratuitae dilectionis, magis desiderat parentum salutem, dum movetur affectu naturae, magis desiderat filii sanitatem. Nec est hic oppositio dilectionis naturalis ad gratuitam, propter considerationem diversam ». — « *Ibid. q. 4. concl. et ad 1-4* ». — Caritatis ordine domestici in dilectione ipsis extraneis sunt praeferendi ». — « Ordo, qui attenditur penes praedictas differentias, non tantum est ipsius caritatis sicut tolerantis, sed etiam est ipsius sicut regulantis naturam, et ei consonantis. Quod enim primo diligantur propinqui, quam extranei, hoc non est naturae inordinatae, sed potius de ordine naturae. Sicut enim prius tactum est, rectus ordo diffusionis est, ut prius communicetur propinquiori, et deinde remotiori. Quoniam ergo caritas rectum ordinem a natura non aufert; hinc est, quod caritas superveniens illum ordinem naturae perficit, et perficiendo dicitur eodem ordine ordinari, non quia ordo ille competat sibi secun-

dum se, sed quia competit ei ratione naturae, in qua est. Propter quod attendendum, quod duplex ordo attenditur in caritate. Unus, qui ei competit secundum seipsam; et iste ordo attenditur penes bonum, et magis bonum, et maxime bonum. Unde caritas de se magis movet ad amandum spiritum, quam corpus, et Deum summum, quam spiritum creatum. Alius vero est ordo, qui competit ei ratione naturae substratae; et hic attenditur secundum differentias has, quae sunt proprium et alienum, propinquum et extraneum. Affectus enim caritatis substernit sibi affectum naturae, et illum perficit, et regit secundum illud, quod habet in se rectitudinis. Concedendum est ergo, quod secundum ordinem caritatis domestici praeponendi sunt extraneis ». *3. dist. 29. a. 1. q. 5.*

(13) « Multipliciter contingit affectum nostrum accipi, et affectum multiplicem reperiri, ita quod ordo caritatis nec omnem affectum respicit uniformiter, nec omnem effectum. Accipitur enim aliquando affectus pro passione, aliquando pro motu; ita quod affectus passio dicitur quaedam mulcebris complacentia, affectus vero motus dicitur quaedam rationalis eligentia. Affectus autem motus dupliciter adhuc accipitur. Nam quidam est a caritate elicitus, quidam imperatus. Affectus a caritate elicitus est ille, quo quis optat alteri summum bonum. Affectus vero imperatus est ille, quo quis optat alii aliquod bonum temporale, quod est ordinatum ad conservationem naturae. Sic ergo triplex est affectus, unus a caritate elicitus, quo quidem opto alicui bonum summum. Alius imperatus, quo opto alicui aliquod terrenum bonum. Tertius vero annexus, quo delector in alterius bono, qui magis tenet rationem passionis, quam motus. Et quum sit triplex affectus, ordo caritatis praesignatus respicit affectum a caritate elicitum principaliter, quia magis mihi debeo optare beatam vitam, quam alii; et post me magis patri meo, quam alii; et sic ulterius procedendo; affectum vero imperatum respicit minus principaliter. Unde pro diversis opportunitatibus et conditionibus ordo, quantum ad illum affectum, potest variari et praeposterari. Affectum vero annexum, qui est passio mulcebris, minime respicit ordo caritatis, quia ille potius respicit sensibilem experientiam, quam rationis eligentiam, sicut patet; quia plus delectatur aliquis, et gaudet in respiciendo socium, quem videt presentem, quam in recolendo patrem, qui absens est, quamvis ipsum magis diligat, cujus signum est, quod pro patre faceret multa maiora. Similiter ex parte effectus distinguendum est. Nam quidam est effectus, sive beneficium, respiciens personam singularem; et ille duplex est. Unus enim est, qui respicit animae salutem, alius vero respicit sustentationem vitae praesentis. Quidam est effectus, qui respicit personam spiritualem communem, vel utilitatem communem, sicut collatio beneficii ecclesiastici; et sic triplex est effectus exterior. Unus, qui est procuratio aeternae salutis; alius, qui est relevatio temporalis necessitatis; tertius vero, qui est commissio beneficii ecclesiastici, qui est quodam modo spiritualis. Primum autem istorum effectuum respicit ordo caritatis principaliter; primo enim debeo procurare salutem meam, quam salutem proximi; et primo salutem patris, quam alicuius alterius; et sic deinceps procedendo. Secundum vero effectum respicit minus principaliter, quia secundum diversas opportunitates potest et debet homo magis et minus esse beneficus in collatione alicuius commodi temporalis. Tertium vero effectum, qui est collatio alicuius beneficii ecclesiastici, minime respicit ordo caritatis; in collatione enim talium beneficiorum multum attendenda est meriti dignitas, et parum aut nihil sanguinis proximitas. Verendum enim valde est, ne sub pallio caritatis, affectus lateat carnalitatis ». — *3. dist. 29. a. 1. q. 6. ad 1.*

(14) « Ordinatio in effectu ortum habet ab ordinatione in affectu. Si ergo caritas ordinari debet in effectu, necesse est quod prius ordinetur in affectu; sed caritas ordinata est quantum ad effectum, sicut patet per illud, quod dicit Apostolus *(Gal. 6. 10): Operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos;* ergo necesse est caritatem ordinatam esse quantum ad affectum ». *3. dist. 29. a. 1. q. 6. fund. 3.*

(15) « Christus ratione humanae naturae

assumptae plene habet esse caput totius Ecclesiae, cujus corporis membra uniri habent ratione caritatis et gratiae ». *3. dist. 1. a. 2. q. 2. in concl.*

([16]) « Caritatis affectu elicito tenemur etiam inimicos diligere, optando sibi bona aeterna; non tamen omnes tenemur affectu imperato, desiderando eis bona temporalia, sed sufficit non odisse ». — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod circa hoc est duplex respondendi modus. Quidam enim dicere voluerunt, quod dupliciter est loqui de inimicis. Aut secundum statum, in quo exercent inimicitias; aut secundum statum, in quo poenitent, et petunt veniam. Si secundum statum, in quo veniam petunt, sic omnes tenentur ad diligendum inimicos propter illam conditionem, quam Dominus ponit in oratione Dominica: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris (Matth. 6. 12). Si enim homo homini servat iram,* frustra *a Deo quaerit medelam*, secundum quod dicitur *(Eccli. 28. 3).* Si autem loquamur de inimicis, prout sunt in statu et in actu laedendi, et inimicitias exercendi; sic dicere voluerunt, quod affectu diligere inimicos non est necessitatis, sed magis perfectionis; nec Dominus hoc praecipit, sed magis consulit. Et istam opinionem quorundam Magister ponit in littera. Sed si interius consideretur haec positio, minus sufficienter dicit, pro eo quod, secundum quod auctoritates Sanctorum sonant expresse, et ipsa ratio aperte convincit, non est caritas vera, nisi diligat omne diligibile. Diligibile autem a caritate est omne illud, quod est possibile ad beatitudinem pervenire. Ideo non habet aliquis caritatem, nisi diligat omnes illos, qui sunt in statu viae, sive sint amici, sive inimici. Unde in Psalmis dicitur *(118. 96): Latum mandatum tuum nimis,* quia mandatum caritatis ad omnes se extendit. Et sic longitudo mandati se extendit ad omnem differentiam temporis, sic latitudo ad omnem personam hominis viatoris. Unde sicut aliquis non haberet caritatem, si proponeret etiam in uno solo die peccare, et in aliis benefacere, quia deficit sibi longitudo mandati; sic esto quod aliquis omnes homines diligat praeter unum solum, quem a dilectione excludit, caritatem non habet, quia deficit sibi latitudo illius mandati. Propterea est alius modus dicendi, quod diligere affectu est dupliciter, secundum quod duplex est affectus amoris, quidam a caritate elicitus, quidam a caritate imperatus. Ille est affectus amoris a caritate elicitus, quo quis optat alii summum bonum, sive beatitudinem aeternam. Ille vero est affectus imperatus, quo quis optat alii bonum temporale et prosperitatem transitoriam. Amor enim caritatis facit, quod homo velit alii omne bonum, nedum summum bonum, sed etiam temporale, nisi illud sit impediens ad salutem. Si ergo loquamur de affectu primo a caritate elicito, dico, quod omnes tenentur inimicos etiam actu inimicantes diligere, et eis vitam aeternam optare. Si autem loquamur de affectu imperato, quo quis optat alii prosperitatem temporalem, sic non omnes tenentur diligere, sed sufficit non odisse. Et hoc est quod dicit Ambrosius: Sufficit quod inimicos diligamus, et non odio habeamus. In quo innuit, quod cum duplex sit caritatis affectus, uno tenemur diligere, altero vero sufficit non odisse. Unde ad non odiendum inimicos, et non gaudendum de malis eorum omnes tenentur, sicut dicitur: *Cum ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas (Prov. 24. 17). Noli de mortuo inimico tuo gaudere (Eccl. 8. 8).* Diligere vero omnino quantum ad affectum elicitum et imperatum, optando ei bona aeterna et temporalia, hoc perfectionis est et supererogationis. Diligere vero ad bona aeterna hoc necessitatis est et praeceptionis; et ad hoc omnes generaliter sunt obligati, tam perfecti, quam imperfecti ». — « Ad illud, quod primo obiicitur in contrarium: *Diliges amicum tuum, et odio habebis inimicum tuum (Matth. 5. 43),* responderi potest dupliciter. Primo per hoc, quod lex nunquam praecipit odio habere inimicum; sed ipsi Iudaei hoc arguebant a contrario sensu, quia tantum praecipiebatur eis diligere amicos, arguebant ex hoc, quod debebant odisse inimicos. Aliter potest responderi, quod est odium affectus et odium effectus. Et iterum est inimicus Ecclesiae, sive fidei, et inimicus personalis. Cum ergo lex innuebat inimicum odio esse habendum, hoc intelligitur de odio effectus, et de ini-

mico Ecclesiae et cultus divini. Odio vero affectus neminem praecipiebat odisse, nec inimicum personalem, nec inimicum Ecclesiae. Inimicum autem personalem non praecipiebat odisse, nec odio affectus, nec odio effectus, imo potius obligabat ad ipsum diligendum, licet non esset ita tunc expressum. Unde et Dominus explicuit *(Matth. l. c.)*. Et propterea non potest ex hoc argui, quod non omnes teneantur diligere inimicos ». — « Ad illud vero quod obiicitur, quod diligere inimicos perfectorum est, respondent aliqui, quod illud intelligitur de dilectione affectus et effectus, non de dilectione affectus tantum. Sed utrum hoc sit verum, in sequenti problemate declarabitur. Nunc autem dicamus, quod si intelligatur de affectu elicito et imperato, perfectionis est; si vero de affectu elicito tantum est generalis necessitatis... ». — « Ad illud quod obiicitur, quod diligere inimicos est mirabile, dicendum quod mirabile dicitur illud, quod est supra facultatem naturae; hoc autem potest esse dupliciter, secundo quod est operatio naturae simpliciter, et naturae rationalis. Facere autem mirabilia supra posse naturae simpliciter, hoc est per gratiam gratis datam, quam vocat Apostolus *(Ephes. 1. 19)* operationem virtutum: et haec non omnibus est data. Facere vero mirabilia supra posse naturae rationalis, hoc est per gratiam gratum facientem, utpote per fidem et caritatem. Per fidem enim credimus multa, quae non possemus credere sine ea, et quae videntur in fidelibus nimis incredibilia. Et per caritatem amamus ea, quae videntur caritatem non habentibus odibilia. Et haec mirabilia continentur in lege divina, et datum est illa omnibus facere, qui volunt in se suscipere gratiam gratum facientem. Et pro tanto non potest argui, quod non teneamur ad dilectionem inimici, hoc enim est aliud genus mirabilius, quam illud, de quo loquitur Augustinus *(Serm. 3. de Martyr.)* ». *3. dist. 30. a. 1. q. 4. et ad 1-3.* — « Omnes tenemur diligere inimicos, non modo quoad affectum, verum etiam quoad effectum, in casu necessitatis tamen ». — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod circa hoc est duplex modus dicendi. Quidam enim dicere voluerunt, quod etsi diligere inimicos affectu sit necessitatis, ita quod ad illud obligantur tam perfecti, quam imperfecti; diligere tamen affectu simul et effectu, supererogationis et perfectionis est; nec ad illud obligantur imperfecti, sed tantum perfecti. Sed ille modus dicendi in seipso includit repugnantiam. Primum quidem, quia eodem mandato praecipimur diligere inimicos, et eis benefacere. Si ergo mandatum illud generale est, videtur quod generaliter omnes obligentur ad utrumque. Et iterum, perfecti quantum ad obligationem, quae est per mandatum, ad nihil obligantur, ad quod non obligantur imperfecti, quia mandata Dei omnibus generaliter proponuntur. Si ergo per illud mandatum obligantur perfecti ad diligendum inimicum tam affectu, quam effectu, videtur similiter de imperfectis idem esse dicendum. Et amplius, si dilectio vera non tantum consistit in corde, sed etiam manifestatur in opere, dicere quod ceteri tantum obligantur ad diligendum corde, non autem ad diligendum opere, cum se offert temporis et loci opportunitas, idem videtur dicere, ac si teneamur inimicos diligere ficte. Praeter hoc, dilectio inimicorum clauditur in mandato de dilectione proximi; et constat, quod mandatum illud intelligitur quantum ad affectum et effectum; et ad illud mandatum omnes obligantur. Et propterea praedicta responsio non potest habere locum. Et ideo est alius modus dicendi, quod diligere in effectu exteriori hoc potest esse dupliciter, aut quandocumque se offert temporis opportunitas, aut quando incumbit necessitas. Si loquamur de exhibitione operis exterioris generaliter, quando se offert temporis opportunitas, sic diligere inimicos effectu et affectu cumulus est perfectionis. Si autem loquamur de exhibitione operis, quando incumbit necessitas, sic diligere inimicos effectu est generalis et necessariae obligationis; quia si quis videt proximum suum, sive amicum, sive inimicum, *necessitatem habere, et claudit viscera sua ab eo (1. Ioan. 3. 17),* iuxta sententiam beati Ioannis iam amplius non est caritas Dei in eo. Sic ergo patet, quod sicut diligere affectu, uno modo necessitatis est, alio modo perfectionis, sic diligere effectu, uno modo necessitatis est,

alio modo perfectionis et supererogationis; et secundum hunc modum possunt solvi diversae auctoritates Sanctorum, quae sibi videntur obviare de dilectione inimicorum ». *Ibid. q. 5.*— « Motus dilectionis amicorum et inimicorum sic se habent, quod hic est perfectior, quia et motus dilectionis inimicorum est difficilior; ille autem quia ferventior est et frequentior » — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod cum quaeritur de comparatione istorum duorum motuum dilectionis, quorum unus est erga amicum, alter erga inimicum, dupliciter potest quaeri, aut prout comparantur ad diversos habitus et radices, aut prout comparantur ad eundem. Si prout ad diversas radices et habitus comparantur, ita quod unus habitus habilitat tantum ad amicos, alter vero se extendit ad inimicos; sic sine dubio multo maius et excellentius est diligere inimicum, quam amicum; et multo perfectiori habitu indigemus ad hoc, quod possimus exire in istum actum, quam ad hoc ut exeamus in alterum. Et hoc est, quod dicit Augustinus in Enchiridion *(c. 73)*, et habetur in littera: Minus magnum est erga eum, qui tibi nihil mali fecit, esse beneficum et benevolum. Illud vero multo grandius et magnificentissimae bonitatis est, ut tuum quoque inimicum diligas. Si vero loquamur de istis actibus, prout ad eandem radicem comparantur, et ab eadem caritate procedunt; sic quodam modo sunt aequales, et quodam modo se mutuo excedunt. Quantum enim ad rationem merendi, respectu praemii substantialis, aequalitatem habent, quia quantitas illius praemii respondet quantitati radicis. Quantum vero ad rationem merendi, respectu praemii accidentalis, et quantum ad vigorem ipsius actus et motus, mutuo se excedunt. Nam motus dilectionis erga amicos excedit quantum ad fervorem et frequentationem. Motus vero dilectionis erga inimicos est purior et difficilior, et ita quodam modo unus istorum motuum est alio melior et e converso, secundum varium modum accipiendi magnitudinem. Nam in dilectione amicorum virtus caritatis magis exercetur intensive, sed in dilectione inimicorum magis exercetur extensive; sicut virtus caloris ignis amplius calefacit propinquiora, quam remotiora; et quodam modo plus apparet efficacia illius virtutis in his, quae sunt propinqua, quodam modo in his, quae sunt longinqua. Ratione intensionis plus in calefactione propinquorum, et ratione extensionis plus in calefactione longinquorum. Sic et in proposito intelligendum est, quod dilectio amicorum, et dilectio inimicorum, prout ab eadem radice procedunt, secundum diversas conditiones et respectus, mutuo se excedunt; et secundum hoc dissolvi possunt rationes, quae ad diversas partes adducuntur. Diversis enim viis procedunt, secundum quas utraeque verum sine repugnantia concludere possunt. Sed si ulterius quaeratur, quis istorum duorum motuum omnibus pensatis excedat reliquum, hic sunt diversae opiniones. Nam quidam volunt dicere, quod motus ille, qui est in amicum, melior est, quia intensior est, et plus habet de ratione boni. Et istum modum dicendi videtur Magister approbare in littera. Et si hunc modum, qui satis videtur probabilis, sustinere velimus, responderi potest ad rationes quae primo inducuntur, quod ab insufficienti procedunt. Cum enim dicitur, quod motus quanto difficilior et purior et magis super vires naturae, tanto est perfectior et excellentior, dicendum quod hoc verum est ceteris paribus. Sed cum assumit de motu dilectionis inimicorum, qui est huiusmodi, responderi potest, quod non sunt cetera paria; quia multo maior et ferventior est motus dilectionis erga amicos, quam sit ille. Alius vero est hic modus dicendi, quod dilectio inimicorum est excellentior, simpliciter loquendo, et magis in ea exercitatur perfectio caritatis. Et si hunc modum dicendi sustinere velimus, quoniam videtur auctoritas Augustini ipsum satis probabilem facere, potest responderi ad ea, quae in contrarium adducuntur ». *Ibid. q. 6.*

([17]) « Habitus caritatis est unus, et indivisus secundum speciem, licet secundum numerum plurificetur, in diversis enim animabus plures sunt caritates, cum habitus et accidentia numerentur penes subiecta. In omnibus autem, in quibus est, est una caritas specie, propter hoc quod unitas habitus venit ab unitate obiecti, et actus principalis; et hoc quidem est reperire in caritate, si quis diligenter velit attendere. Actus enim caritatis est diligere,

diligere autem idem est, quod velle bonum. Cum ergo caritas diligit aliquem, bonum optat ei, quem diligit; istud autem bonum, quod caritas optat, unum solum est, videlicet bonum aeternum, et bonum summum. Istud autem summum bonum aliquando homo per caritatem optat Deo, aliquando sibi, aliquando proximo. Secundum quod optat ipsum ipsi Deo, dicitur diligere Deum, quia vult, quod ipse Deus sit summum bonum, et quod habeat omne bonum per essentiam. Secundum quod optat illud proximo, sic dicitur diligere proximum, quia vult, quod habeat illud bonum per gratiam et gloriam. Secundum quod optat illud sibi, sic dicitur diligere seipsum. Generaliter ergo in actu dilectionis ipsius caritatis unum est bonum optatum, licet multa sint, quibus illud bonum optatur; et illud est obiectum principale ipsius habitus diligendi, quoniam ipsum propter se optatur a caritate, ita quod habet rationem obiecti principaliter moventis, et finis quietantis. Et quia illud est unum solum, sive comparetur ad se, sive comparetur ad eum, qui habet caritatem, sive comparetur ad eius proximum; hinc est, quod caritatis habitus habet esse unus. » *3. dist. 27. a. 1. q. 2.*

([18]) « Nihil prohibet quod semel habita caritas amitti valeat in statu viae. » — « Dicendum quod, sicut dicit Magister in littera, quorundam opinio et sententia fuit, quod caritas semel habita nunquam amittatur; et hoc posuerunt propter perfectionem illius vinculi et ardorem, sive fervorem illius amoris. Crediderunt enim illud vinculum esse tantae perfectionis, quod nullo agente posset dissolvi; et illum amorem esse tanti fervoris, quod nullo modo posset extingui propter dignitatem et excellentiam ipsius caritatis. Et hoc affirmare nixi sunt auctoritate multiplici, sicut in ipso textu Magister satis aperte dicit. Sed haec positio non est opinio, nec rationalis sententia; imo error et insania potius est dicenda, quia repugnat sacrae Scripturae, repugnat experimento nostrae fidei, repugnat nihilominus rationi rectae. Sacrae Scripturae et etiam experientiae repugnat, sicut in opponendo monstratum est. A ratione autem recta dissonat, si quis attendat, pro eo quod recta ratio dictat, quod caritas viae non tollit a libero arbitrio vertibilitatem ad malum, sicut nec cupiditas tollit habilitatem ad bonum; simul ergo stat vertibilitas et caritas. Sed ubi est vertibilitas, ibi potest esse culpa; et ubi potest esse culpa, ibi tam caritas, quam gratia potest abesse. Restat igitur, quod secundum dictamen rationis rectae caritas perdi potest in statu viae. » *3. dist. 31. a. 1. q. 1.* — « Caritatem amittens, atque iterum resurgens a peccato, aequalem priori potest acquirere. » — « Dicendum quod possibile est hominem in aequali caritate resurgere, sicut monstrari potest auctoritatibus et exemplis et rationibus congruis... Sive enim dicamus quantitatem gratiae mensurari secundum divinam largitatem, sive secundum suscipientis idoneitatem, recte convenit intelligere, quod caritas, in qua quis resurgit, potest esse aequalis illi caritati, a qua quis prius cecidit. Nam ex parte divinae largitatis planum est. Ad eius enim commendationem spectat, ut non minus larga dona tribuat homini, quam ante tribuebat, secundum quod dicit Augustinus, nisi ineptitudo suscipientis impediat. Ex parte vero hominis se disponentis satis planum est. Possibile est enim, ut homo post peccatum amplius detestetur malum, et abhorreat peccatum, quam prius, sicut multi corrupti amplius detestantur peccatum carnis quam multi, qui nunquam fuerunt lapsi. Et sic rationabiliter poni potest et debet, quod contingat hominem resurgere in aequali caritate. » *Ibid. q. 2.* — « Homo deficiens a caritate, non modo in aequali, sed in minori et maiori potest resurgere caritate, secundum quod diversimode se disponit. » — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod aliquorum aliquando fuit opinio, quod necesse erat hominem resurgere in aequali, vel maiori caritate. Et ad hoc ponendum moti sunt tum ex consideratione divinae dispositionis, sive praedestinationis; tum ex consideratione retributionis; tum ex consideratione nostrae reparationis. Ex consideratione namque divinae praedestinationis moti sunt, quia dixerunt, quod *diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum iis, qui secundum propositum vocati sunt sancti (Rom. 8. 28).* Ideo divinae praedestinationis immutabilitas nequaquam sineret hominem

labi a caritate, nisi ex lapsu illo videret subsequentem utilitatem. Nec regimen divinae providentiae filium regni permitteret cadere, nisi ex hoc simul praevideret maius bonum ex ipso casu elicere. Ex parte vero retributionis rationem sumpserunt, quia Deus opera remunerat secundum quantitatem caritatis, ex qua sunt facta. Si ergo caritas, in qua quis resurgit, vivificat opera prius mortua, et facit ea remuneratione digna, cum remuneratio adaequetur quantitati caritatis, ex qua opera facta sunt, nec possit excedere quantitatem caritatis, in qua quis resurgit; ratiocinantur ex hoc, quod impossibile sit minorem caritatem esse in resurgente, quam prius fuerit in cadente. Ex parte nostrae reparationis ratiocinantur sic: quia quanto homo magis fit ineptus ad gratiam, tanto maiori indiget praeparatione ad hoc, ut ipsam suscipiat, sed quanto a maiori gratia cecidit, tanto magis peccavit, et magis ad gratiam ineptus fuit; restat ergo, ut asserunt, quod quantitas praeparationis debeat proportionari quantitati caritatis, a qua quis cecidit. Et quantitas caritatis sequens mensuratur secundum quantitatem praeparationis; propter quod consequi videtur, quod caritas subsequens adaequetur praecedenti, vel eam excedat. Et hoc confirmant per illud: *Sicuti fuit sensus vester, ut erraretis a Domino; decies tantum iterum revertentes, invenietis eum (Baruch 4. 28).* Et: *Convertimini, filii Israël, sicut in profundum recesseratis (Isa. 31. 6).* Sed hic modus dicendi est contra rationem et sensibile experimentum, nec habet stabile fundamentum. Contra rationem enim dicere est, quod perfectus, si cadat a caritate, non possit resurgere nisi in statu et complemento perfectionis suae. Et de multis apparet, quod cadentes non resurgunt ad illam perfectionem, a qua ceciderunt. Stabile etiam fundamentum non habet, quia divinae praedestinationis dispositio non exigit, quod homo semper procedat in bono, sed quod sit finaliter bonus. Dei etiam retributio non pensat, quantum ad meriti efficaciam, caritatem initialem, sed caritatem finalem. Nostra etiam praeparatio ad gratiam potest esse maior in eo, qui minus peccavit, et minor in eo, qui magis peccavit. Et verba illa prophetica non intelliguntur de quacumque praeparatione, sed de praeparatione perfecta, et poenitentia consummata, quae restituit omnia ablata, sicut in quarto libro explanatur *(Dist. 13).* Non autem habent veritatem de qualicumque poenitentia et conversione sine praeparatione. Unde cum homo se praeparare possit ad maiorem, et ad minorem, et ad aequalem caritatem, communis tenet opinio, quod homo potest et in maiori, et in minori, et in aequali caritate resurgere. » *Ibid. q. 3.*

([19]) Quamvis primo intuitu divina dilectio ad caput nonum primae partis referenda potius videatur, ubi de divina voluntate agitur, hic loci tamen maluimus de ea sermonem instituere, ut ordinem sequeremur, quem S. Doctor in expositione librorum sententiarum tenuit. Ratio autem huius ordinis ita ab eo demonstratur. « Quia enim dilectio Dei est exemplar nostrae dilectionis, ideo ad maiorem evidentiam introducitur hic tractatus de ipsa; vel certe ut assignetur hic differentia dilectionis divinae ad dilectionem nostram, sive praecellentia, quia cum dilectio nostra sit affectio ordinata, dilectio Dei non est nisi divina substantia, vel usia. » *3. dist. 32. expos. text.* — « Creaturae non solum temporaliter, sed aeternaliter quoque diliguntur a Deo » — « Quod sic, videtur: *Elegit nos ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati in ipso (Ephes. 1. 4);* sed nemo eligit nisi quod diligit; si ergo ab aeterno ante mundi constitutionem nos elegit; videtur, quod ab aeterno nos dilexit. » — « Item aut dilectio Dei praecedit ipsas res, aut sequitur; si praecedit, ergo ante fuit quam res essent; ergo Deus dilexit res ante earum productionem; ergo non ex tempore, sed ab aeterno. Si sequitur; ergo videtur, quod dilectio Dei causetur ab ipsis rebus. Quod si hoc est inconveniens, restat quod Deus ea, quae diligit, diligit aeternaliter » — « Item si Deus de non potente efficeretur potens, et de non sapiente sapiens, mutatus esset et imperfectus; ergo pari ratione, si de non amante fieret amans, cum amor respiciat quod intra est, esset in eo mutatio et imperfectio. Quod si hoc est impossibile, necesse est Deum ea, quae diligit, aeternaliter diligere « — « Dicendum

quod quaedam verba dicuntur de Deo respectu creaturae, quae connotant effectum in actu, sicut verbum *creandi;* quaedam, quae connotant effectum in habitu, sicut vocabulum *praedestinandi;* quaedam, quae indifferenter utroque modo, sicut vocabulum *diligendi.* Dicitur enim Deus aliquem diligere, vel quia actu communicat ei bonum, vel quia proponit communicare. Et quoniam communicatio est affectus in tempore, propositum vero communicandi est ab aeterno; hinc est, quod *diligere* de Deo aliquando dicitur aeternaliter, aliquando dicitur temporaliter. Unde bene concedi potest, quod creaturae non solum temporaliter, sed et aeternaliter a Deo diligantur » *Ibid. a. 1. q. 1. fund. et concl.* — « Deus omnes creaturas generali quadam diectione diligit, cum naturalia dona unicuique communicet, licet non omnibus det dona gratuita » — « Ad huius intelligentiam quaestionis est notandum, quod Deus non dicitur creaturam diligere ratione affectionis, sed ratione communicationis alicuius boni, ita quod dilectio Dei potius dicitur esse dilectio effectus, quam affectus. Communicatio autem divinae bonitatis attenditur in duplici genere effectus, videlicet in effectibus naturae et effectibus gratiae. Effectus naturae omnibus est communis, effectus vero gratiae non. Hinc est, quod dilectio Dei, quantum ad effectum naturae, est omnibus communis et generalis, et secundum hanc dicitur diligere omnem creaturam; quantum ad effectum gratiae est specialis, et quantum ad istum, quosdam diligit, quosdam odit, quia quidam habent in se effectum gratiae, quidam defectum culpae et poenae » *Ibid. q. 2.* — « Deus diligit omnes aequali dilectione, si dilectionem quantum ad actum essentialem respiciamus, licet non quantum ad efficaciam. » — « Deus diligit bonum, quia bonum; ergo magis bonum magis diligit; sed non omnia sunt aequaliter bona; ergo non omnia sunt a Deo aequaliter dilecta » — « Item caritas nostra est ordinata; si ergo ordo est de eius complemento, videtur multo fortius quod caritatis summae et increatae sit res diligere ordinate, cum illa sit exemplar caritatis creatae; si ergo Deus diligit res ordinate, videtur quod non aequaliter » — « Item secundum quod Deus diligit, secundum hoc dona sua distribuit; sed non omnibus aequaliter dona sua distribuit; ergo non omnes aequaliter diligit » — « Item si aequaliter omnes diligeret, aequaliter omnibus propitius esset; sed non aequaliter omnibus propitiatur, imo *cui vult, miseretur, et quem vult, indurat (Rom. 9. 18);* ergo non aequaliter diligit omnes creaturas » — « Dicendum quod de dilectione Dei est loqui dupliciter, videlicet secundum essentiam et secundum efficaciam, sive secundum actum essentialem et secundum effectum consequentem. Si loquamur de dilectione quantum ad essentiam, sive quantum ad actum essentialem; sic non tantum aequali dilectione diligit omnia, imo tantum uno et eodem actu simplici et indivisibili, nullo variato, nullo multiplicato (quae quidem est divina usia), diligit se et omnia alia. Si vero loquamur de dilectione quantum ad efficaciam, sive quantum ad effectum consequentem, sic cum effectus ab ipsa dilectione Dei procedentes sint ordinati, et sese excedentes, dicendum est, quod Deus non omnes creaturas diligit aequaliter. Aliter potest dici, et quasi in idem redit, quod cum diligere idem sit quod velle bonum, aequalitas dilectionis potest attendi dupliciter, aut ex parte actus volendi, aut ex parte voliti boni. Si ex parte actus volendi, sic omnia diligit aequaliter, quia non magis intense vult Deus bonum alicui rei, quam alteri, imo ipso summo amore suo vult bonum cuicumque vult; si autem ex parte boni voliti, sic cum maius bonum velit uni quam alteri, non est dicere, quod omnia diligat aequaliter, sed quaedam maxime, quaedam vero minime, secundum quod vult communicare alicui parvum bonum, vel magnum, vel maximum. Et quoniam secundum istam viam procedunt rationes ostendentes, quod Deus non diligat omnia aequaliter, sicut aspicienti patet; ideo sunt concedendae. Verumtamen illa ratio, quae sumpta est ex ordine caritatis nostrae, non valet, quia dilectio nostra diversis motibus movetur circa diversa diligibilia, qui possunt esse intensi et remissi; non sic autem est ex parte Dei..... Ad illud quod obiicitur, quod de perfectione et nobilitate dilectionis est magnitudo, sive immensitas, sicut de perfectione

cognitionis est ipsa limpiditas, dicendum quod verum est, quantum est ex parte ipsius actus diligendi. Unde unumquodque diligit Deus dilectione permaxima, nec magis delectatur Deus in dilectione unius, quam in dilectione alterius. Deus enim in diligendo seipsum, et seipso fruendo, diligit cetera, ita quod omnia diligendo, seipso fruitur, et summe in seipso delectat; attamen dilectione maxima et summa quibusdam communicat maiora dona, quibusdam minora. Unde sicut dilectio Dei in se est fruitio, ipsa tamen relata ad creaturam potest dici usus, ratione connotati; sic quamvis in se sit summa, ratione tamen effectus connotati convenit dici aliquid plus, aliquid minus ab eo diligi. » *Ibid. q. 3. fund. concl. et ad 5* — « Deus, quantum ad effectum reparationis, magis hominem quam Angelum dilexit, habito tamen respectu ad finalem statum, non ad praesentem; licet quoad conditionis effectum plus Angelum amaverit » — « *Nusquam Angelos apprehendit, sed semen Abrahae (Hebr. 2. 16);* sed illud fuit potissimum signum dilectionis et familiaritatis divinae, quod assumeret naturam creatam in unitate personae suae; ergo videtur, quod magis dilexerit naturam humanam, quam angelicam » — « Item: *Maiorem caritatem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis (Jo. 15. 13).* Sed Deus posuit animam suam pro hominibus, non posuit eam pro Angelis; ergo magis homines, quam Angelos dilexit » — « Item illam naturam magis Deus diligit, quam in altiori gradu honoris constituit; sed Deus humanam naturam in utroque sexu angelicis spiritibus superposuit, videlicet Christum et eius nobilissimam matrem; ergo videtur, quod humanam naturam magis diligat, et magis dilexit. » — « Item magis diligit quis aliquem, cum diligit eum in statu amicitiae et inimicitiae, quam solum cum diligit in statu amicitiae; sed Deus humanum genus diligit in statu amicitiae et in statu inimicitiae, quia cum essemus peccatores et inimici Dei, dilexit nos; angelos vero malos nec dilexit, nec diligit: ergo videtur, quod prae angelis genus humanum dilexerit. » — « Dicendum quod, cum Deus dicatur diligere creaturas effectu, secundum quod duplex est effectus principalis Dei respectu creaturae rationalis, secundum hoc potest dilectio Dei maior et minor dupliciter considerari. Est enim effectus conditionis, et est effectus reparationis. Et in effectu conditionis praecipue manifestatur Dei potentia; sed in effectu reparationis praecipue manifestatur Dei misericordia; sed in utroque manifestatur Dei sapientia. Si ergo loquamur de dilectione Dei quantum ad effectum conditionis, sic magis dilexit angelos, quia meliora contulit eis naturalia, et magis potentes eos fecit, et in eis magis manifestatur divina potentia. Si autem loquamur quantum ad effectum reparationis, sic magis diligit homines quam angelos, quoniam angelos deseruit, homines autem relevavit: et sic patet, quod secundum diversos effectus, homo et angelus in dilectione Dei se mutuo excedunt. Si autem quaeras, quae istarum dilectionum magis excedat reliquam, tunc respondendum est, quod est loqui de dilectionis excessu ut nunc, vel simpliciter, sive secundum statum praesentem, vel secundum statum finalem. Si loquamur de excessu dilectionis secundum statum praesentem, sic concedendum est, quod magis diligat Angelos quam homines; si vero loquamur secundum statum finalis gratiae, in quo reparatio erit consummata, sic videtur satis rationabiliter posse dici, quod magis diligat homines. De pluribus enim habebit homo in paradiso, unde gratus et devotus existat Deo, quam angelicus ordo, tum propter beneficium incarnationis, tum propter beneficium redemptionis, tum propter beneficium eminentis glorificationis, quae non tantum manifestant erga nos divinae caritatis magnitudinem, sed etiam eius nimietatem, secundum illud quod dicitur: *Deus, qui dives est in misericordia, propter nimiam caritatem, qua dilexit nos, cum essemus mortui peccato, convivificavit nos Christo (Ephes. 2. 4-5).* Et sic patet responsio ad quaestionem propositam. Patet etiam responsio ad obiecta, quia utraeque rationes verum concludunt secundum diversas vias. Illae enim rationes, quae probant, quod magis diligat genus humanum, procedunt secundum effectum reparationis, habito respectu ad finalem statum, et ideo verum concludunt et concedendae sunt; rationes vero, quae in

oppositum adducuntur, alia via procedunt, sicut patet aspicienti. Nam quod primo obiicitur, quod angelus est Deo similior, hoc verum est quantum ad ea, quae sunt naturae, sed non oportet quantum ad dona gratiae. Dilectio autem Dei magis pensat dona naturae superaddita, quam ea quae sunt naturaliter insita. Et si tu obiicias, quod gratia correspondet naturae, ad hoc satis in secundo libro responsum est. Ad illud quod obiicitur, quod Deus liberalior est in angelis, quia uno motu beatificavit, dicendum quod illud non concludit de dilectione simpliciter, sed de dilectione ut nunc, quae statum praesentem respicit. Praeterea, maius fuit unigenitum suum pro impiis dare, quam angelis merentibus aeternam mercedem retribuere; hoc enim fuit iustitiae, illud vero misericordiae et pietatis abundantissimae. Ad illud quod obiicitur, quod angeli magis diligunt, quia nullum habent retardativum, dicendum quod illa ratio concludit solum secundum statum praesentem, in quo *corpus*, cum *corrumpitur, aggravat spiritum (Sap. 9. 15)*; secundum statum vero futurum, cum corpus erit spirituale effectum, homo non habebit aliquod impedimentum, sed habebit praecipuum gratiae adiutorium. Ad illud vero quod obiicitur, quod sunt mediatores, similiter patet responsio. Mediatores enim nostri sunt secundum statum praesentis miseriae, in quo propter multiplicem defectum necessarium est nobis multiplex adiutorium, et propter magnam elongationem nostri a Deo indigemus mediatorum auxilio. » *Ibid. q. 4. fund. concl. et ad 1-4.* — « Deus plus dilexit Christum quam genus humanum universum, cum fuerit persona divina infinita. » — « *Dedit illi nomen, quod est super omne nomen (Philip. 2. 9)*; sed secundum dignitatem communicati nominis attenditur praerogativa amoris; ergo si Christo etiam secundum humanam naturam nomen super omne nomen Deus communicavit, videtur, quod ipsum super omnia dilexerit. » — « Item: *Datus est ei spiritus non ad mensuram (Joan. 3. 34)*; si ergo aliis omnibus datur spiritus ad mensuram, et secundum quod Deus excellentius spiritum tribuit, secundum hoc eminentius diligit; videtur ergo, quod magis dilexerit Christum, quam totum genus humanum. » — « Item aut Deus appretiabatur illum hominem tantum, quantum genus humanum totum, aut non; si sic, habeo propositum; si non, ergo non reputavit sufficiens pretium; ergo per mortem Christi non fuit ei satisfactum; quod si hoc est manifeste falsum, quia abundantissime satisfactum fuit Deo per mortem Filii sui, videtur quod maioris pretii fuit Christus, quam totum genus humanum. » — « Item in infinitum maius est esse Deum, quam habere Deum; sed Deus sic dilexit Christum, quod fecit ipsum esse Deum; alios vero sic diligit, quod facit eos suum habitaculum; ergo in infinitum plus dilexit Christum, quam totum genus humanum. » — « Dicendum, quod Christus nominat personam in duabus naturis, quarum una est nobilitatis et dignitatis infinitae; et ipsa persona in se, et natura unita ratione personae, habet quandam nobilitatem et dignitatem singularem et inaestimabilem. Ergo absque omni calumnia potest concedi et dici, quod Deus magis dilexerit et diligat Christum, quam totum genus humanum. Et hoc satis expresse colligitur ex verbis Anselmi *(Cur Deus homo lib. 2. c. 14)*, ubi ostendit, quod vita illius hominis praeponderabat toti mundo, imo etiam mille mundis. Propterea rationes, quae ad hanc partem inducuntur, concedendae sunt. Ad illud quod obiicitur, quod carius habetur illud quod emitur, quam pretium quo emitur, dicendum quod illud est verum, quando pretium ab emente omnino alienatur, et transfertur in dominium alienum; sic autem non est in proposito, quia Pater non tradebat Christum sine spe rehabendi ipsum; imo sic tradidit eum ad mortem temporalem, ut sine morae dispendio suscitaret eum ad vitam immortalem. Unde quamvis Christus vitam suam pro nobis posuerit, non tamen illam amisit, quia eadem virtute, qua animam posuit volendo pati, ipsam resumpsit volendo resurgere. Ad illud quod obiicitur, quod genus humanum est bonitatis infinitae, cum sit in infinitum multiplicabile, respondendum est per interemptionem utriusque. Quamvis enim genus humanum sit in infinitum multiplicabile, quantum est de se per generationis successionem, si tempus et motus in infinitum duraret;

tamen quantumcumque multiplicetur, semper est actu finitum et bonitatis finitae. Humana vero natura in Christo, ratione gratiae unionis, per quam datur *spiritus non ad mensuram*, quodam modo habet immensitatis dignitatem, ob quam totum genus humanum excedit quasi improportionabiliter. Et ideo ad illam rationem respondendum est per interemptionem. Ad illud quod obiicitur: Propter quod unumquodque, et illud magis; solutio est, quod illud verum est, secundum quod *propter* dicit habitudinem causae finalis principalis, non prout dicit habitudinem rationis inducentis. Humanum vero genus, respectu incarnationis et nativitatis Christi, non fuit ratio finaliter movens, sed quodam modo inducens. Non enim Christus finaliter ad nos ordinatur; sed nos finaliter ordinamur ad ipsum, quia non caput propter membra, sed membra propter caput. Ratio tamen inducens ad tantum bonum fuit nostrae reparationis remedium, sicut in principio huius tertii libri *(dist. 1. a. 2. q. 2)* (*) fuit ostensum. Sed ex hoc non sequitur, quod genus humanum sit melius, quia minus bonum potest inducere ad faciendum maius bonum. Ad illud vero quod obiicitur ultimo, quod stultus est mercator, qui emit rem carius quam valeat, dicendum quod illud non habet veritatem nisi in eo mercatore, qui habet indigentiam pretii, et potius intendit in mercando seipsum ditare, quam alienam inopiam relevare. Non sic autem est in Deo, qui est *dives in misericordia (Ephes. 2. 4)*, et *bonorum nostrorum non indiget (Ps. 15. 2)*; qui non mercatur propter suam utilitatem augendam, sed propter nostram inopiam relevandam; qui etiam non mercatur ad suae utilitatis promotionem, sed potius ad liberalitatis ostensionem. Et propterea maiori pretio voluit nos redimere, quam nos valeremus, ut eius liberalitatem circa nos cognoscentes, ex totis praecordiis eidem adhaereremus, ut eum diligeremus, et etiam pretiositatem nostram ex tanti pretii immensitate melius cognosceremus. Praeterea Deus non redimebat ab alio, sed a seipso; manus enim misericordiae redimebat a manu iustitiae; in qua redemptione non tantum considerabatur pretiositas rei emptae, sed etiam dignitas ipsius iustitiae, cui illatum fuerat damnum et offensa. Et quia offensio divinae iustitiae immensae quandam habebat immensitatem; ideo quamvis homo redemptus non esset valoris infiniti, necessarium tamen fuit ipsum redimi pretio multo maioris et immensioris valoris, quam sit valor generis humani. » *Ibid. q. 5. fund. concl. et ad 1. 3. 4.*

(*) Vide superius *part. IV. cap. 1. not. 1.*

CAPUT IX.

De exercitio gratiae respectu agendorum, praeceptorum et consiliorum.

(Divinae Iustitiae est regulas iustitiae homini imprimere et exprimere. — Duplicem legem Deus homini contulit, — legem timoris imperfectis, — legem amoris perfectis. — In lege mosaica sunt praecepta iudicialia, figuralia et moralia: — in evangelica iudicialia temperantur, — figuralia evacuantur, — moralia consummantur, — ordinando hominem ad Deum et ad proximum per decem praecepta Decalogi, — eumque elongando a malo per tria consilia evangelica).

De praeceptis autem legis divinae hoc tenendum est, quod in lege mosaica sunt praecepta iudicialia, figuralia et moralia, utpote decem praecepta decalogi in duabus tabulis conscripta digito Dei *(Exod. 31. 18)*. Lex autem Evangelica iudicialia temperat auferen-

do [1], figuralia evacuat adimplendo (I), moralia consummat adiiciendo. Adiicit autem documenta instruentia, promissa excitantia et consilia perficientia, cuiusmodi sunt consilium paupertatis [2], consilium obedientiae [3] et consilium castitatis [4] (II), ad quae implenda invitat Dominus noster Jesus Christus eum, qui vult esse perfectus.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia primum principium sicut est summe bonum in seipso, sic est summe

(I) Cerinthus et Ebion saeculo primo inter ceteras haereses effutierunt omnia legalia, etiam post Evangelii praedicationem, observanda esse tanquam ad salutem necessaria. His opponuntur Manichaei, qui Christianos ut Semijudaeos insimulabant, eo quod praecepta moralia retinuissent.

Porro contra primos: *Heb.* 8. 13. « Dicendo novum (testamentum), veteravit prius. Quod autem antiquatur, et senescit, prope interitum est ». Et *Galat.* 3. 24-25. « Lex paedagogus noster fuit in Christo.... at ubi venit fides, jam non sumus sub paedagogo ».

Contra secundos: *Matth.* 5. 17. « Nolite putare, quoniam veni solvere legem aut prophetas; non veni solvere, sed adimplere ».

(II) Quoad vero consilia evangelica, de quibus etiam agitur in hoc capite, quidam haeretici saec. III, qui se Apostolicos nuncupabant, testibus SS. Epiphanio, *haeres.* 61. et Augustino, *haeres.* 40, docebant minime salutem consequi posse, qui more Apostolorum in caelibatu et paupertate non ducerent vitam; in quo errore, quoad caelibatum, conveniunt, quotquot haeretici nuptias uti illicitas damnant. E contra in eadem consilia debacchati sunt saec. IV, Jovinianus et Vigilantius, a S. Hieronymo stricto calamo insectati; ex quibus primus votum castitatis, alter votum etiam paupertatis illicitum effutiebant. Vigilantio subscripsit saec. XIII Guillelmus a S. Amore Doctor Parisiensis, Ordinum Mendicantium infensissimus hostis, cujus librum contra votum paupertatis ab Alexandro IV. an. 1256 damnatus publice crematus est. Adversus Guillelmum Apologiam fratrum Mendicantium doctissime exararunt tum noster Doctor Seraphicus, tum S. Thomas Aquinas. Protestantes quoque omnia vota damnarunt.

Contra omnes autem, quoad consilia paupertatis et obedientiae *Matth.* 19. 21: « Si vis perfectus esse, vade, vende omnia, quae habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelo; et veni sequere me ». — Quoad consilium castitatis 1. *Corinth.* 7. 25. « De virginibus praeceptum Domini non habeo, consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus a Domino, ut sim fidelis ». Neque praetereundi sunt errores in Syllabo a Pio IX damnati, qui sunt: — « n. 52. Gubernium potest suo jure immutare aetatem ab Ecclesia praescriptam pro religiosa tam mulierum quam virorum professione, omnibusque religiosis familiis indicere, ut neminem sine suo permissu ad solemnia vota nuncupanda admittant ». — « n. 53. Abrogandae sunt leges, quae ad religiosarum familiarum statum tutandum, eorum jura et officia pertinent; imo potest civile gubernium iis omnibus auxilium praestare, qui a suscepto religiosae vitae instituto deficere, ac solemnia vota frangere velint; pariterque potest religiosas easdem familias... penitus extinguere, illarum bona et redditus civilis potestatis administrationi et arbitrio subiicere et vindicare ».

iustum in opere suo, et in universi ([a]) regimine disponendo. Quoniam ergo summe iusti est zelare ([b]) iustitiam, non tantum in se, verum etiam in altero; iustitia autem consistit in conformando se regulis iuris: hinc est, quod divinae iustitiae est regulas iustitiae homini imprimere et exprimere ([5]), non tantum dictando per modum veritatis erudientis, sed etiam praecipiendo et obligando per modum voluntatis imperantis ([6]). Et quoniam gratia facit voluntatem nostram voluntati ([c]) divinae conformem, ipsius est disponere nos ad obtemperandum et subiacendum illis regulis iustitiae, secundum dictamen legis divinitus datae ([7]).

Rursus, quoniam divinis imperiis dupliciter obtemperare contingit, videlicet ex timore poenae, vel ex amore iustitiae, et primum est imperfectorum, secundum autem perfectorum; ideo duplicem Deus homini contulit legem, unam timoris et alteram amoris, unam in servitutem generantem, et ([d]) alteram in adoptionem filiorum Dei transferentem. Ac per hoc, quia timentibus et imperfectis competit, ut terreantur per iudicia, et manuducantur per signa, et dirigantur nihilominus per praecepta; hinc est, quod lex mosaica, quae est lex timoris, continet iudicialia et figuralia ([8]) et moralia. Perfectis autem et amantibus competit aperta ([e]) instructio documentorum, larga promissio praemiorum, et alta perfectio consiliorum; hinc est, quod lex Evangelica continet ista ([f]) tria. Et ideo dicitur lex mosaica differre ab Evangelica; quia illa figurae, haec veritatis *(Hebr. 10. 1)*; illa lex poenae, haec gratiae *(Rom. 5. 20-21)*; illa litteralis, et ista spiritualis *(2. Cor. 3. 6)*; illa occidens, et ista vivificans ([9]); illa timoris, et ista amoris ([10]); illa servitutis, et ista libertatis *(Galat. 4. 31)*; illa oneris, et ista facilitatis ([11]).

Postremo, quoniam regulae spectantes ad iustitiae necessitatem continentur in divinis praeceptis ([12]), et iustitiae est ius suum unicuique reddere; necesse est, quod praecepta moralia quaedam sint, quae ordinent nos ad Deum, quaedam ad proximum, secundum duplex caritatis praeceptum, quod Spiritus Sanctus voluit insinuare per duarum mysterium tabularum ([13]); et ideo digito Dei scriptae dicuntur *(Exod. 31. 18)*. Et quia Deus est trinus, Pater scilicet et Filius et Spiritus Sanctus, cui competit summa maiestas adoranda, veritas profitenda et caritas acceptanda, secundum vim ([g]) irascibilem, rationalem ([h]) et concupiscibilem, per actum operis, oris et cordis; ideo triplex est mandatum primae tabulae ([14]), correspondens tribus praemissis, scilicet adorationis subiectivae ([15]), iurationis veridicae ([16]) et

(a) *Ita ex edit. 1484; in cet.* universi.
(b) Servare *ibid.*
(c) Voluntati *om. ibid.*
(d) Et *om. ibid.*
(e) Perfecta *ibid.*
(f) Illa *ibid.*
(g) Vim *om. ibid.*
(h) Rationalem *ibid.*

sabbatizationis sacratae (17). Quia vero proximus est imago Trinitatis, et ei, inquantum (i) praefert imaginem Patris, debetur pietas; inquantum imaginem Filii, debetur veracitas; inquantum imaginem Spiritus Sancti, debetur benignitas; hinc est, quod septem sunt mandata, quae ad secundam tabulam spectant. Nam penes pietatem duo sunt, unum, quod pietatem mandat, scilicet de patre honorando (18), alterum, quod impietatem vetat, scilicet de non occidendo (19). Penes veracitatem vero, quae principaliter consistit in verbo (20), accipitur unum, scilicet de falso testimonio non ferendo (21). Penes benignitatem vero, cui opponitur cupiditas et concupiscentia, quarum utraque potest esse in opere vel in corde, accipiuntur quatuor, scilicet non moechaberis (22), non concupisces uxorem (23), non furtum facies (24), et non concupisces rem alienam (25). Et habent haec ordinari (26) secundum maiora vel (j) minora nocumenta (27), per quae infringi potest iustitia (28). Et sic regulae spectantes ad iustitiae necessitatem (29) debent contineri in decem praeceptis (30). Quoniam autem iustitia ad perfectionem pervenit, dum perfecte se elongat a malo, et quantum ad culpam, et quantum ad causam; et omne malum oritur ex triplici radice, scilicet concupiscentiae carnis et concupiscentiae oculorum et superbiae vitae *(1. Jo. 2. 16)*; hinc est, quod tria sunt consilia Evangelica, perfecte nos elongantia a triplici radice praedicta. Quae ideo sunt consilia, quia ut perfecte faciant recedere a malo, non solum separant ab illicitis, verum etiam a licitis et concessis, quae possunt esse occasio mali; ac per hoc non solum iustitiam continent sufficientem, verum etiam superabundantem, secundum quod competit perfectioni Evangelicae legis, et exercitationi gratiae perficientis (31).

(i) *Ita ex ead. edit., in cet.* Quantum.

(j) Et *ibid.*

Ad Caput IX.

(1) «Circumcisio et legalia non cessaverunt ante promulgationem Evangelii quantum ad observantiam, nec quantum ad efficaciam universaliter, quia creditur in his, qui distabant, habuisse efficaciam». — «Ad praedictorum intelligentiam aperienda est via duplex, quam praecipui doctores, scilicet Hieronymus et Augustinus, tenuerunt in hujus quaestionis determinatione. Et primo, ad intelligendam solutionem Hieronymi, sciendum est, quod beatus Hieronymus duo tempora intellexit in novae legis datione, et sacramentorum suorum institutione. Unum scilicet, tempus condendi Evangelium, quod incepit ab adventu Christi usque ad passionis consummationem. Aliud fuit promulgationis Evangelii, quod incepit ab adventu Spiritus sancti usque ad finem mundi. Similiter intellexit, quod mandata legalia et caeremonialia dupliciter convenit servare, vel ex praecepto tanquam necessaria ad salutem, vel ex dispensatione, non quia bona sint, sed quia inde elicitur bonum. Con-

cessit ergo Hieronymus legalia, maxime circumcisionem, servari debere, quousque veritas Evangelii promulgaretur, et institutio novae legis aperiretur: et hoc in toto primo tempore. Sed illis incipientibus aperiri, illa cessabant, sicut ista innotescebant; ita ut nulli, post acceptam notitiam veritatis, liceret servare hujusmodi sacramenta aliquo modo, nisi illis solum, ad quos non pervenerat praedicatio Evangelii, vel etiam ipsis Apostolis majoribus ex dispensatione et pia quadam simulatione; ceteri autem erant transgressores, qualitercumque servarent. Et ad hoc ponendum movit eum auctoritas sacrae Scripturae, et auctoritas Ecclesiae. Auctoritas sacrae Scripturae, nam omnes Apostoli consenserunt legalia non esse servanda. Rursus, videbat Apostolos alicubi post illam sententiam servasse *(Act. Apost. 15. 1. et seqq.)*, et dicebat primam sententiam datam esse secundum rigorem veritatis, sed observationem factam esse secundum simulationem pietatis, secundum quod dicit Apostolus *(1. Cor. 9. 20-22): Omnibus omnia factus sum: Iudaeis tanquam Iudaeus etc.*, et hoc pia quadam simulatione. Auctoritas Ecclesiae etiam movit, quia sancti Patres communiter damnarunt haeresim Ebionis et Cerinthi, qui dixerunt legalia cum Evangelio esse servanda; et propter hoc dicebant pia quadam et dispensatoria simulatione esse servata propter infirmitatem Iudaeorum. Sic dicit Hieronymus, quod Petrus servabat legalia quadam simulatione, secundum quod Apostolus dicit, *ut etiam Barnabas duceretur in hanc simulationem (Gal. 2. 13)*. Et dixit etiam, quod Paulus pia quadam simulatione reprehendit Petrum *(Ib. 2. 14)*, qui nec peccabat, ut sicut Petrus condescendebat Iudaeis in legalium observatione, ita Paulus in illius observantiae reprehensione gentibus. Et ita nec Petrus peccavit in male observando, nec Paulus in procaciter reprehendendo; sicut Porphyrius haereticus Paulum arguebat, quod Apostolorum principi procaciter insultasset. Ecce haec est positio Hieronymi, et ratio positionis. Augustinus autem alio modo solvit. Ad cujus solutionem intelligendam notandum est, quod Augustinus triplex tempus intellexit, scilicet tempus condendi Evangelium, promulgandi conditum, et custodiendi jam promulgatum. Primum tempus fuit ab adventu Christi usque ad passionis consummationem; et illo tempore sunt legalia infirmata, et in morte Christi mortua. Secundum tempus fuit a passione Christi usque ad divulgationem Evangelii in omnes gentes, quando potuit dici: *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum (Psalm. 18. 5)*; et hoc tempore sunt legalia ad tumulum deducta. Tertium tempus fuit ab illo tempore usque ad mundi finem, in quo legalia sunt quasi in tumulo clausa. Ulterius notandum, quod triplici de causa possunt aliqua observari, scilicet propter salutis necessitatem, propter honestatem, propter proximi infirmitatem. Dixit ergo Augustinus, quod primo tempore legalia servari poterant tanquam viva, propter salutis necessitatem vel utilitatem. Secundo tempore servari poterant etiam ab his, qui audierunt Evangelium, propter honestatem, quia cum honore adducenda erat synagoga ad tumulum, non quasi idololatra statim abjicienda; et hoc etiam tempore servari poterant propter proximi utilitatem, ne Iudaei a fide revocarentur. Tertio vero tempore nullo modo sunt servanda, quia qui jam servat, non est materni corpusculi honorator, sed sepulturae impudens revelator. Et ita posuit, quod Petrus et Paulus uterque servaverunt, non tantum propter vitandum scandalum proximi, sed etiam ad honorem debitum matri impendendum; et quod non tantum simulatorie, sed etiam veraciter observaverunt, non propter salutis necessitatem, quia sciebant ea non esse ad salutem necessaria. Similiter posuit, quod Petrus veraciter, non simulatorie, reprehensus fuit a Paulo, non quia legalia servabat, sed quia exemplo suo gentiles iudaizare cogebat. Ratio autem sua haec fuit. Nam si fuit ibi tantum simulatio in observatione; ergo propter scandalum proximi vitandum licet relinquere veritatem. Et iterum, quare modo non similiter liceret? Quod nullus diceret. Rursus, de reprehensione Pauli, si simulate tantum reprehendit Petrum, falsum ergo dixit, et mentitus est, et quod non ambulabat ad veritatem Evangelii, et quod reprehensibilis erat. Sed

quis audeat dicere, quod Paulus in doctrinae veritatis dispensatione sit mentitus? Quod si aliquis diceret, patebit via haereticis, ut alia dicant simulate dicta. Et quia ipse Augustinus doctor egregius verbis Hieronymi addidit, nec mirum est, nec inconveniens, quod posteriores prioribus addant; ideo modo solvendi Augustini, tanquam sufficienti, adhaerent, qui melius sentiunt. Unde Hugo de sancto Victore dicit, quod circumcisio et alia legalia, quantum ad efficaciam cessaverunt post passionem, sed quantum ad observantiam cessaverunt post Evangelii promulgationem. Et praeter rationem Augustini aliam rationem assignat, quia nec natura, nec ratio sustinet repentinas immutationes; et ne videretur lex nova praecipitanter data, cum maturitate subintravit, et vetera transierunt. Ex his patet responsio ad illud, quod quaeritur. Concedo enim, sicut rationes ostendunt, quod legalia quantum ad observantiam non cessaverunt ante promulgationem, nec etiam quantum ad efficaciam universaliter, quia creditur, sicut dicit Bernardus, quod habuerunt efficaciam in his, qui distabant, et praeceptis adhuc restringi non poterant. In his autem, qui scire poterant, nullam efficaciam habebant ». *4. dist. 3. p. 2. a. 3. q. 2.*

(2) « Contemptus divitiarum opponitur avaritiae rerum temporalium. Hic quandoque et paupertas spiritus appellatur... Quatuor autem de causis consulitur divitiarum contemptus. Prima, quia earum amor retrahit ab amore Dei et patriae caelestis... Secunda, quia retardant hominem a profectu virtutum... Tertia, ratione meriti amplioris... Quarta, quia temporalis substantia contemptibilis est multis considerationibus... Primus autem gradus in contemptu divitiarum est nihil habere velle iniusti lucri... Secundus, nihil velle superfluum habere... Tertius, nihil velle possidere in hoc mundo, et in omnibus necessitatibus multiplicem pati penuriam propter Deum. Hoc est efficacissimum contra avaritiam remedium ». *De profect. Religios. l. 2. capp. 42-45.* — « Hoc ipsum ostenditur ratione. Duplex est civitas, scilicet Dei et diaboli, Hierusalem et Babylon, quae oppositionem habent et in seipsis, et in suis fundamentis; sed fundamentum civitatis Babylonis, ut dicit Augustinus, est cupiditas; ergo quanto magis quis recedit a cupiditate, tanto magis recedit de diaboli civitate. Sed paupertas, in qua quis in communi et in speciali prorsus omnibus abrenuntiat tam effectu, quam affectu, ipsa est, quae maxime elongat ab avaritia; ergo etc. ». *De paupert. Christi, q. 1. a. 1.* — « Exterior rerum penuria, quamquam de se videatur inutilis, paupertati tamen spiritus iuncta, non solum ipsius auget meritum, sed etiam valet ad plurima; propter quod recte designatur per evangelicam illam margaritam *(Matth. 13. 46)*, quae tantae pretiositatis est, ut pro illa emenda distrahenda sint omnia. Valet enim inter alia ad quatuor, scilicet ad exterminium iniquitatis, ad exercitium perfectae virtutis, ad possessionem internae iucunditatis, et ad publicationem evangelicae praedicationis. *Apol. paup. resp. 3. cap. 3.* — « Abrenuntiare omnibus, tam in privato, quam in communi, est christianae perfectionis, non solum sufficientis, sed etiam abundantis, tanquam perfectionis evangelicae consilium principale, et principium fundamentale, et fundamentum sublime. Primum suadet natura, secundum Scriptura, tertium gratia. Primum, inquam, est consilium principale, quia viam praebet ad alia. Nam abundans paupertas disponit ad carnis mortificationem, et ad voluntatis propriae perfectam abnegationem, cum nihil sibi detineat, nec domum, nec tectum, nec aliquam rem. Ad ipsam autem specialiter viam facit ipsa natura, sive instituta, sive lapsa. Nam homo nudus formatus est, et si in statu illo stetisset, nihil sibi prorsus appropriasset; homo vero lapsus nudus nascitur, nudus moritur. Et ideo haec rectissima via est, ut ab extremis non declinans, quantum potest natura pati, pauper et nudus incedat; et hoc est, quod dicitur *(1. Tim. 6. 7)*: *Nihil intulimus in hunc mundum, haud dubium quia nec auferre quid possumus.* Et ex hoc concludit: *Habentes alimenta, et quibus tegamur etc.* Hoc autem nihil arctius vel pauperius, quam simplici victu et operimento esse contentum, quod ex naturae documento persuadet Apostolus, tanquam bonum et perfectum. Est etiam principium fundamentale. Lex enim vetus differt a nova in

hoc, quod illa timorem, haec amorem; illa temporalia promittit, haec temporalia contemnere docet. Si igitur fundamentum perfectionis civitatis Dei principaliter consistit in caritate, et illa potissime est perfecta, quando omnis excluditur cupiditas, quia venenum caritatis est cupiditas, hanc autem cupiditatem omnino foras mittit, quia omnia omnino et re et voluntate relinquit; sicut radix omnium malorum est cupiditas, sic radix et principium perfectionis est altissima paupertas. Unde Augustinus *(l. 83. quaest.)*: Caritatis venenum est spes adipiscendorum ac retinendorum temporalium, nutrimentum eius imminutio cupiditatis, perfectio eius nulla cupiditas. Signum profectus eius imminutio timoris, signum perfectionis eius nullus timor; quia radix omnium malorum est cupiditas, et *perfecta caritas foras mittit timorem (1. Jo. 4. 18)*. Illa igitur paupertas est perfectissima, quae omnino cupiditatem exterminat. Est nihilominus fundamentum sublime, quia cum duplex sit vita, ad quam disponit gratia, scilicet activa et contemplativa, activa deorsum ordinat, sed contemplativa sursum in caelum erigit. Nullus autem spiritus magis idoneus est ad hoc quam ille, qui penitus est exoneratus ab onere temporalium, et qui thesaurum suum totum habet in caelo, et cuius regnum non est de hoc mundo, qui non habet hic manentem civitatem, sed futura inquirit *(Hebr. 13. 14)*. Talis autem est, qui omnibus terrenis perfecte abrenuntiat; et ideo talis iam fundamentum sui aedificii collocatum habet in excelsis ». *De paupert. Christi, art. 1.* — « Quod attendens Christi Vicarius, Petrique successor, utpote sancti Spiritus illustratione praeventus, statum hunc evangelizantium pauperum, qui saluti animarum intenderent, tamquam caelitus sibi missum, cum hilaritate suscepit, pietate confovit, auctoritate roboravit, et potestate defendit, et ut Patriarcha Iacob tamquam filios accrescentis Ioseph multipliciter benedixit, pie in hoc providens saluti animarum, et in nullo praeiudicans auctoritati Pontificum, tanquam ornans, non deornans ecclesiasticam hierarchiam ». *Apolog. pauper. resp. 4. c. 3.* — « Te igitur, sacrosanta Romana Ecclesia, tanquam alteram Esther elevatam in populis, ut Ecclesiarum omnium matrem, reginam atque magistram ad defensandam et docendam tam morum, quam fidei veritatem, fiducialiter interpellat tuorum pauperum coetus, ut quos genuisti ut mater, educasti ut nutrix, nunc etiam ut regina patenter ac iuste defendas: cum idcirco, dispositione faciente divina, pontificalis ac regiae potestatis verticem supremum adipisci merueris, ut in arduis necessitatis articulis ad defensandum Christi populum parareris. Exurge igitur sancta mater, et iudica causam tuam, quia si pauperum hic ordo Minorum recte profitetur veritatem Evangelii, tuum est; si a veritate in professione a te sancita deviat, tuum est; ac per hoc si professioni huiusmodi sanctae error impingitur, tu, quae illam sanxisti, errasse assereris, et quae magistra veritatis hactenus extitisti, nunc de approbatione erroris argueris, et a quibusdam modernis praesumptoribus velut iuris divini et humani nescia derideris ». *Ibid. c. 2.*

(3) « Obedientia est propriae voluntatis subiectio arbitrio superioris ad licita et honesta... Ratio obedientiae triplex est. Una, quia omnis creatura ita est ordinata a Deo, quod licet ipse Deus omnibus et singulis ita praesit, ut ab ipso solo accipiant quod sunt, et habent, et possunt; tamen propinquiora sibi, non loco, sed similitudine, plenius accipiunt ab ipso, quod inferioribus, et sibi propinquioribus influant; et illa iterum suis inferioribus usque ad infimum, ut inferiora superioribus subdita sint, et superiora inferioribus praesint, et ea regant, ut summa mediis, et media praesint imis.... Secunda ratio est, quod cum nondum sit omnibus datum esse docibiles Dei, ne ignari errent a via Dei, qua necesse est eos pervenire ad gloriam caelestem, expedit ut sequantur ducatum doctorum suorum, sicut caecus dat manum ductori, ne cadat, vel impingat, vel erret. Tertia ratio est, ut homo, qui sub Deo esse noluit peccando, et ita superbiendo gratiam Dei perdidit, satisfaciat ei, subiiciendo se homini propter Deum, et ita per humilitatis meritum gratiam Dei recuperet, quam amisit.... Specialissima obedientia est illa, qua sine exceptione promittit quis obedientiam ad omnia, quae non sunt contra ani-

mam suam et regulam talem, ubi tam ad ea, quae sunt regulae, quam ad alia, quae iubentur, se obligat bona, quae conveniunt rationi, et liberi arbitrii subsunt potestati, cum ad irrationabilia, vel impossibilia, nemo debeat cogi, sicut ad illicita nemo debet obedire.... Infimus obedientiae gradus est ex timore supplicii obedire.... secundus, pro spe praemii, potius quam timore supplicii, ad iniuncta voluntarie obedire.... tertius, ex sola dilectione Dei, non tantum voluntarie, sed etiam cum gaudio obedire ». *De prof. Religios. l. 2. capp. 38-41.* — « Religiosi non tenentur obedire in omnibus praelatis, licet sanum sit consilium, quod in omnibus illis obediant, nam obedientia debet mensurari secundum terminos et magnitudinem emissi voti ». *2. dist. 44. a. 3. q. 2.* — « Ad illud quod obiicitur, quod sicut homo vovet paupertatem et continentiam, ita vovet obedientiam, dicendum quod sic et non sic. Sic quidem in hoc, quod aufert sibi propriae voluntatis dominium. Non sic autem, quia non arctat se ad faciendum nisi ea, quae in regula expressa sunt. Et quoniam in omni religione perfectionis simpliciter continetur renuntiatio quantum ad opus carnis, et quantum ad opus proprietatis, vel in speciali, vel in communi, non sic autem praecipiuntur omnia, quae possunt praecipi; ideo non sic arctatur ad obediendum in omnibus, sicut ad renuntiandum omnibus. Ratio autem huius est, quia possibile est alicui renuntiare proprietati, et etiam satis facile, maxime ubi est possessio habita in communi; sed obtemperare omnibus quae dicuntur, hoc non tantum est non facile, imo etiam impossibile; et ideo fines ponuntur promissioni obedientiae, non sic ponuntur promissioni paupertatis, vel etiam castitatis », *Ibid. ad 6.*

(4) » Virginitas tria dicit. Primum est abstinentia ab omni coitu illicito. Secundum est continentia ab omni coitu licito. Tertium est integritas mentis et carnis. Quantum ad primum dicit habitum, quantum ad secundum dicit virtutis statum, quantum ad tertium dicit decorem; unde virginitas est habitus continentiae perfectus et decorus». *4. dist. 33. a. 2. q. 1.* — « Si loquamur quantum ad habitum, sic se habent (virginitas et continentia coniugalis) ut excedentia et excessa, quia ex maiori virtute potest continere etiam coniugata, quam virgo, et e converso. Si autem loquamur quantum ad decorem, sic semper virginitas praefertur continentiae coniugali, quia ibi est corruptio foeda, hic autem est incorruptio sancta. Si autem quantum ad statum, tunc est loqui dupliciter, aut secundum idem tempus, aut secundum diversa. Si secundum idem, dupliciter. Aut secundum tempus legis, aut secundum tempus gratiae. Si secundum tempus legis, status continentiae coniugalis omnino praefertur, et status virginitatis prohibetur, et sterilis maledicitur, et in contumelia habetur. Si secundum statum gratiae, ubi non requiritur foecunditas ventris, sed sanctitas et incorruptio et puritas mentis, virginitas praefertur continentiae coniugali. Si autem secundum diversa tempora loquimur, utpote si continentiae statum consideremus in tempore legis, et virginitatis in tempore gratiae, sicut unusquisque in suo optimo; sic status statui non praefertur, nec meritum merito, dum tamen sit caritas aequalis. Et hoc est quod dicit Augustinus, quod caelibatus Joannis non praefertur coniugio Abrahae. Rationes igitur probantes, quod continentia virginalis est dignior, procedunt ratione statuum relatorum ad tempus gratiae, vel ratione decoris virginitatis ». *Ibid. q. 2.* — « Ad castitatis acquisitionem valent... alienatio et separatio feminarum a viris, et consortium contubernale castorum... deliciarum fuga... exteriorum sensuum custodia.... otii devitatio, quod est ianua omnium vitiorum, maxime carnalium. Item custodia interiorum cogitationum et affectionum cordis, per quas coluber primo caput venenatum ingerit. Item orationis frequentia, qua obtinetur auxilium a Deo contra omnes impugnationes ». — « Nunc de gradibus castitatis, sicut Religiosis competit, videamus. Primus gradus est continentia ab actu carnali, cum proposito sic manendi, et omnibus illicitis motibus consensum negandi... Secundus est, cum per macerationem carnis et per alia spiritualia studia affectus mundatur, et caro ita spiritui subiugatur, ut rarius et minus tentetur... Tertius est, ita domitas habere carnis concupiscentias, quod

vix rarissime et tenuissime sentiantur, et ex affectu talem induisse castitatis amorem, ut horreat, et ita detestetur omnes carnales motus, quod quasi nauseam inde patiatur, nec possit audire tractari de operibus carnis, nisi cum horrore et execratione. Si quando vero, pro utilitate aliorum, de matrimonialibus casibus aliquid tractandum occurrit, ita quietos motus carnis suae sentiat, ac si de luto, vel lapidibus, aut similibus tractaretur». *De prof. Religios. l. 2. capp. 52-56.*

(5) Obligatio mandatorum Decalogi radicaliter sequitur legem naturae, sed quantum ad explicationem sequitur legem scripturae. Explicatio enim mandatorum plenaria Decalogi opportuna fuit secundum statum peccati propter obscurationem luminis rationis, et propter obliquationem voluntatis. Quia enim voluntas corrupta prompta erat ad multiplicem deordinationem, oportebat eam religari per multiplicia mandata. Rursus, quoniam scriptura cordis interior propter peccatum erat obnubilata, et homo, qui fuerat spirituali mente praeditus, effectus erat sensibilis et carnalis, opportunum erat, ut exterius legeret, et audiret per sensus corporis ea, per quae posset in rectitudinem justitiae regulari ». *3. dist. 37. a. 1. q. 3.*

(6) « Absque dubio verba decalogi debuerunt dari per modum praecepti, ita quod in eis non solum homo instrueretur, verum etiam obligaretur. Et ratio huius est, tum quia Deum decebat, tum quia nobis expediebat. Deum utique decebat, quia in his verbis decalogi consistit regula iustitiae, secundum quod dictat lumen rationis rectae. Et quoniam Deus tanquam iustus debet esse aemulator rectitudinis et iustitiae, et in subditis et in se ipso; hinc est, quod homini leges iustitiae imposuit, ad quas ipsum obligavit, ut nullo modo liceret ipsum eas impune praetergredi. Verba igitur decalogi per modum obligationis debuerunt dari, quia sic decebat divinam aequitatem. Nec tantum decebat aequitatem, imo etiam maiestatem. Sicut enim decet summam maiestatem a creatura rationali omni reverentia coli; sic etiam decet, quod rationalis creatura ad manifestationem illius summae maiestatis per obedientiam famuletur. Et propterea decuit ipsum imponere homini leges, et mandata obligatoria. Non solum autem Deum decebat, sed etiam nobis expediebat, tum propter gloriam nostram augmentandam, tum propter pacem conservandam. Propter gloriam utique augmentandam, quia gloriosius est homini obtinere beatitudinem per merita, quam sine meritis. Et quoniam cum aliquid redditur ex meritis, quodam modo homo, qui meretur, obligat sibi retribuentem, et magis decet hominem obligari Deo, quam Deum homini; hinc est, quod ad opera, per quae contingebat mereri, debuit homo per praecepta obligari, ut dum obligatus obediret, in merito proficeret, et ad maiorem cumulum gloriae perveniret. Alia ratio est propter pacem conservandam, quae tantum bonum est, sicut dicit Augustinus *(lib. 19. de Civ. Dei. c. 11),* ut cuncta pacem appetant. Pax autem servari non potest, ubi homo usurpat sibi, quod est alienum; ideo ut pax servaretur inter homines, debuit Deus mandata homini tradere, in quibus obligaretur, ne, quod est alienum, usurparet, sed redderet Deo, et proximo quod eis deberet, ne alteri iniuriam faciendo, pacem frangeret, et frangendo pacem ipse in se pacem amitteret. Sic ergo decuit verba decalogi tradi per modum obligationis et praecepti, tum quia decens erat ex parte Dei, tum quia expediens erat ex parte nostri ». *3. dist. 37. a. 1. q. 1.*

(7) « Omnis potestas praesidendi, secundum id, quod est, et etiam respectu illius, super quem est, justa est, et a Deo est ». — « Dicendum, quod potestas praesidendi dicitur esse illud, per quod aliquis praesidet et dominatur alteri. Illud autem, per quod praesidet, dupliciter potest dici. Uno modo dicitur ipsa virtus, per quam quis praevalet alteri; et haec virtus absque dubio a Deo est. Alio modo illud, per quod praesidet, dicitur modus perveniendi, vel promovendi ad hanc virtutis excellentiam; et sic distinguendum est tripliciter. Nam quidam praesunt aliis ex justitia, quidam ex astutia, et quidam ex violentia. Quando autem aliquis praeest aliis per justitiam, tunc illa potestas dominandi, loquendo simpliciter, a Deo est, et respectu praesidentis, et respectu subiacentium. Quando

autem praeest aliquis per astutiam, vel per violentiam, tunc dicendum est, quod talis potestas habet comparari ad voluntatem praesidentis, et habet comparari ad meritum subjacentis. In comparatione ad meritum subjacentis talis praesidentia justa est, quia aut est ad bonorum probationem, aut ad malorum punitionem. Si autem comparetur ad voluntatem praesidentis, sic injusta est. Et primo quidem modo dicitur esse a Deo faciente et ordinante, secundum quod dicitur in Iob *(34. 30)*: *Facit regnare hypocritam propter peccata populi.* Et Oseas *(13. 11)*: *Dabo eis regem in furore meo.* Secundo autem modo, scilicet in comparatione ad voluntatem praesidentis, sic dicitur esse a Deo permissive, non autem approbative; propter quod dicitur (*Ibid. 8. 4*): *Ipsi regnaverunt, et non ex me: et principes extiterunt, et non cognovi.* Concedendum est igitur, quod omnis potestas praesidendi, secundum id quod est, et etiam respectu ejus, super quem est, justa est, et a Deo est... Concedendum est nihilominus, quod modus deveniendi ad hanc praesidentiam, in comparatione ad voluntatem praesidentis, potest esse justus et injustus; et secundum quod justus est, a Deo est, et secundum quod injustus, a Deo non est. Quia vero nunquam est ita injustus ex una parte, quin sit justus ex altera; ideo de nulla potentia praesidendi dici potest, quod non procedat a Deo ». — « Ad illud, quod objicitur, quod, aliqua potestas inordinata est, dicendum quod etsi aliquo modo aliqua potestas possit ex inordinata voluntate procedere, potestas tamen ipsa semper ordinata est, sicut dicit Gregorius in Moralibus, quod tumoris elatio, non potestatis ordo, in crimine est; potentiam Deus dedit, elationem potentiae malitia nostrae mentis invenit. Et si obiiciatur quod inordinatum est, quod stulti praesint sapientibus, et mali bonis, servi dominis vel liberis, dicendum quod, etsi aliqua inordinatio appareat exterius, nihilominus latet pulchra ordinatio interius secundum divinum iudicium, quod frequenter est occultum, nunquam tamen iniustum. Propter quod dicitur: *Vidi malum quasi per errorem egrediens a facie principis, stultum positum in dignitate sublimi etc. (Eccle. 10. 5-6),* quasi diceret, quia quamvis appareat ibi error magnus, tamen est ibi ordinatio, dum ex hoc mali puniuntur, et boni promoventur ». — « Ad illud quod objicitur, quod nulla potestas est a Deo, quae est contra ius naturae, dicendum quod esse contra ius naturae, hoc est dupliciter, vel simpliciter, vel secundum aliquem statum. Cum ergo dicitur, quod potestas dominandi est contra ius naturae, hoc non intelligitur quantum ad universale dictamen naturae, sed quantum ad dictamen naturae alicuius status determinati, in quo quidem non esset subiectio servitutis, nec praelatio potestatis ». — « Ad illud quod obiicitur, quod nihil, quod est a Deo datum, est auferendum, dicendum, quod illud verum est, si Deus simpliciter ei dedit; si autem solum sit ad tempus datum, sicut Dominus voluit dare, ita etiam voluit per ministerium humanum auferre. Hoc autem cognoscimus, quod Deus velit, quando videmus ordinem iustitiae sic exigere. Deus enim dedit vitam latroni, et tamen iudex juste illam aufert ei, exigente hoc mandato iustitiae, quo dicitur: *Maleficum non patieris vivere(Exod. 22. 18).* Sic etiam intelligendum est se habere in potestate nostra et principum; quia secundum iuris rectitudinem, tam dominium, quam potestatis privilegium meretur amittere, qui concessa sibi abutitur potestate ». — « Ad illud quod objicitur, quod nulla potestas a Deo collata, est usurpata, dicendum quod verum est, si totaliter detur a Deo; sed Deus sic dat potestatem, quod frequenter homo cooperatur in illius potestatis adeptione. Et cum recte cooperatur ad illius potestatis adeptionem, tunc dicitur dominari ex iustitia; quando vero iniuste, tunc dicitur illa potestas usurpata, in qua non praeest de iure, quamvis praesit de facto; nihilominus tamen quia talis potestas non caret omnino ordine iustitiae, conceditur esse a Deo. Et simul sunt haec duo vera secundum diversos respectus, videlicet quod eadem potestas sit usurpata, et a Deo collata, absque aliqua repugnantia ». *2. dist. 44. a. 2. q. 1. et ad 3-6.* — « Potestas dominandi in homine est solum secundum naturae lapsae statum, licet potestas praesidendi secundum rationem excellentiae, qua

vir dominatur uxori, et pater filio, fuerit in statu naturae institutae ». — « Dicendum quod potestas dominandi, vel praesidendi, dicitur tripliciter, scilicet largissime, communiter et proprie. Largissime dominandi potestas dicitur respectu omnis rei, qua homo potest ad libitum et votum suum uti; et hoc modo dicitur homo esse dominus possessionum suarum, sive mobilium, sive immobilium. Alio modo potestas praesidendi, sive dominandi, dicit excellentiam potestatis in imperando ei, qui est capax rationis, et praecepti. Tertio modo potestas dominandi, sive praesidendi, dicitur potestas cöercendi subditos; et haec potestas dicit quandam arctationem libertatis; et talis potestas dominandi proprie dicitur dominium, cui respondet servitus. Primo modo potestas dominandi communis est omni statui, videlicet statui naturae institutae, et naturae lapsae, et naturae glorificatae; et excellentiori modo fuit in statu naturae institutae, quam sit in statu naturae lapsae. Secundo modo competit statui viae, sive pro statu naturae institutae, sive pro statu naturae lapsae. Si enim homo stetisset, et vir posset imperare uxori, et pater potuisset imperare filio: et hoc reperitur etiam in Angelis, quamdiu *sunt administratorii spiritus (Hebr. 1. 14)*, quia ex illa parte aliquo modo sunt in statu viae. Haec tamen praesidentia non manebit in gloria, sicut in praecedentibus ostensum fuit. Tertio vero modo potestas dominandi in homine est solum secundum naturae lapsae statum, inest enim ei secundum culpae punitionem, non secundum naturae institutionem; et hoc quia servitus sibi correspondens, secundum quod dicunt Sancti, est poena peccati. Et quia isto modo loquimur hic de potestate dominandi, ideo concedendae sunt rationes ostendentes, quod talis potestas non inest homini secundum primariam conditionem suam, sive secundum statum naturae institutae ». — « Ad illud ergo, quod objicitur in contrarium ex textu Genesis *(1. 27)*, et ex prima Corinthiorum *(11. 3)*, jam patet responsio; procedunt enim de potestate praesidendi accepta primo et secundo modo, non tertio. Nam etsi mulier sit viro quodam modo inferior ratione infirmioris sexus; nihilominus quia non est creata, ut esset ei in adiutorium ut famula, sed ut socia; hinc est, quod, quamvis dicatur caput eius, non tamen dicitur dominus, quia ipsa non est ancilla ipsius. Et ideo supra dicit Magister dist. decima octava, quod mulier ad aequalitatem fuit condita; ideo fuit formata de latere, non de pedibus, vel de capite, ut viri videretur esse socia, non domina, vel ancilla ». — « Ad illud quod obiicitur, quod praelatio est in Angelis, iam patet responsio; quia quamvis unus praesideat alteri, et imperet alteri, et auctoritatem habeat super alterum imperandi ei aliquid, quod pertinet ad officium ministerii, tamen unus Angelus non dicitur esse servus alterius Angeli; et ideo ex hoc non concluditur, quod potestas dominandi, secundum quod ei correspondet servitus, sit in homine secundum conditionem naturae ». — « Ad illud quod obiicitur, quod dominium est proprietas dignitatis, dicendum, quod etsi sit proprietas dignitatis in eo, qui praesidet, indignitatem tamen dicit in eo, qui subest; et ideo naturaliter potest convenire homini respectu alterius creaturae inferioris, respectu tamen alterius hominis non convenit naturaliter, sed quodam modo praeternaturaliter, videlicet in punitionem peccati; sicut enim dicit Ambrosius *(de Helia et de ieiun. c. 5)*, servitus introducta fuit per peccatum ebrietatis ». — Ad illud quod obiicitur, quod dominium et servitus facit ad conservationem ordinis naturalis, dicendum quod est ordo, qui respicit naturam secundum omnem statum, et est ordo, qui respicit naturam secundum statum suae conditionis, et est ordo, qui respicit naturam secundum statum suae corruptionis; et secundum hoc quaedam sunt de dictamine naturae simpliciter, quaedam de dictamine naturae secundum statum naturae institutae, quaedam de dictamine naturae secundum statum naturae lapsae. Deum esse honorandum dictat natura secundum omnem statum: omnia esse communia dictat secundum statum naturae institutae: aliquid proprium esse dictat secundum statum naturae lapsae, ad removendas contentiones et lites: sic omnes homines esse servos Dei dictat natura secundum omnem statum. Hominem vero adaequari homini dictat secundum statum suae primae condi-

tionis. Hominem autem homini subiici, et hominem homini famulari, dictat secundum statum corruptionis, ut mali compescantur, et boni defendantur. Nisi enim essent huiusmodi dominia coërcentia malos, propter corruptionem, quae est in natura, unus alterum oppri-meret, et communiter homines vivere non possent. Non sic autem esset, si homo mansisset in statu innocentiae; quilibet enim in gradu, et statu suo maneret. Et sic patet, quod illa ratio non concludit, quod servitus, vel dominium, respiciat naturam institutam, sed solum quod respiciat naturam lapsam, ubi ordo habet perturbari, et potest per dominium conservari ». *Ibid. q. 2. et ad 1-4.* — « Christiani terrenis dominis sunt obligati obedire, licet non in omnibus, sed in his, quae non sunt contra Deum; neque in his, quae sunt contra rectam rationem et consuetudinem rectam ». — « Dicendum, quod cum servitus opponatur libertati, secundum quod triplex dicitur esse libertas, scilicet a coactione, a culpa, et a miseria; sic servitus potest dici tripliciter, quae attenditur in libertatis arctatione. Secundum enim arctationem libertatis a culpa, attenditur servitus peccati, de qua Joannes *(8. 34): Qui facit peccatum, servus est peccati.* Et: *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore (Rom. 6. 12).* Secundum vero arctationem libertatis a miseria, attenditur servitus poenae et mortis, de qua dicitur: *Christus resurgens a mortuis, iam non moritur, mors illi ultra non dominabitur (Rom. 6. 9).* Secundum autem arctationem libertatis a coactione, attenditur servitus conditionis, de qua dicitur: *Servus vocatus es, non sit tibi curae; sed etsi potes liber fieri, magis utere (1. Cor. 7. 21).* Haec autem servitus attenditur in coarctatione libertatis a coactione non quantum ad interiorem motum voluntatis, quae cogi non potest, sed quantum ad exteriorem. Unde et servitus introducta fuit in hoc, quod unus alterum vicit, et servituti suae addixit, ut non liceat facere contrarium ejus, quod ipse mandaverit. Cum ergo triplex sit servitus, una habet ortum ab altera; nam non esset servitus poenae, nisi praecessisset servitus culpae; nec servitus conditionis subsequeretur, nisi illa duplex praecederet. Cum ergo aliquis regeneratur in Christo et efficitur christianus, liberatur a servitute peccati; sed tamen non sic liberatur, quin etiam possibilitatem et facilitatem et pronitatem habeat redeundi in idem genus servitutis. Et hinc est, quod propter ejus promotionem et humiliationem reliquit Dominus eidem servitutem mortis et conditionis. Unde ita moriuntur christiani, sicut et alii. Et propter pronitatem ad malum, et concupiscentias militantes in membris, ex quibus consurgunt bella et lites *(Jac. 4. 1),* ita indigent regi a terreno principe, sicut et aliae gentes; et ideo non solum secundum humanam institutionem, sed etiam secundum divinam dispensationem, inter christianos sunt reges et principes, domini et servi; et secundum distinctionem potestatis ei subiiciuntur, et tenentur secundum plus et minus. Et hoc ipse Dominus dicit *(Matth. 22. 21): Reddite, quae sunt Caesaris, Caesari; et quae sunt Dei, Deo.* Et Apostolus hoc docet, et contrarium praedicantes condemnat. Ait enim sic *(1. Tim. 6. 1. 3-4): Quicumque sunt sub iugo servitutis, dominos suos dignos omni honore arbitrentur, ne nomen Domini, et doctrina blasphemetur...... Si quis autem aliter docet, et non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi, superbus est, nihil sciens etc.* Et hoc ipsum probat ad Romanos *(13. 1. et seqq.),* et in pluribus aliis locis docet, et mandat. Et ideo concedendum est, quod christiani sunt terrenis dominis obligati, non tamen in omnibus, sed in his solum, quae non sunt contra Deum; neque in his omnibus, sed in his, quae secundum rectam consuetudinem statuta sunt rationabiliter, sicut tributa et vectigalia et consimilia ». — « Ad illud quod obiicitur, quod lex evangelica est lex perfectae libertatis, dicendum quod ideo dicitur lex perfectae libertatis, quia liberat a servitute praevaricationis, sive etiam a servitute legis, dum in ea datur spiritus caritatis, qui est spiritus libertatis secundum id, quod dicit Apostolus *(Rom. 8. 15): Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed spiritum adoptionis filiorum;* et ideo ex hoc non sequitur, quod qui est sub lege Evangelii, sit liberatus a servitute terreni dominii ». — « Ad illud quod

obiicitur, quod Christus ideo per se redimere voluit, ut in pristinam libertatem redigeret, dicendum quod ibi notatur effectus plenus redemptionis factae per Christum; sed tamen illum effectum non plene assequimur in praesenti, quousque *creatura ingemiscit et parturit, donec liberetur a servitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei (Rom. 8. 21-22).* Unde hic inchoatur libertas a culpa, sed ibi consummabitur libertas a miseria, et ab omni potestate humana. Unde non sequitur, quod si sumus empti a Christo, propter hoc non sumus servi alterius; quia dominium Christi bene compatitur secum dominium hominis, in his maxime, qui nihil iubent contra Deum, sed non compatitur secum dominium diaboli, vel peccati, secundum illud: *Non potestis duobus dominis servire (Matth. 6. 24);* ideo quamvis redemptione Christi eruamur a servitute mortalis peccati, non tamen eruimur a servitute conditionis, vel mortis ». *Ibid. a. 3. q. 1. et ad 2 et 5.*

(8) « Vide superius *part. 4. cap. 4. not. 3.*

(9) Legi novae competit iustificare triplici modo, formaliter ratione gratiae sacramentalis, in effectu ratione amoris spiritualis, et in exercitio ratione boni operis, ad quod per consilia et praecepta dirigitur; mosaica vero litteraliter intelligitur, non spiritualiter; unde illa merito dicitur lex vivificans, haec vero occidens ». — « Multipliciter dicitur aliquid iustificare sive iustificans. Uno modo effective; et sic solus Deus dicitur iustificare. Alio modo formaliter; et sic gratia dicitur iustificare, quae informat ipsam animam expellendo obliquitatem culpae, et dando rectitudinem iustitiae. Tertio modo dicitur aliquid iustificans non solum in habitu, verum etiam in effectu; et sic caritas iustificat, sive *fides, quae per caritatem operatur (Gal. 5. 6).* Quarto modo dicitur aliquid iustificans in ipsius iustitiae exercitatione et usu; et hoc modo mandata Dei, in quibus iustitia exercetur, iustificare dicuntur, quando modo debito observantur. His praesuppositis, intelligendum est, quod in lege veteri tria sunt consideranda, similiter et in lege nova, videlicet moventia, et ista erant promissa; dirigentia, et ista erant praecepta; adiuvantia, et ista erant sacramenta. Quia secundum quod dicit Hugo, sacramenta sunt adiutoria, ut per praecepta veniatur ad promissa. Similiter haec tria sunt in lege evangelica, sed differenter; quia in lege nova secundum primam faciem ista omnia sunt spiritualia, quia promissa sunt aeterna, praecepta sunt spiritualia, et sacramenta sanctificantia. Et ita promissa excitant hominem ad amorem aeternorum, qui est amor caritatis; praecepta dirigunt sufficienter in via morum, docendo vitare omne peccatum; sacramenta sanant animam a vulneribus peccatorum. Et sic legi evangelicae competit iustificare secundum triplicem modum, videlicet formaliter, ratione gratiae sacramentalis; et in effectu, ratione amoris spiritualis; et exercitio, ratione multiplicis boni operis, ad quod dirigitur homo per consilia et praecepta. In lege autem veteri erat aliter haec tria considerare. Quoniam lex vetus potest dupliciter observari et intelligi, videlicet secundum intellectum spiritualem; et sic quodam modo concordat cum lege evangelica; et qui spiritaliter legem observabant, viri evangelici erant, quia lex praegnans erat Evangelio. Alio modo potest observari secundum intellectum litteralem; et sic ab Evangelio distinguitur secundum tria praedicta, quia in lege erant promissa temporalia, et praecepta exterius regulantia, et sacramenta figuralia; et sic ratione promissorum non excitabatur homo ad amorem spiritualem, ratione praeceptorum non dirigebatur ad iustitiam interiorem, ratione sacramentorum non adiuvabatur, ut posset faciliter legem ipsam implere; et ideo deerat sibi iustificatio. Et quia erat ibi ostensio culpae, et non aderat adiutorium gratiae, dabatur per consequens occasio ipsi concupiscentiae, ut traheret ad mortem. Et ideo lex mosaica secundum litteralem sensum dicitur lex occidens per occasionem, non per causam. Et hoc ipsum dicit textus: *Peccatum, per mandatum occasione accepta, seduxit me, et per illud occidit (Rom. 7. 11).* Ibi Glossa: Ex prohibitione namque, ubi caritas deficit, desiderium mali crescit, quo aucto, dulcius fit, quod prohibetur; et ideo peccatum fallit dulcedine falsa: et ita peccatum per mandatum occidit, quia reatus praevaricationis ac-

cessit. Gladio ergo, quem portabas, inimicus te occidit, armis tuis te interemit. Unde sicut cum quis armatus portat cultellum, ut se defendat, per quem ab inimico occiditur, illa cultelli portatione dicitur occidi non per causam, sed per occasionem; sic intelligendum est in lege: et sic patet intellectus praedictae differentiae ». *3. dist. 40. a. 1. q. 2.*

(10) « Est notandum quod, cum comparamus has leges ad invicem, hoc potest esse dupliciter, vel secundum statum communem, vel habito respectu ad statum specialis personae. Si habito respectu ad statum specialis personae, sic penes haec duo non est differentia. Nam multi in lege evangelica ducuntur spiritu timoris, multi etiam in lege veteri ducebantur spiritu amoris. Si vero comparamus has leges ad invicem, habito respectu ad statum communem; sic, quia lex mosaica respiciebat statum imperfectionis, quia neminem *ad perfectum adduxit lex,* secundum quod dicit Apostolus *(Hebr. 7. 19),* Evangelium vero respicit statum perfectionis, secundum quod dicitur: *Estote perfecti, sicut Pater vester caelestis perfectus est (Matth. 5. 48);* et imperfectorum est duci spiritu timoris, perfectorum vero spiritu amoris; hinc est, quod secundum statum communem penes haec duo habet harum duarum legum differentia assignari. Signum autem huius differentiae apprehenditur in modo ferendi hanc duplicem legem. Quia lex vetus data fuit cum clamore magno et timore, secundum quod dicitur, ita quod populus non audebat appropinquare *(Exod. 19. 16);* lex autem Evangelii data est cum magna benignitate et dulcedine, quoniam ipse rex regum in medio discipulorum sedens docebat eos, dicens: *Beati pauperes spiritu etc. (Matth. 5. 3).* Et hic diversus modus ferendi legem insinuat nobis diversitatem huius duplicis radicis in observando. Quae his duabus legibus competebat propter diversam qualitatem personarum, et statum earum, ob quam oportebat diversimode manuduci. Unde sicut videmus in disciplinalibus, quod ad homines persuasibiles utendum est syllogismo ostensivo, qui ducit directe ad verum; ad homines vero contentiosos utendum est syllogismo per impossibile, qui ducit ad manifestum falsum, ut per illud reducat ad verum; sic quia in tempore legis veteris erant homines durae cervicis, et ad malum proni, Dominus proposuit comminationes, et taxavit etiam graves poenas, ut per hoc incuteret eis timorem, per quem a malo revocarentur, et ad bonum stimularentur. Sed postmodum, apparente benignitate et humanitate salvatoris nostri Dei *(Tit. 3. 4),* coeperunt homines esse persuasibiles; et ideo proposuit eis Dominus magnas et multas promissiones, per quarum amorem et desiderium alliceret eos ad faciendum bonum. Et propterea lex vetus dicitur lex timoris, lex Evangelii dicitur lex amoris, secundum testimonium Apostoli et beati Augustini ». *3. dist. 40. a. 1. q. 1.*

(11) « Lex evangelica, quo ad difficultatem et arduitatem praeceptorum, est gravior veteri; quo ad numerum vero est e contra; sed ratione moventis amoris, et ratione sacramentorum adiuvantium est levior lege veteri ». — « De his duabus legibus est loqui tripliciter, aut ratione praeceptorum obligantium, aut ratione affectionum moventium, aut ratione sacramentorum adiuvantium. Si ratione praeceptorum obligantium, sic se habent sicut excedentia et excessa. Nam quantum ad numerum lex erat gravior propter multitudinem iudicialium et caeremonialium; quantum vero ad perfectionem et arduitatem gravius et difficilius est Evangelium, sicut difficilius est vivere secundum exigentiam perfectionis, quam secundum sufficientiam iuris communis. Et sic quodam modo ratione oneris praeceptorum excedit lex in difficultate, quodam modo Evangelium. Alio modo est comparare istas duas leges ad invicem ratione affectionum moventium; et sic levius est Evangelium, quia cum in observantia legis evangelicae moveatur amor, qui alleviat onus, et non sentit laborem, sicut dicit Bernardus *(de nat. amoris Dei, c. 5),* sed potius delectationem in eo, quod facit, ratione affectionis moventis, lex evangelica est facilis et suavis. Sed e contra affectio movens ad observantiam legis mosaicae timor erat, et illi timori iuncta erat gravis punitio, quod significatum est ubi dicitur, quod *manus Moysi erant graves (Exod. 17. 12).* Et quia timor de se poenam

habet, et exterius iunctus est poenae; hinc est, quod quantum ad hoc lex mosaica multo gravior erat quam lex evangelica. Tertio modo est istas leges comparare ad invicem, ratione sacramentorum adiuvantium; et sic multo levior est lex evangelica, quam mosaica, quia sacramenta illius legis multum habebant ponderis, et parum de efficacia virtutis; e contra est in sacramentis novae legis, quae parvam habent difficultatem, et multam habent utilitatem. Hinc est, quod secundum hanc comparationem lex nova non tantummodo dicitur levior lege mosaica, imo dicitur iugum levitatis, et illa dicitur onus gravitatis. Unde concedendum est praedictam differentiam esse recte assignatam ». *3. dist. 40. a. 1. q. 3.*

(12) Ab iis enim « pullulant omnia alia mandata et leges; et iura totius mundi, quae rite et ordinate sunt instituta, sive canonica, sive civilia ». *De decem praeceptis c. 2.* Supplem. Vol. III.

(13) *3. dist. 37. a. 2. q. 3.*

(14) « In prima tabula tria fuerunt praecepta ordinantia ad Deum, quorum sufficientia potest sumi penes subiectum, quod est triplex in nobis, scilicet potentia irascibilis, quae ordinatur per praeceptum de protestatione veritatis; potentia concupiscibilis, quae ordinatur per praeceptum de sabbatizatione mentis; potentia rationalis, quae ordinatur per praeceptum de ordinatione maiestatis. Potest etiam sumi penes obiectum, quod est triplex in divinis, scilicet summa maiestas reverenda, respectu cuius est primum; summa veritas profitenda, respectu cuius est secundum; summa bonitas diligenda, respectu cuius est tertium. Potest sumi nihilominus penes actum intermedium, qui est triplex, scilicet actus operis, qui exercetur in primo mandato per actualem adorationem; actus oris, qui exercetur in secundo per sermocinalem prolationem; actus cordis, qui exercetur in tertio per affectualem dilectionem. Non potest bene sabbatum, idest quietem mentis, celebrare, qui per quietem continuam non studet omne peccatum mortale declinare ». *Centiloq. p. 3. sect. 33.*

(15) « Dominus in mandato primo praecipit se adorari, et se solum adorari; ideo praecipit latriam, et prohibet idololatriam. Et quoniam idololatria dupliciter consuevit apud antiquos committi, vel in hoc quod fingebant novam sculpturam, cuius non erat reperire omnino simile extra, ut ostenderetur, quod specialis et singularis cultus esset ei exhibendus; vel quando fiebat aliqua imago, quae esset repraesentatio alicuius rei extra, quam quis crederet in illa imagine esse venerandam; ideo ut haec duo prohibeat, tangit illa duo in prohibitione idololatriae, secundum quod dicit Magister in littera. Ad illud vero quod obiicitur, quod nihil est in anima, quod prius non fuerit susceptum a sensu, dicendum quod illud verbum intelligendum est, quod anima non habet aliquam similitudinem, quam non susceperit ab extra, vel secundum totum, vel secundum partem. Cum ergo dicitur, quod forma idoli non habet similitudinem extra, hoc intelligitur secundum totum; habet tamen secundum partem, sicut patet de chimaera et hircocervo et monte aureo. Anima enim facit novas res; et secundum quod fingit interius, sic etiam depingit et sculpit exterius. Ad illud quod obiicitur, quod idolum non debet dici nihil, imo aliquid, cum sit artificiatum, dicendum quod dupliciter est loqui de idolo, aut quantum ad materiam et formam, quam sibi artifex imprimit, aut quantum ad divinitatis excellentiam, quam ipsi idolo idololatra credendo attribuit. Primo modo dicitur nihil esse in mundo ab origine, non quia nihil omnino sit in seipso, sed quia nihil habet sibi simile correspondens in universo. Quantum autem ad excellentiam divinitatis, quam ei idololatra assignat, omnino nihil est nisi in sola fictione et falsa aestimatione idololatrantis, quae omnino super vanum et nihil fundata est, quia idolum nihil omnino habet divinitatis. Ad illud quod obiicitur, quod illud praeceptum videtur solum pertinere ad artifices, dicendum quod in verbo illo non solum Dominus intendit prohibere idoli fabricationem, sed omnem idoli venerationem. Et in hoc etiam includitur, quod vult omnem latriae cultum sibi soli deferri. Et praemittitur: *Deus tuus, Deus unus est;* unus enim solus Deus et verus est adorandus. Unde praeceptum illud plus habet affirmationis, quam negationis. Nec implet illud mandatum quis, si solummodo desistat ab idololatria, quia ibi

praecipitur adoratio, quae soli Deo est exhibenda. *3. dist. 37. dub. 1.*

([16]) « Sicut per primum mandatum ordinatur homo respectu summae maiestatis, quae appropriatur Patri; sic etiam per secundum ordinatur homo respectu summae veritatis, quae appropriatur Filio. Ordinatio autem ista attenditur in ipsius veritatis confessione, sine alicuius falsitatis admixtione; ita quod nec de ipsa falsum credatur, nec ipsa ad confirmandum falsum assumatur. Unde prohibetur in mandato illo secundum litteralem sensum falsitas iurationis per nomen Dei; secundum spiritualem vero prohibetur falsitas erroris circa fidei veritatem. Et his duobus modis Magister in littera exponit secundum litteram, et secundum allegoriam. Ad illud quod obiicitur, quod periurium est contra mandatum quintum secundae tabulae, dicendum quod duo est considerare in falso testimonio. Unum videlicet, quod sit iniuria summae veritati, quae in falso testimonio advocatur; aliud quod fit iniuria proximo, qui ex falso testimonio damnificatur. Et ratione primi prohibetur periurium in secundo mandato primae tabulae; ratione secundae in quinto mandato secundae. Ad illud quod obiicitur, quod vanum est illud, quod frustra fit, dicendum quod aliquando est quid vanum, quantum est de se, et de propria intentione, aliquando est aliquid vanum ex accidenti. Tunc autem nomen Dei assumitur in vanum, quando assumitur ad confirmationem alicuius sermonis falsi; et qui hoc modo assumit, peccat contra illud mandatum. Quando vero assumitur ad confirmationem alicuius veri, quamvis sermo ille sit otiosus, tamen assumptio illa non est usquequaque in vanum, quia ordinatur ad hoc, ut quis adhibeat fidem verbo loquentis, quam etsi quis non assequatur in altero, non tamen omnino operatur frustra, sicut nec orator, si per compositos et ordinatos sermones non semper persuadeat verum; tamen frequens iuratio nominis Dei, ubi nulla est necessitas vel utilitas expressa, non omnino caret culpa, imo valde est reprehensibilis, maxime in viris perfectis. » *3. dist. 37. dub. 2,* — « Iuramentum comparatur ad tria, videlicet ad iurantem, a quo procedit, ad rem de qua fit, et ad causam pro qua. Secundum comparationem ad eum, a quo egreditur, debetur sibi iudicium; secundum comparationem ad rem, de qua fit, debetur sibi veritas, ut sit adaequatio rei et sermonis; secundum vero comparationem ad causam, de qua sic debetur sibi iustitia, ut pro iusta causa fiat. » *3. dist. 39. dub. 1.* — « Periurium oppositum iuramento assertorio universaliter claudit in se mendacium, accipiendo mendacium extenso vocabulo, non autem si proprio sumatur. » — « Periurium est ita de se, et secundum se malum, quod nullo modo potest bene fieri, cum saepe includat mendacium, semper autem iniuriam primae veritati. *Ibid. a. 1. qq. 1. 2.* » — « Iurare per Deum est licitum » — « Aliqui dicere voluerunt, quod omne iuramentum est illicitum, non solum per creaturam, sed etiam per ipsum Deum; et hoc fuit et est positio haereticorum Manichaeorum, qui sui erroris occasionem sumpserunt ex verbo Domini *(Matt. 5. 33),* et ex eo quod dicitur in Iacobo *(5. 12).* Quod quidem verbum male intellexerunt dupliciter. Primo, quia crediderunt, quod Dominus ipsum iuramentum prohiberet tanquam de se malum. Secundo, quia intellexerunt per hoc, quod dicitur: *Non iurabis omnino (Matth. 5. 34);* quod Dominus omne iuramentum prohiberet. Et in primo erraverunt; quoniam si lex Evangelica non prohibet nisi quod malum est de se, iurare autem per Deum, et adducere ipsam veritatem in testimonium, nec est contra rationem rectam, nec contra consuetndinem bonam, nec contra legem Dei, maxime cum lex divina dicat: *Reddes Domino iuramenta tua (Matth. 5. 33),* quam legem ipsi impii Manichaei dicunt a malo Deo esse latam. In eo quod intelligebant Dominum iuramentum prohibere per se, errabant, quia credebant praecepta Evangelii repugnare praeceptis legis veteris, repugnare etiam rationi rectae et moribus bonis. Unde et ipsorum errorem elidens Augustinus, dicit quod iuramentum non fuit prohibitum propter se, sed propter vitandum periurium. Ait enim sic ad Publicolam (*Ep. 154):* Dictum est in novo Testamento, ne omnino iuremus, quod mihi propterea dictum videtur, non quod iurare sit peccatum, sed

quia periurare est immane peccatum, a quo nos longe esse voluit, qui ne omnino iuraremus commonuit. In alio etiam errabant, quia credebant iurationem universaliter esse prohibitam. Et iste error venit ex manifesta ignorantia, quia nescierunt intelligere, quod alium sensum facit negatio praeposita signo universali, alium sensum facit postposita. Praeposita enim facit aequipollere particulari negativae, postposita suo contrario. Unde differt dicere: Non omnis homo currit; et omnis homo non currit. Dominus autem non dixit: Omnino non iurabis, sed *non iurabis omnino.* Unde non prohibuit omnem iurationem, sed prohibuit, quod non esset omni modo, et sine omni causa iurandum. Et ideo, isto errore abiecto tanquam irrationali et pernicioso, concedendum est, quod licitum est iurare per Deum. Et hoc communiter tenet universitas fidelium. Quia tamen non sic est licitum, quin aliquo modo possit esse illicitum, dubium est inter doctores, utrum iurare per Deum dicat actum bonum in genere, aut actum indifferentem. Et aliquibus visum fuit, quod iurare per Deum est actus bonus in genere, ratione tamen pronitatis ipsius iurantis, malus est per occasionem. Dicunt enim illum actum esse bonum in genere, pro eo quod actus transit super materiam debitam, quia invocare in testimonium recte, transit super ipsam veritatem. Aliis autem videtur, quod iurare per Deum de se sit indifferens, quia divina veritas potest invocari per iuramentum in testimonium veritatis et in testimonium falsitatis; et unum est bonum et alterum malnm, quia in uno fit reverentia, in altero iniuria. Unde nota, quod quidam sunt actus, qui pertinent ad divinum cultum, ut laudare Deum; et isti sunt boni per se et secundum se. Quidam vero sunt actus, qui sunt ad oppositum; et isti sunt per se mali, ut blasphemare Deum. Quidam autem sunt medio modo, sicut actus iurandi, qui, si fiat reverenter, est ad cultum Dei; si fiat irreverenter, est ad oppositum. Ideo dicunt, quod iurare per Deum licitum est, sicut indifferens, quod potest fieri bene et male. Et quia indifferens diversis ex causis potest esse occasio cadendi in malum, et vitandi malum; hinc est, quod Dominus aliquando movet, et inducit homines ad iurandum per Deum, aliquando retrahit. In veteri lege inducebat ad iurandum per Deum, ut per hoc revocarentur a iuramento idolorum, cum dicebat: *Reddes Domino iuramenta tua.* In nova lege retrahit, ut ostendat periurium esse fugiendum. Et pro tanto, iuxta hunc modum dicendi, satis rationabiliter videtur, quod iurare per Deum sit licitum, tanquam indifferens. Sive autem sit indifferens, sive bonum in genere, quia utrumque potest dici satis probabiliter, hoc pro certo tenendum est, quod licitum est per Deum iurare. » *3. dist. 39. a. 2. q. 1.* — « Iurare per creaturas est licitum, sive imprecando, sive earum Creatorem in testimonium invocando » — « Iuramentum assertorium dupliciter habet fieri. Quoddam per imprecationem, quoddam per ipsius veritatis testimonii invocationem. Per imprecationem autem iuratur, cum dicitur: Ita vivat filius meus, vel pater; et hoc est dicere: Nisi ego implevero, quod promitto, vel nisi implevero, quod iuro, non vivat filius vel pater meus. Et in hac forma iurandi creatura ad testificandum non invocatur, sed potius ipsi Creatori oppignoratur, secundum quod dicit Augustinus *(de verb. Apost. ser. 28).* Et hoc quidem est licitum; quia quamvis omnis creatura sit ipsius Creatoris, tamen bonum, vel solatium, quod ex creatura percipimus, et a Deo nobis concessum est, Deo tanquam nostrum oppignorare possumus; et ideo licita est haec forma, licet hoc iuramenti genus, secundum quod dicit Augustinus in litera, sit gravissimum. Illud vero iuramentum fit per ipsius veritatis testimonii invocationem, quando aliquis iurat per aliquem, ad invocandum illum in testem. Potest autem creatura dupliciter advocari in testimonium. Aut secundum se, aut inquantum est vestigium veritatis divinae. Si secundum se, hoc modo non licet; quia sic crederetur, quod aliquid divinum esset in ea, ratione cuius veritas dicti possit per huiusmodi testimonium confirmari. Secundo vero modo, inquantum in ea relucet vestigium divinae veritatis, licitum est iurare per creaturam. Hoc enim nihil aliud est, quam iurare per eum, qui in creatura relucet; et tunc non veneratur quis creaturam, sed Creatorem. Unde sicut

honor, qui exhibetur imagini, refertur ad prototypum, idest ad exemplar primum, sicut dicit Damascenus *(lib. 4. de orth. fid. c. 17)*; ita hoc modo iuratio facta per creaturam refertur ad ipsarum creaturarum auctorem... Sciendum, quod Sancti non tam per creaturas, quam per creaturarum auctorem iurabant; nec in creaturis aliud, quam ipsarum Creatorem venerabantur, sicut Ioseph, qui per Pharaonem iurando, hoc in eo venerabatur, quod Dei iudicio positus erat in infimis. Et quoniam in omni creatura isto modo relucet Deus, per creaturam omnem licite potest fieri hoc modo iuramentum. Quia vero principaliter relucet in Sanctis, et maxime in verbis evangelicae legis, per quae divina nobis veritas illuxit; hinc est, quod per Sanctos, et maxime per Evangelia, consuevit frequentari forma iurationis, qua quidem iuratur per creaturam. Concedendum est igitur, quod per creaturam licitum est iurare, sive imprecando, sive Creatorem eius in testimonium invocando. » *Ibid. q. 2.* — « Quamquam sit illicitum per idola iurare, cum talis forma sit prohibita; tamen ubi necessitas vel communis utilitas affuerit, licet tale iuramentum recipere. » — « Dicendum quod contingit idololatram iurare in forma concessa, et in forma prohibita. Si iurat in forma concessa, non iurat secundum quod idololatra; et hoc modo in quodam casu licet ab eo iuramentum recipere, in quodam vero minime. Quia ille, qui exigit, aut est persona publica, aut privata. Si publica est, quantum est ex ordine iuris, potest et debet exigere secundum quod iudex. Si vero privata est, hoc tripliciter potest exigere, aut enim exigit ad veritatis confirmationem, aut in veritatis subversionem, aut ad suae dubitationis remotionem. Primo modo potest exigi iuramentum sine aliquo peccato, videlicet cum ad hoc exigitur solum, ut firmior et stabilior sit ipsa promissio et veritatis assertio. Cum autem exigit in veritatis subversionem, hoc non potest esse sine mortali peccato; et illud est, quando compellit aliquem iurare, quem novit iurare falsum. Cum vero exigit propter dubitationis suae remotionem, quia suspicatur, ne homo sine iuramento dicat sibi falsitatem, tunc si suspicio illa stat in generali, sic talis exactio tenet potius rationem poenae, quam culpae. Si vero descendat ad speciale, sic est peccatum veniale, dum de proximo suo malam habet suspicionem. Et propterea dicit Glossa: Quod amplius est, a malo est, scilicet non credentis; non, inquam, semper a malo culpae, sed etiam a malo poenae; et sic in forma concessa licet iuramentum recipere ab idololatris et infidelibus, sicut etiam a christianis et fidelibus. Et hoc non quaeritur principaliter in proposita quaestione, sed quaestio principalis est de iuramento, quo quis idololatra iurat per idolum et in forma non concessa, utrum illud sit recipiendum. Et ad huius intelligentiam est notandum, quod in iuramento facto per idolum est duo considerare, videlicet ipsius idoli venerationem, et exterioris verbi confirmationem. Habendo respectum ad primum, nulli licet iuramentum ab idololatra recipere, nec exigere, nec facere; quia idoli veneratio est omnino detestanda. Si vero habeatur respectus ad secundum, sic licitum est ab eis recipere iuramentum, maxime pro utilitate communi. Et sic recepit Iacob pro pace suae posteritatis; et Iudas pro pace gentis suae; et sic christiani a saracenis recipiunt pro pace et utilitate communitatis. Unde quamvis illicitum sit iurare per idolum, quia forma illa est prohibita; tamen ubi necessitas, vel communis utilitas hoc requirit, licitum est recipere iuramentum tale. » *Ibid. q. 3.* — « Iuramentum dolosum in foro Dei non obligat, licet in foro Ecclesiae obligare non sit dubium. *Ibid. a. 3. q. 1.* » — « Iuramentum coactum in foro Dei obligatorium est, licet in foro Ecclesiae non obliget. » *Ibid. q. 2.* — « Iuramentum incautum vergens in salutis detrimentum, vel impedimentum perfectionis, directe non est oblitorium. » — « Multipliciter contingit iuramentum esse iuramentum incautum. Primo modo, quando iuratur aliquid, quod simpliciter vergit in salutis detrimentum; sicut cum aliquis iurat se facturum aliquid, quod non potest sine peccato mortali consummari. Secundo modo dicitur iuramentum esse incautum, cum quis iurat aliquid, quod vergit in salutis suae dispendium, et perfectionis impedimentum, ut puta cum iurat quis se numquam intraturum religionem. Tertio modo

dicitur iuramentum incautum, cum quis iurat aliquid in omnem eventum, quod uno casu contingente vergit in salutis dispendium, alio casu contingente vergit in salutis profectum, sicut cum iurat aliquis se numquam recepturum praelationem, quod quidem est in salutis dispendium, si utilis sit, et canonice eligatur, et a maiori sibi iniungatur; tunc autem vertit in salutis profectum, si sit persona inutilis sibi et aliis ad statum illum promoveri. Si ergo loquamur de iuramento incauto primo modo, sic absque dubio non est licitum nec obligatorium; imo qui ipsum observat, committit peccatum. Si vero loquamur de iuramento incauto secundo modo; sic nec est licitum, nec obligatorium, licet ipsum observare non sit peccatum, quia non est peccatum non intrare religionem, grave tamen peccatum est iurare se numquam ascensurum ad gradum perfectionis, quia in hoc quodammodo impugnat ipsius iustitiae perfectionem, et Spiritus sancti inspirationem. Si vero loquamur de iuramento tertio modo, sic uno casu contingente est observandum, videlicet quando vergit in salutis profectum. Alio casu contingente est illicitum et non observandum, videlicet cum vergit in salutis detrimentum. Et per hoc patet responsio ad quaestionem propositam. » *Ibid. a. 3. q. 3.*

(17) « In mandato sabbati erat duo considerare, videlicet cessationem ab opere servili, ut homo Deo libere vacaret et intenderet. Aliud erat ibi considerare, videlicet significationem diei, et determinationem operum exteriorum, a quibus erat cessandum. Quantum ad primum mandatum de sabbato, erat morale; hoc enim omni tempore Dominus requisivit, ut homo sibi habitaculum cordis praepararet, et eidem aliquando vacaret, ut per dilectionem eidem adhaereret. Et quantum ad hoc non tantum erat morale, sed etiam quodam modo faciebat ad aliorum moralium integram impletionem; quia dum homo vacat sibi et Deo, melius cognoscit quid agendum, et quid est faciendum; et propterea isti mandato specialiter praemittitur *memento,* quia in eius memoratione cetera memorantur. Aliud vero est ibi diei significatio et determinatio operis; et quantum ad hoc caeremoniale est et figurale, signans a quo cessandum est, quoniam ab opere peccati; et quid credendum et expectandum, videlicet quies passionis Christi in sepulchro. Et quantum ad hoc reponi habet inter caeremonialia; et haec est ratio, quare mandatum illud frequentius in lege exprimitur, quam aliquod aliorum, quia secundum diversas sui conditiones spectat ad diversa genera mandatorum. Unde aliquando nominatur inter caeremonialia, et aliquando inter moralia; et inquantum morale est, manet in lege nova; inquantum caeremoniale, evacuatum est veritate adveniente. Unde observantia sabbati evacuata est in lege nova; observantia vero diei dominicae et aliarum solemnitatum alia causa est introducta, videlicet in memoriam beneficii redemptionis, et in praefigurationem futurae resurrectionis, et in amotionem erroris; quia secundum gentiles dies dominicus primus est, cum principio illius diei incipiat dominari principalis planeta, ut dicunt, scilicet sol, propter quod vocabant eum diem solis, et exhibebant ei venerationem. Ut igitur ille error excluderetur, et reverentia cultus soli Deo exhiberetur, praefixa fuit dies dominica, in qua populus christianus vacaret cultui Dei, et praetermitteret negotia terrena, quae animam distrahunt, ne Deo intendat. Unde illa opera praecipue inhibentur ab ipsa Ecclesia; et talia dicuntur opera servilia, illa maxime, in quibus homo inhiat terrenis lucris, et quae sunt praeter necessitatem, per quae anima maxime detinetur circa haec inferiora, ne se, nec Deum suum recolat. Nec tantum huiusmodi opera servilia prohibentur, imo magis et diligentius opera carnalia, sicut ebrietates, lites et iurgia, quae maxime libertati spiritus repugnant. Et hoc est, quod dicit Augustinus in libro de decem chordis *(c. 3):* dicitur tibi, ut spiritualiter observes sabbatum, non quomodo Iudaei observant carnali otio, observare enim volunt ad nugas atque luxurias suas. Melius enim faceret Iudaeus in agro suo aliquid utile, quam quod in theatris seditionibus insisteret. Et melius feminae eorum in die sabbati lanam facerent, quam tota die in neomeniis suis impudice saltent. Hoc autem

dicit, non quia non sit cessandum in diebus solemnibus a negotiis actuum exteriorum, sed quia ipsi sacerdotes et praelati Ecclesiae, quorum est huiusmodi festas indicere, et determinare quo modo et qualiter sit cessandum ab exteriori opere, magis debent revocare ab his, quae maiorem peccandi praebent occasionem. Unde propter vitandum otium, vel ineptum solatium, dicit Augustinus, quod exercere magis se debent in operibus pietatis et misericordiae, quam negotiis inordinatis et lascivis intendere, propter quod in diebus illis debent Ecclesias frequentare, missas audire, beneficia Dei recolere, verba praedicationis audire, et spiritualibus documentis seipsos imbuere: et hoc est Deo subiacere. *3. dist. 37. dub. 3.*

([18]) « In hoc mandato praecipitur ordinatio hominis ad proximum suum secundum beneficentiam. Et quoniam exhibitio beneficentiae attenditur secundum ordinem caritatis, et in ordine caritatis priores sunt parentes; hinc est, quod Dominus simul volens insinuare obligationem, potius expressit de parentibus, quam de aliis proximis, nomine parentum etiam alios proximos volens intelligere. Alia est ratio, quia cum aliis personis debeamus beneficentiam, parentibus nostris non tantum debemus beneficentiam, sed etiam honoris reverentiam. Ideo ut simul utraque in unum clauderet, maluit legislator parentes quam alios homines exprimere. Tertia etiam ratio est, quia parentes post generationem filiorum frequenter perveniunt ad senium et ad aetatem decrepitam; et maxime pro illo tempore indigent foveri et sustentari, cum aliis sint graves et onerosi. Ideo propter servandum caritatis ordinem, et insinuandam iuris obligationem, et propter necessitatis indigentiae relevationem maluit parentes exprimere, quam alios homines. Et per hoc patet responsio ad illud, quod obiicitur de filiis. Illud enim non oportuit expresse explicari, quia omnes ad hoc per naturam sunt satis proni. Et similiter patet responsio ad illud de aliis proximis, et ad illud similiter, quod obiicitur de verbo honorandi. Ad illud quod quaeritur, quare huic mandato specialiter promittitur longaevitas vitae, dicendum quod in isto mandato praecipitur opus pietatis, de qua dicit Apostolus *(1. Tim. 4. 8.)*: *Quia promissionem est habens vitae, quae nunc est et futurae.* Unde populo carnali promittebatur vita praesens, spirituali non tantum praesens, sed etiam futura. Et si quaeras, quare magis pietati promittitur quam alii, dicendum quod hoc est propter commendationem ipsius misericordiae, in cuius actu maxime meretur homo Dei misericordiam et gratiam. Et magis promittitur vita, quam aliud donum, propter hoc quod illa est, quae maxime amatur; et ut homo expectans longaevitatem vitae non abhorreat longam vitam parentum. Alia etiam ratio potest reddi de ista promissione; quia Judaei maxime proni erant ad idololatriam et avaritiam, quae est quaedam idololatria; ideo illi praecepto, quod est de idololatria, subiungitur comminatio; et illi praecepto, quod est de beneficentia, quae est contra avaritiam, subiungitur promissio; ut per comminationem retraherentur a malo, et per promissionem attraherentur ad bonum. Posset etiam dici, quod comminatio posita circa primum praeceptum primae tabulae refertur ad alia, similiter et promissio circa primum praeceptum secundae; et ideo non oportuit iterare ». *3, dist. 37. dub. 4.*

([19]) « Dupliciter est loqui de intelligentia huius mandati, videlicet secundum intellectum legislatoris. vel secundum intellectum carnalis populi. Si secundum intellectum legislatoris; sic utique prohibetur homicidium exterius, et voluntas deliberativa ordinata ad laedendum proximum ex iracundia. Unde prohibetur ira cum consensu deliberativo in animo, et cum expressione exterius in verbo et signo, et cum perpetratione in facto. Si vero intelligatur secundum intellectum carnalis populi, qui solum reputabat illud prohiberi, pro quo inferebatur poena ab ipsa lege; sic intelligebatur prohiberi progressus ad opus homicidii. Et hunc intellectum dicit Magister litteralem, non quia intellectus alius non esset de principali ratione ferentis legem, sed quia claudebatur ibi implicite. Et quoniam illius explicatio facta est in lege Evangelii; ideo dicit Magister superadditionem illi mandato esse factam, non quia novum aliquid praecipiatur,

sed quia intellectus praedicti mandati explicatur, dum non tantum datur intelligi in praedicto mandato prohiberi perpetrationem homicidii in opere, sed etiam offensam in corde, ostensionem in signo et expressionem in verbo, propter quod tria dicit: *Qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Qui autem dixerit racha, reus erit concilio. Qui autem dixerit fatue,* ubi est expressio verbi, *reus erit gehennae ignis (Matth. 5. 22).* Ubi dat intelligere triplicem gradum peccati iracundiae, praecedentis homicidii consummationem. Et per hoc patet responsio ad primum obiectum. Ad illud vero quod obiicitur, quod per iudiciale praecipit interficere maleficos *(Exod. 22. 18)*, dicendum quod nulla est ibi contradictio; quia in uno prohibetur homicidium innocentis et iusti, in alio praecipitur occisio malefici. In uno etiam prohibetur homicidium ex propria auctoritate, in alio iniungitur ex auctoritate legis; et ista duo non habent oppositionem, nec repugnantiam. Ad illud quod quaeritur, cuius occisio prohibeatur ibi, dicendum quod prohibetur ibi occisio viventis in rationali, sive sui, sive alterius; unde qui seipsum interficit, facit contra mandatum praedictum. Unde nimis extendunt haeretici praedictum mandatum ad vitam cuiuslibet animalis bruti. Illa enim licet occidere, pro eo quod data sunt homini in escam et subsidium temporale, et secundum quod dicitur in Genesi *(9. 3.)* ». *3. dist. 37. dub. 5.*

([20]) « Mendacium, cum nominet ipsum dictum in comparatione ad rem, et ad ipsum dicentem, ad completam eius rationem duplex concurrit falsitas, altera respectu rei, altera respectu intentionis loquentis. » — « Dictum exterius prolatum comparatur ad intentionem dicentis, et ad ipsam rem significatam; et secundum hoc sortitur dictum illud rationem duplicis falsitatis vel veritatis. Nam per comparationem ad rem dicitur verus sermo, per comparationem autem ad intentionem dicentis dicitur verax. Sic etiam falsitas duplex est circa sermonem. Nam per comparationem ad rem, videlicet cum non est adaequatio rei et sermonis, dicitur sermo falsus, per comparationem vero ad intentionem dicentis, cum non est adaequatio sermonis et intentionis, dicitur sermo fallax, sive mendax. Quoniam igitur mendacium nominat ipsum dictum per comparationem ad rem, et ad ipsum dicentem; hinc est, quod ad completam mendacii rationem duplex falsitas concurrit. Una per comparationem ad rem, et altera per comparationem ad intentionem loquentis. Et hanc duplicem falsitatem tangit Augustinus in diffinitione mendacii *(contr. mend. c. 12)*, cum dicit: Mendacium est falsa significatio vocis, cum intentione fallendi. Prima autem falsitas tenet in ipso mendacio rationem materialis; secunda vero rationem formalis, et ab illa secunda denominatur quis mendax. Ergo propter hanc duplicem comparationem, quam importat ipsum mendacium de ratione sui nominis, necesse est ad eius completam rationem concurrere praedictam duplicem differentiam falsitatis. Mentiri autem dicit actum per comparationem ad ipsum loquentem. Unde ad hoc quod aliquis dicatur mentiri, sufficit falsitas, quae concurrit ex discordia vocis et intentionis: et hoc patet ex ipsa diffinitione vocabuli, quia mentiri est contra mentem ire. Contra autem mentem vadit non solum ille, qui dicit falsum scienter, sed etiam qui dicit verum, quod putat esse falsum. Unde minus importatur, cum dicimus aliquem mentiri, quam quando dicimus aliquem dicere mendacium. Quamvis enim intentio fallendi sufficiat ad hoc, ut aliquis dicatur mentiri; non tamen sufficit ad plenam rationem mendacii, secundum quod dicit Magister in litera, et manifeste apparet ex ipsa notificatione Augustini, et rationibus ad primam partem adductis. » — « Ad illud quod obiicitur, quod qui facit bonum mala intentione, committit peccatum; ergo etc. Dicendum, quod bonum mala intentione factum non est simpliciter peccatum, sed peccatum illi, qui facit. Sicut cum quis dat eleemosynam ex vana gloria, dare eleemosynam non est peccatum, sed illi qui mala intentione hoc facit; sic et in proposito potest concedi. Sed praeterea ex hoc non habetur, quod veritas simul stet cum eo, quod est mendacium simpliciter, sed tantum alicui. Aliter etiam potest dici, quod non est simile; quia peccatum dicit privationem bonitatis, bonitas autem dicit ordinationem in finem, quae qui-

dem habet esse mediante recta intentione. Et ideo, recta intentione sublata, cum simpliciter pereat ordinatio, simpliciter iudicabitur aliquid esse peccatum; mendacium autem dicit privationem veritatis, quae quidem non tantum constistit in comparatione ipsius sermonis ad intentionem, sed etiam ad ipsam rem. Et per hoc patet responsio ad illud, quod obiicitur consequenter, quod quicumque peccat, peccatum committit; ergo qui mentitur, similiter committit mendacium. Non enim est simile, sicut iam visum est. Esto tamen, quod ista conclusio concederetur, quod iste mentiendo committeret mendacium; non tamen sequeretur, quod esset mendacium in se; imo est ibi quid et simpliciter, sicut prius explanatum est. Unde solum illud dictum, in quo est falsitas per comparationem ad rem et intentionem, est mendacium simpliciter et complete. Illud vero, in quo est falsitas solum per comparationem ad intentionem, est mendacium alicui et minus complete. Illud autem, in quo est falsitas per comparationem tantum ad rem, est mendacium secundum aliquid et minime complete. Unde fere omnes rationes praemissae, et etiam consimiles, in processu suo peccant secundum quid et simpliciter. *3. dist. 38. a. 1. q. 1. concl. et ad 4.*

([21]) « In hoc praecepto prohibetur falsitas oris, praecipue prout ordinatur ad nocumentum proximi, per consequens nihilominus inquantum ordinatur ad nocumentum sui; verbum enim ad alterum est, et qui falsum alteri loquitur, quodam modo, etsi non noceat aliquid auferendo, fallit tamen decipiendo. Et per hoc potest responderi ad illud, quod primo obiicitur. Ad illud vero quod obiicitur, quod quis mentitur contra Deum, dicendum quod mendacium, quod est in doctrina fidei et religionis, et est contra veritatem divinam, et ordinatur ad nocumentum proximi, ex diversis causis potest prohiberi, et in mandatis primae tabulae, et in mandatis secundae, sicut dictum est de periurio. Et quia cognitio periurii pendet ex cognitione mendacii, periurium enim includit mendacium; hinc est, quod, quamvis prohibeatur et in secundo mandato primae tabulae, et in quinto secundae, ideo Magister reservat determinare de periurio in explicatione quinti mandati ». *3. dist. 37. dub. 8.* — « Dupliciter dicitur esse aliquid malum, aut ex genere actus, utpote cum actus transit super materiam indebitam, aut ex malitia intentionis. Cum autem transit actus super materiam indebitam, hoc potest esse dupliciter, vel respectu Dei, vel respectu proximi. Si respectu Dei, sic est malum in se et secundum se, nec ullo modo potest bene fieri, sicut est odisse summum bonum, et blasphemare Deum. Si respectu proximi, sicut est nocumentum inferre proximo in persona, vel in rebus; sic est malum in se, et potest aliquo fine bene fieri, quia potest recta intentio supervenire ex dispensatione. Cum autem aliquid est malum ex malitia intentionis, tunc sive sit respectu Dei, sive respectu proximi, simpliciter malum est, et nullo fine potest bene fieri, quia dicit privationem debiti finis. Unde facere hoc malum esse bonum, nihil aliud est facere, quam aliquid simul esse bonum et malum. Tale autem est mendacium. Nam mendacium non solummodo dicit malum ex hoc, quod actus transit super materiam indebitam; sed etiam ex intentione indirecta. Quoniam ad omne mendacium ista duo concurrunt, videlicet dicere falsum, et intentio fallendi. Et primum est malum in se, et potest bene fieri ab eo, qui ignoranter dicit falsum. Ratione vero secundi, est malum secundum se, et nullo fine potest bene fieri, nec circa ipsum potest dispensari, sicut nullo modo potest bene fieri, quod aliquis cognoscat alienam intentionem adulterandi, sive ex improbitate voluntatis. Concedendae sunt igitur rationes hoc ostendentes, quod essentiale est ipsi mendacio esse peccatum, et quod ipsum mendacium est malum secundum se, sicut dicit Augustinus *(in lib. de mend. et contra mend.)*, quoniam de ratione sui nominis includit inordinatam intentionem ». *3. dist. 38. a. 1. q. 2.* — « Ad illud, quod obiicitur in contrarium per exempla veteris Testamenti de mendacio Abrahae, Isaac et Ioseph, dicendum quod nullus eorum mentitus est. Nam etsi Abraham vellet filium suum immolare, credebat tamen ex magnitudine fidei suae, sicut dicit Apostolus *(Heb. 11. 19)*, quod Dominus eum suscitaret, sciebat enim, quod firma erat promissio, qua ei dictum fuerat: *In Isaac vo-*

cabitur tibi semen (Ibid. 11. 18; et Gen. 21. 12). Similiter nec Isaac mentitus fuerat, quia Rebecca soror erat et uxor: et dicendo ipsam esse suam uxorem, veritatem utique tacuit; sed tamen falsitatem non dixit. Similiter etiam nec Ioseph mentitus fuit, quia verba illa, non dicebat affirmando, sed potius tentando, cum dicebat eos exploratores esse. Unde potius intelligenda sunt interrogative, quam affirmative. Quando autem dixit se peritum in augurandi scientia, large accipitur verbum augurandi pro futurorum praevisione. Praeterea hoc ipsum etiam interrogative dixit, potius exprimens famam populi, quam de hoc habebat, quam sibi attribuere volens famam illam; sic etiam et de consimilibus dicendum est». — « Ad illud, quod obiicitur de locutionibus positis in Scriptura, dicendum quod ea, quae transumptive dicuntur, referuntur ad consequentem intellectum, et pro illo intelliguntur; et quoniam pro illo habent veritatem, nullum est ibi mendacium. Et hoc est, quod dicit Augustinus in libro de mendacio *(c. 5. et contr. mend. c. 10)*: Quidquid figurative fit, aut dicitur, non est mendacium; omnis enim enunciatio ad id, quod enunciat, referenda est. Omne autem figurative factum aut dictum hoc enunciat, et significat eis, quibus intelligendum prolatum est; et sic nullum est ibi mendacium, quia non enunciantur pro intellectu primo, sed pro secundo, qui verus est. Sic nec in disputatione est mendacium, cum proponuntur aliqua falsa ad hoc, quod per illa deducat homo ad maius falsum, et deducendo ad maius falsum, reducat ad verum. In disputationibus enim propositiones magis sunt interrogationes et dubiae, quam veritatis assertiones; nisi forte in doctrinalibus disputationibus, in quibus oportet discentem credere, ubi sola vera proponuntur, probantur et supponuntur ». — « Ad illud, quod obiicitur de simulatione in facto, dicendum, quod est simulatio cautelae, instructionis et duplicitatis. Simulatio cautelae fuit in Iehu, cum finxit se cultorem Baal, et David, qui finxit se stultum. Simulatio vero doctrinae fuit in Christo, cum finxit se longius ire, sicut dicitur Lucae ultimo *(24. 28)*; in quo erudivit discipulos in officio hospitalitatis, in quo cöegerunt illum apud se manere, per quod etiam meruerunt illum cognoscere. Simulatio vero duplicitatis est in hypocritis, qui in signo exteriori ostendunt se esse bonos, et interius replentur malitia. Primae duae simulationes non tenent rationem mendacii, sed tertia rationem mendacii tenet; et illa non est sine peccato. Praeterea non est simile de verbo et facto, quia factum non est principaliter institutum ad significandum mentis conceptum. Sermo autem ad hoc institutus est, ut sit nuncius et interpres ipsius mentis, et ut homo significet alteri, quod est apud se, et ut astruatur veritas apud audientem, quae est apud loquentem. Et ideo qui ad aliud utitur ipso sermone, abutitur ipso sermone, et incurrit peccatum mendacii; non sic autem est semper ex parte facti ». — « Ad illud quod obiicitur, de eo, qui ex caritate movetur ad mentiendum, dicendum quod caritas praesupponit veritatem; unde ad nihil movet, quod veritati repugnat, veritati, dico, ex parte animae. Unde dicit Bernardus *(de dispens. cir. med.)*, quod ad hoc, quod opus sit laudabile, necesse est, quod sit caritas in intentione, et veritas in electione. Et quia veritas non servatur in prolatione mendacii; hinc est, quod mendacium ex caritate non potest dici. Sicut enim ex caritate non potest scienter committi malum, quod quidem maneat malum, ut inde eveniat bonum; sic etiam non potest ex caritate dici falsum, ut inde sequatur verum aut bonum. Et est simile, quoniam sicut vis operativa deservit affectivae, sic vis interpretativa deservit intellectivae: et sicut finis affectivae est bonum, ita finis intellectivae est verum. Sicut ergo nullum opus potest ex caritate fieri, nisi quis intendat bonum, et illud opus sit ordinabile ad bonum; sic etiam nullus sermo potest ex caritate proferri, nisi in illius sermonis prolatione primo intendatur verum. Et quia mendacium ordinatum est ad contrarium veri, videlicet ad iudicandum falsum ex ipsa intentione proferentis; ideo non potest fieri ex caritate, nec meritorie, sed semper male ». *Ibid. ad 1. 2. 3. 6.* — « Mendacium quandoque est peccatum mortale, et quandoque veniale; mortale facit materia, contemptus, nocumentum et libido mentiendi ». *Ibid. q. 3.* — « Mendacium viris perfectis, et quorum perfectio pu-

blica est, quantumcumque parvum, imputatur in peccatum mortale ratione scandali et conscientiae, quam debent habere, ut pro nulla re dicant falsum scienter ». — « Ad aliquid obligatur homo specialiter praeter alios vel ratione voti emissi, vel ratione officii commissi, vel ratione scandali alios invitantis, vel ratione conscientiae dictantis. Si ergo dicamus viros perfectos obligari ad non mentiendum aliquo genere peccati, cum hoc non sit ex praecepto, nec ex officio commisso, nec ex voto, erit propter scandalum et conscientiae vinculum. Propter quod nota, quod quidam sunt perfecti publici, quidam sunt perfecti occulti. Viris publice perfectis adhibetur fidei tanquam conservatoribus veritatis. Et quoniam mendacium deprehensum facit, ut homo alteri non credat, si viri perfecti mentirentur, iam nec ipsis crederetur, nec aliquibus; et magnum ipsi veritati fieret praeiudicium, et daretur aliis occasio scandali. Et ideo tales viri perfecti debent habere conscientiam, quod pro nulla re dicant falsum scienter. Quando ergo dicunt, peccant mortaliter, tum quia faciunt contra conscientiae dictamen, tum etiam quia alios scandalizant active. Non sic autem homines scandalizantur de his, qui sunt imperfecti, vel etiam de perfectis occultis; ideo tales non sic obligantur ad omne mendacium vitandum. Et est exemplum huius. Quia si quis impugnaret fidem, licitum esset imperfectis fugere et latere; sed viri perfecti tenentur stare, et libere confiteri, ne per ipsorum fugam et latitationem populus infirmus cadat a fide. Unde conscientia debet eis hoc rationabiliter dictare. Potest igitur concedi secundum Augustinum, quod viris perfectis, quorum perfectio publica est, mendacium quantumcumque parvum imputatur in mortale peccatum; quoniam propter scandalum vitandum dictare debet eis conscientia nullatenus esse mentiendum, ne faciant veritatem venire in contemptum. Et hoc videtur sensisse Augustinus, qui fuit praecipuus veritatis amator; et omnis vir, qui veritatem amat, vehementer odit mendacium. Unde dicitur in Ecclesiastico *(20. 27): Potior* est *fur, quam assiduitas viri mendacis* ». — « Ad illud quod obiicitur, quod vir perfectus non peccat in verbo otioso, nec in primis motibus, sicut nec alius imperfectus, dicendum quod non est simile, quia ex aliis venialibus peccatis non ita oritur scandalum, nec ita veritas venit in contemptum, sicut de mendacio, si reperiatur circa virum perfectum, secundum quod superius est explanatum. Haec autem sunt dicta de mendacio, secundum quod verba beati Augustini praetendunt, qui propter magnum veritatis zelum maxime detestatus est mendacium et conatus est illud ab omnibus excludere, saltem a viris perfectis. Et cum non posset mendacium ab omnibus excludere, saltem a viris perfectis voluit elongare, ut veritas in aliquibus inveniret solidam sedem. Et propterea si quis vellet intelligere, quod mendacium, quod est aliis veniale, non sit viris perfectis mortale, poterit ad verba Augustini respondere, intelligendo per ea mendacium semper esse indecens et malum viris perfectis, quoniam mentiendo disponunt se et alios ad malum, non autem quod semper sit eis mortale peccatum; et per hoc declinari possunt omnes rationes adductae ad oppositum. Quidquid autem horum verum sit, viro tamen, qui perfectionem profitetur, summopere cavendum est omne mendacium ». *Ibid. ad 4.* — « Mendacium recte distinguitur in officiosum, iocosum et perniciosum, quibus aliae dantur differentiae ». — « Mendacia, cum inter se ordinem habeant et gradus, illud quod est in iis, quae sunt doctrinae fidei, est maximum, illud vero, quod fit ad utilitatem proximi in bono spirituali, est levissimum ». *Ibid. qq. 5. 6.*

(22) « In mandatis decalogi prohibentur peccata, et maxime in mandatis secundae tabulae, secundum quod sunt ad nocendum proximo ordinata. Et quoniam quantum ad peccatum carnis magis offenditur proximus per adulterium; hinc est, quod illud praecipue prohibetur. In illo tamen intelligitur prohiberi omnis illicitus coitus, et membrorum illorum abusus, secundum quod dicit Magister, sive per peccatum fornicationis, sive per peccatum contra naturam. Et per hoc patet responsio ad duo prima obiecta. Ad illud vero quod obiicitur de illa Glossa, dicendum quod Glossa illa intelligitur moraliter de fornicatione spi-

rituali, sed secundum literalem intellectum in mandato illo prohibetur illicitus usus membrorum genitalium extra legem matrimonii. Omnis autem seminis effusio deliberativa praeter legem matrimonii est illicita, et intelligitur hic prohibita per adulterium, quod directe matrimonio repugnat. » *3. dist. 37. dub. 6.*

([23]) « Moechia se habet ex additione ad concupiscentiam, quia moechari est in corde et opere, concupiscere est in corde. Et quia prohibitio dicit negationem utriusque, quia negationes se habent e contrario affirmationibus; ideo prohibitio concupiscentiae addit supra prohibitionem moechiae: et generaliter prohibitio peccati cordis addit supra prohibitionem peccati operis. Plus enim est prohibere peccatum cordis, quam peccatum operis, quia peccatum operis praesupponit peccatum cordis. Et ideo ista duo mandata, in quibus prohibetur concupiscentia, ultimo loco sunt ordinata. Et per hoc patet responsio ad illud, quod primo obiicitur. Ad illud quod obiicitur, quod nihil debet praecipi, quod non est in nostra potestate, dicendum quod est concupiscentia, quae consistit in sensualitate; et est concupiscentia, quae est in consensu rationis progressiva ad opus. Prima est peccatum veniale, nec prohibetur, sed cohibetur. Secunda vero est peccatum mortale, et prohibetur, in quantum est progressiva ad opus. Unde istius mandati explicatio et intellectus insinuatur, ubi dicitur: *Fili, post concupiscentias tuas non eas (Eccli. 18. 30);* ubi simpliciter non prohibetur concupiscere, sed post concupiscentias ambulare consentiendo et in actu progrediendo. Ad illud, quod obiicitur de concupiscentia filiae et concubinae, dicendum quod filia et concubina dupliciter potest concupisci, aut in possessionem, ut redigatur in servitutem et famulatum, aut ad operis carnalis consummationem. Et primum prohibetur per septimum praeceptum : *Non concupisces rem.* Secundum vero prohibetur per mandatum illud, quia prohibetur concupiscentia carnis contra legitimum thorum. Unde desiderare filiam alicuius in uxorem non est prohibitum, sed desiderare eam in fornicationem et meretricem : et hoc clauditur in sexta prohibitione ». *3. dist. 40. dub. 1.*

([24]) « In praecepto illo intelligitur prohiberi omnis illicita rei alienae usurpatio. Et illa potest fieri vel per violentiam, vel per fraudolentiam; et hoc vel simpliciter, vel ubi adiacet consecratio aliqua. Unde prohibetur hic furtus simplex et sacrilegium, quod est furtum perpetratum circa rem sacram vel locum sacrum; et rapina, quae fit per violentiam; et etiam usura, pro eo quod in usura est quaedam violentia et quaedam fraudolentia. Fraudolentia in hoc, quod vendit homini rem suam, tenetur enim unusquisque subvenire proximo in mutuo ex divino mandato. Dum ergo vendit ei illud, quod tenetur ei facere, ipsum fraudat et decipit. Rursus, dum ex pactione aliquid ab eo exigit, quodam modo ad id, quod non debet, ipsum compellit. Unde omni tempore usura fuit prohibita sicut et furtum, secundum quod innuit Magister in littera. Ad illud vero, quod primo obiicitur de sacrilegio, dicendum quod circumstantia loci et personae bene possunt transferre ad aliud genus peccati... Similiter et in proposito intelligendum est. Quod enim est accidens actioni in genere naturae, potest esse complementum in genere moris. Ad illud vero quod obiicitur, quod usurarius non contrectat rem alienam invito domino, dicendum quod est voluntas absoluta et conditionalis. Et cum dicitur, quod usurarius contrectat res, quas recipit ultra sortem, volente domino, dicendum quod hoc est verum de voluntate conditionali, sed tamen invito quantum ad voluntatem absolutam. Magis enim vult pecunia carere, quam beneficium mutui perdere; licet voluntate absoluta vellet, quod impenderetur sibi mutui gratia sine mercimonia. Ad illud quod obiicitur, quod tunc usurarius concurrit cum fure, si usura continetur sub furto, dicendum quod si quis dat usuras praeter necessitates, non est immunis a culpa; cum vero ex necessitate usuras dat, non peccat, quia licitum est unicuique redimere iuris sui vexationem. Unde sicut ille, qui dat vestes suas latroni, antequam permittat se interfici, non dicitur currere cum latrone; sic qui solvit uxuram in necessitate, non dicitur currere cum fure. Quantam autem necessitatem quis debeat expectare, hoc est rationis rectae determinare, pro eo quod secundum diversas conditiones personarum di-

versimode necessitates debeant pensari. Ad illud vero quod obiicitur, quod licet dare pecuniam pro accommodatione domus et etiam gratis, dicendum quod non est simile. Primo quia ubi pecunia datur liberaliter extra omnem pactionem, est ibi liberalis donatio; et ideo non ibi illicita contractio. Non sic autem est, ubi intervenit illicita pactio. Similiter non est simile de aliis possessionibus, et de pecunia. Et hoc ex triplici causa. Prima ratio est, quia in mutuatione pecuniae transfertur pecunia in dominium alienum. Et huius signum est, quia non tenetur illam eamdem numero reddere, sed illi consimilem: in accommodatione domus, vel equi, dominium non transfertur. Alia vero ratio est, quia pecunia, dum in usum vertitur, non consumitur, nec deterioratur; non sic autem est de aliis rebus, quae secundum quod magis et diutius eis utimur, magis tendunt ad defectum. Tertia vero ratio est, quia pecunia, quantum est de se, per seipsam non fructificat, sed fructus venit aliunde. Non sic autem est circa res, quae de seipsis afferunt fructum et utilitatem; et ideo non est simile ». *3. dist. 37. dub. 7.*

(25) « In isto verbo prohibetur concupiscentia rei alienae, secundum quod aliquis concupiscit aliquid in possessionem, quaerens in illo sufficientiam. Unde non tantum prohibetur concupiscentia bonorum temporalium, ut domus et pecudum, sed etiam cuiuscumque alterius rei, quam quis vellet aliis praeripere. Et hoc quidem prohibetur, intelligendo per se, ut quis non concupiscat alienum, manens alienum. Vel intelligitur contra iuris ordinem, hoc est, quando quis vellet proximum damnificari in re, propter suam utilitatem; tunc enim non diligit proximum sicut se. Unde in verbo isto prohibetur omnis avaritia et cupiditas. Ad illud ergo, quod primo obiicitur, quod licet pretio acquirere, licet concupiscere, dicendum quod concupiscere dicit appetitum immoderatum habendi cum damno proximi, et in hoc ipso etiam clauditur appetitus immoderatus; prohibitio etiam respectu rei propriae, penes quam consistit peccatum cupiditatis et avaritiae. Ad illud quod obiicitur de ambitione dignitatis et honoris, dicendum quod si dignitas et honor appetatur in ratione sufficientiae, sic spectat ad crimen avaritiae; et in isto mandato prohiberi habet. Si autem in ratione excellentiae, sic potest dici, quod prohibetur per primum mandatum, in quo praecipitur reverentia Dei. Posset tamen dici, quod utroque modo clauditur in prohibitione septimi; quia utrobique est amor boni proprii, et una est ratio deordinandi respectu proximi, licet multiplex sit ratio deordinandi respectu sui. Ideo sub una prohibitione habet claudi utrobique concupiscentia: et magis prohibetur concupiscentia domus, quam concupiscentia dignitatis, quia manifestior erat, et sensibilior, et etiam Judaei magis proni erant ad avaritiam ». *3. dist. 40. dub. 2.*

(26) « In secunda tabula septem fuerunt praecepta ad proximum ordinantia. Quorum sufficientia sic accipitur. Ad proximum habemus dupliciter ordinari, scilicet per beneficentiam; et sic est primum, scilicet: *Honora patrem et matrem tuam.* Per innocentiam; et sic possumus nocere proximo tripliciter, actu operis, actu oris et actu cordis. Actu operis tribus modis, scilicet in propria persona; et sic dicitur: *Non occides.* In persona coniuncta; et sic dicitur: *Non moechaberis.* In possessione, sua; et sic dicitur: *Non furaberis.* In actu oris possumus nocere proximo, falsum testificando; et sic dicitur: *Non loqueris falsum testimonium contra proximum tuum.* In actu cordis possumus nocere ei dupliciter, scilicet affectu carnalitatis; et sic dicitur: *Non concupiscês uxorem proximi tui;* et affectu cupiditatis; et sic dicitur: *Non desiderabis rem eius. Centil. p. 3. sect. 33.*

(27) « Praecepta decalogi bene ordinata sunt, sive attendamus regulam fidei dictantis, sive regulam iustitiae exequentis ». — « Sicut in mandatis decalogi consideratur numerus sufficiens, ita etiam reperitur ordo conveniens, secundum quem ordinem ipse legislator ordinat ea convenientissime. Illius autem ordinis convenientiam dupliciter possumus advertere, videlicet secundum regulam fidei dirigentis, et secundum regulam iustitiae exequentis. Fides autem dictat nos primo ordinari ad Deum, deinde ad proximum secundum conformitatem ad Deum. In ordine autem ad Deum primo dictat fides nos ordinari ad Patrem, exhibendo

sibi debitam reverentiam. Secundo ad Filium, refugiendo eius iniuriam, ut non credamus eum esse creaturam. Tertio ad Spiritum sanctum, praeparando sibi habitationem sanctam. Et hic est rectus ordo; quia Pater a nullo, Filius a Patre solo, Spiritus vero sanctus procedit simul a Patre et Filio. Iuxta hunc ordinem docet ordinari ad proximum, in quantum habet conformitatem ad Deum. Unde secundum quod conformatur Patri, primo docet exhiberi sibi reverentiam. Secundum quod conformatur Filio, docet vitare eius iniuriam, quod potest fieri quadrupliciter, per homicidium, per adulterium, per furtum et per falsum testimonium. Postremo, secundum quod homo habet conformari Spiritui sancto, dictat fugiendum esse concupiscentiam, per quam inquinatur cordis habitaculum; et hoc quidem fit per duo mandata postrema. Et sic patet ordo ipsorum mandatorum decalogi secundum regulam dictaminis ipsius fidei. Alio etiam modo considerare possumus congruentiam ordinis mandatorum decalogi, videlicet secundum exigentiam obligationis iustitiae. Et quoniam iustitia magis dictat nos obligari Deo, quam proximo; ideo praemittuntur mandata ad Deum ordinantia, tanquam digniora et excellentiora et magis obligantia. Rursus, quia plus est obligari ad actum operis quam ad actum oris, et ad actum oris quam ad actum cordis; hinc est, quod praeceptum adorationis in opere, respectu Patris, est primum; praeceptum vero confessionis in ore, respectu Filii, est secundum; praeceptum vero sanctificationis in corde, respectu Spiritus sancti, est tertium. Similiter, quia plus est obligari ad beneficentiam, quam ad innocentiam, praeceptum illud, per quod obligamur ad benefaciendum alii, praecedit illa, per quae obligamur ad non nocendum. Et iterum, quia magis obligamur vitare maius nocumentum proximi, et magis nocumentum est in homicidio quam in adulterio, et in adulterio quam in furto, et in furto quam in falso testimonio, et in his omnibus quam in concupiscentia cordis, et in concupiscentia cordis, magis respectu uxoris, quam respectu rei temporalis, et hoc ordine ordinantur mandata decalogi; hinc est, quod convenientem habent ordinem secundum regulam obligationis ipsius iustitiae. Concedendum est igitur, quod mandata decalogi recto ordine ordinantur, sive consideremus regulam fidei dictantis, sive regulam iustitiae exequentis ». *3. dist. 37. a. 2. q. 2.*

(29) « Caritatis status, quantum est de se, non obligat ad ea, quae perfectionis sunt, nisi adveniat mandatum, votum, officium, scandali evitatio, vel conscientiae iudicium. » — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod multiplex est genus perfectionis, et multiplex est ratio obligandi. Quinque enim perfectionum genera consueverunt distingui. Prima est perfectio sufficientiae, quae consistit in adimpletione mandatorum. Et de hac dicitur *(Matth. 5. 48): Estote perfecti, sicut Pater vester caelestis perfectus est.* Secunda est perfectio religionis, quae consistit in observantia consiliorum. Et de hac dicitur *(Matt. 19. 21): Si vis perfectus esse, vade et vende omnia, quae habes etc.* Tertia est perfectio praelationis, quae consistit in regimine subditorum. Et de hac dicitur *(Luc. 6. 40): Perfectus omnis erit, si sit sicut magister eius.* Quarta est perfectio operationis, quae consistit in ostensione exemplorum. Et de hac dicitur *(Gen. 6. 9): Noë vir iustus atque perfectus in generationibus suis.* Quinta est perfectio tranquillitatis, quae consistit in consummatione difficillimorum et optimorum. Et de hac dicitur *(1. Io. 4. 18): Perfecta caritas foras mittit timorem.* Et Philosophus dicit, quod perfecta virtus optimorum est operativa. Similiter intelligendum est, quod quinque modis obligatur aliquis ad aliud. Primum genus obligationis est propter mandatum divinum. Secundum est propter votum emissum. Tertium est propter officium susceptum. Quartum est propter vitandum scandalum. Quintum est propter conscientiae iudicium. Cum ergo quaeritur, utrum homo in perfecta caritate existens, teneatur ad opera perfectionis, dicendum quod si perfectio accipiatur primo modo, videlicet pro perfectione iustitiae, quae consistit in impletione mandatorum, sic obligatur ad illam perfectionem, sicut et alii; et eo magis de bono et aequo, quo magis percepit donum, per quod possit implere divinum mandatum. Si autem loquamur de aliis gene-

ribus perfectionis, dicendum quod non obligatur homo existens in perfecta caritate ad illa, quantum est ex obligatione divini mandati, nec aliter obligatur, nisi interveniat aliquod vinculum sequentium, videlicet votum, per quod obligatur ad perfectionem religionis; vel officium susceptum, per quod obligatur ad perfectionem praelationis; vel scandalum, ratione cuius obligatur ad perfectionem operationis; vel conscientiae dictamen, per quod obligatur ad perfectionem tranquillitatis. His enim intervenientibus, superinducitur nova obligatio ad huiusmodi genera perfectionum praedictarum. Sed status caritatis, quantum est de se, necessariam obligationem non inducit... Ad illud quod obiicitur, quod habens caritatem semper tenetur proficere, dicendum quod caritas dicitur dupliciter proficere. Uno modo propter multiplicationem bonorum operum; alio modo propter ipsius caritatis augmentum et progressum ad ultimum statum. Cum ergo dicitur, quod homo tenetur proficere in caritate, et quod caritas aut proficit, aut deficit; si intelligatur de profectu, qui consistit in ipsius caritatis augmento et incremento, sic non habet veritatem, quia caritas non augetur in homine continue. Si vero intelligatur de profectu, qui consistit in bonorum operum multitudine, et iustitiae exercitatione, sic veritatem habet; sed iste profectus caritatis non tantum attenditur in impletione consiliorum et operum perfectorum, sed etiam in observantia mandatorum. Et ideo ex hoc non potest concludi, quod homo in perfecta caritate consistens, ad opera perfectionis necesse habeat obligari. » *3. dist. 30. a. 1. q. 3. concl. et ad 4.* — « Qui ergo complet huiusmodi mandata efficitur bonus. Quia per observationem primi fit humilis, per observationem secundi fit fidelis, per observationem tertii fit devotus, per observationem quarti fit pius, per observationem quinti fit mansuetus, per observationem sexti fit castus, per observationem septimi fit largus, per observationem octavi fit veridicus, per observationem noni fit liberalis, per observationem decimi fit mente impollutus. Et ita per observationem legis fit homo bonus. E contrario per transgressionem legis fit homo malus. Quia per transgressionem primi mandati fit idololatra, per transgressionem secundi fit blasphemus, per transgressionem tertii fit indevotus, per transgressionem quarti fit impius, per transgressionem quinti fit homicida, per transgressionem sexti fit moechus, per transgressionem septimi efficitur fur, per transgressionem octavi fit falsidicus, per transgressionem noni fit cupidus, per transgressionem decimi fit carnalis... Ideo Dominus flagellavit Aegyptios decem plagis *(Exod. c. 7. et seqq.)*, quia peccaverunt in Deum et in proximum. Prima plaga fuit sanguinis, secunda ranarum, tertia sciniphum, quarta muscarum caninarum, quia erant mordentes, quinta fuit mortis pecorum, sexta fuit ulcerum, sive vesicarum turgentium, septima fuit grandinis extirpantis omnia, octava fuit locustarum, nona fuit tenebrarum, decima fuit mortis primogenitorum. Aegyptii ergo, quia fuerunt transgressores primi mandati, sicut idololatrae pessimi, percussi fuerunt plaga sanguinis. Et hoc eis competebat; quia secundum Sapientem *(Sap. 11. 17): Per quae peccat quis, per haec et torquetur.* Et ideo dicitur in Psalmo *(105. 38)* etiam de Hebraeis idololatris: *Effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum suorum et filiarum suarum, quas sacrificaverunt sculptilibus Chanaam etc.* Secundo, quia blasphemi fuerunt, percussi sunt plaga ranarum. Et quia garruli fuerunt, veritatem perdiderunt. Sicut enim rana est animal clamosum, et seipsum clamando consumit; ita et blasphemi. Tertia plaga percussi sunt quia indevoti, qui non permiserunt custodire sabatum Domini quae est dies devotionis. Et ideo talibus sciniphes immissi sunt, qui conturbabant eos, ne possent requiem habere. Et in hoc tertio defecerunt Magi Pharaonis, in signum quod inquietudinem hominum non possumus effugere nisi per devotionem, quae est in cordibus hominum a Spiritu sancto. Quarta plaga fuit muscarum; et tali plaga percutiuntur homines maligni, impii et crudeles, qui non honorant parentes. Quinta plaga fuit mortis iumentorum; et tali plaga percutiuntur homicidae, quia tales sunt rei mortis, secundum sententiam Salvatoris *(Matth. 26. 52): Omnes, qui acceperint gladium, gladio peribunt.* Sexta plaga, quae est

vesicarum turgentium, est adulterorum, qui igne libidinis inflammantur; propter quod dicitur in Malachia *(4. 1): Inflammabit eos dies veniens, quae non derelinquet radicem et germen.* Septima plaga fuit destructio mororum et arborum propter grandinem; et tali plaga percussi sunt fures et latrones, quia tales merentur destructionem bonorum suorum. Octava plaga fuit locustarum, quae herbas virides devorant; et tales sunt mendaces, qui per mendacium totum destruunt et devorant. Nona plaga fuit tenebrarum; et ista plaga est cupidorum. Cupiditas enim excaecat, secundum illud *(Eccli. 20. 31): Xenia et dona excaecant oculos sapientum.* Item *(10. 9-10): Avaro nihil est scelestius;* unde et ipse *venalem habet animam suam.* Decima plaga fuit mors primogenitorum; et hoc propter carnalem libidinem. Ista autem libido carnalis abstulit a nobis nobilem generationem Spiritus sancti; quia, secundum Apostolum *(Ephes. 2. 3)*, nascimur *filii irae.* Exemplum de Ruben, qui amisit ius primogeniturae, propter hoc quod foedavit stratum patris sui *(Gen. 35. 22; 49. 3-4)*. Et Ioseph propter innocentiam suam meruit possidere illam partem agri, quam abstulit ab Amorrhaeo in gladio et arcu suo *(Gen. 48. 22)*. Propter ergo istas decem plagas Christus decem condescensiones fecit, sicut dicitur *(4. Reg. 20. 11)*, quod sol retrocessit decem gradibus. Et in hoc significatur Christi descensus, qui transgrediens novem ordines Angelorum, descendit ad quaerendam decimam drachmam perditam, sicut exponit Glossa *(in c. 15. Luc.)*, et Gregorius *(in Ev. l. 2. hom. 34. n. 3)*. Et hoc est, quando assumpsit naturam nostram. Sed aliter potest dici, quod decem condescensiones fecit Dominus pro nobis. Prima fuit, quando voluit venire ad carnem nostram. Secunda, quando voluit assumere non tantum carnem, sed etiam carnem talem, scilicet mortalem et passibilem. Tertia condescensio fuit, quando descendit ad nostram necessitatem, patiendo sitim, famem, frigus et calores. Quarta condescensio fuit, quando descendit ad paupertatem nostram et nuditatem. Quinta, quando descendit usque ad tentationem, qui erat Deus, sicut dicit Apostolus *(Hebr. 4. 14-15): Habentes pontificem magnum, qui penetravit caelos, Jesum filium Dei, teneamus confessionem. Non enim habemus pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris: tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato.* Sexta fuit usque ad corporis lassitudinem, et pedibus nudis, et discalceatus ibat, et tantum semel asinam et eius pullum equitavit. Septima fuit usque ad mentis anxietatem, sicut dicitur in Marco *(14. 53-54): Coepit pavere, et taedere.* Et ait: *Tristis est anima mea usque ad mortem.* Octava fuit usque ad crucem, et usque ad mirabilem crucis ignominiam. Nona condescensio fuit, quando voluit descendere ad tumulum in sepultura. Decima condescensio fuit, quando descendit ad carcerem infernalem. Et ad hoc eo descendit, ut inde educeret vinctos de lacu, in quo non erat aqua *(Zach. 9. 11)*. Et ita patet, quod Deus filios Israël decrevit liberare de afflictione Aegyptiorum per decem plagas, quibus eos dignatus est de manu Pharaonis liberare, et nos in terram repromissionis introducere, scilicet ad vitam aeternam reducere, per decem condescensiones, quas pro nobis assumpsit in generis humani redemptionem Jesus Christus Dominus noster, qui est benedictus in saecula saeculorum. Amen. » *Lib. de decem Praeceptis, c. 12. nn. 41-46;* Supplem. Vol. III.

(29) « Ad observantiam praeceptorum Dei quatuor sunt moventia, scilicet primo, auctoritas mandantis Dei: secundo, utilitas observationis: tertio, transgressionis periculum: quarto, irreprehensibilitas mandatorum. Primum igitur motivum ad observantiam mandatorum est auctoritas mandantis, qui sua summa potentia nos creat, sua mira sapientia nos gubernat, sua misericordia larga nos salvat. De primo dicitur in Psalmo *(118. 73): Manus tuae fecerunt me, et plasmaverunt me: da mihi intellectum, et discam mandata tua.* De secundo dicitur in Isaia *(48. 17-18): Ego Dominus Deus tuus, docens te utilia, gubernans te in via, quam ambulas. Utinam attendisses mandata mea.* De tertio dicitur in Deuteronomio *(10. 12-14): Et nunc Israël, quid Dominus Deus tuus petit a te, nisi ut timeas Dominum Deum tuum, et ambules in viis ejus, et diligas*

eum, ac servias Domino Deo tuo in toto corde tuo, et in tota anima tua: custodiasque mandata Domini etc; ut bene sit tibi. En Domini Dei tui caelum est, et caeli caelorum. Secundum motivum ad observantiam mandatorum est utilitas observationis, quae magna est in observando mandata. Prima utilitas est impetratio divinorum carismatum: secunda, revelatio divinarum Scripturarum: tertia assecutio divinorum praemiorum. De primo dicitur in Joanne *(14. 15-16): Si diligitis me, mandata mea servate. Et ego rogabo Patrem, et alium Paraclitum dabit vobis, ut maneat vobiscum in aeternum.* De secundo in Psalmo *(118. 100): Super senes intellexi, quia mandata tua quaesivi.* Et Gregorius in quadam homilia paschali *(hom. 23. n. 2)*: Audiendo praecepta Dei illuminati non sunt, faciendo illuminati sunt, quia scriptum est *(Rom. 2. 13): Non auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur.* Propter hoc dicit Jacobus in canonica sua *(1. 22-22): Estote factores verbi, et non auditores tantum, fallentes vosmetipsos. Quia si quis auditor est verbi, et non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum nativitatis suae in speculo: consideravit enim se et abiit, et statim oblitus est, qualis fuerit.* Unde videmus, quod homo videns se in speculo, non cognoscit se, sed suam speciem, et hoc per lineam fractam; sed si videat socium suum extra speculum, statim cognoscit ipsum, quia videt per lineam rectam. Sic in proposito, qui cognoscit se per experientiam, non per auditum tantum. De tertio dicitur in Proverbiis *(7. 2): Serva mandata mea, et vives; et legem meam quasi pupillam oculi tui.* Et haec est ratio, quare Deus homini posito in paradiso dedit praeceptum. Tertium motivum observationis mandatorum est transgressionis periculum. Primo enim perdunt bona impetranda. Secundo corruunt in nefanda flagitia. Tertio promerentur aeterna supplicia. De primo dicitur in Levitico *(26. 14-15): Si non audieritis me, nec feceritis omnia mandata mea, visitabo vos velociter in egestate et ardore, qui conficiat oculos vestros, et consumat animas vestras.* Ista autem egestas est privatio omnium bonorum, et ardor est quidam calor concupiscentialis, qui invadet eos, et consumet corpus eorum et animam, quia auferet affectum boni, et intellectum veri: *Dereliquit me virtus mea, et lumen oculorum meorum, et ipsum non est mecum (Ps. 37. 11).* De secundo dicitur in Baruch *(1. 18): Non audivimus vocem,* id est non obedivimus voci, *Domini Dei nostri, ut ambularemus in mandatis ejus.* Psalmo *(80. 12-13): Populus meus non audivit vocem meam, et Israël non intendit mihi: et dimisi eos secundum desideria cordis eorum.* Et in Daniele *(5. 29): Peccavimus, et inique egimus recedentes a te: et deliquimus in omnibus.* De tertio dicitur in Psalmo *(118. 21): Increpasti superbos: maledicti qui declinant a mandatis tuis.* Haec est illa maledictio, de qua dicitur in Matthaeo *(25. 41): Ite maledicti in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus.* Ita Dominus ostendit nobis mandata observare et ratione ostensiva, et ratione ducente ad impossibile. Ratione ostensiva, cum ostendit paradisum: ratione ducente ad impossibile, cum ostendit infernum (*). Et de his dicit Dominus *(Deuter. 11. 26): En propono in conspectu vestro hodie benedictionem et maledictionem.* Quartum motivum observationis mandatorum est irreprehensibilitas eorum. Quia sunt facilia, et non gravia ad custodiendum; quia suavia, et non aspera; quia in eis continetur sanctitas et justitia. De primo dicitur in prima Joannis *(5. 3): Haec est caritas Dei, ut mandata ejus custodiamus, et mandata ejus gravia non sunt.* Augustinus *(de verb. apost. serm. 24)* ponit exemplum de ave non habente pennas, quae difficiliter fertur sursum. Ideo dicitur in Deuteronomio *(30. 11 et seqq.): Mandatum hoc, quod ego praecipio tibi hodie, non supra te est, neque procul positum, nec in caelo situm, neque trans mare positum; sed juxta te est sermo valde, in ore tuo, et in corde tuo, ut facias illud.* De secundo dicitur in Ecclesiastico *(23. 37): Nihil melius est,*

(*) « Quem scilicet impossibile est, ut quis evadat non servans mandata ». *Not. Edit. Supplem.*

quam timor Dei; et nihil dulcius, quam respicere in mandatis Domini. Et Psalmista de iisdem mandatis loquens, dicit ea esse *dulciora super mel et favum (Ps. 18. 11)*. De tertio dicitur ad Romanos *(7. 11): Lex quidam sancta, et mandatum sanctum, et justum, et bonum*». *Lib. de decem Praeceptis, cap. I. nn. 3-6*. Supplem. Vol. III.

(30) « Est notandum, quod sufficientia et numerus mandatorum sumitur secundum rationem ordinis ipsius justitiae generalis, cujus est hominem ad Deum et ad proximum ordinare; unde quaedam sunt mandata ordinantia hominem ad Deum, quaedam vero ordinantia ad proximum. Illa enim, quae ordinant hominem ad Deum, dicuntur esse praecepta primae tabulae. Et ista sunt tria, et non plura, nec pauciora. Quorum numerus et sufficientia sumi potest tripliciter, videlicet ex parte objecti, et ex parte subiecti, et ex parte actus medii. Ex parte objecti sic. Nam cum in Deo sint tres personae, et tria appropriata, et triplex genus causae, secundum quod comparatur ad creaturam; triplex est praeceptum, secundum quod creatura rationalis ordinari habet ad Deum. Nam secundum rationem majestatis, quae appropriatur Patri, et convenit Deo, secundum quod est causa efficiens creaturae, ordinatur per illud praeceptum: *Non habebis Deos alienos*. Secundum rationem veritatis, quae appropriatur Filio, et convenit Deo, secundum quod est causa formalis et exemplaris creaturae, ordinatur per illud: *Non assumes nomen Dei tui in vanum*. Secundum rationem bonitatis, quae appropriatur Spiritui sancto, et convenit Deo, secundum quod est causa finalis, ordinatur per illud: *Memento, ut diem sabbati sanctifices*. Ita quod per illa tria homo sufficienter ordinatur ad Deum, ut subiaceat summae maiestati, credat summae veritati, et adhaereat summae bonitati. Et haec sufficientia sumpta est ex parte obiecti. Secundo modo sumitur sufficientia ex parte subiecti ordinabilis, quod quidem est anima rationalis, in qua est triplex vis motiva, secundum quam habet in Deum ordinari, videlicet rationalis, concupiscibilis et irascibilis. Mandatum de adoratione respicit ipsam irascibilem, mandatum vero secundum respicit ipsam rationalem, sed mandatum tertium de sanctificatione respicit ipsam concupiscibilem, sicut intuenti satis apparet. Et haec sufficientia sumpta est ex parte subiecti. Tertio vero modo sumitur sufficientia ex parte actus medii. Triplex enim est actus, secundum quem habet homo in Deum ordinari, videlicet actus operis, oris et cordis. Penes actum operis attenditur mandatum adorationis. Penes actum oris attenditur secundum mandatum, quo prohibetur falsa invocatio nominis divini. Secundum actum cordis attenditur tertium mandatum, in quo praecipitur sanctificatio mentis. Et sic patet sufficientia mandatorum ordinantium hominem ad Deum, quoniam sunt tria tantum, et non plura, nec pauciora. Sufficientia autem mandatorum secundae tabulae iuxta hunc modum tripliciter potest assignari, videlicet ex parte objecti, et subjecti, et actus medii. Ex parte namque conditionum ipsius objecti sic potest sumi. In proximo enim, ad quem ordinant mandata secundae tabulae, relucet proprietas Patris et Filii et Spiritus Sancti. Secundum quod in proximo relucet proprietas Patris, sic debemus ei honorem et reverentiam; et penes hoc attenditur illud mandatum: *Honora patrem tuum etc*. In quibus relucet proprietas summi Patris in hoc, quod habent rationem principii. Secundum autem quod in proximo relucet proprietas Filii, sic debemus ei veritatem; et sic est illud mandatum: *Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium*. Secundum autem quod relucet in proximo proprietas Spiritus Sancti, sic debemus ei dilectionem et innocentiae puritatem. Et quoniam possumus nocere proximo, sive damnificare eum, multipliciter, in persona propria et persona coniuncta, et in rebus suis, et hoc dupliciter, vel in actu interiori vel exteriori; ideo sunt ulterius quinque mandata. Contra nocumentum enim, quod habet fieri in persona proximi, est illud praeceptum: *Non occides*. Contra nocumentum vero, quod habet fieri in persona coniuncta, est illud praeceptum: *Non moechaberis;* secundum quod exercetur in opere. Contra nocumentum, quod fit in rebus, est illud: *Non furtum facies*. Et quia nocumentum illud duplex, vide-

licet in persona coniuncta et in rebus, frequentius fit in voluntate per concupiscentiam, quam fiat in opere; ideo sunt alia duo mandata, in quorum uno prohibetur concupiscentia uxoris, in hoc quod dicitur: *Non concupisces uxorem;* in alio prohibetur concupiscentia rerum, in hoc quod dicitur: *Non concupisces rem proximi tui, etc.* Sic igitur patet sufficientia ex parte conditionum obiecti. Ex parte vero subiecti secundum triplicem potentiam animae contingit etiam sufficientiam assignare hoc modo. Triplex enim est potentia animae, secundum quam contingit ad proximum ordinari, videlicet rationalis, concupiscibilis et irascibilis. Quantum autem ad potentiam irascibilem habet homo convenienter ordinari ad superiorem per reverentiam et honorem; et sic est illud: *Honora patrem tuum et matrem tuam, etc.* Ad proximum vero per pacem, et odii declinationem; et sic est illud: *Non occides.* Secundum autem rationalem virtutem ordinamur ad proximum per veritatis loquelam et testificationem; et sic est illud mandatum: *Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium.* Secundum vero potentiam concupiscibilem habet homo ordinari ad proximum per ipsius refraenationem. Et quoniam illa est multipliciter corrupta per cupiditatem et concupiscentiam; ideo prohibetur cupiditas et concupiscentia in actu exteriori per duo mandata, per hoc videlicet: *Non moechaberis;* et per hoc: *Non furtum facies.* Prohibetur etiam in actu interiori per alia duo, videlicet per hoc: *Non concupisces uxorem;* et per hoc: *Non concupisces rem proximi tui.* Et sic potest sumi sufficientia ex parte virium animae in mandatis secundae tabulae. Ex parte autem actus potest sumi sic. Ordinari enim habemus ad proximum secundum innocentiam et secundum beneficentiam. Si secundum beneficentiam; sic est illud mandatum: *Honora patrem tuum et matrem tuam.* Si secundum innocentiam; hoc est tripliciter, aut secundum actum cordis, aut oris, aut operis. Si secundum actum operis, aut hoc est in prohibenda deordinatione, quae est contra ipsius esse individui; et sic est illud: *Non occides.* Aut contra debitam conservationem speciei; et sic est illud: *Non moechaberis.* Aut contra possessionem temporalis subsidii; et sic est illud: *Non furtum facies.* Si autem ordinemur ad proximum secundum actum oris; sic est illud mandatum: *Non falsum testimonium dices.* Si vero secundum actum cordis, qui quidem consistit in affectu; hoc contingit dupliciter, aut liberaliter contra cupiditatem, aut honeste contra voluptatem; et secundum hoc sunt duo mandata. Unum contra voluptatis concupiscentiam; et sic est illud: *Non concupisces uxorem.* Aliud vero contra cupiditatem et avaritiam; et sic est illud: *Non concupisces rem.* Et sic per omnem modum patet numerus et sufficientia mandatorum decalogi; quoniam tria sunt, quae ordinant hominem respectu summae Trinitatis; et septem sunt, quae ordinant hominem respectu totius inferioris universitatis; ut sic non tantum sit congruentia numeri ex parte rei, sed etiam ex parte ipsius numeralis proportionis, quam rectissime contingit in denario inveniri, secundum quod docet Augustinus *(in lib. mus. 2. c. 11.)*, ubi ostendit in denario quamdam excellentem esse perfectionem, ob quam status est in numero illo, et ultra in numerando non procedimus nova numeratione, sed redimus ad caput; et ideo in numero illo decebat terminari et comprehendi divina praecepta, quae sunt via deveniendi ad perfectionem summam. Concedendum est igitur, quod decem sunt mandata decalogi, secundum quod lex dicit, nec plura nec pauciora ». *3. dist. 37. a. 2 q. 1.*

(31) « Sciendum est, quod radix, forma, finis, complementum et vinculum perfectionis caritas est, ad quam magister omnium Christus legem et Prophetas, et per consequens universa Dei documenta reducit. Ipsa vero caritas triplicem habet statum, unum quidem infimum, in observantia mandatorum legalium; secundum vero medium, in adimpletione spiritualium consiliorum; tertium vero summum, in perfruitione sempiternalium jucunditatum. Ideo triplex est perfectionis differentia in sacra Scriptura scripta. Una quidem necessitatis, de qua in Deuteronomio *(18. 13): Perfectus eris et absque macula coram Domino Deo tuo.* Glossa, idest absque

macula criminali. Et de hac Prosper dicit in libro de vita contemplativa *(l. 3. c. 15)*: Perfecti sunt, qui volendo quod Deus vult, nullis peccatis, quibus Deus offenditur, acquiescunt. Secunda est perfectio supererogationis, de qua dicitur in Matthaeo *(19. 21)*: *Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia, quae habes, et da pauperibus.* Et de hoc dicit Hieronymus *(ep. ad Heliod.)*: Perfectus servus Christi nihil praeter Christum habet, aut si praeter ipsum aliquid habet, perfectus non est. Tertia est perfectio ultimatae plenitudinis, de qua Sapiens in Proverbiis *(4. 18)*: *Iustorum semita quasi lux splendens crescit, et procedit usque ad perfectam diem,* idest divinae visionis fulgidam claritatem. Et de hac Augustinus *(1. Soliloq. c. 6)*: Vere perfecta virtus est ratio perveniens usque ad finem, quem beata vita consequitur. Prima igitur et secunda perfectio a tertia differunt, sicut meritum differt a praemio. Media quoque a prima differt, sicut distinguitur consilium a praecepto. Omnia vero tam consilia, quam praecepta, referuntur ad caritatis impletionem et observantiam, quam sic describit Apostolus ad Timotheum *(1. Tim. 1. 5)*: *Caritas est finis praecepti, de corde puro, conscientia bona et fide non ficta,* insinuans triplicem actum caritatis, videlicet declinare a malo, prosequi bona, et patienter ferre adversa. Nam propter declinationem a malo dicitur *de corde puro;* propter prosecutionem bonorum dicitur *de conscientia bona;* propter vero tolerantiam adversorum dicitur *de fide non ficta.* Glossa, idest non fictili vel fragili, sed contra adversa forti. Quia vero hic triplex caritatis actus duobus modis ab habitu virtutis egreditur, vel secundum legem praecepti et obligationis necessariae et universalis, vel secundum legem consilii et obligationis spontaneae et specialis, et sequens includit primum, et superaddit quantum possibilitas viatoris admittit; hinc est, quod secundum cum primo dicitur perfectum, primum vero absque secundo, quamquam sit quodammodo perfectum, respectu tamen secundi dicitur imperfectum, sicut dicit Ambrosius *(de offic. l. 1. c. 11)*... Cum igitur de perfectione evangelica loquimur, secundum communem acceptionem de hac materia intelligimus. Et istiusmodi perfectionis notificationem ex praecedentibus colligere possumus, videlicet quod ipsa sit conformitas viatoris ad Christum per illum virtutis habitum, quo supererogative declinantur mala, efficiuntur bona, et adversa perferuntur. In his namque tribus tres partes evangelicae perfectionis consistunt. Porro cum ex conversione inordinata ad triplex bonum commutabile, scilicet exterius, interius, et inferius, omne peccatum trahat originem, secundum concupiscentiam oculorum, superbiam vitae, concupiscentiam carnis; et haec tria vitari habeant non solum quantum ad actum et consensum, quod fit per virtutes illis opposítas, verum etiam quantum ad occasionem, et hoc quidem promotivum sit in merito, et expediens ad salutem perfectionis; magister Christus ad perfecte declinandum concupiscentiam oculorum consulit, quod haec omnia temporalia relinquantur, secundum illud *(Matth. 19. 21)*: *Si vis perfectus esse etc.* Ad perfecte autem declinandum superbiam vitae suadet, quod voluntas propria abnegetur, juxta illud *(Matth. 16. 24)*: *Qui vult venire post me, abneget semetipsum etc.* Ad perfecte autem declinandum concupiscentiam carnis edocet, quod omnis experientia secundum actum generativae potentiae abscindatur, sic inquiens *(Matth. 19. 12)*: *Sunt eunuchi, qui se castraverunt propter regnum caelorum: qui potest capere, capiat. Apolog. paup. resp. 1. cap. 3.*

CAPUT X.

De exercitio gratiae respectu petendorum et orandorum.

(Deus vult a nobis orari, — corde, — et ore, — per nos ipsos, — et per Sanctos. — In Oratione Dominica universitas comprehenditur petendorum. — Septiforme septenarium sacra Scriptura nobis proponit).

De petitionibus autem orationis dominicae hoc tenendum est, quod, licet Deus sit liberalissimus, et promptior ([a]) ad dandum, quam nos ad accipiendum; tamen a nobis vult orari, ut occasionem habeat largiendi dona gratiae Spiritus Sancti. Vult autem orari, non solum oratione mentali, quae est ascensus intellectus ([b]) in Deum, verum etiam vocali, quae est petitio decentium a Deo ([1]); non solum per nos ipsos, verum etiam per Sanctos, tanquam per adiutores ([c]) nobis divinitus datos, ut quod minus digni sumus impetrare per nos, impetrare valeamus per Sanctos (I). Et quia *quid oremus, secundum quod oportet, nescimus (Rom. 8. 26),* ne vagaremur ([d]) incerti, formam nobis tribuit Dominus et Deus noster Christus in oratione, quam composuit, in qua sub septenario petitionum numero universitas comprehenditur petendorum.

([a]) Pronior *ed.* 1481.
([b]) Mentis *ibid.*
([c]) Condiutores *ibid.*
([d]) Vagaremus *ibid.*

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia primum principium sicut est summe verum et bonum in seipso, sic misericors et iustum in opere suo. Et quia misericordiosissimum est, ideo libentissime condescendit humanae miseriae per infusionem gratiae suae. Quia vero simul cum hoc iustum est, ideo donum per-

(I) Quotquot cultum Sanctis tribuendum denegarunt, eo ipso eorundem invocationem adorti sunt. Verum hoc expressius fecerunt Protestantes, qui hujusmodi invocationem, veluti prorsus inutilem, superstitiosam, Déo et Christo injuriosam, imo ut idolatriam respuerunt.

Contra eos autem Concilium Tridentinum *sess.* 25: « Mandat omnibus Episcopis, » ut... fideles diligenter instruant; docentes eos, Sanctos, una cum Christo regnantes, » orationes suas pro hominibus Deo offerre; bonum, atque utile esse suppliciter eos » invocare, et ob beneficia impetranda a Deo per Filium ejus Jesum Christum, Dominum » nostrum, qui solus noster Redemptor et Salvator est, ad eorum orationes, opem, » auxiliumque confugere: illos vero, qui negant, Sanctos aeterna felicitate in caelo » fruentes invocandos esse, aut qui asserunt, vel illos pro hominibus non orare, vel » eorum, ut pro nobis etiam singulis orent, invocationem esse idolatriam, vel pugnare » cum verbo Dei, adversarique honori unius mediatoris Dei et hominum, Jesu Christi, » vel stultum esse, in caelo regnantibus voce, vel mente supplicare, impie sentire ».

fectum non dat, nisi desideranti; non dat gratiam, nisi regratianti; non impendit misericordiam, nisi miseriam cognoscenti, ut salva sit libertas arbitrii, et non vilescat nobilitas doni, et integer ([e]) perseveret cultus honoris divini. Quoniam ergo orantis est divinum affectare ([f]) subsidium, proprium allegare defectum, et gratias agere propter beneficium gratis datum; hinc est, quod oratio disponit ad susceptionem divinorum carismatum ([2]), et Deus orari vult ad hoc, ut munera largiatur.

(e) Integre ibid.

(f) Divinum ex ead. edit., in cet. om.

Rursus, quia ad hoc, quod desiderium efficaciter sursum tendat ad impetrandum dona divina, necesse est, quod affectio nostra sit fervida ([3]), et cogitatio in unum collecta ([4]), et expectatio nostra sit certa et firma; et quia cor nostrum frequenter est tepidum, frequenter dispersum, frequenter etiam pavidum propter peccati remorsum, nec audens per se ipsum comparere ante Dei conspectum; hinc est, quod Dominus voluit nos non tantum orare mentaliter ([5]), verum etiam vocaliter ([6]), ad nostri affectus excitationem per verba, et ad recollectionem ([g]) cogitationum per sensum verborum ([7]). Voluit etiam nos orare per Sanctos, et Sanctos pro nobis ([8]), ad dandam ([h]) fiduciam pavidis, ut quod non audent, vel non possunt impetrare per se, per idoneos impetratores obtineant ([9]), ac per hoc in orantibus humilitas conservetur, in Sanctis intercedentibus dignitas declaretur, in omnibus etiam Christi membris caritas et unitas ostendatur, qua quae inferiora sunt ad superiora fiducialiter recurrant, et superiora inferioribus liberaliter condescendant ([10]).

(g) Collectionem ibid.

(h) Dandum ibid.

Postremo, quia Deus iustus et misericors exaudire non debet nisi in his, quae spectant ad suum honorem et ad nostram salutem, huiusmodi autem sunt, quae spectant ad praemium patriae, et ad viaticum viae, et prima sunt tria, et ([i]) sequentia quatuor; hinc est, quod petitiones Dominicae orationis, quae docent, quid petere utiliter debeamus, sunt septem. Quae enim spectant ad divinum honorem et praemium patriae, sunt tria, scilicet intelligentia veritatis, reverentia maiestatis et concordia voluntatis. Sive per alia verba, vel est visio summi veri, quod non videtur nisi a mundis et a Sanctis, et haec ([j]) petitur, cum dicitur: *Sanctificetur nomen tuum*, id est, tui nominis notitia perfectis sanctis et mundis donetur; vel est tentio summi ardui, quae reges facit, et per quam regnum habetur, et haec petitur, cum dicitur: *Adveniat regnum tuum;* vel est fruitio summi boni, quae non datur, nisi his, qui voluntates suas habent divinae voluntati conformes, et haec petitur, cum dicitur: *Fiat voluntas tua sicut in caelo, et*

(i) Et om. ibid.

(j) Hoc ibid., ita et inferius.

in terra. Quae autem spectant ad transitum viae, aut respiciunt collationem boni conferentis, aut amotionem mali nocentis. Collatio autem boni conferentis petitur *in pane quotidiano*, sive supersubstantiali ([k]), in quo petitur quidquid necessarium est ad conservationem vitae praesentis, sive secundum spiritum, sive secundum corpus. Amotio autem mali nocentis petitur in tribus petitionibus ([l]) ultimis; quia omne malum aut tenet rationem praeteriti, aut futuri, aut praesentis. Vel aliter, aut tenet rationem mali culpae, aut pugnae, aut poenae. Primum petitur amoveri *in dimissione debitorum:* secundum *in victoria tentationum:* tertium et ultimum, *in liberatione ab oppressione malorum* ([11]). Et sic septem in universo sunt petitiones, in quibus universaliter petitur quidquid petendum est. Et hoc quidem satis recte, ut septenarius petitionum respondeat septenario divinorum carismatum et donorum gratiae septiformis ([12]). Propter quod notandum est, quod septiformem septenarium proponit nobis sacra Scriptura considerandum, scilicet vitiorum capitalium, sacramentorum, virtutum, donorum, beatitudinum ([m]), petitionum et dotum gloriosarum, trium scilicet spiritualium et quatuor corporalium, ut ([n]) inferius apparebit. Proponit ergo septenarium vitiorum, tanquam primum, a quo debemus recedere; septenarium sacramentorum secundum, per quem debemus incedere; septenarium dotum ultimum, quem debemus appetere; septenarium petitionum penultimum, quo debemus petere; septenarium autem virtutum, donorum et beatitudinum triplicem intermedium, per quem debemus transire; ut sic *septies in die (Psalm. 118. 164)* laudantes nomen Domini et orantes, impetremus gratiam septiformem virtutum, donorum et beatitudinum, qua vincamus septiformem pugnam vitiorum capitalium, et perveniamus ad septiformem coronam dotum gloriosarum, adiuvante nihilominus septiformi medicina sacramentorum divinitus ad reparationem humani generis statutorum.

(k) Substantiali *ibid.*

(l) Petitionibus *om. ibid.*

(m) Et beatitudinum *om. ibid.*

(n) Sicut *ibid.*

AD CAPUT X.

(1) « Oratio sic describitur ab Augustino *(l. de sp. et an. c. 50):* Oratio est pius mentis affectus in Deum directus. A Ioanne Damasceno *(de fide orth. l. 3. c. 24):* Oratio est ascensus intellectus in Deum. Idem: Oratio est expressio desiderii directi in Deum propter bonum adipiscendum, vel malum removendum, formata per verbum interius et exterius. Et magistraliter sic: Oratio est ostensio voluntatis nostrae ei, a quo impetrare speramus id, quod desideramus. Gregorius *(l. 3. mor. c. 21):* Veraciter orare est in compunctione amoris gemitus, et non composita verba resonare ». *Centil. p. 3. sect. 46.*

(²) «Postquam diximus, qualiter ad sapientiam veram pervenitur meditando, videndum est nunc, qualiter ad ipsam pervenitur orando. Sciendum autem est, quod in oratione sunt tres gradus sive partes ipsam perficientes: quorum primus est, deploratio miseriae; secundus, imploratio misericordiae; et tertius exhibitio latriae. Latriae autem cultum Deo exhibere non possumus, nisi ab eo gratiam consequamur. Misericordiam vero Dei ad dandam gratiam non possumus inflectere, nisi per deplorationem et expositionem nostrae miseriae et indigentiae. Nam omnis perfecta oratio debet habere istas tres partes. Non enim sufficit una sine altera, nec perducit ad metam perfectam: et ideo haec tria sunt semper iungenda. Deploratio autem miseriae, circa quamcumque miseriam sit, sive pro perpetratione culpae, sive pro amissione gratiae, sive pro dilatione gloriae, haec tria debet habere, scilicet dolorem, pudorem et timorem. Dolorem, propter damnum sive incommodum; pudorem, propter opprobrium sive inhonestum; timorem, propter periculum sive reatum. Ex memoria enim praeteritorum oritur dolor, dum recordatur, quid omisit, quia praecepta iustitiae; quid commisit, quia prohibita culpae; quid amisit, quia gratuita vitae. Ex intelligentia praesentium oritur pudor, dum attendit, ubi sit, quia longe in imo, quae fuerat prope in summo; qualis sit, quia foeda in luto, quae fuerat pulchra imago; quae sit, quia ancilla, quae fuerat libera. Ex providentia futurorum oritur timor, dum praecogitat, quo tendat, quia ad inferos properat gressus eius *(Prov. 5. 5)*: quid occurrat, quia iudicium inevitabile, iustum tamen; quid assequatur, quia stipendium mortis aeternae. Imploratio autem misericordiae, circa quamcumque gratiam invocetur, debet esse cum affluentia desiderii, quod habemus a Spiritu sancto, qui *postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus (Rom. 8. 26)*; cum fiducia spei, quam habemus a Christo, quia *mortuus est pro nobis omnibus (1. Pet. 2. 21)*; cum diligentia implorandi subsidii, quod quaerimus a Sanctis omnibus. Quando enim haec tria concurrunt, tum imploratur efficaciter divina misericordia. Affluentiam desiderii habemus a Spiritu sancto, quia per ipsum sumus a Patre in Filio praedestinati aeternaliter; per ipsum sumus renati in baptismo spiritualiter; et quia per ipsum sumus congregati in Ecclesia unanimiter. Confidentiam spei habemus a Christo Domino, quia pro nobis obtulit se in cruce in terra; quia pro nobis offertur a matre Ecclesia in sacramento altaris in sui memoriam; et quia pro nobis apparet vultui Patris in caelo in gloria. Diligentiam implorandi subsidii a Sanctorum consortio habemus, ab angelorum ministrantium patrociniis, a beatorum triumphantium suffragiis, et a iustorum militantium meritis. Exhibitio autem latriae, ex quacumque gratia Deus colatur, debet habere tria. Primo enim ob gratiam impetrandam, debet cor nostrum incurvari ad Dei reverentiam et adorationem. Secundo debet dilatari ad benevolentiam et gratiarum actionem. Tertio debet elevari ad complacentiam et mutuam allocutionem, quae est Sponsi et Sponsae, quam docet Spiritus sanctus in Canticis. In qua, si recto ordine fiat, mira est exultatio et iubilatio; ita ut ducatur homo in excelsum, et faciat animam dicere: *Bonum est nos hic esse (Matth. 17. 4)*. Et hic debet oratio nostra terminari. Nec ante debet homo desistere, donec ingrediatur in locum *tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei*, ubi *in voce exultationis* est *sonus epulantis (Psal. 41. 5)*. Ut autem incurveris ad reverentiam, admirare immensitatem divinam, et intuere modicitatem tuam. Ut dilateris ad benevolentiam, attende benignitatem divinam, et vide indignitatem tuam. Ut eleveris ad complacentiam, recogita caritatem divinam, et considera tepiditatem tuam; ut ex huius collatione pervenias in excessum mentis. Sciendum autem, quod reverentiam debemus exhibere Deo tripliciter. Primo tanquam Patri, a quo formati, reformati et educati. Secundo tanquam Domino, a quo eruti de ore inimici, redempti de carcere inferni, et conducti in vineam Domini pro munere Paradisi. Tertio debemus exhibere Deo reverentiam tanquam iudici, coram quo accusati, accusat enim clamor conscientiae; coram quo convicti, convincit enim evidentia vitae; et coram quo confessi, confitetur enim aspectus divinae sapientiae, unde con-

tra nos de iure debeat sententia proferri. Et prima quidem reverentia debet esse magna, secunda maior, tertia maxima. Unde prima est ad modum inclinationis, secunda ad modum genuflexionis, et tertia ad modum prostrationis. In prima nos subiicimus, in secunda nos deiicimus, in tertia nos abiicimus. In prima reputamus nos parvos, in secunda minimos, in tertia vero nullos. Benevolentiam autem debemus simili modo Deo tripliciter exhibere; scilicet magnam, maiorem et maximam. Magnam consideratione infirmitatis nostrae; maiorem consideratione magnitudinis gratiae suae; et maximam consideratione immensitatis misericordiae suae. Et magnam pro commissis, maiorem pro dimissis, et maximam pro promissis. Vel magnam pro complementis naturae, maiorem pro indumentis gratiae, et maximam pro donis supererogantiae. In prima cor extenditur; in secunda aperitur, ut in Canticis dicitur: *Aperi mihi, soror mea (5. 2)*; et in tertia effunditur, ut in Threnis dicitur: *Effunde sicut aquam cor tuum ante conspectum Domini (2. 19)*. Complacentiam autem triplici modo debemus Deo exhibere toto corde. Primo, ut sic coaptetur complacentia nostra ad Deum, ut unicuique placeat, quod solus Deus placeat sibi. Secundo, ut ei hoc placeat, quod ipse placeat soli Deo. Tertio, ut hoc ei placeat, quod in hac complacentia ceteri communicent. In prima est magna, in secunda maior et in tertia maxima. In prima est amor gratuitus, in secunda est amor debitus, et in tertia est amor ex utroque permixtus. In prima crucifigitur mundus homini, in secunda crucifigitur homo mundo, in tertia crucifigitur homo pro mundo, ut pro omnibus velit homo mori, ut et ipsi placeant Deo. Et hic est gradus et status perfectae caritatis, ante cuius assecutionem nemo debet se aestimare perfectum. Tunc autem hanc perfectionem homo assequitur, quando cor suum invenit non solum voluntarium, sed etiam avidissimum ad moriendum pro salute proximorum, secundum quod Apostolus dicebat: *Libentissime impendam et superimpendam ego ipse pro animabus vestris (2. Cor. 12. 15)*. Ad hanc perfectam dilectionem proximi non pervenitur, nisi prius perveniatur ad perfectam dilectionem Dei, propter quem diligitur proximus, qui non est diligendus nisi propter Deum. Et propterea ad intelligendam perfectionem in dilectione Dei, sciendum est, quod sex sunt gradus quibus paulatim et ordinate proceditur, ut ad perfectionem perveniatur. Quorum primus est suavitas, secundus aviditas, tertius saturitas, quartus ebrietas, quintus securitas, sextus tranquillitas. Primus itaque gradus est suavitas, ut homo addiscat gustare quam suavis est Dominus. Et hoc quidem fit vacando et sabbatizando ei per sanctas meditationes, secundum quod dicitur in Psalmo: *Reliquiae cogitationis diem festum agent tibi (75. 11)*. Quod quidem fit, quando meditationes circa amorem Dei suavitatem pariunt in corde. Secundus gradus est aviditas, quando scilicet anima assuefieri coeperit circa illam suavitatem, et nascitur in ea tanta esuries, ut nihil eam possit reficere, nisi eum, quem amat, possederit perfecte. Quod quia non potest in praesenti attingere, quia adhuc longe est; continue excedit et egreditur extra per amorem ecstaticum, clamans et dicens illud beati Iob: *Suspendium elegit anima mea, et mortem ossa mea (7. 15)*. Et illud Psalmi: *Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus (44. 2)*. Tertius gradus est saturitas, quae oritur ex ipsa aviditate. Qui enim vehementissime Deum desiderat, et sursum fertur; iam omne quod deorsum videt, vertitur ei in fastidium. Unde quasi saturatus non potest refectionem invenire in aliquo citra ipsum dilectum. Et sicut saturatus, si cibum sumat, incurrit potius abominationem quam refectionem, sic in hoc gradu caritas facit circa omne creatum. Unde dicit Sapiens: *Anima saturata calcabit favum (Prov. 27. 7)*. Quartus gradus est ebrietas, quae oritur ex saturitate. Ebrietas autem in hoc consistit, quod quis tanto amore diligat Deum, ut iam non solum fastidiat solatium terrenum, sed etiam delectetur et quaerat tormentum pro solatio, et amore illius, quem diligit, delectetur in poenis, opprobriis et flagellis cum Apostolo (*2. Cor. 12. 10*). Unde, sicut ebrius seipsum denudat sine pudore, et sustinet plagas sine dolore; sic in isto intelligendum est. Unde *ibant Apo-*

stoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati (Act. 5. 41). Quintus gradus est securitas, quae oritur ex ebrietate. Ex hoc enim quod anima sentit se tantum amare Deum, quod libenter sustinet propter ipsum omne damnum et omne opprobrium, iam foras mittitur timor, et tantum concipit anima spem de adiutorio Dei, ut nullo modo existimet se posse separari ab eo. In hoc gradu erat Apostolus, cum dicebat: *Quis nos separabit a caritate Christi? etc. Certus sum enim, quia neque mors, neque vita etc. poterit nos separare a caritate Dei, quae est in Christo Iesu Domino nostro (Rom. 8. 35).* Sextus gradus est vera et plena tranquillitas, per quam est tanta pax et requies in anima, ut quodam modo sit in silentio et somno, et velut in arca Nöe collocata, ut nullo modo perturbetur. Quis enim potest inquietare mentem, quam nullus cupiditatis stimulus inquietat, et nullus timoris aculeus agitat? In ista mente pax est, et status ultimus, et quies; et ibi requiescit verus Salomon: *Quoniam in pace factus est locus eius (Psalm. 75. 3).* Et ideo valde convenienter isti gradus significantur per illos sex gradus, quibus ascendebatur ad thronum Salomonis *(3. Reg. 10. 19; et 2. Paral. 9. 18).* Et propter hoc dicitur in Canticis: *Ascensum purpureum media caritate constravit (3. 10).* Quia impossibile est ad istam tranquillitatem pertingere, nisi per caritatem. Hac autem acquisita, facillimum est homini facere omne, quod est perfectionis, sive agere, sive pati, sive vivere, sive mori. Audendum est igitur ad profectum caritatis, cum profectus eius inducat perfectionem omnis boni et complementum. Ut igitur sint ad manum praedictae differentiae, nota, quod qui ad hanc perfectionem vult proficere, debet per meditationem stimulum conscientiae primo exasperare, exacuere et rectificare; et sic ad radium intelligentiae transire, ipsum protendendo, dilatando et reflectendo; et sic ad igniculum sapientiae transire, ipsum congregando, inflammando et sublevando. Et sic per orationem primo debet deplorare miseriam suam, cum dolore propter damnum, cum pudore propter opprobrium, et cum timore propter periculum. Secundo debet implorare divinam misericordiam, cum vehementia desiderii per Spiritum sanctum, cum fiducia spei per Christum crucifixum, et cum assistentia patrocinii per Sanctorum suffragium. Tertio debet exhibere latriam, exhibendo Deo reverentiam, benevolentiam et complacentiam. Ut primo ex parte Dei procedat admiratio divina, quasi maior propositio; secundo ex parte nostra sequatur consideratio, quasi assumptio; tertio fiat latriae plena exhibitio, quasi conclusio. Qui autem sic excitaverit se continue et intente, proficiet in caritate secundum sex gradus praedictos, quibus pervenitur ad perfectionem tranquillitatis, ubi est multitudo pacis et quasi quidam finis quietis nostrae, quam Dominus reliquit Apostolis. Unde nota, quod Apostolus in qualibet salutatione optabat gratiam et pacem, gratiam tanquam primordialem, pacem sicut complementum. Ad Timotheum autem interponit misericordiam, quae est utriusque principium ». *Incend. am. c. 2.*

(3) « Sexta et ultima ala, sine qua reliquae perfici non valent, maxime est necessaria, ut sit devotus ad Deum, per quem zelus iustitiae accenditur, pietas compassionis infunditur, patientia roboratur, exemplum bonum conditur, discretio clarificatur. Haec est unctio spiritus, docens de omnibus, quae expediunt saluti. Unde dicit Ioannes *(1. 2. 27): Vos unctionem habetis a Spiritu sancto, et nostis omnia, et non necesse habetis, ut aliquis vos doceat; sed sicut unctio eius docet vos de omnibus.* Devotio mentem illuminat ad cognoscendum quid sit melius. Unde Dominus dicit *(Io. 14. 26): Docebit vos omnia, et suggeret vobis omnia, quaecumque dixero vobis.* Inflammat ad appetendum bonum. Unde et in Ecclesiastico *(24. 29)* dicitur: *Qui edunt me, adhuc esurient; et qui bibunt me, adhuc sitient.* Roborat ad perficiendum: *Deus est enim, qui operatur in nobis et velle et perficere pro bona voluntate (Philipp. 2. 13).* Facit horrere peccata, dicente Psalmista *(Ps. 118. 163)*: *Iniquitatem odio habui;* et Apocalypsi *(10. 9): Liber comestus dulcis gustus amaricat ventrem.* Actiones ordinat ad virtutes, sicut dicitur in Canticis *(2. 4):*

Introduxit me rex in cellam vinariam, ordinavit in me caritatem. Mores exterius componit et verba, sicut dicit Tobias *(3. 17): Numquam cum ludentibus miscui me, neque cum iis, qui in levitate ambulant.* Scientiam fidei dulcem reddit. Sapientia enim secundum nomen suum est *(Eccli. 6. 23),* idest sapida scientia. Spem in fiduciam erigit: *Ipse enim Spiritus sanctus reddit testimonium nobis, quod sumus filii Dei (Rom. 8. 16).* Amorem Dei accendit, namque: *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis (Rom. 5. 3).* Deo familiarem efficit, iuxta illud *(Ex. 33. 11): Loquebatur Dominus cum Moyse, sicut homo loqui solet ad amicum suum.* Dat fiduciam impetrandi petita, sicut habebat Ioannes, quum dicebat *(1. 3. 21-22): Fiduciam habemus ad Deum, et quodcumque petierimus, accipiemus.* Orationem impinguat, ut in Psalmis *(Ps. 19. 4): Holocaustum tuum pingue fiat;* et in Ecclesiastico *(38. 11): Impingua oblationem.* Pium et affectuosum facit, iuxta illud *(Sap. 7. 22-23): Suavis, humanus et benignus est spiritus sapientiae.* Cor humiliat, ut ait Isaias *(66. 2): Super quem requiescet spiritus meus, nisi super humilem?* Oleum spiritum premit in olla fervente. Contra adversa constantiam praestat. Unde dicit Psalmista *(Ps. 26. 1): Dominus illuminatio mea et salus mea; quem timebo?* Et Apostolus *(Rom. 8. 35): Quis nos separabit a caritate Christi?* Omnia opera bona delectabilia facit, iuxta illud *(Sap. 8. 16): Non habet amaritudinem conversatio illius, nec taedium, sed laetitiam et gaudium.* Mentem in superna elevat: *Si direxerit ad Deum cor suum, spiritum eius et flatum ad se trahet (Iob 34. 14).* Mundum vilescere facit, dicente Ecclesiaste *(1. 14): Vidi cuncta, quae fiunt sub sole, et ecce omnia vanitas.* Desiderare caelestia cogit. Hinc Apostolus dicit *(Philipp. 1. 23): Coarctor e duobus, desiderium habens dissolvi et esse cum Christo.* Peccata delet et poenas peccati. Unde ait Dominus *(Luc. 7. 47): Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum.* Merita sublimat, teste Sapiente (*Sap. 8. 6),* qui ait: *Si divitiae appetuntur, quid sapientia locupletius, quae omnia operatur?* Proximos maxime aedificat; unde dicitur *(Eccli. 45. 19): Offerre illi incensum dignum in odorem suavitatis;* et: *Christi bonus odor sumus (2. Cor. 2. 15).* Daemones fugat, *nam fumus eius extricat omne genus daemoniorum (Tob. 6. 8).* Angelos invitat et Sanctos; ait enim Psalmista *(Ps. 67. 26): Praevenerunt principes coniuncti psallentibus;* et Tobias *(12. 12): Quando orabas cum lacrymis, ego obtuli orationem tuam Domino.* Haec et multa alia devotionis gratia confert ». *De sex alis Seraphim, c. 8. nn. 1-2.*

(4) « In omni oratione, quam facis, magis studeas ad devotionem, quam ad consummationem pervenire; ut statim cum inveneris aliquam lacrymam, aliquam gratiam, vel Jesum desideratum, orationem ulterius non protendas, sed eo fruere, quem quaerebas, ut dicas cum Sponsa *(Cant. 3. 4): Inveni, quem diligit anima mea, tenui eum, nec dimittam.* Et subtrahente se Jesu, orationem perficias, quam coepisti; et consulo tibi, ut numquam, si poteris, orationes consuetas dimittas. Non enim qui incipit, commendatur, sed qui finaliter perseverat. Ora ergo, Frater carissime, et te in oratione exerce; quia pauperi non oranti aeterna supplicia promittuntur. Ait enim beatus Bernardus *(in festo ascens. serm. 4. n. 11):* Ora semper, istanter ora; quia ille dicitur habere tunicam mixtam sanguine, qui carnem suam nutrit de pauperum sudore, nisi recompenset in devota oratione et gratiarum actione. Cantando etiam nobis multa bona proveniunt. Graves ergo pro eis effundite gemitus; alioquin quod hic in deliciis sumitur, in tormentis evometur. Studeamus tanto frequentius, et morosius cum fervore dilectionis orare, quanto nobis plus ceteris maiora beneficia conferuntur; quia sicut dicit beatus Gregorius *(in Evang. l. 1. hom. 9. n. 1):* Tanto ergo esse humilior, atque ad serviendum Deo promptior quisque debet ex munere, quanto se obligatiorem esse conspicit in reddenda ratione. Et omnis oratio tua semper vertatur, aut circa beneficia collata tibi cum gratiarum actione, aut circa tua, et proximorum scelera perpetrata, cum dolore et lacrymarum effusione. Ista est enim scala *(Gen. 28. 12),* per quam

videbat Jacob Angelos ascendentes, et descendentes. » *Ordinar. vitae Relig. n. 8.* Suppl. Vol. III. — « In hoc ergo sit studium tuum, carissime, si vis multum placere Deo. Studeas, quod pure obedias in his, quae tibi praecipiuntur. Dicebat beatus Pater Franciscus, quod si quis esset bene obediens, una hora non transiret ei sine merito. Si vis in te habere ea, quae dixi, studeas, ut sis vir orationis. Oratio faciet te esse humilem, patientem et obedientem. Oratio faciet te habere omnia bona. Oratio faciet te habere Deum in vita ista, et in vita aeterna. Dicebat etiam beatus Franciscus, quod impossibile sibi videretur, quod aliquis possit proficere in servitio Dei, nisi esset vir orationis. Si vis, carissime, habere orationem, oportet quod habeas silentium; et si vis habere silentium, oportet, quod habeas solitudinem. » *Epist. de Imit. Ies. Christi n. 16-18.* Supplem. Vol. III.

(5) « *Flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi, a quo omnis paternitas in caelo et in terra nominatur, ut det vobis secundum divitias gloriae suae, virtutem corroborari per spiritum eius in interiori homine, Christum per fidem habitare in cordibus vestris, in caritate radicati et fundati, ut possitis comprehendere cum omnibus Sanctis, quae sit longitudo, latitudo, sublimitas et profundum; scire etiam supereminentem scientiae caritatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei (Ephes. 3. 14-19).* Apostolus Paulus vas aeternae electionis, sacrarium divinae sanctificationis, speculum et exemplar supernae contemplationis, in verbis praemissis ostendit nobis mentalis exercitationis ortum, obiectum et fructum. Mentalis enim exercitatio, si debet esse pia et salutifera, oportet quod habeat potentiam supernaturaliter confortantem, sapientiam regulantem et clementiam consolantem. Flectat igitur anima devota, divinae contemplationis amore accensa, genua mentis ante thronum beatissimae et incomprehensibilis Trinitatis; pulset humiliter, et postulet sapienter Dei patris confortatricem potentiam, ne labore depressa succumbat; Dei filii regulatricem sapientiam, ne errore seducta a veritate deviet; Dei Spiritus sancti consolatricem pietatem et clementiam, ne taedio victa deficiat. *Omne* enim *datum optimum et omne donum perfectum, desursum est descendens a patre luminum (Iacob. 1. 17);* et secundum Augustinum *(de natura bon. cont. Manich. c. 1):* Omne bonum nostrum aut Deus est, aut a Deo est. Unde non immerito in omni boni operis initio ille est invocandus, a quo omne bonum originaliter progreditur, per quem omne bonum exemplariter producitur, et ad quem omne bonum finaliter reducitur. Haec est illa ineffabilis Trinitas, Pater, Filius et Spiritus sanctus, quam tangit Apostolus, quum dicit: *Flecto genua,* usque ibi, *ut possitis.* Secundo ostendit istius salutiferae mentalis exercitationis obiectum. Obiectum vero exercitationis devotae mentis dicuntur esse interiora et exteriora, inferiora et superiora. Debet enim anima devota per mentale exercitium contemplationis radium reflectere primo ad interiora sua, ut videat, qualiter sit formata per naturam, deformata per culpam, reformata per gratiam. Secundo debet convertere radium contemplationis ad exteriora, ut cognoscat, quam instabilis sit mundana opulentia, quam mutabilis mundana excellentia, et quam miserabilis mundana magnificentia. Debet etiam tertio radium contemplationis convertere ad inferiora, ut intelligat humanae mortis inevitabilem necessitatem, iudicii finalis formidabilem austeritatem, poenae infernalis intolerabilem poenalitatem. Debet quarto convertere radium contemplationis ad superiora, ut cognoscat et sapiat caelestis gaudii inaestimabilem pretiositatem, ineffabilem deliciositatem et interminabilem aeternitatem. Haec est illa crux beata, quatuor finibus terminata, in qua, o anima devota, cum tuo dulcissimo sponso Iesu Christo debes iugiter meditando pendere. Hic est ille currus igneus, quatuor rotis consummatus *(4. Reg. 2. 11),* in quo debes post tuum fidelissimum amicum assidue contemplando caeli palatium conscendere. Haec est illa quadruplex regio, videlicet orientalis, aquilonaris, occidentalis et meridionalis, quam tu o anima quotidie debes peregrinando intrare, et tuum dilectum specialissimum in ea speculando quaerere et investigare, ut possis dicere cum Spon-

sa *(Cant. 3. 1): In lectulo meo quaesivi per noctem, quem diligit anima mea.* Haec quatuor tangit Apostolus, cum subiungit: *Ut possitis comprehendere cum omnibus Sanctis, quae sit longitudo, latitudo, sublimitas et profundum.* Fructus illius salutiferae exercitationis, si digne et laudabiliter exequatur, est felicitas aeterna, quae est quid optimum et pulcherrimum, et per se sufficientissimum, nullo extra se indigens. In qua videbimus et amabimus, vocabimus et laudabimus in aeternum et ultra, eum qui est benedictus in saecula. Hunc fructum promittit Apostolus, quando sermonem concludit, dicens: *Ut impleamini in omnem plenitudinem Dei (Ephes. 3. 19).* Hanc plenitudinem tunc inveniemus, quando Deus erit voluntati multitudo pacis, rationi multitudo lucis, memoriae continuatio aeternitatis. Tunc enim Deus erit omnia in omnibus *(1. Cor. 15. 28)*, cum a ratione omnis error, a voluntate omnis dolor et a memoria omnis timor recesserit, et successerit illa, quam speramus, mira serenitas, divina iucunditas, aeterna securitas.» *Soliloq. in fin. prol.*

(6) « Alia est devotio communis, alia specialis... communis in divinis officiis, specialis in orationibus... Circa officia divina triplicem debet habere diligentiam devotionis, scilicet ut omnia fiant ordinate et non confuse, et sine erroris haesitatione, ut quisque deputatum ministerium congrue exequatur. Unde Paulus *(1. Cor. 14. 40)* dicit: *Omnia honeste et secundum ordinem fiant in vobis;* nam dicitur in Paralipomenis *(1. 25. 1): David et omnis exercitus segregaverunt in ministerium Domini, qui prophetaverunt in citharis, psalteriis et cymbalis secundum numerum suum dedicato sibi officio servientes.* Item, ut strenue et non pigre, seu desidiose, opus Domini, scilicet divini cultus peragatur. Quia ait Ieremias *(48. 10): Maledictus, qui facit opus Dei fraudulenter.* Item, ut devote et reverenter sine aliqua dissolutione et strepitu, distincte et attente divina officia persolvantur, sicut in conspectu Angelorum et praesentia Dei, sicut dicitur in Ecclesiastico *(39. 41): In omni corde et ore collaudate et benedicite nomen Domini.* Officium enim divinum in Ecclesia Spiritus sanctus ordinavit fieri quinque de causis. Primo propter imitationem caelestis concentus, quo Sancti et Angeli in caelo assidue in praesentia Dei eius laudibus sunt intenti. Unde dicit Psalmista *(Ps. 83. 5): Beati qui habitant in domo tua, Domine; in saecula saeculorum laudabunt te.* Quum enim secundum promissionem suam dicat Dominus *(Matth. 28. 20): Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem saeculi,* hic dignetur Christus nobiscum esse veraciter, tam sacramentaliter, quam spiritualiter; dignum est, nos ei pro modulo nostro aliqualem exhibere reverentiam honoris et laudis, iuxta exemplar similitudinis caelestis, ut ei, etsi non continue sicut illi caeli cantores, saltem interpolate pro nostra fragilitate psallendo, alacriter assistamus imitantes illam, *quae sursum est, Ierusalem matrem nostram,* ut ait Paulus *(Gal. 4. 26).* Secundo, ut beneficiorum Dei memores, certis horis gratias pro his, laudando et orando, ei iugiter referamus, qui natus in nocte ex Maria Virgine, mane iudici passurus assistitur, diluculo resurrexit, hora tertia flagellatur, et post Spiritum Sanctum misit Apostolis, sexta crucifixus, nona in cruce pro nobis mortuus, vespere coenans corporis et sanguinis sui nobis sacramenta tradidit, et completorio sepultus est. Missarum autem celebratio non tantum eius nobis passionis mysterium memorandum ingerit, sed et praesentiae suae gratiam exhibet, et sub forma sacramenti nos seipso spiritualiter pascit. Si ergo iustum est nos horum numquam oblivisci, ita expedit ea semper recolere certis horis. Unde Isaias ait *(63. 7): Miserationum Domini recordabor, laudem eius super omnibus, quae reddidit nobis.* Tertio, ut nosmetipsos sic assidue ad devotionem excitemus, et ignem amoris Dei per hoc nobis, ne per desidiam seu alias occupationes tepescat, continue reaccendamus, sicut iussit Dominus Moysi dicens *(Lev. 6. 12-13): Ignis est iste perpetuus, qui numquam deficiet, quem nutriet sacerdos in altari, subiiciens mane ligna.* Ignis est devotionis fervor, qui semper in altari cordis ardere debet, quem sacerdos devotus semper, subiicendo ligna divinae laudis, debet nutrire, ne quando extinguatur. Unde dicit Psal-

mista (*Ps. 53. 1*): *Benedicam Domino in omni tempore, semper laus eius in ore meo.* Quarto, ut simplices fideles, qui per se nesciunt certa orandi tempora eligere, per hoc ad orationis studium assuefaciamus, ut saltem tunc ad Ecclesiam oraturi conveniant, quando ibidem divinae laudis officia persolvuntur; et ut minus afficiantur taedio ibi persistendi, quamdiu coram se vident clericos celebrare divina. Unde in Luca dicitur *(1. 10)*: *Omnis multitudo populi erat foris hora incensi.* Multi enim rudes vix umquam se orationi offerrent, si foris non certis temporibus in Ecclesiam ex consuetudine, ad divinorum celebrationem et verbi Dei recitationem, ordinarie vocarentur. Quinto, propter decorem religionis christianae: quia decens est et congruum, ut si Iudaei et Gentiles, et quidam haeretici quandoque conventicula sua faciunt, et sua profana ibi commercia celebrant, et ritus suae perfidiae observant; multo dignius qui vera et sacrosancta habent sacramentorum mysteria, ad ea celebranda et veneranda saepe conveniant, et debita Conditori suo laudum solemnia persolvant, quibus et gratiam Dei ampliorem mercentur et vitam aeternam, et quibus alliciantur simplices ad religionis sanctae reverentiam et amorem. Propter quod scriptum est *(Eccli. 47. 12)*: *Dedit in celebrationibus decus, et ornavit tempora, usque ad consummationem vitae, ut laudarent nomen sanctum Domini, et amplificarent mane Dei sanctitatem.* Inter omnes ergo exteriores observantias maior debet diligentia divino officio adhiberi, ut, sicut dictum est, ordinate fiat, strenue et devote. Alia enim tempora facimus pro Deo, in hoc autem assistimus Deo, et intendimus Deo, et alloquimur eum et nos ipse: simul et pro nostris necessitatibus eius auxilium postulamus. Specialis devotio consistit in orationibus privatis, in familiaribus vocalium orationum recitationibus, veluti psalmorum, letaniarum et aliarum orationum, quas in secreto quisque per se extraordinarie ruminando persolvit. Nam dicit Dominus *(Matth. 6. 9)*: *Quum oratis, dicite: Pater noster.* Item in sacris meditationibus, quum quis ante mentis oculos recolligit peccata propria et miserias et futura supplicia, vel beneficia Dei generalia seu specialia, et passionem Christi et bonitatis eius dulcedinem, et praemia repromissa; ut ex his concipiat devotionis affectum, timoris, vel amoris Dei, desiderii moeroris vel gaudii spiritualis, iuxta illud *(Ps. 76. 7)*: *Meditatus sum in nocte cum corde meo, et excitabar, et scopebam spiritum meum.* Item in piis erga Deum affectibus et lacrymis et suspiriis et sanctis desideriis amoris, et aliis internis et ineffabilibus motibus cordis, in iubilis, excessibus et raptu et absorptione spiritus in Deum, quo adhaerens Deo unus fit spiritus cum eo per purae intelligentiae lucem et cognitionem Dei, et amoris eius ardorem et glutinosam fruendi inhaesionem: *Ipse enim Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus (Luc. 6. 12)*». *Ibid. c. 8. num. 4-10.*

(7) «Quaedam oratio est pure mentalis, quaedam vocalis, quaedam media. Pure mentalis est, quando labia non moventur, sed cor ad Deum loquitur. Pure vocalis est, quando nihil cogitat in his, quae dicit, nec in generali, nec in speciali, ita quod referat intentionem ad sensum verborum, vel finem, sed, cum orat, fabricat castra; et sic mentalis simpliciter excedit vocalem. Alia est mixta, in qua scilicet orat mentaliter et vocaliter. Et de ista distinguendum, quia aut verba illa impediunt affectum, quia sic inflammatus est, quod immediate fertur in Deum; et tali utilior est oratio mentalis: si autem iuvatur, utilior est vocalis; et multi sunt tales, et maxime illi, qui non sunt viri spirituales, ad quorum affectus provocandos institutae sunt vocales orationes.» *4. dist. 15. p. 2. a. 2. q. 3.* » — «Conditiones orationis quaedam sunt essentiales, ut recta intentio et iusta petitio; quaedam accidentales, ut tempus et locus. Dico igitur, quod Dominus non dixit iis verbis *Ioan. (4. 23)*: *Venit hora, quando neque in monte hoc, neque Jerosolymis adorabitis Patrem,* locum determinatum ab oratione vera esse resecandum, ut superfluum; sed cognoscendum non esse de orationis essentia, quia veri adoratores ubique Deum adorant. Et licet non sit necessarius, non tamen est superfluus; valet enim ad memoriam habendam, ad devotionem excitandam, ad unitatem servandam, ad societa-

tem Angelorum obtinendam; quia *praevenerunt principes coniuncti psallentibus (Ps. 67. 26).* » *Comm. in Ev. Ioan. c. 4. n. 252.* Supplem. Vol. I.

(8) « Sancti pro nobis orant. Et huius ratio est duplex. Una est, quia vident nostram necessitatem, quia nos indigemus ab illis relevari. Alia propter Dei voluntatem, quia vult, ut unum membrum aliud relevet, et quod pro invicem sollicita sint membra; unde cum ipsi sint liberati, debent alios adiuvare. » — « Ad illud ergo quod obiicitur, quod possunt quidquid volunt, dicendum, quod voluntas dupliciter comparatur ad actum: aut ad actum proprium, ut volo, hoc facere; aut ad actum alienum, ut volo ut alius faciat hoc, scilicet Deus vel homo. Unde dico, quod auctoritas Anselmi est respectu actus proprii; sed oratio, vel petitio salutis respectu actus divini, ut scilicet Deus salvet. » — « Ad illud quod obiicitur, quod non ascendit intellectus in Deum, dicendum, quod intellectus dicitur in Deum ascendere tripliciter. Aut per novum aspectum in Deum, scilicet quando homo revocat cogitationem ab aliis, et convertit in Deum; et sic est tantum in viatoribus. Alio modo per aspectum alterius inferioris rei, ut cum quis cogitat humanam miseriam, et implorat misericordiam, ut relevet miseriam, ibi dicitur aspectus, non quia de novo aspiciat, sed quia aliud inferius ad illud respiciat; et sic est in beatis, quando pro nobis orant et rogant, quia tunc nostram indigentiam considerant. Tertio modo propter continuationem intuitus primi. Unde cum quis considerat Deum, qui est super se, et continue considerat, continue ascendit, non quia ad aliud et ad aliud, sed quia supra se fertur; et hoc modo continue est in beatis. Et sic patet istud, quia si primo modo dicatur oratio, ascensus est tantum viae, secundo modo est viae et patriae, tertio modo tantum patriae. » — « Ad illud quod obiicitur, quod beatus habet quidquid vult, dicendum, quod beatus aliqua vult sibi, aliqua vult aliis. Dico ergo, quod ad substantiam beatitudinis est, ut habeat omne, quod vult sibi; sed ut habeat omne, quod vult aliis, non est de substantia beatitudinis, sed de consummatione et bene esse: et hoc non erit, quousque omnes electi sint glorificati; tunc enim quilibet habebit quod vult sibi, et quod vult cuilibet alii: et tunc plena est beatitudo. Item beati orant tantum pro aliis, miseri pro se et pro aliis; sed consummato numero electorum non rogabunt pro se, nec pro aliis. » *4. dist. 45. a. 3. q. 1. concl. et ad 1. 2. 3.*

(9) « Sanctorum orationes multa nobis bona impetrant merito et affectu. Merito quidem praecedenti, quo Deo facillime servierunt; et tantum locum suis meritis sunt adepti, ut non solum sibi beatitudinem et gloriam meruerint, sed etiam aliis suffragari. Multa etiam supererogaverunt affectu, quia amici Dei sunt facti, et amicitiae est idem velle et nolle; et cum aliquem ament Sancti, compellunt (ut sic dicam) Deum diligere. Unde beata Virgo multos peccatores Deo reconciliare dicitur. » — « Ad illud ergo quod obiicitur, quod non sunt in statu merendi, dicendum, quod verum est ibi. Et praeterea non redditur exauditio merito, quod tunc fit, sed merito quod praecessit. » — « Quod obiicitur, quod tunc sine oratione fieret, dicendum, quod meruerunt non simpliciter, quod ista obtinerent sub conditione, videlicet si ipsi intercederent, vel alii eorum subsidia impetrarent, sicut aliqui Sancti in morte petierunt, quod Dominus exaudiret invocantes eorum patrocinium. Et quod dicit, quod meritum eorum est plene remuneratum, verum est de merito absoluto, sed de merito conditionato adhuc stat conditio, et merendi ratio. » — « Ad illud quod obiicitur, quod conformant voluntatem suam divinae per omnia, dicendum quod, sicut dicit Augustinus de praedestinatione Sanctorum, orare debemus pro praedestinatis, quia fortasse praedestinati sunt, ut nostris orationibus confirmentur; et si constaret nobis hoc totum, quod essent praevisi salvari ad nostras preces, deberemus utique pro eis rogare, ut fructuose rogaremus, quia ad preces nostras salvantur. Sic intelligendum est in Sanctis, qui vident, quod Deus decrevit nos salvare ad eorum preces; ideo instantissime rogant, et impetrant. » *4. dist. 45. a. 3. q. 2. concl. et ad 1. 2. 3.*

(10) « Deus decrevit, et voluit, quod Sanctos rogaremus, triplici ex causa, scilicet pro-

pter nostram inopiam, Sanctorum gloriam et Dei reverentiam. Propter inopiam in merendo, ut ubi nostra non suppetunt merita, patrocinentur aliena. Propter inopiam in contemplando, ut qui non possumus summam lucem aspicere in se, eam saltem intueamur in Sanctis. Propter inopiam in amando, quia miser homo se magis sentit affici circa unum Sanctum, quam etiam circa Deum; ideo compassus nostrae inopiae voluit nos rogare Sanctos. Ac per hoc patet primum, quia ille qui ante erat indignus de se, rogando Sanctos, eorum patrocinio efficitur dignus. Secunda causa est Sanctorum gloria, quia Deus vult Sanctos suos glorificare, vult per eos miracula facere in corporibus, et salutem in animabus, ut ipsos laudemus; et hoc non tantum per supremos Sanctos, sed etiam infimos. Unde sicut aliquis sanatur corporaliter invocando Linum, et non invocando Petrum, alius e converso; sic et spiritualiter. Et sic patet secundum, quia Deus vult honorem duliae omnibus Sanctis dari. Tertia causa est Dei reverentia, ut peccator, qui Deum offendit, quasi non audeat Deum propria persona adire, sed amicorum patrocinium implorare. » *4. dist. 45. a. 3. q. 3.*

([11]) Devotam ac melliflua suavitate conspersam Orationis Dominicae Paraphrasim S. Doctor conscripsit, quae talis est:

« *Pater noster.* O immensa clementia! O ineffabilis benignitas! o mira dignatio! O longitudo, latitudo, sublimitas et profundum caritatis divinae *(Ephes. 3. 18)!* Vilissimum lutum sum, detestabilis sanies, nequissima creatura; et tamen *Deus Deorum (Ps. 49. 1), Dominus Dominantium et Rex Regum (Apoc. 19. 16)*, se meum Patrem dicit. *Cum oratis,* inquit, *dicite: Pater noster (Luc. 11. 2; Matth. 6. 9).* Ex quo hoc dicit ipsa veritas, verissimum est. Et scio, quod plus sine comparatione me diligit, quam pater carnalis vel mater; imo quam ego ipse. De tanto ergo Patre elevabitur cor meum ut aquila *(Iob 39. 27)*, et jam haeres caeli omnia inferiora contemnam. Quid ultra mihi de terrenis honoribus, qui sum filius Dei? Maius dedecus esset mihi appetere quantumcumque magnum honorem, quam filio Imperatoris appetere latrinae officium. Quid ultra mihi de terrenis divitiis, qui regni aeterni sum haeres? Ignominiosius esset mihi de quantumcumque magnis divitiis terrenis curare, quam primogenito Imperatoris de fimo equorum suorum. Quid ultra mihi de deliciis carnalibus et terrenis, qui haeres sum summi boni? Detestabilius esset mihi affici in quantumcumque allectiva creatura, quam filio Imperatoris in foetidissima sanie. Accedam ergo ad Patrem meum, quia nihil aliud vult, quam ut habeam eum. Numquid negligens ero? Numquid pausabo? Numquid aliis intentus ero? Certe cum impetu, omnibus postpositis, curram ad eum. Sufficit mihi, si habeam Patrem meum; et ideo toto corde intendam in eum. Non aliud aspiciam, nec aliud videbo, nisi Deum meum; quia oculus mentis meae totus intendit in eum, quoniam nimis allexit animum meum. Dicam ergo: *Pater noster.* O mel et favum in ore meo *(Eccli. 24. 27)* cum te Deum meum, Patrem meum voco. O dulcedo indicibilis! O jucunditas inaestimabilis! O jubilatio ineffabilis! audere te Patrem vocare. O exultatio! O admiratio! O medullaris modulatio! *Pater meus es tu (Ps. 88. 27).* Quid ultra procedam? Quid ultra dicam? Quid ultra petam? Pater meus es tu. Sed ubi es, Pater mi, ubi es? Si ubique es, imo quia ubique es, quomodo tibi *caelum sedes est (Act. 7. 49)?* — Sed ideo, o benignissime Domine, vis ut dicamus: *Pater noster, qui es in caelis,* ut nos a terrenis ad caelestia eleves, ubi maxime tua potentia, sapientia et bonitas elucescit; et ut ibi, mi Pater, sit semper conversatio nostra *(Philipp. 3. 20);* et ut a te caelestia, non terrena petamus. *Sanctificetur nomen tuum.* Sanctificetur, Domine, nomen tuum, quod ab aeterno in se sanctissimum est, ut quidquid videmus, quidquid audimus, quidquid intelligimus et sentimus, totum ad sanctissimi tui nominis notitiam ordinemus, ut sic in nobis nomen tuum sanctum sit et purum, ut excussi et purgati ab omni curiositate et vanitate, et ab omni inutili phantasia, te solum in omnibus agnoscamus; semper mentis nostrae oculos ad te lumen aeternum incessanter dirigamus; et semper te, qui in omnibus es, et a quo omnia sunt, in omnibus intueamur. O quam dulce lumen! O quam de-

lectabile oculis, a te sole justitiae nunquam mentis intuitum amovere! O quam dulcis, quam amabilis, quam admirabilis oculis nostris tuorum claritas radiorum! *Sanctificetur* ergo *nomen tuum.—Adveniat regnum tuum.* Nunc, Domine, regnum hujus mundi occupavit animam meam, imo totam dissipavit animam meam, totam laceravit, totam foedavit, totam denigravit super carbones *(Thr. 4. 8)* sponsam tuam, dilectam animam tuam. Totum cor meum, totum animum meum, totum affectum meum vanitas, imo foeditas, hujus mundi allexit. Ideo nonnisi quae mundi sunt, sentio; quae carnis sunt, appeto; et sola terrena cogito et affecto. Factus sum hujus mundi civis, et sub hujus mundi principe studeo militare. Sed, Domine, nonne creatura tua sum? Ergo *adveniat regnum tuum,* ut *princeps mundi hujus ejiciatur foras (Io. 12. 31),* et tu solus in me regnes, tu solus inhabites mentem meam. Totum me occupet regnum tuum; totum sibi vindicet desiderium meum; solum reficiat affectum meum. Quid quaero? Quid volo? Quid desidero? Cur vagor? Quo discurro? Quo distrahor? Sufficit mihi, Domine, regnum tuum. Ergo *adveniat regnum tuum.* Nihil de cetero cogitem; nihil desiderem; nihil affectem, nisi *regnum tuum, regnum omnium saeculorum (Ps. 144. 13).* Sit ibi refectio mea; sit ibi habitatio mea; sit ibi tota conversatio mea. Tu solus bonus; tu solus pulcher; tu solus amabilis; tu solus desiderabilis, animarum amator. Tu solus me regas; tu solus me allicias; tu solus cor meum habeas, animarum zelator. In te solum dulcoretur pectus meum; in te solum quiescat cor meum; tu repleas animum meum totum. Cum impetu ergo ascendam ad te centrum et regnum meum, animarum redemptor. Ergo *adveniat regnum tuum. — Fiat voluntas tua.* Hoc volo, hoc desidero, hoc totis animi visceribus concupisco, ut in me, et de me, ac per me, *non mea, sed tua voluntas fiat (Luc. 22. 42).* Totus tuus sim, totus in tuum solum tendam honorem. Ad hoc natus sum, ut tuum solum requiram honorem. Iam non flectar ad meum oppositum; jam non proprium requiram commodum; jam non desiderem amicorum affectum. Non cogitem quid amarum vel dulce sit, quid honorificum vel vile, difficile vel leve, asperum vel suave; sed solum nitar in omnibus tuum beneplacitum adimplere, et cum impetu et desiderio ferventi, et animi anxietate curem perficere, quae tuae sunt placita voluntati. Hoc solum mihi sit jucundum; hoc solum mihi suave; hoc solum mihi leve, delectabile et amabile, in quantumcumque asperis, vilibus, difficilibus et amaris, tuam requirere voluntatem. O gaudium et jucunditas et exultatio medullaris! et totum, et totaliter, et ubique exponere me ad omnem tui honorem, quem possim modo aliquo effectui mancipare. O utinam solus possem omnia tua ministeria, mi Domine, adimplere. Magis gaudeo, magis approbo, amplius totis artubus et visceribus concupisco, me totum impendere tuo honori et divinae tuae satisfacere voluntati, quam quantumcumque caelestibus et divinis laetitiis jucundari. Si enim pro te, mi Domine, totaliter lacerarer, et passiones et mortes quascumque ad tui honorem reciperem, eas magis approbarem, magis diligerem, de eis magis gauderem, quam de quacumque delectatione, quam etiam in patria possem habere; nisi fortasse in illa delectatione tantum aut plus cederet ad tui honorem: et hoc non ratione delectationis, sed ratione tui honoris optarem. Non enim factus sum ad meam vanitatem consolandam, sed ad tuam magnificentiam honorandam. Quid mihi majus? Quid mihi dulcius? Quid mihi amabilius, quam me totum in tuum honorem resolvi? O gaudium! O tripudium! O omne mihi jubilare solatium, quod possim aliquid, quantacumque difficultate, facere ad tuum honorem! Hoc est gaudium Angelorum, caeleste desiderium, patriae praemium, posse tibi totaliter obsequi, totaliter in te ferri, tuae voluntati plenarie conformari, et tuum honorem et magnificentiam admirari. Non dubito, Domine, imo certus sum, quod plus gaudent Angeli et animae sanctae de magnificentia tui honoris, quam de magnificentia gloriae suae. Et ideo *fiat voluntas tua — Sicut in caelo et in terra. In caelo*, idest in caelestibus spiritibus: *et in terra*, idest in nobis hominibus, ut tuae voluntati ferventer, libenter et voluntarie obsequamur, et tuae voluntati totaliter conforme-

mer, secundum possibilitatem nostrae virtutis — *Panem nostrum quotidianum da nobis.* Quamvis de materiali et spirituali possit exponi, de sacramentali tamen pane maxime exponamus ad praesens. O inaudita Christi dignatio, et mira jubilatio mentis! Sanctorum praemium, Angelorum gaudium, Dei Patris Verbum, est nutrimentum meum. Lux mundi, Sol caeli, Sapientia Dei est refectio animi mei. Proles virginea, redemptio humana, caeli gloria, facta est cibatio mea. Quid ultra affecto? Quid ultra allicere me potest? Absit a me, Domine, ut ex quo cor meum habet tam nobilem cibum, circa aliud, quod est in toto mundo, afficiatur. Quomodo, obsecro, post tam nobilissimum, sufficientissimum, suavissimum et dulcissimum cibum, potest cor meum circa vana, turpia et immunda delectari? Quomodo, obsecro, potest cor meum, etiam ad momentum, ab isto nobilissimo cibo separari? Etsi semper non possim ipsum sacramentaliter sumere, saltem cor meum ipsum spiritualiter non desinat ruminare. In veritate mirum, et plusquam mirum videtur, quomodo prae dulcore et nimio amoris fervore cor non deficit in hoc cibo. Tu solus, bone Iesu, sis cibus meus et refectio mea. Te solum esuriam, te avido et insatiabili appetitu comedam; et semper sim famelicus tui. Quid te dulcius? Quid te suavius? Quid te amabilius, bone Iesu? Te solum volo comedere; te solum volo masticare; tu mihi solus dulcescas in corde. Si solus odor tuus deberet reficere totum mundum, quanto magis cibatio tua? Si in verbo, quod de ore tuo procedit *(Matth. 4. 4)*, reficimur et vivimus; quid est, te ipsum Verbum aeternum ore percipere, et cordis dentibus masticare? Quomodo non sic cor meum delectatur in te, ut omnium obliviscatur praeter te? Si omne terrenum, imo similitudo terreni, tantum aliquando cor meum occupat, ut obliviscar tui; quomodo tua verissima praesentia me non tantum reficit et inebriat, ut omnium mundanorum obliviscatur, et etiam mei? Hunc ergo *panem quotidianum da nobis.* Sed *hodie,* Domine, *hodie da nobis* hunc *panem*, ut in praesenti et semper praesentialiter eum habeamus. Sit semper praesens, saltem spiritualiter, hic cibus, ut nunquam fiat praeteritum vel futurum. Sed *hodie* dicis, bone Iesu, ut dicamus: Cur, quaeso, tantum festinas esse nobiscum? Quare non differs usque cras? Quid enim in nobis vides? Quid in nobis sentis? Quid in nobis agnoscis, quod tantum es nostro inebriatus amore? Quid nobiscum lucraris? Quid in nobis reperis? Quem fructum de nobis habebis, quod nescis tardare? Si sic amor nostri te urget, ut differre nequeas, quin statim velis esse nobiscum, cum quibus nullum habes lucrum; nos, qui sumus foetidissima sanies, et indigni etiam tua creatura, quantumcumque vilissima, nominari, quomodo differimus esse tecum, ex quo tantum desideras, ut te summum bonum, *speculum sine macula (Sap. 7. 26),* Angelorum solatium impetremus? Tu ergo, bone Iesu, differre non vis, ut ostendis; nec nos amplius differre volumus. *Hodie* ergo te petimus, ut *hodie* habeamus; nam instructio tua quid esset, si peteremus, et non impetreremus? Quia ergo te statim petimus et desideramus, et hoc ipsum tu cupis; accede ad cor nostrum, quia ad te ascendit cor nostrum. En inebriatus es nostri, et nos tui amore. Te ergo ad nos, et nos ad te cum impetu ducit pondus amoris, ut jam, omni mora sublata, mutuus sit amplexus, et inter tua brachia deficiat anima nostra, absorpta amoris fervore. Sed adhuc admiror clementiam tuam, bone Iesu, quare dixisti *quotidianum.* Numquid vis quotidie noster esse cibus? Nonne sufficit, si per unum diem habitas in nobis, et moraris nobiscum? Quid fecimus tibi? Quid ergo dicam de tanta benevolentia tua? Nescio; quia in illis thesauris clementiae tuae deficit animus meus, ut non possit parvam considerare scintillam; tanta est abyssus ejus. Et ideo nihil scit dicere, nisi ex quo sic semper vis esse nobiscum, nos quoque omni tempore simus tecum, et nunquam a te Sponso benignissimo et cibo suavissimo recedamus. Et tu, Domine, nos conglutines tecum, ut nec a te possimus recedere, nec velimus. Ergo *panem nostrum quotidianum da nobis hodie. — Et dimitte nobis debita nostra.* O mira Dei nostri erga nos dignatio. Ipsum contempsimus, et pro vilissima sanie commutavimus; et tamen nobis

suadet, ut veniam petamus; quia vult nobis debita dimittere cum offensis: hoc autem noluit Angelis elargiri. Quomodo, quaeso, bone Domine, potes nos amplius respicere, qui ita turpiter a nobis abjecimus te? Ergo, ex quo tu ipse suades: *Dimitte nobis debita nostra. Dimitte nobis;* quia jam pro nobis debitum ipse solvisti. Tu enim ipse nos doces, ut dicamus: *Dimitte nobis debita nostra.* Hoc enim facere potes. Nonne jam pax facta est? Nonne jam pacis convivium celebratum est, et quotidie celebratur? *Dimitte* ergo *nobis debita nostra.* — *Sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* O beatum proximi debitum! O felix offensa, quam allegare possumus coram Deo in remissionem debiti nostri! Non ergo, fratres carissimi, contristemur, si nos offendunt homines, si nobis injuriantur, si nos affligunt, rapiunt et arripiunt nostra; sed in eis, quantum est in nobis, exultemus et gaudeamus; imo affectemus et cupiamus, quia dimittendo ea proximis, allegare poterimus remissionem debiti nostri. Non est dubium, quod magnae virtutis magnaeque efficaciae est allegatio ista, quod summus advocatus et judex noster nos docet: *Dimittite, et dimittetur vobis (Luc. 6. 37). Dimitte* ergo *debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* — *Et ne nos inducas in tentationem.* Quid enim, Domine, prodest baptizari et lavari a mortuo, si iterum tango mortuum *(Eccli. 34 30)?* Non sufficit mihi, Domine, ut peccata commissa dimittas, nisi etiam a peccatis imminentibus custodias; nam promptissimus sum ad peccatum, et nisi me custodias, irruam in peccata. Si ergo, Domine, ad probationem et humiliationem et exercitationem nostram vis et permittis nos tentari; non tamen in tentationem nos permittas inferri. Quid enim, Domine, profuit Aman, quod super omnes principes fuerit elevatus, cum postea, inflatus superbia, suspensus fuit in ligno *(Esth. 7. 10)?* Quid etiam mihi prodesset quidquid in praemissis verbis petivi, nisi contra tentationes me conserves in bono? Ergo *et ne nos inducas in tentationem.* Vis, bone Iesu, ut sic petamus; quia permittis nos tentationibus multoties stimulari, ut ad te recurramus. Omnem modum et viam, qua possis ad te trahere nos, exerces, quia nos tecum cupis habere. Tentatus ergo ad amplexus paternos confugiam, ut ipse Pater me recipiat fugientem et timidum, et ut dicam ei: *Et ne nos inducas in tentationem.* Hoc vult, hoc desiderat, hoc expectat Pater meus, ut recurram ad refugium et amplexum et sinum ejus, ut totaliter de me diffidens, solum de ipso confidam. Ergo *et ne nos inducas in tentationem.* — *Sed libera nos a malo.* Verum est, Domine, quod sumus digni omni malo, quia te contempsimus omne bonum. Sed vide, clementissime Pater, infinitam misericordiam tuam, non detestabilem nequitiam nostram, et releva a nobis parvulis, et a nobis infirmis importabile onus; et *a malo* opprimente, et distrahente, et retardante ad bonum, *libera nos* famulos tuos, ut libere possimus cultui tuo vacare; et maxime ab illo horribili et terribili malo aeterno *nos libera*, ne desiderabili tua visione privemur, quod nunc horrent omnia ossa mea *(Iob 4. 14).* Quid enim mihi prodesset tuam creaturam fuisse, nisi te habeam, et totus et totaliter in te ferar in vita aeterna? Ergo *sed libera nos a malo. Amen. Paraph. Ascet. Domin. Orat.;* Supplem. Vol. III.

Brevior etiam Paraphrasis legitur in eodem Supplemento, quam hic loci addere mihi placet. » *Pater noster* privilegio conditionis, sacrificio recreationis, mysterio pietatis, reparatione supernae beatitudinis: *qui es in caelis* per illuminantem gratiam, per gubernantem potentiam, per dignantem naturam, per sublimantem gloriam: *Sanctificetur nomen tuum* a nobis per honestam vitam, in nobis per mundam conscientiam, ex nobis per bonam famam, contra nos per expoliationem nostram: *Adveniat regnum tuum*, caelestis patria per orationem, sancta Ecclesia per assumptionem, fidelis anima per justificationem, sancta Scriptura per eruditionem: *Fiat voluntas tua* cordis simplicitate, corporis castitate, oris veritate, operis sanctitate: *Sicut in caelo et in terra*, unitate necessitatis, occasione adversitatis: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*, hostiae salutaris supernae satietatis: *Et dimitte nobis debita nostra, sicut et et nos dimittimus debitoribus nostris,* non

retinentes in corde, non improperantes in ore, non reddentes malum pro malo, non recedentes a beneficio: *Et ne nos inducas in tentationem* fraudulentam, quae decipit, violentam, quae funes frangit, subitam, quae cogitationes praevenit, importunam, quae non recedit: *Sed libera nos a malo* mundanae adversitatis, humanae perversitatis, diabolicae calliditatis, sempiternae calamitatis. » Alias quoque Paraphrases legere est in *Expos. cap. 6. Matthaei,* et *11 Lucae;* nec non in Opusc. *De Profectu Religiosorum, 2. c. 61.*

(12) « Fructus gratiae est triplex, scilicet remissio culpae: *Iustificati ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem habemus accessum per fidem in gratiam istam, in qua stamus, et gloriamur in spe filiorum Dei (Rom. 5. 1-2).* Licet enim secundum philosophos pravus ad meliores exercitationes deductus, fiat bonus et studiosus; verum est quantum ad exercitium, et forte quietationem sive dimissionem actus exterioris, sed non quantum ad culpam interiorem, quae non potest deleri nisi per gratiam. Peccatum enim non remittitur nisi operante virtute infinita; subiacet enim vindictae, seu poenae infinitae, quia implicat offensae infiniti. Et ideo cum nulla creatura sit capax virtutis infinitae, oportet, quod remittatur per gratiam, idest per condescensionem divinam. Plenitudo iustitiae, scilicet respectu Dei, sui et proximi: *Apparuit gratia Dei Salvatoris nostri omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem, et saecularia desideria, sobrie et iuste et pie vivamus in hoc saeculo (Tit. 2. 11); abnegantes* inquam, *impietatem,* quae est contra Deum, *et saecularia desideria*, quae sunt contra proximum et seipsum; *sobrie* quantum ad nos; *iuste* quantum ad proximum; *pie* quantum ad Deum vivamus. Et sicut gratia est iusta, quae haec omnia facit vitare mala et persequi bona; hoc autem esse non potest, nisi anima insurgat contra se diligendo proximum amicum et inimicum, et super se diligendo Deum, quod impossibile est fieri, nisi per gratiam; propter hoc dicitur *(Eccli. 24. 24-25): Ego mater pulchrae dilectionis et timoris et agnitionis et sanctae spei, in me omnis gratia vitae et veritatis; in me omnis spes vitae et virtutis.* Assecutio vitae perpetuae: *Stipendia peccati mors, gratia autem Dei vita aeterna. (Rom. 6. 23).* Quasi dicat: Hic contingit plantare lignum vitae et mortis per merita, scilicet per gratiam et peccatum. Si plantaveris arborem mortis, suspenderis in ea in inferno; si autem arborem vitae, exaltaberis in ea in caelo. Sed nota, quod secundum hos tres fructus distinguitur triplex gratia, scilicet curans, corroborans, consummans. Gratia curans datur in septem sacramentis, in septem exercitiis poenitentiae, secundum quae distinguuntur septem psalmi poenitentiales, in septem operibus misericordiae. Gratia corroborans datur in septem virtutibus per modum rectificantis, in septem donis per modum expedientis, in septem beatitudinibus per modum perficientis. Gratia consummans datur in septem dotibus, quarum tres respondent tribus virtutibus theologicis; ita quod fidei aperta visio, spei tentio, caritati fruitio: quatuor respondent quatuor virtutibus cardinalibus; ita quod agilitas temperantiae, subtilitas iustitiae, claritas prudentiae, impassibilitas fortitudini. Ecce septem septenarii, qui faciunt annum iubilaeum in patria. » *Coll. de sept. Don. Sp. S. nn. 8-11.* Supplem. Vol. III. Cfr etiam *serm. 2. in Hexaëm. circa med.*

PARS V

IN TABULAS

DISTRIBUTA

C. I. — De gratia, in quantum

Gratia, ut est

- *a Deo,* . . . . seu a primo principio
  - *productivo* . . est **Donum a**
  - *reparativo* . . . per **Verbum**
  - *influxivo*. . . . . et **infusum**
- *propter Deum*. . . . est Donum, per quod anima efficitur . . . .
- *secundum Deum* . . est Donum, per quod anima . . .
  - purgatur . . . .
  - stabilitur . . . .
  - elevatur . . . .
  - illuminatur . . .
  - reformatur . . .
  - Deo assimilatur
  - perficitur . . . .
  - vivificatur . . .
  - Deo conjungitur

C. II. — De gratia, in quantum

Gratia, in quantum est adjutorium homini

- *defectivo*. . . . . **ordinatur** ad
- *recurvo* . . . . . **ordinatur** ad
- *totaliter Deo subjecto*. . **ordi**

EST DONUM DIVINITUS DATUM.

Deo immediate donatum. . . . . . Incarnatum . . . . (quia cum ipsa et in ipsa datur Spiritus Sanctus)	et secundum *ordinem originis*. . . .	
templum Spiritus Sancti. . . . . *sponsa Christi*. . . . . *filia Patris aeterni*.	et secundum *quetitudinem fruitionis*	animam reddit deiformem.
per *vigorem virtutis* . . . . per *splendorem veritatis*. . . . . per *fervorem caritatis*	et secundum *rectitudinem electionis*	

JUVAT AD BONUM MERITORIUM.

quemcumque actum, estque gratia *generalis* divinae { praesentiae, manutenentiae, influentiae }

suscipiendum Spiritus Sancti donum, et est gratia *specialis,* seu gratis data

natur ad merendum, et est gratia *propria,* cujus
- essentia. . . . esse gratum facientem
- proprietates
  - esse radicem merendi
  - non posse mereri de condigno
  - augeri in via
  - perfici in patria.

C. III. — De gratia, in quantum

Gratia
- in *sua causa* . . . . est a principio reparativo
- in *suo effectu (seu in justificatione impii)*. . . includit ex
- in *sua praedispositione* . . . requirit
  - actum gratiae gratis
  - actum liberi arbitrii
  - infusionem gratiae

C. IV. — De ramificatione

Gratia animam *rectificat in potentiis* secundum faciem
- *superiorem*
- *inferiorem*

EST REMEDIUM PECCATI.

reformante per habitum gratiae et justitiae.

absolvente per satisfactionem condignam.

parte Dei { expulsionem culpae / infusionem gratiae } — { contritionem . . . . . . / motum liberi arbitrii. . } ex parte hominis

datae excitantis

consentientis

se praeparantis ad gratiam gratum facientem.

gratum facientis.

GRATIAE IN HABITUS VIRTUTUM.

in rationali . . . . per *Fidem,* credendo et assentiendo summe vero.

in irascibili . . . . per *Spem,* imitando et expectando summe arduum.

in concupiscibili. . . . . per *Caritatem,* desiderando et diligendo summe bonum.

in rationali . . . . per *Prudentiam*

in irascibili . . . . per *Fortitudinem*

in concupiscibili. . . . . per *Temperantiam*

in omnibus ad alterum comparatis. . per *Iustitiam.*

Gratia animam *expedit*

- *contra vitia,* i. e. . . . .
- *in suis potentiis,* . . . .
- *in officiis virtutum,* seu . . . .
- *in patiendo conformiter ad Christum,* quem ad patiendum movit
- *in agendo* . . . .
- *in contemplando,* eam . . . .
- *in vita mixta,* seu. . . . .

GRATIAE IN HABITUS DONORUM.

contra superbiam . . . per *timorem*
contra invidiam . . . . per *pietatem*
contra iram . . . . . . per *scientiam*
contra accidiam . . . . per *fortitudinem*
contra avaritiam . . . per *consilium*
contra gulam . . . . . per *intellectum*
contra luxuriam. . . . per *sapientiam*

in *irascibili*	in adversis . . .	per *fortitudinem*
	in prosperis. . .	per *timorem*
in *concupiscibili,* respectu	proximi	per *pietatem*
	Dei.	per *sapientiam*
in *rationali*. . in veritatis	speculatione .	per *intellectum*
	electione . . .	per *consilium*
	executione. . .	per *scientiam*

temperantiae. . . . . . per *timorem*
justitiae . . . . per *pietatem*
prudentiae . . . . per *scientiam*
fortitudinis. . . . . . . per *fortitudinem*
spei. . . . . per *consilium*
fidei . . . . per *intellectum*
caritatis . . . . per *sapientiam*

paterna voluntas	cognita.	per *intellectum*
	amata	per *sapientiam*
	in reverentia habita	per *timorem*
nostra necessitas	cognita.	per *scientiam*
	miserata	per *pietatem*
virtutis strenuitas	provida in eligendo.	per *consilium*
	vigorosa in perferendo. . .	per *fortitudinem.*

ut *declinet a malo*.		per *timorem*
ut *proficiat in bono*	necessitatis.	per *scientiam* dirigentem
		per *pietatem* exequentem
	supererogationis	per *consilium* dirigens
		per *fortitudinem* exequentem
ut *quiescat in optimo*	quantum ad intellectum. . . .	per *intellectum*
	quantum ad voluntatem. . . .	per *sapientiam.*

purgans. .	a concupiscentia	per *timorem*
	a malitia	per *pietatem*
	ab ignorantia.	per *scientiam*
	ab infirmitate	per *fortitudinem*
illuminans . in operibus	reparationis. .	per *consilium*
	creationis. . .	per *intellectum*
perficiens per accessum ad	summum . . .	per *sapientiam.*

in *contemplativa*	ad reverentiam majestatis. . .	per *timorem*
	ad intelligentiam veritatis. . .	per *intellectum*
	ad gustum bonitatis	per *sapientiam*
in *activa*.	in agendis	per *scientiam* dirigentem
		per *pietatem* exequentem
	in sustinendis	per *consilium* dirigens
		per *fortitudinem* sustinentem.

C. VI. — De ramificatione gratiae in habitus

Gratia animam

- *perficit*, relate ad perfectionis
  - *essentiam*, quae est in perfecto . . . .
  - *modos*, qui sunt
    - *religionis*, in qua habentur
    - *praelationis*, in qua . . »
    - *internae sanctitudinis*, in
  - *dispositiones*, disponunt enim . . . .
- *spiritualiter delectat* per
  - *spiritualem refectionem*, seu per fructus Spiritus
  - *ipsius refectionis perceptionem*, seu per sensus

BEATITUDINUM, ET PER CONSEQUENS FRUCTUUM ET SENSUUM.

recessu a malo. . .
- tumoris . . . . per *paupertatem spiritus*
- rancoris. . . . . per *mansuetudinem*
- languoris . . . . per *luctum*

processu in bono. .
- secundum justitiam . . . . . per *esuriem justitiae*
- secundum misericordiam . . per *affectum misericordiae*

statu in bono . . .
- per limpidam cognitionem. . per *munditiam cordis*
- per tranquillam affectionem per *pacem.*

abdicatio boni privati . , ... per *paupertatem spiritus*

acceptatio boni fraterni . . . . per *mansuetudinem*

appetitio boni aeterni . . . . per *luctum*

zelus justitiae. . . . . per *esuriem justitiae*

affectus misericordiae . . . . per *misericordiam*

qua » . .
- puritas conscientiae. . . . . per *munditiam cordis*
- tranquillitas animae. . . . . per *pacem.*

timor. . . . . ad *paupertatem spiritus*

pietas. . . . . ad *mansuetudinem*

scientia. . . . . ad *luctum*

fortitudo . . . . ad *esuriem justitiae*

consilium . . . . ad *misericordiam.*

intellectus . . . . ad *munditiam cordis*

sapientia . . . . ad *pacem.*

Sancti, qui sunt *caritas, gaudium, pax, patientia, longanimitas, bonitas, benignitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas.*

spirituales, quibus
- *auditur* . . Verbum / *videtur*. . . splendor / *gustatur*. . sapientia — increatum *(vita)*
- *odoratur* . . . . inspiratum *(veritas)*
- *astringitur* . . . . incarnatum *(via)*

— Christus.

C. VII. — De exercitio gratiae

Gratia exercet animam in *credendis,* seu in fide, cujus

- *essentia* . . . .
- *conditiones praeviae* . . . .
- *articuli,* spectantes
  - ad *divinitatem* .
  - ad *humanitatem*

C. VIII. — De exercitio gratiae

Gratia exercet animam in *diligendis,* seu in caritate, cujus

- *objectum* . . . .
- *ordo et modus* . . . . .
- *mandatum* . . . .
- *habitus* . . . .

RESPECTU CREDENDORUM.

firmissima assensio summae veritati

illustratio veritatis. . . . . per habitum infusum
testificatio auctoritatis. . . per scripturam authenticam

quoad personas. . . . . . .
- Patris . . . . *Credo in Deum Patrem omnipotentem.*
- Filii . . . . *Et in Jesum Christum Filium ejus unicum, Dominum nostrum.*
- Spiritus Sancti . . *Credo in Spiritum Sanctum*

quoad operationes ad extra
- creationis . . . . . *Creatorem caeli et terrae*
- reparationis . . . . *Remissionem peccatorum, quae fit in Ecclesia Catholica, per Sanctorum Communionem.*
- resuscitationis. . . *Carnis resurrectionem*
- glorificationis . . . *Vitam aeternam.*

conceptam de Spiritu Sancto . . . . *Qui conceptus est de Spiritu Sancto*
natam ex Maria Virgine . . . . *Natus ex Maria Virgine*
patientem in Cruce . . . . *Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus et sepultus.*
descendentem ad inferos . . . . *Descendit ad inferos.*
resurgentem a morte . . . . *Tertia die resurrexit a mortuis.*
ascendentem ad caelos. . . . . *Ascendit ad caelos, etc.*
venientem ad finale judicium. . . . . *Inde venturus est etc.*

RESPECTU DILIGENDORUM.

Deus . . . . supremum
Nos. . . . . intrinsecum
Proximus . . . . cognatum
Corpus nostrum. . . . . infimum
} bonum

amandum bonum
- supremum .
  - super omnia
  - propter seipsum
- intrinsecum
  - sub Deo
  - supra omne bonum caducum
- cognatum . . juxta nos
- infimum . . . infra nos.

duplex, dirigens .
- in Deum
- in proximum

caritas, quae
- ordinem servat respectu ad diversa diligenda, quantum
  - ad affectum
  - ad effectum
- unitatem servat in habitu, quantum
  - ad unum finem
  - ad unum principaliter dilectum.

C. IX. — De exercitio gratiae respectu

Gratia exercet animam in *exequendis,* scil. praeceptis, seu
- in lege *mosaica* exercebat eam
  - in *judicialibus*
  - in *figuralibus*
  - in *moralibus*
- in lege *evangelica* exercet in *moralibus,* quae sunt

C. X. — De exercitio gratiae

Gratia exercet animam in *petendis,* sc. in oratione, cujus
- *munus* est . . . . ipsam disponere ad gratiam
- *conditiones* sunt . .
  - *fervor* . . per verba, seu
  - *recollectio* per verborum
  - *fiducia* per intercessionem
- *petitiones,* vel spectant
  - ad *praemium patriae,* seu ad
  - ad *viaticum viae,* seu ad

AGENDORUM, PRAECEPTORUM ET CONSILIORUM.

. . . . ablatis
. . . . evacuatis
per apertam instructionem documentorum
per largam promissionem praemiorum. . . } consummatis } in lege evangelica.
per altam perfectionem consiliorum . . . :

sufficientia, quia ordinant
- ad Deum
  - Patrem . . . . per *adorationem majestatis*. . . . in primo praecepto
  - Filium. . . . . per *professionem veritatis* . . . . in secundo
  - Spiritum Sanctum. . per *acceptationem caritatis*. . . . in tertio
- ad proximum, cui debetur
  - pietas, per
    - *praeceptum pietatis* . . . in quarto
    - *prohibitionem impietatis* in quinto
  - veracitas, per *prohibitionem mendacii* in octavo
  - benignitas, per *prohibitionem*
    - *cupiditatis*
      - *in opere* in septimo
      - *in corde* in decimo
    - *concupiscentiae*
      - *in opere* in sexto
      - *in corde* in nono

superabundantia, quia perfecte elongant per consilium
- *paupertatis*. . a concupiscentia oculorum
- *castitatis* . . . a concupiscentia carnis
- *obedientiae* . . a superbia vitae.

RESPECTU PETENDORUM ET ORANDORUM.

per propriae miseriae cognitionem. . . . ut sit salva libertas arbitrii
per subsidii implorationem . . . . ut non vilescat nobilitas doni
per gratiarum actionem . . . . ut integer perseveret cultus divini honoris.

per orationem vocalem
sensum, seu per orationem mentalem

Sanctorum, in qua ostenditur
- *humilitas in orantibus*
- *dignitas in Sanctis*
- *caritas et unitas in omnibus membris Christi.*

visionem summi veri . . . . *Sanctificetur nomen tuum*
tentionem summi ardui . . . . *Adveniat regnum tuum*
fruitionem summi boni . . . . *Fiat voluntas tuas, sicut in caelo, et in terra.*

collationem boni. . . . . *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*
amotionem mali
- praeteriti, sive culpae . . . *Dimitte nobis debita nostra etc.*
- futuri, sive pugnae . . . . *Ne nos inducas in tentationem*
- praesentis, sive poenae . . *Libera nos a malo.*

TABULA

HUJUS V

De Gratia

Gratia
- in quantum *donum divinitus datum*, quia
  - *a Deo*. . . . . . .
  - *secundum* ***Deum***
  - *propter* ***Deum***. .
- in comparatione
  - ad *liberum arbitrium*, seu quantum ad *esse*, est
  - ad *habitus*, seu quantum ad *operari*. . . . . .
  - ad *exercitia meritorum* . . . . **animam**

GENERALIS

PARTIS

Spiritus Sancti.

secundum ordinem originis. . . .
secundum rectitudinem electionis — animam Deo assimilat.
secundum quietitudinem fruitionis

adjutorium homini
- defectivo . . . . ut gratia generalis
- recurvo. . . . . ut specialis *(actualis)*
- totaliter Deo subjecto . . ut propria *(habitualis)*.

remedium peccati

ramificatur in . . . .
- *virtutes*, animam *rectificantes* secundum faciem
  - superiorem
  - inferiorem
- *dona*, animam *expedientia*
  - contra vitia
  - in suis potentiis
  - in officiis virtutum
  - in patiendo conformiter ad Christum
  - in agendo
  - in contemplando
  - in vita mixta.
- *beatitudines*, animam
  - *perficientes*, quoad perfectionis
    - essentiam
    - modos
    - praedispositiones
  - *delectantes*
    - per *fructus Spiritus Sancti*
    - per *sensus spirituales*.

dirigit in Deum . . .
- ut summe *verum* . . . . per exercitia in *credendis*
- ut summe *bonum* . . . . per exercitia in *diligendis*
- ut summe *justum* . . . . per exercitia in *exequendis*
- ut summe *misericordem* . . . per exercitia in *postulandis*.

VI. PARS

IN QUA DE MEDICINA SACRAMENTALI AGITUR

CAPUT I.

De Sacramentorum ([a]) origine.

(a) Sacramentali ed. 1481.

(Quid sint Sacramenta novae legis: — eorum origo, — usus, — fructus, — causa efficiens, — materialis, — formalis, — finalis, — ratio nominalis).

Postquam actum est de Trinitate Dei, de ([b]) creatura mundi, de corruptela peccati, de ([c]) incarnatione Verbi, et de gratia Spiritus Sancti; iam nunc sexto agendum est de medicina sacramentali, circa quam consideranda sunt septem. Agendum est enim de Sacramentorum origine, variatione, distinctione, institutione, dispensatione, iteratione et uniuscuiusque integritate. De origine igitur Sacramentorum hoc tenendum est, quod sacramenta sunt signa sensibilia divinitus instituta tanquam medicamenta, in quibus sub tegumento rerum sensibilium divina virtus secretius operatur *(Aug. de doctr. christ. l. 2. c. 1.)*; ita quod ipsa ex similitudine naturali ([d]) repraesentant, ex institutione significant, ex sanctificatione conferunt aliquam spiritualem gratiam *(Hug. a S. Vict. l. 1. p. 9. c. 2)*, per quam anima curatur ab infirmitatibus vitiorum (I), et ad hoc principaliter ordinantur tam-

(b) Et de *ibid.*
(c) Et de *ibid.*
(d) Naturali *om. ibid.*

(I) Saec. II Archontici omnia Sacramenta impugnabant; saec. III Manichaei, quibus saec. XIV adhaeserunt Fratricelli seu Beguini, qui ipsa homini, nedum superflua, verum etiam veluti indigna execrabantur. Denique Protestantes ex haeretico principio, quo justificatio in sola externa meritorum Christi applicatione consistit, intulerunt Sacramenta non esse nisi quaedam signa vacua et inania, vel ad summum ad solam fidem enutriendam instituta.

Sacramenta autem necessaria esse definivit Conc. Trid. *sess.* 7. *can.* 4. « Si quis dixerit, Sacramenta novae legis non esse ad salutem necessaria, sed superflua; et sine eis, aut eorum voto per solam fidem homines a Deo gratiam justificationis adipisci; licet omnia singulis necessaria non sint; anathema sit. »

quam ad finem ultimum; valent tamen ad humiliationem, eruditionem et exercitationem ([e]), sicut ad finem, qui est sub fine ([1]).

(e) Excitationem ibid.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia principium reparativum, quod est Christus crucifixus, Verbum scilicet ([f]) incarnatum, quod sapientissime dispensat omnia, quia divinum, et ([g]) clementissime curat, quia divinitus incarnatum, sic debet reparare, sanare et salvare ([h]) humanum genus aegrotum, secundum quod competit ipsi aegrotanti, aegritudini, et occasioni aegrotandi ([i]), et ipsius aegritudinis curationi. Ipse autem medicus est Verbum incarnatum, Deus scilicet invisibilis in natura visibili. Homo aegrotans est non tantum spiritus, nec tantum caro, sed spiritus in carne mortali. Morbus autem est originalis culpa, quae per ignorantiam inficit mentem, et per concupiscentiam inficit carnem. Origo autem huius culpae, licet principaliter fuerit ex consensu rationis, occasionem tamen sumpsit a sensibus carnis. Ad hoc ergo, quod medicina correspondens esset omnibus supradictis, oportuit, quod non tantum esset spiritualis, verum etiam aliquid haberet de sensibilibus signis ([2]); ut sicut haec sensibilia fuerunt animae occasio labendi, ita essent ei occasio resurgendi. Quoniam igitur signa sensibilia, quantum est de se, non habent efficacem ordinationem ad gratiam, licet habeant longinquam repraesentationem de sui natura; hinc est, quod oportuit, quod

(f) Scilicet om. ibid.

(g) Et om. ibid.

(h) Et salvare om. ibid.

(i) Aegritudinis ibid.

Errores autem Protestantium refutantur ab eodem Conc. Triden. *l. c. can.* 5. « Si quis dixerit, haec Sacramenta propter solam fidem nutriendam instituta fuisse; anathema sit. » *Can.* 6. » Si quis dixerit, Sacramenta novae legis non continere gratiam, quam significant, aut gratiam ipsam non ponentibus obicem non conferre, quasi signa tantum externa sint acceptae per fidem gratiae vel justitiae, et nota quaedam Christianae professionis, quibus apud homines discernuntur ab infidelibus; anathema sit. » *Can.* 7. « Si quis dixerit, non dari gratiam per hujusmodi Sacramenta semper, et omnibus, quantum est ex parte Dei, etiam si rite ea suscipiant, sed aliquando, et aliquibus; anathema sit. » — Ex sacra Scriptura idipsum evincitur; et quidem quoad Baptismum, *Act.* 2. 38: » Baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum. « Quoad Confirmationem, *ibid.* 8. 17: » Imponebant manus super illos, et accipiebat Spiritum Sanctum. « Quoad Eucharistiam, *Jo.* 6. 55: » Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam aeternam. « Quoad Poenitentiam, *Joan.* 20. 23: » Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis. « Quoad Extremam Unctionem, *Jacob.* 5. 14: « Infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros Ecclesiae; et orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini; et oratio fidei salvabit infirmum. » Quoad Ordinem, 1. *Tim.* 4. 14: Noli negligere gratiam, quae in te est, quae data est tibi per prophetiam cum impositione manuum presbyterii. « Quoad Matrimonium, *Ephes.* 5. 32: » Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo et in Ecclesia. »

ab auctore gratiae instituerentur ad significandum, et benedicerentur ad sanctificandum; ut sic essent ex naturali similitudine repraesentantia ([3]), ex adiuncta institutione significantia ([4]), ex superaddita benedictione sanctificantia, et ad gratiam praeparantia, per quam curaretur et sanaretur anima nostra.

Rursus, quoniam gratia curativa non datur elatis, incredulis et fastidiosis; ideo oportuit haec signa sensibilia divinitus dari, quae non solum sanctificarent, et gratiam conferrent, ac per hoc sanarent, verum etiam significatione erudirent, et susceptione humiliarent ([5]), et diversificatione exercitarent ([6]); ut sic per exercitationem exclusa acidia a concupiscibili, per eruditionem exclusa ignorantia a rationali, per humiliationem ([i]) exclusa superbia ab irascibili, tota anima curabilis fieret ([7]) a gratia Spiritus Sancti, quae reformat nos secundum has tres potentias ad imaginem Trinitatis et Christi ([8]).

Postremo, quoniam per huiusmodi signa sensibilia divinitus instituta gratia Spiritus sancti suscipitur, et in eis ab accedentibus invenitur; hinc est, quod huiusmodi sacramenta dicuntur gratiae vasa ([9]) et causa ([10]), non quia gratia in eis substantialiter contineatur, vel ([k]) causaliter efficiatur, cum in sola anima habeat collocari, et a solo Deo habeat infundi; sed quia in illis et per illa gratiam curationis a summo medico Christo ex divino decreto oportet hauriri, licet Deus non alligaverit suam gratiam sacramentis.

Ex praemissis igitur apparet, non solum quis sit sacramentorum ortus, verum etiam quis usus, et quis fructus. Nam ortus eorum est Christus Dominus; usus autem est ([l]) actus exercitativus, eruditivus et humiliativus; fructus autem est hominum cura et salus. Patet etiam, quae sit causa efficiens sacramentorum ([m]), quia divina institutio; quae materialis, quia signi sensibilis repraesentatio; quae formalis, quia gratuita sanctificatio; quae finalis, quia hominum medicinalis curatio. Et quia denominatio fit a forma et ([n]) fine; hinc est, quod dicuntur sacramenta, quasi medicamenta sanctificantia. Per haec ([o]) enim anima a foeditate vitiorum reducitur ad sanctificationem perfectam. Et ideo, licet sint corporalia et sensibilia, sunt tamen medicinalia, et ob hoc ([p]) veneranda tanquam sancta, quia sacra significant mysteria, ad ([q]) sacra praeparant carismata, a sacratissimo Deo data, sacra institutione et benedictione divinitus consecrata, ad cultum sacratissimum Dei in sacra Ecclesia constituta, ut ([r]) merito dici debeant sacramenta.

(i) Humilitatem *ibid.*
(k) Nec *ibid.*
(l) Est eorum *ibib.*
(m) Sacramentorum *om.* AB CD et *editt. Arg. Nor.*
(n) Et a *ed.* 1484.
(o) Ac per hoc *ibid.*
(p) Medicinalia et ob hoc *om. ibid.*
(q) Et ad *ibid.* et *inferius.*
(r) Ita ut *ibid.*

Ad Caput I.

(1) « Sacramentum est materiale elementum oculis subiectum, similitudine repraesentans, institutione significans, significatione gratiam conferens ». *Decl. Term. Theol.*

(2) « Sacramentalis medicina de sua integritate habet significationem, et haec communis est et essentialis omnibus sacramentis. Ratio autem huius, ut credo, haec est, quoniam sacramentalis medicina est sufficiens medicamen. Quia igitur homo lapsus non tantum lapsus est in pronitatem concupiscentiae, sed etiam in caecitatem ignorantiae; ideo ut in utroque curetur per sacramentum, non tantum debet sacramentum habere quid gratuitum, sed etiam mysticum; et ita figurativum et significativum. Rursus, quia est sufficiens medicina, de se fert secum suum praeparatorium. Unde sicut medicina corporalis non prodest nisi praeparetur suscipiens, sic necesse est fieri spiritualiter. Et quoniam fides disponit hominem, ut ei sint salutifera sacramenta, et motus fidei excitatur per exhibitionem signi, ut requirat signatum, et per hoc homo disponitur ad curationem; ideo tanquam medicina efficax et sufficiens, sacramentalis medicina habet significationem de sua integritate; et ita, essentialiter loquendo, sacramentum est signum ». *4. dist. 1. p. 1. a. 1. q. 2.*

(3) « Dicendum quod similitudo duobus modis attenditur, uno modo secundum unius rationis proprietatem, sive naturae participationem; alio modo secundum unius formae comparationem. Prima dicitur similitudo proportionis; secunda dicitur similitudo proportionalitatis. Sacramentum gerit similitudinem gratiae secundo modo, non primo, pro eo quod sicut aqua abluit carnem, ita gratia mundat animam; et sicut oleum lenit exterius, ita gratia interius. Et haec similitudo est in quatuor terminis ». *4. dist. 1. dub. 3.*

(4) « Sicut in Christum pie intendentibus aspectus carnis, qui patebat, via erat ad agnitionem divinitatis, quae latebat; sic ad intelligendam divinae sapientiae veritatem, aenigmaticis ac mysticis figuris, intelligentiae rationalis manuducitur oculus. Aliter enim nobis innotescere non potuit invisibilis Dei sapientia, nisi se his, quae novimus, visibilium rerum formis ad similitudinem conformaret, ut per eas nobis sua invisibilia, quae non novimus, significando exprimeret ». *De Plantatione Paradisi,* § *1.* Supplem. Vol. I.

(5) « Videtur in hoc perverti ordo, quia anima est supra huiusmodi creaturas; ergo si eis se subiicit, pervertitur in hoc ordo naturalis. Dicendum, quod subiicere se his rebus potest homo quatuor considerationibus; aut propter peccati meritum; aut propter Dei praeceptum; aut quia sunt gratiae signum; aut quia in eis statuit summum bonum et finem ultimum. Primis tribus de causis est meritorium, et nulla inordinatio; nam cum propter peccati demeritum et Dei praeceptum homo sacramentis se subiicit, quia sunt gratiae signum, magis praecepto, quam rei insensibili se subiicit; et ideo est ordinatio. Et qui propter significationem subiicit se, magis subiicit se signato, quam signo. Sed in quarta consideratione ordo pervertitur, et est peccatum; et sic non spectat ad propositum ». *4. dist. 1. dub. 8.*

(6) « Si hoc verum est, cum corporalis exercitatio ad modicum sit utilis, et cum sacramenta sint corporales res; ergo ad modicum sunt utilia propter exercitationem. Dicendum, quod exercitari in observantia ipsorum sacramentorum potest esse dupliciter, aut in solo exteriori ritu, et sic ad modicum valet; aut iuncta devotione mentis, et sic non est corporalis, sed etiam quodam modo spiritualis, ac per hoc multum utilis ». *Ibid. dub. 10.*

(7) « Una est sola causa principalis, scilicet animae ornatus, sive reparatio; sed quia anima plures habet potentias, possunt fines plurificari penes illas, uno tamen principali fine existente. Est enim in nobis vis regitiva, et quantum ad hanc est eruditio; est vis irascibilis, et quantum ad hanc est humiliatio; est vis concupiscibilis, et quantum ad hanc, ne fastidiat, est exercitatio. Vel aliter; erudi-

tio, quantum ad cognitivam; humiliatio, quantum ad affectivam; sed exercitatio, quantum ad operativam ». *Ibid. dub. 7.*

(8) « Institutio sacramentorum Deum decuit, et nobis expediens fuit. Decuit quippe Dei misericordiam, et iustitiam, et sapientiam, in quibus consideratur omnis Domini via. Decuit misericordiam, quia homo male gratiam servabat propter voluntatis vertibilitatem; ideo instituit Deus sacramenta, ad quae homo recurrens recuperaret gratiam: et ita misericordiae magnae fuit haec instituere, maxime quia non solum ad remissionem culpae faciunt, verum etiam ad remissionem poenae. Decuit etiam iustitiam, quia cum sit iustus, exigebat aliquam humiliationem, per quam homo se ad gratiam disponeret, et sacramenta suscipiendo, quasi ex quodam pacto gratiam inveniret. Decuit denique sapientiam, summae enim sapientiae est in his invenire remedium, quae fuerunt occasio lapsus; ut sicut homo per lignum cecidit, ità per lignum remedium salutis inveniret. Sic quia homo occasionem lapsus a visibilibus sumpserat, decuit divinam sapientiam in eisdem remedium invenire. Expediens fuit a parte aegroti. Quia erat caecus quoad rationalem, ideo data sunt ei sacramenta visibilia ad eruditionem. Erat elatus quoad irascibilem, ideo data sunt ei sacramenta corporalia ad sui humiliationem. Erat fastiditus quoad concupiscibilem, ut non sa-perent ei spiritualia; ideo sacramenta sunt ei data ad exercitationem, ne forte in unius solius perceptione, vel spiritualium tantum contemplatione, sibi posset fastidium generari et taedium. Fuit ergo necessarium instituere sacramenta necessitate congruitatis, non inevitabilitatis, quia Deus potentiam suam sacramentis non alligavit ». *4. dist. 1. p. 1. a. 1. q. 1.*

(9) « Non est aliquo modo dicendum, quod gratia contineatur in ipsis sacramentis essentialiter tanquam aqua in vase, vel medicina in pyxide: imo hoc intelligere est erroneum. Sed dicuntur continere gratiam, quia ipsam significant, et quia, nisi ibi sit defectus ex parte suscipientis, in ipsis gratia semper confertur, ita intelligendo quod gratia sit in anima, non in signis visibilibus. Pro tanto etiam dicuntur vasa gratiae. Possunt etiam dici vasa alia ratione; quia, sicut quod est in vase, non est de ipso, nec ex ipso, sed tamen ab ipso hauritur; sic gratia non est a sacramentis, nec de sacramentis, sed oritur a fonte aeterno, et ab illo hauritur ab ipsa anima in ipsis sacramentis: et sicut quis recurrit ad vas, cum requirit liquorem; sic quaerenti liquorem gratiae, et non habenti, recurrendum est ad ipsa sacramenta ». *4. dist. 1. p. 1. a. 1. q. 3.*

(10) « Aliqui volunt dicere, quod in sacramentis novae legis est aliqua virtus creata, per quam influunt in animam, et habent rationem causandi differenter. Dicunt enim, quod in sacramentis datur gratia gratum faciens; datur etiam in eis gratia gratis data, sicut est character et ornatus animae; datur etiam debilitatio fomitis, sive expeditio potentiarum, haec est efficacia gratiae. Dicunt ergo, quod respectu gratiae gratum facientis sunt sicut causa sine qua non: respectu characterificationis, sive characteris, et ornatus, sunt sicut causa efficiens respectu illius virtutis: respectu debilitationis fomitis, sive roboris potentiarum, sunt causa disponens; et hoc sic manifestum est. Nam sicut videmus, quod in purgatione per ignem purgatorium est ipsa anima purgabilis habens reatum, vel maculam venialem, est gratia intra animam, quia sine ipsa non fieret purgatio, est rursus virtus ignis; sic in sacramento est anima habens defectum et debilitatem potentiarum; est iterum gratia in anima virtus operans; est iterum virtus sacramenti exterior. Et his concurrentibus, roborantur et sanantur potentiae; et gratia fit efficacior in sua operatione, mediante virtute sacramenti. Sic ergo dicunt, quod sacramentum est causa gratiae sine qua non, scilicet gratum facientis; est causa characteris et ornatus efficiens; est causa efficientiae gratiae et sanationis potentiarum, ut disponens; et hoc per virtutem, quae est in ipso sacramento, spiritualem, et a Deo collatam sibi.... Haec opinio est magnorum Magistrorum. Est etiam aliorum magnorum Magistrorum circa hoc opinio dicentium, quod in sacramentis non sit causalitas, neque virtus aliqua, nec effectiva, nec dispositiva ad gratiam, quae sit qualitas, vel proprietas aliqua absoluta, sed per quamdam

assistentiam. Sacramento enim dicunt assistere divinam virtutem, quae est causa gratiae, et fidem et devotionem suscipientis, quae disponunt ad gratiam. Et adducunt simile, quoniam ad verbum Elisei Naaman se lavante astitit virtus divina effectiva sanitatis, et devotio et obedientia Naaman dispositiva; nulla tamen causalitas fuit nec in verbo Elisei, nec in aqua Iordanis. Si ergo Dominus ita instituisset, ut ad verbum Elisei non solum ipse Naaman, sed ceteri accedentes curarentur, et hoc ex quadam pactione, ita quod semper assisteret vis divina, aqua illa diceretur curare et sanare lepram, et esse causa curationis, et habere virtutem curandi. Sic in sacramentis dicunt, quod ad prolationem verbi assistit virtus divina aquis, et infundit gratiam, et regenerat, dum homo subiicit se ei per fidei professionem, et obedientiam. Dicunt ergo, quod sacramenta dicuntur habere virtutem, et dicuntur causa, et dicuntur efficere, secundum communem modum loquendi, propter assistentiam divinae virtutis. Et si tu quaeras, utrum habeant virtutem aliquam creatam super increatam, respondent, quod praeter virtutem increatam est dicere aliquam virtutem habere sacramentum, sed extenso nomine virtutis. Si enim virtus dicat aliquam qualitatem, vel naturam sive essentiam, advenientem sacramento, sicut virtus proprie dicitur, sic secundum eos non est dicendum, quod habeat virtutem proprie, sed extenditur nomen virtutis ad aliquam ordinationem, ut quando aliquid habet efficacem ordinationem ad aliquid, dicitur habere virtutem respectu illius: et ponunt hic exemplum. Rex statuit, ut qui habent tale signum, habeant centum libras: post istam institutionem, signum illud non habet aliquam proprietatem absolutam, quam non haberet prius; ad aliquid tamen est ordinatum, ad quod non erat prius. Et quia habet efficacem ordinationem, dicitur habere virtutem, ut faciat aliquem habere centum libras; et dicitur illud signum valere centum libras, et tamen nihil plus habet de bonitate nunc quam prius. Si ergo quaeras, quid sit illa virtus in illo signo, dicunt, quod non est aliquid absolutum, sed ad aliquid. Sic etiam dicunt, quod sacramenta sunt talia signa a Deo instituta, ut qui ea susceperit debito modo, habeat tantum de gratia, vel habeat gratiam ad hunc actum: illa, inquam, ordinatio efficax, secundum istos, virtus est sacramenti; et ratione illius disponit hominem, ut habeat gratiam, quia efficaciter ordinat ad habendam et suscipiendam gratiam. Rursus dicunt, quod ex tali pactione Dominus astrinxit se quodam modo ad dandam gratiam suscipienti sacramentum, astringit enim quodam modo Deum ad conferendum; et dicitur habere virtutem ad efficiendum et etiam disponendum. Et sicut extenditur nomen virtutis, ita verbum efficiendi, vel disponendi, quia non efficit, nec disponit influendo, sed efficaciter ordinando. Et sicut haec extenduntur, ita et nomen causae, quia non dicitur causa, secundum quod est principium operandi, sed secundum quod est ratio ordinandi. Huic positioni pietas fidei non repugnat, et ratio consentit. Consentit namque ratio, quia valde difficile est intelligere, qualiter illa virtus detur sicut qualitas absoluta; difficilius quando detur. Difficile etiam est intelligere, cui detur, verbo scilicet an elemento; quae sunt duo nihil unum facientia. Difficile etiam est scire quamdiu duret. Difficile est similiter valde intelligere, quomodo influat. Difficile etiam, cuius naturae sit in seipsa, et multa talia; et ideo huic positioni satis faciliter ratio concordat. Pietas etiam fidei non repugnat; cavendum est enim, ne dum nimis damus corporalibus signis ad laudem, subtrahamus honorem gratiae curanti et animae suscipienti. Haec autem opinio non nimis dat, neque subtrahit aliquid honoris debiti. Sicut igitur literae regiae annulo regis sigillatae magnae sunt dignitatis et virtutis et valoris, et magna dicuntur et posse et facere; tamen in eis nulla virtus est absoluta, sed sola ordinatio per assistentiam virtutis regiae, quod patet, quia, mortuo rege, non plus curatur de literis suis, quam de aliis, et tamen nihil absolutum amiserunt; sic intelligendum in sacramentis, et sic loquuntur Sanctorum auctoritates secundum communem usum. Et sic rationes ad oppositum patent. Et si tu quaeras, super quid fundatur relatio, quomodo advenit sine donatione proprietatis, dicendum quod in institutionibus signorum, super ipsis signis fundatur relatio; et hoc mo-

do advenit sine proprietatis donatione, sicut quando nummus fit arrha, et nihil datur de novo ipsi nummo. Utraque harum positionum satis videtur probabilis, haec tamen mihi videtur ad sustinendum facilior; nescio tamen, quae sit verior, quia cum loquimur de his, quae sunt miraculi, non multum adhaerendum est rationi. Concedimus ergo, quod sacramenta novae legis sunt causa, et efficiunt, et disponunt, extenso nomine, ut dictum est, et hoc securum est dicere. Utrum autem plus habeant, nec volo affirmare, nec negare: et secundum hanc ultimam viam omnia quaesita patent. » *4. dist. 1. p. 1. q. 4., q. 2. lat. concl. et ad 5.*

CAPUT II.

De Sacramentorum variatione.

(Sacramenta ab initio ad hominis curationem fuerunt instituta; — alia tamen in lege naturae, — alia sub lege scripta, — alia sub lege gratiae. — Quae posteriora sunt, significatione sunt evidentiora, et effectu gratiae digniora).

De variatione autem ([a]) Sacramentorum hoc tenendum est, quod sacramenta ab initio ad curationem hominis sunt instituta, et semper cum morbo hominis cucurrerunt, et usque in finem saeculi perdurabunt; sed alia fuerunt in lege naturae, alia sub lege scripta, alia sub lege gratiae ([b]). Et in his omnibus illa, quae posteriora sunt significatione, sunt evidentiora, et effectu gratiae digniora *(Aug. l. 19. contra Faustum, c. 13)*. In lege enim naturae fuerunt oblationes, sacrificia et decimationes. In lege autem scripta introducta est circumcisio, et adiuncta ([c]) est expiatio, et superaddita est ([d]) oblationum et decimationum et sacrificiorum multiformis distinctio. In lege autem nova statuta sunt sacramenta numero pauciora, utilitate potiora, virtute efficaciora, et ([e]) praeeminentia digniora (I), in quibus est impletio simul et evacuatio sacramentorum omnium praedictorum.

(a) Autem om. ed. 1484.
(b) Sub gratia ibid.
(c) Superaddita ibid.
(d) Est om. ibid.
(e) Et om. ibid.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia Verbum incarnatum, quod est reparationis nostrae principium, et fons et origo sacramentorum ([1]), cum sit clementissimum et sapientissi-

(I) Novatores saec. XVI, ex eo quod Sacramenta nullo modo gratiam conferre, sed tantum significare autument, nullum agnoscunt intrinsecum discrimen inter Veteris et Novi Foederis Sacramenta; insuper verba, quibus Sacramenta conficiuntur, non consecratoria, sed concionatoria appellant: vocem quoque in scholis invectam *ex opere operato,* ad effectum gratiae demostrandum, barbaram jactitant, et nullo pacto adhibendam pronuntiant. Contra ipsos autem est definitio Conc. Trident. *sess.* 7. *can.* 2. « Si quis dixerit... novae legis Sacramenta a Sacramentis antiquae legis non differre, nisi quia caeremoniae sunt aliae, et alii ritus externi; anathema sit. » Et *can.* 8. « Si quis dixerit, per ipsa novae legis Sacramenta ex opere operato non conferri gratiam,... anathema sit. »

mum, eo quod clementissimum est, non permisit quod curreret morbus peccati sine remedio sacramenti; eo vero quod sapientissimum est, ideo iuxta dictamen suae immutabilis sapientiae cuncta ordinatissime gubernantis diversa adhibuit medicamenta et varia, secundum mutationem variam temporum diversorum ([2]). Quoniam ergo ab initio praecurrente tempore, et adventu Salvatoris magis ac magis appropinquante, semper magis ac magis effectus salutis crevit, et cognitio veritatis; congruum fuit et ipsa signa salutis per successionem temporum alia post alia variari ([3]), ut effectus gratiae divinae in salutem cresceret, simulque et ipsa significatio in ipsis signis visibilibus evidentior appareret. Et ideo primum per oblationes, postea ([f]) per circumcisionem ([4]), ad ultimum per baptismalem ablutionem, expiationis et iustificationis sacramentum formaliter institutum est; quia eiusdem mundationis forma et similitudo in oblatione quidem occulte invenitur ([5]), in circumcisione vero evidentius exprimitur ([6]), per baptismum autem manifestius declaratur. Et hinc est, quod illa primi temporis sacramenta, sicut dicit Hugo *(Dial. de sacr. leg. nat. et script.)*, fuerunt sicut veritatis umbra ([7]); medii temporis sicut figura seu imago ([8]); postremi, scilicet gratiae, sicut corpus, quia intra se ([g]) veritatem et gratiam curatricem continent, quam praesentant, et praesentialiter conferunt, quod promittunt ([9]).

(f) Et postea ibid.

(g) Scilicet gratiae, cujus sacramenta intra se veritatem etc. ibid.

Rursus, quoniam praesentia veritatis et gratiae, quae in lege gratiae exhibetur, ratione suae excellentiae et multiformitatis in opere et virtute, per unum signum exprimi non poterat, ut decebat; hinc est, quod in omni tempore et lege plura fuerunt sacramenta data ad illam veritatem et gratiam exprimendam; sed praecipue in tempore legis figurae, cuius est figurare, multa signa et varia praecesserunt, quae sua varietate Christi gratiam multipliciter exprimerent, et excellentius commendarent, et multipliciter commendando nutrirent parvulos, exercerent imperfectos ([h]), et duros onerando frangerent *(Act. Apost. 15. 10)*, et ad iugum gratiae domarent, et quodammodo emollirent.

(h) Perfectos ibid.

Postremo, quoniam superveniente veritate cessat umbra, et figura praenuntians sortitur finem intentum, quo habito, cessare debet eius usus et actus; hinc est, quod, gratia superveniente, vetera sacramenta et signa impleta sunt pariter et sublata, quia ([i]) signa erant praenostica futurorum, et quasi praenuntiantia de longinquo ([10]), et nova nihilominus instituta tanquam demonstrativa praesentis gratiae, et rememorativa quodam modo passionis Dominicae ([11]), quae fons

(i) Et quia ibid.

est et origo gratiae curativae, sive in nobis, sive in his, qui praecesserunt Christi adventum; sed in his qui praecesserunt, tanquam pretium promissum; in his, qui sequuntur, tanquam pretium persolutum. Et quoniam non debetur gratia promissioni pretii, nisi ratione persolutionis, et abundantior debetur persoluto pretio, quam promisso; hinc est, quod passio Christi immediatius sanctificat (j) sacramenta temporis (k) legis novae, et pleniori gratia in eis redundat (12). Propter quod illa praeparaverunt et perduxerunt ad haec, sicut via ad terminum, sicut signum ad signatum, sicut figura ad veritatem, et sicut imperfectum reducit et praeparat ad perfectum (13).

(j) Sanctificet ibid.
(k) Temporis om. ibid.

AD CAPUT II.

(1) « Sacramentalis gratia procedit a Deo tanquam ab Auctore et efficiente: a Christo tanquam a mediatore et a promerente. Propter quod dicuntur omnia sacramenta efficaciam habere a passione Christi, ut testatur Augustinus *(Tract. 15. in Ioan.)*: De latere Christi dormientis fluxerunt sacramenta, dum inde fluxit sanguis et aqua. » *1. in Prooem.*

(2) « Omnia sacramenta instituta sunt in remedium specialiter, et principaliter, excepto matrimonio, quod primo institutum est in officium: et quia tempus remedii incepit a lapsu, et profecit in lege, et consummatum est in Evangelio; ideo ista tria tempora conveniunt institutioni, tamen secundum magis et minus. » *4. dist. 2. a. 1. q. 1.*

(3) « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod sacramenta sunt in documentum, sunt in medicamentum, sunt et in ornamentum. Et secundum statum perfectum sunt in apertum documentum divini secreti, sunt in efficax remedium morbi, et in pulchrum ornamentum sponsae Christi. Quoniam ergo revelatio secretorum non debet fieri quocumque modo, nec in omni tempore, sed illo, in quo est intellectus hominis capacior; ergo sacramenta perfecta dilata sunt usque ad tempus tale. Hoc autem tempus, sicut in homine, est sexta aetas, quae appellatur senectus: iuxta illud, *Quam speciosa veteranis sapientia, et gloriosus intellectus, et consilium (Eccl. 25. 7).* Similiter in mundo est sexta aetas, quae est post Christum, in qua aetate homines sunt sapientiores et capaciores; ideo dilata sunt sacramenta completa usque ad hoc tempus. Rursus, quia sunt in medicamentum morbi efficax, etiam eo tempore debent dari, in quo efficacius curant, sed spiritualis infirmitas efficaciter non curatur, nisi quando cognoscitur, et sentitur, alioquin redditur homo ingratus, et peiori vulnere infirmatur: ideo necesse fuit sacramenta differre, quousque morbus tantum invalesceret, ut homo ipsum cognosceret, et remedium quaereret. Hoc autem fuit in tempore gratiae, quia tempore legis naturae convictus est esse caecus; et tunc venit lex docens et onerans, et tunc convictus est de impotentia. Tunc ergo restabat tempus gratiae, in quo morbus iam cognitus curaretur, et in hoc tempore sacramenta completa darentur. Rursus, quia sunt in pulchrum ornamentum, debuit ea Christus illi sponsae dare, a qua nunquam separari deberent. Et quia talis fuit Ecclesia collecta de gentibus, non synagoga, quae ipsum deseruit, et negavit; ideo usque ad tempus gratiae perfecta sacramenta non instituit: nihilominus tamen aliqua imperfecta, secundum quod congruebat illis temporibus, in sustentationem dedit. Et sic patet quod non semper eadem, sed alia et alia debuerint institui. » *4. dist. 2. a. 1. q. 2.*

(4) « Quaeritur, quare magis excipit sacramentum circumcisionis, quam alia; videtur enim, quod potius deberet excipere alia: quia

si sacramenta posterius instituta sunt efficaciora, videtur quod potius deberet excipere sacramenta, quae instituta sunt in lege, quam circumcisionem, quae est instituta ante. Respondeo, dicendum quod circumcisio inter omnia sacramenta legis fuit efficacius sacramentum. Si quaeras quae sit ratio, sive causa efficiens, dico, quod pactio divina, quae in hac specialiter fuit; ideo hoc sacramentum efficacem habebat ordinationem ad curationem originalis. Si autem quaeritur, quare magis in hoc fuit pactio, dicendum quod ratio huius est duplex. Primo quia sicut baptismus est ianua et fundamentum sacramentorum novae legis, ita in circumcisione vetus lex sumpsit fundamentum et exordium. Alia ratio erat, quia circumcisio erat in remedium originalis peccati quantum ad id, quod reus minime est culpabilis, et tamen multum impotens se iuvare, ut patet in parvulis; et ideo decuit divinam misericordiam, ut efficacius remedium praepararet » — « Videtur male dicere, quia secundum hoc videtur, quod Ismäel et omnes de stirpe Abrahae tenerentur ad circumcisionem. Si tu dicas mihi, quod tenebantur illi soli, de quibus nasciturus erat Christus; ergo secundum hoc illi soli de tribu Iuda fuissent obligati. Item videtur quod non illi soli, sed omnes; quia si circumcisio erat in remedium, et tale remedium, quod omnibus proderat, et omnes eo aequaliter indigebant; ergo videtur, quod circumcisio non esset bona, nisi quia praecepta: quod omnibus esset praecepta, cum omnibus prodesset. Sed contra hoc est, quia dicit Hugo *(lib. 1. part. 2. c. 2.)* et Gregorius super prologum Iob, quod Job non legitur circumcisus; et tamen creditur fuisse de stirpe Esau. Respondeo, dicendum quod in datione circumcisionis duo considerantur, scilicet institutio et praeceptum. Institutio fuit contra morbum originalis peccati, ut esset remedium; et sicut morbus ille omnes respicit, ita et institutio. Sed praeceptum fuit in pactum, et Dominus pactum fecit cum Abraham de certitudine nativitatis Christi et de terra promissionis; et ideo illi soli hoc intelliguntur praecepto astricti, ad quos se extendit pactum, et ibi fuerunt omnes filii Israel. Et ideo poterant omnes circumcidi, et omnibus erat utilis; sed hi soli tenebantur, ad quos se extendit pactum, et qui terram recepturi erant. Et ideo cum dicit Magister, quod data est semini sub praecepto, stricte accipit semen pro his, qui de Iacob fuerunt generati: et sic patet responsio de Iob. Tamen non est omnino certum de qua stirpe fuerit, quia aliqui dicunt, quod fuit de Nachor. Quod autem Abraham omnes vernaculos et Ismäel circumcidit *(Gen. 17. 23)*, hoc fuit iustitiae superabundantis » — « Videtur male dicere, quia si duae sunt res; ergo videtur, quod duplex sit hoc sacramentum, aut sacramentum est multiplex. Respondeo, dicendum quod res huius sacramenti duobus modis est. Uno modo illa, quam significat et donat. Alio modo illa, quam significat faciendam. Illa autem res erat propria et principalis, quam significabat et donabat: et haec erat una principaliter, scilicet curatio ab originali. Illa vero, quam significabat faciendam, contingit esse duplicem secundum duplicem statum, scilicet viae et gloriae, secundum quod duplex est spiritualis circumcisio, scilicet a culpa et a miseria, et utraque fit per petram Christum, et sic in octava die. *4. dist. 1. p. 2. dub. 1. 4. 7.* » — « Ad illud quod quaeritur, cui legi convenit, dicendum secundum Hugonem *(lib. 1. p. 8. c. 10-11)*, quod fuit sacramentum legis scriptae succedens sacramentis legis naturae: et hoc quadruplici de causa, scilicet ratione gravitatis et evidentiae, ratione certitudinis et efficaciae. Gravis est ratione poenalitatis, et debet sequi, quia prima aetas fuit quasi infantia, secunda quasi pueritia; et ideo non debuit gravari sacramento onerante, sed levi manuduci: et etiam quia morbus erat recens, et non erat tanta cognitio peccati. Sed post, tertia aetas est sicut iuventus, et magis habuerunt cognitionem peccati; ideo potuerunt magis onerari. Secunda est evidentia, quam ponit Hugo *(p. 9. c. 6.)* in nona parte, quia circumcisio fuit signum evidentius. Tertia est certitudinis, quia si puer circumcidebatur a quibuscumque, sive parentes essent boni, sive mali, mundabatur, et certum erat: sed non sic de fide, quia in lege naturae non erat certum, utrum mundaretur, si alter esset infidelis, et dedicarent ipsum idolis, et de parentibus poterat dubitari pluribus modis. Quarta ratio est efficacia, quia

magis remittebatur fomes in his, qui circumcidebantur, quam in his, qui solis sacrificiis et fide mundabantur. » — « Ad illud quod quaeritur, quare fuit data ante legem, dicendum quod hoc fuit ad praeparandum et segregandum populum, cui danda erat lex. Quare autem magis Abrahae, dicendum quod circumcisio fuit data non tantum in remedium, sed etiam in signum. In signum, inquam, discretionis secundum fidem et secundum carnem, secundum quod in illo populo praecipue colendus erat Deus, et ex illo secundum carnem nasciturus erat Christus. Et quia Abraham primus fuit, qui reliquit terram suam propter cultum Dei, et excellens fuit in fide, et sibi facta fuit de Christo promissio; ideo inter patres praecipue fuit data Abrahae » — « Ad illud quod quaeritur, quare magis confirmata fuit sub Iosue, quam sub Moyse, ratio est ad hoc et spiritualis et literalis. Literalis, quia legislator reperiit, quomodo praecepta fuit Abraham, pro tota posteritate, et ipsi iam habebant usum, nec unquam dimiserant; et ideo non oportuit dari a Moyse vel Moysi. Sed tempore Iosue *(Iosue 5. 6)* neglexerant circumcisionem in deserto; ideo oportuit dari mandatum, sicut ibi dicitur. Alia ratio etiam fuit spiritualis; quia etsi circumcisio significet circumcisionem praesentem et futuram, tamen illa Abrahae significat praesentem; illa autem Iosue in terra promissionis, facta post peregrinationem, significat futuram. » *4. dist. 1. p. 2. a. 2. q. 1. ad 3. 4. 5.*

(5) « Fides informis parentum tempore legis naturae poterat esse remedium parvulis, quia in illorum iustificatione potius meritum congrui quam condigni requiritur; et hoc sine praeiudicio sit dictum » — « Dixerunt aliqui, quod fides parentum erat remedium parvulo, non ratione actus credendi principaliter, sed ratione ipsius crediti, a quo, in quantum creditum, fluit virtus in omnia sacramenta. Et quia creditum nunquam est informe, sed uniforme respectu fidei informis et formatae; ideo per fidem quantumcumque informem, dum tamen esset vera, dabatur remedium parvulo. Aliter tamen dici potest, quod non ipsum creditum erat remedium, sed ipsa fidei professio, quae vel fit motu fidei, vel actu exteriori, erat dispositio curationis; et haec est in circumcisione et baptismate, quia est ibi professio fidei ipso facto; sed professio fidei, quam faciebant parentes, reputabatur parvulo ex divina misericordia. Et quia professio fidei in habente originale tantum sufficienter disponit ad gratiam, etiam si non fiat in caritate, habens enim originale, cum non teneatur conteri, ex sola voluntate credendi, et captivatione intellectus ad gratiam se praeparat; sic et parvulus praeparatur merito congrui; in iustificatione enim, sive in curatione parvuli, potius requirit meritum congrui, quam condigni, sicut etiam in iustificatione adulti. Ideo dicitur sine praeiudicio, quod fides informis parentum esse poterat remedium parvulo » *4. dist. 1. p. 2. a. 1. q. 1.* — « Fidei professio, qualitercumque fieret, sive signo, sive verbo, sive actu cordis, dum tamen fieret a parentibus, et haberetur respectus ad parvulum, sufficiebat ad remissionem originalis peccati puerorum » — « Est duplex opinio, cum dicitur, quod fides parentum erat in remedium parvulo. Quidam dicunt, quod non fides habitus, sed fides ratione actus et motus, sive professionis, et non cuiuscumque professionis, sed eius, qua profitebantur parvulum curandum esse ab eo, quem expectabat: et de hac professione quidam dicunt, quod oportebat, quod fieret professio non tantum actu mentis, vel oris, sed etiam in signo visibili, ut puta in oblatione vel in sacrificio, sive decimatione, vel aliquo alio signo; quoniam Ecclesia fidelium semper aliqua signa habuit, in quibus fideles colligebantur, et profitebantur fidem in facto. Unde Augustinus contra Faustum *(lib. 19. c. 11)*: In nullum nomen religionis, sive verum, sive falsum, coadunari possent homines, nisi aliquo signorum, velut sacramentorum visibilium consortio unirentur. Unde dicunt, quod aliquod erat signum cum fide. Et quod dicit Gregorius sola fide, intelligit fide parentum sine consensu vel fide parvuli. Sed haec positio non congruit, quia Gregorius addit in auctoritate, vel pro maioribus virtus sacrificii. Quare ergo dicit sola, cum de maioribus addit, et dicit virtus sacrificii? Praeterea, cum nulla essent necessitatis, etsi talis professio de congruo deberet esse cum fide,

non tamen necessario. Unde Hugo *(lib. 1. p. 11)*: Commemoremur, quod illa sacramenta primi temporis magis ad devotionem proposita fuerunt, quam ad obtinendam salutem indicta. Propter hoc alia positio dicit, quod professio fidei sufficiebat, qualitercumque fieret, sive signo, sive verbo, sive actu cordis, dum tamen fieret a parentibus, et haberetur respectus ad parvulum. Si autem quaeratur, quare magis fides parentum, dici potest, quod parentes dicuntur hic omnes, qui curam gerebant de parvulo. Aut si dicantur parentes proprie, ratio est quare magis in fide ipsorum, ut quia per ipsos parvulus contraxerat culpam, congruum erat, ut eorum fide mereretur gratiam ». *Ibid. q. 2.*

(6) « Sacrificia legis naturae nullam de se habebant efficaciam in adultis ad remissionem peccati originalis, sed tantum ratione fidei aliquid conferebant ». — « Est praenotandum, quod, sicut dicit Magister Hugo *(lib. 1. p. 12)*, in lege naturae tria fuerunt sacramentorum genera, scilicet decimationes, oblationes et sacrificia. Ad quorum notitiam tria sunt notanda; primo, quae sit ratio instituendi illa sacramenta; secundo, quis sit modus; tertio, quae efficacia. Prima ratio est Dei honorificatio. Notandum ergo, quod fides in iustis omni tempore cucurrit, et nullus nisi in fide salvatus est. Ergo tempore legis naturalis haec fides erat, quae fideles illuminabat ad hoc, quod crederent, quod Deus erat Creator, quod Redemptor, quod Remunerator; ideo fides illuminabat. Et dictamen naturae consonabat, ut homo Deo serviret, et sua ab ipso recognosceret; et hoc quod credebat signo visibili, etiam quodam modo manifestaret; ideo signa fuerunt tempore legis naturae, in quibus Deus honorabatur, qui omnia creaverat, ut in oblatione. Similiter honorabatur ut Redemptor, ut puta in sacrificio, ut perfectus Remunerator in decimatione. Denarius enim est numerus perfectissimus, quia tres perfectiones habet in se. Prima est unitatis, secunda ternarii, tertia senarii, quae simul iuncta faciunt denarium; et ideo ibi status est, propter hoc honorabatur Deus, ut perfectus Remunerator. Unitas est enim perfecta, quia est omnis numeri perfectio. Ternarius, quia constat ex omnibus partibus suis, ex parte aliquota, et non aliquota. Senarius vero, quia constat ex omnibus partibus aliquotis. Secunda ratio est fidei Redemptoris professio; sicut enim nullus sine fide potest Deo placere *(Hebr. 11. 6)*; sic nullus sine fide Mediatoris a peccato resurgere; et sicut fides simpliciter dictabat Dei honorificationem, ita haec professionem. Et quia tunc profitetur homo, quando quod interius credit, exterius manifestat; ideo tempore legis naturae fuerunt signa ad hoc manifestandum. Etiam honorabatur ut Redemptor; et hoc modo tria considerantur. Redemptum, et hoc per decimationem, homo enim significatur per decimam drachmam perditam *(Luc. 15. 8-9)*. Ipse modus redimendi, et hoc per oblationem. Ipsum praetium, et hoc per sacrificium, in quo erat sanguinis effusio. Et ista professio in huiusmodi signis maxime necessaria erat pro ipsis imperfectis, perfectis enim Deus revelavit sacramenta fidei, imperfectis celavit. Unde minores adhaerebant fidei maiorum, et credebant implicite; et sicut implicite credebant, sic signa data sunt eis a maioribus, in quibus fidem implicite profiterentur. Tertia ratio est vitae agendae instructio. Sicut enim aliquis non poterat Deo placere sine fide, nec a peccato resurgere sine fide Redemptoris; sic nec in bono stare sine bono opere. Et ideo fidei adiecta sunt signa, quae significarent ea, quae necessaria sunt cum fide. Haec autem tria sunt in corde, et tria sunt exterius. Quae tria in corde his sequentibus signantur. In decimatione peccati recognitio et eius dimissio, quia in ea datur Deo, quod perfectum et quod bonum est, et remanet nobis quod est imperfectum; unde significatur, quod bona tantum sunt a Deo, sed mala a nobis. Rursus in separatione decimae partis in partem Dei, significatur recessus a peccato. In sacrificio signatur interna contritio, quia *sacrificium Deo spiritus contribulatus (Ps. 50. 19)*, et exterior carnis maceratio, quia occidebatur pecus; unde mortificanda sunt membra nostra: *Exhibeatis corpora vestra hostiam etc. (Rom. 12. 1)*. In oblatione mentis devotio et exterior bona operatio, quae si adsint cum fide, sufficiunt ad salutem. Sic ergo patet, quae sit ratio institutionis illorum, scilicet Dei ho-

norificatio, fidei Redemptoris professio, vitae agendae instructio. Secundo debet attendi modus instituendi; non enim instituta sunt per modum praecepti, ut dicit Hugo *(1. p. 8. c. 12):* Primo parvulos consilio erudivit, vel nutrivit, loquens pro illis, qui fuerunt tempore legis naturae. Et si quaeras quo modo, dicendum quod fides dictabat, ut visum est, et natura consonabat, et inspiratio auctoritatem dabat; et ideo per modum consilii data erant, et hoc per superiores, in quibus erat fides explicita. Tertio attendenda est efficacia in his. Et notandum, quod de se nullam habebant efficaciam mundandi, seu curandi, vel iustificandi, sed solum ratione fidei Redemptoris; non enim erant instituta ad hoc, sed ad haec, quae praedicta sunt ». *Ibid. q. 3.*

(7) « Circumcisio congrue fuit instituta tempore legis scriptae ad deletionem originalis culpae, quia expressum fuit signum curationis ». — « Institutio circumcisionis congrua fuit, quia fuit expressum signum curationis originalis, tum propter ablationem a membro propagationis, tum propter ablationem poenalem, tunc etiam propter ablationem circularem ». *4. dist. 1. p. 2. a. 2. q. 1.* — « De integritate circumcisionis absolute duo sunt necessaria, sexus masculinus, et membrum. Tempus vero est necessarium quoad observantiam, non tamen quoad efficaciam ». — « Duo ex istis, scilicet sexus et membrum, sunt de necessitate circumcisionis simpliciter, sed tempus uno modo est de necessitate, alio modo non. Est enim in hoc sacramento tria considerare, scilicet efficaciam, significantiam et observantiam. Quantum ad efficaciam nihil facit: quantum ad significantiam est de congruitate, quia expressius significat: quantum ad observantiam est de necessitate, quia cadit sub praecepto; unde peccat, qui negligit observare. Ad illud quod obiicitur primo, quod in morbo non est distinctio; ergo etc.; dicendum quod circumcisio non tantum fuit in remedium, sed etiam in signum distinctionis, ut gens Iudaeorum ab aliis discerneretur, ex quo Christus debebat ab ea nasci. Et quia propagatio et genealogia attenditur penes mares; ideo illis data fuit, non mulieribus. Ad illud quod obiicitur, quod membrum illud non deberet esse, quia est verecundum, dicendum quod membrum illud maxime conveniebat significationi circumcisionis et efficaciae. Circumcisio enim data fuit in pactum, sicut dicitur in Genesi. Et hoc pactum est certitudo, quod Christus ex gente illa esset nasciturus. Fuit etiam data in remedium contra originale peccatum; unde dicitur in Genesi *(17. 14): Masculus, cuius caro praeputii circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit.* Fuit similiter data in meritum obedientiae; meruit enim Abraham et posteri eius, sic Domino obediendo. Fuit etiam data in signum repressionis concupiscentiae; unde signat quid sit agendum, sive a quo sit cessandum. Et quia per praeputium est generatio; sic convenit pacto generationis: est originalis culpae transfusio; et sic convenit remedio circumcisionis: et in praeputio regnat inobedientia et concupiscentia; ab oppositis per ipsius significationem, et ab ipso factam ablationem, et meretur obedientia, et significatur continentia; ideo rectissime convenit. Quod ergo dicitur, quod est membrum ignobile, dicendum quod de sui natura est nobile, sed factum est ignobile propter culpam; unde per remedium nobilitatur. Unde dicitur *(1. Cor. 12. 23),* quod membris ignobilioribus *abundantiorem honorem circumdamus;* et hoc intelligitur, dum passionibus et desideriis obviatur. — Ad illud, quod quaeritur de tempore, dicendum, quod quantum ad efficaciam nihil facit, unde aeque bene curabat circumcisio proselytos vel etiam parvulos: est tamen congruentia quantum ad significationem. Quod obiicitur de baptismo, dicendum quod res circumcisionis erat circumcisio et a culpa et a miseria. Circumcisio a culpa significabatur in actu et materia, sed circumcisio a miseria per actum et materiam non significabatur; et ideo congruum fuit tempus addere, per quod significaretur. Baptismus autem, ratione immersionis et elevationis, expresse significat mortem et resurrectionem; ideo non fuit congruum addere. Et sic dies octavus est de bene esse circumcisionis quantum ad significationem; est tamen de necessitate quantum ad observantiam, quia cadit in praecepto. Et ratio huius fuit, quia sa-

cramentum illud fuit poenale; ideo oportuit observare tempus, quia si ante octavum diem circumcideretur, propter teneritudinem posset perire. Si ultra differretur, esset periculum propter mortem, et libenter differrent propter dolorem; ideo voluit eis Dominus praefigere terminum. Ad illud quod obiicitur, quod est de necessitate praecepti, ideo non poterat differri, nec praeveniri sine peccato, dicendum quod circa hoc duplex fuit opinio. Una quidem, quod praeveniri non poterat nec differri sine peccato, nisi interveniret Dei auctoritas, vel etiam necessitas; et utraque fuit in viris, qui fuerunt in deserto circumcisi, ut dicunt. Necessitas propter periculum, quia ad motum nubis movebantur; et ideo circumcisionem servare non poterant. Divina etiam auctoritas fuit dispensans, quia in deserto erant, in quo non poterant gentibus commisceri, nec indigebant distingui. Rursus, Dominus voluit ob figuram circumcisionem differri, ut una generalis circumcisio fieret in terra promissionis in signum illius, quae futura erat in patria. Et isti dicunt, quod si de parvulis timeretur, quod essent morituri, tempus circumcisionis poterat et debebat praeveniri, alioquin puer damnabatur, sicut modo damnatur puer non baptizatus. Sed haec positio, licet probabilis videatur, tamen mori repugnat Iudaeorum, quem nunc observant; et credibile est, quod a patribus acceperunt, nullum enim ante octavum diem circumcidunt. Contrarietatem etiam habet in seipsa; quia si ob necessitatem poterat differri, cum parvulus erat in gravi infirmitate, non debebat secundum eos circumcidi, sed diutius expectari. Et iterum, si non poterat sine peccato differri, qualiter poterat praeveniri, ex quo Dominus illum praefixerat? Et ideo alia opinio est et probabilior, quod non debebant praevenire nec differre, nisi Dominus ipse dispensaret, alioquin peccabant. Et si tu obiicias, quod tunc puer damnaretur, quia scribitur: *Masculus, cuius caro etc.*, dicendum quod secundum translationem septuaginta habetur: Cuius praeputii caro octava die circumcisa non fuerit. Et quamvis in nostra translatione non repetatur, tamen intelligitur repeti sub ea conditione, in qua fuit praeceptum. Et quia non erant obligati, eodem remedio curabantur, quo mulieres, fide et oblatione. Sed huic positioni occurrit difficultas; esto enim quod parvulus ille mundatus illo remedio viveret usque ad octo dies, et tunc non circumcideretur, aut salvatur, aut non. Si non salvatur; ergo ex peccato patris amittit gratiam, aut eam non habuit; sed constat, quod propter peccatum patris non potuit eam perdere, ergo nunquam habuit. Si salvatur, et non est octavo die circumcisus; ergo non est verum, quod dicit Dominus: *Masculus, cuius caro etc.* Propter hoc ergo respondendum, quod, currente circumcisione, alia remedia non disponebant parvulum nisi cum hac conditione, quod ipse esset impossibilitatus ad implendum mandatum de circumcisione, et ita propter impossibilitatem absolvebatur; et si moriturus erat ante octavum diem disponebant, et curabatur. Sed victurus non curabatur, quousque mandatum esset totum impletum; et hoc totum est probabile. Et ideo hanc opinionem credo saniorem. Si autem Dominus dispensaret, tunc secus esset; et ita dicunt factum esse circa viros, qui fuerunt in deserto. Aliqui tamen dicunt, quod peccaverunt, quia ex contemptu dimiserunt: sed tamen illud non est credibile, quod omnes ita mandatum Dei contemnerent. Si autem obiicias similiter de parvulo, qui praeventus morte non baptizatur, utrum in fide parentum salvetur, dico quod non; quia baptismus propter suam generalitatem, et perfectionem, et temporis indeterminationem alia remedia evacuaverat; non sic autem circumcisio. Huius autem positionis probabilitas habetur ex auctoritate, quia in Proverbiis *(4. 3)* dicit Salomon: *Unigenitus eram coram matre mea.* Ubi dicitur in Glossa: Quod filius Bersabeae alius parvulus, quem habuit ante Salomonem non fuit nominatus, quia ante octavum diem est mortuus, et ita non fuit circumcisus. Habetur ex ratione; quia nullum animal offerebatur Domino ante octavum diem. Habetur ex more Iudaeorum, quem modo òbservant. Et ideo haec positio magis est tenenda ». *4. dist. 1. p. 2. a. 2. q. 2.*

(8) « Quod in circumcisione detur gratia, ostenditur, quia eadem vi est corruptio unius oppositi, et generatio alterius, et eadem, qua

receditur ab uno oppositorum, acceditur ad reliquum; ergo cum gratia et culpa sint opposita, eadem vi, qua deletur culpa, confertur et gratia; ergo si circumcisio est ad delendam culpam, necesse est in ea conferri gratiam. Si dicas, quod hoc non tenet in moribus, hoc nihil est, quia Ambrosius *(lib. 3. off. c. 10. et de Cain et Abel lib. 2. c. 4)* dicit, quod egressus vitii est virtutis ingressus ». — « Item accidens corrumpitur dupliciter, aut propter corruptionem subiecti, aut propter inductionem contrarii; ergo si circumcisio aufert culpam, cum non corrumpat subiectum, de necessitate inducit contrarium; sed hoc est gratia; ergo etc. Si dicas, quod culpa non est accidens, sed privatio, idem sequitur, quia privatio non removetur ab aliquo nisi per positionem habitus; ergo si culpa est privatio gratiae, nunquam delebitur nisi ponatur gratia ». — « Item peccatum dicit non esse moris; sed impossibile est, quod Deus auferat alicui non esse naturae nisi dando esse, imo non intelligibile; ergo impossibile, et non intelligibile est, quod auferat non esse moris nisi dando esse; sed non esse moris est per culpam, esse autem moris per gratiam; ergo etc. Si dicas, quod non est simile, quia esse, et non esse sunt immediata, non sic culpa et gratia; contra hoc est, quia privatio et habitus circa suum susceptibile sunt immediata, sicut affirmatio et negatio; ergo impossibile est privare unum, quin ponatur reliquum ». — « Item si circumcisio delet culpam, et gratia delet; aut ergo circumcisio delet per gratiam, aut e converso, aut utrumque simul; sed constat quod non utrumque simul, quia cum non sint idem in substantia, non habent eandem operationem immediatam. Nec gratia per circumcisionem, quia si non esset circumcisio, gratia per se sufficienter deleret culpam tanquam immediata causa; ergo circumcisio delet per gratiam; ergo per prius ordinatur circumcisio ad gratiam, quam ad culpam delendam ». — « Circumcisio conferebat gratiam habilitantem ad bonum, licet tam parvulam, quod solum merebatur dici deletiva culpae, et non habilitativa potentiae ». — « Circa hoc diversi diversimode senserunt. Quorumdam enim positio fuit, quod originale, ut est culpa, est concupiscentia, cum debito non concupiscendi: et non ideo est culpa, quia concupiscentia, haec enim est in iustificatis; sed ideo, quia est cum debito non concupiscendi. Cum ergo deletur culpa originalis, quia deletur quantum ad reatum, et remanet quantum ad actum, dicunt quod solvitur debitum, id est non imputatur, et tunc ergo remanet concupiscentia actu poena: hoc ergo est quod dicunt, originale deleri, id est debitum concupiscendi non imputari; et hoc quidem sine alicuius gratiae collatione fieri potest, et fit in circumcisione. Sed haec responsio non potest stare duplici ratione. Una quidem, quia si Deus non imputat hoc debitum ipsi animae, quod prius imputabat, aut ergo aliqua innovatio facta est circa animam, aut mutatio facta circa Deum. Non mutatio circa Deum, ergo innovatio circa animam: ergo aut aliquid est ab ea ablatum, aut positum. Si ablatum, aut bonum aut malum. Non bonum: ergo malum. Non malum poenae tantum, ergo culpae; sed culpa est privatio, quae non aufertur, nisi aliquid ibi ponatur: ergo necesse est aliquid poni. Sed nihil ponitur in anima, quod expellat culpam, nisi gratia. Alia ratio est, quia si debitum tantum non imputaretur, et gratia non daretur, cum nullus possit videre Deum, quin habuerit gratiam, tunc ergo iustus ab originali peccato mundatus per circumcisionem, si moriatur, cum non habuerit gratiam, non videbit Deum: ergo eandem poenam habebit, ac si haberet originale. Alia positio magis ultra processit, et dixit, quod in circumcisione dabatur gratia, et delebatur culpa; sed culpa delebatur vi circumcisionis, gratia autem non dabatur vi eius, sed ex liberalitate Dei, quia non delet culpam, quin decoret animam et gratam sibi faciat, quamvis posset aliter facere, quia secundum naturam medium est inter culpam et gratiam, scilicet ipsa innocentia, et delere culpam hoc est reddere innocentiam; sed Deus numquam reddit innocentiam, quin superaddat gratiam. Et per hoc respondent ad obiecta de contrarietate, de habitu et de privatione, quia gratia non est directe immediate habitus oppositus culpae, sed innocentia. Ad hanc innocentiam, secundum quod est privatio culpae, ordinatur circumcisio disponens ex parte suscipientis,

sed gratia ex parte agentis. Sed haec positio non potest stare duplici ratione. Prima quidem, quia si innocentia esset medium secundum naturam inter culpam et gratiam, prius naturaliter restitueretur innocentia et expelleretur culpa, quam infunderetur gratia. Sed hoc est manifeste falsum, quia tum gratia non deleret culpam. Sic enim prius naturaliter deleretur culpa per innocentiam, quam gratia infunderetur. Alia ratio est, quia etsi Deus posset delere culpam sine gratia, non tamen decrevit delere nisi per gratiam: ergo si dat virtutem Sacramento consonantem suo decreto, non dat virtutem ad culpam delendam nisi disponendo ad gratiam. Tertia positio est, quod in circumcisione delebatur culpa, et conferebatur gratia, et ad utrumque ordinabatur circumcisio; sed gratia quosdam effectus habet privativos, quosdam positivos: et circumcisio non ordinabatur primo et per se, nisi quantum ad effectus privativos, et ideo solum significabat ablationem. Sed quia effectus privativi non sunt sine positivis, ex consequenti erant ibi effectus positivi; et quia ex consequenti non oportebat eos significari, ideo ablatione culpae privativum effectum solum significabat. Exemplum autem manifestum est in conversione panis in corpus Christi, in quo est consequenter et sanguis, sed tamen non significatur ibi. Effectus autem gratiae positivi sunt, sicut habilitare ad bona opera; privativi sicut removere culpam. Sed ista positio non potest stare duplici ratione. Prima quidem, quia si vi circumcisionis ponitur gratia in anima et potentiis, quia delet culpam, quae in his est, cum poni gratiam in anima non sit aliud, quam gratificari, et in potentiis, quam potentias habilitari; ergo non separantur nec secundum rem, nec secundum intellectum: ergo impossibile est ponere, vel intelligere, quod circumcisio habeat vim ad unum, quin etiam habeat ad reliquum. Alia ratio est, quia effectus positivi aliqui secundum rem idem sunt cum privativis, quia sicut lumen materiale nunquam delet tenebras nisi illuminando aëra; sic nec lumen gratiae tenebras peccati. Quarta positio fuit, quod in circumcisione dabatur gratia, sed tamen parvula respectu eius, quae datur in baptismo. Et ratio huius videbitur in sequenti distinctione, cum de profectu sacramentorum disputabitur. Et quia gratia quantumcumque parva plenum effectum habet ad delendam omnem culpam mortalem, sed semiplenum ad habilitandas potentias animae ad proficiendum; ideo circumcisio dicitur ordinari ad effectum ablationis culpae, non quia ipsum solum habeat, sed quia solum habet completum. Et quia sacramentum non omne significat quod facit, sed quod plenius et perfectius facit; ideo in circumcisione solum est signum ablationis principaliter. Et per hoc patent auctoritates et obiecta, quia nec Glossa, nec Magister voluerunt negare, quod nullo modo daretur gratia habilitans, sed quod ita parum habilitans, et ita parum reprimens concupiscentiam, quod solum merebatur dici deletiva culpae, non habilitativa potentiae ». *4. dist. 1. p. 2. a. 2. q. 3.*

(9) « Sacramenta novae legis iustificant, et gratiam conferunt ex opere operato per se, quod non faciebant sacramenta legis veteris nisi per accidens. » — « Dicendum quod istam differentiam aliter intellexit Hugo, aliter intellexit Pictavensis et Magister. Magister enim secutus Pictavensem dixit, quod sacramenta veteris legis, excepta circumcisione, instituta essent ad signandum tantum in perfectis viris et fidelibus, quia aliis erant instituta vel in onus, si duri erant, vel ad revocandum ab idololatria; et si ad aliquam fuerunt efficaciam ordinata, hoc fuit solum, ut absolverent ab irregularitate carnali, vel poena temporali, ut baptismata et sacrificia. Et quia solum ad hoc instituta erant, etiam si ex fide et caritate fierent, non erat in eis meritum, quia non se extendebant ultra id, ad quod erant. Unde sicut motus caritatis non erit in patria meritorius, sic tunc non merebantur in opere exteriori, sed tantum in interiori. Et si tu obiicias ei de medicina, dicit, quod fides Redemptoris fuit medicina pro tempore illo; illa vero non iustificabant nec per se, nec per accidens. Et huius positionis fuit Pictavensis. Sed haec positio magistro Hugoni non videbatur rationabilis, quia tunc sacrificia facta a viris sanctis non placuissent Deo, nec sacrificium Abel, nec Abraham, nec Salomonis; quod

manifeste falsum est, sicut patet in oratione canonis *(Can. Miss.* ibi: *Supra quae propitio etc.).* Et quid etiam de oblatione sacrae Virginis, cum obtulit par turturum? numquid a merito vacua fuit? Propter hoc aliter magister Hugo voluit dicere, quod sacramenta veteris legis, excepta circumcisione, instituta fuerunt primum ad significandum vel passionem ut sacrificia, vel etiam nostra sacramenta, ut baptisma nostrum; et ad efficiendum non sunt instituta, nisi solum exterius circa carnem; sed quia significant id, quod fides credit, in eorum perceptione est professio fidei, non tantum verbo sed et facto. Et quia talis fides disponebat ad iustificationem, ideo sacramenta illa per accidens iustificabant. Et novae legis sacramenta non solum ex prima causa et institutione ordinata sunt ad significandum, sed etiam ad gratiam obtinendam; ideo per se ordinata sunt ad iustificationem: ideo, per se loquendo, ista iustificant, illa non nisi per accidens. Et huius signum est, quod sacramenta veteris legis principaliter significant id quod credendum est, ut Christi passionem, et per posterius iustificationem, excepta sola circumcisione, quae principaliter significat amotionem originalis. Sed sacramenta novae legis e contrario primo significant gratiae efficaciam, et per posterius passionem, sive id quod est credendum, ut baptismus interiorem ablutionem, et passionem. Unde Hugo *(lib. 1. de sacr. p. 11. c. 5):* Sacramenta novi testamenti primo loco spiritualis gratiae signa sunt, et ad ipsam gratiam sanctificandis conferendam principaliter instituta. Illa vero signa horum tantum erant, et mediantibus his gratiam iustificationis contulerunt, mediantibus his, idest fide istorum, quia non erant in re, sed in fide. Et has opiniones tanquam rationabiles concordant aliqui magistri moderni temporis, dicentes Magistrum locutum esse, quod illa non iustificabant per se, sed Hugo per accidens; ideo non est contradictio. Sunt etiam alii, qui dicunt idem ipsum aliis verbis, quod ista iustificant ratione operis operati, sed illa ratione operis operantis, non operati; et opus operans est fides, sed operatum exterius est sacramentum; et hoc est ratione fidei et caritatis coniunctae. Sed si quis attendat, hae positiones directe sibi contradicunt. Primum quidem, quia Magister non solum dicit, quod illa sacramenta non iustificabant, imo etiam si in fide et caritate fierent; et sic nec per se, nec per accidens. Rursus, utraeque loquuntur de his, in quantum sunt sacramenta: et constat quod opus operans non est sacramentum, sed opus operatum; ergo utraque intellexit de operato, et illud verum est: et de illo opere operato dixit Magister, quod solum significabat, non iustificabat, sicut aspersio aquae vel sanguinis. Nunquam enim iustificabat sanguis hircorum aspersus, etiamsi in fide et caritate fieret; et hoc modo nec per se, nec per accidens: et hoc fuit satis probabile. Sed certe multo probabilius est, quod magister Hugo posuit, quod, cum in illo opere operato esset professio fidei facta, ratione fidei coniunctae erat in illis primo et per illa (per accidens tamen) iustificatio. Sed in hoc est differentia ipsorum ad nova, quod in sacramentis novae legis, quantum ad opera, operata est iustificatio non tantum per accidens, sed etiam per se. Huius autem signum evidens primo ostensum est in modo significandi horum sacramentorum, et illorum. Si vero quaeritur ratio, unde hoc est, patet responsio ex praedictis, quia causalitas sacramentorum non est aliud, quam quaedam efficax ordinatio ad recipiendam gratiam ex pactione divina; hoc autem fuit solum in sacramentis novae legis et non veteris, nisi in circumcisione, quia ibi fuit pactio. Quare autem in istis est pactio et ordinatio, in illis non, patet, quia tunc fuit tempus figurae, et vincendi duritiam illorum per illa sacramenta, modo est tempus gratiae. Ex his patet responsio ad obiecta ad utramque partem; nam illa quae probant, quod non iustificant, intelliguntur per se loquendo; alia vero ad oppositum, per accidens ». *4. dist. 1. p. 1. a. 1. q. 5.*

(10) « Duplex est circa quaestionem istam opinio celebris et famosa. Quidam namque voluerunt dicere, quod in utriusque sacramentis datur gratia, sed differenter. Quia in illis dabatur ratione fidei, et devotione ipsius suscipientis; ita quod nullo modo ratione sacramenti, sive operis operati. In sacramentis autem novae legis secus est, quia constant ex

verbo et elemento; sed cum Dominus instituit verbum, dedit illi virtutem, per quam influit et agit in animam, vel disponendo ad gratiae susceptionem, vel imprimendo characteris significationem, vel adminiculando ipsi gratiae ad animae curationem, et fomitis debilitationem. Et hoc videtur dicere Augustinus *(in Ioan. tract. 50. post med.)*: Quae est virtus aquae, ut corpus tangat, et cor abluat, nisi faciendo verbo? Et Hugo de sancto Victore videtur id idem sentire, qui dicit, quod sacramenta novae legis prius sanctificantur per verbum, et postmodum sanctificant, ut sic sint ex sanctificatione sanctificantia. Et hunc modum dicendi sustinent viri periti et fide digni. Sed difficile videtur mihi intelligere virtutem illam simul esse verbo et elemento collatam, quantum ad essentiam et naturam, quantum ad eius existentiam, quantum ad durationis mensuram, et etiam quantum ad operationis efficaciam, quae omnia necesse est ponere et explicare circa virtutem illam. Si quis dicat, quod aliqua qualitas detur verbo et elemento, per quam agat et influat in ipsam animam, difficile est intelligere ipsius virtutis essentiam. Cum enim non sit substantia, sed accidens quoddam, et in genere boni, dubium est, utrum debeat reponi inter bona maxima, vel media, vel minima. Et si inter bona maxima reponatur, iam gratia erit: gratia autem existens in uno subiecto, non habet virtutem agendi in aliud. Si vero gratia non est, nec virtus, quo modo ergo dicitur secundum veritatem sanctificare ipsum sacramentum, et eum, qui suscipit sacramentum? In quo etiam genere sit, et cuius speciei sit, utrum videlicet in diversis sacramentis diversificetur formaliter illa virtus, homini parum intelligenti difficile est capere. Et si inter bona media, vel minima reponitur, quo modo talis virtus facit rectitudinem et sanationem ipsius animae, quae inter bona maxima computantur? Non solum autem difficile est intelligere huius virtutis essentiam, sed etiam subsistentiam; aliter enim accidens spirituale substantificatur in subiecto corporali, vel cum naturae ordine, quem Deus non pervertit per miraculum, substantia sit nobilior sua proprietate. Aut si ponitur illa virtus specialis, ut in subiecto, in verbo et elemento, quare non similiter ipsa gratia, quae debet infundi animae, quod nescio si aliquis recte intelligens dicat? Aut si est in subiecto corporali, quomodo una virtus et qualitas absoluta simul poterit esse in duobus subiectis, verbo videlicet et elemento, ex quibus, etsi fiat unum sacramentum, non tamen fit unum per naturam et essentiam? Unitas autem virtutis, secundum quod dicit et vult Damascenus *(de orth. fide, c. 15 et 19)*, correspondet unitati substantiae et naturae. Aut ergo in uno sacramento non est una virtus, sed plures; aut illa virtus composita est; aut unum accidens simplex et spirituale et impartibile simul erit in diversis subiectis, quod totum valde difficile est intelligere de illa virtute. Nec solum ista duo difficile est intelligere de illa virtute, sed etiam durationis mensuram. Dubium enim est, utrum Deus dederit virtutem illam cum primo instituit, aut de novo det. Sed quo modo a principio dedit his, quae nondum erant, sicut verbis, quae quotidie de novo formantur? Si de novo dat, tunc quotidie in sacramentis non solum gratiam, sed etiam alia accidentia creat; et tamen consuevit dici, quod creationis opus non currat nisi circa exitum animae in esse et circa infusionem gratiae. Et si desinat esse statim prolato verbo, quomodo creavit Deus tam nobilem virtutem, ut ita cito deficeret? Et rursus, si datur verbo, cum non detur verbo in scripto, nec in mente, datur in pronunciatione; et tunc difficile erit explicare, utrum detur in principio, vel in medio, vel in fine; quia nec in principio verbi, nec in medio est actio illius virtutis. Si vero in fine, tunc cum verbo desinat esse, et deficiente verbo desinat virtus verbi, simul incipiet virtus et desinet. Aut si ante finem datur, quantum detur difficile est insinuare. Nec tantum illud, sed etiam multo difficilius est explicare operationis illius virtutis efficaciam, utrum scilicet agat generatione aequivoca vel univoca, generando sibi simile, vel dissimile; difficile etiam est, utrum influat omnino aliquid ab extrinseco, aut educat aliquid de potentia in actum. Primum est soli Deo possibile; secundum autem difficile est explicare. Difficile est etiam intelligere, quomodo characteris impressio possit esse ab illa virtute, cum caracter videatur esse in su-

periori parte, in qua solus Deus potest influere. Unde substantia intelligibilis beata, quantumcumque magnae sit excellentiae, secundum quod dicit Augustinus *(in Psal. 118. ser. 18)*, non potest facere ad nostram iustificationem, vel illuminationem, aliquid interius formando, sed solum exterius excitando. Quo modo ergo hoc poterit virtus data elemento, vel verbo, cum non videatur esse capax tantae virtutis? Postremo, in sacramento altaris, in quo fit subito transubstantiatio panis secundum se totum in corpus Christi, quod quidem non potest esse nisi ab infinita virtute, quomodo verbum prolatum ab homine, cum sit finitae virtutis, poterit ad istam transubstantiationem aliquid operari? Et certe si illud verbum virtutem non habet agentem, multo minus verba aliorum sacramentorum. Haec omnia, et multa alia circa hoc valde difficile est intelligere et explicare. Quae non idcirco narro, quia credo esse insolubilia, vel ut ipse istam improbem positionem, sed ut ostendam me ipsam non plene intelligere; et ideo nec affirmare, nec negare velle. Quia etsi ipsam clare non intelligam, hoc tamen scio et intelligo, quod plura potest Deus facere, et etiam in ipsis sacramentis facit, quam nos possumus intelligere. Unde confugiendo ad mirabilem Dei potentiam, omnia ista possumus facile declinare. Et secundum hunc modum dicendi satis plana esset responsio ad quaestionem propositam, si ipsius modi plana esset intelligentia. Et haec positio in quarto libro *(dist. 1. a. 1. q. 1.)* diffusius est explicata, ubi respondetur ad praemissa. Alius est hic modus dicendi. Supposito quod in sacramentis novae legis divina virtus secretius operetur, quia hoc est ipsius fidei et sententiae communis, dixerunt aliqui sacramenta novae legis habere respectu iustificationis virtutem influentem, virtutem promerentem, virtutem disponentem et virtutem efficaciter ordinantem. Virtutem influentem ratione Spiritus sancti assistentis, virtutem promerentem ratione meriti passionis ad sacramentum concurrentis, virtutem disponentem ratione devotionis ipsius fidelis sacramentum suscipientis, virtutem denique efficaciter ordinantem ratione divinae passionis instituentis. Sic enim instituit Dominus, ut ad talis verbi prolationem, et sacramenti susceptionem, mirabilis in suscipientibus fieret operatio, et suscipientium sanatio et iustificatio; et pro tanto dicunt sacramenta novae legis habere virtutem. Et differunt in hoc a sacramentis legis veteris, praecipue quantum ad ipsam efficacem ordinationem; quia non interveniebat ibi pactio in illis sacramentis, per quam efficax et infallibilis fieret ordinatio ad gratiam, secundum quod in sacramentis novae legis, ut patet in institutione baptismi, ubi dixit: *Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit (Marc. 16. 16)*. In aliis etiam tribus modis habendi virtutem differentia est penes magis completum et minus completum; quia in sacramentis novae legis Spiritus sanctus influens iustitiam plenius assistit, et passio Christi meritoria efficacius concurrit. In cuius signum de latere Christi profluxerunt sanguis et aqua, et per consequens sacramenta, de quibus fundatur Ecclesia. Abundantior etiam est devotio suscipientis tum propter incrementum fidei propriae, quod factum est in nova lege, tum etiam propter subsidium fidei totius Ecclesiae; quia in fide Ecclesiae suscipiunt ecclesiastica sacramenta. Et propter istum quadruplicem modum habendi virtutem, dicuntur sacramenta legis novae iustificare, et esse causa gratiae. Nec volunt, qui hanc positionem sustinent, in sacramentis novae legis amplius ponere, tum quia ista satis videntur sufficere ad nostram sanationem et iustificationem: tunc quia etiam ex isto quadruplici modo habendi virtutem satis manifestatur nobilitas sacramenti novae legis in seipsis: tum etiam quia nec expressa auctoritas, nec ratio videtur cogere amplius illis dare; et humilitas fidei non tantum debet refugere diminutionem, sed etiam superfluitatem; et laudabilius quodam modo videtur diminute dicere, quam ampliare. Hunc modum dicendi, et huius quaestionis determinationem plures sustinent bene intelligentes. Et dominus Guilielmus Parisiensis Episcopus in determinando in scholis fratrum Minorum approbavit istum modum dicendi coram fratre Alexandro bonae memoriae. Et istum modum dicendi dupliciter potest quis sustinere et intelligere. Vel ita, quod omnino affirmet nullo alio modo esse virtutem in sa-

cramentis novae legis, quam modis praedictis. Vel quod hoc modo affirmet virtutem in eis esse; ita tamen quod non neget alium modum praeter hoc existendi virtutem in sacramentis esse possibilem. Et primus quidem repugnat priori modo dicendi. Secundus autem modus dicendi priori opinioni non repugnat; quia nihil dicit, quod illa non dicat, imo etiam nihil dicit, quod communis opinio non teneat. Nullus enim recte sentiens negat, quin omnibus dictis modis sacramenta novae legis virtutem habeant. Sed si quis plus dicit, huic positioni non contradicit, sed addit. Sed forte videbitur alicui calumniabile quod dictum est, virtutem Spiritus sancti sacramento assistere, quin potius in nomine sacramenti claudi, deberet intelligi tanquam de eius integritate, propter hoc quod dicitur: *Tres sunt, qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua, et sanguis: et hi tres unum sunt (1. Io. 5. 8).* Et in libro de unitate et uno dicitur, quod sunt unum sacramento; et ideo non debet dici, quod Spiritus sanctus assistat sacramento, tanquam cum eo connumeretur; sed propter ipsam unitatem, quae praedicta est, quam efficit Spiritus sanctus in sacramento, ipsi sacramento debet attribui. Sed certe, etsi hic modus dicendi videatur differre a praedicto, tamen secundum rem idem est, licet vocabula sint diversa. Quod enim dicuntur ista tria unum sacramento, hoc non est, quod ex ipsis fiat unum per essentiam, sed quod fiat unum per ordinem, quia scilicet ordinantur ad unum effectum; et hoc nihil aliud est dicere, quam unum alteri assistere. Item omne, quod est de integritate sacramenti, aut est res tantum, aut significatio tantum, aut res et signum. Si ergo spiritus influens iustitiam ponitur de unitate sacramenti, cum non sit signum et res, nec signum tantum, erit tantummodo sicut res; et ita non habebit rationem causantis, sed potius nomen, vel rationem effectus: et ita spiritus non staret pro ipsa virtute influente, sed potius pro ipsa gratia Spiritus sancti infusa ipsi animae in sacramenti susceptione. Item non est quaestio, utrum Spiritus sanctus in sacramento infundat gratiam; sed de hoc est quaestio, utrum sacramentum, secundum quod dicitur invisibilis gratiae visibilis forma, ita quod similitudinem eius gerat, et causa existat, virtutem habeat aliquam, per quam influat in animam. Non videtur ergo hoc facere ad propositum. Postremo, Spiritus sanctus sanctificans, et meritum passionis, et elementum exterius non solummodo reperiuntur in sacramentis legis novae, sed etiam in sacramentis veteris legis. Hoc ergo non sufficit ad assignandam differentiam istorum sacramentorum et illorum. Aut ergo iste modus dicendi nihil aliud dicit, aut si dicit, parum dicit, et modicum ad propositum facit. Et ideo sustineatur quicumque praedictorum modorum magis placet; quia primus satis pius est; secundus vero satis sobrius est, si sustineatur illo modo, quo dictum est: et hoc modo in quarto Libro sustinetur, sicut patet consideranti. Idcirco hic repetii, non propter hoc ut nova superadderentur, sed ut ostenderetur, quod a communi positione non dissonat, cui pro viribus meis in omnibus praecedentibus libris adhaesi tanquam viae securiori, et sicut scio et possum, mihi et aliis consimilibus parum intelligentibus persuadeo adhaerendum. Et quoniam per totum librum hoc diligentius observavi, sicut advertenti clarius apparebit, ut in his quaestionibus dubiis et difficilibus, in quibus non potui deprehendere, quae esset via communis, quia sapientes opinantur contrarie sapientibus, sic unam partem tanquam magis probabilem sustinui, ut tamen aliam minime improbarem. » *3. dist. 40. a. 1. q. 1. dub. 3.*

(11) « Aliqua sacramenta significaverunt quod futurum erat, ut legalia: aliqua quod praeteritum, ut sacramenta nostra, quae signant passionem praeteritam, sicut dicit Glossa super illud: *Consepulti estis (Rom. 6. 4);* Glossa: Quidquid gestum est in cruce Christi, in his non tantum dictis, sed etiam gestis figuratur; loquitur de sacramentis, sunt enim signa demonstrativa, quia signant quod donatur. Unde duplicem habent significationem, propriam scilicet et allegoricam. Propriam respectu praesentis, sed allegoricam respectu praeteriti ». *4. dist. 1. p. 1. a. 1. q. 2. ad 4.*

(12) « Etsi passio eadem sit, tamen prius fuit promissa, et modo est persoluta; et ideo, accepta satisfactione, misericordia Dei liberalior fuit ad remittendum, quam cum tantum erat promissa. Liberalior, inquam, quantum ad ef-

fectum, cum semper in se sit summe et aequaliter liberalis: ideo effectus maior. Praeterea, etsi fides sit eadem, tamen haec est dignior et ad amandum efficacior, quia apertius credimus, quam antiqui; et fides de passione iam praeterita, et solutione facta, magis ad amandum incitat, quam promissa. Ideo Deus et merito fidei, et merito passionis iam praeteritae, maiorem contulit sacramentis efficaciam. Et rursus, quia fides est expressior, sacramenta sunt evidentiora; sed fides expressa remanet eadem, quia ratio credendi eadem; sed sacramenta alia, quia signa sunt alia, et signa non mutantur quantum ad signatum, sed quantum ad speciem signantem». *4. dist. 2. a. 1. q. 2. ad 3.*

(13) « Sacramenta legis veteris habebant efficaciam a fide specialis personae, unde parvulus iustificabatur in fide parentum; hoc autem habuit a fide Ecclesiae. Alia etiam differentia est, quia illa totam efficaciam habebant a fide; haec autem non tantum habent a fide, sed etiam a pactione divina, quae ipsum opus operatum ordinavit ad gratiam percipiendam, illa vero per accidens solum iustificabant, sola circumcisione excepta, quae virtutem habuit a fide Ecclesiae et ex pactione Dei. Dominus enim pactum fecit, cum dixit: *Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit (Marc. 16. 16)*; et similiter: *Ponam pactum meum etc. (Gen. 17. 10).* » *4. dist. 3. p. 1. a. 1. q. 3. ad 3.*

APPENDIX.

In quo Sacramenta veteris legis a Sacramentis legis novae differant, diverso modo exponitur a Seraphico et ab Angelico. Hic enim, cui plerique Theologi recentiores subscribunt, in 1. 2. *q.* 103. *a.* 2. et 3. *p. q.* 62. *a.* 6. in eo discrimen assignat, quod illa *ex opere operantis,* haec *ex opere operato* gratiam conferant. Porro, ut exponit Seraph. 4. *d.* 1. *a.* 1. *q.* 5. « opus operans est fides, opus operatum interius est Sacramentum. » Sacramenta proinde veteris legis ab immunditia legali emundabant, ut vero a peccatis mundarent, nullam in se vim habebant, quia « non poterant in se continere realiter virtutem profluentem a Christo incarnato et passo »; quia tamen, « erant quaedam protestationes fidei, » idcirco ratione fidei illius, qui operabatur, gratiam conferebant. E contra Seraphicus *l. c.* Hugonem Victorinum secutus, tenet Sacramenta utriusque foederis gratiam producere *ex opere operato;* nempe sacramenta legis veteris, utpote fidei protestativa, *secundario et per accidens;* sacramenta novae legis *primario et per se.* Nam, ut ait S. D. *l. c.*, « Sacramenta veteris legis, excepta circumcisione, instituta fuerunt primo ad significandum vel passionem, ut sacrificia, vel etiam nostra sacramenta, ut baptisma nostrum; et ad efficiendum non sunt instituta, nisi solum exterius circa carnem. Sed quia significant id, quod fides credit, in eorum perceptione est professio fidei, non tantum verbo, sed et facto. Et quia talis fides disponebat ad justificationem; ideo sacramenta illa per accidens justificabant. Et novae legis sacramenta non solum ex prima causa, et institutione ordinata sunt ad significandum, sed etiam ad gratiam obtinendam; ideo per se ordinata sunt ad justificationem, ideo per se loquendo ista justificant, illa non nisi per accidens. Et hujus signum est, quod sacramenta veteris legis principaliter significant id, quod credendum est, ut Christi passionem, et per posterius justificationem, excepta sola circumcisione, quae principaliter significat amotionem originalis. Sed sacramenta novae legis e contrario primo significant gratiae efficaciam, et per posterius passionem, sive id, quod est credendum,

ut baptismus interiorem ablutionem et passionem. » S. Bonaventurae opinionem strenue tuetur doctissimus Estius in 4. *Sentent. d.* 1. § 28, juxta eam enim, ut ipse fatetur, « facile apparet, quo sensu tam Scripturae, quam Patres, vel tribuant vel adimant sacramentis veteris legis vim sanctificandi. Per se enim spectata non justificant, sed tantum futurorum signa sunt;... per accidens vero justificant, etiam ex opere operato. »

Porro, ut observat Bellarminus, *de Sacram. in gen. lib.* 2. *c.* 13, error haereticorum anathemate perculsus in Concilio Tridentino non in eo est, quod extulerint Sacramenta veteris legis, ut Theologi, qui sententiam Seraphici tenent; sed in eo quod Sacramentis novae legis detraxerint, ita ut paria cum illis quoad efficaciam facerent.

CAPUT III.

De Sacramentorum numero et distinctione.

(Sacramenta novae legis sunt septem: — quare).

De distinctione autem et numero Sacramentorum novae legis (I) hoc tenendum est, quod ipsa sunt septem, secundum correspondentiam ad gratiam septiformem, quae per septenarium temporis nos reducit ad principium, quietem et circulum aeternitatis, sicut ad octavam resurrectionis universalis [1]. Horum autem [a] Sacramentorum ianua est baptismus, deinde confirmatio, eucharistia, poenitentia, unctio extrema, ordo et matrimonium [2], quod licet ultimo collocetur propter morbum concupiscentiae annexum, ipsum tamen fuit ante omnia introductum in Paradiso, etiam ante peccatum.

(a) Autem om. ed. 1181.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia prin-

(I) Quamplures haeretici de Sacramentorum numero minus recte opinati sunt, aliquod passim sacramentum respuentes. Porro, ceteris hic loci praetermissis, Protestantes ad binarium numerum Sacramenta reduxerunt; omnia enim, praeter Baptismum et Eucharistiam, inficiati sunt. Hodierni autem Rationalistae omnia prorsus veluti meras caeremonias rejiciunt.

Contra ipsos autem definitum fuit in Concil. Trident. *sess.* 7. *can.* 1. « Si quis dixerit Sacramenta novae legis... esse plura vel pauciora quam septem, videlicet, Baptismum, Confirmationem, Eucharistiam, Poenitentiam, extremam Unctionem, Ordinem et Matrimonium; aut etiam aliquod horum septem non esse vere et proprie Sacramentum; anathema sit. »

Quoad vero distinctionem, quum juxta Protestantium figmenta Sacramenta nonnisi quaedam signa inania sint, ea paria inter se esse contendunt. Contra autem hoc assertum est definitio Concil. Trident. *sess.* 7. *can.* 3. « Si quis dixerit, haec septem Sacramenta ita esse inter se paria, ut nulla ratione aliud sit alio dignius; anathema sit. »

cipium nostrum reparativum et curativum nostrorum morborum ([b]) Christus Dominus, Verbum incarnatum, cum sit Dei virtus et sapientia, et misericordia nostra, sic potenter, sic sapienter, sic clementer, sic decenter ([c]) sua debet instituere Sacramenta in lege gratiae, ut nihil prorsus desit curationi nostrae, quantum competit statui vitae praesentis. Ad perfectam autem curationem aegritudinis concurrunt haec tria, scilicet expulsio aegritudinis, introductio sanitatis et conservatio introductae salutis ([d]). Primum igitur, quoniam ad perfectam curationem perfecta et universalis requiritur morbi expulsio, et morbus est septiformis, triplex culpabilis, scilicet culpa originalis, mortalis et venialis, et ([e]) quadruplex poenalis, scilicet ignorantia, malitia, infirmitas, et concupiscentia, et non sanat oculum, quod non sanat calcaneum, sicut dicit Hieronymus *(sup. Marc. 9)*; hinc est, quod oportuit adhiberi contra haec septenarium medicamentorum ([3]), ad hunc septiformem morbum plenius expellendum, scilicet contra originalem, baptismum; contra mortalem, poenitentiam; contra venialem, unctionem extremam; contra ignorantiam, ordinem; contra malitiam, eucharistiam; contra infirmitatem, confirmationem; et contra concupiscentiam, matrimonium, quod eam temperat et excusat.

Rursus, quia perfecta curatio non potest esse sine restitutione integrae sanitatis, et sanitas animae integra consistit in usu septem virtutum, trium scilicet theologicarum et quatuor cardinalium; hinc est, quod ad harum usum sanum ([f]) restituendum, institui oportuit septiforme sacramentum ([4]). Nam baptismus sanando disponit ad fidem, confirmatio ad spem, eucharistia ad caritatem, poenitentia ad iustitiam, unctio extrema ad perseverantiam, quae est fortitudinis complementum et summa, ordo ad prudentiam, matrimonium ad temperantiam conservandam, quam maxime persequitur infirmitas carnis, sed honestas remediat nuptiarum.

Postremo, quoniam perfecta curatio esse non potest sine conservatione salutis introductae, et salus introducta conservari non potest in conflictu certaminis, nisi in acie Ecclesiae, quae est *terribilis, ut castrorum acies ordinata (Cant. 6. 9)*, et hoc quidem fit per septiformis gratiae armaturam; hinc est, quod necesse est septem esse sacramenta. Nam ut haec acies sit perfecte et continue communita, cum constet ex partibus corruptibilibus, indiget sacramentis munientibus, relevantibus et renovantibus: munientibus pugnantes, relevantibus cadentes, et renovantibus morientes. Sacramentum autem muniens; aut munit ingredientes, et sic est baptismus; aut stantes, et

(b) Et curativum morborum *om.* ABCD *et edit.* Arg. Nor.

(c) Sic decenter *om. ed.* 1484.

(d) Sanitatis vel salutis *ibid.*

(e) Et *om. ibid.*

(f) Integrum sane *ibid.*

sic est confirmatio; aut exeuntes, et sic est extrema unctio. Sacramentum autem relevans, aut relevat a casu veniali, et sic est eucharistia; aut a mortali, et sic est poenitentia. Sacramentum autem renovans, aut renovat in esse spirituali, et sic est (g) ordo, cuius est administrare sacramenta; aut in esse naturali, et sic est (h) matrimonium, quod quia renovat multitudinem (i) in esse naturae, quod est omnium fundamentum, ideo primo fuit ante omnia institutum, sive (j) introductum, licet propter morbum concupiscentiae annexum, et quia minime est (k) sanctificativum, quamvis significatione sit sacramentum magnum, inter medicamenta spiritualia ultimo collocatur, et locum sortitur extremum (5). Unde quia baptismus est ingredientium, confirmatio pugnantium, eucharistia vires resumentium, poenitentia resurgentium, extrema unctio exeuntium, ordo novos milites introducentium, matrimonium novos milites praeparantium, patet ex his sufficientia et ordo medicamentorum sacramentalium et armorum (6).

(g) Est *om. ibid.*
(h) Est *om. ibid.*
(i) Hominem *ibid.*
(j) Institutum sive *om. ibid.* et ABCD *et editt. Arg. Nor. Ven.*
(k) Est *om. ed.* 1481.

AD CAPUT III.

(1) « Ad has *(aetates)* sequitur octava aetas, scilicet resurrectio mortuorum, de qua Psalmista ait: *Mane astabo tibi, et videbo (Psalm. 15. 5).* Et est reditus ad primum, quia post septimam diem regressus est ad primum ». *Serm. 15. in Hexaëm.* Cfr superius in *Prooem.*

(2) « Quod debuerint sacramenta esse plura, videtur; quia contra peccati vulnus sacramentorum remedia Deus instituit. Et dicit Hieronymus *(super Marc. 9):* Non sanat oculum, quod sanat calcaneum. Cum ergo diversa sint vulnera; ergo diversa debent esse remedia; ergo sacramenta plura » — « Sacramenta non tantum sanant, sed etiam signant; ergo si signatio est ex institutione, et quod ad multa instituitur, ad signandum est multiplex et dubium; ergo si unum sacramentum habet plures efficacias et plures signationes, duceret in dubitationem, non in cognitionem » — « Necesse est, quod sacramentum expressam habeat similitudinem; sed non invenitur species visibilis, quae habeat similitudinem expressam cum omnibus effectibus; ergo necesse est esse plures. Supposito ergo quod plura, quaeritur quare tantum septem; quia, cum duo sint vulnera tantum, scilicet poenae et culpae, videtur, quod debuerint esse duo sacramenta tantum. Si dicas, quod poena et culpa multiplicantur per differentias; contra: Tunc erunt plura quam septem, quia genera peccatorum sunt septem ». *4. dist. 2. a. 1. q. 3. fund.*

(3) « Gratia sacramentalis est eadem per essentiam cum gratia virtutum, licet gratia sacramentalis plures connotet effectus ». — Quidam voluerunt dicere, quod in his et in illis est omnino eadem gratia, differens sola comparatione, vel modo participandi. Illa enim gratia, quae fecit virtutes et dona esse in anima, dicitur esse virtutum; sacramentalis vero dicitur, secundum quod per sacramentum datur, aut augetur, vel recuperatur; nec instituta sunt sacramenta ad aliam gratiam, sed ad illam quaerendam et recuperandam. Alia positio est, quod in his et in illis est gratia differens per essentiam, sicut probant istae rationes; et sicut in uno homine plures sunt gratiae gratis datae, ita et plures gratum facientes, propter hoc quod ordinant ad diversa; virtutes enim et dona ordinant ad opera bona, sed sacramenta curant vitia, nec ordinant ad opera bona nisi ex consequenti: unde

secundum quod multa sunt vitia, multae sunt gratiae sacramentales. Tertia positio est probabilior et melior, quod gratia gratum faciens una est; et huius signum est, quia tollitur uno peccato tota. Sed attendendum est, cum dico gratiam virtutum, dico gratiam gratum facientem, et habitum substratum: et gratia gratum faciens una est, sed habitus substrati alii et alii. Similiter cum dico gratiam sacramentalem, non tantum dico gratiam, sed etiam effectum curationis; et gratia quidem una est, sed effectus curationis plures sunt. Distinguitur ergo gratia in sacramentis, donis et virtutibus, concernendo effectus et habitus substratos; unde sacramentalis gratia supra gratiam virtutum propter peccatum addit aliquem effectum. Exemplum in eo, qui gratus est et baptizatus; datur illi gratiae effectus, quia non tantum absolvitur a culpa, sed etiam a poena; sic est et in aliis virtutibus et donis et beatudinibus penes habitus substratos, qui differunt propter differentiam in actibus, ad quos ordinant. Nam virtutes ordinant ad opera prima, dona ad media, beatitudines ad perfecta, ut alibi *(lib. 3. dist. 3. et deinceps)* patet, sacramenta vero addunt remedium curationis. Et rationes procedunt secundum has duas vias ». *4. dist. 1. p. 1. a. 1. q. 6.*

(4) « *Unguentarius faciet pigmenta suavitatis, et unctiones conficiet sanitatis (Eccli. 38. 7).* Verbum istud scribitur in Ecclesiastico, in quo, diligentius considerato, explicatur et commendatur materia quarti libri Sententiarum ad nostram eruditionem et exercitationem. Explicat autem sub duplici tropo, sive metaphora, scilicet pigmentorum suavitatis, et unctionum sanitatis. Ex quibus datur nobis intelligi, quod medicamenta sacramentalia et sunt suavia, et sunt salubria; et in hoc est tam medicamenti, quam medici laus perfecta. Nihil enim ultra quaerit aegrotus in medicina, quam quod habeat suavitatem in usu, et efficaciam in effectu: et qui huiusmodi tribuit medicinam, medicus est perfectus, secundum illud poëticum: *Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci (Hor. de art. poët.).* Sunt ergo medicamenta sacramentalia pigmenta odorifica et unguenta salutifera. Sed unguenta salutifera sunt respectu aegroti curandi, pigmenta odorifera respectu Dei placandi; et haec contra duo, quae facit culpa. Deum enim offendit, et naturam laedit; et offendendo Deum, hominem gratia expoliat; et laedendo naturam, vulnerat naturalia. Sacramenta ergo sunt medicamenta perfecta, quoniam Deum sua suavitate placant, et placando faciunt propitium, et impetrant gratiam, et vestiunt hominem expoliatum, et hominem infirmum sua curant virtute; et sic reparant naturalia. Et sic homo descendens ab Ierusalem in Ierico, expoliatus et vulneratus, reinduitur et curatur a Samaritano *(Luc. 10. 33. et seqq.),* scilicet Christo Domino, in cuius persona nunc dicitur: *Unguentarius faciet pigmenta suavitatis,* idest instituet sacramenta redolentia ad placandam maiestatem divinam. *Faciet,* futurum dicit, loquens in tempore legis mosaicae, pro tempore legis gratiae. Etsi enim in illo fuisse dicantur pigmenta et sacrificia Deo redolentia, non tamen erant Deum placantia. Praecepit namque Dominus Moysi in Exodo *(30. 35),* ut faceret thymiama compositum opere pigmentarii. *Facies thymiama,* inquit, *compositum opere unguentarii, mixtum diligenter, et purum, et sanctificatione dignissimum.* Praeceperat Aaron, ut offerret illud ponens super altare contra velum. Et post subdit: *Et uret super illud Aaron incensum mane suave fragrans, et ad vesperum uret thymiama (Exod. 30. 7-8).* Et in omni oblatione fere dicitur in Levitico *(6. 15 etc.)*: *In odorem suavissimum Domino.* Sed odor ille non placabat Dominum propter vacuitatem oblatorum, sicut dicit Apostolus ad Hebraeos *(10. 1)*: *Umbram habens lex futurorum bonorum etc.* Non placabat etiam propter immunditiam offerentium, sicut in Isaia *(1. 13-15)* dicitur: *Ne offeratis ultra sacrificium frustra; incensum abominatio est mihi.* Et ratio subiungitur post: *Manus vestrae sanguine plenae sunt.* Ad hoc ergo, quod aliquis faceret pigmenta redolentia, necesse erat, quod nulla in eo esset immunditia, et quod plenus esset veri odoris fragrantia. Sed nullus talis poterat inveniri, nec ab homine generari, propter immunditiam generantis; et ideo necesse fuit, quod Dominus ipse virtute sua corpus ei aptaret, se-

cundum illud Psalmi *(39. 7)*, quod assumit Apostolus ad Hebraeos *(10. 5-7)*, loquens de Christo ingrediente mundum, dicens: *Hostiam et oblationem noluisti, corpus autem aptasti mihi. Holocausta pro peccato non tibi placuerunt: tunc dixi: Ecce venio.* Bene dicit, *aptasti*, quia mundus Dominus mundificans Virginem ea puritate, qua maior sub Deo nequit intelligi, aptavit corpus ei, ut esset vas munditiae, contentivum omnis fragrantiae, quod praesentiens patriarcha Jacob, dixit: *Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus (Gen. 27. 27).* Hic ergo erat perfectus pigmentarius, quia non aliunde mendicabat odorem, sed ipse in se redolebat; et ut odor iste, quo plenus erat, ad alios derivaretur, obtulit semetipsum Deo et Patri pro omnibus, secundum illud: *Dilexit nos, et tradidit semetipsum oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis (Ephes. 5. 2).* Tunc fractum est alabastrum, *et domus repleta est ex odore unguenti (Ioan. 12. 3).* Tunc *de* hac *plenitudine accepimus omnes (Joan. 1. 16)*, dum non solum placatur Deus ex ipsa passione, imo etiam in memorialibus passionis. Et non tantum passio fit pigmentum suavitatis, imo etiam memorialia, utpote sacramenta, secundum illud: *Memoria Iosiae in compositione odoris facta opus pigmentarii (Eccli. 49. 1)*; ut per Iosiam intelligamus Christum passum, Iosias enim interpretatur, ubi est incendium Domini, vel in quo est sacrificium. Memorialia vero sunt sacramenta passionem praeteritam significantia. His memorialibus abundat, et impleta est domus Ecclesiae militantis; et ideo impleta est ex odore unguenti, secundum quod dicit Spiritus sanctus in Canticis *(4. 10)*: *Odor unguentorum tuorum super omnia aromata. Unguentarius* igitur *faciet pigmenta suavitatis*, scilicet Deum placantia; *conficiet nihilominus unctiones sanitatis*, idest sacramenta morbum curantia. Erant quippe in lege figurae unctiones; sed non erant sanativae, quia morbus erat lethalis, et unctio erat superficialis. Unde Apostolus dicit ad Hebraeos *(9. 9)*, quod non poterant medicamenta legalia *iuxta conscientiam perfectum facere servientem, solummodo in cibis et in potibus, et variis baptismatibus et iustificationibus carnis.* Quia ergo ungebant carnem, et vulnus lethale erat in mente; ideo non poterant curari. Unde ad Hebraeos *(10. 4)*: *Impossibile est sanguine taurorum et hircorum auferri peccata.* Ideo clamabat Isaia *(1. 6)*, et dicebat: *Vulnus et livor et plaga tumens non est circumligata, nec curata medicamine, neque fota oleo.* Hoc dicit quantum ad triplex genus peccati, quo homo infirmabatur. Per vulnus intelligitur originale, per livorem veniale, per plagam tumentem mortale. Et ideo praemittit: *Omne caput languidum etc. (1. 5).* Ad hoc ergo, quod aliquis faceret unguenta suavitatis, necessarium erat, quod afferret unctionem spiritualem et virtutem vitalem. Hic autem fuit Christus Dominus, qui vere Christus fuit, quia unctus, secundum quod dicitur *(Isai. 61. 1)*: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me ad annuntiandum mansuetis terrae etc.* Et quod hoc intelligatur de Christo, ipsemet perhibet sibi testimonium in Luca *(4. 21)*, ubi postquam legit hoc verbum, dixit: *Hodie impleta est haec Scriptura in auribus vestris.* Hic potuit unctionem conficere sanativam, secundum quod in Actibus *(10. 38)* dicit de ipso beatus Petrus: *Unxit eum Deus Spiritu Sancto et virtute, qui pertransiit benefaciendo, et sanando omnes oppressos a diabolo, quoniam Deus erat in illo.* Unxit eum Spiritu sancto; et ideo attulit unctionem spiritualem et virtutem. Et ita habuit virtutem vitalem, quoniam Deus erat in illo per unctionem, quoniam ipse erat Deus; et ita vitam habebat in semetipso secundum illud: *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso (Ioan. 5. 26).* Et quia in se vitam habebat, mortuos vivificare poterat; et ideo fecit unguenta curantia a morbo lethali, dum enim mortalitatem nostram univit vitae, et ille, qui vita erat, mortuus est, facta est confectio, in qua et per quam mortuus reviviscitur, et ex morte ipsius sacramenta habent vivificandi efficaciam. Unde super illud: *Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo et Ecclesia (Ephes. 5. 32)*, dicit Augustinus *(de gen. contr. Man. l. 2. c. 24)*: Dormit Adam, ut fiat Eva; mo-

ritur Christus, ut fiat Ecclesia. Dormiente Adam, fit Eva de latere: mortuo Christo, percutitur latus lancea, ut perfluant sacramenta, quibus formetur Ecclesia. Ideo dicuntur magis sacramenta perfluxisse de latere quam de pedibus vel manibus, cum inde perfluxerit sanguis, propter ipsam convenientiam in significando, quia simul profluxit sanguis et aqua. Et profluxit quidem de iam mortuo, in quo convenienter exprimitur sacramentorum confectio et institutio. Sicut enim in promerendo sacramentis efficaciam, mors iuncta est cum vita; sic sanguis vitalis exiit cum aqua; sic etiam sacramenta sunt in verbo et elemento pariter instituta; et ideo ad sanandum non tantum facta, sed etiam confecta dicuntur. Haec igitur sacramenta sunt perfecta medicamenta, quae fecit unguentarius ad placandum Deum; et ideo sunt pigmenta suavitatis, et ad sanandum hominem aegrotum; et ideo sunt unctiones sanitatis. Unctiones autem sanitatis sunt, quia sanitatem tribuunt, et ad sanitatem disponunt. Tribuunt sanitatem sufficienter, quae est sanitas gratiae, de qua in Psalmo *(146. 3): Qui sanat contritos corde, et alligat contritiones eorum;* disponunt etiam ad sanitatem perfectam, quae est sanitas gloriae, de qua in Psalmo *(102. 3): Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas.* Et hoc quidem faciet in gloria ». *In 4. sentent. Prooem.*

(5) « Sacramenta quaedam respiciunt communiter omnes; et sic sunt quinque praecedentia: aut aliquos specialiter; et sic sunt duo sequentia, scilicet ordo et coniugium: et sic aut commune, aut speciale. Si respiciunt communiter omnes, sic sunt prima quinque. Ordo enim trium ex quinque prius patet ex se. Baptismus enim est ad vulnerum curationem, Confirmatio ad curationis habitae conservationem, Eucharistia ad curationis habitae et conservatae promotionem. Et quia non omnes, qui recipiunt, conservant semper; ideo est Poenitentia ad reparationem, est Unctio extrema ad ipsius consummationem: et ex hoc patet. ordo et sufficientia illorum quinque, quae respiciunt communiter omnes. Quae autem respiciunt speciales status, duo sunt. Aut enim respiciunt perfectos, sic est Ordo; aut infirmos secundum congruentiam, sic est Matrimonium principaliter, aut est Ordo propter sacramenti dignitatem. Vel Ordo est personarum generantium spiritualiter, Matrimonium vero generantium corporaliter; et utraque necessaria est Ecclesiae; sed prima est de principali intentione, secunda ex consequenti: et ita patet ordo ». *4. dist. 2. dub. 1.*

(6) « Magister non dicit simpliciter, quod quaedam sunt in remedium, sed dicit, quaedam sunt in remedium contra peccatum; et talia sunt quae gratiam conferunt, et ornant animam. Ex hac autem divisione, quam ponit hic Magister, innuitur sufficientia sacramentorum. Quaedam enim est medicina praeservativa, quae excusat a morbo, sed non liberat; et talis est matrimonium. Quaedam est curativa, et ista liberat per gratiam: haec variatur secundum triplicem gratiam, scilicet gratiam baptismalem, et sic est baptismus; poenitentialem, et sic est poenitentia; finalem, et sic est unctio extrema. Quaedam autem est medicina confortativa: duplici autem ex causa indiget homo confortari; vel propter difficultatem pugnae, et sic est confirmatio: vel propter lassitudinem itineris; et sic est viaticum, idest Eucharistia. Ordo autem est ad ministrandum utrumque, et ad confortandum modo utroque. Vel sic, confortatio et fulcimentum est tripliciter: aut confortatione virtutis, et sic est confirmatio: aut subministratione cibi, et sic est Eucharistia: aut fulcimento alicuius subsidii, et sic est ordo. Et sic patet, quod divisio Magistri est recta: et patet etiam ex hoc divisio sacramentorum. Et differt iste modus assignandi sufficientiam a praeassignato, quoniam ille accipitur penes morbos, hic vero penes modos curandi. *Ibid.*

CAPUT IV.

De Sacramentorum institutione.

(Christus instituit sacramenta novae legis, — in verbis et elementis, — diversimode).

De institutione autem sacramentorum hoc tenendum est, quod septem Sacramenta legis gratiae Christus instituit (I), tanquam novi testamenti mediator et praecipuus lator legis ([a]), in qua ([b]) vocavit ad promissa aeterna, dedit praecepta dirigentia, et instituit sacramenta sanctificantia. Instituit vero ea in verbis et elementis, ad evidentiam significationis et efficaciam sanctificationis; ita quod semper habent significantiam veritatis, sed non semper efficaciam curationis, non propter defectum a parte sui, sed a parte suscipientis. Instituit autem praedicta sacramenta diversimode. Quaedam scilicet ex eis confirmando, approbando, et consummando, ut matrimonium et poenitentiam: quaedam autem insinuando, et initiando, ut confirmationem, et unctionem extremam: quaedam vero initiando, et consummando, et in semetipso suscipiendo, ut sacramentum baptismi, eucharistiae et ordinis. Haec enim tria et ([c]) plene instituit, et etiam primus suscepit.

(a) Legislator ed. 1484.
(b) Quo ibid.
(c) Et om. ibid.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia principium reparativum nostrum est Christus crucifixus, Verbum scilicet incarnatum, quod, quia Verbum, est Patri coaequale et consubstantiale, est verbum summae virtutis, summae veritatis, et summae bonitatis, ac per hoc et summae auctoritatis; et ([d]) ideo ipsius est proprie novum testamentum introducere, ipsius est etiam dare legem integram et sufficientem, secundum exigentiam summae virtutis et veritatis ac bonitatis suae. Ratione igitur summae bonitatis, promissa proposuit beatificantia ([e]); ratione autem summae veritatis, praecepta dedit dirigentia; ratione vero summae virtutis, sacramenta statuit adminiculantia; ut sic per sacramenta virtus ([f]) repararetur ad implenda praecepta dirigentia, et per praecepta directiva ([g]) pervenire-

(d) Et om. ibid.
(e) Beneficia ibid. et ed. Ven.
(f) Verus homo ed. Ven.
(g) Dirigentia ed. 1481.

(I) Protestantes, uti superius innuimus, autumarunt Christum duo tantum Sacramenta instituisse.

Contra eos — Concil. Trident. *sess.* 7, *can.* 1: « Si quis dixerit, Sacramenta novae legis non fuisse omnia a Jesu Christo Domino nostro instituta... anathema sit. »

tur ([h]) ad promissa aeterna, faciente hoc Verbo aeterno, Christo scilicet Domino, in lege Evangelica, in quantum est *via, veritas, et vita (Jo. 14. 6)* ([1]).

([h]) Perveniret ibid.

Rursus, quoniam reparativum principium non solum est Verbum, in quantum Verbum, sed etiam in quantum incarnatum, quod ([i]) hoc ipso quod incarnatum, omnibus se offert quantum ad notitiam veritatis, et omnibus digne accedentibus se exhibet ad gratiam curationis; hinc est, quod tanquam *plenum gratiae et veritatis (Jo. 1. 14)* ad maiorem evidentiam significandi, et efficaciam sanctificandi, sacramenta instituit in elementis simul, et verbis (*Ephes. 5. 25-26*); ut dum elementa oculis, et verba auribus se offerrent, qui sunt duo sensus maxime cognoscitivi, evidentiam darent significationis expressae; deinde etiam ([j]) verba sanctificarent elementa, ut plenior fieret efficacia curationis humanae, quae quoniam nulli datur repugnanti et impugnanti fontem gratiae interius in corde; ideo sic instituta sunt, ut significarent semper et universaliter, non autem sanctificarent, nisi accedentes digne, absque ([k]) omni fictione ([2]).

([i]) Quod om. ibid.

([j]) Etiam quod ibid.

([k]) Et absque ibid.

Postremo, quoniam etsi Verbum incarnatum sit fons gratiae sacramentalis, aliqua tamen gratia sacramentalis fuit ante incarnationem, aliqua vero non nisi post Spiritus sancti missionem, quaedam autem medio modo se habens; hinc est, quod oportuit sacramenta institui diversimode ([3]). Nam ante incarnationem necessaria fuit compunctio ([l]) poenitentialis et generatio matrimonialis; ideo haec duo sacramenta non de novo instituit, sed iam a se instituta, et naturali dictamini quodam modo impressa consummavit et confirmavit in lege Evangelica, dum poenitentiam praedicavit *(Matth. 4. 17 — Marc. 6. 12 — Luc. 5. 32; 13. 3. 5; 15. 7; 24. 47)*, et nuptiis interfuit, et legem coniugii approbavit *(Matth. 19. 4. seqq. — Marc. 10. 6. seqq. — Jo. 2. 1. seqq.)*, secundum quod colligitur ex diversis Evangelii locis. Ante vero Spiritus sancti missionem, nec fuit plena Spiritus sancti donatio ad confirmationem ([m]) et nominis Christi publicam confessionem, nec unctio mentis plenaria ad evolationem ([n]); ideo haec duo sacramenta, scilicet confirmationem et extremam unctionem, Christus solum initiavit et insinuavit: confirmationem, manum parvulis imponendo *(Matth. 19. 13 — Marc. 10. 16)*, et praedicendo discipulos baptizandos Spiritu Sancto *(Act. 1. 5)*; unctionem vero extremam, discipulos ad curandum mittendo, qui infirmos ungebant oleo, sicut dicitur ([o]) in Marco *(Ib. 6. 13)*. Medio autem tempore et fuit regeneratio et Ecclesiae ordinatio et spiritualis cibatio; ideo Christus haec

([l]) Et compunctio ibid.

([m]) Consummationem ibid.

([n]) Elevationem ibid.

([o]) Dicitur om. ibid.

tria Sacramenta, scilicet baptismi, eucharistiae et ordinis, et complete et clare instituit ([4]). Primo baptismum suscipiendo *(Matth. 3. 13 — Marc. 1. 9 — Luc. 3. 21)* ([5]), deinde formam dando *(Matth. 28. 19)*, et ceteris publicando *(Marc. 16. 16)* ([6]): ordinem vero, dando primo potestatem ligandi et solvendi peccata humani generis *(Matth. 18. 18 — Jo. 20. 23)* ([7]); et potestatem conficiendi sacramentum altaris *(Luc. 22. 19)*; eucharistiam vero, comparando se grano frumenti *(Jo. 12. 24)*, et conficiendo et dando discipulis *(Matth. 26. 26-27 — Marc. 14. 22-24)*, imminente passione, sacramentum corporis et sanguinis sui ([8]). Et ideo haec tria sacramenta per Christum distincte et integre debuerunt institui, et in lege veteri multipliciter figurari ([9]), tamquam sacramenta substantialia novi testamenti, et propria legislatoris, Verbi scilicet incarnati.

AD CAPUT IV.

(1) « Iesus Christus est verbum Patris incarnatum, increatum et inspiratum, scilicet via, veritas et vita ». *Itiner. c. 4. n. 3.*

(2) « Sicut in virtutibus gratuitis est gratia et habitus substratus, et gratia una in omnibus, sed habitus substrati alii et alii; sic in sacramentali etiam gratia et est gratia gratum faciens, et effectus specialis, quem habet virtute sacramenti. Et in quantum gratum faciens una est, sed ratione effectuum distinguuntur ». *4. dist. 7. a. 2. q. 2.*

(3) « Quod ita fuerit congruum, manifestum est, si attendatur diversitas sacramentorum. Quaedam enim sunt sacramenta communia legi veteri et novae, quaedam propriissima legi novae, quaedam medio modo. Communia sunt illa, quae sunt quodam modo ex dictamine naturae, quod quia semper idem manet, illa sacramenta ab initio cucurrerunt, ut matrimonium, et poenitentia, secundum quod Deo reconciliat: et haec quidem Dominus Iesus consummavit, et confirmavit in lege nova, non evacuavit. Quaedam sunt propriissima legi novae; et haec sunt, quae signant gratiam in tali statu, quae proprie competit legi novae. Haec autem duo sunt, confirmatio et unctio, ubi signatur gratia Spiritus Sancti, secundum quam inungitur quis in pugilem, ut pro Christo audeat mori; et in regem, ut in regnum caelorum possit introire, tanquam in suum. Hoc est novae legis proprium; ideo in veteri testamento non habuerunt certam figuram haec duo sacramenta. Et quia signant Spiritus sancti gratiam in aliqua abundantia, et Spiritus sanctus abundanter non fuit datus, quousque Iesus non fuit glorificatus, sicut dicitur *(Jo. 7. 39)*; ideo haec duo sacramenta a Christo fuerunt insinuata, sed post a Spiritu sancto fuerunt instituta (*). Quaedam sunt sacramenta media, quae in veteri lege non fuerunt in veritate, fuerunt tamen in figura et significatione, sicut baptismus, eucharistia, et ordo. Et quia Christus legem implevit, et figuras evacuavit, haec tria sacramenta per seipsum instituit. Sic patet, quo modo congruentissime statuta, et instituta sunt ecclesiastica sacramenta; ut nihil sit gestum per oblivionem, sed secundum inenarrabilem Dei dispensationem». *4. dist. 23. a. 1. q. 2.*

(*) Declaratio hujus doctrinae habetur in ipso Breviloquio, ubi omnis ambiguitas tollitur his verbis: *Septem sacramenta legis gratiae Christus instituit... Instituit diversimode... quaedam autem insinuando et initiando.* Ex quibus aperte colligitur mens S. Doctoris. In sua enim sententia Sacramenta Confirmationis et Extremae Unctionis fuerunt quidem a Christo Jesu instituta. non tamen promulgata et in usu posita nisi post Spiritus sancti adventum.

([4]) « Quaeritur, quare magis Dominus ipse per se, sive in propria persona, hoc sacramentum (Eucharistiae), et baptismum instituit. Ad hoc dicendum, quia in baptismo est inchoatio et in hoc consummatio; ideo illud instituit in principio suae praedicationis, istud in fine et recessu a discipulis: et ideo haec duo confirmavit ». *4. d. 8. p. 1. dub. 4.*

([5]) « Baptismi Ioannis primus institutor fuit Deus, sed Ioannes fuit administrator plenarius et praecipuus ». — « Dicendum quod baptismi Ioannis Deus fuit principalis institutor, sed Ioannes fuit administrator plenarius et praecipuus; plenarius, quia nihil ibi fiebat, quod per ipsum non fieret; totum enim administrabat, quia tantum exterius lavabat. Praecipuus vero, quia Deus per ipsum instituit, et ei officium baptizandi commisit, ut nullus baptizaret illo baptismo, nisi ipse, vel aliquis eius auctoritate: et inde est, quod nominabatur a Ioanne, et cessavit Ioanne cessante. Sed in baptismo Christi nullus erat administrator plenarius, quia ibi est interior regeneratio, quae solum fit a Deo, non ministerio humano; nullus etiam praecipuus, quia Christus instituit baptisma suum non per aliquem hominem, sed per seipsum. Nulli etiam sic commisit suum officium, ut alii eius auctoritate baptizarent; ideo non denominatur ab eis, nec cessat eis cessantibus ». *4. dist. 2. a. 2. q. 1.* — « Baptismus Ioannis fuit institutus ad praefigurandum baptisma Christi, ad assuefaciendum ad baptismum Christi, et ad annunciandum baptismum Christi, non ad efficiendum ». — Dicendum quod baptisma Ioannis fuit institutum ad praesignandum baptisma Christi, sicut dicit Magister, quod erat sacrae rei signum, quia signabat baptismum Christi, et ratione istius erat quodam modo sacramentum. Fuit etiam institutum ad assuefaciendum ad baptismum Christi: *Ego baptizo vos in aqua (Matth. 3. 11);* Glossa: Tantum corpora lavo, quia peccata solvere nequeo, ut sicut nascendo et praedicando praecurro, sic baptizando ad baptisma Christi dirigam. Et quantum ad hoc non est sacramentum, sed sacramentale, sicut torneamentum, in quo milites assuescunt, non est bellum. Fuit etiam hoc ad baptismum Christi nuntiandum, manifestando auctorem, et praeparando materiam: et hoc, cum baptizavit Christum, manifestatus est Christus: *Ut manifestaretur in Isräel, propterea veni ego in aqua baptizans (Ioan. 1. 31).* Et in illo baptizandi actu contulit Christus aquis vim regenerativam contactu carnis, ut dicit Beda *(Hom. in Evan. oct. Epiph.);* et quantum ad hoc quod fuit initium novae legis, non fuit sacramentum omnino veteris, nec omnino novae legis. Concedendum est igitur, quod fuit institutum ad signandum, non ad efficiendum, sicut dicit Hugo; nec oportet, quod sacramentum sit veteris legis propter hoc, quod initiabat sacramentum novae ». *Ibid. q. 2.* — « Baptismo Ioannis baptizati rebaptizandi erant, cum ille tantum assuefaceret, et non regeneraret, licet Magister secus senserit ». — Dicendum quod duplex fuit super hoc opinio; una videlicet, quod baptizati baptismo Ioannis, si non habebant fidem Trinitatis, rebaptizandi erant; si autem habebant fidem Trinitatis, non oportebat eos rebaptizari, sed sufficiebat manus imponi. Et ratio huius impositionis fuit, quod quia tales habebant ablutionem exteriorem, et habebant fidem Trinitatis, quia interius insigniebantur tanquam charactere, habebant Spiritum sanctum per impositionem manuum; et ideo tales non erant rebaptizandi. Haec autem opinio roboratur per auctoritatem, quia non sunt rebaptizati *(Act. 8. 16-17)*, et sunt rebaptizati *(Act. 19. 3-5);* et ideo nec generaliter asserunt, nec negant, sed distinguunt ad sustinendum hanc opinionem; et dicunt, quod pro tempore illo impositio manuum plus valebat, quam nunc confirmatio, dabat enim baptismum flaminis. Huius opinionis fuit Magister, et alii qui eam sustinent. Alia opinio est, quod omnes sunt rebaptizandi, quia ille baptismus Ioannis solum assuefaciebat, non regenerabat, et impositio manuum non characterificabat animam; et ista est communis opinio modernorum magistrorum ». *Ibid. q. 3.* — « Item quaeritur, cum baptismus Ioannis esset praeparatorius ad baptismum Christi, et adveniente veritate cessat umbra, videtur, quod debuit cessare baptizare, ex quo Christus incepit. Respondeo dicendum, quod cessavit, sed non statim. Et ratio fuit quadruplex;

ne videretur ei contrarius; ne videretur instabilis; ne videretur indignanter tulisse; ne discipulos suos in invidiam et zelum mitteret. Item quaeritur, quis baptismus potior, utrum Christi, vel Ioannis? Quod Ioannis videtur; quia Christus fuit baptizatus baptismo Ioannis; ergo sicut nobilior fuit Melchisedech sacerdotio Levi, quia Levi fuit a Melchisedech decimatus; eadem ratione videtur de baptismate. Item Christus non baptizabat; sed discipuli Christi non erant maiores Ioanne; ergo nec baptismus discipulorum Christi maior baptismate Ioannis. Item quaeritur, utrum baptismus ille daret gratiam? Et quod non, videtur, quia dicitur (*Ioan. 7. 39*): *Spiritus nondum erat datus, quia Iesus nondum erat glorificatus;* et si aliquis baptizatus fuisset mortuus ante passionem, non intrasset regnum Dei. Respondeo dicendum, quod secundum Chrysostomum *(Hom. 28. in cap. Ioan. 3)*, baptismus discipulorum Christi ante passionem fuit tantum praeparatorius, sicut et baptismus Ioannis; unde uterque erat expers gratiae. Tamen Beda *(in Hom. Ev. oct. Epiph.)* dicit, quod in illo baptizandi actu contulit Christus aquis vim regenerativam contactu carnis suae. Et Augustinus *(in Ioan. Ev. c. 1. tract. 5)* dicit, quod baptizavit Ioannes et rebaptizatum est; baptizavit Iudas et rebaptizatum non est. Unde dicunt, quod baptismus ille gratiam dabat; et ideo nobilior, quia nobilioris efficaciae. Quod ergo obiicitur, quod Christus fuit baptizatus, dicendum, quod baptismus Ioannis nullum omnino in Christum habuit effectum. Quod obiicitur, quod discipuli baptizabant; dicendum est, quod exterius; sed tamen in eo baptismo Christus baptizabat interius; non sic autem in baptismate Ioannis. Quod obiicitur: *Spiritus nondum erat datus;* intelligendum est de datione visibili et aperta, quando dabatur per manuum impositionem, non de datione invisibili. Quod obiicitur, quod non evolaret ad caelum baptizatus mortuus, dicendum, quod non erat propter defectum gratiae in baptismo, sed quia pretium nondum erat solutum. Et si obiiciatur, quod baptismus habuit efficaciam a passione; intelligendum, quod efficaciam habuit collationis gratiae a virtute divina ibi invisibiliter operante; a passione vero quantum ad ianuae apertionem; vel si nondum erat passus, tamen fides passionis erat praesens, ratione cuius efficaciam habebat, licet non aperiendi ianuam, tamen dandi gratiam ». *Comm. in Ev. Ioan. c. 3. v. 26. nn. 192-193. Supplem. vol. I.*

(6) « Ad illud quod quaeritur, quando est institutum, ex Scriptura potest responderi, quae de hoc in multis locis loquitur. Propter quod notandum, quod Dominus baptismi sacramentum primo insinuavit instituendum, secundo instituit, tertio confirmavit institutum. Insinuavit quidem facto et verbo; facto, cum baptizatus esset a Ioanne in aqua, ostendit ceteros credentes in aqua fore baptizandos; insinuavit verbo, cum praedixit Nicodemo: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua etc. (Ioan. 3. 3).* Instituit autem, cum ipse baptizare coepit per discipulos Ioannis: *Post haec venit Iesus in terram Iuda, et baptizabat (Ibid. 22);* et tunc instituit facto et verbo, quia dicitur ibidem, quod *baptizabat*, etsi non ipse in propria persona, tamen discipuli in sua praesentia, secundum quod ipse volebat. Et rursus discipulos misit ad praedicandum et baptizandum *binos (Luc. 10. 1),* sicut dicit Magister in litera. Confirmavit autem baptismum facto et verbo; facto, cum *de latere eius* non tantum profluxit *sanguis*, verum etiam *aqua (Ioan. 19. 34),* in ipsa passionis consummatione; verbo autem confirmavit, quando post resurrectionem discipulos *(Matth. 28. 17)* ad baptizandum omnes et singulos misit. Et sic patet, quomodo diversimode loquitur Scriptura ». *4. dist. 3. p. 2. a. 1. q. 1. ad 5.* — « Sed incidit hic quaestio primo de hoc quod dicitur, quod Iesus baptizabat. Contra Ioannes (*4. 2*): *Iesus non baptizabat, sed discipuli eius;* ergo est ibi contradictio. Respondeo dicendum, quod ille facit, eius auctoritate facit. Unde facere aliquid hoc est dupliciter, scilicet auctoritate, vel ministerio. Christus baptizabat auctoritate; sed discipuli eius ministerio: vel Christus baptizabat interius; discipuli vero exterius. Sed tunc est quaestio, unde est hoc, quod Dominus in propria persona non baptizabat exterius? Et videtur, quod deberet, ut aliis prae-

beret exemplum et formam et modum. Respondeo dicendum, quod ipse aliis praebuit modum et docuit; sed tamen non baptizabat causa vitandi erroris et praesumptionis; erroris, quia credidissent homines, quod alii, qui non essent ab eo baptizati, vere baptizati non essent: praesumptionis, ne baptizati ab ipso extollerentur, et despicerent baptizatos a discipulis, et per hoc baptismum discipulorum ». *Comm. in Ev. S. Ioan. c. 26. nn. 190-191. Supplem. Vol. I.*

(7) « Haeretici, si in forma Ecclesiae baptizant, vere baptizant, quia regenerant filios Ecclesiae, et non haeresi ». — « Dicendum quod baptismus, qui solum datur ab haereticis in forma Ecclesiae, baptismus est, et baptismus Ecclesiae, quia regenerat filios Ecclesiae, non haeresi, regenerat etiam filios in Christo. Exemplum Augustini contra Donatistas *(de Baptis. cont. Donat. lib. 1. c. 10. n. 14)* est, quia sicut Iacob non tantum genuit per uterum liberarum, sed etiam ancillarum; sic et Christus. Unde qui boni baptizantur ab haereticis, comparat eos filiis ancillarum; sed qui mali ab Ecclesia, comparat eos Esau. Habet igitur semper efficaciam, nisi habeat obicem in suscipiente; hic autem habet obicem, quando iste, qui baptizatur, consentit haeresi. Et hoc potest esse tripliciter: aut quando est haereticus, et favet errori; aut si non est haereticus, tamen vadit ad haereticum praecisum in contemptu Ecclesiae; aut si non est praecisus, vadit tamen ad occultum, quem scit esse haereticum, propter aliquod commodum vel favorem: et tunc nihil accipit, quia accipit ab haeretico, ut est haereticus. Sed tunc non consentit, quando habet impotentiam discernendi, ut parvulus; vel quando ille haereticus est occultus, et creditur esse catholicus; aut quando homo est in necessitate constitutus, solo necessitatis intuitu. Auctoritates Augustini secundum primam viam intelliguntur. Rationes ad oppositum patent, quia quos haeretici baptizant, non consentientes haeresi suae, etsi videntur esse de eis, tamen sunt Ecclesiae filii, et filii intrant Ecclesiam. Unde Augustinus dicit contra Donatistas, quod haeretici baptizantur non per id, quod habet repugnans Ecclesiae, sed per id, quod habet communitatem cum ea et unitatem. Et ideo si iste, qui baptizatur, nihil recipiat ab haereticis nisi baptisma, nec in aliis conveniat, iudicandus est catholicus, quia cum catholicis convenit, et non habet repugnans; et talis est parvulus. Et ideo quamvis parvuli baptizentur ab haereticis, non tamen sunt inter haereticos quantum ad meritum, sed solum quantum ad numerum; et ideo non sequitur, quod sint inter haereticos, secundum quod haeretici sunt, sed sicut filii Dei; nec etiam quod inter eos, scilicet haereticos, sit Spiritus sanctus, per quem remittuntur peccata ». *4. dist. 5. a. 2. q. 2.*

(8) « Christus Eucharistiae sacramentum tantum sacramentaliter sumpsit, non sumendo rem sacramenti, quod in exemplum fecit. » — « Dicendum quod quidam dicere voluerunt, quod nullo modo sumpsit, quia sibi non competebat; verumtamen nunc communiter dicunt, quod Christus manducavit sacramentaliter, sicut dicit Esychius, quod primus bibit, ne alii potum sanguinis abhorrerent. Sed de spirituali quidam dicunt, quod sic; dicunt enim, quod fuit ibi unio per actum amoris, et effectus fuit non in se, sed in membris; ut sicut Christus non sibi meruit sed nobis, sic virtute illius manducationis meruit, ut membra corporis sui magis unirentur sibi. Sed si istud verum esset, tunc haberet effectum in non manducante, et in dormiente. Amplius, ipso baptizato, non sunt alii baptizati. Postremo, spiritualis manducatio dicit intentionem unionis manducantis ad manducatum, actu vel habitu, quorum neutrum fuit in Christo. Propterea dicendum quod, sicut baptismum tantum sacramentaliter suscepit, et non rem; sic et hoc sacramentum. Et hoc quidem in exemplum fecit. Ad illud ergo quod obiicitur, quod manducavit spiritualiter, quia fuit in eo cognitio et dilectio, dicendum quod hoc non sufficit, nisi etiam sit ibi incorporatio, quae non potuit esse in ipso, quia non erat diversus ab eo, cui incorporatur ista manducatione. Ad illud quod obiicitur, quod erat viator, dicendum quod verum est; sed nihilominus erat comprehensor perfectissimus, et nullatenus poterat proficere, nec caritatis habitu, nec fervoris motu. Unde est quod quis, quan-

tumcumque perfectus, dum tamen non sit beatus, si recipiat digne sacramentum, intenditur in eo caritas motu, vel habitu. Ad illud quod obiicitur, quod non manducavit sacramentaliter, quia non sub velamine, dicendum quod ad plenam rationem sacramentalis manducationis non oportet, quod veniat signum tanquam velamen velans; sed sufficit, ut veniat tanquam significans; quod autem velet, hoc est per accidens, quia oculus videns non est illuminatus plene; unde velando illuminat, illuminando velat. Ad illud quod obiicitur, quod mali tantum comedunt sacramentaliter, dicendum quod aliquis sacramentaliter tantum recipit, quia non est idoneus ad spiritualem efficaciam. Sed hoc potest duplici esse de causa; aut propter gratiae plenitudinem, et hoc perfectionis est, et in solo Christo fuit; aut hoc est propter ipsius ineptitudinem et indignitatem, et sic est in peccatoribus; et sic patet illud. » *4. dist. 9. a. 1. q. 4. et ad 1-4.*

(9) « Baptismata pertinentia ad significationem fuerunt ante legem novam, in lege autem nova ad purificationem. Prima quatuor sunt secundum quatuor, quae praefigurantur in baptismo. In baptismo enim est aqua, et spiritus, est passionis virtus, et quarto baptizandi actus. Quantum ad aquam, praecessit figura in baptismo diluvii, secundum quod dicitur: *Quos nunc similis formae salvos facit baptisma (1. Petr. 3. 21).* Praemiserat enim, quod in diluvio octo animae salvae sunt factae per aquam. Quantum ad aquam et spiritum in baptismo maris rubri, de quo dicit Apostolus *(1. Cor. 10. 2)*, quod *omnes baptizati sunt in nube, et in mari:* et nubes illa erat ignea, in qua signatur gratiae Spiritus sancti efficacia. Quantum ad virtutem passionis, praefiguratur in baptismo legis, ubi est aspersio per aquam lustrationis; et erat cinis vitulae rufae *(Num. 19. 2)*, in cuius vitulae occisione signatur passio Christi, ut aqua lustrationis habens vim ab illo cinere significet baptismum habere virtutem a passione Christi. Et de hoc baptismate habetur saepe in lege, et ad Hebraeos *(9. 13): Cinis vitulae aspersus inquinatos sanctificabat ad emundationem.* Quantum ad actum baptizandi, in baptismo Ioannis, ubi immergebatur quis in nomine venturi, in quo praecessit expressa figura quantum ad actum. De hoc baptismate dicitur *Matth. 3. 6; Luc. 3. 16; Marc. 1. 4; Ioan. 1. 26.* Et sic quantum ad significationem sunt quatuor. Quatuor etiam sunt quantum ad purificationem; est enim purificatio a culpa, et sic est baptismus poenitentiae; et a culpa et poena satisfactoria, et sic baptismus aquae; et a sequela, et sic baptismus in linguis igneis; et ab omni miseria, et sic baptismus sanguinis. Et sic patet, quod in lege nova sunt quatuor purificantia, et in lege ante novam sunt quatuor significantia. Et medium iungens haec illis fuit baptismus, quo baptizatus fuit Christus, ubi collata est vis regenerativa aquis, et Spiritus in columbae specie descendit de caelis. Et sic patet, quod in universo sunt novem, et non plura, nec pauciora baptismata. Patet etiam, quare Magister tantum tria numerat, quia solum de his loquitur, quae sunt ad baptismi efficaciam quoad purgationem a culpa. » *4. dist. 4. p. 2. a. 1. q. 3. ad 5.* — « Eucharistiae sacramentum fuit praefiguratum tum difficultatis, tum dignitatis suae ratione, cum sit donum excellentissimum. » — « Dicendum quod illud sacramentum praefiguratum est, et praefigurari debuit tum ratione suae dignitatis, tum ratione difficultatis. Ratione dignitatis, quia praedicatum et expectatum erat sicut donum Dei excellentissimum; ideo figurae huius sacramenti praeire debuerunt, ut et in his praefulciretur expectatio fidelium, et dignitas huius sacramenti famosior ostenderetur. Unde figurarum praemissio non fuit aliud, quam famae eius divulgatio. Ratione difficultatis, quia hoc inter sacramenta cetera est difficillimum ad credendum, imo inter cetera credibilia; ideo debuerunt homines ad hoc assuefieri quadam figurarum manuductione. » — « Ad illud quod obiicitur de confirmatione et extrema unctione, multipliciter respondetur. Quidam enim dicunt, quod omnia sacramenta in veteri lege sunt praefigurata, quoniam rota erit in rota in visione Ezechielis *(1. 16; 10. 10).* Et quod obiicitur de duobus sacramentis, solvunt per interemptionem, quoniam tres unctiones legis novae praefiguratae sunt per tres unctiones David *(1. Reg. 16. 13; 2. Reg. 2. 7; 5. 3);*

et ita per interemptionem respondent. Alii dicunt aliter, quod illa sacramenta non fuerunt praefigurata propter suam perfectionem; unde distinguunt tria genera sacramentorum. Quaedam enim sunt suprema, ut illa, quae dant gratiam perfectam, vel ad pugnandum, vel ad egrediendum; et talia sunt confirmatio et extrema unctio, quae de ratione sua perfectionem dicunt: et quoniam lex neminem ad perfectum duxit, ideo haec duo sunt propria novae legis. Alia sunt quasi media, quae gratiam magnam dant, ideo pertinent ad legem novam; tamen, quia non dicunt perfectionem, possunt praesignata esse in veteri Testamento: et haec, ut dicunt, sunt duo, scilicet baptismus et Eucharistia. Quaedam sunt infima, ut matrimonium, ordo et poenitentia: et haec non sunt propria, imo communia; nec tantum praefigurata, imo inchoata, et in nova lege perfecta. Tamen praeferre alia sacramenta duobus, quae praefigurata sunt, videtur valde absurdum, cum sint haec duo sacramenta, scilicet baptismus et Eucharistia, famosissima. Et ideo aliter dicendum, quod quamvis omnia aliquo modo praefigurata sint, haec duo tamen pluribus et expressionibus figuris praefigurata sunt; tum propter difficultatem in credendo, quae est in baptismo, quia primum sacramentum, in Eucharistia, quia summum; tum propter dignitatem, quae est in baptismo quantum ad efficaciam, in Eucharistia quantum ad continentiam; tum propter Ecclesiae unitatem, quae est in baptismo quantum ad inchoationem, in Eucharistia quantum ad consummationem; vel in baptismo quantum ad signaculum christianitatis, in Eucharistia quantum ad cultum deitatis. Unde quamvis alia habeant figuras aliquo modo, non tamen ita praecipue, nec ita expresse. » *4. dist. 8. p. 1. a. 1. q. 1. et ad 2.* — « Sufficienter a Magistro assignantur figurae Eucharistiae sacramenti, tum in lege naturae, tum in lege veteri, videlicet in Melchisedech, in agno et manna, et in lege nova in sanguine passionis. » — « Dicendum quod Magister sufficienter assignat figuras in hoc sacramento, habito respectu ad omnes leges. Nam in lege naturae ponit figuram sacrificium Melchisedech, et in lege Moysi agnum et manna, et in lege gratiae sanguinem passionis. Et sufficientes sunt figurae, si attendamus ad ea, quae praesignantur. Nam in hoc sacramento est visibilis forma; et haec praesignata est in sacrificio Melchisedech. Et est res contenta; et haec est praesignata in agno paschali. Et res signata tantum; et haec est praesignata in manna. Et virtus dans efficaciam; et haec est praesignata in sanguine, qui fluxit de latere Christi. Unde tres primae tenent rationem figurae, sed ultima magis tenet rationem causae; nihilominus habet rationem figurae, pensatis circumstantiis, quoniam de passo et iam mortuo profluxit sanguis et aqua. Quod autem obiicitur de sufficientia, iam patet, quia aliae figurae reducuntur ad has; omnes enim oblationes, et omnia sacrificia ad agnum paschalem, et omnes cibi ad manna reduci possunt. Ad illud, quod obiicitur de manna, dicendum quod *omnem* tantum valet dicere quantum perfectum; vel si *omnem* distributive dicatur, intelligendum est quantum ad rem contentam. Vel si intelligatur quantum ad effectum, facienda est vis in sapore quantum ad actum cibandi; et tunc alia non superfluunt. Ad illud, quod obiicitur de sacrificio Melchisedech, dicendum quod peroptime praefiguratum est ibi, et in manna sacramentum Eucharistiae, quoniam hoc sacramentum nobis profertur ad esum, et Deo offertur ad cultum; et ideo datur nobis divinitus, et nos Deo offerimus; et hoc signatum est in manna, quod repositum fuit in urna coram Domino, quia datum fuit de caelo ad esum, et iterum coram Domino repositum: taliter datur hoc sacramentum, si quis inspiciat diligentius, quia de caelo nobis datur, et nos sumimus; tamen Deo offerimus. Ad illud, quod obiicitur de agno paschali, dicendum quod agnus ille proprie significabat Christi passionem, quae erat radix et fundamentum, virtutem praebens omnibus sacramentis; et ideo omnia praecessit. Et quamvis omnia sacramenta efficaciam habeant a passione Christi; quia tamen in hoc sacramento veraciter continetur Christus passus, ideo esus et esus illius agni praecipue hoc sacramentum signabat; et ideo figuram baptismi praecedebat, non ratione qua illud sacramentum praefigurabat, sed ratione qua praefigurabat passionem. Ad ultimum dicendum, quod sanguis

Christi, qui fluxit de latere Christi, non habuit proprie loquendo rationem figurae, quia ibi erat veritas; tamen ratione modi emanandi, quia profluxit de latere mortui, habuit rationem quodam modo praefigurandi, maxime ratione annexi, scilicet aquae. » *Ibid. q. 2. et ad 1-5.* — « Eucharistiae sacramentum quantum ad ritum expressius fuit significatum in Melchisedech, quo vero ad effectum in manna. » — « Dicendum quod figurae illarum rerum secundum diversas considerationes mutuo se excedunt in expressione, sicut ostendunt rationes inductae. Potest enim sacramentum hoc praefigurari quantum ad ritum, vel quantum ad effectum, sive quantum ad signum, vel quantum ad signatum. Si quantum ad ritum, sic expressior figura praecessit in sacrificio Melchisedech, et hoc patet. Si autem quantum ad effectum, sic expresse praesignabatur in manna.... Sed tamen adhuc restat quaestio, quare expressior praefiguratio praecessit in lege naturae, quantum ad ritum. Et ad hoc dicendum, quod Dominus instituit legem scriptam, ut implendam et evacuandam, sicut veritas evacuat umbram; ideo ne videremur iudaizare, disposuit figuras in lege Moysi dare expressas, sed tamen differentes quantum ad ritum, ut manifeste ex earum institutione ostenderetur legis illius evacuatio et imperfectio. Et ideo magis se dicit Christus sacerdotem secundum ordinem Melchisedech, quam Aaron, ut ostendatur ibi legis et sacerdotii translatio, sicut ostendit Apostolus ad Hebraeos: et sic patet totum. » *Ibid. q. 3.* « — Sicut signum sortitur nomen signati et e converso, et tamen signum et signatum sunt diversa; sic figura nomen veritatis sortitur, et unum dicitur esse in alio, sicut rota in rota; et tamen aliud est figura, aliud est veritas. Per hunc modum intelligendum, quod lex nova differt a veteri et sacrificium a sacrificio, et ordo ab ordine. Unde sicut sacramentum Eucharistiae est novae legis proprium, quamvis in veteri lege fuerit sacrificium, quod erat huius signum; sic spiritualis potestas, secundum quam attenditur ordinis sacramentum, novae legis propria est, sacerdotium similiter, quamvis istius ordinis et sacerdotii praecesserit signum figurativum. Unde sicut multum differt inter agnum verum et typicum; sic multum differt, licet non tantum, inter potestatem offerendi hunc agnum, et illum. Et ideo concedendum, quod sicut baptismus et Eucharistia sunt sacramenta novae legis propria, licet in anterioribus fuerint praefigurata, sic in sacramento ordinis. Ad illud quod obiicitur: *Secundum ordinem Melchisedech (Ps. 109. 4),* dicendum quod intelligitur secundum expressam praefigurationem, sicut ibidem *(Hebr. 7. 22)* Apostolus ostendit, quia praefiguravit Christum quantum ad originem, et quantum ad dignitatem, et quantum ad ritum; quantum ad originem, quia sine genealogia, scilicet expressa in Scriptura; quantum ad dignitatem, quia fuit sacerdos et rex, et Abraham benedixit; quantum ad ritum, quia obtulit panem et vinum. Non sic in sacerdotio Aaron; et ideo peroptime appropriatur in psalmo, et eleganter valde exponit Apostolus. » *4. dist. 24. p. 1. a. 2. q. 3. et ad 1.*

CAPUT V.

De Sacramentorum dispensatione.

(Potestas dispensandi sacramenta de jure communi spectat ad solum genus humanum. — Pro omnibus requiritur intentio in dispensante; — pro aliquibus etiam ordo sacerdotalis, vel pontificalis. — Baptismus et Matrimonium de jure dispensantur a sacerdotibus. — His existentibus, sacramenta dispensari possunt a bonis et a malis, — a fidelibus et haereticis, — intra Ecclesiam, secundum veritatem et utilitatem, — extra Ecclesiam, secundum veritatem tantum.)

De dispensatione vero ([a]) sacramentorum (I) hoc tenendum est, quod potestas dispensationis sacramentorum regulariter spectat ad solum genus humanum ([1]). In omnibus autem ([b]) sacramentis dispen-

(a) Autem ed. 1481.

(b) Autem om. ibid.

(I) In Sacramentorum dispensatione duo consideranda occurrunt, nimirum ministri, qui ea conficiunt, et fidelibus dispensant, et caeremoniae sive ritus externi, qui adhibentur, ait Concil. Trident. *sess.* 22. *cap.* 5., ad majestatem Sacramentorum commendandam, et ad excitandas mentes fidelium « per haec visibilia religionis et pietatis signa ad rerum altissimarum contemplationem ». Porro quoad ministros duplex est error, Donatistarum nempe, qui saec. IV Ecclesiam diuturno schismate lacerarunt, et Protestantium saec. XVI. Priores enim, quorum figmentis adhaeserunt saec. XII Waldenses et Albigenses, saec. vero XIV Wicleffitae et Hussitae, quum in sua tantum communione veram Christi Ecclesiam contineri jactictarent, autumarunt Sacramenta ab improbis ministris, eoque magis ab haereticis collata, nulla prorsus ac irrita esse censenda. Opposito autem errore Protestantes, qui Sacramenta ad fidem, seu potius ad fiduciam excitandam, instituta fuisse effutiunt, a quolibet, vel etiam a diabolo, et absque ulla intentione, imo et derisorie, ea valide administrari docuerunt. Contra primos, ab Augustino acriter insectatos, est definitio Concilii Trident. *sess.* 7. *can.* 12: « Si quis dixerit, ministrum in peccato mortali existentem, modo omnia essentialia, quae ad Sacramentum conficiendum, aut conferendum pertinent, servaverit, non conficere, aut conferre Sacramentum; anathema sit. » Et *sess.* 7. *de Baptism. can.* 4: « Si quis dixerit, Baptismum, qui etiam datur ab haereticis in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, cum intentione faciendi quod facit Ecclesia, non esse verum Baptismum; anathema sit. » Igitur quoad Baptismum est de fide: quoad caetera Sacramenta, cum eadem sit ratio, neque tamen adhuc expressa definitio extet, est veritas proxima fidei. Idipsum evincitur ex rescripto S. Stephani Rom. Pontif. ad S. Cyprianum in causa rebaptizantium: « Si quis ergo a quacumque haeresi venerit ad nos, nihil innovetur nisi quod traditum est, ut manus illi imponatur per poenitentiam; cum ipsi haeretici proprie alterutrum ad se venientem non baptizent, sed communicent tantum. »

Contra Protestantes autem 1.º Concil. Triden. *sess.* 7. *can.* 10. definivit: « Si quis dixerit, Christianos omnes in verbo, et omnibus Sacramentis administrandis habere potestatem; anathema sit. » 2.º Concil. Florent. in *Decreto pro Armenis:* « Haec omnia Sacramenta tribus perficiuntur, videlicet, rebus tanquam materia, verbis tanquam forma, et persona ministri conferentis Sacramentum cum intentione faciendi

sandis necessaria est in dispensante intentio. In aliquibus etiam necessario cum intentione requiritur ordo (c) sacerdotalis, vel pontificalis. Pontificalis, inquam, necessarius est dispensationi confirmationis et ordinis; sacerdotalis vero (d) dispensationi eucharistiae, poenitentiae (e) et unctionis extremae. Baptismus autem et matrimonium, licet ad sacerdotes spectent, possunt tamen praeter ordinem sacerdotalem dispensari (f) de facto, maxime in articulo necessitatis. His autem existentibus (g), sacramenta dispensari possunt a bonis et (h) malis, a fidelibus et haereticis, intra Ecclesiam et extra, sed intra secundum veritatem et ad utilitatem, extra vero non ad utilitatem, licet dispensentur secundum veritatem.

(c) Ordo sacer, scilicet *ibid.*
(d) Inquam *ibid.*
(e) Et poenitentiae *ibid.*
(f) Dari et dispensari *ibid.*
(g) Excedentibus *ibid.*
(h) Et a *ibid.* et *inferius.*

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia reparativum principium nostrum, Verbum scilicet incarnatum, in quantum Deus et homo, sacramenta instituit et (i) ad salutem hominum ordinavit; sic (j) et congruum fuit, ut hominibus dispensarentur per ministerium hominum (2), propter servandam conformitatem dispensatoris ad Salvatorem Christum, et ad ipsum hominem salvandum. Quoniam ergo Salvator Christus humanum genus salvavit, secundum quod exigebat aequitas iuris, dignitas ordinis et securitas salutis, operatus est enim (k) salutem nostram modo recto, ordinato et certo; hinc

(i) Et *recte add. ex cit. edit.*
(j) Sic *recte ibid.; in cet.* sicut.
(k) Tripliciter *add. ibid.* et *ed. Ven.*

quod facit Ecclesia, quorum si aliquid desit, non perficitur Sacramentum. » Et Conc. Trid. *sess.* 7. *can.* 11. « Si quis dixerit, in ministris, dum Sacramenta conficiunt, et conferunt, non requiri intentionem saltem faciendi quod facit Ecclesia; anathema sit. » Quoad vero caeremonias, in ipsas debacchati sunt iidem Protestantes, tum eas veluti inutiles despiciendo; tum denegando Ecclesiae potestatem eas instituendi, vel etiam, salva Sacramentorum substantia, mutandi; tum denique eamdem potestatem cuilibet pastori concedendo.

Porro contra ipsos Conc. Trid. *sess.* 7, *can.* 13. « Si quis dixerit, receptos et approbatos Ecclesiae Catholicae ritus, in solemni Sacramentorum administratione adhiberi consuetos, aut contemni, aut sine peccato a ministris pro libito omitti, aut in novos alios per quemcumque Ecclesiarum Pastorem mutari posse; anathema sit. » Et *sess.* 21. *cap.* 2. aperte « declarat, hanc potestatem perpetue in Ecclesia fuisse, ut in Sacramentorum dispensatione, salva illorum substantia, ea statueret, vel mutaret, quae suscipientium utilitati, seu ipsorum Sacramentorum venerationi, pro rerum, temporum et locorum varietate, magis expedire judicaret: id autem Apostolus non obscure visus est innuisse, cum ait, 1. *Cor.* 4. 1: *Sic nos existimet homo, ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei:* atque ipsum quidem hac potestate usum esse, satis constat, cum in multis aliis, tum in hoc ipso Sacramento *[Eucharistiae]*, cum, ordinatis nonnullis circa ejus usum, *Cetera*, inquit, (1. *Cor.* 11. 34), *cum venero disponam.* »

est, quod secundum horum trium exigentiam sacramenta commisit hominibus dispensanda. Primo igitur, quia rectitudo iuris exigit, ut opera hominis, secundum quod homo, non fiant praecipitanter; et opera hominis, ut ministri Christi, aliquo modo referantur ad Christum; et opera hominis, ut ministri salutis, aliquo modo referantur ad salutem, vel in generali, vel in speciali; et dispensatio sacramentorum est opus hominis, ut rationalis, ut ministri Christi, et ut ministri salutis; hinc est, quod necesse est, quod fiat ex intentione (3), qua quis intendat facere, quod Christus instituit ad humanam salutem, vel saltem facere quod facit Ecclesia (4); in quo clauditur in generali intentio praedicta, quia ipsa Ecclesia sicut sacramenta a Christo accepit, sic ad fidelium salutem dispensat (5).

Rursus, quia ordo dignitatis exigit, ut maiora maioribus, minora minoribus, et media mediis (l) committantur; et quaedam sunt Sacramenta, quae praecipue respiciunt excellentiam virtutis sive dignitatis, ut sacramentum confirmationis et ordinis; quaedam, quae respiciunt indigentiam necessitatis, ut baptismus et matrimonium, quorum unum generat, alterum regenerat ad existentiam debitam; quaedam autem media, ut eucharistia, poenitentia et unctio extrema; hinc est, quod prima, tanquam suprema, non possunt dispensari nisi ab episcopis et pontificibus, quantum est de iure communi (6); alia vero, tanquam infima, dispensari possunt a quibuscumque ordinibus, et personis inferioribus (7), maxime in articulo necessitatis, quod dico ratione baptismi (8); media vero a solis sacerdotibus, qui inter episcopos et inferiores personas sunt quasi in medio constituti.

(l) Mediocribus ed. 1484.

Postremo, quia securitas salutis exigit, ut res sic fiat, ut in dubium non cadat, et nullus est, qui certus sit de bonitate et credulitate dispensatoris, et idem ipse non est certus de se, *utrum odio vel amore dignus sit (Eccle. 9. 1.)*; ideo si sacramenta dispensari solum (m) possent a bonis, nullus esset certus de susceptione sacramenti, et sic oporteret semper iterari, et sic malitia unius praeiudicaret alienae saluti. Nulla etiam esset stabilitas in gradibus hierarchiae Ecclesiae militantis, quae maxime consistit in sacramentis dispensandis; et ideo congruum fuit, ut sacramentorum dispensatio committeretur homini, non ratione sanctitatis, quae variatur secundum voluntatem, sed ratione auctoritatis, quae semper manet, quantum est de se; ac per hoc oportuit, quod se extenderet ad bonos et ad malos (9), ad eos, qui sunt intra, et ad eos, qui sunt extra Ecclesiam (10). Verum, quia extra unitatem fidei et caritatis, quae facit nos filios Ecclesiae et

(m) Tantum ibid.

membra, nullus potest salvari; ideo si sacramenta extra recipiantur [n], non ad salutem recipiuntur, quamvis vera sint sacramenta, sed utilia possunt fieri, si quis redeat ad sanctam matrem Ecclesiam, unicam Christi sponsam, cuius filios [o] tantum Christus sponsus reputat dignos haereditate aeterna. Unde Augustinus contra Donatistas *(l. 4. c. 1. 2.)*: Ecclesia, paradiso comparata, indicat nobis posse quidem baptismum ejus homines etiam [p] foris accipere, sed salutem beatitudinis extra eam neminem vel percipere vel tenere. Nam et flumina de fonte paradisi, sicut Scriptura testatur *(Gen. 2. 8-10)*, etiam foras largiter manaverunt. Nominatim quippe commemorantur, et per quas terras fluant, et quod extra paradisum constituta sunt [q], omnibus notum est; nec tamen [r] in Mesopotamia vel in Aegypto, quo illa flumina perveniunt, est felicitas vitae, quae in paradiso commemoratur. Ita fit, ut cum paradisi aqua sit extra paradisum, beatitudo tamen non sit nisi intra paradisum. Sic ergo baptismus Ecclesiae [s] potest esse extra Ecclesiam, munus autem beatae [t] vitae non nisi intra Ecclesiam reperitur, quae super petram etiam fundata est, quae ligandi et solvendi claves accepit *(Matth. 16. 18)*. Haec est una, quae tenet et possidet omnem sponsi sui et Domini potestatem, per quam coniugalem potestatem etiam de ancillis parere filios potest, qui si non superbiant, in sortem haereditatis vocabuntur, si vero superbiant, extra remanebunt. Magis ergo, quia pro Ecclesiae honore atque unitate pugnamus, non tribuamus haereticis, quidquid apud eos eius agnoscimus; sed eos arguentes doceamus, quod ex unitate habent [u] non valere ad salutem, nisi ad eandem venerint unitatem.

(n) Recipiuntur *ibid.*

(o) Filius *ed. Rom. male*; filios *ed. Ven. et* 1484.

(p) Etiam *om. ed.* 1484.

(q) Sint *ibid.*

(r) Tamen est *ibid.*

(s) Ecclesiae *om. ibid.*

(t) Baptismi vel beatae *ibid.*

(u) *Ita legitur ibid. et in edit. Opp. S. Augustini PP. Maurin. Venet.* 1733, *vol VIII. col.* 121-22. *In cet. edit. Brevil.* Quod extra unitatem habet.

AD CAPUT V.

(1) « Ratio est, quia spiritus est ita praecisus ab Ecclesia, quod nec est membrum actu, nec potentia; et ideo administratio, aut potestas, quae descendit a capite Christo, non pervenit ad ipsum ». *4. dist. 5. a. 1. q. 1. q. 1. later.*

(2) « Potestatem auctoritatis, cooperationis, excellentiae, invocationis, et institutionis Deus non dedit ministris baptizantibus, sed tantum ministerii, quamvis praeter primam ceteras dare potuisset » — « Dicendum quod circa baptismum possunt sex potestates annotari, ut videamus quam dare potuit Dominus, et non dedit. Prima est auctoritatis; et haec est, qua Deus a seipso, non aliunde habet potestatem interius mundandi a culpa. Secunda est cooperationis, ut homo, accepta divinitus potentia, in tali actu esset cooperator. Tertia est excellentiae, ut secundum abundantiorem gratiam existentem in baptizante, maiorem conferret gratiam baptizando. Quarta est invocationis, ut homo in nomine Petri baptizari possit, sicut in nomine Christi, vel Trinitatis. Quinta est institutionis, ut sicut Christus habuit potestatem instituendi baptismum in aqua, ita alius haberet in aqua, vel alibi. Sexta est

ministerii, qua dat, ut per hominem possit exterius ministrari et verbum et elementum. Primam nec dare potuit, nec dedit, ultimam dare potuit et dedit; de omnibus intermediis dicunt magistri, quod dare potuit, sed non dedit. Secundam enim et tertiam non dedit, ne spes in homine poneretur, quia si unus homo posset alium sanare spiritualiter, vel suis meritis plus de gratia daret, speraret homo ab homine gratiam et veniam. Quartam vero et quintam non dedit, ne tot essent baptismi, quot baptistae, quia numeratur baptismus, et denominatur ab eo, cuius nomine fit, et ab eo qui instituit; et ideo ne multi essent baptismi, sed unus solus, instituit ut unus solus invocaretur. De potestate vero cooperationis controversia est, quia Magister dicit, quod illam dare potuit; hoc tamen communiter negatur. Sed quia Augustinus *(tract. 5. in Io.)* videtur hoc dicere, propter hoc notandum, quod cooperari alii est dupliciter. Vel per modum vere efficientis, sicut natura cooperatur Deo in productione naturalium, et liberum arbitrium gratiae in faciendo opus meritorium. Vel per modum disponentis, sicut cooperatur homo Deo quantum ad gratiam recipiendam, quia se disponit. Primo modo, quidquid videatur dicere Magister, Deus dare non potuit, quia creatura capax non fuit, nec hoc modo intellexit Augustinus. Sicut enim tactum fuit *(l. 1. d. 14)*, dare gratiam est potentiae infinitae, et potentiae supra mentem humanam, quae immediate est in Deo. Secundo vero modo dare potuit, ut homo secundum actum interiorem baptizato gratiam obtineret, non gratiam efficiendo, sed ipsam impetrando, sicut dedit homini virtutem faciendi miracula, non quia ipse ea efficeret, sed quia, virtute sibi a Deo data, quoties vellet, impetraret. Sed hanc non dedit homini, scilicet ut tantum posset interius in salvando animam, sicut exterius virtute miraculorum sanat corpora. Tunc enim ad eos recurreretur pro salute animae, sicut ad Deum. Dominus autem quantum ad hanc potentiam omnes fecit aequales, ut salutem animae a se solo doceat requirendam. Omnes enim aequaliter purgant, qui sacramentum administrant: et ita non est efficacia in actu mentis baptizantis, sed solum in administratione sacramenti». *4. dist. 5. a. 3. q. 1.*

(3) « Ludus non semper excludit intentionem, sed compatitur, sicut patet. Et Hugo *(de Sacram. lib. 2. p. 5)* ponit exemplum, quia velle dare ludicre est duobus modis; uno modo velle ludere, ita quod nullo modo vult dare; alio modo ita quod vult ludere, et nihilominus vult dare. Et primo quidem modo excludit intentionem, et qui sic dat ludendo, non dat; secundo modo ponit intentionem dandi, et vere dat. Sic in proposito intelligendum. Unde potest esse intentio cum ludo. Et ideo dicit Augustinus *(de Bapt. lib. 7. c. 35)*: Implorandum est divinum consilium. Quod si Dominus non revelaret, baptizandus est, tamen sub conditione. Et hoc est, quod dicitur in illo casu, in quo puer Athanasius, simulans se esse episcopum, baptizavit quosdam pueros ludicre; quia postmodum consilio Alexandri episcopi non sunt rebaptizati, quia inferius subditur, quod idem episcopus supervenit, et quaesivit de intentione, et cognovit per verba iuvenis, quod habuit intentionem; et ideo non debuerunt rebaptizari; et quod habuit intentionem, coniicitur, quia non baptizavit nisi catechumenos ». *4. dist. 6. p. 2. dub. 4.* — « Ad baptismum non est necessaria recta intentio, quantum ad substantiam sacramenti, sed tantum est de congruitate ». — « Dicendum quod intentio idem est quod voluntas ratiocinata, prout dirigitur in finem. Sed finis duplex est; est enim finis, qui est rei terminus, vel complementum; et est finis, qui est rei utilitas. Sic in sacramento duplex est finis, unus scilicet qui est complementum, scilicet quod ibi sit unio verbi et elementi; et finis utilitas, scilicet baptizati, vel baptizantis. Secundum hunc duplicem finem duplex est intentio, sicut aliquis, qui fundat domum, intendit eam consummare, et intendit inhabitare. Sic in sacramento intendit quis prima intentione sacramentum Ecclesiae ministrare, consequenter vel intendit suam utilitatem, vel parvuli salutem, vel quidquid illud sit. Prima intentio est de necessitate sacramenti; secunda tantum de congruitate. Prima intentio non habet rectum et obliquum; sed secunda habet rectum et obliquum. Unde patet responsio, quod ad sacramentum baptismi nihil facit intentio recta, nec aliquid obstat intentio non

recta, quantum ad substantiam sacramenti; nocet tamen, vel prodest habenti ». *Ibid. a. 2. q. 2.*

(4) « In omni sacramento necessaria est intentio. Ratio autem huius est, quia sacramentum non habet esse suum a natura, sed ab institutione... Potest tamen et alia ratio assignari, quia ad sacramentum necessaria est intentio et institutio. Ad hoc enim quod sit sacramentum, necesse est quod forma et elementum ad unum ordinentur: hoc autem non est ex se, cum forma et elementum indifferentia sint ad multa. Ideo supervenit institutio Christi, quae formam et elementum ordinavit ad aliquem effectum determinatum et signatum. Sed tamen institutio, etsi verba ordinavit ad unum, non tamen arctavit, quia ad alios usus possunt sumi, et sumuntur; et ideo ad hoc quod ordinentur, necessarium est intervenire intentionem ministri, qua intendit illo actu et verbo talem effectum dare, vel saltem quod facit Ecclesia, facere, vel saltem quod Christus instituit, dispensare, alioquin verbum et elementum ut disiuncta, vel ad aliud iuncta, talem effectum non faciunt ». *4. dist. 6. p. 2. a. 2. q. 1.*

(5) « Domus, in qua fit (paralitici) curatio, est Ecclesia, de qua dicitur *(Prov. 9. 1): Sapientia aedificavit sibi domum, excidit columnas septem.* Hae columnae septem sunt septem sacramenta. Huius domus ianua est sacerdotalis potestas, cuius potestatis auctoritas residet penes Petrum. Unde: *Tibi dabo claves regni caelorum (Matth. 16. 19)* ». *Expos. in Luc. cap. 5.*

(6) « Vide inferius *cap. 8. not. 2.*

(7) « Ad esse matrimonii ista duo sufficiunt, scilicet legitimitas in personis, et unitas in consensu. Ad solemnitatem vero et decorem, sive honestatem, requiritur et parentum traditio, et sacerdotum benedictio: haec autem ita sunt ad decorem sacramenti, ut tamen sint de necessitate praecepti ». *4. dist. 28. a. 1. q. 5.*

(8) « Sacramentum Baptismi est sacramentum ecclesiasticum, necessarium et primum. Quia ecclesiasticum, ideo eius administratio primo et principaliter est commissa clericis, et inter hos sacerdotibus. Quia vero necessarium, et sacerdos non semper adest, ideo eius administratio se extendit etiam ad laicos, divina misericordia faciente, quae neminem vult perire. Quia vero primum, ideo a nullo alio sacramento dependet: et ideo huius ministerii potestas se extendit ad omnes, qui possunt facere ea, quae sunt de integritate sacramenti; et quicumque ista faciat, baptizatum est; ille ergo solus excluditur, qui non potest. Propter quod notandum, quod baptismus, sicut alia sacramenta, est sacramentum, et sacramentum unum, et verum, et integrum. Quia sacramentum, ideo est signum visibile, et ideo debet habere dispensatorem visibilem, ut hominem, non spiritum; quia vero unum, ideo debet tradi ab uno dispensatore, non a pluribus; quia verum, ideo non debet idem esse baptizans et baptizatus, sed alius, quia in forma duplex persona exprimitur, cum dicitur: *Baptizo te;* quia vero integrum, ideo concurrunt in eo necessario duo, scilicet elementum et verbum. Verbum autem debet dici; et quia dicere est cum intentione proferre, ideo necesse est quod baptizans habeat discretionem, et non sit stultus; et oportet quod habeat locutionem, et non sit mutus. Quia vero in elementum debet mergere, oportet quod non sit mancus. Omnis ergo talis, qui potest exercere ea, quae sunt de integritate sacramenti, potest baptizare, et in casu necessitatis debet, etiamsi non sit ordinatus. Praeter casum necessitatis solus sacerdos debet baptizare; et si alius facit, quamvis baptizet, tamen graviter peccat ». *4. dist. 5. a. 1. q. 1.* — « Solet etiam quaeri, utrum aliquis in articulo necessitatis positus possit baptizare seipsum; videtur enim quod sic, propter statum necessitatis, cum possit se mergere et verbum dicere. Et hoc ipsum videtur Innocentius in quadam decretali dicere, quod si Iudaeus aliquis aspergat se aqua utens forma baptismi, non habens aliquem, qui ei sacramentum tribuat, evolat, et inter fideles computandus est, ut dicit. Et ad hoc patet responsio, quod nullus potest sibi administrare sacramentum baptismi. Et prima quidem ratio tacta est, quia non salvatur veritas formae, cum in forma duplex persona exprimatur, cum dicitur: *Baptizo te.* Secunda ratio est, quia baptizans pater est spiritualis baptizati; si ergo nemo est

filius suus, nemo seipsum potest baptizare. Postremo deficit ibi ratio significationis; quia enim significatur ibi mundans et mundatus spiritualiter, et hoc non potest esse idem, sed alius, ita necesse est etiam, quod sit in sacramento. Prima tamen ratio potior est ». *Ibid. q. 2. lat.*

(9) « Malus sacerdos non tantum sacramentum, sed etiam rem dat; non ipse, sed Deus, cuius sacramenta sunt bona et impolluta... Est quoddam opus, quod habet virtutem a caritate, vel voluntate interna solum; quoddam quod habet ab institutione divina. Primum opus est virtutis et vitii, et a Deo pensatur secundum qualitatem voluntatis. Secundum est opus sacramenti, et hoc pensatur secundum meritum et dignitatem Christi instituentis: et tale semper remanet efficax et impollutum, nec potest aliquo modo pollui, sicut nec meliorari. Habet enim virtutem a Christo, non a ministro, sicut semen iactum in terram aequaliter fructificat, sive sit bonus, qui seminat, sive malus ». *4. dist. 5. a. 2. q. 1.*

(10) « Haereticus, manens haereticus, habens immersionem in aqua, prolationem verbi et intentionem faciendi quod facit Ecclesia, potest baptizare ». — « Accedente verbo ad elementum, fit sacramentum. Sed haereticus dicit verbum et habet elementum; ergo potest conferre sacramentum ». — « Item potestas baptizandi non est donum gratiae gratum facientis, sed tantum gratis datae, quia constat, quod mali sacerdotes baptizant; ergo esto quod aliquis sacerdos catholicus fiat schismaticus, vel haereticus, tamen propter hoc non amittit gratiam gratis datam; videtur ergo quod possit baptizare ». — « Dicendum, sicut dictum est, quod ista tria sunt de integritate baptismi, scilicet immersio in aquam, prolatio verbi et intentio faciendi quod facit Ecclesia; et quia haereticus, manens haereticus, potest haec tria habere, potest baptizare et baptizat, quando aliquid istorum non deficit; operatur enim tunc non ut haereticus, sed ut catholicus ». *4. dist. 5. a. 1. q. 2. concl. et fund. 3. 4.*

CAPUT VI.

De Sacramentorum iteratione.

(Nullum Sacramentum iteratur super eandem personam, et materiam, et ex eadem causa. — Tria imprimunt characterem, — ratione cujus nunquam iterantur).

De iteratione autem sacramentorum hoc tenendum est, quod licet commune sit omnibus sacramentis non iterari super eandem personam et materiam (a), et ex eadem causa, ne fiat contumelia sacramento; specialiter tamen tria sunt sacramenta, quae non sunt aliquatenus iteranda, scilicet baptismus, confirmatio et ordo. In his namque tribus imprimitur triplex character interior (I), qui non deletur; inter quos character baptismalis retinet (b) fundamentum, nec alii possunt imprimi, nisi ille primitus imprimatur. Unde si quis or-

(a) Naturam ed. 1484.

(b) Tenet ibid.

(I) Characterem sacramentalem a Scholasticis excogitatum Protestantes effutierunt. Verum contra eos Concil. Trid. *sess. 7. can. 9*: « Si quis dixerit, in tribus Sacramentis, Baptismo scilicet, Confirmatione et Ordine, non imprimi characterem in anima, hoc est, signum quodam spirituale et indelebile, unde ea iterari non possunt; anathema sit. »

dinatur non baptizatus, nihil prorsus efficitur, sed est totum de novo faciendum; quia non intelligitur iteratum, quod constat non fuisse factum.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia principium nostrum reparativum, Verbum scilicet incarnatum, licet ratione suae summae virtutis et sapientiae et bonitatis nihil agat inefficaciter, nihil inepte, nihil infructuose; potissime tamen hoc observare (c) debet in nobilissimis operibus suis, cuiusmodi sunt illa, per quae reparatur genus humanum. Quoniam ergo sacramenta sunt de genere huiusmodi operum divinorum; hinc est, quod contumelia quodam modo fit eis, quando super eandem materiam et personam, et ex eadem causa iterantur; quia ex hoc ostenditur, quod prius dispensata fuerunt inefficacia, inepta et infructuosa contra id (d), quod exigebat ipsius reparativi principii virtus et sapientia et bonitas summa, quae semper assistit ad operandum in illis, et per illa sacramenta.

(c) Servare *ibid.*

(d) Circa id *ibid. et ed. Ven.*

Rursus, quoniam inter haec sacramenta reparantia, in quibus est generaliter efficacia divinae virtutis ad reparationem humani generis, quaedam sunt, quae tantum introducta sunt propter remedia morborum, quaedam etiam (e), quae (f) non solum ad hoc, sed ad statuendum, discernendum et ordinandum in Ecclesia hierarchicos gradus; et morbi possunt variari, expelli et iterum introduci, gradus autem Ecclesiae debent esse firmi (g) solidi et inconcussi; hinc est, quod sacramenta, quae respiciunt morbos iterabiles, habent effectus transeuntes; ac per hoc et (h) iterabiles ratione novae causae. Sacramenta vero illa, quae respiciunt gradus hierarchicos, et status fidei determinatos, necesse est, quod, praeter effectus remediantes, aliquos effectus tribuant permanentes, ad graduum et statuum Ecclesiae distinctionem fixam et stabilem. Et quoniam hoc non potest fieri per dona (i) naturalia, vel dona gratuita gratum facientia, necesse est, quod fiat per aliqua signa substantiae incorruptibili (j), scilicet animae incorruptibili (k) (1), a principio incorruptibili, secundum conformitatem ad incorruptibile (2), indelebiliter (3) et gratis impressa, quae characteres appellantur (4); qui quoniam nunquam delentur, ideo nec iterari possunt, nec illa sacramenta, in quibus huiusmodi characteres imprimuntur.

(e) Etiam *om. ed.* 1484.

(f) Quae *add. ex ead. edit.*

(g) Et *om. ibid.*

(h) Et *om. ibid.*

(i) Data *ex cit. ed. In cet.* data.

(j) Incorporali *ibid.; sic et infra.*

(k) Incorruptibiliter *ibid.*

Postremo, quoniam triplex est status fidei, secundum quem habet fieri distinctio in populo christiano, in acie ecclesiasticae hierarchiae, scilicet status fidei genitae, roboratae et multiplicatae; secun-

dum primum fit distinctio fidelium ab incredulis, per secundum fit distinctio fortium ab infirmis et debilibus, secundum tertium fit distinctio clericorum a laicis (5); hinc est, quod illa sacramenta, quae respiciunt triplicem fidei statum praedictum, characteres imprimunt, per quos indelebiliter impressos semper distinguunt (6), ac per hoc nunquam iterari possunt. Quoniam ergo baptismus respicit statum fidei genitae, in quo populus Dei distinguitur ab incredulis, ut Isräelitae ab Aegyptiis; et confirmatio respicit statum fidei roboratae, in quo distinguitur populus fortis ab infirmis, sicut pugiles ab his, qui ad pugnam non sunt idonei; et (l) ordo respicit statum fidei multiplicatae, in quo distinguitur clerus a laicis, sicut levitae ab aliis tribubus; hinc est, quod in his tantum tribus (m) sacramentis characteres imprimuntur (7). Quia vero distinctio populi a non populo prima est, et radicalis; hinc est, quod character baptismalis est fundamentum omnium aliorum characterum; et ideo, illo non substrato (n), nihil poterit superaedificari, ac per hoc oportet de novo fieri. Si autem ille (o) substernatur, alii imprimi possunt, nec unquam ulterius iterandi sunt; nec sacramenta tria praedicta, quae hos imprimunt, ex causa aliqua iterantur, et gravis de facto iterantibus debet poena (p) imponi, propter divini contumeliam sacramenti, licet alia quatuor ex causis diversis possint (q) sine sui contumelia iterari.

(l) Et om. ibid.
(m) Tribus om. ibid.
(n) Illo subtracto ibid. ed. Aug. Ven.
(o) Ille om. ed. 1484.
(p) Poenitentia ibid.
(q) Possunt ibid.

Ad Caput VI.

(1) « Circa hoc triplex fuit opinio. Quidam dixerunt, quod character est in tota anima, quia distinguit ovem ab ove, vel ab ea, quae non est ovis: et hoc respicit animae substantiam. Quidam quod in cognitiva, propter rationem signandi; et quoniam signum, quod est ratio cognoscendi, respicit potentiam cognitivam; ergo, etc. Quidam quod in tota imagine, propter rationem configurandi. Et quia actus characteris, a quo nomen accepit, principaliter est configurare; ideo haec tertia opinio melior est, quod scilicet sit in anima secundum imaginem, secundum proprietatem et secundum veritatem. Sed quia imago, etsi sit in tribus, tamen appropriatur cognitivae, secundum quod dicitur *(August. lib. de sp. et an. c. 39)*, quod imago est in potentia cognoscendi, similitudo in potentia diligendi; ideo per appropriationem est in potentia cognitiva. » *4. dist. 6. p. 1. a. 1. q. 3.*

(2) « Ad illud quod quaeritur, cui principaliter *(character)* assimilat, dicendum quod appropriate ipsi Filio, qui character dicitur; vel etiam quia baptizati dicuntur induere Christum, quia ipse est caput et dux exercitus; et quia character per appropriationem respicit fidem. » *dist. 6. p. 1. a. 1. q. 2. ad 3.*

(3) « Perpetuitas characteris principaliter sumitur ab eius conditione et natura. Unde notandum, quod est habitus innatus, et hic est indelebilis omnino; et est habitus acquisitus, et hic, quia est ex acquisitione, perdi potest; et est habitus infusus, vel datus, et hic est duplex. Quidam est datus ad dirigendum; et quia potentiae possunt obliquari, ideo est delebilis, potest enim invenire repugnantiam in subie-

cto. Est et alius impressus ad distinguendum; et huic indirectio, vel obliquatio potentiae non repugnat. Si enim aliquid repugnaret, hoc solum esset opposita consignatio; sed opposita non potest esse, quia solus Deus potest imaginem suam consignare; ideo si debet opposito signo signari, a solo Deo fiet. Sed ipse numquam imprimit signum sibi contrarium; ideo necesse est, quod character aeternaliter perseveret. Quoniam ergo character proprietas est existens in subiecto perpetuo, in quo non potest habere repugnantiam; ideo eius impressio est perpetua. » *4. dist. 6. p. 1. a. 1. q. 5.*

(4) « Character, cum sit in anima, et sit qualitas spiritualis, est habitus, non passio, nec potentia. Sed notandum quod habitus accipitur dupliciter. Uno modo proprie, prout distinguitur contra dispositionem per perfectum et imperfectum. Alio modo communiter, prout utrumque comprehendit, scilicet omnem qualitatem animam disponentem, sive facile mobilem, sive difficile, sive perfectam, sive imperfectam; et sic accipitur, cum dicitur, tria sunt in anima, potentia, passio et habitus. Nam dispositio est in anima, et non est potentia, nec passio. Dicendum igitur quod si accipiatur habitus large, sic character est habitus. Si autem stricte, sic quia character est perpetuus, ideo habitus; sed quia non perficit, sed disponit ad ulteriorem perfectionem, scilicet gratiae, ideo est dispositio. Similiter est in oculo corporali, quia ibi est lumen cum natura inseparabile, sed insufficiens ad videndum, nisi veniat spiritus visibilis a nervo optico. Similiter in intellectu est lumen connaturale inseparabile, non tamen sufficiens ad dirigendam cognitionem, nisi superveniat habitus scientiae. Secundum rem igitur character est quaedam qualitas animam non omnino perficiens, sed disponens ad ulteriorem perfectionem, scilicet gratiae. Unde potest esse, quod sit quoddam lumen spirituale semiplenum, et quidam calor gratis datus. Illud lumen dicitur signaculum animae, vel signari in anima, secundum quod dicitur in Psalmo *(4. 5): Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine;* signatum, inquam, per naturam, sed specialius per sacramenta divina, specialissime per dona Spiritus sancti gratuita. » *4. dist. 6. p. 1. a. 1. q. 1.*

(5) « Character est signum interius distinctivum. Quia ergo signare non convenit ei nisi ratione signi visibilis; ideo solum in sacramentis, non in virtutibus imprimitur. Quia vero interius spiritualiter est distinguens; ideo in sacramentis, quae sunt non carnalis populi, sed spiritualis, imprimitur, scilicet in sacramentis novae legis, non veteris. Quia distinctivum non unius, sed multorum; ideo unitivum multorum in uno statu fidei. Et ideo in his sacramentis solum imprimitur, quae respiciunt statum fidei determinatum. Tres autem sunt status fidei, scilicet genitae, roboratae et iam multiplicatae; et secundum hoc attenditur triplex distinctio in populo, scilicet bonorum a malis, fortium ab infirmis, clericorum a laicis. Et haec triplex distinctio praecessit in figura in populo Israël. Prima, cum omnes sunt distincti ab Aegyptiis ad veniendum in terram promissionis. Secunda, cum fortes ab infirmis ad pugnandum in bello. Tertia, cum Levitae ab alio populo ad ministrandum in templo. Similiter triplex fuit distinctio in domo David. Prima, domus eius ab infidelibus; secunda, quia erant ibi specialiter pugnatores; tertia, quia Levitae et sacerdotes et scribae ab aliis etiam distincti erant, et etiam duces et principes habebant. Quia ergo tria tantum sunt sacramenta, quae respiciunt statum fidei determinatum, Baptismus primum, quia ibi fides gignitur, et homo ab Aegyptiis separatur; Confirmatio secundum, quia ibi fides roboratur, et ut pugil inungitur homo ad praeliandum, et ab infirmis discernitur; Ordo tertium, quia ibi virtus multimoda datur, et homo ut sanctus ad ministerium templi a laicis separatur; ideo ista tria tantum imprimunt characterem. Natura ergo communis reperta in his et non in aliis est, quia sunt signa visibilia interius operantia, respicientia statum fidei determinatum. Et quia distinctio populi a non populo praecedit alias distinctiones; ideo baptismalis character praecedit alios de necessitate. Sed distinctio fortium ab infirmis praecedit distinctionem aliam solum de congruo, non de necessitate. Ex hoc ergo patet ordo characterum, patet et numerus, quia tres sunt secundum

tres status, et tres distinctiones, et tria sacramenta. Patet etiam ratio imprimendi. Praesupposita namque identitate ex parte materialis elementi, ratione cuius competit signatio, sumitur ratio principalis ex parte finis. Quia tamen finis movet efficientem, et efficiens secundum exigentiam finis introducit formam in materiam, concurrit triplex ratio: et prima est status fidei determinatio ex parte finis: ex parte efficientis institutio, quae ad talem finem ordinans dedit talem virtutem, ut in his imprimeretur character: ex parte vero formae, est sanctae Trinitatis invocatio: et sic patent omnia. » *4. dist. 6. p. 1. a. 1. q. 4.*

(6) « Ratio distinguendi in caractere venit ex ratione significandi, caracter autem significat gratiam fidei secundum aliquem statum, unde distinguit vel fidelem ab infideli, vel fidelem a fideli; et quod permiscentur, hoc non est ex vitio signi, sed signatorum. Et per hoc patet consequens, quia signum est nobis non per se, sed ratione coniunctionis cum elemento. Et est exemplum; si aliquis assumeret arma regis, signum esset, quod esset de exercitu regis; potest tamen nihilominus esse ex parte contraria, quamvis arma significent, quod sit ex parte illa; et non est falsitas in signo, sed in accipiente. Sic in proposito intelligendum, quoniam sicut arma fiunt ad distinguendum exercitus, et tamen ut plurimum confunduntur, quando sunt in bello; sic etiam est nobis, quandiu sumus in conflictu huius vitae praesentis miseriae. Exemplum est de habitu religionis, qui est signum bonitatis; tamen communicant etiam in hoc boni cum malis, et carnales cum spiritualibus, et amantes mundum cum contemnentibus. » *4. dist. 6. p. 1. a. 1. q. 2. ad 3.*

(7) « Character est signaculum sacramentale a Deo impressum. Quia signaculum sacramentale, ideo gratiam significat, et non tantum significat, imo aliquo modo praeparat, quia usus sacramentorum non tantum est in significando, sed in efficiendo quodam modo. Et quia gratiam significat, et ad gratiam disponit; ideo habet aliquam similitudinem cum gratia, quae est similitudo Dei; ideo aliquo modo configurat Deo. Et quia omnes configurat uni, ideo assimilat etiam gregem Domini inter se; et per hoc distinguit ab his, qui non sunt de grege; vel etiam distinctionem facit in eodem grege secundum aliam et aliam rationem assimilandi. » *Ibid. in concl.*

CAPUT VII.

De integritate Baptismi.

(Ad Baptismi integritatem requiritur expressio Trinitatis in forma vocali, — trina ablutio, — simultanea applicatio materiae, et prolatio formae ab uno et eodem, — et elementum aquae indifferenter. — In eo datur gratia regenerans, — rectificans, — purificans. — Adulto est necessaria fides propria et poenitentia, — parvulo sufficit fides Ecclesiae: — utrique sunt exorcizandi, — et catechizandi).

Jam nunc septimo loco restat videre de integritate uniuscuiusque sacramenti, quae cum sint in numero septiformi, primo dicendum est de baptismi integritate (1), quod est ianua omnium aliorum sacramentorum. De integritate igitur sacramenti baptismi (2) hoc tenendum est, quod ad hoc, quod aliquis baptizetur vere et plene, requiritur expressio formae vocalis a Domino institutae, quae est haec: *Ego te baptizo in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, Amen (Matth. 28. 19),* absque omissione vocabuli, et sine interpositione vocabuli, absque praepo-

steratione ordinis supradicti, et sine commutatione nominis praenotati (3). Requiritur etiam (a) mersio (b), vel ablutio (4) per elementum aquae in toto corpore, vel saltem in digniori parte (5); ita quod expressio et mersio fiat ab uno et eodem, et in eodem tempore, quibus concurrentibus, si non sit (c) fictio in baptizando (6), datur ei gratia regenerans (7) et (d) rectificans et purificans ab omni culpa (8). Quod ut efficacius fiat, catechismus et exorcismus, tanquam praeparatorii, praemittuntur tam in parvulis, quam in adultis; ita tamen quod in adultis requiritur fides propria, in parvulis (e) sufficit fides aliena (I).

(a) Etiam *om. ed.* 1484.
(b) Immersio *ibid.*
(c) Sit *ibid.*
(d) Et *om. ibid.*
(e) Autem *add. ibid.*

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum

(I) Circa Sacramentum Baptismi nonnulli passim errores irrepsere. Ut autem aliquo ordine eos enumeremus, seorsim indicabimus errores circa Baptismi essentiam, necessitatem, materiam, formam, ministrum, subjectum et effectum. Circa baptismi essentiam errarunt quidam ex Donatistis, potissime vero Protestantes, qui effutierunt Baptismum Joannis nihil differre a Baptismate Christi, dum e contra essentiale discrimen inter utrumque intercedit ratione tum auctoris, tum virtutis, tum signi, seu ritus sensibilis. Porro contra eos definivit Conc. Trid. *sess.* 7. *de Bapt. can.* 1: « Si quis dixerit, Baptismum Joannis habuisse eandem vim cum Baptismo Christi; anathema sit. » — Ipsemet Baptista Pharisaeis interrogantibus respondit apud Joan. 1. 32: « *Qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: super quem videris spiritum descendentem et manentem, hic est qui baptizat in Spiritu sancto.* Cfr *S. D.* 4. *dist.* 21. *a.* 2*;* et *Comment. in Joan. c.* 1. *v.* 28 ».

Circa Baptismi necessitatem Pelagiani primo, quibus processu temporis adstipulati sunt Waldenses, Calvinistae et Sociniani, Baptismum minime necessarium ad aeternam salutem autumarunt, contra constantem doctrinam Ecclesiae, quae tenet ipsum Sacramentum necessarium omnino esse necessitate medii quoad parvulos, necessitate vero praecepti quoad adultos, quibus sufficiens Evangelii notitia fuerit pervulgata, aut in re aut in voto. Siquidem Conc. Trid. *sess.* 7. *de Bapt. can.* 5. definivit: « Si quis dixerit, Baptismum liberum esse, hoc est, non necessarium ad salutem; anathema sit ».

Circa Baptismi materiam, cum ea duplex sit, nimirum remota, quae est aqua, et proxima, quae consistit in ablutione, duplex pariter invaluit error. Nam quoad materiam remotam, eam prorsus rejicerunt Manichaei; Flagellantes saec. XIV aquae sanguinem suffecerunt; Protestantes quidquid balnei loco esse potest materiam idoneam baptismi censuerunt; denique Sociniani nonnisi aquam metaphoricam requirebant. Contra omnes autem est definitio Conc. Trid. *sess.* 7. *de Bapt. can.* 2: « Si quis dixerit, aquam veram et naturalem non esse de necessitate Baptismi, atque ideo verba illa Domini nostri Jesu Christi: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto;* ad metaphoram aliquam detorserit; anathema sit. »

Circa materiam proximam, seu ablutionem, Graeci schismatici, apud quos ritus immersionis adhuc viget, Ecclesiam Latinam accusant, eo quod, immersione omissa, per infusionem, seu ablutionem, baptizet, eoque temeritatis devenerunt, ut nullum

principium nostrum reparativum, Verbum scilicet incarnatum, tamquam perfectissimum et sufficientissimum principium, reparare habeat genus humanum per medicamenta sacramentorum, ita quod nihil sit in eis superfluum, nihil inordinatum, nihil etiam diminutum; ita disponere debuit, quod Sacramentum baptismi et alia integrarentur (f) secundum quod exigebat sua virtus, nostra salus, et etiam noster morbus. Quoniam ergo virtus nos reparans est virtus totius Trinitatis, quam sancta mater Ecclesia credit in animo, confitetur in verbo, et profitetur in signo sub trium personarum distinctione et proprietate, ordine et origine naturali, est etiam virtus passionis Christi,

(f) Reintegrarentur *ibid.*

omnino esse contendant Baptismum per ablutionem collatum. Verum contra eos Concil. Trident. *sess.* 7. *de Bapt. can.* 3: « Si quis dixerit, in Ecclesia Romana, quae omnium Ecclesiarum mater est et magistra, non esse veram de Baptismi Sacramento doctrinam; anathema sit. » Ex parte proinde juris est veritas de fide: ex parte facti certa omnino est, uti ex baptismate clinicorum, ex multis exemplis, quae in historia ecclesiastica passim leguntur, et ex agendi ratione eorumdem Graecorum conjici potest. Gravissimis autem de causis Ecclesia Latina jam a saeculo sexto ritum immersionis omisit.

Circa Baptismi formam, praetermissis antiquis Gnosticis ac Valentinianis, qui eam essentialiter corruperant, Zwingliani, Calvinistae ac Sociniani ipsam minime necessariam habent, licet in praxi eam servent. Sed contra est Concil. Trident. *sess.* 7. *de Bapt. can.* 3. superius relato, et *can.* 4: « Si quis dixerit Baptismum, qui etiam datur ab haereticis in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, etc. ... non esse verum Baptismum; anathema sit. »

Circa Baptismi ministrum, quum triplex distinguatur baptismi administratio, nempe solemnis, publica et privata; et collationis solemnis ordinarius minister sit Episcopus; publicae ordinarius sit sacerdos, extraordinarius vero diaconus; privatae autem in necessitatis articulo quilibet sive clericus sive laicus, sive mas sive foemina, imo sive fidelis sive haereticus et infidelis; Calvinistae negant baptismum a laico, praesertim vero a muliere, etiam in casu necessitatis collatum, esse validum. Contra tamen est Concil. Lateran. IV. cap. *Firmiter:* « Sacramentum Baptismi, quod ad invocationem individuae Trinitatis .... consecratur in aqua, tam parvulis, quam adultis in forma Ecclesiae a quocumque rite collatum, proficit ad salutem. » Et Eugenius IV in *Instruct. pro Armenis:* « In casu necessitatis non solum sacerdos, vel diaconus, sed etiam laicus vel mulier, imo etiam paganus et haereticus baptizare potest. » *Vid. Seraph.* 4. *d.* 5. *a.* 1. *et* 2.

Contra Baptismi subjectum, praetermissis Petro de Bruis, ejusque discipulo Henrico Tholosano, haereticis saec. XII, quidam ex Protestantibus ex principio de sola fide justificante intulerunt infantes, quia fidei incapaces, nullo modo Baptismum valide suscipere. Lutherus autem, quem Erasmus Rotherodamus edocuerat, autumavit pueros, cum adoleverint, interrogandos esse, an velint nec ne ratam habere professionem in Baptismo expressam. Quod si nolint, minime inquetandos esse censuit, sed tantummodo

qui mortuus et sepultus fuit et die tertia resurrexit [9]; hinc est, quod ad horum expressionem in sacramento baptismi [g], quod primum omnium sacramentorum est, et in quo primo et principaliter haec virtus operatur, debuit fieri expressio Trinitatis distincta [10], propria et ordinata nominatione [11], quantum est de forma communi; licet

(g) Ex cit. edit. et Ven.: in cet. om.

a Sacramentorum perceptione arcendos. Porro contra Anabaptistas Concil. Trid. *sess.* 7. *de Bapt. can.* 12: « Si quis dixerit, neminem esse baptizandum, nisi ea aetate, qua Christus baptizatus est, vel in ipso mortis articulo; anathema sit ». Et *can.* 13: « Si quis dixerit parvulos, eo quod actum credendi non habent, suscepto Baptismo, inter fideles computandos non esse; ac propterea, cum ad annos discretionis pervenerint, esse rebaptizandos; aut praestare omitti eorum Baptisma, quam eos non actu proprio credentes baptizari in sola fide Ecclesiae; anathema sit ». Contra Lutherum Concil. Trid. *sess.* 7. *de Bapt. can.* 14: « Si quis dixerit, huiusmodi parvulos baptizatos, cum adoleverint, interrogandos esse, an ratum habere velint, quod patrini eorum nomine, dum baptizarentur, polliciti sunt; et ubi se nolle responderint, suo esse arbitrio relinquendos, nec alia interim poena ad Christianam vitam cogendos, nisi ut ab Eucharistiae, aliorumque Sacramentorum perceptione arceantur, donec resipiscant; anathema sit ».

Circa baptismi effectus, quidam haeretici per defectum, quidam per excessum peccarunt. Siquidem Manichaei baptismum nihil ad salutem conferre arbitrati sunt: Protestantes vero fere omnes autumarunt per ipsum sacramentum peccatum originale non tolli, sed tantum tegi, vel radi, aut etiam non imputari: nonnulli praeterea ex recentioribus baptismum nonnisi ut in fidelium caetum homines cooptentur, ordinatum fuisse asseverant.

Ast contra primum errorem est *can.* 5. *sess.* 5. Concil. Trid.: « Si quis per Jesu Christi D. N. gratiam, quae in Baptismate confertur, reatum originalis peccati remitti negat; aut etiam asserit non tolli totum id, quod veram et propriam peccati rationem habet, sed illud dicit tantum radi, aut non imputari; anathema sit ». Contra secundum est *can.* 6. *sess.* 7., ejusdem Concilii: « Si quis dixerit, Sacramenta novae legis non continere gratiam, quam significant, aut gratiam ipsam non ponentibus obicem non conferre, quasi signa tantum externa sint acceptae per fidem gratiae, vel iustitiae, et notae quaedam Christianae professionis, quibus apud homines discernuntur fideles ab infidelibus; anathema sit ». Verum ipsimet Protestantes ex haeretico principio, quo fides est ratio omnis iustificationis, quum ea excitetur per Baptismum, contendunt per ipsum non modo peccata commissa non imputari, verum etiam hominem impeccabilem fieri, aut saltem peccata mortalia per baptismum fieri venialia; cum autem aliquis a fide defecerit, in eo baptismum iterandum, ut fides denuo excitetur. Quos errores Conc. Trid. proscripsit *sess.* 7. *de Bapt. can.* 6: « Si quis dixerit, baptizatum non posse, etiamsi velit, gratiam amittere, quantumcumque peccet, nisi nolit credere; anathema sit. » Et *can.* 10: « Si quis dixerit, peccata omnia, quae post Baptismum fiunt, sola recordatione et fide suscepti Baptismi, vel dimitti, vel venialia fieri; anathema sit. » Et *can.* 11: « Si quis dixerit, verum et rite collatum Baptismum iterandum esse illi, qui apud infideles fidem Christi negaverit, cum ad poenitentiam convertitur; anathema sit. »

in tempore primitivae Ecclesiae potuerit fieri in nomine Christi ([12]), in quo intellectus clauditur totius Trinitatis. Debuit etiam fieri propria et ordinata nominatio verbi baptizandi ([13]), cum trina mersione, ad expressionem mortis Christi et sepulturae et resurrectionis post triduum factae *(Rom. 6. 3-5)*, quantum est de congruitate ([14]). Et quia simul operatur utraque virtus, et in uno Christo Salvatore, utrumque horum debet fieri ab uno et eodem simul ([15]), et eodem tempore ([16]), propter servandam unitatem in sacramento, et significandam unitatem ([h]) in nostro mediatore.

Rursus, quoniam salus nostra requirebat inchoari per regenerationem seu renovationem in esse gratiae conferentis spirituale esse, abstergendo immunditiam, effugando ([i]) tenebras, et refrigerando concupiscentiam, quae universaliter labefactat ([j]) omnem hominem descendentem seminaliter ab Adam; hinc est, quod sacramentum primum, quod est regenerativum, debuit fieri in elemento, quod haberet conformitatem ex naturali repraesentatione ad triplicem effectum praedictum gratiae inchoantis nostram salutem ([17]). Quoniam ergo aqua sua puritate mundat, sua pervietate seu ([k]) diaphaneitate luminis est delativa, sua frigiditate refrigerat, et maxime communis est omnibus inter omnia liquida; hinc est, quod sacramentum regenerationis nostrae perfici debuit in elemento aquae ([18]) indifferenter ([19]), quia omnis aqua omni aquae est eadem specie ([l]), et etiam ne ([m]) aliquis propter defectum elementi periculum salutis incurrere posset.

Postremo, quoniam morbus noster, contra quem principaliter est baptismus, est originale peccatum, quod animam privat vita gratiae, et omnium virtutum rectitudine habilitante, et pronam quodam modo reddit ad omne genus culpae, et traducitur aliunde, et parvulum facit concupiscibilem, et adultum actu concupiscentem, redigit etiam in diabolicam servitutem, et in potestatem principis tenebrarum; hinc est, quod ad hoc, quod per illud sacramentum per contrarium sufficiens adhibeatur remedii medicamentum, congruit in eo dari gratiam regenerantem ([20]) contra privationem vitae gratuitae ([21]), gratiam rectificantem in septiformi virtute contra privationem virtutis habilitativae, gratiam purificantem ab omni culpa contra pronitatem ad omnem deordinationem vitiosam ([n]) ([22]).

Et quoniam originale peccatum trahitur aliunde, et parvulum facit concupiscibilem, et adultum actu concupiscentem, necessaria est adulto fides propria ([23]) et poenitentia ([24]), sed parvulo sufficit aliena, quae scilicet est in universali Ecclesia ([25]). Quia vero baptismus debet

(h) Trinitatem ed. 1484.
(i) Fugando ibid.
(j) Labefecerat ibid.
(k) Pervietate seu om. ibid.
(l) Elementi add. ibid.
(m) Ne ibi ibid.
(n) Inclinantem add. ibid.

(o) De ibid. eruere a (o) servitute diaboli, et de potestate principis tenebrarum tam parvulos (26), quam adultos; hinc est, quod utrique exorcizari debent ad expulsionem potestatis contrariae (27), utrique etiam catechizari (28): adulti, ut expulsa caligine erroris informentur ad fidem, parvuli vero, ut sciant patrini (29), quid eos debeant edocere, ne pro humano defectu (p) Impediantur ibid. impediatur (p) baptismatis sacramentum, quo minus habeat finem suum (30).

AD CAPUT VII.

(1) « Distinguitur triplex baptismus, scilicet flaminis, fluminis et sanguinis. In baptismo flaminis, qui est per poenitentiam et Spiritus sancti gratiam, purificamur a culpa. In baptismo fluminis purificamur a culpa et a satisfactoria poena. In baptismo sanguinis purificamur ab omni miseria. Non sunt autem baptismus flaminis et sanguinis sacramenta, cum in eis deficiant, quae conveniunt sacramento, scilicet repraesentatio ex similitudine, significatio ex institutione, et sanctificatio ex verbi prolatione » *Centil. p. 3. sect. 48.* — « Baptismus flaminis sine baptismo fluminis sufficit, dummodo sit impeditus, et habeat voluntatem recipiendi baptismum fluminis ». — « *Omnis, qui vivit et credit in me, non morietur in aeternum (Io. 11. 26);* sed justi credunt, et fideles sunt, antequam baptizentur; ergo si moriantur in tali fide, non moriuntur in aeternum ». — « Gratia gratum faciens est dispositio sufficiens ad salutem; dispositio autem ad gratiam est in toto corde ad Deum redire et ab errore discedere; et hoc totum potest esse per Dei gratiam sine baptismo fluminis; ergo aliquis solo Spiritus sancti baptismate salvari potest ». — Item propter quod unumquodque tale, et illud magis (*); sed baptimus fluminis sive aquae non sanctificat nisi per Spiritum; ergo Spiritus magis sanctificat, et facit dignum vita aeterna. Si ergo aliquis habeat baptismum flaminis sine aqua, habet sanctificationem; et qui hoc habet, habet quod sufficit ad salutem; ergo etc. Si tu dicas, quod nemo potest habere baptismum flaminis, nisi prius baptizetur baptismo aquae, ostenditur esse falsum; primo quia Deus nullum obligat ad impossibile; et iterum, nulli se negat requirenti ipsum. Si ergo aliquis, qui non potest baptizari, ad Deum convertitur, Deus convertitur ad ipsum; sed hoc non est nisi per collationem Spiritus sancti, et hoc est baptizari baptismo flaminis; ergo ille potest haberi sine alio ». — « Dicendum quod baptismus flaminis et baptismus fluminis uterque est necessarius ad salutem. Sed primus est necessarius, non quia sit in praecepto, sed quia sine illo nullus liberatur a peccato. Et quoniam omnes peccatores nascimur, et nullus salvari potest, nisi liberetur a peccato; ideo nullus sine baptismo flaminis, neque parvus neque magnus, potest salvari. Baptismus autem fluminis, sive aquae, est necessarius, quia Deus instituit, et quia instituit sub praecepto. Et quoniam quae praecepta sunt, sunt necessaria ad salutem; ideo talis baptismus est ad salutem necessarius. Sed quoniam Deus neminem obligat ad impossibile ex suo praecepto, ut dicit Hieronymus; et iterum, quod quis non potest facere, si velit facere, reputatur ei pro facto, sicut dicit Glossa super illud Psalmi *(57. 3): Etenim in corde iniquitates operamini etc:* Quod non potes facere, et vis, Deus factum reputat; ideo baptismus aquae non sic est necessarius, quin, si adsit voluntas, et desit possibilitas, non salvetur aliquis sine ipso. Concedendum est ergo, quod baptismus flaminis sine baptismo fluminis

(*) Ex gr. id quod est ratio diligendi, magis diligitur quam id, quod propter hanc rationem diligitur. Item principia, quae sunt ratio cognoscendi, magis cognoscuntur.

sufficit, dummodo homo habeat voluntatem, et praepediatur, ut ante mortem non recipiat, praepediente necessitate, sicut ostendunt rationes ultimae. Concedendum est nihilominus, quod nullus sine hoc potest salvari, si possit, et negligat baptizari. Et hoc est, quod dicit Augustinus *(l. 4. contr. Donat. c. 25)*, quod quis potest salvari non percepto sacramento baptismi, sed non potest baptismi sacramento contempto. Tunc autem contemnit, cum baptizari potest, et locus et tempus se offert, et negligit; et tunc etiam privatur baptismo flaminis, quia a gratia cadit.....Ad illud, quod obiicitur, de parvulo, quod tunc parvulus maxime non baptizatus potest salvari, dicendum quod parvulus, si haberet baptismum flaminis sine baptismo aquae, nunquam damnaretur. Quod ergo damnatur, hoc est quia privatus baptismo aquae, caret gratia Spiritus sancti, quia aliter ad gratiam non potest disponi, quantum est de iure communi, nisi Deus faciat de privilegio speciali, sicut in sanctificatis in utero. Sed adultus, de sententia communi, potest per fidem et dolorem de peccatis ad gratiam disponi, secundum illud *(Ezech. 33. 12. 15): Quacumque hora ingemuerit peccator, vita vivet etc.* Unde non est simile, quia unicuique plus valet fides sua, quam aliena, et ita adulto plus valet voluntas sua, quam parvulo voluntas aliena. Nec damnatur parvulus propter transgressionem praecepti, sed propter culpam originalis, quae remanet non deleta ». *4. dist. 4. p. 2. a. 1. q. 1. fund. concl. et ad 3.* — « Baptismus sanguinis excedit intensive baptismum fluminis; baptismus vero fluminis excedit extensive « — Processus est ab imperfecto ad perfectum; sed a baptismo aquae ad baptismum sanguinis, sive martyrii, recto ordine proceditur, et non retroceditur; ergo ille baptismus, in quo est status perfectionis, est dignior ». — « Item quod proximius est fini, est certius et efficacius; et quod ponit in altiori gradu, illud est simpliciter nobilius et melius; et tale est baptismus sanguinis, quia statim introducit in gloriam sine impedimento, nec tantum acquirit gloriam, imo gloriam eminentem; ergo etc ». — « Dicendum quod dignitatis praeeminentia in his baptismatibus conspicitur ex consideratione effectuum eorundem. Utriusque autem effectus, scilicet sanguinis et fluminis, est in liberando a malo, et in ordinando ad bonum, et utroque modo se habent sicut excedentia et excessa. Nam maior effectus, sive efficacia in liberando a malo, potest esse vel extensive vel intensive. Si extensive, baptismus aquae excedit, quia plures personas liberat, et a pluribus morbis, quia a peccato mortali et veniali. Baptismus autem sanguinis liberat paucos, et solum a veniali liberat, a mortali non, quia praesupponit caritatem, aliter nihil valeret ad salutem. Similiter in ordinando ad bonum maior potest excessus attendi dupliciter, aut extensive, aut intensive. Si extensive, sic praecellit baptismus aquae, quia dat gratiam gratis datam, scilicet characterem, et gratiam gratum facientem, quae disponit ad gloriam et praemium essentiale. Baptismus autem sanguinis gratiam gratum facientem non tribuit, sed consummat; nec tribuit characterem, per quem distinguitur anima, et praeparatur ad gratiam. Utroque modorum praedictorum baptismus sanguinis excedit intensive, sicut exceditur extensive. Nam efficacius et melius liberat a malo culpae et poenae, quia omne resecat et secundum potentiam et secundum actum. Similiter efficacius ordinat ad bonum, quia statim introducit in gloriam; et perfectiorem et gloriosiorem hoc baptismo baptizatus consequitur palmam. Respondendum est ergo ad quaestionem praedictam, quod se habent sicut excedentia et excessa. Si tamen quaeras, quod magis praecellat, credo quod baptismus martyrii, sicut ostendunt rationes inductae ... Ad illud quod obiicitur, quod baptismus aquae habet efficaciam a passione Christi; ergo etc.; dicendum quod argumentum illud deficit dupliciter. Primo, quia passio Christi non operatur ibi secundum totam suam virtutem. Secundo etiam, quia baptismus martyrii efficaciam habet a passione Christi, nullum enim martyrium efficax est nisi per illam. Unde scribitur de martyribus *(Apoc. 7. 14): Hi sunt, qui venerunt ex magna tribulatione, et laverunt stolas suas, et dealbaverunt eas in sanguine Agni,* non tantum in suo, sed etiam Agni. Ratio autem, quare effica-

ciam habeat maiorem, est quia in baptismo sanguinis amplior et plenior est imitatio et professio passionis Christi, quam in baptismo aquae; nam ibi est professio verbo et signo sine actu, hic autem non solo signo et actione, sed et passione. Unde in baptismo aquae mors significatur, hic autem suscipitur; unde quia expressior est ibi professio fidei, ideo efficacior. Unde Augustinus loquens ad Fortunatum *(de eccl. dogm. c. 74)* de comparatione horum baptismatum, dicit: Baptizatus confitetur fidem suam coram sacerdote, martyr coram persecutore. Ille post professionem aspergitur aqua, hic aspergitur sanguine. Ille manus impositione Pontificis accipit Spiritum sanctum, hic templum efficitur Spiritus sancti. Et ita patet, quod illud praecellit ». *Ibid. q. 2. fund. concl. et ad 2.* — « Baptismus sanguinis non est sacramentum, quia deficiunt ei omnia, quae sunt de ratione sacramenti, scilicet repraesentatio ex similitudine, significatio ex institutione, sanctificatio ex verbi prolatione » . . . . . « Sacramentum est signum expressivum eius, quod fit interius; sed sanguis potius corpus inficit, quam purificet; ergo cum interius anima non inficiatur, sed purificetur, baptismus sanguinis non est sacramentum ». — « Item sacramentum novae legis efficit aliquid, sive confert aliquid interius aliquo modo; sed sanguis exterior et persecutio exterior non efficit interius, sed potius recipit bonitatem ab interiori; ergo etc. ». - « Item omne sacramentum est institutum, quia ex institutione figurat; hoc autem non est institutum; ergo non est sacramentum ». — « Ad illud quod obiicitur, quod participat nomen speciei, participat nomen generis etc.; dicendum quod verum est, secundum quod baptismus nominat speciem sacramenti; et hoc quidem facit, dum accipitur pro signo visibili. Sed baptismus non tantum dicitur ablutio exterior, sed etiam purificatio interior; et haec non est species sacramenti, quoniam haec est non tantum in baptismo fluminis, sed etiam flaminis et sanguinis. Unde quia uterque purificat, ideo non absurde uterque baptismus dicitur. Et hoc auctoritate sacrae Scripturae probatur. Nam de baptismo martyrii dicitur *(Luc. 12. 50): Baptismo habeo baptizari etc.;* et de baptismo flaminis habetur *(Act. 1. 5): Vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies.* Ad illud quod quaeritur, quare martyrium dicitur magis baptismus sanguinis, quam ignis, vel alterius elementi, cum omnibus sint Sancti passi, dici potest, quod in martyrio ponitur vita carnis, et vita illa in sanguine est, secundum quod dicitur in lege Moysi; vel dicendum quod hoc dicitur, quia omne genus martyrii ibi habet finem; nam ab omnibus aliis legimus Sanctos interdum liberatos, praeterquam a poena gladii. Si quaeratur ratio huius, potest dici, quod hoc genus poenae est a mala voluntate hominis immediate; sed alia genera poenarum sunt a creaturis operantibus naturaliter. Et quoniam martyr Deo obtemperat, congruum est, ut ei, ad manifestationem divinae bonitatis et in testimonium suae virtutis, obtemperent cetera operantia per naturam. Mala autem voluntas contra Deum nititur, et Domino resistere vult, et iusto Dei iudicio sinitur male agere cum vult; et ideo nec est congruum, ut martyri subiiciatur, nec quod carnifex a malo prohibeatur. Vel ideo Deus ceteros martyres huic poenae subiacere disposuit, ut nullus evadat. Magis enim congruebat de hac, quam de alia, quia ab hac Unigenitum non eripuit; quid ergo mirum est, si alios non eripit, ne forte servus videatur maior domino suo? Prima tamen ratio videtur melior ». *Ibid. q. 3. fund. concl. et ad 3 et 4.*

(2) « Cum in baptismo sint tria, quoddam est sacramentum tantum, ut elementum visibile; quoddam res tantum, sicut gratia curans; quoddam, quod est sacramentum et res sacramenti, ut character. De re sacramenti dicitur communiter; de re et sacramento dicitur proprie; de sacramento autem dicitur magis proprie; sed de lotione adhuc magis proprie; et de elemento sub tali actu maxime proprie: et secundum has quatuor acceptiones quadrupliciter diffinitur. Secundum quod baptismus est nomen elementi significantis, et sanctificantis virtute verbi, diffinitur ab Hugone: Baptismus est aqua diluendis criminibus sanctificata. Secundum quod pro actu, vel usu elementi, a Magistro diffinitur sic: Ba-

ptismus est tinctio corporis exterior, facta sub forma verborum praescripta. Secundum quod accipitur pro sacramento et re sacramenti, quae est character, sic a Damasceno *(l. 4. c. 4.)* diffinitur: Baptismus est vitae spiritualis principium, sigillum et custodia et illuminatio mentis. Et tangitur quadruplex conditio characteris. Quia enim praeparat ad gratiam, ideo principium vitae. Quia distinguit gregem Domini, sic sigillum. Quia indelebiliter perseverat, sic custodia. Quia specialiter disponit ad fidem, dicitur illuminatio mentis. Secundum quod accipitur pro re sacramenti, diffinitur a Dionysio *(de cael. hier. c. 3):* Baptismus est regenerationis sacramentum, secundum quod primitus subsistit in anima, spiritualiter formans animales motus ad opportunitatem divinorum eloquiorum et actionum, et ad caelestis quietis anagogon iter faciens. In hac diffinitione tangitur res huius sacramenti, quae est gratia animam vivificans, cum dicit: Secundum quod primitus subsistit in anima. Tangitur etiam habilitatio potentiae per virtutem, primo ad activam, cum dicit: Formans animales motus. Secundo ad contemplativam, cum dicit: Ad caelestis quietis anagogon ». *4. dist. 3. p. 1. a. 1. q. 1. ad 3.*

(3) « Impedit baptismum in forma mutatio nominis et numeri, additio distrahens, corruptio auferens sensum, et interpositio actum discontinuans. Aliter hi modi non impediunt, neque transmutatio errorem non inducens ». — « Quod mutatio impediat, videtur, quia virtus data est illis verbis, et non aliis; ergo etc. ». — « Item quod additio impediat, videtur, quia si nihil licet addere canoni Scripturae, multo fortius nec formae sacramenti. Praeterea patet per illud, quod dicitur: *Si quis apposuerit ad haec, apponet Deus super illum plagas etc. (Apoc. 22. 18)* ». — « Item quod corruptio impediat, videtur, quia verba corrupta aut nihil significant, aut aliud significant, ut patet, cum dicitur patria; sed necessaria sunt verba significantia; ergo etc. ». — « Item de transmutatione videtur, quia sicut de integritate fidei est numerus personarum; ita ordo professionis; ergo, sicut mutatio numeri impedit, ita et ordinis. Item de interpositione videtur, quia baptizare est unus actus continuus; ergo si discontinuatur, necesse est reincipi, aut non erit unus; et ita nec baptismus ». — « Ad hoc voluerunt aliqui dicere, quod qualitercumque fiat variatio, dum tamen omnes personae exprimantur, integrum est sacramentum. Aliorum positio fuit, quod necesse est omnimodam identitatem servari, quantulacumque enim variatio in forma facit non esse sacramentum. Sed utraque istarum positionum respuenda est, quaelibet enim excedit. Unde dicendum, quod aliqua variatio impedit, aliqua non. Variatio enim mutationis impedit, sive fiat ex certa scientia, sive alio modo. Mutatio, inquam, nominis; ut si dicatur: In nomine genitoris et geniti; quia alius modus est exprimendi Trinitatem per nomina principalia, alius per nomina non principalia. Mutatio etiam numeri impedit; ut si dicatur: Baptizo te in nominibus, quia alia est sententia. Ad illud ergo, quod obiicitur, quod idem significant, dicendum quod attendendus est modus significandi, quia data fuit virtus nominibus exprimentibus Trinitatem; et hoc principaliter secundum omnem linguam. Quod ergo obiicitur, quod magis conveniunt, quia in eadem lingua, dicendum quod, etsi magis quantum ad modum loquendi, non tamen magis quantum ad modum significandi. In nomine enim est considerare vocem, notamen sive expressionem, et significationem. Quantum ad primum magis conveniunt, sed quantum ad secundum minus, quantum ad tertium aequaliter. Et virtus regenerationis data est ratione notaminis, sive quantum ad rationem innotescendi, a qua imponitur nomen; et haec est eadem apud omnes. De additione dicendum, quod aut est additio vocis distrahens intellectum; et haec impedit, si appositum addatur, ut si dicatur: Patris geniti; aut salvans, ut Patris ingeniti; et tunc non impedit, nisi velit inducere errorem. Quod obiicitur de comminatione Apocalypsis, intelligitur de additione distrahente. Ad illud, quod quaeritur de corruptione, dicendum quod corruptio aut est tanta, quod nullo modo tenet sensum; et tunc omnino impedit: aut non est tanta, quin bene maneat, sicut de puero balbutiente intelligitur; et tunc dicendum

quod non impedit, nisi velit inducere errorem. Quod ergo obiicitur, quod voces non significant, dicendum quod, etsi non significent ex institutione, significant tamen ex accomodatione usus. ut olli pro illi. Ad id, quod quaeritur de transmutatione, dicendum quod si fiat simpliciter, sine erroris dogmatizatione, non impedit. Et ratio huius est, quia ordo intelligitur in ipsis verbis, quod Filius a Patre procedat; et sic non oportet exprimere ordinem, sicut nomina personarum ..... Ad illud quod obiicitur de interpositione, sive intermissione, dicendum quod aut est tanta intermissio, quod discontinuet intentionem, et longam faciat moram, utpote si longum facit sermonem;... et tunc necesse est quod reincipiat. Sed si intervenit parva morula, oblivione vel sternutatione, non discontinuatur actus, nec oportet reincipere ». *4. dist. 3. p. 1. a. 2. q. 3. fund. concl. et ad 1-5.*

(4) « Baptismus potest ministrari aspergendo, et immergendo; licet securius et usitatius sit immergendo eum ministrare ». *4. dist. 3. p. 2. a. 2. q. 2.*

(5) « Baptismus non potest dari existentibus in utero... Ratio sumenda est ex parte sacramentalis remedii. Quia enim sacramentale remedium respicit operationem Ecclesiae, et operatio Ecclesiae non se extendit ad parvulum nisi extra uterum; ideo nullo tempore, nec fide parentum, nec aliquo sacramento iustificatus est parvulus antequam natus, quantum est de lege communi, quia Deus decrevit salvare puerum per sacramentum vel aliquid, quod sit loco sacramenti. Ad hoc autem intelligendum est notandum, quod triplex status distinguitur in homine post animae infusionem. Primus est in utero, secundus extra uterum in statu infantiae, tertius in statu naturae adultae. In primo statu manifestus est Deo, in secundo manifestus est nobis, in tertio manifestus est sibi. In primo ergo statu, cum soli Deo sit notus, potest per eius voluntatem sanctificari, non per nostram cooperationem, cum non cognoscat eum Ecclesia, nec sit de foro Ecclesiae. In secundo statu, quia notus est Deo et Ecclesiae, remedium potest habere a Deo, cooperante adiutorio alieno, non suo. In tertio statu, cum sit omnibus modis notus, scilicet Deo, et sibi, et Ecclesiae, potest omnibus his modis adiuvari, ut non tantum Deus sua virtute faciat, sed etiam adiuvet fides aliena quantum ad sacramentum, et fides et devotio propria. Prima ergo sanctificatio est per divinam voluntatem, et pertinet ad singulare privilegium. Secunda vero est per legem datam, sicut patet in circumcisione, patet etiam in baptismate, cum dictum sit: *Nisi quis renatus fuerit etc. (Ioan. 3. 5).* Tertia est per legem inditam, quam Deus indidit, ut ad Deum recurrat homo petere veniam pro offensa. Et prima quidem est paucorum, ut puta illorum, quos deputat ad aliquod magnum officium; et est praeter legem communem. Ita enim decrevit divina iustitia, ut, quantum est de lege communi, non relevetur qui cecidit, nisi aliqua dispositio occurrat; et parvulus quidem sicut per alium cecidit, ita potest per alium relevari disponendo, ut puta per fidem alienam; adultus autem per propriam, sicut per propriam voluntatem peccavit. Quia vero in utero non potest per fidem alienam, vel per sacramentum adiuvari, quoniam non est de foro Ecclesiae, nec nobis notus, et hoc decrevit Deus de lege communi; ideo nullus in ventre purificatus est, nisi de privilegio speciali. Quoniam igitur baptismus respicit legem communem, et legem datam; ideo non debet quis in utero baptizari, nec potest ». *4. dist. 6. p. 2. a. 1. q. 1.*

(6) « Fictus accedens ad baptismum recipit sacramentum, sed non rem sacramenti ». — « Ad hoc voluerunt aliqui dicere, quod fictus accedens ad baptismum recipit sacramentum, et rem pro instanti illo, quo baptizatur, ut verificetur illud Apostoli *(Gal. 3. 27): Quicumque baptizati estis in Christo, Christum induistis;* sed statim post recedunt vitio fictionis: et hoc dicunt Augustinum sensisse. Sed Magister hoc improbat in littera, et ostendit Augustinum sensisse contrarium. Et propterea aliter est dicendum, quod ficte accedens recipit sacramentum, et non rem. Fictus autem dicitur ille, qui aliud exterius praetendit, aliud habet interius. Talis est, qui exterius se corporaliter subiicit, sed interius voluntate adversatur. Unde cum triplex sit potentia interior, tripliciter potest adversari, aut

discredendo quantum ad rationalem, aut malum appetendo quantum ad concupiscibilem, aut sacramentum contemnendo quantum ad irascibilem; et in tali non habet effectum sacramentum, quia Deus nulli invito dat iustitiam, nec gratiam, alioquin non esset iustitia: et per hoc patet, quod obiicit de causa ». *4. dist. 4. p. 1. a. 2. q. 2.* — « Baptismus, cum imprimat characterem in ficte accedente, recedente fictione, consequitur effectum suum, cum non sit iterabile sacramentum ». — « Sacramentum baptismi, cum non sit iterabile, imprimit characterem, et ille habet omnem efficaciam, recedente fictione, quam habuisset ante. Unde peccata illa remittit quantum ad poenam et culpam, quae praecesserunt; quae autem post commisit, virtute poenitentiae remittuntur, et pro illis est poenitentia imponenda. Ad illud ergo quod primo obiicitur, quod opera mortua non vivificantur; dicendum, quod baptismus non est opus hominis sed Dei; et ideo nunquam potest esse mortuum. Illud autem, quod dicitur de operibus mortuis, intelligitur de operibus nostris. Ad illud quod obiicitur, quod causa debet esse coniuncta effectui, dicendum quod character semper manet, et illud efficit, quod faceret gratia, fictione recedente. Ad illud quod obiicitur de sacramento Eucharistiae, patet responsio, quod non valet, tum quia transit, et nihil relinquit gratis datum disponens ad gratiam gratum facientem, tum etiam quia est iterabile. Ad illud quod obiicitur de eo, qui medio tempore commisit, dicendum quod omnia remittuntur ei, sed non reportat commodum; quoniam tam de fictione quam de peccatis post perpetratis est ei poenitentia imponenda. Et sic patet totum». *Ibid. q. 3.* — « Invitus coactione sufficienti, vel inducenti cum delusione, et absque intentione, non recipit baptismum, licet inductus cum intentione permittendi id erga se fieri, quod intendit Ecclesia, sit baptizatus» — «Coactio duplex est, scilicet sufficiens et inducens. Si aliquis mergatur coactione sufficienti, utpote cum violenter acceptus est, et, ipso renitente, manibus et pedibus mersus est, talis nullo modo baptizatus est, quia nullo modo fuit in eo consensus, nec voluntas, imo fuit omnino repugnans. Si autem aliquis immergatur coactione inducente, utpote minis, vel flagellis, ita quod magis vult se subiicere sacramento Ecclesiae, quam morte perire; dico quod, aut intendit alios illudere et mortem evadere; et tunc quia non est intentio, non est sacramentum, cum nullus dicatur baptizatus esse, qui consentit se immergi ad iocum. Aut ipse vult illud, quod facit Ecclesia circa se fieri magis, quam velit perire; et tunc sive credat, sive non, sive velit habere gratiam, sive non, dicendum qnod recipit sacramentum, eo quod, quamvis non sit ibi voluntas meritoria, est tamen ibi consensus et voluntas; nec est simpliciter involuntarium. Unde quia talis vult exterius sacramentum recipere, vult aliquid in se fieri, quod fit. Et sic propter hoc, quod subiicit se causae, se subiicit necessario annexo; et ideo secundum canones, et doctores theologiae talis iudicandus est baptizatus. Ad illud quod obiicitur de matrimonio carnali, dicendum quod non est simile; quia enim coacta connubia consueverunt habere malos exitus, ideo sacri canones interdixerunt ipsa. Alia tamen potest esse ratio huius, ut dicitur infra. Nihilominus tamen illud verum est, quod non tanta voluntas requiritur in aliquo ad susceptionem baptismi, sicut ad contractionem matrimonii. Si enim pater exponat parvulum ad baptizandum, non potest parvulus, cum ad adultam aetatem venerit, revocare: non sic est de matrimonio, quia quantumcumque pater obliget parvulum, numquam obligatur, nisi consentiat, cum pervenerit ad annum discretionis... Ad illud, quod obiicitur de comminatione mortis, dicendum quod maior potest esse coactio quam haec; nam haec est solum inducens, non sufficiens. Sed cum accipitur, velit, nolit, et immergitur, ibi est sufficiens coactio. Quamvis enim voluntas non possit cogi in volendo, potest tamen simpliciter homini fieri coactio in actu exteriori. Unde voluntas inducta voluntas est; et ideo hic imprimitur character, et ibi non. Exemplum est in eo, qui ponit thura timore mortis, et de eo cuius manus trahitur violenter; primus consentit et peccat, et dicitur sacrificare, secundus non. Sic qui sacramentum inductus suscipit, dicitur consentire, sive inducatur amore bono vel malo, sive timore

bono vel malo, suscipit sacramentum, quia sacramenti susceptio est bonis malisque communis. Et ideo talis voluntas sufficit ad sacramentum, ut seniores dicunt: et sic patet quibus character baptismalis imprimitur ». *Ibid. q. 1.*

(7) « Sanctificatus in utero debet baptizari tum propter bonum obedientiae, tum propter humilitatem, tum propter unitatem » — « Sanctificatus baptizari debet baptismo aquae, sicut baptizatus baptismo flaminis. Et est ratio triplex. Prima propter bonum obedientiae, quia Deus praecepit, ut omnes renascantur aqua. Secunda propter humilitatem, quia debet se reputare peccatorem, et indigere Christi redemptione. Tertia propter unitatem, ut ab aliis membris Christi non discordet. Non ergo baptizatur propter hoc, quod sanctificatio non sufficiat, sed propter rationes praedictas, propter quarum exempla danda Christus fuit circumcisus. Ut autem obediret legi, subiecit se signo peccatoris, quo non ipse se peccatorem, sed alios se peccatores profiteri doceret. Postremo, ut patribus non esset dissimilis. Patet igitur responsio, quod sanctificatus non recipit baptismum in remedium, quod si faceret, esset inordinatio, vanitas et contemptus; sed in signaculum, quod habet tria bona coniuncta, scilicet obedientiam, humilitatem, et unitatem, quantum ad unitatem characteris. Ad illud ergo quod obiicitur, quod sanctificatio transcendit, dicendum, quod quamvis hoc verum sit quantum ad gratiam, quae delet culpam, et habilitat ad bonum, tamen non transcendit quantum ad characterem, quia illum non imprimit; et ideo ratione illius adhuc baptismus debet recipi ». *4. dist. 6. p. 2. a. 1. q. 2. concl. et ad 1.*

(8) « Baptismus digne suscipientis omnem delet culpam, et restituitur homo in pristinam innocentiam quantum ad animam ». — « Sicut auctoritates dicunt, et magistri communiter asserunt, in sacramento baptismi, si plene percipitur eius efficacia et remedium, omnis culpa deletur, et restituitur homo in pristinam innocentiam quantum ad animam. Si quaeratur ratio huius propter quid, dicendum quod huius ratio causalis fuit divina liberalitas, quae tantam huic sacramento contulit efficaciam. Si autem quaeratur ratio huius, potest congruitas triplex assignari. Prima potest esse ex parte eius, contra quod baptismus est. Baptismus enim proprie est contra originale, quod inter omnia peccata peiores in anima reliquit sequelas, et cuius corruptio est universalis et magna. Et ideo congruum fuit, ut Deus magnae efficaciae remedium institueret in contrarium, ut sicut in corruptione illius morbi manifestatur rigor divinae iustitiae, sic etiam in remedio manifestaretur dulcedo divinae misericordiae, ut non solum ille morbus, sed omnia, quae consequuntur annexa, huius remedii virtute deleantur. Et hoc est, quod dicitur *(Rom. 5. 15): Non sicut delictum, ita et donum; si enim unius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei, et donum in gratia unius hominis Iesu Christi in plures abundavit.* Secunda congruitas est ratione eius, ad quod est, scilicet ad regenerandum. Unde in hoc sacramento transfertur homo a potestate tenebrarum in adoptionem filiorum Dei, et maxime aperitur largitas divinae manus in primo reditu et adventu. Et hoc est, quod dicitur *(Tit. 3. 5-6): Per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde.* Tertia congruitas est ratione ordinis, quia illud est primum inter omnia sacramenta, et fundamentum ad alia; ideo ut perfectum sternatur fundamentum, placuit divinae misericordiae huic sacramento perfectam dare efficaciam ad delendam omnem culpam, ut posteriorum oblitus is, qui baptizatus est, et quasi novus effectus, omnino ad interiora extendat se. Et quia disposuit huic sacramento dare praecipuam efficaciam, et quod virtus passionis specialiter huic sacramento adesset; ideo dedit expressam significantiam, hoc enim inter cetera magis indicat animam fieri sanctam et puram. Concedendum est ergo, quod delet omnem culpam ». *4. dist. 4. p. 1. a. 1. q. 1.* — « Baptismus delet omnem poenam aeternam, atque assumptam, sive satisfactoriam, licet non quamcumque contractam » — « Distinguendum est in poenis, quaedam enim poenae sunt aeternales, et quaedam temporales. Ab omni aeternali absolvit baptismus, delendo omnem culpam. In temporali vero distinguen-

dum, quia quaedam contrahuntur, quaedam assumuntur. Contrahuntur autem, sicut fames et sitis, et passiones contemporaneae vitae. Quaedam imponuntur et assumuntur, ut ieiunia, et corporalia et spiritualia exercitia, et laboriosa opera. Baptismus ergo absolvit ab omni poena aeternali, absolvit nihilominus ab omni poena temporali satisfactoria, sive assumpta, non autem ab omni contracta, utpote a fame, siti et infirmitate, et ceteris poenis talibus. Ratio autem huius est, quod Deus ad hoc ipsum non ordinavit. Et ratio, quare non ordinavit, est, quia congruum fuit, quod huiusmodi poenalitates in nobis relinqueret; et hoc ad manifestandam aequitatem divini iudicii, ad demonstrandum fructum passionis Christi, ad promovendum meritum liberi arbitrii. Ad manifestandam aequitatem divini iudicii, ut illa sententia, quam dictaverat de morte Adae et posterorum eius immobilis permaneret; unde ab illa nemo evadit. Ad ostendendum fructum passionis Christi, quia si Dominus curaret naturam et fomitem, filius nasceretur immunis a culpa, nec indigeret regenerari a Christo; ideo ut omnes se ipsius passione noscant egere, data est virtus sacramento a passione, sive ad hoc ordinatum est, ut poenas remittat personales, non naturales, quia remedium respicit personam, non naturam. Ad amplificandum meritum liberi arbitrii, promovent enim ad bonum multipliciter huiusmodi poenalitates. Dantur enim propter humilitatem: *Sagittae Domini militant in me, quarum indignatio ebibit spiritum meum (Iob 6. 4)*; propter timoris incussionem: *Terrores Domini militant contra me (Ibid.)*; propter sui ipsius cognitionem tantummodo: *Sola vexatio dabit intellectum auditui (Isa. 28. 19)*; propter stimulationem ad bonum: *Surgite et ite, quia non habetis hic requiem (Mich. 2. 10)*; propter exemplum non peccandi: *Adam exemplum meum ab adolescentia mea (Zach. 13. 5)*; propter exercitium virtutum: *Hae sunt gentes, quas reliquit Dominus, ut erudiret Israël (Iudic. 3. 1)*; propter hoc ut sit signum adoptionis filiorum: *Si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes; ergo adulteri, et non filii estis (Hebr. 12. 8)*. Propter hoc etiam, ut nemo accipiat hoc in retributionis praemium, ne scilicet homines propter hoc ad baptismum venirent. Si enim datur ibi immortalitas, propter hoc plures accederent quam propter gratiam, nec fides tunc haberet meritum, cui humana ratio praeberet experimentum ». *Ibid. q. 2.* — « Baptismus, quoad characteris impressionem et peccatorum deletionem per gratiam, in omnibus aequalem habet effectum, licet quoad habilitationem ad bonum gratiae plus recipiat magis dispositus » — « Dicendum, quod sicut supra dictum est, prima res baptismi est character, secunda est infusio gratiae, tertia est restitutio innocentiae. Quantum ad characterem non est magis vel minus, unus enim alio non est magis baptizatus. Quantum ad tertium, scilicet innocentiam, aequaliter, quia unus non est magis innocens alio. Quantum ad medium vero, quod est gratia, dicendum quod est magis et minus. Sed gratia duplicem habet actum, scilicet delere peccatum, et habilitare ad bonum. Quantum ad deletionem peccati, maiorem habet effectum in eo, qui plura commisit; sed non tamen propter hoc est maior, quia modica gratia potest delere omnem culpam. Quantum vero ad habilitationem ad bonum, in eo, qui magis disposuit se, maiorem habet efficaciam. Et propterea ipsa est maior, quia ex hac parte attenditur augmentum gratiae ». *Ibid. q. 3.*

(9) « Quando institutus fuit baptismus? Dicendum, quod materialiter, cum baptizatus fuit Christus: formaliter, cum resurrexit, et formam dedit ultimo Matthaei *(28. 19)*: effective, cum passus fuit, quia inde habuit virtutem: sed finaliter, cum eius necessitatem praedixit et utilitatem, ut hic: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritus sancto etc.* ». Comment. in Ev. *Io. cap. 3. v. 12. n. 164.* Supplem. vol. 1.

(10) « Quia, ut determinat Augustinus, baptismus est sacramentum fidei, non singularis personae, sed totius Ecclesiae; ideo fides personae nihil obest, nihil prodest. Et ideo... quidquid sit de fide cordis, iudicandum est de baptismate secundum expressionem oris, sive sermonis. Ideo, qualitercumque credat, et si totam exprimat Trinitatem, baptizatus est, si autem non totam, non est baptizatus, et re-

baptizandus est ». *4. dist. 3. p. 1. a. 2. q. 2.*

([11]) « Necesse est exprimi verbum vocale, quia Deus contulit vim verbo; unde sine verbo nullius est efficaciae. Ratio autem quare voluit exprimi, est perfecta fidei professio, ut sit in facto et verbo. Est etiam perfecta signatio; quia enim peracta est regeneratio per Verbum incarnatum, et Verbum incarnatum optime signatur per verbum voce indutum; ideo voluit et instituit, quod esset ibi verbum vocale ». *4. dist. 3. p. 1. a. 1. q. 2.*

([12]) « Apostolis licuit baptizare in nomine Christi divinitus inspiratis, sed non licet modo nobis. Dicunt tamen aliqui, quod verbum illud non amisit virtutem propter constitutionem Ecclesiae ordinantis, quod tantum fiat in nomine Trinitatis. Unde, etsi peccaret sic baptizans, tamen baptizatum esset. Sed communis opinio et certior est, quod non esset baptizatum; quia cum sit unicum baptisma in Ecclesia, ideo unica debet esse forma: et ideo tantum in nomine Trinitatis baptizat tota Ecclesia. Quod ergo obiicitur, quod Apostoli baptizabant in nomine Christi, dicendum quod data fuit virtus illi verbo tempore primitivae Ecclesiae. Et una ratio fuit, quod nomen Christi implicat et insinuat totam Trinitatem. Christus enim unctus dicitur; et ideo ungentem, et unctum, et unctionem insinuat; et sic cum praedicta forma concordabat. Alia ratio fuit, quia nomen Christi erat ignotum, et contumeliosum, utpote crucifixi, ut nomen publicaretur, et in reverentia haberetur, tunc temporis eo usi sunt. Et quia, cessante causa, cessat effectus, Christi nomine publicato, et honorabili facto, amplius nec debuit, nec potuit in eo impleri sacramentum baptismi, quia ad tempus tantum institutum fuit ». *4. dist. 3. p. 1. a. 2. q. 2. ad 3.*

([13]) « Verbum *baptizandi* est de necessitate formae. Ratio autem quare est de necessitate, est institutio. Ratio autem institutionis est, quia intentio est necessaria sacramento: et hoc est sacramentum necessitatis, et est ad alterum. Ideo propter periculum defectus intentionis proprio verbo expressa est ibi forma ». — « Nihil est magis necessarium ad baptismum quam intentio baptizantis, aeque enim est necessaria intentio ut fides; ergo nihil est magis de necessitate formae, quam verbum exprimens intentionem; sed tale est hoc verbum *baptizo;* ergo si aliquid est de necessitate formae baptizandi, verbum baptizandi est de necessitate ». *4. dist. 3. p. 1. a. 2. q. 1. concl. et fund. 3.*

([14]) « Unitas vel multitudo immersionum non est de substantia baptismi, sed solum de bene esse; quia quotiescumque immergat, dum tamen debito modo et sine dilatione magna verba proferat, baptismus est, et sacramentum integrum. Et si non sit ei de necessitate, est tamen de congruitate propter significationem, cui congruit unitas et Trinitas, ut patet in fide Trinitatis, quia unitas est in essentia, sed Trinitas in personis. Similiter in morte Christi; quia una est in essentia, sed tribus diebus fuit in corde terrae. Similiter gratiae, quia una est in se, sed triplex in virtutibus. Ideo unitas et Trinitas convenit, sed tamen magis Trinitas propter expressionem maiorem; et ideo utrumque morem servat Ecclesia. Sed Romana Ecclesia tanquam praecellens trinam servat immersionem, tum propter signationem Trinitatis, tum etiam triduanae sepulturae, tum etiam propter triplicis concupiscentiae minutionem, a qua anima liberatur, tum etiam propter triplicem virtutem, qua imago in anima reformatur ». *4. dist. 3. p. 2. a. 2. q. 1.*

([15]) Vide superius *cap. 5. not. 8.*

([16]) « Solet quaeri, si plures sint in extrema necessitate, utrum possint simul baptizari. Et quod sic, videtur. Propter necessitatem indultum est omnibus; ergo videtur quod unus possit baptizare plures, ubi est periculum mortis. Et ad hoc respondetur.... quod potest, quia si baptizaret ita: Baptizo vos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, baptizatum est. Et si tu obiicias, quod mutat formam, ut si dicatur: Nos baptizamus, dicendum quod in hoc non est mutatio formae. Nam, sicut dicit Priscianus, *nos* non ingeminat singulare suum, ut dicatur ego et ego, sed ego et tu, vel ego et ille; et ideo si dicatur: Nos baptizamus, aliquid dicitur a forma extraneum, et forma mutatur. Sed cum dicitur: Baptizo vos, sensus est: Baptizo te et te; et ideo non est formae

mutatio sed geminatio, nam hic non introducitur persona alia nisi baptizans et baptizata; non sic est in forma alia, cum dicitur: Nos baptizamus. Attendendum tamen, quod si per pluralem numerum non fiat vis aliqua, nisi quae fit secundum cursum solitum loquendi, secundum quod Papa de se unico dicit: Nos dicimus, et in vulgari hoc utimur linguagio, non dicerem tunc formam mutari, nec corruptam esse. Sed si iste sermo seriose diceretur, et cum pondere sui sensus, alium generaret intellectum; et ideo non esset baptismus, quia, sicut praedeterminatum est, mutatio formae aufert baptismum. Ex praedictis ergo patet, quod unus potest simul plures baptizare, non plures unum; et ratio est mutatio formae in uno et non in alio. Potest nihilominus alia ratio assignari, quia non est necesse, quod simul duo baptizent, si uterque potest verbum dicere, et mergere. Sed necessitas et utilitas est, quod simul duo baptizentur, quando sunt in articulo mortis. Alia tamen ratio est, quia baptizans minister Christum signat; unde sicut in hoc quod unus habebat plures uxores, salvari potuit ratio sacramenti aliquo modo, quia Christus est sponsus multarum animarum, sed non e converso; sic in proposito est intelligendum, quod unus est baptizans interius, scilicet Christus Dominus, a quo est unitas in sacramento baptismi. » *4. dist. 5. a. 1. q. 1. 4. later.*

(17) « Baptismus convenienter in aqua institutus fuit, quia ipsa est signum aptum ad significandum omnia ea, quae per tale sacramentum nobis conferuntur » — « Dicendum quod sacramentum baptismi est maxime efficax et maxime necessarium inter alia sacramenta. Efficax, quia in eo imprimitur character, qui disponit animam ad susceptionem luminis gratiae, ut transparentia vitrum ad susceptionem luminis corporalis; datur etiam gratia mundificans animam; datur etiam illi gratiae actus remittendi ardorem concupiscentiae. Sed quia haec oportuit dari in eo signo, quod sua proprietate multiplici haec omnia designaret; tale autem est aqua, quia transparet, et est pervia lumini; et ideo characterem signat, et iterum abluit et mundat inter omnes liquores; et ideo signat gratiam mundantem. Item infrigidat; ideo signat remissionem ardoris concupiscentiae. Conveniebat ergo maxime aqua baptismatis sacramento ob efficaciam. Similiter etiam propter necessitatem. Quia enim sacramentum est, a quo nemo absolvitur, et in quo omnes communicant; necesse fuit institui in liquore communi apud omnes, et in quo abundant pauperes et divites; talis autem liquor est aqua; ergo etc. » *4. dist. 3. p. 2. a. 1. q. 1.* — « Ex baptismi institutione nulla proprietas absoluta de novo fuit aquis collata, sed solum nova ordinatio eius ad hoc, ut per eam homo regeneretur » — « Dicunt aliqui, quod Dominus contactu mundissimae carnis suae vim contulit aquis, quam non habebant; et vis ista fuit aliqua proprietas absoluta; et haec proprietas fuit aquae melioratio et reductio ad statum primum, in quo erat ante hominis lapsum, quia post lapsum omnia elementa sunt deteriorata, ut habitatio congrueret habitatori deteriorato. Sed quia homo per aquae sacramentum meliorari debebat et resurgere; ideo aqua meliorata et ad primum statum reducta est; et hanc vocant illam vim. Sed ista positio non potest stare. Primo, quia haec vis dicitur vis ad regenerandum; sed hanc non habebat aqua in statu innocentiae, quia non erat opus regeneratione; unde illa melioratio nihil facit ad rem. Praeterea, si aqua est meliorata, et non alia elementa; ergo videtur, quod ordinatio elementorum sit dissipata, cum necesse sit, quod habeant debitam proportionem. Et propter hoc dicunt aliqui, quod collatio vis regenerativae non est aquae melioratio vel purificatio, sed alicuius virtutis supernaturalis collatio, quae non est data aquae secundum esse perfectum, quoadusque veniat verbum, sicut vis immutandi visum non est in colore perfecta, nisi superveniente lumine; et haec supra naturam data est aquae, et supra naturam ibi existit, ut effectum habeat supra naturam per voluntatem divinam. Sed quoniam illud difficile est intelligere, quo modo aliquid absolutum, sive secundum naturam, sive supra naturam, sit modo in aqua, quod non erat prius, et quo modo datum sit contactu carnis etiam aquis remotis; propterea dicendum, sicut tactum fuit supra, quod vis illa non est aliqua proprietas vel essentia absoluta, addita aquae,

sed solum ordinatio eius ad hoc, quod homo regeneretur. Prius enim omnes liquores erant indifferentes, et poterat, in quantum est de se, in aliquo alio liquore baptizari, ut in aqua. Sed cum Dominus voluit mergi, et baptizatus est in aqua, sola aqua habuit ordinationem ad hoc; et ideo solum in ea potuit fieri baptismus. Sed quia non instituit baptismum fieri tantum per immersionem, imo etiam per verborum prolationem, et talium verborum; similiter et verba ad hoc ordinavit. Unde aqua, in quam mersus est, et verba, quae protulit ulterius, habent vim, non unum sine altero, quia utrumque insimul ad regenerationem obtinendam ordinavit. Et sic patent obiecta ad utramque partem, quia prima procedunt de vi, ut est ordinatio ad regenerationem, secundo autem de vi, quae est qualitas absoluta. Haec autem vis non est per transfusionem, sed per institutionem. Unde sicut Dominus non tantum verba, quae protulit, ordinavit, et instituit ad regenerandum, sed etiam omnia consimilia; sic non tantum aquam, quam tetigit, sed omnem aquam specie consimilem. Est autem omnis aqua omni aquae specie consimilis; et ideo omni aquae contulit. Et est simile. Si rex ordinaret, quod literae suae tantum haberent virtutem et efficaciam, quae scriberentur in pellibus caprinis, et quae essent scriptae aliquibus determinatis verbis, et hoc quidem faceret manu sua scribendo in illo genere pellis, diceretur, quod rex illa manu sua efficaciam dedit illi pergameno, et omni pergameno eiusdem speciei, etiam quod futurum est usque ad multa tempora; et hoc per solam institutionem et ordinationem, non per alicuius virtutis alterius collationem. Sic intelligendum in proposito, quoniam Dominus tactu carnis mundae dedit vim aquis, non quia munditia transiret a carne in aquam, sed quia, cum Dominus esset mundus, voluit ob nihil aliud in aquam mergi, nisi ut illa mersione aqua haberet istam ordinationem. Unde si aqua crearetur de novo consimilis isti in specie, credo quod eandem haberet ordinationem, et eandem diceretur habere virtutem. Et si tu obiicias mihi: Omnis relatio fundatur super aliquid absolutum, eo quod aliquid absolutum de novo advenit; ergo si haec ordinatio, quae est relatio, advenit, oportuit aliquid absolutum dari; dicendum quod illud non habet veritatem in relationibus voluntariis, quia nummus, ut dicit Augustinus *(l. 2. de Trin. c. 10., et l. 1. de Civ. Dei, l. 21 c. 26)*, sine sui mutatione fit pignus; et similiter haec vox (buba) sine sui mutatione potest fieri significativa; similiter et in proposito intelligendum. Et licet utraque harum opinionum sit catholica et probabilis; haec tamen est magis intelligibilis, et consona Sanctorum auctoritatibus. Dicuntur enim aquae mundatae, et sanctificatae, et virtuosae effectae, quia ad sanctificationem animae et munditiam efficaciter sunt ordinatae, non faciendam ab ipsis, sed suscipiendam et dandam in ipsis a Deo ipsi homini baptizando: et sic exponenda sunt consimilia. Nec est intelligendum, quod aliqua actio sit ab aquis in animam. Aquae enim illae non habent proprie virtutem illam, nec operationem, sed earum virtus et actio est efficax ordinatio vel secundum actum, vel secundum habitum: et sic non habent calumniam, quae circa haec dicuntur. » *Ibid. q. 2.*

([18]) « Aqua abluens est signum gratiae intus mundantis, et ablutio est signum interioris mundationis, quae duo sunt unum sacramentum, licet principalior sit aqua quam ablutio » — « Ad intelligentiam praedictorum est notandum, quod baptizare in graeco tantum valet quantum lavare in latino; unde: *Descendebat in vallem Bethuliae, et baptizabat se (Iudith 12. 7)*. Ab eo autem quod est lavare, oritur lavacrum et lotio. Lavacrum est aqua deputata ad lavandum, sicut balneum est aqua deputata ad balneandum humano artificio. Lotio vero est usus, vel effectus aquae. Baptismus igitur accipitur pro lavacro, ut: *Dentes tui sicut greges tonsarum, quae ascenderunt de lavacro (Cant. 4. 2);* Glossa: Loti in baptismo. Et e converso; unde Apostolus *(Tit. 3. 5): Per lavacrum regenerationis et renovationis.* Accipitur etiam pro lotione: *Tenentes traditionem hominum, baptisma calicum et urceorum (Marc. 7. 8)*, idest lotiones. Similiter ablutio pro baptismo, ut: *Qui lotus est, non indiget etc. (Io. 13. 10)*, lotus, idest baptizatus. Cum ergo nomen baptismi aequivaleat lavacro, et etiam lotioni, di-

xerunt aliqui, quod baptismus, secundum quod est nomen sacramenti, idem est quod lavacrum; alii quod est idem quod tinctio. Primae opinionis videtur fuisse magister Hugo, sed secundae Magister. Credo tamen, quod utroque modo dictum est sacramentum; quia, secundum quod lavacrum, est sacrae rei signum, aqua enim abluens signum est gratiae intus mundantis, et ablutio signum interioris mundationis; et ita utrumque sacramentum. Nec tamen duo sacramenta, quia unum est propter alterum. Aqua enim non est sacramentum nisi in quantum abluens; et lotio non est sacramentum nisi quia lotio aquae, vel in aqua; et ideo tantum unum sacramentum. Si tamen quaeras, quod per prius et proprius dicitur sacramentum, utrum baptismus pro lavacro, an pro lotione, est distinguendum. Quia baptismus dicitur sacramentum sanctificans; et sic principalius dicitur de lotione, quia immediatius respicit interiorem effectum; et baptismus dicitur etiam sacramentum signans, et sic principaliter dicitur de lavacro, quia signatum interius proprie et per prius est gratia mundans, et per consequens ipsa lotio. Et est exemplum. Circulus expositus ante tabernam signum est vini vendendi, et expositio circuli est signum venditionis; tamen magis proprie est signum circulus quam expositio; sic aqua magis quam ablutio. » *4. dist. 3. p. 1. a. 1. q. 1.*

(19) « Baptismus institutus est in elemento aquae, quia aqua per suam qualitatem repraesentat gratiam baptismalem. Ad hoc ergo quod sit baptismus, requiritur quod salvetur proprietas et species aquae, ut sit aqua naturalis, et habens aliquo modo proprietatem lavandi; et hanc etiam habet aqua turbida. Si vero has conditiones aqua perdat, vel quod miscetur cum praedominante, et alterante, et ducente in alias proprietates, non est dicendum tunc in illo liquore tradi baptismatis sacramentum. » *4. dist. 3. p. 2. dub. 2.*

(20) « Illius est baptizare, cuius est regenerare; et illius regenerare, qui habet sponsam, ex qua generet. Propterea dicit (Baptista): *Qui habet sponsam, sponsus est (Io. 3. 29);* et ex ea regenerare potest, et baptizare: *Viri diligite uxores vestras, sicut Christus dilexit Ecclesiam; et semetipsum tradidit pro ea, ut illam sanctificaret, mundans eam lavacro aquae in verbo vitae (Ephes. 5. 25-26).* Beda *(in Io. c. 3.):* Christus est sponsus; sponsa est Ecclesia de gentibus congregata: *Despondi enim vos uni viro, virginem castam exhibere Christo (2. Cor. 11. 2).* Illius igitur est regenerare. » *Comm. in Ev. Io. c. 3. n. 197;* Supplem. Vol. I.

(21) «Immortalitatem, sive sanitatem carnis, posset baptismus dupliciter restituere; aut ita quod ibi daretur gratia consummata, et hoc nihil aliud esset, quam dare gloriam, quod Dominus non decrevit facere, quia vult, quod voluntas perveniat ita libere, ut instituta est ab initio. Si autem fieret immortalitas in carne, non existente perfecta gratia in anima, tunc posset ibi esse error et ratio deviandi, quia appeteret huiusmodi medicinam spiritualem propter remedium corporale; et ita in salute corporis deordinaretur et infirmaretur, quod non est conveniens. » *4. dist. 4. p. 2. dub. 7.*

(22) « Oportet nos ex necessitate purgari, et gratificari per restitutionem innocentiae, quod facit gratia baptismalis. Quod significatum fuit Matthaei tertio *(16-17),* ubi super Iesum baptizatum caeli aperti sunt, Spiritus sanctus descendit in specie columbae, et vox Patris audita est: *Hic est filius meus dilectus.* Ubi notantur tres effectus baptismi. Ianuae apertio, quam peccatum clauserat, per hoc quod caeli aperti sunt. Innocentiae restitutio per columbam, quam innocentiam peccatum abstulerat. Gratificatio ibi: *Hic est filius meus dilectus,* quia peccatum filios irae fecerat. » *Serm. de Semin. n. 19;* Supplem. Vol. I. — « *Et vidi tanquam mare vitreum mistum igne (Apoc. 15. 2).* Hic ostendit evadendi supplicii remedium... Remedium autem primarium contra plagas praedictas, sive contra supplicium aeternum, est baptismus. Et sicut in mari rubro fuit submersus exercitus Pharaonis, sic in baptismo submergitur exercitus peccatorum. In quo apparet, quod baptismus est fundamentum victoriae adversus peccatum, diabolum et Antichristum, et imitatores ipsorum. Ita dixi, quod in plagis inferni, quas maxime praedicabunt praedicatores Evangelii tempore Antichristi, consummata

est ira Dei. Sed supple, ad evitandas plagas illas est remedium, scilicet baptismus, sine quo nullum remedium potest esse. Quod patet, quia *et vidi,* idest spiritualiter intellexi, *tanquam mare vitreum,* idest baptismum per mare signatum, qui est remedium contra supplicium praedictum. Per *mare* enim intelligitur baptismus abluens reatum: *Baptizati sunt in nube et in mari (1. Cor. 10. 2).* Dicitur autem baptismus *mare* propter culpae ablutionem, sed *mare vitreum* propter characteris impressionem. Disponit enim character ad gratiam, quae est spiritualis, sicut vitri diaphaneitas ad receptionem lucis corporalis. *Vidi* ergo *tanquam mare vitreum,* idest baptismum, *mistum igne,* idest Spiritu sancto, qui confertur in baptismo. Tria ergo tanguntur hic pro baptismo: peccatorum remissio ibi, *in mari;* characteris impressio ibi, *in vitro;* gratiae infusio ibi, *in igne.* Per *mare* igitur abluens, intelligitur transgressionis ablutio; per *vitrum* transparens, intelligitur characteris impressio; per *ignem* inflammantem, intelligitur gratiae collatio, vel Spiritus sancti infusio. Quae tria habent esse in baptismo. *Vidi* igitur baptismum, *tanquam mare vitreum mistum igne. Comm. in Apocal. c. 15. nn. 1104-1105;* Supplem. Vol. II.

(23) « Ad baptismum necessaria est fides alicuius articuli, et sacramentum baptismi habet efficaciam a fide Ecclesiae, quia ipsius est sacramentum, et non singularis hominis » — » Dicendum quod fides non tantum necessaria est sacramento baptismi, sed et omnibus sacramentis, specialiter tamen sacramento baptismi, quia omnia sacramenta virtutem habent a fide, ut dicit Hugo. Huius autem ratio sumitur generaliter respectu omnium sacramentorum, non solum necessitatis, sed etiam congruentiae. Ratio autem necessitatis est, quoniam in fide est prima ratio uniendi, et prima ratio elevandi supra naturam. Propter primam rationem uniendi necessaria est in sacramentis, quoniam gratia sacramentalis comparatur ad virtutem passionis ut ad meritum, sed ad virtutem Trinitatis sicut ad principium effectivum. Ad hoc autem quod virtus passionis magis operetur, et disponat in sacramentis quam alibi, necesse est, quod aliquo modo copuletur huiusmodi signis. Hoc autem non potest esse sine eo, in quo est prima unio; et haec est fides, per quam meritum capitis fit membrorum. Dum enim credimus, quod pro nobis passus est, meritum Christi fit Ecclesiae. Similiter ad hoc, quod virtus divina specialiter et mirabiliter influat supra naturam, necessaria est fidei virtus, in qua est prima ratio elevandi potentiam supra naturam; et haec est fides, propter quod etiam maxime attribuitur ei virtus faciendi miracula. Ratio autem congruentiae est, quia sicut sacramenta dicunt quoddam velamen gratiae interioris, quod tamen aliquo modo illuminat ad cognoscendum; sic fides velamen dicit futurae contemplationis et visionis, et tamen hoc velamen potius est illuminans, quam obscurans. Et rursus, sicut in sacramentis est aliquid mysticum, et aliquid gratuitum; sic aliquid in fide respicit non tantum intellectum, sed etiam affectum. Haec ergo est ratio generalis, quare fides necessaria est omnibus sacramentis. Sed specialiter appropriatur baptismo, quoniam baptismus est primum inter sacramenta, et ianua sacramentorum, sicut fides ianua virtutum. Et rursus, quia in hoc sacramento magis explicite est professio fidei, quam in aliquo alio sacramento, tum in actu, tum in verbo, et in actu est professio fidei passionis, scilicet per immersionem, sed in verbo professio fidei Trinitatis. Unde et maior efficacia est in hoc sacramento, quam in aliquo alio; et ex hoc patet, cuius articuli fides sit necessaria, scilicet passionis, a qua est meritum, et Trinitatis, quae est principium effectivum. Concedendae ergo sunt rationes, quae ostendunt, quod ad baptismum necessaria est fides alicuius articuli. Attamen sicut baptismus est sacramentum non singularis hominis, sed Ecclesiae; sic efficaciam habet a fide Ecclesiae, et hoc per unitatem sponsae et columbae. » *4. dist. 3. p. 1. a. 1. q. 3.*

(24) « Quod quaeritur de dormiente, dicendum quod si est adultus, aut prius consensit et voluit, aut noluit et renuit. Si consensit et voluit, si baptizatur, baptizatus est. Aut si prius negavit et renuit, baptizatus non est. Si autem indifferenter se habuit quantum ad id, quod exterius est, non potest sciri nisi per

ipsum; et si prius voluit, baptizatus est, si noluit, non; quia oportet, quod sit aliqualis consensus in adulto, vel coactus, vel spontaneus. Si quaeratur, quid debeat fieri, dicendum quod nullus debet aliquem baptizare dormiendo, nisi praesumatur, quod non evigilet ante mortem, et nisi praesumatur de eius voluntate per signa, vel verba, vel parentum saltem, quia de Christianis natus. In hoc casu, his concurrentibus, debet baptizari; et nisi fuerit fictio in anima ipsius ante dormitionem, tunc recipit sacramentum et rem, ut dicit Innocentius. Si autem fuerit fictio, sed tamen voluntas ad baptismum, recipit sacramentum et non rem. Omnino eodem modo dicendum est de furioso. » *4. dist. 6. p. 2. dub. 3.*

([25]) « Ad salutem parvuli requiritur virtus passionis Christi cum fide proximi, sicut dicit Augustinus *(ad Bonif. ep. 23)*... tamen non oportet, ut sit fides offerentium, sed sufficit quod sit fides Ecclesiae, quae est; vel si haec deficeret, sufficeret meritum fidei, quod fuit in Ecclesia. Sicut enim orationibus Sanctorum in via Deus reconciliatur multis peccatoribus; sic merito Sanctorum, qui sunt in patria, multa remittuntur nobis, quia prius meruerunt nobis. Et hoc dicit Augustinus ad Bonifacium, cum offeruntur parvuli ad percipiendam gratiam, tam ab eis, quorum gestantur manibus, quam etiam ab ipsis, si ipsi fideles sint, quam ab universa societate Sanctorum, atque fidelium. Ab omnibus namque offerri intelliguntur, quibus placet, quod offeruntur, et quorum sancta et individua caritate ad communionem spiritualem adiuvantur; et ita offerentes possunt intelligi Sancti, non solum qui sunt in Ecclesia militante, sed et qui sunt in triumphante. Nihilominus tamen verum est, quod sacramentum baptismi prodest parvulis merito fidei Ecclesiae militantis, quae quamvis possit deficere in aliquibus personis specialiter, generaliter tamen nunquam defecit, nec deficiet, iuxta illud: *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem saeculi (Matth. 28. 20)*. Unde, sicut species semper salvatur in aliquo individuorum, sic fides in aliquo fidelium, et hoc divina providentia faciente. Nec unquam fuit, postquam incepit Ecclesia, quin semper esset aliquis, qui Deo placeret, sic nec unquam erit. » *4. dist. 4. p. 1. dub. 2.* — « Parvuli baptizati recipiunt rem sacramenti, idest remissionem peccati originalis, merito passionis Christi, fidei alienae et virtute sacramenti » — « Magis consonat rationi et pietati, quod conditio parvulorum possit ab aliquo iuvari, quam laedi; sed parvuli sine suo consensu possunt trahere, et trahunt culpam; ergo multo magis gratiam » — « Item *per unum hominem peccatum intravit in mundum,* et per unum vita *(Rom. 5. 12. 18),* per Adam peccatum, per Christum vita; sed non est minus potens Christus quam Adam, et gratia magis se diffundit quam culpa; ergo si Adam potuit ipsos vitiare sine consensu, multo magis salvare eos potuit sacramentum Christi » — « Item omnis suscipiens sacramentum, suscipit rem, nisi habeat obstaculum; sed parvulus suscipit sacramentum, et non habet obstaculum, quia voluntas non repugnat, nec culpa potest resistere; ergo etc. » — « Dicendum quod parvuli recipiunt rem sacramenti, quae est remissio culpae originalis; et hoc merito passionis Christi, et alienae fidei et virtute sacramenti. Et ratio huius est, tum ratione divinae misericordiae, tum ratione suae impotentiae, tum ratione talis culpae. Quia enim per actum alterius fuit culpa contracta, et ipsi non poterant se adiuvare, misericors Deus congruum reputavit eis per alium subveniri. Quia enim pro illa culpa nullus satisfacere poterat purus homo; ideo subvenit Deus toti humano generi per passionem Christi. Et rursus, quia passio effectum non habet nisi in his, qui volunt fieri membra Christi, et consentiunt, et hoc non poterat parvulus velle; ideo subvenit ei voluntas et fides aliena. Sed quia fides subvenit profitendo, et haec est in sacramento, ubi est professio mortis Christi in signo; ideo subvenit per sacramentum. Tria ergo sunt disponentia parvulum ad salutem. Primum est est passio Christi, secundum fides aliena, scilicet Ecclesiae, tertium vero et immediatum est virtus sacramenti, quae characterem imprimit, quia ad gratiam disponit... Sacramentum, quantum est de se, semper significat et sanctificat; sed tamen in parvulo non habet effectum signandi, sed sanctificandi, quia non est capax doctrinae, est tamen capax gra-

tiae, sicut et culpae; et hoc est ex largitate divinae misericordiae, quamvis enim non significet parvulo, tamen aliis significat gratiam, quam tribuit parvulo. » *4. dist. 4. p. 2. a. 2. q. 1. fund. concl. et ad 4.*

(26) « Nullus parvulus salvatur nisi virtute sacramenti, quantum est de lege communi, non quia parvulus teneatur praecepto, sed quia sine sacramento, vel quod aequivaleat sacramento, Deus non disposuit dare gratiam. Hoc dico, quia qui propter hoc solum occisus est a persecutore, cum portaretur ad baptismum, ne baptizaretur, moritur pro baptismo; ideo in sanguine suo pie creditur baptizatus. Si autem alia de causa occiditur, quantumcumque deferatur, et pro eo oretur, damnatur. Ratio autem huius est, quia post passionem Christi formata est Ecclesia et ecclesiastica sacramenta, et omnis parvulus, qui salvatur, in fide Ecclesiae salvatur, quantumcumque parentes sint mali; et ideo nisi opus ecclesiasticum, ut puta sacramentum tale, fiat circa eum, expers est fidei Ecclesiae, ac per hoc et salutis. Alia etiam ratione, quia cum omnes post passionem salventur per fidem passionis iam revelatae; ideo congruebat huic tempori, ut nullus salvaretur, nisi vel in se haberet fidem, vel circa ipsum fieret expressa fidei professio quantum ad mortem Christi. Ex his patet, quare in lege sufficiebat sola fides, modo vero non; facit enim hoc certitudo divinae dispositionis. Quod ergo obiicitur de adulto, dicendum quod uterque excusatur a praecepto, sed adultus habet gratiam poenitentiae, ad quam se disponit per contritionem, quae disponit ad illam gratiam; et illa supplet locum baptismi, parvulus non. Ideo adultus potest disponi ad gratiam alterius sacramenti antequam ad gratiam baptismi, et ad illam non potest parvulus disponi nisi per sacramentum; ideo moritur sine gratia, et moritur in culpa, et ideo damnatur. Quod obiicitur, quod fidem parentum reputat suam, dicendum quod non facit nisi virtute sacramenti.... Ad ultimum, quare antiquitus salvabantur in fide parentum et non modo, iam patet responsio; nec sequitur, quod tunc melioris conditionis essent, quia nullus status est melior propter generalitatem remedii, particularis autem personae conditio potest esse deteriorata. Deus autem in institutione sacramentorum statum concernit generalis Ecclesiae, non particularis personae. Et quoniam certitudo remedii maior est, et communior est in sacramento, quam in fidei merito; ideo patet illud ». *4. dist. 4. p. 2. dub. 4.*

(27) « Exorcismus fit et ad solemnitatem baptismi, et ad deprimendam diaboli vexationem erga baptizandum ». — « Aliqui dixerunt, quod exorcismus solum fit ad solemnitatem et ad expressiorem signationem, nec aliquid efficitur ibi, sed solum signatur quod efficitur in baptismo. Alii autem dixerunt, quod non tantum fiat ad baptismi solemnitatem, imo habeat effectum spiritualem, licet semiplenum, ad disponendum ad baptismum. Unde parvuli non baptizati, sed exorcizati, morientes sustinent minores tenebras. Primi nimis parum dixerunt, et Sanctorum auctoritates plus dicunt. Secundi nimis dixerunt; ideo tenendum est medium, quod fit ad solemnitatem baptismi, et ad cohibendum diabolum, ut non possit occidere parvulum, nec ita fortiter vexare adultum, ut retrahat a baptismo. Unde non est contra vexationem, quam facit in corpore, sed quam faceret, quia diabolus, ex quo videt hominem praeparari ad baptismum, ipsum vexaret. Unde Gregorius *(lib. 24. moral. c. 7)*, dicit, quod illos pulsare negligit, quos quieto iure possidere se sentit. Sed quando videt se deseri, tunc provocatur. Ad illud quod obiicitur, quare non statim datur baptismus, dicendum quod propter solemnitatem, et propter hoc, quod baptismum debet praecedere doctrina, sive catechismus: ut ergo diabolus arceatur a catechismo, annectitur exorcismus. Nec fit propter aliquam efficaciam gratiae in anima, sed solum ad signantiam et ad arcendam potestatem contrariam. Ordo autem eorum, quae sunt ad solemnitatem baptismi secundum morem Ecclesiae, usitatior hic est. Primo exufflatur, et hoc, ut virtus diaboli exterior expellatur, et interior expellenda significetur. Secundo signum crucis fit in pectore et in fronte, ut daemon cognoscat se expellendum tam in occulto cordis, quam in aperto confessionis. Tertio sal in ore ponitur, ut significetur, quod per baptismum sa-

por sapientiae praeparetur, et foetor fomitis restringatur. Quarto fit linitio aurium et narium cum sputo, ut significetur gratia ad discernendum et obediendum. Quinto fit inunctio in pectore et scapulis, ut significetur gratia unctionis ad Deum amandum, et ad eius onera portanda. Sexto post baptismum fit inunctio chrismatis in vertice, ut significetur apertio mentis imputribilis ad contemplandum aeterna. Chrisma enim confectum est ex oleo lucente et balsamo conservante. Septimo vestitur vestimento mundo et albo, ut significetur candor innocentiae et stola resurrectionis. Ultimo ponitur cereus in manibus eius, ut sit lucerna pedibus eius verbum Domini et lumen semitis eius *(Ps. 118. 105)*. Secundum Hugonem vero de sancto Victore, forma exorcismi, et aliorum sacramentalium in baptismo ita praeficitur. Puer primo signatur crucis signaculo in fronte, in pectore, in oculis, in naribus, in ore, in auribus, ut totius corporis sensus hoc signaculo muniantur, cuius virtute omnia sacramenta complentur, et omnia diaboli figmenta frustrantur. Unde Rabanus *(de Constitut. Cleric.)*: Ut ab eo diabolus expellatur, in vase suo pristino suae interemptionis signum cognoscens, iam sibi deinceps istud fiat alienum. Postea datur sal benedictum in os eius, ut sapientia conditus careat foetore iniquitatis, et ultra non putrescat a vermibus vitiorum. Sicut enim sal conservat carnem a foetore et putrefactione; sic sapientia per ipsum significata spiritum conservat, ne solvatur in vitia, et foetat per infamiam. Deinde exufflatur malignus foris, ut spiritus spiritu pellatur, scilicet Spiritu sancto malignus, quia Spiritus sanctus per flatum datus est: *Insufflavit, et dixit eis: Accipite Spiritum sanctum (Io. 20. 22)*. Postea tanguntur ei aures et nares cum saliva, ut tactu supernae sapientiae aures aperiantur ei ad audiendum verbum Dei, et nares similiter ad discernendum odorem vitae et mortis. Hoc signavit Dominus, cum dixit in sanatione surdi et muti: *Ephpheta (Marc. 7. 34)*. Glossa: Sputum de capite Domini est divina sapientia, quae solvit labia, ut dicat: Credo in Deum. Post haec introducitur baptizandus in Ecclesiam. His habitis et completis, venit sacerdos ad fontem, et consecratur fons in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, ut sanctitas sacramenti non ex eo, qui ministrat, constare sciatur, sed ex eo qui sanctificat. Post haec traditur novae vitae auditoribus catechumenis symbolum fidei, in quo Apostolicae doctrinae forma consistit. Hoc non dicitur in moderno ordinali, ut credo. Post hoc oblatus ad baptismum parvulus, et interrogatus a sacerdote, si abrenunciet Sathanae et omnibus pompis eius, et omnibus operibus eius, per ora gestantium respondet, ut aliena iniquitate obligatus, aliena fide et confessione salvetur. Postea inungitur oleo sacro in pectore, tanquam muniatur adversus hostem, ne ei deinceps immunda et noxia persuadere possit. Ungitur et inter scapulas, ubi vigor portandi onus est, ut fortitudinem accipiat ad portandum onus Christi. Deinde interrogatur, si credat in Deum Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, unam Ecclesiam catholicam, remissionem peccatorum et vitam aeternam; et sub hac fidei responsione et trina immersione a sordibus vetustatis abluitur novum indutus hominem. Deinde postquam baptizatus a fonte ascendit, sacro chrismate in vertice ungitur, ut spiritum Christi participando, merito Christi deinceps christianus appelletur, cohaeres regni et gloriae sacra unctione effectus. Deinde traditur ipsi iam christiano vestis candida, ut qui primae nativitatis decorem vetustatis pannis obfuscaverat, habitu regenerationis gloriae praeferat indumentum. Tegitur etiam caput sacro velamine post unctionem sacram, ut intelligat se diademate regni et sacerdotali dignitate potiri. Ad ultimum cereus accensus datur in manu eius, quatenus implere doceatur illud Evangelii *(Matth. 5. 16)*: *Sic luceat lux vestra coram hominibus*. Hanc lampadem si inextinguibilem servaverit, inter virgines sapientes cum sponso caelesti ad nuptias introibit. Et statim, si adest episcopus, confirmatur, et datur ei eucharistia post confirmationem, si sit adultus, ut sic Christo incorporetur ». *4. dist. 6. p. 2. a. 3. q. 2.*

(28) « Innuit Magister, quod exorcismus fit post catechismum. Contra: Videtur, quod male ordinet, quia exorcismus est ad expulsionem mali, sed catechismus ad institutio-

nem boni; sed prius est malum expellere, quam bonum inserere; ergo prius fuit agendum de exorcismo. Resp. Dicendum quod ista duo possunt tripliciter ordinari, aut ratione eius, ad quod sunt; aut ratione eius, a quo dispensatur; aut ratione eius, in quem fiunt. Si ratione eius ad quod, sic. Quia catechismus est ad perfectionem intellectus, et exorcismus ad id, quod respicit affectum, quia ad suggestionem diaboli expellendam, catechismus praecedit; et sic ante exorcismum est catechismus. Si ratione eius a quo, quia catechizatio est ab ordine lectorum, et exorcizatio est ab exorcistis, et lectorum ordo praecedit; sic ante exorcismum est catechismus. Si ratione eius in quem, sic dicendum quod adultus est prius capax doctrinae quam gratiae, parvulus e contrario; et ideo in adultis praecedit catechismus, in parvulis e contrario exorcismus; et ideo ordo mutatus est secundum aliquas Ecclesias, nec servatur ille, qui consuevit esse in primitiva Ecclesia, quia tunc baptizabantur adulti, nunc autem parvuli ». *4. dist. 6. p. 2. dub. 7.* — « Parvuli baptizandi debent catechizari, quoniam per patrinos possunt obligari, licet non possint instrui, et ut uniformis servetur baptismi ritus ». — « Catechismus in adultis praecedit baptismum propter duas causas, ut baptizandi instruerentur de credendis, et ut se obligarent voluntarie ad Dei imperia facienda, quasi non coacte, sed voluntarie illa impleturi erant. Parvuli vero, etsi non possunt doceri, possunt tamen per patrinos obligari. Ideo fit in eis catechismus et propter rationem obligandi, et propter uniformitatem, ut consimiliter omnes baptizentur, sicut consimilem effectum recipiunt....... Ad illud quod quaeritur, utrum patrini obligentur, dicendum quod si non haberent alium doctorem, obligantur ad instruendum ipsum in his, quae sunt de necessitate fidei et morum, vel ad hoc quod facerent instrui, vel ad hoc quod ille crederet vel servaret; nunc autem, quia multos habent doctores, non tenentur. Ad illud quod quaeritur de parvulis, utrum obligentur, dicendum quod sic, quia ibi non requiruntur nisi ea, ad quae tenentur de iure naturali, nulla autem supererogationis; ideo non est simile de ingressu in religionem. Ad illud quod quaeritur, utrum talis obligatio sit votum, dicendum quod proprie non, quia est de eo, quod supererogationis est; tamen extenso nomine est votum, quia est voluntaria obligatio. Non autem facit duplex peccatum, quia non obligatur magis quam prius de necessitate, sed de bono et aequo ». *Ibid. a. 3. q. 1. concl. et ad 3-5.*

(29) « Sicut dicit Hugo de sancto Victore *(l. 2. de Sacr. p. 6.),* patrini vocantur, qui parvulos ad baptismum offerunt, quia regenerandos ad novam vitam offerunt, et in oblatione et in responsione quodam modo faciunt ad ipsorum regenerationem; et ideo recte patrini dicuntur. Et post subiungit: Placuit patribus, ut per singulos baptizandos patrini singuli admitterentur, idest unus tantum, sive vir, sive mulier; propterea fortassis, ne spiritualis cognatio, cui reverentia debetur, passim diffusa, in matrimonii copula obesse potuisset. Sed quaedam Ecclesiae hanc consuetudinem non servant, plures ad susceptionem parvulorum admittentes » (*). *4. dist. 6. p. 2. dub. 6.*

(30) « Parvuli in baptismo recipiunt plene rem sacramenti, scilicet gratiam cum virtutibus sicut adulti, quamvis per eas non operentur ». — « Notandum, quod potentiae animae dupliciter impediuntur, ne debite exeant in actus suos. Uno modo a corporis imperfectione et corruptione; et sic impediuntur in parvulis et stultis et dormientibus; et contra hoc impeditivum est corporis perfectio et bona dispositio. Alio modo impediuntur ab habitu malo, et a concupiscentia, sive a culpa; et contra hoc impedimentum est gratia, sive virtutes, per quas expediuntur ad operandum. Virtutes ergo reddunt potentias faciles, ipsas perficiendo, et hoc removendo culpam; aliam autem expeditionem non faciunt. Unde cum parvulus sit habens utrumque impedimentum,

(*) « Sancta Synodus... statuit, ut unus tantum, sive vir, sive mulier, juxta sacrorum Canonum instituta, vel ad summum unus et una baptizatum de baptismo suscipiant; inter quos ac baptizatum ipsum, et illius patrem et matrem, nec non inter baptizantem et baptizatum, baptizatique patrem ac matrem tantum spiritualis cognatio contrahatur. « *Conc. Trid. sess. 24.* Decr. de Reform. Matrim; *cap. 2.*

alterum removetur per virtutes, non utrumque; et ideo non est omnino facilis ad operandum. Huiusmodi autem habitus expeditivus habet triplicem ortum. Nam quidam est innatus, quidam acquisitus, quidam infusus. Primus incipit cum natura, et ab eius principiis ortum habet; et ideo est in natura imperfecta imperfectus, et cum natura crescente crescit, et cum natura perfecta perficitur, ut patet in naturali iudicatorio. Secundus vero, scilicet acquisitus, ortum habet a libero arbitrio, qui non habet usum, donec natura aliquo modo perficiatur; et ideo sequitur naturam perfectam. Tertius vero ortum habet a Deo, non a natura, nec a libero arbitrio. Et quia non habet ortum a libero arbitrio, potest esse in parvulo ante usum liberi arbitrii. Quia vero non habet ortum a natura, potest esse perfectus natura existente imperfecta ». *4. dist. 4. p. 2. a. 2. q. 2.* — « Aequaliter dat Deus gratiam parvulis in baptismo de lege communi, quia tamen non est eius potentia alligata sacramento, maiorem potest dare uni quam alteri ». — « Dicendum quod gratia mensuratur secundum liberalitatem Dei dantis, non secundum qualitatem suscipientis, nisi de congruo; et hoc secundum quod suscipiens se praeparat, non secundum quod est capax. Quia ergo Deus operatur ibi secundum exigentiam sacramenti, et ulterius unus non est dispositus magis quam alter; ideo aequaliter omnibus parvulis dat, quantum est de lege communi. Quia tamen potestas eius non est alligata sacramento, non est necesse, quod semper det aequaliter, sed potest facere cui vult privilegium speciale ». *Ibid. q. 3.*

CAPUT VIII.

De integritate Confirmationis.

(Sacramentum Confirmationis cur institutum. — Ad ejus integritatem in forma exprimendum est, praeter actum confirmandi, signum etiam crucis, et nomen Trinitatis. — Ejus materia est oleum olivarum balsamo permixtum, — quae applicatur per impositionem manus Episcopi super confirmandum, et per crucis impressionem in ejus fronte).

De sacramento confirmationis hoc tenendum est, quod ad ipsius integritatem requiritur forma vocalis, quae secundum morem magis communem haec ([a]) est: *Signo te signo crucis, confirmo te chrismate salutis; in nomine Patris, et Filii et Spiritus Sancti, Amen* ([1]). Requiritur etiam chrisma, quod conficitur ex oleo olivarum et balsamo, de quo cum per manus Episcopi ([2]) signum crucis fronti imprimitur sub praedicta forma verborum, confirmationis suscipitur sacramentum, per ([b]) quod confirmatur homo ut pugil ad nomen Christi audacter et publice confitendum (I) ([3]).

(a) Haec om. ed. 1484.

(b) Propter *ibid.*

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia reparativum principium nostrum, Verbum scilicet incarnatum, sicut aeter-

(I) Protestantes, quibus praeluserant Photius, Waldenses, Wicleffitae et Hussitae, Confirmationem otiosam quandam caeremoniam appellarunt, quam proinde quilibet sacerdos conferre potest. Injurios insuper Spiritui Sancto dixerunt quotquot sacro Confirmationis chrismati virtutem tribuunt.

Sed contra est definitio Concil. Trident. *sess. 7. de Confirm. can.* 1: « Si quis

naliter conceptum est in corde Patris, et temporaliter in carne sensibiliter apparuit homini; sic neminem reparat, nisi ipsum et corde credendo concipiat, et creditum exterius confitendo depromat confessione debita, cuiusmodi est confessio veridica, veritate plena, quae non tantum est veritas speculativa (4), verum etiam practica. Haec autem est, in qua non tantum est adaequatio intellectus, sermonis et (c) rei (5); verum etiam in qua totus homo veritati conformatur secundum intelligentiam rationis, secundum complacentiam voluntatis, et secundum adhaerentiam virtutis, ut sit (d) ex toto corde, tota anima et tota mente (6), sit *ex corde puro, conscientia bona et fide non ficta (1. Tim.* 1. 5*)*, et talis est confessio integra, placida et intrepida; ut sit integra (e) ratione eius de quo est, placida ratione eius coram quo fit, intrepida ratione ejus a quo fieri habet illa confessio. Quoniam ergo ad hoc homo pusillanimis non est idoneus, nisi per manum supernae gratiae confirmetur (7); ideo ad (f) hoc Sacramentum confirmationis fuit divinitus institutum (8), tanquam immediate sequens baptismum (9).

(c) Et *om. ibid.*

(d) Sic *ibid.*

(e) *Ante* integra *ed. Romana ponit* ex; *quod om. editt. Arg. Aug. Ven.*

(f) Ad *om. ed.* 1481.

Quia vero finis imponit necessitatem iis, quae sunt ad finem, ideo integrari debet hoc sacramentum secundum exigentiam confessionis praedictae, et suarum conditionum, trium videlicet praedictarum. Primo ergo, quoniam confessio haec debet (g) esse integra, et integritas confessionis non est, nisi quis confiteatur Christum verum hominem pro hominibus crucifixum, eumdemque verum Dei filium incarnatum (h) in Trinitate Patri et Spiritui Sancto per omnia coaequalem; hinc est, quod in forma vocali non tantum fit expressio actus confirmandi, verum etiam ipsius signi crucis, et nominis beatissimae Trinitatis. Amplius, quia confessio debet esse placida ratione eius, coram quo fit, et fieri habet coram Deo et hominibus, et Deo non potest placere nisi adsit lumen intelligentiae et nitor conscientiae, nec proximis (i), nisi

(g) Habet *ibid.*

(h) In unitate *ibid.*

(i) Proximo *ibid.*

dixerit, Confirmationem baptizatorum otiosam caeremoniam esse, et non potius verum ac proprium sacramentum; aut olim nihil aliud fuisse, quam catechesim quandam, qua adolescentiae proximi fidei suae rationem coram Ecclesia exponebant; anathema sit. » Et *can.* 2: « Si quis dixerit, injurios esse Spiritui Sancto eos, qui sacro Confirmationis chrismati virtutem aliquam tribuunt; anathema sit ». Et *can.* 3: « Si quis dixerit, sanctae Confirmationis ordinarium ministrum non esse solum Episcopum, sed quemvis simplicem sacerdotem; anathema sit ».

Hic tamen admonendum est, in Ecclesia Graeca ab immemorabili morem invaluisse ab Episcopis demandandi presbyteris munus conferendi sacramentum Confirmationis, qui mos adhuc in ea Ecclesia perseverat, ex tacita saltem conniventia Romanorum Pontificum, ut ait Benedictus XIV *de Synodo dioec.*, *lib.* 7.

adsit odor bonae famae et vitae honestae; ideo ad horum designationem in (j) elemento exteriori commiscetur oleum olivarum, quod est (j) In om. ibid. nitidum, et balsamum, quod est odoriferum; ut per hoc significetur quod confessio, ad quam hoc Sacramentum ordinat et disponit, coniunctum debet habere nitorem conscientiae et intelligentiae, cum suavi odore tam vitae, quam famae, ne contrarietas aliqua sit inter linguam et conscientiam, vel inter linguam et famam, propter (k) quam talis (k) Per ibid. confessio non (l) acceptetur ab homine, nec approbetur a Christo (10). (l) Nec ibid.

Postremo, quoniam talis confessio debet esse intrepida, ut nec pudore, nec timore dimittat quis dicere veritatem, et tempore persecutionis (m) ignominiosam mortem Christi in cruce confiteri publice (m) Christi add. ibid. formidat quis et erubescit, praecipue horrens incidere in consimilem poenam et ignominiam passionis, et huiusmodi timor et pudor potissime apparet in facie, et maxime in fronte (11); ideo ad omnem verecundiam et formidinem propulsandam, et manus potestativa imponitur, quae confirmet, et crux fronti imprimitur, ut non erubescat eam publice confiteri, nec formidet pro confessione nominis Christi, si opus fuerit, quantamcunque poenam vel ignominiam sustinere, tanquam verus pugil unctus (n) ad praelium, et tanquam strenuus miles ferens (n) Linitus ibid. in fronte regis sui signum et crucis eius triumphale vexillum, cum quo paratus sit penetrare hostium cuneos securus. Non enim potest crucis gloria libere praedicari, si crucis poena et ignominia formidetur, iuxta quod sanctus dicebat Andreas: « Ego si crucem expavescerem, gloriam crucis minime praedicarem (*) ».

(*) *Martyrium S. Andreae, c. 4.* apud Galland. Bibliot. *vol. 1. pag. 155.*

Ad Caput VIII.

(1) « In hoc sacramento datur gratia ad robur fidei quantum ad confirmationem in corde, et quantum ad confessionem liberam in ore. Et quia difficillimum et arduissimum erat Christum crucifixum confiteri, tum propter opprobrium, secundum quod dicitur: *Praedicamus Christum crucifixum, Iudaeis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam (1. Cor. 1. 23)*; tum propter periculum, quia adversarii tales nitebantur occidere: *Haec facient vobis propter nomen meum (Io. 15. 21)*; hinc est, quod decuit duplicem actum in forma poni, unum, qui respicit liberam crucifixi confessionem, quasi eam semper ferret in fronte; alterum, qui respicit cordis stabilitionem ». *4. dist. 7. a. 1. q. 1 ad 3.*

(2) « Confirmatio non potest conferri nisi ab Episcopis, quia ipsi sunt praelati principales in Ecclesia ». — « Ratione videtur, quia dicit quaedam Glossa, quod Philippus ille, ad cuius praedicationem Samaritani crediderant *(Act. 8. 12)*, non poterat manus imponere, quia non erat Apostolus; ergo solum Apostolis hoc concessum erat ». — « Dicendum quod illud sacramentum nec potest, nec debet per alios dispensari; et si alii praesumunt, nihil

faciunt. Et ratio huius est, quia auctoritas Ecclesiae fuit derivata ad membra secundum ordinem Ecclesiae primum ; unde sicut soli Apostoli hoc poterant, sic nunc soli eorum successores possunt. Sed tunc est quaestio, quare hoc sacramentum et Ordinis a solis Episcopis traditur, et solis Episcopis fuit commissum. Dicendum quod ratio huius est, quia ipsi et eorum successores sunt praelati in Ecclesia principales. Praelati autem duplex est officium, scilicet inferiores in gradu suo statuere, et collocare in ordine, et murum opponere se, sive gregem suum defendere; ideo ipsi soli ordines faciunt, et corroborant. Aliter dicunt aliqui, quod in his duobus sacramentis datur gratiae plenitudo; ideo ab his debent dari, qui habent plenitudinem auctoritatis, ab aliis non. Propter hanc eamdem rationem consecrare Ecclesias et Abbates, quia sunt opera excellentiae, solis Episcopis sunt concessa, pro eo quod habent excellentem auctoritatem. Alia ratio potest reddi, quod ipsis Episcopis est cura de subditis, et maxime de clericis, cum curam habeant de omnibus, licet aliis commissa sit custodia, tamen placuit Spiritui sancto, ut aliquod sacramentum omnes subditi a praelato reciperent immediate, similiter quod clerici aliquid: et id est duplex sacramentum, in quo duplex imprimitur signaculum. Unde et Apostolus ad Romanos *(1. 11): Desidero videre vos, ut aliquid impertiar vobis spiritualis gratiae ad confirmandum vos.* Multae possunt hic rationes assignari et convenientiae, quia in talibus magis locum habet congruitas, quam necessitas, quia institutio necessitatem facit praecipue. Ad illud, quod obiicitur de baptismo, dicendum quod non est simile; quia enim baptismus est sacramentum necessitatis, ideo potestas eius omnibus est concessa: non sic autem est de confirmatione. Ad illud quod obiicitur, quod Spiritus sanctus operatur ubi est, dicendum quod gratia Spiritus sancti, per quam dicitur in nobis operari, duplex est, scilicet gratum faciens, et sic operatur opera nostra ad salutem eius in quo est; et gratia gratis data, et per hanc operatur salutem in altero: et haec manet in homine, gratia gratum faciente recedente, ex dispensatione divina, ut subditi salus non impediatur malitia praelati.... Ad illud quod obiicitur, unde habeat hoc Episcopus, dicendum quod nec a iurisdictione, nec ab ordine sacerdotali, sed ab auctoritate et dignitate episcopali. Et haec dicit ordinem in eminentia. Haec autem eminentia confertur Episcopo, cum consecratur; et ideo si renuntiet iurisdictioni, adhuc potest confirmare. Quamvis ergo non habeat ex ordine sacerdotali, nec ex iurisdictione temporali, habet tamen ex aliquo, quod superexcellit utrumque. Aliqui dicunt tamen, quod hoc habet ratione institutionis ». *4. dist. 7. a. 1. q. 3. fund. concl., et ad 1. 2. 4.* — « Quamvis sacerdos non possit propria auctoritate, tamen pro causa necessaria summus Pontifex, in quo est plenitudo potestatis, potest alii quam Episcopo committere; et ille non facit auctoritate sua, sed auctoritate sibi commissa; unde ille potius facit, cuius auctoritate fit. Unde non est dubium, quin pontificalis auctoritas sit de necessitate huius sacramenti ». *Ibid. dub. 1.*

(3) « Confirmationis sacramentum competit omni sexui existenti in pugna spirituali » — « Est necessarium non necessitate absoluta, sed conditionata; et contemnens periculo se exponit » — « Dicendum, quod est necessitas simpliciter, et est necessitas conditionata. Simpliciter non est gratia confirmationis necessaria, sed necessaria ex conditione, scilicet pugnanti et vincere volenti, sicut comedere necessarium est vivere volenti. Unde Melchiades Papa dicit, et habetur de consecratione: Quia in hoc mundo aetate victuris inter hostes invisibiles et pericula gradiendum est, in baptismo regeneramur ad vitam, post baptismum confirmamur ad pugnam, quia omnes viventes in pugna vivunt, quia *militia est vita hominis super terram (Iob 7. 1).* Ex institutione ergo Ecclesiae est, quod nullus ab hoc sacramento excipitur; sed omnes suscipere debent, ut sint strenui pugnatores. Et ideo si quis, cum habet locum et tempus et opportunitatem, negligendo contemnit, periculo se exponit ». *4. dist. 7. a. 3. qq. 1. 2.*

(4) « Veritas potest considerari in comparatione ad illud, in quo est; et sic verum est, quod dicit Augustinus: Veritas est, id quod est. Alio modo per comparationem ad intellectum,

quem movet; et sic veritas, sicut dicit philosophus in Metaphysica, est finis intelligentiae speculativae ». *1. dist. 3. p. 1. dub. 7.*

(5) « Est enim veritas rerum, veritas signorum, seu vocum, et veritas morum. Veritas rerum est indivisio entis et esse; veritas sermonum est adaequatio vocis et intellectus; veritas morum est rectitudo vivendi. Et istae sunt tres partes philosophiae, quas philosophi non invenerunt, ut essent; sed quia iam secundum veritatem essent, omnino adverterunt, secundum Augustinum. Haec triplex veritas consideratur ex parte principii originantis, ex parte subiecti suscipientis et ex parte obiecti terminantis. Respicit autem originans principium in ratione triplicis causae, originantis, exemplantis et terminantis. Nam *ex ipso, per ipsum, et in ipso sunt omnia (Rom. 11. 36).* Ergo veritas indicat, quod mens nostra fertur naturali inclinatione ad veritatem, secundum quod est causa essendi, ratio intelligendi et ordo vivendi. Secundum causam essendi, veritas rerum; secundum rationem intelligendi, veritas vocum; secundum ordinem vivendi, veritas morum. Ex parte autem animae omnis irradiatio veritatis super intelligentiam nostram, aut fit super ipsam absolute, et sic pertinet ad notitiam rerum speculandarum: aut in comparatione ad interpretativam, et sic est veritas vocum: aut in comparatione ad effectivam et motivam, et sic est veritas operabilium. Ex parte obiecti sic: omne quod est, aut est a natura, aut a ratione, aut a voluntate. Secundum primam est notitia, quae est de rebus, secundo modo de sermonibus, tertio modo de moribus. Ergo secundum principium, subiectum et obiectum, est triplex radius veritatis in anima, per quam possit anima non solum elevari ad perpetua, sed etiam in causas omnium. Sed si addatur condimentum fidei, tunc potest eo facilius, ut causa essendi attribuatur Patri, ratio intelligendi Filio, ordo vivendi Spiritui sancto ». *Serm. 4. in Hexaëm. in princ.*

(6) *Matth. 22. 37.* « Exponuntur ab Augustino *(l. 1. de doct. christ. c. 22)* sic: *Ex toto corde,* idest ex toto intellectu, sine errore. *Ex tota anima,* idest ex tota voluntate, sine concontradictione. *Ex tota mente,* idest ex tota memoria, sine oblivione.... Et a Bernardo *(serm. 20 in Cantic.)* sic: *Ex toto corde,* idest sapienter: *ex tota anima,* idest dulciter: *ex tota fortitudine,* idest fortiter, ut non seducamur fallaciis, non abducamur blanditiis, non frangamur iniuriis. Et ad haec tria reduci possunt illa tria: *Ex corde puro, conscientia bona, et fide non ficta* ». *3. dist. 27. dub. 3.*

(7) « Gratia baptismi et gratia confirmationis, in quantum gratum faciens, eadem est, sed respectu effectus est diversa » — « Utraque gratia est gratum faciens; sed in una anima est una gratia gratum faciens, quia duo accidentia, et maxime accidentia simplicia, in eodem subiecto esse non possunt, cum sint eiusdem speciei; ergo constat, quod una numero » — « Item eadem per essentiam est virtus debilis et robusta; ergo gratia baptismalis similiter et gratia confirmationis eadem ». — « Item gratia praeveniens et subsequens est eadem per essentiam; sed sic se habet gratia baptismalis et confirmationis, quia baptismalis praevenit, ut homo iuste velit, confirmatio confirmat, ne frustra velit; ergo etc. ». — « Cum quaeritur, utrum gratia, quae datur in sacramento baptismi et confirmationis, sit eadem vel alia, ista quaestio dupliciter potest intelligi. Vel quod in sacramento confirmationis non confertur aliqua gratia, nec aliquis character, sed solum baptismalis confirmetur sine alicuius appositione: et hoc quidem est quaerere, utrum in confirmatione conferatur aliqua gratia. Si enim confertur, cum non conferatur quod collatum est, patet quod ista quaestio ex praecedenti quaestione soluta est, quia ibi datur gratia.... Vel potest quaeri, utrum sint eaedem vel eadem, esto quod in utroque detur gratia, ita quod ex his una gratia per essentiam fiat, sicut fit de eo quod auget, et de eo quod augetur. Et hic sunt tres positiones. Quidam enim dicunt, quod differunt essentialiter, sicut virtutes et dona, quia in baptismo datur gratia, quae influens in potentias facit virtutes; in confirmatione vero datur gratia, quae influens in potentias facit dona; in ordine vero datur gratia, quae influens in potentias facit beatitudines. Etsi pulchra videatur haec positio, tamen veritatem non habet, qnia in virtutibus

et donis ponit gratiam essentialiter differre. Rursus, connexionem illorum dissolvit, in sacramentis enim non est connexio, ut in virtutibus et donis. Alia positio est, quod gratia haec et baptismalis, etsi sint gratum facientes, differunt tamen in essentia, sicut morbi, contra quos ordinantur. Et distinguuntur in subiecto, quia in diversis partibus animae potentialibus; ut sicut partes animae, partes corporis, sic partes gratiae, partes animae, sive potentias perficiant. Unde dicunt, quod distincte manent in anima, nec una auget aliam nec confirmat, nisi per accidens, scilicet quia confirmat hominem. Tertio modo potest dici, quod gratia gratum faciens in anima est una, quia una est anima, quae gratificatur, et uni; et rursus, tota gratia tollitur unico peccato. Propter hoc dicendum aliter, sicut in virtutibus gratuitis, quod est ibi gratia et habitus substratus, et gratia una in omnibus, sed habitus substrati alii et alii. Sic in sacramentali etiam gratia et est gratia gratum faciens, et effectus specialis, quem habet virtute sacramenti; et in quantum gratum faciens una est, sed ratione effectuum distinguuntur. Et quia sacramentum signat gratiam, ut in tali effectu; ideo signa et sacramenta sunt diversa. Concedendum est ergo, quod gratiae baptismali superadditur gratia confirmationis, quae habet alium effectum, scilicet ablationem pusillanimitatis; et hoc probant tres primae rationes. Concedendum est etiam, quod cedit in unam, sicut probant tres sequentes rationes. Quamvis enim gratia per essentiam sit eadem, tamen effectus, ad quem ordinatur, est alius et alius; et ideo non est repugnantia inter rationes illas. Gratia enim in anima una est gratum faciens, sed effectus sunt multi et varii. Et quoniam signa sacramentalia ordinantur ad gratiam secundum effectus curationis; ideo sunt varia signa et sacramenta, et non solum signa exteriora et visibilia, sed etiam interiora, ut puta sunt characteres, qui sunt signa distinctiva ». *4. dist. 7. a. 2. q. 2. fund. et concl.* — « Gratia confirmationis cum praesuppositione est maior gratia baptismali, sed praecise loquendo maior est illa baptismi ». — « Gratia baptismalis est contra culpam originalem et omnes eius sequelas; sed gratia confirmationis contra unam sequelam, ut puta pusillanimitatem; sed congruum est contra morbum maiorem efficaciorem dari medicinam, ergo etc. ». — « Item ratione effectus primi videtur, quia maius donum est de inimico fieri amicum, quam de amico magis amicum; sed in baptismo fit homo amicus, in confirmatione autem magis amicus; ergo in baptismo confertur maius donum » — « Item baptismus facit hominem innocentem, et statim aperit caelum; sed hoc non facit confirmatio, nec aliud sacramentum; ergo baptismus est efficacius sacramentum » — « Dicendum quod gratia confirmationis praesupponit gratiam baptismalem, sicut bene esse supponit esse. Quando ergo fit comparatio harum gratiarum, potest fieri dupliciter. Uno modo cum praesuppositione; et sic omnino maior est gratia confirmationis quam baptismalis, sicut bene et perfecte vivere melius est quam vivere, quia hoc addit ad illud, et complet. Si autem intelligatur praecise, ut scilicet haec gratia, quae additur, sit maior vel minor, dicendum sine dubio, quod non est tantae efficaciae, ut patet, quia vivificare mortuum maior gratia est et potentia, quam iam vivificatum sanare vel fortificare, praecise loquendo; sed cum praesuppositione maius est esse vivum et sanum, quam vivum tantum ». *Ibid. q. 3. fund. et concl.*

(8) « Si hoc verum est, Eucharistia confirmat; unde illud Psalmi *(103. 15): Panis cor hominis confirmat.* Ad hoc multipliciter respondetur. Primo modo sic, quod istud sacramentum ordinatur ad robur per se, sed Eucharistia per accidens. Sed hoc non solvit, quia sive per se, sive per accidens, dum tamen habeat effectum eundem, videtur alterum superfluere. Secundus modus dicendi est, quod Confirmatio confirmat contra malum, sed Eucharistia in bono. Sed nec illud sufficit, quia omne sacramentum, cum sit remedium, est contra malum; et ita Eucharistia. Alii dicunt, quod duo sunt nobis necessaria, scilicet fides et mores, et unum confirmat in fide, scilicet Confirmatio, sed Eucharistia quantum ad bonos mores, quia, ut dicit Bernardus, Eucharistia non solum delet venialia, sed etiam consensum fortificat, ne inclinetur

ad mortalia. Alii dicunt, quod utrumque fortificat fidem; sed duo necessaria sunt ad fidem firmam, scilicet corde credere et ore confiteri; et Eucharistia confirmat quantum ad fidem in corde, sed Confirmatio quantum ad confessionem, sive prolationem in ore. Alii dicunt, quod utrumque fortificat a caritate, quia ab eius fortitudine pendet fortitudo omnium. Sed caritas potest deficere dupliciter, scilicet per defectum alimenti, vel per actionem contrarii, sicut patet in igne materiali; et contra primum est Eucharistia, quae cibat; contra secundum Confirmatio, ut impugnantibus resistat. Alii dicunt aliter et probabilius, quod Confirmatio est ad corroborationem fidei, sed Eucharistia caritatis. Et hoc patet, quia hic est signum confessionis fidelis, ibi signum unionis. Et si quaeratur, quare magis confirmantur hae duae virtutes quam aliae, dicendum quod, quia in his duabus pendet fortitudo spiritualis aedificii, quantum ad intellectum et affectum. Et quia in fide est prima elevatio, in caritate elevatio summa, et utrobique difficultas, et quia pronitas est ad contrarium; ideo magis confirmantur ». *Ibid. dub. 2.*

(9) « Non baptizatus non potest confirmari, nisi prius baptizetur. Ratio autem huius venit ex duplici re huius sacramenti. Primo ex parte gratiae, quia ibi datur gratia iustificans, hic roborans; et ista praesupponit illam. Alia ratio venit ex parte characteris, quia character ille fundamentum est aliorum; ideo illo non impresso, alii non possunt imprimi. Et quoniam, cum in sacramentis non imprimatur character, in quibus aptus natus est imprimi, dicitur nihil fieri; ideo non baptizatus non potest in tali statu confirmari... Quomodo autem character baptismalis fundamentum sit, patet; quia ille respicit fidem, sive inchoationem fidei, et alii respiciunt statum fidei; et sicut se habet fides ad statum, ut alii status ad initium, sic character ad characterem ». *4. dist. 7. a. 3. q. 3.*

(10) *4. dist. 7. a. 1. q. 2.*

(11) « Inter partes, quae se offerunt sensibus nostris, caput est dignius, et in capite facies, scilicet anterior pars; et ideo hoc sacramentum datur in facie, sed magis in fronte, quia ibi est sedes verecundiae. Unde quia hoc sacramentum est contra confusionem et verecundiam confitendi nomen Christi, quae linguam contrahit, ne aperte dicat, debet hoc sacramentum in fronte dari. Frons quidem pars est faciei eminentior; unde dixerunt quidam, quod in nova lege fit prima unctio in capite ratione virtutis, secunda vero in fronte, tertia iterum in capite. Et prima fit in baptismo, secunda vero in confirmatione, tertia vero in Episcopi consecratione. Et prima signata est in prima unctione *(1. Reg. 16. 13)*; secunda vero in unctione David super domum Iuda *(2. Reg. 2. 4)*; tertia vero in unctione David super cunctum regnum *(2. Reg. 5. 3)*. Et satis possunt aptari istis, si quis inspiciat. In prima enim David non habuit potentiam; in secunda habuit potentiam et resistentiam; in tertia habuit potentiam et praesidentiam super gentem suam ». *4. dist. 7. dub. 4.*

CAPUT IX.

De integritate Eucharistiae.

Eucharistia instituta fuit, ut genitos in esse gratiae et roboratos enutriret, — conservando in eis devotionem ad Deum per sacrificium oblativum, — dilectionem ad proximum per sacramentum unitivum, — delectationem intra seipsos per viaticum refectivum. — In ea datur corpus et sanguis Christi sub speciebus panis et vini; — et ad prolationem duplicis verbi fit transubstantiatio, — remanentibus solis accidentibus, — et sub utraque specie uno, toto et indiviso Christo contento. — Ad eam digne suscipiendam fides et caritas exigitur; — et celebranda est cum solemnitate praecipua quoad omnia adjuncta).

De sacramento eucharistiae (1) hoc tenendum est, quod in hoc sacramento verum Christi corpus et verus sanguis non tantum significatur, verum etiam veraciter continetur sub duplici specie, panis scilicet et vini, tanquam sub uno, et non sub duplici Sacramento (2); hoc autem est (a) post consecrationem sacerdotalem, quae fit in prolatione vocalis formae a Domino institutae (3), super panem scilicet: *Hoc est corpus meum* (4), super vinum vero: *Hic est calix sanguinis mei* (5). Quibus verbis (6) cum intentione conficiendi a sacerdote prolatis (7), transubstantiatur utrumque elementum secundum substantiam in corpus et sanguinem Jesu Christi, remanentibus speciebus sensibilibus, in quarum utraque continetur totaliter, non circumscriptibiliter, nec localiter (b), sed sacramentaliter totus Christus. In quibus etiam proponitur nobis ut cibus, quem qui digne accipit, non solum sacramentaliter, verum etiam per fidem et caritatem spiritualiter manducando, corpori Christi mystico magis incorporatur, et in seipso reficitur et purgatur; qui vero indigne accedit, *iudicium sibi manducat et bibit, non diiudicans sanctissimum corpus Domini (1. Cor. 11. 29)* (I).

(a) Est om. ed. 1484.

(b) Nec localiter om. editt. Nor. Arg. Ven. et 1484.

(I) Quum Eucharistia considerari possit vel prout Sacramentum, vel prout sacrificium, idcirco in enumerandis erroribus contra ipsam exortis eadem distinctio servabitur.

In augustissimo igitur Sacramento Eucharistiae plura impugnata passim fuere, ejus nempe natura et institutio, materia, forma, minister, necessitas, dispositiones, virtus et effectus, de quibus proinde singillatim dicendum occurrit.

Ac primo, quoad Eucharistiae naturam et institutionem, ipsam Eucharistiam non stabilem ac permanentem, sed in solo usu ac sumptione positam, Lutherani et Calvinistae contenderunt, ex quo pronum ipsis fuit inferre Christum in Eucharistia latreutico cultu minime honorandum esse, eamque neque servari, neque ad infirmos deferri posse. Sed contra eos Conc. Trident. decrevit *sess.* 13. *can.* 4: « Si quis dixerit, peracta consecratione, in admirabili Eucharistiae sacramento non esse corpus et sanguinem Domini nostri Jesu Christi, sed tantum in usu, dum sumitur, non autem ante vel post; et in

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia principium nostrum reparativum, Verbum scilicet incarnatum, et sufficientissimum est [c] in virtute, et sapientissimum est in sensu; ideo sic nobis contulit sacramenta, secundum quod exigit sapientia et sufficientia [d] sua. Et quia sufficientissimum est, ideo largiendo medicamenta morborum et charismata gratiarum, non tantum instituit sa-

(c) Est om. ed. 1481.

(d) Sufficientia ibid. et ABCD et editt. Arg. Aug. Nor. Ven. Efficientia ed. Rom.

hostiis seu particulis consecratis, quae post communionem reservantur, vel supersunt, non remanere verum corpus Domini; anathema sit ». Et *can.* 6: « Si quis dixerit, in sancto Eucharistiae Sacramento Christum Unigenitum Dei Filium non esse cultu latriae, etiam externo, adorandum; atque ideo nec festiva peculiari celebritate venerandum, neque in processionibus, secundum laudabilem et universalem Ecclesiae sanctae ritum et consuetudinem, solemniter circumgestandum, vel non pubblice, ut adoretur, populo proponendum, et ejus adoratores esse idolatras; anathema sit ». Et *can.* 7: « Si quis dixerit, non licere sacram Eucharistiam in sacrario reservari, sed statim post consecrationem astantibus necessario distribuendam, aut non licere, ut illa ad infirmos honorifice deferatur; anathema sit ». Consuetudo praeterea, quae a priscis temporibus ad nos usque in Ecclesia constanter et universaliter viguit, Protestantium figmenta condemnat.

Secundo, realem Christi praesentiam in Eucharistia Berengarius Archidiaconus Andegavensis, omnium primus, ut videtur, inficiatus est, qui a Lanfranco Archiep. Cantuariensi scriptis exagitatus, et in Conciliis Romanis an. 1059 sub Nicolao II, et an. 1079 sub S. Gregorio VII, et in Burdigalensi, eodem anno, anathemate perculsus, post iteratos relapsus, poenitens in Ecclesiae sinu diem supremum obiit. Berengarii haeresim saec. XII instaurarunt Petrobrussiani, et saec. XVI Zwinglius, Carlostadius, Aecolampadius, Bucerus et Calvinus, ac tandem Sociniani et Rationalistae, quos omnes sub unico Sacramentariorum nomine scholae appellare consueverunt. Porro contra eos Concil. Trident. *sess.* 13. *can.* 1: « Si quis negaverit, in sanctissimae Eucharistiae Sacramento contineri vere, realiter et substantialiter Corpus et Sanguinem una cum anima et divinitate Domini nostri Jesu Christi, ac proinde totum Christum; sed dixerit tantummodo esse in eo, ut in signo, vel figura, aut virtute; anathema sit ».

Tertio, Calvinistae eo ipso intulerunt Christum in Eucharistia nonnisi spiritualiter sumi. Sed contra est Concil. Trident. *sess. cit. can.* 8: « Si quis dixerit Christum in Eucharistia exhibitum, spiritualiter tantum manducari, et non etiam sacramentaliter ac realiter; anathema sit ».

Quarto, dogma transubstantiationis negatum fuit a Lutheranis, qui absurda figmenta *impanationis* et *invinationis,* vel etiam *consubstantiationis*, seu *companationis,* invexerunt. Contra autem Concil. Trident. *l. c. can.* 2: « Si quis dixerit, in sacrosancto Eucharistiae Sacramento remanere substantiam panis et vini una cum corpore, et sanguine Domini nostri Jesu Christi; negaveritque mirabilem illam et singularem conversionem totius substantiae panis in corpus, et totius substantiae vini in sanguinem, manentibus dumtaxat speciebus panis et vini; quam quidem conversionem Catholica Ecclesia aptissime Transubstantiationem appellat; anathema sit ».

Quinto, Christum in qualibet Sacramenti specie, et sub singulis cujusque speciei partibus contineri inficiati sunt Sacramentarii. Adversus quos Conc. Trid. *l. c. can.* 3:

cramentum, quod nos in esse gratiae generaret, ut baptismus, et genitos augmentaret et roboraret, ut confirmatio; verum etiam quod genitos et augmentatos enutriret, ut sacramentum eucharistiae, propter quod haec tria sacramenta omnibus dantur, qui accedunt ad fidem. Quoniam ergo nutrimentum nostrum, quantum ad esse gratuitum, attenditur in unoquoque fidelium per conservationem devotionis ad

« Si quis negaverit, in venerabili Sacramento Eucharistiae sub unaquaque specie, et sub singulis utriusque speciei partibus, separatione facta, totum Christum contineri; anathema sit. »

Sexto, necessitatem sumendi utramque speciem eucharisticam adstruit quaedam ex Hussitis secta, cujus adepti Calixtini idcirco fuerunt nuncupati. Hunc errorem etiam Protestantes adoptarunt. Sed contra Concil. Trident. *sess.* 21. *can.* 1: « Si quis dixerit, ex Dei praecepto, vel necessitate salutis, omnes et singulos Christi fideles utramque speciem sanctissimi Eucharistiae Sacramenti sumere debere; anathema sit ». Et *can.* 2: « Si quis dixerit, sanctam Ecclesiam Catholicam non justis causis et rationibus adductam fuisse, ut laicos, atque etiam clericos non conficientes, sub panis tantummodo specie communicaret, aut in eo errasse; anathema sit ». Et *can.* 3: « Si quis negaverit, totum et integrum Christum omnium gratiarum fontem et auctorem, sub una panis specie sumi, quia, ut quidam falso asserunt, non secundum ipsius Christi constitutionem sub utraque specie sumatur; anathema sit. » Neque contraria consuetudo in Ecclesia olim recepta his canonibus vim infert, etenim ipsum Concilium *ead. sess. cap.* 2. declaravit, « hanc potestatem perpetuo in Ecclesia fuisse, ut in Sacramentorum dispensatione, salva illorum substantia, ea statueret vel mutaret, quae suscipientium utilitati, seu ipsorum Sacramentorum venerationi, pro rerum, temporum et locorum varietate magis expedire judicaret. »

Errores recensiti naturam et institutionem Eucharistiae respiciunt; quoad vero materiam, quae constituitur ex pane triticeo et vino ex vite, Michäel Coerularius, Photiani schismatis instaurator, Ecclesiam Latinam accusavit, eo quod panem azymum in Eucharistia conficienda adhiberet, contra usum Ecclesiae Graecae, in qua panis fermentatus consecratur. Porro Concil. Florentinum sancivit: « Definimus in azymo sive fermentato pane triticeo Corpus Christi veraciter confici. »

Praetermissis autem antiquis Ebionitis, Encratitis et Manichaeis, qui aquam vino substituerant, mixtionem aliquarum aquae guttularum cum vino, quam ex praecepto Ecclesiae facere jubemur, Lutherani humanum figmentum, Calvinistae vero indifferentem ac liberam dixerunt. Contra quos Concil. Trident. *sess.* 22. *can.* 9: « Si quis dixerit... aquam non miscendam esse vino in calice offerendo, eo quod sit contra Christi institutionem; anathema sit. » Id autem statutum fuisse docet Tridentinum *l. c. cap.* 7. « tum quod Christum Dominum ita fecisse credatur, tum etiam quia e latere ejus aqua simul cum sanguine exierit, quod Sacramentum hac mixtione recolitur; et cum aquae in Apocalypsi (17) beati Joannis populi dicantur, ipsius populi fidelis cum capite Christo unio repraesentatur. »

Quoad Eucharistiae formam, quae est in verbis consecratoriis; eam vel inutilem, vel erroribus scatentem Protestantes ac Rationalistae passim effutierunt. Contra quos

Deum, dilectionis ad proximum, et delectationis ([e]) intra seipsum; (e) Dilectionis *ed.* 1484. et devotio ad Deum exercetur per sacrificii oblationem, dilectio ad proximum per unius sacramenti communionem, et delectatio intra seipsum per viatici refectionem; hinc est, quod principium nostrum reparativum istud sacramentum eucharistiae dedit in sacrificium oblationis, et sacramentum communionis, et viaticum refectionis ([8]).

Concil. Trident. *l. c. can.* 6: « Si quis dixerit, Canonem Missae errores continere, ideoque abrogandum; anathema sit. »

Quoad ministrum consecrationis, Montanistae saec. III omnibus, etiam mulieribus; Waldenses quibusque viris; Lutherus cuilibet Christiano baptizato potestatem tribuerunt consecrandi Eucharistiam. Postremus autem ad confusionem vitandam, extra casum necessitatis, delegationem requirebat. Itaque contra eos Concil. Trident. *l. c. can.* 2: « Si quis dixerit, illis verbis, *Hoc facite in meam commemorationem*, Christum non instituisse Apostolos sacerdotes; aut non ordinasse, ut ipsi, aliique sacerdotes offerrent Corpus et Sanguinem suum; anathema sit. »

Quoad necessitatem, nonnulli ex Graecis schismaticis, et plures Calvinistae autumarunt Eucharistiam necessitate medii necessariam, et etiam parvulis; qui quidem error jamdiu obsolevit. Contra eum tamen Conc. Trident. *sess.* 21. *can.* 4: « Si quis dixerit, parvulis, antequam ad annos discretionis pervenerint, necessariam esse Eucharistiae communionem; anathema sit. »

Eucharistiae autem sumptionem esse de necessitate praecepti divini, ita ut nulli adulto liceat ab ex prorsus abstinere, evincitur ex verbis ipsius Christi apud *Joann.* 6. 54: « Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis. » Denique ex praecepto Ecclesiae omnes fideles adulti, saltem semel in anno, scilicet in Paschate, ad S. Eucharistiam accedere tenentur ex Decreto Concil. Oecum. Lateran. IV sub Innocentio III, et oppositum censura inussit Trident. *sess.* 13. *can.* 9: « Si quis negaverit, omnes et singulos Christi fideles utriusque sexus, cum ad annos discretionis pervenerint, teneri singulis annis, saltem in Paschate, ad communicandum, juxta praeceptum sanctae matris Ecclesiae; anathema sit. »

Quoad dispositiones, opposito errore Protestantes ac Jansenistae peccarunt. Illi quidem, quia fidem, seu potius fiduciam, minime vero conscientiae puritatem requirunt. Isti, quia condignam de peccatis patratis poenitentiam, et amorem Dei purissimum exigunt, ex quo fit, ut a frequenti communione fideles arceant, catholicosque ad eam frequenter accedentes, irreverenter ac sacrilege erga Sacramentum se habere contendunt. Porro contra primos Conc. Trident. *sess.* 13. *can.* 11: « Si quis dixerit, solam fidem esse sufficientem praeparationem ad sumendum sanctissimae Eucharistiae Sacramentum; anathema sit. » Contra secundos est censura duarum propositionum ab Alexandro VIII damnatarum, quae sunt: « Sacrilegi sunt judicandi, qui jus ad communionem percipiendam praetendunt, antequam condignam de delictis suis poenitentiam egerint. » — « Similiter arcendi sunt a sacra communione, quibus nondum inest amor Dei purissimus, et omnis mixtionis expers. »

Quoad demum effectus, ipsimet Protestantes contenderunt primarium, vel etiam unicum Eucharistiae effectum esse remissionem peccatorum. Sed contrarium definivit

Quia vero principium nostrum reparativum non tantum est sufficientissimum, verum etiam (f) sapientissimum, cuius est omnia agere ordinate; ideo sic dedit et disposuit nobis sacrificium, sacramentum et viaticum exhibere, secundum quod competit tempori (g) gratiae revelatae, statui viae et capacitati nostrae. Primo igitur, quoniam tempus gratiae revelatae requirit, quod iam non offeratur oblatio qualis-

(f) Et ibid.

(g) Tempore ibid.

Tridentinum *sess.* 13. *can.* 5: « Si quis dixerit, vel praecipuum fructum sanctissimae Eucharistiae esse remissionem peccatorum, vel ex ea non alios effectus provenire; anathema sit. »

Hucusque de Eucharistia, quatenus est Sacramentum; nunc vero aliquid circa ipsam dicendum occurrit, prout est Sacrificium. Porro sacrificium Eucharisticum considerari potest tum in seipso, tum in suis adjunctis. In seipso spectato, ejus veritatem Lutherus a diabolo, ut ipse fatetur, edoctus, negavit, cui ceteri sectarii suffragati fuerunt. Contra eum Conc. Trid. *sess.* 22. *can.* 1: « Si quis dixerit, in Missa non offerri Deo verum et proprium sacrificium, aut quod offerri non sit aliud, quam nobis Christum ad manducandum dari; anathema sit. » Et *can.* 3: « Si quis dixerit, Missae sacrificium tantum esse laudis et gratiarum actionis, aut nudam commemorationem sacrificii in cruce peracti, non autem propitiatorium; vel soli prodesse sumenti; neque pro vivis et defunctis, pro peccatis, poenis, satisfactionibus, et aliis necessitatibus offerri debere; anathema sit. » Et *can.* 4: « Si quis dixerit, blasphemiam irrogari sanctissimo Christi sacrificio in Cruce peracto, per Missae sacrificium, aut illi per hoc derogari; anathema sit. »

Imposturam praeterea Lutherus appellavit celebrationem Missae in honorem Sanctorum, quod damnatum fuit in Trid. *l. c. can.* 5: « Si quis dixerit, imposturam esse Missas celebrare in honorem Sanctorum, et pro illorum intercessione apud Deum obtinenda, sicut Ecclesia intendit; anathema sit. »

Missam quoque privatam idem Lutherus diabolico conatu abrogare contendit, illicitamque autumavit eam, in qua nemo praeter celebrantem sacramentaliter communicatur. Huic haeresi propius accessit Synodus Pistoriensis, quae, agnito principio « victimae participationem esse partem sacrificii essentialem », addidit *prop.* 28: « Non tamen se damnare ut illicitas Missas illas, in quibus adstantes sacramentaliter non communicant, ideo quia isti participant, licet minus perfecte, de ipsa victima, spiritu illam recipiendo. » Contra Lutherum autem Conc. Trid. *l. c. can.* 8: « Si quis dixerit, Missas, in quibus solus sacerdos sacramentaliter communicat, illicitas esse, ideoque abrogandas; anathema sit. » Contra Synodum vero est censura praedictae propositionis lata a Pio VI in Constit. *Auctorem Fidei;* in qua ea « quatenus insinuat, ad sacrificii essentiam deesse aliquid in eo sacrificio, quod peragatur sive nullo adstante, sive adstantibus, qui nec sacramentaliter, nec spiritualiter de victima participant, et quasi damnandae essent ut illicitae Missae illae, in quibus, solo sacerdote communicante, nemo adsit, qui sive sacramentaliter, sive spiritualiter communicat » damnata fuit ut « falsa, erronea, de haeresi suspecta, eamque sapiens. »

Nomine autem adjunctorum veniunt idioma, caeremoniae ac vocis prolatio, quibus sacrificium Missae celebratur. In haec quoque Protestantes et Iansenistae debacchati sunt. Et in primis, quoad idioma, latino vulgare substituendum contenderunt. Sed contra

cumque, sed pura, placida et plenaria; et nulla alia oblatio est talis, nisi illa, quae in cruce fuit oblata (9), scilicet Christi corpus et sanguis; hinc est, quod necessario oportet in hoc sacramento non tantum figurative (10), verum etiam veraciter corpus Christi, tanquam oblationem huic tempori debitam, contineri. Similiter, quia tempori gratiae consonat, quod Sacramentum communionis et dilectionis (h) non tantum *(h) Et dilectionis om. ibid.* sit communionem et dilectionem significans, verum etiam ad illam inflammans, ut efficiat, quod figurat; et quod maxime nos inflammat ad dilectionem mutuam et maxime unit membra, est unitas (i) capitis, *(i) Cum unitate ibid.* a quo per vim amoris diffusivam, unitivam et transformativam manat in nos dilectio mutua; hinc est, quod in hoc sacramento continetur verum Christi corpus et caro immaculata, ut se nobis diffundens, et nos invicem uniens et in se transformans per ardentissimam caritatem (11), per quam se nobis dedit, se pro nobis obtulit, et se nobis reddidit, et nobiscum existit usque ad finem mundi *(Io. 6. 48 seqq.)*. Per hunc etiam modum refectio competens statui gratiae est refectio spiritualis, communis et salutaris. Refectio autem spiritus est Verbum vitae, ac per hoc refectio spiritualis ipsius (j) spiritus in carne est Verbum incar- *(j) Ipsius om. ibid.* natum, seu caro Verbi, quae cibus est communis et salutaris, quia licet sit una, omnes tamen salvantur per ipsam.

Quia ergo non est dare alium cibum spiritualem communem et salutiferum, nisi ipsum verum corpus Christi; hinc est, quod necesse

est Concil. Trid. *sess.* 22. *can.* 9: « Si quis dixerit.... lingua tantum vulgari Missam celebrari debere.... anathema sit. » Et proscriptio *propos.* 86. Quesnelli: « Eripere simplici populo hoc solatium jungendi vocem suam voci totius Ecclesiae, est usus contrarius praxi apostolicae, et intentioni Dei. » Et proscriptio etiam *prop.* 33. Synodi Pistoriensis.

Quoad caeremonias, eas directe Protestantes, indirecte Iansenistae impugnarunt. Contra primos Conc. Trid. *l. c. can.* 7: « Si quis dixerit, caeremonias, vestes et externa signa, quibus in Missarum celebratione Ecclesia Catholica utitur, irritabula impietatis esse, magis quam officia pietatis; anathema sit. » Contra secundos, censura, qua a Pio VI notatae fuerunt *propos.* 31 et 32 Synodi Pistoriensis, nempe: » Propositio Synodi enuncians, conveniens esse pro divinorum officiorum ordine et antiqua consuetudine, ut in unoquoque templo unum tantum sit altare, sibique adeo placere morem illum restituere; » — « Item praescriptio vetans, ne super altaria sacrarum reliquiarum thecae, floresque apponantur. »

Demum quoad vocem, utrique omnia in Missa alta voce recitanda autumarunt. Sed contra est Concil. Trid. *l. c. can.* 9. « Si quis dixerit, Ecclesiae Romanae ritum, quo submissa voce pars Canonis et verba consecrationis proferuntur, damnandum esse..... anathema sit. »

est, ipsum in hoc sacramento veraciter esse contentum, exigente hoc perfectione sacrificii placativi, sacramenti unitivi et viatici refectivi (12), quae debent esse in tempore novi Testamenti, et gratiae revelatae, et veritatis Christi.

(k) Videri ibid.
(l) Relevamen ibid.
(m) Tum ibid. et infra.

Rursus, quia statui viae non competit Christum aperte videre (k), propter velamen (l) aenigmatis et propter meritum fidei, nec convenit Christi carnem dentibus attrectare, et (m) propter horrorem cruditatis et propter immortalitatem ipsius corporis; ideo necesse fuit, corpus et sanguinem Christi tradi velatum sacratissimis symbolis, et similitudinibus congruis et expressis. Et quoniam nihil magis idoneum est ad refectionem, quam cibus panis, et potus vini (13), nihil est etiam magis idoneum ad significationem unitatis corporis Christi veri et mystici, quam panis factus de mundissimis granis (14), et vinum expressum de purissimis acinis (15) in unum collectis (16); ideo sub his speciebus (17) magis quam sub aliis debuit hoc sacramentum exhiberi. Et quia Christus sub illis speciebus esse debebat non secundum mutationem factam in ipso, sed potius in eis (18); ideo ad prolationem duplicis verbi praedicti (19), in qua insinuatur existentia Christi sub speciebus illis, fit conversio (20) substantiae utriusque (21), in corpus et sanguinem (22), remanentibus (23) solis (24) accidentibus, tanquam signis ipsius corporis contentivis, et etiam expressivis (25).

(n) Et om. ibid.
(o) Et om. ibid.
(p) Vel ibid.
(q) Aut ibid.

Quia vero corpus Christi beatum et gloriosum non potest dividi in partes suas, nec separari ab anima, neque a divinitate summa (26); ideo sub utraque specie est unus Christus, et totus, et (n) indivisus, scilicet corpus et (o) anima et Deus (27); ac per hoc utrobique est unum et simplicissimum sacramentum, continens totum Christum (28). Et quoniam quaelibet pars speciei (29) significat corpus Christi (30); hinc est, quod totum sic est in tota specie, quod in qualibet ejus parte, sive sit integra, sive divisa (31): ac per hoc non est ibi, ut circumscriptum (32), ut (p) occupans locum (33), vel habens situm, ut (q) perceptibile per aliquem sensum corporeum et humanum, sed omnem latens sensum, ut fides habeat locum et meritum. Propter quod etiam, ut non deprehendatur, accidentia illa habent omnem operationem, quam etiam habebant prius (34), licet sint praeter subiectum (35), quandiu continent intra se Christi corpus, quod quidem est, quandiu durant in suis proprietatibus naturalibus, et sunt idoneae ad cibandum.

Postremo, quoniam capacitas nostra ad Christum efficaciter suscipiendum non est in carne, sed in spiritu, non in ventre, sed in mente; et mens Christum non attingit, nisi per cognitionem et amo

rem, per fidem et caritatem (36), ita quod fides illuminat ad recognitionem, vel recordationem ([r]), et caritas inflammat ad devotionem; ideo ad hoc quod aliquis digne accedat, oportet, quod spiritualiter comedat (37), ut sic Christum ([s]) per recordationem fidei masticet, et per devotionem amoris suscipiat, per quae ([t]) non in se transformet Christum, sed ipse potius traiiciatur in eius mysticum corpus. Propter quod manifeste colligitur, quod qui tepide, indevote et inconsiderate accedit, *iudicium sibi manducat et bibit (1. Cor. 11. 29)*, quia tanto Sacramento contumeliam facit (38). Et ideo consilium ([u]) est his, qui se sentiunt minus mundos mente vel carne, vel etiam indevotos, ut differant quousque parati ad esum veri agni (39), mundi (40), devoti et circumspecti accedant (41). Propter quod etiam hoc Sacramentum praeceptum est celebrari cum solemnitate praecipua, tam ([v]) quantum ad locum, quam ([x]) etiam ad tempus, et quantum ad verba et orationes, et quantum ad vestimenta in celebratione missarum (42); ut tam ipsi sacerdotes conficientes, quam etiam suscipientes (43) percipiant ([y]) gratiae donum (44), per quam purgentur, illuminentur, perficiantur, reficiantur, vivificentur et in ipsum Christum per excessivum amorem ardentissime transferantur ([z]) (45).

([r]) Recogitationem: ad recordationem *om. ibid.*
([s]) Christum *om. ibid.*
([t]) Quem *ibid.*
([u]) Consilium *om. ibid.*
([v]) Tam *om. ibid.*
([x]) Quantum *ibid.*
([y]) Participent *ibid.*
([z]) Referantur *ibid.*

AD CAPUT IX.

(1) « Quaeritur, quare hoc sacramentum potius dicitur Eucharistia, cum in omnibus detur gratia bona, et in baptismo maxime detur magna gratia. Respondeo, dicendum quod hoc proprie dicitur de Eucharistia, tum quia principaliter est ibi ratio boni, tum quia etiam ratio gratiae. Ratio boni, quia bonum est diffusivum et communicativum. Unde cibus, qui communicat se pluribus et per partes, est bonus; qui communicat se pluribus totus et successive, melior est, ut verbum Dei, quod praedicatur; qui vero communicat se pluribus et totum et simul, iste est optimus, et talis est iste cibus. Hic etiam est ille cibus, qui est summum bonum, scilicet Christus Dominus; et sic praecipue reperitur ibi ratio boni. Reperitur ibi etiam principaliter ratio gratiae, tum per modum contentivi, tum per modum affectivi. Per modum contentivi, quia hoc est solum sacramentum, quo ipsa gratia est contenta secundum veritatem, imo plenitudo gratiae; unde assimilatur ipsi caritati, quae unit fini, et habet idem pro obiecto et pro fine. Ratione affectivi, quoniam hic est carbo ignitus, caro scilicet Christi, quae inflammat et beatificat; non tantum gratificat, sed etiam multipliciter adiuvat. Primum quidem, quia est cibus incorporans capiti: *Qui manducat carnem meam, in me manet (Ioan. 6. 57).* Secundo, quia fortificat: *Panis cor hominis confirmat (Psal. 103. 16).* Tertio quia delectat: *Panem de caelo dedisti eis, omne habentem delectamentum (Sap. 16. 20).* Quarto valet ad augmentum fidei, sicut dicitur infra *(dist. 13).* Quinto ad sublevationem spei: *Ecce ego vobiscum etc. (Matth. 28. 20).* Sexto ad dilatationem caritatis, quia est memoriale amoris: *Hoc quotiescumque feceritis (1. Cor. 11. 24-25).* Septimo ad remissionem venialium, sicut dicit Innocentius *(lib. de myst. Missae),* ubi inquit: Hoc sacramentum venialia delet, et cavet mortalia. » *4. dist. 8. p. 1. dub. 2.*

(2) « Unitas sacramenti non est unitas simplicitatis, constat enim ex verbo et elemento, sed integritatis; nec integritatis absolutae, sed in comparatione, quia non uniuntur in tertio, tanquam in forma, sed tanquam in signo. Quoniam ergo hoc sacramentum, quamvis duo signa contineat, et duo verba, quia tamen ex his perfectum resultat signum et ordinatum ad unum, scilicet ad unionem corporis mystici; ideo est unum sacramentum. Ratio autem talis integritatis et ordinationis unius dispositivae venit a natura, quia nec panis est per se plene reficiens, nec vinum, sed utrumque. Et una plena refectio in natura venit ex utroque, et ita disposita sunt ad unam refectionem signandam. Sed completiva venit ab institutione divina, qua una institutione haec duo signa ordinavit ad significandam unam perfectam refectionem, et ideo unum sacramentum, ratione naturae et institutionis divinae. » *4. dist. 8. p. 2. a. 2. q. 2.*

(3) « *Et accepto pane*, hic agit de institutione Eucharistiae, circa quam introducuntur tria, scilicet consecratio Dominici corporis, collatio potestatis, et consecratio Christi sanguinis. Primo ergo quantum ad consecrationem corporis, dicit: *Et accepto pane, gratias egit et fregit: et dedit eis, dicens: Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur (Luc. 22. 19)*, in quo Dominus consecravit, et formam consecrandi instituit in his verbis: *Hoc est corpus meum.* Sed nota, quod quatuor sunt hic opiniones. Prima est, quod confecit virtute divinitatis sine verbis; et post verba dixit, et virtutem dedit verbis. Secunda est, quod prius verba dixit in occulto, et post in manifesto. Tertia, quod semel tantum verba dixit, sed prius fregit et post confecit. Quarta est opinio, quod semel verba dixit, et dicendo confecit, et conficiendo instituit, et prius dixit quam fregit. Unde litera praepostera est, et debet construi sic: Accepit panem, et gratias egit dicens: *Hoc est corpus meum,* et fregit et dedit. Commutavit autem Dominus sacramentum agni in sacramentum panis, quia iste est cibus magis communis et naturalis, simul exprimens vim cibativam et connexivam in corpore Christi vero et mystico. Unde Psalmus *(103. 15): Panis cor hominis confirmet,* panis scilicet caelestis: *Panem angelorum manducavit homo (Ps. 77. 25).* Et: *Ego sum panis vivus, qui de caelo descendi (Ioan. 6. 51).* Huiusmodi panis suavitas praefigurata fuit in manna, de quo Sapiens: *Et paratum panem de caelo praestitisti illis (Sap. 16. 20).* Praefigurata nihilominus in Genesi *(49. 20): Aser pinguis eius, et praebebit delicias regibus.* Praefigurata fuit etiam dignitas in sacrificio Melchisedech: *At vero Melchisedech rex Salem, proferens panem et vinum, erat enim sacerdos Dei altissimi, benedixit ei, et ait (Gen. 14. 18-19).* Et ideo de Christo dicitur in Ps. *(109. 4): Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech.* Sicut enim Melchisedech benedixit, ita et iste et multo amplius, quia hic est sacerdos aeternus. Unde Glossa: Verbo solo convertit panem in corpus suum. Est ergo sententia verbi ista: *Hoc est corpus meum,* idest signatum per hoc convertendum in corpus meum, est corpus meum. Vel hoc transit in corpus meum, quod est integrum et perfectum. Efficacia autem verbi est, ut hoc dicto fiat. Unde Ambrosius *(lib. de initiandis c. 9):* Si tantum valuit sermo Eliae, ut ignem de caelo deponeret *(4. Reg. 1. 10),* non valebit tantum sermo Christi, ut substantias mutet? Et iterum: Quid quaeris naturae ordinem in Christi corpore, cum ipse praeter naturam sit partus ex Virgine? Licet autem solo verbo confecerit, dicitur tamen, quod panem accepit, gratias egit, fregit et dedit, propter mysterium significationis. In acceptione autem panis intelligitur assumptio carnis, quia dicitur: *Caro mea vere est cibus (Ioan. 6. 56).* Accepit panem ad designandum illud: *Verbum caro factum est (Ioan. 1. 14).* In gratiarum actione intelligitur defluxus gratiarum a capite in totum corpus Ecclesiae: *De plenitudine eius nos omnes accepimus, gratiam pro gratia (Ioan. 1. 16).* In fractione intelligitur afflictio passionis, qua fuit flagellis concisus, clavis perforatus et lancea transfixus, secundum illud: *Foderunt manus meas et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea (Ps. 21. 17).* In datione intelligitur liberalitas communicationis: *Panis, quem ego dabo, caro mea est (Ioan. 6. 52).* Quia sacramentum hoc est summe gratuitum, secundum illud: *Gratis*

accepistis, gratis date (Matth. 10. 8). Secundo, quantum ad collationem potestatis, subdit: *Hoc facite in meam commemorationem.* In quo dat eis potestatem, ut faciant quod ipse fecit; ac per hoc etiam sacerdotalem ordinem eis tradidit. Quasi diceret illud: *Exemplum dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis (Ioan. 13. 15)*. Etiam insinuat, quare debeat facere, scilicet in memoriale Dominicae mortis: *Quotiescumque manducabitis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis, donec veniat (1. Cor. 11. 26)*. Et: *Memoria Iosiae in compositione odoris facta opus pigmentarii (Eccli. 49. 1)*. Et de hac memoria dicitur: *Recordare paupertatis et transgressionis meae, absynthii et fellis (Tren. 3. 19)*. Et post: *Memoria memor ero, et tabescet in me anima mea (Ibid. 20)*. In memoriale Dominicae virtutis: *Memoriam fecit mirabilium suorum, misericors et miserator Dominus* (*Ps. 110. 4)*. Et iterum: *Domine, nomen tuum in aeternum: Domine memoriale tuum in generatione et generationem (Ps. 134. 13)*. Et: *Erit quasi signum in manu tua, et quasi appensum quid, ob recordationem, ante oculos tuos; eo quod in manu forti eduxit nos Dominus de Aegypto (Exod. 13. 9)*. In memoriale etiam Dominicae caritatis, secundum illud: *Domine, nomen tuum, et memoriale tuum in desiderio animae (Isai. 26. 8)*. Et: *Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum (Cant. 8. 6*). Hoc est memoriale vivum et verum, quia non est tantum signum rememorativum, verum etiam et demonstratum; ideo dicitur: *Hoc est corpus meum.* Quia ipsum est sacramentum signativum et sanctificativum, de quo dicitur: *Et manifeste magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu (1. Tim. 3. 6)*. Ipsum etiam viaticum conservativum et confortativum: *Qui manducat me, et ipse vivet propter me. Hic est panis, qui de caelo descendit. Non sicut manducaverunt patres vestri manna et mortui sunt. Qui manducat hunc panem vivet in aeternum (Ioan. 6. 58-59)*. Ipsum est sacrificium acceptum et placativum, secundum illud: *Sacerdotium sanctum, offerentes spirituales hostias, acceptabiles Deo, per Iesum Christum (1. Pet. 2. 5)*. Et hinc quidem necesse est hic contineri verissimum corpus Christi. Tertio, quantum ad consecrationem sanguinis, subiungit: *Similiter et calicem, postquam caenavit, dicens: Hic est calix, novum testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur.* Et attendendum est, quod Evangelistae non eodem modo formam hanc exprimunt. Nam Matthaeus *(26. 28)* et Marcus *(14. 24)* dicunt: *Hic est sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur.* Apostolus autem dicit: *Hic calix novum testamentum est in meo sanguine (1. Cor. 11. 25)*. Ecclesia autem nulla istarum formarum utitur, nam dicit: Hic est calix sanguinis mei, novi et aeterni testamenti, mysterium fidei, qui pro vobis et pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Nec est contrarietas, quia scribentes non intendunt formam verborum praecise describere, sed historiam texere. Sed Ecclesia servat formam ab Apostolis traditam in conficiendo, quam et a Christo acceperant. Et implicat in se forma Ecclesiae quidquid per omnes Evangelistas et per Apostolum dictum est. Nominatur autem hic calix potus contentus in calice, sicut ibi: *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum (Matth. 20. 22)?* In calice autem continebatur vinum permixtum aqua, licet Evangelista non exprimat, quia hoc intelligitur, et quia mos erat, et quia vinum forte erat, et quia Christus maxime sobrius erat; et hoc etiam a mysterio non vacat. Quia sicut aqua unitur vino, sic Christo populus; et ideo in huius designationem dicitur, quod de latere Christi *exivit sanguis et aqua (Ioan. 19. 34)*. Et ideo Ecclesia sumit utraque commixta. Transubstantiabatur autem totum illud in sanguinem Christi verum. Unde dicitur: *Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est (1. Cor. 10. 16)?* Per hunc enim sanguinem, novum confirmatum est Testamentum. Unde ad Hebraeos *(9. 18): Nec primum quidem Testamentum sine sanguine dedicatum est.* Unde in Exodo *(24. 8): Sumptum sanguinem respersit in populum, et ait: Hic est sanguis foederis, quod pepigit*

Dominus vobiscum super cunctis sermonibus his. Sed ille fuit sanguis animalium, qui non potuit auferre peccata, secundum illud: *Impossibile enim est sanguine taurorum et hircorum auferri peccata (Heb. 10. 4).* Et ideo testamentum illud fuit vetus et temporale. Testamentum ergo novum dedicari non potuit, nec debuit, nisi in sanguine Christi. Ideo ad Hebraeos *(9. 11-12. 15): Christus autem assistens Pontifex futurorum bonorum per amplius et perfectius tabernaculum non manufactum, idest non huius creationis, neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem introivit semel in sancta, aeterna redemptione inventa. Et ideo novi testamenti mediator est.* Et ratio huius est, quia sanguine Christi redemptum est genus humanum. Ideo ad Hebraeos *(9. 22)* dicitur: *Sine sanguinis effusione non fit remissio*, non cuiuscumque, sed Dei agni et sponsi Iesu Christi. Unde in Apocalypsi *(5. 9)*: *Redemisti nos Deo in sanguine tuo.* Et *(Ibid. 1. 5): Qui dilexit nos et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo.* Et quia *per sanguinem crucis eius pacificavit, sive quae in terris, sive quae in caelis sunt,* sicut dixit Paulus *(Coloss. 1. 20);* ideo sanguinis sacrificium debet esse sacramentum restitutivum, quem etiam lambant pulli aquilae, secundum illud: *Pulli aquilae lambunt sanguinem (Iob 39. 30).* Quo inebriantur amici sponsi, secundum illud: *Bibite et inebriamini, carissimi (Cant. 5. 1);* quo incitantur ad praelium viri athletae, secundum illud: *Elephantis ostenderunt sanguinem uvae et mori, ad acuendos eos in praelium (1 Mac. 6. 34).* Et: *Ipsi vicerunt eum propter sanguinem Agni (Apoc. 12. 11).* Et talibus dicitur: *Nondum enim usque ad sanguinem restitistis, adversus peccatum repugnantes (Hebr. 12. 4).* » *Expos. in cap. 22. Luc.*

(1) « Ista oratio singularis est inter omnes orationes; aliae enim sunt indicativae veritatis, sive existentiae, haec autem id ipsum, quod figurat, facit. Unde est verbum operativum, et operativum non operatione successiva, sed instantanea. Et operativum non alicuius rei novae, vel existentis, sed terminus eius est ens actu completum, et non mutatum; et ad illud quidem terminatur, ut est alterius signum, idest corporis Christi mystici. Et hoc totum facit virtute verbi increati adiuncta, ministro circa materiam nihil agente. Ex his sex conditionibus patet ratio omnium dictorum in hac forma, si quis inspiciat. Quia enim hic sermo est conversivus et transitivus, sive ad transitionem ordinatus; ideo operativus: et operatio est circa substantiam panis; ideo pronomen demonstrat panis substantiam sub accidentibus, quae oculis conspici possunt; et tangitur illud, quod convertitur, per subiectum, sicut illud, in quod, per praedicatum. Quia vero terminus operationis est actu ens non innovatum; ideo debet poni ibi verbum essendi, non fiendi, ut significetur conversio esse sine mutatione termini, scilicet in eo, quod est. Quia subito; ideo simul est fieri et factum esse; ideo est praesens verbum instantaneum, et non futurum; et tale est praesens huius verbi, scilicet *sum, es;* ideo melius dicitur *est* quam *erit.* Quia vero operatio terminatur ad corpus Christi verum, ut signum mystici, in quo est diversitas operationum; ideo dicitur *corpus*, non caro, quia corpus commune est ad totum heterogeneum et homogeneum: caro autem dicit homogeneum. Quia vero hoc operatur virtute verbi increati coniuncta, et ut coniuncta; ideo dicit *meum.* Loquitur enim sacerdos in persona Christi, ideo pro Christo dicit *meum.* Quia vero minister nihil operatur circa materiam, nec immutat; ideo nihil plus est de forma. Etenim si minister non tangat, nec frangat, dum tamen intendat, et verba dicat, confectum est: non sic est in baptismo. Ex his patent omnia obiecta, hoc solo excepto, scilicet de veritate locutionis. Quo modo enim est locutio vera, si demonstratur substantia panis, cum haec sit semper falsa: Panis est corpus Christi, cum sint formae incompossibiles? Et si tu dicas, quod hoc verbum *est* non dicit ibi inhaerentiam, sed potius conversionem; tunc ergo secundum hoc potius competeret verbum imperativum. Et propterea notandum, quod sicut in Verbo aeterno, Filio Dei, Domino nostro Iesu Christo, est veritas et omnipotentia; sic in verbo suo ab ipso prolato est veritas et ef-

ficacia, ut tale verbum sacramentis novae legis competat; ideo debuit ita dicere verbum enunciativum veritatis, sicut est ipsa veritas, ac per hoc indicativum. Et quia non esset verum simplici enunciatione, ut non esset falsum, iunxit verbo efficaciam ore suo. Et quia mandavit aliis facere et dicere, et ipse non iubet aliquem esse falsum; ideo in ore eorum, in quibus dedit mandatum, dedit verbo efficaciam. Et ideo hoc verbum *est* in hac oratione non indentitatem, nec simultatem signat; sed hoc esse corpus, hoc est ad huius verbi prolationem hoc totum transire in corpus. Unde oratio ista in ore alterius, quam in ore sacerdotis, falsa est, quia non convertit, neque transubstantiat hoc in illud, nec vera est per identitatem. Et hic sensus, quamvis sit huic orationi proprius, et similiter formae sanguinis, tamen non est alienus a ratione, pensatis conditionibus superius assignatis. Ex quibus alia obiecta patent. Nec videatur inconveniens dicere, quod hoc verbum *est* non identitatem dicit, sed potius conversionem in hac oratione, quae non tantum est significativa, sed etiam operativa. Magis tamen debuit poni verbum essendi, quam operandi, quia magis competebat formae, ut simul esset efficacia cum veritatis enunciatione, simul etiam notaretur termini immutabilitas cum conversione. » *4. dist. 8. p. 2. a. 1. q. 1.*

(5) « Forma consecrationis calicis, videlicet: *Hic est calix sanguinis mei,* est recta et certa, et tota congrua : quod autem additur, est de bene esse ». — « Dicendum quod haec forma: *Hic est calix sanguinis mei,* est forma recta, et certa, et forma congrua. Sed utrum sit tota, an quod sequitur, sit de integritate, dubium est; creditur tamen quod est tota. Tamen quod sequitur, non est frustra additum, nec debet aliquid resecari. Quod autem ista sit forma recta, patet per hoc, quod ipsam tenet Romana Ecclesia, quae fuit ab Apostolorum Principibus edocta..... Accipienda est igitur forma a Canone, quia illa traditur non per modum narrationis, sed institutionis..... Accipienda est igitur ab ipsis Apostolis, non ab Evangelistis, quia Apostoli Ecclesiam instituerunt, secundum quod a Domino acceperunt; Evangelistae vero divina verba et opera narraverunt attendentes ad intellectum, non ad vocem. Ideo nec Evangelistae in forma conveniunt, quia formam fortassis tradere non intendunt, sed conveniunt in sensu, quem narrare volebant. Et sic patet, quod haec est forma. Utrum autem illa, quae traditur in Evangeliis, sit forma, in qua conficiatur, quis audeat negare, aut quis praesumat asserere, cum nesciamus, an ipsi intenderunt formam describere, an verba narrare? Quod si intenderunt formam dare, forma in illis verbis omnibus salvatur, et modica variatio verbi, salvo sensu, formam non mutat. Et ita ex hoc non habetur, quod ista, quae habetur in canone, non sit forma; imo vere est forma, cum in sensu cum aliis conveniat. Quod si non intendant, tunc restat, quod ista est forma; ac per hoc haec forma est recta et certa. ... Est etiam congrua, quia in hoc sacramento significatur sanguis Christi, ut effusus in pretium, et ut administratus in potum. Sanguis autem neutrum dicit de se expresse, sed per coniunctionem cum calice, quia sanguis in calice ut effusus et potandus proponitur. Ideo calix in Scriptura significat aliquando passionem, ut in Matthaeo *(20. 22): Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* Significat et potus refectionem per transumptionem, in Psalmo *(22. 5): Calix inebrians quam praeclarus est.* Propter hunc duplicem tropum melius dicitur *calix sanguinis*, quam sanguis per se. Si ergo quaeratur ad quid transumitur, dico quod ad contentum. Unde dicitur *calix sanguinis*, sicut calix vini, cum dicitur, bibe calicem. Si quaeras, quare non de corpore dicitur cibus corporis; dicendum quod corpus Christi de se cibus est, sed sanguis non dicitur potus, nisi prout propinatur in calice passionis ..... Ad illud quod ultra quaeritur, quare *sanguinis* ponitur in obliquo, dicendum quod in recto intelligitur, nec obliquus et rectus construuntur transitive ut diversa, sed identitas est, sicut cum dicitur potus vini vel creatura salis. Et sic patet, quod est forma congrua. Est etiam tota et perfecta, sufficiens enim est ad signandum transubstantiationem vini in sanguinem Christi. Unde quod additur, est de bene esse, quia in sequentibus describuntur effectus sangui-

nis in hoc sacramento figurati, et in passione effusi, qui triplex est. Unus est Testamenti innovatio, et innovati confirmatio, quia in morte confirmatur testamentum *(Hebr. 9. 17)*, et novum efficitur, quia vetus, quod in sanguine taurorum fuerat confirmatum, ibi est evacuatum; ideo dicit: *Novi et aeterni Testamenti.* Alius effectus effusionis sanguinis est fidei manifestatio, quia quod erat sigillatum et secretum, in passione Agni est apertum. Ideo dicitur *Mysterium fidei*, scilicet secretum; hoc enim erat in fide secretissimum, et, hoc revelato, revelata est fides; vel quia difficilius ad credendum. Tertius effectus est salus quorumdam iudaeorum et multorum gentilium; et ideo dicit: *Qui pro vobis*, per Apostolos intelligens iudaeos: *et pro multis*, per hoc intelligens gentiles. Vel ideo dicit, quia in hoc sacramento sacerdotes debent pro se specialiter et pro aliis rogare; ideo dicit, *pro vobis* sacerdotibus, et *pro multis* subditis per vos convertendis. Posset hic quaeri de harum formarum variatione quantum ad additionem, diminutionem et cetera consimilia; et de hoc sentiendum est, quod dictum est circa formam baptismi *(Cfr. cap. 7. huius partis n. 3.)* ». *4. dist. 8. p. 2. a. 1. q. 2. concl. et ad 1-4, 7-10.*

(6) « Una est potestas conficiendi sacramentum Eucharistiae, consistens in ministro et in verbo ». — « Ad hanc quaestionem dupliciter respondetur, secundum duplicem opinionem de virtute verbi. Quidam enim dicunt, quod verbum habet virtutem quandam, quae est qualitas absoluta; et sic est causa efficiens consecrationis. Et hi ponunt, quod potestas conficiendi principaliter residet penes verbum, et verbum illam virtutem habet, quia est verbum Christi. Et est exemplum de praecone, sive nuncio, qui compellit populum per edictum regis. Potestas quidem compellendi consistit principaliter in edicto, et hanc habet, quia exit a rege....... Alia positio est, quod virtus verbi non est aliqua qualitas absoluta, sed solum ordinatio ad talem effectum, ut ad eius prolationem fiat, non ad prolationem factam a quolibet, sed ab habente Christi signaculum. Et secundum hanc positionem dicendum, quod una est potestas conficiendi, consistens in ministro et in verbo, sicut in literis papalibus. Si quaeratur, ubi est maior vis, an in verbo, sive in scripto, an in sigillo, dicendum quod una vis est in utroque, quia unum dat vim alii. Nam charta scripta sine sigillo non habet aliquam vim, similiter nec charta sigillata sine scripto. Obiectiones ad utramque partem procedunt, ac si essent diversae potestates omnino. Et si quaeras, quo modo est una potestas in duobus, dicendum quod una ordinatio est, et virtus et potestas illa est per ordinationem ad hunc effectum, et nihilominus haec tria quasi una ordinatione concurrunt, scilicet ordo, verbum et elementum. Penes elementum est ordinatio per modum potentiae passivae, penes verbum ordinatio potentiae activae, similiter penes sacerdotem. Sed in sacerdote potestas est ad modum generalis et mediate, in verbo per modum specialis et immediate. Cum enim potestas sit in sacerdote ad conficiendum et absolvendum, verbo tamen cum intentione prolato arctatur ad hoc, ut conficiat. Potestas autem illa in sacerdote ponit characterem, quae est qualitas absoluta nobilitans animam sacerdotis. In verbo secundum hanc opinionem nihil ponit novum, quod sit aliquid absolutum, sed ad aliquid. Et ideo, si quantum ad substratum loquamur, posset dici, quod nobilior est potestas sacerdotis quantum ad id, quod est in eo. Et quod obiicit in contrarium, quod non potest nisi per virtutem verbi, dici potest, quod verbum prolatum et habet ordinationem, et habet virtutem divinam assistentem. Ratione primi se habet ad sacerdotem sicut instrumentum; ratione vero virtutis assistentis, sicut agens nobilius: et de illa virtute concedo, quod nobilior est. Sed tamen propter hoc non sequitur, quod verbum sit nobilius; bene tamen sequitur, quod est immediatius. Sic igitur duobus modis respondetur secundum duas opiniones. Quae autem harum opinionum verior sit, difficile est iudicare, et difficilius videtur aliquam harum improbare. Nam prima, quae dicit, quod in verbo est virtus divinitus, dicit hoc esse supra naturam secundum immensitatem divinae potentiae. Et quis posset negare, quod Deus posset hoc facere? Et si potest, quis neget, quod det sacerdotibus, si

placet? Et etiam multae auctoritates videntur hoc dicere. Similiter quis audeat alteram improbare, quae dicit, quod in verbo est efficax ordinatio, et amplius sibi asserere non praesumit? Et haec quidem vera est. Quis autem audeat arguere, si amplius non vult asserere, cum nec fides cogat, nec auctoritas compellat amplius dicere, maxime ad haec perspecta, quae non possit satis exponi hoc modo sine sensus distorsione? Et ideo, quia magis est sobria, et magis intellectui consona, potest, cui placet, huic positioni satis secure adhaerere ». *4 dist. 13. a.1. q. 3 concl. et ad 1.*

(7) « Eucharistiae sacramentum, ubi fuerit ordo, intentio, verbi prolatio et debitum elementum, est verum sacramentum, etiam quod sacerdos malus vel haereticus fuerit, licet haereticorum sit in damnum ipsorum et assistentium ». — « Aliqui voluerunt distinguere, ex quibus videtur fuisse Magister, quod sacerdotes mali, quidam occulte sunt mali, et de Ecclesia, saltem nomine et numero, et quoad exteriorem faciem; et tales possunt. Alii vero sunt manifeste mali, et ab Ecclesia praecisi; et tales non possunt. Sed haec positio videtur consonare positioni Cypriani, qui posuit, quod haeretici non habeant sacramenta vera, quod satis improbat Augustinus. Propter hoc dicendum aliter, quod in sacramento duo attenduntur, scilicet sacramenti veritas, quae consistit quantum ad rem primam; et sacramenti utilitas, quae consistit quantum ad rem ultimam, quae est incorporatio vel unio quantum ad corpus mysticum. Si de veritate sacramenti loquamur, veritas salvatur, ubi est ex parte ministri ordo et intentio et verbi prolatio, cum adest debitum elementum. Si autem loquamur quantum ad utilitatem, dicendum quod sacerdos bonus conficit ad utilitatem suam et assistentium, malus occultus ad damnum suum, nihilominus tamen ad utilitatem assistentium, qui cum fide et devotione Missam audiunt. Sed praecisus et haereticus ad damnationem suam et omnium assistentium ». *4 dist. 13. a. 1. q. 1.* — « Eucharistiae sacramentum soli sacerdotes possunt conficere; et si alius tentet non sacerdos, nihil facit ». — « Hoc quidem docet fides nostra, quam ab Apostolis percepimus, et ipsi a Domino. Unde ordinaverunt Ecclesiam secundum Dei institutionem. Et quia Apostoli et eorum postmodum successores potestatem conficiendi personis specialibus contulerunt, quas et sacerdotes appellaverunt; ideo solum illis tenet fides licitum esse. Huic consonat ratio, quod sacramentum illud, quod in magna reverentia habendum fuit, specialibus personis commissum est, et committi debuit. Aut ergo ratione sanctitatis, aut ratione auctoritatis. Si sanctitatis, ut dicunt haeretici; tunc ergo nemo est certus, utrum conficiat, et salus nostra pendet ex aliena bonitate. Si auctoritatis, et auctoritas potest tam bonis quam malis concedi; et hanc vocamus ordinem sacerdotii. Constat ergo, quod illi soli possunt. *Ibid. q. 2.*

(8) « Mystice per manna significabatur congrue Christus sub sacramento altaris. Primo, quia ipse est panis Angelorum, scilicet sacerdotum, secundum illud: *Angelus Domini exercituum est (Malach. 2. 7).* Secundo, quia caelitus paratur, idest quia virtute caelesti conficitur; unde: *Ego sum panis vivus, qui de caelo descendi (Io. 6. 41); Parasti cibum illorum, quoniam ita est praeparatio eius (Ps. 64. 10).* Tertio, quia comedentes ex eo pro suo desiderio, idest devotione, reficiuntur, secundum illud: *Desiderium animae eius tribuisti ei (Ps. 20. 3)*; item: *Desiderium eorum attulit eis, non sunt fraudati a desiderio suo (Ps. 77. 29-30).* Quarto, quia cum ipso rex gratiae descendit, et datur, sicut et ros cum manna descendebat, ut habetur in Numeris *(11. 9).* Et ideo panis iste Eucharistia dicitur, Eucharistia enim bona gratia interpretatur. Quinto, quia sicut apparebat manna ut semen coriandri albi, sic et Christus sub nebula candida sumitur: *Ecce nubem candidam, et supra nubem sedentem similem Filio hominis (Apoc. 14. 14).* Sexto, quia sex diebus et non in sabbato colligebatur; sic Christus in praesenti sub sacramento sumitur, sed in futuro sabbato, de quo dicitur: *Erit sabbatum ex sabbato (Isa. 66. 23),* ad faciem videbitur: *Tunc autem facie ad faciem (1. Cor. 13. 12)*; item: *Videbimus eum, sicuti est (1. Io. 3. 2).* Septimo, quia usque ad ingressum terrae promissionis in deserto per quadraginta annos cibo illo nutriti sunt; sic

usque ad finem mundi in deserto huius mundi fideles Ecclesiae nutriuntur, secundum illud: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi (Matth. 28. 20)* ». *Expos. in Sapient. c. 16.*

(9) « In hoc sacramento fit repraesentatio dominicae passionis. Unde fiunt signationes septem vicibus propter passionem Domini exprimendam. Prima vice fiunt tres propter trinam Christi traditionem, scilicet a Deo, Iuda et Iudaeo. In secunda vice fiunt quinque propter quinque personas, quae in traditione fuerunt, quae fuerunt persona traditi, persona tradentis Iudae, personae ementium, quae fuerunt tres, scilicet pontifices, scribae et pharisaei. In tertia vice duae propter duplicem conversionem duplicis elementi, scilicet panis et vini. In quarta vice fiunt quinque propter quinque plagas. In quinta vice fiunt duae propter vincula, quibus fuit ligatum corpus, et propter flagella, quibus usque ad sanguinem fuit flagellatum. In sexta vice fiunt tres propter crucifixionem factam linguis Iudaeorum, quando ter clamaverunt: Crucifige. In septima vice fiunt tres cruces de corpore super calicem propter tres cruciatus, scilicet propassionis, passionis et compassionis; et duae alterae propter aquam et sanguinem, quae de de Christi latere profluxerunt ». *Centiloq. p. 3. sess. 50.*

(10) Cfr superius *cap. 4. huius partis not. 9,* ubi de figuris Eucharistiae in lege veteri sermo fuit.

(11) « Efficacia sacramenti Eucharistiae est magis unire, fortificare, tollere peccata venialia, et ad augmentum virtutum et caritatis prodesse » — « Cum hoc sacramentum sit unionis, effectus eius primus aut est unire, aut magis unire; sed non de novo unire, sed iam unitos magis unire. Magis autem unire est tripliciter. Aut quia quis unitur maiori vinculo; ut ille magis unitur, qui maiorem habet caritatem. Aut quia eodem vinculo unitur strictius; ut ille, qui secundum eundem habitum ferventius amat. Aut quia eodem firmius; ut ille, qui in eodem habitu est magis radicatus. Dicitur ergo hoc sacramentum magis unire, quia digne accedentem reddit ferventiorem, ut carbo ignitus, et iterum reddit fortiorem, ut bonus cibus. Et ex hoc, quod reddit caritatem magis ignitam, adiuvat ad consumendam peccati venialis rubiginem. Ex hoc quod magis firmat, adiuvat ad vitandum omnia scelera; et ratione utriusque valet ad augmentum virtutum, et maxime caritatis, quae est vinculum non quantum ad essentiam, sed quantum ad fervorem vel radicationem. Fervor enim minuitur quotidie per venialia, et radicatio; ideo oportet per hunc cibum restaurari deperditum... Ad illud quod obiicitur, quod venialia delentur in contritione, dicendum quod iste non est effectus primus, sed ex consequenti fit, quando homo indiget, ut puta quando fervor caritatis per se non est ita intensus, quod peccata venialia deleat, adiungitur carbo divinitus, per quem vigoratur, et vigorata delet venialia; nihilominus, tamen, si non habet venialia, caritatis fervor vigoratur ». *4. dist. 12. p. 2. a. 1. q. 3, concl. et ad 2.*

(12) « Viaticum dicitur triplici ex causa. Prima est, quia est cibus itinerantium, quia datur transeuntibus de hac vita ad patriam. Secunda, quia institutus est a Christo, ut itinerante, sive transeunte. Tertia, quia signum est transitus Christi, sicut phase ». *4. dist. 8. p. 1. dub. 3.*

(13) « Sacramentum Eucharistiae commode debuit ordinari et confici in speciebus panis et vini ». — « Istius sacramenti duplex est res, scilicet corpus Christi verum et mysticum. Et quia signa sunt instituta propter expressionem rei signatae, talia debuerunt esse, quae de sui natura nata essent utrumque exprimere. Et quoniam corpus mysticum est ex multis aggregatis in unum, talia elementa esse debuerunt, quae ex multis aggregantur in unum; tale autem est panis, quia est ex multis granis puris, tale etiam est vinum, quod est ex multis racemis puris; ideo recte unionem corporis Christi mystici signat. Corpus autem Christi verum continetur in hoc sacramento ut cibus, quia propter hoc institutum est sacramentum, non ut cibus qualiscumque, sed ut cibus conveniens, cibus efficax, cibus sanans, cibus omnibus communis; ideo debuit institui signum, quod quidem esset cibus habens istas proprietates. Cibus autem magis

conveniens est panis de frumento et vinum. Et huiusmodi signum est, quod naturae non generat ex frequentatione fastidium, quod non convenit de aliquo alio cibo. Est etiam efficax in confirmando, quia panis confortat *(Ps. 103. 16)*, et vinum laetificat (*Eccli. 40. 20)*. Est etiam sanus, sicut dicit Isaac in dietis, quia uterque ad sanitatem facit. Ulterius, est cibus communis et usitatus, maxime inter gentes rationabiliter viventes; unde Damascenus: Consuetudo est hominibus manducare panem, et bibere vinum. Ideo coniugavit eis Dominus divinitatem, et fecit ea corpus et sanguinem suum; ut per haec, quae sunt secundum naturam consueta, in quibus vita conservatur, ad ea, quae sunt supra naturam, anima transferatur ». *4. dist. 11. p. 2. a. 1. q. 1.* — « Materia congrua huic sacramento de natura sua est panis de frumento et vinum de vite, propter hoc quod iste cibus inter omnes cibos, et potus ille inter omnes potus est convenientior, efficacior, sanior et communior. Et ideo Dominus se grano frumenti comparavit *(Io. 12. 24)*, et ligno vitis *(Io. 15. 1-5)*; et ex hac causa in his duabus speciebus confecit, et conficiendo instituit. Ideo in alio pane quam de frumento, vel in alio vino quam de vite, non potest confici... In omni autem pane de frumento, sicut in omni vino de vite, sive ibi sit differentia accidentalis, sive specifica, ut dicunt quidam, potest confici, salvata specie illius panis et illius vini ». *Ibid. q. 4.*

(14) « Christus consecravit in pane azymo, et non in pane fermentato, ut dicunt Graecorum quidam ». — « Utrum Christus confecerit in azymo, an in fermentato. Et quod in azymo, videtur: *Prima autem die azymorum (Matt. 26. 17)* » — « Item: *Et primo die azymorum (Marc. 44. 12)*; et: *Venit autem dies azymorum, in qua necesse erat occidi pascha (Luc. 22. 7)*; sed isto die non reperiebatur fermentatum in omnibus finibus Israël; ergo si conficiens in domo Iudaeorum voluit comedere pascha, non potuit conficere nisi in azymo ». — « Item ratione videtur, quia Dominus non venit solvere legem, sed adimplere *(Matth. 5. 17)* mandata legis; sed praeceptum erat, quod comederent pascha cum azymis *(Exod. 12. 8; Deut. 16. 8)*; ergo comedit azyma. Sed de illo pane confecit, quem in coena comedit; ergo etc. ». — « Item Dominus debuit eo modo conficere, quo magis sacramento conveniret; sed azymum ratione integritatis magis convenit huic sacramento; ergo in pane azymorum debuit conficere; unde: *Non in fermento veteri, sed in azymis sinceritatis et veritatis (1. Cor. 5. 8)* ». — « Ad primum dicendum, quod Dominus pascha celebravit quartadecima luna. Unde non praevenit, sicut expresse tres Evangelistae concordant, nec praevenire debuit. Si enim manducatio agni typici est figura manducationis agni veri, manducatio agni veri debuit illam sequi, non praeire. Unde quia in luna quartadecima pascha fecit, quando tantum comedebantur azyma, patet quod in azymo confecerit. Ad illud quod obiicitur, quod praevenit, quia crucifixus est quartadecima luna, respondent quidam, quod luna quartadecima est crucifixus, quia solemnitates durant a sero usque ad aliud sero; unde primo sero comedit agnum, et antequam veniret alterum sero est crucifixus. Aliter dicitur et melius, quod passio eius inchoata est statim post coenam, quia fuit in agonia, et fuit comprehensus etc; unde optime est factum, quod agni comestio et ipsius immolatio facta est quartadecima luna, non quia consummata, sed inchoata. Ad illud quod obiicitur, quod *non introierunt praetorium, ut non contaminarentur (Io. 18. 28)*, dicendum quod pascha tribus modis accipitur. Uno modo pascha cibus paschalis dicitur, ut azyma, quae per septem dies comedebatur a judaeis. Alio modo pascha dicitur agnus paschalis: *In qua necesse erat occidi pascha (Luc. 22. 7)*. Tertio modo dicitur pascha agnus verus: *Pascha nostrum immolatus est Christus (1. Cor. 5. 7)*. Et primo modo accipitur in Joanne. Ad illud, quod obiicitur de die festo, dicendum quod illi septem dies omnes erant dies festi, sed primus erat per excellentiam, festus dies hic est quintus decimus amplius maiori excellentia sabbatum, quod erat inter illos dies festos, in quo nihil debebant parare, tum propter suam celebritatem, tum propter azyma. Quod ergo dicit Ioannes, loquitur de die quintadecima, antequam facta est coena. Quod autem dicunt iu-

daei *non in die festo*, intelligendum est de sabbato. Similiter quod mulieres quiescunt, hoc est ob reverentiam sabbati, non quia primus dies, quia in primo die aliquid parare, sed in sabbato parare nil licebat. Ad illud quod obiicitur, quod Dominus non debuit facere nos iudaizare, dicendum quod Dominus de lege non retinuit, sed de novo instituit, sicut patet de baptismo, quia illi aqua lustrabantur, et nos aqua lustramur; sed hic instituit, quia sacramento congruebat. Ad illud, quod quaeritur de controversia Graecorum et Latinorum, dicendum quod, sicut dicit Leo Papa, antiqui Patres propter Iudaeorum institutionem, et quando error ille vigebat de legali observantia, decreverunt ex consilio Spiritus sancti cessare, quousque error ille minueretur, sicut decreverunt in Christi nomine baptizare. Unde omnis Ecclesia primo in azymis conficiebat, postmodum ex hac causa in fermentato. Sed cessante iam illa causa, rediit iam Romana Ecclesia ad ritum pristinum. Graeci vero tamquam superbi noluerunt ad ritum primum redire; et ideo ex hoc ita coacti sunt defendere, primo dicentes se ita accepisse; secundo vero, quia hoc non sufficiebat, addiderunt rationem propter hoc, ne iudaizarent; tertio, quia hoc non sufficiebat, si Dominus in azymis confecisset, ausi sunt hoc dicere, quod Dominus confecit de fermentato. Et quia Evangelistae dicunt contrarium, ausi sunt dicere, quod falsum dixerunt; et a Ioanne correpti sunt. Ecce quo modo error parvus in principio, multus est in fine. Tamen tam ipsi conficiunt, quam nos; hoc enim non est de substantia sacramenti, sed de congruentia. Et hoc patet ex imitatione vel institutione sacramentorum ». *4. dist. 11. p. 2. a. 2. q. 1. fund. concl. et resp.*

(15) « Aqua non est de integritate sacramenti Eucharistiae, sed est quid annexum materiae, et de congruitate ». — « Dicendum quod de integritate sacramenti huius sunt quatuor, scilicet materia, et forma, et ordo, et intentio consecrantis. De congruitate autem et bene esse sunt, quae sunt his annexa. Aqua ergo, cum non sit aliquid horum, non est de necessitate, sed annexum est materiae, scilicet vino, quia adiungitur vino, et in ipsum convertitur, et postmodum in sanguinem: et ideo est de congruitate. Ratio autem huius connexionis est expressior signatio, quia aqua signat populum, et per coniunctionem sui cum vino signat unitatem capitis cum membris, per vinum autem signatur unio membrorum ad invicem. Rationes igitur ostendentes, quod aqua non sit de substantia sacramenti, sunt concedendae ». — « Nihil est de substantia sacramenti huius materialiter, quod non remanet neque secundum substantiam, neque secundum accidentia; sed aqua est huiusmodi; ergo etc ». — « Item elementum, quod est de substantia unius sacramenti, non est de substantia alterius, cum sint sacramenta distincta; sed aqua est materia baptismi; ergo non est de necessitate huius sacramenti ». — « Item omne, quod est de substantia, aut est quantum ad significantiam, aut quantum ad efficaciam. Non quantum ad significantiam, quia debent signare corpus Christi verum et mysticum, et sanguis sufficienter signatur per vinum, et similiter unio corporis mystici. Nec quantum ad efficaciam, quia sine aqua est transubstantiatio.... Ad illud, quod quaeritur de congruitate, dicendum quod est de congruitate. Quod dicit de insipiditate, dicendum quod signat populum, qui est insipidus, et sapidus fit per coniunctionem cum sapientia Christo, sicut aqua cum adiungitur vino. Ad illud quod obiicitur, quod non commiscetur aliquid pani, dicendum quod non est simile, quia non potest ei sic aliquid commisceri, ut transeat in ipsum, quia durior, propterea non habet virtutem conversivam ut vinum. Praeterea principalius refertur ad signandam nostram redemptionem. Ad aliud dicendum, quod Dominus apposuit; et quidam hoc coniiciunt propter Domini sobrietatem, quod non biberit vinum purum, maxime forte tale, quale est in terra promissionis. Sed haec coniectura debilis est; sed scimus, quod Apostoli, qui coenae Domini interfuerunt, ita Ecclesiae reliquerunt. Nec obiectio valet de Evangelio, quia non omnia scripta sunt; et ratio quare de aqua non est scriptum, est ne putetur de substantia sacramenti. Ne autem putetur praeter necessarium, fuit in passione Domini insinuatum, cum *exivit sanguis et aqua (Io. 19. 34)*. Et ideo peccat, qui omittit, et qui ex haeresi vel

contemptu omitteret, peccaret mortaliter. Qui enim negligit ex hoc, quod nullam habet diligentiam, peccat mortaliter; qui negligit ex hoc, quod habet diligentiam semiplenam, peccat venialiter, sed tamen graviter peccat, quia hoc sacramentum cum omni diligentia est consecrandum. Et quantum istud opus et hoc sacramentum praecedit alia opera, tantum negligentia in hoc praeponderat aliis negligentiis». *4. dist. 11. p. 2. a. 1. q. 3. concl. fund. et resp.* — «Videtur, quod *(mixtio aquae et vini)* possit separari, quia experimento est probatum quod, quantacumque aqua misceatur, iuncus appositus attrahit aquam, et segregat; ergo videtur, quod nunquam ita possit misceri, ut Magister dicit. Resp. Sicut dicit Philosophus *(5. Met. Cont. 9),* quando praedominatur vinum, solvitur species aquae etc., et cum soluta est et conversa in vinum, totum est vinum; et sic converti potest, non enim converti potest nisi panis vel vinum, Aliqui tamen volunt dicere, quod aqua non convertitur in sacramento, sed tenet semper rationem aquae, et est ibi propter signationem solum, sicut si superinfunderetur aqua post transubstantiationem, sive conversionem vini. Hanc duplicem opinionem ponit Innocentius in decretali quadam de corpore Domini; primam tamen magis approbat, et magis videtur approbanda. Vinum enim potest convertere aquam in se in parva quantitate, ut Philosophus dicit in primo de generatione. Fuerunt etiam aliqui dicentes aquam converti in alios humores, et vinum in sanguinem. Sed hoc nihil est, cum solum substantia panis et vini possit transubstantiari. Unde si aliquis puram aquam in calicem poneret, omnino nihil conficeret. Non sic est de vino. Et ideo prima opinio tanquam probabilior est tenenda. Quod ergo obiicitur de iunco, dicendum quod non separat aquam mixtam, sed per naturam convenientem aquae attrahit partes vini aquosas, totius, inquam, vini, non quia ibi sit aqua, sed partes debiles vini, quae minus habent de virtute». *Ibid. dub. 5.*

(16) «Quare Dominus magis grano frumenti se comparat inter grana, et ligno vitis inter ligna? Respondeo, hoc est propter corpus verum et mysticum. Verum corpus Christi verus cibus est, et verus sanguis est verus potus. Quia igitur ex granis frumenti fit panis optime reficiens, et ex vite vinum optime potans; ideo comparavit se viti et grano. Et inde est, quod in his duabus speciebus sacramentum altaris conficitur. Alia ratio est propter corpus mysticum, quia sicut ex purissimis granis frumenti et acinis uvae conficitur panis et vinum; sic ex puris fidelibus corpus Christi mysticum». *Comm. in Ioan. c. 15. v. 11. n. 1025;* Supplem. Vol. I.

(17) «Species panis et vini ambae sunt de integritate sacramenti Eucharistiae quoad significantiam, sed non quoad efficaciam». — «Dominus, cum illud sacramentum tradidit, in utraque specie confecit; sed non est sacramentum completum, nisi secundum quod ipse instituit; ergo etc». — «Item forma verbi est de integritate sacramenti; sed forma corporis non est nisi super panem, et forma sanguinis non est nisi super vinum; ergo utraque species est de integritate sacramenti». — «Item nullum sacramentum est iterandum, quamdiu manet; ergo nec consecratio supra consecrationem est addenda, cum est perfecta; sed ad consecrationem panis additur consecratio vini; ergo nondum est perfecta; ergo etc.». — «Item in hoc sacramento exprimitur mysterium nostrae redemptionis; sed hoc non fit in solo pane, sive etiam corpore, sed etiam sanguine; et sic etc.». — «Dicendum quod in sacramento duo sunt, scilicet efficacia et signantia. Esse igitur de integritate sacramenti dupliciter est. Aut quantum ad efficaciam; et sic neutra species est de integritate, sed quaelibet est totum, quod habet efficaciam. Aut quantum ad signationem vel significantiam; et sic sunt de integritate, quia in neutra per se exprimitur res huius sacramenti, sed in utraque simul. Et hoc patet sic. Hic significatur Christus, cibus perfecte reficiens manducantes sacramentaliter et spiritualiter. Perfecta autem refectio non est in pane tantum, nec in vino tantum, sed in utroque; ideo non in uno tantum perfecte signatur ut reficiens, sed in utroque. Reficit autem hoc sacramentum non quoscumque, sed manducantes spiritualiter. Manducare autem spiritualiter est cognoscere et affici circa

eius passionem, quae fuit in corporis eius multiplici afflictione, et sanguinis effusione, in quo manifestatur immensa Dei caritas; et in hoc anima perfecte reficitur et delectatur. Et ideo utrumque distincte significatur, scilicet corpus et sanguis. Rursus, delectatio et refectio non est in passione quia passio, sed quia nostra redemptio; ibi etiam mira utilitas nos delectat. Et quia redempti sumus in corpore et anima, ad hoc est perfecta redemptio, et Christus exposuit corpus et animam. Et ideo, ut perfecta esset, vel signaretur redemptio, et ex hoc perfecta refectio, debuit signari corpus in pane, et anima, cuius sedes est in sanguine, in vino. Ratio igitur integritatis est significantia Christi nos perfecte reficientis in meditatione suae amantissimae passionis, et nostrae iucundae redemptionis, quae non per alterum horum perfecte signari potuit, sed per utrumque .... Ad illud, quod obiicitur primo ad oppositum, patet responsio, quia etsi totum in utraque specie contineatur, non tamen per alterum perfecte signatur; et ideo fideles recipiunt perfectum sacramentum sub una specie, quia ad efficaciam recipiunt. Sed quantum ad signantiam sufficit, quod Ecclesia facit in eorum praesentia, nec oportet quod ipsi recipiant, propter periculum effusionis, et propter periculum erroris, quia non crederent simplices in altera specie totum Christum recipere. Exemplum patet de eo, cui exivit sanguis ab hostia, quia non credebat, quod esset sanguis in specie corporis. Ad illud, quod obiicitur tertio, quae necessitas est, quod oporteat sanguinem signari, dicendum quod hoc est tum propter passionem, tum propter animae redemptionem. Anima enim, cum sit spiritualis, non potuit in se signari, sed in annexo, ut puta in sanguine, in quo est sedes animae, non quia in solo sanguine sit, sed quia anima rationalis unitur mediante potentia sentiendi, et illa mediante potentia vegetandi. Et quia illa habet tres vires, scilicet generativam, augmentativam et nutritivam, prima, quae est fundamentum omnium, est nutritiva, et nutrimentum sanguinis, vel aliquid loco eius; ideo etc. Ad illud, quod obiicitur de baptismo, dicendum quod baptismus principaliter signat mortem et sepulturam, sed hoc sacramentum signat eum passum. Et quoniam passus est in anima et in carne, passus corporis afflictione et in sanguinis effusione; ideo utrumque hic signari debet. Unde non est simile, quia ista non est tota causa, nec principalis, sed principalis est signatio refectionis perfectae secundum statum viae. Causae autem congruentiae multae sunt, et accipiuntur tum ex propria rei significatione, quam efficit sacramentum, et haec est nostra refectio; tum rei, quam signat allegoria, et haec est Christi passio. Refectio autem potest significari ut perfecta; et sic significatur per haec duo quantum ad modum duplicem, quia alii suaviter, alii cum maiori labore reficiuntur. Prima significatur per sanguinem et speciem vini, secunda per speciem panis. Vel quantum ad effectus, quia confortat, et hoc per speciem panis; et laetificat, sive delectat, et hoc per vinum. Quantum ad signationem allegoricam debet signari corpus et anima, quia Christus utramque assumpsit, et in utraque passus est, et utramque redemit; et haec omnia ad congruitatem faciunt; et similitudo, quae praeexigitur, congruitatem, superveniens institutio inducit necessitatem ». *4. dist. 11. p. 2. a. 1. q. 2. fund. concl. et resp.*

(18) « Constat, et verum est, quod corpus Christi secundum veritatem est in altari, et prius non fuit; ergo secundum aliquam mutationem sui, vel alterius. Non sui, quia est immutabile. Non alterius, nisi panis; ergo etc. Et si dicas, quod corpus Christi est mutabile secundum locum, quia haec est mutatio entis completi, et haec est in corpore Christi; contra: Omne quod mutatur secundum locum, si accedit ad unum, recedit ab altero; ergo secundum hoc Christus recedit a caelo. Praeterea, nihil quod mutatur secundum locum, simul tendit ad differentias diversas positionum; sed simul consecratur corpus Christi Romae et Parisiis; ergo si corpus Christi movetur Romae, non ergo Parisiis; ergo etc. » *4. dist. 11. p. 1. a. 1. q. 1. fund. 3.*

(19) « Verbo non est data aliqua qualitas, per quam operetur transubstantiationem, sed divina institutione firmatum est, ut, ipso prolato cum intentione conficiendi a sacerdote,

fiat transubstantiatio » — « Ratione videtur; quia corpus Christi est nobilissimum inter creata; sed potentia transubstantiandi potest in illud, quia convertit aliud in ipsum; sed nihil potest supra aliud, nisi quod est nobilius, et nihil creatum est ipso nobilius; ergo nulla virtute creata fit; ergo nec virtute verbi prolati » — « Item si virtus est data verbo a Christo, aut verbo in mente, aut in scripto, aut in prolatione. Non in mente, nec in scripto, ergo in prolatione. Sed verbum quod Christus protulit, nunquam resumi potest; ergo dicitur aliud; sed illud nunquam fuit nisi nunc; ergo nec data est ei potestas, sive virtus » — « Item si datur in prolatione, aut subito, aut successive. Si successive; ergo successive operatur, quod stultum est dicere, ut manifestum est. Non enim dare est, quod una pars panis primo transubstantietur quam alia, cum verbum respiciat aequaliter totum; nec quod una pars Christi prius sit ibi quam alia, quia tunc partes corporis Christi glorificati essent separabiles, quod stultum est dicere. Si subito, aut in principio, aut in medio, aut in fine. Si in principio, et statim cum est, operatur; ergo in principio fit transubstantiatio; ergo si non compleret verba, tamen factum esset. Similiter de medio. Si in fine; sed verbum in fine non est; ergo datur non enti » — « Item si in fine, constat quod, desinente verbo, desinit et virtus; ergo in eodem instanti virtus incipit et desinit, et est et non est » — « Item si datur virtus, aut toti, aut alicui parti. Si toti; ergo aut quaelibet pars habet totam virtutem, aut partem. Si totam; ergo quaelibet pars facit. Si partem virtutis, cum partes non sint simul, nec erit virtus simul, nec operatio simul. Si alicui parti, quaero cui » — « Item si Deus dat virtutem verbo in prolatione, tunc cum verbum prolatum deficiat, videtur similiter, quod illa nobilis virtus statim desinat esse, et inconveniens esset, quod Deus sic tam nobilem virtutem daret, quae statim desinat esse » — « Item si corrumpitur, quaero in quid cedit; aut in aliquid aut in nihil. In aliquid non, quia non ex aliquo. Si in nihil; tunc videtur contra communem sententiam Sanctorum et philosophorum, quae est, quod nihil, quod corrumpitur, cedat omnino in non ens » — « Dicendum quod hic est duplex epinio, sicut tactum est supra *(4. dist. 1. q. 4; et d. 13. a. 1. q. 3)*. Quidam enim ponunt, quod datur verbis aliqua virtus spiritualis, per quam operantur transubstantiationem, Deo nihilominus intime operante. Et haec virtus verbi habet posse, et respicit panem, non enim se extendit ad corpus Christi. Et est exemplum. Si Deus esset dator formarum, sicut aliqui posuerunt, agens particulare solum operaretur per comparationem ad terminum a quo, non ad quem. Et datur haec virtus verbo supra naturam et supra intellectum, et datur subito, ut dicunt, sed non oportet, ut operetur statim, cum datur, quia operatur secundum nutum dantis, et est virtus simplex operans instantanee. Et tamen est in subiecto composito et successivo, quoniam est ibi supra naturam. Sed quia difficillimum est, et non intelligibile videtur, quando ista virtus datur verbo, utrum tunc detur, vel ante sit data, et quo modo, et qualiter datur, et quo modo operatur, si ponatur esse aliqua qualitas data verbo; propterea est alia via, quod virtus verbi extenso nomine dicitur, non quia aliqua qualitas sit data verbo, per quam operatur, sed ex divina institutione hoc firmatum est, ut, isto verbo prolato a sacerdote super panem cum intentione conficiendi, panis transubstantietur. Unde ad prolationem illius verbi verbum increatum facit. Ista ergo ordinatio verbi infallibilis ad talem effectum virtus dicitur, quae non est aliqua qualitas data verbo, nec aliquid de novo creatum.... Sicut rerum creatio est a sola virtute increata, sic et transubstantiatio. Sed in hoc est hic additio, quia hoc ad prolationem verbi prolati, illud sine aliquo ministerio. Aliae rationes omnes patent, quia nihil absolutum est verbis datum, sed Christus unica institutione non tantum verbum, quod protulit, sed omne consimile prolatum a sacerdote supra naturam ordinavit, ut statim ipso prolato ipse sacerdos invisibilis assistens converteret. Unde nihil datur verbo de novo, quando sacerdos illud pronuntiat, sed illa institutione primaria efficacem habuit ordinationem ad hoc, propter quod non immerito dicitur habere virtutem. Per hunc etiam modum intelligo sacramenta novae le-

gis esse causam et efficere, sicut supra determinatum est *(dist. 5. p. 1. a. 1. q. 4)*, non quia gratiam donent, sed quia efficacem ordinationem habent divina pactione ad gratiam. Non sic sacramenta veteris legis, excepta circumcisione. Habet nihilominus hoc sacramentum causalitatem ratione rei contentae, scilicet carnis Christi, quae ad gratiam disponit. Et haec positio magnorum est, et bene intelligentium. » *4. dist. 10. p. 2. a. 1. q. 3. fund. et concl.*

([20]) « In sacramento Eucharistiae est conversio panis in verum Christi corpus, non in partem, sed in totum » — « Sicut dicit Magister, quorumdam fuit positio, quod non est ibi aliqua conversio, sed ad invocationem verborum sine conversione fit divina virtute, ut corpus Christi sit ibi. Sed haec positio contraria est auctoritati Sanctorum, et rationi. Rationi quidem, quia aufert sacramenti veritatem, congruitatem et miraculi utilitatem. Veritatem, quia ponit ex hoc falsitatem in forma; ponit etiam mutationem circa Christi substantiam... Congruitatem tollit, quia cum manet ibi panis, non est adeo ductivum in alterum, sicut cum manent sola accidentia, quae dependent, et per se stare non possunt. Utilitatem etiam, quia dum potestatem et rationem quaerit, minuit meritum fidei. Propter hoc ergo haec positio est reprobanda, et neminem habet ex doctoribus defensorem (*) » *4. dist. 11. p. 1. a. 1. q. 1.* — « Totus panis convertitur in corpus Christi, in Eucharistia solis accidentibus remanentibus » — « Quamvis illud sacramentum sit plenum miraculis, quia tamen non ponuntur esse nisi quae faciunt ad sacramenti veritatem, et eius occultationem; ideo ponunt communiter doctores, quod totum transit in totum, solis accidentibus remanentibus causa necessaria et utili. Et propterea, relicta prima opinione, quae tollit conversionem materiae, relicta alia, quae tollit conversionem formae, magis catholicam (**) tenemus, quod totus panis in corpus Christi convertitur; et optimo modo ista conversio transubstantiatio dicitur. Si autem quaeras, sub quo genere motus vel mutationis contineatur, dicendum quod haec est mutatio singularis, quae nullum simile plenum habet, assimilatur tamen in aliquo aliis. Quia enim in hac mutatione nihil commune manet, assimilatur creationi. Quia vero principium initiale non est nihil, sed aliquid; ideo dissimilis est creationi, et similis generationi. Quia vero terminum finalem non habet aliquid de novo factum, sed prius existens; ideo est dissimilis generationi, et similis augmento. Quia vero corpus Christi ex hoc non crescit, sed in pluribus locis existit; ideo est dissimilis augmento, et similis loci mutationi. Quia vero in alio loco existit, et a proprio non recedit, sed aliquid in ipsum transit; ideo omni motui et mutationi dissimilis est, et est prorsus mutatio singularis. Corruptioni vero et diminutioni nullo modo assimilatur, quia operationes sunt imperfectae, quae non decent divinam virtutem haec operantem. Rursus, quia in alteratione variantur accidentia sensibilia, et hoc non contingit huic sacramento propter fidem, nec illi assimilatur » *Ibid. q. 2.* — « Conversio panis in corpus Christi non est annihilatio, sed in rem meliorem mutatio; ideo conversio vel transubstantiatio, et non annihilatio dici debet » — « Nihil quod convertitur in rem digniorem se, annihilatur; sed panis convertitur in rem multo digniorem se; ergo etc. » — « Item actio penes terminum denominatur; ergo cum annihilatio denominetur ab hoc, quod est nihil, et annihilatione nihil sit; sed nihil non habet aliquid de bono; ergo nec annihilatio; sed nulla actio est a summo bono nisi bona; ergo etc. » — « Item a summo bono nunquam id, quod est bonum, fit malum; ergo a simili nunquam id, quod est ens, fit non ens, sive nihil » — « Item Augustinus: Conditor naturae nihil facit contra naturam; sed omnis natura appetit esse, sicut dicit Philosophus, naturam, inquimus, desiderare quod melius est, et esse quam non esse » — « Item in sacramento debet salvari ratio signi, sive conveniens signatio; sed hoc sacramentum non est corruptivum, sed conservativum et meliorativum;

(*) Imo haeretica modo est, et anathemate perculsa a Concilio Tridentino, ut superius ostensum fuit, *sess. 13, can. 2.*

(**) Post praedictum Concilium est de fide, eam enim *sess. et can. cit.* definivit.

ergo in ipso non debet esse annihilatio » — « Dicendum quod... quorundam positio fuit, quod esset annihilatio panis, cum nihil de eo remaneat. Quia videbatur indignum dicere, quod aliquid extraneum in corpus Christi transiret; ideo rationabilius videbatur eis, quod panis corpori Christi cederet non mutando locum, sed desinendo esse, et Christi corpus superveniret, quam quod panis in ipsum converteretur. Sed haec positio stare non potest, cum hoc non deceat Deum facere, qui est tota causa in hac conversione, nec deceat sacramentum opus tam vile. Ideo communiter ponunt omnes, quod non est annihilatio panis, imo in meliorem substantiam commutatio; et ideo transubstantiatio, non annihilatio talis conversio est, et sic appellari debet. Amplius, si panis non converteretur in corpus Christi, non esset intelligere, quo modo corpus Christi inciperet esse in altari sine sui mutatione. » *Ibid. q. 3. fund. et concl.* — « Panis convertitur in corpus Christi, non in divinitatem, nec in animam, nec in sanguinem, licet haec omnia sint ibi » — « Dicendum quod praecise panis in id convertitur, cum quo habet similitudinem, super hanc enim similitudinem fundatur institutio, et advenit verbi sanctificatio. Quia ergo panis habet similitudinem tantum ad corpus; ideo est institutum tantum converti in corpus. Et verbum sanctificans, scilicet: *Hoc est corpus meum,* signat converti in corpus; ideo non in divinitatem, nec in animam, nec in sanguinem aliquid panis convertitur. Nec est sub sacramento corpus sine istis, quia non sunt ibi propter conversionem, sed propter inseparabilem coniunctionem, sive indivisionem. Sanguis enim est ibi ratione commixtionis, anima ratione coniunctionis, sed deitas ratione unionis. » *Ibid. q. 4.* — « Conversio panis in verum Christi corpus fit in instanti et non successive, licet fiat ad verbi prolationem, nam fit per verbum increatum » — « Successio est per resistentiam suscipientis, ut patet in diffusione lucis in aëra, quia nihil est ibi resistens; sed ex parte panis nulla est resistentia; ergo nec successio aliqua. » — « Item quantum operatio est a virtute potentiori, tanto velocior, ut patet; sed haec est a virtute infinita; ergo est in instanti » — « Item non ob aliud est successio in operatione nisi propter praeparationem et inductionem proprietatum; sed hic nulla est praeparatio; ergo nulla successio » — « Item successio aut hic est, quia panis successive abiicitur, aut quia corpus successive introducitur. Non quia panis, quia non est ponere, quare citius convertatur una pars quam alia, nec materia quam forma. Nec quia Christi corpus, quia illud non potest habere nisi esse perfectum et integrum » — « Quod ergo obiicitur, quod non sunt simul, dicendum quod successivum non est simul cum instantaneo nec secundum totum, nec secundum partem, sed tamen secundum aliquid sui, ut puta factum vel dictum esse, quod est vel in ratione medii, vel principii, vel finis. Unde certum est, quod quando totum dictum est, totum factum est; sed quando Dominus facit, ipse novit. Ad illud vero quod obiicitur de illo instanti, utrum sit panis, dicendum quod in mutatione subita est simul fieri et factum esse, et simul desinere et desiisse. Quia ergo in instanti desinit esse panis, non est panis. Rursus, quia incipit esse corpus, vel convertitur in corpus, est corpus Christi.... Tempus sive instans mensura ultimi esse panis et primi esse corporis potest dupliciter accipi. Vel in divisione propria uniuscuiusque, sicut dicit Philosophus, quod unumquodque propria periodo mensuratur, quae quidem cum ipsa re incipit et desinit; et sic sunt diversae mensurae discontinuae, et diversa instantia consequenter se habentia, sicut sunt duo esse, scilicet esse panis, et esse corporis. Si autem accipitur instans secundum communem mensuram, quae est tempus continuum et commune, non intercisum, ut est mensura motus primi mobilis, vel etiam ut tempus consideretur secundum essentiam, non secundum esse, tunc accipitur determinatum instans secundum nostram signationem. Signetur ergo unum instans in tempore, in quo ultimo est panis; signetur et aliud instans, in quo primo est corpus Christi. Ego dico, quod non est signare duo instantia consequenter se habentia in continuo, manente continuo. Unde quodlibet horum per se signari potest, sed duo simul impossibile est signare. Et sic patet, quod in alio et alio instanti habet esse panis et corpus

secundum rem, et secundum quod est mensura realis et propria, licet secundum mensuram communem duo instantia immediate signare non contingat. Hic autem modus solvendi rationabilior et certior videtur omnibus praedictis, quoniam supra tria principia certa fundatur. Primum est, quod in eodem instanti simplici impossibile est contradictoria esse, quantumcumque instans habeat diversitatem secundum considerationem. Secundum est, quod in continuo, manente continuo, impossibile est instantia esse consequenter, nec vere signari. Tertium est, quod inter esse panis et inter esse corporis Christi, vel inter duo contradictoria, nihil est medium. » *Ibid. q. 5. fund. concl. et resp.* — « Cum ista conversio sit singularis, solum illa propositio est vera et propria, in qua verbum signat non identitatem panis ad corpus, neque causalitatem, neque innovationem, neque ullam ad causas inferiores ordinationem, sed solum conversionem cum praepositione importante transitum, non causam » — « Dicendum quod ista conversio est singularis, quia totum in totum transit, et hoc virtute supra naturam; ideo panis ad corpus non est identitas, non est innovatio in Christi corpore, nulla est causalitas in pane, nulla est secundum causas inferiores ordinatio. Ex his eliciuntur quatuor regulae. Prima est, quod omnia verba signantia identitatem panis ad corpus Christi, faciunt sermonem falsum. Unde omnes tales locutiones impropriae sunt, et exponendae: Panis *erit* corpus Christi; vel: Quod *fuit* panis, *est* corpus Christi; et simpliciter non sunt recipiendae cum relativo et verbo substantivo. Et ideo non valet ratio, quam adducit. Quia enim totum in totum transit, non est maior identitas, imo minor, imo nulla. Secunda regula est, quod omnia verba signantia innovationem circa corpus Christi, sunt false dicta; quae autem signant conversionem et transitum, vere dicuntur. Et quia *generari* dicit innovationem, *fieri* potest dicere transitum, ut cum dicitur: Hoc fit illud; ideo cum verbo fiendi potest concedi, non cum verbo generandi... Ratio ad oppositum non valet, quia obiicit de *fieri*, prout dicit alicuius generationem; sed non sic accipitur hic. Unde haec est magis propria: Panis fit corpus, quam, de pane fit corpus; et haec simpliciter est impropria: Corpus Christi fit; sed conceditur, fit hic. Tertia regula est, quia non est ordinatio panis ad corpus Christi secundum causas inferiores; ideo verba hoc signantia, sicut hoc verbum *potest*, absolute dictum, faciunt locutionem falsam; ut si dicatur: Panis potest esse corpus. Sed si dicatur ordinatio secundum causas superiores, tunc est in locutione veritas; ut si dicatur: Panis potest converti a Deo. Et sic dicit Ambrosius, et ratio concludit, quia actus ille est a potentia superiori. Quarta regula est, quia nulla est causalitas, sed solum transitus panis in corpus Christi, quod omnes praepositiones causalitatem importantes reddunt locutionem impropriam. Unde impropriae sunt cum hac praepositione *de* vel *ex*, secundum quod dicunt causalitatem; sed cum est aliqua acceptio ordinis, nec tamen secundum illam omnino propriae. Et ideo dicendum quod illa est vera et propria, in qua verbum signat non identitatem, nec innovationem, nec ordinationem naturalem, sed solum conversionem cum praepositione importante transitum non causam. Unde haec est propria: Panis convertitur in corpus Christi. » *Ibid q. 6.*

([21]) « Maius est creare quam transubstantiare; ex eo tamen quod corpus Christi superexcellit omnem creaturam, prout est cum anima et divinitate, transubstantiatio superexcellit omnem rei alterius creationem ». — « Dicendum quod si loquamur de virtute creante et transubstantiante, quae maior sit quantum ad se, non est differentia, quia una est, nec intensa, nec remissa. Si autem quantum ad effectum quis sit indicativus maioris potentiae, sive magis declarativus potentiae divinae, dicendum quod in qualibet harum operationum est considerare principium initiale, distantiam mediam et terminum finalem. Quantum ad principium initiale maioris virtutis attestatio est creare quam transubstantiare, quia ibi ex nihilo, hic operatur in aliquid et ex aliquo. Quantum vero ad distantiam mediam est aequalitas virtutis, quia utrobique nihil commune reperitur, nec manet secundum genus subiectum, licet secundum genus praedicabile in altero. Quantum vero ad ter-

minum finalem, quia in creatione fit, ut quod non erat, sit, in transubstantiatione fit, ut quod erat alicubi, sine sui mutatione sit alibi; illud quidem est maius, sed hoc rarius; et illud maius est, sed istud maius videtur. Quantum ergo ad terminum finalem maius est creare, sed maius videtur transubstantiare. Rationes ergo primae verae sunt, quia maior effectus est creare, et quantum ad terminum finalem, et quantum ad principium initiale. In hoc tamen quod corpus Christi superexcellit omnem creaturam, prout est cum anima et divinitate, et transubstantiatio facit, ut illud corpus sit in altari; ideo excellit omnem rei alterius creationem, non tamen sui formationem, scilicet in utero, sicut videbitur ». *4. dist. 10. p. 2. a. 1. q. 1.* ». — « Concipiendi Christum est virtus praestantior quam virtus conficiendi sacramentum ». — « Illa virtus est dignior, quae subiectum suum facit dignius et excellentius; sed virtus concipiendi data Virgini Mariae fecit eam multo digniorem quam virtus, sive potestas consecrandi, data sacerdoti, vel verbo; ergo virtus concipiendi est excellentior ». — « Item opus illud est maius et excellentius, de quo tenetur quis secundum rectam rationem plus laudare Deum et ei regratiari; sed magis tenemur laudare Deum de conceptione gloriosae Virginis, quam de consecratione, quam facit sacerdos in altari; ergo etc ». — « Item illa virtus est potentior et maior, quae potest in plus; sed beata Virgo unica conceptione concepit illud idem et tantum, quantum omnes sacerdotes omnibus consecrationibus conficiunt a principio mundi usque ad finem, et praeterea novum aliquod, quod non erat, nobis concepit; sed sacerdos non conficit nisi quod erat; ergo virtus conceptionis ad maiorem effectum, sive terminum, se extendit; ergo nobilior ». — « Dicendum quod dupliciter est loqui de utraque harum virtutum. Aut prout sunt in suo fonte et primo principio, ut dicatur virtus concipiendi, quae operata est conceptionem et principaliter et propria auctoritate, et similiter virtus transubstantiandi; et sic non est comparatio secundum magis et minus in se. Sed si comparetur ad manifestationem factam per effectus, iudicandum est, quod se habent sicut excedentia et excessa. Licet enim utrumque sit nobilissimum, et ostendat Dei potentiam esse summam, in illo tamen magis laudatur maiestas divina, et in hoc captivatur magis ratio nostra. Alio modo possumus loqui de hac duplici virtute, prout dicitur communicari creaturae, secundum quod dicitur, quod Virgini data est potestas concipiendi, et sacerdoti per verbum potestas conficiendi. Et sic, loquendo simpliciter, virtus concipiendi est dignior et excellentior, quia subiectum magis nobilitat; maius enim est esse matrem Dei, quam esse sacerdotem. Quia etiam actio Virginis est singularior, gloriosior et praeclarior, maius enim est concipere, quam conficere, quia terminus actionis plus accepit a concipiente matre, quam a conficiente sacerdote. Accepit enim a matre humanitatem et esse, non tantum esse hic, vel esse ibi; in consecratione vero, sicut melius patebit, corpus Christi non incipit esse; ergo etc. Ad illud ergo, quod obiicitur de nobilitate corporis Christi, iam patet responsio. Nam corpus Christi in consecratione non fit; quod si fieret, tunc utique bene concederem rationem. Sed certe tunc non fit eius humanitas, quia facta est in conceptione. Non fit gloria corporis, quia facta est in resurrectione. Non fit perfecta aetas, quia triginta annorum spatio est perfecta. Unde argumentum deficit, quia arguit ac si fieret. Sed per consecrationem nihil novum fit, sed hoc solum fit, ut quod erat in caelo perfectum et gloriosum, virtute transubstantiandi idem sine mutatione sit in altari. Ad illud quod obiicitur, quod minor est dispositio, dicendum quod ex utraque parte erat potentia obedientiae. Verumtamen esto quod minor sit dispositio, tamen virtus data verbo vel sacerdoti non efficit, vel reducit ad actum, sicut virtus conceptionis data Virgini.... Ad illud quod obiicitur de communicatione, quod nobilior est virtus, quae se magis communicat, dicendum quod hoc verum est, ceteris aliis paribus; sed non sic est in proposito. Nam beatissima Virgo Maria tantam habuit divinitus sibi collatam virtutem, quod recte Mater Domini dicitur, et est verissime. Sacerdos autem nec Verbum, nec Pater, nec Mater Christi potest dici, quamvis ad

eius ministerium convertatur panis in beatissimum corpus Christi ». *Ibid. q. 2.*

(22) « Nullum est incommodum, sive aqua in sacramento alteretur, et forma eius remaneat, sive quod ipsa mutetur in vinum virtute specierum ». — « Nihil convertitur in sanguinem nisi per transubstantiationem; sed virtus transubstantiandi non est in elemento, sed in verbo; ergo quantumcumque addatur elementum alius speciei, non fit transubstantiatio; ergo manet substantia cum accidentibus; ergo non convertitur in sacramentum ». — « Item si convertitur, aut ergo virtute sanguinis, aut virtute vini. Virtute sanguinis non, quia sanguis ille est glorificatus; ergo non habet potentiam convertendi aliquid aliud in se ». — « Item non virtute vini, quia vinum quod convertitur, ratione substantiae non ratione proprietatum convertitur, et ibi non est substantia vini; ergo nulla vis, quae possit convertere ». — « Item aqua non est nata de se converti in sanguinem; ergo si apponatur vino consecrato, non transit in sanguinem; ergo manet substantia eius; et sic etc. ». — « Dicendum quod accidentia non habent virtutem convertendi aliam substantiam in sacramentum. Et ratio huius est, quia in hoc sacramento est transubstantiatio, transubstantiatio autem non fit sine verbo; ideo quantumcumque apponatur aliquod aliud elementum, nisi adsit verbum, non fit sacramentum. Et si tu obiicias, quod aqua benedicitur per verbum, et oleum benedicitur, et tamen si non benedictum proportionabiliter apponatur, efficitur benedictum; respondetur, quod non est simile, quia consecratio in oleo, et benedictio in aqua non ponunt nisi accidens aliquod, et proprietatem quandam sanctificationis. Sed hic consecratio ponit conversionem in veram substantiam, et continentiam eiusdem, quae est a sola virtute increata assistente ipsi verbo. Alia etiam est ratio, quia aqua benedicta tota attingitur, et secundum totum, quod habet in se, commiscetur aquae supervenienti, et oleum benedictum non benedicto oleo; sed sanguis ibi contentus nulli humori miscetur, pro eo quod non est ibi diffusus, sed est sanguis glorificatus intra venas Christi contentus, et ideo a nullo liquore attingitur; et ideo nihil per mixtionem vel contactum potest in ipsum converti. Si ergo aliquid convertatur, necesse est, quod per transubstantiationem et novam consecrationem convertatur. Concedendum est ergo, quod species vini iuncta alii liquori non convertitur in sacramentum.... Ad illud quod quaeritur, si aqua modica convertitur a specie vini, respondetur dupliciter secundum diversos. Uno modo quod non convertitur, ita quod solvitur forma substantialis aquae, sed converti ibi est solum alterari, quia mutatur sapor et color et odor, et participat proprietates vini; et ideo quantum ad sensum nostrum conversa est. Et talis conversio disponit ad conversionem in sacramentum, si adesset verbum; sed cum non adsit, non convertitur, sed manet substantia habens proprietatem vini per actum et virtutem illius speciei. Alius modus dicendi est, quod aqua convertitur in vinum, et hoc virtute illarum specierum, non, inquam, in vinum, quod sit unum secundum speciem, sed vinum solum secundum materiam, sicut caro secundum speciem convertit carnem secundum materiam. Et si tu obiicias, quod nihil dat, quod non habet, verum est secundum substantiam vel secundum virtutem, et species illae, quamvis non habeant substantiam vini, habent tamen virtutem et operationem; et ideo sicut verum vinum solveret speciem aquae modicae, et converteret secundum veritatem, ita intelligendum est in proposito. Uterque modus dicendi est probabilis satis, et quocumque horum modorum dicatur, non sequitur, quod aqua iuncta vino fiat sacramentum, et consecretur ». *4. dist. 12. p. 1. a. 2. q. 2. fund. concl. et ad 2.*

(23) « Congruit ibi accidentia remanere, sicut dicit Hugo, in solatium sensus, et in fidei meritum. Dum enim velatur verum corpus carnis, et fides magis meretur credendo quod non videt, et sensus libentius recipit. Congruum autem est, quod sola remaneant sine subjecto propter efficaciorem significationem, quia efficacius et perfectius ducunt in signatum, cum non habeatur ibi stabiliens per naturam propter convenientem cibationem. Quia enim iste cibus est spiritualis, ideo oportet animam sublevari a carnalitate sensus per fi-

dem, et a carnali dilectione per caritatem. Et ideo non debuit ibi remanere panis materialis propter fidei promotionem, dum enim sublevatur intellectus ad intelligendum quod est supra naturam, scilicet accidentia esse sine subiecto, fit habilior ad credendum, quod est supra seipsum, quod totus Christus sit in tam parva hostia. Quarta ratio propter divinorum perfectionem, quae debet in hoc sacramento reperiri, cum sit perfectissimum. Et attenditur duplex perfectio in hoc sacramento. Prima est in hoc, quod accidentia accipiunt modum nobilissimum essendi, scilicet esse per se; et in hoc quod substantia illa, quae suberat, cum esset materialis et corruptibilis, transubstantiatur in substantiam, sive in corpus spirituale et incorruptibile, et in corpus divinitati coniunctum et gloriosum ». *4. dist. 12. p. 1. a. 1. q. 2.*

(24) « In sacramento Eucharistiae vere sunt accidentia sine subiecto, et non in aëre circumfuso, ut aliqui dixerunt » — « Aliqui voluerunt dicere, quod species illae erant in aëre circumfuso. Sed illud manifeste falsum est, tum propter hoc, quod non denominant accidentia aërem circumiacentem, tum etiam quia impossibile est accidens transmutare subiectum, vel transmigrare de subiecto in subiectum. Si ergo fuerunt in pane, non possunt esse in aëre. Et iterum, aëre non mutato, transferuntur de uno loco ad alium. Item locum replent, et aërem expellunt; sed nullum locatum comparatur ad locum ut ad suum subiectum, et nullum accidens expellit subiectum proprium. Propter haec et his similia, communiter tenent magistri, quod accidentia sunt ibi sine subiecto ». *4. dist. 12. p. 1. a. 1. q. 3.*

(25) « Existentia corporis Christi in sacramento altaris est supra captum intellectus humani, non tamen supra captum intellectus fidelis ». — « Dicendum quod aliqui voluerunt hic subtiliari, et dicere, quod hoc aliquo modo erat intelligibile. Et quamvis existentia talis sit supra naturam corporis humani non glorificati, non est tamen supra naturam corporis glorificati, quia corpus illud habet proprietates et nobilitates lucis, corpus autem lucis tantae nobilitatis est per naturam, quod in maiori spatio, et in minori potest esse, ita quod ipsum nec sit maius, nec minus. Exemplum autem dant sic. Si lux candelae, sive lumen, sit in magna domo, et postmodum transferatur in parvam, lux candelae tanta est in parva, quanta in magna, non rarior, nec densior; similiter radius, si dirigatur in propinquum et longinquum. Similiter volunt dicere in corpore glorioso, et maxime in corpore Christi. Sed ista manuductio ad intelligendum potius intellectum obfuscat, quam aperiat; primum quia exemplum non est conveniens in se; lumen enim non est corpus, nec defluxus corporis, nec rarefit, nec condensatur. Rursus, non est conveniens ad propositum, quia diffusio luminis, eo quod arctatur secundum spatium, configuratur secundum illud, in quod diffunditur. Si ergo corpus Christi sic esset in hostia, oporteret, quod figura nasi et aliorum membrorum configuraretur planitiei hostiae. Et iterum non potest intelligi, quod contrahatur, quin una pars corporis intret sub alia; ac per hoc non maneret corporis quantitas et figura; et multa inconvenientia ad hoc sequuntur. Ideo dicendum aliter, quod est supra naturam corporis glorificati, nec proprietates illae possunt convenire alicui per naturam, et si conveniant, hoc solum est per miraculum; et ideo non est quaerendum simile, per quod capiatur. Si ergo quaeratur ratio, per quam intelligatur, vel utrum sit intelligibile, dicendum, quod est loqui de intellectu nostro, ut est humanus, vel ut est fidelis. Si ut est humanus, sic intelligit conversus ad imaginationem et sensum, et iudicat secundum causas intrinsecas et inferiores; et ideo deficit in assentiendo, quia non assentit nisi secundum manuductionem, quae ortum habet ab imaginatione et sensu. Item, quia iudicat secundum causas intrinsecas et creatas, et ita comparando potentiam continendi active ipsius hostiae ad potentiam continendi passive Christi ipsius corporis; et quia invenit repugnantiam et improportionabilitatem, ideo contradicit in ratiocinando. Et ita iste articulus dicitur esse supra intellectum, et contra intellectum, secundum quod est intellectus humanus. Si autem loquamur de intellectu, secundum quod est fidelis, sic dicendum quod assentit

secundum dictamen fidei, et secundum regulam veritatis aeternae; ideo sufficit in assentiendo, et concordat in ratiocinando. Intellectus enim fidem habens statim credit, ex quo hoc propositum est sibi, scilicet quod Christus est sub speciebus illis; et hoc adiutus lumine fidei. Similiter concordat in ratiocinando, quia aspicit ad causas superiores. Sic enim dicit intellectus: Deus potest facere omne, quod est congruum. Et fides assumit: Congruum est, quod caro Christi exponatur in cibum. Et ideo ratio concludit, quod Deus hoc possit ibi facere. Item intellectus dicit, quod veritas non potest dicere falsum; et fides assumit: Veritas dixit: *Hoc est corpus meum;* et praecepit, ut diceretur; ergo dixit verum. Cum ergo sit in nobis duplex intellectus, scilicet fidelis et humanus, ideo sentimus in nobis aliquando colluctationes. Fidelis tamen intellectus praevalet ei, qui est humanus, quia elevat ipsum extra animalitatem; attamen non ita elevat, quod comprehendat, ut meritum fidei integrum maneat. Et hoc patet, quia intellectus humanus dicit, quod impossibile est, quod maius contineatur a minori; et fidelis respondet, quod verum est localiter; et corpus Christi magnum non est ibi localiter, sed sacramentaliter; et quamvis illud sit impossibile per naturam, tamen potest esse Deo possibile. Et quia nescimus quid Deus posset, mutato modo essendi, ideo licet intellectus sibi praevaleat, tamen nondum comprehendit. Et sic patent rationes ad utramque partem; primae enim procedunt de intellectu secundum quod humanus, et secundae de intellectu secundum quod fidelis. Ad illud tamen quod quaeritur, quare plus hoc dicitur esse supra intellectum, dicendum quod in hoc quodam modo communicat nostra imaginatio, cum corpus Christi sit imaginabile; et quoniam illuditur ei, quia ut est sub sacramento, subterfugit imaginationem, imo supra ipsam est, ut praehabitum fuit, cum accipiat modum essendi, quem habet spiritus; ideo cum repugnet imaginatio, magis est contra intellectum. Sed in articulis aliis, scilicet divinitatis, omnino deficit, et non adeo repugnat. Ad illud quod quaeritur, quare disputatur de hoc sacramento, cum totum sit fidei, dicendum quod non ad generandam fidem, sed ad nutriendam, ne propter ignorantiam aliquis concedat repugnans fidei, vel neget consequens ad fidem; et hoc quam utilissimum et necessarium est, quia multa ponuntur in hoc sacramento ab incautis, in quibus est periculum in asserendo. Unde disputamus, non ut melius credamus, sed ut fidem illibatam servemus, dum, ipsa cognita, errores cavemus, et cavendo in veritate persistimus ». *4. dist. 10. p. 2. a. 2. q. 1.* — « Visus quantumcumque gloriosus ad hoc non attingit, ut videat corpus Christi sub sacramento altaris, sicuti est ». — « Dicendum, quod existentia corporis Christi sub sacramento est sublimata supra modum essendi, et omnis corporis, et omnis rei corporalis et dimensivae. Et ideo, cum visus non abstrahat a quantitate, quia est de ratione sensatorum, et percipere habeat corpus secundum modum existendi corporalem; dicendum est, quod nullo modo visus quantumcumque gloriosus ad hoc attingit, ut videat ibi Christum, sicuti est, etiamsi praesens sit. Et si alicui miraculose ostensum est, nunquam tamen ostensum fuit in forma, quam ibi habet, ut communiter dicitur, quia ostensum fuit in forma parvuli, et ipse est ibi secundum eandem quantitatem, quam habet in caelo, et sic est in qualibet parte; et iste modus existendi abstrahitur ab omni sensu ». *Ibid. q. 2.*

(26) « Ad illud quod quaeritur, si in triduo fuisset reservatum, dicendum quod mortuus esset sub speciebus; et similiter, si aliquis confecisset, non esset ibi nisi corpus mortuum. Quod obiicitur, quod tunc imperfectum esset etc., dicendum quod sacramentum esset perfectum ab efficacia, quia corpus erat unitum divinitati; et esset perfectum a signantia, sed tamen non a continentia. Et ratio huius est, quia imperfectio erat in ipso signato, quia corpus erat mortuum. Similiter dicendum, quod non est esse ibi animam virtute verborum, sed propter coniunctionem. Unde quia in triduo non erat coniuncta, ideo non esset ibi, non propter virtutem verborum, quae modo sit maior, sed propter alium statum corporis; verba autem sacramentalia sunt ordinata ad convertendum in corpus, quale erat secundum statum prolationis verborum. Sed numquid poterat Christus facere, si corpus erat mor-

tuum sub sacramento, quod anima egrediens de corpore pendente in cruce intraret corpus sub sacramento, et ita simul esset vivum et mortuum? Dicendum quod hoc facere nihil aliud esset, quam redire, unde exierat; unde hoc esset corpus suum vivificare, quia omnino unum est; et ideo est ibi imaginatio mala, quia imaginatur corpus Christi unicum esse ut diversa corpora, et quod unum sit et perfectum et vivum, et aliud non. Hoc autem non debet intelligi, quia tantum unum est corpus ». *4. dist. 11. p. 2. a. 2. q. 2. ad 4-6.*

(27) « Christus tradidit discipulis corpus suum mortale et passibile in coena, licet ibi non poterat passio illi inferri, quia in sacramento erat impassibiliter ». — « Dicit Glossa: Solet quaeri, quale corpus discipulis suis dedit Dominus; et respondet: Dicimus tale, quale erat, quia passibile et mortale ». — « Item si dedit impassibile et immortale, cum haberet in se passibile et mortale; ergo aliter dedit in signo, quam in se; ergo fuit ibi fictio ». — « Item si immortale, esto quod reservaretur, simul esset vivus et mortuus; ergo simul viveret et non viveret: et si hoc, duo contradictorie opposita essent simul vera de eodem, quod non potest credi, nec intelligi ». — « Item cum dicitur: *Hoc est corpus meum,* panis solum convertitur in corpus, sed anima est ibi solum per concomitantiam; ergo si in triduo fuisset confectum, esset mortuum corpus, cum anima esset separata; ergo similiter si esset reservatum; ergo passibile et mortale ». — Circa hoc duplex est opinio. Una magistri Hugonis et suorum sequacium, quod Christus corpus suum immortale et impassibile dedit sub sacramento. Et non est inconveniens, quod sit habens alterum et alterum modum essendi, habitu et actu. Habitu quidem erat mortale; sed ex aliqua causa sumpsit ad tempus immortalitatem, sicut subtilitatem in nativitate, agilitatem in mari, claritatem in monte; sic immortalitatem sub sacramento. Nec est ibi contradictio vera, quia corpus Christi, ex hoc quod in pluribus locis est, oppositas habet proprietates; sicut portare et portari, quiescere et moveri, sic pati et non pati. Quantum enim ad hoc accipit rationem universalis, licet vere sit singulare. Et secundum opinionem istorum, si reservatum fuisset, non esset mortuum in pyxide. Sed quia haec opinio simul contradictoria ponit dici de eodem secundum quod idem, et hoc non est necessarium ponere in hoc sacramento; ideo minus est rationabilis. Propterea est alia opinio Magistri et Innocentii et sequacium, quod dedit tale corpus discipulis, quale habuit. Quamvis enim corpus Christi simul virtute sacramenti sit in pluribus locis, easdem tamen habet absolutas proprietates, tanquam unum numero. Et propter hoc, ad intelligentiam obiectorum in contrarium, dicendum quod duplex est proprietas, quae convenit corpori Christi; quaedam absoluta, quaedam relata ad locum. Proprietas absoluta, quae convenit corpori Christi, ut in uno loco est, cum sit una, convenit tamen ut in omnibus. Sed proprietas relata ad locum, cum sit in diversis locis, etsi conveniat ei in uno loco, non tamen oportet, quod in omnibus. Unde non oportet, si corpus Christi sit in multis locis, quod si movetur in uno, moveatur in altero. Similiter non oportet, quod si aliquis percutit ipsum in uno loco, in alio similiter percutiat, quia talis operatio respicit praesentiam localem agentis. Ita similiter non oportet, quod si videatur in uno loco, in alio videatur, quia hoc respicit praesentiam visibilis. Concedendum ergo quod Christus corpus possibile et mortale habebat sub sacramento; sed tamen non poterat ibi sibi passio inferri, quantumcumque homo percuteret: unde dicendum quod sub speciebus illis erat passibilis, sed erat ibi impassibiliter. Unde loquendo de passione illata, si quaeratur, utrum posset ibi pati, ista distinguenda est; aut enim hoc, quod est *ibi,* determinat actum, aut compositionem intellectam circa subiectum. Si determinat actum, falsa est, quia sensus est, quod sub sacramento poterat ei passio inferri; et hoc est falsum, quia sicut ibi non poterat sentiri, ita nec poterat ei passio inferri. Si autem determinat compositionem intellectam circa subiectum, sic locutio est vera, et est sensus: existens ibi poterat pati, quia si passio in alio loco ei inferretur, etiam ibi passionem sentiret et moreretur. Unde si fuisset reservatum corpus illud, ha-

buisset plagas sub sacramento, sicut extra, sed tamen non esset illi ibi illata passio sub tali modo existendi. Propter hoc dicunt magistri, quod ibi existens erat passibilis passione illata sibi alibi, tamen erat ibi impassibiliter. Et si sic magister Hugo intellexit, habet veritatem. Sed tunc illa adaptatio de dotibus non valet; si enim dotes dicunt qualitates aliquas, non video quomodo corpus non sit alteratum, saltem ad tempus. Constat autem quod, quando dedit sacramentum, corpus eius actu et habitu habebat proprietatem passibilitatis; ergo non habebat oppositam, modum tamen existendi in alio alium habebat, qui modus sublimabat ipsum supra habere passionem, ac per hoc supra passibilitatem sentiendi, ut erat ibi, vel contingendi. Unde, quamvis esset passibile, tamen nunquam poterat ibi palpari; similiter nec passio ibi inferri ». *4. dist. 11. p. 2. a. 2. q. 2. fund. et concl.*

(28) « In altari non tantum est corporis Christi veritas, imo etiam quantitas. Et ad intelligentiam obiectorum notandum, quod etsi in hoc sacramento fieri debeant miracula, non tamen debent fieri, nisi quae congruant sacramento. Sacramentum autem illud est mysterium fidei; et ideo est verum et occultum. Quia verum; ideo cum dicitur: *Hoc est corpus meum*, corpus panis transit in corpus Christi, et hic, et ubicumque dicatur. Et ex hoc oritur duplex miraculum. Primum est, quia panis transit in corpus Christi integrum et perfectum. Et aliud, quia corpus Christi integrum est, ubicumque fit haec transubstantiatio, ita totum et perfectum in parvo loco, et unum in pluribus locis. Quia vero occultum; ideo debent manere species et omnia sensibilia, ipso non apparente. Et ex hoc est duplex miraculum. Unum quia accidentia sunt sine subiecto; alterum vero, quod est ibi corpus clarissimum, et est praesens, et non videtur ». *4. dist. 10. p. 1. a. 1. q. 2.*

(29) « Corpus Christi verum in Eucharistia non frangitur; quin imo in quot partes dividatur hostia, in qualibet est integrum » — « In fractione specierum Eucharistiae est vera fractio, cum ibi sit vera divisio, quantitas vera, et vera soliditas ». *4. dist. 12. p. 1. a. 3. qq. 1. 2.*

(30) « Ipsa fractio signat passionem; sed partes istae signant partes corporis Christi mystici. Et quia partes in corpore Christi mystico sunt in triplici differentia, quidam enim regnant in paradiso, quidam securi expectant in sepulchro, quidam autem pugnant in merito; ergo tantum tres partes fiunt in hoc sacramento ». *4. dist. 12. p. 1. a. 3. q. 3.* — « Fractio est passio; partes fractae tres iustorum differentiae. Quidam regnant in caelo; hi per tinctam. Quidam securi expectant in sepulchris; hi per eam, quae antiquitus servabatur. Quidam pugnant in mundo; hi per siccam partem hostiae figurantur ». *Centil. p. 3. sect. 50.*

(31) « Corpus Christi vere existens in hostia, est totum in toto, et totum in qualibet parte, in qua salvatur species totius ». — « Dicendum, quod duplex est hic positio. Aliquorum enim positio est, quod sub totali specie sit totum corpus, ita quod sub nulla parte totum ante fractionem, sed post fractionem est in qualibet parte totum; et hoc dicunt venire non a virtute convertendi, quia hoc non est per conversionem, sed per inseparabilem unionem. Sicut enim ubi corpus, ibi anima Christi propter coniunctionem; sic cum haec pars contineat aliquam partem corporis, et inseparabiliter, rursus illa pars non possit dividi ab aliis, quia corpus est incorruptibile; propter coniunctionem, qua separat partem hostiae ab hostia, totum trahit secum. Et ponunt exemplum in speculo, quia imago habet esse spirituale, quod non potest dividi, et in altera parte speculi remanet pars imaginis, similiter et tota. Simile etiam dicunt in anima sensibili, quae nata est esse in corpore annuloso, propter consimilem rationem in partibus et toto; unde quando dividitur pars a toto, remanet in ea tota anima. Sic suo modo in proposito. Unde quia non est ponendum in hoc sacramento, nisi quod necesse est, et ratio cogit post fractionem esse in partibus divisis hostiae, ante fractionem autem ponere esse in omnibus partibus ratio non cogit, nolunt amplius ponere. Aliorum opinio est, quod corpus Christi ita est in toto, quod in qualibet parte, in qua salvatur species totius. Et hoc quidem ponunt non propter necessitatem, sed propter rationem

inducentem et in conversione, et in fractione; in conversione, quia cum totum sit homogeneum, non est maior ratio, quare magis una pars in unam partem, quam in totum convertatur, ex quo non requiritur determinata pars. Unde Innocentius: Ego sane concesserim, quod talis panis in totale corpus convertitur, ita tamen quod nulla pars panis in aliquam partem corporis transit. In fractione similiter videmus, quod qua ratione post in qualibet parte totus est, eadem ratione similiter est ante. Unde Innocentius: Reor salva fide maiestatis, quod ubi est panis consecratus, totum in singulis partibus contineatur; quod inde cognoscitur, quoniam in quotcumque partes species dividantur, in singulis est totus Christus. Et haec positio est probabilior, et huic magis consentio, quia facit ad veritatem sacramenti et utilitatem fidei; ad veritatem, quia Christus ibi continetur ut signatum in signo; et quia ratio signandi uniformiter est in partibus et in toto, ad veritatem sacramenti spectat, quod uniformiter sit in partibus et in toto. Ad utilitatem fidei facit, quia phantastica imaginatio multum impedit nos ab elevatione ad contemplandum credenda. Sed si corpus Christi ponatur ibi, ita quod pars in parte, et totum in toto, non est omnimoda abstractio ab imaginatione. Sed quando ita ponitur, quod totus sub qualibet parte, hoc nullatenus cadit sub imaginatione. Unde multum sublevatur homo ad puritatem intelligentiae ». *4. dist. 10. p. 1. a. 1. q. 5.*

(32) « Illud dicitur esse dimensive alicubi, quod ita est in illo, quod totum in toto, et pars in parte secundum commensurationem; et huiusmodi non debuit esse corpus Christi sub sacramento, quia tunc necessarium esset illi aequari et configurari. Sed hoc non congruebat veritati sacramenti, quia ad veritatem sacramenti requiritur, quod sit ibi in quantitate sua; et si aequaretur hostiae, non esset in sua quantitate, sed conformaretur, vel configuraretur non in sua figura; et ideo hoc non debuit fieri, sed debuit fieri, ut corpus habens suam perfectionem esset in hostia illa, et ita habens suam dimensionem, non esset ibi dimensive ». *4. dist. 10. p. 1. a. 1. q. 4.*

(33) « Sicut dicit Innocentius: Quemadmodum Dei Filius secundum divinitatem habet triplicem modum essendi, in omnibus per essentiam, in iustis per gratiam, in Christo per unionem; sic corpus Christi localiter est in caelo, personaliter in Verbo, sacramentaliter in altari: hoc tertio modo dicit ipsum reperiri in pluribus locis, quia plures sunt species continentes. Unde, per se loquendo, est in uno loco tantum, in quo diffinitur sicut individuum. Quia vero multa in ipsum convertuntur, quae sunt in diversis locis, et ipsum per consequens est in diversis locis secundum illum modum, secundum quem multa in ipsum convertuntur, et hoc sub sacramento. Unde notandum ad intelligentiam obiectorum, quod corpus Christi est individuum secundum se, et individuum in quod plura convertuntur. Quia individuum secundum se, est in caelo tantum in proprio et diffinitivo loco. Quia vero in ipsum plura convertuntur, non habet terminum substantiae limitatum ad unum locum, sed extendit se ad locum conversionis. Et quia conversionis loca non possunt esse omnia, nec unum solum, imo plura, quantum ad hoc nec immense est sicut Deus, nec omnino diffinitive sicut aliquod individuum, sed medio modo, sicut Deus secundum modum essendi per gratiam non in omnibus, sed in pluribus. Si ergo quaeratur ratio, quare corpus Christi est in pluribus locis, credo quod haec sit ratio; quia plura convertuntur in ipsum totum, et in pluribus locis. Si quaeratur autem quare plura, dicendum quia Dominus instituit. Et si quaeratur ratio institutionis, dicendum quod quia cibus spiritualis et communis, ideo natum est cibare plures, et ideo plura convertuntur in ipsum; aptitudinem autem cibandi spiritualiter habet ex unione cum divinitate, actum vero ex existentia sub sacramento; et ideo institutum est, ut plura in illud corpus convertantur, et sub hoc sacramento ». *4. dist. 10. p. 1. a. 1. q. 3.*

(34) « Operationes specierum Eucharistiae, si fiat comparatio ad principium, sunt supra naturam; si autem ad obiectum, sunt naturales ». — « Dicendum ad intelligentiam praedictorum, secundum unum modum dicendi satis probabilem, quod ex comparatione virtutis ad operationes ex virtute egredientes, operatio-

nes habent regulari secundum potentias et virtutes, a quibus egrediuntur. Propter quod notandum, quod aliquando datur alicui potestas conformis suae naturae, et actus egressus ab illa potentia est naturalis, sicut cum caeco redditur potentia videndi. Aliquando datur potestas alicui partim conformis naturae, et partim supra naturam; et tunc actus egrediens quodam modo est naturalis, quodam modo supra naturam, sicut caeco videre nocte. Quandoque datur potestas omnino supra naturam; et tunc actus egrediens ab illa potentia est miraculosus simpliciter, et supra naturam, sicut Virgini data est potestas pariendi. Considerandum est igitur, quod in hoc sacramento est haec omnia reperire. Nam prima quantitas naturaliter habet substare aliis accidentibus, et alia accidentia naturaliter sustentari ab illa. Si ergo detur quantitati potentia sustentandi alia accidentia, illorum existentia in quantitate est naturalis, et operatio sequens habet potentiam naturalem. Unde dico, quod operationes illarum specierum in sensus sunt naturales, quia in quantitate habent esse conveniens immutationi sensuum. Omnes igitur rationes hoc ostendentes sunt concedendae. Ad oppositiones manifesta est responsio, quia quantitas est ibi loco materiae, et per illam sunt hic et nunc, et habent esse materiale, et conveniens immutationi sensuum, et accidentia primo sunt in quantitate.... Quia vero datur ulterius quantitati illi potentia subsistendi transmutationibus illarum formarum, talis potentia partim est conformis naturae, partim supra naturam. Conformis est quantum ad subsistentiam contrarietatis, quia quantitati per se insunt contraria; sed supra quantum ad hoc, quod manet, eadem secundum se, facta mutatione; hoc enim est proprium solius substantiae, et ita supra naturam contrarietatis. Ad illud, quod quaeritur de transmutatione, utrum sit naturalis, vel miraculosa, dicendum quod ratione naturarum illarum specierum, quae habent naturam contrarietatis, illa transmutatio est naturalis; sed ratione subsistentialitatis est supra naturam, ita partim naturalis et partim supra naturam. Rationes igitur ad partem oppositam factae in secundo problemate currunt secundum has duas vias. Nam quae probant, quod sunt naturales, sumuntur a natura contrarietatis formarum illarum; quae vero probant, quod sunt supra naturam, procedunt secundum viam subsistentialitatis: sic patet secundo quaesitum de transmutatione. Si vero datur illis accidentibus potentia convertendi in substantiam, cum desinunt esse, et cum corpus Christi ibi desinit esse, talis potentia omnino est supra naturam; et ideo talis actus est omnino supra naturam, et miraculosus. Ad illud, quod quaeritur de nutritione, dicendum quod ibi triplex est operatio. Prima est, quod species illae per actionem virtutis agentis transmutantur; et haec partim est naturalis, partim supra naturam. Secunda est, quod in fine transmutationis cedunt in substantiam, ita quod in illam convertuntur, sicut converteretur substantia panis, si esset praesens; et haec est miraculosa. Tertia est, quia substantia illa postea convertitur in carnem; et haec est simpliciter naturalis. Sed quamvis iste modus dicendi probabiliter possit sustineri, aliter tamen potest dici securius et brevius, quod operationes accidentium, sive virtus operans, habet comparari ad illud, a quo egreditur, et ad illud, circa quod operatur. Si loquimur per comparationem ad illud, a quo egreditur, sic dico quod, cum per naturam omnis virtus operans vel sit substantialis, vel saltem ab illa dependeat et reguletur, substantia circumscripta, si ulterius accidens operetur, ita miraculum est, quod operetur per se, sicut miraculum est, quod per se maneat; et ita omnis operatio est miraculosa. Si autem loquamur per comparationem ad obiectum, sive sit ad organum sensus, sive aliud quodcumque corpus, sic dico, quod accidentia multas habent ibi operationes naturales; unde quod albedo moveat visum, et sapor gustum, hoc non est supra naturam, nec contra, sed secundum naturam. Quoniam ergo albedo non separatur ibi, ut habeat esse mathematicum, sed salvatur esse naturale et singulare; ideo illae operationes, quae inerant albedini et aliis accidentibus, adhuc naturaliter insunt. Concedendum ergo est, quod immutatio et transmutatio quodam modo naturaliter est in relatione ad obiectum, quia salvatur ibi natura accidentium; quodam modo

est supra naturam in comparatione ad subiectum, quia accidentia per se agunt; et secundum hoc currunt rationes ad partes oppositas adductae ». *4. dist. 12. p. 1. a. 2. q. 3. et ad 1-3.*

(35) « Miraculo fieri potest, ut accidentia sint sine subiecto, cum Deus sua virtute possit ea a substantia separare ». — « Dicendum quod per miraculum potest fieri, quod accidentia sint sine subiecto, sive substantia. Cum enim differant per essentiam, potest Deus sine omni inconvenientia per virtutem suam illa separare. Ad rationes ad oppositum respondent quidam, quod esse per se, et esse in alio dicunt rationem substantiae et accidentis quoad modos consequentes, qui sunt inseparabiles secundum potentiam naturalem; ideo per huiusmodi habent notificari, quia oppositiones currunt quoad rationes dicentes essentiam; similiter de oppositione quoad differentias essentiales. Potest tamen dici aliter, quod est accidens ut est accidens, et est accidens secundum species, sive differentias speciales. Nam in quantum comparatur ad subiectum, habet dici accidens; inquantum ad operationem, habet dici hoc. Notandum igitur, quod sicut comparatio accidentis ad operationem est dupliciter, scilicet secundum actum et secundum aptitudinem, ita etiam ad subiectum. Comparatio vero accidentis ad propriam operationem secundum aptitudinem est essentialis et inseparabilis. Unde non potest esse, quod sit albedo, et non sit visus disgregativa. Comparatio vero secundum actum consequitur essentiam; unde posset accidens separari ab actuali operatione; unde albedo non semper disgregat. Sic dicendum, quod comparatio accidentis ad subiectum secundum aptitudinem est essentialis, et haec nunquam privatur ab accidente, nec ab illis speciebus; verum est enim dicere, quod sunt natae esse in subiecto. Comparatio vero actualis, quamvis semper insit actu secundum naturam, tamen sequitur essentiam; et ideo potest separari sine aliquo inconvenienti potentia supra naturam ». *4. dist. 12. p. 1. a. 1. q. 1.*

(36) « Eucharistia habet efficaciam in digne accedente tantum et debite praeparato per sui diiudicationem ». — « Dicendum quod sacramentum hoc non habet efficaciam in aliquo, nisi in digne accedente. Digne autem accedere in hoc consistit, quod homo se praeparet, sicut debet. Tantum enim sacramentum recipere, sicut recipitur alius cibus, non est congruum, nec fructuosum. Et quia in hoc sacramento praesens est divina maiestas, et summa exprimitur caritas; ideo debet recipi cum honore et devotione. Et quia cum honore et devotione non suscipitur tam nobilis hospes in immundo hospitio, necesse est, quod homo hospitium Deo praeparet per sui diiudicationem. Et quia non praeparat hospitium hospiti, nisi ipsum cognoscat, necesse est, quod cibum istum ab aliis discernat. Ad hoc ergo quod sacramentum hoc habeat in aliquo efficaciam, primo oportet cibum istum ab aliis discernere per fidem; secundo, hospitium praeparare per sui ipsius probationem; tertio, in hospitium paratum recipere cum honore et devotione. Et primum et secundum habemus ab Apostolo; secundum ibi: *Probet seipsum homo (1. Cor. 11. 28);* primum ibi: *Non diiudicans corpus Domini (Ibid. 29);* de tertio habemus exemplum in Zachaeo *(Luc. 29. 6).* Et quia multi recipiunt hoc sacramentum, qui se non debite praeparant; *ideo multi imbecilles et infirmi, et dormiunt multi (1. Cor. 11. 30)* ». *4. dist. 12. p. 2. a. 1. q. 1.* ».— « Etsi virtus Dei non sit limitata, quominus per Eucharistiam possit remittere culpam; tamen de communi lege non prodest nisi existentibus in caritate ». — « Non limitamus largitatem Dei, quin in hoc sacramento possit, et aliquando faciat remissionem omnis culpae; sed secundum forum commune, et generalem rationem institutionis sacramenti, dicendum quod istud sacramentum datum est in cibum illis, qui sunt de corpore Christi, et omnes tales habent caritatem; ideo effectum habet in solis iustis. Effectus autem in iustis est liberando a culpa veniali et praeservando a mortali ». *Ibid. q. 2.*

(37) « Duo sunt modi manducandi illud sacramentum, scilicet sacramentalis et spiritualis, quorum distinctio oritur a triplici principio. Primo a dispositione sumentium; quidam enim accedunt male dispositi, et hi manducant sacramentaliter; quidam bene, et hi spi-

ritualiter et sacramentaliter. Secundo a modo sumendi; quidam enim sumunt ore carnis, et hi sacramentaliter; quidam ore cordis, et hi spiritualiter. Unde duplex os, duplex manducatio. Tertio a duplici re huius sacramenti; duae quippe sunt essentiae huius sacramenti, scilicet corpus Christi verum, et gratia in corpore mystico faciens unionem, quarum una sine altera sumi potest. Manducare autem sacramentaliter est manducare sacramentum, ut sacramentum. Ad quod quatuor requiruntur, cibi existentia, eius ad cibatum naturalis convenientia, ut scilicet sumatur ab homine non a mure, intentio et illius intentionis regulatio per fidem. Spiritualis manducatio habet duo, scilicet suo modo masticationem, quae consistit in recogitatione cibi, scilicet carnis Christi pro nobis expositae in pretium redemptionis, et cibum refectionis. Habet etiam incorporationem, quae consurgit ex tali recogitatione, dum recogitans ardore afficitur caritatis; et ei, de quo recogitat, iungitur, et sic incorporatur; et dum incorporatur, reficitur, et magis assimilatur. » *Cent. p. 3. sect. 50.* — « Quaeritur hic de manducatione corporis Christi et carnis suae. Et quod non manducetur, videtur, quia quod manducatur, atteritur et masticatur; sed caro Christi impassibilis dentibus non potest atteri; ergo nec manducari. Item quod manducatur, in manducantem convertitur; sed corpus Christi non convertitur in nos, sed nos in ipsum; ergo ipsum non manducamus, sed ipse nos. Respondeo, in manducatione tria sunt, quae reperimus, scilicet masticatio, incorporatio et conservatio. Masticatio est duplex secundum duplicem masticationem, quia est manducatio sacramentalis, et in hac est masticatio sacramentalis, quia species masticatur; et est manducatio spiritualis, et in hac est masticatio spiritualis, quae est spiritualis discussio per fidem. Est igitur rursus incorporatio, qua corpori Christi incorporamur. Est etiam conservatio, qua per Christi spiritum conservamur, sicut membra corporis per animam. De his tribus dicit Augustinus *(in Ioan. Evan. tract. 26. c. 6. n. 13):* O sacramentum pietatis! o signum unitatis! o vinculum caritatis! qui vult vivere, habet ubi vivat, habet unde vivat. Accedat, credat, incorporetur, ut vivificetur. Per hoc patet primum, quia est ibi masticatio non carnalis, sed spiritualis, vel sacramentalis. Quod obiicitur, quod nobis incorporatur, dicendum, quod ultimus effectus cibi est conservare; et quia etsi nos incorporemur Christo manducando, quia tamen manducando conservamur, per ipsum recte ipse dicitur noster cibus. Item quaeritur de hoc, quod dicitur: *Nisi manducaveritis carnem etc.* Ex hoc videtur, quod sacramentum Eucharistiae sit necessitatis, quod nullus sine eo possit salvari. Contra: aut intelligit de vita gratiae, aut gloriae; gratiae non, quia qui vult digne accedere, prius debet habere vitam gratiae; ergo eam non habet per manducationem; nec vitam gloriae, quia si potest habere vitam gratiae sine manducatione, potest et gloriae. Respondetur ad haec secundum Augustinum *(in Io. Ev. tract. 25. n. 12),* quod credere est manducare, unde subdit: Ut quid paras dentes et ventrem? Crede, et manducasti. Secundum hoc igitur attendendum, quod est manducatio spiritualis, et est manducatio sacramentalis. Spiritualis est per fidem et caritatem, sacramentalis sub sacramento. Sine sacramentali potest esse salus, nec est necessitatis, quantum est de institutione sacramenti. Spiritualis est de necessitate. Sed obiicitur de parvulis baptizatis, qui salvantur, nec unquam manducaverunt sacramentaliter, nec spiritualiter. Item addit manducationi carnis potum sanguinis; ergo sine potu sanguinis nulli salvantur; sed soli sacerdotes sumunt sanguinem, non vero fideles; ergo ipsi soli salvantur. Respondeo, dicendum quod, sicut dictum est, duplex est effectus manducationis, scilicet incorporatio et conservatio. Nullus salvatur nisi sit membrum Christi, et nisi conservetur a Christo. Unde sine effectu manducationis nullus salvatur, ideo dicitur manducatio necessaria. Quia vero in parvulis divina largitate potest esse effectus manducationis sine manducatione; ideo salvantur etiam sine manducatione quacumque. In adultis vero non potest esse incorporatio seu conservatio sine manducatione spirituali, quae est per fidem et caritatem; sed potest esse sine sacramentali manducatio spiritualis, ideo haec est necessaria adultis. Sacramentalis vero, etsi non

sit de necessitate, tamen multam praestat utilitatem, quia virtute sacramentali augetur in nobis omne bonum. Quod ergo obiicitur de carne et sanguine, exponit Augustinus *(ibid. tract. 26. n. 15)* de potu et cibo spirituali. Unde vult intelligi hunc per cibum et potum, societatem corporis et membrorum, quae est sancta Ecclesia in praedestinatis et vocatis sanctis et fidelibus eius, extra quam nullus salvatur. Item de utilitate quaeritur: *Qui manducat meam carnem etc.* Multi enim manducant, qui tamen moriuntur et damnantur, sicut Iudas. Item sicut Filius vivit propter Patrem viventem, sic dicitur in litera, quod nos vivimus propter Filium; sed Filius non manducando vivit; ergo pari ratione et nos. Aut si nos manducamus Filium, quare non manducat ipse Patrem? Respondeo, dicendum ad primum, quod duplex fuit ex isto verbo haeresis exorta, una quae dixit, quod ex quo quis manducat carnem Christi, non poterat damnari, dum tamen credens manducaret. Sed haec est irrationabilis manifeste propter Iudam. Alii dixerunt, quod qui digne semel manducaret, post numquam damnaretur; et haec manifeste falsa, quia sicut per Scripturam probari potest, multi fuerunt boni in Ecclesia, qui postmodum sunt damnati. Ideo catholice intelligendum est verbum *qui manducat,* scilicet digne, et ab illa dignitate non recedit, vivet in aeternum. Ad aliud dicendum, quod non est omnino simile, licet adducatur per similitudinem; Filius enim dicitur vivere propter Patrem, quia a Patre habet vitam, et quia manet in Patre, sed non quia participatione Patris fiat melior; nos vero vivimus per Filium, quia ab ipso habemus vitam, et a Filio manente in nobis, et participatione eius meliores fimus. Ideo quia non manet in nobis nisi per manducationem, ideo manducamus, ut vivamus et meliores efficiamur. Item quaeritur de dignitate huius manducationis. Dicitur enim quod manducantes hunc panem non moriuntur, sicut manducantes manna. Contra: hoc autem intelligitur de vita spirituali, aut corporali; si de spirituali nihil dicitur, quia Patres sancti, qui comederunt manna, non sunt spiritualiter mortui. Si de corporali, similiter, quia qui manducat hunc panem, non vivit corporaliter, sed moritur. Si dicas, quod indigne manducantes manna sunt mortui spirituali morte, et hos vocat patres eorum; similiter indigne manducantes corpus Christi moriuntur morte spirituali: *Qui manducat, et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit (1. Cor. 11. 29).* Propterea quaeritur, quid est manducare indigne, et quare peccat manducans indigne? Respondeo, dicendum, quod cibus iste praeponitur illi ratione vivificationis dupliciter; tum quia ille non poterat vivificare nisi per istum, quem signabat; tum quia hic vivificat magis; ideo dicitur de justis, quod *omnes eandem spiritalem escam manducaverunt (1. Cor. 10. 3).* Sed qui solum ad illum habebant oculum, mortui sunt spiritualiter, quia tantum carnaliter gustaverunt. Ita respondet Augustinus *(ibid. n. 11).* Aliter potest dici, quod manna ordinabatur ad conservationem vitae corporalis, sed hic ad conservationem vitae spiritualis. Et vult Dominus dicere, quod ille panis solummodo vitam corporalem continuabat ad tempus; sed iste vitam spiritualem continuat in aeternum digne sumentibus; et ideo illo est dignior. Indigne vero accipientes peccant, et convertitur eis panis in venenum; et isti sunt qui remorsum habent mortalis peccati. Ratio quare peccant, est contemptus, quia tantum hospitem inducunt in tam vile hospitium. Quomodo autem digne accipiatur, docet Augustinus *(ibid)*; Innocentiam, inquit, ad altare apportate; peccata si sint quotidiana, saltem non sint mortifera; antequam ad altare accedatis, attendite, quid dicatis: *Dimitte nobis debita nostra etc. — (Matth. 6. 12).* Tunc securi accedite, panis est non venenum. » *Comm. in Evang. Ioan. c. 6. nn. 465-469.* Suppl. Vol. I.

(38) « Mali sumunt rem sacramenti, quae est corpus Christi verum, natum de Virgine, et quod pependit in cruce, mortuum est, resurrexit, et est in caelis. » — « Dicendum quod, sicut tangit Magister in litera, aliqui voluerunt dicere, corpus Christi verum a malis non sumi, quia non decet tantam maiestatem, et carnem tam sanctam et puram, in corpus peccatis subditum introire. Unde volebant dicere, quod corpus Christi verum a speciebus abscederet, ex quo peccator ipsum

labiis et ore polluto contingeret. Sed quoniam hoc in errorem ducit, et manifeste est contra auctoritates Sanctorum; ideo communiter tenent doctores fideles tanquam certitudinaliter verum, quod in re media, quae est corpus Christi verum, non est differentia inter iustum et impium, quia ipse Dominus utrique se offert nunc, sicut pro omnibus se tunc obtulit in cruce. Sed quantum ad ultimum, scilicet unionem in corpore mystico, multum refert, quia boni recipiunt inde fructum, mali non, imo potius damnum. Unde concedendum, quod recipiunt rem sacramenti, quae est corpus Christi verum, quod natum est de Virgine, quod pependit in cruce, quod a mortuis resurrexit, et est in caelis. » *4. dist. 9. a. 2. q. 1.* — « Peccator sumit corpus Christi ad damnationem, quia ipsum contemnit, licet nullam corpus illud det animae maculam » — « Dicendum, quod peccator sumit sibi corpus Christi ad damnationem, non quia ipsum corpus aliquam maculam det animae, sed quia peccator ipsum contemnit, dum se praeparare, cum immundus sit, negligit, et Dominum in tam foedum hospitium introducit. Et est ibi peccatum omissionis, in hoc quod se non paravit tanto hospiti suscipiendo; et peccatum contemptus, quia Christo, quantum in se est, contumeliam facit. Ideo dicit Apostolus, quod *reus est corporis et sanguinis Domini (1. Cor. 11. 27),* qui ei contumeliam facit, et ipsum contemnit.... Ad illud quod obiicitur, quod videre sit peccatum, sicut manducare, dicendum quod non est simile, primo quidem, quia non est tantae irreverentiae videre, sicut manducare; secundo vero, quia manducando sacramentum sumitur, et gratia offertur; et quando peccator perseverat in peccato tempore, quo Dominus visitat ipsum personaliter, non tantum vocaliter auget contemptum; ideo peccat mortaliter. Unde dicendum, quod est peccatum in gustu propter duo, scilicet propter irreverentiam et propter negligentiam, quia debebat se praeparare ad gratiam; in visu quantum ad neutrum est peccatum. In tactu vero est medio modo; nam si est peccatum, hoc est solum propter irreverentiam, quia non est ordinatum sacramentum, ut tactu det gratiam. Sed quia est immundus et foetidus spiritualiter, peccat, si tangit, quia tantae rei, quantum in se est, facit iniuriam. Distinguitur tamen in tactu, quia aut praevenitur, et necessitas urget, ut puta quia corpus Christi in locum immundum caderet, nisi colligeret; et hoc modo si tangit, non peccat, quia non est irreverentia; alias peccat. Et si tu obiicias, quod semper est peccatum, quia Bethsamitae videntes arcam sunt interfecti *(1. Reg. 6. 19),* similiter Oza percussus est, quia arcam tetigit *(2. Reg. 6. 7);* dicendum quod hoc non fuit figura videntium et tangentium Christum, sed Bethsamitae figuram gerunt simplicium huius sacramenti arcana videre volentium, qui propter tumorositatem frequenter in fide pereunt et moriuntur; et Oza figuram gerit sacerdotum carnalium, qui in peccatis existentes ad conficiendum accedunt, nam aliqui dicunt, quod in nocte cum uxore iacuit. Literalis autem ratio, quare illi interfecti sunt, est quia contra Domini mandatum fecerunt, quia Dominus praeceperat, quod nullus de plebe videret arcam. Praeceperat etiam, ut sacerdotes eam ferrent, et tunc quia utrique contra praeceptum Domini fecerunt, ideo percussi sunt. Nunc autem dicendum est, quod quia gustus facit irreverentiam, simpliciter peccat, qui gustat. Quia vero in tactu est irreverentia, licet non semper, nec tanta; ideo non tantum peccat, et potest esse, quod sine peccato faciat: quia in visu irreverentia non est; ideo nulla culpa, nisi aliqua conditio superaddita faciat culpam ex sua deformitate. » *Ibid. q. 2. et ad 1.* — « Manducans sacramentum Eucharistiae praeparatus minus sufficienter, et tantum probabiliter, gratiam non recipit, nec incurrit offensam; secus qui nullo modo praeparatus est, quia peccat mortaliter. » — « Ad praedictorum intelligentiam dicendum, quod in hoc sacramento tenetur percipiens se praeparare, quia Deus venit ad habitandum in homine. Praeparatio autem non semper est sufficiens; sed haec est sufficiens, quando inimicus Domini expellitur de hospitio per veram examinationem et contritionem, sive iudicium poenitentiae. Rursus, quia divina maiestas summa se dignatione humiliat, et divina bonitas offert gratiam, debet homo cum metu reverentiae et cum omni dilectione accedere, ad hoc quod

digne manducet. Digne ergo manducare est sufficienter se praeparare, scilicet peccati omnis expulsione, reverentia et dilectione. Quidam igitur sunt, qui se sufficienter praeparant secundum veritatem. Quidam autem non sufficienter secundum veritatem; sufficienter tamen secundum probabilitatem. Quidam autem neutro modo se praeparant, imo contemnunt. Qui ergo sufficienter se praeparat, manducat digne. Qui se nullo modo praeparat, manducat indigne. Qui autem minus sufficienter se praeparat, scilicet secundum probabilitatem potius quam secundum veritatem, non manducat digne, quia non se praeparavit digne sufficienter; nec indigne, quia se praeparavit tantum probabiliter: talis, quamvis non recipiat gratiam, non tamen incurrit offensam. » *Ibid. q. 3.* — « Sacerdos debet dare sacramentum Eucharistiae petenti publice, quantumvis sciat ipsum esse peccatorem, si est peccator occultus; si autem manifestus, dare non debet. » — « Dicendum quod sacerdos debet dare illi, quem scit esse peccatorem, si petat in aperto, si sit occultus peccator, et ipse solus scit. Si manifestus, nullo modo debet dare, sive petat, sive non, sicut dicit Dominus *(Matth. 7. 6, et 15. 26)*, et Cyprianus *(Epist. lib. 10. epist. 10)* de histrionibus. Ratio autem, quare debet dare, est multiplex. Prima est, quia nescit, utrum Deus occulte operetur; secunda est, ne prodat crimen eius; tertia est, ne alios scandalizet; quarta, quia ille ius habet in facie Ecclesiae, et tunc tenetur illi ius suum petenti reddere.... Ad illud quod obiicitur de occulto, dicendum quod peccator indignus est, et in veritate non habet ius; habet tamen ius secundum iudicium Ecclesiae, quia non constat de peccato, nec constare potest; et ideo quando operatur secundum veritatem et iudicium suum, non tenetur dare, quando secundum iudicium Ecclesiae tenetur. Et ex hoc patet, quod non facit contra veritatem, sed secundum veritatem. Iudex enim in foro Ecclesiae iudicat secundum ea quae patent, non secundum ea quae latent; unde scandalum non est tota causa. Ultimum patet, quia non deberet dare hostiam non consecratam; nam si daret, peccat ille, et ipse simulando, nisi fortassis ipse peccator hostiam peteret ob vitandam infamiam, et in Dominici corporis reverentiam. » *Ibid. q. 4. et ad 5. et 6.* — « Missa mali sacerdotis quoad substantiale est aequalis missae boni, licet istius oblatio quoad circumadiacentia praecellat. » — « Dicendum quod de missa est loqui quantum ad substantiale, quod est ibi, et hoc est confectio corporis et sanguinis Domini; et quantum ad hoc aequalitas est in omnibus, quia unum et idem ab omnibus fit. Sunt etiam in missa aliqua circumadiacentia, sicut petitiones, orationes, obsecrationes, et devotus motus et affectus. Et quantum ad hoc, melius valet missa boni sacerdotis, quia magis provocat ad devotionem. Et si quis libentius audiat missam sacerdotis devotioris, credo, quod bene facit, dum tamen credat ipsum in substantiali non superexcedere peccatoris missam; alioquin periculose erraret. Rationes procedunt ad partes oppositas secundum has duas vias.... Si aeque bona est (missa boni ac mali sacerdotis), ergo male prohibent sacri canones audire missam ab haereticis et schismaticis et simoniacis et fornicariis notoriis. Propter hoc quaeritur, quare horum magis missam prohibent, et qui dicantur notorii fornicarii... Dicendum quod hoc est, quia directe repugnant huic sacramento. Nam in hoc sacramento est secretum fidei; et ideo repelluntur haeretici. Est vinculum caritatis; ideo schismatici. Est vas gratiae, unde Eucharistia dicitur; ideo simoniaci, qui gratiam emunt et vendunt. Est elevans hominem ad statum spiritualem; ideo repelluntur notorii fornicarii, qui omnino sunt carnales. Et dicuntur notorii fornicarii, non propter suspicionem tantum, vel alia signa probabilia, sed secundum ordinem iuris, condemnati de tali crimine, vel sponte in iudicio confessi, vel canonice convicti, vel etiam propter evidentiam facti, sive sceleris. Et voco evidentiam, quando factum ita notorium est, quod non indiget testibus, cum nulla possit tergiversatione celari... Ex hoc patet, quod omnes tales, quando conficiunt, peccant, et similiter qui praeter necessitatem audiunt, quia faciunt contra Ecclesiae statuta. » *4. dist. 13. a. 1. q. 4, et quaest. lat.*

(39) « Eucharistiae frequens sumptio est bona, si accedens videat se esse paratum; si

vero frigidum se agnoscat, melius est abstinere; et si medio modo se habeat, mediocriter debet accedere. » — « Dicendum quod si quis semper esset paratus, semper utile esset hoc sacramentum recipere, ut scilicet haberet habitaculum mundum, et spiritualiter comederet hunc cibum cum honore et devotione. Quia igitur tempore Ecclesiae primitivae erant mundi per baptismi innocentiam, et caritate ardentes per donationem Spiritus sancti; ideo congruebat eis quotidie communicare. Quia vero postmodum caritas refriguit, et per peccata munditia baptismalis ut in pluribus perdita fuit; relictum fuit iudicio et conscientiae uniuscuiusque, ut reciperet, quando se dispositum videret, ne aliter manducaret ad suam damnationem. Et quia homines inceperunt fieri negligentes, oportuit, ut iterum institueretur a summo Pontefice frequentatio. Sed quia frequentabant multi, et non bene se praeparabant, instituit Fabianus, ut tribus anni solemnitatibus, in quibus homines melius parantur, et quas desiderabilius expectant, communicarent, scilicet Natali, Paschate et Pentecoste. Et quia homines adhuc processu temporis in his tribus temporibus negligenter se praeparabant; ideo hoc ad extremum est ad Pascha reductum, quod praecedit tempus praeparationis, scilicet quadragesima. Si ergo quaeritur, utrum expediat frequentare alicui, dicendum quod si videat se esse in statu Ecclesiae primitivae, laudandum est quotidie communicare; si autem in statu Ecclesiae finalis, utpote frigidium et tardum, laudandum est quod raro. Si autem medio modo, medio modo debet se habere; et aliquando debet cessare, ut addiscat revereri, aliquando accedere, ut inflammetur amore; quia tali hospiti debetur honor, debetur et amor; et tunc secundum illam partem, secundum quam viderit se melius proficere, ad illam magis declinet, quod homo solum experientia discit. » *4. dist. 12. p. 2. a. 2. q. 2.*

(40) « Corporalis immunditia, seiuncta ab ea, quae est mentis, impuritate, non impedit sumptionem dignam Eucharistiae; secus, si mentis immunditiam habet annexam. » — « Dicendum quod immunditia corporalis quadruplex est; quaedam est coniuncta spirituali secundum veritatem, ut pollutio veniens ex turpi cogitatione, vel crapula; quaedam est coniuncta spirituali secundum conformitatem, ut pollutio veniens ex diabolica illusione, vel ex naturae superfluitate, in qua sentitur pruritus et delectatio inordinata; quaedam vero est, quae non est coniuncta spirituali, tamen est generans horrorem immunditiae in anima, ut pollutio veniens ex infirmitate; quaedam autem est pure corporalis nullum horrorem immunditiae in anima generans, ut immunditia in pede. Prima immunditia impedit, propter hoc quod homo debet reputare se immundum. Unde non recipit sacramentum cum reverentia, qui sic immundus est, nisi necessitas compellat; et propter irreverentiam privatur fructu et incurrit damnum. Secunda immunditia, quae est in illusione diabolica, arcere debet ex congruo, quoniam quamvis non sit certum, quod sit anima ibi maculata, tamen probabiliter potest dubitari; et ideo qui se reputat immundum, bene facit. Unde Isidorus *(de Cons. dist. 6):* Quisquis nocturna illusione polluitur, quamvis extra memoriam turpium cogitationum sese praesentiat inquinatum; tamen hoc, ut tentaretur, culpae suae attribuat, suamque immunditiam statim fletibus tergat. Tertia immunditia est indifferens, quia tantum est poena; et ideo non arcet. Si tamen ratione horroris abstineat, devotio et reverentia est laudanda; unde nec mulier menstruata arcetur, nec etiam mulier post partum, sicut dicunt iura... Quarta simpliciter est indifferens inter omnes has immunditias. Prima magis impedit, ultima nullo modo; omnes tamen impediunt de congruo secundum gradus. Unde si quis quaerat, utrum semper, quando polluitur corporaliter, cessare debeat, dicendum est, quod si sentit inquinationem illam multum animam inclinasse, quia in actu illo fit homo caro, sive in somnis, sive in vigiliis, consulendum esset ei facere reverentiam sacramento. Si autem sentit naturam magis expeditam, et ulterius devotio trahat ad perceptionem, et solemnitas trahat, vel aliquid quod multum recompenset; tunc arbitrarer ipsum sine remorsu posse accedere. Concedendum ergo quod solum propter carnis immunditiam non impeditur, sed quia haec immunditia

coniuncta est immunditiae mentis; nec solum propter immunditiam mentis, quia cogitatio cito transit, sed immunditia carnis horrorem relinquit, et diutius durat et inordinat; et ideo quamvis pollutio sit peccatum veniale, magis tamen impedit, quam aliud veniale, propter horroris diuturnitatem et maiorem deordinationem. » *4. dist. 12. p. 2. a. 2. q. 3.*

(41) « Cfr Opusculum *De praeparatione ad Missam.*

(42) Dignissima, quae a sacerdotibus prae manibus habeantur, sunt etiam eximia Seraphici nostri Doctoris opuscula, quorum tituli: *Expositio Missae;* et *De Instructione sacerdotis ad celebrandam Missam.*

(43) « Propter reverentiam sacramenti sunt duo instituta circa modum sumendi hoc sacramentum, scilicet quod sumatur ieiuno stomacho, et quod tantum semel, ut ab aliis cibis discernatur ». *4. dist. 12. p. 2. dub. 3.*

(44) « *Vincenti dabo edere de ligno vitae, quod est in paradiso Dei mei (Apoc. 2. 7)....* Lignum vitae est Christus, cuius esus est praemium vitae aeternae. Christus est lignum, cuius radix plantatur in plenitudine sanctitatis; cuius stipes erigitur in rectitudine aequitatis; cuius frondes dilatantur in latitudine caritatis: cuius folia virent in pulchritudine veritatis; cuius flores fragrant in dulcedine suavitatis; cuius fructus pascunt et reficiunt in plenitudine felicitatis. Sed dicitur *lignum vitae,* quia confert vitam naturae, conservando esse naturae; gratiae, continuando esse gratiae; gloriae, perpetuando esse gloriae. Istud autem lignum est in paradiso situm, et plantatum in caelesti gloria, in Patris dextera. Hic autem tanguntur quinque effectus sacramenti altaris. Ostendit enim primo, quod est corroborativum virtuositate: *vincenti.* Secundo, quod est communicativum liberalitate: *dabo.* Tertio, quod est refectivum satietate: *edere.* Quarto, quod est vivificativum salubritate: *de ligno vitae Dei mei.* Quinto, quod est delectativum suavitate: *quod est in paradiso.* Vel ostenditur cultus praeparantis, scilicet ad bellum, ibi: *vincenti;* ritus dispensantis: *dabo;* modus manducantis: *edere;* virtus confortantis: *de ligno vitae;* fructus degustantis: *quod est in paradiso Dei mei* ». *Comm. in Apocal. cap. 2. nn. 119-120;* Supplem. Vol. II.

(45) « Adverte tamen, quod effectus sacramentorum solet esse secundum dispositionem et praeparationem suscipientium. Neque enim Iudas praemissa dona suscepit, qui corpus Domini suscepit, si tamen suscepit. Ideoque tibi summopere studendum est, ut quantum potueris, ante susceptionem digne te praepares, qui enim corpus et sanguinem Domini indigne sumit, *iudicium sibi manducat et bibit (1. Cor. 11. 29).* Tria autem sunt, quae exigit a te huius sacramenti digna susceptio, scilicet corporalem munditiam, puritatem conscientiae et actualem devotionem. Corporalis autem munditia aliquando ex decenti, aliquando ex necessario est requisita. Puritas autem conscientiae, praesertim a criminibus, ipsa est necessaria. Ideo vide, ut ante susceptionem huius sacramenti contritionem habeas, atque si fieri potest, ante conspectum Domini humiliter lacrymas fundas, quibus te laves a peccatis tuis, quae fecisti, et quae omisisti, et quae facere potuisti corde, ore et opere. Actualem autem devotionem in te faciunt timor et amor. Timor incutit reverentiam, amor autem desiderium et affectum. Habeas reverentiam et timorem, terribilis enim est haec mensa, ad quam cum debita reverentia et congrua vigilantia necesse est accedas. Siquidem in hac sacerdotali mensa nunc praesens est Christus, et qui ultimam coenam cum Apostolis coenavit, ipse istam quoque consecravit. Non enim homo est, qui proposita, scilicet panem et vinum, corpus Christi facit et sanguinem, sed ille, qui pro nobis crucifixus est, Christus. Sacerdotis ore verba proferuntur, et Dei virtute et gratia proposita consecrantur. Quomodo tu igitur ad illam mensam, ad praesentiam Christi, ad tactum Dei Filii, intrepidus audes accedere, quem Ioannes Baptista tangere contremiscit *(Matth. 3. 14)?* Petrus, Apostolorum princeps, a se prae formidine repulit, dicens: *Exi a me, Domine, quia homo peccator sum (Luc. 5. 8).* Cogita, quod iste, quem tu sumis, erit iudex tuus. Time igitur, ne, si indigne sumpseris et sine reverentia, post mortem invenias iratum, cum ad eius tribunal praesentatus fueris iudicandus, quem tre-

munt Potestates, adorant Dominationes. Denique cogita, quod licet mille millibus annorum te ad hoc sacramentum per puras orationes, et sanctissimas praeparationes praeparaveris, nihil esset ad condignam susceptionem, etiam si haberes merita omnium Sanctorum, quanto magis tu, qui sine devotione, sine praeparatione accedis. Item attende propriam utilitatem modo superius dicto, et reputabis te indignum, et acquires reverentiam congruam. Et hoc valet maxime pro huius sacramenti susceptione, ut quantum poteris, fias vilis in oculis tuis. Habe etiam desiderium ad huius reverendi sacramenti susceptionem, panis enim iste, ut dicit Augustinus, esuriem quaerit hominis interioris. Diversi autem diversimode affectum ad susceptionem huius sibi formant sacramenti. Aliqui enim trahuntur amore unionis Christi, ut dilectum in se saepius amplexentur; aliqui trahuntur desiderio sanationis passionum suarum, et malorum desideriorum, ut eum quasi medicum advocent, per quem ab omni infirmitate curentur. Aliquos trahit conscientia delictorum, eo quod hoc sacramentum institutum est in remissionem peccatorum; aliquos trahit amor et compassio proximi, ut succurrant per hanc hostiam vivis simul et defunctis. Ut autem desiderium tuum accendatur, cogita, quod Christus omnium ad se accedentium dolores tulit, et omnes infirmitates nostras ipse portavit *(Isai. 53. 4)*. Mulier accedens retro sanata est *(Matth. 9. 20)*; peccatrix pedes osculans est mundata *(Luc. 7. 38)*; Chananaea, dum importune sequitur, est exaudita *(Matth. 15. 28)*; leprosi accedentes mundati sunt *(Marc. 1. 40)*; daemoniaci *(Matth. 12. 22)*, paralytici *(Marc. 2. 11)*, et cuncta naturae monstra, dum accedunt, et credunt, salutem consequuntur, nam *virtus ex illo exibat, et sanabat omnes (Luc. 6. 19)*. Publicani et peccatores accedentes veniam merentur, nec eorum convivia despexit. Igitur cum feceris quod in te est, accede in fide et fiducia, sperans de infinita Dei pietate. Debes etiam praecipue ante huius sacramenti susceptionem devotissime Christi passionem percurrere, nam specialiter in memoriam passionis hoc sacramentum legitur institutum. Si autem quaeris, quo te affectu magis debeas excolere, timoris scilicet et reverentiae, an amoris et desiderii, an debeas, ut multi, cum importuna desiderii festinantia anhelare, an, ut nonnulli, reverentiae et timoris magnitudine, magnitudinem sacramenti attendens, et propriam infirmitatem considerans, magis debeas affectu retrahi et elongari; ad hoc Sancti responderunt, utrumque affectum commendantes, uniuscuiusque conscientiae, quid ei melius visum fuerit, relinquentes. Festinavit siquidem Zachaeus, ut Dominum gaudens in domum suam susciperet *(Luc. 19. 6)*; Centurio, propriae infirmitatis conscius, repulit eum, dicens: *Domine, non sum dignus, ut intres sub tectum meum (Matth. 8. 8)*. Unum tamen est, quod omnibus generaliter tutum videtur, ut scilicet ex reverentia timentes, spem et desiderium non relinquamus, ut ex spe et fiducia non amittamus timorem et reverentiam; sed semper inter haec utraque confidentes et timidi fluctuemus. Ait enim sanctus Gregorius: Nihil nobis securius, quam sub spe timere. Simpliciter tamen loquendo, dubium non est, quin melior sit affectus amoris quam timoris; sed quod est simpliciter melius, in casu est saepe peius, et pluribus periculosius ». *Fascicular. cap. 7.*

CAPUT X.

De integritate poenitentiae.

(Sacramentum poenitentiae omnibus, quantumcumque peccatoribus, quamdiu sunt in statu praesentis vitae, quandocumque et quotiescumque patet. — Integratur per contritionem in animo, — confessionem in verbo, — satisfactionem in facto; — ita tamen, ut contritio omnia peccata mortalia respiciat quoad praeteritum, praesens et futurum. — Omnibus et solis in sacerdotali ordine constitutis datur duplex clavis, scilicet clavis scientiae ad discernendum, et clavis potestatis ligandi atque solvendi in foro interno — quae postrema primo concessa est uni, primo et summo capiti, — a quo deinde in Episcopos et sacerdotes curatos descendit. — Omnes hi eam alteri committere possunt; sufficienter quidem sacerdos curatus, magis Episcopus, maxime Pontifex summus; — sed Pontifex summus et Episcopi habent praeterea potestatem ordinariam in foro externo per censuras, — et per indulgentias).

De sacramento poenitentiae [1] hoc tenendum est, quod ipsa est secunda tabula post naufragium *(Hier. epis. 130. §. 9)* [2], ad quam naufragans per mortale peccatum recurrere potest, quandiu est in statu praesentis vitae, quandocumque et quotiescumque divinam clementiam voluerit implorare. Ipsius autem partes integrales sunt contritio in animo [a], confessio in verbo, et satisfactio in facto. Ex quibus tunc poenitentia integratur, cùm peccator omnem mortalem culpam perpetratam et facto deserit, et verbo accusat, et animo detestatur, proponens nunquam iterare peccatum [3]. His autem debito modo concurrentibus cum absolutione facta ab eo, in quo est ordo, clavis [b] et iurisdictio, absolvitur homo a peccato, et reunitur Ecclesiae, et reconciliatur Christo, mediante clave sacerdotali (I); per cuius etiam iudi-

[a] Animo ed. 1484.

[b] Potestas clavium *ibid. et ed. Ven.*

(I) Quum in Sacramento Poenitentiae impugnata potissimum fuerint ejus existentia materia, forma ac minister, idcirco de iis erroribus aliquid praemonendum occurrit.

Ac primo, Poenitentiam e Sacramentorum albo expunxerunt Protestantes; ex praejacta enim doctrina de sola fide ad justificationem necessaria docuerunt vi fidei per baptismum excitatae non modo non imputari peccatum originale, immo neque hujus, uti dicunt, manifestationes vel emanationes, scilicet peccata actualia. Hinc fit, ut in eorum sententia hoc Sacramentum a Baptismo minime distinguatur. Sed contra est Concil. Trid. *sess.* 14. *can.* 1: « Si quis dixerit, in Catholica Ecclesia Poenitentiam non esse vere et proprie Sacramentum pro fidelibus, quoties post Baptismum in peccata labuntur, ipsi Deo reconciliandis, a Christo Domino nostro institutum; anathema sit ». Et *can.* 2: « Si quis Sacramenta confundens, ipsum Baptismum, Poenitentiae Sacramentum esse dixerit, quasi haec duo Sacramenta distincta non sint, atque ideo Poenitentiam non recte secundam post naufragium tabulam appellari; anathema sit. » Et *can.* 3: « Si quis dixerit, verba illa Domini Salvatoris: *Accipite Spiritum Sanctum; quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta sunt:* non esse intelligenda de potestate remittendi et retinendi peccata in Sacramento Poenitentiae, sicut Eccle-

cium non tantum fieri habet absolutio, verum etiam excommunicatio et relaxatio, quae proprie habet fieri ab Episcopo tanquam ab Ecclesae sponso.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia principium nostrum reparativum, Verbum scilicet incarnatum, eo ipso quod Verbum, est fons veritatis et sapientiae, eo ipso quod incarnatum, fons est pietatis et indulgentiae; ideo reparare debet genus huma-

sia Catholica ab initio semper intellexit; detorserit autem, contra institutionem hujus Sacramenti, ad auctoritatem praedicandi Evangelium; anathema sit ».

Secundo quoad materiam, duplex materia, vel strictius quasi materia, etiam in Poenitentia assignatur, materia scilicet proxima et remota, quae postrema rursus bifariam distinguitur in necessariam ac liberam. Materia igitur necessaria sunt omnia et singula peccata mortalia post Baptismum patrata: materia vero libera sunt peccata venialia, vel etiam mortalia alias rite confessa. Materia autem proxima in communiori sententia constituitur ex actibus poenitentis, nempe ex Contritione, Confessione et Satisfactione, quae proinde partes etiam integrales hujusce Sacramenti passim dicuntur.

Porro de materia remota necessaria haeretice senserunt Protestantes, qui non omnia ac singula peccata mortalia confessario declaranda esse effutierunt, quos Tridentinum damnavit *sess.* 14. *can.* 7: « Si quis dixerit, in Sacramento Poenitentiae ad remissionem peccatorum necessarium non esse jure divino, confiteri omnia et singula peccata mortalia, quorum memoria cum debita et diligenti praemeditatione habeatur, etiam occulta, et quae sunt contra duo ultima Decalogi praecepta, et circumstantias, quae peccati speciem mutant; sed eam confessionem tantum esse utilem ad erudiendum et consolandum poenitentem, et olim observatam fuisse tantum ad satisfactionem canonicam imponendam; aut dixerit, eos, qui omnia peccata confiteri student, nihil relinquere velle divinae misericordiae ignoscendum ;..., anathema sit ».

De materia autem remota libera minus recte opinati sunt Iansenistae, arbitrantes inutilem, vel etiam perniciosam, frequentem peccatorum venialium confessionem. Sed contra Concil. Trid. *loc. cit.*: « Si quis dixerit.... non licere confiteri peccata venialia; anathema sit ». Et censura Pii VI in Constit. *Auctorem Fidei* contra Synodum Pistoriensem, qua « declaratio Synodi de peccatorum venialium confessione, quam optare se ait non tantopere frequentari, ne nimium contemptibiles reddantur ejusmodi confessiones, » damnatur uti « temeraria, perniciosa, Sanctorum ac piorum praxi a S. Concil. Trid. /*sess.* 14. *cap.* 5./ probatae, contraria ».

Circa materiam proximam nonnulli pariter errores exorti sunt. Protestantes enim terrorem conscientiae et fiduciam veluti actus Poenitentiae statuerunt. Adversus eos Conc. Trid. *sess.* 14. *can.* 4: « Si quis negaverit, ad integram et perfectam peccatorum remissionem requiri tres actus in poenitente, quasi materiam Sacramenti Poenitentiae, videlicet Contritionem, Confessionem et Satisfactionem, quae tres poenitentiae partes dicuntur; aut dixerit, duas tantum esse Poenitentiae partes, terrores scilicet incussos conscientiae, agnito peccato, et fidem conceptam ex Evangelio, vel absolutionem, qua credit quis sibi per Christum remissa peccata; anathema sit ».

num per medicamenta sacramentorum, et praecipue contra (c) morbum praecipuum, qui scilicet est mortale peccatum, iuxta quod decet pontificem pium, medicum peritum, et iudicem aequum; ut sic in curatione nostra appareat Verbi incarnati summa clementia et summa prudentia et summa iustitia.

(c) Circa ed. 1484.

Primum igitur, quoniam in curatione nostra a mortali culpa per poenitentiam apparere debet ipsius Christi pontificis piissimi summa

Quum autem circa singulos actus errores irrepserint, ideo de singulis est agendum. Et quidem quoad primum actum, nempe Contritionem, praemittendum est ipsam in homine duplici ex radice procedere posse, nempe vel ex amore Dei, vel ex turpitudine culpae et timore gehennae; si ex prima procedit, contritio perfecta, si ex secunda, contritio impérfecta, vel etiam attritio, dici solet. Utraque ad remissionem peccatorum sufficit; attamen attritio tantum in Sacramento, contritio perfecta etiam extra sacramentum, dummodo ipsum saltem sit in voto. Porro hanc catholicam doctrinam diversimode evertere conati sunt Protestantes ac Iansenistae. Illi quidem sufficientiam attritionis inficiando, hi, quibus praeiverat Michäel Bajus, necessitätem contritionis perfectae tuendo, et sacramenti susceptionem necessariam asserendo, ut contritio perfecta hominem Deo reconciliet.

Itaque contra primos Concil. Trid. *sess.* 14. *can.* 5: « Si quis dixerit, eam Contritionem, quae paratur per discussionem, collectionem et detestationem peccatorum, qua quis recogitat annos suos in amaritudine animae suae, ponderando peccatorum suorum gravitatem, multitudinem, foeditatem, amissionem aeternae beatitudinis, et aeternae damnationis incursum, cum proposito melioris vitae, non esse verum et utilem dolorem, nec praeparare ad gratiam, sed facere hominem hypocritam, et magis peccatorem; demum illam esse dolorem coactum, et non liberum ac voluntarium; anathema sit ».

Contra Bajum et Iansenistas 1.° Proscriptio *prop.* 61 Quaesnelli, quae ita se habet: « Timor nonnisi manum cohibet; cor autem tamdiu peccato addicitur, quamdiu ab amore justitiae non ducitur ». Praeterea ex praecitato canone Tridentini, cum de fide sit attritionem sufficere, sequitur contritionem perfectam minime esse necessariam; quod evincitur quoque ex *cap.* 4 ejusdem *sess.* — 2.° Censura *propos.* 71 Baji, a S. Pio V, a Gregorio XIII et abUrbano VIII damnatae, quae est: « Per contritionem, etiam cum caritate perfecta, et cum voto suscipiendi sacramentum conjunctam, non remittitur crimen, extra casum necessitatis aut martyrii, sine actuali susceptione sacramenti ». Idipsum adstruitur a Tridentino *sess. cit. cap.* 4.

Quoad vero secundum actum integralem Poenitentiae, nempe Confessionem auricularem, eam esse juris ecclesiastici Wicleffus autumavit; quod figmentum accipientes Protestantes, ipsam in Conc. Lateran. IV, anno 1215, sub Innocentio III institutam, et neque necessariam neque possibilem effutierunt. Praeter hos Novatiani et Montanistae vim clavium Ecclesiae limitarunt. Siquidem Ecclesiam potestatem remittendi peccata idolatriae, homicidii et fornicationis accepisse inficiati sunt; postmodum autem ulterius progressi, ne ullum quidem mortale peccatum post baptismum patratum remisibile esse statuerunt. — Porro contra primos Concil. Trid. *sess.* 14. *can.* 6: « Si quis

clementia, et summa clementia pontificis superexcedit omnia peccata humana, qualiacumque et quantumcunque sint, et quotiescumque fuerint perpetrata; hinc est, quod peccantes suscipere ad veniam est ipsius pontificis clementissimi, non solum semel, nec bis, sed quoties-
(d) Suppliciter om. ibid. cumque suppliciter (d) imploraverint clementiam Dei (4). Et quia divina clementia tunc vere et suppliciter imploratur, quando intervenit poenitentiae lamentum, et ad hoc potest homo se convertere, quandiu

negaverit Confessionem sacramentalem vel institutam, vel ad salutem necessariam esse jure divino; aut dixerit, modum secrete confitendi soli sacerdoti, quem Ecclesia Catholica ab initio semper observavit, et observat, alienum esse ab institutione et mandato Christi, et inventum esse humanum; anathema sit ». Et *can.* 8: « Si quis dixerit, Confessionem omnium peccatorum, qualem Ecclesia servat, esse impossibilem, et traditionem humanam, a piis abolendam; aut ad eam non teneri omnes et singulos utriusque sexus Christi fideles, juxta magni Concilii Lateranensis constitutionem semel in anno, et ob id suadendum esse Christi fidelibus, ut non confiteantur tempore Quadragesimae; anathema sit ». — Contra secundos idem Trid. *sess.* 14. *cap.* 1: « Novatianos remittendi potestatem olim pertinaciter negantes, magna ratione Ecclesia Catholica tanquam haereticos explosit atque condemnavit. »

Quoad tertium actum integralem Poenitentiae, qui est Satisfactio, duplex itidem irrepsit error, ex parte scilicet Protestantium et Iansenistarum, ex quibus priores eam injuriosam esse Deo, et supra potestatem collatam sacerdotibus jactitarunt; posteriores ex adverso adeo ipsam necessariam arbitrati sunt, ut neminem ante plenam satisfationis solutionem absolvendum esse statuerint.

Contra Protestantes igitur Concil. Trid. *sess.* 14. *can.* 12: « Si quis dixerit, totam poenam simul cum culpa remitti semper a Deo, satisfactionemque poenitentium non esse aliam, quam fidem, qua apprehendunt Christum pro eis satisfecisse; anathema sit ». Et *can.* 13: « Si quis dixerit, pro peccatis, quoad poenam temporalem, minime Deo per Christi merita satisfieri poenis ab ea inflictis, et patienter toleratis, vel a sacerdote injunctis, sed neque sponte susceptis, ut jejuniis, orationibus, eleemosynis, vel aliis etiam pietatis operibus, atque ideo optimam poenitentiam esse tantum novam vitam; anathema sit ». Et *can.* 14: « Si quis dixerit, satisfactiones, quibus poenitentes per Christum Jesum peccata redimunt, non esse cultus Dei, sed traditiones hominum, doctrinam de gratia, et verum Dei cultum, atque ipsum beneficium mortis Christi obscurantes; anathema sit ». Et *can.* 15: « Si quis dixerit, claves Ecclesiae esse datas tantum ad solvendum, non etiam ad ligandum; et propterea sacerdotes, dum imponunt poenas confitentibus, agere contra finem clavium, et contra institutionem Christi; et fictionem esse, quod virtute clavium, sublata poena aeterna, poena temporalis plerumque exsolvenda remaneat; anathema sit ».

Contra Iansenistas est censura propositionis cujusdam Petri de Osma: « Non peracta poenitentia, confitentes absolvi non debere », quam ut haereticam Sixtus IV damnavit anno 1479. Eadem doctrina reprobata fuit ab Alexandro VIII in propositione 15, inter varias ab eo proscriptas; a Clemente XI in propos. 87 Paschasii Quesnelli, et a

est in statu praesentis vitae, quia convertibilis est in bonum et in malum (5); hinc est, quod quantumcumque et quandocumque et quotiescumque peccator peccaverit, ad sacramentum poenitentiae potest habere refugium, per quod sibi fiat remissio peccatorum (6).

Rursus, quia in curatione nostra debet apparere et manifestari ipsius Christi medici peritissimi summa prudentia, et prudentia (e) medici est in adhibendo remedia contraria, per quae non tantum (e) Summa prudentia *ibid.*

Pio VI in propos. 35 Conciliabuli Pistoriensis, quam respuit uti » falsam, temerariam, communi praxi Ecclesiae injuriosam, inducentem in errorem, haereticali nota in Petro de Osma confixam ».

Hactenus de materia; nunc tertio dicendum occurrit de forma, quae in verbis absolutionis consistit. Circa eam errarunt Protestantes, qui ipsam absolutionem declarativam tantum, minime vero effectivam remissionis culpae asserere haud dubitarunt. Contra quos Concil. Trid. *sess.* 14. *can.* 9: « Si quis dixerit, absolutionem sacramentalem sacerdotis non esse actum judicialem, sed nudum ministerium pronunciandi et declarandi remissa esse peccata confitenti, modo tantum credat se esse absolutum; aut sacerdos non serio, sed joco absolvat; aut dixerit non requiri Confessionem poenitentis, ut sacerdos eum absolvere possit; anathema sit ».

Quarto quoad Poenitentiae ministrum, ipsimet Protestantes quemlibet, sive sacerdotem sive laicum, esse ministrum absolutionis contenderunt. Iansenistae autem ad validam absolutionem statuerunt solam potestatem ordinis, minime vero potestatem jurisdictonis requiri, nec praeterea dari casuum reservationem autumarunt. Porro contra primos Concil. Trid. *l. c. can.* 10: « Si quis dixerit... non solos sacerdotes esse ministros absolutionis, sed omnibus et singulis Christi fidelibus esse dictum: *Quaecumque ligaveritis super terram, erunt ligata et in caelo; et quaecumque solveritis super terram, erunt soluta et in caelo* /*Matth.* 18. 18./; et: *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis retenta sunt:* quorum verborum virtute quilibet absolvere possit peccata, publica quidem per correptionem dumtaxat, si correptus acquieverit; secreta vero per spontaneam confessionem; anathema sit ». — Contra secundos, 1.° Nota inusta propositioni 37 Synodi Pistoriensis a Pio VI, in *cit. Const.*, quae propositio « sic intellecta, quod ad validum usum hujus potestatis /*absolvendi*/, non sit necessaria ordinaria vel subdelegata illa jurisdictio, sine qua Tridentinum declarat nullius momenti esse absolutionem a sacerdote prolatam », damnatur ut « falsa, temeraria, erronea, et Concilio Tridentino contraria ». Verba Tridentini, ad quae alludit S. Pontifex, habentur in *cap.* 7. *sess. cit.* — 2.° Idem Tridentinum, *l. c. can.* 11: « Si quis dixerit Episcopos non habere jus reservandi sibi casus, nisi quoad externam politiam, atque ideo casuum reservationem non prohibere, quominus sacerdos a reservatis vere absolvat; anathema sit ». Damnatae quoque fuerunt propositiones 44, et 45 Synodi Pistoriensis, in quibus reservationem casuum improvidum ligamen pro inferioribus sacerdotibus, et sonum sensu vacuum pro poenitentibus assuetis non admodum curare hanc reservationem appellavit; et spem patefecit Rituale reformatum iri insimul cum ordine Poenitentiae.

morbus auferatur, verum etiam praescindatur causa; et [f] cum peccetur in Deum delectatione, consensu et perpetratione, scilicet in [g] corde, ore et opere; hinc est, quod prudentissimus medicus instituit, ut contra deordinationem peccatoris secundum triplicem vim, scilicet affectivam, interpretativam et operativam, quae fit per delectationis complacentiam [h] occultam, esset reformatio poenitentis secundum triplicem vim praedictam, per dolorem poenitentiae [7], conceptum in corde [8] per compunctionem [9], expressum in ore per confessionem [10], consummatum in opere per satisfactionem [11]. Et quia omnia peccata mortalia ab uno Deo avertunt, et uni gratiae opponuntur, et unam principalem hominis rectitudinem pervertunt; hinc est, quod ad hoc, quod poenitentiae sacramentum [i] sit sufficienter ex suis partibus integratum, necesse est, quod poenitentia habeatur [12] de omnibus peccatis [13], et quantum ad praeteritum per displicentiam de perpetratis [14], et quantum ad praesens per cessationem de perpetrandis [15], et quantum ad futurum per propositum nunquam recidivandi vel in idem, vel in aliud genus peccati [16]; ut sic totaliter recedendo a culpa per poenitentiam [17], divina gratia suscipiatur, per quam obtineatur venia omnium peccatorum [18].

Postremo, quoniam in curatione nostra manifestari debet ipsius Christi iudicis recta iustitia, et ipsius in propria persona non est iudicare ante iudicium ultimum et [j] finale; ideo ad particularia iudicia ante finem iudices debuit constituere. Et [k] quia iudices isti inter Deum offensum et hominem offendentem sunt [l] quasi intermedii, ut proximi Christo, et [m] praepositi populo, Domino autem illi praecipue sunt proximi et familiares ratione officii, qui sunt eius praecipue ministerio consecrati, scilicet sacerdotes; ideo omnibus in sacerdotali ordine constitutis, et solis [19], datur potestas duplicis clavis [20], scilicet clavis [n] scientiae ad discernendum [21], et clavis, quae est potestas ligandi et solvendi, ad diiudicandum et absolutionis beneficium impendendum [22].

Quia vero propter confusionem vitandam non quilibet cuilibet est praelatus in Ecclesia militante, cum ipsa ecclesiastica hierarchia debeat esse secundum potestatem iudiciariam ordinata; ideo haec potestas ligandi et solvendi concessa est primo [o] uni primo et summo sacerdoti, cui collata est tanquam summo capiti potestas universalis, et deinde [p] secundum particulares Ecclesias dividitur in partes, ita quod primo in Episcopos, deinde [q] in presbyteros descendit a capite uno [23]. Ideo licet unusquisque sacerdos habeat ordinem et clavem,

(f) Et *om. ibid.*
(g) In *om. ibia.*
(h) Complementum et complacentiam *ibid.*
(i) *Ita ibid*; *in cet. ed.* medicamentum.
(j) Et *om. ibid.*
(k) Sed *ibid.*
(l) Sint *ibid.*
(m) Et *rest. ex ead. edit.*
(n) Clavis *om. ibid.*
(o) Primo *om. ibid.*
(p) Inde *ibid.*
(q) Et deinde *ibid.*

ad eos tamen usus clavis tantum se extendit, qui sibi ordinarie sunt subiecti (24), nisi sibi ab eo, qui habet iurisdictionem ordinariam, committatur (25). Cum vero illa iurisdictio sit principaliter in capite summo, et deinde in Episcopo, et postremo in sacerdote curato; potest quidem a quolibet eorum committi alteri (26), sufficienter quidem ab infimo, magis a medio, et maxime a supremo (27). Et quia in Pontifice summo et etiam in Episcopis est huiusmodi iurisdictio, non tantum ad iudicandum inter Deum et hominem in occulto, verum etiam ad iudicandum inter hominem et hominem (r) in aperto, tanquam in illis, quibus (s) commissum est Ecclesiae regimen et custodia, sicut sponso committitur sponsa; hinc est, quod gladium habent praelati (28), quo possunt percutere ad iuris defensionem in excommunicatione (29), et potestatem largiendi de thesauris (30) meritorum Ecclesiae (31), quos habent (t) repositos, et commendatos tam a capite, quam a membris (32), et hoc in relaxatione (I) (33); ut sic (u) tanquam veri Dei iudi-

(r) Inter Deum et hominem *ed. Ven. male.*
(s) In quibus *ed.* 1484.
(t) Quos summos pontifex habet repositos; *ibid. et ed. Ven.*
(u) Sic praelati *ed.* 1484.

(I) Quum Christus iis verbis apud Matthaeum 16. 19: « Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in caelis; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in caelis », potestatem Petro commiserit non modo retinendi vel remittendi peccata per absolutionis retentionem vel prolationem; verum etiam potestatem excludendi fideles indignos ab usu quorundam bonorum spiritualium per ecclesiasticas censuras, et potestatem ipsas relaxandi, sive iterum in Ecclesiam excipiendos expulsos, sive eos eximendo a poenis temporalibus, quae culpis debitae, in hac vel altera vita luendae sunt, methodum Seraphici secuti, qui in textu postquam de absolutione sacramentali disseruisset, de excommunicatione, sub qua quaelibet censura venit, et de relaxatione, scilicet de Indulgentiis, rectissimo ordine agit; hic errores tum contra censuras, tum contra Indulgentias exortos breviter, ut de more, praemittere juverit.

Et primo, quod ad censuras attinet, paucis expediemur. Protestantes, licet potestatem ferendi censuras Ecclesiae inesse in dubium revocare ausi non fuerint, attamen in eas vehementer debacchati sunt. Nostris etiam temporibus, Lutheri premens vestigia, vim excommunicationis infirmare sophistico libello conatus est Carolus Passaglia, veritatis olim strenuus vindex et assertor, nunc verò deplorabili casu inter hostes Catholicae Ecclesiae cooptatus. Porro contra eos aperte sunt citata Christi verba apud Matthaeum; quibus adjici possunt ea *ibid.* 18. 17: « Si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus »; in his enim excommunicatio evidenter innuitur. Praeterea est proscriptio propositionis 90 Quesnelli, quae est: « Ecclesia auctoritatem excommunicandi habet, ut eam exerceat per primos pastores, de consensu saltem praesumpto totius corporis ». Concilium vero Tridentinum hanc potestatem supponens in Ecclesia, eam vocat « nervum Ecclesiasticae disciplinae ad continendos in officio populos valde salutarem, et spiritualem gladium » /*Sess.* 25. *cap.* 3. *de Ref.*/.

Denique circa Indulgentias, potestatem eas largiendi Ecclesiae inesse inficiati sunt, omnium primi, Montanistae, quibus processu temporis adhaeserunt Waldenses et Wi-

ces ligandi et solvendi integram possideant potestatem ([34]), per quam impoenitentes feriant, et compescant rebelles, et nihilominus absolvant et reconcilient Deo et sanctae matri Ecclesiae veraciter poenitentes ([35]).

cleffitae; acrius tamen bellum in eas indixit Martinus Lutherus. Sed contra Conc. Trid. *sess.* 25 *post cap.* 21: « Cum potestas conferendi Indulgentias a Christo Ecclesiae concessa sit, atque hujusmodi potestate, divinitus sibi tradita, antiquissimis etiam temporibus illa usa fuerit; sacrosancta Synodus Indulgentiarum usum, Christiano populo maxime salutarem, et sacrorum Conciliorum auctoritate probatum, in Ecclesia retinendum esse docet et praecipit; eosque anathemate damnat, qui aut inutiles esse asserunt, vel eas concedendi in Ecclesia potestatem esse negant ». Praeter verba allata: « Quaecumque solveritis super terram, erunt soluta et in caelis ». habetur etiam exemplum Pauli, qui incestuosum Corinthium (2. *Cor.* 2. 6.), jamdiu poenitentiae operibus addictum, a poenitentia, quae ei supererat, exemit.

Relate vero ad caelestem thesaurum, cui Indulgentiae nituntur, ipsum ex meritis et satisfactione Christi constitui, vel ipsi Protestantes ultro fatentur, utpote qui, omnem satisfactionem ac meritum nostrum ablegantes, totum meritis Christi adtribuunt. Ipsum tamen thesaurum constitui praeterea ex meritis et satisfactionibus Sanctorum, quum Sanctorum communionem rejiciant, inficiantur. Porro contra eos sunt verba Clementis VI, in Extravaganti *Unigenitus:* « Quantum ergo exinde, ut nec supervacua, inanis ac superflua tantae effusionis miseratio redderetur, thesaurum militanti Ecclesiae acquisivit, volens suis thesaurizare filiis pius Pater; ut sic sit infinitus thesaurus hominibus, quo qui usi sunt, Dei amicitiae participes sunt effecti. Quem quidem thesaurum non in sudario repositum, non in agro absconditum, sed per B. Petrum caeli clavigerum, ejusque successores suos in terris Vicarios commisit fidelibus salubriter dispensandum... Ad cujus quidem thesauri cumulum beatae Dei Genitricis, et omnium electorum, a primo justo usque ad ultimum, merita adminiculum praestare noscuntur ».

AD CAPUT X.

(1) « Poenitentia diversis vocabulis nominatur, secundum quod diversa contra peccati maculam operatur. Expellit enim peccati actualis maculam, quae animam deformat, potentiam ad malum inclinat, sive dehabilitat, naturam vulnerat, actu liberae voluntatis committitur, cum delectatione et libidine perpetratur. Delere autem culpam ut deformantem, est gratiae reformantis; ut dehabilitantem, est virtutis habilitantis; ut vulnerantem, est Sacramenti curantis; ut actu voluntatis commissam, per actum similiter voluntatis; ut cum delectatione et libidine perpetratam, cum passione contraria. Ideo poenitentia recte dicitur gratia, virtus, sacramentum, actus et passio ». *Centil. p. 3. sect. 51.* Cfr quoque *4. dist. 14. p. 1. a. 1. q. 4.*

(2) « Nomen et proprietas tabulae competit poenitentiae sacramento. Ad quod intelligendum oportet nosse, quid sit mare, quid naufragium, quid navis, et quid tabula. Mare est praesens saeculum, secundum illud Psalmi *(103. 25): Hoc mare magnum.* Navis, quae perducit ad portum salutis, est unitas ecclesiastica, de qua dicitur: *Transeuntes mare per ratem liberati sunt (Sap. 14. 5);* Et: *Nisi in navi manseritis etc (Act. 27. 13).* Naufragium navis est per

separationem et scissionem membrorum, secundum illud Iudae *(1. 19): Hi, qui segregant semetipsos etc.* Tabula est adiutorium aliquod collatum, per quod posset ille, qui est in periculo naufragii, sublevari a periculo peccati; et hoc est sacramentum. Et cum duplex sit peccati periculum, duplex est naufragium. Et duplex est sacramentum liberans a duplici naufragio, scilicet a naufragio originalis; et hoc est baptismus. Et quia originale est primum, ideo baptismus est tabula prima. Et secundum naufragium est per actuale; et quia hoc curat poenitentia, ideo dicitur secunda tabula ». *4. dist. 22. a. 3. q. 2.* Cfr etiam *14. p. 1. dub. 1.*

(3) « Nam nullum horum est perfectum sacramentum sine alio. Et.... quamvis non sint simul actu, sunt tamen simul voto vel effectu. Unde quando quis conteritur, habet confessionem et satisfactionem in proposito; et quando quis satisfacit, conteritur, et habet duorum praecedentium effectum ». *4. dist. 16. p. 1. dub. 1.*

(4) « Poenitentia iterari potest, quotiescumque homo est in hac vita; sed post hanc vitam non potest. Et ratio, quare poenitentia possit et debeat iterari, et baptismus non, est triplex: una est, quia in baptismo imprimitur character, qui est indelebilis, in poenitentia non. Secunda ratio est, quia baptismus est contra morbum non iterabilem, qualis est morbus peccati originalis; sed poenitentia contra morbum iterabilem, qualis est morbus peccati actualis; unde quia medicina debet aptari morbo, patet etc. Tertia ratio est, quia baptismus habet totam efficaciam a passione; sed poenitentia non habet efficaciam tantum a passione Christi, sed ab actu nostro; et ideo baptismus non iteratur, sicut nec passio; poenitentia vero iteratur, secundum quod voluntas nostra convertitur et revertitur: inde est, quod in baptismo omnis poena remittitur, in poenitentia non. Et si baptismus iteraretur, daretur nobis occasio peccandi; non sic est in poenitentia, quia bene punit. Ad illud ergo, quod obiicitur in contrarium de verbo Apostoli *(Hebr. 6. 6): Impossibile est eos, qui prolapsi sunt, rursus renovari ad poenitentiam;* potest fieri vis in hoc, quod dicit *impossibile,* quia non ex viribus humanis; vel *impossibile* id est difficile; loquitur enim de imperfectis, qui difficulter resurgunt. Vel ut fiat vis in *poenitentia,* quia loquitur de renovatione, quae est in poenitentia, quam sequitur baptismus; haec enim virtutem totam habet ab hostia passionis, et de hac dicit Apostolus *(Hebr. 10. 26): Non relinquitur hostia pro peccato...* Ad illud quod obiicitur de baptismo et contumelia sacramenti, patet responsio ex praedictis, quod non est simile. Hic enim non fit contumelia sacramento, quia sic institutum est, et efficaciam habet; sed secundus vel iteratus baptismus nullius est efficaciae. Non fit etiam contumelia passioni, quia non sic totam et plenam efficaciam a passione recipit, ut baptismus ». *4. dist. 14. p. 2. a. 1. q. 2, et ad 1. 2. et 5.*

(5) « Sic erraverunt aliqui circa poenitentiam, sicut circa caritatem. Dixerunt enim quod habens semel veram caritatem, nunquam perdit eam, similiter et habens veram poenitentiam, nunquam eam perdit. Sed hoc est manifestus error, et contra Scripturam. Ratio autem, quae istos decepit, fuit, quia non consideraverunt quid dicatur, vel quid importetur per hoc nomen, *verum,* cum dicitur vera poenitentia, vel vera caritas. Quamvis enim *unum* dicat indivisionem principiorum entis, et *verum* indivisionem entis ab esse, sive actu absoluto (prout tamen natum est notum fieri apud intellectum), et *bonum* indivisionem ab actu ut in finem relato; tamen, quando *verum* reflectitur supra *bonum,* ut cum dicitur *vera virtus,* utrumque potest importare, et utroque modo accipi potest. Et ideo intelligendum, quod veritas poenitentiae dupliciter accipitur, sicut et cuiuslibet virtutis; uno enim modo dicitur virtus *vera,* quae habet verum virtutis opus, vel nata est habere, quantum est de se; et sic haec veritas est de essentia virtutis. Alio modo dicitur virtus vera, quae perducit in finem, et haec veritas non est essentialis virtuti, sed tantum dicit virtutis statum, sive continuationem. Secundum hoc dicendum, quod si primo modo dicatur poenitentia vera, quae verum virtutis habet actum; sic de veritate poenitentiae est detestari malum commissum, et pro illo tem-

pore nullum committere, et de futuro proponere non committere; et ab omnibus his potest homo cadere, et ita a poenitentia vera, veritate primo modo dicta. Si autem dicatur vera, quia perducit in finem, ut finalis et continuata, ab hac non est cadere. Sed hanc non est dicere hominem habere nisi in fine, et post non contingit cadere ». *4. dist. 14. p. 2. a. 1. q. 1.*

(6) « Quilibet poenitentiam agens, super culpam commissam, propter Dei offensam et propter emendam, veniam invenit ». — « Dicendum quod agere poenitentiam, sive dolere de culpa commissa, est dupliciter; aut propter laesionem naturae, aut propter offensionem maiestatis divinae, et ipsius iustitiae. Primam poenitentiam super culpa commissa habere potest quis ex sola natura, sine aliqua gratia; sicut enim homo naturaliter se diligit, ita etiam odit omne, propter quod malum incurrit. Et haec poenitentia est in malis et in damnatis, et erit aliquando in angelis malis, cum absorpti erunt a poenis; sed in hac vivit et regnat mala voluntas, cum sit proprii boni amica; ideo Deus eam non acceptat, nec quis sic poenitens invenit gratiam, vel veniam. Alia est poenitentia, qua quis poenitet propter Dei offensam, paratus ei facere emendam; et haec non est sine divina gratia gratum faciente, vel gratis data. Et haec adeo disponit ad gratiam, quod nullus est sic poenitens, quin inveniat gratiam et veniam; et ideo Deus nulli eam dat, nisi cum quo proponit facere misericordiam. Et quoniam diabolus hanc habere non potest, ideo non potest habere veniam. Sed si per impossibile poneretur, quod diabolus hanc haberet, utique Dominus daret ei gratiam. Haec igitur est potissima causa irremediabilitatis peccati diaboli; quia non potest poenitere, nec liberum arbitrium eius verti ad veniam petendam. Concedendum igitur quod omnis agens poenitentiam super culpam secundum assignationem praedictam, quantumcumque peccaverit, inveniat veniam ». *4. dist. 14. p. 2. a. 1. q. 3.*

(7) « Dolor contritionis potest dici, prout est quaedam pars poenitentiae divisa contra confessionem et satisfactionem, et est purgativa culpae; alio modo, prout motus interior voluntatis, cui se subiicit anima poenitens: et dolor iste est poena satisfactoria, impetrativa augmenti gratiae et gloriae. Primus dolor est sacramentalis proprie et per se, quia est effectivus remissionis culpae, ad quem solum semel tenetur poenitens. Alius non est sacramentalis proprie et per se ». *4. dist. 16. p. 1. a. 3. q. 2 ad 3.* — « Contritio, quoad praeparationem in fieri, et quoad durationem, est successiva; quantum ad inductionem formae, quae est dissensus animae, et quantum ad esse, est in instanti ». — « Dicendum, quod est loqui de contritione quantum ad durationem, et quantum ad esse, et quantum ad fieri. Si quantum ad durationem, cum duret longo tempore, sic dico, quod est successiva, sicut est vivere hominis. Si quantum ad esse, quia est actus fixus in detestatione peccati, et actus ut quies, sic dico, quod esse eius est in instanti. Si quantum ad fieri, est distinguendum, quia in fieri est praeparatio, et formae inductio. Dico ergo, quod praeparatio ad actum contritionis est successiva, quia multa oportet prius considerare; sed ipse dissensus animae postea in instanti fit ». *Ibid. q. 1.*

(8) « Sicut peccatum perpetratur per consensum, sic e contra deletur et destruitur per dissensum voluntatis rationalis: et quia dissensus ab ea re, quam impossibile est non esse, generat dolorem, sicut dicit Augustinus *(de Civit. Dei, lib. 14. 15)*; ideo dicendum, quod contritio est dolor per essentiam. Sed attendendum, quod dolor dicitur dupliciter: uno modo, ipse dissensus voluntatis; alio modo, passio resultans in sentientem, vel sensualitatem, ex illo dissensu, per quam prorumpit homo in lacrymas: et ille dissensus est de essentia contritionis; sed illa passio est effectus eius ». *4. dist. 16. p. 1. a. 1. q. 1.*

(9) « Dolor dicitur contritio, et dolor dicitur compunctio. Contritio, quia conterit, vel peccata in corde illo dolore teruntur; sed compunctio, quia cor compungitur. Sed compungitur cor secundum duplicem aspectum, aut carentia gloriae, aut consideratione offensae; et secundum hoc attenditur duplex irriguum, scilicet superius et inferius: et ita compunctio communior est quam contritio ». *4. dist. 16. p. 1. dub. 3.*

([10]) « Confessio vocalis Deo facta, non simpliciter, sed in casu, est de lege naturae; sed homini confiteri non dictat natura, nisi in generali ». — « Dupliciter sunt aliqua de dictamine iuris naturalis, aut in generali, aut in speciali; in speciali, ut honorare parentes; in generali, ut dictat natura ea, quae superaddit lex evangelica, sicut sunt aliqua supererogationis, ut consilia, vel etiam aliqua sacramenta. Intelligendum est igitur, quod est confessio peccati mentalis et vocalis. Mentalis confessio est recognitio peccati et offensae; et haec est de dictamine naturae in speciali, secundum quod cognitio offensae est de dictamine naturae. Cognitio autem offensae humanae est de dictamine naturae per se, secundum quod est rationalis; sed cognitio offensae divinae est de dictamine naturae adiutae aliquo modo per fidem. Quomodo enim scit homo se offendere Deum, quem non videt, nisi per aliquem radium fidei hoc cognoscat? Cum autem homo cognoscit, quod Deum per praevaricationem inhonorat, natura dictat, quod ab ipso est misericordia humiliter petenda; et hoc nunquam est, nisi cognoscatur culpa. Vocalis vero confessio est duplex, scilicet quae fit Deo, et quae fit homini. Vocaliter confiteri Deo dictat natura, non simpliciter, sed in casu, ut puta quando Deus exigit, sicut exegit ab Adam et Cain; vocaliter autem confiteri homini non dictat natura, nisi in generali; dictat enim, quod omnibus modis reconciliari oportet Deo, quibus ipse statuit. Unde natura sic dictabat, quod si Deus arbitrum constitueret inter se et peccatorem, ipsi esset culpa revelanda; et ita dictabat in generali. Dictabat etiam, quod illi essent dicenda vera. Et sic patet, quomodo confessio spectat ad legem naturae. Quaedam enim est de dictamine naturae per modum necessitatis, quia natura dictat illam simpliciter et specialiter; quaedam etiam est de dictamine naturae per modum expedientis, non simpliciter, sed in casu necessitatis, ut confessio vocalis facta Deo; quaedam vero dictabat in universali solum, et haec est confessio facta homini. Ex his patet....prima ratio inducta ex simili in confessione vocali laudis, quia sicut in casu laudare oportet ore, tamen semper debet, actu vel habitu, laudare in corde; sic et intelligendum de confessione peccati. Ad illud quod obiicitur de partibus aliis, scilicet contritione et satisfactione, dicendum quod istae partes respiciunt poenitentiam, secundum quod est virtus, et secundum quod est sacramentum; sed specialiter contritio et satisfactio respiciunt virtutem. Sed confessio magis est poenitentiae ut sacramentum. Confessio enim peccati, quae fit homini, ortum habet non tantum a natura, sed etiam ab institutione divina; et ex hoc patet responsio ad ultimum, quod dicit, quod est opus virtutis. Dico enim, quod revera opus virtutis est, sed non omnino, sed virtutis cum adiunctione institutionis sacramenti; virtus enim non dictat, quod peccata occulta dicantur homini. Similiter nec poenitentia dictat illud per se, quantumcumque homo doleat; sed cum Deus instituit, tunc virtus obedientiae imperavit, poenitentia acceleravit, et veritas actum direxit. Et ita patet, ad quam virtutem spectet confiteri, et quomodo sit opus virtutis, et cuius. Unde poenitentia in generali dictat, secundum quod est virtus volens facere emendam; obedientia per mandatum specificat; veritas elicit et regulat ». *4. dist. 17. p. 2. a. 1. q. 1.* » — « Confessio vocalis, ut sacramentum, est solius legis evangelicae, nec praecessit in lege veteri, nisi in figura, quia illi legi non competebat ». — « Duo sunt principaliter in confessione, propter quae oportuit, et conveniens fuit confessionem institui. Primo est propter detectionem peccati et manifestationem, et iste est finis confessionis in se; secundus finis est propter reconciliationem faciendam Deo, et eius Ecclesiae. Primo igitur fit propter peccati detectionem; peccator enim dum *male agit, odit lucem (Ioan. 3. 20);* et ideo in reversione ad iustitiam oportet redargui opera infructuosa tenebrarum. Quae autem arguuntur, a lumine manifestantur, hoc autem est per confessionem; et ideo debuit in ea lege institui confessio, in qua est manifestatio veritatis; in ea, inquam, lege, in qua Verbum caro factum est, ut intelligibile fieret sensibile et manifestum. In ea lege debent occulta et tenebrosa opera manifestari, et verba cordis formam vocis induere. Haec autem est lex

gratiae; et ideo confessionis institutio, quantum ad primum finem, competit legi gratiae. Alius finis est ad reconciliationem faciendam humano arbitrio mediante; ideo fit homini, ut homo sit iudex et arbiter inter Deum et peccatorem. Arbiter autem talis debet esse, qui possit manum ponere in utrumque; talis autem non potuit esse, quousque Deus factus est homo; et tunc homo deificatus datus est nobis mediator et arbiter Christus, qui potuit arguere, et manum ponere in utrumque. Hic autem reliquit in Ecclesia successores, quos et arbitros constituit et rectores Ecclesiae, quibus commisit auctoritatem reconciliandi. Et quoniam haec auctoritas primo fuit in Christo, et in nullo potuit esse, antequam veniret ille praecipuus mediator, et hoc solum in lege nova fuit; ideo tantum in hac lege institui confessio debuit. Concedo ergo, quod confessio, prout est sacramentum, confessio, inquam, vocalis, solius novae legis fuit, nec praecessit in lege veteri, nisi in figura, quia illi legi non competebat. Praecessit autem in hoc, quod sacerdotibus data erat auctoritas discernendi inter lepram et non lepram, sanctum et profanum. Sed haec quidem erant corporalia, et non spiritualia; et illam figuram ostendit Dominus impletam esse in lege nova, cum mundatos ad sacerdotes mittebat, ut dicitur *(Matth. 8. 4.)* ». *Ibid. q. 2.*

(11) « Satisfactio requirit emendam praesentem pro culpa praeterita, et propositum firmum pro vitanda futura ». — « Ad satisfactionem completam duo requiruntur, scilicet emenda praesens pro culpa praeterita, et propositum firmum in vitando futura ». *4. dist. 15. p. 2. a. 1. q. 1.* — « Satisfactio proprie fit ipsi Deo, sed in Ecclesia, et per Ecclesiam, ut innotescat voluntas Dei per sacerdotes ». — « Cum peccator peccat, se ad poenam aeternam obligat. Cum autem divina misericordia iustificat, seu vivificat, omnem remittit culpam, et reatum poenae aeternae, qui inseparabiliter adhaeret culpae. Sed quia misericordia non potest praeiudicare iustitiae, cuius est mala punire; ideo sic solvit a culpa et poena, ut tamen remaneat obligatus ad aliquantulam poenam temporalem. Sed quoniam peccator ipsum Deum offenderat et Ecclesiam damnificaverat, commisit Dominus iudiciariam potestatem super peccatores rectoribus Ecclesiae, et in eos compromisit tanquam in arbitros, ut sic innotescat voluntas Dei poenitentibus per sacerdotes, et per illos imponatur poena peccatoribus, et Domino satisfiat principaliter, et Ecclesiae per consequens. Unde satisfactio proprie de peccato fit ipsi Deo; tamen per Ecclesiam, et in Ecclesia ». *Ibid. q. 2.* — « Satisfactio fit per opera poenalia, quibus redditur honor Deo; quia ordinatur deordinatum, curatur infirmus et solvitur debitum ». — « Est satisfactio per opera poenalia; et huius ratio est quadruplex. Prima est, quia ibi est honoris ablati redditio. Unde honorem istum debet homo reddere amplius, quam si non abstulisset; et ideo requiritur, ut non tantum Deo famuletur per operationem bonam, verum etiam seipsum deiiciat per poenam assumptam. Secunda ratio est, quia est primo deordinati reordinatio; et quia deordinatum per culpam, optime ordinatur per poenam; ideo etc. Tertia ratio est, quia ibi est infirmati curatio, quia infirmatus per delectationis calorem, curatur per poenalitatis algorem; et ideo etc. Quarta ratio est, quia ibi est debiti absolutio; et quia peccator est debitor poenae; ideo debet per poenam satisfacere ». *Ibid. q. 3.* — « Satisfactio fit ieiunio, oratione et eleemosyna, cum iis omnibus reconciliemur Deo ». — « Dicendum, quod oratio, et ieiunium, et eleemosyna, quodlibet horum accipitur proprie, communiter, et communissime. Proprie oratio est ascensus ad Deum ad aliquid degustandum, vel impetrandum, vel exsolvendum; communiter oratio dicitur, secundum quod comprehendit omnem actum contemplativae ad Deum relatum; communissime, secundum quod comprehendit omnem bonum actum, secundum quod dicitur: Non cessat orare, qui non cessat bene facere *(Glossa super 1. Tim. 5).* Similiter ieiunium dicitur proprie afflictio carnis secundum gustum; communiter omnis carnis afflictio, quae consistit in vigiliis et flagellis et ieiuniis proprie dictis; communissime dicitur ieiunium abstinentia ab omni mortali: *Hoc est ieiunium, quod elegi; dissolve colligationes impietatis (Isa. 58. 6).* Similiter eleemosyna dicitur po-

prie, opus pietatis impensum proximo ad relevandam indigentiam corporalem; communiter, omne opus pietatis proximo impensum sive spirituale, sive corporale; communissime, dicitur omne opus misericordiae, sive proximo, sive sibi impensum, secundum quod dicit Augustinus *(Enchirid. c. 76. n. 20)*, quod eleemosyna hominis debet incipere a semetipso, iusta illud: *Miserere animae tuae placens Deo (Eccli. 30. 24)*. His praesuppositis, dicendum quod haec tria, prout partes satisfactionis dicunt, accipiuntur non communissime, nec proprie, sed communiter; et tunc patet eorum distinctio et sufficientia manifeste. His praemissis, dicendum quod sufficientia et distinctio harum partium potest accipi secundum appropriationem et secundum proprietatem. Secundum appropriationem, cum enim triplex sit radix peccati, sicut dicitur in Ioanne *(1. 2. 16)*, aut *concupiscentia carnis*, et contra hanc est ieiunium; aut *concupiscentia oculorum*, et contra hanc est eleemosyna; aut *superbia vitae*, et contra hanc est oratio; hoc dico secundum appropriationem, quia unumquodque horum valet contra omnes, appropriate tamen magis opponuntur, sicut dictum est: et ex hoc patet numerus et sufficientia. Per proprietatem vero sic: opus poenale aut ordinat nos ad Deum, et sic est oratio; aut ad nos, et sic est ieiunium, quod macerat carnem nostram; aut ad proximum, et sic est eleemosyna: et sic patet sufficientia, secundum illud: *Sobrie et iuste, et pie vivamus (Tit. 2. 12)*. Aliter potest accipi secundum reconciliationem, quia per orationem Deo reconciliamur. Sed, sicut dicit Augustinus *(Enarr. in Ps. 42. n. 8)*: Si vis orationem tuam volare in caelum, fac duas alas, scilicet ieiunium, et eleemosynam. Tobias *(12. 8)*: *Bona est oratio cum ieiunio et eleemosyna*. Aliter accipitur sufficientia, quia duplex est vita, scilicet activa et contemplativa. Quantum ad contemplativam oratio, quantum ad activam eleemosyna; ut autem homo sit dispositus ad utramque, sic est ieiunium ». *Ibid. q. 4.* — « Eleemosyna, ut sit satisfactoria, iusto titulo debet possideri, ut res, quae pro eleemosyna datur, vera sit eleemosyna » .... Ad illud quod obiicitur de necessariis et superfluis, dicendum quod necessarium dicitur dupliciter; vel secundum naturae arctitudinem, vel secundum communem usum vivendi. Si secundum arctitudinem non tenetur, nec oportet ei imponi, qui peccavit, quia hoc est perfectionis illorum, qui totum victum expectant a Christo, sicut sunt viri, qui sunt in statu perfecto. Et ideo si fiat eleemosyna, debet fieri de eo, quod superest huic necessario, et bene est satisfactoria. Alio modo dicitur necessarium, quod expedit homini secundum communem modum vivendi; de quo dicit Augustinus, quod multa superflua habere probabimur, si sola necessaria teneamus; et de tali fit proprie eleemosyna satisfactoria, de superfluo vero non fit, quantum est de rigore iustitiae. Tamen credo, quod divinae misericordiae benignitas tanta est, quod totum acceptat, et quasi pro nihilo salvat nos ». *Ibid. a. 2. q. 1. et ad 2. et 3; resp. ad 2. pro fund.* « Restitutio non est pars satisfactionis proprie sumptae, quia restituere tenetur, qui rem possidet alienam, secundum omne ius; si autem satisfactio communiter teneatur, sic est pars eius, quia opus poenale est. » — « Circa hoc duplex est opinio. Quidam dicunt, quod restitutio non est pars satisfactionis, sed fundamentum. Quaedam enim requirunt ad poenitentiam, sive satisfactionem, ut fundamenta; et talia sunt peccati dimissio, et alienae rei restitutio. Quaedam ut expedientia, ut vitare pravam societatem. Quaedam ut satisfactoria, ut ieiunium, oratio, eleemosyna. Quaedam ut perficientia, ut sunt opera supererogationis: *Quodcumque supererogaveris, reddam tibi (Luc. 10. 35.)* Et ratio eorum est, quia culpa proprie est in Deum, et quia satisfactio per poenam arbitrariam fit arbitrio sacerdotis. Sed alia opinio est, quia restitutio est opus satisfactorium, si fiat in caritate, alioquin non; sed sic nec alia opera. Posset tamen dici, quod satisfactio dicitur communiter et proprie; communiter, omne opus poenale voluntarie assumptum, sive ad quod tenetur iudicio Dei, sine iudicio sacerdotis; et sic restitutio est opus satisfactorium, et eius pars. Si autem dicatur satisfactio proprie per poenam voluntarie assumptam, ad quam non teneba-

tur nisi ex culpa, et iudicio sacerdotis; sic non est pars eius, quia restituere tenetur, qui habet rem alienam, secundum omne ius, etiam si sacerdos nunquam imponat». *Ibid. q. 4.* — « Ieiunium est opus satisfactorium, cum sit poenale, et Deo placet, quia corporis et spiritus est reordinativum ». — « Ieiunium est opus satisfactorium, secundum quod ipse Dominus dicit: *Hoc genus daemoniorum non eiicitur nisi in oratione et ieiunio (Marc. 9. 28).* Est, inquam, satisfactorium liberando a poena, cum sit poenale; et Deo est placitum, quia corporis et spiritus est reordinativum, ut corpus spiritui non repugnet contumaciter: *Qui delicate a pueritia nutrit servum suum, sentiet illum contumacem (Prov. 29. 21);* ut spiritui subiiciatur totaliter: *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo (1. Cor. 9. 27);* ut non crucietur aeternaliter: *Est qui multa redimat modico praetio (Eccli. 20. 12),* et: *Diem pro anno dedi tibi (Ezech. 4. 6);* ut glorificetur aeternaliter: *Id quod est in praesenti momentaneum et leve tribulationis nostrae (2. Cor. 4. 17)* ». *Ibid. q. 2.* — « Oratio vocalis ordinatur ad mentalem, et e converso, et quaelibet est satisfactoria; licet ea, qua ad gemitum accenditur homo, plus sit satisfactoria ». *Ibid. q. 3.* — De oratione vide etiam superius *part. 5. cap. 10 nn. 1. 2. 4. 7.*

([12]) « Semper obbligatur homo conteri de culpa commissa, non tamen ad semper, sed tantum pro loco et tempore ». — « Sicut dicit Hugo *(de Sacram. lib. 2. p. 2),* cum Deus absolvit hominem a culpa, ligat eum vinculo perpetuae detestationis, tenetur enim semper malum, quod fecit detestari. Sed quia tentio talis est praecepti affirmativi, quod semper obligat, sed non ad semper; ideo dico, quod semper tenetur conteri, sed non ad semper, sed pro loco et tempore, videlicet cum recogitat mala sua, in quibus offendit Deum.... Ad illud quod obiicitur, quod est poena, dicendum quod nunquam peccator se tantum potest punire, quin maiori poena sit dignus secundum rigorem iustitiae. Et quia homo sibi rigidus debet esse, et alii pius; nunquam tantum se affligit per contritionem, quod sit superfluum, dum tamen hoc possit sustinere, quia totum est ei ad gloriae cumulum. Tamen nota, quod contritio ratione displicentiae peccati, semper est necessaria, saltem in habitu; ratione vero gemitus et planctus, vel doloris sensibilis, non est necessaria, maxime viris perfectis, qui audierunt voce interna quod audivit Magdalena: *Dimittuntur tibi peccata tua (Luc. 7. 48);* sicut dicit Bernardus *(in Cant. cir. prin.),* sed ulterius possunt et debent meditationem suam ad dulcedinem patriae supernae convertere. Ante vero hunc statum, sanum consilium est, peccata sua ante oculos revocare ad gemitum et dolorem. Praeterea displicentia non dicit semper poenam, imo frequenter magnam habet laetitiam coniunctam, dum considerat in se liberationem plenam ». *4. dist. 16. p. 1. a. 3. q. 2. et ad 5.*

([13]) « Contritio, secundum quod dicit displicentiam rationis de peccato, non potest esse nimia; sed quoad sensualitatem posset habere excessum ». — « In contritione est dolor, prout est displicentia voluntatis rationalis; et est dolor passio, redundans in sensualitatem. Quantum ergo ad displicentiam rationis, concedo quod non potest esse contritio nimia, quia peccatum nulli potest displicere nimis, in quantum peccatum. Quantum autem ad passionem redundantem in sensualitatem, vix aut nunquam est nimia; tamen posset esse tantus dolor, quod humana infirmitas non posset sufferre sine magno detrimento; et tunc dico quod temperandus esset. Sed esto quod non temperaret quis, quia non adverteret, et raperetur a fervore, non credo quod in tali casu peccaret, quia daret operam rei licitae. Si autem advertit, debet temperare; tamen paucis hoc consilium est necessarium. Si autem non temperaret, vel per affectionem gaudii, vel per consolationem spei, credo quod transcenderet metas virtutis, et ita contritionis. Contritio enim, sicut caritas, nominat quid informatum gratia. Unde dolor contritionis, manens contritionis, non potest esse nimius, quia displicentia peccati nunquam tantum potest intendi, quod possit esse nimia, cum sit ex consideratione recta ». *4. dist 16. p. 1. a. 2. q. 2.*

([14]) « Quaeritur, quare magis denominatur nomine contritionis, et quae convenientia

doloris ad contritionem. Dicunt aliqui, quod ideo hoc nomine censetur, quia sicut unguentum sanativum conficitur ex multis herbis in mortariolo contritis, sic unguentum compunctionis conficitur ex herbis peccatorum, quae natae sunt in terra nostra, cum conteruntur in mortariolo conscientiae; ita videtur Bernardus super Cantica *(serm. 10)* dicere. Sed tum ab hac contritione non diceretur homo contritus, sed conterens. Ideo addendum, quod in hac contritione tria sunt attendenda: quod conteritur, a quo conteritur, et ad quid contritio terminatur. Quod conteritur est cor peccatoris, quod est tanquam vas fictile, repletum veneno peccati, iuxta illud: *Fel draconum vinum eorum (Deut. 32. 33)*. A quo conteritur est duplex mola; una superius sursum elevans, et haec est spes veniae ex consideratione misericordiae; alia mola deorsum deprimens, est timor poenae, veniens ex consideratione divinae iustitiae. Et de his molis dicitur: *Non accipies loco pignoris inferiorem et superiorem molam (Deut. 24. 6)*. Istud vas ad hoc conteritur, ut emollescat, quia durum est: *Cor enim durum male habebit in novissimo (Eccli. 3. 27)*; vel melius ut peccati delectatio totaliter effundatur; ideo dicitur contritio, non fractio; quia fractio est in maiores partes, contritio in minores. Et quando in maiores partes est fractio, sapor aliquo modo remanet; ut autem non remaneat nec sapor, nec veritas, ideo in partes minimas conteritur. Et haec delectatio totaliter removetur per poenam aeternam, et removetur per gratiam; et ideo utrobique dicitur contritio, et in poena aeterna, secundum illud: *Conteretur cum delinquente delictum (Eccli. 27. 3)*; et per gratiam: *Cor contritum et humiliatum, Deus non despicies (Ps. 50. 19)*. Sed aliter, quia ibi conteritur in pulverem, non ut aliud vas fiat, quia de impiis dicitur: *Non sic impii, non sic, sed tanquam pulvis (Ps. 1. 4)*; sed in contritione gratiae est contritio ad generandum vas novum et solidum per humorem gratiae et lacrymarum; et ideo recte dicitur contritio, non attritio, quia partium tritarum est unio, ut fiat vas in honorem, secundum illud de Paulo *(Act. 9. 15): Vas electionis est mihi. Si quis emendaverit se ab his, erit vas (2. Tim. 2. 24)* ». *4. dist. 16. p. 1. a. 1. q. 1. ad 7.*

(15) « Ad dolorem faciendum sufficit quod res, quae displicet voluntati, sit praesens aspectui, non secundum coniecturam, sed secundum certitudinem, quia ita est, et non potest aliter esse; et tunc est dolor, sive illud, de quo genitus est, sit praesens, sive praeteritum, sive futurum. Unde cum dicitur mihi certitudinaliter, quod aliquis, quem diligo, cras morietur, generat in me dolorem; multo magis de praeterito, in quo est perfecta certitudo. » *4. dist. 16. p. 1. a. 1. q. 1. ad 6.*

(16) « Debet autem dolor animi duos habere comites, ut sit purgativus animae, et placativus Dei, scilicet timorem divini iudicii, et ardorem interni desiderii, ut timendo, cor humile; desiderando et amando, cor devotum; et dolendo, cor recuperes illibatum. Time igitur divina iudicia, quae sunt *abyssus multa (Ps. 35. 7)*. Time, inquam, vehementer, ne forte, quamquam sis aliqualiter poenitens, adhuc tamen Deo displiceas. Time vehementius, ne post hoc Deum offendas. Time etiam vehementissime, ne finaliter a Deo discedas, semper carens lumine, semper ardens igne, nunquam carens verme, nisi per veram poenitentiam in gratia finali decedas, ut sic cum Propheta decantes: *Confige timore tuo carnes meas, a iudiciis enim tuis timui (Ps. 118. 120)*. Dole quoque, ac satage propter commissa peccata. Dole, inquam, vehementer, propter annihilationem omnis boni divinitus tibi dati. Dole vehementius, propter impugnationem Christi pro te nati, et propter te crucifixi. Dole vehementissime, propter vilipensionem Dei, cuius transgrediendo leges inhonorasti maiestatem, denegasti veritatem, offendisti bonitatem; totumque universum dehonestasti, deformasti, deordinasti; dum divinis adversando statutis, imperiis et iudiciis, omnibus tibi propter Deum servientibus, abusa es naturis, scripturis, iustitiis, misericordiis, donis gratuitis et praemiis repromissis. Quibus diligenter consideratis, *luctum unigeniti fac tibi, planctum amarum (Ier. 6. 26); deduc quasi torrentem lacrymas per diem et noctem; non des requiem tibi, neque taceat pupilla oculi tui (Thren. 2. 18)*. »

De regim. animae nn. 8-9; Supplem. Vol. III.

(17) « Contritio potest intendi, atque augmentum sumere, quemadmodum caritas et poenitentia augentur. » — « Contritio est motus virtutis, habens quantitatem virtutis, sicut est virtus a qua est; unde et augmentum et intentionem habet secundum id, a quo recipit quantitatem, hoc autem est virtus poenitentiae. Unde sicut certum est caritatem augeri, ita et poenitentiam; ac per hoc certum est contritionem et intendi, et augeri. Unde notandum, quod quemadmodum caritas dicitur intendi quantum ad fervorem, et augeri quantum ad essentialem virtutem; et primum est a cooperatione liberi arbitrii, secundum vero est a dono caelesti; ita et in proposito oportet intelligi, quod motus contritionis ferventior esse potest secundum cooperationem liberi arbitrii. Unde ex aequali gratia aliquando magis fervens elicitur motus, aliquando minus, secundum cooperationem liberi arbitrii; sed proprie loquendo non dicitur maior, nisi virtute poenitentiae augmentatae; et hoc est per gratiam. » *4. dist. 16. p. 1. a. 4. q. 1.* — « Contritio, prout est deletiva culpae, secundum habitum habet augeri; sed prout est deletiva poenae, etiam secundum actum. « — « Dupliciter est loqui de contritione; aut prout est deletiva culpae, aut prout est deletiva poenae. Si prout est deletiva culpae, sic operatur in iustificatione impii in instanti; et sic actu non potest habere ordinem respectu specialium peccatorum, quia simul et in instanti est contra omne peccatum commissum. Habet tamen secundum habitum, quia dolor ille habitualiter disponit ad detestandum aliquod plus, aliquod minus; et quia habilitat ad detestandum malum, quia malum, ideo ad magis detestandum maius malum. Si autem loquamur, prout est deletiva poenae, tunc dicendum quod habet maiorem intensionem et minorem, etiam secundum actum. » *Ibid q. 2.*

(18) « Resurgens per poenitentiam a peccato potest resurgere in maiori, in minori, et in aequali gratia, secundum quod se melius praeparat » — « Poenitentia, quantum ad habitus substantiam, et gratiae, et habilitatem naturalium, pristinam restituit peccatori sanitatem, licet non semper quoad decorem accidentalem. « — « Opera bona prius facta, cum peccator revertitur ad poenitentiam, reviviscunt, et manent viva » — « Etenim aliud est vivificari, aliud recuperari. Recuperatio enim respicit esse; sed vivificatio respicit ordinatum esse, sive ordinem, vel tale esse. Et quoniam quod desinit esse, si iterum incipiat esse, non est idem numero, sed aliud; ideo habitus, si corrumpatur et amittatur, idem non recuperatur. Sed quia possibile est, quod idem manens idem habeat alium et alium ordinem, secundum hoc attenditur vivificatio et mortificatio in operibus. » *4. dist. 14. p. 2. a. 2. qq. 1-2. et q. 3. ad 3.*

(19) « Ratio autem huius est, quia donum gratiae gratis datae non repugnat iniquitati, quin simul stet cum ea, sicut patet in scientia et aliis donis. Et rursus, perversitas non repugnat utilitati illius doni. Sicut enim malus praedicator bene praedicat, et frequenter fructificat, propter quod Dominus noluit prohibere eum, qui in nomine eius eiiciebat daemonia, quamvis eum non sequeretur, quia hoc erat ad utilitatem aliorum; sic quia bonum illud gratiae gratis datae ordinatum est ad utilitatem communem, et quamvis non valeat accipienti, tamen valet aliis; ideo Dominus, qui in distributione sacramentorum utilitatem communem considerat, et suam institutionem non retractat, malis confert istam potentiam, qui ordinati sunt secundum Ecclesiae catholicae formam. Sic ergo quantum ad id, quod est de necessitate clavis, sive quantum ad esse, sive quantum ad executionem, cum nihil exigatur ad hoc nisi ordo et iurisdictio, et hoc dicit donum gratiae gratis datae, tam in bonis, quam in malis est ». *4. dist. 19. a. 1. q. 2.*

(20) « Cum triplex sit obstaculum ingrediendi in regnum, et triplex potestas illud removens; triplex est clavis spiritualis, differens secundum gradum et dignitatem. Obstaculum autem ingrediendi in caelum est debitum alicuius peccati. Hoc autem est triplex. Primum peccati mortalis commissi; et hoc est debitum aeterni supplicii. Hoc autem obstaculum solus Deus amovet, quia hoc removetur per culpae deletionem; et ideo potestas

hoc removens est potestas divina, quae ab aliquibus dicitur clavis auctoritatis. Secundum obstaculum est debitum peccati contracti: et illud est debitum solutionis pretii, et hoc solvi potuit per eum, qui potuit satisfacere; talis autem fuit solus Christus, et ideo haec potestas removens illud obstaculum est solius Christi; et vocant eam aliqui clavem excellentiae. Tertium obstaculum est debitum peccati dimissi; quia postquam homini dimissa est culpa, adhuc est obligatus ad temporalem poenam, et hoc removeri potest per illum, qui potest peccati poenam taxare; et talis est minister Christi, non tantum Christus, et illa potestas est hominibus communicata; et vocatur ista potestas clavis ministerii. Cum igitur triplex sit potestas secundum triplex obstaculum, triplex est clavis. Prima, scilicet auctoritatis, a qua est; secunda, scilicet excellentiae, et haec est in solo Christo; et tertia est clavis ministerii, quae descendit a clave auctoritatis mediante clave excellentiae; et de hac dictum est Petro *(Matth. 16): Tibi dabo claves regni caelorum* ». *4. dist. 18. p. 1. a. 1. q. 1.*

(21) « Scientia non est clavis secundum quod dicit habitum, sed in quantum dicit auctoritatem sive officium discernendi. Hoc autem officium, sive haec auctoritas, est consequens ordinem inseparabiliter. Et haec est clavis essentialiter......Et hanc tenent communiter doctores, hoc addentes, quod scientia habitus est sicut dispositio faciens ad bene esse, vel etiam sicut dispositio materialis, sine qua altera clavis exire non potest in actum. Sicut enim lux visiva non est humidum crystallinum, tamen illud exigit ad suam operationem; sic ipsa auctoritas discernendi requirit habitum scientiae; et quanto melius habetur scientia, tanto meliori modo habetur clavis. Et ideo maluerunt Sancti hanc clavem vocare hoc nomine, quam alio ». *4. dist. 18. p. 1. a. 3. q. 1.*

(22) « In foro poenitentiali duo sunt quemadmodum in foro iudiciali. In illo enim sunt duo isti actus, scilicet discernere causam, et postmodum sententiare; et isti sunt actus diversi: ad hoc quod plene committatur alicui auctoritas, necesse est utrumque committi, alioquin plenam non habet auctoritatem. Est tamen duplex auctoritas concurrens in unam plenam. Quod patet, quia eam contingit dividi ». *4. dist. 18. p. 1. a. 3. q. 2.*

(23) « Dominus Iesus Christus, omnium creator et gubernator, sanctam Ecclesiam suam ascensurus in caelum Apostolis regendam, et dilatandam commendavit, principaliter beato Petro Apostolo, cui de universo grege fidelium specialiter dixit tertio: *Pasce oves meas (Io. 21. 17).* Sed ut ordinatius gubernaretur universalis Ecclesia, distinxerunt eam sancti Apostoli per Patriarchatus, Primatus, Archiepiscopatus, Episcopatus, parochias et alias canonicas distinctiones, ut quia per unum vel per paucos non poterat singulis fidelium in omnibus saluti necessariis congrue satisfieri, plures ad huius sollicitudinis partes per determinatos sibi limites pro utilitate animarum vocarentur; et secundum curae pastoralis amplitudinem etiam quilibet istorum accepit certam auctoritatis potestatem, residente plenitudine potestatis ecclesiasticae apud Sedem Apostolicam Romanae Ecclesiae, cui Apostolus Petrus princeps Apostolorum specialiter praesedit, et successoribus suis ibidem eamdem potestatem reliquit. Triplex est autem huius potestatis plenitudo, scilicet quod ipse summus Pontifex solus habet totam plenitudinem auctoritatis, quam Christus Ecclesiae contulit; et quod ubique in omnibus Ecclesiis habet illam, sicut in sua speciali sede Romana; et quod ab ipso manat in omnes inferiores per universam Ecclesiam omnis auctoritas, prout singulis competit eam participari, sicut in caelo ab ipso fonte totius boni Christo Iesu fluit omnis gloria Sanctorum, licet eam differenter singuli participent pro captu suo. Praedicta vero distinctio ecclesiarum et parochiarum triplici de causa est instituta, scilicet propter rectorum sollicitudinem. Quod enim cuique specialius committitur, diligentius exequitur, nec expectat, ut alter provideat his, qui suae sollicitudini specialiter sunt commissi. Item propter subditorum utilitatem, quia facilius reguntur, et singulis expeditius potest satisfieri, ut dictum est, per plures ministros, quam per paucos, sicut Moyses solus non valens onera multitudinis populi sustine-

re, partitus est tribunis, centurionibus, quinquagenariis ac decanis, ut maiores maiora, minores minora proportionaliter expedirent, retenta sibi tamen plenitudine potestatis *(Exod. 18. 25-26)*, in typo futurae dispositionis Ecclesiae militantis. Item propter deprehendendas fraudes haereticorum, et latebras peccantium, ut quisque pastor super gregem suum vigilans, possit luporum deprehendere insidias, et errantium ovium absentiam cognoscere, et ad gregis unitatem, eas quaerendo, revocare ». *Opusc. Quare Fratres Minores praedicent etc. in princ.*

(24) « Sicut dicit Dionysius: Lex divinitatis est media per prima, et ultima per media perducere ad purgationem, illuminationem et perfectionem. Ideo, sicut videmus in omnibus, sive in rationabilibus, sive in naturalibus, sive in caelestibus, quod ad hoc, quod sit concordia et decor, oportet, quod sit ordo; sic intelligendum est et in spiritualibus potestatibus in ipsa Ecclesia. Unde legitur, quod *terribilis* est *ut castrorum acies ordinata (Cant. 6. 9)*. Quoniam igitur ordo attenditur secundum praelationem et subiectionem, et praelatio attenditur secundum ascensum et descensum, non secundum aequalitatem; et in ascendendo ad superius est status et reductio ad unum, e contra in descendendo est multiplicatio; ideo secundum rectum ordinem Ecclesiae oportuit unum esse praelatum primum et supremum, in quo esset status omnis praelationis ecclesiasticae. Et quia in illo statu est tamquam in primo et simplicissimo in illo genere; ideo virtus in eo unita est, et solus est inter praelatos, qui habeat plenitudinem potestatis. Item quoniam per recessum ab uno fit multiplicatio, et per hoc virtutis diminutio; ideo quanto praelati alii inferiores sunt, tanto plures sunt, et tanto minorem habent potestatem; ita quod status est in sacerdotibus parochialibus, qui immediate gerunt populi curam, et istorum iuridictio arctata est ad portiunculam determinatam, et cuilibet commissa est sua portio secundum rectam ordinationem, et illa iudicatur esse messis sua. Et quoniam non licet alii sacerdoti mittere manum vel falcem in alienam messem; ideo alius non habet potestatem eius subditum absolvere, nisi sit superior, vel vicem habeat superioris, ut poenitentiarii Domini Papae, et poenitentiarii Episcopi, legati et privilegiati, qui faciunt hoc auctoritate superioris, sicut nuntius a principe procedens potest in omnes subditos aliis inferioribus. Haec autem intelligenda sunt secundum legem communem, quia in articulo necessitatis indulget rectitudo iuris cuilibet sacerdoti quemlibet absolvere, si sit in Ecclesiae unitate ». *4. dist. 19. a. 3. q. 1.*

(25) « Ut diligenti examinatione indiget, qui debet esse doctor in medicina corporum; ita multa consideratione opus est, si sit idoneus, qui debet esse doctor et medicus animarum, cum sint subtiliores et periculosiores et incurabiliores morbi peccatorum, quam passiones corporalium infirmitatum. Illi vero, qui se ad haec officia impudenter ingerunt, indignantes si ad ea tardius promoventur, quam sint imprudentes, perpendere nolunt aut nesciunt, et eo ipso se ad hoc ostendunt et reddunt indignos. Nam si digni fuerint et idonei, non deberent se ad hoc ingerere, sed modeste expectare, quousque per inspirationem Dei a praelatis suis et fratribus ad hoc suo tempore assumantur. Si autem indigni, vel nondum idonei, tunc si se ingerunt, primo quidem temerarii sunt, quod antequam vocentur, ad tantum officium currere praesumunt. Unde Jeremias *(23. 21)*: *Ipsi currebant, cum ego non mitterem eos*, scilicet praedicare. Et Paulus *(Rom. 10. 15)*. *Quomodo praedicabunt, nisi mittantur?* Idem alibi *(Hebr. 5. 4)*: *Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo, tamquam Aaron etc.* Et Christus dicit in Ioanne *(8. 42)*: *Neque enim a meipso veni, sed ille me misit,* scilicet Pater. Secundo superbi, quia seipsos reputant dignos et idoneos ad quod forte nec Deus, nec fratres, vel praelati sui iudicant eos idoneos, sicut Core *(Num. 16. 1-2)*, qui voluit sibi sacerdotium vindicare. Tertio stulti, quia cum talia officia sint occasio tentationis per inanem gloriam, avaritiam, luxuriam, noxiam libertatem et internae devotionis extinctionem, et alia plura pericula, quod ipsimet se talibus incaute ingerunt, nimis stulte se tantis periculis sine necessitate exponunt, cum fugere

magis deberent a periculo, quam illud appetere, nescientes quo exitu bellum, quod sibi concitant, finiatur. Quarto non carent rancore invidiae, vel contra eos, qui ad haec officia eos promovere possunt, et non faciunt; vel qui forte impediverunt, imputantes illorum malevolentiae, magis quam suae insufficientiae, quod non promoventur, cum ipsi sibi videantur ad haec digniores quam illi, quos vident iam promotos esse, quibus in scientia et aliis se reputant aptiores». *Lib. Apolog. in eos, qui Ord. Fr. Minor. adversantur; resp. ad q. 4.*

(26) « Sacerdos est mediator, et in quantum mediator, inferior est Deo, et superior poenitente; et arbiter et judex homini constitutus loco Dei ad aperiendum, sive solvendum, et ad parcendum, sive puniendum; talis autem judicatio non est sine aliqua jurisdictione in eum, qui judicatur, quia nemo potest aliquem judicare, nisi qui judex ejus constituitur ab eo, qui potest. Et ideo jurisdictio est tamquam vis motiva ipsius clavis, sive manus; hac autem deficiente, quae clavem moveat, etsi adsit clavis, numquam aperiet; et si amittitur haec jurisdictio, cessat clavis executio. *4. dist. 19. a. 2. q. 2.*

(27) « Si quis dicat eos (Fratres Mendicantes) a Papa et Episcopis non posse mitti, derogat Apostolicae auctoritati et potestati clavium in praelatis, et plenitudini potestatis in summo Pontifice, qui in terris (ut Scriptura asserit, fides sentit, iura testantur, rationes etiam irrefragabiles convincunt) caput unum et summum, et sponsus unicus, et hierarca praecipuus, in quo etiam totus Ecclesiae militantis status, obtinet locum Christi. Ideo omne genu debet ei curvari et principum et praelatorum, et clericorum et laicorum et religiosorum in terris ad instar Christi in caelis, cui omne genu flectitur caelestium, terrestrium et infernorum. » *De paupert. Christi, quaest. 1. art. 2. in fin.*

(28) « Quod in Ecclesia aliquis habeat potestatem, hoc est ab ipso Christo, qui potestatem contulit Apostolis, et praecipue ipsi Petro. Utramque enim Dominus ipsi Petro contulit potestatem, et ligandi et solvendi in foro poenitentiali, et ligandi et solvendi in foro iudiciali. Prima potestas respicit ordinem, secunda praelationem. Unde secundum primam par potest assolvere parem, secundum secundam non potest par ligare parem, nec superiorem. Et huius ratio est, quia illa est ordinis, haec autem praelationis, scilicet potestas excommunicandi. Prima potestas ligandi et solvendi in foro poenitentiali aditum caeli aperit; et ideo recte dicitur clavis. Secunda per censuram iudicii subditos coërcet; et ideo dicitur gladius. Prima potestas est potestas arbitrandi inter Deum et hominem, secunda vero inter hominem et hominem: et ideo prima respicit ordinem, secunda praelationem. Prima potestas, quoniam collata est Petro, ut sacerdoti, descendit in omnes sacerdotes, quamvis non omnes habeant executionem. Secunda, quia collata est Petro, ut praelato, descendit in omnes personas ecclesiasticas, quae habent praelationem, vel iurisdictionem. Unde qui habent iurisdictionem ordinariam in iudicando aliquos, habent potestatem coërcendi eos per censuram ecclesiasticam, ut iudicium eorum inviolabiliter observetur. Et quoniam iurisdictionem habent non solum habentes claves, sed etiam non habentes, habent, inquam, vel ex iure, vel ex consuetudine;... ideo possunt excommunicare. Rursus, quia aliqui habent claves, qui non habent iurisdictionem in foro iudiciali, ut simplices sacerdotes; ideo non possunt excommunicare nisi per commissionem, vel nisi in casibus determinatis... Ergo... haec potestas non sequitur praecise potestatem clavium. » *4. dist. 18. p. 2. a. 1. q. 3.*

(29) « In divinis et ecclesiasticis iudiciis, in quibus est instructio, curatio et correctio, duplex reperitur modus instruendi, et corrigendi, et etiam curandi. Quemadmodum igitur nolentibus acceptare rationem ostensivam fit argumentatio ducens ad impossibile; et morbis, qui non curantur per emplastrum, apponitur vulnus et cauterium; et invitis et incorrigibilibus fit curatio per flagellum; sic esse oportuit in Ecclesiae rectoribus. Et ideo Dominus institutor et fundator Ecclesiae eidem non tantum dedit medicamenta sacramentorum ad curandum accedentes, sed etiam gladium spiritus, quod est verbum Dei, et potestatem amputandi et resecandi contemptores et rebelles. » *4. dist. 18. p. 2. a. 1. q. 1.*

([30]) « Relaxationes possunt fieri super eos, qui sunt de Ecclesia militante, tam adiuvando quam iudicando; super eos vero de statu medio, tantum adiuvando; sed super eos de Ecclesia triumphante, nullo modo » — « Relaxatio, sive indulgentiae collatio, duo dicit, scilicet thesauri Ecclesiae communicationem, et cum hoc quamdam iudiciariam absolutionem... Dico igitur, quod quia bona et thesaurus Ecclesiae est in Summi Pontificis potestate, et illi qui sunt in purgatorio, ratione caritatis idonei sunt spiritualia beneficia recipere, Papa potest eis bona Ecclesiae communicare. Quantum autem ad auctoritatem iudicandi, cum illi iam exierunt forum Ecclesiae et ecclesiasticum iudicium, videtur, quod eis non possit fieri absolutio, nisi per modum deprecationis; et ita proprie loquendo non fit eis relaxatio. Sed si large dicatur relaxatio cuiuscumque auxilii impensio, et bonorum Ecclesiae communicatio, sic potest eis relaxatio fieri: sed haec non tenet modum iudicii, sed potius suffragii. Amplius, relaxatio propter dicta non tantum dicit iudiciariam absolutionem, verum etiam dicit aliquam commutationem in poenam aliquam voluntarie assumptam, et cum devotione; et hoc videmus in omnibus indulgentiis. Hoc autem non potest esse quantum ad eos, qui sunt in purgatorio, quia sunt extra statum illum, in quo posset eis persuaderi alicuius poenae devota et voluntaria assumptio; et ideo non competit eis relaxatio, nisi forte per medium, sive per accidens. Si quis enim vellet crucem pro mortuo patre assumere, non est aliqualiter negandum, quod si voluntas sit summi Pontificis, quin indulgentia illa prosit. » *4. dist. 20. p. 2. a. 1. q. 5.*

([31]) « Sicut videmus in politiis et communitatibus humanis, quod thesaurus reipublicae propter duo maxime consuevit proferri, et communicari exterius; sic est in spiritualibus intelligendum. Profertur namque thesaurus extra ad dispergendum propter gloriam principis, sicut faciunt reges curiales, sicut fecit Assuerus *(Hest. 1)*. Alio modo propter utilitatem communitatis, ut quando laeditur communitas, proferunt stipendia et donativa militibus, ut eant ad pugnam. Sic thesaurus Ecclesiae ab his, qui habent dispensare, duplici ex causa debet distribui. Una causa est propter gloriam principis, et laudem: et laus et honor Dei est in Sanctis suis; et Sancti honorantur in constructione basilicarum, et visitatione basilicarum, et commemoratione virtutum suarum; et idem fit in praedicationibus et sermonibus; ideo pro his omnibus indulgentiae recte fiunt. Alia causa est communis utilitas, quae quidam utilitas est defensio Terrae Sanctae, defensio fidei, promotio studii, et consimilia; et ideo pro talibus debent fieri. Et quoniam haec consistunt in actibus exterioribus; ideo maxime pro actibus exterioribus debent fieri indulgentiae. » *4. dist. 20. p. 2. a. 1. q. 4.*

([32]) « Relaxationes et indulgentiae fiunt de meritis supererogationis, quae sunt in Ecclesia, quae quidem sunt sicut thesaurus spiritualis eius. Haec autem merita supererogationis non omnium est dispensare, sed Episcoporum tantum; et ideo relaxationes facere ad solos Episcopos pertinet. Ratio autem, quare thesaurus Ecclesiae solis Episcopis committitur dispensandus, est quia Ecclesia thesaurum istum habet ex desponsatione sui cum Christo, qui est vir eius et sponsus, et cui generat filios et filias, idest perfectos et imperfectos, ad quorum educationem Christus vult servari haec bona. Et quoniam in lege *(Ruth 4. 5)* tactum est, quod qui recipit uxorem fratris sui, ut suscitet fratri suo defuncto semen, debet succedere in bonis, quae pertinent ad filiorum educationem, secundum quod innuitur; illis solis competit iste thesaurus dispensandus, qui sunt sponsi Ecclesiae. Tales autem sunt Episcopi, qui sponsi sunt, et habent vim generandi filios et filias, idest perfectos et imperfectos. Et inter hos maxime Summus Pontifex, qui est totius universalis Ecclesiae sponsus et rector. Ideo omnes Episcopi, qui habent prolem, possunt facere Indulgentias, et praecipue Summus Pontifex, qui est totius universalis Ecclesiae sponsus et rector, quia ipsi competit totius spiritualis thesauri dispensatio, secundum quod curam habet de tota Ecclesia et omnibus eius filiis. Unde omnes sunt eius filii, et ipse est pater omnium. Concedendum igitur est, quod indulgentias facere non tantum non conceditur laicis, sed nec etiam sacerdo-

tibus, nec praelatis inferioribus, ut abbatibus vel prioribus. » *4. dist. 20. p. 2. a. 1. q. 3.*

(33) « Relaxatio plus dicit quam communicatio, dicit enim quamdam auctoritatem, ratione cuius dicitur isti indulgentiam praestare; et ideo, quamvis quilibet habens caritatem bona sua possit communicare, non tamen omnis potest relaxare, sed qui habet ad hoc concessam sibi auctoritatem. Item differt communicatio a relaxatione, quoniam relaxatio fit de praeteritis malis per merita Christi vel Ecclesiae, quae praecesserunt; communicatio autem proprie respicit futurum bonum, non solum praeteritum. Et quamvis possit dare alicui, quod iam non est datum, nec determinatum alicui, sicut unam Missam, quam cantat pro aliquo mortuo; tamen si cantavit eam pro suis peccatis, vel dedit alii, non potest sua auctoritate commutare. Hinc est quod, qui recipit relaxationes pro se, non potest dare alteri; quia si Ecclesia solvit debitum suum apud Deum, non propter hoc dedit potestatem, quod solveret ipse pro alio. Et si Deus dimisit isti debitum, non propter hoc potest iste dimittere alii, quod Deo debetur. Nec valet illud argumentum de communicatione naturali. Quia enim aliquis omnino liber est in possidendo temporalia, quicumque est liberae conditionis, et libere possidet, libere potest alteri dare; qui autem servus est, non potest sine auctoritate Domini. Omnia autem nostra sunt Christi, et omnia merita sunt spiritualia, et nos sumus eius servi; et ideo nihil possumus in alterum transferre vel dare, nisi sit data auctoritas a Christo ». *4. dist. 20 p. 2. a. 1. q. 3. ad 3 et 4.* — « Poena satisfactionis potest commutari ratione unitatis caritatis quoad rationem pretii solvendi, non quoad illud, quod in se habet medicamenti » — « Poena satisfactoria habet in se duplicem rationem, sive virtutem; poena enim talis propter duo est maxime, et propter medicamentum contra sequelas peccati, et in pretium ad solvendum reatum peccati. Si ergo loquamur de ista poena, secundum quod est purgatoria, sive medicinalis, cum morbus non recipiat medicinam ex poena aliena, sed propria (unde non extinguitur concupiscentia in me, si tu ieiunas pro me), quantum ad hanc rationem poena satisfactoria nec potest, nec debet commutari in aliam personam. Posset tamen commutari in poenam internam, quia gemitus cordis plus frequenter medetur, et reparat animam, quam diuturnitas poenae exterioris. Si autem loquamur de poena, secundum quod habet rationem pretii, hoc modo est concedendum, quod potest commutari, quia potest unus pro alio solvere poenam. Sed haec commutatio debet fieri auctoritate sacerdotis, cujus est hic duo considerare, scilicet debitam in subditis dispositionem, et debitam proportionem in poena. Debitam dispositionem voco, quod in uno sit sufficientia, et in alio indigentia, et in utroque sit caritas, quae facit bona communia. Si vero alterum horum desit, non fit commutatio recte. Debitam vero proportionem voco, ut minor poena in maiorem commutetur, quia plus satisfacit Deo poena propria quam aliena, sicut efficacius homo meretur sibi quam alii. Unde sicut poena assumpta commutat in maiorem poenam purgatoriam, eo quod multo minus est illa accepta, pro eo quod ista est voluntaria ; similiter debet propria poena commutari in maiorem alienam, ad hoc ut fiat commutatio recta ». *Ibid. q. 1.* — « Poenae relaxatio fieri potest non modo in foro Ecclesiae, sed etiam in foro Dei, ita ut maior taxetur in minorem, cuius residuum merita Ecclesiae satisfaciunt » — « Dicendum quod relaxationes fiunt et fieri possunt; sed qualiter possint fieri, diversimode nobis insinuant diversi. Quidam enim, distinguentes forum Dei et forum Ecclesiae, dixerunt huiusmodi relaxationes non fieri, nec intelligi quantum ad forum Dei, sed quantum ad forum Ecclesiae. Hoc autem sic intelligunt. Sacri canones pro mortalibus peccatis graves et diuturnas poenitentias taxant, ut pro uno mortali septemnium, vel amplius, secundum quod gravius est; quae poena adeo gravis est, quod vix aut nunquam posset quis facere, et pauci invenirentur, qui vellent. Ideo constituerunt rectores Ecclesiae poenitentias secundum arbitrium imponi, et de residuo relaxationes constituerunt fieri; quod et facere potuerunt, quoniam constitutio humana erat, et in humana constitutione potest homo hic dispensare et temperare, quae

dispensatio quaedam relaxatio non indebite appellatur. Sed tamen ista opinio, etsi relaxationes videatur ponere, verius tamen interimit; quia si relaxant ita, quod Deus non relaxet, potius deceptio quam relaxatio vera iudicanda est, et potius crudelitas quam pietas dici potest, dum minuendo hic poenitentiam, in futuro ad graviora trahit supplicia. Ideo aliter dicendum, quod relaxatio illa non solum valet in foro Ecclesiae, verum etiam in foro Dei; quia Deus habet pro condonato, quod sic condonatur. Modus autem intelligendi, qualiter fieri possit, talis est. Praesupponendum quod bonum obtinemus ex triplici merito, scilicet ex merito proprio, et ex merito capitis, et ex merito ecclesiasticae unitatis. Et quod ita sit, in se manifestum est, quia quilibet meretur sibi per gratiam, quam habet. Quod Christus meruit nobis, nemo dubitat, nisi qui fide caret. Quod Ecclesia mereatur nobis, et eius merita, patet per verbum Augustini... Nemo potest digne poenitere, quem non sustineat unitas Ecclesiae... Per hunc modum sicut meritum obtinendi est triplex, sic meritum liberandi a malo. Meritum scilicet proprium, et hoc est meritum nostrae contritionis; et per hoc meremur liberari a poena aeterna, ita quod simul sunt haec duo, sicut in Angelis, gratia et gloria. Secundo modo meritum Christi, et hoc operatur in sacramentis, et potestate clavium; et per hoc remittitur pars poenae. Tertio modo est meritum unitatis Ecclesiasticae; et per illud adhuc fit remissio. Et sic secundum triplex meritum triplex fit poenae condonatio, ut sic currat misericordia cum iustitia; et in qualibet est commutatio maioris in minus. Unde poena aeterna primo mutatur in temporalem in remissione culpae; secundo temporalis magna et supra vires in poenam competentem viribus commutatur in sacerdotis absolutione; tertio vero commutatur poena, ad quam tenetur iudicio Ecclesiae, adhuc in minorem in relaxatione, et pro alio residuo merita Ecclesiae satisfaciunt, ita quod in nullo praeiudicatur iustitiae». *Ibid. q. 2.* — « Communiter secundum doctores, ad hoc quod indulgentiae, vel relaxationes, aliquid valeant, exigitur duplex conditio ex parte donantis, et duplex ex parte recipientis. Ex parte dantis requiritur potentia, requiritur etiam honesta et rationabilis causa. Non enim credenda esset indulgentia veri valoris, si quis daret eam euntibus videre torneamenta. Ex parte recipientis duplex, scilicet confessio cum vera contritione, et fides cum vera devotione, ut vere de peccatis sit poenitens, et vere confidens, quod pastoris indulgentia sibi valeat ». *Ibib. q. 6 in concl.*

(34) « Potestas quadruplex reperitur in ministris Ecclesiae. Quaedam namque est fundata super ordinem principaliter, ut potestas conficiendi. Quaedam super iurisdictionem canonicam principaliter, ut potestas excommunicandi. Quaedam super ordinem et eminentiam, ut potestas ordinandi. Quaedam super ordinem et iurisdictionem, ut potestas absolvendi et ligandi in foro poenitentiali. Et quoniam character auferri non potest; ideo potestas, quae consequitur characterem, de facto auferri non potest. Sed quoniam iurisdictio descendit ordinate a superiori ad inferius, ita quod plenitudo eius est in summo Pontifice; ideo potest auferre eam, et potestatem, quae consequitur ipsam. Unde potest excommunicando auferre potestatem absolvendi et excommunicandi, sed non ordinandi... Quod obiicitur, quod in summo Pontifice est plenitudo potestatis, verum est secundum quod potestas consequitur iurisdictionem, quae maxima et in termino est in eo; sed non inquantum sequitur characterem, quia ille immediate a Deo imprimitur, et est in omnibus aequalis; tamen executio omnis potestatis debet fieri secundum eius regimen; et ideo, si ipse prohibeat, non potest talis potestas licite exire in actum. Tamen quia ab ipso non dependet secundum rem, de facto facit sicut et alius ». *4. dist. 25. a. 1. q. 2. et ad 3.*

(35) « Dicuntur illi qui praesunt pure in spiritualibus Dominationes; quia verum dominium est, quando superantur vitia, ac virtuosa opera in regno animae, sive Ecclesiae, dominantur. Non autem possunt extirpari mala, ut bona efficaciter dominentur, nisi per praelatorum ministerium, quibus caelitus collata est auctoritas, ut per ipsorum officium et sacramentorum mysterium evacuentur vitia, et mores in hominibus corrigantur; et sic

subditorum mentes per morum disciplinam ad deiformem similitudinem reformentur. Et ideo apud praelatos animarum istius Dominationis auctoritas a Domino est relicta, ut, ipsis cooperantibus, peccati servitus penitus auferatur, et vera libertas spiritus electis mentibus per ipsorum ministerium conferatur. Unde dicitur in libro Sapientiae *(Sap. 9. 2-3): In sapientia tua constituisti hominem, ut dominaretur creaturae tuae, quae a te facta est, ut disponas orbem terrae in aequitate, et in directione cordis, et in iustitia etc*; quasi dicat, ideo dominium hominis super hominem contulisti, ut cor aversi hominis per iniustitiam, mediante iustitia, ad Deum iterato dirigatur. Recognoscant igitur pontifices Christi ac sacerdotes, quod a Dominatore universae terrae receperunt supremum dominium et a diebus saeculi non solum hominibus, imo et angelicis spiritibus penitus inauditum... Patet igitur, quod dignitas clericalis, quae in sua radice considerata, est penitus spiritualis, merito est consona ordini Dominationis, quae sic praecedit alios inferiores ordines, quod illos illuminat, perficit et purgat, et tamen ab illis non illuminatur, nec perficitur, nec purgatur. Quia sicut spiritus dignitate et officio praecellit corpus, sic potestas spiritualis dignior est quam saecularis; et ideo bene sortitur nomen Dominationis. Unde regalis potestas subjacet potestati et auctoritati spirituali, sicut in prima canonica Petri *(2. 9)* dicitur: *Vos estis gens sancta, regale sacerdotium etc.* Nam temporale regnum velut quoddam adiectum subiacet sacerdotio in novo Testamento, sed in veteri Testamento sacerdotium subfuit regno. Unde dicitur in Exodo *(19. 5-6): Elegi vos in populum peculiarem, in sacerdotale regnum etc,* ubi regnum ponitur substantive, sed sacerdotium adiective; et ideo reges tunc poterant amovere ab officio summos sacerdotes, sicut Salomon amovit Abiathar *(3. Reg. 2. 27).* Iam vero possunt sacerdotes et pontifices ex causa amovere reges, et deponere imperatores, sicut saepius accidit, et visum est, quando scilicet eorum malitia hoc exigit, et reipublicae necessitas sic requirit. Summus vero Pontifex, penes quem prima in terris residet auctoritas, non a rege, non a principe saeculari, non ab homine iudicatur, sed solius Dei iudicio reservatur: *Spiritualis* enim homo *iudicat omnia, et a nemine,* nisi a solo Deo, *iudicatur (1. Cor. 2. 15)* ». *De Eccles. Hierarch. part. 2. cap. 1.*

CAPUT XI.

De integritate unctionis extremae.

(Sacramentum Extremae Unctionis cur institutum: — ejus efficacia: — ejus materia est oleum simplex et consecratum: — ejus forma est per verbum deprecativum: — Fit per inunctionem infirmi in septem partibus determinatis: — non datur nisi adultis, petentibus et in periculo constitutis, — et a solis sacerdotibus: — in multis differt a sacramento Confirmationis.)

De sacramento extremae unctionis hoc in summa tenendum est, quod ipsa est sacramentum exeuntium ex hac vita, praeparans et disponens ad sanitatem perfectam. Valet etiam ad delenda venialia, et ad recuperandam sanitatem praesentem, si infirmo expediat. Ad huius autem ([a]) sacramenti integritatem requiritur oleum simplex, sed consecratum (I), vocalis expressio orationum ([b]), inunctio infirmi in septem

([a]) Autem *om. ed.* 1484.
([b]) Verborum et orationum *ibid.*

(I) Paulus V, die 13 Januarii an. 1655, propositionem sequentem: « quod nempe sacramentum extremae Unctionis oleo episcopali benedictione non consecrato ministrari valide possit, » temerariam et errori proximam declaravit.

partibus determinatis, scilicet in oculis, auribus, naribus, labiis, manibus, pedibus et lumbis. Nec debet illud sacramentum dari, nisi adultis, et postulantibus, imminente periculo mortis, et hoc per ma- (c) Manus ibid. num (c) et ministerium sacerdotis. Ex quo colligitur, quod inter hoc sacramentum et confirmationem est differentia septiformis, scilicet in efficacia, in materia, in forma, in suscipiente, in dante, in loco et in tempore (I).

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia principium nostrum reparativum, Verbum scilicet incarnatum, nos reparat, in quantum *mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus (1.* (d) Et om. ibid. *Tim. 2. 5);* et (d) in quantum Jesus, habet salvare, in quantum autem Christus unctus, habet unctionis gratiam in alios derivare *(Hebr. 1. 9)*. Hinc est, quod ipsius est in sacramentis suis unctionem membris suis tribuere salutarem. Quoniam autem anima ad hoc quod perfecte sanetur, indiget triplici genere sanitatis, scilicet ad strenuitatem actionis, ad suavitatem contemplationis et ad felicitatem comprehensionis; et prima est intrantium in aciem Ecclesiae, secunda est praesidentium in eadem, quorum est alios erudire, et tertia est exeuntium de eadem per mortem; hinc est, quod non solum unctionem sacramentalem instituit Dominus in confirmatione, verum etiam mediam in ordine (e) Extremam unctionem ibid. pontificali, et extremam (e) imminente periculo mortis.

Quoniam ergo finis imponit necessitatem his, quae sunt ad finem; hinc est, quod secundum exigentiam huius finis debet hoc sacramentum operari, debet etiam integrari, suscipi et dispensari. Primum

(I) Sacramentum fictitium, histrionicamque hypocrisim passim Protestantes, duce Calvino, extremam Unctionem vocarunt. Basnagius vero et Lannojus ipsam ab omnibus indiscriminatim conferri posse autumarunt. Contra eos autem Conc. Trid. *sess.* 14. *can.* 1: « Si quis dixerit, extremam Unctionem non esse vere et proprie Sacramentum a Christo Domino nostro institutum, et a beato Jacobo Apostolo promulgatum; sed ritum tantum acceptum a Patribus, aut figmentum humanum; anathema sit. » Et *can.* 2: « Si quis dixerit, sacram infirmorum Unctionem non conferre gratiam, nec remittere peccata, nec alleviare infirmos; sed jam cessasse, quasi olim tantum fuerit gratia curationum; anathema sit. » Et *can.* 3: « Si quis dixerit extremae Unctionis ritum et usum, quem observat sancta Romana Ecclesia, repugnare sententiae beati Jacobi Apostoli, ideoque eum mutandum, posseque a Christianis absque peccato contemni; anathema sit. » Et *can.* 4: « Si quis dixerit, Praebyteros Ecclesiae, quos beatus Jacobus adducendos esse ad infirmum inungendum hortatur, non esse sacerdotes ab Episcopo ordinatos, sed aetate seniores in quavis communitate; ob idque proprium extremae Unctionis ministrum non esse solum sacerdotem; anathema sit. »

igitur, quia huius sacramenti operatio debet regulari a fine, et finis est, quia introductum est ad salutem felicitatis perpetuae facilius et expeditius [f] consequendam, et hoc fit per devotionem sursum levantem, et per exonerationem a culpis venialibus et aliis sequelis, quae deorsum deprimunt; hinc est, quod sacramentum istud efficaciam habet et [g] ad devotionem excitandam, et ad venialia dimittenda, et ad peccatorum scoriam facilius abolendam [1]. Et quia plurimis [h] infirmis expedit adhuc vivere ad suorum cumulum meritorum; hinc est, quod sacramentum istud et animam vigorando in bono, et exonerando a malo, frequenter etiam alleviat a morbo. Et hinc [i] est, quod dicit B. Jacobus *(5. 15)*, quod *oratio fidei salvabit infirmum, et si in peccatis fuerit, dimittentur ei.*

Rursus, quia huius sacramenti institutio debet esse secundum exigentiam finis, et hic [j] est acquisitio spiritualis salutis per remissionem culparum, et haec salus respicit sanitatem et munditiam conscientiae interioris, secundum quam iudicat ille iudex caelestis; hinc est, quod in isto sacramento debet esse oleum simplex et consecratum, quia sanctitatem et nitorem designat in [k] habitaculo conscientiae [2]. Quia vero super istam [l] salutem mortalis homo non habet potestatem; hinc est, quod oratio et forma vocalis exprimitur per verbum deprecativum, ad impetrandum gratiae donum [3]. Et quoniam anima infirmitates spirituales contrahit in corpore secundum quatuor virtutes ipsius corporis regitivas, scilicet sensitivam, interpretativam [m], generativam et progressivam; hinc est, quod membra his virtutibus deservientia sunt inungenda [n] [4]. Quia igitur quinque sunt membra deservientia quinque sensibus, scilicet oculi visui, aures auditui, nares olfactui, manus tactui, et os gustui et etiam alii virtuti, scilicet interpretativae, et pedes deserviunt progressui, et lumbi generationi, quia genitalia indignum et pudendum est contrectari et etiam nominari; hinc est, quod inunctio debet fieri in septem locis praedictis [5], ut sic disponatur homo per hoc sacramentum ad plenitudinem sanitatis per deletionem omnis venialis peccati.

Postremo quia istius sacramenti susceptio a fine dependet, et finis est velocior transitus ad caelum per depositionem omnium venialium, et conversionem mentis ad Deum; ideo non debet dari nisi adultis, qui venialiter peccant, nec aliquibus nisi petentibus, qui devotione sursum eriguntur, nec aliquibus nisi in periculo constitutis [6], et quasi in transitu ad alium statum [7]. Et quia hoc sacramentum est periclitantium [8], et tamen [o] habet materiam sacram, scilicet oleum conse-

(f) Expedientius *ibid.*
(g) Et *om. ibid.*
(h) Pluribus *ibid.*
(i) Hoc *ibid.*
(j) *Ita ibid. et editt. Arg. Aug. Ven.*: haec *ed. Rom. male.*
(k) In hoc *ed.* 1484.
(l) Illam *ibid.*
(m) Et interpretativam *ibid.*
(n) Ungenda *ibid.*
(o) *Pro* et tamen *ibid. leg.*

cratum; hinc est, quod propter periculum evitandum communiter committi debet sacerdotibus, et propter consecrationem olei non est nisi a consecratis manibus contrectandum ([9]).

(p) Secundum variationem ibid.

Ex variatione (p) igitur finis in confirmatione et unctione extrema oritur diversitas in efficacia, in materia et in forma, in loco et in tempore, in suscipiente et in dispensante ([10]). In efficacia, quia illud sacramentum disponit ad melius agonizandum, hoc ad celerius evolandum. In materia, quia illud in oleo permixto balsamo, hoc vero in oleo puro. In forma, quia illud in indicativa, hoc vero in deprecativa. In loco, quia illud in fronte, hoc vero in multiplici parte. In tempore, quia illud in sanitate, hoc vero in aegritudine. In suscipiente, quia illud non solum adultis, verum etiam parvulis, hoc vero (q) tantum adultis. In dante, quia illud ab episcopis, hoc autem a sacerdotibus quibuscumque. Et haec omnis diversitas a fine procedit; quia, sicut claruit, diversitas in finibus proximis diversitatem introducit in his, quae ad fines illos habent finaliter ordinari.

(q) Hoc nonnisi ibid.

AD CAPUT XI.

([1]) « Dicitur in institutione istius sacramenti: *Si in peccatis fuerit, remittentur ei (Iac. 5. 15);* ergo istud sacramentum est ordinatum contra aliquem morbum peccati .... Et cum non sit contra originale, nec contra mortale, relinquitur, quod sit contra peccatum veniale... Sed notandum quod de veniali peccato est loqui dupliciter, aut prout est quis in statu viae, aut prout est quis in egressu. Si prout est in statu viae, sive in itinere; sic morbus venialis est quasi inseparabilis, vel quadam necessitate iterabilis, et per hoc quodammodo incurabilis; et ideo non debuit contra ipsum aliqua medicina specialiter et principaliter ordinari; imo quodammodo omnia sacramenta valent ad eius curationem secundum plus aut minus. Si autem loquamur, prout anima est in statu egrediendi, sic possunt curari sine iteratione. Et sic cum anima possit trahere talia cremabilia, quae retraherent a gloria, instituit divina misericordia remedium, quod anima curari posset quantum ad remissionem culpae, et etiam partis poenae; et hoc est sacramentum unctionis extremae. Modus autem curandi veniale peccatum in hoc sacramento correspondet modo infirmitatis. Veniale autem peccatum gravat animam deprimendo deorsum, ut non ita intendat in Deum per devotionem et amorem, pro eo quod est ibi conversio inordinata ad commutabile bonum, et pro eo quod est minor amor Dei, sicut tangit Augustinus in libro Confessionum. Et ideo cum curatio directe sit per contrarium, per illud curatur, quod animam aggravatam per devotionem sursum elevat. Et quoniam *corpus, quod corrumpitur, aggravat animam (Sap. 9. 15);* cum illud sacramentum sit ad elevandam animam per devotionem, in qua anima recipit vigorem quemdam, in quo semper est deletio venialium, si sunt in anima, et per consequens repressio molestiarum corporalium, si expedit ipsi animae; hinc est, quod istud sacramentum principaliter est ad curationem et alleviationem infirmitatis spiritualis scilicet peccati venialis, et per accidens est ad curationem et alleviationem infirmitatis corporalis, quodammodo ad vigorandam animam, quae regit corpus.

Et sic patet, quid sit in hoc sacramento res tantum, quid signum, et quid res et signum. Signum tantum est unctio exterior; res tantum est venialis curatio; res et signum, in ipsa anima devotionis excitatio, quae non est aliud, quam quaedam spiritualis unctio ». *4. dist. 23. a. 1. q. 1.*

(2) « Sicut aqua in baptismo est elementum, sic in confirmatione chrisma, et in unctione oleum consecratum ab Episcopo ..... A parte finis sumitur ratio, quoniam hic datur gratia sanans languores spirituales, et datur gratia ordinans ad sanitatem perfectam, quae quidam est gloriae; ideo debet signari per oleum, quod est curativum, ratione curationis, et per oleum consecratum, ratione ordinationis ad supereminentem curationem, et per oleum simplex, non permixtum, quia ad ingressum in gloriam requiritur, et sufficit bona conscientia ». *4. dist. 23. a. 1. q. 3.*

(3) « Extremae unctionis forma est oratio deprecativa, et hoc ex principali institutione, multiplici congruentia ordinata ». — « Aliqui voluerunt dicere, quod istud sacramentum non habebat formam verbi essentialem, sed quae solum erat de bene esse; et ideo non fuit expressa, nec in Ecclesia invenitur unica, sed diversa. Sed tamen istud non est securum dicere, nec secundum textum Scripturae, cum in istius sacramenti institutione maximam vim videatur Iacobus in oratione instituere, et sibi totam efficaciam attribuere, cum dicit: *Oratio fidei salvabit (5. 15)*, non dicit unctio. Oratio autem fidei dicitur non ipsius inungentis, sed ipsius Ecclesiae, in cuius fide administrantur sacramenta. Sicut ergo in aliis sacramentis non sufficit corde credere, nisi fiat professio in verbo exteriori; sic intelligendum est hic, quod non sufficit oratio mentalis sine vocali. Et ideo forma verbi est de integritate sacramenti, forma, inquam, verbi, secundum quod est expressiva orationis fidei. Et hoc propter talem institutionem istius sacramenti. Unde nota, quod est forma verbi, quae exprimit actum et intentionem; et talis est per modum indicativum, et non est de sacramenti necessitate, sed congruitate; et haec in aliquibus Ecclesiis habetur, sed non in Romana, quae maxime vitat ea, quae possunt esse occasio deviandi. Et est forma, quae exprimit orationem; et quoniam oratio est per modum deprecativum, talis forma est deprecativa; et haec est de necessitate sacramenti huius, et habetur in omnibus Ecclesiis, quoniam haec tangitur in institutione huius Sacramenti. Et quoniam non exprimitur verbum determinatum, sed solum oratio fidei; ideo non oportet, quod sit uniformitas in verbo orationis, sed solum quod sit in sensu. Si quaeras, quare in isto sacramento potius est oratio de essentia, quam in alio, respondeo, quod ratio principalis est institutio. Si autem quaeras rationem institutionis, dici potest, quod haec habet rationem congruitatis multiplicem. Prima est ex parte suscipientis, qui propter infirmitatem est destitutus; ideo oratione est relevandus. Secunda est ex parte modi curandi, qui est per devotionem, et elevationem animae ad spiritualia; et quia quod super omnia excitat animam ad hoc, est oratio; ideo etc. Tertia ratio est ex parte morbi, quoniam hic fit remissio peccati, interveniente ministerio sacerdotis; et quoniam in remissione culpae sacerdos non se habet nisi per modum deprecantis, unde et in absolutione sua utitur oratione deprecativa;... hinc est, quod optime institutum fuit unctionem non fieri sine oratione, cuius expressio est forma sacramenti ». *4. dist. 23. a. 1. q. 4.*

(4) « *4. dist. 23. a. 2. q. 3.*

(5) « Illae partes non inunguntur nisi prout concurrunt in unum, cui deserviunt, et secundum cuius nutum moventur. Et ideo, quia unctio est in his secundum unam naturam, et per comparationem ad unum; ideo unum est sacramentum ». *Ibid. ad 3.*

(6) « Hoc sacramentum est principaliter ad venialia delenda, secundum quod possunt convenientem recipere effectum; et per hoc est in alleviationem animae aggravatae a corpore corruptionem habente. Et ideo istud sacramentum debet dari solis infirmis, qui peccare potuerunt venialiter, et his, prout sunt in articulo mortis, sic enim possunt a culpa veniali liberari convenienter et sufficienter. Et hoc invenitur in ipso textu, status, inquam, infirmitatis; et hoc est quod dicitur: *Infirmatur;* periculum in hoc, quod dicitur: *Quis,*

quasi discretive et notabiliter et graviter, ita quod deficit virtus naturae et auxilium medicinae. Discretio vero rationis in hoc, quod dicitur: *Induc presbyteros;* et iterum in hoc, quod subinfert: *Si in peccatis fuerit, remittentur ei* ». *4. dist. 23. a. 2. q. 2.*

(7) « Et sic patet, quod nec infantibus, nec naturaliter stultis debet extrema unctio dispensari, nec intrantibus in iustum bellum, quia sacramenta Ecclesiae non sequuntur fortunam, sed respiciunt naturam; nec etiam per sententiam condemnatis, quia tales, qualitercumque damnati, in Ecclesiae facie sunt infames; nec mediocriter infirmantibus, quia adhuc possunt venialia iterare ». *Centiloq. p. 3. sect. 52.*

(8) « Istud sacramentum et debet et potest iterari. Si autem quaeratur ratio huius, dicendum est, quod generalis ratio, quare sacramentum non debeat iterari, est, quia effectus eius est perpetuus, qui non iteratur. Unde characteris impressio non est generalis ratio, sed potius effectus perpetuatio. Unde ex quo panis semel consecratus est, non debet amplius consecrari, quamvis non imprimatur ibi character; et similiter oleum benedictum non debet amplius benedici, sive consecratum non debet amplius consecrari. Quoniam igitur in unctione extrema non imprimitur character, nec datur effectus perpetuus, maxime si homo ab infirmitate resurgat; ideo secunda operatio sacramenti necessaria est. Et ideo iterari potest et debet medicina absque aliqua contumelia ipsius sacramenti ». *4. dist. 23. a. 2. q. 4.*

(9) « Huius sacramenti dispensatio ex officio spectat ad sacerdotes; et illud confirmat auctoritas et ratio, quia dicitur: *Inducat presbyteros etc., et orent super eum.* Ratio, quia cum huius sacramenti materia sit oleum consecratum, non debet administrari, nec contingi nisi ab eo, qui habet manus consecratas; et talis est sacerdos; ideo non se extendit ad omnes. Nec ad solos Episcopos, quia cum hoc sit sacramentum periclitantium, qui non possunt adire praelatos, sed magis e converso, oporteret multos perire, si a solis Episcopis dari deberet. Ideo disposuit Spiritus sanctus, quod *unguentum* non solum esset *in capite*, vel in barba Aaron, sed etiam descenderet usque *in oram vestimenti (Ps. 132. 2),* scilicet usque ad inferiores sacerdotes. Nec solum sumitur ratio a parte unctionis, verum etiam a parte orationis. Quoniam enim officium mediationis sacerdotibus competit, sicut competit offerre dona et sacrificia pro peccatis *(Hebr. 5. 1)*, nec solis Episcopis nec etiam laicis; sic etiam dispensatio huius sacramenti, cuius efficacia principaliter consistit in oratione fidei, cuius est sacerdos minister de ratione sui officii ». *Ibid. q. 1.*

(10) « *Ibid. dub. 2.*

CAPUT XII.

De integritate ordinis.

(In Sacramento Ordinis spiritualis potestas traditur. — Ordinem praecedunt tonsura et psalmistatus. — Septiformis est Ordinis gradus usque ad sacerdotium, — in quo est status ordinum. — Huic sacramento, praeter potestatem simplicem, competit etiam potestas excellens, — cujus est ordines dispensare, — quaeque quanto magis ascendit, tanto magis unitur, — et in uno Pontifice summo terminatur, — a quo derivatur ordinata potestas usque ad infima Ecclesiae membra; — et ideo hoc sacramentum dispensandum est cum magna discretione et solemnitate).

De sacramento ordinis haec in summa tenenda sunt, quod ordo est signaculum quoddam, quo spiritualis potestas traditur ordinato. Licet autem ordo sit unum de septem sacramentis, septiformis tamen est ordinis gradus. Primus est (a) in Ostiariis, secundus in Lectoribus,

(a) Est om. ed. 1484.

tertius in Exorcistis, quartus in Acolythis, quintus in Subdiaconis ([b]), sextus in Diaconis, septimus in Sacerdotibus. His autem quasi per modum cuiusdam praeparatorii supponitur clericalis tonsura et etiam Psalmistatus, per modum autem complementi superponitur Episcopatus, Patriarchatus et etiam Papatus ([1]); a quibus manant ordines, et dispensari debent sub ([c]) debitis signis, tam ex parte visus, quam ex parte auditus, solemnitate debita nihilominus observata ([d]), quantum ad tempus, locum, officium et personam.

(b) Subdiaconibus.... diaconibus *ibid.*

(c) Sub *om. ibid.*

(d) Conservata, *ibid.*

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia principium nostrum reparativum, Verbum scilicet incarnatum, ut Deus et homo, sacramentorum medicamenta ad salutem hominum instituit ordinate, discrete et potestative, secundum exigentiam suae bonitatis, sapientiae et virtutis; hinc est, quod ipsa medicamenta sacramentorum commisit hominibus dispensanda non qualitercumque, sed eo modo, quo exigebat ordo, discretio et potestas. Oportuit ergo aliquas personas ad huiusmodi officium exequendum distingui et segregari, quibus ordinario iure potestas hujusmodi committeretur (I).

(I) Quod ad Sacramentum Ordinis attinet, impugnata passim fuere a Protestantibus et a Jansenistis respective ejus institutio, naturaque, numerus insuper ordinum et hierarchia ecclesiastica, quae ex ipso Sacramento constituitur. Protestantes enim, Wicleffi renovantes figmenta, quum cuilibet Christiano baptizato sacerdotalem dignitatem, auctoritatemque tribuant sacra ministeria peragendi, intulerunt Sacerdotium immerito inter Sacramenta recenseri, utpote quod nihil aliud sit quam externa quaedam aliquorum deputatio ad sacra ministeria obeunda, et praecipue ad munus praedicationis exercendum, a populo, ejusque auctoritate delegata; quae proinde deputatio, quum sit ab ipso populo, ab eoque possit pro suo libitu revocari, sequitur primo distinctionem hierarchiae ecclesiasticae a laicatu a jure humano esse desumendam; secundo, nullam dari distinctionem inter Episcopos, Presbyteros et ministros; tertio, posse sacerdotem per revocationem deputationis iterum laicum effici. Praeterea si in ordinatione non est ratio sacramenti, ideo neque in ea datur Spiritus sanctus, neque per eam imprimitur character, neque ad eam opus est sacra unctione, nec varii ordines, quibus veluti per gradus ad sacerdotium ascendendum sit, praerequiruntur. Quos omnes errores Protestantes explicite professi sunt. Concilium vero Tridentinum eos anathemate perculsit sequentibus canonibus, *sessionis* 23. *Can.* 1: « Si quis dixerit, non esse in novo Testamento sacerdotium visibile et externum; vel non esse potestatem aliquam consecrandi et offerendi verum corpus et sanguinem Domini, et peccata remittendi et retinendi; sed officium tantum et nudum ministerium praedicandi Evangelium; vel eos, qui non praedicant, prorsus non esse sacerdotes; anathema sit. » — *Can.* 2: « Si quis dixerit, praeter sacerdotium non esse in Ecclesia Catholica alios Ordines, et maiores et minores, per quos velut per gradus quosdam, in sacerdotium tendatur; anathema sit. » *Can.* 3: « Si quis dixerit, Ordinem, sive sacram ordinationem, non esse vere et proprie Sacramentum a Christo Domino in-

Et quia huiusmodi discretio non debuit fieri, nisi per signa sacra, cuiusmodi sunt sacramenta; hinc est, quod debuit esse aliquod sacramentum, quod esset sacrum signaculum, ordinativum, distinctivum (e) Et om. ibid. et (e) potestativum ad sacramenta cetera dispensanda modo distinctivo, potestativo et ordinativo. Et ideo ordo definitur signaculum quoddam, in quo spiritualis potestas traditur ordinato; ita quod simul in eius notificatione clauduntur tria praedicta, ex quibus colligi possunt in

stitutum, vel esse figmentum quoddam humanum, excogitatum a viris rerum ecclesiasticarum imperitis; aut esse tantum ritum quemdam eligendi ministros verbi Dei et Sacramentorum; anathema sit. » *Can.* 4: « Si quis dixerit, per sacram ordinationem non dari Spiritum sanctum; ac proinde frustra Episcopos dicere: *Accipe Spiritum sanctum;* aut per eam non imprimi characterem; vel eum, qui sacerdos semel fuit, laicum rursus fieri posse; anathema sit. » *Can.* 5: « Si quis dixerit, sacram unctionem, qua Ecclesia in sancta ordinatione utitur, non tantum non requiri, sed contemnendam, et perniciosam esse, similiter et alias Ordinis caeremonias; anathema sit. » *Can.* 6: « Si quis dixerit, in Ecclesia non esse Hierarchiam divina ordinatione institutam, quae constat ex Episcopis, Presbyteris et Ministris; anathema sit. » *Can.* 7: « Si quis dixerit, Episcopos non esse Presbyteris superiores, vel non habere potestatem confirmandi et ordinandi; vel eam, quam habent, illis esse cum Prebyteris communem; vel Ordines ab ipsis collatos sine populi, vel potestatis saecularis consensu, aut vocatione irritos esse; aut eos, qui nec ab ecclesiastica, et canonica potestate rite ordinati nec missi sunt, sed aliunde veniunt, legitimos esse verbi et Sacramentorum ministros; anathema sit. » *Can.* 8: « Si quis dixerit, Episcopos, qui auctoritate Romani Pontificis assumuntur, non esse legitimos ac veros Episcopos, sed figmentum humanum; anathema sit. »

Protestantibus autem saltem ex parte affines sunt Richeriani et Jansenistae, qui licet divino jure hierarchiam ecclesiasticam a laicatu distinctam fateantur; attamen, quoad hierarchiam ordinis, et ipsi quatuor ordines minores contemptibiles esse, dignosque qui ab Ecclesia abolerentur, docent; quoad vero hierarchiam jurisdictionis, communitati fidelium omnem potestatem Christum contulisse autumant, a qua communitate derivanda in singulos ministros erat. Quibus innixum principiis, Conciliabulum Pistoriense Ecclesiam *collegium aequalium,* Episcopos *primos inter pares,* Romanum Pontificem *caput ministeriale* appellavit, cui proinde primatum jurisdictionis prorsus denegavit. Ex his patet, Jansenistas hierarchiam jurisdictionis funditus evertere, quam etiam Gallicani infirmarunt, qui Concilium Summo Pontifici praestare contenderunt. Porro contra Iansenistas, praeter citatos canones Tridentini, est proscriptio proposit. II Synodi Pistoriensis. Propositio « quae statuit potestatem a Deo datam Ecclesiae, ut communicetur pastoribus, qui sunt ejus ministri pro salute animarum, sic intellecta, ut a communitate fidelium in pastores derivetur ecclesiastici ministerii ac regiminis potestas, haeretica est. » Propositio quoque tertia ejusdem Synodi damnata fuit in Constit. *Auctorem fidei* his verbis: « De capitis ministerialis denominatione Romano Pontifici attributa sic explicata, ut Romanus Pontifex non a Christo in persona beati Petri, sed ab Ecclesia potestatem ministerii accipiat, qua veluti Petri successor, verus Christi vicarius ac totius

summa, quae ad integritatem ordinis exiguntur. Primum igitur, quoniam ordo est signaculum distinctivum et (f) sequestrativum ab omni populo, ut quis totaliter divino sit cultui mancipatus; ideo ordines praecedit distinctio quaedam in tonsura et corona (2), per quam intelligitur appetituum temporalium resecatio (3), et mentis elevatio ad aeterna (4) (g), ut totus ostendatur clericus deputatus esse ad divinum cultum (5). Et ideo dicit (h) in susceptione coronae: *Dominus pars hae-* (f) Et om. ibid. (g) Superna ibid. (h) Dicitur ibid.

Ecclesiae caput pollet in universa Ecclesia; haeretica. Contra eosdem sunt etiam Canones Concilii Vaticani, *Constit. dogmat. I.* » — 1.° « Si quis dixerit, beatum Petrum Apostolum non esse a Christo Domino constitutum Apostolorum omnium principem et totius Ecclesiae militantis visibile caput; vel eundem honoris tantum, non autem verae propriaeque jurisdictionis primatum ab eodem Domino nostro Jesu Christo directe et immediate accepisse; anathema sit. » 2.° « Si quis dixerit, non esse ex ipsius Christi Domini institutione, seu jure divino, ut beatus Petrus in primatu super universam Ecclesiam habeat perpetuos successores; aut Romanum Pontificem non esse beati Petri in eodem primatu successorem; anathema sit. » 3.° « Si quis dixerit, Romanum Pontificem habere tantummodo officium inspectionis vel directionis, non autem plenam et supremam potestatem jurisdictionis in universam Ecclesiam, non solum in rebus, quae ad fidem et mores, sed etiam in iis, quae ad disciplinam et regimen Ecclesiae per totum orbem diffusae pertinent; aut eum habere tantum potiores partes, non vero totam plenitudinem hujus supremae potestatis; aut hanc ejus potestatem non esse ordinariam et immediatam sive in omnes ac singulas ecclesias, sive in omnes et singulos pastores et fideles; anathema sit ». — Contra Gallicanos idem Concil. Vatican. *Const. cit. c.* 4: « Docemus, et divinitus revelatum dogma esse definimus: Romanum Pontificem, cum ex Cathedra loquitur, id est, cum omnium Christianorum Pastoris et Doctoris munere fungens, pro suprema sua apostolica auctoritate doctrinam de fide vel moribus ab universa Ecclesia tenendam definit, per assistentiam divinam, ipsi in beato Petro promissam, ea infallibilitate pollere, qua divinus Redemptor Ecclesiam suam in definienda doctrina de fide vel moribus instructam esse voluit; ideoque ejusmodi Romani Pontificis definitiones ex sese, non autem ex consensu Ecclesiae irreformabiles esse. Si quis autem huic Nostrae definitioni contradicere, quod Deus avertat, praesumpserit; anathema sit. »

Huc etiam referendi sunt errores tum de Ecclesia ejusque juribus, tum de societate civili, sive in se, sive in suis ad Ecclesiam relationibus spectata; tum denique de civili Romani Pontificis principatu, quos omnes Pius IX in Syllabo proscripsit. Porro errores de Ecclesia ejusque juribus ibidem damnati sunt: — « 19. Ecclesia non est vera perfectaque societas plane libera, nec pollet suis propriis et constantibus juribus sibi a divino suo fundatore collatis; sed civilis potestatis est definire quae sint Ecclesiae jura ac limites, intra quos eadem jura exercere queat. — 20. Ecclesiastica potestas suam auctoritatem exercere non debet absque civilis gubernii venia et assensu. — 21. Ecclesia non habet potestatem dogmatice definiendi religionem catholicae Ecclesiae esse unice veram religionem. — 22. Obligatio, qua catholici magistri et scriptores omnino adstringuntur, coarctatur in iis tantum, quae ab infallibili Ecclesiae iudicio veluti fidei

reditatis meae (Psalm. 15. 5) (6). Et quia talis debet esse instructus in divinis laudibus, quae maxime consistunt in psalmis; ideo Psal-
(i) Alios ibid. (j) Praecedit ibid. mistatus, tanquam praeambulans, ceteros (i) ordines antecedit (j), quem tamen largo modo Isidorus inter ordines numeravit *(Lib. 2. de eccl. offic. c. 12)* (7). Secundo vero, quia ordo est signaculum ordinativum (8), et in seipso etiam est ordinatum, et ordo consistit in graduum disparitate et distinctione completa (9), secundum quod exigit

dogmata ab omnibus credenda proponuntur. — 23. Romani Pontifices et Concilia oecumenica a limitibus suae potestatis recesserunt, iura Principum usurparunt, atque etiam in rebus fidei et morum definiendis errarunt. — 24. Ecclesia vis inferendae potestatem non habet, neque potestatem ullam temporalem directam vel indirectam. — 25. Praeter potestatem episcopatui inhaerentem, alia est attributa temporalis potestas a civili imperio, vel espresse vel tacite concessa, revocanda propterea cum libuerit a civili imperio. — 26. Ecclesia non habet nativum ac legitimum ius acquirendi ac possidendi. — 27. Sacri Ecclesiae ministri Romanusque Pontifex ab omni rerum temporalium cura ac dominio sunt omnino excludendi. — 28. Episcopis, sine Gubernii venia, fas non est vel ipsas Apostolicas Literas promulgare. — 29. Gratiae a Romano Pontifice concessae existimari debent tanquam irritae, nisi per Gubernium fuerint imploratae. — 30. Ecclesiae et personarum ecclesiasticarum immunitas a iure civili ortum habuit. — 31. Ecclesiasticum forum pro temporalibus clericorum causis sive civilibus sive criminalibus omnino de medio tollendum est, etiam inconsulta et reclamante Apostolica Sede. — 32. Absque ullà naturalis iuris et aequitatis violatione potest abrogari personalis immunitas, qua clerici ab onere subeundae exercendaeque militiae eximuntur; hanc vero abrogationem postulat civilis progressus, maxime in societate ad formam liberioris regiminis constituta. — 33. Non pertinet unice ad ecclesiasticam iurisdictionis potestatem proprio ac nativo iure dirigere theologicarum rerum doctrinam. — 34. Doctrina comparantium Romanum Pontificem Principi libero, et agenti in universa Ecclesia, doctrina est, quae medio aevo praevaluit. — 35. Nihil vetat, alicuius Concilii generalis sententia aut universorum populorum facto, summum Pontificatum ab Romano Episcopo atque urbe ad alium Episcopum aliamque civitatem transferri. — 36. Nationalis Concilii definitio nullam aliam admittit disputationem, civilisque administratio rem ad hosce terminos exigere potest. — 37. Institui possunt nationales Ecclesiae ab auctoritate Romani Pontificis subductae planeque divisae. — 38. Divisioni Ecclesiae in orientalem atque occidentalem nimia Romanorum Pontificum arbitria contulerunt. »

Errores de societate civili: — 39. Reipublicae status, utpote omnium iurium origo et fons, iure quodam pollet nullis circumscripto limitibus. — 40. Catholicae Ecclesiae doctrina humanae societatis bono et comodis adversatur. — 41. Civili potestati, vel ab infideli imperante exercitae, competit potestas indirecta negativa in sacra; eidem proinde competit nedum ius, quod vocant *Exequatur;* sed etiam ius *appellationis,* quam nuncupant, *ab abusu.* — 42. In conflictu legum utriusque potestatis, ius civile praevalet. — 43. Laica potestas auctoritatem habet rescindendi, declarandi ac faciendi irritas solemnes conventiones (vulgo *Concordata*) super usu iurium ad ecclesiasticam

septiformis gratia (10), ad cuius dispensationem sacramentum ordinis principaliter ordinatur (11); hinc est, quod septem sunt ordines gradatim ordinati usque ad sacerdotium (12), in quo status est ordinum (13), quia ipsius est consecrare sacramentum corporis Christi, in quo est plenitudo omnium gratiarum; unde alii sex sunt tanquam subministrativi, et quasi gradus quidam, per quos ascenditur ad thronum (k) Salomonis (14). Qui et sex sunt propter numeri perfectionem, quia

(k) Gradum *ibid.*

immunitatem pertinentium cum sede Apostolica initas, sine hujus consensu, imo et ea reclamante. — 44. Civilis auctoritas potest se immiscere rebus, quae ad religionem, mores et regimen spirituale pertinent. Hinc potest de instructionibus iudicare, quas Ecclesiae pastores ad conscientiarum normam pro suo munere edunt, quin etiam potest de divinorum sacramentorum administratione et dispositionibus ad ea suscipienda necessariis decernere. — 45. Totum scholarum publicarum regimen, in quibus iuventus christianae alicuius Reipublicae instituitur, episcopalibus dumtaxat seminariis aliqua ratione exceptis, potest ac debet attribui auctoritati civili, et ita quidem attribui, ut nullum alii cuicumque auctoritati recognoscatur ius immiscendi se in disciplina scholarum, in regimine studiorum, in graduum collatione, in delectu, aut approbatione magistrorum. — 46. Imo in ipsis clericorum seminariis methodus studiorum adhibenda civili auctoritati subiicitur. — 47. Postulat optima civilis societatis ratio, ut populares scholae, quae patent omnibus cuiusque e populo classis pueris, ac publica universim Instituta, quae literis severioribusque disciplinis tradendis et educationi iuventutis curandae sunt destinata, eximantur ab omni Ecclesiae auctoritate, moderatrice vi et ingerentia, plenoque civilis ac politicae auctoritatis arbitrio subiiciantur ad imperantium placita et ad communium aetati opinionum amussim. — 48. Catholicis viris probari potest ea iuventutis instituendae ratio, quae sit a catholica fide et ab Ecclesiae potestate seiuncta, quaeque rerum dumtaxat naturalium scientiam ac terrenae socialis vitae fines tantummodo vel saltem primario spectet. — 49. Civilis auctoritas potest impedire, quominus sacrorum Antistites et fideles populi cum Romano Pontifice libere ac mutuo communicent. — 50. Laica auctoritas habet per se ius praesentandi Episcopos, et potest ab illis exigere, ut ineant dioecesium procurationem, antequam ipsi canonicam a S. Sede institutionem et Apostolicas Literas accipiant. — 51. Imo laicum Gubernium habet ius deponendi ab exercitio pastoralis ministerii Episcopos, neque tenetur obedire Romano Pontifici in iis, quae Episcopatuum et Episcoporum respiciunt institutionem. — 52. Gubernium potest suo iure immutare aetatem ab Ecclesia praescriptam pro religiosa tam mulierum quam virorum professione, omnibusque religiosis familiis indicere, ut neminem sine suo permissu ad solemnia vota noncupanda admittant. — 53. Abrogandae sunt leges, quae ad religiosarum familiarum statum tutandum, earumque iura et officia pertinent; imo potest civile Gubernium iis omnibus auxilium praestare, qui a suscepto religiosae vitae instituto deficere, ac solemnia vota frangere velint; pariterque potest religiosas easdem familias, perinde ac collegiatas ecclesias et beneficia simplicia, etiam iuris patronatus, penitus extinguere, illorumque bona et reditus civilis potestatis administrationi et arbitrio subiicere et vindicare. — 54. Reges et Principes non solum ab Ecclesiae iurisdi-

senarius est primus numerus perfectus [l]; et propter hoc, quod [m] sic exigit perfectio et sufficientia officii ministrandi [15]. Nam oportet aliquos ministrare quasi a remotiori, aliquos a propinquiori, et aliquos a [n] proximo, ut nihil desit in [o] ministerio ordinato. Et quia quodlibet istorum [p] ministeriorum geminatur secundum actum purgandi

(l) Perfectionis ibid.
(m) Quod om. ibid.
(n) De ibid.
(o) In add. ibid. et editt. Arg. Nor. Ven.
(p) Horum ed. 1484

ctione eximuntur, verum etiam in quaestionibus iurisdictionis dirimendis superiores sunt Ecclesiae. — 55. Ecclesia a Statu, Statusque ab Ecclesia seiungendus est. »

Errores de civili Romani Pontificis principatu: 75. « De temporalis regni cum spirituali compatibilitate disputant inter se christianae et catholicae Ecclesiae filii. — 76. « Abrogatio civilis imperii, quo Apostolica Sedes potitur, ad Ecclesiae libertatem felicitatemque vel maxime conduceret. »

Hic loci indicandi sunt novissimi illi Haeretici, « qui se *Veteres-catholicos* dicunt per ejusmodi nominis abusionem, quae ridicula plane foret, nisi tot errores monstruosi istius sectae adversus praecipua catholicae fidei principia, tot sacrilegia in re divina conficienda et in sacramentorum administratione, tot gravissima scandala, tanta demum animarum Christi sanguine redemptarum pernicies vim lacrymarum potius ab oculis exprimerent. Et sane quid moliantur ac spectent miserrimi isti perditionis filii, luculenter patet, tum ex aliis eorum scriptis, tum maxime ex impio illo et impudentissimo quod nuper ab eo vulgatum fuit, quem ipsi modo pseudo-episcopum sibi constituerunt. Quandoquidem inficiantur ac pervertunt veram iurisdictionis potestatem in Romano Pontifice et Episcopis beati Petri et Apostolorum successoribus, eamque ad plebem, seu, ut aiunt, ad communitatem transferunt; reiiciunt praefracte et oppugnant magisterium infallibile cum Romani Pontificis, tum totius Ecclesiae docentis; et adversus Spiritum sanctum a Christo promissum Ecclesiae, ut in ea maneret in aeternum, ausu incredibili affirmant, Romanum Pontificem, nec non universos Episcopos, sacerdotes et populos, unitate fidei et communionis cum eo coniunctos, in haeresim incidisse, quum definitiones oecumenici Concilii Vaticani sanxerunt et professi sunt. Eapropter denegant etiam indefectibilitatem Ecclesiae, blasphemantes ipsam in toto periisse mundo, proindeque visibile eius Caput et Episcopos defecisse: ex quo sibi ferunt necessitatem impositam legitimi episcopatus instaurandi in suo pseudo-episcopo, qui non per ostium sed aliunde ascendens, uti fur et latro, in suum ipse caput Christi damnationem convertit. Nihilo secius infelices isti, qui catholicae religionis fundamenta suffodiunt, qui notas eius omnes et proprietates evertunt, qui tam foedos et multiplices commenti sunt errores, seu potius depromptos e veteri haereticorum penu et simul collectos in medio protulerunt, minime erubescunt se catholicos dicere, et *veteres-catholicos*, dum doctrina, novitate et numero suo utramque a se vetustatis et catholicitatis notam quam maxime abiudicant.... Sed homines isti per iniquitatis et perditionis viam audacius progressi, uti iusto Dei iudicio haereticorum sectis usuvenit, hierarchiam quoque sibi fingere voluerunt, sicuti innuimus, ac notorium quemdam a catholica fide apostatam, Josephum Hubertum Reinkens pseudo-episcopum sibi elegerunt et constituerunt; atque ut nihil impudentiae deesset, pro consecratione ejus ad illos confugerunt Ultraiectenses Jansenianos, quos ipsi, antequam ab Ecclesia desciscerent, haereticos et schismaticos ducebant una cum ceteris catholicis. » *Epist. Encyc.* Pii Papae IX, 21 nov. 1873.

et illuminandi ([q]); hinc est, quod sex sunt ordines ministeriales, et septimus ([r]) omnium perfectissimus ([16]), in quo altaris conficitur sacramentum, qui consummatur in ordine uno, tanquam in termino ultimo et completo ([17]).

([q]) *Et perficiendi add. ibid.*

([r]) Est *add. ibid.*

Postremo, quia ordo est signaculum potestativum, non tantum respectu aliorum sacramentorum dispensandorum, verum etiam respectu sui ([18]), et potestas super potestatem est potestas excellens; ideo sibi non tantum competit potestas simplex, cuiusmodi est in ordine simplici, verum etiam eminentia potestatis, cuiusmodi est in his, quorum est ordines ordinarie ([s]) dispensare. Et quia excellentia quanto magis descendit, tanto magis dilatatur, et quanto magis ascendit, tanto magis unitur ([19]); hinc est, quod plures sunt Episcopi, pauciores Archiepiscopi, paucissimi Patriarchae, et unus pater patrum ([20]), qui Papa merito appellatur, tanquam unus primus ([21]) et summus pater spiritualis omnium patrum, imo pastor ([t]) omnium fidelium ([22]), et hierarcha praecipuus ([23]), sponsus unicus, caput indivisum, Pontifex summus ([24]), Christi vicarius, fons, et origo ([25]), regula ([26]) cunctorum principatuum ecclesiasticorum ([27]), a quo tanquam a summo derivatur ordinata potestas usque ad infima Ecclesiae membra ([28]), secundum quod exigit praecellens dignitas ([u]) in ecclesiastica hierarchia.

([s]) *Ita ibid. et editt. Arg. Aug.*; ordinate *ed. Ven.* ordinare et disp. *ed. Rom.*

([t]) *Ita. Ed. Ven. et 1481.*

([u]) Dignitas Ecclesiae *ed.* 1481.

Et quia haec dignitas praecipue manet in ordine, ideo hoc sacramentum non debet dispensari nisi cum magna discretione et solemnitate; ac per hoc non a quolibet ([29]), nec cuilibet ([30]), nec in quolibet loco, nec quolibet tempore ([31]), sed personis literatis ([32]), honestis ([33]) et a cunctis irregularitatibus alienis ([34]), ieiuno stomacho, loco sacro, tempore missae. Et temporibus ab ecclesiastico iure statutis debent huiusmodi ordines dispensari, et hoc ab Episcopis, quibus propter sui eminentiam reservatur dispensatio ordinum, confirmatio per impositionem manuum, consecratio monialium et abbatum, et dedicatio ecclesiarum, quae propter sui celebritatem non debent dispensari nisi ab his, qui habent praeeminentiam potestatis ([35]).

AD CAPUT XII.

([1]) « Necessarius est ordo in Ecclesia duplici ratione, scilicet propter pulchritudinem, et propter rectitudinem. Cum enim sit magna multitudo in Ecclesia, nisi esset ordo, manifesta appareret confusio: et haec est multitudinis foedatio. Unde omnis sapiens, qui eo ipso quod sapiens est, pulchritudinis est amator, non producit multa sine ordine: et inter haec maxime apparet sapientia Dei, quae inter omnia opera sua manifestatur in constitutione Ecclesiae. Necessarius est etiam ordo propter rectitudinem. Nam multitudo, cum in

statu est, in quo deviare potest, errat, si non habet ducem, nec rectorem, sicut dicitur: *Vidi cunctum Isräel dispersum in montibus, sicut oves non habentes pastorem (3. Reg. 22. 17).* Quoniam ergo multitudo Ecclesiae est in statu, in quo potest deviare, indiget capite et regimine; et cum unus non possit omnibus sufficere, nec ad omnia, ideo oportet secundum plus et minus ecclesiastica officia et potestates distribuere, ut Ecclesia regatur et dirigatur sine errore ». *4. dist. 24. p. 1. a. 2. q. 1.*

(²) « Qui sunt ad ordines ecclesiasticos assumendi, primo assignantur signaculo divino, distinctivo et instructivo. Nam tondentur in capite, quod est membrum prae ceteris nobile. Et quia tonsura tam superius quam inferius facta formam habet coronae, quae est signum dignitatis regiae, innuitur quod qui taliter ab aliis distinguuntur, ad officium nobile, scilicet ad regale sacerdotium, assumuntur. Non tantum autem tale signum est signum distinctionis, sed etiam instructionis. In tali enim tonsura est superfluitatis amotio, in quo instruntur clerici quid vitandum, quia superfluitas terrenorum. Est etiam summitatis capitis denudatio, in quo instruuntur quid amandum, quia felicitas supernorum. Est figurae orbicularis impressio, in quo instruuntur quomodo conversandum est, quia figura orbicularis est simplicissima, capacissima et pulcherrima, ad innuendum, quod taliter coronati dicunt simplificari in intentione, amplificari in dilectione, pulchrificari in castificatione ». *Centil. p. 3. sect. 52.* Cfr quoque *4. dist. 24. p. 1. a. 1. q. 1.*

(³) « In susceptione coronae clerici non abrenuntiant bona temporalia quantum ad possessionem ex praecepto, sed solum de bono et aequo. » — « Renuntiare temporalibus in eo, qui Ecclesiae deservit, sive in eo qui clericus est, perfectionis et non necessitatis est. Unde et hoc fuit in Ecclesia primitiva, quod nihil habebat aliquis proprium, nihil suum esse dicebat; et adhuc hodie per Dei gratiam invenitur in religionis perfectione. Ad hoc tamen non compellitur clericus nec iure divino, nec humano. Verumtamen de bono et aequo minus debent insudare sollicitudini temporalium clerici, quam laici, qui expectant successionem in posteris. Sed nunc illud verificatum est: *Unus est, et secundum non habet, et tamen laborare non cessat (Eccle. 4. 8).* Unde una ratio est, quia non expectant posteros; alia ratio est, quia magis debent esse intenti ad spiritualia, et sollicitudo temporalis excludit spiritualem. Ideo auctoritates loquuntur quasi ipsi omnibus temporalibus debeant cedere, et omnia dimittere; sed hoc non intelligitur quantum ad possessionem, sed potius quantum ad affectionem; nec ad hoc inducunt sibi novam obligationem super alios ex debito, sed solum de bono et aequo.... Ad illud quod obiicitur de sacerdotibus et levitis, quod non debeant haereditatem habere *(Deut. 18. 1),* dicendum quod illud intelligitur quantum ad terrae divisionem, non quantum ad possessionem mobilium, ut pecudum, et domorum, et suburbanorum ad pecora alenda. Ratio autem, quare temporalis haereditas in possessione terrae non dabatur levitis, erat duplex; prima quia ipsi ut cultores Dei per totum populum debebant dispergi; secunda, ut circa divinum cultum magis essent intenti, quia habebant, unde alias valerent sustentari. Nunc autem clerici sunt de omni gente per totum mundum dispersi; et ideo istud praeceptum non mansit. Et iterum, sacerdotii Christi non tam fuit figura sacerdotium Aaron, quam etiam Melchisedech, qui, secundum quod dicitur *(Hebr. 7. 1),* fuit rex et sacerdos, sicut Christus. Et quamvis Dominus honorem regalem recusaverit propter exemplum humilitatis, et ipse pauper et mendicus fuerit; tamen propter suam dulcissimam benignitatem ad hoc alios non arctavit. Sciebat enim, quod melius est habere mercenarios, quam nullos vel paucos filios; et ideo, caritate refrigescente, disposuit Spiritus sanctus, ut Ecclesia temporalibus abundaret, ne cultus Dei propter paupertatem et inopiam deperiret. Et istud aperte videtur, quia Ecclesiae pauperculae quasi nullum inveniunt rectorem, nisi sit talis, quod pro sui vilitate ab omnibus contemnatur. Unde nullatenus credendum est statum universalis Ecclesiae aliter regi, quam disponit Spiritus sanctus, quidquid sit de personis specialibus. » *4. dist. 24. p. 1. a. 1. q. 3. et ad 4. et 5.*

(1) « Corona clericorum non est sacramentum sed dispositio quaedam, ut catechizatio est dispositio ad baptismum. » — « Sicut in transeuntibus de uno statu ad alium praemittitur aliquod praeparatorium, quod non ponit in statum, sed disponit, sic in proposito intelligendum est. Nam suscipientes ordinis sacramentum in quodam speciali statu inter fideles collocantur. Unde quemadmodum inter statum saecularem et religiosum, medius est novitiatus, in quo nec saecularis, nec religiosus est proprie, cum non voverit ea, quae sunt religionis, servare; et sicut inter fideles et infideles, medii sunt catechumeni, qui tamen non sunt inter fideles computandi, imo hora communionis de Ecclesia consueverunt emitti sicut novitii de capitulo; sic clerici medii sunt in quantum habent tonsuram, inter laicos et ordinatos. Quia tamen signum istud omnibus est commune, ideo omnes clerici nuncupantur, et confunditur nomen. Sicut ergo novitiatus non est religio, sed ad religionem disponit; et catechuminatio, sive catechizatio, non est baptismus, sed dispositio et praeparatio; sic commune signaculum non est sacramentum, nec ordo, sed tantum dispositio. Ad illud quod obiicitur, quod est sacrae rei signum, dicendum quod ista non est tota ratio sacramenti, sed amplius oportet addere. Non enim sufficit signatio, nisi etiam ibi aliquid conferatur; quod cum non fiat in corona, quia nulla traditur spiritualis potestas, patet quod non est ordo. » *4. dist. 24. p. 1. a. 1. q. 2. et ad 1.*

(5) « In omnibus ordinibus character imprimitur, quod est signum perpetuum distinctivum. » — « Aliqui voluerunt dicere, quod character in solo ordine sacerdotali imprimatur, sed in ordinibus inferioribus solum disponitur quis ad talis characteris susceptionem; nam propter suam nobilitatem de congruo exigit ordines inferiores habere praevios. Sed cum ordines inferiores, saltem sacri, sint de perfectione sacramenti, et in his fiat segregatio perpetua clericorum a laicis, non videtur in solo sacerdotio character imprimi. Et ideo dixerunt alii, quod character imprimitur in omnibus ordinibus sacris, sed non in minoribus. Et huius signum est, quia isti non possunt laicis commisceri, alii vero sic. Sed cum nullus ordo iterari possit, et quilibet habeat aliquid de ratione sacramenti, videtur quod in quolibet sit aliquid, quod habeat rationem rei et signi, et rationem signaculi perpetui; hoc autem characterem dicimus. Non igitur videtur, quod in illis solis imprimatur character. Et ideo est opinio probabilior, quod in omnibus ordinibus character imprimatur, sicut rationes expressae ostendunt. Cum enim character sit signaculum distinctivum et perpetuum, et Christo configurativum, et hoc est in omnibus ordinibus reperire, non est dubitandum characterem in omnibus imprimi... Ad illud quod obiicitur de indelebilitate et perpetuitate, dicendum quod character omnium ordinum manet in anima, sive revertentis ad laicatum, sive morientis, ut signaculum distinctivum, et hoc vel ad gloriam, si bene usus est, vel ad ignominiam si male; nec oportet quod maneat semper quantum ad usum ministerii, quia iste usus quodam modo convertitur in praemium, vel supplicium; et per haec patet ultimum. » *4. dist. 24. p. 2. a. 1. q. 1. et ad 3 et 4.*

(6) « Corona enim signaculum est, quo assignantur in partem sortis ministerii divini. Corona regale decus significat, quia servire Deo regnare est. Unde ministri Ecclesiae reges esse debent, ut se et alios regant, quibus Petrus ait: *Vos estis genus electum, regale sacerdotium (1. Pet. 2. 9)*... Videtur male dicere, quia dicitur sacerdotibus, quod sunt *regnum sacerdotale (Exod. 19. 6)*; ergo secundum hoc sacerdotium adiacet regno, non e converso; ergo magis deberet dicere *regnum decorum.* Respondeo, dicendum, quod differentia est inter vetus et novum Testamentum, inter comparationem sacerdotum, et regni. Quia enim vetus Testamentum erat adhuc carnalium et carnaliter viventium, ideo potestas saecularis erat principalior, et potestas sacerdotalis erat minor. Et ideo signanter dicebatur in lege *regnum sacerdotale,* quia sacerdotium pendebat ex regno. Sed contra in novo dicitur *regale sacerdotium,* quia principalius est nunc sacerdotium quam regnum, et potestas spiritualis quam temporalis, sive carnalis; sic enim competebat statui gratiae. » *4. dist. 24. p. 1. dub. 3.*

(7) « Psalmistatus proprie ordo non est, sed ordini annexus; fusius tamen ordo dici potest. » — « Dicendum, quod psalmistatus proprie non est ordo, sed officium ordini annexum. Et ratio huius est, quia non dicit officium, cui debeat specialis gradus ordinis deputari. Sed solum est annexum ordinis; psalmista enim et cantor pro eodem reputantur. » *4. dist. 24. p. 2. a. 2. q. 2.*

(8) « In quolibet ordine character imprimitur in eo signo, quod maiorem habet similitudinem ad signatum, et in quo principalis potestas, quam ordo respicit, significatur tradi ordinato. Ad quam significandum duo concurrunt exterius, scilicet traditio alicuius instrumenti, et expressio vocalis verbi, ut in signo visibili, simul et audibili, significetur dari: et haec duo sunt essentialia et intrinseca ordinis sacramento. *Centil. l. c.* » — « Character ordinis imprimitur, cum dantur instrumenta, quae deserviunt suo ministerio et officio, non in unctione, neque in benedictione. » — « Ad praedictorum intelligentiam habendam haec sunt praesupponenda, quod omne sacramentum aliquod signum essentiale habeat exterius; nullo enim modo accidit sacramento esse signum, sed essentiale est simpliciter. Amplius supponendum est, quod in omni sacro, in quo imprimitur character, istud est essentiale sacramento, in quo, sive per quod, character imprimitur. Amplius, cum signum debeat habere similitudinem ad signatum, in eo imprimitur character, quod exterius magis est in sacramento sibi simile. Quoniam igitur in ordine imprimitur character, quod est signaculum ad aliquam potestatem spiritualem; hoc pro generali regula habendum est, quod in illo signo exteriori imprimitur character in quolibet ordine, in quo principalis potestas, quam respicit ordo, signatur tradi ordinato. Ad hanc autem signandam duo concurrunt exterius, scilicet traditio alicuius instrumenti, et expressio verbi, ut sic in signo visibili simul et audibili significetur dari. Nec sufficit signum audibile sine visibili, propter hoc quod aliud verbum aliud debet respicere signum, ut patet in aliis sacramentis. Nec sufficit signum sine verbo, quia ad multa potest tale signum, scilicet liber vel illud vas dari; et ideo oportet per verbum arctari. Et haec duo sunt essentialia et intrinseca sacramento, et perficientia sacramentum. Quoniam enim manus est organum organorum in operando, et lingua in exprimendo, recte significatur conferri potestas in officio utriusque; et haec in quolibet ordine reperiuntur, secundum quod reperitur et characteris impressio. Sed quoniam characteres sunt diversi, habentes maiorem dignitatem et minorem, secundum gradus potestatum; ideo tam signa quam verba diversificantur, maxime in ordinibus sacris, et in minoribus. In ordinibus enim sacris, quoniam datur ibi nobilis potestas et excellens, fit manus impositio, non tantum instrumenti traditio; quoniam manus est organum organorum, in quo scilicet principalius residet potestas operandi; unde sic ordinabant in Ecclesia primitiva, ubi non nisi isti duo ordines explicite erant. Sed in ordinibus minoribus fit traditio alicuius instrumenti, ut clavis vel libri, vel exorcismi etc. Et si plura instrumenta tradantur uni, illud pro principali habendum est, quod Episcopus tradit cum prolatione verbi: *Accipe potestatem.* Unde in omissione principalis debet ordo iterari, quia praesumitur, quod characterem non receperit. Sed in aliis consequentibus, si fiat defectus vel negligentia, debent suppleri. Concedendum est igitur, quod in unctione non imprimitur character; sed tantum fit propter solemnitatem et dignitatem corporis dominici, quod non est contrectandum nisi manibus consecratis. Pontifici autem fit unctio in capite, in quo significatur abundantia gratiae, quae in praelatis debet in excellentia reperiri. Et hinc est, quod manus sacerdotis unguntur oleo sancto, sed caput Pontificis chrismate, ut significetur, quod in eo debet esse excellentia vitae in conspectu Dei in scientia, et in conspectu hominum quantum ad famam. Concedendum est etiam, quod non fit characteris impressio in ipsa benedictione, quia potius est instituta ad devotionem excitandam, et impetrandam gratiam, quam sit de sacramenti substantia. Ad illud ergo, quod obiicitur de manuum impositione, quod non reperitur in omnibus, ratio iam dicta est; reperitur tamen aliquid simile, scilicet collatio alicuius instrumenti, in quo est protensio manus, et fit signatio collationis

potestatis. Ad illud quod obiicitur, quod sacerdotes imponunt manus, dicendum, quod illa manus impositio non est ad ordinis collationem, sed ad significationem. Significatur enim gratia communionis, quae in ordine sacerdotali confertur, et per sacerdotem debet administrari; ideo non imponunt manus sacerdotes diacono, sed solus Episcopus, in cuius impositione manuum non tantum est figuratio, sed etiam potestatis collatio. Praeterea in hoc significatur, quod ille qui ordinatur, in illo ordine consecratur, cum sacerdotes manus sacratas imponunt. Et nota, quod etsi multi sint assistentes, sufficit tamen quod tres manus imponant; aliud est ex abundantia, nec tamen illud est de necessitate sacramenti. Ad illud quod obiicitur, de libri vel vasis traditione, dicendum quod, sicut omne instrumentum, sive armatura, in virtute manus est, sic etiam per impositionem manuum, ubi deessent talia, possunt signari. Unde, sicut post videbitur, in impositione manuum in Ecclesia primitiva ceteri ordines implicabantur, qui postmodum processu temporis explicati sunt, et quantum ad verbum et quantum ad signum et quantum ad personas. Ad illud quod obiicitur, de verbi expressione, dicendum, quod semper intelligendum est fuisse verbum aliquod, in quo exprimeretur potestas talis dari; sed non fuerunt verba praefixa, nisi in solis duobus sacramentis, quibus Dominus verba specialia ore proprio praedixit; et ideo in aliis, etsi verba sint necessaria, non tamen sunt determinata vocabula, vel vocaliter, sed verba quaecumque sensum exprimentia, quantum est de ratione sacramenti, sufficiebant, si quis in haeresim introducere non intendebat. Sed nunc necessarium est servare formam ab Ecclesia statutam et approbatam. Ad illud quod obiicitur, de modo imperativo, dicendum, quod Pontifex summus gerit personam Christi, et personam superioris, sicut dicit Isidorus *(lib. de Officiis)*. Et quoniam potestas superioris plus et minus traditur, et descendit, et secundum illam, qui conferunt, subsunt; ideo rectissime modo imperativo utitur: et sic patet responsio ad primam quaestionem. Omnes aliae quaestiones ex dictis patent, praeter illam, quae est de ortu istorum. Nam benedictio et manus impositio a Patriarchis venit; sed inunctio figuram habuit in lege, ubi dicitur *(Levit. 8. 11)*, quod inunctus est summus sacerdos. » *4. dist. 24. p. 2. a. 1. q. 4. et ad 1-3*, *5-6.*

(9) « Oportet autem eam ordinari tribus ordinibus lapidum. Sunt autem gradus purgativi, illuminativi, perfectivi. Purgatio autem triplex est; purgatur homo a consortio foedorum, a nubilo ignorantiarum, ab infestatione daemonum. His respondet ordo ostiariorum, lectorum, exorcistarum. Ordo ostiariorum, ut excludantur immundi, excommunicati, energumeni, catechumeni, et non fundati in fide.... Ordo lectorum est, ut purgetur a nubilo ignorantiarum per auditum lectionis, ut homo sciat historiam eorum, quae leguntur; et sic informetur. Unde etiam in primitiva Ecclesia, quia tunc quasi omnes erant literati, legebatur eis lectio. Tertia purgatio ab infestationibus daemonum, per ordinem exorcistarum. Ordo primus respondet Angelis; secundus, Archangelis; tertius, Principatibus. Item est ordo graduum ad illuminandum, per ordinem acolythorum, subdiaconorum, levitarum. Acolythorum est ferre lumina; subdiaconorum, legere epistolam; diaconorum, legere evangelium. Omnes enim ministrant vasa, sed diversimode, quia acolythus ampullam, subdiaconus parat calicem, diaconus offert. Unde etiam aliquando ministravit sanguinem, quando ministrabatur sanguis aliis. Sunt ergo isti ordines illuminativi. Illustratio autem quaedam est per exempla exteriora, quaedam per documenta mediocria, quaedam per documenta suprema. Primi portant cereos; ut acolythi, quibus dicitur: *Sint lumbi vestri praecincti, et lucernae ardentes (Luc. 12. 35)*. Lucernae enim sunt opera lucida, secundum Gregorium *(in Ev. hom. 13)*. Secundi illuminant verbo et exemplo: *Ut sitis simplices... inter quos lucetis, sicut luminaria in mundo, verba vitae continentes (Philip. 2. 15-16)*; ut subdiaconi, qui continent verbum epistolarum. Tertii per documenta altissima, sententiae evangeliorum; et sic diaconi. Unde etiam solebant praedicare, ut Stephanus, Laurentius, Vincentius. Unde Angelus ad pastores ait: *Annuntio vobis gaudium magnum etc. (Luc. 2. 10)*. Ille Angelus est diaconus. Ordo acolythorum

respondet Potestatibus; ordo subdiaconorum Virtutibus; ordo diaconorum Dominationibus. Est autem ordo perfectivus; et ille est triplex, sacerdotalis, episcopalis et patriarchalis. Consummatio enim est secundum triplicem modum. Unde est in administratione communi sacramentorum, sine quibus non est salus, ut baptismo, poenitentia, unctione extrema. Primum est via, per quam introducitur homo in Ecclesiam; secundum, per quod homo reducitur in gradum pristinum; tertium, per quod homo introducitur in caelum. Primum est ad deletionem originalis; secundum ad deletionem mortalis; tertium ad deletionem omnis venialis. Et quia in his non est perfectio nisi in Christo, ideo sacramentum Eucharistiae committitur sacerdoti specialiter. Secunda est in administratione ordinum privilegiatorum, ut sacri ordinis et confirmationis. Haec est non aliorum, sed episcoporum, qui sunt sacerdotibus perfectiores; ideo in ipsis debet esse altior perfectio ad dandum Spiritum sanctum, qui nonnisi per Apostolos dabatur; ideo etiam locum tenent Apostolorum, super Apostolos autem est Christus, et post Petrus. » *Serm. 22. in Hexaëm. post init.*

([10]) « Videtur male dicere, quia dona Spiritus sancti sunt connexa; et isti gradus non sunt connexi necessario, nec simul; ergo non videtur, quod istud sacramentum sit gratiae septiformis. Item nulla videtur esse connexio horum ordinum ad dona Spiritus sancti, quia ostium custodire ad nullum donorum Spiritus sancti videtur pertinere. Respondeo dicendum, quod verbum Magistri per quamdam appropriationem intelligendum est, non per proprietatem, quod dona Spiritus sancti divisim dentur in ordinibus singulis; sed usus horum donorum his septem gradibus aptari possunt, et hoc ascendendo a minori usque ad summum. » *4. dist. 24. p. 1. dub. 2.*

([11]) « Ordines quidam sacri sunt, quidam non sacri, non ratione sui, sed ratione mysterii requirentis in ministris sanctitatem. » — « Dicendum est, quod sacramentum ordinis gradus habet plurimos; et prima quidem distinctio est per gradus inferiores et superiores, sive per gradus sacros et non sacros. Ratio autem, quare hoc sacramentum gradus habeat, est, quia ordinat ad dispensandum sacramentum dignissimum, et ministrandum in templo Dei. Ad ministrandum autem illud concurrunt quaedam officia digniora, et quaedam minus digna; quae etsi omnia requirant ministros sanctos, illa tamen, quae attenduntur circa altare, et circa portationem vasorum sacrorum, et circa oblationem sacrificii consummandam, potissime requirunt ministros sanctos, secundum illud: *Mundamini, qui fertis vasa Domini (Isa. 52. 11).* Sanctitas autem, vel sanctificatio, potissime consistit in continentia; ideo sunt quidam ordines, qui requirunt continentiam in ministris, quidam vero minime. Ideo recte quidam ordines sacri dicuntur, quidam non sacri, non ratione sui, sed ratione mysterii, ad quod requiritur sanctitas in ministro; et sic patet ratio huius distinctionis ordinum per sacros et non sacros. » *4. dist. 24. p. 2. a. 2. q. 1.*

([12]) « Diversi characteres ordinum non sunt essentialiter ordinati; sed bene habent congruitatem ordinis inter se, non necessitatem. » — » Dicendum, quod est ordo necessitatis, et est ordo congruitatis. Si ergo loquamur de ordine istorum graduum ecclesiasticorum, dicendum quod non est ordinatio necessaria, nec essentialis, pro eo quod ordo posterior dari potest et suscipi sine priori. Si autem loquamur quantum ad ordinationem congruitatis, sic est ibi ordo, eo quod ad bene esse ministerii sequentis praeexigatur ordo, sive potestas ministerii praecedentis. Quemadmodum igitur si quis velit ordinate procedere, prius debet exordium praemittere, post narrationem, et post ratiocinationem, et postremo conclusionem; tamen si vellet, incipere posset a posteriori, licet non ita ordinate; sic in ordinibus oportet intelligi. Cum enim ordines inferiores ministrent sacris, et sacri ordines ministrent sacerdotio, et inferior gradus prior sit in ascendendo, et potestas ministerialis sit inferior; patet quod ibi est ordo, non tamen necessitatis, quoniam potestates diversae sunt, et per seipsas obtineri et haberi possunt, licet non ita perfecte sine aliis. Est igitur ordo in his gradibus secundum maiorem accessum ad ultimum gradum, scilicet sacerdotium. » *4. dist. 24. p. 2. a. 1. q. 3.*

([13]) « Cum ordinis potestas principaliter sit ordinata ad dispensationem sacramentorum, et maxime illius sacramenti nobilissimi, scilicet Corporis Domini, ibi est status graduum et ordinum ascendentium; et ita ultra sacerdotium non est gradus ordinis. Sed tamen intra hunc gradum et ordinem contingit esse distinctionem dignitatum et officiorum, quae tamen novum gradum vel ordinem non constituunt, ut Archipresbyter, Episcopus, Archiepiscopus, Patriarcha, Pontifex summus, quae ultra sacerdotium non addunt ordinem, nec gradum novum, sed solum dignitatem, et officium. Et ita Episcopatus, prout concernit ordinem sacerdotii, bene potest dici ordo; sed prout distinguitur contra sacerdotium, dicit dignitatem quamdam, vel officium Episcopi annexum, et non est proprie nomen ordinis, nec novus character imprimitur, nec nova potestas datur, sed potestas data ampliatur. Unde sicut non recipit alias claves, sic nec alium ordinem. Et hoc sensit Magister Hugo *(l. 2. p. 3)*; hoc etiam sensit Magister sententiarum... Hoc etiam tenet communis opinio, quod in Episcopatu character novus non imprimatur, sed illi aliqua eminentia confertur, quae semper manet cum ipso charactere ordinis, ablata omni iurisdictione. Hanc ergo opinionem sustinendo dicamus, quod Episcopatus, praecise loquendo, non est ordo, sed ordinis eminentia, vel dignitas » (*). *4. dist. 24. p. 2. a. 2. q. 3.*

([14]) « In diversis ordinibus diversi imprimuntur characteres. Ratio autem huius est, quia non solum, eo quod ad Dei cultum assumuntur, distinguuntur ab aliis, imo etiam inter ministrantes ordo est et distinctio, et ulterius gradus illi, et potestates ministrandi, si semel dantur, numquam auferuntur, etiamsi ad altius ministerium elevetur, qui in minori ministraverat; et ideo in diversis ordinibus diversa signacula debent imprimi, secundum quae nobis diversitas potestatum ministrandi, et perpetuitas innotescat. Tale autem signaculum est character; et ideo in diversis ordinibus diversi imprimuntur characteres ». *4. dist. 24. p. 2. a. 1. q. 2.*

([15]) « Hic ordo tamquam nobilissimus debet habere alios sibi administrantes respectu duplicis potestatis. In conficiendo Corpus Christi verum sibi serviunt subdiaconi et diaconi, ita quod potestas et officium subdiaconi est in accipiendo hostias a plebe; potestas et officium diaconi est easdem subdiacono susceptas sacerdoti offerre. In absolvendo autem Corpus Christi mysticum quatuor minores subserviunt sacerdoti; ita quod potestas et officium ianitorum est ad locum sacrum admittere; Lectorum est documentum praebere; Exorcistarum est auxilium praestare; Acolythorum est exempla monstrare. Hoc officio septiformi Dominus usus fuit. Fuit namque ostiarius, quando, facto flagello, eiecit negotiantes de templo. Fuit lector, quando legit in synagoga, assumpto libro. Fuit exorcista, quando saliva sua tetigit linguam surdi et muti. Ostendit se acolythum, quando dicit: *Ego sum lux mundi (Io. 8. 2).* Fuit subdiaconus, quando lavit pedes discipulorum, et linteo se praecinxit. Fuit diaconus, quando post coenam corpus et sanguinem suum discipulis dispensavit. Fuit sacerdos, dum seipsum in ara crucis obtulit, idem sacerdos et hostia. Et etiam quando in coena panem in corpus, et vinum in sanguinem commutavit». *Centil. p. 3. sect. 53.*

([16]) « Ordines sunt septem, nec plures, nec pauciores; unus tamen est, cui deserviunt ceteri, videlicet sacerdotium » — « Omnes in hoc concordant, scilicet quod huic sacramento competit graduum distinctio. Sive propter hoc, quod penes ipsum membra Ecclesiae in corpore mystico ordinantur secundum diversas operationes et gratias, secundum quod dicit Apostolus *(1. Cor. 12. 6).* Sive propter hoc, quod secundum illud sacramentum configuratur et conformatur pulchritudo Ecclesiae militantis pulchritudini Ecclesiae triumphantis. Sive propter hoc, quod illud sacramentum in supremo ponit, et disponit hominem ad gratiam perfectionis; et gratia perfecta in pluralitate donorum Spiritus sancti consistit. Sive propter hoc, quod illud sacramentum ordinatur ad dignissimum ministe-

(*) Idem tenet S. Thomas in *Summa, suppl. p. 3. q. 35. a. 3.* Verum communior modo est apud theologos opposita sententia, quae docet Episcopatum esse Ordinem a presbyteratu specie distinctum.

rium, quod est consecratio dominici corporis, ad quam non statim est convolandum, sed per gradus paulative ascendendum, cum id sacramentum propter sui nobilitatem et reverentiam multa debeat habere ministeria inferiora. Omnibus his modis accipitur ratio pluralitatis in gradibus ordinum; et secundum aspectum ad has rationes plurificandi sumitur sufficientia graduum ecclesiasticorum diversimode a diversis ». *4. dist. 24. p. 2. a. 2. q. 4.*

(17) « Sacramentum ordinis unum est, multas tamen habet partes, quae sacramentum non plurificant, pro eo quod non sunt omnino partes subiectivae, et tamen recipiunt praedicationem totius, quia naturam habent quodam modo partium subiectivarum. Et tales sunt partes potestativae, quae maxime competunt ordini, tum quia ordo dicitur ordinata potestas, quae ex ordinatione multorum ad unum redditur perfecta, et quodlibet illorum participat rationem potestatis, licet non perfecte; tum etiam quia ordo concernit distinctionem in partibus, sicut et numerus. Unde quemadmodum partes numeri quodam modo habent naturam partium integrantium in hoc, quod simul convenientes per ordinem reddunt numerum perfectum, ut partes senarii constituunt senarium, et tamen quaelibet pars numeri est numerus; sic omnes gradus ordinum unum faciunt sacramentum perfectum, et tamen quilibet gradus ordo dicitur ». *4. dist. 24. p. 1. a. 2. q. 4.*

(18) « Ordo, prout dicit ordinatam potestatem ad ministerium, vel ad opus, vel ad alterum, est sacramentum ». — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod ordo dupliciter dicitur. Uno modo dicitur ordo ipsa relatio ordinatorum, ut praelatio et subiectio; et haec non dicitur, nec est sacramentum. Alio modo dicitur ordo ordinata potestas, secundum quam ipsum subiectum potens habet ordinari dupliciter, scilicet ad opus, vel ad ministerium; et habet etiam ordinari ad alterum. Hanc autem potestatem dicimus ordinis sacramentum. Hanc autem necesse est poni in Ecclesia propter regimen et decorem, quae attenduntur penes ordinem, quare debet esse in Ecclesia ordo. Sed principalior oratio, quare haec potestas debet conferri per modum sacramenti, est propter sacramentorum dignitatem, quae in Ecclesia dispensantur, et in quibus Deus colitur, quae ut non venirent in contemptum, non debuerunt omnibus committi dispensanda sed personis spiritualibus; et dum his committitur, quod aliis non, datur his potestas, per quam speciali ordine situantur in Ecclesia Dei. Et quoniam hi debebant ab aliis per signa aliqua secerni, et id signum est rei sacrae; ideo potestas haec debuit ordinari per modum sacramenti. Et istud convenientissimum est, cum enim sit ad sacramentorum ordinatam dispositionem et distributionem, debuerunt ministri ad hoc ordinari per alicuius sacramenti susceptionem, in quo datur potestas, per quam ministri Dei ad ministrandum, et etiam inter se ordinantur; ideo recte ordo appellatur ». *4. dist. 24. p. 1. a. 2. q. 2.*

(19) « Lex divinitatis est, media per prima, et ultima per media perducere ad purgationem, illuminationem et perfectionem. Ideo sicut videmus in omnibus, sive in rationalibus, sive in naturalibus, sive in caelestibus, quod ad hoc quod sit concordia et decor, oportet quod sit ordo; sic intelligendum est et in spiritualibus potestatibus in ipsa Ecclesia. Unde legitur, quod *terribilis* est *ut castrorum acies ordinata (Cant. 6. 9).* Quoniam igitur ordo attenditur secundum praelationem et subiectionem, et praelatio attenditur secundum ascensum et descensum, non secundum aequalitatem et in ascendendo ad superius est status et reductio ad unum, e contra in descendendo est multiplicatio; ideo secundum rectam ordinationem Ecclesiae oportuit unum esse praelatum primum et supremum, in quo esset status omnis praelationis ecclesiasticae. Et quia in illo status est tanquam in primo et simplicissimo in illo genere; ideo virtus in eo unita est, et solus est inter praelatos, qui habet plenitudinem potestatis ». *4. dist. 19. a. 3. q. 1.*

(20) « Locum tenent (Episcopi) Apostolorum: super Apostolos autem est Christus, et post Petrus. Oportet ergo esse Patrem Patrum, quem nos Papam vocamus; qui tamen propter humilitatem quatuor habet Patriarchas, Constantinopolitanum, Alexandrinum, Hierosolymitanum, Antiochenum. Et de his loquitur Isaias *(19. 18): Erunt quinque civitates lo-*

quentes lingua Chanaam. Roma autem universalis est; ideo *civitas solis vocabitur una (ibid.).* Quia etsi aliae quatuor sedes plenam auctoritatem habeant super Ecclesiis partialibus, sola tamen Roma universaliter sicut sol super planetas habet plenitudinem potestatis super omnes. Et secundum hoc sunt tres ordines, non quidem propter novi characteris impressionem, quia ultra sacerdotium non est gradus, sed propter eminentiam et potestatem. Primus respondet Thronis, secundus Cherubim, tertius Seraphim; quia oportet Episcopum esse amplectentem eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem *(Tit. 1. 9).* Papa autem debet esse perfectissimus inter omnes ». *Serm. 22 in Hexaëm. cir. med.*

(21) « *Respondens Simon Petrus dixit...* unus pro omnibus respondet, ut commendetur unitas Ecclesiae in fide, confessione et praelatione. Unde Petrus, tanquam unus praelatus universalis Ecclesiae, unus pro omnibus respondet. Propter quod dicebat Paulus *(1. Cor. 1. 10): Obsecro, ut idipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata.* Unde merito istius confessionis unius pro omnibus nomen Petri est sibi confirmatum, et universalis praelatio super Ecclesiam est concessa, secundum quod dicitur: *Et ego dico tibi etc.* Unde apparet, quod non ex impetu, sed Spiritu sancto incitatus, prior respondit Petrus. Et hoc est, quod dicitur in Glossa: Unus pro omnibus, et prae omnibus, quia senior et princeps Apostolorum... Unde in hoc clare patet, quod Christus hoc verbo confutavit errores, et stravit totius fidei fundamentum, secundum illud: *Fundamentum aliud nemo potest ponere (1. Cor. 3. 11).* Hinc est, quod Petrus est vocatus, et ei concessum est, ut de Ecclesia eius nunquam deficiat vera fides: *Ego rogavi pro te, Petre, ut non deficiat fides tua ». Exposit. in Luc. cap. 9. v. 20.*

(22) « Cfr *Comment. in Ioan. c. 10. n. 723;* Supplem. Vol. I.

(23) « Cura pastoralis non est dominium, sed dispensatio et officium ecclesiasticae potestatis. Unde hierarchia, secundum Dionysium *(de Eccl. hier. c. 1.),* est potestas ordinata ad dispensandum sacra omnia potestati subiecta. In potestatibus autem ordinatis quidquid potest inferior, etiam potest superior, et non e converso. Unde et ipse hierarca habet totam potestatem in se ordinatam, quae est hierarchia per varios gradus distributa. Unde nominans hierarchiam, nominat omnem hierarchicam potestatem. Unde docet Dionysius *(ibid),* quod licet ille hierarca aliis tradat sibi subditis potestatem, manet tamen apud eum ordinaria potestas ad agenda omnia quaecumque per sibi subditos fieri possunt ad salutem fidelium procurandam ». *Expos. Regulae, cap. 9.*

(24) « Petrus, a petra dictus, a Domino positus est Ecclesiae fundamentum: *Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam (Matth. 16. 18).* Ubi Rabanus: Ut omnes per orbem credentes intelligant, quia quicumque ab unitate fidei, vel societate illius, quolibet modo segregant seipsos, nec a vinculis peccatorum absolvi, nec ianuam possunt regni caelestis intrare. Hinc Petro Dominus dedit super alios Apostolos ordinariam potestatem, dicens *(Luc. 22. 32): Et tu aliquando conversus, confirma fratres tuos.* In huius rei figuram dicitur *(Sap. 19. 24),* quod *in veste poderis, quam habebat* Aaron, *totus erat orbis terrarum.* Quod si unus non esset, qui in omnes exercere posset iurisdictionem, ubi maneret status Ecclesiae? Si partibus discordantibus non esset, qui posset mittere manum in ambabus, fuisset synagoga felicior, quam Ecclesia, quia illa habebat unum summum pontificem, qui omnes discordias poterat terminare, ut patet in Deuteronomio *(17. 8-10).* « *Expos. Regulae, in Prolog.* » — « Ergo de sancta Ecclesia... *procedunt fulgura,* idest multa miracula; et *voces,* idest admonitiones ad bene agendum; et *tonitrua,* idest comminationes ad malum relinquendum ». *Comment. in Apocal. c. 4. v. 5. n. 276;* Suppl. Vol. II.

(25) « Sedes Apostolica, quae immediate curam Ecclesiae habet, et a qua ceteri Ecclesiarum pastores, tam maiores, quam minores, gubernandi suscipiunt auctoritatem, tam mediate, quam immediate, et a qua omnes canonum leges emanant, videns etc. ». *Determinat. quaest. circa Regul. S. Franc.*

(26) « Dominus Papa non est subiectus

Constitutionibus Patrum, sed super omnes est ». *4. dist. 19. dub. 6.*

(27) « Igitur libellum illum *(Gerardi de Abatis Villa)* calumniosum, cuius hoc initium est: Tantum sibi praesumptionis etc, cum aemulatione non secundum scientiam fuisse conscriptum, neque sanam continere doctrinam; qui diligenter vult considerare, luculenter potest advertere: primum quidem, quia in defensione illius libri erronei, qui sic incipit: *Ecce videntes clamabunt foris*, paucis revolutis temporibus per Sedem Apostolicam reprobati (*), non absque nota rebellionis est editus, legislatoris spreta sententia, quam in Deuteronomio *(17. 8-12)* sanxit: *Si difficile atque ambiguum apud te iudicium esse perspexeris, venies ad sacerdotes levitici generis, et sequeris sententiam eorum, nec declinabis ad dexteram, vel ad sinistram. Qui autem superbierit, nolens obedire sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo, ex decreto iudicis morietur homo ille.* Quod si tempore sacerdotii figurativi pontificis sententiae adversari malum erat, mortisque poena mulctandum, multo fortius tempore veritatis et gratiae revelatae, quando Christi Vicario plenitudo potestatis collata esse dignoscitur, malum esse constat nullatenus tolerandum, in fide vel moribus eius definitioni dogmatizare contrarium, approbando quod ipse reprobat, reaedificando quod ipse destruit, defensando quod damnat ». *Apolog. pauper. c. 1.*

(28) « Summus Pontifex plus potest, quam omnes episcopi, eo quod plenitudinem habeat potestatis super omnes ». *4. dist. 20. p. 2. a. 1. q. 6. fund. 3.*

(29) « Episcopus haereticus, servans formam Ecclesiae, et intentionem habens Ecclesiae, vere ordinat, licet non ad utilitatem ordinet ». — « Dicendum quod, etsi ista quaestio aliquando fuerit dubia multum apud praeclaros doctores de omnibus sacramentis, tam de baptismo, quam de aliis, quod non essent apud haereticos; tamen per illustrissimum doctorem Augustinum *(cont. epist. Parmen. lib. 2. c. 13)* aperte est nobis haec quaestio patefacta, quod sacramenta ecclesiastica apud haereticos, qui formam Ecclesiae servant, et intentionem habent faciendi, quod facit Ecclesia, sunt quantum ad veritatem, quamvis non sint quantum ad utilitatem; quia sacramenta dispensant, sed tamen fructum sacramentorum non reportant, pro eo quod Spiritus sanctus non confert gratiam extra catholicam Ecclesiam. Et ideo in omnibus sacramentis, quae habent veritatem differentem ab utilitate, generaliter verum est, quod apud haereticos possunt esse. Omnia autem sacramenta sunt talia, praeter sacramentum poenitentiae, cuius res est interior contritio, sine qua nulla vera est absolutio, et cum qua nulla absolutio est vana, vel inutilis. Ideo omnia possunt dispensare, et dispensant veraciter, praeter solam absolutionem poenitentiae; et ideo nulla iterantur praeter illam, nisi forte unctio extrema. Et sic, cum ordo habeat characterem, qui praeter Spiritus sancti gratiam, qua peccata delentur, existit, dicendum quod per eos potest veraciter dispensari .... Ad illud, quod obiicitur de potestate absolvendi, dicendum quod non est simile, quia absolutio sacerdotalis aut nulla est, aut sine fictione est; nullus autem scienter ab haeretico absolvitur, qui careat fictione. Aliter tamen potest dici, quod potestas quadruplex reperitur in ministris Ecclesiae. Quaedam namque est fundata super ordinem principaliter, ut potestas conficiendi; quaedam super iurisdictionem canonicam principaliter, ut potestas excommunicandi; quaedam super ordinem et eminentiam, ut potestas ordinandi; quaedam super ordinem et iurisdictionem, ut potestas absolvendi et ligandi in foro poenitentiali. Et quoniam character auferri non potest; ideo potestas, quae consequitur characterem, de facto auferri non potest. Sed quoniam iurisdictio descendit ordinate a superiori ad inferius, ita quod plenitudo est in summo Pontifice; ideo potest auferre eam, et potestatem, quae consequitur ipsam. Unde potest excommunicando auferre potestatem absolvendi et excommunicandi, sed non ordinandi. Et per hoc patet responsio ad multa, et ad sequens etiam. Quod

(*) Scilicet libelli *de periculis novissimorum temporum* a Guillelmo de sancto Amore et sociis Parisiensibus vulgati, et ab Alexandro IV an. 1256 III Non. Octobris damnati.

enim obiicitur, quod in summo Pontifice est plenitudo potestatis, verum est, secundum quod potestas consequitur iurisdictionem, quae maxima et in termino est in eo, sed non in quantum sequitur characterem, quia ille immediate a Deo imprimitur, et est in omnibus aequalis; tamen executio omnis potestatis debet fieri secundum eius regimen; et ideo, si ipse prohibeat, non potest talis potestas licite exire in actum. Tamen, quia ab ipso non dependet secundum rem de facto, facit sicut et alius; et sic patet totum ». *4. dist. 25. a. 1. q. 2. et ad 3 et 4.* — « Episcopus simoniacus simoniace potest vere ordines dare». *Ibid. q. 3.* — « Episcopus ordinans simoniace, nisi credat ordines sacros pretio appretiari posse, non constituitur haereticus; secus si illud credat ». — « *Ibid. q. 4.*

(30) « Mulieres non modo non debent, et non possunt de iure ordinari, sed de facto non ordinant... Et si quaeratur ratio huius, dicendum quod hoc venit tam ex institutione Ecclesiae, quam ex hoc quod eis non competit ordinis sacramentum. In hoc enim sacramento persona, quae ordinatur, significat Christum mediatorem. Et quoniam mediator solum in virili sexu fuit, et per virilem sexum potest significari; ideo possibilitas suscipiendi ordines solum viris competit, qui soli possunt naturaliter repraesentare, et secundum characteris susceptionem actu signum his conferre ». *4. dist. 25. a. 2. q. 1.*

(31) « Determinatio temporis non est quantum ad sacramenti necessitatem, sed potius quantum ad susceptionis congruitatem et solemnitatem, quam in maioribus ordinibus oportet servari, saltem quantum ad annos discretionis (*), propter votum continentiae, et ordinum dignitatem. Ulterior vero protelatio temporis quantum ad sacerdotes, quantum ad tempora moderna non exigitur, quia sicut in multis malitia supplet aetatem, ita in multis bonitas et sanctitas supplet. Praeterea multi nunc ordinantur, qui non praeficiuntur populo, ut religiosi; ideo non oportet in eis ita servare tempora, ut in aliis, maxime si sit sanctitas vitae, et scientia, et maturitas morum ». *4. dist. 25. a. 2. q. 2 ad 5.*

(32) « Ad aliquem ordinem requiritur usus rationis de necessitate sacramenti, ad aliquem ordinem de necessitate praecepti, ad aliquos de honestate et congruitate. Ad Episcopatum namque, quoniam ibi contrahitur matrimonium spirituale, necessario requiritur consensus, sine quo non fit matrimonium, nec spirituale, nec corporale... Ac per hoc necessario requiritur usus rationis et discretionis de necessitate sacramenti, licet multa alia requirantur, de necessitate scilicet praecepti. Ad ordines vero sacros requiritur rationis usus de necessitate praecepti, pro eo quod ad illos ordines non debent admitti nisi qui possunt ad continentiam obligari; et ideo qui ordinant scienter eos, qui non possunt obligari, quia ratione carent, faciunt contra statutum et praeceptum Ecclesiae. Et ideo si tales ordinantur exterius, characterem recipiunt de facto, quia non contradicunt, quamvis non consentiant. Ad minores vero ordines requiritur de honestate rationis usus, quia ibi committuntur officia, quae spectant non solum ad habentes usum rationis, imo etiam ad habentes scientiam litteraturae ». *4. dist. 25. a. 2. q. 2.*

(33) « Sacramentum ordinis non solum abundat ab aliis secundum rationem signi, propter hoc quod non tantum sacramentum, sed etiam suscipiens sacramentum tenet rationem signi; imo etiam abundat secundum rationem remedii, quia non solum ibi gratia ad curandum subiectum ordinatur, sed etiam datur gratia, quae ordinat ad curandum alios; unde collocat hominem non tantum in statu sanitatis, imo etiam in gradu honestatis et dignitatis. Et ideo ad hoc sacramentum requiritur non persona quaelibet, sed persona honesta, cui honor et dignitas competat clericalis. Et quoniam honestas multum respicit exteriora; ideo non solum propter defectum vitae efficitur quis inhabilis ad hoc sacramentum suscipiendum, sed etiam propter defectum multorum aliorum. Ad hoc enim quod persona sit honesta, oportet quod in ea concurrat honestas a parte originis, nominis, corporis,

(*) « Nullus in posterum ad subdiaconatus ordinem ante vigesimum secundum, ad diaconatus ante vigesimum tertium, ad presbyteratus ante vigesimum quintum aetatis suae annum promoveatur ». Conc. Trident. *sess. 23. decr. de reform. c. 12.*

actionis, conditionis et conversationis. Propter defectum a parte originis ineptus est filius sacerdotis spurius, et etiam quilibet illegitimus. A parte nominis, sive famae, inepti sunt infames, et publice poenitentes... Propter defectum a parte corporis, corpore vitiati, et daemoniaci, et epileptici... Propter defectum a parte actionis, ut quando incidit in peccatum enorme, sive factum, ut homicidium,... et hoc est propter magnum horrorem, qui est in sanguinis effusione, sive iuste fiat, sive iniuste; vel propter hoc, quod dividit unitatem animae et corporis. Propter defectum conditionis, ut servus... Propter defectum conversationis, ut curiales... In omnibus autem tradunt distinctiones, sive exceptiones; sed illae spectant ad scientiam inferiorem». *4. dist. 25. a. 2. q. 4.*

([34]) «Bigami inepti sunt ad ordinis sacri susceptionem, licet recipiens characterem suscipiat, si de facto fiat; non debet tamen dispensari, secus in ordinibus inferioribus». *4. dist. 25. a. 2. q. 3.*

([35]) « Sicut sacri Canones dicunt, secundum ius commune non potest aliquis ordines dispensare, praesertim ordines sacros, nisi solus Episcopus. Hujus statutum ortum habet ex sacra Scriptura, et Spiritus sancti ordinatione. Ex sacra Scriptura, quia cum Dominus duo genera discipulorum habuit, quosdam in numero duodeno, quosdam in numero septuagesimo, primos Apostolos nominavit *(Luc. 6. 13)*, super quos etiam fundavit Ecclesiam, ipsos tamen primo fundando in se, alios simplices discipulos appellavit. Et Apostolis primo fuit collata potestas imponendi manus et consecrandi, non autem simplicibus discipulis, sicut patet ex textu et ex glossa. Et quoniam Apostolis successerunt Episcopi, discipulis vero sacerdotes simplices;... ita patet, quod auctoritas ordinandi et manus imponendi, secundum formam Ecclesiae primitivae, Episcopis appropriatur. Unde et Apostolus *(1. Tim. 5. 22)* scribens dicit: *Manus cito nemini imposueris.* Consilium etiam Spiritus sancti concordat, quo et Scripturae sunt editae, et Constitutiones Ecclesiasticae. Quia enim ordo potestas est, sive in ordine potestas traditur; ideo ab eo debet tradi, qui potestatem habet, et in quantum habet potestatem. Posse autem gradus distribuere et conferre non est cuiuslibet potestatis, sed eius qui in potentia supereminet, sicut patet etiam in regimine curiae saecularis. Ad hoc ergo, quod ordo recte tradatur, disponit Spiritus sanctus, quod tradatur ab eo, qui non solum habet ordines, per quos est potens, sicut et alii, sed et eminentiam dignitatis, per quam potest super alios. Hunc autem dicimus ordinem, qui dicit ordinem cum eminentia. Ideo patet, quod duo requiruntur ad hoc, quod Episcopus possit ordinem conferre, scilicet quod ille habeat illum ordinem, et quod habeat episcopalem dignitatem. Alia ratio est, quia si passim omnibus esset concessum, tot admitterentur ad ordines, quod non servaretur ordo, imo potius generaretur confusio. Et ideo dispositum est Dei consilio, quod solis Episcopis ordinum dispensatio, et aliorum perfectorum, ut consecratio Abbatum, Monialium, et Ecclesiarum, et consimilium concedatur. Posset etiam alia ratio assignari, sive ex hoc quod Episcopus sponsus est, sive ex hoc quod sacramentum ordinis statum perfectionis dicit; ideo his, qui habent potestatis eminentiam, debuit reservari: et Episcopus, tamquam sponsus, filios, id est perfectos, et filias, idest imperfectos, debuit generare. Prima tamen ratio melius valet». *4. dist. 25. a. 1. q. 1.*

CAPUT XIII.

De integritate matrimonii.

(Matrimonium fuit ante peccatum in officium naturae, — post peccatum in remedium. — Quid significet, — et quomodo introducatur. — Ejus bona sunt tria, — et impedimenta duodecim.)

De sacramento matrimonii (1) haec in summa tenenda sunt, quod matrimonium est coniunctio legitima maris et feminae (2), individuam vitae consuetudinem retinens (3). Haec autem coniunctio non solum fuit post peccatum, verum etiam ante peccatum. Sed prius institutum fuit sacramentum coniugii in officium, nunc autem non solum in officium, verum etiam in remedium contra libidinis morbum (4). Prius significabat coniunctionem Dei et animae; nunc vero (a) praeter hoc significat coniunctionem Christi et Ecclesiae, et duarum naturarum in unitate personae. Introducitur autem haec coniunctio in esse per liberum consensum animorum ex parte utriusque personae, exterius expressum in aliquo signo sensibili; consummari autem habet in copula carnali. Nam per verba de futuro dicitur (b) matrimonium initiari, per verba de praesenti ratificari, sed per carnalem copulam habet consumari (I). Huius autem sacramenti tria sunt bona, scili-

(a) Autem *ed.* 1484.

(b) Habet *ibid.*

(I) Matrimonium, ut patet, spectari potest vel quatenus officium naturae, vel quatenus sacramentum. Porro, prout est officium naturae, eius honestas impugnata fuit ab antiquis Gnosticis et a Manichaeis, qui nuptias a diabolo invectas, illicitasque esse autumabant. Adversus eos Concil. Triden. *sess.* 24. *can.* 1: « Si quis dixerit, Matrimonium non esse vere, et proprie unum ex septem legis Evangelicae Sacramentis a Christo Domino institutum,... neque gratiam conferre; anathema sit ». Et *ibid.* in *Doctrina:* « Matrimonii perpetuum, indissolubilemque nexum primus humani generis parens divini Spiritus instinctu pronunciavit, cum dixit: Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea; quamobrem reliquet homo patrem suum, et matrem, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una (*Gen.* 1. 23. 24). »

Praecipui tamen errores modo versantur circa matrimonium, prout est sacramentum. Et primo quoad ejus essentiam, Protestantes et Neoterici nudum contractum naturalem, minime vero sacramentum esse docent. Contra eos, praeter canonem cit. Concil. Trident., est propositio 65 Syllabi a Pio IX damnata: « Nulla ratione fieri potest, Christum evexisse matrimonium ad dignitatem sacramenti. » Neoterici praeterea matrimonium civile inducentes, autumant in matrimonio sacramentum nihil esse aliud quam quid contractui accessorium, ab eoque separabile, ita ut vi contractus mere civilis haberi possit inter christianos matrimonium veri nominis. Sed contra, Pius IX in Syllabo damnavit sequentes propositiones, quae sunt 66 et 73: « Matrimonii Sacramentum non est

(c) Scilicet om. ibid.

cet (c) fides, proles, et sacramentum *(Aug. de gen. ad litt. l. 9. c. 7)*; et duodecim impedimenta, quae impediunt contrahendum, et dirimunt iam contractum (5), quae in his versibus continentur:

(d) Facienda ibid.

Error, conditio, votum, cognatio, crimen,
Cultus disparitas, vis, ordo, ligamen, honestas,
Si sis affinis, si forte coire nequibis:
Haec socianda (d) vetant coniugia, iuncta retractant (*).

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia principium nostrum reparativum, Verbum scilicet incarnatum, eo ipso quod Verbum Dei, est fons sapientiae in excelsis; eo ipso quod incar-

nisi quid contractui accessorium, ab eoque separabile, ipsumque Sacramentum in una tantum nuptiali benedictione situm est. » — « Vi contractus mere civilis potest inter christianos constare veri nominis matrimonium; falsumque est aut contractum matrimonii inter christianos semper esse sacramentum, aut nullum esse contractum, si sacramentum excludatur. »

Etiam quoad matrimonii proprietates, quae ad unitatem et ad indissolubilitatem reducuntur, errores irrepserunt. Et quidem unitati per excessum adversabantur Novatiani et Montanistae, damnantes ut illicitas secundas nuptias; et Graeci, qui quartas reprobabant. Contra hos, Eugenius IV ad *Armenos:* « Declaramus, non solum secundas, sed et tertias et quartas, atque ulteriores nuptias, si aliquod impedimentum non obstet, licite contrahi posse. »

Per defectum autem contra unitatem venit polygamia simultanea, quam christianis juri divino non adversari, imo aliquando permittendam esse, Protestantes contenderunt. Sed contra Concil. Trid. *sess.* 24. *can.* 2: « Si quis dixerit, licere Christianis plures simul habere uxores, et hoc nulla lege divina esse prohibitum; anathema sit. »

Quoad secundam matrimonii proprietatem, nempe indissolubilitatem, praenotandum est matrimonium distingui in verum, ratum, et consummatum. Verum dicitur matrimonium ab infidelibus legitime contractum; ratum est matrimonium a christianis initum, et ita vocatur, quia in eo est ratio sacramenti; consummatum demum est idem ratum, usu interveniente, completum. Praenotandum est etiam solutionem esse posse vel a vinculo, vel tantum a thoro seu ab habitatione. Hisce praemissis, Protestantes 1.° negant indissolubilitatem matrimonii esse juris divini. Sed contra Conc. Trid. *sess.* 24. in *Doctrina.*

(*) Quindecim modo enumerari solent impedimenta dirimentia, his contenta versiculis:
Error, conditio, votum, cognatio, crimen,
Cultus disparitas, vis, ordo, ligamen, honestas,
Aetas, affinis, si clandestinus, et impos,
Raptave si mulier parti nec reddita tutae,
Haec facienda vetant connubia, facta retractant.

Igitur, praeter indicata a S. Doctore, tria adjunguntur impedimenta, nempe aetatis, raptus et clandestinitatis. Sed primum ingreditur, ut ita dicam, in defectu libertatis et idoneitatis, de eoque S. D. agit *4. dist. 36. a. 2. qq.* 1. 2; secundum includitur in impedimento violentiae; tertium autem tempore Seraphici nondum extabat.

natum, est clementiae fons in terris; et ideo eo ipso, quod Verbum increatum, est humani generis formativum ex summa sapientia; eo ipso quod incarnatum, est ipsius reformativum ex summa clementia: ideo enim (e) humanum genus reparat per clementiam, quia prius reparabile fecit ex sapientia, quae pro suo summo ordine exigebat, quod genus humanum faceret potens stare, potens labi, potens etiam reparari, sicut in praecedentibus ostensum fuit. Quoniam ergo Verbum Dei in sua sapientia hominem fecit, sicut et congruum fuit, potentem stare, cadere et surgere; hinc est, quod genus humanum eo modo propagandum ordinavit, quod ex (f) ipso modo propagandi haberet, quod manuduceret ipsum ad standum; haberet etiam, quod manuduceret ad remedium, sicut etiam in propagatione illa est aliquid per peccatum, scilicet libido, quod traducit morbum. Et quia status hominis erat ex coniunctione ipsius animae ad Deum per amorem unitivum modo castissimo, singulari et individuo; remedium veniebat ex coniunctione divinae naturae et humanae in unitatem hypostasis et perso-

(e) Enim om. ibid.

(f) Ex om. ibid.

de matrim. « Matrimonii perpetuum, indissolubilemque nexum primus humani generis parens divini Spiritus instinctu pronunciavit, cum dixit: Hoc nunc etc. 2.° Contendunt matrimonium consummatum pluribus ex causis, praesertim propter adulterium, dissolvi posse quoad vinculum. Sed contra Trid. *sess. cit. can.* 5: « Si quis dixerit, propter haeresim, aut molestam cohabitationem, aut affectatam absentiam a conjuge, dissolvi posse matrimonii vinculum; anathema sit. » Et *can.* 7: « Si quis dixerit, Ecclesiam, errare, cum docuit et docet, juxta Evangelicam et Apostolicam doctrinam, propter adulterium alterius conjugum matrimonii vinculum non posse dissolvi, et utrumque, vel etiam innocentem, qui causam adulterio non dedit, non posse, altero conjuge vivente, aliud matrimonium contrahere; maecharique eum, qui, dimissa adultera, aliam duxerit, et eam, quae, dimisso adultero, alii nupserit; anathema sit.» 3.° Negant matrimonium tantum ratum dissolvi posse per solemnem votorum professionem. Sed contra Trid. *l. c. can.* 6: « Si quis dixerit, matrimonium ratum, non consummatum, per solemnem Religionis professionem alterius conjugum non dirimi: anathema sit. » 4.° Ecclesiam errore insimulant, eo quod separationem inter conjuges quoad thorum aliquando permittit. Sed contra Trid. *l. c. can.* 8: « Si quis dixerit, Ecclesiam errare, cum ob multas causas separationem inter conjuges, quoad thorum, seu quoad cohabitationem, ad certum, incertumve tempus fieri posse decernit; anathema sit. » 5.° Statum conjugalem virginitati anteponunt. At contra Trid. *l. c. can.* 10: « Si quis dixerit, statum conjugalem anteponendum esse statui virginitatis, vel caelibatus, et non esse melius, ac beatius manere in virginitate, aut caelibatu, quam jungi matrimonio; anathema sit ». 6.° Validum asserunt matrimonium Clericorum in sacris Ordinibus constitutorum, et Regularium, qui castitatem solemniter sunt professi. Sed contra Conc. Trid.. *l. c. can.* 9: « Si quis dixerit, Clericos in sacris ordinibus constitutos, vel Regulares castitatem solemniter professos, posse matrimonium contrahere, contractumque validum esse, non obstante lege ecclesiastica, vel voto; et

nae, unitatem, inquam, divina gratia introductam, ut singularem et et individuam; hinc est, quod Deus ab initio instituit (6), ut propagatio fieret per coniunctionem maris et feminae individuam (7) et singularem (8), quae significaret ante peccatum coniunctionem Dei et animae, seu Dei et supercaelestis (g) hierarchiae, post peccatum vero coniunctionem Christi et humanae naturae, seu Christi et Ecclesiae (9); et ideo utrobique est sacramentum, scilicet ante et post, licet alio et alio modo, quantum ad significationem et usum (10). Cum enim esset sacramentum, antequam superveniret morbus; libido, quae supervenit per peccatum, potius habet per matrimonium excusari, quam ipsum valeat (h) vitiare (11); quia non morbus medicamentum corrumpit, sed medicamentum habet curare morbum (12). Ex quo manifeste apparet, quid sit matrimonium, et qualiter divinitus sit introductum in esse.

(g) Sub caelestis *ed. Rom.*, supercaelestis *ed. Ven. et* 1484.

(h) Habeat *ed.* 1484.

Rursus, quia quaelibet praedictarum spiritualium unionum (i) in sacramento matrimonii significatarum est unio unius sicut agentis et influentis, alterius (j) sicut patientis et suscipientis, et hoc faciente

(i) Et *add. ibid.*

(j) Et alterius *ibid.*

oppositum nihil aliud esse quam damnare matrimonium; posseque omnes contrahere matrimonium, qui non sentiunt se castitatis, etiamsi eam voverint, habere donum; anathema sit; cum Deus id recte petentibus non deneget, nec patiatur nos supra id, quod possumus, tentari. » — Est etiam propositio 72. damnata in Syllabo, nempe: « Bonifacius VIII votum castitatis in ordinatione emissum nuptias nullas reddere primus asseruit. » 7.º Prohibitionem solemnitatis nuptiarum certis anni temporibus, benedictiones, et alias caerimonias ecclesiasticas damnant. Sed contra, Conc. Trid. *l. c. can.* 11: « Si quis dixerit, prohibitionem solemnitatis nuptiarum certis anni temporibus superstitionem esse tyrannicam, ab ethnicorum superstitionem profectam; aut benedictiones et alias caerimonias, quibus Ecclesia in illis utitur, damnaverit; anathema sit. »

Novatores nostri temporis praeterea negant matrimonium esse indissolubile iure naturae. Contra quos *Prop.* 67. in Syllabo damnata, quae est: « Jure naturae matrimonii vinculum non est indissolubile, et in variis casibus divortium proprie dictum auctoritate civili sanciri potest. » — Denique nonnulli Neoterici autumant matrimonium legitimum infidelium nunquam dissolvi posse quoad vinculum. Sed contra Innocentius III *in Decreto: Quanto, De divortiis* statuit: « Si alter infidelium conjugum ad fidem catholicam convertatur, altero vel nullo modo, vel non sine blasphemia divini nominis vel ut eum pertrahat ad mortale peccatum, ei cohabitare volente, qui relinquitur; ad secunda, si voluerit, vota transibit; et in hoc casu intelligimus quod ait Apostolus, *I. Corin.* 7. 12, si infidelis discedit, discedat... Nam etsi matrimonium verum inter infideles existat, non est tamen ratum ». Hinc Benedictus XIV. *De Syn. Dioec.* l. 7. c. 4. l. 13. 21. ait: « Certum est infidelium coniugium, ex privilegio in fidei favorem a Christo Domino concesso, et per apostolum Paulum promulgato dissolvi, cum coniugum alter christianam fidem amplectitur, renuente altero (in sua infidelitate obdurato) cohabitare cum converso, aut cohabitare quidem volente, sed non sine contumelia Creatoris. »

amoris vinculo, qui ex mera voluntate procedit; hinc est, quod matrimonium debet esse coniunctio duplicis personae, differentis secundum rationem agentis et patientis, scilicet virilis sexus et muliebris, et hoc ex mero consensu voluntatis ([13]). Et quia voluntas exterius non apparet, nisi per signa ipsam exprimentia; hinc est, quod necesse est, ut consensus mutuus exterius exprimatur ([14]). Quia vero consensus ut de futuro non est proprie consensus, sed ipsius promissio ([15]), consensus vero ante commixtionem non facit plenariam unionem, quia nondum sunt una caro; hinc est, quod per verba de futuro dicitur matrimonium esse initiatum, de praesenti ratum vel ([k]) confirmatum, sed in carnali copula consummatum ([16]), quia tunc sunt una caro, et unum corpus fiunt; ac per hoc plene significat unionem illam, quae est inter nos et Christum ([l]). Tunc enim plene traducitur corpus unius in corpus alterius secundum sui comparis potestatem ad procreandam ([m]) prolem. Et ideo ipsius matrimonii sunt tria bona ([17]), scilicet sacramentum, propter vinculum insolubile ([18]); fides, propter debiti solutionem ([19]); proles vero, sicut effectus consequens ad utrumque.

(k) Ratum vel om. ibid.
(l) Deum ibid.
(m) Procreandum ibid.

Postremo, quia dicta coniunctio matrimonialis debet esse ex libero consensu procedens ad copulationem personarum distantium in unam matrimonii ([n]) legem ([20]), et hoc potest duodecim modis impediri ([21]); hinc est, quod duodecim sunt impedimenta matrimonii ([22]), quod patet sic. Ad matrimonialem namque consensum requiritur libertas in consensu, et libertas in consentiente, et idoneitas ad coniunctionem. Sed libertas in consensu tollitur per duo, secundum duas partes involuntarii, scilicet per ignorantiam et per violentiam. Et sic sunt duo impedimenta, scilicet error ([23]) et violentia ([24]). Libertas autem in consentiente tollitur per hoc, quod quis est alligatus alteri, et hoc, vel Deo vel homini. Si Deo, hoc est, vel per votum expressum ([25]), vel per aliquid, quod habet votum annexum. Primum est in voto ([26]), secundum in ordine ([27]). Si autem homini, hoc est ([o]) dupliciter, aut per ligamen existens, aut per ligamen praecedens. Primum est in ligamine ([p]), quo quis ligatus est uxori; secundum est in crimine, quando moechus, vel moecha machinatus est in mortem coniugis ([28]), vel, ipso vivente, fidem de contrahendo dedit ([29]). Et sic sunt quatuor impedimenta, scilicet votum, ordo, ligamen et crimen. Idoneitas autem ad unionem est distantia personarum conveniens, quae tollitur per nimiam proximitatem, vel ([q]) per nimiam elongationem. Nimia autem proximitas venit sive ([r]) per generationem ([30]), sive per aliquid simile generationi, ut est cognatio legalis ([31]) ([s]) spiritualis ([32]); aut venit per

(n) Matrimonialem ibid.
(o) Est om. ibid.
(p) Ligamen ibid.
(q) Et ibid.
(r) Sive om. ibid.
(s) Ita ibid. et editt. Arg. Aug. Ven.; aut ed. Rom.

commixtionem sexuum, aut per contractionem sponsalium ([33]). Et sic sunt tria impedimenta, scilicet cognatio ([34]), affinitas ([35]) et publicae iustitiae honestas ([36]). Nimia autem distantia aut attenditur quantum ad ea, quae sunt naturae, ut cum non possunt commisceri carnaliter; aut quantum ad ea, quae sunt fortunae, quae non sunt in nostra potestate, ut patet, cum est unus servus et alter liber; aut quantum ad ea, quae sunt religionis Christianae, ut cum unus ([t]) est baptizatus, alter vero minime ([u]). Et sic sunt tria impedimenta, scilicet impotentia cöeundi ([37]), error ([v]) conditionis ([38]) et disparitas religionis ([39]). Ac per hoc sunt in universo duodecim impedimenta, quae, Spiritu Sancto dictante, introducta ([x]) sunt in Ecclesia Dei, cui ([y]) et si omnia sacramenta sint ([z]) commissa, potissime coniugii sacramentum commissum est regulandum propter varietates, quae circa hoc sacramentum incidere possunt, et propter morbum annexum, qui est maxime infectivus, et minime tenens modum (I); et ideo ipsius Ecclesiae est

(t) Quis *ed.* 1494.

(u) Alter non *ibid.*

(v) Et error *ibid.*

(x) Inducta *ibid.*

(y) *Ita ibid.*, in *cet. editt.* Cui scilicet Ecclesiae.

(z) *Ita ibid.* in *cet.* sunt.

(I) Errores gravissimi exorti sunt, et adhuc multis in locis vigent, quoad forum, cui Christianorum matrimonium sit subjiciendum. « Ex quo, verbis utar cl. Scavini *Theol. mor. vol. III. n.* 832, Christus contractum matrimonii ad Sacramenti dignitatem evexit, et ita evexit, ut quoties personae hunc contractum legitime efficerent, toties conficerent Sacramentum, matrimonium factum est quid unum et sacrum, atque ad forum ecclesiasticum pertransiit: omne exercitium, si quod erat, potestatis civilis ex natura rei et ipsa ordinatione Christi fuit prohibitum omnino. » Ex quo verissimo principio infertur Ecclesiam iure proprio et originario posse legitime constituere impedimenta matrimonii dirimentia; et generatim causas matrimoniales ad ejus forum spectare. Porro quinam circa hoc erraverint, audiatur Auctor praecitatus, ibidem, *n.* 828: « Valdenses saec. XII omnium haereticorum primi haec matrimonii impedimenta contemnere ausi sunt. Saec. XVII Marcus Antonius De-Dominis Archiep. Spalatensis docuit causas omnes matrimoniales nullimode Ecclesiae subiici, dato etiam, quod conjugium verum Sacramentum sit. Apostatam hunc magna ex parte descripsit Launojus doctor Sorbonicus, qui voluit Ecclesiam facultatem circa impedimenta dirimentia exercere non posse, nisi vel usurpatione, vel indulgentia Principum, ad quos ea nativo seu proprio iure perpetuo spectant.

Hanc doctrinam fere demortuam saec. XVIII suscitarunt nonnulli Canonistae Catholici, postquam nempe a Josepho II an. 1783 matrimonialis legislatio data fuit, qua quidem ius omne in conjugium Christianorum principatui civili adscribebatur. Haec legislatio viguit in dominiis Austriacis usque ad an. 1855, quo, conventione facta a piissimo Imperatore Francesco Josepho I, matrimonium revocatum fuit ad canonicas sanctiones. Mirum autem quot Canonistae praedicti excogitaverint subtilitates, ut catholici personam retinerent, et faverent simul civili potestati. Illam defendere conantur Litta, Tamburini, Nestius, Le-Plat ac ceteri Jansenianorum placitis addicti: illamque adoptavit pseudo-Synodus Pistoriensis celebrata an. 1786.

gradus cognationum ([aa]) limitare ([40]), sicut pro tempore expedire videt, et personas legitimas vel illegitimas iudicare, et divortia facere ([41]). Sed nunquam debet, nec potest matrimonium, quod legitime ([bb]) introductum est, annullare; quia quos Deus coniunxit, non potest homo, quantumcumque sit magnae potentiae, separare, cum ipsius Dei iudicio iudicandi remaneant universi.

(aa) Cognationis *ibid.*

(bb) Nec potest legitime matrimonium, quod introductum etc. *ibid.*

Supremum vero attigit gradum antireligiosa doctrina in lege Gallicana promulgata an. 1792, quae coniugium spectans ut mere civilem contractum, nullam Sacramenti rationem habuit, vel impedimentorum. Napoleon I codicem reipublicae emendavit; sed religioni matrimonium non restituit.

Aliud refugium in eo alii adstruxerunt, quod haec impedimentorum constituendorum auctoritas et civili et ecclesiasticae potestati ex aequo conveniat, cui quidem sententiae Gallicani non pauci adstipulati sunt. Censet tandem nuper Dupin hodie matrimonium haberi ut contractum essentialiter civilem, cui Ecclesia suam adiungit benedictionem ad hoc tantum, ut etiam gratiam Sacramenti obtineant contrahentes. Quae principia in regio Thaurinensi athenaeo adoptarunt passim iuris canonici professores, praesentim Bon et ex eo Nuytz. » Sed contra Concil. Trid. *sess.* 24. *can.* 3: « Si quis dixerit, eos tantum consanguinitatis, et affinitatis gradus, qui in Levitico exprimuntur, posse impedire matrimonium contrahendum, et dirimere contractum; nec posse Ecclesiam in nonnullis illorum dispensare, aut constituere, ut plures impediant, et dirimant; anathema sit. » *Can.* 4. « Si quis dixerit, Ecclesiam non potuisse constituere impedimenta matrimonium dirimentia, vel in iis constituendis errasse; anathema sit. » *Can.* 12. « Si quis dixerit, causas matrimoniales non spectare ad iudices ecclesiasticos; anathema sit. » — Hic canon loquitur de jure proprio et originario, non de jure *quasi-concessionali,* prout autumavit Synodus Pistoriensis, cujus prop. 59.ª in Bulla *Auctorem fidei* damnata fuit uti « horum canonum eversiva et haeretica. » — Pius IX in Syllabo, *propos.* 68: « Ecclesia non habet potestatem impedimenta matrimonium dirimentia inducendi, sed ea potestas civili auctoritati competit, a qua impedimenta existentia tollenda sunt. » *Prop.* 69. « Ecclesia sequioribus saeculis dirimentia impedimenta inducere coepit, non iure proprio, sed illo iure usa, quod a civili potestate mutuata erat. » *Prop.* 70. « Tridentini canones, qui anathematis censuram illis inferunt, qui facultatem impedimenta dirimentia inducendi Ecclesiae negare audeant, vel non sunt dogmatici, vel de hac mutuata potestate intelligendi sunt. » *Prop.* 74. « Causae matrimoniales et sponsalia suapte natura ad forum civilem pertinent. »

AD CAPUT XIII.

(1) « Hoc sacramentum appellatur coniugium, appellatur et nuptiae, appellatur et matrimonium. Et hanc triplicem denominationem habet secundum triplicem comparationem, sive considerationem. Potest enim considerari secundum illud, quod est; et sic dicitur coniugium, quasi commune iugum, quia mutuum est vinculum et mutua potestas... Aut secundum signum, in quo apparet; et sic dicuntur nuptiae, quasi a nubibus, quia nubentes operiri solebant, et eorum capita velabantur; unde et nomen translatum est. Aut secundum

fructum, ad quem perducit; et quoniam perducit ad bonum prolis, ideo matrimonium appellatur. Magis autem bonum prolis per matris nomen datur intelligi, quia mulier propter procreationem liberorum facta est in adiutorium viri, et quia in procreatione prolis magis incumbit sibi labor. Unde nota, quod matrimonium quatuor habet etymologias secundum nomen matris. Uno modo dicitur matrimonium, quia matris monos, idest lex; quia, ut dicit Augustinus contra Faustum *(l. 16. c. 26):* Ad hoc debet femina nubere etc. Secundo modo, quia matrem monet, ut servet foedus contra luxuriam; contra quod dicitur: *(Prov. 2. 17-18): Reliquit ducem pubertatis suae, et pacti Dei sui oblita est.* Tertio modo, quia matrem in vita defendit, tum per virum, tum per prolem, quia mulier indiget defensore: *Defendite viduam (Isai. 1. 17).* Quarto matrimonium dicitur matris munium, idest matris officium, pro eo quod prolis enutritio, et acquisitio maxime spectat ad mulierem in concipiendo, in portando, in pariendo, in nutriendo et in compatiendo. Unde sicut possessio dicitur patrimonium, quia paterna sollicitudine acquiritur; sic prolis acquisitio matrimonium est ». *4. dist. 27. a. 1. q. 2.*

(2) *Ibid. q. 1.*

(3) « Notatur ibi quadruplex genus causae, scilicet formalis, in hoc quod dicitur: Coniunctio maritalis: efficiens, in hoc quod dicitur: Viri et mulieris, quae in quantum consentiunt, se habent in ratione causae efficientis: materialis, in hoc quod dicitur: Inter legitimas personas: finalis, in hoc quod dicitur: Individuam vitae etc; ubi tangitur bonum sacramenti, quod est principale matrimonii ». *4. dist. 27. dub. 1.*

(4) « Quia institutio respicit usum, usus matrimonii est in remedium, et est in officium. Usus autem aliorum sacramentorum est tantum in remedium; ideo matrimonii usus non tantum convenit infirmis, sed etiam sanis. Et ideo duplex fuit eius institutio, una ante lapsum in officium, alia post lapsum in remedium ». *4. dist. 26. a. 1. q. 1.*

(5) « Hoc sacramentum habet impedimenta plura, sed quaedam impediunt ex congruitate, et ista dicuntur impedire contrahendum, sed non dirimere iam contractum; ut est Ecclesiae interdictum, si fiat clanculo (*), et tempus feriatum; quia talia respiciunt solemnitatem matrimonii. Quaedam impediunt de necessitate, quia non stat cum eis sacramentum: unde dicuntur impedire contrahendum, et dirimere contractum, quia, quamvis esset contractum de facto, tamen in veritate, non fuit sacramentum, nec matrimonium verum ». *4. dist. 34. a. 1. q. 2.*

Quum porro de impedimentis dirimentibus inferius seorsim sermo habeatur, hic duas quaestiones addere sufficit, quae ad impedimenta simpliciter impedientia spectant. — « Ratione duplici interdictum est celebrare nuptias aliquibus temporibus, non tamen per simplicem consensum contrahere, vel sponsalia ». — « Duplex est ratio, quare in his tribus temporibus interdictum sit nuptias celebrare, una scilicet moralis, alia figuralis. Moralis quidem est de his tribus temporibus anni propter praecipuarum solemnitatum expectationem, in quibus consueverunt fideles communicare, scilicet Natalis Domini, Pascha et Pentecostes, quando debent se fideles praeparare, ut Dominum suum possint digne et reverenter accipere; et per hoc debent sensum a terrenis aliquatenus elevare. Et quoniam in sponsae traductione et nuptiarum celebratione propter novitatem vehementer animus convertitur ad illud, quod deorsum est, et ad gaudia vana; ideo ista tria

(*) Tempore Seraphici clandestinitas impediebat tantum, non dirimebat matrimonia. Quamvis enim, ut etiam ex ipso S. D. *4. dist. 28. a. 1. q. 5* patet, clandestina coniugia Ecclesia nunquam non fuerit detestata, ea tamen pro validis semper habuit. Verum post Concilium Tridentinum, in iis regionibus, in quibus ipsum promulgatum fuit, clandestinitas impedimentum dirimens esse coepit. In illa enim Synodo, *sess. 24. decr. de reform. matrim. cap. 1*, sancta Ecclesia, cuius est, ut ait ipsemet Seraphicus in textu, *sicut pro tempore expedire videt, personas legitimas vel illegitimas iudicare*, occulte contrahentes illegitimos declaravit ad coniugia ineunda; et idcirco ea irrita ac nulla sunt censenda, imo nec in sponsalia possunt transire. En Concilii verba: « Qui aliter, quam praesente Parocho, vel alio sacerdote, de ipsius Parochi, seu Ordinarii licentia, et duobus, vel tribus testibus matrimonium contrahere attentabunt; eos sancta Synodus ad sic contrahendum omnino inhabiles reddit; et huiusmodi contractus irritos et nullos esse decernit, prout eos praesenti decreto irritos facit, et annullat.

tempora ex rationabili causa sunt interdicta, scilicet tempus Adventus usque ad octavas Epiphaniae, tempus a septuagesima usque ad octavas Paschae, tempus a tertio die ante Ascensionem usque ad octavas Pentecostes (*); et quia multae abusiones fiunt, quae his temporibus non conveniunt. Alia est ratio figuralis, scilicet quia in his temporibus sunt dies ieiuniorum; et sicut dicitur *(Matth. 9. 15): Non debent filii sponsi lugere, quandiu cum illis est sponsus; cum autem auferetur ab eis sponsus, et tunc ieiunabunt;* ideo quodam modo in his diebus signatur absentia sponsi; et ideo in talibus diebus non debet fieri sponsi et sponsae coniunctio, nec nuptiarum celebratio. Unde non est interdictum contrahi sponsalia vel matrimonium in his diebus per simplicem consensum, sed interdictum est nuptias celebrare, et sponsam in domum viri adduci; et hoc totum congruitatis ratio exigit, pro eo quod est constitutio humana ». *4. dist. 32. a. 4. q. 1.* — « Matrimonia tempore indebito contracta non possunt simpliciter separari, licet in poenam ad tempus separari possint » — « Dicendum quod iunctos matrimonialiter triplici modo separat Ecclesia. Quosdam simpliciter quantum ad vinculum, ostendens inter eos non fuisse matrimonium; et hoc est propter hoc, quod intervenit aliquod impedimentum, quod est contra substantiam matrimonii, vel ex parte consensus, vel legitimitatis personarum; et illud dicitur impedire contrahendum, et dirimere iam conractum. Quosdam separat simpliciter quantum ad tempus solum in poenam; et hoc est propter aliquod crimen, quod est contra matrimonii bonum. Quosdam separat ad tempus solum ad poenitentiam agendam; et hoc quando intervenit aliquod impedimentum, quod non est contra matrimonium, nec quantum ad substantiam, nec quantum ad bonum, sed inducit peccatum; et tale est ecclesiasticum interdictum ». *Ibid. q. 2.* (**).

(*) Post Concilium Tridentinum tempus feriatum limitatum fuit « ab adventu D. N. Iesu Christi usque in diem Epiphaniae, et a feria quarta Cinerum usque in octavam Paschatis inclusive ». *Sess. 24. l. c. cap. 10.*

(**) Praedictis duobus impedimentis impedientibus duo alia addenda sunt, nempe sponsalia cum alia persona inita et nondum dissoluta, et votum simplex castitatis, vel religionem ingrediendi, vel etiam non nubendi, aut suscipiendi Ordines sacros. Hinc versus:

Ecclesiae vetitum, tempus, sponsalia, votum
Impediunt fieri, permittunt facta teneri.

(6) « Institutio matrimonii est a Deo. Sed nota, quod quaedam sunt sacramenta, quae sunt purae fidei, sicut baptismus et confirmatio, et consimilia; quaedam autem non tantum sunt fidei, sed etiam naturalis dictaminis; et talia sunt poenitentia et matrimonium; sed tamen non omnino sunt de dictamine iuris naturalis. Quae primo modo sunt, Deus instituit mandando: quae secundo modo, instituit interius illustrando; et sic instituit matrimonium. Unde ipse non praecepit Adam, quod Evam duceret in uxorem, sed illustravit eum interius, ut intelligeret eam sibi dandam in uxorem, et omnibus posteris per liberum consensum uxores illo modo coniungi. » *4. dist. 26. a. 1. q. 2.*

(7) « Secundum quod dicit Dominus, repudium uxoris nunquam licitum fuit, ut sine culpa fieret; fuit tamen licitum, ut fieret sine poena. Unde aliquid licere alicui, hoc est duplici de causa; aut quia non obviat iuris rectitudo, et sic non fuit repudium licitum; aut quia non obviat iuris punitio, et hoc modo licuit uxorem repudiare, quia tunc non obviavit iuris punitio. » *4. dist. 33. a. 3. q. 1.* — « Repudiare uxorem Moyses ad multa mala vitanda, et coacte propter maius malum evitandum iuste permisit. » *Ibid. q. 2.* — « Uxor licite potest post repudium viro reconciliari, nisi culpa adulterii interveniat. » *Ibid. q. 3.*

(8) « Sine necessitate, congruitate, utilitate et honestate nunquam dispensavit Deus tenere concubinas, quia illae sunt causae, quae ad talem dispensationem concurrunt. » — « Dicendum, quod ad dispensationem ad hoc quod debite fiat, et convenienter homo ea utatur, ista quatuor sunt concurrentia, scilicet necessitas, congruitas, utilitas et honestas; et ista quatuor sunt hic. Primum quidem congruum fuit illud tempus dispensationis, quoniam tempus fuit figurae. Et quoniam Christus generare debebat liberos et filios per baptismum, et in Ecclesia catholica, et in haereticis diverticulis; ideo in figura debuit prae-

cedere matrimonium, sive generatio, ex libera et ancilla. Et rursus, quoniam inter illos, qui ab haereticis baptizantur, quidam haeresim sequuntur, quidam ad Ecclesiam revertuntur; ideo utriusque figura praecessit; primi in Ismaële, de quo dictum est *(Gen. 21. 10): Eiice ancillam, et filium eius;* secundi in ancillis Iacob, quarum filii sunt inter liberos computati (*Gen. 30. 3. et seqq.).* Hoc habetur ab Augustino *(lib. 2. de Baptis. c. 10).* Fuit ergo temporis congruitas. Fuit etiam necessitas, quia pauci erant Deum colentes; et ut cultus divinus non periret, necesse fuit, ut filios multiplicarent. Et contingebat, quod uxores steriles haberent; ideo necessitatem habuerunt tunc plures habere. Fuit etiam utilitas, quia filii erudiebantur a parentibus, et mores patrum servabant; et ideo quanto plures, tanto cultus Dei erat celebrior; et ideo erat tunc utile multos procreare. Fuit etiam honestas, quia non affectu libidinoso, sed casto; non affectu adulterii, sed maritali, etiam concubinas cognoscebant. In cuius rei testimonium de Abraham dicitur, quod non ipse accepit ancillam, sed uxori obedivit, et ei in ea debitum reddidit, et affectu viri cognovit. Et ideo dicitur, quod Sara *dedit Agar in uxorem* Abraham *(Gen. 16. 3),* non quia fuerit uxor, quia postmodum fuit eiecta, sed ut significetur, quod eo affectu eam cognovit, quo et uxorem. Unde Augustinus vocat ipsum virum feminis viriliter utentem, uxore temperanter, ancilla obtemperanter, nulla intemperanter. Ex hoc patet, quod haec dispensatio non se extendit ad tempus naturae institutae, nec gratiae, quia in natura instituta non erat tempus figurae, nec necessitas sterilitatis. Similiter in tempore gratiae cessaverunt figurae, et omnes vocantur ad Christi cultum, et multiplicatum est genus humanum valde. Ratione utilitatis se extendit ante tempus Abrahae, quia ante non multiplicabantur ad cultum Dei, sed ad malum, quia imitatores erant paternorum scelerum; et ideo deleti sunt cum terra. Ratione vero honestatis ad illos solos se extendit, qui uxoribus et concubinis temperanter, et ad cultum Dei multiplicandum sciebant et volebant uti; aliter eis dispensatio non valebat. Ista autem dispensatio facta est divina inspiratione in patriarchis et rege David, quoniam utrisque de semine facta est repromissio. Et quia isti erant capita, et imitandi erant tanquam sancti, et intellexerunt recte dispensationem hanc ad omnes extendi, qui erant imitatores eorum in castitate; et mos fuit ex hoc introductus, durans usque ad Christi adventum. Sed tunc cessavit, quia cessavit congruitas et necessitas, ut visum est. Unde omnibus, quibus licuit, licuit solum ex dispensatione, quae fuit per inspirationem; et hoc dicitur *(Extrav. de Divortio)* in quadam decretali Innocentii, ubi dicitur, quod nunquam licuit alicui nisi divina inspiratione. Ad illud quod obiicitur, quod Deus non facit contra ius naturae, dicendum quod verum est contra ius naturae, quod ordinat in ipsum; sed contra ius naturae, quod ordinat ad proximum, potest. Non tamen facit contra, sed supra; quia ratio recta sic dictat hoc non esse faciendum, ut tamen dicat in eius opposito, Deo esse obediendum. Ad illud quod obiicitur, quod una sit plurium, dicendum quod si una esset plurium, nulla esset utilitas, quia unus potest fecundare plures, sed non una a pluribus. Esset etiam damnum, quia defectus tranquillitatis; non enim potest cum pace unus duobus dominis servire, sicut unus dominus duobus servis imperare; et vir caput est, et dominatur mulieri. Deesset etiam bonum sacramenti, quia una anima non duobus viris, sed Christus multis copulatur animabus. Et amplius esset incertitudo prolis, et confusio haereditatis. Ad illud quod obiicitur, quod Deus instituit, quod *duo in carne una (Matth. 19. 5)*, dicendum quod verum est tempore legis naturae, et tempore gratiae. Sed ex causa tempore legis debuit dispensare; nec facit contra suam institutionem ipse, qui rem instituit, cum pro loco et tempore dispensat. » *4. dist. 33. a. 1. q. 3. et ad 1-3.* Confer. etiam *ibid. qq. 1. 2.*

(9) « Sunt nuptiae carnales inter sponsum et sponsam; spirituales inter Deum et animam fidelem; sacramentales inter Christum et militantem Ecclesiam; aeternales inter Deum et caelestem Patriam. Est enim matrimonium carnalis concupiscentiae, Dei et animae, Christi et militantis Ecclesiae, Christi et triumphantis Ecclesiae. Et hinc sunt nuptiae

culpae (*), gratiae, eucharistiae, gloriae. Primum matrimonium, scilicet carnalis concupiscentiae, initiatur in impulsu hostis, ratificatur in consensu mentis, consummatur in effectu operis. Secundum matrimonium, scilicet Dei et animae fidelis, est Religiosorum, qui aliud matrimonium non debent contrahere; et istud initiatur in ingressu Religionis, ratificatur in voto professionis, consummatur in impletione promissionis. Tertium matrimonium, scilicet Christi et Ecclesiae, fuit initiatum in Christi incarnatione, vel in Christi promissione, ratificatum in missione, consummatum in passione. Quartum matrimonium Christi et triumphantis Ecclesiae, hoc initiatur in praesenti iustitia per spem de aeternis bonis, ratificatur adeptione primae stolae in animabus bonis, consummatur post iudicium in adeptione utriusque stolae, scilicet animae et corporis. *Gaudeamus ergo, et exultemus, et demus gloriam ei, quia venerunt nuptiae Agni,* idest Christi, et Ecclesiae, vel fidelis animae. » *Commentar. in Apocalyps. nn. 1393 — 1394;* Supplem. Vol. II.

(10) « Matrimonii signum est verbum vel nutus explicans consensum; et cum sit quodam modo ab instinctu naturae, non habet hoc sacramentum elementum extra sensibile. » *4. dist. 26. a. 2. q. 1.*

(11) « Suscipientibus hoc sacramentum datur remedium, quantum est de ratione sacramenti, quod excusat coitum, et facit illud esse veniale, sive non esse peccatum, quod alias esset peccatum. Et hoc potest esse sine dono gratiae, et habuit hoc illud sacramentum statim post lapsum. Sed nunc tempore legis novae non tantum praestat illud remedium, sed etiam aliquod gratiae donum digne suscipientibus, utpote his, qui ex caritatis consensu uniuntur ad procreandum prolem ad divinum cultum. Ratione enim expressionis consensus in individuam consuetudinem vitae, et ratione benedictionis Ecclesiae, cuius est sacramenta Ecclesiae debite tractare, sublevatur anima a corruptione concupiscentiae inordinata, et datur gratia ad copulam singularem, et ad copulam utilem, et ad copulam inseparabilem. Et ex hac gratia fit remedium contra triplicem inordinationem concupiscentiae, et nascitur triplex bonum matrimonii. Concupiscentia enim inclinat ad multas... inclinat ad delectationem, non ad utilitatem... fastidium generat post impletionem... Ex copula singulari oritur bonum fidei, ut ad aliam non accedat; ex copula utili bonum prolis; ex copula inseparabili bonum sacramenti. » *4. dist. 26. a. 2. q. 2.* — « Actus coniugii excusatur per sacramentum tanquam morbus per remedium, et potest excusari tam quoad culpam mortalem, quam quoad venialem » — « Circa hoc quidam erraverunt dicentes, quod in actu generativae non est culpa nisi per excessum, sicut in actu nutritivae. Alii erraverunt dicentes semper esse peccatum, et nullo modo excusari; imo propter peccatum matrimonium vitiari, non vitium excusari, malum enim iunctum bono ipsum vitiat, non e converso bonum malum excusat. Et primi quidem non intellexerunt morbum, quomodo scilicet infecta est vis generativa. Secundi vero non intellexerunt sacramentum esse remedium et medicamentum, quod non vitiatur a morbo, sed e contra morbum sedat. Et ideo qui recte credunt, videntes morbum et remedium, dicunt actum coniugii per sacramentum excusari tanquam morbum per remedium. Si quis autem velit rationem morbi et remedii intueri, potest patere sic. Primum quidem omnis actus, in quo regnat pruritus libidinis, adeo quod absorbetur ratio, et homo efficitur totus caro, est actus deordinatus, et actus, in quo, quantum est de se, pervertitur regnum animae, et inordinatio quae est in viribus animae, secundum quam ordinationem attenditur iustitia quaedam, quae non tantum est in ordinatione ad alterum, sed in ordinatione virium animae ad se; sed hoc est in actu coniugali, sicut experimento patet, et Sancti dicunt, maxime Augustinus et Origenes. Et in Glossa tangitur: *Qui fornicatur, in corpus suum peccat (1. Cor. 6. 18);* Glossa: Hic proprie servit anima corpori in tantum, ut ipso momento et experimento hu-

(*) In matrimonio carnalis concupiscentiae dicuntur **nuptiae culpae**, non quidem quod nuptiae suapte natura culpabiles sint; sed propter concupiscentiam, quae ex culpa ortum trahit, poenaque culpae est, et ad culpam pertrahit. ***Edit. Supplem.***

ius flagitii nihil cogitare homini liceat, aut intendere, quia mentem captivam subdit ipsa submersio et absorbitio libidinis. In huius autem deordinationis argumentum plurimum facit erubescentia naturae, quae mendax esse non potest. Erubescit autem motum illorum membrorum et actum tanto plus, quanto est melius ordinata. Et sic patet, quod actus ille de se est morbidus, quia sine tanta deordinatione exerceri non potest, sicut in eadem Glossa tangitur post. Ecce igitur qualiter possumus videre morbum. Remedium autem intueri sic possumus. Quidam enim est actus, qui dicit deordinationem mentis ad Deum, ut idolatrare et periurare; quidam est, qui dicit deordinationem creaturae ad creaturam, sive unius ad alterum, sive eiusdem ad se. Primus est malus et morbidus secundum se, et nullo modo potest fieri bene, nec divino mandato, nec aliter. Secundus vero, quia non habet essentialem deordinationem, potest per divinum imperium ordinari; utpote cum Deus praecipit occidere hominem, cum etiam praecipit rem alienam accipere, cum etiam inspirat seipsum occidere, sicut Samson, in quem *irruit Spiritus Domini (Iudic. 15. 14)*. Per hunc modum ordinavit coitum Osee cum muliere, quae non erat sua uxor, per Dei mandatum. Sed quoniam actus iste coniugalis non omnibus debebat praecipi, providit divina dispositio illam deordinationem ordinare non per mandatum, sed per aliquod statutum, et per statutum, quod esset signum illis coniunctionis, quae erat ordinata ad concupiscentiae remedium; et ita per sacramentum matrimonii, quod, quia habet rationem medicinae, potius excusat, quam vitiet; sicut cum Dominus praecepit hebraeis, ut vasa Aegyptiorum asportarent *(Exod. 3. 22)*, asportatio non facit praeceptum malum, sed potius e contra praeceptum, quod est potentius et superius, fecit asportationem bonam et meritoriam, quae alias esset culpabilis, et mala. Sancti igitur et omnes catholici dicunt coitum per sacramentum matrimonii excuxari a culpa mortali, maxime quando gratia prolis fit. Sed de modo excusandi est duplex opinio, quia quidam voluerunt dicere, quod excusatur a culpa mortali, sed non a veniali, quia mortale fit ibi veniale. Alii dixerunt, et hoc videtur sentire Augustinus, quod, cum Deus perfectum det remedium contra morbum, quando gratia prolis coitur potest esse sine omni culpa. Et hoc est magis consonum rationi et pietati fidei; et concedendae sunt rationes ad hoc; si tamen haec intentio duret a principio usque in finem, ut non deflectatur ad aliud mens, quod tamen est valde difficile. » *4. dist. 31. a. 2. q. 1.*

(12) « Matrimonium accipit rationem spiritualitatis et gratiae, quando consensus iungitur benedictioni, ubi explicatur significatio, et obtinetur per benedictionem sanctificatio; et ideo in benedictione sacerdotali consistit ratio spiritualis praecipue ». *4. dist. 26. a. 2. q. 2. ad 4.*

(13) « Matrimonium uno modo comprehendit vinculum, et exterius signum; et sic matrimonium est consensus expressus, non eius effectus. Alio modo, prout stat pro vinculo interiori. Huiusmodi autem vinculum habet causam primam, et habet causam proximam, prima est divina institutio, proxima est humana pactio, quae est convenientia consensuum duorum, scilicet maris et feminae. Et ideo dico, quod consensus est causa matrimonii, sed non tota, imo cum institutione divina consensus non alterius tantum, sed utriusque personae ». *4. dist. 27. a. 2. q. 1.* — « Matrimonium non est, ubi consensus est ad tempus, quia ibi implicatur aliquid contra naturam matrimonii ». *4. dist. 28. a. 1. q. 2.*

(14) « Ad omnis sacramenti esse necessario requiritur signatio, sive expressio. Omne enim sacramentum signum est, et ut signum administratur; et ideo istud est necessarium. Sed in aliquibus est materia determinata, et forma verborum praescripta, quae vim habent sibi ad hoc datam; et talia sacramenta nunquam fiunt, nisi illa verba pronuntientur. In aliquibus autem non venit vis a verbo exteriori, sed ab intrinseco, ut in poenitentia quantum ad confessionem, et in matrimonio; et in talibus sufficit qualiscumque fiat expressio, sive verbo, sive scripto, sive etiam quocumque nutu alio. Concedendum est igitur, quod matrimonium non contrahitur, nisi consensus exterior exprimatur vel per verba convenientia, vel per nutus idem importantes ». *4. dist.*

28. *a. 1. q. 4.* — « Matrimonium verum non est in foro Dei, ubi est tantum exterior et non interior consensus, licet in foro Ecclesiae esse aliquando possit ». — « Est loqui de matrimonio dupliciter, aut in foro, seu facie Ecclesiae, aut in foro conscientiae, secundum duplex forum, scilicet iudiciale et poenitentiale. Et secundum hoc est dupliciter iudicare, quia in foro iudiciali iudicatur secundum allegata, in foro poenitentiali secundum veritatem, et conscientiam. Si ergo in foro poenitentiali loquamur, quia hoc est judicium secundum veritatem et in conspectu Dei, dicendum quod, sicut dicunt Doctores nostri, nec est matrimonium, nec matrimonium iudicandum. Et cum huius sit multiplex ratio, haec tamen est praecipua, quia in omnibus sacramentis requiritur intentio voluntaria faciendi, quod facit Ecclesia. Quia ergo talis secundum veritatem non intendebat contrahere matrimonium, non fuit, nec est sacramentum. Si autem loquamur in foro iudiciali, ubi secundum allegata oportet iudicari, si probari potest consensus per verba exteriora, in quibus non apparuit evidens dolus, matrimonium iudicatur; sed tamen Ecclesia decipitur. Sed non est deceptio contra iustitiam, quia non est ibi ignorantia iuris, sed facti. Ergo si sit consensus exterior sine interiori, non est matrimonium secundum veritatem, nec secundum divinum iudicium, nec secundum conscientiae forum, quamvis esse videatur, et iudicetur secundum iudicium ecclesiasticum ... Ad illud quod obiicitur, quod fraus non debet alicui patrocinari, dicendum quod duo sunt ibi, scilicet verbi dolositas, sive falsitas, et vera carentia consensus. Verbi dolositas non patrocinatur, imo obest in omni foro, sive iudiciali, sive poenitentiali, quia utrobique vel punitur, vel pro obligatione reputatur. Sed vera carentia haec est, quae suffragatur in conspectu Dei, ut verum matrimonium non sit. Ad illud, quod nemo scit, utrum interius consentiat, dicendum quod, quia de quolibet praesumendum est bonum, nisi manifestus dolus appareat; ideo de quolibet praesumendum est, quod corde consentiat, si ore exprimat, nec est aliud credendum ». *4. dist. 27. a. 2. q. 2. concl. et ad 4-6.*

(15) « Quia non est ibi consensus, ideo non matrimonii contractio: quia vero est promissio, ideo est obligatio. Propterea non matrimonium, sed sponsalia debent dici. Et haec quidem firmata sunt, quando simplici promissioni additur iuramentum. Secundum enim jura cogendus est vir, nt mulierem accipiat in uxorem, nisi aliquis casus interveniat, qui solvat sponsalia ». *4. dist. 28. a. 1. q. 1.* — « Consensus de futuro sub conditione per modum poenae, aut per modum contractus, sed inhonesta, et contra substantiam matrimonii, non facit sponsalia: facit autem illa, si conditio sit honesta, vel etiam inhonesta, sed non contra substantiam matrimonii. Consensus de praesenti cum conditione praeterita, aut praesenti, facit matrimonium; non autem cum futura ». *Ibid. q. 3.*

(16) « Copula carnalis non est de integritate sacramenti matrimonii quantum ad esse necessitatis, sed solum quantum ad esse completionis ». *4. dist. 26. a. 2. q. 3.*

(17) « Bona tria, fides, proles et sacramentum, signant triplicem proprietatem unionis Christi cum Ecclesia » — « Sunt de necessitate matrimonii, licet duo, fides et proles, quodam modo sint ad esse, et quodam modo ad bene esse ». *4. dist. 31. a. 1. qq. 2. 3.*

(18) « Insolubilitas consequitur matrimonium non tantum consummatum, sed etiam ratum: et propter hoc etiam ratum est, quia quandam insolubilitatem, licet minorem, quam matrimonium consummatum, habet, habet tamen sibi competentem sicut et illud. Sicut enim vinculum matrimonii consummati est insolubile, viventibus extremis vita corporali, nec solvitur nisi morte corporali; sic nec matrimonium, in quo est coniunctio mentium et animorum, potest solvi, nisi homo moriatur spiritualiter huic mundo, sive operi carnis; et hoc fit intrando religionem, et emittendo votum castitatis solemne. Ex tunc enim solvitur tale matrimonium, ex quo spiritualiter moritur ». *4. dist. 27. a. 3. q. 2.*

(19) « *4. dist. 31. a. 2. qq. 2. 3; et dist. 32. a. 1-3* ».

(20) « Consensus, qui matrimonium facit, est consensus in mutuam suorum corporum potestatem. Et hoc sonant verba, cum dicunt:

Accipio te in meam, vel in meum ». *4. dist. 28. a. 1. q. 6.*

(21) « Ratio, quare hoc sacramentum magis habeat impedimenta, quam alia, est duplex. Una est ratione causae efficientis, quia quamvis omnia sacramenta sint a divina institutione, et humana dispensatione, tamen hoc sacramentum maxime consistit in humana dispensatione, quia per consensum contrahentium oritur, nec habet dispensatorem determinatum. Alia ratio est ratione finis, quia cum omnia sacramenta sint in remedium, istud non tantum est in remedium, sed etiam in officium; et cum alia sint spiritualia, huic coniuncta est actio carnalis.... Et ideo facilius recipit impedimenta ». *4. dist. 34. a. 1. q. 1.*

(22) « *Ibid. q. 2* ».

(23) « Error potest esse dupliciter in consensu; aut error circa personam, aut circa proprietates personae. Si sit error circa personam, talis consensum tollit, et matrimonium impedit... Si autem sit error proprietatum personae, talis error non omnino tollit consensum; et ideo non omnino impedit matrimonium, nisi quando est error conditionis, sive servitutis ». *4. dist. 30. a. 1. q. 1.*

(24) « Consensus coactus vi, vel metu iusto, utpote qui in virum constantem cadere potest, non facit matrimonium; sed si post coactionem in carnalem copulam consensit, ex tunc incipit esse matrimonium. Coactio autem ex metu levi non impedit matrimonium ». — « Consentiens in renitentem, perseverante renitentia corde et signo, praeiudicium non facit sibi, ut non possit cum alia consentire ».— « Pater non potest cogere, nec praecipere filiis, ut contrahant matrimonium, nisi caritas, aut rationabilis quaedam causa eos liget ». *4. dist. 29. a. 1. qq. 1-3.* — « Furia concomitans, et removens potestatem consentiendi, impedit matrimonium ». *dist. 34. a. 3. q. 1.*

(25) « Uxore petente ante carnalem copulam, potest vir duos menses continere, sed post tenetur reddere debitum, vel manifestare se mortuum mundo per solemne votum ». — « Post copulam carnalem emisso voto, vir debet debitum reddere uxori petenti, sed non potest petere ». *4. dist. 32. a. 1. qq. 1-2.*

(26) « Votum secundum substantiam est promissio, sive sit simplex, sive sit solemne, quia ibi interius, hic exterius fit promissio ». — « Votum est de iis, quae ad salutem promovent, ultra statum communem, et de meliori bono; de iis vero, quae illis sunt opposita, et quae in dispendium salutis vergunt, nequaquam ». — « Quicumque liber est, potest vovere; ideo religiosi sine praelati licentia non possunt vovere, neque servi de iis, quae ad corporale servitium attinent, sine domino ». *4. dist. 38. a. 1. qq. 1-3.* — « Votum simplex continentiae non dirimit matrimonium iam contractum, licet generaliter impediat contrahendum ». — « Dicendum quod votum continentiae est tale votum, quod generaliter impedit matrimonium contrahendum, sed non generaliter dirimit iam contractum, nisi solemnizatum; et rationem huius assignant aliqui Ecclesiae institutionem. Quod enim vovens sit persona illegitima, hoc non est ex voto, quia in ipso matrimonio perfecto continentia servari potest ab eo, qui debitum non exigit, sed solvit. Unde Augustinus *(in Ps. 149)* dicit, quod computatur pro sanctificatione perfecta, si non exigis, sed reddis quod debes. Sed quod impediat, hoc est ex constitutione Ecclesiae, cuius est personas legitimas vel illegitimas matrimonio determinare. Ratio autem, quare Ecclesia de voto solemni instituit, ut dicunt, est, quod in voto solemni non potest decipi, et potest in fractione eius scandalizari, quia publicum est; sed in voto simplici neutrum habet locum, quia privatum est. Sed haec solutio videtur supponere duplex falsum. Unum, quod sit ab institutione Ecclesiae talis illegitimitas; quia Ecclesia, ut communiter dicitur, non potest ibi dispensare, potest autem dispensare generaliter in suis constitutionibus. Aliud falsum est, quia votum solemne non dicitur quia notorium, vel publicum, quia votum quantumcumque pubblicetur, nisi aliud adsit, simplex iudicatur, nec impedit matrimonium iam contractum. Unde aliud est votum publicum, aliud solemne. Ideo alia ratio assignatur, et accipitur a voti solemnizatione. Votum enim tripliciter solemnizatur, scilicet ordinis susceptione, professionis emissione, et habitus professorum assumptione cum aliis, quae homi-

nem professum ostendunt (*). Et hoc est commune in voti solemnizatione, quod fiat coram persona, quae locum Dei tenet, et quae votum potest approbare; quia in recipiente votum continentiae transfertur potestas corporis voventis in alium, quia alius adest, qui recipit; sed in voto simplici, ubi homo mera se obligat voluntate, et in nullius manibus hoc facit, obligatur quidem, sed tamen dominium sui corporis in alterum non transfertur. Et quia qnod translatum est in potestatem unius, non potest transferri in potestatem alterius; ideo, emisso voto solemni, non potest matrimonium contrahi, in quo est translatio dominii proprii corporis. Sed quod translatum non est, adhuc transferri potest; ideo, voto simplici emisso, potest vir potestatem sui corporis in matrimonio dare; ideo, si contrahat, contractum est. Amplius, in voto solemni Deo et homini obligatur; sic et in matrimonio. Et quoniam utrobique est par obligatio, et par obligatio non solvit vinculum paris obligationis, sed bene praepotens super vincnlum minoris obligationis; ideo obligatio voti solemnis non potest infringi per superveniens vinculum matrimonii. Hoc autem non ideo dico, quod faciat scandalum, quia et illud potest esse in voto simplici; sed hoc facit obligatio duplex cum translatione potestatis in alterum. Est igitur haec summa rationis, quia votum solemne obligat aequaliter districte ex opposito, non simplex; ideo impedit ». *4. dist. 38. a. 2. q. 1.* — « Votum potest mutari et propter necessitatem supervenientem, et propter periculum imminens ex observatione ». — « Dicendum, quod licet votum mutare ex causa, illud scilicet, quod recipit recompensationem, sed non ex levitate, nec ex propria voluntate, quam obligavit, sed ex necessitate, sive utilitate, cum praelati auctoritate, excepto voto religionis, vel etiam status perfectioris, in quod potest aliud votum commutari sine praelati licentia, quia propter sui dignitatem licentiam dant iura. Sanum est tamen consilium, quod fiat superioris auctoritate, ubi non creditur, quod contradicat, ne videatur ex levitate procedere, et auctoritatem superioris contemnere. Ratio autem, quare licet votum mutare et commutare, est propter necessitatem supervenientem, vel propter periculum, quod imminet frequenter in observatione; vel propter maiorem utilitatem et voventis et aliorum. In his enim ratio recta, et divina illustratio manifeste clamat, quod per mediatorem et procuratorem debeat, et possit provideri, ut Deus non damnificetur, nec iste periclitetur, in quo et iste debuit salvari, et Deus honorari, et propter quod votum ordinatum est fieri ... Ad illud, quod obiicitur de matrimonio, dicendum quod non est simile, quia vinculum matrimonii ligat non tantum ratione promissionis, sed etiam signationis rei insolubilis, in quam nulla potest auctoritas. Praeterea, non est unum matrimonium melius alio, sicut votum; et ideo non competit matrimonium permutari, nec commutari, sicut competit de voto ». *Ibid. q. 2. concl. et ad 5.* — « Votum potest dispensari a summo Pontifice, prout dispensatio dicit iuris declarationem, non autem ut dicit iuris relaxationem ». — « Dispensatio dicitur dupliciter, uno modo iuris relaxatio, alio modo iuris declaratio. Dicunt ergo aliqui, quod Papa potest in voto dispensare, secundum quod dispensatio est iuris relaxatio, eo quod eius auctoritas est supra obligationem voti. Et rationem huius assignant, quia Papa est immediatus omnium praelatus, et ad ipsum spectat omnium ordinatio, maxime quantum ad ea, quae sunt supererogationis. Et quia omnium voluntates eius subsunt auctoritati et dispositioni; ideo nullum votum aliter debet emitti nisi cum hac conditione, nisi Dominus Papa de vovente aliter duxerit disponendum; et ideo nullus obligatur ad votum faciendum, cum Papa aliter disponit. Quod si illam conditionem non apponat, tamen non potest eam excludere; et ideo dicunt, quod in omni voto potest dispensare, et ab omni obligatione absolvere. Et ad omnes rationes respondent, quod non est ibi obligatio absoluta, sed conditionata; et ideo dispensare potest, cum possit illam conditionem infringere, si sibi aliud de vovente pla-

(*) Modo tamen « ad valide emittenda vota solemnia ...requiritur professio expressa, et ideo professio tacita omnino abrogata est ». Ita in *Declar. Encycl. Litter. S. Congr. super Statu Regularium* de votorum simplic. profess. *n. 11, edita die 12 Iunii 1858.*

ceat disponere. Sed cum illa, quae Deus consulit facienda, absque dubio bona sint, sine haesitatione totis visceribus implenda sunt. Videtur etiam, cum Deus voluerit unumquemque liberum esse, quod unusquisque sine conditione aliqua talia possit, et debeat vovere. Et ideo alii dicunt, quod Papa in nullo voto potest dispensare, secundum quod dispensare est iuris relaxatio, quia obligatio voti pendet ex iure divino, non humano, ex iure naturali, non ex constitutione Patrum. Propterea Papa non habet posse, nec auctoritatem in votum, relaxando ius, quia illud non est ei subiectum; habet tamen potestatem, quantum ius sibi dat; et ideo dispensare potest, secundum quod dispensatio est iuris declaratio. Et haec positio est rationabilior et securior, et quia magis per ipsam satisfit conscientiae. Ad intelligentiam eius est notandum, quod ius obligationis voti constituitur ex duplici iure naturali, ex hoc videlicet quod homo debet esse verax in promisso, et ex alio quod nihil debet homo promittere, nisi salva sua salute et divinae maiestatis honore. Ergo ex iure naturali est, quod quis per votum non impediri debet, quin facere possit sibi utilius, et ideo acceptabilius. Et ideo in omni voto, quod recipit recompensationem melioris boni, sive simpliciter, sive pro loco et tempore, Dominus Papa, cuius est ius dilucidare, potest dispensare. Et in hoc communiter omnes conveniunt, sed diversificantur penes modum dispensandi. Aliqui enim dicunt, quod non est aliquod votum, quod pro loco et tempore non recipiat recompensationem; ideo nullum est, in quo non possit dispensare. Unde dicunt, quod bono continentiae praefertur bonum universalis Ecclesiae, ut pax; et ideo in voto continentiae, de quo minus videtur, potest fieri dispensatio, vel simpliciter, vel ad tempus, sicut etiam aliquando factum est. Alii vero dicunt, quod votum continentiae non recipit recompensationem, quia non est digna ponderatio animae continentis, quando obtinetur victoria de domestico inimico; in omnibus aliis est recompensatio; ideo potest dispensari in omnibus, praeterquam in hoc. Tertii dicunt, quod perfectioni religionis, quae est in imitatione Christi, nihil potest aequari, nec pro illa recompensari; et quia illa substantialiter consistit in triplici voto, scilicet continentiae, paupertatis et obedientiae, quod in his tribus non potest dispensari, perfectio enim consistit in assimilatione ad Christum maxime, sicut dicit Augustinus *(l. de vera rel. c. 16)*. Et quia in nullo tantum assimilatur homo Christo, sicut in his, nihil potest haec tria homini recompensare, quoniam recompensatio non tantum aliorum respicit bonum, verum etiam voventis, quoniam Deus vult, quod magis sit unusquisque sollicitus de sua salute, quam aliorum. Qnae istarum trium opinionum sit verior, fateor me nescire, et satis potest quaelibet sustineri; ideo nullam assero. Si quis tamen velit hanc ultimam acceptare, non occurrit ei inconveniens manifestum, ut dicatur, quia nec in omni, nec in nullo, sed in quodam sic, et in quodam non ». *Ibid. q. 3.*

(27) « Ordines minores ad contrahendum matrimonium non praestant impedimentum, licet ministerium et beneficium in Ecclesia Occidentali oppositionem habeant ad matrimonium ». — « Dicendum, quod in ordinibus minoribus est considerare ordinem et officium, sive ministerium et beneficium; et simul haec tria possunt comparari ad matrimonium. Et ordo minor nullam habet oppositionem ad matrimonium ratione sui, sive characteris, nec quantum ad contractum matrimonii, nec quantum ad usum; sed ministerium et beneficium, secundum Ecclesiam Occidentalem, oppositionem habent ad matrimonium quantum ad usum propter honestatem. Et quoniam clericus in minoribus ordinibus non tenetur, nec est obligatus ad officium, nec ad ministerium; ideo potest contrahere sine aliquo impedimento ». *4. dist. 37. a. 1. q. 1.* — « Sacer ordo impedit matrimonium contrahendum, et dirimit contractum, ratione statuti Ecclesiastici, et voti ». — « Absque dubio, sicut sacri canones dicunt, sacer ordo impedit matrimonium contrahendum, et dirimit iam contractum. Verumtamen quantum ad modum dicendi, sive intelligendi, inter doctores diversos diversitas opinionum resultat. Quidam enim dicunt, quod ordo sacer impedit matrimonium propter votum annexum, ad

quod obligatur, qui suscipit ordinem sacrum. Sed quoniam in susceptione ordinis non videtur voti emissio, aut, si est emissio, haec est quantum ad factum, quamvis non sit quantum ad verbum; sed non videtur tunc differre ab impedimento voti, quod falsum est, quia apud Graecos non est votum continentiae, quia illi sacerdotes licite utuntur uxoribus, et tamen nullus potuit, nec potest in sacris ordinibus constitutus contrahere, sicut ex Synodo septima habetur, quae celebrata fuit apud eos, in quo se huic statuto subiecerunt, praeter votum continentiae; ideo aliorum est opinio, quod ordo praestat impedimentum ratione statuti ecclesiastici, quod ligat clericos suscipientes ordines ad nunquam contrahendum. Sed quoniam auctoritates canonum inveniuntur, quae utrumque sonare videntur, ut quod in susceptione ordinis est solemnizatio voti; ideo dicendum est melius, quod, etsi apud Graecos non impediat, hoc est ratione statuti; et sic non impedivit, ut dicunt quidam, a tempore Apostolorum; tamen apud Latinos impedivit et ratione statuti, et ratione voti. Sicut enim ordo monachorum et habitus continentiam habet annexam per illum, qui habitum instituit, et regulam dedit monachalem; ideo qui profitetur, et suscipit habitum, dicitur emittere votum consequenter; sic ordo apud Latinos ex ecclesiastica constitutione habet inseparabiliter continentiam annexam. Et ideo qui illum suscipit, spontanee se obligat, ita quod illa obligatio procedit ex statuto pariter et ex voto. Et sic patet, quod impedit, et qualiter impedit ». *Ibid. q. 2.* — « Ecclesia potuit, et ei licuit, quia et decens erat, et expedire videbatur, statuere, ut sacer ordo impediret matrimonium contrahendum, et dirimeret contractum ». — « Istud statutum de clericorum continentia fecit Ecclesia, quia potuit, sive licuit, quia decuit, quia expediens fuit. Potuit autem Ecclesia dupliciter, tum propter auctoritatem praelatorum, et maxime Pontificis summi, tum propter consensum subditorum. Propter auctoritatem namque potuit, quoniam etsi omnia sacramenta auctoritatem respiciant in dispensante aliquo modo, tamen illud sacramentum praecipue inter alia. In cuius signum in ordinis datione loquitur potestatem habens ille, qui ordines confert, unde et dicit: Accipe potestatem etc.; et ideo istud onus, quod voluit summus Pontifex huic ordini, sive sacramento alligare, potuit, et sibi licitum fuit. Sed huic auctoritati et potestati successit in Latinis voluntas obtemperandi, quia tale statutum super se libenter receperunt; et haec duo fecerunt statutum firmum. Sed Graeci dederunt tergum; et quia non consenserunt in nobile statutum, ut vasa sua servarent munda, ablatum est regnum et intelligentia Scripturarum, et datum est genti facienti fructum eius *(Matth. 21. 23)*. Sic igitur patet, quod potuit. Nec solum licuit, imo etiam decuit; et hoc propter duo, quoniam in actu carnali, qui est usus matrimonii, ut plurimum est libido, et in cohabitatione ut plurimum est sollicitudo; et libido, sive carnalis delectatio, reddit foetidum et immundum, et sollicitudo reddit divisum. Et quoniam clericum in sacris ordinibus constitutum decet esse mundum, cum ferat vasa Domini *(Isai. 52. 11)*; decet nihilominus esse sollicitum et attentum, ut sollicite et diligenter serviat Domino, et studeat, quo modo placeat Christo; ideo decens fuit eos ab uxoribus separari, ut per omnia fierent idonei cultores ministri altaris. Si enim illi, qui comedebant panes propositionis, vasa sancta habere debebant *(1. Reg. 21. 4)*, quanto magis isti, qui agno immaculato assistunt, et dispensant, et sumunt, omni puritate et sanctitate debent fulgere, et vasa sua custodire in sanctificatione et honore, non in desiderii potestate? Certe hoc non tantum decens, sed et etiam decentissimum iudicabit omnis anima, quae est templum Spiritus sancti. Et non tantum decuit, imo etiam expediens fuit, primo propter vitandum irregularitatis periculum, secundo propter vitandum latrocinium... Ad illud quod obiicitur, quod clerici indigent remedio, dicendum quod verum est; sed tamen non solum est remedium matrimonii ad vitandam fornicationem, sed multo nobilius est remedium macerare carnem. Unde quando otium est, et nulla est carnis maceratio, sed nutritur et impinguatur venter, tunc praestatur fomentum igni luxuriae; et ideo aliquibus videtur difficile continere. Sed si occuparent se bono exercitio, et

carnem macerarent, alio remedio non indigerent; et istud remedium est eis concessum, quia convenit eorum statui. Aliud vero est remedium, quod non competit eorum coelibatui. Ad illud quod obiicitur, quod difficillimum est abstinere iuvenibus ab actu carnis, dicendum quod revera hoc difficillimum est, quia qui ignem abscondit in sinu, quomodo potest eum ferre, ut eius plantae non ardeant *(Prov. 6. 27-28)?* Difficile autem est extinguere ignem immittendo ligna, sed facillimum est superinfundendo aquam. Si enim vis continere, necesse habes mulieres effugere, et carnem macerare, maxime si iuvenis es. Quod si hoc feceris, et continentiam amare coeperis, fiet tibi non solum non difficile, imo per omnia facile. Cum enim dicitur, quod lex nova est onus leve *(Matth. 23. 4)*, hoc dicitur ratione caritatis, quae cetera mandata facit facilia, qua qui caret, valde difficulter potest onus portare. Ad illud, quod obiicitur de perfectione, dicendum quod Ecclesia nullum compellit absoluta impulsione, sed sub conditione, quae est in voluntate hominis, scilicet si velit ordinem suscipere, et hoc non est compellere simpliciter; sed homo tunc se obligat, quando voluntarie sumit ordinem; oportet enim, quod accipiat ipsum cum suo onere... Ad illud, quod obiicitur de ampliatione cultus divini, dicendum quod, cum tot sint de laicis, qui vacent illi multiplicationi carnali, et tam pauci, qui sciant, possint et velint vacare spirituali; ideo oportuit haec duo officia dividi. Et cum divisa sint, adhuc carnalis generatio multos habet ministros, et spiritualis paucos. Non ergo timendum est, quod deficiat cultus Dei propter defectum generationis carnalis, sed multum timendum est, ne tepescat propter defectum spiritualis ». *Ibid. q. 3. et ad 1. 2. 3. 5.*

(28) *4. dist. 37. a. 2. qq. 1. 2.*

(29) « Occidere uxorem potest quis tripliciter, aut persequendo culpam, aut persequendo naturam, aut persequendo matrimonium. Persequendo culpam, aut cum in fornicationis crimine deprehendit, et adeo detestatur, quod in ultionem criminis mortem infligit. Persequendo naturam, ut si mulier propter defectum aliquem, quem habet in se, non habet gratiam viri; unde vir eam exosam habens et gravem, propter istam detestationem et odii intensionem, furore accenso, ipsam perimit. Persequendo matrimonium, ut quando moechatur cum aliqua, quam vult ducere in uxorem, et non potest nisi uxore mortua; et ideo ipsam interficit. Primum est grave peccatum propter excessum; secundum est gravius; tertium est gravissimum. In quolibet horum prohibetur a matrimonio contrahendo, sed magis in secundo, et maxime in tertio: et in quolibet horum casuum dispensatur ab Ecclesia, et maxime in iuvenibus, sed in primo de facili, in secundo difficilius, in tertio quodam modo sic, et quodam modo non. Respectu ergo illius personae, cum qua moechabatur, et propter quam habendam in matrimonio occidit coniugem, nunquam cum eo dispensabitur, imo, si iunctus fuerit, simpliciter separatur; sed respectu aliarum propter periculum dispensatur. Unde quamvis crimen non faciat omnino illegitimum, respectu omnium, propter periculum fornicationis; facit tamen simpliciter illegitimum respectu alicuius personae determinatae, scilicet homicidium iunctum cum adulterio, vel adulterium cum fidei datione, vel datio fidei cum uxoricidio. Et sic concedendum est, quod tale crimen impedit matrimonium aliquo modo taliter, quia impedit, sed non dirimit; alio modo quod etiam dirimit. Ad illud ergo, quod obiicitur, quod qui occidit uxorem alienam, propter homicidium non efficitur inhabilis ad matrimonium, dicendum quod non est simile. Quia enim offendit matrimonium in se, cum uxorem propriam interficit, ideo in se debet puniri; non sic cum interficit alienam ». *4. dist. 37. a. 2. q. 3. et ad 1.*

(30) « Consanguinitas est ex propagatione carnali proveniens in hominibus; et hoc vinculum duo faciunt, scilicet relatio ad eamdem originem, et naturalis affectio ». — « Consanguinitas impedit matrimonium in aliquo sui gradu propter dictamen legis naturae, in aliquo vero dictamine legis divinae, et in aliquo praecepto ecclesiastico ». — « Consanguinitas secundum legem naturalem impedit in primo gradu; secundum legem veterem usque ad secundum; secundum vero legem

evangelicam usque ad quartum ». *4. dist. 40. a. 1. qq. 1-3.*

(31) « Cognatio legalis, quae contrahitur per adoptionem filiorum, est vinculum ». — « Impedit matrimonium; et ratio huius est statutum Ecclesiae, quae legem confirmat, et approbat... ratione honestatis, quoniam isti affectus, scilicet paternus et maritalis circa eamdem personam, sunt incompossibiles, salva honestate ». — « Transit in alterum per carnis commixtionem ad semper; sed per generationem tantum ad tempus ». *4. dist. 42. a. 2. qq. 1-3.*

(32) « Cognatio spiritualis ita diffinitur: Cognatio spiritualis est propinquitas, aut proximitas, proveniens ex sacramenti donatione, vel ad illud tentione. Unde tam ille qui baptizat, quam ille qui tenet, proximus et cognatus spiritualiter iudicatur... Consanguinitatis spiritualis tres sunt species. Una dicitur compaternitas, quae attenditur inter patrem spiritualem et carnalem patrem. Alia dicitur paternitas; et haec attenditur inter eum, qui suscipitur, et eum qui suscipit, sive sit masculus, sive femina. Tertia dicitur fraternitas; haec attenditur inter filium spiritualem et filium carnalem praecise et universaliter, nam non se extendit nisi ad illum, qui suscipitur... Spiritualis cognatio dupliciter contrahitur, scilicet directe et indirecte. Indirecte, ut quando uxor efficitur commater alicuius per actum viri, vel e contra vir efficitur compater per actum uxoris. Directe vero contrahitur per actum proprium, ut cum tenet aliquem vel aliquam ad sacramenti susceptionem (*)... Propterea circa hoc quaeruntur tria. Primo quaeritur, utrum cognatio spiritualis contrahatur per aliquod sacramentum. Secundo quaeritur, utrum impediat matrimonium. Tertio quaeritur, utrum transeat ab uno in alterum ». — « Cognatio spiritualis et est, et esse debet, propter conformitatem spiritualium ad carnalia ». — « Cognatio spiritualis praecedens matrimonium impedit contrahendum, et dirimit contractum, si baptismo et confirmatione sit causata; sequens autem, etsi non solvit, in aliquibus tamen casibus tollit ius petendi debitum » — « Consanguinitas spiritualis per alterius actum non transit in alterum, per actum etiam proprium ante carnalem copulam non transit; sed post carnalem copulam transit». *4. dist. 42. a. 1. exp. art. et qq. 1-3.*

(*) Cfr superius *cap. 7. not. 29. hujus partis.*

(33) « Sponsalium effectus... duplex. Unus obligationis ad matrimonium, ad quod astringuntur per promissionem, quae est in sponsalibus. Unde dicuntur a spondeo, spondes: unde compellendi sunt ad matrimonium contrahendum, nisi timeatur de uxoricidio, vel aliquis dictorum casuum interveniat. Alius effectus est publicae honestatis iustitia, quae est quod nullus consanguineorum propinquorum sponsi potest contrahere cum sponsa, nec e converso », *4. dist. 36. a. 2. q. 3. ad quaest. 3. lat.* Ad illud quod quaeritur, quibus modis solvantur, dicendum quod in octo casibus. Primus est, voto solemni superveniente, puta si alter sponsorum intravit religionem. Secundus, superveniente matrimonio, puta si contrahat cum alia per verba de praesenti post sponsalia. Tertius, superveniente affinitate, puta si cognovit consanguineam sponsae; et hoc facto vel fama probari potest. Quartus, superveniente incurabili infirmitate, puta lepra, vel mutilatione membri alicuius. Quintus, altero se absentante, puta cum vadit in regionem longinquam sine licentia. Sextus, altero fornicante, puta cum alter cognoscit alteram, quam sponsam suam. Septimus, utroque volente, puta cum ambo consentiunt. Octavus est, minore petente, puta si contracta sunt sponsalia inter aliquos duos, quorum alter est in aetate debita, alter est minor. Primis duobus modis solvuntur sponsalia ipso facto, aliis per iudicium Ecclesiae ». *Ibid. ad q. 2. lat.*

(34) « Bonum naturae respicit cognatio carnalis, bonum gratiae cognatio spiritualis, bonum vero fortunae cognatio legalis ». *4. dist. 42. a. 2. q. 1.*

(35) « Differt esse affinem, et esse consanguineum, nam consanguinitas venit ex carnis propagine, sed affinitas ex carnali commixtione, praesupposita tamen consanguinitate. Unde affinitas diffinitur sic: Affinitas est proximitas personarum ex carnali copula proveniens, omni carens parentela. Intellige, quantum est de se; tamen praesupponit consanguinitatem.

Unde si quis cognoscit mulierem, efficitur affinis omnibus consanguineis mulieris per illam commixtionem, et e converso in muliere.... Antiquitus tria genera affinitatis esse consueverunt... Nunc autem non stat nisi primum, quod surgit ex consanguinitate et prima carnis commixtione... His visis, quaedam regulae sunt notandae. Prima est, quod in primo genere affinitatis non licet contrahere usque ad quartum gradum inclusive, sicut et de consanguinitate... Secunda regula est, quod ex quo contracta est affinitas, mortua persona, mediante qua contracta est, nihilominus manet affinitas, pro eo quod est vinculum perpetuum, sicut et consanguinitas... Tertia regula est, quod affinitas contrahitur non solum per matrimonium, sed etiam per coitum fornicarium (*). *4. dist. 41. a. 1. in princ. art.* Affinitas non generat affinitatem, sed ipsa protenditur secundum protensionem consanguinitatis, secus de consanguinitate dicendum». — « Affinitas, quae praecedit matrimonium, impedit contrahendum, et dirimit contractum; non autem superveniens ». *Ibid. qq. 2. 3.* — « Incestuosus cognoscens sororem uxoris, etiam per sponsalia de futuro, non potest contrahere matrimonium, quia contracta affinitas per cognitionem sororis impedit matrimonium; mulier tamen nubere potest, nisi fuerit conscia sceleris ». *4. dist. 34. a. 3. q. 2.*

(36) « Iustitia publicae honestatis contrahitur ex sponsalibus de praesenti (**)... Propinquitas consanguinitatis est ex fructu matrimonii, sed affinitatis ex actu; iustitia publicae honestatis tenet medium inter utrumque ». *4. dist. 34. a. 1. q. 2. in concl.*

(37) « *4. dist. 34. a. 2. per integrum;* et *dist. 36. a. 2. q. 1.*

(*) Attamen sancta Synodus Tridentina, « gravissimis de causis adducta, impedimentum, quod propter affinitatem ex fornicatione contractum inducitur, et matrimonium postea factum dirimit; ad eos tantum, qui in primo et secundo gradu coniunguntur, restringit. In ulterioribus vero gradibus statuit, huiusmodi affinitatem matrimonium postea contractum non dirimere ». *Sess. 24. de ref. matr. cap. 4.*

(**) « Iustitiae publicae honestatis impedimentum, ubi sponsalia, quacumque ratione valida non fuerunt, sancta Synodus prorsus tollit; ubi autem valida fuerint, primum gradum non excedant ». *Conc. Trid. sess. 24. decr. de ref. matr. c. 3.*

(38) « Secundum ius novum conditio servitutis non impedit matrimonium, etiam domino contradicente, vel dominis, quia sacramenta ecclesiastica omnibus sunt communia, et servus etiam coniugatus potest suo domino debita servitia exhibere. Unde per matrimonium non subtrahitur a domini potestate ». — « Conditio servitutis cum errore matrimonium impedit, si liber cum ancilla contrahat; si vero inter pares sit, vel servus cum libera, non impedit ». *4. dist. 36. a. 1. qq. 1. 2.*

(39) « In novo Testamento... infidelis est dupliciter, aut quia caret fide, aut quia fidei sacramento. Si quia fide tantum, sic talis disparitas, ubi nota est, impedit matrimonium, sed non dirimit iam contractum; ut si catholicus contrahat cum haeretica baptizata. Si autem sit infidelis, quia caret fidei sacramento, ut puta baptismo; quia sacramentorum ecclesiasticorum et fidelium ianua et fundamentum est baptismus, fidelis, qui contrahere habet secundum sacramenta Ecclesiae, si cum tali contrahat, nihil facit, etiamsi sit fidelis, dum tamen non habet baptismum ». *4. dist. 39. a. 1. q. 1.* — « Matrimonium apud infideles est in officium, et excusat a culpa; sed non est ratum, neque in remedium, cum non sit sacramentum ob defectum fidei ». — « Matrimonium infidelium excusat aliquo modo a culpa, quia est in remedium semiplenum, cum imperfecta sint ibi bona matrimonii ». — « Matrimonium contractum ante baptismum cum una, et post cum alia, facit bigamum». — «Matrimonium infidelium, altero veniente ad fidem, et infideli nolente cohabitare sine contumelia nominis Christi, vel impulsu ad infidelitatem, potest frangi quoad vinculum apud fidelem ». — « Matrimonium solvitur secundum veritatem, si vir fuerit relictus a muliere remanente in infidelitate; ipsa tamen est alligata in poenam peccati: quod si reversa absolvatur, marito alteri uxori alligato, potest alteri nubere ». — « Matrimonium non solvitur, altero coniuge labente in infidelitatem, quia fundatum est sacramentum matrimonii super characterem baptismalem ». — « Matrimonium propter illegitimitatem naturae et gradus a lege veteri prohibitos, cum coniuncti veniunt ad fidem, dissolvitur; non autem ob

illegitimitatem et gradus ab Ecclesia prohibitos ». *Ibid. qq. 2-4; et a. 2. qq. 1-4.*

(40) « Ratio huius est, quia illud sacramentum in contractu consistit, qui est personae ad personam. Et quoniam Dominus plenam iurisdictionem dedit Petro super spiritualia, et ampliorem quam reges terrae et Imperator habeant super temporalia; si ergo regis et principis potentia potest contractus limitare, ut malae fidei possessor iudicetur, qui contra eorum interdicta veniat, quid mirum, si dederit Ecclesiae posse? Imo debuit dare, ut posset personarum legitimitatem et idoneitatem ad contrahendum determinare... Secundum diversa tempora oportebat diversas personas, et diversos gradus excipi. Quia ergo statuta divina non decet sic mutare sicut humana; hinc est, quod non ipse Christus debuit limitare, sed limitandos Petro, et eius successoribus committere. Et sic patet, quod potuit». *4. dist. 40. a. 1. q. 3.*

(41) « Ex fornicationis causa divortium fieri potest, si culpabilis fuerit fornicatio, et singularis, ita videlicet quod alter non sit particeps ». — « Fornicariam uxorem publice et perseveranter peccantem tenetur vir dimittere ex praecepto; secus, si occulte, et poeniteat» — « Fornicariam uxorem quoad thorum potest vir propria auctoritate dimittere; sed quoad cohabitationem non potest sine iudicio Ecclesiae ». — « Divortio celebrato inter personas legitime coniunctas, non possunt separati alteri nubere». — «Reconciliatio fieri potest de utriusque partis consensu inter eos, qui divortio sunt separati, dissentientibus tamen nequaquam: quod si nocens innocentem petat, non debet cogi; sed si innocens nocentem postulet, debet compelli ». — « Divortium non potest fieri sine culpa praecedente inter coniugatos, si velint in eodem statu persistere; de consensu tamen utriusque partis volentium vovere religionem et castitatem potest ». *4. dist. 35. a. 1. qq. 1-6.*

APPENDIX.

Quaestio adhuc inter Theologos agitatur de ministro Matrimonii. Porro quoad nostrum Seraphicum, quum is numquam in textu de sacerdote nuptias benedicente sermonem instituat, liquido inferri potest, ministros hujus Sacramenti, in ejus sententia, esse ipsos contrahentes. Quod quidem satis aperte innuit 4. *d.* 34. *a.* 1. *q.* 1. his verbis: « Quamvis omnia Sacramenta sint a divina institutione et humana dispensatione; tamen hoc sacramentum maxime consistit in humana dispensatione, quia per consensum contrahentium oritur, nec habet dispensatorem determinatum. » Et *d.* 28. *a.* 1. *q.* 5. expressius: « Ad esse matrimonii ista duo sufficiunt, scilicet legitimitas in personis, et unitas in consensu. Ad solemnitatem vero et decorem, sive honestatem, requiritur et parentum traditio, et sacerdotum benedictio; haec autem ita sunt ad decorem sacramenti, ut tamen sint de necessitate praecepti. »

PAR[S]

IN TABULA[S]

C. I. — De Sacra[menta]

Sacramenta, quia a Christo instituta, ut competant
- *occasioni culpae* . . . . sunt signa
- *morbo*
  - *superbiae* in irascibili. . . . .
  - *ignorantiae* in rationali. . . .
  - *accidiae* in concupiscibili. . . .
- *aegrotanti*, sunt gratiae
  - *vasa,* in quibus
  - *causae,* per quas

C. II. — De Sacramen[tis]

Verbum Incarnatum
- quia *clementissimum* . . . . . . non permisit quod morbus
- quia *sapientissimum* . . . . . . medicamenta aptavit tempori,

...VI

...ISTRIBUTA.

...ENTORUM ORIGINE.

...osibilia { ex similitudine naturali repraesentantia *(causa materialis)*
ex institutione significantia *(causa efficiens)*
ex benedictione sanctificantia *(causa formalis)*

...sceptione humiliant
...nificatione erudiunt } *(Usus, seu causa finalis proxima)*
...ersificatione exercitant

...mo haurit gratiam curationis *(Fructus, seu causa finalis ultima).*

...ORUM VARIATIONE.

...reret sine remedio.

...ndo {
in lege naturae . . *umbram* gratiae in . . . . . { oblationibus, sacrificiis, decimationibus }

in lege scripta. . . *figuram* gratiae in. . . . . . { circumcisione, expiatione, distinctione sacrificiorum }

in lege gratiae . . *corpus* gratiae in Sacramentis { numero paucioribus, utilitate potioribus, virtute efficacioribus, praeeminentia dignioribus. }

C. III. — De Sacramentorum

Sacramenta ordinantur ad perfectam curationem nostram {
- *perfecte expellendo morbos*
- *integram sanitatem animae*
- *conservando sanitatem,* dando

C. IV. — De Sacra

Christus ut {
- *Verbum* {
  - summae bonitatis . . proposuit promissa beatificantia . . . .
  - summae veritatis . . dedit praecepta dirigentia. . . . .
  - summae virtutis . . . statuit sacramenta adminiculantia . . . . . .
- *Incarnatum* . . Sacramenta instituit in verbis et elementis {
  - ad evidentiam
  - ad efficaciam
- *Fons gratiae sacramentalis*. . . . . instituit

UMERO ET DISTINCTIONE.

ulpae
- originalis . . . . per *baptismum*
- mortalis . . . . . per *poenitentiam*
- venialis . . . . . per *extremam unctionem*

poenae
- ignorantiae . . . per *ordinem*
- malitiae . . . . . per *eucharistiam*
- infirmitatis . . . per *confirmationem*
- concupiscentiae per *matrimonium*

restituendo, in usu virtutum
- *theologicarum*
  - fidei. . . . . per *baptismum*
  - spei. . . . . per *confirmationem*
  - caritatis . . per *eucharistiam*
- *cardinalium*
  - prudentiae per *ordinem*
  - justitiae. . . per *poenitentiam*
  - fortitudinis per *extremam unctionem*
  - temperantiae per *matrimonium*

gratiam
- *munientem*
  - ingredientes . . . . per *baptismum*
  - stantes . . . . per *confirmationem*
  - exeuntes . . . . . . per *extremam unctionem*
- *relevantem*
  - a casu veniali . . . per *eucharistiam*
  - a casu mortali. . . per *poenitentiam*
- *renovantem*
  - in esse spirituali. . per *ordinem*
  - in esse naturali . . per *matrimonium.*

MENTORUM INSTITUTIONE.

. . . . ut *vita*
. . . . ut *veritas*
. . . . ut *via*

significationis. . . ut *veritatis* } *plenum.*
sanctificationis . . ut *gratiae* }

- *Poenitentiam* . . . . . . / *Matrimonium* . . . . . . } confirmando, approbando et consummando
- *Confirmationem.* . . . . / *Extremam Unctionem* } insinuando et initiando
- *Baptismum* . . . . / *Eucharistiam* . . . . . . / *Ordinem* . . . . } initiando, consummando et in seipso suscipiendo.

C. V. — De Sacramen

Verbum Incarnatum commisit Sacramentorum dispensationem homini, propter servandam conformitatem dispensatoris . . . .
- ad *Salvatorem* Christum
- ad hominem *salvandum;* et ideo secundum exigentiam

C. VI. — De Sacra

Sacramenta
- *generaliter*. . . Non iterantur super eamdem personam et materiam,
- *specialiter*. . . Quae respiciunt
  - *morbos*. . . sunt iterabilia ratione
  - *status hierarchicos,* non sunt itera

C. VII. — De inte

Baptismus integratur secundum exigentiam
- *virtutis principii reparativi,* quatenus ea est
  - virtus. . . . .
  - in uno Christo
- *humanae salutis*
  - omnibus necessariae. . . . per *elementum*
  - ad quam inchoandam opus est . . . . . .
- *nostri morbi,* scilicet originalis peccati, quatenus. . . . . .

ORUM DISPENSATIONE.

rectitudinis juris, scil. . . . . { quia rationalis. . . . . . . cum intentione
quia minister Christi } saltem faciendi quod facit Ecclesia
quia minister salutis }

dignitatis ordinis, scil. commisit {
Episcopis . . . *majora,* respicientia { virtutem *Confirmationem* / dignitatem *Ordinem*
Sacerdotibus . *media,* sc. { *Eucharistiam* / *Poenitentiam* / *Extremam Unctionem*
Inferioribus . *minora,* respicientia necessitatem { *Baptismum (in art. necessitatis)* / *Matrimonium*

securitatis salutis . . commisit homini ratione auctoritatis {
extra Ecclesiam. . secundum veritatem
intra Ecclesiam { secundum veritatem / secundum utilitatem.

IENTORUM ITERATIONE.

t ex eadem causa.
ovae causae.
ilia, quia imprimunt characterem, scil. {
Baptismus secundum statum fidei *genitae*
Confirmatio secundum statum fidei *roboratae*
Ordo secundum statum fidei *multiplicatae.*

RITATE BAPTISMI.

'rinitatis. . . per formam — « *Ego te baptizo in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, Amen.* »
assionis Christi. . . per *trinam ablutionem,* ad expressionem { mortis Christi / sepulturae / resurrectionis
. . . per *unitatem ministri*
. . . per *simultaneitatem* { *applicationis materiae* / *prolationis formae*
quae communissimum
t abstergatur immunditia . . . . per aquae *puritatem*
t effugentur tenebrae. . . . . . . per aquae *pervietatem*
t refrigeretur concupiscentia. . . per aquae *frigiditatem*
nimam {
privat { vita gratiae. . . . . per gratiam *regenerantem* / habitibus virtutum. . . . . per gratiam *rectificantem*
pronam reddit ad culpam . . . . per gratiam *purificantem*
raducitur aliunde, et facit { parvulum concupiscibilem. . per *fidem Ecclesiae* / adultum actu concupiscentem, per *fidem et poenitentiam propriam*
trumque redigit in diabolicam servitutem, { per *exorcismum,* ad expulsionem potestatis contrariae / per *catechismum,* ad informationem in fide.

C. VIII. — De Integr

Confirmatio integratur, ut instituta a Christo ad confessionem

- *integram* . . . Christi
  - veri hominis pro hominibu
  - veri Dei, Patri et Spiritu
- *placidam* . . .
  - Deo
    - lumine intelligentiae . .
    - nitore conscientiae . . .
  - hominibus, odore. . . . .
- *intrepidam* . .
  - sine timore . . . .
  - sine pudore. . . . .

C. IX. — De integri

Primum Principium instituit Eucharistiam

- quia *sufficientissimum* . . . . . . ut ea hominem nutriret,
- quia *sapientissimum*. . . . . convenientem
  - *tempori*
  - *statui viae*
  - *capacitat*

TATE CONFIRMATIONIS.

crucifixi . . . . per verba « *Signo te signo crucis, confirmo te chrismate salutis* » } *(Forma)*
Sancto coaequalis . . . per cetera « *In nomine Patris etc.* » . . . . }

. . . . per oleum olivarum . . . . } *(Materia remota)*
{ bonae famae / vitae honestae } . . . per balsamum . . . . }

. . . . per impositionem manus . . . . . } *(Materia proxima)*
. . . . per impressionem crucis in fronte }

TATE EUCHARISTIAE.

conservando { *devotionem ad Deum*. . . . . . . per sacrificii oblationem
{ *dilectionem ad proximum* . . . . per unius sacramenti communionem
{ *delectationem intra seipsum*. . . per viatici refectionem

gratiae . . . { ut sacrificium *placativum* . . . . per oblationem { puram / placidam / plenariam
{ ut sacramentum *unitivum* . . . . per amorem { diffusivum / unitivum / transformativum
{ ut viaticum *refectivum* . . . . . . per cibum . . . { spiritualem / communem / salutarem

{ propter *horrorem cruditatis*. . . quia datur per cibum panis et per potum vini
{ propter *velamen aenigmatis*. . . quia ejus effectus significatur per panem et vinum de pluribus granis et acinis in unum collectis
{ propter *immortalitatem corporis* { quia utraque substantia transubstantiatur
{ quia in utraque specie datur Christus { unus / totus / indivisus / non circumscriptus / non occupans locum / non habens situm
{ propter *meritum fidei* . . . quia in ea { Christus non percipitur a sensu / remanent accidentia cum proprietatibus

nostrae, quae est in mente. . . . . . . { *cognitione*. . . . per illuminationem fidei
{ *amore* . . . . . per devotionem amoris.

C. X. — De integri

- In Poenitentia apparet, ut est a Verbo Incarnato
  - fonte *clementiae*. . Pontificis piissimi clementia. . . quia peccator in
  - fonte *sapientiae* . . Medici peritissimi prudentia. . . quia remedium
  - fonte *veritatis* . . . Judicis rectissimi justitia . . . . quia datur potestas

C. XI. — De integritate

- Extrema Unctio
  - est — a Verbo Incarnato, quod. . .
    - ut *Jesus,* nos salvat
    - ut *Christus,* unctionem tribuit suis membris
  - regulatur a fine. . .
    - *operationis* — qui est salus felicitatis perpetuae, consequendae
    - *integrationis*, qui
      - est — acquisitio spiritualis salutis . .
      - obtinetur — per remissionem culparum
    - *susceptionis*, qui
      - est — velocior transitus ad caelum . . .
      - obtinetur — per
        - venialium depositionem
        - mentis conversionem ad
    - *dispensationis*, qui est pro periclitantibus . . . . . et ideo
  - differt a Confirmatione in
    - efficacia
    - materia
    - forma
    - suscipiente
    - dante
    - loco
    - tempore.

TATE POENITENTIAE.

hac vita ad poenitentiam potest confugere: quantumcumque / quomodocumque / quotiescumque — peccaverit.

datur
- *aptum* . . .
  - ad auferendum peccatum
    - delectationis in corde. . . per compunctionem
    - consensus in ore . . . . . per confessionem
    - perpetrationis in opere. . per satisfactionem
  - ad praescindendam ipsius causam . . . . per dolorem poenitentiae, oppositum occultae complacentiae delectationis.
- *integratum*
  - quantum ad praeteritum . . . . per displicentiam de perpetratis
  - quantum ad praesens . . . . per cessationem de perpetrandis
  - quantum ad futurum . . . . per propositum nunquam recidivandi.

judiciaria
- quoad *ordinem* . . . . omnibus et solis sacerdotibus
  - per clavem scientiae
  - per clavem ligandi et solvendi.
- quoad *jurisdictionem* - ordinate
  - in foro interno . . . . . . *(potestas absolutionis)*
    - Summo Pontifici
    - Episcopis
    - Sacerdotibus curatis.
  - in foro externo . . . . Ecclesiae sponso.
    - *(potestas* *excommunicationis)* / *absolutionis)*

UNCTIONIS EXTREMAE.

intrantibus. , . . . ad strenuitatem actionis, in *Confirmatione*
praesidentibus . . . ad suavitatem contemplationis, in *Ordine*
exeuntibus . . . . . ad felicitatem comprehensionis, in *extrema Unctione*.

a cunctis
- facilius, per devotionem sursum levantem . . . *devotionem excitando*
- expeditius, per exonerationem
  - a venialibus *venialia dimittendo*
  - a sequelis . . *peccatorum scoriam abolendo.*

ab aliquibus etiam per sanitatem corporalem. . . . . *alleviando a morbo.*

respicientis conscientiae
- sanctitatem . . . *consecratum*
- nitorem . . . . . *simplex*
— *oleum adhibendo*

excedentis humanas vires . . . . *formâ deprecativâ utendo.*

contractarum secundum vim
- sensitivam . .
  - visus . . . . *oculos*
  - auditus. . . *aures*
  - olfactus. . . *nares*
  - tactus. . . . *manus*
  - gustus . . *os*
- interpretativam. . . . . . . *os*
- generativam. . . . . *lumbos*
- progressivam . . . . *pedes*
— *ungendo.*

. . . . et ideo — *in periculo constitutis*
. . . . » — . . . . *adultis*
ad Deum. . . » — . . . *solis petentibus*
— tantummodo datur.

committitur sacerdotibus
- *omnibus* . . . propter periculum vitandum
- *solis*. . . . . . propter materiam sacram.

C. XII. — De inte

Verbum Incarnatum ad sacramenta dispensanda instituit Ordinem juxta exigentiam suae

- *sapientiae*. . . . signaculum *distinctivum*, praecedendum
- *bonitatis* . . . . signaculum *ordinativum* ad sacerdotium
- *virtutis* . . . . . signaculum *potestativum*, cui competunt

C. XIII. — De inte

Matrimonium, quia institutum in signum
- status hominis
- remedii

- *in se* . . . . est conjunctio maris et feminae
- *in suo processu*
  - introducitur per liberum
  - ratificatur per verba
  - consummatur per copulam
- *in suis effectibus* habet bonum
  - sacramenti. .
  - fidei. . . . .
  - prolis. . . .
- *ad sui validitatem* requirit
  - libertatem
  - idoneitatem ad

GRITATE ORDINIS.

- a tonsura
- a psalmistatu.
- per ordines
  - remotiores
    - Ostiariatus
    - Lectoratus
  - propinquiores
    - Exorcistatus
    - Acolythatus
  - proximos
    - Subdiaconatus
    - Diaconatus.
- potestas *simplex*, quae est in ordine simplici, seu sacerdotali.
- potestas *excellens*
  - tum *jurisdictionis*, quae est in
    - Episcopis
    - Archiepiscopis
    - Patriarchis
    - Papa
  - tum *ordinis*, cui reservantur
    - dispensatio ordinum
    - Confirmatio
    - consecratio
      - monialium
      - abbatum
    - dedicatio Ecclesiarum.

GRITATE MATRIMONII.

- legitima
- individua
- singularis
- significans
  - ante peccatum . . . conjunctionem Dei et animae.
  - post peccatum. . . . conjunctionem Christi et Ecclesiae.
- animorum consensum
- exterius expressa
- carnalem.
- propter vinculi insolubilitatem
- propter debiti solutionem
- sicut effectus consequens ad utrumque.
- in consensu, quam impediunt
  - error
  - violentia
- in consentiente
  - cum Deo, quam impediunt
    - votum
    - ordo
  - cum homine, quam impediunt
    - ligamen
    - crimen
- conjunctionem, quam impediunt
  - nimia proximitas, procedens
    - ex cognatione
      - naturali
      - spirituali
      - legali
    - ex affinitate
    - ex honestate
  - nimia distantia, ad ea quae sunt
    - naturae — per impotentiam
    - fortunae — per errorem conditionis
    - religionis — per disparitatem cultus
    - legis ecclesiasticae — per clandestinitatem *(post Concilium Tridentinum, ubi fuit promulgatum).*

TABULA I

HUJUS VI

IN QUA DE MEDICINA SACRA

Sacramenta sunt, quoad

- *originem* . . . . . . instituta, ut competebat
  - occasioni culpae . . . .
  - morbo . . . .
  - aegrotanti . . . .
- *variationem* . . . . aptata temporibus legis
  - naturae, ... in qua
  - scriptae, ... »
  - gratiae, ... »
- *numerum et distinctionem* . . . . ordinata ad perfectam hominum
- *institutionem* . . . . instituta
  - in verbis et elementis
  - diversimode, scil. quaedam
- *dispensationem* . . . . commissa homini ob servandam
- *iterationem* . . . . si respiciunt
  - morbos . . . .
  - status hierarchicos, non

GENERALIS

PARTIS

MENTALI IN GENERE AGITUR.

ratione causae — materialis, efficientis, formalis

» usus

» fructus.

umbra, figura, corpus — gratiae datur.

curationem
- perfecte expellendo morbos — culpae, poenae
- integram sanitatem animae restituendo in usu virtutum — theologicarum, cardinalium
- sanitatem conservando per gratiam — munientem, relevantem, renovantem.

ad evidentiam significationis

ad efficaciam sanctificationis

per confirmationem, approbationem et consummationem

per insinuationem et initiationem

per initiationem, consummationem et susceptionem in Christo.

conformitatem dispensatoris
- ad Salvatorem Christum
- ad hominem salvandum juxta exigentiam — rectitudinis juris, dignitatis ordinis, securitatis salutis

iterabilia

iterabilia, propter characterem.

TABULA II

HUJUS VI

IN QUA DE MEDICINA SACRA

Integratur Sacramentum

- *Baptismi* . . . . ut institutum secundum exigentiam
- *Confirmationis* . . . . . . ut institutum ad confessionem . . .
- *Eucharistiae* . . . . ut institutum a primo principio. . .
- *Poenitentiae*. . . . . ut institutum a fonte . . . .
- *Extremae Unctionis*. . . ut regulatum a fine . . . .
- *Ordinis* . . . . ut institutum ut signaculum. . . . .
- *Matrimonii* . . . . ut institutum in signum . . . .

GENERALIS

PARTIS

MENTALI IN SPECIE AGITUR.

virtutis principii reparativi
salutis humanae
nostri morbi.
integram Christi { veri Dei / veri hominis
placidam { Deo / hominibus
intrepidam { sine timore / sine pudore.
sufficientissimo, ut homo nutriretur per { devotionem ad Deum / dilectionem ad proximum / delectationem ad seipsum.
sapientissimo, quatenus competit. . . . . { tempori gratiae / statui viae / capacitati nostrae.
clementiae, ad manifestandam clementiam pontificis piissimi
sapientiae, ad manifestandam prudentiam medici peritissimi
veritatis, ad manifestandam justitiam judicis rectissimi.
operationis { in omnibus { devotionem excitando / venialia dimittendo / peccatorum scoriam abolendo; in aliquibus — alleviando a morbo.
integrationis { per olei adhibitionem / per formam deprecativam / per septem membrorum unctionem.
susceptionis — in solis { constitutis in periculo / adultis / petentibus
dispensationis — a sacerdotibus.
distinctivum
ordinativum ad sacerdotium per ordines { remotiores / propinquiores / proximos.

status hominis et remedii {
in se . . . . per maris et feminae conjunctionem { legitimam / individuam / singularem
in suo processu . . . . per { liberum consensum / verba de praesenti / copulam carnalem
in suis effectibus . . . . . per triplex bonum, scil. { sacramenti / fidei / prolis
in sua validitate . . . . . per { libertatem { in consensu / in consentiente; idoneitatem ad conjunctionem.

VII. PARS

IN QUA TRACTATUR DE STATU FINALIS IUDICII

CAPUT I.

De iudicio in communi.

(Judicium futurum est: — in quo fiet aperta declaratio meritorum, — irrevocabilis latio sententiarum, — Justa retributio stipendiorum. — Christus judex in forma deitatis non videbitur nisi a bonis, — in forma humanitatis a bonis et a malis).

Postquam aliqua breviter dicta sunt de Trinitate Dei, de creatura mundi, de corruptela peccati, de incarnatione Verbi, de gratia Spiritus Sancti, et de medicina Sacramentali; restat nunc septimo et ultimo aliqua breviter tangere de statu finalis iudicii (1). De quo in summa tenendum est, quod sine dubio iudicium universorum futurum est (2), in quo Deus Pater per Dominum nostrum Jesum Christum iudicabit vivos et mortuos, bonos et malos, reddendo (a) unicuique secundum exigentiam meritorum. In hoc autem iudicio fiet apertio librorum, scilicet conscientiarum *(Apoc. 20. 12)*, quibus merita et demerita universorum sibi ipsis, et ceteris innotescent; faciente hoc virtute illius libri vitae *(Ibid. 20. 15)*, Verbi scilicet incarnati, qui in forma deitatis (b) non videbitur, nisi a bonis; in forma vero humanitatis, in qua et sententiam promulgabit, videbitur tam a bonis, quam a malis, licet terribilis in eadem forma appareat reprobis, et blandus iustis.

(a) Tradendo ed. 1484.

(b) *Ita ibid. et editt. Arg. Aug. Ven.*, divinitatis *ed. Rom.*

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia primum principium cum hoc ipso quod primum sit a seipso, secundum seipsum, et propter seipsum, hoc ipso ipsum est efficiens, forma et finis, universa producens, regens et perficiens; ita quod sicut producit secundum altitudinem summae (c) virtutis, sic etiam regit secundum rectitudinem veritatis, et consummat secundum plenitudinem bonitatis. Quoniam ergo altitudo summae virtutis requirebat, ut non tantum esset productio creaturae ad vestigium, verum etiam ad imagi-

(c) Suae *ibid.*

nem; non solum creaturae irrationalis, verum etiam rationalis; non solum creaturae, quae movetur secundum impetum naturalem, verum etiam secundum libertatem voluntatis, et creatura, quae est ad imaginem, quia capax est Dei, est beatificabilis, creatura rationalis est disciplinabilis, creatura habens libertatem voluntatis est secundum legem iustitiae ordinabilis et deordinabilis ([d]) ; hinc est, quod rectitudo veritatis legem homini imponere debuit, in qua ad beatitudinem invitaret, et ad veritatem erudiret, et ad iustitiam obligaret; ita tamen quod libertatem voluntatis non cogeret, quin pro suo libito voluntatis iustitiam relinquere posset, et sequi, cum sic res, quas condidit, administret ([e]), ut eas agere proprios motus sinat. Et quia plenitudo bonitatis in consummando operatur, secundum quod exigit altitudo virtutis et rectitudo veritatis; hinc est, quod consummatio beatitudinis non datur a bonitate summa nisi his, qui servaverunt iustitiam a rectitudine veritatis impositam, qui susceperunt disciplinam, et amaverunt illam summam ([f]) et perpetuam felicitatem, plus quam bona transitoria.

(d) Et deordinabilis *om. ibid.*

(e) Administrat *ibid.*

(f) Summam et *om. ibid.* ABCD *et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*

Et quoniam quidam hoc agunt, quidam autem oppositum, pro suarum varietate voluntatum, quae interius occultantur, et in statu viae secundum suum arbitrium currunt; hinc est, quod ad manifestationem altitudinis virtutis, rectitudinis veritatis et plenitudinis bonitatis, necesse est universale iudicium sequi ([3]), in quo fiant iustae retributiones praemiorum, apertae declarationes meritorum et irrevocabiles lationes sententiarum, ut in ([g]) iustis retributionibus stipendiorum summae bonitatis appareat plenitudo, in apertis declarationibus meritorum veritatis appareat rectitudo, et in irrevocabilibus lationibus sententiarum summae virtutis et potestatis appareat altitudo. Primum igitur, quoniam iusta retributio respicit culpam, cui debetur poena, vel iustitiam, cui debetur gloria, et universi filii Adae habent hanc vel illam; hinc est, quod necesse est iudicio retributionis omnes iudicari ([4]), ut boni ([h]) glorificentur, et impii condemnentur ([5]).

(g) In *om. ibid.*

(h) Iusti *ibid.* ABCD *et editt. Arg. Aug. Nor. et Ven.*

Rursus, quia aperta declaratio meritorum requirit, quod simul appareat quid agendum est, et quid actum est vel omissum a libertate voluntatis humanae, secundum varietatem circumstantiarum; hinc est, quod et libri conscientiarum aperientur, ut appareant merita ([6]), et liber vitae ([7]), ut appareat ipsa iustitia, secundum quam approbanda, vel reprobanda sunt merita illa ([8]). Et quoniam ille liber vitae est liber, in quo scripta sunt omnia simul et lucidissime, et in conscientiis scribuntur veraciter; ideo ex concursu apertionis horum librorum fiet

aperta declaratio omnium meritorum ([9]), ita quod occulta cordis cuiuslibet et sibi et ceteris innotescant ([10]). Unde, ut vult Augustinus *(De Civ. Dei, l. 20. c. 14)*, liber ille est vis, qua fiet, ut ad memoriam cuiuslibet cuncta ([i]) mirabiliter revocentur ([11]), ut lucide appareat aequitas divinorum iudiciorum in apertissimo lumine veritatis. *(i) Cuncta secreta ed. 1481.*

Postremo, quia irrevocabilis latio sententiarum debet fieri ab eo, qui possit audiri et videri, et a quo non possit appellari; et videri ab universis non potest summa lux, quam tenebrosi oculi videre non possunt, pro eo quod facie ad faciem videri non potest sine deiformitate mentis et iucunditate cordis; necesse est, quod iudex appareat in effigie creaturae ([12]). Quia vero pura creatura auctoritatem non habet summam ([13]), a qua appellari non possit; hinc oportet ([j]), quod iudex noster et Deus sit, ut iudicet per auctoritatem summam ([14]), et homo sit, ut videatur, et disceptet cum peccatoribus in effigie humana ([15]). Et quia una vox disceptationis terret culpabiles ([16]), et assecurat innocentes; hinc est, quod una eius effigies iustos laetificabit, et e contrario impios deterrebit ([17]). *(j) Hinc est, quod necesse est ibid.*

AD CAPUT I.

([1]) « Tres erunt tribulationes circa finem mundi. Prima tempore praecursorum Antichristi, secunda tempore ipsius Antichristi, tertia erit in fine mundi, vel in terrore extremi iudicii. » *Comm. in Apoc. c. 2. n. 777;* Supplem. Vol. II.

Quoad primam tribulationem: — « *Et ascendit fumus putei,* idest perversa doctrina praecursorum, et satellitum Antichristi, ut haereticorum, invaluit, et multorum oculos iste *fumus* excaecavit. Dicit ergo *ascendit*, scilicet per superbiam Antichristi et praecursorum eius; nam *superbia eorum, qui te oderunt, ascendit semper (Ps. 73. 23). Ascendit* igitur *fumus* praecursorum Antichristi, ut haereticorum; et hoc *sicut fumus fornacis magnae;* quoniam sicut fumus fornacis magnae vicina loca obnubilat, sic doctrina haereticorum mentes debilium excaecat. Unde comparantur isti praecursores Antichristi *fumo* et *fornaci,* propter abundantiam ignis, id est malitiae, et propter magnam cupiditatem nocendi. Et nota, quod doctrina istorum erit fastuosa propter superbiam, et ideo dicit: *ascendit;* tortuosa propter fallaciam, et ideo dicit: *sicut fumus;* malitiosa propter nequitiam, et ideo dicit: *putei;* livorosa propter invidiam, et ideo dicit: *sicut fornacis.* Vel *fumus* ascendens est mala cogitatio ipsorum satellitum Antichristi de corde in opus exiens. Unde ascensus fumi superius signum est ardoris ignis accensi inferius; sicut mala operatio exterius signum est malitiae accensae interius, scilicet in corde. Et quia non modicum imo multum invalescit mala doctrina, vel prava eorum cogitatio; ideo dicit, quod *ascendit sicut fumus fornacis magnae. Ascendit,* idest ascendet, praeteritum pro futuro, more prophetico; quia quod adhuc erat futurum in re, iam videbat Ioannes esse factum in divina mente. Sequitur: *Et obscuratus est sol, et aër de fumo putei.* Per *solem* intelliguntur doctores alios illuminantes ad cognitionem, inflammantes ad dilectionem, trahentes ad bonam operationem. Habet enim sol illuminare tenebrosa, inflammare frigida, attrahere levia;

sic doctores sunt alios illuminantes ad cognitionem, inflammantes ad dilectionem, attrahentes ad bonam operationem. Ergo bene per *solem* doctores intelliguntur. Sed per *aërem* eorum discipuli, qui per ipsos illuminantur; sicut aër a sole illuminatur. Et omnes hi tam doctores catholici, quam eorum discipuli, obscurantur *de fumo putei abyssi,* ex prava doctrina praedicatorum Antichristi. Pro nihilo enim vera et catholica doctrina reputabitur, propter vanam doctrinam prophetarum eius. Et certe iam videtur venisse in parte illud tempus; nam plus placet hodie falsitas et novitas, quam catholica veritas, et libentius auditur vana subtilitas faciens admirationem, quam utilis veritas faciens compunctionem. *Erit enim tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros prurientes auribus etc. (2. Timoth. 4. 3).* Vel *sol* doctrina Evangelica, a *sole* Christo dicta; *aër* Sanctorum doctrina, quae lumen recipit a doctrina evangelica. Et istae doctrinae tunc obscurabuntur; nam vix aliquis tunc temporis istas doctrinas audebit praedicare et docere. » *Ibid. c. 9. nn. 602-604.*

Quoad secundam tribulationem, sicut « in duodecim mysteriis principalibus ostenditur Christus (*), per oppositum ostenditur Antichristus; quod sic manifestatur. Primum mysterium est conditionis rerum: et ibi ostenditur per Lamech, qui primus introduxit bigamiam, et fuit transgressor legis naturae, et fuit luxuriosissimus; et inde *videntes filii Dei filias hominum, quod essent pulchrae etc. (Gen. 6. 2),* propter quod inductum fuit diluvium. Et inde colligitur, qualis erit Antichristus, quia immundissimus: et inde ostenditur eius significatio, quia interficiet illum, in quo positum est signum, scilicet inter Iudaeos, qui per Cain significantur. Et ideo *de Lamech ultio dabitur septuagies septies, (Gen. 4. 24),* quia maius erit peccatum eius, quam Iudaeorum. In secundo mysterio, scilicet punitionis scelerum, signatur in Nemrod, qui primum se fecit imperatorem; cuius auctoritate aedificata est turris, quae tangeret caelum *(Gen. 11. 4);* per quod intelligitur, quod Antichristus erit superbissimus, *ita quod extollatur super omne, quod dicitur Deus (2. Thess. 2. 4).* In tertio mysterio, scilicet vocationis vel electionis patrum, signatur per Dan. Et aliqui volunt dicere, quod ad literam erit de tribu Dan. Utrum autem ita sit, non auderem affirmare; attamen in Apocalypsi *(7)* non signatur tribus Dan. De isto Dan dicitur in Genesi *(49. 17): Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita,* qui abscondit se in sabulo, ut capiat aves circa volantes. Et in hoc ostendit, quod erit fraudulentissimus. Mordet autem ungulas equorum, ut cadat ascensor eius retrorsum *(ibid).* Certum est, quod per equum signatur praedicator veritatis; per ungulam, perfectio evangelica, quam Antichristus impugnabit. Equus enim, si non habet fixionem ungulae, non valet. Ioseph enim erat cum filiis ancillarum, qui vendiderunt fratrem suum *(Gen. 37. 2),* Dan autem primogenitus fuit ancillarum. In quarto, scilicet mysterio lationis legis, signatur Balaam, qui dedit pessimum consilium, qui fuit idolatra; licet multa bona diceret, tamen aras aedificabat, et auguria quaerebat *(Num. 22).* Et in hoc signatur, quod erit pessimus idolatra, et invocator daemonum, nec Deum magnum adorabit in loco suo. In quinto mysterio, scilicet prostrationis hostium, signatur per Achan, qui furatus fuit de anathemate, et mortuus excommunicatus *(Ios. 7. 20-22);* et in hoc signatur, quod erit avarissimus. In sexto mysterio, scilicet constitutionis vel promotionis iudicum, signatur per Abimelech, qui septuaginta fratres meliores se interfecit *(Iudic. 9. 5);* et in hoc signatur, quod erit crudelissimus. In septimo mysterio, scilicet unctionis regum, signatur per Goliam armatum, qui exprobrabat agminibus filiorum Israël *(1. Reg. 17. 10).* Erit enim magnificus in exterioribus; loquetur blasphemiam contra populum Dei. In octavo mysterio, scilicet revelationis Prophetarum, per regem impudentem, quia sciet argumenta et rationes ultra humanum modum, et erit intelligens propositiones, et astutissimus. In nono mysterio, scilicet restaurationis principum, signatur per Antiochum, qui interpretatur silentium paupertatis, qui destruxit omnes leges, volens unam facere, qui illos

(*) Vide superius *part. 4. cap. 4. not. 3.*

septem fratres interfecit. Fecit enim, quod facere nullus ausus fuit, scilicet deponere legem Iudaeorum *(2. Mach. 7. et seqq).* Verum est, quod Aman attentavit Iudaeos disperdere, sed non praevaluit *(Esth. 3. 8. et seqq.);* in quo signatur, quod erit destructor legis evangelicae, et occisor christianorum. In decimo mysterio, scilicet redemptionis hominum, signatur per Iudam proditorem; erit enim malignissimus. In mysterio undecimo, scilicet diffusionis carismatum, signatur per Simonem magum, qui voluit emere Spiritum sanctum, et in altum ascendit, et corruit, quia daemones invocavit *(Act. 8. 19);* erit enim mendacissimus, ut veniat *in signis et prodigiis mendacibus (2. Thess. 2. 9).* In mysterio duodecimo, scilicet reserationis Scripturarum, signatur per bestiam abyssalem, sive ascendentem de abysso, quae omnia conculcat *(Apoc. 11. 7);* erit enim confirmatus in omni malitia. Habebit enim septem capita *(ibid. 13. 1),* idest omnia genera tentandi et omnes modos, nunc per divitias, nunc per falsa miracula, nunc per metum. Unde in Iob *(40. 12)* dicitur: *Strinxit caudam quasi cedrum*, quia in eo conflabuntur omnes malitiae. Et sicut Christus habuit omnia carismata, ut natura assumpta potuit accipere, sic ille omnes malitias. » *Serm. 15. in Hexaëm. in princ.*

« *Et calcabunt civitatem sanctam*, idest persequentur Ecclesiam militantem, *mensibus quadraginta duobus (Apoc. 11. 2),* idest tribus annis et dimidio sub Antichristo. Nam tantum durabit eius persecutio quadraginta duos menses, qui tres annos et dimidium faciunt; in quibus Antichristus et sequaces eius *calcabunt civitatem sanctam* Ierusalem, idest Ecclesiam militantem ... Sed nolite timere, quia dabo vobis tempore illo consolatores testes veros et fideles, Eliam et Henoch. Et hoc est, quod dicit: *Et dabo duobus testibus meis (ib. 3). Et dabo,* scilicet ego Christus, *duobus testibus meis,* scilicet Eliae et Henoch. Sed quid dabit non exprimit; sed dicit simpliciter quod dabit, ad signandum illud ineffabile donum, quod dabit... Dabit autem eis specialiter tria; dabit sanctitatem in mente, ne per Antichristum inficiantur: *Dabo vobis spiritum, et vivetis (Ezech. 37. 6);* dabit veritatem in ore, ne per Antichristum decipiantur: *Dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere et contradicere omnes adversarii vestri (Luc. 21. 15);* dabit firmitatem in opere, ne per Antichristum subiiciantur: *Dabis eis scutum cordis laborem tuum (Thren. 3. 65).* Vel dabit Dominus magnanimitatem ad dimicandum, aequanimitatem ad tolerandum, longanimitatem ad perseverandum.... Hi duo testes sunt Elias et Henoch, qui sunt in paradiso voluptatis (*), servati usque ad tempus Antichristi. *Dabo* ergo *duobus testibus meis,* scilicet officium praedicandi; *et prophetabunt*, primo veritati testimonium perhibendo; secundo moriendo, tertio resurgendo. *Prophetabunt* ergo, idest praedicabunt, *diebus mille ducentis sexaginta,* idest tribus annis et dimidio, sicut Christus praedicavit... *testibus,* dico, *amictis saccis,* scilicet poenitentiae et austeritatis. Unde sicut in praedicatione primi adventus fuit iudicium humilitatis, paupertatis et asperitatis, nam erat Ioannes indutus pilis camelorum *(Marc. 1. 6);* sic praedicatores secundi adventus praetendent signa humilitatis, paupertatis et asperitatis in vestibus vilitatis, ut sic valeant vincere Antichristum regem superbiae et vanitatis ... *Et cum finierint testimonium suum (Apoc. 11. 7),* idest praedicationem suam, in qua perhibebant Christo testimonium verum, quod erit per tres annos et dimidium; *bestia*, idest, secundum Glossam, Antichristus, qui dicitur bestia propter brutalitatem et voracitatem, *quae*, inquam, bestia, *ascendit de abysso* malitiae et iniquitatis, et tenebris infide-

(*) Paradisum voluptatis adhuc existere Seraphicus cum S. Thoma, ceterisque scholasticis ubique supponit. Eius autem « situs, sicut doctores dicunt, est valde eminens et altus, et iuxta aequinoctialem partem in oriente quodammodo vergens ad meridiem. Est autem tantae altitudinis, ut illuc non conscendant vapores in aëre elevati, sed fit ibi aër mundus et purus, idoneus statui perpetuitatis; et propter puritatem aëris ibi esse *(dicunt)* contemperantiam caloris: et quia est secus aequinoctialem partem est ibi magna temperies temporis. » *2. dist. 17. dub. 3.* Quod si quaeratur, ad quid « serviat ille locus homini, quia modo non servit, nec post diem iudicii serviet; ergo videtur, quod frustra factus sit locus ille;... patet, quod locus ille frustra non est. Multum enim facit ad nostram eruditionem, et occasionem nobis praebet requirendae salutis, in qua consistit summa etiam perfectio totius utilitatis humanae. » *2. dist. 29. dub. 3.*

litatis; *faciet adversus illos bellum,* idest multis modis, scilicet disputationibus, falsorum miraculorum operationibus, persuasionibus, promissionibus, tormentis. Unde *faciet adversus illos bellum* corporale et spirituale; corporale per genus tormentorum, et spirituale per allegationes rationum... *Et vincet illos,* scilicet violentiam inferendo; *vincet illos,* secundum vulgi opinionem, qui iudicat secundum faciem exteriorem, non secundum veritatem. Nam moriens pro Christo non vincitur, quamvis occidatur. *Et occidet eos*, corporaliter interimendo. *Et corpora eorum jacebunt*, scilicet inhumata, *in plateis civitatis magnae (ibid. 8)*, scilicet Ierusalem,... in qua civitate *Dominus eorum,* scilicet Christus, *crucifixus est* propter genus humanum redimendum... *Et videbunt,* scilicet oculis carnis, *de populis et tribubus et linguis et gentibus (ibid. 9),* idest de omni natione, corpora eorum *per tres dies et dimidium,* ad literam iacentia inhumata, ad Antichristi victoriam et gloriam. *Et corpora eorum non sinent* sequaces Antichristi *poni in monumentis,* ut discipuli Eliae et Henoch confundantur, deficiant et terreantur... *Et post tres dies et dimidium spiritus vitae a Deo,* idest a divina virtute, *intravit in eos;* quoniam ad literam *post tres dies et dimidium* animae intrabunt ipsorum corpora, et resurgent. *Et steterunt,* idest stabunt, *super pedes suos (ibid. 11),* scilicet non suffulti ab aliis, sed virtute propria atque divina. Et tunc, scilicet ipsis resuscitatis, *timor magnus,* scilicet Dei et poenae infernalis, *cecidit*, idest cadet, *super eos, qui viderunt eos* ita resuscitatos, et glorificatos... *Et audierunt vocem magnam de caelo dicentem illis (ib. 12).* Quid? *Ascendite huc,* scilicet ad sublimationem gloriae, vos existentes in descensu humilitatis; *ascendite huc* ad solium regiae maiestatis; *ascendite huc* ad copiosam iucunditatem, ad victoriosam sublimitatem, ad perpetuam securitatem. *Et ascenderunt in caelum in nube.* Ad literam rapientur enim Christo obviam in nubibus *(1. Thess. 4. 16)...* Et dum sic ascenderent, *videbunt* illos sic ascendentes *inimici eorum,* ut ex hoc magis affligerentur, sicut iusti ex deiectione reproborum laetabuntur, iuxta illud *(Ps. 111. 10): Peccator videbit et irascetur, dentibus suis fremet et tabescet.* » *Comm. in Apoc. c. 11, nn. 731-768;* Supplem. Vol. III.

(2) « Dicendum quod absque dubio hora diei iudicii est nota toti Trinitati et homini assumpto; sed ignota est omnibus in statu viatorum existentibus. Sed de hoc est contentio inter doctores, utrum nota sit Angelis et animabus beatis. Quidam dicunt quod sic, quidam quod non. Sed certe quid sit super hoc tenendum, magis docebit experientia pro loco et tempore, quam nunc doceat scientia; utrumque enim est possibile. Cum enim Christo soli communicata sit omnis scientia, non video, quare Angeli illud ignorare non possint, cum istud non sit de substantia gloriae ipsorum. Rursus, cum Deo sint familiares, et nihil in huius rei scientia perdere possint, non video, quare istud non congruat revelari. Non tamen est facile hoc diffinire. Unde quia aliquae auctoritates Sanctorum videntur sonare, quod Angeli hoc norunt, aliquae quod ignorent; sane dici potest, quod istud notum sit aliquibus Angelis et beatis, aliquibus ignotum: et sicut dicitur circa incarnationis mysterium, sic et in illa parte standum est, quod alicui creaturae hora iudicii nota sit. » *4. dist. 48. a. 1. q. 4.*

(3) « Iudicium dicitur tripliciter, scilicet communiter, proprie et appropriate. Iudicium communiter dicitur collatio manifesta meriti, ad praemium. Iudicium proprie dicitur discussio meritorum, et prolatio cum quadam discussione et sententiae diffinitione. Iudicium appropriate dicitur ipsa condemnatio; unde iudicatus dicitur condemnatus. Primo igitur modo omnes iudicabuntur, quia omnes convenient; et patebit quo modo de omnibus retribuet secundum merita. Et hoc est, quod dicit Apostolus: *Omnes manifestari oportet (2. Cor. 5. 10).* Secundo modo, prout dicitur iudicium discussionis, non omnes iudicabuntur, sed erunt quatuor ordines, sicut distinguit beatus Gregorius, et Magister ponit in litera. Tertio modo, secundum quod dicitur iudicium condemnationis, iudicabuntur mali solum. Et istud iudicium incipit in praesenti per executionem in infidelibus, et per expoliationem in daemonibus, et consummabitur in futuro. » *4. dist. 47. a. 1. q. 3.*

(4) « Priori distinctione supposita, daemones iudicabuntur iudicio condemnationis, sed non discussionis. Ratio autem condemnationis venit tum ex parte iustitiae Dei, tum ex parte gloriae Christi, tum ex parte meriti, tum ex parte confirmationis supplicii. Ex parte iustitiae Dei; quia sicut iudicium hominum universale fiet, ut iustitia Dei hominibus innotescat et appareat; sic etiam iudicium Angelorum et condemnatio fieri debet. Ex parte gloriae Christi; quia Christus triumphavit de diabolo, et iudicatus fuit a membro diaboli ad suggestionem eius; ideo debet auctoritatem iudiciariam super ipsum accipere. Ex parte meriti; quia enim participes fuerunt culpae humanae, debent et participes esse contumeliae et poenae. Ex parte supplicii consummandi; sicut enim omnes homines expectant iudicium, vel ad consummationem gloriae, vel poenae; ita et daemones iudicium non debent evadere, ut si quid poenarum eis deest, suppleatur plene. Unde simul involventur cum aliis damnatis, et simul incarcerabuntur, ac per hoc ad iudicium deducentur, et iudicabuntur. » *4. dist. 47. a. 1. q. 4.*

(5) « Omnium meritorum erit ibi lectio et memoria, quia, sicut dicit Apostolus *(Rom. 2. 15)*, erunt cogitationes *accusantes, et defendentes*; et ita bona et mala ibi patebunt, et per consequens affectiones et operationes. Omnia autem reducentur ad memoriam, quia revocatio actuum et cogitationum praecedentium ad memoriam erit ad ostensionem iustitiae divinae secundum statum illum, et misericordiae secundum statum praeteritum, sive transactum. Propter ostensionem iustitiae divinae in retribuendo, rememorabuntur bona et mala, in quibus permanserunt finaliter; haec enim sola digna sunt retributione. Propter ostensionem misericordiae de praeterito, rememorabuntur mala bonorum, a quibus sunt misericorditer liberati, et bona malorum, quae in eis misericorditer operatus est Deus, qui *solem suum oriri facit super bonos et malos (Matth. 5. 45)*; ideo bona et mala sua omnino erunt sibi in memoria. » *4. dist. 43. a. 3. q. 1.*

(6) « Liber vitae dicitur Dei notitia, et virtus divina, qua in nobis est nostrorum oblitorum recordatio » — « Dicendum, quod libri duplex est proprietas; una in se, scilicet scientiae retentio in simultate et uniformitate; et ratione huius proprietatis, nomen libri transfertur ad Dei notitiam. Alia proprietas est ad nos, quia per librum est in nobis oblitorum recordatio; et ratione huius transfertur ad vim illam, qua fit recordatio praeteritorum. Humanitas autem, sive visio eius, non dicitur liber: et quod dicit Gregorius et Glossa, intelligitur per quamdam concomitantiam. Concedendum igitur, quod liber dicitur Dei notitia, et quod dicitur illa virtus divina secundum duplicem proprietatem... Ad illud quod obiicitur, quod in libro illo non est scripturae impressio, dicendum quod quantum ad hanc proprietatem non transfertur; imo in hac differunt, quia liber ille repraesentat quod in eo fit, sed liber iste repraesentat quod facit. Ad illud quod obiicitur, quod virtus illa reducit mala ad memoriam, quae sunt causa mortis, dicendum quod liber et vis Dei causa vitae in se est; et quod mortis sit, hoc est solum per occasionem, et ratione aliorum librorum, scilicet conscientiarum; et ideo ab eo denominatur, ad quod principaliter est. Vel dicendum, quod non dicitur liber vitae, quia det vitam; sed notitia Dei dicitur liber vitae, quia omnia sibi sunt vita. Similiter vis illa liber dicitur, quia recolit; sed vitae dicitur, quia hoc non facit per creaturae defectibilitatem et fallibilitatem, sed secundum divinae notitiae vivam veritatem. » *4. dist. 43. a. 2. q. 1. et ad 1-3.* Vide etiam superius *part. 1. cap. 8. not. 3. et 4.*

(7) « Liber vitae in resurrectione aperietur, quia iudicium erit secundum merita et demerita nostra. » — « Dicendum quod, sicut dictum est, liber vitae est liber redeuntium, ars est exeuntium. Differunt autem exitus et regressus, quia exitus tantum a Deo dependet, sed regressus a Dei gratia et voluntate nostra, quia regressus est per merita bona, quae sunt a Dei gratia et a voluntate nostra. Quoniam igitur iudicium erit secundum merita nostra et demerita, et merita sunt a nobis et a Deo; ideo ad dispensandum quantitatem et dignitatem meritorum, necesse est aperire libros conscientiarum, et librum vitae,

in quo apparet quantitas gratiae secundum mensuram liberalitatis divinae, secundum cuius mensuram est etiam gloriá... Ad illud quod quaeritur, quibus aperitur, dicendum, quod dupliciter est loqui de apertione, aut quantum ad ipsius libri intuitionem, aut quantum ad subsequentem cognitionem. Quantum ad intuitionem, aperitur tantum propter bonos, quia ipsi soli videbunt; quantum ad subsequentem cognitionem, omnibus, quia boni se ibi legentes, cognoscent se praedestinatos esse; mali vero, ex hoc ipso quod in libro aperte legere non potuerunt, scient se non esse praedestinatos: et sic patet responsio ad obiecta. Et est exemplum. Sicut si pauper non habens merellum regis, idest signaculum, quod pauperes portant ad eleemosynam percipiendam, scit bene quod recedit vacuus, non per positionem, sed per privationem cognoscens; sic damnati, cum non legent ibi nomina sua, scient se non esse scriptos ad gloriam; ac per hoc scient ex parte Dei, quod Deus ipsos damnabit; et ex parte suae conscientiae scient, quod sunt digni poena. Et ita ex comparatione utriusque libri hoc scient, non tamen sic in legendo, sicut legunt boni in libro vitae. » *4. dist. 43. a. 2. q. 3.*

(8) « Quamvis fas sit utramque partem opinari, rationabilius tamen est, quod omnium electorum peccata omnibus iustis tunc patebunt. Et hoc propterea quia magna erit Dei gloria, dum manifestabitur eius ad filios misericordia; et dum ostendetur eius misericordia, nulla erit erubescentia. Et si tu quaeras, quo modo hoc possit esse, dicendum quod ratio est a parte eius, cuius peccata manifestantur, quia erubescentia est timor in expectatione convicii. Unde cum in beatis non cadat timor, non erit erubescentia. Quod non cadat timor, patet, quia *perfecta caritas foras mittit timorem (1. Ioan. 4. 18)*. Ratio autem est ex parte videntium, quia nullus ibi vituperat, nullus ibi aspernatur; sed potius Deum collaudat, dum attendit virtutem Dei in ipso. Et est exemplum in Magdalena, cuius peccata publice recitamus, nec tamen facimus ei contumeliam, quia non recitamus ad eius ignominiam, sed ad laudem divinam et suam; unde nec ipsa de hoc habet erubescentiam, nec cogitamus de ipsa tanquam de meretrice, sed tanquam de nobilissima domina, quae de multis malis est erepta. Exemplum est de bono confessore et poenitente; bonus enim confessor ferventius poenitentem diligit, quia verius, et clarius, et fidelius suas ignominias et peccata aperit, maxime dum attendit ipsum conteri, et vincula eius resolvi per virtutem et misericordiam Dei. Et hoc ibi multo magis erit, ubi omnes cogitationes erunt ordinatissimae. Amplius cum homo omnia secreta sine verecundia communicet amico, ubi omnes erimus amicissimi, ubi unus diliget alium sicut se, quomodo erubescet unus de alio aliter, quam de se? Nullo modo videtur. » *4. dist. 43. dub. 4.*

(9) « Ad illud quod obiicitur, quod manifestatio malorum est in poenam, dicendum quod verum est in malis, sed in eis qui egerunt poenitentiam, est in gloriam. Unde dicunt aliqui, quod sicut cicatrices corporales in martyribus remanent ad gloriam; sic cicatrices spirituales in poenitentibus, quia vicerunt culpam, sicut illi poenam. Sed tamen quidquid sit de hoc, non remanent in eorum contumeliam, sed in Dei gloriam, qui liberavit de tanta miseria ». *4. dist. 43. a. 3. q. 2. ad 2 et 3.* — « Ibi erit memoria malorum sine tristitia; qualiter autem hoc possit esse, dicunt aliqui, quod divina virtute, quae sicut potens est in igne separare lucem a caliditate, sicut dicit Basilius super illud Psalmi *(28. 7). Vos Domini intercidentis flammam ignis;* sic separabit a mali cognitione et recordatione moestitiam. Aliter dicunt alii, quod hoc est propter dignitatem status. Sicut enim angeli gloriosi, etsi nos ament, tamen propter mala nostra non tristantur, pro eo quod sunt absorpti a gloria, sic in proposito est intelligendum. Melius tamen est dicere, quod hoc sit propter modum considerandi, quia numquam recogitabunt mala absolute, sed semper in consideratione ad Deum liberantem; quoniam cogitare de malo praeterito sub intentione liberationis in praesenti non generat in nobis affectionem moestitiae, sed gaudii ». *4. dist. 43. dub. 3.*

(10) « Omnes repente vel simul omnia peccata videbunt; et credendum est magis quod simul. Ad quod intelligendum, notandum est,

quod simul videre multa, ut multa, hoc potest esse tripliciter. Aut ratione eius, in quo videt, quia videt multa uno; et sic in speculo aeterno est videre multa, quia per idem ibi homo videt diversa. Aut ratione sublimitatis intellectus, qui efficitur deiformis per gloriam; unde videt plura, sicut Deus, licet non omnimode, sicut Angelus beatus simul cognoscit Deum in se, et creaturam in Deo, et in proprio genere. Aut ratione divinae virtutis hoc facientis, quae tamen non efficit gloriam, ut ostendat ei exemplar aeternum, sed levat intellectum, ut possit aliquid supra se, vel ad gloriam, vel ad poenam. His tribus modis videbunt simul animae bonae in iudicio; primis duobus modis in patria, sed tertio tantum modo animae malae in iudicio. Utrum autem post sic videant in inferno, hoc non determino, quamvis non improbabiliter dici possit, ut poena vermis sit consummata et uniformis... Ad illud quod obiicitur, quod cognitiva in damnatis non debet sublimari, dicendum quod illa sublimatio potius est depressio, scilicet in ostensione omnium turpitudinum. Sicut enim recogitatio multorum bonorum amplificat laetitiam, ita recogitatio multorum malorum amplificat tristitiam. Ad illud quod obiicitur, quod erit discussio, dicendum quod etsi sigillatim fiat discussio de singulis, quia non possunt omnia simul dici; tamen ad confusionem erit simul memoria de multis. Nec mirum, quia potentior est virtus cognitiva, quam expressiva, sive interpretativa; intelligimus enim statim, quod non possumus exprimere tempore diuturno ». *4. dist. 43. a. 3. q. 3. et ad 2 et 3.*

(11) « *Et vidi, et ecce nubem candidam, et super nubem sedentem similem Filio hominis, habentem in capite suo coronam auream, et in manu sua falcem acutam.* Hic tangitur de futuro iudicio, ubi reddentur bonis praemia, et malis supplicia aeterna; ut sic alliciat ad Deum bonos ex amore, malos autem ex timore trahat. Et primo persona iudicis describitur. Secundo ostendit, quod Sancti tunc exaudientur, ibi: *Et misit qui sedebat super nubem, falcem suam in terram.* Tertio ostendit, quod Sancti, qui modo iudicantur et vilipenduntur, tunc iudicabunt, et honorabuntur, ibi: *Et alius Angelus exivit de templo, quod est in caelo, habens et ipse falcem acutam.* Quarto ostendit, quod licet Sancti sint iudices, auctoritas tamen iudicii est penes Christum, ibi: *Et alius Angelus exivit de altari.* Quinto ostendit obedientiam Sanctorum quoad divinum imperium, ibi: *Et misit Angelus falcem suam acutam in terram.* Dicit ergo: *Et vidi etc.* Ita dixi supra, quod vidi, quod *qui adoraverit imaginem bestiae, cruciabitur igne et sulphure.* Dixi etiam, quod *audivi vocem dicentem mihi: Scribe: Beati mortui etc.* Et non solum hoc vidi, verum *et vidi*, idest spiritualiter intellexi; *et ecce*; idest adest, qui olim venit iudicari, nunc venit iudicare. *Ecce,* inquam, quid? *Nubem candidam*, idest carnem Christi purissimam, ab omni labe semotam. *Dilectus meus candidus (Cant. 5. 10); et super nubem sedentem,* idest super humanitatem, vidi *sedentem,* idest divinitatem. *Ascendet Dominus super nubem levem, et ingredietur Aegyptum (Isai. 19. 1);* et, supple, istum *super nubem sedentem*, idest Dei Filium, quantum ad divinam naturam humanae naturae praesidentem, vidi *similem Filio hominis;* non dicit hominem, sed *similem,* quia in iudicio non erit mortalis, sed similis. Unde homo, ex hoc quod est filius hominis peccatoris, est mortalis, et moriendi habet necessitatem; Christus autem nunquam habuit moriendi necessitatem, sed assumpsit per voluntatem, quia filius hominis non fuit, sed *similis;* et si fuerit mulieris, non tamen peccatricis. Vidi ergo Dei Filium *filio hominis similem super nubem sedentem. Habentem in capite suo*, idest in se ipso, qui est caput Ecclesiae, et fidelis animae; vel in divinitate, quae est caput humanitatis, *coronam auream;* quia vicit diabolum et mundum, in signum victoriae et dominationis. In auro fulgido designatur sapientia, in corona victoria. Ergo *corona* signat victoriam per sapientiam acquisitam, vel coronam rotundam ex perfectione; et *aurea* fulgidam ex speculatione et intuitione. *Vidi* ergo *in capite* sedentis Christi in sede Iudicis *coronam auream.* Et non solum vidi ipsum habentem *coronam in capite;* verum et *in manu sua;*

idest in potestate sua, *falcem acutam,* idest sententiam iudiciariam, qua separabit bonos a malis, sicut falce segetes a terra. Quae, inquam, sententia dicitur *falx acuta,* quia attingit cordis intima. Notate ergo, quod in tota illa clausula: *Et vidi, et ecce nubem candidam,* describitur primo persona Iudicis summi, quantum ad quatuor conditiones. Quantum ad humanitatem sublimatam, in nubis conditione, ibi: *ecce nubem candidam.* Quantum ad divinitatem complanatam, in sedentis expressione, ibi; *et super nubem sedentem similem filio hominis.* Quantum ad auctoritatem denotatam in capitis elevatione, vel coronae, ibi: *in capite eius coronam auream.* Quantum ad potestatem ordinatam, in falcis sectione, ibi: *falcem acutam in manu sua. Vidi ergo, et ecce nubem candidam.* Haec nubes candida dicitur caro Christi innocentissima, quae est nubes candida, propter subintrantem divinitatem; rorida, propter abundantem puritatem; humida propter supereminentem pietatem. Et bene caro Christi mundissima dicitur *nubes candida.* Quoniam sicut nubes efficitur candida ex depuratione et subtiliatione vaporum terrestrium, et ex subintratione radiorum solarium; sic caro Christi, depurata ab omni peccato et macula, et divinitati unita, recte nubae candidae comparatur. Secundo describitur Iudex noster Christus, quantum ad divinitatem unitam, ibi: *Et super nubem sedentem similem filio hominis.* Unde sedes est humanitas, sessor est divinitas, quae sedet super humanitatem; regendo per sapientiam, custodiendo per providentiam, deducendo in gloriam. Unde et sic sedens dicitur *similis filio hominis;* quia assumpsit pallium humanitatis, et defectum passibilitatis similem defectui culpabilitatis. Tertio describitur, quantum ad auctoritatem denotatam, cum dicitur: *habentem in capite eius coronam auream.* Unde Dei Filius habuit coronam carneam in incarnatione, coronam spineam in passione, coronam auream in glorificatione. Et has portabit in capite in extremo iudicio, et hoc ad beatorum consolationem, et malorum confusionem. Quarto describitur, quantum ad potestatem iudiciariam, cum dicitur: *in manu sua falcem acutam.* Potestas iudiciaria comparatur *falci;* quia habet virtutem incisivam, et divisionem separativam, quoniam separabuntur boni a malis, iusti ab iniustis, agni ab haedis. Et dicitur haec potestas iudiciaria *falx acuta* propter irrevocabilitatem et penetrabilitatem: *Mittit falces, quoniam maturavit messis (Iöel. 3. 13).* Et nota, quod contingit invenire falcem praedicationis, qua putantur sarmenta: *Conflabunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces (Isa. 2. 4);* falcem confessionis, qua praescinduntur peccata: *Praecidentur ramusculi eius falcibus, et quae derelicta fuerint, abscindentur (Isa. 18. 5);* falcem disceptationis, qua puniuntur delicta, in proposito: *Mittite falces, quoniam maturavit messis (Iöel. 31. 3)*». *Com. in Apoc. c. 14. 1075-1083.* Supp. Vol. II.

(12) « *Fulgebunt iusti... iudicabunt nationes (Sap. 3. 7).* Hoc specialiter dicitur de Sanctis perfectis, qui iudicabunt, et non iudicabuntur. Quatuor enim ordines in iudicio erunt, ut dicit Glossa super illud: *Non resurgent impii in iudicio (Psalm. 1. 5).* Sed quomodo iudicabunt Sancti, cum scriptum sit: *Pater omne iudicium dedit Filio (Io. 5. 22)?* Dicendum, quod est iudicium auctoritatis, quo iudicabit tota Trinitas: disceptationis, quo solus Christus homo: assessoriae dignitatis, quo soli Sancti perfectiores: approbationis, quo omnes boni: comparationis, quo boni, idest minus mali: *Viri Ninivitae surgent in iudicio cum generatione ista, et condemnabunt eam (Matth. 12. 41)* ». *Exposit. in Sap. c. 3.* — « Apostoli in die iudicii quadam dignitate iudicabunt; non tamen eo modo, quo Christus ». — « Dicendum, quod iudex de aliquo dicitur duplici ratione, aut quia ipsius est ferre sententiam, aut quia assistit ferenti, secundum quod aliqui iudices assistunt, et quodam modo consulunt iudici principali. Qui ergo fert sententiam, ille est iudex principalis; et talis est solus Christus, sicut patet in Matthaeo *(25. 34. 41),* ubi exprimitur, quomodo feret sententiam. Qui autem assistunt iudici, etiam nomen et dignitatem iudicantis sortiuntur; et tales sunt viri perfecti, qui ultra opera necessitatis praeceptorum supererogaverunt perfectionem consiliorum. Tales autem sunt

Apostoli principaliter tanquam capita, et eorum perfecti imitatores. Assistentia autem illa non erit ad consulendum, quia Dominus consilio non indiget; sed erit tanquam ad quemdam honorem, et appropinquationem ad iudicem, quam possumus appellare, iuxta verbum Domini *(Matth. 19. 28)*, honorabilem consessionem. Ratio autem huius honorabilis consessionis meritoria, est perfectio supererogationis; ratio autem finalis est ad condemnationem malorum ex vitae suae comparatione, et ad gloriam Christi per sententiae eius iudicii approbationem. Sententiam enim Domini ut iustam approbabunt, et malorum vitam sua comparatione condemnabunt ». *4. dist. 47. a. 1. q. 1.* — « Angeli in die iudicii non iudicabunt nisi approbando. » — « Dicendum quod, sicut dictum est, iudiciaria potestas triplici ex causa dicitur esse communicata Apostolis, scilicet ratione comparationis, approbationis sententiae, et honorabilis consessionis. Ratione comparationis, iudicium erit hominum malorum et bonorum tantum; ratione approbationis, erit bonorum hominum et Angelorum tantum; ratione consessionis honorabilis, perfectorum tantum. Unde dicendum quod, proprie loquendo, iudiciaria potestas non erit in Angelis. Si autem dicatur in eis esse, intelligendum est ratione approbationis ». *Ibid. q. 2.*

(13) « Potestas iudiciaria est Christi secundum divinitatem per naturam; secundum humanitatem collata per gratiam. Unde quoad lationem sententiae pertinet ad humanitatem; eius tamen non est tanquam iudicis delegati, sed tanquam principalis ». — « Ad hoc quod iudicium sit firmum, concurrit auctoritas et potestas; auctoritas in sententiando, et potestas in retribuendo praemium secundum meritum. Si alterum horum deficiat, non est iudicium. Haec duo principaliter sunt in Deo. Nam in ipso est auctoritas ad sententiandum, quia Dominus omnium est, et nos omnes servi eius. Est etiam potestas ad retribuendum, quia potentissimus, et non est qui contra eum se valeat erigere, vel eius sententiam irritare. Haec duo communicavit Deus Trinitas homini Christo, auctoritatem dando, et dominium, sicut dicitur: *Dominum fecit Deus hunc Iesum (Act. 2. 36)*. Potestatem etiam dedit sibi cetera subiiciendo: *Data est mihi omnis potestas (Matth. 28. 18)*. Et ideo: *Ipse est, qui constitutus est a Deo iudex vivorum et mortuorum (Act. 10. 42)*, sicut dicitur. Quoniam ergo potestas iudiciaria respicit illa duo iam dicta, et illa sunt in Deo per naturam, et in Christo homine per gratiam; ideo iudiciaria potestas est Christi secundum divinitatem per naturam, secundum humanitatem collata per gratiam. Unde secundum utramque naturam habet auctoritatem; sed secundum divinitatem, principalem et naturalem, secundum humanitatem, commissam; unde *constitutus est.* Cum igitur sit potestas primaria in Deo, sed commissa in homine Christo, latio sententiae debet fieri a Christo homine secundum humanitatem, quia si fieret secundum potestatem primariam, cum secunda nihil det primae, non esset vere iudex secundum humanitatem; sed quando secunda operatur, cum recipiat a prima, ratio iudicandi residet penes utramque, secunda enim recipit a prima. Ideo latio sententiae fiet a Christo secundum humanitatem. Sed quia Christus est Deus et homo, sententia eius non erit tanquam iudicis delegati, sed tanquam principalis; et ideo ab ea propter utramque potestatem nullus poterit appellare. Concedendae sunt igitur rationes ad utramque partem; primae, quia verum concludunt, quod iudiciaria potestas sit Christi secundum divinitatem. Similiter ad oppositum, quia verum concludunt, quod sit Christi secundum humanitatem, maxime quantum ad sententiae lationem. Robur tamen sententiae, ut dictum est, non principaliter est ex humanitate Christi, sed potius ex eius divinitate ». *4. dist. 48. a. 1. q. 1.*

(14) « Duplex est cognitio divinitatis, una per signa et effectus, alia in sua forma et essentia. Dico ergo, quod reprobi bene habebunt cognitionem de Christi divinitate per signa certissima, et per effectus manifestos cognoscent, quia ipse est Deus omnipotens. Cognitionem autem, quae est in propria forma, quae est per visionem apertam, hanc quidem non habebunt. Et prima ratio huius est, quia talis forma omnino est improportionabilis oculis peccatoris, et improportionabilis oculis omni-

bus, qui non sunt sublimati per gloriam, vel per superabundantiam gratiae. Et quia reprobis non dabitur gratia nec simpliciter, nec ad tempus, ideo non videbunt. Ratio autem quare non dabitur eis virtus, quae faciat eorum aspectum habilem ad videndam illam lucem, est illa, quam tangit Isidorus et Augustinus, quia si haberent oculum aptum, haberent summam delectationem, quam impossibile est esse, et indecens in peccatoribus ». *4. dist. 48. a. 1. q. 2.*

([15]) « *Ecce venit cum nubibus, et videbit eum omnis oculus, et qui eum pupugerunt.* Hic ipse Christus commendatur a iustitia et aequitate in secundo adventu, ubi erit bonis honor, malis autem confusio et ignominia. Primo ergo tangitur adventus; secundo veniendi modus, ibi: *cum nubibus;* tertio venientis aspectus, ibi: *et videbit eum omnis oculus;* quarto manifestationis effectus, ibi: *et plangent se super eum omnes tribus terrae. Etiam, amen.* De hoc adventu secundo loquitur hic, ut qui nolunt amore peccata dimittere, saltem timore dimittant. Et utitur adverbio demonstrandi, et verbo praesentis temporis, dicens: *Ecce venit,* idest cito veniet ad iudicium: *cum nubibus,* idest cum Sanctis omnibus, qui dicuntur nubes volantes per contemplationem, pluentes per praedicationem, protegentes per intercessionem, coruscantes per bonorum operationem: *Qui sunt isti, qui ut nubes volant (Isa. 60. 8)?* Cum istis nubibus veniet ad iudicium: *Veniet ad iudicium cum senioribus populi sui, et principibus eius (Isa. 3. 14).* Vel dicitur venire ad iudicium cum nubibus, quia veniet cum carne humana, in qua tonabit disceptando et sententiando: *Dominum formidabunt omnes adversarii eius, et super ipsos in caelis tonabit (1. Reg. 2. 10).* Coruscabit, occulta cordium manifestando: *Nolite ante tempus iudicare, quoadusque veniat Dominus, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium (1. Cor. 4. 5).* Pluet, aeterna supplicia infligendo: *Pluet super peccatores laqueos: ignis, et sulphur et spiritus procellarum, pars calicis eorum (Ps. 10. 7).* Proteget, bonos et electos praemiando: *Abscondes eos in abscondito vultus tui: Proteges eos in tabernaculo tuo (Ps. 30. 21).* Notate Glossam. Qui primo apparuit penuriosus paupertate, tunc erit ditissimus; obsequiosus humilitate, tunc erit altissimus; dolorosus anxietate, tunc erit laetissimus; vituperatus in cruce, tunc erit laude dignissimus. Cuius maiestas incorruptibilis, potestas insuperabilis, claritas inoffuscabilis, suavitas inexplicabilis. *Veniet* ergo *cum nubibus,* idest ad locum ubi ascendunt nubes, ut ab omnibus videatur. Et ideo sequitur: *Et videbit eum omnis oculus.* Videbit bonus ad gloriam, malus ad poenam aeternam: *Videntes turbabuntur timore horribili (Sap. 5. 2).* Ibi boni videbunt divinitatem et humanitatem, mali autem humanitatem: *Tunc videbit omnis caro salutare Dei (Luc. 3. 6).* Tunc parvuli morientes ante baptismum videbunt Christum, sed non cognoscent eum. Unde Anselmus *(in Meditat. medit. 2):* Angustae erunt impiis viae in die iudicii. Nam desuper erit iudex iratus, subtus horrendum chaos et patens infernus, a dextris peccata accusantia, a sinistris infinita daemonia ad supplicium trahentia. Intus conscientia urens, deforis mundus ardens. Et miser peccator sic deprehensus, quo fugiet? Latere impossibile, apparere intolerabile. Si quaeras, quis te accusabit? Dico, quod totus mundus, quia, offenso creatore, offenditur creatura. Sic erit de miseris, quid ergo de bonis? *Laetitia sempiterna super capita eorum, gaudium et exultationem obtinebunt (Isa. 35. 10). Veniet ergo cum nubibus, et videbit eum omnis oculus, et qui eum pupugerunt,* ut Iudas vendendo, Iudaei emendo, Pilatus imperando, milites exequendo, peccatores mandata transgrediendo: *Aspicient ad me, quem confixerunt (Zach. 12. 10);* et: *Videbunt in quem transfixerunt (Ioan. 19. 32).* Hos specialiter exprimit ad maiorem eorum ignominiam et confusionem. Unde Haymo: Tam Iudaei, qui eum hora tertia crucifixerunt, quam milites qui facto, videbunt eum, non ut condemnent et irrideant, sed ut paveant et gemant. *Et plangent se super eum omnes tribus terrae,* idest dolebunt videntes gloriam Sanctorum, qui fundati sunt super eum. Et non tantum dolebunt de tormento inferni, sed etiam de amissione talis boni, sti-

pendii et solatii, quod pro nihilo amiserunt. Propter breve namque gaudium intraverunt supplicium sempiternum : *Nos insensati vitam illorum aestimabamus insaniam, et finem illorum sine honore (Sap. 5. 4).* Unde prae dolore mordebunt linguas suas: *Dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti (Zach. 12. 10),* vel unigeniti. Sed qui sunt hi dolentes et plangentes? *omnes tribus terrae,* idest terrena amantes, et caelestia odientes. *Vae vae vae habitantibus in terra (Apoc. 8. 13).* Chrysostomus super Matthaeum: Plangent se Iudaei super eum, videntes viventem et convivificantem, quem quasi hominem mortuum aestimabant, et convincentes se corpore vulnerato, scelus suum vindicare non poterunt. Plangent se et gentiles, qui variis philosophorum disputationibus decepti, stultitiam putaverunt Deum colere crucifixum. Plangent etiam peccatores christiani, qui *dilexerunt magis tenebras, quam lucem (Io. 3. 19)*; haeretici, qui purum hominem crucifixum esse dixerunt. *Plangent* ergo *se super eum omnes tribus terrae. Amen* confirmatio est praecedentium, quasi diceret: Vere ita erit ». *Comm. in Apoc. c. 1. nn. 27-32.* Suppl. Vol. II.

(16) « Christus apparebit in forma gloriosa non tantum bonis, sed etiam reprobis. Et non erit differentia ex parte apparentis, sed ex parte respicientium. Boni enim respicient gloriosam formam cum gaudio et gloria, sed mali cum confusione et poena. Confundentur enim in aspectu eius, et non poterunt eius sustinere intuitum propter conscientiae remorsum, et propter expectationem ferendae sententiae contra eos; e contra boni oblectabuntur. Ad illud quod obiicitur, quod apparebit cum cruce et cicatricibus, dicendum quod, sicut cicatrices in martyribus non sunt signum infirmitatis praesentis, sed infirmitatis praeteritae, imo quantum ad gloriam et decentiam et pulchritudinem sunt signa victoriae et gloriae; sic in Christo intelligendum, quod illae cicatrices et crux signa erunt mortis vilissimae, quam sustinuit; sed tamen, quia apparebunt in excellentia gloriae, signum erunt gloriae tunc praesentis. Unde Chrysostomus dicit super Matthaeum, quod crux radiis solis erit lucentior, similiter et cicatrices. Ad illud quod obiicitur, quod oculi eorum sunt improportionabiles, dicendum quod improportionabiles erunt per privationem sufficientis proportionis; ideo retundentur visus, et confundentur, sed tamen non erunt omnino improportionabiles per defectum omnis proportionis. Nec est simile de luce spirituali, quia illa excedit multo plus oculum peccatoris, quam lux corporis gloriosi oculum corporis passibilis. Ad illud quod obiicitur, quod videbitur terribilis et blandus; ergo similiter gloriosus et ingloriosus; dicendum, quod non est simile, quia terribilis et blandus dicitur ad alterum; unde benignum hominem potest homo aspicere ut terribilem, quia eum timet; sed gloriosum et non gloriosum dicunt dispositionem a parte visibilis; unde nisi fiat per deceptionem, vel per miraculum et divinam virtutem, quae teneat oculos, sicut dicitur: *Oculi eorum tenebantur (Luc. 24. 26),* res talis videtur, qualis est secundum veritatem ». *4. dist. 48. a. 1. q. 3. et ad 1-5.*

CAPUT II.

De antecedentibus ad iudicium, cuiusmodi est poena purgatoria.

(Ignis purgatorius est temporalis, — quo spiritus justorum plus, vel minus puniuntur: — gravius quam in hoc mundo, — mitius quam in inferno; — sciunt tamen in inferno se non esse: — ab igne sufficienter expurgati, immediate evolant ad caelum).

Deinde in speciali circa statum finalis iudicii consideranda sunt quaedam sicut praeambula, quaedam sicut concomitantia, et quaedam sicut consequentia. Praeambula autem sunt duo, scilicet poena purga-

torii et suffragia ecclesiastica. Primo igitur de poena purgatorii hoc tenendum est, quod ignis purgatorius est ignis corporalis, quo tantum spiritus iustorum, qui in hac vita non impleverunt poenitentiam et satisfactionem condignam, affliguntur secundum plus et minus, secundum quod plus vel minus ([a]) de cremabili secum ex hac vita traxerunt (I). Affliguntur autem minus graviter, quam in inferno, et gravius ([b]), quam in hoc mundo; non tamen ita graviter, quin semper sperent, et sciant se in inferno non esse, licet forte pro poenarum magnitudine hoc aliquoties non advertant. Hac autem afflictione, ab igne corporali eis ([c]) inflicta, purgantur spiritus a reatibus et scoriis, et etiam reliquiis peccatorum, quibus sufficienter expurgatis, immediate evolant et introducuntur in gloriam Paradisi (II).

(a) Vel minus om. ed. 1481.

(b) Magis graviter ibid.

(c) Eis vestit. ex ead. edit.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum primum principium, eo ipso quod primum, sit optimum et perfectissimum, et eo ipso quod optimum, sit summe amativum boni et summe detestativum mali; sicut summa bonitas non patitur, quod bonum maneat irremuneratum, sic etiam non debet pati, quod malum remaneat impunitum. Quoniam ergo viri iusti aliquando decedunt, qui in hac vita non totaliter poenitentia impleverunt, cum meritum vitae aeternae in eis non possit remanere irremuneratum, et vitium culpae non possit remanere impunitum; ne ([d]) perturbetur pulchritudo ordinis

(d) Ne vero ibid.

(I) Primus, qui purgatorii existentiam impugnaverit, quidam Aërius saec. IV ex Catholico Arianus fuisse videtur. Processu vero temporis idem dogma negatum fuit ab Albigensibus, a Waldensibus, a Petrobrusianis, ab Hussitis, a Wicleffo, et tandem a Novatoribus saeculi XVI, et praesertim a Calvino. Nostris insuper temporibus a Rationalistis veluti figmentum ab Ecclesia Catholica invectum traducitur. Cum autem nonnullae quaestiones adiaphorae de hac re agitari soleant, ideo praemonendum est Purgatorii existentiam tantummodo hic vindicari, minime vero rationem poenae, qua animae in eo detentae cruciantur, de ea enim in Appendice ad praesens caput disserendum occurret.

Igitur contra haereticos habetur Fidei professio jussu Pii IV edita, iuxta quam profiteri iubemur: « Constanter teneo purgatorium esse, animasque ibi detentas fidelium suffragiis iuvari. »

(II) Quum S. D. praeterquam de Purgatorii dogmate, etiam de immediata ad caelum evolatione animarum nulla peccati labe infectarum in praesenti capite sermonem instituat, idcirco et errores contra hanc veritatem exorti hic indicandi sunt.

Praecitatum itaque dogma diversa ratione a diversis haereticis impugnatum fuit. Quidam enim saec. III, Arabi vulgo dicti, quos Origenes ad meliorem sententiam adduxit, asserebant animas humanas una cum corpore interire, et in die extrema judicii ad promeritam retributionem recipiendam simul excitari. Alii e contra autumarunt animas

universi, necesse est, quod ipsi finaliter praemientur, necesse est etiam, quod iidem [e] temporaliter puniantur secundum suarum culparum exigentiam et reatum [1].

Et quia culpa commissa [f] et offensiva fuit maiestatis divinae, et damnificativa Ecclesiae, et deformativa imaginis divinae menti nostrae impressae, maxime si fuit culpa mortalis, et venialis etiam disponit ad hoc [2]; et de offensa requiritur punitio, de damno vero agenda est satisfactio, et de deformatione requirenda est expurgatio; hinc est, quod necesse est, quod poena illa sit iuste punitiva, digne satisfactoria, et sufficienter expurgativa [3]. Primum igitur, quoniam poena ista [g] debet esse iuste punitiva, et [h] spiritus, qui, contempto bono aeterno et summo, se subiecit infimo, iuste debet inferiori subiici, ut ab eis suscipiat poenam, ex quorum occasione perpetravit culpam, et ratione quorum et Deum contempsit, et seipsum vilem fecit; hinc est, quod ordo divinae iustitiae exigit, ut spiritus ab igne materiali habeat puniri, ut sicut secundum ordinem naturae anima unitur corpori, ut influat vitam ipsi corpori, sic uniatur igni materiali secundum ordinem iustitiae, ut punibile punienti, a quo suscipiat poenam [4]. Et quia viri iusti, qui sunt in gratia, non sunt digni nisi poena transitoria, et tanto maiori digni sunt poena, quanto maiora commiserunt peccata, et minorem egerunt poenitentiam; hinc est,

(e) Iidem *om. ibid.*

(f) *Ita ibid. et editt. Arg. Aug. Ven.;* commissiva *ed. Rom. male.*

(g) Illa *ed.* 1484.

(h) Et *om. ibid.*

iustorum post expiationem in quadam requie beata usque ad corporum resurrectionem permansuras, non tamen visione beatifica hoc temporis intervallo donari. Ista haeresis late propagata est inter Graecos schismaticos. Lutherus quoque atque Calvinus eam tuiti sunt. Sed contra, praeter definitionem Benedicti XII in Constit. *Benedictus Deus*, est etiam Concil. Florentinum, cujus verba in *Decreto Unionis* sunt: « Credimus.... illorum animas, qui post baptisma susceptum, nullam omnino peccati maculam incurrerunt, illas etiam, quae post contractam peccati maculam in suis corporibus, vel eisdem exutae corporibus sunt purgatae, in caelum mox recipi, et intueri clare ipsum Deum trinum et unum, sicuti est. »

Ne quid autem de hac re desiderare videatur, quaedam adiicienda hic loci veniunt de Millenariis. Cerinthus igitur, primo Ecclesiae saeculo, contendit post finalem hominum resurrectionem dari in terris regnum Christi inter voluptates carnis ad mille annos protrahendum, praeceptis ac sacrificiis legis mosaicae instauratis. Huius haeresis sectatores Millenarii seu Chiliastae dicti sunt. Hunc errorem, exceptis carnalibus voluptatibus, et legis mosaicae instauratione, nonnulli ex antiquioribus Patribus, praesertim vero S. Papias Ep. Hierapolitanus et S. Irenaeus Martyr, ex quibusdam verbis Apocalyp. 20. 2-7 propugnarunt. Verum contra eos Concilium Constantinopolitanum I in symbolo de Christo expresse contra Apollinaristas Millenarios addidit: « Qui venturus est iudicare vivos et mortuos, cuius regni non erit finis. »

quod ab igne materiali puniuntur temporaliter, quidam tamen diutius, quidam vero brevius, quidam acerbius, quidam levius, secundum quod reatus exigit offensarum ([i]) ([5]). Necesse enim est, ut dicit egregius doctor Augustinus *(De Civ. Dei, l. 21. c. 26. § 4)*, quod tantum urat dolor, quantum haeserat ([j]) amor. Tanto enim difficilius quis purgatur, quanto medullis cordis eius intimius amor inhaeserat mundanorum.

(i) Magnitudo *add. ibid.*
(j) Inhaeserat *ibid.*

Amplius, quoniam poena illa debet esse satisfactoria, et satisfactio respicit libertatem voluntatis, et statum viae, potissime cum ibi iam non sit status merendi, et poenae illae minime teneant rationem voluntarii ([6]); necesse est, quod illud, quod defecit ex parte libertatis in voluntate sustinente ([k]), suppleatur in acerbitate ex parte poenae. Quia vero gratiam habent, qui purgantur, quam quidem ultra perdere non possunt; hinc est, quod nec a tristitia penitus absorberi, nec in desperationem incidere, nec in blasphemiam possunt, nec volunt aliquatenus prosilire; ac per hoc, licet graviter puniantur ([7]), longe tamen aliter et mitius ([l]) quam in inferno; et statum etiam illum indubitanter sciunt alium esse quam istum ([m]), in quo sunt illi, qui in inferno irremediabiliter cruciantur ([8]).

(k) *Ita ed. Rom.*; subsistente *ed. Arg. Ven.* subsistere *ed.* 1484.
(l) Minus *ed.* 1484.
(m) Illum *ibid.*

Postremo, quia poena illa debet esse expurgatoria, et purgatio illa est ([n]) spiritualis: necesse est, vel quod ignis ille spiritualem habeat virtutem divinitus sibi datam, vel, ut magis credo, ipsa virtus gratiae interius habitantis, adiuta a poena extrinseca ([9]), ipsam animam iam pro offensis punitam et a reatuum onere alleviatam purget purgatione sufficienti ([o]), ut iam nulla remaneat dissimilitudo ad gloriam ([10]). Et quoniam tales spiritus dispositi sunt in summo ad deiformitatem gloriae suscipiendam in se, cum ianua sit aperta et purgatio consummata, necesse est illos spiritus evolare, in quibus est ([p]) caritatis ignis sursum levans, et nihil retardans ex parte impuritatis animae, vel reatus. Nec enim decet divinam misericordiam seu iustitiam, ut amplius differat ([q]) gloriam, cum inveniat receptaculum idoneum, et magna sit poena in dilatione praemiorum, nec amplius puniri debeat spiritus iam purgatus ([11]).

(n) Est *restit. ex cit. edit.*
(o) Sufficiente *ibid.*
(p) Est *add. ibid. et editt. Nor. Arg. Aug Ven.*
(q) Differant.... inveniant *ed.* 1484.

AD CAPUT II.

([1]) « *Universae viae Domini misericordia et veritas (Ps. 24. 10)*. Sic autem misericordia parcit Dominus, ut veritati, sive iustitiae non fiat praeiudicium; ideo dimittit culpam et poenam aeternam, ita tamen quod obligatum teneat ad poenam temporalem. Ab hac autem poena non absolvitur in morte, quoniam status post mortem non repugnat puni-

tioni animae, quamvis non competat merito eiusdem. Puniuntur enim animae, et praemiantur. Et ideo cum non sint alicui taliter remissa peccata, quin obligetur ad aliquam poenam, nisi fiat per baptismalem gratiam, et ab ea obligatione non absolvitur, et debitor poenae non possit cum debito ingredi caelum; necessarium est esse purgatorium ». *4. dist. 20. p. 1. a. 1. q. 1.*

(2) « Aliqua peccata, utpote venialia, non solum in hoc saeculo, sed etiam in purgatorio remitti possunt, et remittuntur, quando quis transit cum venialibus, pro eo quod gratia non fuit adiuta finaliter ad illa delenda, et ideo indiget auxilio. Quoniam ergo voluntas potest gratiae post hanc vitam esse conformis, quamvis non possit esse adiutrix, pro eo quod cessavit tempus meriti; ideo indiget adiutorio exteriori. Et cum non sit locus sacramenti, habet adiutorium ignis punitivi, sive purgatorii. Qui ideo dicitur purgatorius, quoniam anima purgatur a peccati scoria et a veniali culpa, si cum illa transeat. Et hoc possibile est, quia ad deletionem venialis peccati sufficit, quod liberum arbitrium se conformet gratiae, nec est necesse quod adiuvet ». *4. dist. 21. p. 1. a. 2. q. 1.*

(3) Est « lacus purgatorii expiativus scoriae : *Aestimatus sum cum descendentibus in lacum, factus sum sicut homo sine adiutorio (Ps. 87. 5);* impetrativus veniae: *Invocavi nomen tuum, Domine, de lacu novissimo (Thren. 3. 55);* expectativus gloriae: *Tu autem in sanguine Testamenti eduxisti vinctos de lacu, in quo non est aqua (Zach. 9. 11)* ». *Comm. in Apoc. cap. 14. n. 1094;* Supplem. Vol. II.

(4) « Probabile est, licet non temere asserendum, quod bonorum angelorum ministerio animae deducantur ad purgatorium, non tamen quod ab eis, vel daemonibus, poena purgatorii infligatur ». — « Animae puniuntur in purgatorio ad hoc, ut purgentur, et in caelum introducantur; sed daemones abhorrent animarum purgationem et liberationem; ergo talem purgationem, sive punitionem, non administrant, sed fugiunt ». — « Item, sicut dicit Augustinus *(l. 12. de Gen. c. 17):* Si diabolus cognovisset patientiam Iob, et quod eius tentatione deberet proficere, nequaquam ipsum amplius vexasset; ergo, cum sciat certis signis, quod illae animae iustae suae non sunt, et quod ex poena sunt meliorandae, videtur, quod eas amplius nullatenus vexet ». — « Item alius est, qui punit filium, alius qui punit latrunculum, filium enim punit dominus vel doctor, sed latronem punit emissarius vel tortor; sed daemones sunt tortores, et iusti sunt sicut filii; ergo nequaquam conveniens est illos ab illis puniri ». — « Item iniustum est, ut qui de altero triumphavit, eidem subiiciatur post triumphum; sed anima viri iusti de daemonibus triumphavit in hac vita; ergo iniustum est, ut diabolus super eam posse habeat post hanc vitam ». — « Aliqui voluerunt dicere, quod poena purgatorii ministerio daemonum infligatur, pro eo quod in Scriptura aut vix, aut nunquam legitur, quod bonus angelus bonos vexaverit; sed vexatio bonorum solum a malis fuit, sicut est exemplum de Iob, exemplum etiam de Antonio; mali vero vexati sunt a bonis et a malis. Et ratio huius videtur esse secundum eos, quia qui vexat alterum et affligit, quoddam odium habet, diabolus autem odit bonos et malos ob suam crudelitatem; ideo utrosque affligit, cum sibi permittitur, maxime cum affliguntur pro peccato, quod est eius similitudo et quaedam characteristicatio. Boni vero non odiunt nisi malos, et ideo illos solos affligunt, sicut affixerunt Sodomitas et Aegyptios. Sed licet videatur esse magis conveniens, ut fiat hoc ministerio daemonum, quam sanctorum spirituum, melius tamen videtur esse dicendum, et rationabilius etiam, quod, sicut divina iustitia iubente, et statu ignis succedente, mali adurentur in inferno post iudicium, sic etiam et in purgatorio. Non enim videtur probabile, quod daemones illud ministerium exerceant, cum ibi purgetur peccati scoria, secundum quam ibi quodammodo anima similis erit diabolo; et diabolus suam similitudinem nolit delere, sed potius confirmare; nec unquam exercet hominem, nisi in quo sperat victoriam acquirere; nec vexat eum, a quo victus est et deiectus; et alia plura ad hoc faciunt, quae tacta sunt. Rursus, non videtur hoc probabile, ut ministerio fiat angelorum bonorum, ut tam

graviter affligant et puniant concives suos; nec hoc de facili posset per Scripturam probari, non solum in se, verum etiam in simili; quamvis Iacob Patriarcha visus sit ab angelo laedi, cum emarcuit nervus foemoris eius *(Gen. 32. 25)*; sed illud magis fuit ad concupiscentiae repressionem, quam ad gravem afflictionem. Ideo concedendum, quod non fit ministerio daemonum, nec etiam supernorum spirituum, nisi fortassis quantum ad directionem. Credendum enim est, quod in egressu animae a corpore assistunt et spiritus bonus et spiritus malus, unus vel plures; et tunc secundum veritatem ferri sententiam, et, si bona est, per ministerium boni angeli vel adducitur in caelum, vel in purgatorium, quousque, postquam purgata fuerit, per eius ministerium educatur, ita quod ipse solum sit deductor et non tortor. Si vero sit mala, per ministerium daemonum deducitur ad infernum. Hoc, inquam, tanquam magis probabile concedendum, quamvis nihil sit in hac parte temere asserendum ». *4. dist. 20. p. 1. a. 1. q. 5. fund. et concl.*

(5) « Si tu obiicias, quod caritas maior debet facere citius evolare, dicendum quod caritas maior auget gloriam intensive; secundum autem durationem non. Unde si duo innocentes inaequalis caritatis similiter morerentur, similiter evolarent, non tamen aequaliter beati essent». *4. dist. 21. p. 1. a. 3. q. 1 ad 3.*

(6) « Aliqua poena dicitur tripliciter voluntaria. Uno modo, quia assumitur a voluntate imperante, sicut est poena poenitentialis. Alio modo, quia sustinetur a voluntate acceptante, sicut est poena martyrii, quia adeo eis placet, quod ab ea liberari non vellent. Tertio modo est quaedam poena, quae sustinetur a voluntate tolerante, ut poena quae est in patientia, ita quod eius oppositum est in desiderio. Sicut cum amans et desiderans sanitatem, infirmatur, sustinet quidem infirmitatem tanquam poenam divinitus inflictam, attamen ab ea liberari procurat. Et illud minime habet rationem voluntarii. Hoc modo voluntaria est poena purgatoria in viris iustis, qui voluntarie eam sustinent, et desiderant vehementer ad patriam pervenire, et alios sibi auxilium praebere ». *4. dist. 20. p. 1. a. 1. q. 3.*

(7) « Oportet nos concedere, etiamsi non appareat nobis ratio, quod poena purgatoria gravior est omni temporali poena, quam modo sustinet anima carni coniuncta. In huiusmodi autem magis adhaerendum est auctoritati, quam rationi, pro eo quod illud est magis supra naturam et rationem, quam secundum naturam et rationem. Sane tamen hoc intelligendum, ut generaliter poena illa sit maior ista secundum regulam philosophi: Si optimum in uno genere, est melius optimo in alio genere, et hoc simpliciter illo melius. Similiter intelligendum est hic, quod illa sit maior, non quia minima sit maior, maxima in hoc genere, sed quia maxima in illo genere maior sit maxima in hoc genere.... Ratio huius sumitur ex divina iustitia; et ista est ratio recta, quia quod ignis agat in animam, non est naturae, sed iustitiae; et ideo quod magis agat, divinae iustitiae est attribuendum. Quoniam ergo Deus iustus poenam non acceptat secundum quod punitiva tantum, sed secundum quod plus est in ea ratio ordinis recti; secundum hoc intelligendum est, quod est poena assumpta, et poena inflicta. In poena assumpta non tantum placet Deo ordinatio poenae ad culpam, sed et ordo, et rectitudo, quae est in voluntate assumente; sed in poena inflicta placet ordinatio poenae ad culpam. Quoniam igitur poena poenitentium in praesenti plus est assumpta, poena morientium est inflicta in purgatorio, pro eo quod iam non est tempus agendi, sed recipiendi; ideo modica poena in praesenti plus satisfacit, et magis est de ea contenta divina iustitia, quam de magna in futuro. Et ideo quasi improportionabiliter maiorem exigit, ut ei satisfiat ». *4. dist. 20. p. 1. 1. a. 1. q. 2.*

(8) « Si venit de hoc titubatio, aut ex subreptione, aut ex scientia certa. Non ex subreptione, quia hoc competit animae ratione coniunctionis suae cum carne, a qua opprimitur, et non omnino est domina actuum suorum. Non ex certa scientia. Probatio. Anima, quae est in purgatorio, certa fide cognoscit, quod in inferno vermis est, qui non moritur; certa fide cognoscit, quod anima in inferno non melioratur; certa fide cognoscit, quod in inferno desperatione cruciatur. Sed constat,

quod opposita videt in se; ergo ex deliberatione non potest de his dubitare, quin cadat a vera fide. Sed non potest fieri infidelis; ergo non potest ex certa scientia dubitare, nec ex subreptione dubitare; ergo nullo modo ». *4. dist. 20 p. 1. a. 1. q. 4. fund. 3.*

(9) « Ille ignis per eamdem naturam et punit et purgat, quoniam puniendo iuvat gratiam, et gratia habens adiutorium poenae et consonantiam voluntatis nostrae, quae quamvis non sit adiutrix, non tamen impedit, est potens purgare culpam et peccati scoriam, ita ut purgatio talis sit a gratia, libero arbitrio consonante, etiam exteriore poena adiuvante, secundum conformitatem ad remissionem venialium, quae fit in hac vita. Si tamen quaeras, quo modo poena adiuvet gratiam ad delendam, sive purgandam maculam, dicendum quod hoc facit divina iustitia. Vel etiam per eum modum potest intelligi, per quem dicitur, quod *infirmitas gravis sobriam facit animam (Eccl. 31. 2),* idest virtus hoc facit, quodam modo adiuta per poenam. Si autem quaeras, utrum statim cum gratia habeat illud adiutorium, culpam deleat et purget scoriam; dici potest, quod utrumque est satis probabile, vel quod statim vigoretur gratia, ut venialem culpam deleat, cum a poena est adiuta, et deinceps ponitur pro obligatione; vel potest dici, quod poena magis et magis disponat, et postmodum, ex quo disposuit sufficienter, gratia ipsa in instanti delet culpam, si qua est. Quodcumque horum dicatur, non videtur de facili improbari posse ». *4. dist. 21. p. 1. a. 2. q. 2.*

(10) S. D. in Breviloquio de purgatorii loco ne verbum quidem habet, quia « istud a Sanctis determinatum non est, nec rationes multum efficaces ad hanc materiam adduci valent de facili, pro eo quod licitum est hic varie sentire, et secundum tres partes propositi problematis inventi sunt diversi diversa sentire..... Quidam enim dixerunt, quod locus est sursum, quidam quod deorsum sub terra, quidam quod ibi, ubi peccaverunt. Sed si dixerimus, quod omnino sursum sit, repugnabit ratio et auctoritas et revelatio, quia frequenter plures circa nos pati inventi sunt. Si dixerimus quod omnino deorsum, idem inconveniens sequitur. Si dixerimus quod ubi peccaverunt, illud omnino vel incredibile, vel improbabile est, quod omnes animae, quae Parisiis peccaverunt, Parisiis puniantur. Quid ergo dicendum? Sane potest dici, quod est determinare locum purgatorium dupliciter, vel secundum legem communem, vel secundum dispensationem divinam. Si secundum legem communem, sic lymbus inferius fuisse credendus est, ut sit locus purgatorius: et talis locus competit punitioni, et similiter satisfacienti, sive ei, qui affligitur merito foeditatis culpabilis. Hic autem locus pars inferni creditur a quibusdam propter illud verbum Gregorii *(in 4. dialog.),* quod sub eodem igne electus purgatur, et damnatus crematur. Si autem loquamur secundum dispensationem specialem, sic diversis diversa loca concessa sunt. Vel propter eorum celeriorem liberationem, ut possint aliis suam indigentiam revelare.... Vel propter nostram instructionem, ut aliquando recogitemus magnam post hanc vitam poenam infligi peccantibus. Vel propter alicuius Sancti impetrationem, sicut legitur, quod sanctus Patritius impetravit cuidam, quod puniretur in quodam loco in terra, ex quo fabulose ortum est, quod ibi est purgatorium: et sic sunt diversa loca. Concedendum igitur est, quod locus purgatorius est inferius secundum legem communem: est etiam medius secundum dispensationem divinam: superius in sphaera ignis non est aliquo istorum modorum: sed qui hoc cogitat, moveri videtur secundum phantasticam fictionem ». *4. dist. 20. p. 1. a. 1. q. 6.* Idem legitur in *Centiloq. part. 2. sect. 4.*

(11) « Aliqui stulti circa hoc errant, dicentes animas non esse glorificandas ante diem iudicii, sed potius expectare usque ad extremum diem iudicii. Hos stultos dixi, quoniam talis error nec fulcimentum habet ab auctoritate, nec ab efficaci ratione, nec habuit ista positio aliquem magnum auctorem, nec defensorem, sed imponitur quibusdam Graecis. Videtur tamen pro isto errore facere Glossa, quae est super Psalmum: *Noli aemulari*, super illo versu eiusdem Psalmi: *Et adhuc pusillum etc. (Ps. 36. v. 10),* ubi dicit Augustinus: Post istam vitam nondum eris ubi

erunt Sancti, quibus dicet etc. Sed in illa requie poteris esse, ubi erat Lazarus cum Abraham... Sed sicut patet, in ipsa Glossa ex consequentibus, istud dictum est quantum ad stolam corporis, non quantum ad gloriam vel locum. Certum est enim, quod Christus expoliavit principatus et potestates tenebrarum, ac per hoc constat Sanctos, qui in lymbo erant, ad caelum cum Christo sublimatos; ac per hoc et omnes iustos, qui non habent reatum poenae ». *4. dist. 21. p. 1. a. 3. q. 2.*

APPENDIX.

In Concilio Florentino quaestio agitata fuit inter Latinos et Graecos circa qualitatem poenae in purgatorio. Latini enim purgationem per ignem materialem fieri profitebantur, verbis Apostoli 1. *Cor.* 3. 15 innixi; Graeci e contra juxta interpretationem Chrysostomi obscurum quemdam locum doloribus et tristitia plenum per ea verba innui asserebant. Ne autem haec controversia fini Concilii prorsus extranea ipsis Graecis occasionem praeberet diutius perseverandi in schismate, Concilium prudentissime a quacumque definitione se abstinuit. Licet autem id nondum definitum sit, Latinorum sententia omnino est tenenda, utpote conformior modo loquendi S. Scripturae, et communissimae praxi Ecclesiae. Vide Seraph. 4. *dist.* 21. *p.* 1. *a.* 2. *q.* 2.

Quaestio quoque a quibusdam Theologis movetur circa poenarum diuturnitatem, in qua tamen, cum nihil certi nobis constet, inutile prorsus esset immorari. Nemini enim arridere poterit opinio Dominici Soto et Joannis Maldonati, qui nullam animam viginti annis, imo nec decem in Purgatorio mansuram putant, post proscriptionem propos. 43, inter damnatas ab Alexandro VII: « Annuum legatum pro anima relictum non durat plusquam per decem annos ». Agnoscat unusquisque ignorantiam suam, et judicia Dei humano modulo metiri numquam praesumat.

CAPUT III.

De antecedentibus ad iudicium, cuiusmodi sunt suffragia Ecclesiastica ([a]).

[a] De suffragiis ecclesiasticis *ed.* 1484.

(Suffragia ecclesiastica prosunt animabus in purgatorio detentis tantum: — fiunt per opera satisfactoria, — nempe per orationem, jejunium et eleemosynam; — et praecipue per altaris sacrificium: — non in omnibus aequaliter prosunt).

De suffragiis autem Ecclesiasticis hoc tenendum est, quod suffragia Ecclesiae prosunt mortuis, suffragia, dico, quae pro mortuis Ecclesia facit, sicut sunt sacrificia, ieiunia, eleemosynae et aliae orationes et poenae voluntarie assumptae pro eorum culpis celerius et facilius expiandis. Prosunt autem mortuis, non quibuscumque, sed mediocriter bonis; utpote illis, qui sunt in purgatorio; non valde malis

scilicet illis, qui sunt in inferno; nec valde bonis, scilicet his, qui sunt ([b]) in caelo; quin potius, e converso, eorum merita et orationes suffragantur Ecclesiae militanti, cuius membris multa beneficia impetrant beati. Prosunt autem secundum magis et minus, vel pro diversitate meritorum in mortuis, vel pro caritate vivorum, quae magis sollicitatur pro aliquibus, quam pro aliis, et hoc vel ad poenarum mitigationem, vel celeriorem liberationem, secundum quod supernae providentiae dispensatio melius eis viderit expedire (I).

(b) Sicut his, qui scilicet sunt *ibid.*

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quoniam primum principium, cum sit optimum ac per hoc summae severitatis contra ([c]) malum, debet pariter summae suavitatis esse ad bonum; et ideo cum, ratione severitatis iustitiae, iusti, in quibus est reatus culpae, debeant post hanc vitam in purgatorio tormentari et expiare ([d]), debent etiam ratione suavitatis misericordiae relevari, et habere auxilium et munimen, maxime quia in miseria sunt constituti, et suis operibus et meritis non possunt amplius se iuvare. Disponere igitur debuit regimen divinae providentiae suffragia eis conferri ab eis, qui possunt, salva tamen rectitudine iustitiae, a qua nec debet, nec potest dulcedo misericordiae dissentire, nec aliquatenus separari. Quoniam igitur rectitudo iustitiae exigit conservationem honoris divini, regiminis universi et qualitatis meriti humani; ideo superni ([e]) et primi principii providentia summa disposuit ([f]), haec suffragia valere defunctis secundum dulcedinem misericordiae et ([g]) rectitudinem iustitiae, servantis honoris divini dignitatem, universi ([h]) regimen et humani meriti qualitatem.

(c) Circa *ibid.*

(d) Et expiare restit. *ex ead. edit.*

(e) Ideo superni *om. ibid.*

(f) Disponit *ibid.*

(g) Et *om. ibid.*

(h) Et universi *ibid.*

Primo igitur, quoniam in huiusmodi suffragiis servari debet iustitia, quae divini praecipue est conservativa honoris; et honor divinus nihilominus exigit opera satisfactoria et poenalia sibi persolvi pro culpis; hinc est, quod per ([i]) illa opera habent suffragia fieri, per quae potissime fit satisfactio, et honor recompensatur Deo. Quoniam igitur huiusmodi ([j]) sunt tres partes satisfactionis, ieiunium, oratio et eleemosyna (1), et altaris sacrificium (2), in quo maxime redditur honor debitus propter placentiam illius, qui in sacrificio illo offertur; hinc est, quod suffragia Ecclesiae consistunt in huiusmodi ([k]) operibus

(i) Per *om. ibid.*

(j) Hujusmodi *om. ibid.*

(k) His *ibid.*

(I) Quum utilitas suffragiorum pro defunctis, et Purgatorii existentia correlativae sint, evidenter colligitur et suffragiorum utilitatem impugnari ab iis, qui Purgatorium negare ausi sunt. Porro contra eos Concil. Trid. *sess.* 22. *cap.* 3: « Si quis dixerit, Missae sacrificium... neque pro defunctis... offerri debere; anathema sit. »

satisfactoriis ([l]), et maxime in Missis celebrandis, secundum quod Gregorius in dialogis insinuat aliquos *(Lib. 4. dialog. c. 55)* propter Missarum beneficia de poenis magnis ([m]) celerrime liberatos. Et per hoc pompa exequiarum, et accuratio ([n]) funeris, et huiusmodi non debent inter suffragia Ecclesiae computari. Propter quod et S. Augustinus dicit *(De cura pro mortuis agenda, c. 2. § 4),* quod curatio funeris, conditio sepulturae et pompa exequiarum magis sunt solatia vivorum, quam subsidia mortuorum.

Amplius, quia debet ibi servari iustitia conservativa ordinis et regiminis universi, et haec ([o]) exigit, ut in communicatione influentiarum salvetur ([p]) ordo, et symbolum inter ea, in quibus, et in quae influentiae illae manant, ac per hoc inferius non debeat influere in illud, quod est supra, neque in id ([q]), quod est per omnimodam distantiam elongatum; hinc est, quod suffragia Ecclesiae non possunt valere his, qui sunt in inferno, quia sunt a corpore Christi mystico penitus separati, unde nulla spiritualis influentia capitis ([r]) ad eos pervenit, nec eis prodest, sicut nec influentia capitis prodest membris a corpore ([s]) amputatis. Hinc est etiam, quod non prosunt ([t]) beatis, quia sunt omnino superiores secundum statum, et iam in termino existentes non possunt ad altiora conscendere, sed magis, e converso, ipsi prosunt nobis, et eorum orationes, nam et hoc meruerunt in carne; ideo disposuit ordo divinus, ut etiam ipsis Sanctis Dei orationes offerantur, ut et ipsi suffragentur nobis ad divina beneficia impetranda ([3]). Non prosunt ergo eis ecclesiastica suffragia, sed magis nobis prosunt sua. Restat igitur, quod prosunt solis iustis, qui sunt in poenis purgatorii ([u]). Nam ipsi ([v]) ratione poenae, et impotentiae se iuvandi, sunt vivis inferiores, ratione vero iustitiae ceteris membris Ecclesiae sunt coniuncti ([4]); ita ut merito eis Ecclesiae sanctae merita possint propter symbolum et ordinem suffragari ([5]).

Postremo, quoniam debet in his servari iustitia, quae pensat secundum ([x]) exigentiam meritorum; hinc est, quod suffragia illa, quae communiter fiunt pro defunctis, licet omnibus bonis valeant pro modulo suo, his tamen amplius valent, qui magis meruerunt, ut sibi valerent et prodessent, dum erant in statu viae. Illa vero, quae specialiter fiunt pro aliquibus, quia intentio facientis est recta, et secundum Deum procedit, et ecclesiastica institutio absque dubio non est cassa; ideo plus valent illis, pro quibus determinate fiunt, licet etiam aliis aliquo modo communicentur. Nec tamen possunt ita aliis subvenire, sicut illi principali personae, pro eo quod, licet

(l) Satisfactionis *ibid.*
(m) Magis *ibid.*
(n) *Ed. Ven.* curatio.
(o) *Ita ed. Rom. et* 1484, hoc *editt. Arg. Aug. Ven.*
(p) Servetur *ed.* 1484.
(q) Illud *ibid.*
(r) Capitis *om. ibid.*
(s) Capite *ibid.*
(t) Prodest *ibid.*
(u) Purgatoriis *ibid.*
(v) *Ita ibid. et editt. Arg. Aug. Ven.; in cet.* ibi.
(x) Secundum *restit. ex ed.* 1484.

sint spiritualia, tamen divina iustitia pro maiori culpa maiorem exigit emendam, et pro pluribus culpis plures emendas. Unde exemplum de lumine, quod aequaliter illuminat ad unam mensam sedentes, non placet; quia huiusmodi suffragia potius ([y]) assimilari habent pretiis redemptivis, quam huiusmodi influentiis diffusivis ([6]). Quantum autem cuilibet determinate valeant, ille certitudinaliter definire habet, cuius est in reatibus et poenis et suffragiis attendere pondus, numerum et mensuram. ([y]) Magis *ibid.*

AD CAPUT III.

([1]) « Cfr. superius *part. 6. cap. 10. not. 30.*

([2]) « Aliter prodest sacramentum altaris vivis, aliter mortuis. Vivis enim prodest sub ratione sacramenti et cibi, mortuis autem prodest sub ratione sacrificii. In quantum enim sacramentum est, cibat, et dat gratiam et perfectionem manducanti. In quantum autem sacrificium, Deum placat, hostiae enim placant. Et quoniam Deus iratus est non affectione inflictionis, ideo Deum placando non sedat ipsius affectionem, sed remitti facit poenae acerbitatem. Quod quaeritnr, quare alia sacramenta non prosint, dicendum quod aliorum sacramentorum dispensatio respicit actum in persona, vel circa personam, sicut patet in baptismo; et ideo non potest baptizari nisi qui praesto est in aquam mergi, sed sacrificium est actus pro persona. Et quoniam actus in personam requirit personam actu existentem, sed pro persona non, sicut Christus obtulit se Patri pro illis, qui fuerunt, et qui futuri sunt; sic sacrificium prodest his, qui finierunt vitam ». *4. dist. 45. dub. 3.* Cfr. superius *part. 6. cap. 9.*

([3]) « Sicut videmus in causis terrenis, quod qui nescit loqui coram praetore, conducit advocatum, ut loquatur et alleget pro ipso; sic in spiritualibus intelligendum est, quod cum nos perorare, imo nec balbutire sciamus coram Deo, Angelus tanquam advocatus, et allegator magnus in illa superna curia assumat verbum, ut orationem nostram proponat. Si autem quaeritur per quem modum habeat esse, dico quod loqui nostrum et oratio nostra est desiderium alicuius rei, vel petitio formata secundum desiderium; et quando desiderium nostrum ex mera et vera et ardenti dilectione est, tunc fortiter clamamus in auribus Dei, et tunc optime peroramus. Et quoniam affectiones nostrae sunt tepidae, et affectiones Angelorum ferventissimae et magis elevatae ad ipsum, desiderando pro nobis quod nos desideramus, cum accedant ad Deum familiarius et proximius, dicuntur sibi offerre: et quod Deus vidit nos primo petere et approbare per os nostrum, secundo magis approbat per os et desiderium Angelorum. Et quoniam istud dicitur noscere quod approbat; hinc est, quod petitiones nostrae dicuntur apud Deum innotescere non solum per nos, verum etiam per Angelos. Angeli enim dicuntur loqui per affectiones voluntatis et per adminiculum rationis, sicut exponit Gregorius super principium Iob ». *4. dist. 45. dub. 7.* Cfr. superius *p. 4. c. 5.* et *p. 5. c 10.*

([4]) Quia in omni opere Domini est misericordia et veritas, duo sunt quae faciunt suffragia Ecclesiae valere, scilicet dignitas et necessitas. Iustitia enim considerat dignitatem; et digni sunt, qui in caritate decesserunt, et ab aliis membris Ecclesiae adiuvari meruerunt, maxime si ipsi alios adiuvarunt. Misericordia vero considerat necessitatem; et haec quidem magna est in his, qui sunt in purgatorio, quia graviter puniuntur, et se iuvare non possunt ». *4. dist. 45. a. 2. q. 1.*

([5]) « Quidam dicunt generaliter, quod suffragia Ecclesiae prosunt, sive a bonis fiant,

sive a malis. Et ratio huius est, quia tam boni, quam mali faciunt secundum doctrinam Ecclesiae, et faciunt pro eo, qui est in caritate, et ubi deficit caritas facientis, supplet caritas Ecclesiae dictantis, et mortui suscipientis. Sed non credo breviter, quod oratio peccatoris aliquid mereatur apud Deum nisi solum dispositive, quia disponit ad meritum. Opus enim formam recipit a proximo agente, sicut aqua formam a vase continente, non a fonte. Similiter corona valorem et pulchritudinem habet a gemmis et ab auro, et non a quatuor elementis. Et ideo distinguendum, quod suffragia aut sunt opera sacramentalia, ut celebratio Missae; et tunc, quia opera Dei sunt, ratione contenti prosunt, sive fiant a bonis, sive a malis. Aut sunt alia opera, et hoc dupliciter. Aut enim fiunt pure a malis, sicut si aliquis malus orat, et se affligit pro aliquo; et tunc non credo quod valeant defunctis. Aut fiunt a malis ad imperium alicuius boni, ut ipsius defuncti vel amici eius, de re, quae illius est in eleemosyna, vel ad consortium alterius, ut quando duo legunt psalterium, unus existens in caritate, alter non; et in aliis operibus, ut quando datur eleemosyna iusto, ut oret pro mortuo; et tunc valent ratione doni caritatis homini coniunctae. Et sic solvuntur rationes ad utramque partem. Concedendum enim, quod non prosunt secundum quod fiunt a malis tantum. Concedendum nihilominus, quod prosunt, si concomitatur caritas viri iusti ». *4. dist. 45. a. 2. q. 2.*

(6) « Aliquorum opinio fuit... quod suffragia Ecclesiae, sive specialiter, sive generaliter facta, magis prosint ei, qui magis meruit. Et ponunt exemplum. Sicut si candela accenditur coram divite, non tantum praebet sibi lumen, sed etiam aliis; et eis, qui melius vident, maius lumen praebet. Exemplum etiam patet in lectione, quae tantum valet, si legatur omnibus in communi, quantum si cuilibet alii speciali; et plus valet assistenti, qui melius intelligit, etiam si pro alio legatur, qui minus intelligit, etsi pro ipso legatur specialiter. Si ergo ita est in lumine creato, magis in sacramento. Si ita est in lectione, quomodo non in oratione? Absque dubio ita videtur. Et si obiiciatur communis mos Ecclesiae, respondent, quod hoc quod specialiter Ecclesia magis facit pro aliquo, non facit propter hoc, quod magis illi prosit, sed quia libentius facit homo pro eo, quem diligit specialius, et magis animatur ad faciendum. Unde si istud esset notum simplicibus, non ita libenter facerent suffragia. Sed istud non credo, quia (sicut dicit Augustinus de cura pro mortuis agenda) sepultura valet in loco sancto propter orationes Sanctorum, qui orant pro eo, ad cuius tumulum memorantur. Amplius, suffragia sunt ad solvendam poenam, sive reatum; sed plus est satisfacere pro debito multorum quam unius, et facilius satisfit pro debito unius, quam plurium; ergo pluribus indigent suffragiis duo, quam unus solus; ergo si dividuntur inter eos, uterque habet minus; ergo non videtur, quod aequaliter se extendat ad omnes. Et ideo dicendum, quod illud non est simile, quia illuminatio totam speciem rei visae defert ad oculum, et similiter lectio totam similitudinem vocis; sed non sic est in solutione, sicut est in aspectu et consideratione. Quamvis enim duo creditores aequaliter possint et simul videre unum aureum, non tamen potest aequaliter solvi duobus. Sic intelligendum est in proposito, quod per suffragia fiat. Unde non refert, utrum fiant pro pluribus, an pro uno. Et ideo distinguendum est hic, quia suffragia Ecclesiae aut fiunt in communi, aut in speciali. Si in communi, prosunt ei magis, qui magis meruit, ut sibi prodessent, aliis conditionibus paribus, quia non tantum dignitas, sed etiam necessitas consideratur; et sic probant primae rationes. Si autem fiant in speciali, ei magis, pro quo fiunt; et sic probant rationes sequentes. » — « Ad illud tamen, quod primo obiicitur, quod magis prosunt ei, qui magis meruit, dicendum quod verum est, quantum est de se, nisi aliud reformet pactum; et haec est intentio facientis. Et similiter ad sequens respondendum, quod Deus distribuit secundum intentionem illius, qui offert suffragium. Ad illud quod obiicitur, quod citius meruit liberari, dicendum quod verum est, ceteris paribus. Et quia ille, qui minus meruit, maiores et plures habuit adiutores; hinc est, quod citius liberatur ratione auxilii alieni. Et iterum, iste meruit citius liberari non quantum ad ea, quae sunt propria,

sed ad ea, quae sunt communia, de quibus magis percipit, ceteris paribus. Ad illud, quod obiicitur de sacrificio crucis et altaris, dicendum quod, quamvis idem sit, non tamen utrobique uniformiter cooperatur. Nam in cruce effusum est pretium in omnimoda plenitudine, sed in altari habet effectum determinatum, cum quotidie assumatur. Et propter hoc prima oblatio non iteratur, sed secunda iteratur; et ideo non valet illa ratio, quia procedit, ac si esset aequalis effectus. Et iterum, illa pro omnibus est oblata, haec autem specialiter potest fieri. » *4. dist. 45. a. 2. q. 3. concl. et ad 1-4.*

CAPUT IV.

De concomitantibus iudicium, sicut est conflagratio ignium ([a]).

(a) De conflagratione ignium ed. 1484.

(Ignis praecedet faciem judicis, — ex omni parte concurrens; — quo terrae facies exuretur, — animalia purgabuntur, — et innovabuntur elementa: — completo electorum numero, motus naturae caelestis et transmutationes elementares cessabunt).

Deinde aliquid dicendum est de concomitantibus iudicium, quae sunt duo, scilicet conflagratio ignium mundanorum, et resurrectio corporum. De conflagratione igitur hoc tenendum est, quod ignis praecedet faciem iudicis, quo terrae facies exuretur ([1]), ita quod figura huius mundi mundanorum ignium ([b]) conflagratione peribit, sicut factum est aquarum inundatione tempore ([c]) diluvii *(Gen. 7)*. Dicitur autem transire figura huius mundi ([2]), non quantum ad destructionem totalem huius mundi sensibilis; sed quia per actionem illius ignis omnia elementaria inflammantis ([d]) consumentur vegetabilia, et animalia ([e]) purgabuntur, et ([f]) innovabuntur elementa, maxime aër et terra, purgabuntur iusti, et ([g]) adurentur reprobi; quibus factis, cessabit etiam motus caeli, ut sic, completo numero electorum, fiat quodam modo innovatio et praemiatio corporum mundanorum.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia principium rerum universale, cum sit sapientissimum, etsi ([h]) in omnibus, quae agit, attendat ([i]) ordinem sapientiae, potissime tamen ([j]) in his debet attendere, quae spectant ad consummationem; ut sic non discordet primum a medio, nec medium a postremo, sed ([k]) in cunctis congruentissime ordinatis appareat illius primi principii sapientia ordinans et bonitas et altitudo. Quoniam ergo Deus secundum sapientiam suam ordinatissimam cunctum ([l]) mundum istum sensibilem et maiorem fecit propter mundum minorem, scilicet hominem, qui inter Deum et res istas inferiores in medio collocatus est; hinc est, quod ut omnia sibi invicem congruant, et habitatio cum habitatore habeat harmoniam, homine bene instituto, debuit mundus iste ([m])

(b) Et *post* ignium *add. ed. Rom. male.*
(c) Aquarum.... tempore *om. ed.* 1484.
(d) Elementa flaminis *ibid.*
(e) Alia *ibid.*
(f) Et *om. ibid.*
(g) Et *om. ibid.*
(h) *Ita ibid. et edit. Rom.*; sic editt. *Arg. Ven.*
(i) *Ita ed.* 1484. *in cet.* attendit.
(j) Autem *ibid.*
(k) Sed ut *ibid.*
(l) Cunctum *om. ibid.*
(m) Ille *ibid.*

in bono et quieto statu institui; homine [n] labente, debuit etiam mundus iste [o] deteriorari; homine perturbato, debuit perturbari; homine expurgato, debuit expurgari; homine innovato, debuit innovari; et homine consummato, debuit quietari.

Primo ergo, quoniam mundus ille perturbari debet homine perturbato, sicut stetit cum stante, et quodammodo cecidit cum labente, et in futuro iudicio propter severitatem iudicis ostendendam necesse est omnium [p] corda terreri, et peccatorum maxime, qui universorum Dominum contempserunt; ut sic omnis creatura divinum accipiat zelum, et conformetur auctori, conformetur [q] etiam habitatori, necesse est totius orbis cardines horribilissime commoveri. Et quia nihil intensius et velocius et horribilius in agendo commovet alia elementa, quam ignis hinc inde ex omni parte concurrens; hinc est, quod necesse est, quod ipsius iudicis faciem ignis praecedat [3], non ex una parte tantum [r], sed ex omni parte mundi [4], ut sit ibi concursus ignis elementaris et terrestris, ignis purgatorii, et etiam [s] infernalis; ut per infernalem reprobi adurantur, per purgatorium iusti purgentur, per terrestrem haec terrae nascentia consumantur, per elementarem elementa subtilientur, et [t] ad innovationis faciem disponantur, et simul cum hoc cetera conturbentur, ut non solum homines et daemones, verum etiam Angeli videntes terreantur.

Rursus, quoniam mundus iste [u] purgari debet cum homine expurgato, et homo in statu finalis temporis indiget purgari a scoria avaritiae et malitiae sicut in primo tempore a faece luxuriae, indiget etiam purgari et velociter et intime et perfecte; hinc est, quod sicut mundus prius deletus est et quodam modo purgatus per elementum aquae *(Gen. 7)*, quod est frigidum contra ardorem et foetorem luxuriae, sic finalis mundus per ignem propter refrigerium caritatis et frigus malitiae et avaritiae, quae regnabunt in fine quasi in ipsius mundi senectute. Quae quia maximae sunt adhaerentiae, necesse est, quod purgans sit actionis intimae, violentae et acceleratae, quod non contingit reperiri [v] in elemento alio, quam in igne. Et ideo [x] sicut factum est aquarum inundatione diluvium; sic per actionem ignis mundi hujus sensibilis facies exuretur [5].

Amplius, quoniam mundus ille innovari debet cum homine innovato, nec innovari potest aliquid in novam formam, nisi perdat vetustam, et quodam modo disponatur dispositione nova superinducta; hinc est, quod cum ignis maxime habeat virtutem expulsivam formae extraneae, habeat etiam vim subtiliativam, et caelesti naturae

(n) Homine etiam *ibid.*
(o) Iste *om. ibid.*
(p) Hominum *ibid.*
(q) Et conformetur *ibid.*
(r) Tantum *om. ibid.*
(s) Etiam *om. ibid.*
(t) Et *om. ibid.*
(u) Ille *ibid.*
(v) Reperire *ibid.*
(x) Et *om. ibid.*

cognatam; ideo per ipsum debet fieri purgatio simul et innovatio [6], ita quod, cum geminam habeat efficaciam, quantum ad aliquam, iudicis adventum praecedit, quantum autem ad reliquam, habet sequi. Et cum innovatio sit ad novitatem, quae amplius non redit ad vetustatem, ac per hoc ad novitatem incorruptibilem, quam dare non est in potentia alicuius creaturae; hinc est, quod licet in illa purgatione et innovatione ignis aliquid agat per naturalem virtutem, ut inflammare, purgare, rarefacere et subtiliare; tamen necesse est, quod cum illa virtute naturali sit virtus operans supra naturam [7], cuius imperio fiet conflagrationis initium, et cujus etiam virtute fiet [y] nihilominus complementum.

(y) Fieret *ibid.*

Postremo, quoniam mundus ille debet consummari homine consummato, et tunc est homo consummatus, quando in gloria completus erit numerus electorum [8], ad quem quidem statum omnia tendunt, sicut ad finem ultimum et completum; necesse est terram [z], completione illius numeri, terminari, et conquietari [aa] motus naturae caelestis [9]; necesse est etiam terminare transmutationes elementares [bb], necesse est etiam per consequens [cc] terminari generationem, quae est in animalibus et in plantis. Cum enim omnia ista ordinentur ad formam nobilissimam, quae quidem est anima rationalis, posito statu in animalibus, necesse est et statum et complementum poni in ceteris praecedentibus. Et ideo corpora caelestia, habita quiete et luminis plenitudine, dicuntur remunerari [10]. Elementa vero, quae amplius non habent vim multiplicandi per transmutationem mutuam, dicuntur interire, non quantum ad substantiam, sed quantum ad actionem et passionem mutuam, et hoc maxime quantum ad qualitates activas [11]. Vegetabilia vero et sensibilia, quia non habent potestatem et vitam perpetuam et durationem sempiternam, qualis competit statui illius nobilitatis, necesse est in propria natura consumi [12]; ita tamen quod solventur in principiis, et quodam modo in simili, videlicet in homine, qui similitudinem habet cum omni genere creaturae; et ideo in ipsius innovatione et glorificatione possunt dici omnia innovari, et quodammodo praemiari.

(z) *Ita ibid., in cet.* facta.
(aa) *Ita ibid., in cet.* quietari.
(bb) Elementales *ibid.*
(cc) Per consequens *om. ibid.*

AD CAPUT IV.

(1) « *Caeli autem, qui nunc sunt, et terra eodem verbo repositi sunt, igni reservati in die iudicii, et perditionis impiorum hominum... Adveniet autem dies Domini ut fur; in quo caeli magno impetu transient, elementa vero calore solventur; terra autem, et quae in ipsa sunt opera, exurentur... Expectantes, et properantes in adventum*

diei Domini, per quem caeli ardentes solventur, et elementa ignis ardore tabescent. Novos vero caelos, et novam terram secundum promissa ipsius expectamus, in quibus iustitia habitat (2. Petr. 3. 7-13). — Ad illud, quod dicit beatus Petrus, quod *caeli ardentes solventur*, dicendum quod hoc non est intelligendum de illis, qui sunt incorruptibiles, et non corrumpentur, sed intelligendum est de caelo aëreo et igneo, quos vocat Scriptura caelos, secundum illud: *Volucres caeli comederunt illud (Luc. 8. 5).* Si vero inveniatur, quod *stellae cadent de caelo (Matth. (24. 29),* intelligitur de caelo aëreo; et stellae vocantur ibi a simili, quia habent similitudinem stellarum, et secundum vulgarem opinionem dicuntur stellae cadere, quoniam a superius descendunt, et Scriptura conformat se modo communi loquendi. Tunc autem maxime fiet talis impressio, quia ignea qualitas abundabit; et hoc faciet Dominus ad terrorem peccatorum. » *4. dist. 47. a. 2. q. 3. ad. 1.*

(2) « Figura dicitur tripliciter. Uno modo dispositio ex clausione linearum; et haec praeterit quantum ad terram, quia non omnino est orbicularis. Secundo modo dicitur fignra exterior rei facies, sive pulchritudo; et haec transibit, sicut dicitur in Glossa, non substantia, sed pulchritudo. Tertio modo figura dicitur fictio vel fragilitas, a fingo, fingis, ut vasa figuli; et sic etiam pertransibit non substantia, sed dispositio partium, quoad terram, et pulchritudo, et fragilitas. » *4. dist. 48. a. 2. q. 3.*

(3) « Potest dici sicut super illud Malachiae *(3. 3): Purgabit filios Levi,* dicit Glossa: Duos ignes legimus futuros; unum, qui purgabit electos, et praecedet iudicium; alterum, qui reprobos cruciabit. Secundum hanc Glossam dicendum est, quod sive dicantur duo ignes quantum ad substantiam, sive duo ratione duorum effectuum, dicendus est futurus ignis in iudicio ad electorum purgationem, quia debet uniuscuiusque opus probari et purgari in igne, ut totaliter sistantur mundati in conspectu Dei; et hic praecedet faciem iudicis, et purgando amicos *inflammabit in circuitu inimicos eius (Ps. 96. 3).* Est etiam ignis futurus ad purgationem mundi et eius innovationem, et iste, ut dicit, sequitur iudicium, et exuret faciem mundi et purgabit, et deinde reprobos cruciabit. » *4. dist. 47. a. 2. q. 4.*

(4) « Sanctorum auctoritati inniti oportet, quia etsi ipsi hoc non aperte determinent, quid sit ille ignis, tamen excellens Doctor Augustinus *(lib. 20. c. 16)* dicit, quod fiet mundanorum ignium conflagratione, sicut factum est aquarum inundatione diluvium. Ideo huic auctoritati innitendo dico, quod sicut in diluvio non fuerunt novae aquae creatae, sed eaedem illae multiplicatae sunt, et hoc operante adiutorio superiorum corporum, per quae facta est elevatio vaporum; sic etiam credo quod non solum ignis, qui est in sphaera sua, sed omnes ignes, et qui in terra, et qui super terram, et qui sub terra sunt, concurrent ad illam conflagrationem, sicut videtur velle Augustinus. Et bene concedo, quod virtus superiorum corporum concurret ad ignis multiplicationem et actionem. » *4. dist. 47. a. 2. q. 1.*

(5) « Quaeritur, quare fiet purgatio per ignem tantum. Dicendum, quod ratio est ex parte purgationis hominum a peccato, et a parte purgationis mundi. A parte purgationis hominum; quia sicut in principio ardor regnavit concupiscentiae, sic in senectute mundi frigus avaritiae, *refrigescet* enim *caritas multorum (Matth. 24. 12).* Et ideo, quia purgatio fieri debet per contrarium, sicut purgatio ardoris concupiscentiae facta est per aquam; sic purgatio frigoris malitiae et avaritiae fiet per ignem. Alia ratio est ex parte purgationis mundi, quia illa est ad delendum hominem vetustum, et novos homines procreandos; haec autem erit ad totum meliorandum, et in meliorem faciem commutandum. Et quia ignis urit et subtiliat, et aqua non; ideo haec in igne erit, diluvium vero non in igne fuit, sed in aqua. » *Ibid. ad 5.*

(6) « Duplex est innovatio, uno modo per abiectionem, alio modo per additionem et meliorationem. Primo modo est in corporibus elementaribus, in quibus purgabuntur qualitates corporales. Secundo modo in corporibus caelestibus, quibus augebitur lumen. Prima in-

novatio est per operationem ignis, qui abiicit et purgat; secunda sine. » *4. dist. 47. a. 2. q. 3. ad 3.*

(7) Ponendum est, quod est loqui de ignium conflagratione quantum ad inchoationem, progressum et consummationem. Quantum ad inchoationem, dicendum quod a virtute supra naturam est. Quod enim ignis sic agat novo et insolito modo cetera consumendo, et sic se multiplicando, hoc non esset, nisi aliqua virtus nova assisteret; quae autem sit illa, Dominus novit. Quantum autem ad progressum, qui est purgare, urere, subtiliare, dicendum quod est a virtute naturali. Quantum autem ad consummationem, ut purgata sint incorruptibilia, sed eorum ipsorum qualitates mutare; hoc est supra naturam. » *4. dist. 47. a. 2. q. 2.*

(8) « *Et audivi numerum signatorum centum quadraginta quatuor millia signati, ex omni tribu filiorum Israël (Apoc. 7. 4.)* Per hunc numerum signantur omnes salvandi. Unde hic numerus non est realis, sed figuralis, secundum triplicem statum salutis, virginum, continentium, coniugatorum, omnes enim salvandi sunt de aliquo istorum statuum. Numerus centenarius est numerus virginum, quibus debetur fructus centesimus. Numerus quadragenarius est numerus continentium, qui competit poenitentiae et austeritatis. Unde Christus quadraginta diebus ieiunavit. Et bene hic numerus quadragenarius est numerus continentium, qui semper sunt in poenitentia, quibus debetur fructus sexagesimus... Quaternarius numerus est numerus coniugatorum, quia competit divisibilitati, et in coniugatis est divisio carnis, quibus debetur fructus tricesimus... Millenarius est numerus universorum, quia felicitati universi status competit. Ergo bene per *centum quadraginta quatuor millia* numerus virginum, continentium et coniugatorum designatur, et per consequens omnes. Vel quadragenarius signat perfectam detestationem peccatorum, et sic quadragenarius remissionis; centenarius perfectam observationem praeceptorum, et sic centenarius observationis; quaternarius exercitationem meritorum, et sic quaternarius operationis; millenarius perfectam consummationem inceptorum, et sic millenarius consummationis. Vel quadragenarius signat numerum incipientium, quaternarius proficientium, centenarius perfectorum, millenarius perseverantium. Et generaliter per istum numerum *centum quadraginta quatuor millia* comprehenduntur omnes electi et omnes salvandi. *Ex tribu Iuda duodecim millia signati.* Similiter designantur per nomina duodecim tribuum, ita quod tria nomina tribuum prima pertineant ad statum incipientium (qui status signatur per numerum quadragenarium), scilicet *tribus Iuda, Ruben et Gad. Iudas* interpretatur *confitens,* et signat pudorem confessionis: *Ruben* interpretatur *filius visionis,* et significat dolorem contritionis: *Gad* interpretatur *accinctus*, et signat laborem satisfactionis. Ex quo patet status incipientium, vel poenitentium, in quibus debet esse pudor confessionis, dolor contritionis, labor satisfactionis. Et in his tribus tribubus triginta sex millia signati. *Ex tribu Aser duodecim millia signati.* Haec tribuum tria nomina pertinent ad statum proficientium, et de virtute euntium (qui status signatur per numerum quaternarium), scilicet tribus *Aser, Nephtalim, Manasse. Aser* interpretatur *beatitudo,* et signat rectitudinem aequitatis: *Nephtalim* interpretatur latitudo, et signat latitudinem caritatis: *Manasse* interpretatur *oblivio,* et signat oblivionem carnalitatis. Ex quo apparet status proficientium, quia in proficientibus debet esse rectitudo aequitatis, latitudo caritatis, oblivio carnalitatis. Et in his tribus tribubus triginta sex millia signati. *Ex tribu Simeon duodecim millia signati.* Alia tria nomina pertinent ad statum perfectorum et virginum, qui significantur per numerum centenarium, scilicet tribus *Simeon,* qui interpretatur *audiens moerorem*, et signat auditionem miserorum: *Levi,* qui interpretatur *additus,* et signat additionem consiliorum: *Isachar,* qui interpretatur *merces*, et signat attentionem praemiorum. Ex quo apparet status perfectorum, quia in perfectis debet esse auditio miserorum, additio consiliorum, attentio praemiorum. Et in his tribus tribubus triginta sex millia signati. *Ex tribu Zabulon duodecim millia signati.* Alia tria nomina tribuum pertinent ad statum perseverantium, qui status si-

gnatur per millenarium, scilicet tribus *Zabulon,* qui interpretatur *habitaculum fortitudinis,* et signat triumphum victoriae: *Ioseph,* qui interpretatur *augmentum*, et signat augmentum gratiae: *Beniamin,* qui interpretatur *filius dexterae,* et signat titulum gloriae. Ex quo patet status perseverantium, quia in his est triumphus victoriae, cumulus gratiae, titulus gloriae. Et in his tribus tribubus triginta sex millia signati; et sic de omnibus tribubus sunt *centum quadragintaquatuor millia signati Comm. in Apocal. c. 7. nn. 474-479.* Suppl. Vol. II.

(9) « Corpora caelestia post iudicium quiescent, et in eo ordine, in quo creata sunt, stabunt » — « Sicut dicit Isidorus, et habetur in litera, sol et luna post iudicium non tendent ad occasum, sed stabunt in ordine suo, in quo creati sunt. Ad intelligentiam autem obiectorum notandum, quod in motu est duplicem finem considerare, scilicet finem intra, et iste dicitur terminus, sive consummatio; et finem extra, et iste est terminus intentionis; ut, verbi gratia, cum lapis desursum ad terram descendit, locus terrae est finis, qui est terminus intra, sed quies in loco est finis, qui est terminus intentionis. Dico ergo quod quidam motus sunt, qui naturaliter habent utrumque finem, ut sunt motus recti; quidam vero motus sunt, qui habent alterum per naturam, ut puta finem intentionis, alterum vero habent solum ratione ipsius principii moventis, ut est motus circularis ipsius rotae, quae volvitur ad acuendum cultellum. Quod enim rota quiescat modo vel post, non est determinatum, quia semper posset moveri, si esset, qui posset et vellet movere; sed quando cultellus factus est acutus, cum motus ille ordinaretur ad hoc, necesse fuit quietari, vel frustra fieri. Quoniam igitur motus corporum supercaelestium ordinatur ad complendum numerum electorum, et illum necesse est compleri; ideo et motum terminari, quamvis per naturam non habeat terminum intra se. » *4. dist. 48. a. 2. q. 2.*

(10) « Tripliciter est aliquid remunerabile. Primo modo, quod est aptum natum mereri; et hoc est liberum arbitrium. Alio modo, quod est ipsi merenti coniunctum, ut corpus humanum. Tertio modo, quod est ad ipsum ordinatum sicut ad obsequium. Secundum hoc praemiatur homo aliquando in seipso, aliquando in corpore, aliquando in eis, quae sunt sibi utilia. Sic etiam praemiatur in seipso, in corpore suo, et etiam in ipso mundo, qui eius est habitaculum. Unde dico, quod corpora supercaelestia praemiari non est aliud, quam hominem praemiari in illis, quia Dominus totum mundum hominis amore faciet pulchriorem. Et ideo quia propter hominem praemiantur corpora supercaelestia, secundum eam proprietatem praemiantur, secundum quam sunt consona corporibus gloriosis. Haec autem est lux, et ideo in luce et splendore augebuntur et crescent. *4. dist. 48. a. 2. q. 1.*

(11) « Ubi est innovatio, substantia remanet eadem, sed sub aliis proprietatibus. Ideo dicendum, quod omnia elementa secundum substantiam remanebunt, sed quantum ad qualitates innovabuntur.... Omnes res, quantum est de se, appetunt esse perpetuum et divinum; sed quaedam formae sunt, quae appetunt continuare esse per multiplicationem sui in altero, ut puta sunt formae accidentales, et substantiales activae. Quaedam autem appetunt continuare esse suum per continuam adhaerentiam cum materia, ut sunt formae et qualitates passivae. Quia igitur post iudicium auferetur ab elementis omnis ratio multiplicandi se, et dabitur virtus continuandi se in se, quia erunt incorruptibilia; hinc est, quod elementa, quae habent qualitates activas, dicuntur totaliter absumi, quia omnino auferetur ab eis ratio agendi, et se multiplicandi. Alia vero dicuntur in meliorem faciem restitui, quia appetitus continuandi in se esse, qui modo est in eis secundum esse imperfectum, complebitur et perficietur. Manebunt ergo qualitates omnium elementorum quantum ad substantiam, sed quantum ad rationem corruptionis innovabuntur; similiter et formae substantiales. Et haec opinio est probabilior. » *4. dist. 48. a. 2. q. 3.* Cfr quoque *Comm. in Apoc. cap. 21;* Suppl. Vol. II.

(12) « Plantae et animalia non innovabuntur, propterea quia ultima eorum perfectio est corruptibilis per naturam, et ortum et radicem habet a materia, unde non sunt idonea ad vivendum, sive durandum aeternaliter; formae

autem corporum supercaelestium sunt incorruptibiles omnino. Similiter formae elementorum incorruptibiles sunt secundum totum, et secundum partem, quantum est in se, quia sunt corpora simplicia. Unde quod corrumpantur, hoc est per actionem venientem ab extrinseco; et ideo, remota illa actione, remanent incorruptibiles. Ex hoc patet, quod plantae et animalia non sunt ad ornatum terrae, sed ad hominis obsequium, nec ad Dei laudem, nec ad universi perfectionem, nisi secundum statum eum, qui est corruptibilis et variabilis; et ideo non oportet innovari. Unde terra non habebit illum ornatum, nec oportet quod multiformis sit, imo ipsa uniformitas erit ei in ornatum. » *4. dist. 48. a. 2. q. 4.*

CAPUT V.

De concomitantibus iudicium, sicut est resurrectio corporum ([a]). (a) De resurrectione corporum ed. 1484.

(Omnia corpora humana resurgent, — eadem numero, — tempore simul, — dissimili conditione. — In bonis resurgent, vitiis detractis: — in omnibus immortalia: — ex omnibus partibus constantia: — per divinam virtutem.)

De resurrectione autem corporum hoc tenendum est, quod omnium corpora hominum in generali resurrectione resurgent ([1]), nulla in eis existente distantia, quantum ad ordinationem temporis, sed magis quantum ad ordinationem dignitatis. Nam mali surgent cum suis deformitatibus et poenalitatibus, miseriis et defectibus, quos habuerant in statu viae. In bonis autem natura servabitur, et vitia detrahentur, et omnes resurgent integro corpore et plena aetate et debita mensura membrorum; ut sic omnes Sancti occurrant *in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi (Ephes. 4. 13).* Surgent autem ([b]) tam in bonis quam in malis corpora eadem numero, quae (b) Vero ibid. prius, et ex eisdem partibus constituta, salva totius veritate naturae, non solum quantum ad membra principalia, et humiditatem radicalem, verum etiam salvis capillis et ceteris membris, quae faciunt ad decentiam corporis, ita quod in quascumque auras vel sinus naturae pulvis humani corporis cedat, ad eam animam redibit, quae ipsum primitus, ut viveret et cresceret, animavit (I).

(I) Duplici ex principio dogma resurrectionis impugnatum fuit. Nonnulli enim animae immortalitatem inficiantes, resurrectionem corporum rejicere coacti sunt. Inter eos veniunt Sadducaei, ut constat ex sacris litteris *Matth.* 22. 23, et *Act.* 23. 8.; et Apollinaristae, autumantes animas humanas una cum corpore et generari et interire. Quidam e contra statuentes animas a principio bono, corpora vero a malo produci, arbitrati sunt animam minime suam perfectionem posse adipisci, nisi a corpore sit separata. Ita Marcionitae, Manichaei, Priscillianistae et Albigenses. Sed contra in Symbolo Nicaeno - CPtano tenemur profiteri « carnis resurrectionem. »

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia primum principium, eo ipso quod primum et summum, est universalissimum et sufficientissimum, ac per hoc principium est naturarum, gratiarum et praemiorum, principium etiam potentissimum, clementissimum et iustissimum, et licet secundum quamdam appropriationem sit potentissimum in constitutione naturarum, et clementissimum in collatione gratiarum, et iustissimum in retributione stipendiorum; tamen sigillatim singula sunt in singulis, quia summa potentia, clementia et iustitia nullatenus possunt ab invicem separari; et ideo in opere retributionis necesse est, quod ipsa fiat secundum quod exigit rectitudo iustitiae et reformatio gratiae et completio naturae (2). Quoniam ergo iustitia necessario requirit, ut homo, qui meruit vel demeruit non in anima solum, nec in corpore solum, sed in anima simul et corpore, puniatur vel praemietur in utroque; reformatio autem gratiae requirit, ut totum corpus assimiletur Christo capiti (3), cuius corpus mortuum necessarium fuit resurgere, cum unitum esset inseparabiliter deitati; completio vero naturae requirit, ut homo constet simul ex corpore et anima, tanquam ex materia et forma, quae mutuum habent appetitum et inclinationem mutuam; necesse est resurrectionem esse futuram, exigente hoc (c) constitutione naturae, infusione gratiae et retributione iustitiae (4), secundum quas (d) tota universitas habet regi. Et ideo ex his tribus omnia clamant hominem suscitandum (e), ut omnis tollatur excusatio illis, qui contra hanc veritatem fidei obsurdescunt, et merito contra tales universus *pugnet orbis terrarum (Sap. 5. 21).*

(c) *Ita ibid. et editt. Arg. Aug. Ven.,* hac *ed. Rom.*
(d) Quod *ed.* 1484.
(e) Resuscitandum *ibid.*

Primo igitur, quoniam resurrectio debet esse secundum exigentiam ordinis divinae iustitiae, et divina iustitia reddit unicuique quod suum est, pro loco et tempore, et omnis anima corpori semel et ad punctum temporis unita, vel habet in eo culpam, vel gratiam (5); necesse est, quod omnes resurgant (6). Et quia distinctus debet esse status retributionis a statu viae, et (f) resurrectio spectat ad statum retributionis, ut non confundatur ordo universi, et ut fides habeat meritum, quae credit quod non videt, et ut certius et clarius appareat aequitas divinae iustitiae, et ut simul fiat consummatio et retributio finalis in Angelis et hominibus; requirit hoc divina iustitia, ut omnes resurgant simul (7), quantum est de lege communi. Quod dico propter Christum et eius beatissimam (g) Matrem gloriosam Virginem Mariam. Quia vero malis debetur poena et miseria, et bonis gloria; ideo etsi simul resurgant in tempore, valde tamen dissimiles erunt in condi-

(f) Et *om. ibid.*
(g) Sanctissimam *ibid.*

tione *(1. Cor. 15. 51)*. Nam quia malis resurrectio non est ad vitam, sed ad supplicium, necesse est, quod ipsi cum infirmitatibus et deformitatibus et defectibus suscitentur (8).

Rursus, quia resurrectio debet esse secundum exigentiam consummationis gratiae, et perfecta gratia facit nos conformes Christo capiti nostro, in quo nullus fuit defectus membrorum, sed perfecta aetas et statura debita, et effigies formosa; opportunum est, quod boni suscitentur in optimis conditionibus, ac per hoc necesse est, quod in eis vitia detrahantur (9), et natura servetur. Opportunum etiam est, ut si aliquod membrum deerat, suppleatur; si aliqua erat superfluitas, auferatur; si aliqua membrorum deordinatio, corrigatur; si parvulus erat, ad quantitatem aetatis Christi, quam habebat in resurrectione, licet non in (h) mole, divina virtute deducatur; si decrepitus, ad eamdem aetatem reducatur (10); si gigas, si (i) nanus, ad mensuram congruam limitetur (11); ut sic omnes integri et perfecti occurrant *in virum perfectum* (12), *in mensuram aetatis plenitudinis Christi (Ephes. 4. 13)*.

(h) In om. ibid.
(i) Vel ibid.

Postremo, quia resurrectio debet esse secundum exigentiam perfectionis naturae, et (j) natura spiritus rationalis exigit, quod vivificet corpus proprium, quia proprius actus in propria materia habet fieri; necesse est, quod idem corpus numero resurgat, alioquin non esset resurrectio vera (13). Requirit etiam (k) natura animae rationalis et immortalis, quod sicut habet esse perpetuum, sic corpus habeat, cui perpetuo influat vitam; ac per hoc corpus, quod animae unitur, ex ipsa unione ordinationem habeat (l) ad incorruptionem perpetuam; ita tamen quod illud, in quo consistit substantia totius corporis, sicut sunt membra principalia (14), et etiam humiditas radicalis et caro secundum speciem, habeat ordinationem necessariam (15), alia vero, scilicet caro secundum materiam et partes, quae sunt de bene esse corporis, habeant ordinationem de congruo; et ideo primae partes sunt ordinatae ad resurrectionem secundum ordinem necessitatis (16), aliae vero omnes secundum ordinem congruitatis (17). Quem quidem ordinem, quia Deus impressit naturae, et natura non potest perficere, quia non potest mortuum suscitare, et ipsa divina providentia nihil debuit facere frustra; necesse est, quod ipsius virtute reparetur corpus idem numero, et immortale, et ex omnibus partibus constitutum, et (m), salva tota veritate humanae naturae. Cum autem haec (n) natura non habeat in potestate, sed solum in appetitu, quia nec idem corpus numero destructum reparare potest, cum non possit in totam rei sub-

(j) Et om. ibid.
(k) Et ibid.
(l) Ita ibid.; in cet. editt. habet.
(m) Etiam ibid.
(n) Hoc editt. Arg. Aug. haec ed. Rom. et 1484.

stantiam, nec corpus immortale possit efficere, cum omne per naturam generabile sit corruptibile, nec dispersa colligere potest (o); necesse est, quod resurrectio non seminalibus, nec naturalibus causis, sed primordialibus attribuatur, ut fiat secundum cursum mirabilem et supernaturalem, et secundum divinae imperium voluntatis (18).

(o) Potest om. ed. 1481.

AD CAPUT V.

(1) « Nunc *iussus*, nunc *vox Archangeli*, nunc *tuba* vocatur *(1. Thess. 4. 15)* illud, per quod fit resurrectio... Vox Christi secundum diversas proprietates ista tria sortitur nomina. Vox enim Christi erit virtuosa; et ideo dicitur *iussus*, quia praeceptum; dicet enim, et fiet. Erit authentica; et ideo dicitur *vox Archangeli,* idest principis. Et erit nihilominus severa; et ideo *vox tubae* dicitur. Et sic idem multiplici vocabulo exprimitur ad insinuandam illius vocis proprietatem multiplicem, et dignitatem ». *4. dist. 43. dub. 2.*

(2) « Sicut per Verbum carnem factum fit iudicium ad adorandam humanitatem Christi, in qua fuit iudicatus; ita ad vocem ipsius fit resurrectio ad honorem illius humanitatis, in qua fuit mortuus. Et ideo dicit Augustinus *(in Io. tr. 23),* quod per Verbum fit suscitatio animarum, per Verbum carnem factum fit suscitatio corporum ». *4. dist. 43. dub. 1.*

(3) « In Christo est assignare nostrae resurrectionis duplicem causam, scilicet efficientem et exemplarem. Efficientem autem dupliciter est assignare, aut sicut primum principium, aut sicut instrumentum. Efficiens sicut primum principium est Christus secundum divinitatem, et tota Trinitas. Efficiens sicut instrumentum est vox Christi, ad cuius prolationem et vocationem mortui resurgent. Similiter causa exemplaris duplex est. Una in qua res cognoscitur et disponitur; et sic est Dei Filius secundum divinam naturam, et tota Trinitas. Alio modo, in quo res inchoatur et exemplificatur; et sic est resurrectio Christi, quia, ut dicit Augustinus *(de Civ. Dei l. 10. c. 20):* Talia erunt corpora nostra, quale Christus sua resurrectione modo stravit. Unde est quasi exemplum, in quo nostra resurrectio est inchoata, tanquam membrorum in capite, sicut dicitur *(Ephes. 2. 5): Convivificavit nos Christo, et resuscitavit etc.* ». *4. dist. 43. a. 1. q. 6.*

(4) « In resurrectione... per summam pietatem, qua *(Deus)* omnia creavit, omnia restaurabit; per summam veritatem omnia iudicabit; per summam benignitatem omnia glorificabit ». *Serm. 9. in Hexaëm. in fine.*

(5) « Ad illud, quod obiicitur de parvulis, dicendum quod, etsi anima non exierit in actum, tamen originale traxit in corpore, et per corpus; et ideo illi uniri debet, ut sicut ex coniunctione ad corpus peccavit, ita simul cum illo mulctetur poena damni. Amplius, remuneratio non est tota ratio, quare fiat resurrectio; sed divinae ordinationis decretum, quae conjungendo animam immortalem corpori, per hoc decrevit illud corpus perpetuo vivificari. Si ergo divinum decretum non potest infringi, necesse est illud corpus animae reiungi, ut sicut corpus separatum est ab anima propter divinam sententiam, quae respiciebat culpam; ita reiungatur animae propter divinam dispositionem, quae sic decreverat constituere humanam substantiam. Ratione cuius decreti corpus humanum dicitur ordinari, et possibilitatem habere ad incorruptionem, quamvis in sui natura nihil habeat plus de incorruptibilitate, quam alia corpora mixta. Secundum statum praesentem loquor ». *4. dist. 43. a. 1. q. 2. ad 5.*

(6) « Recta fides dicit resurrectionem corporum nostrorum esse futuram. Et ad hoc credendum adiuvatur per fidem resurrectionis Christi iam factae. Si ergo Christus est caput, et membra debent conformari capiti, cum Christus resurrexit, consequens est, ut et nos re-

surgamus. Ut autem credat fidelis resurrectionem Christi, persuasum est sibi per multa testimonia Apostolorum, qui etiam per multa sunt argumenta certificati. Persuadet etiam ipsa pietas fidei, quae nullo modo corpus Christi incineratum potest excogitare. Super hoc fidei fundamentum superaedificatur persuasio rationis, quia quod resurrectio sit futura, exigit remuneratio divinae iustitiae, quae homini retribuit, sicut et meruit. Secundo confirmatio gloriae, quae omnem animae appetitum complebit, vel quietabit. Tertio perfectio naturae, quae consistit in toto composito, non in altera eius parte; et hae sunt rationes supra fidem fundatae ». *4. dist. 43. a. 1. q. 1.*

(7) « Resurrectio corporum non erit successiva, sed simul; et huius possunt esse rationes congruentes sex. Prima est severitas divini iudicii, quod inflixit poenam incinerationis corpori usque ad adventum secundum Filii Dei, sicut poenam carentiae visionis usque ad adventum primum. Et ratio huius est, quia omnes simul fuimus in uno principio peccante. Secunda ratio est meritum fidei, quae multum meretur in credendo nos remunerari, qui videmur similes bestiis in moriendo; quod si illud per experimentum homo videret, non haberet meritum, quia humana ratio sibi praeberet experimentum. Tertia ratio est unitas corporis mystici, quia enim omnes unum corpus sumus in Christo, ideo necesse est, quod quantum ad aliquam gloriam resurgamus simul, sed non quantum ad gloriam animae, quia ibi esset maximum damnum, et quasi improportionabile; ergo quantum ad gloriam corporis. Quarta ratio est subsidium infirmitatis nostrae, quia Sancti, dum sua desiderant corpora, vehementius etiam desiderant salutem nostram; unde Apostolus dicit *(Hebr. 11. 40): Deo pro nobis aliquid melius providente, ne sine nobis consummarentur*. Quinta ratio est manifestatio divinae iustitiae, quia enim omnibus debet esse notum quanta iustitia damnet malos, et salvet bonos; ideo ultimam distributionem, vel retributionem distulit usque ad novissimum, ut omnes comparerent. Sexta et ultima ratio est consummatio gloriae, quia enim angeli adhuc sunt viatores quantum ad administrationem, quamdiu homines vivunt, et gaudium semper crescit secundum multitudinem electorum, non debuit perfecte gloria consummari in aliquo singulariter, donec consummaretur in omnibus simul ». *4. dist. 43. a. 1. q. 3.*

(8) « Augustinus in Enchiridion istam quaestionem dimittit insolutam, quasi non sit magnae utilitatis, attamen cum assignat rationem, quare circa hoc non debeat laborari, determinationem quaestionis nobis innuit. Dum enim dicit, quod non debet nos molestare inquisitio circa pulchritudinem, ubi est certitudo circa damnationem; si enim ad hoc resurgunt, ut damnentur, non ut melioris, sed peioris sint conditionis, manifeste apparet, quod non dabitur eis pulchritudo, quam non habuerunt, nec auferetur deformitas, quam habuerunt. Unde Deus quantum ad eos est purus reformator, quia secundum eamdem formam reformat, quam eis natura dedit in generatione primaria. In qua reformatione apparet Dei sapientia et iustitia. Sapientia, quia scit omnino eodem modo reparare, sicut ante fecit. Iustitia, ut sicut qui meruit in corpore pulchro, remuneratur in eius pulchritudine; sic qui in turpi peccavit, in eius turpitudine cruciari debet, nec debet auferri, sed potius firmari ». *4. dist. 44. p. 1. a. 3. q. 2.*

(9) « Deformitates quaedam sunt qualitativae, sicut illae, quae veniunt ex malo et inordinato situ membrorum. Quaedam sunt quantitativae, sicut quando quis habet nimis magnum caput, vel nimis magna membra, ita quod aliis sunt improportionalia, vel habet gibbositates, vel talia, in quibus est aliquid de carnis substantia. Si de primis loquamur, quia non sunt de veritate humanae naturae, imo per errorem omnino contingunt, dicendum quod in electis nullo modo resurgent. Si de secundis loquamur, quia aliquid est ibi substantiae, aliquid vitiositatis, quod est substantiae resurget, quod est vitiositatis auferetur; hoc est dicere, quod illius membri materia per alia membra diffundetur quantum ad superfluitatem, ita quod non aliquid peribit, et tamen totum per omnia reducetur ad proportionem. Et sic patet, quod in electis nulla resurget deformitas; resurget tamen alicuius deformitatis materia ». *4. dist. 44. p. 1. a. 3. q. 1.*

([10]) « Aetas resurgentium dupliciter potest intelligi, aut per comparationem ad principium durationis; sic assignatur nobis nunc secundum comparationem ab initio nostri esse; et sic non computatur aetas in resurgentibus, quia transierunt omnem aetatem, et extra statum talem sunt. Alio modo aetas attenditur secundum dispositionem et valetudinem corporis; et sic accipitur aetas iuvenilis, omnes enim tales et tanti resurgent in corpore, quales fuissent in aetate iuvenili: et ita aetas non nominat durationem, sed corporis dispositionem; sic enim Deus tunc creat hominem in eo habitu et statu in aetate virili, non ratione computationis temporis, sed habitudinis corporis ». *Ibid. dub. 1.*

([11]) « Statim ex quo corpus humanum generatum est, statutum est quantum debet esse mole, licet nos non percipiamus, quia iam est ibi totum esse: et hoc est esse in quantitate virtutis, quae distinguitur contra quantitatem molis, et hoc est esse secundum potentiam virtutis augmentativae. Quantum ergo natura potest istum augmentare, qui nunc parvulus est, tantus debet esse ratione, et tantus erit mole, nisi impediatur per occasionem... Ideo oportet tunc detrahi, vel addi, non ad naturae mutationem, sed potius ad vitiositatis ablationem ». *Ibid. dub. 3.*

([12]) « Sicut dicit Augustinus *(de Civ. Dei l. 2. c. 19)*, aliqui voluerunt dicere, quod sexus femineus non resurget propter praedictam auctoritatem Apostoli, *donec occurramus omnes in virum perfectum.* Sed, sicut ipse dicit, ibi dicitur vir non a sexu, sed a virtute, non corporis, sed. mentis, per quem modum mulier facta vir est, secundum quem modum dicitur in Psalmo *(1. 1): Beatus vir qui non abiit in consilio etc.*, quod intelligi etiam potest de muliere. Et ideo auctoritas ista non negat resurrectionem mulierum, sicut manifesta ratio confirmat. Quoniam enim sexus femineus est a Deo formatus, qui formavit virilem, quod patet, quia sine ipso non esset perfectio speciei, et in corporibus nostris natura servabitur, et vitia detrahentur; sicut viri resurgent cum sexu virili, non propter generationem, sed propter perfectionem et decorem quantum ad electos, sic feminae in sexu femineo, quia tunc a membris illis dedecus et inhonestas per omnia auferetur, et quod excitabat ad libidinem, excitabit ad Dei laudem ». *Ibid. dub. 2.*

([13]) « Si quaeras a me, quo modo hoc esse possit, dico, quod hoc potest esse per virtutem divinam, quamvis non possit esse per naturam. Et istud intelligere possumus sic. Supponamus nunc, quod natura aliquid agat, et illud non agit ex nihilo; et cum agat in materiam, oportet, quod producat formam; et cum materia non sit pars formae, nec forma fiat pars materiae, necesse est aliquo modo formas naturales esse in materia, antequam producantur; et substantia materiae praegnans est omnibus; ergo rationes seminales omnium formarum sunt in ipsa. Sed ad illud stat resolutio, a quo incipit generatio; ergo nulla forma omnino corrumpitur, sed manet in materia post corruptionem, sicut manebat, antequam produceretur; et sic dicit Augustinus *(l. 3. de Trin. c. 8)*. Unde formas in materia ante productionem dicit esse quantum ad rationes seminales. Dicit etiam resolvi ad materiam, sicut ad occultissimos sinus naturae, idem utroque nomine secundum alteram et alteram rationem intelligi volens. Quid autem haec sint, alibi melius patet... Nunc autem haec dixisse sufficiat, quod omnes formae, cum corrumpuntur, non omnino corrumpuntur, sed manent aliquo modo: et huic concordat ratio, et auctoritas Philosophi, et auctoritas beati Augustini, et quod maius est, auctoritas sacrae Scripturae, quae est auctoritas Spiritus sancti. Hoc praesupposito, dicendum quod, quamvis forma sit ibi aliquo modo post corruptionem, tamen natura non potest producere ad idem esse, quod habuit prius. Et ratio huius est, quia agens naturale influendo agit, et impertiendo aliquid sui, quo mediante perficit illud, quod erat in materia, et illud, quod influitur a parte agentis, fit aliquid de completo esse ipsius producti; et ideo necesse est, quod natura det aliquid novi quantum ad modum essendi substantialem, qui est esse in actu. Quamvis enim natura non det novam essentiam, dat tamen novum modum essendi, non tantum accidentalem, imo etiam substantialem, sicut esse in

actu, secundum quem potest res substantialiter numerari et diversificari. Et propterea natura, cum reparat, non idem, sed novum producit; sed Deus, qui potest ipsas rationes seminales sine immissione alicuius novi ad perfectum esse deducere, potest facere, quod sit idem; et sic facit in proposito, quia ex illis solis, et per eundem ordinem in reformatione rem constituit, ex quibus erat ante. Unde si omnia elementa convertantur in ignem, Deus ex illo igne reformat eadem elementa, quae ibi erant in rationibus seminalibus, et ex illis formam carnis per eundem ordinem. Et sic patet, quod Deus potest reformare idem corpus secundum numerum: et sic potest dici ad praesens ». *4. dist. 43. a. 1. q. 4. in concl.*

(14) « Membrum unumquodque reformabitur ex sua propria materia pertinente ad eius substantiam; quae vero est de superfluitate, per totum corpus diffundetur ». *4. dist. 44. p. 1. a. 2. q. 2.*

(15) « Caro, quae est in duobus, in uno sicut in principio, in alio sicut in individuo et in toto, resurget in isto, non in illo; et si in ambobus, secundum materiam resurget in primo; si in hoc secundum materiam, in alio secundum speciem resurget. Impossibile est autem, quod in pluribus sit secundum speciem ». *Ibid. q. 1.*

(16) « Humiditas complexionalis, et humores in iudicio resurgent, quia verus sanguis resurrexit in Christo in eius resurrectione ». *4. dist. 44. p. 1. q. 1.*

(17) « Ea etiam, quae de superfluitate sunt corporis, resurgent, ut capilli, et cetera, quia sunt ad decentiam et ornamentum corporis ». *Ibid. q. 2.*

(18) « In resurrectione tria sunt. Primum est corporis ex pulveribus reformatio. Secundum ipsi corpori reformato animae unio. Tertium unitorum inseparabilis colligatio. Primum est contra naturam, idest contra solitum cursum naturae, quae potest perfecta destruere, non destructa reparare. Secundum est secundum naturam, quod anima optime corpori sibi organizato, cui desiderabat uniri, uniatur. Tertium est supra naturam, scilicet quod ex corruptibili fiat incorruptibile, non separabile. Quoniam igitur primum et ultimum est non a natura, sed supra, vel contra; ideo non est dicendum resurrectionem naturalem esse, sed supra naturam »· *4. dist. 43. a. 1. q. 5.*

CAPUT VI.

De consequentibus ad iudicium, scilicet de igne infernali ([a]).

(a) De igne infernali tantum ed. 1484.

(Ignis infernalis est in loco corporali deorsum; — ibi omnes reprobi affligentur, — aeternaliter, — igne corporali, — qui affliget spiritus et corpora, — quin tamen corpora consumat; — et plus vel minus, juxta meritorum exigentiam. — Poenae ignis adjicietur afflictio secundum omnes sensus, — et poena vermis, — et carentia visionis Dei).

Consequenter de consequentibus ad iudicium est dicendum, quae sunt duo, scilicet ([b]) poena infernalis et gloria caelestis. De poena igitur infernali hoc tenendum est, quod poena infernalis est in loco corporali deorsum, in quo aeternaliter affligentur omnes reprobi, tam homines, quam spiritus mali (I). Affligentur autem eodem igne cor-

(b) Scilicet om. ibid.

(I) Praetermissis haereticis antiquioribus, ut Seleuciani et Hermiani tempore S. Damasi R. P., et quoquot praeterea ex negatione immortalitatis animae eandem haeresim propugnarunt, nostris temporibus inferni existentiam inter mythos recensent Rationalistae. Inferni autem aeternitatem inficiati sunt Origenistae, saltem pro hominibus,

(c) Cremabit *ibid.*
(d) Et alios *ibid.*

porali, qui concremabit [c] et affliget spiritus et etiam corpora; nec tamen corpora illa consumet, sed semper affliget, alios plus, alios [d] minus secundum exigentiam meritorum. Huiusmodi autem afflictioni ignis coniuncta erit afflictio secundum omnes sensus, coniuncta erit poena vermis, et carentia visionis Dei; ita quod in his poenis erit varietas, et cum varietate acerbitas, et cum acerbitate interminabilitas, ut ad reproborum supplicium *tormentorum fumus ascendat in saecula saeculorum (Apoc. 14. 11).*

(e) Eo quod primum sit *add. ibid. et ed. Ven.*

(f) Severitas *ed.* 1484.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum primum principium summum sit [e], quidquid habet, habet in summo; ideo necesse est ipsum esse rectissimum. Cum ergo in retribuendo agat secundum rectitudinem [1], sicut contra se facere non potest, nec se negare, nec suam iustitiam impugnare; sic necessario, sua rectitudine exigente, oportet, quod peccatum puniatur secundum quantitatem culpae, in his maxime, qui legem misericordiae contemnentes, per impoenitentiam impegerunt in severitatem iustitiae. Quoniam ergo severitatis [f] iustitiae est considerare culpam, non solum quantum ad radicem, verum etiam quantum ad circumstantias aggravantes; congruissimum est, ut iudex iustus poenas debitas ab impiis exigat usque ad ultimum quadrantem, ut sic non remaneat dedecus peccati sine decore iustitiae; et sicut manifesta est potestas in creando, et sapientia in gubernando, et clementia in reparando, sic manifestetur summa iustitia in puniendo. Quoniam ergo divina iustitia peccatorem impium debet punire secundum exigentiam culpae, et culpa mortalis, ad quam succedit finalis impoenitentia, ipsa habet rationem deordinationis perpetuae, deordinationis libidinosae, deordinationis multimodae; necesse est, quod ipsa puniatur poenarum aeternitate, acerbitate et multiformitate.

(g) Et *om. ibid.*

(h) Et bene *add. ibid. et ed. Ven.*

Primo igitur deordinationis perpetuae poena debet esse perpetua, quia peccatum, quod quis committit, et de quo nunquam poenitet, perpetuo in animo durat, et a vita perpetua, scilicet Deo, separat, et [g] a voluntate procedit, quae in peccato vellet perpetuo delectari. Et licet delectatio illa transiens sit et [h] momentanea, quia tamen deordinatio tenet rationem perpetuitatis, poena deordinationi respondens debet habere carentiam finis; ut sicut homo in suo perpetuo [3] finem non

Sociniani et plerique ex Protestantibus. Porro contra omnes in Symbolo Athanasiano profiteri tenemur: « Qui bona egerunt, ibunt in vitam aeternam, qui vero mala in ignem aeternum. »

apposuit a peccato recedendo, sic Deus in suo perpetuo non desistat a puniendo; et sicut homo contra infinitum peccavit, sic poenam habeat infinitam ([3]). Et quia non potest habere poenam infinitam intensive ([i]), habeat saltem duratione ([4]). Et sicut voluntas eius post mortem semper malo adhaeret ([j]) sine susceptione poenitentiae ([5]), sic Deus semper affligat sine immutatione sententiae, requirente hoc perpetuitate deordinationis in impiis damnatis ([6]).

(i) Intensione *ed.* 1484.
(j) Semper malum malo adderet *ibid.*

Rursus, quoniam deordinationis libidinosae poena debet esse afflictiva, quia delectatio punitur per tristitiam contrariam, et spiritus rationalis in peccando convertit se ad bonum proprium et ut nunc ([k]) et partiale libidinose amandum, et ex hoc contemnit divinum imperium et dominium; hinc est, quod ad hoc, quod illa delectatio improba perfecte puniatur, in qua simul est delectatio cum contemptu, necesse est, quod ad punitionem illius contemptus et delectationis peccator, sive sit homo, sive spiritus, praecipitetur in locum infimum ([7]), et maxime a statu gloriae longinquum, hoc est in profundissimum infernum ([8]). Necesse est etiam, quod ibi exponatur affligendus infimae naturae, ac per hoc non a substantia spirituali patiatur, sed a corporali et infima, hoc est a faecibus corporum mundanorum, ut in faecibus defigatur, et igne et sulphure concrematur ([9]). Et quoniam spiritus, qui per naturam praeponitur corpori, et in corpus habet influere, et ipsum movere, dignitatem naturae per culpam pervertit, et se subiicit ([l]) quodam modo vilitati et nihilitati peccati; hinc est, quod secundum ordinem iustitiae debet ordinari, ut tam peccator spiritus, quam homo, igni corporeo ([10]) alligetur, non ut in illum influat vitam, sed ut divino decreto suscipiat poenam. Cum enim rei, quam horret per timorem divinitus immissum, et quam sentit per vim naturalis sensus, sit inseparabiliter alligatus; necesse est, quod acriter tormentetur ([11]). Et quia ille ignis non agit nisi per dispositionem peccati et reatus ([12]) et maculae ([13]), ex improbitate libidinis praecedentis ([m]), et haec non est aequaliter in omnibus; hinc est, quod ab eodem igne alii cremantur plus, alii vero minus; sicut ab ([n]) eodem igne aliter uritur palea, et aliter comburitur lignum. Quoniam autem illa peccati distinctio et reatus, secundum quam actio ignis moderatur, est in eodem uniformis, et nunquam ([o]) crescit, nec decrescit, nec mutatur; hinc est, quod, divino imperio ordinante, ignis ille sic agit, quod semper urit et non consumit, semper affligit et non interimit ([14]), quia non agit ad suae formae multiplicationem, sed ad pacis animae in corpore perturbationem ([p]), sive ipsius spiritus in seipso ([15]). Unde non fit nova ademptio,

(k) Ita *ibid. et ed. Rom.* commutabile *ed. Aug.*
(l) Subiecit *ed.* 1484.
(m) Ita *ibid.* bene; *in cet.* procedentis.
(n) Sub *ibid.*
(o) Neque *ibid.*
(p) Sed ad animae et corporis purgationem *ibid.*

sed ademptae pacis continuatio [16]; ut sic in eadem poena nec acerbitas aeternitatem, nec aeternitas tollat acerbitatem [17].

Postremo, quoniam deordinationis multimodae poena debet esse multimoda, et in omni peccato actuali mortali est deordinata [q] aversio a summa luce et bonitate, et inordinata conversio ad bonum commutabile, et deordinatio voluntatis contra [r] dictamen rationis rectae; hinc est, quod omnes actualiter peccantes, qui erunt damnati, punientur poena triplici: propter aversionem, carentiâ visionis Dei [18]; propter conversionem [s], poenâ incendii materialis; propter pugnam voluntatis et rationis, poenâ vermis [19]; ut sic ex hac multiplicitate poenarum afflicti, et [t] varie et acerbe et aeternaliter crucientur, et *tormentorum fumus ascendat in saecula saeculorum (Apoc. 14. 11).* Amen.

(q) Et deordinata est aversio *ibid.*
(r) Circa *ibid.*
(s) Ad bonum commutabile *add. ibid.*
(t) Et *om. ibid.*

Ad Caput VI.

(1) « In omni opere Dei simul est misericordia et veritas, tam in opere retributionis poenarum, quam praemiorum ». — « Dicendum quod misericordia dicitur tripliciter, similiter et iustitia. Uno modo misericordia largissime dicitur divinae bonitatis affluentia. Communiter vero dicitur benignitas in supererogatione bonorum. Stricte vero dicitur pietas in sublevatione malorum. Similiter et iustitia dicitur communissime divinae bonitatis condecentia. Communiter vero dicitur liberalitas in retributione praemiorum. Stricte severitas in punitione malorum. Secundum igitur hos tres modos concurrunt in eodem opere. Nam primo modo misericordia divinae bonitatis affluentia, et iustitia divinae bonitatis condecentia, sunt in eodem opere; ita quod in eodem opere, quia omnia facit ex affluenti bonitate, et nihil facit ex affluenti bonitate, nisi quod decet bonitatem suam. Similiter secundo modo misericordia, quae est benignitas in supererogatione bonorum, et iustitia, quae est liberalitas in retributione praemiorum, simul concurrunt, quia, cum retribuit bona, non retribuit nisi merenti, et supra illud, quod meruit. Similiter tertio modo misericordia, quae est pietas in sublevatione malorum, et iustitia, quae est severitas in retributione malorum, simul currunt, quia nunquam ita severe punit, quin aliquod debitum de poena dimittat. Sic igitur patet, quo modo misericordia et veritas communissime sint in eodem opere, quia in omni opere; sed communiter sunt in omni opere retributionis bonorum, proprie sunt in retributione poenarum et suppliciorum. Sunt tamen in eodem opere secundum aliam et aliam conditionem; in quantum enim retribuit, quod meruit, est iustitia, in quantum infra vel supra est misericordia ». *4. dist. 46. a. 2. q. 2.* — « In omni retributione Domini sic sunt coniuncta misericordia et iustitia, quod impossibile est separari eas ab invicem. Et ratio huius est, quia sicut in nobis quaedam sunt virtutes, quarum perfectio attenditur per accessum ad extremum, ut puta caritas, quaedam per accessum ad medium, ut iustitia et misericordia. Unde non dicitur summe iustus per excessum severitatis, nec summe misericors per omnimodam remissionem culpae; sed quia miseretur tantum, quantum est conveniens, et similiter tantum punit. Et huius ratio haec est, quia iustitia et misericordia dicuntur maxime respectu actuum et meritorum nostrorum ». *Ibid. q. 4.*

(2) « Peccator... dum in peccato perseverat, peccat in suo aeterno, idest peccandi proposito aeterno ». *4. dist. 44. p. 2. a. 1. q. 1.*

(3) « Est comparare delectationem ad poe-

nam secundum duplicem comparationem. Aut secundum intensionem huius in genere poenae, et illius in genere delectationis; et sic multo maior est poena quam delectatio, nec est ibi proportio, sed excessus. Est iterum comparare hoc ad illud secundum rationem meriti vel demeriti; et sic dico, quod meritum delectationis inordinatae excedit poenam, quia dignus esset amplius puniri. Servatur igitur in punitione proportionalitas, quia magnae culpae magna infligitur poena, sed non proportio, quia quantum ad intensionem et durationem poena excedit culpam, sed quantum ad meritum culpa poenam. Et per hoc patet prima ratio, quia etsi delectatio sit momentanea, tamen quia cum ea offenditur bonum infinitum, meretur poena aeterna ». *4. dist. 46. a. 1. q. 2. ad 1-4.*

(4) « Cruciatum aeternum ponere facit ad complementum universi, et iustum iudicium Dei. Prima est ratio congruitatis, secunda necessitatis. Congruum enim est, ut pulchritudo universi decoretur quibusdam antithetis, ut sicut bonis redduntur bona aeterna, ita et malis aeterna supplicia. Necessarium est etiam ad servandum ordinem iustitiae, ut unicuique reddatur secundum merita sua, cum ventum fuerit ad iudicium. Peccator autem cum peccat, peccat contra bonum aeternum et infinitum; et ex hoc dignus est cruciatu aeterno. Dum in peccato perseverat, peccat in suo aeterno, idest peccandi proposito aeterno. Et dum decesserit, non est amplius locus meriti, ac per hoc non remissionis peccati; ideo semper est culpa; et quia culpa ordinatur ad poenam, semper debet esse in poena. Quia igitur peccat in bonum aeternum, ideo cruciatu aeterno est dignus; sed quia in suo aeterno, ideo cruciatum aeternum assequitur... Et quod istud sit iustum, ostendit Gregorius *(4. Dialog. c. 11)* per hoc exemplum, in humanis iudiciis et legibus, ubi dicitur, quod peccans contra rempublicam aliquo grandi crimine morte moritur, non quia mortem, vel horam, qua occiditur, eius supplicium leges esse aestiment, cum sit hora perbrevis; sed quia eum in sempiternum auferunt a societate viventium ». *4. dist. 44. p. 2. a. 1. q. 1.*

(5) « Mala voluntas dicitur dupliciter, scilicet uno modo actu, alio modo habitu. Dico ergo, quod timor servilis in viatoribus non aufert habitum malae voluntatis, sed aufert actum; iste enim non vult luxuriari, quia timet puniri, et de ipsa voluntate tamen habitum non aufert, quod patet, quia si speraretur impunitas, vellet utique luxuriari. Sic intelligendum est in damnatis, quod dolor poenalis aufert ab ipsorum voluntate actum volendi peccare, quia revera damnati non appetunt luxuriari, nec dominari propter poenas, quas ex illis actibus sentiunt se incurrisse; habent tamen habitum voluntatis malae, per quam appeterent peccare, si non crederent se ex hoc puniri. Si ergo quaeras, utrum damnati nolint peccasse, dico quod nolunt, non propter hoc quod peccatum eis displiceat, quia iniustum, sed quia eis displicet poena iusta ». *4. dist. 50. p. 1. a. 1. q. 1.*

(6) « Malum punitur aeternaliter; et quod sic debeat esse, patet, primo ratione divinae offensae, quae tanta est, quantus ille qui offenditur. Cum igitur Deus sit infinitus, offensa peccati est infinita. Iustum est igitur, quod puniatur poena infinita; sed non potest puniri poena infinita secundum intensionem; oportet ergo, quod puniatur secundum durationem aeternam. Alia ratio est, quia peccans in collegium civitatis, iuste potest per exilium ab eius contubernio separari, quamdiu ipse vixerit, et civitas duraverit. Si igitur peccator proditor est civitatis Dei, cuius duratio est perpetua, iustum est quod et ipse exilio perpetuo puniatur. Tertia ratio est, quia peccator iudicatur non secundum actum exteriorem principaliter, sed secundum interiorem voluntatem, quam principaliter considerat Deus. Sed omnis peccans quandocumque derelinquit Deum pro momentanea delectatione, mallet illam perpetuari, ex quo de illa in perpetuo vitae suae poenitentiam non facit; ergo puniendus est ac si delectatio perpetuo durasset. Quarta ratio est, quia peccator in quolibet actu peccati mortalis abutitur omnibus illis rebus, a quibus debet iuvari, et cum quibus habet ordinari. Sed ipse, cum sit pars universi, iuvamentum recipit ab elementaribus, caelestibus, supercaelestibus, et ordinationem habet ad praeterita, praesentia et futura; abuti-

tur ergo omnibus supradictis; nihil est ergo in universo, quod non sibi adversetur, et quantum ad consistentiam, et quantum ad durationem. Ergo necessarium est, quod ipse in universali et sempiterna adversitate puniatur, ac per hoc interminata poenae calamitate. Quinta ratio est, quia cum anima rationalis sit creata in orizonte aeviternitatis et temporis, nec sit in tempore nisi ratione unionis ad corpus, sublata illa unione, necessario intrat anima statum aeviternitatis. Si igitur moritur in peccato mortali, sempiternaliter in peccati perversione perdurat. Sed non est dedecus peccati sine decore iustitiae. Igitur si sempiternaliter durat culpa, sempiternali est supplicio punienda ». *Serm. de Seminante n. 46.* Supplem. Vol. I.

(7) « Non est intelligendum, quod infernus sit sub terra, et in alia superficie terrae nobis opposita, cui nos sumus inferiores, sicut et ipsa nobis; verumtamen possibile est, quod infernus habeat aliquod amplum os, et si sol revolveret, possibile esset, quod aliquando eis *(damnatis)* beneficium lucis praeberet ». *4. dist. 48. dub. 7.*

(8) « Sicut enim status damnatorum perfecta distantia distat a statu beatorum; ita et locus a loco. Et sicut statui beatitudinis debetur locus supremus; ita et statui miseriae locus infimus, etiam secundum corpus ». *4. dist. 44. p. 2. a. 1. q. 2.*

(9) « In inferno, sicut ex Scriptura colligitur, quatuor elementa esse creduntur ad perfectam damnatorum punitionem, ut omnis creatura exardescat in tormentum contra iniustos, et armetur in ultionem Creatoris, et per ea puniantur, ex quibus constituuntur. Quia vero sunt ibi ad poenam; ideo illa ibi esse dicuntur, quae vigent in qualitatibus activis, ut ignis et aqua. Et rursus, quia ignis maxime activus est ille, qui maxime ibi viget. Unde etiam per ignem in Scriptura omne acerbe puniens signari solet. Unde cum Dominus ignem infernalem comminatur, aut comminatur tanquam praecipuum tormentum, aut sub nomine ignis intelligit omne aliud afflictivum. Si autem quaeratur, per quem modum ibi elementa esse intelligantur, dicendum quod elementa ibi sunt confusa, non distincta, non ordinata. Nec tamen illa confusio poenam minuit, sed auget, pro eo quod actio elementorum mutua post resurrectionem cessabit, cum cesset generatio et corruptio; sed tamen manebit actio eorum in corpus damnandorum, quia ad hoc omnis eorum virtus dirigetur, non tanquam intendentium multiplicare speciem, sed secundum imperium Creatoris intendunt vindicare divinam iniuriam, quod quidem fit affligendo humanam naturam ». *4. dist. 44. p. 2. a. 2. q. 2.*

(10) « Ignem infernalem corporalem esse non ambigo, cum dicatur: *Ite, maledicti, in ignem aeternum (Matth. 25. 41).* Sed omnis aqua materialis, seu naturalis, omni aquae corporali est eadem specie et natura; ergo omnis ignis similiter omni igni. Item similiter Basilius dicit in Hexaëmeron, exponens illud Psalmi *(28. 7): Vox Domini intercedentis flammam ignis*, quod ignis materialis cedet ad punitionem damnatorum, quantum ad id, quod habet ardoris. Si ergo ignis species est, eatenus non mutabitur; ergo iste ignis aptus est ad puniendum reprobos; ergo videtur, quod iste et ille sint eiusdem naturae et speciei.... Item iste ignis est calidissimum corpus, sicut dicitur, et verum est; ergo cum infernalis ignis sit calidissimus, et quod per superabundantiam dicitur, convenit uni soli speciei vel individuo; ergo ignis ille est eiusdem speciei cum isto. Item: *Per quae peccat quis, per haec et torquetur (Sap. 9. 17).* Si ergo per corpus, et per ea, quae sunt de compositione nostri corporis, peccamus; ergo per eadem in specie et natura debemus puniri; ergo videtur quod ignis, qui est de compositione corporum, et qui est afflictivus in inferno, sit idem secundum speciem ». — « Ignis inferni est corporeus, et forte eiusdem naturae substantialis cum igne elementari, licet diversae sit proprietatis ». — « Quamvis ad hanc quaestionem videatur temerarium respondere, quia Scriptura eam non determinat, nec doctor praecipuus Augustinus eam explicat, sed magis relinquit insolutam, dicens *(de Gen. ad litt. lib. 12. c. 33-34),* quod nulli manifestum est, cuiusmodi sit ille ignis, nisi ei cui divinus Spiritus ostendit; et amplius opinari videtur, quod ille ignis sit spiri-

tualis, non corporalis, tamen satis possumus pro certo habere per doctores posteriores, utpote per beatum Gregorium *(Dialog. lib. 4. c. 29)*, cui multa divinus Spiritus revelavit, quod ignis infernalis sit corporalis. Sed utrum ille ignis sit elementaris, sive eiusdem speciei cum igne, qui apud nos est, hoc non ita potest pro constanti a quocumque determinari. Attamen si quis non adducat fortiores rationes, quam quae adductae sunt, non compellimur ponere ignem infernalem esse diversae naturae et speciei ab igne, qui apud nos est, si proprie velimus speciem appellare formam substantialem et specificativam, secundum quod dicitur, quod omnis aqua similis est omni aquae in specie. Et huic opinioni satis videtur consonare Augustinus *(de Civitate Dei lib. 22. c. 11)*, ubi inquit: Quomodo iste ignis vere habeat naturam ignis, et tamen non consumat corpus, in quo agit. Si tamen loquamur de proprietatibus accidentalibus, quae non variant speciem, sed operationem, ille ignis habet diversas proprietates ab isto..... Ad illud quod obiicitur de proprietate extinguibilitatis, potest responderi dupliciter; primo, quod sicut corpora damnatorum eadem sunt cum nostris secundum speciem, et tamen sunt immortalia, ita ignis crucians corpora illa idem est cum igne nostro, quamvis non deficiat, quia hoc non habet per naturam, sed per vim superadditam... Ad illud quod obiicitur de luciditate, dicendum quod ignis tres sunt species materiales, scilicet lux, flamma et carbo; et istae sunt species materiales, et quamvis in omnibus his salvetur natura lucis, tamen minime est in materia terrestri, et maxime terrestris parum habet de luce, et multum resolubilis est in fumositatem; et in tali materia, utpote in sulphure et pice, ignis potius est tenebrosus quam lucidus, quia magis visum impedit, quam adiuvet; et per hunc modum imaginari possumus ignem infernalem, et ad hoc adiuvari auctoritate Scripturae, dicitur enim: *Cruciabuntur* igne et sulphure *(Apoc. 14. 10)*. Item: *Dies ultionis Domini etc.;* et post: *Convertentur torrentes eius in picem, et humus eius in sulphur (Isa. 34. 8-9)* ». *4. dist. 44. p. 2. a 2. q. 1. fund. concl. et ad 2. et 3.*

(11) « Dolor est dissensus ab his rebus, quae nobis volentibus accidunt. Ad hoc ergo, quod dolor generetur in anima ab aliquo, duo concurrunt ex parte animae, scilicet perceptio ex parte cognitionis, et detestatio ex parte affectionis. Similiter duo requiruntur ex parte agentis. Unum est, quod immutet animae perceptionem. Aliud est, quod violenter et inseparabiliter adhaereat contra repugnantiam voluntatis. Ex his quatuor duo sunt secundum ordinem naturae, et alia duo secundum ordinem divinae iustitiae. Quod enim ignis immutet cognitionem animae, et anima percipiat actionem et calorem ignis, hoc est de potentia naturali utriusque. Et hoc patet sic. Cum enim ignis agit in compositum ex anima et corpore, ibi duplex est passio. Una est naturalis; et haec est calefactio corporis. Alia animalis; et haec est immutatio sensus. Prima passio est a natura, quia est passio vera ab igne ut vere agente. Secunda passio est ab anima seipsam movente, et ab igne occasionem praebente, secundum quod dicit Augustinus *(in Musica l. 6. c. 5)*. Sicut ergo postquam separatur anima, corpus potest pati ab igne passione naturali, quia potest calefieri et inflammari, et hoc per naturalem potentiam utriusque; sic spiritus pati potest passione animali, et ab igne praesenti immutari naturali potentia ignis et animae. Duo sunt igitur ibi per ordinem naturae; alia duo per ordinem divinae iustitiae. Quod enim ignis animae indissolubiliter alligetur, et anima in eo recludatur ut in carcere, divinae iustitiae est, ad quam spectat malefactorem in carcere recludere. Quod iterum anima refugiat ignis calorem, qui per naturam nocere non potest, et trepidat timore, ubi timor non est; hoc divinae iustitiae est, quae facit trepidare peccatores immittendo terrorem et horrorem eius rei, qua per naturam sunt superiores. Et quamvis sit illud divinae iustitiae, hoc tamen non est contra ordinem naturae, sive spiritum trepidare, ubi trepidandum non est, sive spiritum alligari corpori. Et hoc est, quod innuit Augustinus *(de Civit. Dei l. 21. c. 10)*, quod sicut anima in hominis conditione iungitur corpori, ut dans ei vitam, quamvis illud sit spirituale, et hoc corporale, et ex illa coniunctione vehementer concipit

ad corpus amorem; sic spiritus ligatus igni, ut accipiens ab eo poenam, et ex illa coniunctione vehementer concipit horrorem, ac per hoc et dolorem, qui verus est, et ex vero igne corporali, et ex vera applicatione corporalis ignis ad spiritum causatur secundum quatuor praehabitas conditiones ». *4. dist. 44. p. 2. a. 3. q. 2.*

(12) « Reatus, sive obligatio ad poenam ». *2. dist. 42. dub. 1.*

(13) « Deordinatio in anima ratione aversionis dicitur deformitas; ratione vero conversionis dicitur macula ». *Ibid.*

(14) « Si de corporibus damnatorum quaeratur, utrum ab igne affligantur, simpliciter est concedendum. Si autem quaeratur, utrum consumantur, simpliciter est negandum. Sed si quaeratur, utrum corrumpantur, hoc est distinguendum; nam corruptio uno modo dicit defectionem, seu decisionem rei quantum ad esse substantiale, et hoc modo idem est quod consumptio; et tali modo non corrumpuntur, cum non moriantur. Alio modo corruptio idem est quod privatio bonae dispositionis; et hoc modo, quoniam a corporibus damnatorum auferetur quies et bona dispositio, quae generat in anima voluptatem; hinc est, quod continue corrumpitur. Est ergo corruptio afflictionis, non interemptionis, sive consumptionis; et haec fit per adustionem ignis. Si autem quaeratur, quo modo istud possit capi et intelligi, possumus ad hoc manuduci ratione ..... Quoniam hoc venit ex parte agentis, et ex parte patientis. Isti enim igni data est virtus ad inflammandum, non ad consumendum; et corpori data est natura passibilis ad patiendum, non ad deficiendum. Si autem quaeratur ratio huius, dicendum quod est a parte naturae passibilitas ad suscipiendum, ex parte Dei est potestas ad dandum, ex parte finis est congruitas ad sic faciendum, quia in infinitum debet homo in corpore cruciari, ut manifestetur Dei iustitia infinita. Nec sunt ista duo incompossibilia, quod aliquod corpus tangatur a calido, et non consumatur, cum videamus naturaliter aliquod corpus tangi a frigido, quod potius calefacit, quam infrigidet, sicut exemplum manifestum est in aqua et calce. Et sicut illa corpora uruntur, et non consumuntur; ita etiam compositum ex anima et corpore affligitur, et non moritur. Et tamen ad hoc similiter possumus manuduci exemplo, quia anima immortalis in corpore affligitur, quia dolor est animae, proprie tamen non occiditur. Quid ergo prohibet similiter intelligi in ipsis damnatis? Quod si dicas hoc non esse simile, quia anima non sic composita est ex contrariis, secundum quod est natura humani corporis; respondere possumus, quod istud non obsistit, cum aliqua corruptibilia, utpote vermes, in aquis calidissimis reperiri queant, quarum fervorem nemo impune pertractat, sicut dicit Augustinus *(de Civ. Dei lib. 21. c. 2)*. Si igitur quae mortalia sunt et defectibilia, possunt in his calidissimis vivere sine afflictione, pari ratione immortalia et passibilia corpora affligi possunt sine interemptione. Si autem quaeratur ratio huius, dici potest, quod hoc est propter coniunctionem animae ad carnem indissolubilem. Quod enim homo moriatur dolore, hoc non est, quia dolor sit contrarius vitae, cum dolor non sit nisi in substantia vivente; unde sequitur: Hic si dolet, sentit; et si sentit, vivit; sed quia anima non est indissolubili vinculo corpori alligata; ideo intensus dolor eam expellit de praesenti habitaculo. Nunc enim est carcer temporalis; sed tunc erit perpetuus ». *4. dist. 44. p. 2. a. 3. q. 1.*

(15) « Sicut beati continue reficiuntur, non quia semper novum aliquid recipiant, sed quia in suo praemio conservantur et continuantur; sic damnati continue affliguntur, et tamen non corrumpuntur, quia salutis et quietis eis privatio per continuam actionem ignis continuatur. Et huius exemplum clarum est in generatione radii, qui dicitur semper oriri, et semper a sole egredi, non quia sol semper aliquid novum emittat, sed quia primum lumen mixtum continuat. Sic ignis dicitur semper damnatos affligere, non quia novam dispositionem de novo afferat, sed quia continue agendo a priori afflictione non cessat ». *4. dist. 44. p. 2. a. 3. q. 1. ad 2.*

(16) « Etsi in damnatis aliquo modo remittantur affectiones libidinosae propter poenarum magnitudinem, illae, inquam, affectiones, quae habent annexam delectationem; aliae

tamen affectiones, in quibus est poenalitas, vigorantur. Unde etsi cessat actualiter affectus luxuriandi et dominandi, tamen intenditur affectus sive furor impatientiae, et livor invidiae; unde tunc *dentibus suis frement, et tabescent (Ps. 111. 10)*. Et quoniam vigebit in eis odium et invidia; ideo vehementer tristabuntur, et tabescent in gloria electorum Dei; ideo ad satiandum suam impiissimam aemulationem et odium vellent nullos esse beatos, imo omnes esse miseros. Et quia nec ipsi ad beatitudinem possunt pertingere, nec alios possunt a statu beatitudinis amovere; ideo in semetipsis vehementer tabescunt et confunduntur ». *4. dist. 50. p. 1. a. 1. q. 3.*

([17]) « Damnatorum poena post taxationem nullam habet mitigationem; ante vero, utique mitigationem recipit ». — « Mitigatio poenae damnatorum dupliciter potest intelligi; aut quantum ad taxationem et inflictionem poenae; et sic absque dubio est ibi mitigatio, quia divina iustitia non tantum vel totum exigit, pro eo quod, eius pietate interveniente, aliquam partem poenae infligendo remittat; alio modo potest intelligi mitigatio post poenae taxationem et inflictionem, et hoc modo nulla cadit mitigatio a divina misericordia, quia ex tunc claudit eis Dominus viscera pietatis. Rationes igitur ostendentes, quod est ibi mitigatio, omnes procedunt secundum istam viam, scilicet quantum ad inflictionem. Unde ostendunt ibi mitigationem, quantum ad ea, in quibus homo punitur, quantum ad tempus, et quantum ad mensuram, quia non tantum infert Deus, quantum homo meruit: *Misericordiae Domini* est, *quod non sumus consumpti (Thren. 3. 22)*; et iterum poenam differt; et postremo acerbitatem minuit ». *4. dist. 46. a. 1. q. 2.*

([18]) « Electi damnatorum poenas, et nunc, et post iudicium considerant; damnati vero nunc tantum electorum gloriam, nam post iudicium a poenis absorbebuntur ». — « Consideratio sive cognitio gloriae beatorum est miseris et reprobis poenae; et consideratio sive cognitio poenae reproborum est electis gaudium, quia illi considerant gloriam sub ratione amissionis, isti poenam sub ratione divinae ultionis. Unde: *Laetabitur iustus, cum viderit vindictam (Ps. 57. 11)*. Quoniam igitur gloria electorum semper manet, et post iudicium erit copiosior; ideo electi et nunc et tunc vident poenam damnatorum, secundum quod dicitur in Isaia *(56. 24)*; vident, inquam, in Deo, sicut in speculo aeterno, cum faciat ad eorum gloriam cumulandam. Reproborum poena similiter post iudicium intendetur, et adeo intendetur, ut beatorum gloriam non liceat eis considerare, nec ab eis auxilium petere, ut dives petiit, quia tormentorum suorum magnitudinem non poterunt sustinere, ita quod liceat aliis vacare, imo absorbebuntur totaliter a poenis ». *4. dist. 50. p. 2. a. 1. q. 3.* — « In inferno sunt tenebrae corporales luce permixtae, non ad illuminationem et consolationem, sed ad desolationem et horrorem ». — « Ad hoc respondet Isidorus, inquiens ignem gehennae habere lucem ad aliquid, ad aliquid non habere. Et hoc quidem verum est. Lucebit, inquit, ad desolationem, ut habeant unde doleant; sed non ad consolationem, ne habeant, unde gaudeant. Ad quod intelligendum, notandum quod ignis est in triplici differentia. Est enim ignis purus, ut est in propria materia; et est ignis incorporatus, ut est in materia aliena, ut in terra vel aëre; et est ignis non tantum incorporatus, sed etiam permixtus, ut ignis sulphureus, et fumosus. Primus est lux, et pure lucet et abundanter. Secundus est ignis, carbo et flamma; hic autem lucet, et tenebram expellit. Tertius est ignis fumosus, et talis est tenebrosus; et iste erit in inferno. Rursus notandum, quod lux illuminat oculum ad videndum; potest ergo illuminare ad videndum delectabilia, vel ad videndum indifferentia, vel ad videndum tristia et horribilia. Primo et secundo modo non erit illuminatio, sed tertio modo tantum ». *Ibid. p. 1. a. 2. q. 1.* — « Damnati ad cumulum poenarum adeo excaecati erunt tenebris spiritualibus, ut nihil penitus cognoscant, quod possit eos tum dirigere, tum delectari; sed id tantum, quod eos possit cruciare ». — « Sicut est triplex actus lucis corporalis, scilicet manifestare, dirigere et delectari; sic et in luce spirituali. Si loquamur quantum ad primum actum; sic dico, quod non omnino extra lucem erunt, quia aliqua erunt eis ma-

nifesta, sed illa solum, quae faciunt ad cumulum poenae, alia non: et ideo ista lux est ad manifestandum tenebras, et ducens in tenebrositatem; ideo non consistent in lumine. Si loquamur quantum ad secundum actum, qui est dirigere; sic dico, quod omnino erunt extra lucem, quia non poterunt dirigi; erunt enim extra omnem viam, et tempus, et locum bene agendi, sicut dicitur in Ecclesiaste *(9.10)*: *Quia nec opus, nec ratio, nec scientia est apud inferos.* Si quantum ad tertium, qui est delectari; sic dico similiter, quod erunt extra lucem omnino, quia nihil cognoscent actu, in quo delectentur. Erunt enim omnino absorpti a magnitudine poenarum, ita ut non liceat eis cogitare alia delectabilia. Quod ergo dicitur omnino excaecari et extra Deum esse, hoc intelligitur quantum ad directionem et delectationem. Ad illud quod obiicitur, quod nullam habent cognitionem, quia nec affectus eorum habet boni amorem, dicendum quod sicut non habebunt amorem boni honesti, sed commodi, sic nec cogitabunt de bono honesto, sed tantum commodo. Vel dicendum, quod non est simile, quia plus corrumpitur per peccatum affectus, quam intellectus. Ad illud quod obiicitur in contrarium, quod habent cognitionem naturalem, et cognitionem peccatorum, dicendum, quod cognitio peccatorum non abolebitur, sed tamen nulla in eis cognitio exibit in actum, quae ad ipsorum non faciat cruciatum, vel per se, vel per accidens. Ad illud quod obiicitur, quod ampliorem habebunt illuminationem, dicendum, quod aliqua peccata cognoscent, quae modo non cognoscunt, non per novi luminis donationem, sed per poenae affiictionem; quia, ut dicit Gregorius *(Moral. lib. 25. c. 7)*, poena aperit oculos, quos culpa claudit. Ad illud quod obiicitur, quod secundum intellectum speculativum non est demeritum, dicendum, quod voluntas demeretur sibi, et omnibus potentiis animae, et membris corporis; ideo non tantum punietur in seipsa, sed etiam in omnibus potentiis et membris, licet ipsa puniatur principalius». *Ibid. q. 2. et ad 1-4.* — «Sunt in damnatis tenebrae spirituales, ne recordentur Dei, ut in ipso possint consolari; erit tamen Dei memoria eis ad dolorem et desolationem». — «Ad hoc facile est respondere, si revocatur ad mentem distinctio praecedens. Quoniam est recordatio aliquorum ad moestitiam et dolorem et confusionem, aliquorum ad itineris directionem, aliquorum ad consolationem. Secundam et tertiam non habebunt damnati nec respectu Dei, nec respectu aliorum, quia non erit eis memoria Dei, vel ut convertantur, sive revertantur. ad ipsum, aut ut delectentur in ipso. Vigebit tamen in eis actus memoriae quantum ad primam, scilicet desolationem; quia semper habebunt memoriam peccatorum, quae commiserunt, et Dei, quem offenderunt, ad suam confusionem. Nec hoc repugnabit poenis, quia poenae exteriores ducent ad cogitandum interius suum demeritum; et ita recordatio illa non est eis via lucis, sed tenebrarum; nec ponet hominem in statu bono coram Deo, sed potius elongabit a Deo et a vero lumine». *Ibid. q. 3.*

(19) «Ipsa translatio vermis ad dolorem spiritualem manifestat, in quibus et quo modo sit vermis, si attendatur ratio transferendi. In verme enim materiali consideratur origo et morsio. Oritur, inquam, ex putrecfatione, et mordet illud, in quo oritur. Sic in spirituali dolore non quilibet dolor est vermis, sed qui nascitur ex putrefactione peccati; et tunc peccatum dicitur putrefactivum, quando anima in eo requiescit finaliter. Rursus oportet, quod sit in dolore morsio; haec autem est ex concursu duorum moventium sibi invicem obviantium et resistentium. Ista duo moventia sunt in homine, voluntas naturalis et deliberativa, quarum utraque movet. Ista concurrunt per conscientiam dictantem aliquid factum esse indebitum; et tunc obviant, quando naturalis detestatur indebitum et deliberative placet; tunc autem resistunt, quando utraque in suo actu viget, et quod illa efficaciter detestatur, altera ei immutabiliter adhaeret. Secundum hoc ergo patet, in quibus est vermis et quando. Nam deficiente concursu, qui est per peccati conscientiam, non est vermis, sicut in haereticis et in his, qui credunt peccando bene fecisse. Deficiente obviatione non est vermis, ut puta in his, qui dolent de culpa secundum voluntatem non tantum naturalem, sed etiam deliberativam, ut sunt poenitentes.

Deficiente resistentia non est vermis, ut puta quando voluntas tanta delectatione fertur in peccatum, quod absorbet motum voluntatis naturalis, ut non sentiat. Et sic patet, quare vermis deficiat, aut propter defectum putrefactionis in iustis, aut concursus in caecis, aut obviationis in poenitentibus vere, aut resistentiae, ut in his, qui peccant ex magna libidine. Et ex his patet, quod in damnatis vigebit vermis, quia ibi erit peccati putrefactio ex hoc, quod peccatum finaliter remansit in anima eorum. Ibi erit etiam concursus, propter peccatorum apertissimam visionem. Ibi erit etiam obviatio, propter voluntatis deliberativae obstinationem et synderesis remurmurationem. Ibi erit etiam resistentia, quia delectatio peccati erit ablata per poenae acerbitatem; et ex hoc ipsius synderesis actio fortificata, et ex hoc vermis mirabiliter rodens et puniens. Ad illud vero quod obiicitur, quod synderesis est extincta in damnatis, dicendum quod synderesis triplex est actus. Primus quidem est instigare ad bonum; et iste quidem ablatus est a damnatis, quia non est amplius locus bene faciendi. Secundus, qui est retrahere a malo faciendo; et iste extinctus est in daemonibus propter improbam malitiam voluntatis eorum. Tertius, qui est remurmuratio contra malum factum; et iste manet in eis iusto Dei iudicio, tamen secundum istum actum in damnatis non remurmurat malo, quia culpa, vel quia inhonestum, sed quia ex hoc puniuntur. Unde iste aliquo modo est extinctus. Et quia daemones nondum sentiunt acerbitatem poenarum intense, ut damnati; ideo non habent ita remorsum. Sane tamen posset dici, quod synderesis remurmurat malo facto, quia indebitum; ipsa enim non confert culpam ad poenam, et praeterea respicit honestum, non commodum; et iterum ipsa voluntas deliberativa detestatur malum culpae propter poenam, nollet enim impius peccasse, vel fecisse, unde tot mala habet necesse pati; vel saltem mallet nunquam habuisse delectationem, quam esse in tanta miseria et dolore. Unde solvendum est, quod quantum ad istum actum, quia poenalis synderesis est et Dei instrumentum ad flagellandum iniquos, et non extinguetur; remorsus modo non sic in daemonibus intensus est propter defectum resistentiae, quoniam modo delectantur in culpis ». *4. dist. 50. p. 2. a. 2. q. 2. et ad obie.*

CAPUT VII.

De consequentibus ad iudicium, scilicet gloria paradisi ([a]).

(a) De gloria paradisi ed. 1484.

(In gloria est praemium substantiale, consistens in gloria animae: — consubstantiale, consistens in gloria corporis: — accidentale, consistens in aureola).

De gloria autem caelesti hoc in summa tenendum est, quod in ipsa est praemium substantiale, consubstantiale et accidentale (I). Praemium, inquam, substantiale ([1]) consistit in visione, fruitione et tentione unius summi boni, scilicet Dei; quem beati videbunt *facie*

(I) Beatitudo, prout S. D. distinguit in textu, triplex praemium complectitur, nempe praemium substantiale, quod datur animae, praemium consubstantiale, quod refertur ad corpus, et praemium accidentale, seu aureolam.

Duo autem priora praemia diversimode ab haereticis impugnata fuerunt. Et quidem de praemio substantiali, quod totum est in beatifica visione Dei, per excessum peccarunt saec. IV Eunomiani, et saec. XIV Beguardi ac Beguinae, obscuri nominis haeretici, qui Deum non modo intuitive, verum etiam comprehensive ab humana mente

(b) Quo restit. ex ead. edit. *ad faciem (1. Cor. 13. 12)*, hoc est nude et sine velamine, quo (b) fruentur avide et delectabiliter, quem etiam tenebunt sempiternaliter, ut sic verificetur illud Bernardi *(In Cant. serm. 11. §. 5)*, quod Deus futurus est rationi plenitudo lucis, voluntati multitudo pacis, et memoriae continuatio aeternitatis (2). Praemium vero consubstantiale consistit in gloria corporis (3), quae secunda stola dicitur; qua resum- (c) Bonum ibid. pta, perfectius anima beata tendit in summum caelum (c). Et haec stola consistit in quadruplici dote corporis (4), scilicet in dote claritatis, subtilitatis, agilitatis et impassibilitatis; quae erunt secundum plus et minus in diversis, secundum maioritatem et minoritatem prius habitae caritatis (5). Praemium autem accidentale (6) consistit in quo- (d) Superaddito ibid. dam decore speciali superadiecto (d), qui quidem aureola nuncupatur, et secundum Doctorum sententiam debetur triplici generi operum, scilicet martyrio, praedicationi et continentiae virginali. Et in omni-

absque subsidio luminis gloriae cognosci posse contenderunt. Beguardos anathematizavit Concil. Oecum. Viennese an. 1307 sub Clemente V indictum. Beguardorum erroribus proxime accedunt Ontologi; si enim, juxta eorum placita, immediata Dei visio est naturalis intellectui creato, huic opus non erit lumine gloriae, ut ad illam visionem perveniat. Contra eos igitur Concil. Lateran. IV, cap. *Firmiter*: « Credimus, quod Deus sit incomprehensibilis ». Et Conc. Viennense: « Nos, sacro approbante Concilio, sectam ipsam cum praemissis erroribus de lumine gloriae damnamus et reprobamus ».

Haeresibus praedictis affinia sunt deliramenta quorundam Monachorum Graecorum in monte Atho prope Thessalonicam degentium, qui ab eorum duce Gregorio Palama Palamitae vulgo nuncupantur. Hi nimirum effutierunt per oculorum contorsionem et capitis inclinationem ad pectus, suppresso spiritu, a quolibet videri quamdam lucem increatam, eo modo quo Christus se conspiciendum exhibuit tribus Apostolis in monte Thabor. Haec haeresis a quodam Barlaamo Monaco Calabro confutata, proscripta solemniter fuit in Concil. Oecum. Florentino an. 1439.

Per defectum vero peccarunt Graeci et Armeni schismatici, qui Deum a beatis nonnisi abstractive videri arbitrati sunt. Sed contra eos Concil. Florent. *Act.* 22. in *Decreto Unionis* statuit, animas perfecte puras « in caelum mox recipi, et intueri clare ipsum Deum trinum et unum, sicuti est ».

Contra praemium autem consubstantiale est haeresis Joviniani, quam deinde Lutherus est amplexus. Uterque enim praemii inaequalitatem inficiatus est; ille quidem omnem meriti differentiam, iste omnem meriti rationem, ex negatione liberi arbitrii in homine, reiiciens. Itaque adversus utrosque Concil. Flor. *l. c.* statuit: « Sanctorum animas in caelum mox recipi, et intueri clare ipsum Deum trinum et unum, pro meritorum diversitate, alium alio perfectius ».

Perpetuitas quoque beatitudinis in dubium revocata fuit ab Origene, vel ab iis qui eius scripta erroribus interpolarunt. Sed contra est Concil. Nicaeno-Cpolitanum: « Credo... vitam aeternam ».

bus praedictis servabitur gradus et distinctio, secundum exigentiam meritorum.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia primum principium, hoc ipso quod primum, habet summam unitatem, veritatem et bonitatem; et hoc ipso in eo etiam est ponere summam potentiam (e), sapientiam, clementiam et iustitiam. Quoniam autem (f) haec *invisibilia Dei (Rom. 1. 20)* manifestari decet per opera, ideo Deus mundum istum sensibilem principians, sic produxit, sic gubernat, sic reparat, sic remunerat et consummat, quod in productione manifestetur summa potentia, in gubernatione summa (g) sapientia, in reparatione summa clementia, et in remuneratione (h) iustitia consummata. Ut ergo manifestaretur potentia ad sui ipsius laudem et gloriam et honorem, omnia produxit de nihilo, faciens aliquid prope nihil, scilicet materiam corporalem, et aliquid prope se, scilicet substantiam spiritualem, et simul haec iungens in uno homine, in unitate naturae et personae, scilicet rationalem animam et materiam corporalem. Ut manifestaretur sapientia, ipse quidem providentissime omnia (i) gubernat et ordinate. Nam ipse supremum hominis regit per seipsum, mentem scilicet, quam illustrat, et infimum, scilicet corpus, per liberum arbitrium voluntatis; ut sic corpus et corporalia quoad regimen subiaceant spiritui, spiritus vero Deo. Ut manifestaretur clementia, lapsum hominem reparavit, assumendo hominis naturam, suscipiendo poenalitates, et tandem perferendo poenam; ut (j) sic summa misericordia misero misericordem faceret esse conformem ad relevationem (k) miseriae, non solum in dignitate naturae conditae, verum etiam in defectibus naturae in miseria constitutae (7). Ut tandem manifestaretur iustitia, retribuet unicuique secundum exigentiam meritorum, non solum malis poenam, verum etiam iustis gloriam sempiternam. Sic enim exigit retributio aequa, et reparatio gratuita, et gubernatio ordinata, et productio virtuosa. Nam omnium horum consummatio est in fine.

(e) Et add. hic et infra ibid.
(f) Igitur ibid.
(g) Summa om. hic et infra ibid.
(h) Retributione ibid.
(i) Omnia om. ibid.
(j) Et ibid.
(k) Ita ibid., in cet. revelationem male.

Primum igitur, quoniam omnium iustorum praemiatio fieri debet secundum quod exigit retributio iusta et etiam productio virtuosa, et productio Dei fecit rationalem spiritum prope Deum, capacem (l) Dei, capacem scilicet secundum vim inditae imaginis ipsius beatissimae Trinitatis, cui in iustis totus hominis spiritus secundum integritatem imaginis deservivit; hinc est, quod a nullo (m) minus Deo potest rationalis spiritus praemiari, nec impleri, nec eius capacitas terminari (8); ideo in premium datur ei (9) deiformitas gloriae, per quam Deo effectus

(l) Capacem om. ed. 1484.
(m) Quod nullo modo ibid.

conformis *(2. Petr. 1. 4)*, et ratione ipsum videat [10] clare [11], et voluntate diligat plene [12], et memoria retineat in aeternum [13]; ut sic
(n) Et tota *ibid.* anima tota vivat [14], tota [n] dotetur in tribus animae viribus [15], tota Deo configuretur, tota illi uniatur, tota in illo requiescat, in ipso sicut
(o) Et *om. ibid.* in omni bono inveniens pacem, lucem et [o] sufficientiam sempiternam [16], per quam in statu omnium bonorum congregatione perfe-
(p) Perfecte *ibid.* cto [p] constituta *(Boëth. l. 3. de cons. philos. pros. 2)* et aeterna vitâ vivens, dicatur beata et etiam gloriosa [17].

Rursus, quoniam retributio illa debet fieri secundum quod exigit non solum retributio iusta et productio virtuosa, verum etiam gubernatio ordinata; et Deus in productione corpus animae alligavit, et naturali et mutuo appetitu invicem copulavit, ad gubernationem vero subiecit, et in statu meriti fecit, ut spiritus condescenderet et inten-
(q) Et gubernando *ibid.* deret corpori gubernando [q] propter [r] exercitium in merendo; nec
(r) Per *ibid.* naturalis appetitus patitur, quod anima sit plene beata [18], nisi restituatur ei corpus, ad quod resumendum habet inclinationem naturaliter insertam [19]; nec regiminis ordo sustinet, quod restituatur corpus spiritui beato, nisi per omnia illi conforme et subiectum, quantum potest corpus spiritui conformari [20]. Quoniam ergo spiritus est visione lucis aeternae clarificatus; ideo debet in eius corpore claritas lucis
(s) Claritas permaxima *ibid.* permaxime [s] resultare [21]. Quia vero dilectione illius summi spiritus est summe spiritualis effectus; ideo in corpore habere debet cor-
(t) Ita *ibid.*; in *cet.* quia. respondentem subtilitatem et spiritualitatem [22]. Et quia [t] tentione aeternitatis factus est omnino impassibilis; ideo in corpore eius debet esse impassibilitas omnimoda, tam intra [23] quam extra [24]. Quia vero ex his omnibus spiritus promptissimus est ad tendendum in Deum; ideo in corpore glorioso debet summa agilitas reperiri [25]. Quoniam igitur per has quatuor proprietates fit corpus spiritui conforme et etiam subiectum; hinc est, quod in his quatuor praecipue dotari dicitur [26], ratione quorum idoneitatem habet sequi spiritum, et locari in regione caelesti, quae est regio beatorum. In istis enim proprietatibus caelestibus corporibus assimilatur [27], per quas quasi gradatim distat corpus caeleste a quatuor elementis [28], et sic dos corporum quadruplicata et corpus in se perfectum reddit, et conforme habitationi caelesti et spiritui beato, per quem a summo capite Deo usque *in oram vestimenti (Psalm. 132. 2)*, scilicet corporis [29], plenitudo dulcedinis et beatitudinis ebrietas redundat [30], et quantum est possibile derivatur.

Postremo, quoniam illa praemiatio debet fieri secundum quod

exigit retributio iusta et productio virtuosa et gubernatio ordinata et etiam reparatio gloriosa, et in diversis Christi membris diversa sunt carismata gratiarum, non solum quantum ad interiora dona, verum etiam quantum ad exercitia exteriora, non solum quoad ([u]) habitus, verum etiam quoad status, non solum quoad perfectionem caritatis in mente, verum etiam quoad perfectionis decorem et pulchritudinem in opere corporali; hinc est, quod aliquibus membris non solum stola animae cum tribus eius dotibus, et stola corporis cum quatuor, verum etiam excellentia quaedam decoris et gaudii debetur propter excellentiam perfectionis et decoris habiti in corpore virtuoso. Quoniam igitur triplex est genus operis praecellenter ([v]) perfectum et pulchrum et spirituali formositate formosum, secundum triplicem vim animae: secundum rationalem, praedicatio veritatis perducens alios ad salutem ([31]), secundum concupiscibilem, perfecta declinatio concupiscentiarum per integritatem perpetuam continentiae virginalis ([32]), secundum irascibilem, perpessio mortis ad honorem Christi ([33]); hinc est, quod his tribus generibus iustorum, scilicet praedicatoribus, virginibus ([34]) et martyribus ([35]), debetur illa excellentia praemii accidentalis, quod aureola nuncupatur ([36]), quod ad decorem facit non solum animae, verum etiam corporis ([37]); quia non redditur voluntati tantum, sed operi extrinseco ([38]), substernens sibi meritum et praemium caritatis, quod consistit in septiformi dote, triplici animae et quadruplici corporis, in quibus clauditur consummatio ([39]), integritas et plenitudo omnium bonorum spectantium ad gloriae complementum ([40]). Qualia autem et quanta sint illa, non verba mea, sed B. Anselmi ponantur. Ait enim in fine Proslogii *(Capp. 24-26)*: » Excitare nunc, anima mea, et erige totum intellectum tuum, et cogita, quantum potes, quale et quantum sit illud bonum. Si enim singula bona delectabilia sunt, cogita intente, quam delectabile sit illud bonum, quod continet iucunditatem omnium bonorum, non qualem in rebus creatis sumus experti, sed tanto differentem, quanto differt creator a creatura. Si enim bona est vita creata, quam bona est vita creatrix? Si iucunda est salus facta, quam iucunda est salus, quae fecit omnem salutem? Si amabilis est sapientia in cognitione rerum conditarum, quam amabilis est sapientia, quae omnia condit ex nihilo? Denique si multae et magnae delectationes sunt in rebus delectabilibus, qualis et quanta delectatio est in illo, qui fecit ipsa delectabilia? Qui hoc bono fruetur, quid illi erit, et quid illi non erit? Certe quidquid volet, erit, et quod nolet esse, non erit. Ibi quippe erunt bona corporis et animae, qualia

(u) Ad *ibid.*

(v) *Ita ibid.*, *in cet.* praecellentis.

nec oculus vidit, nec auris audivit, nec cor hominis cogitavit (1. *Cor.* 2. 9). Cur ergo per multa vagaris homuncio, quaerendo bona animae tuae et corporis tui? Ama unum bonum, in quo sunt omnia bona, et sufficit. Desidera simplex bonum, quod est omne bonum, et satis est. Quid enim amas, caro mea, quid desideras, anima mea? Ibi est, quidquid amatis, quidquid desideratis. Si delectat pulchritudo: *Fulgebunt iusti, sicut sol* (*Matth.* 13. 43). Si velocitas, aut fortitudo, aut libertas corporis, cui nihil obsistere possit: *Erunt similes Angelis Dei* (*Ibid.* 22. 30), *quia seminatur corpus animale, et resurget corpus spirituale* (1. *Cor.* 15. 44), potestate utique, non natura. Si longa et salubris vita, ibi erit sana aeternitas, et aeterna sanitas, quia iusti in perpetuum vivent, et *salus iustorum a Domino* (*Ps.* 36. 39). Si satietas: *Satiabuntur, cum apparuerit gloria Dei* (*Ps.* 16. 15). Si ebrietas: *Inebriabuntur ab ubertate domus Dei* (*Ps.* 35. 9). Si melodia, ibi Angelorum chori concinunt sine fine Deum laudantes. Si quaelibet non immunda, sed munda voluptas: *Torrente voluptatis tuae potabis eos Deus* (*Ibid.*). Si sapientia, ipsa Dei sapientia ostendet eis seipsam. Si amicitia, diligent Deum plus, quam seipsos, et invicem tanquam seipsos, et Deus illos plus quam seipsos, quia illi illum, et se invicem per illum, et ille se et illos per seipsum. Si concordia, omnibus illis erit una voluntas, quia nulla illis erit, nisi sola Dei voluntas. Si potestas, omnipotentes erunt suae voluntatis, ut Deus suae. Nam sicut poterit Deus, quod volet per seipsum, ita poterunt illi per illum, quod volent, quia sicut illi non aliud volent, quam quod ille, ita ille volet quidquid illi volent; et quod ille volet, non poterit non esse. Si honor et divitiae, Deus suos *servos bonos et fideles supra multa constituet* (*Matt.* 25. 21); imo *filii Dei*, et Dii *vocabuntur* (*Ibid.* 5. 9) et erunt; et ubi erit Filius Dei, ibi erunt et illi, *haeredes quidem Dei, cohaeredes autem Christi* (*Rom.* 8. 17). Si vera securitas, certe ita certi erunt, nunquam et nullatenus ista vel potius istud bonum sibi defuturum, sicut certi erunt, se non sua sponte illud amissuros; nec delectorem Deum illud delectoribus suis invitis ablaturum, nec aliquid Deo potentius, invitos Deum et illos separaturum. Gaudium vero quale, aut quantum est, ubi tale ac tantum bonum est? Cor humanum, cor indigens, cor expertum aerumnas, imo obrutum aerumnis, quantum gauderes, si his omnibus abundares? Interroga intima tua, si capere possunt gaudium suum de tanta beatitudine sua. Sed certe si quis alius, quem omnino sicut te ipsum diligeres, eamdem beatitudinem haberet, duplicaretur gau-

dium tuum, quia non minus gauderes pro eo, quam pro te ipso. Si vero duo, vel tres, vel multo plures idipsum haberent, tantundem pro singulis, quantum pro te ipso gauderes, si singulos sicut te ipsum amares. Ergo in illa perfecta civitate innumerabilium Angelorum et hominum beatorum, ubi nullus minus diliget alium quam seipsum, non aliter gaudebit quisque pro singulis aliis quam pro seipso. Si ergo cor hominis de tanto suo bono vix capiet suum gaudium, quomodo capax erit tot et tantorum gaudiorum? Et utique quia quantum quisque diligit aliquem, tantum de bono eius gaudet, sicut in illa perfecta felicitate unusquisque plus amabit sine comparatione Deum, quam se, et omnes alios secum; ita gaudebit plus absque aestimatione de felicitate Dei, quam de sua et omnium aliorum secum. Sed si Deum sic diligent toto corde, tota mente, tota anima, ut tamen totum cor, tota mens, tota anima non sufficiat dignitati dilectionis; profecto sic gaudebunt toto corde, tota mente, tota anima, ut totum cor, tota mens, tota anima non sufficiat plenitudini gaudii.

Nondum ergo, Domine, dixi, aut cognovi, quantum gaudebunt illi beati tui; utique tantum gaudebunt, quantum amabunt; tantum amabunt, quantum cognoscent te. Quantum cognoscent te, et quantum amabunt te? Certe *nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit (1. Cor. 2. 9)* in hac vita, quantum te cognoscent, et amabunt in illa vita. Oro, Deus, cognoscam te, amem te, ut gaudeam de te; et si non possum ad plenum in hac vita, ut proficiam in dies, usque dum veniat illud ad plenum; proficiat hic in me notitia tui, et ibi fiat plena; crescat hic amor tuus, et ibi fiat plenus; ut hic gaudium meum sit in spe magnum, et ibi sit in re plenum. Domine, per filium tuum iubes, imo consulis petere, et promittis accipere, ut gaudium nostrum plenum sit. Deus verax, peto, accipiam, ut gaudium meum plenum sit. Peto, Domine, quod per admirabilem consiliarium nostrum consulis; accipiam, quod promittis per veritatem tuam, ut gaudium meum plenum sit. Meditetur interim inde mens mea, loquatur inde lingua mea, amet illud cor meum, sermocinetur os meum, esuriat illud anima mea, sitiat caro mea, desideret tota substantia mea, donec intrem in gaudium Domini mei, qui est trinus et unus Deus benedictus in saecula saeculorum. Amen ([41]) ».

AD CAPUT VII.

(1) « Ideo dicitur praemium substantiale, quia fundamentum et substantia totius nostrae beatitudinis est Deus; et, illo perfecte habito, perfecta est in nobis beatitudo, » *2. dist. 40. a. 2. q. 3.*

(2) « Aurea est merces incorruptibilis et aeterna, veritate et bonitate. Comparatur autem talis merces aureae propter tria. Aurea enim est corona de auro. Corona autem debetur filio regis. In qua etiam, quantum est in se, non est reperire principium, neque finem. Et materia, de qua est, scilicet aurum, est inter cetera metalla maxime incorruptibilis. Praemio ergo, quod dicitur aurea, praemiantur qui transeunt ad regni haereditatem, ad Dei aeternitatem, ad sui soliditatem, sive incorruptibilitatem. Hoc autem praemium debetur cuilibet virtuti, et praecipue redditur caritati, et aliis virtutibus gratia caritatis. Nam si finalis caritas amittatur, illud praemium nulli datur. Et quia est bonum increatum, de quo percipitur ista merces, dicitur etiam nunc aurea, nunc praemium substantiale, nunc bonum essentiale. » *Centiloq. part. 4. sect. 1.*

(3) « Beatitudo est in sola anima, ut in subiecto per inhaerentiam; in corpore vero per redundantiam. » *4. dist. 49. p. 1. a. 1. q. 3.*

(4) « Dotes corporis dicuntur non omnes qualitates, sed qualitates nobiles et principales de novo superadditae naturae. » *4. dist. 49. p. 2. a. 2. q. 1. in concl.*

(5) « Diversitas et distinctio est in praemiis secundum maius et minus, sicut fuit in meritis. Ad intelligentiam autem obiectorum notandum, quod sicut beatitudo dicitur dupliciter, vel satians effective, sicut obiectum, vel satians informative, sicut perfectio; sic et praemium, sive donum. Nam si dicatur sicut obiectum, omnino una est merces, unus Deus, una beatitudo, unum praemium. Si autem formaliter, sic dicitur beatitudo una unitate conformitatis, una unitate connexionis; sed tamen differens est quantitate gaudii et remunerationis. Unus enim alio clarius videt Deum, et magis de illo gaudet, et strictius tenet. » *4. dist. 49. p. 1. a. 1. q. 6.* — « Dotes in corporibus beatorum sunt secundum plus et minus, et perfectius et minus perfectum in diversis. Ad cuius intelligentiam notandum, quod quaedam recipiunt magis et minus per contrarii permixtionem, ut puta quando eorum utrumque contrariorum est aliqua natura, ut album et nigrum. Quaedam recipiunt magis et minus per accessum ad complementum, ut sunt illa, quorum opposita sunt privationes, ut bonum et lucidum. Dico ergo, quod dotes corporis recipiunt magis et minus per accessum ad terminum, non per immixtionem contrarii... Rursus notandum est, quod in recipientibus magis et minus, quaedam sunt, quae dicunt privationem simul et positionem, sicut impassibile, quod dicit virtutem ad non patiendum, et dicit privationem passionis; similiter subtile et agile. Et dico, quod quantum ad privationem, quia totum et universaliter privat, non recipit magis et minus. Sed quantum ad positionem, quae non est in summo, recipit magis et minus. » *Ibid. p. 2. a. 2. q. 2.*

(6) « Praemium accidentale consistit in gaudio, quod habetur de bono creato, vel de liberatione ab aliquo malo. » *2. dist. 40. a. 2. q. 3.*

(7) Vide superius *part. 4. cap. 8.*

(8) « Duo sunt, quae faciunt appetitum, scilicet convenientia et indigentia. Quoniam igitur anima rationalis creata est ad Dei imaginem et similitudinem, et facta est capax boni sufficientissimi, et ipsa sibi non sufficit, cum sit vana et deficiens; ideo dico, quod veram beatitudinem appetit naturaliter. » *4. dist. 49. p. 1. a. 1 q. 2.*

(9) Beatitudo est in anima primo secundum potentiam, in quantum ipsa tenet rationem substantiae, veluti etiam gratia » — « Opinio quorumdam est sicut de gratia, ita de gloria, quod sicut differt gratia et virtus, ita beatitudo et dos. Et sicut gratia respicit animae substantiam, et ideo est una, virtus vero potentiam, et ideo plures; sic et gloria, quae animae substantiam respicit, ideo est una; sed

ligendum est in ipsarum virtutum habitibus, quae disponunt ad gloriae complementum. Nam quaedam disponunt sic, quod habent aliquo modo oppositionem ei, ad quod disponunt, sicut fides et spes, quae dicunt ipsius crediti et sperati absentiam et carentiam, quorum opposita sunt in gloria, scilicet visio aperta et tentio firma; ideo necesse est hos habitus tolli et evacuari per adventum gloriae. Et est alia dispositio, quae non habet rationem oppositionis, sed tantum dispositionis; et talis dispositio est caritas, quae ad gloriam disponit sicut imperfectum ad perfectum; non tamen habet repugnantiam ad ipsam, imo conformitatem expressam. Ideo quantum ad habitum non evacuatur, sed dum tollitur imperfectio, ipse habitus perficitur et consummatur. Si autem quaeratur ratio huius, quare caritas magis consummatur complemento gloriae, quam alius habitus virtutis theologicae, huius potest triplex ratio assignari. Prima attenditur penes qualitatem ipsorum habituum, altera vero penes dignitatem potentiarum, tertia vero penes largitatem divinorum munerum. Quantum ad differentem qualitatem habituum ratio sumitur talis, quia dilectio est respectu absentis et praesentis, visio vero et tentio non est nisi respectu habiti et praesentis, expectatio vero et credulitas est tantummodo respectu non habiti et absentis; et ideo tam actus, quam habitus ipsius caritatis statui patriae et viae est communis, et per hoc magis conformis est caritas viae caritati patriae, quam habitus credendi habitui videndi, vel quam expectatio tentioni. Penes dignitatem ipsarum potentiarum attenditur ratio sic, quia sicut vult Bernardus *(de amore Dei c. 8)*: Ubi deficit intellectus, ibi proficit affectus. Et Dionysius *(de div. nomin. c. 7. de sap.)* dicit, quod multo altius ascendit affectus noster et vis affectiva, quam vis cognitiva. Ait enim sic: Oportet cognoscere intellectum nostrum quamdam habere potentiam ad intelligendum, per quam videt intelligibilia, unitionem vero excedentem intellectus naturam, per quam coniungitur ad ea, quae sunt ultra se. Et quoniam altius elevatur ipsa vis unitiva in homine, ideo habet quamdam praecipuam excellentiam dignitatis; et habitus ipsam perficiens est aliis habitibus maior et excellentior, ac per hoc statui gloriae conformior. Penes largitatem etiam divinorum munerum ratio sumitur. Quia viris sanctis Dominus largitatem suae benignitatis quodam modo communicat, et praegustare facit dulcedinem aeternae refectionis, ut in tribulationibus non succumbant, et in vastitate eremi prae ariditate et inopia refectionis non deficiant. Cum ergo sapere caelestia non possit nisi gustus dispositus secundum dispositionem illi statui convenientem, divinae largitatis munus hoc requisivit, ut gustui nostro daretur habitus et dispositio, secundum quam statui gloriae esset conformis. Haec autem dispositio est habitus caritatis, per quam dispositi sumus ad spiritualia degustanda, secundum quod vult magister Hugo. Ideo caritatis habitus non evacuatur, sed magis consummatur in patria ». *3. dist. 31. a. 3. q. 1.* — « Caritas in patria dilatabitur quoad liberalitatis magnitudinem, cum ampliori affectu diligetur Deus in se et in suis creaturis ». — « Latitudo caritatis dupliciter habet attendi, videlicet in liberalitatis magnitudine et diligendorum multitudine. Prima latitudo est caritati essentialis, sed secunda est eidem accidentalis. Quantum ad primam latitudinem, concedendum est caritatem in patria dilatari, quia crescit eius bonitas, et communicationis liberalitas, et virtuositatis laudabilitas. Quantum autem ad secundam latitudinem, caritas in patria non dilatabitur, quin potius restringetur, non ratione ipsius caritatis secundum se, sed ex parte diligibilium, pauciora enim erunt diligibilia. Nunc enim ex caritate diligendi sunt, sive qui sunt in statu patriae, sive qui sunt in statu viae, qui ordinati sunt, ut possint ad illum statum pervenire. Sed post consummationem numeri electorum solum illi ex caritate diligendi erunt, qui erunt in statu patriae, quia alii non erunt potentes pervenire ad illius summi boni participationem. Concedendum est ergo, quod caritas in patria dilatabitur quantum ad liberalitatis magnitudinem. Ampliori enim affectu diligetur Deus in se et in creaturis suis; adeo ut ille, qui modo videtur esse remotus, in patria sit amantissimus, et amplius inviscerabit sibi

tunc caritas omnes beatos, quam modo possit homo etiam unum amicissimum sibi affectuose diligere ». *Ibid. q. 2.* — « Caritatis ordo essentialis, qui attenditur secundum gradus et differentias boni et mali, remanebit in patria; licet ille, qui attenditur ratione substratae naturae, non remaneat ». — « Circa hanc quaestionem est duplex modus dicendi. Unus est, quod in patria salvatur ordo caritatis, qui est in via, non tantum per comparationem nostri ad Deum, sed etiam per comparationem nostri ad proximum. Unde in omni statu, sive gloriae, sive viae, plus homo diligit seipsum, quam proximum suum, et plus circa seipsum afficitur; deinde plus circa illos, qui ei coniuncti sunt, quam circa eos, qui sunt minus coniuncti. Ratio autem, quae movet hoc ponere, est, quia huiusmodi ordo consonare videtur dictamini naturae, perfectioni gloriae, rectitudini divinae iustitiae. Natura enim dictat, quod homo plus se, quam alterum diligat. Gloria etiam essentialis magis respicit illum, in quo est, quam alium ei consimilem et propinquum. Divina etiam iustitia ordinat, quod plus de suis meritis gaudeat homo, quae fecit, quam de alienis. Et sic per omnem modum videtur conveniens, ut ordo caritatis, quae est in via, salvetur in patria. Alius autem modus dicendi est hic, quod, cum duplex sit ordo caritatis, unus, qui respicit caritatem secundum se, qui quidem attenditur secundum gradum et differentias boni, alter, qui attenditur ratione naturae substratae, utpote ille, qui est secundum differentias proprii et alieni, propinqui et remoti; unus istorum ordinum, scilicet ille, qui est caritatis secundum se, manet in patria, ille enim est caritatis essentialis. Unde magis diligit homo in patria Deum, quam spiritum creatum; spiritum magis, quam corpus. Alius vero ordo, qui attenditur ratione naturae substratae, non manebit, pro eo quod non competit illi statui. In statu namque beatitudinis, perfecta erit obedientia naturae respectu gloriae, perfecta conformitas voluntatis nostrae respectu divinae, perfecta etiam redundantia laetitiae communis. Quia perfecta erit obedientia naturae respectu gloriae, conformabitur tunc omnino natura gloriae, ut sicut corpus efficietur spirituale, et per omnia spiritui obtemperabit, quamvis secundum statum viae oporteat spiritum corpori condescendere; sic natura per omnia conformabitur ordini gloriae et gratiae, quae attenditur secundum differentias boni, quamvis nunc gratia condescendat ipsi affectui naturali. Rursus, quia perfecta erit conformitas voluntatis nostrae respectu divinae; non magis diligemus illud, quod magis erit nobis propinquum, sed illud, quod plus erit Deo placitum et acceptum. Praeterea, quia erit ibi perfecta affluentia communis laetitiae, multiplicabitur gaudium hominis multiplicatione perfecta, ut tantum gaudeat de bono uniuscuiusque proximi, quantum de suo, quod non posset esse, nisi diligeret proximum quantum semetipsum. Et hoc est, quod dicit Anselmus in Proslogio *(cap. ult.):* In illa perfecta caritate innumerabilium Angelorum et hominum beatorum, ubi nullus minus alium, quam seipsum diliget, non aliter gaudebit quisque pro singulis aliis, quam pro seipso. Quis autem istorum modorum sit rationabilior, difficile est diffinire, quamdiu sumus in statu praesentis miseriae. Si enim velimus iudicare secundum ea, quae in nobis sentimus, vix videbitur alicui credibile, nec rationabile, quod aliquis omnino diligat alterum, quantum seipsum. Unde iudicabit primum modum dicendi esse magis verum. Si quis vero velit mentem suam altius elevare ad illud bonum incomprehensibile, *quod nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit (1. Cor. 2. 9),* et ad illam maximam civium unionem, magis rationabilem iudicabit sequentem modum dicendi, secundum quod manifeste dicit auctoritas Anselmi et Augustini *(lib. de vera relig.);* et idipsum videtur sentire Dionysius *(lib. de div. nomin.).* Unde, si velimus loqui ut plures, sustinebimus primum modum; si vero velimus loqui et sentire ut sapientiores, sustinebimus sequentem ». *Ibid. q. 3.*

(13) « Spes, quam virtutem theologicam nominamus, per gloriam omnino evacuatur ». — « Sicut est duplex modus dicendi circa evacuationem fidei, similiter et circa evacuationem spei. Nam et in ipso habitu spei est reperiri aliquid imperfectionis, et aliquid perfectionis et complementi. Ad imperfectionem

enim spei spectat illud, quod est expectatio quaedam et protensio ad ea, quae realiter non habentur. Ad complementum autem eius spectat confidentia et certitudo, quae facit confidere, et inniti ipsi summae largitati. Et quantum ad primum, tollitur ipsa spes et evacuatur; quantum vero ad secundum, perficitur et salvatur. Sed quoniam, sicut in praecedentibus dictum est, spes non diceretur evacuari, si solum quod est imperfectionis, tolleretur ab ipsa, illo salvo, quod est in ea perfectionis et complementi, sicut patet, quia liberum arbitrium in patria non dicitur evacuari in gloria, quamvis tollatur sibi vertibilitas, et hoc quia vertibilitas potius spectat ad liberi arbitrii defectum, quam ad complementum; si sic igitur possibile esset in proposito reperiri, nunquam deberet dici evacuari propter adventum gloriae. Et propterea communis modus dicendi est, et hunc innuit ipsa Glossa, quod habitus ipsius spei simpliciter evacuatur in gloria, et ei succedit habitus novus. Et ratio huius est, quia habitus spei habilitat ad confidendum et innitendum Deo cum quadam protensione et erectione et expectatione. Et quoniam statui gloriae repugnat expectatio substantialis praemii, et protensio, et illa erectio et inhiatio, cum ibi affectus omnino quietetur; hinc est, quod habitus ipsius spei simpliciter evacuari dicitur, secundum quod spes nominat habitum virtutis theologicae, qui habilitat ipsam animam ad expectandum substantiale praemium ». *3. dist. 31. a. 2. q. 2.*

(14) « Uno modo dicitur vita actus continuus et internus, qui est a forma spirituali; et sic dicitur proprie... Alio modo dicitur vita actus completus potentiae, quae est secundum rei naturam, sicut dicitur aqua viva, quae habet operationem aquae convenientem ». *1. dist. 8. p. 1. dub. 9.*

(15) « Gaudium sufficiens perficitur, et completur in tribus dotibus animae, quae sunt aperta visio summi veri, certa tentio summi ardui, perfecta dilectio summi boni. In primo perficitur rationalis, in secundo irascibilis, in tertio concupiscibilis. Primum est praemium fidei, secundum praemium spei, tertium praemium caritatis. Sunt autem quidam ternarii in superiori facie animae, quibus ab imo sui usque ad summum Dei pervenit, et quiescit. Sunt tria subiecta, scilicet tres potentiae naturales, rationalis, irascibilis et concupiscibilis, quae tanquam fundamenta bonis spiritualibus substituuntur. Sunt tres habitus virtutum theologicarum, scilicet fidei, spei et caritatis, quae a Deo gratis ad informationem trium virium praedictarum infunduntur, et quibus ipsae potentiae diriguntur. Sunt tres actus, quia a praedictis potentiis, mediantibus tribus habitibus supradictis, scilicet tribus virtutibus theologicis, eliciuntur, scilicet credere, assentiendo summae veritati propter se et super omnia, sperare, intendendo summae largitati propter se et super omnia, diligere, complectendo summam bonitatem propter se et super omnia. Sunt tria obiecta, ad quae tres actus egredientes a tribus potentiis virtute trium habituum terminantur. Ista autem obiecta sunt veritas increata, maiestas increata et bonitas, ita quod summum verum est obiectum fidei, summum arduum est obiectum spei, summum bonum est obiectum caritatis. Verum, inquam, sub ratione veri, arduum sub ratione ardui, bonum sub ratione boni. Et respiciunt haec omnia statum et meritum viatorum. Sunt etiam tria praemia, scilicet cognitio, sive intelligentia veritatis infallibilis; possessio, sive permanentia dignitatis inamissibilis; dilectio, sive complacentia bonitatis infatigabilis ». *Centil. p. 4. sect. 3.* Consule quoque *4. dist. 49. p. 1. a. 1. q. 5.*

(16) « Beatitudo est finis satians nostrum appetitum. Satians autem nostrum appetitum est dupliciter, vel sicut obiectum, vel sicut informans. Satians nostrum appetitum sicut obiectum solus Deus est, ad quem capiendum humana anima ordinatur. Satians autem sicut informans est ipsa influentia Dei in animam, quae est ipsa deiformitas et satietas ». *4. dist. 49. p. 1. a. 1. q. 1.*

(17) « Sicut de quolibet ordine angelorum quidam ceciderunt, sic singuli angelici ordines per homines restaurantur; quamquam enim homo in naturae praestantia assimilari non possit, in gratia tamen ei aequari non est angelo inconveniens ». — « Quaeritur, utrum ad singulos ordines angelorum fiat assumptio salvandorum. Et quod sic, videtur; quia super

illud Psalmi *(44. 17)*: *Constitues eos principes super omnem terram,* dicit Glossa: Elegit pauperes, ut exaltaret ad ordines caeli, qui fiunt ex hominibus et angelis. Item super illud Iosue *(I. 3)*: *Omnem locum, quem calcaverit pes vester,* dicit Glossa: Si diabolum vincere potuero, et meruero, ut Deus conterat eum sub pedibus meis; consequenter locum eius in caelo habebo. Ergo si diabolus fuit de excellentissimo ordine, sicut supra monstratum fuit(*), videtur, quod homo possit ascendere ad supremum ordinem angelorum. Item ruina angelorum restauranda est, aut superna civitas remanebit imperfecta; sed non restauratur ex angelis, quia casus angelorum est irreparabilis; ergo restaurabitur ex hominibus bonis. Item distinctio ordinum principaliter venit ex donis gratiarum; sed in via videmus, quod aliqui assimilantur Seraphim in visu gratiae, aliqui Cherubim, et sic de aliis; ergo si Deus retribuit unicuique secundum quod meruit, videtur, quod ad diversos ordines angelorum homines debeant assumi, et ex eis angelorum ordines restaurari ». — « Ad perfectionem ordinis duo concurrunt, scilicet natura et gratia. Natura, tanquam fundamentum et dispositio; gratia vero, ut complementum et consummatio. Et quia aliquid tunc dicitur esse secundum quid, quando est in sola dispositione, tunc esse simpliciter, quando est in sua perfectione; cum daemones et angeli in naturalibus communicent, dicitur aliquando daemones fuisse de diversis ordinibus Angelorum, quamvis numquam plene fuerint in aliquo ordine; unde hoc intelligitur secundum quid, non simpliciter. Quia vero homines possunt ad eminentiam gratiae et gloriae, in qua sunt angeli, elevari; potest ex hominibus et angelis idem ordo constitui, quia quamvis non conveniant in natura, assimilantur tamen et aequantur in hac gratia; et per hunc modum reparatur angelorum ruina. Et si tu obiicias, quod non potest esse conformitas in perfectione, ubi non est convenientia in praeambula dispositione, dicendum, quod hoc non habet locum in proposito, quia illud verum est de dispositione solius necessitatis, non autem de dispositione congruitatis. Concedendum est ergo, quod sicut de singulis ordinibus aliqui cecididerunt, sic etiam singuli angelici ordines per homines restaurantur. Ad illud quod obiicitur in contrarium, quod ad unitatem ecclesiasticam non admittit homo rem alterius speciei, dicendnm quod non est simile, quia nullum animal invenire potest homo sibi simile in conformitate rationis; homo autem et angelus in partecipatione communicant rationis, et, quod plus est, in deiformitate gloriae; et ideo possunt in eandem societatem et eiusdem societatis ordinem convenire, cum maior sit unitas voluntatum quam facierum; et plus facit ad unitatem pacis et societatis et ordinis conservandam. Ad illud quod obiicitur, quod plus differt homo ab angelo, quam differat ordo infimus a supremo, dicendum, quod verum est de difformitate, quae opponitur unitati naturae, sed non est verum de difformitate, quae opponitur unitati gratiae in statu et dignitate; unitas autem ordinis plus respicit hanc, quam praecedentem; et ideo illud non valet. Ad illud quod obiicitur, quod corpus non sublimatur ad dignitatem spiritus, dicendum quod verum est; sed tamen ex hoc non sequitur, quod non debeat locari cum angelis. Sicut enim in statu viae et meriti, anima sequitur locum corporis et in terra habitat, cum sit nata esse sursum; sic e contra in statu patriae et praemii, corpus sequitur locum spiritus, et ibidem erit, ubi natus est esse ipse spiritus, non propter se, sed propter eum, cui coniungitur; et ideo in eisdem sedibus locatur cum angelicis spiritibus, ad quorum dignitatem per gratiam est humanus spiritus sublimatus. Ad illud quod obiicitur, quod angelus habet capacitatem maiorem quam anima, dicendum quod ratio illa calumniabilis est, et quantum ad maiorem, et quantum ad assumptionem. Quamvis enim angelus excedat animam in naturalibus, secundum comparationem creaturae ad creaturam, tamen secundum comparationem ad Trinitatem summam, cuius est imago tam angelus quam anima, non oportet esse praecellentiam, cum magis videamus humanam naturam exaltatam quam angelicam, tum per gratiam unionis in Christo, tum etiam per gratiam

(*) Vide superius, *part. 2. cap. 7. not. 3.*

dotes potentias, ideo plures. Et exemplum naturale est in anima humana perficiente corpus, quae in quantum vivificans respicit complexionem, quae est una in toto corpore, in quantum motor respicit organa diversa. Sed credo hoc esse magis per appropriationem, quam proprietatem et veritatem. Corpus enim nunquam dispositum est ad vitam, qualemcumque habeat complexionem, nisi etiam habeat organizationem; unde nec influentia vitae, nec motus est ab anima in corpus, nisi naturaliter praeexistat dispositio organizationis. Similiter credo in gratia et gloria, quod anima non est capax gratiae nec gloriae, nisi per mentem. Unde credo, quod tam gratia, quam gloria primo est in potentia. Sed esse aliquid in potentia hoc est dupliciter. Aut secundum dispositionem et habilitationem eius ad actum proprium, quia sic potentiae distinguuntur; et quod sic est in potentia, multiplicatur, et est in potentia secundum rationem potentiae. Aliquid vero est in potentia secundum conformationem ipsius ad aliquod unum, et unionem ad illud; et quod sic est in potentia, non multiplicatur in potentiis, imo esse in potentia dicitur secundum quod habet rationem substantiae; et sic gratia et gloria, quarum unaquaeque est deiformitas et conformitas ad Deum. Et quia uni et eidem conformatur, et reformatur ipsa anima; ideo una est gratia et gloria in pluribus potentiis, sicut una anima in pluribus organis, et una sanitas in pluribus membris » *4. distinct. 49. p. 1. a. 1. q. 4.* Vide superius *part. 5. cap. 1. n. 5.*

(10) « Quadruplex est genus cognoscendi Deum, videlicet per fidem, per contemplationem, per apparitionem, et per apertam visionem. Et primum est gratiae communis, secundum est gratiae excellentis, tertium gratiae specialis, et quartum gloriae consummantis. Et sufficientia istorum modorum ita colligitur. Omne enim quod cognoscitur, cognoscitur per aliquid praesens; si igitur Deus cognoscitur, necesse est quod per aliquid praesens intellectui cognoscatur. Praesens autem voco hoc, secundum quod Augustinus *(in Io. tract. 1. in fine)* vocat, quod praesens est intellectui ad videndum. Aut igitur cognosco Deum per hoc, quod est praesens mihi, aut per hoc, quod est praesens alii. Si per hoc, quod est praesens alii, sic est cognitio fidei. Quod enim Deus sit trinus et unus, hoc ego credo Dei Filio, qui hoc enarravit, et praedicavit, et Spiritui sancto, qui hoc inspiravit. Quod enim credimus, debemus auctoritati; sicut dicit Augustinus *(de util. credendi c. 11)*. Si autem cognosco Deum per hoc, quod est praesens mihi, hoc potest esse tripliciter. Aut per hoc quod est praesens mihi in effectu proprio; et tunc est contemplatio, quae tanto est eminentior, quanto effectum divinae gratiae magis sentit in se homo, vel quanto etiam melius scit considerare Deum in exterioribus creaturis. Aut est praesens mihi in signo proprio; et sic est apparitio, sicut apparuit Deus Abrahae in subiecta creatura, quae ipsum Deum figuravit; et sicut Spiritus sanctus apparuit in columba. Aut est praesens Deus in lumine suo, et in seipso; et sic est cognitio, qua videtur Deus in vultu suo, sive facie ad faciem; et sic est aperta visio, quae tota dicitur merces omnium meritorum. » *2. dist. 23. a. 2. q. 3.* Cfr quoque *1. dist. 3. p. 1. a. 1. q. 1.*

(11) « Fidei habitus per claram gloriae Dei visionem omnino, non tantum quoad actum, sed quoad habitum, tollitur in patria » — « Quod sic, videtur; quia, secundum quod dicit Apostolus *(Hebr. 11. 1)*: *Fides est argumentum rerum non apparentium.* Super quo dicit Gregorius, quod quae apparent, non fidem habent, sed agnitionem. Si ergo in patria secreta, quae nunc credimus, erunt manifesta; videtur, quod fides simpliciter erit evacuanda » — « Ratio evacuationis, quam assignat Apostolus *(1. Cor. 13. 10)*, est imperfectio. Ait enim: *Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est.* Sed constans est, quod cognitio fidei est ex parte, cum sit *per speculum* et *in aenigmate (Ib. 13. 12)*; ergo necesse est ipsam evacuari, superveniente visione speciei. » — « Item credere manifestum non spectat ad habitum alicuius virtutis, cum simpliciter sit necessitatis; sed in patria secreta, quae credimus, manifestabuntur; ergo credere ibi non erit ab aliquo virtutis habitu. Sed habitus ipsius fidei, essentialiter loquendo, virtus est; si ergo ibi

auferetur ratio virtutis, necesse est ipsum quantum ad essentiam suam evacuari et tolli » — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod hic est duplex modus dicendi. Aliquibus enim videtur esse dicendum, quod cum quaeritur, utrum fides evacuetur, non est simpliciter respondendum affirmando vel negando. Quantum enim ad aliquid evacuatur, et quantum ad aliquid non. In ipsa enim fide duo est reperire, videlicet illuminationis habilitatem, et aenigmatis obscuritatem. Quantum ad luminis habitum fides non evacuatur, sed perficitur et consummatur. Quantum vero ad aenigmatis obscuritatem, cum sit ex parte, simpliciter tollitur. Et iste modus dicendi confirmari posse videtur per illud, quod dicitur in Glossa super illud: *Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est, etc.* Glossa: Destruetur imperfectio, non id, quod verum est, evacuabitur; desitio imperfectionis est, quando illud, quod imperfectionis est, impletur. Et secundum istum modum dicendi facile est declinare rationes ad utramque partem. Nam primae, quae probant, quod habitus fidei evacuatur, concludunt ratione aenigmatis et imperfectionis; rationes vero ad oppositum concludunt de ipsa fide quantum ad perfectionis habitum et complementum luminis. Licet autem hic modus dicendi satis videatur probabilis, non tamen consonat verbis Augustini. Augustinus enim dicit *(lib. 14. de Trin. c. 3):* Fides, quae nunc in animo nostro est, velut corpus in loco, dum tenetur, aspicitur, amatur, quandam efficit Trinitatem. Sed ipsa non erit, quando fides hic in animo non erit; quae vero tunc erit, quando iam recordabimur in nobis fuisse, et non esse, alia perfectio erit. In quibus verbis vult dicere, sicut per exemplum, quod praemittitur paulo ante, patet, quod sicut corrumpitur aliquod corpus, quod homo sensibiliter intuetur, et, ipso corrupto, memoratur ipsius corporis non per ipsius corporis veritatem, sed per similitudinem in anima remanentem; sic et in ipsa fide. Unde vult, quod habitum fidei nostrae, quem interius intuemur, inter temporalia computemus. Et quia aliquando deficit, non potest quantum ad ipsius intuitum ratio imaginis, quae perpetua est in anima, attendi. Constat autem, quod de ipso habitu fidei loquitur secundum illud, quod habet positionis et perfectionis; quia secundum illud intra seipsam anima illum habitum intuetur: aliter non valet tota ratiocinatio illa, quam ibidem satis facit prolixe. Non etiam videtur consonare verbis Glossae et Apostoli. Quia si fides evacuaretur solummodo secundum illud, quod habet imperfectionis, et maneret secundum illud, quod est in ea complementi et perfectionis, sicut non dicuntur evacuari virtutes cardinales, nec habitus caritatis, sic nec diceretur evacuari habitus fidei, quin potius perfici et compleri. Et propterea est alius modus dicendi magis communis et usitatus, quod si loquamur de habitu fidei, secundum quod fides est virtus specialis, sic per gloriam habet simpliciter evacuari, pro eo quod fides est habitus virtutis, in quantum intellectus inclinatur ab affectu; hoc autem non potest esse, nisi quamdiu intellectus de se incertus est de his, quae credere debet. Et quoniam in patria illuminatio et claritas visionis praecedet motum affectionis, nec ab ipsa inclinatur intellectus propter ipsius summi luminis claritatem, a qua intellectus nullo modo poterit dissentire; hinc est, quod habitus fidei simpliciter per visionem gloriae habet tolli, secundum quod auctoritates Sanctorum et Glossa dicunt satis expresse... Ad illud vero, quod obiicitur primo in contrarium ex parte generis, quia est virtus theologica, quae perficit potentiam animae secundum digniorem eius partem, dicendum quod fides est perfectio potentiae non qualiscumque, sed secundum statum imperfectionis et viae, in quo intellectus potest aberrare a veritate, et in via captivari. Unde non evacuatur quia perfectio simpliciter, sed quia perfectio secundum talem statum. Nec est simile de virtutibus cardinalibus, quia actus earum principaliores non solum perficiunt ipsas potentias secundum statum viae, sed etiam secundum statum patriae. Ad illud, quod obiicitur ex parte diffinitionis, dicendum quod fides non est *substantia*, sive fundamentum simpliciter *rerum sperandarum*, sed solum secundum illum statum, in quo aeterna bona expectantur. Similiter non est illuminatio ad

videndum Deum simpliciter, sed ad videndum Deum per speculum. Et quoniam huic statui succedet alius status, in quo erit stabilius fundamentum et perfectior illuminatio; hinc est, quod fides evacuatur non propter fundamenti destructionem, sed propter stabilioris constructionem; non propter luminis privationem, sed propter luminis perfectionem, quae excludit specularem et imperfectam cognitionem. Ad illud, quod obiicitur de actu fidei, qui est assentire primae veritati, et velle credere, sive credidisse, dicendum quod neutrum est actus fidei, nisi in quantum homo assentit veritati non visae, in quo quidem assensu et credulitate intellectus inclinatur a voluntate; quod quia non est in patria reperire, non sunt illi actus in patria ab habitu fidei, sed a virtute excellentiori. Ad illud quod obiicitur, quod magis repugnat ipsi fidei tenebra peccati, quam excellentia praemii, dicendum quod de habitu fidei est dupliciter loqui. Aut in quantum est habitus ab aliis virtutibus distinctus, aut in quantum est gratia informatus. Si in quantum est gratia informatus, sic veritatem habet verbum propositum, gratia enim ipsius habitus informati tollitur per culpam, non autem per gloriam. Si autem loquamur de ipsa fide, secundum quod est habitus distinctus habilitans ad credendum non visum, sic propter suam imperfectionem maiorem oppositionem habet ad statum gloriae, quam ad statum peccati; et ideo per gloriam habet evacuari, quamvis non habeat per peccatum tolli. Ad illud quod obiicitur, quod cognitio matutina non excludit vespertinam, nec visio in specie excludit visionem in speculo, dicendum quod differt dicere, videre rem in speculo, et per speculum. Per speculum enim dicitur videre Deum, qui ascendit a cognitione creaturae ad cognitionem Creatoris. In speculo autem videt, qui Deum in ipsa creatura clare intuetur. Prima visio non erit in gloria, quia non erit ibi necessaria scala. Secunda vero erit, quia Deus videbitur aperte in omnibus creaturis, ut dicit Augustinus *(de Civ. Dei, l. 22. c. 29)*. Et illa visio, quae est per speculum, spectat ad ipsam fidem. Illa vero, quae est in speculo creaturae, spectat ad cognitionem vespertinam, quae bene poterit servari in patria; et ideo non est simile de fide et cognitione illa. Et attendendum est hic, quod plus differt visio per speciem a visione per speculum, quantum ad cognitionem ipsius Dei, quam quantum ad cognitionem alicuius creaturae sensibilis. Si enim aliqua creatura sensibilis videatur in propria natura, et videatur per aliquod speculum, in quo resultat, non est differentia inter visionem istam et illam nisi in hoc, quod una est per speciem secundum directionem simplicem, alia est per speciem secundum directionem reflexam; et ideo ab uno et eodem oculo, et secundum omnem statum de eadem re visa haberi potest visio. In visione autem ipsius Dei, quae est per speciem et per speculum, maior est differentia tum a parte videntis, quia in una illarum est cognitiva potentia obumbrata, in altera illuminata; tum a parte medii, quia in una videtur Deus per sui essentiam, in altera vero per effectum creatum. Et ideo una istarum cognitionum est in quiete et in statu, altera vero in progressu, secundum quod dicit Apostolus *(2. Cor. 5. 7)*: *Per fidem ambulamus;* et ideo una per alteram tollitur. Ad illud quod obiicitur, quod lumen lumini non repugnat, dicendum quod verum est, quantum est de luminis natura. Verumtamen bene contingit unum lumen per alterum evacuari ratione alicuius annexi inseparabilis, vel dispositionis praecedentis, vel effectus consequentis. Et sic est in lumine fidei, quod habet aenigma annexum: et ex hoc oritur, quod intellectus inclinatur ab affectu, et dirigit hominem ad cognoscendum non visum. Et quoniam tollitur illius aenigmatis interpositio, tollitur etiam et illa inclinatio, tollitur nihilominus habilitatio ad cognoscendum non visa, quoniam impossibile erit ab illa superna luce absentari; hinc est, quod lumen fidei, quod est proprium illius habitus, licet non ratione sui, ratione tamen annexorum, superveniente gloria, habet evacuari. Hoc autem dico de lumine, quod est proprium fidei; nam de lumine gratiae gratum facientis tenendum est, quod non habet per gloriam evacuari, sed potius consummari. » *3. dist. 31. a. 1. q. 1. fund. concl.* et *ad 1-6* — « Scientia in patria quoad habitum non perditur, sed completur; quo vero ad usum mu-

tatur, et quoad modum omnino tollitur. » — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod hic est triplex modus dicendi. Quibusdam enim videtur, quod habitus harum scientiarum acquisitarum liberalium sive aliarum, omnino evacuentur, et simpliciter destruantur. Hic enim habitus habet imperfectionem sibi iunctam inseparabiliter; et ideo ei alius habitus longe perfectior succedet, non solum ille, quo quis cognoscet omnia in Verbo limpide et aperte, sed etiam habitus, qui erit per species et similitudines universi ordinis causarum mundi, qui datus fuit ipsis spiritibus angelicis, et dabitur omnibus glorificandis, per quem cetera cognoscent, etiam eadem ipsa, quae modo cognoscunt, multo excellentius atque nobilius. Alioquin, si non daretur eis alius habitus novus ab isto, non esset in beatis rerum creatarum secundum proprium genus perfecta cognitio, quod contra veritatem est, et contra Anselmum *(de casu diab. c. 59)*. Et sic concedunt in patria tolli istum habitum scientiae propter nobiliorem habitum supervenientem. Et licet haec scientia destruatur, non tamen frustra laborat, qui eam acquirit, quoniam per ipsam manuducitur homo ad cognitionem Dei et promotionem fidei, et ita ad augmentum meriti, et per consequens ad complementum praemii. Et propterea, sicut non frustra credit aliquis, licet fides evacuetur in patria; sic etiam non frustra addiscit, licet ibi, ut dicunt, simpliciter evacuetur ista scientia. Aliis autem videtur aliter dicendum esse, videlicet quod scientia non omnino evacuetur. Est enim ibi considerare habitum et usum. In patria autem tollitur quantum ad usum, qui imperfectionis est, et manet quantum ab habitum, qui facit ad ipsius animae decorem et pulchritudinem. Si enim manebunt ibi cicatrices vulnerum, et notae operationum ad commendationem meriti et decorationem merentium, magis rationabile videtur, quod maneant ibi habitus scientiarum, quae faciunt ad ipsius animae decorem et ornatum. Tertiis autem aliter videtur esse dicendum, quod cum tria sit considerare in ipsa scientia, videlicet habitum et usum et modum; scientia quantum ad habitum manet et completur; quantum vero ad usum mutatur, sed non tollitur; quantum autem ad modum simpliciter evacuatur et destruitur. Habitus enim non tollitur, quia perfectioni non repugnat; non enim repugnant ista duo, Deum videre, et scire propositiones et conclusiones, et principia geometriae et alicuius alterius scientiae. Usus vero non tollitur omnino, quia si esset habitus absque usu et actu, esset incompletus, sive minus completus, quod nequaquam competit secundum statum illum perfectissimum et completissimum; mutatur tamen propter annexam imperfectionem. Modus vero, qui attenditur in discursu et inquisitione, et quadam successiva ratiocinatione et collatione, simpliciter destruitur, pro eo quod in patria modus cognoscendi erit per simplicem aspectum, cum ibi habeatur deiformis intellectus per gloriae complementum. Et sic, secundum istam opinionem, scientia quodam modo salvatur, et quodam modo mutatur, et quodam modo destruitur et evacuatur. Hic autem tertius modus dicendi magis consonat ipsi Glossae et auctoritati Magistri. Magis etiam consonat rectae rationi; ideo magis debet, et potest rationabilius sustineri. » *Ibid. q. 3.*

(12) « Caritatis habitus in patria non evacuatur, sed potius consummatur per gloriam, cum non habeat oppositionem ad illam, et coniungat firmissime primo bono, et sit dispositio, qua gustetur dulcedo perfectionis aeternae ». — « Absque dubio caritas in patria non evacuatur, sed consummatur, secundum quod expresse dicit Apostolus *(1. Cor. 13. 8)*. Ad cuius intelligentiam est notandum, quod quaedam est dispositio, quae respectu eius, ad quod disponit, habet oppositionem, quaedam vero est, quae simpliciter disponit. Et prima quidem per adventum eius, ad quod disponit, evacuatur; secunda vero perficitur et consummatur. Et huiusmodi est evidens exemplum. Nam primo modo disponit medius color ad extremos, et tepiditas ad frigiditatem; et superveniente extremo, medius color tollitur propter hoc, quod medium non tantum ad extremum disponebat, sed etiam repugnabat. Secundo modo disponit transparentia ad lumen. Nam, superveniente lumine, transparentia et pervietas non tollitur, sed magis perficitur et decoratur. Per hunc etiam modum intel-

rentes. Hoc autem est virginibus summopere considerandum, quae lilii pulchritudine delectantur, quod flos lilii tam interius, quam exterius albus est. Quid enim per exteriorem partem floris albam nisi munditia corporis, aut quid per interiorem nisi mentis originalis puritas figuratur? Turpe esset, imo non esset lilium, quod vel interioris vel exterioris candoris sui puritate careret; ita quoque turpis est virgo, imo non est virgo, quae non habet utramque, scilicet mentis et corporis castitatem. Ubi non dubito multos utriusque sexus virgines in corpore defunctos esse et salvandos, qui nequaquam virginale praemium merebuntur. Mortui enim sunt, qui corpore quidem incorrupti, sed mente corrupti erant; ipsa tamen mentis corruptione non exigente eos ad mortem aeternam, quia legitimas nuptias expectabant, sine quibus nulla illicita connubia voluerunt perpetrare. *Si* enim, sicut ait Apostolus *(1. Cor. 7. 28)*, *nupserit virgo, non peccavit,* quae sola tantum voluntate nupsit, quamvis iam in mente florem virginitatis corrupit. Consentit huic sententiae beatus Augustinus (*lib. de sanc. virg. c. 11*), dicens, quod nequaquam virgo adspirans ad nuptias melior est muliere nuptias adepta, cum ea, quae iam nupsit, uno sit viro contenta; nuptura vero, quaerens per omnem populum cui adhaereat, cum pluribus necesse est fornicetur animo. Placet enim illi hodie unus, cras alter, deinde tertius et quartus, et fortassis plures; et quomodo, si talis moritur, meritum obtinebit virginitatis incorruptae? » *Tract. de Vite myst. cap. 28. nn. 94-95;* Supplem. Vol. III.

(33) « Aliqui moriuntur in Christo, cum Christo, pro Christo. Morientibus in Christo debetur stola immortalitatis: *Et mortui, qui in Christo sunt, resurgent primi (1. Thess. 4. 15).* Morientibus cum Christo debetur aurea felicitatis: *Si mortui sumus cum Christo, credimus, quia simul etiam vivemus cum Christo (Rom. 6. 8).* Morientibus pro Christo debetur aureola dignitatis: *In occisione gladii mortui sunt* (*Hebr. 11. 37).* Et *Act.* vigesimo primo *(13)* dicitur, quod ipse Paulus non solum alligari, sed et mori paratus erat pro nomine Domini nostri Iesu Christi ». *Comm. in Apocal. c. 14., n. 1070;* Supplem. Vol. II.

(34) « In virginitate tria considerantur, scilicet habitus, status et decor; habitui respondet aurea, statui fructus, sed decori integritatis aureola. Et quod habitui aurea, hoc non est dubium. Quod vero statui fructus, hoc patet sic. Quia sicut fructus maior et minor, quem ponit Dominus in Evangelio, attenditur secundum nobilitatem terrae, sic fructus maior et minor secundum statum. Esto enim quod tres in tribus statibus contineant, secundum quod melius possunt, adhuc excedit continentia vidualis coniugalem, et virginalis vidualem. Unde quia in continentia maxime status diversi considerantur, et secundum illam distinguuntur; ideo soli continentiae praemium fructus aptatur, non quin et aliis possit aptari, si est diversos status assignare. Quod autem aureola respondeat alicui decori exteriori, patet. Quia aureolae assignantur his actibus, qui considerant aliquid extrinsecum, ut puta quod est infra, ut corpus, vel quod est iuxta, ut proximus, quem convertit, ed ad patriam per bonam doctrinam ducit. Unde decor quidam erit doctoribus de conversis per ipsos; et quidam etiam decor, et gaudium erit martyribus in corpore, qui se pro Christo passionibus exposuerunt; quidam decor virginibus in corpore, quod pro Christo incorruptum servaverunt: et ille decor, vel gaudium de illo decore, aureola recte dicitur. Credo tamen quod melius ille decor aureola dicatur quam gaudium, quia omnes gaudebunt de decore, non tamen omnes habebunt aureolam. Sed ut totum unum dicant, melius est dicere, quod utrumque, scilicet decor cum gaudio, et gaudium cum decore ». *4. dist. 33. a. 2. q. 3.*

(35) « Ad martyrium completum duo concurrunt, scilicet iusta voluntas, et iusta causa. Primum defecit in Innocentibus, secundum vero in latrone; et ita de se neutrum fuit completum martyrium. Sed Dominus Innocentibus, quia simul cum ipso nati sunt, et propter hoc quod erat coaetaneus illis, supplevit quod deerat ex parte voluntatis; sic in latrone quod deerat ex parte causae ». *4. dist. 4. p. 2. dub. 1.* — « Baptismus martyrii efficaciam habet a passione Christi, nul-

lum enim martyrium efficax est nisi per illam. Unde scribitur de martyribus: *Hi sunt, qui venerunt ex magna tribulatione, et laverunt stolas suas, et dealbaverunt eas in sanguine Agni (Apoc. 7. 14)*, non tantum in suo, sed etiam Agni. Ratio autem, quare efficaciam habeat maiorem, est, quia in baptismo sanguinis amplior et plenior est imitatio et professio passionis Christi, quam in baptismo aquae; nam ibi est professio verbo et signo sine actu, hic autem non solo signo et actione, sed et passione. Unde in baptismo aquae mors significatur, hic autem suscipitur; unde quia expressior est ibi professio fidei, ideo efficacior. Unde Augustinus, loquens ad Fortunatum de comparatione horum baptismatum, dicit: Baptizatus confitetur fidem suam coram sacerdote, martyr coram persecutore. Ille post professionem aspergitur aqua, hic aspergitur sanguine. Ille manus impositione pontificis accipit Spiritum sanctum, hic templum efficitur Spiritus sancti ». *4. dist. 4. p. 2. a. 1. q. 2 ad 2.*

(36) « Aureola est gloria incorruptionis secundum profectum trium virium animae, vel in carne operantium. Tres quippe naturales potentiae, scilicet rationalis, irascibilis, concupiscibilis, in actus perfectissimos egrediuntur respectu carnis tribus virtutibus informatae, scilicet prudentia, temperantia et fortitudine. Temperantia habet suum perfectissimum actum et difficillimum, qui est semper servare carnem suam integram, absque omni contagione venereae actionis, quod faciunt virgines, ratione cuius debetur eis aureola virginum. Fortitudo habet suum actum difficillimum, quem in carne transfigit, et exercet mediante carne; uti est sustinere mortem pro iustitia et veritate, quod faciunt martyres, ratione cuius debetur eis aureola martyrum. Prudentia quoque habet actum suum difficillimum, quem transfigit, et exercet in carne, quae aggravat animam; et hic est docere alios in fide et moribus, quod faciunt doctores, ratione cuius debetur eis aureola praedicatorum. Aureola igitur virginum est gloria de incorruptione carnis, attestante incorruptione mentis. Aureola martyrum est gloria de invicta sustinentia mortis, usquequo aliquis perseveraverit usque ad mortem pro fide et iustitia patienter. Aureola praedicatorum est gloria de incorruptione doctrinae ad alterum prolatae verbo et mente et exemplo. De hac aureola praedicatorum dicitur: *Quae est mea spes, aut gaudium, aut corona gloriae? non ne vos ante Deum (1. Thessal. 2. 19)?*..... Et nota, quod pro quatuor datis maximis, quae dat homo iustus Deo, ab eo recipit quatuor dona maxima. Nam pro bona voluntate informata caritate recipit auream: pro bona doctrina fidei et morum recipiunt praedicatores aureolam: pro sustinentia mortis recipiunt martyres suam: pro incorruptione carnis virgines habent suam aureolam... Aureola praesupponit auream. Voluntati enim continendi propter Deum debetur aurea; sed cum additur in carne incorrupta, superadditur ei aureola, quia sic est continentia in suo summo ». *Centil. p. 4. sect. 1.*

(37) Nam « aureola est gloria incorruptionis secundum profectum trium virium animae in carne operantium ». *Decl. Termin. Theol.*

(38) « Quia meritum accidentale, quod est aureola, non debetur voluntati secundum se, sed voluntati in opere ». *2. dist. 4. a. 2. q. 1.* — « Ratione cuius incorruptionis debeatur aureola, triplex est ad hoc opinio. Quidam enim dicunt, quod cum meritum consistat in anima, incorruptioni mentis debeatur aureola; similiter perfectae voluntati sustinendi mortem pro Christo. Et hoc confirmant per illud, quod dicitur de beato Martino: O beata anima, quam etsi gladius persecutoris non abstulit, palmam tamen martyrii non amisit. Sed ista positio non videtur conveniens, quia quantumcumque velit aliquis praedicare, nisi exeat in opus, non credo, quod habeat aureolam. Unde illud beati Martini de praemio essentiali intelligendum est, quia aequalis fuit martyribus propter magnitudinem caritatis. Alia opinio est, quod debetur actui exteriori. Unde si aliquis non martyrizetur actu, non habebit aureolam. Similiter si auferatur virginitas violenter, perditur aureola. Leo Papa dicit, quod corruptae per violentiam se non audeant sacris virginibus comparare, nec etiam annulo desponsentur. Et secundum hos quantumcumque homo praedicet, reportat

praemium, sed non aureolam, nisi aliquem convertat. Sed durum est dicere, quod si violetur omnino per violentiam, aliquid ibi perdat, dum nullus consensus interveniat, nulla culpa. Et ideo tertio modo dicendum, quod aureola debetur actui interiori per comparationem ad decorem exteriorem, et exteriori relato ad interius. Unde si virgo velit corrumpi, et non corrumpatur, et post poeniteat; quia salvata est incorruptio in carne, ideo aureolam habebit. Item si nolit corrumpi, et corrumpatur, corruptio illa non est iudicanda corruptio decoris virtutis; et ideo manet decor integer, quia decoratio virtutis ab interiori procedit.... Unde quod dicitur, quod se non audeant sacris virginibus comparare, hoc est propter periculum, quia fortassis in actu illo consenserunt; unde semper est eis timendum. Ex his potest patere, quando virginitas amittatur. Cum enim ad perfectam virginitatem duo concurrant, scilicet incorruptio mentis et incoruptio carnis, incorruptio mentis est sicut formale et complementum, incorruptio carnis est sicut materiale. Si ergo utrumque pereat, totum perditum est, et nunquam recuperari potest. Si autem amittatur incorruptio carnis, salva incorruptione mentis, manet quod formale et completivum est virginitatis; ideo meritum et praemium, quamvis etiam illud, quod materiale erat, sit perditum. Unde perdita est secundum quid, tamen manet simpliciter; perdita est in conspectu hominum, non tamen in conspectu Dei... Si autem perdatur incorruptio mentis, salva incorruptione carnis, tunc perditur quod formale est, et manet quod est materiale. Et quia illa redit ad suum propositum, et habet materiale substratum, redeunte virginitate, virgo iudicanda est, licet non in tanta gloria, in quanta esset, si nunquam consensisset. Et hoc sentire videtur esse magis pium ». *4. dist. 33. a. 2. q 3. ad 4.*

(39) « Cfr. *Comm. in Apoc. c. 7. nn. 488-493.* Supplem. Vol. II.

(40) Perbelle S. D. in sex Dei operibus ad extra omnium eius operum consummationem sive perfectionem reponit; nec minus eleganter eadem sex opera cum sex dierum creationis operibus confert. En Seraphici verba, quae plurimum ad rem hic faciunt, quia in iis universa theologia summatim perstringitur, et pro totius *Breviloquii* epilogo haberi possunt. — « Sancti omnes creaturas, non solum rationales, sed irrationales et insensibiles, ad Dei laudem invitant, quia omnia opera eius ostendunt eum laudabilem in se, et in omnibus agnoscitur laudabilis eius virtutis potentia, et provida sapientia, et clemens misericordia, benigna patientia et tolerantia, iusta meritorum retributio, larga remuneratio, et incomprehensibilis super omnia eius dignitatis exaltatio. Secundum ista septem intelligimus septuplicem Dei laudis materiam, cui omnia, quae laudem Dei sonant, possunt includi. Sex enim sunt principalia Dei opera, ad quae omnia alia reducuntur. Septimum vero non est opus, sed ipse operans Deus, in se quiescens, et ab omnibus operibus suis superelevatus. Horum figura sunt opera primorum sex dierum, in quibus Deus omnia fecit et complevit, quae fecerat Deus in sex diebus. Sed cum omnia fecisset Deus in sex diebus, et nihil in septimo legatur addidisse, quo facta perficeret, sed potius ab omni opere cessasse et requievisse; quomodo ea perfecit, si nihil addendo fecit, nisi quia per hoc nobis datur intelligi, quod omnis creatura de se imperfecta est, et ipse Deus est omnium operum suorum perfectio, et in ipsum reflectitur omnis creatura, a quo fluit sicut in primam causam, ex quo omnia per causam formalem, per quem omnia per causam efficientem, in quo omnia per causam finalem? Et hoc fit per glorificationem rationalis creaturae, in qua clauduntur omnes aliae creaturae, cum propter rationalem creaturam omnia reliqua sint creata, et ipsa sit omnium capax per intellectum et naturae similitudinem; et hoc maxime apparet in homine, cui ad serviendum omnia ista visibilia sunt creata. Primum opus Dei potest dici creatio, in quo laudabilis apparet eius mira virtutis potentia, quod tam multa, tam magna, tam varia, tam solida, tam nobilia, virtute plena potuit sic facile, sic subito, sic decenter ex nihilo producere, et sic naturaliter collocare, cum extra mundum nihil sit, supra quod mundi moles quasi super basim collocetur.... Secundum opus Dei est

universorum gubernatio, in quo evidenter apparet laudabilis sapientia providentiae Dei; quia nihil omnium quae sunt, a maximo usque ad minimum, latet eius scientiam, sed omnium novit proprietates, virtutes, operationes, et singulorum multiplices rationes naturales et causales, quare singula sint, sicut sunt et non aliter. Et haec omnia praeordinavit sic, ut quasi naturaliter vel causaliter videantur fieri; tamen ita librata sunt in eius providentia, ut nunquam excedant dispositionis eius limites, et omnia bonis cedunt in bonum per eius providentiam, et malis in malum per eius aequitatis iustitiam..... Tertium opus Dei est humani generis redemptio, in quo specialiter apparet laudabilis clementiae eius misericordia, qua nostrae miseriae compatiens decrevit nostram naturam assumere, et debitum satisfactionis nostrae pro peccato nostro moriens exsolvere, et sic nos de mortis debito eripere, et in pristinam restituere dignitatem... Quartum opus Dei est opus iustificationis nostrae, in quo laudabilis apparet eius patientiae sustinentia, qua peccatores non solum patienter tollerat, sed et benigne a peccato iustificat, et a peccato defendit, et gratiam merendi donat, et occasiones merendi providet; et sacramenta quasi gratiae vasa instituit, ut per ea infundatur gratia iustificationis a peccato; et Spiritum sanctum dat fidelibus ad compunctionem et consolationem, et ad varias virtutes et gratiarum operationes, et faciens de inimicis amicos Dei et filios et haeredes, liberum arbitrium ad bonum promovens, nec tamen libertatem auferens; involuntarios faciens voluntarios, non cogendo, sed inspirando, et occasiones procurando. Quintum opus Dei est iusta meritorum retributio quoad reprobos, in qua laudatur eius munditia, qua detestatur omne vitium et peccatum, et omne bonum diligit, et congaudet quasi sibi condecenti. Laudabilis est eius iustitia, qua malum impunitum non patitur, et secundum meritum suum locat in peccato perseverantem; et quo fructu se spoliavit peccator, privat eum et fructum operum suorum facit eum in tormentis gustare. Et laudatur eius sapientia, qua scit etiam de malis eligere bona, et cogere sibi servire in poena, qui nolebant ei subesse in culpa; et ordinat omnia malis cedere in poenam, quae hic converterunt ad peccatum... Laudatur et bonitas Dei, qui hanc malorum poenam ordinat ad beatorum laetitiam, qui talia per Dei gratiam evaserunt. Ita autem ordinatur per Dei iustitiam reproborum damnatio, sicut per eius bonitatem beatorum salvatio. Sextum opus Dei est gloria beatorum, in qua laudatur eius larga et mirifica remuneratio, qua pro parvo et brevi merito aeternam et ineffabilem Sanctis dat in caelo gloriam et laetitiam et felicitatem; et omnia eis ordinat in bonum, tam bona quam mala, et propria et aliena; et non solum mala poenae, sed etiam mala culpae, ut de bonis propriis glorientur, et de alienis congaudendo delectentur.... Posset, qui vellet, ista sex opera Dei, in quibus est omnium operum eius consummatio, referre ad primorum sex dierum significationem; ut opus creationis assignetur primae diei, in qua post omnium materialium creationem facta est lux, distinguens noctem et diem; quia spiritualis creatura a corporea est distincta luce intelligentiae rationalis. Opus gubernationis significatur per opus secundae diei, in qua aquae superiores interpositione firmamenti distinguuntur ab inferioribus; quia caelestia quantum situ distant a terrenis, tantum et qualitate, et tanto nobiliori modo divinas influentias recipiunt, quibus iuxta modum sibi congruum ordinantur. Opus redemptionis significatur opere tertiae diei, in qua, aquis inferioribus segregatis a terra, terra apparuit arida et fructifera; quia peccatis totum genus humanum occupantibus semotis ab Ecclesia, et apud infideles remanentibus, Ecclesia diversis gratiarum germinibus foecundatur. Opus iustificationis significatur opere quartae diei, in qua luminaria caeli facta sunt; quia per solem caritatis, et lunam fidei, et stellas aliarum virtutum, corda fidelium illuminantur, et vitam et ordinem et meritorum vigorem quasi per lucem et calorem siderum consequuntur. Opus iudicationis et condemnationis reproborum significatur opere quintae diei, in qua ex aquis natantia et volatilia facta sunt; quia ex eodem genere hominum alii elevantur sursum ad caelestia per gratiam, alii reliquuntur in reatu damnationis, in qua nati sunt per meri-

comprehensionis in Virgine beata. Sed esto, quod adhuc ista propositio haberet veritatem, adhuc remaneret in assumptione dubietas. Cum enim dicitur, quod angeli susceperunt gratiam secundum capacitatem naturalium, non est intelligendum praecise, ita quod tantam susceperint, quod plus non potuerint capere, quia hoc non de facili posset probari, nec auctoritate, nec ratione; sed ita intelligitur, quod naturalia meliora habentibus, plus datum est de gratia, quam habentibus minora; quamvis isti et illi plus possent accipere. Et ex hoc non videtur, quod anima humana non possit ad aequalitatem cum angelis ascendere; imo absque dubio concedendum est posse, cum in Christo et beata Virgine videamus praecellere ». *2. dist. 9. a. 1. q. 5. fund. concl. et ad 1-4.*

([18]) « Perfecta beatitudo est quies omnium desideriorum; si ergo anima appetit naturaliter corpori uniri, et iste appetitus, cum sit naturalis, non possit terminari nisi per unionem; impossibile est animam perfecte beatificari, quousque resumat corpus ». *4. dist. 49. p. 2. a. 1. q. 1. fund. 4.*

([19]) « Glorificatio corporis non facit ad beatitudinis substantiam, sed facit ad augmentum gaudii extensive, et etiam intensive, removendo impedimentum ». *Ibid. concl.*

([20]) « Sicut in praesenti anima in corpus influit, et per illam influentiam corpus est coloratius, corpus est durabilius, corpus est virtuosius et agilius, quam cum anima separatur; sic similiter dico in proposito suo modo, quod anima gloriosa influens in corpus omnes dotes istas, ad quas dispositiones habebat, per sui reformationem perficit et consummat. Unde credo, quod si corpus separetur, etsi esset clarum, subtile, agile et impassibile, non tamen ita ut tunc, quando anima beata erit sibi coniuncta »· *Ibid. q. 2.*

([21]) « Oportet omnes concedere, quod corpora illa sint luminosa; sed volunt aliqui, quod simul sint luminosa et pervia, secundum aliam et aliam rationem; pervia propter subtilitatem, luminosa vero ratione claritatis et fulgoris superadditi. Sed ista positio non est conveniens, quia si pervia essent, non terminarent visum, nec haberent distinctionem in partibus, et ita oculi non possent discerni a naso. Et iterum, magnitudo luminis non patitur corpus esse transparens, ut patet in sole, in quo est luminis aggregatio, et in candela. Alii voluerunt dicere, quod erunt simul luminosa et colorata. Colorata, per naturam quatuor elementorum, et eorum qualitatem, ex quibus constat corpus humanum; sed luminosa, ratione luminis superadditi. Nec hoc est inconveniens, ut dicunt, sicut patet in noctiluca, quae est corpus coloratum, ut patet in die; sed lucens, ut patet in nocte. Et haec positio est convenientior, quia constat, quod homines recognoscentur in patria; unde habebunt effigies, quas habuerunt, et aspectus oculorum gloriosorum pervenient usque ad superficiem corporis illius splendentis. Sicut ensis per multam tersionem non amittit colorem, sed eius colori additur splendor; sic in proposito. Sicut etiam carbo per sui naturam alicuius coloris est, adveniente autem igne, efficitur luminosus, et tamen est coloratus, quia est ibi lux materiae terrestri incorporata; sic in proposito intelligendum, quod corpus resurgens per naturam suam habebit colorem, et claritas luminis superinduet ipsum sicut ignis carbonem. Concedendae igitur sunt rationes, quod corpora gloriosa sunt colorata et luminosa, secundum duplicem naturam ». *4. dist. 49. p. 2. a. 2. princip. a. 2. q. 1.* — « Corpora gloriosa possunt claritatem suam, secundum imperium animae, oculis nostris occultare, et etiam ostendere ». — « Ad hoc dicunt aliqui, quod claritas corporis gloriosi visui glorioso est manifesta, et ei occultari non potest; oculo non glorificato est occulta, et ei non potest manifestari, quia est ei improportionabilis. Unde quia occultare est de manifesto occultum facere, ideo dicunt simpliciter, quod non potest. Nec est trahendum ad consequentiam de Christo, quia Deus erat. Sed istud est mirum dicere, quod claritas corporalis omnino sit improportionabilis et occulta; et quia, si non in se, saltem possit videri in irradiatione. Et praeterea videtur Christus non miracula fecisse, sed argumenta resurrectionis ostendisse. Et ideo aliter dicendum, quod corporis qualitas secundum exigentiam eius, in quo est, agit. Corpus autem gloriosum

est subtile, et per subtilitatem suam potest omne non gloriosum penetrare, ut infra patebit, potest etiam resistere. Et ideo dico, quod quia corpus gloriosum per effectum spiritualis potentiae potest omne corpus penetrare, potest et penetrare oculum, et tunc non erit obiectum eius; et ideo potest latere. Rursus, quia potest corpori se obiicere, potest et claritatem suam omnino ostendere, licet oculus obtundatur, et non comprehendat. Et quia potest omnino latere penetrando subtiliter, et omnino patere se obiiciendo visibiliter; potest et medio modo plus et minus se ostendere. Unde si hic esset anima gloriosa cum corpore glorificato, plus et minus posset de sui corporis claritate oculis nostris claudere et ostendere; et hoc per naturam illam, quia non tantum clarum est, sed penetrativum et spirituale, idest agile ». *Ibid. q. 2.*

(22) « Quoniam in dote penetrabilitatis, idest subtilitatis, datur corpori subtilitas, et virtus activa ad penetrandum non glorificatum; ideo penetrat illo non cedente » — « Corpus gloriosum tangi potest, quia potest impellenti resistere, cum sit corpus verum, non vanum, vel phantasticum. Latere potest, quia potest penetrare organum tactus. Primum habet per virtutem naturae, secundum per effectum spiritualis potentiae. Et haec duo contraria sunt in nobis, sed non in illo corpore ». *Ibid. a. 2. princ. a. 3. qq. 1. 2.*

(23) « Si interius pateretur; ergo aliquando corrumperetur; sed anima gaudet de unione sui ad corpus, et gaudium beatitudinis est perpetuum et securum; hoc autem non esset, si esset dissolubile; ergo etc. ». *Ibid. a. 2. princip. a. 1. q. 1. fund. 3.*

(24) « Corpus gloriosum est impassibile ab extrinseco omni genere actionis corrumpentis. Haec autem est duplex, scilicet per influentiam, sicut ignis comburit corpus, et per violentiam, sicut cultellus dividit. Prima non est in corpore glorioso, quia talis influentia, aut est secundum ordinem iustitiae, et haec est in daemonibus et peccatricibus animabus secundum ordinem iustitiae, sed in corpore glorioso non est talis passio, quia non meruit puniri; aut est secundum ordinem naturae, et ista est solum quando patiens est talis naturae, quod materia illa appetit esse sub alio actu, privatio enim est principium patiendi. Quoniam autem in corpore glorificato iam terminati sunt appetitus; ideo si gloriosum corpus poneretur in igne inferni, non laederetur. Et per hoc patet solutio ad duo prima, quia daemon patitur secundum ordinem iustitiae, licet sit superior per naturam. Patet etiam illud, scilicet secundum quod obiicitur de terra, quia terra patitur, quia materia est rationem habens privationis. Alia est actio per violentiam, et de hac dicunt aliqui quod non patitur, quia nemo est qui inferat, et si esset aliquis, qui vellet inferre, corpus posset actionem illam declinare. Sed tunc secundum istam viam corpus Adam ante lapsum habuisset dotem impassibilitatis. Ponatur etiam per impossibile, quod cultellus applicetur ventri; aut venter resistit, aut non. Si non; ergo patitur, et cultellus subintrat; et ita est passibile. Si resistit, quaero per quam naturam. Et dicunt aliqui, quod habet naturam quintae essentiae, quae non est secabilis, nec divisibilis. Unde si iuxta solem esset, et impingeret cultellum, non pertransiret, et non resisteret per naturam duri et mollis, sed quia caret duritia, et mollitie, et passibilitate. Sed quia hoc difficile est intelligere; ideo dicendum, quod corpus gloriosum non potest pati per violentiam corporis obviantis, quia omne corpus est pervium ei, et illud pertransit, sicut videbitur. Unde, sicut si aliquis haberet cultellum crystallinum, non expelleret radium per eius ictum, imo radius penetraret, unde non pateretur ab ipso; sic in proposito intelligendum corpus gloriosum penetrare cultellum. » *4. dist. 49. p. 2. a. 2. princip. a. 1. q. 2.*

(25) « De agilitate certum est, quod ista proprietas est de perfectione et nobilitate corporis, et faciens ad expeditionem animae in corpore » — « Corporis gloriosi agilitas non inclinat ad aliquem locum determinatum, quia sequitur inclinationem animae. » *Ibid. art. 2. princip. a. 4. qq. 1. 2.*

(26) » Numerus istarum dotium, sive qualitatum perficientium corpus, accipitur ex Sapientia *(3. 7): Fulgebunt iusti, etc.* In fulgore claritas; in iustitia impassibilitas, quia iustitia est perpetua, et immortalis; in scin-

tillae nomine subtilitas; in discursu agilitas.» *4. dist. 49. p. 2. a. 2. q. 1.*

(27) « Quia lux habet qnatuor istas proprietates, sicut patet in radio, scilicet claritatem, quia illuminat; impassibilitatem, quia nihil ipsum corrumpit; agilitatem, quia subito vadit; penetrabilitatem, quia corpora diaphana sine eorum corruptione pertransit: sic etiam corpus gloriosum, in quo dominatur natura lucis, quatuor habet dotes. » *Ibid.*

(28) « Corpus nostrum est compositum ex quatuor elementis. Et quia elementa sunt imperfecta, quadruplicem habet ab eis defectibilitatem. Ab aqua, quae est elementum humidum et passibile, habet passibilitatem et corruptionem; unde humidum aqueum corpus corrumpit. A terra vero habet obscuritatem, quia est elementum opacum. Ab igne animalitatem, quia calor consumit continue; ideo continua indiget alimonia ciborum. Ab aëre vero habet infirmitatem, aër enim facillime immutatur, et cedit cuilibet impellenti. Quoniam igitur quatuor isti defectus debent per bona opposita removeri ad hoc, quod corpus sit perfectum perfectione completa, ideo quatuor sunt dotes. Contra corruptionem impassibilitas, contra obscuritatem claritas, contra animalitatem spiritualitas, idest agilitas, contra infirmitatem virtus, sive penetrabilitas, idest subtilitas. » *Ibid.*

(29) « Sensus visus et tactus in corporibus glorificatis erunt in suo actu, alii vero minime, licet sit dubium de auditu. » — « Posse sentire est ex coniunctione potentiae cum organo bene disposito, sentire vero est ex coniunctione ipsius cum obiecto. Quoniam igitur ibi erunt potentiae coniunctae organis bene dispositis, ibi erunt omnes potentîae sentiendi. Quoniam vero obiecta omnium sensuum non erunt in gloria, sed quorundam; ideo quidam erunt in actu suo, quidam vero non. Obiecta enim quorumdam sensuum sunt proprietates absolutae, quae reperiuntur in corpore glorificando, utpote color, visus et levitas ipsius tactus. Et quia corpus gloriosum resurget cum luminositate et levitate, erunt ibi obiecta duorum sensuum; ideo isti sensus erunt in suis actibus. Obiecta vero aliorum sensuum non sunt proprietates corporis glorificandi, nec proprietates absolutae, sed emanationes a corporibus, ut odor et sonus et sapor; et quia non erunt in patria, ideo etc. Alia etiam ratio sumitur ex parte medii, quia medium in visu potest esse omne, quod habet rationem pervii; medium in tactu est caro sibi coniuncta. Et ideo, quia ista duo media erunt in patria, et isti duo sensus in suis actibus erunt; alii vero minime, deficientibus sibi mediis, nisi forte quis instet in auditu, de quo relinquitur in dubio, sicut de laude vocali in patria, quam ibi ponere nec videtur necessarium, nec aperte falsum; et ideo hic opinari est licitum. Ad illud ergo quod obiicitur, quod omnes erunt in actibus propter nobilitatem potentiarum maiorem, dicendum, quod est actus perfectionis, et actus, qui habet imperfectionem coniunctam. Et quoniam actus gustandi habet imperfectionem coniunctam, ratione status, et similiter olfactus, ratione obiecti, quod non glorificatur, et habet fieri per medium receptivum peregrinae impressionis; ergo etc. Ad illud quod obiicitur, quod appetit sensus uniri obiecto, dicendum, quod alius est modus appetendi, ille enim animae appetitus est ratione perfectionis esse naturalis, sed iste solum est quantum ad bene esse; et ille non potest terminari, nisi corpus uniatur; iste potest, si in tali statu ponatur, quod illo obiecto non egeat... Ad illud vero quod obiicitur, quod nullus sit sensus, quia unus actus impedit alium, dicendum quod verum est, quando unus non ordinatur ad alium; non sic in proposito, sed actus rationis redundat in sensum, et actus sensus ordinatur, et subservit actui rationis; et ideo unus vigoratur ex alio. Ad illud quod obiicitur, quod, ubi delectatio, ibi tristitia, dicendum, quod quidam sensus delectatur in obiecto, quia est ei conveniens, perficiens et conservans; utpote est obiectum respectu sensus corporis. Quidam quia est conveniens et perficiens, ut intellectus in intelligibili veritate. Quidam quia tantum est conveniens, ut sensus gloriosus non perficiens, quia interius perficitur, non conservans, quia incorruptibilis est; et talis non tristatur in contrario, quia non laeditur in absentia, quia non efficitur imperfectus. Quod primo modo delectatur, tristatur dupliciter. Quod secundo, uno modo.

Ultima ratio concedenda est, quod illi sensus, qui sunt per indigentiam, non manebunt in suis actibus. » *4. dist. 49. p. 2. a. 3. q. 1. et ad 2. et 3.* — « Sensus glorificati exercentes suos actus, cognoscent per receptionem speciei sensibilis. » — « Ad hoc dixerunt aliqui quod non est receptio ab extrinseco; sed anima omnium, quae vult videre species, facit in oculo et videt, quia tunc ordo erit commutatus, quia non erit receptio veniens ab inferiori, sed a superiori. Sed haec solutio non potest stare. Primum quidem, quia perverteretur ordo, cum species spiritualis fieret corporalis, perfectum fieret imperfectum. Secundo, quia ita videret absentia ut praesentia; ita oculis clausis sicut apertis. Secunda positio est, quod est sensus, sed non est intus suscipiendo, sed extra mittendo virtutem, quia non recipiet, sed influet. Sed ista positio adhuc non potest stare, tum cum cognitio sit in unione, tum cum organa sint maxime habilia ad recipiendum. Tertia positio est, quod sensus glorificati cognoscunt recipiendo speciem ab ipso sensibili: et concedendae sunt rationes ad hoc. Ad illud quod obiicitur, quod minus nobile non agit in magis nobile, dici potest, quod non oportet, quod obiectum sit nobilius organo, in quod agit simpliciter, sed secundum quid, in hoc scilicet quod habet speciem, et illud est in videndo, et hoc sufficit ad agendum. Vel aliter dicendum, quod minus nobile non agit virtute propria sed aliena, et in sensu glorificato est natura duplex in oculo, perspicui et luminis. Quando igitur videt corpus se luminosius, illud corpus sua virtute propria in se facit speciem in oculo; quando vero minus luminosum, tunc virtute propria in se facit. Ad illud quod obiicitur de aliena impressione, quod non est in orbe, dicendum quod ibi vocatur aliena impressio, quae est via ad corruptionem; sed de hac non intelligitur hic. Ad illud quod obiicitur, quod cogitationes volvuntur, dicendum quod cogitationes volvi est dupliciter. Uno modo, quia intellectus non habet defixum aspectum in uno; et hoc modo est in via, et non erit in patria. Alio modo est quod principaliter et continue intelligatur unum, et alia multa propter illud, et inter illa multa, modo unum, modo aliud; et hoc bene erit in patria; et talis est in proposito. Ad illud quod obiicitur, quod immutatio naturalis praecedit, dicendum quod immutatio naturalis est duplex, quaedam est per receptionem et abiectionem, ut calidi a frigido, et haec non erit; quaedam per receptionem tantum, ut perspicui a luminoso, et haec erit. » *Ibid. q. 2.*

(30) « Delectatio est in sensu dupliciter, una per redundantiam, alia per obiecti praesentiam. Per redundantiam, sicut quando anima est interius plena delectatione, ita inebriantur potentiae sentiendi, quod nullo modo quaerunt, nec egent exterius delectari; et haec delectatio erit praemium omnium sensuum, et omnibus. Hanc autem delectationem non habent a se, nec ab actu suo, sed ab actu animae; et ideo non oportet, quod propter istam sint sensus in suo actu. Alia est delectatio per obiecti convenientis praesentiam. Et quia solum duo sunt sensus, qui habent obiecta gloriosa; ideo solum in duobus est. Et hoc non est praemium nisi valde accidentale, quia non magis est gloriosus sensus in illius praesentia, quam absentia. » *4. dist. 49. p. 2. a. 3. q. 1 ad 1.*

(31) « Officium lectoris est non tantum prophetiam legere nudam, sed etiam exponere; et tunc bene patet officium, quoniam non solum legit corticem literae, sed etiam explicat arcanum prophetiae; et tunc est praedicator, et doctor, et meretur aureolam. Quod si tantum officium accipiat, et non impleat, non habebit ex hoc aureolam, quia aureola non redditur voluntati, vel officio per se, sed voluntati iunctae cum actu praerogativae alicuius. » *4. dist. 24. p. 2. dub. 1.*

(32) « Duplex bonum in virginibus, quod in aliis Sanctis non virginibus simplex est. Cum enim tota Ecclesia virgo sit in anima, nullam habens maculam neque rugam *(Ephes. 5. 27)*, in fide et spe et caritate incorrupta, propter quod et virgo appellatur, meretur a Sponso laudari; quanta laude putas esse digna lilia nostra, quae hic habent tam in corpore, quam in anima, quod tota Ecclesia habet tantum in anima? Quasi enim quidam adeps et medulla Ecclesiae sunt virgines Christi, et quadam singulari excellentia aliorum florum Sponsi amplexibus familiarius inhae-

tum culpae originalis et actualis. Opus glorificationis significatur per opus sextae diei, in qua homo ad imaginem Dei factus omnibus mundanis praeficitur; quia per gloriam fit homo deiformis, et illi unitur sicut membrum capiti, quia omnibus sicut verus Dominus principatur, Iesus Christus Dominus noster. Septimum Dei non est opus, sed operis Dei impletio per quietem in Deo, qua Deus quiescit in se, et nos in Deo. Unde sabbatum appellatur, idest requies, quia per quietem in Deo perficitur rationalis creatura, quae est causa et forma omnis irrationabilis creaturae». *De profectu Religios. lib. 2. capp. 64-65.*

(41) « Finem namque omnium desideriorum constat esse beatitudinem, quae est status omnium bonorum congregatione perfectus. Ad quem quidem statum nullus pervenit, nisi per ultimam resolutionem in eum, qui est fons et origo bonorum omnium, tam naturalium quam gratuitorum, tam corporalium quam spiritualium, tam temporalium quam aeternorum. Et hic est, qui de se ipso dicit: *Ego sum alfa et omega, principium et finis (Apoc. 1. 8).* Quia sicut per Verbum aeternaliter dictum omnia producuntur; sic per Verbum carni unitum reparantur, promoventur et finiuntur. Ac per hoc vere et proprie dictus est Iesus, quia non est aliud nomen sub caelo datum hominibus, in quo quis possit obtinere salutem. In Te igitur, ut finem omnium, credens, sperans et amans, ex toto corde, ex tota mente, ex tota anima et ex omni virtute ferar, desiderate Iesu, quia tu solus sufficis, tu solus salvas, tu solus bonus et suavis es requirentibus et diligentibus nomen tuum. Tu enim, mi bone Iesu, Redemptor es perditorum, Salvator redemptorum, spes exulum, fortitudo laborantium, auxiliator oppressorum, anxiatorum spirituum dulce solatium, triumphantium corona et imperiale fastigium, unica merces et laetitia omnium civium supernorum, inclyta proles summi Dei, et fructus sublimis uteri virginalis, uberrimus quoque fons gratiarum omnium, de cuius plenitudine nos omnes accepimus. Oramus igitur clementissimum Patrem, per Te Unigenitum eius pro nobis hominem factum, crucifixum et glorificatum, ut de thesauris suis mittat in nos spiritum gratiae septiformis, qui super te in omni plenitudine requievit. Spiritum, inquam, sapientiae, quo fructum ligni vitae, quod vere tu es, videlicet sapores vivificos degustemus. Donum etiam intellectus, quo mentis nostrae contuitus illustrentur. Donum consilii, quo post tuorum vestigia gressuum, rectarum semitarum itineribus incedamus. Donum fortitudinis, quo impugnantium hostium violentias enervare possimus. Donum scientiae, quo sacrae doctrinae tuae repleamur fulgoribus, ad discretionem boni et mali. Donum pietatis, quo induamur misericordiae viscera. Donum timoris, quo recedentes ab omni malo, aeternae maiestatis tuae reverentiali pondere tranquillemur. Haec enim nos in illa sacra tua, quam nos docuisti, oratione petere voluisti. Haec et nunc per crucem tuam petimus obtinere ad laudem sanctissimi nominis tui. Cui cum Patre et Spiritu sancto omnis sit honor et gloria, gratiarum actio, decus et imperium, per infinita saecula saeculorum. Amen ». *Lign. Vitae*, titulo: *Iesus finis optatus.*

APPENDIX.

Duas quaestiones praesens caput complectitur; prima est de actu, in quo beatitudo formalis consistit, altera de lumine gloriae.

Ut igitur a prima exordiamur, praemissa distinctione, alibi indicata, beatitudinis objectivae et formalis, quaestio ad beatitudinem formalem tantum modo refertur, in quonam scilicet actu ipsa beatitudo consistat. Porro, praetermissis quorundam placitis, qui eam beatitudinem reponebant vel in aliquo increato, videlicet in ipsa visione, qua Deus se videt, beatis communicata et unita, vel in quodam illapsu Dei in animae essen-

tiam, vel etiam in aliquo habitu; apud plerosque Theologos nunc receptum est eam in aliqua animae operatione esse reponendam. In hac autem operatione assignanda triplex est sententia; prima est S. Thomae 1. 2. *q*. 3. *a*. 4, qui beatitudinem formalem in actu intellectus reponit; secunda, opposita priori, est Scoti, qui ipsam in actu voluntatis collocat; tertia demum, quae inter utrasque media via procedit, est Seraphici, qui 4. *dist.* 49. *p*. 1. *qq*. 4 *et* 5 eam in utroque actu intellectus et voluntatis sitam esse affirmat. Quae quidem postrema sententia duas priores quadantenus conciliat. Triplex enim est actus, ut superius innuimus, qui in beatitudine distinguitur, scilicet cognitio, amor et fruitio. Porro etsi concedendum omnino sit ex cognitione Dei amorem procedere, verum est etiam ipsam cognitionem, secluso amore, nullam Dei fruitionem producere posse; ac proinde actus intellectus et voluntatis agnoscendi sunt veluti causae partiales gaudii, qui ex concursu utriusque actus exurgit.

Quoad vero alteram quaestionem; intellectum creatum absque supernaturali aliquo auxilio, quo confortetur et elevetur, non posse intuitive Deum videre, post definitionem Concilii Viennensis certitudine fidei constat. Verum in quo hujus auxilii supernaturalis, quod lumen gloriae solet appellari, ratio sita sit, disputant Theologi. Non desunt enim, qui adhuc putent lumen gloriae esse auxilium actuale, quod mens in actu secundo tantum per actualem Dei concursum cum intellectu creato elevatur in substantiam supernaturalem; attamen magis menti Concilii consonat opinio ceterorum, qui ipsum lumen gloriae non per modum actus, sed per modum habitus dari asseverant, a quo intellectus per potentiam obedientialem ad objectum suae naturali potentiae minime proportionatum in actu primo elevetur. Neque hic sistitur Theologorum inquisitio. Quidam enim arbitrantur lumen gloriae idem esse ac hypostasim Spiritus sancti beatorum mentes intime collustrantem, imo Deum ipsum animabus beatis conjunctum. Quidam vero, nempe Scotistae, asserunt lumen gloriae ex caritate constitui; plerique tamen, ducibus Seraphico 1. *dist.* 3. *p*. 1. *a*. 1. *q*. 1, et Angelico 1. *p*. *q*. 12. *a*. 5, tenent idem lumen esse aliquam qualitatem ad modum habitus animae beatae inhaerentem, qua potentia visiva ad Deum videndum habilitatur. In hac igitur postrema sententia lumen gloriae dici potest quaedam dispositio et affectio a divina virtute in anima beata producta, qua acies ejus mentis acutior redditur ad Deum intuitive videndum. Qua expositione patefit etiam ratio diversitatis gloriae accidentalis in beatis, « nam in quantum una potentia magis erit perfecta lumine gloriae quam altera, tanto perfectius operabitur circa unum et idem objectum, sicut idem sol diversimode a diversis aspicitur, vel eadem litera a diversis legentibus, secundum quod oculus est magis vel minus dispositus ». Ita in *Compend. Theol. verit. lib.* 7. *c.* 26, quod Seraphico Doctori a nonnullis aliquando attributum fuerat.

PARS VII

IN TABULAS

DISTRIBUTA

C. I. — De judi

In finali judicio ad manifestationem

- *altitudinis virtutis,* quae produxit creaturam
  - ad imaginem Dei, ... ideo beatificabilem
  - rationalem . . . . » disciplinabilem
  - liberam . . . . »
    - ordinabilem
    - deordinabilem
- *rectitudinis veritatis,* quae per legem creaturam
  - beatificabilem . . . ad beatitudinem invitavit
  - disciplinabilem . . . . . ad veritatem erudivit
  - ordinabilem. . . . . . . ad justitiam obligavit
- *plenitudinis bonitatis,* quae dat beatitudinem iis, qui
  - servaverunt justitiam. . . . .
  - susceperunt disciplinam. . . . .
  - amaverunt summam felicitatem . . . .

C. II. — De antecedentibus ad judi

Poena purgatorii, quia ordinata contra eam culpam, quae

- et est
  - offensiva Dei
    - propter contemptum
    - propter subjectionem
  - damnificativa Ecclesiae . . . .
  - deformativa imaginis divinae. . . .
- et invenitur in justis, quibus
  - non debetur
  - diversus est
  - impossibile
  - est dispositio

CIO IN COMMUNI.

fiet *irrevocabilis latio sententiarum* a judice { homine — ut possit videri et audiri
Deo — ut ab eo non possit appellari. }

fiet *aperta declaratio meritorum* per apertionem { librorum conscientiarum
libri vitae. }

fiet *justa retributio stipendiorum*. . . . . { culpae — per impiorum condemnationem
justitiae — per bonorum glorificationem. }

CIUM, CUJUSMODI EST POENA PURGATIVA.

boni aeterni . . . per dilationem praemii . . } est *juste punitiva*
infimo. . . . . . . per subjectionem igni . . . }

. . . . per acerbitatem poenarum . . est *digne satisfactiva*

. . . . per virtutem ignis . . . . . . est *sufficienter expurgativa*

nisi poena transitoria . . . . est *temporalis*

reatus . . . . est *inaequalis*

est perdere gratiam . . . . est *mitior poena infernali*

ad gloriam. . . . . *purgationem consummat, ut spiritus immediate evolet ad gloriam.*

C. III. — De antecedentibus ad judicium,

Ecclesiastica suffragia valent defunctis
- secundum *dulcedinem misericordiae,* quae disposuit eos aliorum
- secundum *rectitudinem justitiae,* quae servat
  - *honoris divini*
  - *regimen universi*
  - *qualitatem meri*

C. IV. — De concomitantibus judi

Ut mundus, homine
- perturbato, *perturbetur* . . . . ignis concurret ex
- purgato, *purgetur* . . . . . a scoria { avaritiae / malitiae } — ignis
- innovato, *innovetur* . . . . . in igne erit
  - naturaliter —
  - ex imperio
- consummato, *consummetur* . . post conflagrationem erit

CUJUSMODI SUNT SUFFRAGIA ECCLESIASTICA.

operibus et meritis relevari.

dignitatem — quia fiunt per opera, quibus Deo
- satisfit, scil. per
  - jejunium
  - orationem
  - eleemosynam
- honor redditur, scil. per Missam.

— quia
- non prosunt
  - valde bonis, scil. beatis . . . . superioribus
  - valde malis, scil. damnatis . . disjunctis
- prosunt mediocriter bonis, qui sunt in purgatorio,
  - inferioribus, ratione
    - poenae
    - impotentiae
  - conjunctis, ratione justitiae

torum — quia valent
- *communia*
  - omnibus bonis pro modulo suo
  - amplius pro iis, qui magis in hac vita meruerunt, ut sibi prodessent.
- *specialia*
  - omnibus aliquo modo
  - amplius pro iis, pro quibus determinate fiunt.

CIUM, SICUT EST CONFLAGRATIO IGNIUM.

omni parte, scil.
- elementaris, ut elementa subtilientur
- terrestris, ut vegetabilia consumantur
- purgatorius, ut justi purgentur
- infernalis, ut reprobi adurantur.

mundum exuret per actionem
- intimam
- violentam
- acceleratam

virtus
- expulsiva formae extraneae
  - inflammando
  - purgando
- introductiva novae formae
  - rarefacendo
  - subtiliando

Dei — conflagrationis
- initium
- complementum

motus caeli cessatio

elementorum innovatio

vegetabilium et sensibilium
- consummatio in propria natura
- salvatio
  - in principiis
  - quodammodo in homine glorificato.

C. V. — De concomitantibus judi

Resurrectio corporum

futura est
- propter *retributionem justitiae* . . . ut corpus atque
- propter *reformationem gratiae* . . . ut totum corpus
- propter *constitutionem naturae*. . . ut homo sit in

et erit — secundum exigentiam
- *ordinis divinae justitiae*. . .
- *consummationis gratiae*, per
- *perfectionis naturae humanae*

C. VI. — De consequentibus ad ju

Divina justitia punit culpam, ut habet rationem deordinationis

- *perpetuae*. . . . poenarum *aeternitate*
  - non desistendo
  - infligendo poenam
  - nunquam immu
- *libidinosae* . . . poenarum *acerbitate* . . . . . damnatum
- *multimodae*. . . poenarum *multiformitate*, sc.
  - propter
  - propter
  - propter

CIUM, SICUT EST RESURRECTIO CORPORUM.

anima puniantur vel praemientur
assimiletur Christo capiti
suo statu naturali.

universalis — quia omnis anima corpori unita habet in eo culpam vel gratiam.

simultanea . . . . { ut non confundatur ordo universi
ut fides habeat meritum
ut certius et clarius appareat aequitas divinae justitiae
ut simul fiat consummatio et retributio finalis { in Angelis
in hominibus.

inaequalis. . . . . { in resurgentibus ad supplicium
in resurgentibus ad vitam

conformitatem cum Christo, quoad bonos — in optimis conditionibus { vitiis detractis
natura servata.

in corpore . . . . { eodem numerice
cum partibus, quae faciunt ad ejus { substantiam . . . necessario
decentiam . . . . de congruo
cum ordinatione ad incorruptionem perpetuam.

DICIUM, SCILICET DE IGNE INFERNALI.

a punitione
duratione infinitam
tando sententiam.

praecipitando in locum a gloria maxime longinquum
puniendo per substantiam corporalem et infimam.

alligando igni corporeo, qui { affliget { animam, per timorem divinitus immissum
corpus, per vim naturalis sensus.
inaequaliter cremabit
uret, quin consumet.

aversionem. . . . . . . carentiâ visionis Dei
conversionem . . . . . poenâ incendii materialis
deordinationem . . . . poenâ vermis.

Beatis datur secundum *retributionem justam*

et *productionem virtuosam.* . . . Praemium *substantiale,* scil. *anima* . . .

et *gubernationem ordinatam.* . . Praemium *consubstantiale,* sc. restituitur

et *reparationem gratuitam* . . . . Praemium *accidentale,* sc. *aliquibus* datur

CIUM, SCILICET DE GLORIA PARADISI.

deiformatur per *gloriam*

dotatur { in memoria . . . per *tentionem aeternam* / in ratione . . . . per *visionem claram* / in voluntate. . . per *fruitionem plenam* } summi boni

orpus conforme et subjectum {
per *claritatem* — animae clarificatae ex visione Dei.
per *subtilitatem* — animae summe spiritualis effectae ex fruitione Dei.
per *impassibilitatem* — animae factae impassibilis ex tentione Dei.
per *agilitatem* — animae ex omnibus tribus dotibus promptissimae ad tendendum in Deum.

propter praecellens et formosum opus {
secundum rationalem . . . . . aureola *doctrinae*
secundum concupiscibilem. . . aureola *virginitatis*
secundum irascibilem . . . . . aureola *martyrii*.

TABULA

HUJUS VII

De statu fi

De judicio agendum
- in *communi* . . . . In Judicio fiet ad manifestationem
- in *particulari*
  - de *antecedentibus*, sc.
    - de *poena purgatoria*, quae est
    - de *ecclesiasticis suffragiis*, . .
  - de *concomitantibus*, sc.
    - de *conflagratione ignium*, . .
    - de *corporum resurrectione*, . .
  - de *consequentibus*, sc.
    - de *igne infernali*, ...
    - de *gloria paradisi*, ...

GENERALIS

PARTIS

NALIS JUDICII.

- altitudinis virtutis . . . . irrevocabilis latio sententiarum
- rectitudinis veritatis . . . . . . aperta declaratio meritorum
- plenitudinis bonitatis . . . . . justa retributio stipendiorum

- juste punitiva. . . . . per dilationem praemii et subjectionem igni
- digne satisfactiva . . . . per acerbitatem poenarum
- sufficienter expurgativa. . . . . per virtutem ignis

quae valent defunctis secundum
- dulcedinem misericordiae
- rectitudinem justitiae, servantis
  - dignitatem honoris divini
  - regimen universi
  - qualitatem meriti

quae fiet, ut mundus, homine
- perturbato, perturbetur
- purgato, purgetur
- innovato, innovetur
- consummato, consummetur

quae
- fiet propter
  - retributionem justitiae
  - reformationem gratiae
  - constitutionem naturae
- et erit secundum exigentiam
  - ordinis divinae justitiae
  - consummationis gratiae
  - perfectionis humanae naturae

n quo culpa punitur
- poenarum aeternitate
- poenarum acerbitate
- poenarum multiformitate

n qua est praemium
- substantiale, consistens in Dei. . . .
  - visione
  - fruitione
  - tentione
- consubstantiale, consistens in dotibus
  - claritatis
  - subtilitatis
  - impassibilitatis
  - agilitatis
- accidentale, consistens in aureola . .
  - doctrinae
  - virginitatis
  - martyrii.

GRADUS SCHALAR

IN SPIRITU

EX BREVILOQU

- Spiritus rationalis in suis potentiis spectatus
  - absolute, scil. . .
    - in *rationali*. . . . .
      - rectificatur . . .
      - expeditur in . .
      - perficitur . . . .
      - glorificatur . . .
    - in *irascibili*. . . . .
      - rectificatur . . .
      - expeditur . . . .
      - perficitur . . . .
      - glorificatur . . .
    - in *concupiscibili*. . . . .
      - rectificatur . . .
      - expeditur . . . .
      - perficitur . . . .
      - glorificatur . . .
  - cum relatione — in *omnibus potentiis*. . .
    - rectificatur . .
    - expeditur . . .
    - perficitur . . .
    - glorificatur . .

ES PERFECTIONIS

RATIONALI

IO DEPROMPTI.

secundum faciem inferiorem	per prudentiam	*(virtutes)*
secundum faciem superiorem	per fidem.	
speculatione	per intellectum.	*(dona Spiritus Sancti)*
electione.	per consilium	
executione	per scientiam	
remotione falsae beatitudinis	per paupertatem spiritus	*(beatitudines)*
collatione verae beatitudinis.	per munditiam cordis.	
in anima	per visionem Dei	*(dotes gloriosae)*
in corpore	per claritatem	
secundum faciem inferiorem.	per fortitudinem	*(virtutes)*
secundum faciem superiorem	per spem	
in prosperis	per timorem	*(dona Spiritus Sancti)*
in adversis	per fortitudinem	
remotione falsae beatitudinis	per mansuetudinem	*(beatitudines)*
collatione verae beatitudinis	per misericordiam	
in anima	per tentionem Dei.	*(dotes gloriosae)*
in corpore	per impassibilitatem.	
secundum faciem inferiorem	per temperantiam	*(virtutes)*
secundum faciem superiorem	per caritatem.	
in amore { *proximi*	per pietatem	*(dona Spiritus Sancti)*
in amore { *Dei*	per sapientiam.	
remotione falsae beatitudinis	per luctum	*(beatitudines)*
collatione verae beatitudinis	per pacem	
in anima	per fruitionem Dei	*(dotes gloriosae)*
in corpore	per subtilitatem	
	per justitiam.	*(virtus)*
	per pietatem	*(donum Spiritus Sancti)*
	per zelum justitiae	*(beatitudo)*
	per agilitatem	*(dos gloriosa).*

INDEX

SECUNDI VOLUMINIS

QUINTA PARS,

IN QUA DE GRATIA SPIRITUS SANCTI AGITUR.

SEXTA PARS,

IN QUA DE MEDICINA SACRAMENTALI AGITUR.

SEPTIMA PARS,

IN QUA TRACTATUR DE STATU FINALIS IUDICII.

INDEX

PRAECIPUARUM RERUM AC SENTENTIARUM

QUAE IN HOC OPERE CONTINENTUR

A

B

C

E

F

G

H

I

J

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

Z

						ERRATA	CORRIGE
Vol. I.	pag.	41	not. marg. cc	lin.	4	portinaenta	portiuncula
»	»		» »	»	5	paupecula	paupercula
»	»	155		lin.	13	Coloniensis	Viennensis
»	»	170	col. 2.	»	2	Judicium	Iudicum
»	»	232		»	3	actualium	capitalium
Vol. II.	»	206	» 2.	»	17	*Ibid.*	De sex alis Seraphim.

20 Junii 1874

Vidit

A. Canon. VASON, Cens. Eccl.